

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

พระราชสาส์น

พุทธทาสภิกขุ

อบรม พระนิสิตฯ บวชภาคฤดูร้อน พ.ศ. ๒๕๑๓

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยดอกผลทุน "ธรรมทานปริวรรตน์"

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๔ ของหนังสือชุด ธรรมโฆษณ์ หมวดปกรณัมพิเศษ
หมายเลข ๑๗ ก. บนพื้นแถบสีแดง จำนวนพิมพ์ ๓,๐๐๐ เล่ม

พ.ศ. ๒๕๓๗

(ลิขสิทธิ์ ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย)

มูลนิธิธรรมทาน ไชยา
จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑			๒๕๑๘	จำนวน	๑,๕๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๒๒	มิถุนายน	๒๕๒๓	จำนวน	๑,๕๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๓	๒๔	กันยายน	๒๕๒๗	จำนวน	๓,๐๐๐	เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๔	๑	พฤศจิกายน	๒๕๓๗	จำนวน	๓,๐๐๐	เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ล่าเอียง
นั้นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา
พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของคัมภีร์พุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโฆษณตามที่วางไว้อย่างเคย
ไอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย
แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างไหนหลัง
มีอะไรมาเขี่ยไค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง
ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวันนี้ดสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญฺโญ

อนุไมทาท

การที่ท่าอากาศยานได้ดำเนินการตามสำเร็จ
 แก่การจัดพิมพ์หนังสือธรรมโฆษณาคัดเลือก
 มาในครั้งนี้นั้น ๑๓๗๓๓๐๓อนุไมทาท ทั้งโดย
 ส่วนตัว และในนามของพระภิกษุสงฆ์ที่นับถือ
 ในขณะนี้เป็นที่ควรช่วยกันส่งเสริมแพร่หลายไปใน
 โลกมนุษย์ อันความที่โลกนี้คือ ต่อบุคคลธรรม
 เป็นอย่างอื่น

ลอร์ดทิราโลก ยังไม่สามารถตั้งอยู่ในฐานะ
 พิทักษ์สันติภาพของโลกได้ แต่กลายเป็นผู้ที่
 ยึดแย้งกันน้อยโดยความได้เปรียบแก่กันและกันเสีย
 มากกว่า. ถ้าสันนิษฐานอยู่เป็นหนึ่งดังเช่นที่
 นี้จะเป็นความหมาย หรือที่หนึ่งของโลก, แต่ก็เป็น
 ไม่เป็นที่เข้าใจกัน อย่างเพียงพอ; ยังละทิ้ง
 ความเข้าใจกัน และประจักษ์กันเสียมาก. กิจ-
 กรรมธรรมโฆษณามีความมุ่งหมายส่วนนี้ เพื่อ
 แก้ปัญหาข้อนี้.

ทุกศาสนา ล้วนแต่มีธรรมะเป็นแก่นสาร ซึ่ง
 ที่สามารถนำเอามาใช้ได้ ก็ละทิ้งไปเสียทุกศาสนา
 โลกได้. การที่โลกมีศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น
อย่างหนึ่ง แห่งยุคสมัยนี้. ศาสนาของแต่ละคนต่าง
 ๓ ละทิ้งที่อื่นกันแต่ แนวศาสนา ของตน

มีลกามเห็นตรงกัน 4 ข้อนี้; จึงเห็นการตก ที่
โคจร = มาคือทั้ง 4 นี้หันไปผูกธรรมะ แทนการ
ผูก ความเห็น ที่มีไว้เพื่อ ทนารมณ์! สี่แห่งกาม-
คุณธรรม คัดเลือกของโลก, โลกจึงอัดแออัดอยู่ด้วย
เหลือ แห่ง ทนารมณ์ และวิธีกรรมวิธีใดก็ตาม
กรรม อย่างวิธีปฏิบัติตามที่เห็นก็ไม่มีใครสนใจก่อน;
กิจกรรมธรรมะเมฆา สอดคล้องในลักษณะ เหมือน
กุดัดรอกวี่มิชรา หรือถึงกับ ดูบั้งลอดรูเข็ม
ใส่มิได้, แต่พอเราก็ยังทอดทิ้งการดี-
ดี มิได้ อยู่นั่นเอง.

สี่นี้ให้ดูการรวมแล้ว แก่กิจกรรมที่ หากน้อย
เพียงใด ก็ย่อมต้องอยู่ในฐานะ เป็นผู้มีพระคุณ
แก่พวกเรา อย่างในปู่ หลาน อยู่นั่นเอง. ส่วน
คุณธรรม คุณธรรมคุณ คุณธรรมคุณ และ อันน้อยพร
แทน 4 ในนามของบรรดาผู้มอดเห็นประโยชน์
แห่งกิจกรรมธรรมะเมฆา ที่ ถูกถ่วงหนัก.

ขอให้ท่านผู้เป็นทนาย มีอุดมทั้งปวงญาติ
คือได้รับผลกศลแห่ง กิจกรรมธรรมทานนี้ โดยทั่วกัน
ทั้งในกาลอันเป็นอันอัน และสัมปชาธิก; ประสพสันติสุข
ยิ่งงั้นมี อยู่ทุก ๆ ทิวทิศ ทิวเขา ๙

ไพฑูริย์ธรรม โขจร

ไพฑูริย์ธรรม โขจร

อนโมทนา*

การที่ คำบรรยายต่างๆ ของข้าพเจ้า ซึ่งอยู่ในรูปของ ธรรม-
เทศน์ กิตี, โศภณภาพปาฐกถา หรือการบรรยาย ประเด็นอื่น กิตี,
ทำนองได้รับผลตามร่วมมือ จากสหประชาชาติหลายฝ่าย จนมี
โอกาสจัดพิมพ์ขึ้นภายใต้ ธรรมนูญคณะเซนต์ ปี ข้าพเจ้า ขอ
แสดงคุณความดี และขออโสมนัส ต่อทุกท่าน ที่มีส่วนใน
การช่วยเหลือ. การอโสมนัส ข้าพเจ้าทำไป ทั้งในนาม
ของคณะธรรมทาน, ของสำนักสอนโฆทกษณการาม. และของ
ส่วนตัวโดยดี.

ข้าพเจ้า ขออโสมนัสเป็นพิเศษ ในการที่
หนังสือชุด "สุนทรียภาพการยิงอนุสรณ์" ของเล่มที่ ๑ ทุกๆ เล่ม
ได้รับการช่วยเหลือ ให้จัดพิมพ์ขึ้นภายใต้ ธรรมนูญของ
"คุณสุนทรียภาพ" และขออโสมนัสแก่ "คุณสุนทรียภาพ" ด้วย.

จนเราในทุกวันนี้ แม้จะทำตามดีก็ตามมาของ
เพื่อเป็นเหตุเพิ่มพูน หรือ การได้ตอน ละไร แต่สิ่งที่ได้ทำไว้แต่
กาลก่อน ก็ยังมีค่า เป็นสิ่งที่มีค่าอนโมทนา อยู่ขึ้นใจ;
และบางทีอาจจะเห็นว่ามีค่าอนโมทนา เพิ่ม ขึ้นเป็นได้เท่า ก็
ยังได้ ในเมื่อการที่เช่นนั้น ได้กระทำไป ด้วยความไม่ประ-
มาท แท้จริง; แล้วมีผลดีที่เกิดจากเหตุการณ์นี้ๆ ยัง
แผ่ไพศาล ไปเป็นประโยชน์ แก่เพื่อนมนุษย์อีกมากมายน
อีกด้วย. ข้าพเจ้า, ขออโสมนัสเป็นพิเศษในการนี้ เพราะ
เหตุดังกล่าวนั้น นั้นเอง; และยังเป็นเหตุอนโมทนาแทน

*อนโมทนา เมื่อพิมพ์ครั้งแรก และครั้งที่ ๒ ที่ ๓ ด้วย "สุนทรียภาพการยิงอนุสรณ์".

ท่านผู้สอน ทั้งหลาย ที่คิดถึงได้ร่วม ประโยชน์ หากหนังสือ
เหล่านี้ มี สักเล่มไป สักเล่ม.

มนุษย์เรา และ เป็นมนุษย์อยู่ได้ ก็เพราะ การ คิด ประกอบ อยู่
ด้วย ธรรม; ฉะนั้น การ คิด ประกอบ เป็นมนุษย์ ผู้มี สติ
กับ การ คิด ประกอบ ใน ชีวิต โดยไม่ ต้อง สงสัย เลย. มนุษย์ที่ไม่ ประ-
กอบ อยู่ ด้วย ธรรม ก็ ต้อง ประกอบ อยู่ ด้วย อธรรม เป็น ธรรม-
๓. แล้ว การ คิด ประกอบ เป็น อมนุษย์ ใน ร่าง ของ มนุษย์ ด้วย! โลก
นี้ จะ เป็น อย่างไร ถ้า หาก เป็น โลก ที่ ประกอบ อยู่ ด้วย อมนุษย์
ใน ร่าง ของ มนุษย์ เต็ม ไป แล้ว ทั้ง โลก? แล้ว แม้ แต่ คน
คนหนึ่ง จะ ได้ ร่วม ประโยชน์ อะไร ถ้า ไม่ ประกอบ ได้ ร่วม แต่ การ
รวม กัน จาก ความ รู้ สึก แทน ใจ ไม่ เป็น มนุษย์ เสีย ทำไม และ
ยังมี ทุก ที?

สัตว์วิเศษที่มี ทั้ง อย่าง เฉลียว ฉลาด และ อย่าง ประ-
ณี โดย ยัง มีชีวิต อยู่ใน โลก เพียง เดียว คน ใน โลก ก็จะ ยัง เกลียด
ชัง ; ไม่ ประ สิด ธรรม, ยังมี เพียง นั้น. เมื่อ โลก ไม่มี
อีก แล้ว คน ก็ อยู่ ใน โลก ไม่ได้ ด้วย กัน ทั้ง พวก เฉลียว ฉลาด
และ พวก ประ ณี โดย; ดังนั้น โลก จะ ต้อง เลิก มนุษย์ วิ-
เศษ ที่มี สร้าง ด้วยความ หลง งมงาย ใน วัตถุ เหล่านั้น เสีย บ้าง, เพื่อ
ให้ ธรรม จะ ได้ มี ผู้ อาศัย อยู่ ใน จิตใจ ของ คน ใน โลก มากขึ้น
; 4 นี้ โลก กลายเป็น โลก ของ มนุษย์ ที่มี จิตใจ สูง ไป ตาม เดิม.

มัน เป็น การ ตาย หลัง เข้า ตลอด ที่ ควร ตาย!

เพราะ มัน ได้ เล่น สนุก ตลอด ของ มนุษย์ มานาน แล้ว คน นั้น
รอด นอก ตลอด; จึง ต้อง ยอม ตาย หลัง เข้า ตลอด กัน เสีย

คำปรารภ

ชมรมทานมูลนิธิ ขอถือโอกาสนี้ ปรารภต่อท่านทั้งหลาย ผู้ได้รับประโยชน์จากการพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณานี้ขึ้น โดยทั่วกัน.

หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นมาได้ ด้วยดอกผลจากเงินทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” ผู้เห็นประโยชน์เกื้อกูลในทางธรรม. คณะกรรมการชมรมทานมูลนิธิ ปรึกษาคถกตกลงกันว่า จะใช้เงินดอกผลรายนี้ ในการเผยแพร่ธรรม ตามวัตถุประสงค์ข้อ ๑ ของมูลนิธิ โดยจัดพิมพ์เรื่องต่างๆ ที่ท่านพุทธทาสได้แสดงไว้ เป็นลำดับไป ให้ครบถ้วนอยู่เสมอ; โดยดำเนินการทำนองเดียวกันกับหนังสือชุดธรรมโฆษณ เล่มอื่นๆ ที่ได้ทำอยู่แล้ว.

หนังสือที่พิมพ์ด้วยทุน “สุภีคล่องการยิงอนุสรณ์” นี้ จะมีเรื่องประเภทธรรมบรรยาย เช่นแนะนำจริยธรรม ซึ่งบรรยายในการอบรมครู, ปาฐกถา, เทศนา ฯลฯ เพื่อนำมารวบรวมไว้เป็นชุด เป็นหมวดหมู่ สะดวกแก่การศึกษาค้นคว้า.

หนังสือชุดนี้ จัดพิมพ์ขึ้นด้วยกระดาษปอนด์ เย็บปกแข็งประเภทเดียวเท่านั้น หนังสือส่วนหนึ่ง จะมอบไว้ตามห้องสมุด สถานศึกษา ฯลฯ ตามมติคณะกรรมการที่ตั้งขึ้นไว้เพื่อการนี้, อีกส่วนหนึ่งจำหน่ายในราคานิคมที่ “เอาคุณเป็นกำไร” เพื่อพุทธบริษัท ผู้มีรายได้น้อยโดยเฉพาะ จะได้หาซื้อไปไว้ เป็นส่วนตัวบ้าง; ทำให้แพร่หลายไปในบรรดาผู้ศึกษาธรรมะโดยตรง. เงินที่ได้จากการจำหน่ายประเภทนี้ จะได้นำมาสมทบทุนไว้ เพื่อจัดพิมพ์หนังสือชุดนี้ ในอันดับต่อไป.

ชมรมทานมูลนิธิ ไชยา

คำปรารภ

(ในการจัดพิมพ์ ครั้งที่ ๒)

หนังสือชุดธรรมโฆษณ ฉบับ ธรรมวาสนธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๑ จำนวน ๑๕๐๐ ฉบับ ได้แจกจ่ายและจำหน่ายหมดไป ในระหว่าง พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๒๒; ปรากฏว่ายังมีผู้ต้องการหนังสือประกอบการศึกษาค้นคว้าอยู่ ได้แจ้งความต้องการมายังธรรมทานมูลนิธิบ้าง, สวณอุสมมูลนิธิบ้างเนื่องๆ และเรียกร้องขอให้เร่งจัดพิมพ์ขึ้นอีก.

คณะผู้จัดทำหนังสือชุดธรรมโฆษณฯ พิจารณาเห็นสมควรจัดพิมพ์ครั้งที่สองขึ้นอีก; ธรรมทานมูลนิธิจึงตกลงจัดพิมพ์ โดยใช้เงินยอกที่ธรรมทานมูลนิธิรับไว้จากการจำหน่ายครั้งที่ ๑ เป็นเงิน ๔๒,๐๐๐.๐๐ บาท ซึ่งเป็นผลมาจากเงินทุน *สุภี คล่องการยง อนุสรณ์* รวมกับเงินทุน “*ธรรมทานปริวรรตน์*” ซึ่งรวบรวมไว้จากดอกผลของเงินจำหน่ายและเงินดอกผลของทุนเดิม โดยมีมุ่งหมายใช้เป็นทุนส่วนกลางสำหรับจัดพิมพ์หนังสือชุดธรรมโฆษณ ของพุทธทาสภิกขุสืบไป.

การแจก, การจำหน่าย, ยังคงดำเนินไปตามหลักการของการจัดทำหนังสือชุดธรรมโฆษณ โดยถือ “*เอาคุณค่าเป็นกำไร*”; แม้ในปัจจุบันราคาจำหน่ายจำเป็นต้องมีราคาสูงขึ้น ตามค่าของวัสดุและแรงงาน. แต่ก็ยังจำหน่ายโดยมิได้มีราคาที่กั่มทุนที่ต้องจ่ายแต่ละเล่ม; การดำเนินงานเผยแผ่ที่ปฏิบัติตามได้โดยประการเช่นนี้ ก็ด้วยอาศัยศรัทธาบริจาคของผู้เห็นประโยชน์ในงานนี้ ช่วยบริจาคสมทบทุนไว้.

ขอให้ท่านผู้ศึกษาค้นคว้าปฏิบัติธรรม โดยอาศัยหนังสือชุดธรรมโฆษณ จึงได้รับประโยชน์ยิ่ง สมตามคุณค่าแห่งธรรม. และขอบุญกุศลทุกประการอันจะพึงมี, พึงได้มี ได้เป็น อานิสงส์แก่ทั้งท่านผู้เป็นทานบดี และทั้งผู้ช่วยบริจาคแม้เพียงเท่าที่ตามราคาจำหน่าย ด้วยเทอญ.

ธรรมทานมูลนิธิ, ไซยา

๒๒ มิถุนายน ๒๕๒๓

สารบาญ

๑. ชีวิตต้องเทียมค้ำควายสองตัว	๑
๒. ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ	๒๓
๓. ความเป็นขรราวาส	๔๒
๔. ธรรมะสำหรับขรราวาส	๖๔
๕. ขรราวาสธรรมที่เป็นธรรมประเภทเครื่องมือ	๗๗
๖. ความสุขของขรราวาส	๙๓
๗. ความทุกข์ในความเป็นขรราวาส	๑๑๐
๘.-๙. ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์และบรรพชิต	๑๒๘-๑๔๗
๑๐. ความมีสติของขรราวาส	๑๖๖
๑๑. ปัญหาเพศรสของขรราวาส	๑๘๖
๑๒. การควบคุมความรู้สึगतทางเพศของขรราวาส	๒๐๕
๑๓. สัจญญาตา กับ ขรราวาส	๒๒๓
๑๔. ขรราวาส กับ อุดมคติของโพธิสัตว์	๒๔๕
๑๕. กำลังของขรราวาส	๒๖๒
๑๖. ความรอดพ้นฐานของขรราวาส	๒๘๑
๑๗. หายนธรรม ของโลกขรราวาส	๓๐๑
๑๘. ภาวะจิตธรรมในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (โลกะ)	๓๒๑
๑๙. ภาวะจิตธรรมในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (โทสะ โมหะ)	๓๔๑
๒๐. ภาวะจิตธรรมในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (ความเห็นแก่ตัว)	๓๖๒
๒๑. ขรราวาส กับ ไซยศาสตร์	๓๘๕
๒๒.-๒๓. ขรราวาส กับ พุทธศาสตร์	๔๐๕-๔๒๓
๒๔. เคล็ดลับสำหรับขรราวาสในทางธรรม	๔๔๕
ภาคผนวก ๑. ทิศทางที่ขรราวาสจะต้องเดินไป	๔๗๓
๒. อุดมคติที่ควรมีต่อทิศทั้ง ๖	๔๘๗
๓. หลักปฏิบัติ ต่อ ทิศเบื้องหน้า	๕๐๗
๔. ทิศเบื้องหลัง และเบื้องขวา-ซ้าย	๕๒๗
๕. ทิศเบื้องบนและเบื้องตา	๕๕๐
๖. จุดหมายปลายทางที่มนุษย์ต้องเดินไป	๕๖๙

โปรดดูสารบาญละเอียดหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

๑. ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว

บทแรกนี่กล่าวด้วยเรื่องสำหรับจะเข้าใจหัวข้อเรื่องในวันต่อๆ ไป	๑
ที่จริงก็เลสก็ที ทุกซก็ที มันเรื่องของใจคน ไม่เลือกว่าเป็นพระหรือฆราวาส	๒
มีหลักกว้างๆ ในเรื่องนี้ คือไม่ว่าใคร ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว	๒
ตัวหนึ่งคือความรู้ ฝากแรงไว้กับอีกตัวหนึ่ง เพื่อทำอะไรสำเร็จ	๓
ถ้าขาดตัวรู้ ชีวิตก็อันตราย อย่างพวกเมทาเทคโนโลยีในโลกเวลานี้	๔
ชาวตะวันออกเคยสว่างไสวทางวิญญาณนานชั่ว เพิ่งไปเอาอย่างฝรั่งมากขึ้น	๕
ไปเป็นทาสเทคโนโลยี เกิดโลกไม่มีขอบเขต จึงทุกข์ยากระส่ำระสาย	๖
ทุกศาสนามีหลักเดียวกันคือรู้ความพอดี ไม่โลภลามก ทำให้เดือดร้อนกันหมด	๗
นี่คือต้นตอของปัญหายุ่งยากสมัยนี้ ครึ่งบู้ยาตายายท่านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์กันไว้ได้	๘
การแก้ มันจึงอยู่ที่เราจะให้ชีวิตเทียมควายสองตัว ได้หรือไม่เท่านั้น	๙
วิชาความรู้สมัยใหม่มันไม่รู้สิ่งควรรู้ ไม่เกี่ยวมาทางศาสนาในแง่ขณะตน	๙
สมัยก่อนรู้เท่าที่ต้อรู้ เรี่ยวแรงเท่าที่มีก็ผาสุกได้ เพราะรู้จักหมายชีวิต	๑๑
“วิปัสสนา” ก็คือมองจนเห็นตัวปัญหา แล้วแก้ถูกสภาพ ไม่ใช่เรื่องหลบตา	๑๓
ฉะนั้นให้ตั้งค้ำรู้พุทธศาสนาที่ตัวทุกขสัจจตามลำดับ ไม่ใช่ทำอย่างสมัครเล่น	๑๔
ถ้าไปจับเรียนวิธีอื่น ยิ่งเรียนก็ยังไม่รู้พุทธศาสนา เพราะไม่เรียนตัวเอง	๑๕
“ชีวิต” ฝ่ายวิญญาณ เป็นเรื่องทางศาสนาซึ่งตรงๆกันหมด ต้อรู้จึงจะช่วยได้	๑๖
“รู้” นั้นมีหลายระดับ : รู้ด้วยเรียน รู้ด้วยหยั่งคิด รู้โดยผ่านด้วยชีวิตจิตใจ	๑๗
แม้รู้โดยวิธีผ่านชีวิตมาจริง ก็ต้องเป็นแขนงที่เกี่ยวกับความดับทุกข์โดยตรง	๑๘
ฉะนั้น “อุดมศึกษา” แท้ ต้อเป็นเรื่องนี้ อย่าแน่ใจว่า แค่จบการเล่าเรียน	๑๙
วิธีป้องกันและแก้ทุกข์ที่ตามนั้นแหละ เป็นอุดมศึกษา ขอให้ติดตาม	๒๐

๒. ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ

ปัญหาการป้องกัน – แก่ทุกซ์มันอยู่ที่รู้ <i>เกิดมาทำไม</i> เพียงข้อเดียว	๒๓
คนทุกวัย ถ้าไม่รู้ก่อนว่า <i>เกิดมาทำไม</i> ไปทำอะไรมันจะผิดวัตถุประสงค์หมด		๒๔
ปัญหา <i>เกิดมาทำไม</i> จึงต้องรู้ก่อน ต้องตั้งต้นด้วยความไม่ประมาท รีบรู้เสีย		๒๕
ทุกคนเกิดมาแล้ว จำต้องยอมที่จะรู้ <i>เกิดมาทำไม</i> แล้วประพศติให้ถูกต้องตามนั้น		๒๖
การที่จะรู้ว่า <i>เกิดมาทำไม</i> ต้องไต่ไปถึงว่า อะไรทำให้เกิดมา	๒๗
สิ่งทำให้เกิดมาก็คือกรรม ซึ่งหมายกว้างคลุมทุกสิ่งหมด รวมทั้งกฎธรรมชาติ		๒๘
ฉะนั้นไปรู้จักสิ่งนั้นเสียให้เพียงพอ ก็จะทำให้เราทราบว่าธรรมชาตินี้ต้องการให้เราทำอะไร		๒๙
คน เป็นผลที่ธรรมชาติผลิตและปรุงแต่ง เป็นไปตาม “เจตนา” ของธรรมชาติ		๓๐
เจตนารมณ์ของธรรม ก็เพื่อให้มนุษย์ไปถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์		๓๑
ฉะนั้นจึงควรมุ่งศึกษาทำความเข้าใจจนรู้จักพระธรรม ปัญหาต่างๆ จะหมด		๓๒
ธรรมะสร้างคนมาให้ผิดจากสัตว์ คือให้คนมีธรรมะอย่างคน	๓๓
หากเรามีธรรมะแล้ว เราอาจอยู่ลำพังได้ เข้าสังคมเพื่อธรรมก็ได้	๓๔
ทั้งฆราวาสทั้งพระต้องไปส่วยอดสศตบมธรรม จะช้าเร็ว อยู่ที่ทำผิดหรือถูก		๓๕
คนเรานอกจากเกิดมาเพื่อมีธรรมแล้ว เกิดมานี้ก็ยังเพื่อไม่เป็นทุกข์อีกด้วย		๓๗
แม้ยังชอบหวังอยู่ ก็ให้รู้จักตั้งความหวัง ให้คล้ายธรรมชาติ ไม่มีทางผิดหวัง		๓๗
ทุกข์เกิดคราวใด ด้วยอะไร ให้มีหลักไว้ที่ก่อน ว่าฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อทุกข์		๓๘
พุทธบริษัทว่างไสว รู้ว่า <i>เกิดมาทำไม</i> รู้จักมีวัตถุประสงค์ไว้ใช้ ทำให้ไม่ทุกข์ทุกกรณี		๔๐
ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องต้องมองให้เห็นทั่วก่อน ว่าชีวิตเพื่ออะไร จะไม่ทำผิดๆ		๔๑

๓. ความเป็นฆราวาส

เพศฆราวาส ใครๆ มักเข้าใจไปว่ายังไม่ควรแยกไปเกี่ยวข้องกับธรรมะ	๔๒
ให้เข้าใจเสียใหม่ ว่าไม่มีใครบวชมาแต่ในท้อง ชีวิตนี้เป็นเรื่องเรียนเรื่อยมา		๔๓

การเป็นฆราวาสนั้นแหละ คือการเข้าโรงเรียนจริงเพื่อรู้จักชีวิตจากธรรมชาติ	๔๓
ธรรมะเป็นหน้าที่ ไม่ทำไม่ได้ คนเราชีวิตจะสมบูรณ์ต้องผ่านอาศรมครบ ๔.	๔๔
อาศรมสี่มีการทำหน้าที่ที่ถูกต้องตามลำดับ : พรหมจารี คฤหัสถ์ วนปรสถ์ สันยาสี	๔๕
การครองฆราวาสเป็นขั้นตอนที่ต้องเข้าโรงเรียนชีวิต ยิ่งกว่าลำดับอื่นๆ	๕๐
พรหมจารีชั้นประถม คฤหัสถ์ชั้นมัธยม วนปรสถ์คือชั้นอุดม ไปสุดที่สันยาสี	๕๑
ทุกๆ ขั้นตอน ก็อาจตอบ <i>เกิดมาทำไม</i> ได้ไปคนละระดับ จากโง่ๆ จนสูงสุด	๕๒
ฉะนั้นอย่าเพ่อว่ารู้จักชีวิตดี จะพลาด ชีวิตจะไม่สมบูรณ์ถึงปลายทาง	๕๒
สิ่งที่ทุกคนควรคิดและต้องผ่าน เช่นครอบครัว ความรัก ทรัพย์สินยศไมตรี ฯลฯ	๕๓
ให้ไปรู้จักสิ่งเหล่านี้ถูกต้องเสียก่อน จะรู้ความเป็นฆราวาสดีที่สุด	๖๑
บวชทั้งที่ต้องเห็นความสำคัญของธรรมะ ของศาสนา จะไม่เป็นไก่อได้พลอย	๖๑
สรุปอยู่ที่รู้อะไรเป็นอะไร เป็นฆราวาสนี้ ก็เพื่อผ่านไปให้ดี เพื่อสู่จุดสูงสุด	๖๓

๔. ธรรมะสำหรับฆราวาส

ทราบเค้าโครงรูปการณ์ชีวิตคนเราแล้ว ก็ถึงธรรมะสำหรับฆราวาสโดยเจาะจง	๖๔
ธรรมปฏิบัติย่อมมีทั้งหัวข้อธรรม ๑ ทั้งธรรมเครื่องช่วยให้ปฏิบัติได้ตามนั้น ๑.	๖๕
ฆราวาสธรรม ในฐานะหัวข้อธรรม ซึ่งการครองเรือนให้ก้าวสูงไป ๆ จนสุดได้	๖๖
ทั้งนี้เพราะถ้าเป็นฆราวาสให้ดีไม่ได้ ก็จะไม่สูงไปไม่ได้ มันเป็นขั้นตอนให้กัน	๖๖
พุทธศาสนาซึ่งข้อปฏิบัติ ทั้งขั้นต้น ขั้นกลาง ขั้นสูง สำหรับชีวิตฆราวาส :	
ขั้นต้น - ให้ลุล่วงไปดี เกี่ยวกับส่วนตัว ในเรื่องทรัพย์สิน ยศ สماعม	๖๗
- ให้ลุล่วงไปดีเกี่ยวกับสังคม คือทำถูกต้องกับคนรอบทิศ	๖๘
ขั้นกลาง : มีศรัทธามั่นในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีอริยกันตศีล	๗๒
ขั้นสูง : ปฏิบัติบิณฑกัมม บรรเทา และขจัดทุกข์ในชีวิต ด้วยหลักสุญญตา	๗๔
สุญญตาสำหรับสัพพัญญานนี้แหละ ใช้บรรเทาและดับทุกข์สำหรับชนทุกชั้นได้	๗๕

๕. ขรรวาสธรรมที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ

กล่าวข้อธรรมที่ทางปฏิบัติแล้ว ยังมีธรรมะเครื่องมือช่วยให้ทำได้ตามนั้นอีก	๗๗
หมวด ขรรวาสธรรมสี่ ในฐานะเป็นเครื่องมือ : สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ	๗๘
๑. สัจจะ ความจริงใจ จริงที่จะลงมือในข้อปฏิบัติที่จำต้องทำ	๘๐
๒. ทมะ บังคับใจตัวเอง ฉลาดเรื่องจิต ทำกับจิตถูกวิธี	๘๑
๓. ขันติ ออกทนต่อกิเลสบีบคั้น เพื่อรองรับไม่ให้ล้มเหลวก่อนได้ผล	๘๓
๔. จาคะ รู้จักระบายสิ่งที่ต้องทนหรือสิ่งไม่ต้องการ ที่มีอยู่ในจิต	๘๕
กิจที่ต้องละต้องบำเพ็ญล้วนสำเร็จด้วยอุบาย คือธรรมะประเภทเครื่องมือ	๘๖
ธรรมะ ๔ ข้อนี้ จะแจ้งให้เป็นเพียงข้อหัวข้อปฏิบัติ ก็ย่อมน่าได้	๘๘
หมวด อิทธิบาทสี่ ในฐานะเป็นเครื่องมือ : ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา	๙๐
การปฏิบัติสมควรแก่ธรรม ต้องถูกเทคนิค แยกข้อปฏิบัติกับธรรมะเครื่องมือ	๙๑
รู้เรื่องนี้จะทำให้ปรับปรุงก็ได้สำเร็จทุกด้าน ใช้ได้แม้ในมหาวิทยาลัย	๙๒

๖. ความสุขของขรรวาส

“ขรรวาส” คำนี้หมายถึงคนหลายระดับ ยากที่จะพูดว่าแค่ไหน ไช้แค่ไหน ไม่ใช่	๙๓
สุขของขรรวาสจึงกว้างไกลไม่เพียงแค่มิตรพิศ จับจ่ายได้ ไม่มีหนี้ มีงานดี	๙๔
ขรรวาสยังสามารถแสวงหาความสุขที่ดีที่สูงไปกว่านั้นได้มาก	๙๖
ขรรวาสมีภูมิจิตใจต่าง ๆ กัน สุขที่ขรรวาสหาได้จึงต่าง ๆ ไป	๙๗
จะเป็นสัตว์อะไรก็ได้ที่ภูมิของจิตจิตอยู่ไหนเวลาไร โลกของเขาก็อยู่ระดับนั้น	๑๐๒
ขรรวาสคนหนึ่งจิตอาจเปลี่ยนได้ครบทั้ง ๔ ภูมิ ทั้งที่กายยังอยู่ในโลกนี้	๑๐๔
ความสุขของขรรวาสจึงมีตามชั้น :	
- ชั้นสามัญที่ปฏิบัติอยู่ในเทหิตก	
- ชั้นกลางที่ปฏิบัติตัวในปัญญาภิสันตะ	
- ชั้นสูงที่ปฏิบัติชั้นสุญญตา	๑๐๕

ฉะนั้นฆราวาสไม่จำเป็นต้องสภปรกถามก อาจสูงขึ้นถึงชั้นอนาคามีได้ ๑๐๗
 เราจะเอาเกณฑ์กันที่คำพูด หรือที่โลกวัตถุไม่ได้ ต้องเอาภูมิจิตใจเป็นหลัก ๑๐๘
 สรุปว่าฆราวาส คือองความยุ่ง ควรถือเอาจิตใจเป็นสำคัญ ก็จะไปได้ไกล ๑๐๘

๗. ความทุกข์ในความเป็นฆราวาส

ว่ากันว่าฆราวาสทุกข์ แต่ที่จริงอยู่ที่คน ๆ นั้นเป็นฆราวาสได้ถูกต้องแค่ไหน ๑๑๐
 ถ้าเป็นสัตบุรุษ ก็ทุกข์น้อย ถ้าเป็นอัสตบุรุษก็มีเรื่องให้ทุกข์ตามประสาพาล ๑๑๒
 ฉะนั้นการเป็นชาวักขาวบ้าน จะถือเป็นเกณฑ์เรื่องทุกข์ทางจิตใจไม่ได้ ๑๑๓
 แต่อย่างไร ฆราวาสไม่โล่งโล่งเท่า เรื่องที่จำต้องมี - ต้องหามันมาก ๑๑๔
 วิธีทำกับทุกข์ของฆราวาส ก็คือเอาทุกข์นั้นแหละเป็นบท ที่ต้องรู้-ต้องผ่าน ๑๑๖
 ฆราวาสจึงมีเป็น ๒ อย่าง เป็นอย่างหลบหลับตา กับเป็นอย่างนักศึกษา ๑๑๗
 จัดทำให้ดูกับชั้นตอนแห่งชีวิตนี้ไปทุกระยะ ก็จะเป็นคนมีสติ ไม่ทุกข์มาก ๑๑๘
 ฆราวาสชั้นดีมีวิธีต้อนรับทุกข์ วัตถุประสงค์พุทธศาสนาก็เพื่อให้เป็นผู้ชนะ ๑๒๑
 สัตบุรุษนั้นอยู่ที่แก้ปัญหาชีวิตได้ มีสุขตามสภาพ ทำชีวิตเป็นเรื่องศึกษา ๑๒๓
 ฉะนั้นเป็นสัตบุรุษได้ จะเป็นฆราวาส เป็นพระ เป็นอริยเจ้าไปพร้อมกันได้ ๑๒๔
 ฆราวาสแบบพระพุทธเจ้า ต้องมีหลักสัจจกถา ชีวิตไม่ติดตันตันถึงปลายทางได้ ๑๒๕
 ความทุกข์ ทำให้คนฉลาด ทำให้คนเป็นพระพุทธเจ้า หากรู้จักต้อนรับมัน ๑๒๖
 สรุปก็ว่าอยู่ที่คนเป็นฆราวาสโง่หรือฉลาด ถ้าฉลาดก็ฝ่าไปได้ เหนือทุกข์ได้ ๑๒๗

๘ - ๘. ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์และบรรพชิต

ที่จริงทุกคนมีกิเลส มีทุกข์เหมือนกัน หลักธรรมะก็เลยใช้ได้ร่วมกัน ๑๒๘
 ก็มีเหมือนกันทั้งข้อปฏิบัติ ทั้งเครื่องมือช่วยให้ปฏิบัติ และที่อนุโลมใช้กันได้ ๑๒๘

ธรรมชาติประเภทรบให้ปฏิบัติ :

หลักปฏิบัติ ที่ร่วมกันมีศรัทธาภรณ์ ซึ่งทุกคนเข้าถึงด้วยใจสะอาด สว่าง สงบ ๑๓๐

หลักทฤษฎี ที่ร่วมกัน มีอริยสัจสี่ ก็เป็นหลักเดียวกัน ที่ต้องรู้ ต้องปฏิบัติ ๑๓๑

ข้อปฏิบัติองค์มรรค ขรรวาสบรรพชิตก็ต้องปฏิบัติให้อยู่กับเนื้อกับตัวทั้งแปด ๑๓๑

หลักไตรสิกขา ทั้งขรรวาสทั้งบรรพชิตก็ต้องมีศีล สมาธิ ปัญญาเดียวกัน ๑๓๔

หลักสุญญตา ที่ว่าสูงนั้น พุทธองค์กลับระบุว่ามันเกือกุลขรรวาสตลอดกาล ๑๔๔

ธรรมชาติประเภทเครื่องมือ ที่ช่วยให้ปฏิบัติได้ตามนั้น :

ทั้งขรรวาสและบรรพชิตก็เป็นคน จึงมีวิธีซจกักลิสต์กับทุกข์เหมือนกัน ๑๔๗

ทุกชีวิตกำลังเดินทาง แม้อือเพศไร ๆ ก็ต้องจัดทำให้สนับสนุนการเดินทาง ๑๔๘

ขรรวาสธรรมสี่ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ แม้อือเพศไหนก็จำต้องใช้ ๑๕๔

อิทธิบาทสี่ ก็ใช้ได้แม้ชั้นทำกิน ชั้นศึกษาเล่าเรียน ชั้นปฏิบัติธรรมชั้นสูง ๑๕๕

โพชฌงค์เจ็ด ใช้เป็นเครื่องช่วยให้ธรรมสูงด้วย ใช้ให้การงานสำเร็จด้วย ๑๕๖

ธรรมชาติประเภทอนุโลมใช้ของกันและกันได้ :

บทปัจจุเวกขณะ บัจจยสี่ของภิกษุ ขรรวาสก็นำเอามาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ ๑๖๐

อกิณห์ปัจจุเวกขณะของบรรพชิต ขรรวาสก็เอามาเป็นเครื่องกันและแก้ทุกข์ได้ ๑๖๒

รวมความว่าธรรมชาติใดถ้าเอามาใช้ประโยชน์สูงสุดได้นั้นแหละคืออิทธิธรรมแท้ ๑๖๒

ฉะนั้นคนเราอย่าไปห้ามล้อตัวเอง จำกัดให้ตกจมวัฏฏะต่อไปอีกเลย ๑๖๕

๑๐. ความมีสติของขรรวาส

“สติ” ที่ขรรวาสจะพึงมีนั้น ต้องเป็นสติสำหรับรักษาอุกมคติแห่งตน ๆ ๑๖๖

ใครจะมีอุกมคติในระดับไหน ก็จะไปสุกอยู่ที่นั่นมนุश्य รู้ว่าเกิดมาทำไม ๑๖๗

อุกมคติของขรรวาส ก็คือเป็นมนุश्यที่ได้สิ่งที่ดีที่สุด เท่าที่มนุश्यสามารถได้ ๑๖๘

ชีวิตนี้เป็นการศึกษา เพื่อเลื่อนถึงขั้นที่ดีไปกว่า กิน กาม เกียรติ	๑๗๑
อุกมคติที่ดีกว่า กิน กาม เกียรติ ก็คือใจสูง มีจิตสะอาด สว่าง สงบ	๑๗๒
สติช่วยรักษาอุกมคติ อุกมคติมีอยู่ได้เพราะสติช่วยรักษาไว้	๑๗๓
๑. ขรวาาสต้อง มีสติรักษา อุกมคติของมนุษย์ ตลอดเวลา	๑๗๔
๒. ขรวาาสต้อง มีสติรักษา อุกมคติของการงาน ที่กำลังทำอยู่	๑๗๔
๓. ขรวาาสต้อง มีสติในขณะที่ทำงาน ไม่ให้ผิดพลาด	๑๗๕
๔. ขรวาาสต้อง มีสติในการจำ : จำเก่ง – จำมาก จำกว้าง – จำไกล	๑๗๖
๕. ขรวาาสต้อง มีสติได้ในทันควัน (สติทันควันเป็นพื้นฐานของสติทั้งหมด)	๑๗๘
๖. ขรวาาสต้อง มีสติในการที่จะไม่เสียดสติ ในขณะที่วิกฤต	๑๗๙
๗. ขรวาาสต้อง มีสติเมื่อจะตาย คือตายอย่างมนุษย์ที่ดี มีสัมปชัญญะ	๑๘๑
วัฒนธรรมการตายตามแบบของพุทธบริษัท สมัยปู่ ย่า ตา ยาย	๑๘๓
ครอบครัวชาวพุทธที่อบรมให้มีสติมาแต่เด็ก จะคุ้มได้ ช่วยให้ ได้สิ่งที่ดีที่สุด	๑๘๔

๑๑. ปัญหาเพชรสของขรวาาส

“เพชร” เป็นใจความของขรวาาส หรือคฤหัสถ์ – ผู้มีเคหะไว้กำบังอะไรๆ	๑๘๖
เคหะมีมาตั้งสมัยคนป่าเริ่มละอาย ต้องบังเรื่องเพชร จึงไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย	๑๘๗
คนสัตว์ถึงวัยผู้ใหญ่ จับทำอะไร ล้วนผลักตันจากความรู้สึกลงทางเพชร	๑๘๘
สัตว์มีชีวิตที่ต้องการอยู่ มันก็อยู่เพื่อเอร็ดอรรอยแห่งความรู้สึกลงทางเพชร	๑๘๙
แม้เกียรติก็ไม่พ้น ไปจากเรื่องเพชรที่ซ่อนเงื่อนอยู่	๑๙๑
ฉะนั้นเป็นเรื่องที่น่ากลัว เพราะมันสามารถครอบงำ หรือล้มนเล็กอุกมคติได้	๑๙๒
คน มักไม่รู้สึก ไม่เห็น มีแต่สมักรเป็นทาส เทียวหาทุกอย่างเพื่อเพชรส	๑๙๓
ที่จริง เพชรส เป็นเพียงเรื่องหลอกลวงในทางอายตนะ ถึง ๒ ชั้น	๑๙๔
ธรรมชาตินั้นเองหลอก แล้วยังลวงสัตว์ไม่ให้สูญพันธุ์ โดยจ้างด้วยเพชรส	๑๙๖
ฉะนั้นผู้รู้จึงวางระเบียบ เพื่อลดทุกข์โทษจากการเป็นทาสของกาม	๒๐๐

ถ้ารู้เรื่อง ^๕ ที่ถูกต้อง และจัดทำกับมันเหมาะสม ไม่เท่าไรก็จะเหนือไปได้....	๒๐๐
ฆราวาสหลักไม่ได้ก็ต้องเกี่ยวข้องให้ถูก เพื่อจะไม่ต้องเป็นทาสอยู่นาน....	๒๐๑
หลักที่จะชนะได้คือต้องได้ผ่านจนรัฐสกร้อย, รัฐโทษและรัฐอุบายที่จะเหนือมัน	๒๐๑
โดย “ถูกไม้” ออกจากอำนาจกาม ^๕ ผัวเมียเลยเป็นคู่ที่ต้องเดินไปด้วยกัน	๒๐๒
ควร ^๕ รู้ไว้ ว่าการคุมเพศรสได้ จนอิสระนั้น ไม่ใช่เป็นงานของคนโง่ ๆ	๒๐๓
ฉะนั้นการพยายามจึงไม่ใช่บ้า แต่เป็นการเอาชนะได้ ไม่ให้บ้ามากเกินไป	๒๐๔

๑๒. การควบคุมความรู้สึกทางเพศ

ฆราวาสกับบรรพชิต มีชั้นความถูกต้องเรื่องคุมความกำหนัดไม่เท่ากัน	๒๐๕
<i>ราคะตามตัวหนังสือ</i> หมายความว่ารู้สึกเข้าผูกพันติดแน่นทางจิตทุกชนิด	๒๐๖
<i>ราคะ ว่าถึงตัวจริง</i> เป็นเพียงเรื่องกลไกทางกายจิต ที่มันทำหน้าที่ของมัน	๒๐๗
สัตว์ในภูมิภพมาจรร ได้หลงในการทำงานของกายจิต ที่เป็นเครื่องจักร	๒๐๘
ฉะนั้นแต่โบราณมา ได้มีการค้นคว้ามาก ในการควบคุมความกำหนัด	๒๑๐
เลยพบว่าราคะ เป็นสิ่งควบคุมได้ ให้ไม่รู้สึกก็ได้ ซึ่งไม่ใช่เรื่องbaboo	๒๑๒
หากควบคุมได้ กลับเป็นผลดีทางกาย ทางสติปัญญา ทางสมอง	๒๑๓
ฆราวาสจึงควรทอนลงให้พอเหมาะ โดยรู้สึก รู้จัก และป้องกันแก้ไข	๒๑๓
ความกำหนัดทำอันตรายความผาสุกของจิตใจ มีวิธีคุมทั้งทางกายทางจิต	๒๑๓
การควบคุมทางกาย เช่นผ่าตัด ใช้อาย บีบคั้นกาย ซึ่งไม่ถูกต้องตรงนัก	๒๑๔
การควบคุมทางจิต โดยใช้กำลังความคิดความรู้ บ่มจนเป็นญาณตามลำดับ :	
- ความรู้พื้นฐานคือมองให้เห็นสภาพตามธรรมชาติ เช่นปฏิภูล อสุภ ฯลฯ	๒๑๕
- ความรู้ที่สูงขึ้น ได้แก่พิจารณาความเป็นธาตุ ในแง่ถูกลวง ในแง่พ่ายแพ้	๒๑๖
- ความรู้สูงสุดคือสติสัมปชัญญะทันควันก่อนหรือหลังว่ามันก็สักว่าความรู้สึก	๒๑๘
มัชฌิมาในเรื่องเพศ ก็คือเกี่ยวข้องให้ถูกต้อง เพื่อความเจริญทางจิตใจ	๒๑๙
ทางพุทธไม่ใช่ชอว์ร้องให้ตัดในเมื่อมันทำไม่ได้ แต่ให้บริโภคทุกทางให้ถูกวิธี	๒๒๑
จงผ่านเรื่องเพศไปในลักษณะถูก ให้มันเป็นทาสเราและเป็นบทรียนแก่เรา	๒๒๒

๑๓. สัจญตา กับ ฆราวาส

- ความรู้เรื่องสัจญตา เป็นความรู้ที่สำคัญที่สุด แม้ฆราวาสก็ใช้แก้ปัญหาได้ ๒๒๓
- พระพุทธองค์ยืนยันว่าสัจญตาเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน ๒๒๔
- สัจญตาที่ตรงกับ *ว่าง* นี้ อาจว่างฝ่ายวัตถุ, ว่างทางจิต, ว่างจากตัวกู - ของกู ๒๒๖
- ที่ถูกต้อง ต้องว่างจากความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกู - ของกู ที่ต้องการระบุ ๒๒๗
- ขณะที่ใคร่ความรู้สึกนึกคิดไม่เจือโลกโกรธหลงนั้นแหละว่าง จิตไม่รู้สึก *ตัวกู* ๒๒๘
- จิตไม่ถูกรบกวน และยังประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา จึงจะเป็น *จิตว่าง* ในที่นี้ ๒๒๘
- จิตว่าง* คือเวลาที่ว่างจากตัวกู - ของกู ขณะนั้นมันมีสติปัญญาอยู่เอง ๒๒๙
- ว่างจากตัวกูชนิดที่ ๑ เป็นเองตามธรรมชาติ เช่นนอนหลับ (นี่ไม่ใช่ทำเอา) ๒๒๙
- ชนิดที่ ๒ เป็นโดยประจวบเหมาะ บางที (นี่อาจทำเอาได้บ้าง) ๒๒๙
- ชนิดที่ ๓ เป็นโดยจงใจจัดทำ เช่นทำกัมมัญฐาน ปฏิบัติทางจิต ๒๓๐
- ชนิดที่ ๔ จิตว่างได้เพราะกิเลสดับ ไม่มีตัวกู-ของกูมารบกวน ๒๓๑
- พุทธศาสนามี ๔ ว่างนี้เท่านั้น นอกนั้นว่างอันธพาล คือแกล้งบ้าง หลงบ้าง ๒๓๑
- จิตว่างที่ถูกต้อง มีสติปัญญาเต็ม ทำหน้าที่ทุกอย่างด้วยสติปัญญา ไม่มีตัวกูของกู ๒๓๒
- การงานแม้ของฆราวาสระดับใด ก็ควรมีจิตว่าง เพราะมันป้องกันบาปได้ ๒๓๓
- จิตว่างแล้ว การงานเป็นสุข, จิตว่างแล้ว การงานเป็นทุกข์ ๒๓๔
- ฆราวาสมารู้เรื่องนี้ ก็ประกันได้ ผลงานจะดีจะเสีย ก็สามารถหัวเราะได้ ๒๓๔
- เพื่อให้สนใจ ไม่กลัว ขวนขวายในเรื่องนี้ จึงมีวิธีกล่าวถึงนางสาวสัจญตา ๒๓๕
- “นางสาวสัจญตา” จะนำความคิดเราไปรู้จักสิ่งที่มีค่าแท้จริง และประเสริฐสุด ๒๓๖
- ฆราวาสเป็นพวกใกล้ไฟ จำต้องมีสัจญตาเป็นเครื่องทำให้ไฟทำอะไรไม่ได้ ๒๓๗
- รู้สัจญตาถูกต้องอยู่ โลกโกรธหลงจะไม่เกิด นั่นเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่แล้ว ๒๓๘
- ว่างจากตัวกูของกูได้ นั่นคือสติปัญญา ชื่อว่ามีมิ่งขวัญ เกิด *มัจฉิมานิปฏิบัติ* ๒๓๘
- เพียงแต่รู้เรื่องนี้ดี ก็เป็นมัจฉิมะ พอดีในการจัด - การทำอะไรทุกอย่าง ๒๓๙
- ฆราวาสเกี่ยวข้องกับกิน กาม เกียรติ อย่างสิ้นคาแล้ว จะสอบไล่ผ่านไปได้ ๒๔๐

การที่ไม่มีตัวกูของกู นั่นคือกูตายแล้ว นิพพานอยู่ตลอดเวลา ก่อนที่กายจะตาย ๒๔๑
 นิพพานนี้ เย็นได้ ๓ ระดับ : ประจวบเหมาะ, ช่มบังกับจิต, และกิเลสกับ ๒๔๑
 ฉะนั้นฆราวาสขอให้ได้ประโยชน์ทันตา โดยมีนิพพานทุกระดับและตามลำดับ ๒๔๒
 จะให้ดีต้องไม่เป็นฆราวาสหรือบรรพชิต มีแต่ทำหน้าที่ถูกต้องก็จะดีขึ้น ๆ ๒๔๓
 ทำให้ชินเป็นนิสัย ที่จะไม่เกิดตัวกูของกู มันก็สบาย ไม่มีทุกข์ ก็พอแล้ว ๒๔๓
 ระวังให้เห็น กิน กาม เกียรติ เป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับเราจะเหน็ดมัน ๒๔๔
 เตียวนี้ มีแต่ที่เราควรทำให้สุดความสามารถ ก็เป็นการถูกต้องแล้ว ๒๔๔

๑๔. ฆราวาส กับ อุดมคติโพธิสัตว์

โพธิสัตว์ เป็น ได้ทั้งบรรพชิตและฆราวาส ส่วนใหญ่เป็นฆราวาส ๒๔๕
 “โพธิสัตว์” ตามรูปศัพท์หมายถึง ๓ : เพื่อโพธิ มีโพธิ ใช้โพธิ ๒๔๖
 “โพธิสัตว์” ตามเป็นจริง มีเป็น ๓ :
 - ผู้พยายามเป็นพระพุทธเจ้า (คติเถรวาท) ๒๔๗
 - ผู้สนองพระพุทธโองการ รับใช้พระพุทธเจ้า (คติมหายาน) ๒๔๗
 - ผู้สมทานศีลของโพธิสัตว์ (คติมหายาน) ๒๕๐
 แต่อย่างไรฆราวาสผู้ครองเรือน ก็สามารถเป็นโพธิสัตว์ได้ทั้ง ๓ ความหมาย ๒๕๑
 การถือหลักเกณฑ์อย่างนี้ ไม่ให้โทษ มีแต่ประโยชน์โดยส่วนเดียว ๒๕๒
 ถ้าสรุปเอาเพียงความหมายใหญ่อันเดียว ก็คือช่วยผู้อื่น - เห็นแก่ผู้อื่น ๒๕๒
 ยุคปัจจุบัน ภัยอันตรายร้ายแรงที่สุดของมนุษย์คือความเห็นแก่ตัว ๒๕๓
 อุดมคติโพธิสัตว์ เป็นของจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับโลกปัจจุบัน โลกต้องการมาก ๒๕๓
 ฉะนั้นถ้าชอบอุดมคตินี้ จงเชื่อว่าทำได้ เป็นได้แม้ในเพศฆราวาส ๒๕๔
 อุดมคติโพธิสัตว์ จำเป็นทุกกรณีแก่คนในโลก แม้จะเป็นนักกีฬาที่แท้ ๒๕๕
 คนเราน่ามีอุดมคติโพธิสัตว์มาคุ้ม ไว้ ครอบครวั เพื่อนบ้าน ประเทศชาติจะดี ๒๕๕
 มหาบุรุษจริง ๆ นั้น ต้องแบบโพธิสัตว์ในพุทธศาสนา ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยโลก ๒๕๖

นี้เป็นเรื่องที่คุณคนต้องพยายาม ธรรมชาติต้องการ สถานการณ์ต้องการ ๒๕๖
 บารมี ที่จะทำให้เป็นโพธิสัตว์ มี ๑๐ : ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา เป็นต้น ๒๕๗
 ทั้ง ๑๐ นี้ อย่างไหนที่ฆราวาสไม่ควรปฏิบัติ หรือปฏิบัติไม่ได้ ? ๒๕๗
 ปฏิบัติอยู่ใน ๑๐ ข้อนี้ ก็ชื่อว่าชัณฺฑีมาปฏิบัติ มีฆราวาสธรรมครบถ้วน ๒๖๐
 ฉะนั้นขอให้เขาไปคิดด้วยจิตใจที่อิสระ ว่าถ้ามีอุคฺมคตินี้กันแล้ว โลกก็น่าอยู่ ๒๖๑

๑๕. กำลังของฆราวาส

ฆราวาสผู้มียุคฺมคติกว้างไกล ต้องมีกำลังซึ่งเป็นเครื่องมือให้ความสำเร็จ ๒๖๒
 พื้นฐานที่จะทำให้มีกำลัง ได้แก่ยุคฺมคติ, ยุคฺมคติเป็นจุดตั้งต้นของกำลัง ๒๖๓
 กำลังสำหรับก่อนทำ ขณะทำ และทำการณกิจเสร็จมี ๔ ประการ :

๑. กำลังกาย และนับเนื่องทางกาย เช่นกำลังทรัพย์ เพื่อนฝูง ฯลฯ ๒๖๔
๒. กำลังจิตคือสิ่งอบรมให้เกิดแก่ตัวจิต : ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ๒๖๕
๓. กำลังปัญญา รวมทั้งความฉลาดสามารถ ความมีศิลป์ไม่ลายมือ ๒๗๑
๔. กำลังธรรม คือกำลังความถูกต้อง สำหรับควบคุม ๓กำลังข้างต้น ๒๗๒

กำลังของธรรมะนี้ ขยายถึงความดีความถูกต้องที่เคยทำ ๆ ไว้ ๒๗๓

กำลังกาย จิต ปัญญา นี้เป็นของเราทำเอา ส่วนความถูกต้องเป็นของธรรมชาติ ๒๗๔

การปฏิบัติในหลักสัจจญาณนี้เป็นกำลังฝ่ายธรรมะ เพื่อความไม่ทุกข์ ๒๗๕

ตรงกันข้าม ไปทำตัวนิยมวัตถุ มันเป็นกำลังฝ่ายผิดธรรมะ ฆราวาสจึงร้อน ๒๗๖

ฆราวาสที่ไม่ทุกข์พลภาพ ต้องมีกำลังธรรม ต้านกิเลสที่แผดเผาผูกพันที่มแทง ๒๗๖

สรุปแล้วกำลังทั้งสี่ อยู่ที่ “ธรรม” คำเดียว :

๑. ฆราวาสต้องทำทุกทางให้มีกำลังกาย รวมทั้งหาเครื่องมือแวดล้อม ๒๗๗
๒. ฆราวาสต้องอบรมให้จิตมีพลัง ด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ.... ๒๗๗
๓. ฆราวาสต้องคุมปัญญาความรู้ อยู่ในขอบเขต ไม่พว้างไม่รู้จบ ๒๗๗
๔. ฆราวาสต้องประพฤติธรรมะให้สุจริต ต่อจากมียุคฺมคติและภักดี ๒๗๘

ไม่มีทางใด ที่จะทำให้ไม่เพ็ญระอาทำงาน นอกจากสร้างกำลังใจขึ้นให้ครบ	๒๗๘
ในพลั้งทั้งห้า นั้น หัวหง่ามีอันเดียว คือปัญญาที่ถูกต้อง มันจะถึงมากครบ	๒๗๙
ปัญญาที่เป็นความถูกต้องนี้ จะเป็นกำลังของฆราวาสผู้เดินทางสู่ที่สุดทุกข์	๒๘๐

๑๖. ความรอดพ้นฐานของฆราวาส

เป็นฆราวาสได้ที ฟูฟ่องอยู่แล้ว จะไปเป็นอะไร ๆ ก็เป็นได้ที	๒๘๑
ฆราวาสรอดตัวได้ ด้วยเกณฑ์พื้นฐาน คือวัฒนธรรมที่เนื่องมาจากศาสนา	๒๘๑
ชาวพุทธมีวัฒนธรรมของตนเอง โดยมีรากจากหลักธรรมพุทธศาสนา	๒๘๓
ธรรมะเป็นเรื่องถูกต้อง และไม่จำกัด ย่อมสากลแก่ฆราวาสได้ทุกพวก	๒๘๔
วัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา อาจประมวลเป็นข้อ ๆ :	
๑. มีความขยันขันแข็ง กล้า อยู่ด้วยการต่อสู้ตลอดเวลา; นี้ทำให้ไทยรอด	๒๘๕
๒. สุภาพ อ่อนโยน เชื้อฟุ้งผู้เฒ่าผู้แก่; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๖
๓. กตัญญู รับผิดชอบต่อคุณแม้สิ่งไม่มีชีวิต แม้อุปสรรคศัตรู	๒๘๘
๔. ความมีศีลมีสัจย์ ถือไม่เบียดเบียน ไว้ใจได้; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๑
๕. ประหยัด-สันโดษ รู้จักสร้างกำลังใจขึ้นหล่อเลี้ยง; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๒
๖. เมตตากรุณา ใจกว้าง-ใจบุญ ชนิกช่วยป้องกันทุกข์ได้; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๕
๗. ความอดกลั้น อดทนด้วยใจแจ่มใส รอดได้-คอยได้; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๖
๘. เป็นฝ่ายยอมได้ ให้อภัยได้ เพื่อให้อะไร ๆ มันลงกันด้วยดี ไม่ก่อปัญหา	๒๘๗
๙. ความไม่ตามใจกิเลส เลือกร้างถูกรธรรม ไม่เป็นทาส; นี้ทำให้ไทยอยู่รอด	๒๘๘
๑๐. มีแบบฉบับในการเป็นอยู่ ชนิกเป็นของตนเอง ไม่ตามกันใคร	๒๘๙
ทั้งหมดนี้ ขอเรียกว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ” เป็นพื้นฐานแห่งความรอด	๓๐๐

๑๗. หายนะ ของโลกฆราวาส

หายนะคือความเสื่อม ที่เป็นอุปสรรคและทำลายวัฒนธรรม ให้ถึงสู่ความวิบัติ	๓๐๑
หายนะของฆราวาส มีทั้งทำชีวิตให้ไม่ก้าวหน้า และให้ตกจม ทนทรมาน	๓๐๒

มูลเหตุสำคัญคือโลกปัจจุบันเขลาชนิกแสงสว่างบังตา พร่าถอยสู่บ้ำเดือน ๓๐๕
 หายนะของสถาบันฆราวาสในโลกเวลานี้ ให้ดูตัวอย่างที่ :

๑. มีเบียดเบียนกันพิสดาร ถือเอาได้เข้าว่า ทำในสิ่งไม่ควรทำอย่างมฤตยู ๓๐๖
๒. จัดการศึกษาชนิกเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ทางวัตถุเพื่อด้วยหลักปรัชญา ๓๐๗
๓. เร่งช่วยกันผลาญทรัพยากรธรรมชาติ มีน้ำมัน แร่ ไม้ ชีวิตสัตว์ ชีวิตคน ๓๐๘
๔. เอาศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือของการเมือง ลตราศาสนาเพื่อวัตถุ ๓๑๒
๕. กำลังขบถต่อธรรม เห็นแก่ตัว ประกาศสงครามกับพระเจ้าตลอดเวลา ๓๑๔
- แม้ใคร ๆ พูทไม่รู้เรื่อง เราก็อยากแล้ว ยังมีทางรอดสำหรับคนที่สามารถ ๓๑๗
- ต้องเข้มแข็ง ไม่หลงตามระบบศึกษาที่เขาได้อยู่ จะก็มีความสุขได้ส่วนตัว ๓๑๘
- ต้องไม่เป็นไปตามโลกเวลานี้ ที่กำลังหลงทางและแข่งขันกันอยู่ในองสภปรก ๓๑๙
- จงหลีกเลี่ยงทางวิญญาณ จงก้าวข้ามเกณฑ์อาศรมสี่ มีจิตสะอาด สว่าง สงบ ๓๒๐

๑๘ - ๑๙. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (โลภะ, โทสะ, โมหะ)

ประเด็นนี้เป็นเรื่องควรและจำเป็นต้องพิจารณา ในการแก้ปัญหาของฆราวาส ๓๒๑
 ภาวะจิตทรมาน คือจิตตกต่ำจนไม่สมเป็นมนุษย์ มีแต่สภปรกมีคัมภีร์ร้อน ๓๒๒
 อารยธรรมปัจจุบัน คือความก้าวหน้าทางวัตถุ เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง ๓๒๓
 อารยธรรมแผนใหม่ทำให้จิตทรมาน ตามแง่ โลภะ โทสะ โมหะ :

จิตทรมานในแง่โลภะ เป็นเรื่องเนื้อหนังเพื่อล้น ทางลามกอนาจารฝ่ายกาม ๓๒๔
 ดูให้ดี จะพบความเพ้อ เกินจำเป็น ที่การอยาก-แสวงหา-มีไว้-และใช้สอย ๓๒๖
 จิตทรมานเพราะทุกแห่งเพื่อไปด้วยการยั่ว หลอก ล้วงเอาประโยชน์กัน ๓๒๗
 ก่อนหน้านั้น คนเรามีอารยธรรมทางศาสนาศีลธรรม เพิ่งมาบุชากันเรื่องเพศ ๓๒๘
 อารยธรรมคัมภีร์ศีลและเมรัย ดูได้ที่กระโปรง, ที่เปลือย, ที่แก้ศีล ๓๒๙

จิตธรรมมีทั้งทางฝ่ายบุรุษสตรี :

ฝ่ายบุรุษมีจิตธรรมลุ่มหลงสตรีในฐานะเป็นของเล่น ไม่ให้เกียรติเพศมารดา ๓๓๒

ฝ่ายสตรีจิตธรรมด้วยลตตัวมาเป็นของเล่น เลิกขังงามอย่างภุคณีปีศาจ ๓๓๔

ระเบิดขวด รั้งจ้งรบ นายทუნงก กรรมกรบัว เหล่านี้ล้วนแต่จิตธรรม ๓๓๗

อารยธรรมโบราณเขามีแต่หุ้มห่อประทับสตรีไว้ในที่มีเกียรติ เก็บไว้บูชา ๓๓๙

จิตธรรมในแง่โทษะ เป็นปีศาจร้ายกาจที่สุดของมนุษย์ คือเห็นแก่ตัว ๓๔๒

ยุคที่หาเกินจำเป็นไม่เป็นธรรม ความคิดก็ไปทางบาปมาก แย่งชิงอิฉาริชยา ๓๔๓

ศาสนา ศิลป ปรัชญา ถูกนำมาใช้ล่าเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม ชีวิตคนไม่มีค่า ๓๔๔

เดี๋ยวนี้การฆ่า และเครื่องมีอฆ่า ทำให้คนใจเป็นยักษ์โดยไม่รู้สึก ๓๔๕

ตั้งแต่จกประวัติโลกมานั้นเป็นผลของอารยธรรมแผนใหม่ยั่วหลอกให้ฆ่ากัน ๓๔๖

จิตธรรมแง่ทำร้ายกันนี้เกิดจากการเห็นแก่ตัวเป็นรากฐานเพราะเจริญทางวัตถุ ๓๔๗

เดี๋ยวนี้ไม่เพียงรบป้องกันตัวหรือแย่งประโยชน์ รบกลัวเขาเป็นเจ้าโลกก็มี ๓๔๗

การทะยานเป็นเจ้าโลกคือจิตธรรมทั้งแง่โทษะโทษะโมหะเบียดเบียนอย่างยิ่ง ๓๔๘

โลกจึงกลุ้มด้วยมุ้งร้ายจองเวร กลายเป็นอาณาจักรแห่งความกลัวแก่ทุกฝ่าย ๓๕๐

จิตธรรมในแง่โมหะ เป็นเรื่องมืดทางวิญญาณ กระทำแต่ที่เป็นความมืด ๓๕๑

เมื่อมืดแล้ว มันก็พาลไปทุกอย่าง คืออ่อนทงความรู้ ความเจริญ ทำผิดหมด ๓๕๒

ทำให้โลกไม่มีพ่อแม่ ครูอาจารย์ ไม่มีคนเช่าคนแก่ ไม่มีศาสนา ไม่มีบุญบาป ๓๕๓

เรื่องบุญบาปไม่รับรู้ จ้องแต่ประโยชน์เป็นวัตถุ ถือศาสนาเงิน บุษานื้อหนั ๓๕๖

จิตพาลนั้น อ่อนทั้งปัญญา ทั้งกำลัง ทั้งความคิด เร่งทำในสิ่งไม่จำเป็น :

- เช่นการเปลี่ยนหัวใจ นั่นผิดธรรมชาติ ไปพยายามในสิ่งที่ไม่คุ้ม ๓๕๗
 - โครงการอวกาศนั้นเพราะหวังเกียรติ ทำในสิ่งไม่ต้องการ ไขว่กันเสีย ๓๕๘
 - การคุมกำเนิดทางฟิสิกส์นั้นไม่ทำโลกให้ดี สู้แก้ทางวิญญาณไม่ได้ ๓๕๙
 - การศึกษามีแต่ให้รู้ในสิ่งที่ไม่จำต้องรู้ ไปรู้ในสิ่งที่ทำให้เป็นอันธพาล ๓๖๐
- อารยธรรมแผนใหม่ นำไปสู่ความมี โลกะ โทสะ โมหะ และเพิ่มมากขึ้น ๆ ๓๖๑

๒๐. ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนปัจจุบัน (เห็นแก่ตัว)

- จิตทรมานในรูปโลหะ โทสะ โมหะ มัณสรูปรวมอยู่ที่เพราะเห็นแก่ตัว ๓๖๑
- คนมีการถือตัวจัดกว่าสัตว์ เกินระดับธรรมดาที่เพียงรู้จักรักตัว สงวนตัว ๓๖๔
- พุทธศาสนาก็สอนในชั้นต้นให้รักตัว สงวนตัว โดยทำความดีตามระเบียบ ๓๖๕
- คริสต์ศาสนาก็กล่าวถึงบาปดั้งเดิมเริ่มจุดแรกที่รู้สึกว่ามีตัว รู้จักเป็นดี เป็นชั่ว ๓๖๖
- แต่แล้วหากจะพันทุกขก็ต่อถ่ายถอนความมีตัวเสีย โดยรู้จักดีชั่วจนไม่มีตัมัน ๓๖๗
- โลกปัจจุบันทำตรงข้าม ไม่ทำลายความยึดมันแล้ว ยังศึกษาก้าวไปทางเพิ่ม ๓๖๘
- การศึกษาทำเทคโนโลยีให้เป็นเครื่องมือใหม่ไปทางมีตัวตน หาประโยชน์ตน ๓๖๙
- ผลก็คือโลกขาดแคลนอย่างร้าย คือขาดเครื่องช่วยคนเราไม่ทุกข์จากสิ่งที่มี ๓๗๑
- สิ่งขาดแคลนที่ว่านี้พุทธศาสนาถือเป็นธรรมะหัวใจ คือ *ความไม่เห็นแก่ตัว* ๓๗๑
- เกี่ยวกันคนพากันเป็น “ผู้ดี” ชนิดจิตทรมาน คือมีของทิพย์หมด แต่ตกนรก! ๓๗๒
- อยู่ดีกินดีที่ไผ่ผ่นกันนั้นนั้น ไม่ใช่อันเดียวกับ “กินอยู่แต่พอดี” ของพุทธเจ้า ๓๗๔
- กูจิตทรมานได้—ที่ต่างก็อยากอยู่กันในเมืองใหญ่ เต็มอึดอยู่ด้วยเห็นแก่ตัว ๓๗๕
- ที่การกีฬาไม่มีสปิริต กลับเพิ่มความถือเอาถือเราทั้งผู้เล่นผู้เชียร์ ๓๗๖
 - ที่การเก็บหอมรอมริบ สะสมที่ผิดทาง ทำให้ตามใจตัวเอง เพื่อเนื้อหนัง ๓๗๗
 - ที่การทำบุญให้ทานของคนวัด ที่เห็นแก่ตัว ทายบ้าน ผังจมอยู่กับที่ ๓๗๘
 - ที่เคลื่อน ไปด้วยปากทางที่จะตกไปสู่อบาย จึงได้จัมกันหมด ๓๗๙
- นรก เปรต เครัจฉาน อสุรกายกำลังท่วมโลก เพราะสิ่งเดียว คือเห็นแก่ตัว ๓๘๑
- คนเกี่ยวนี้ไม่ต้องการแก้ เพราะไม่รู้จักรู้ว่าเหตุมันอยู่ที่ความเห็นแก่ตัว ๓๘๑
- เขาโพล่ไปกลัวความไม่มีตัมันถือมัน เห็นวิธีแก้ถูกทางนั้นเป็นเรื่องบ๊อบอไป ๓๘๒
- โลกสมัยนี้ ไม่ชอบทางรอดอันเกี่ยวนี้ ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ๓๘๓
- ฉะนั้นจะแก้ปัญหาชีวิต จะต้องรู้จักชีวิตที่เห็นแก่ตัว ซึ่งกำลังบุขานี่เสียก่อน ๓๘๔

๒๑. ขรรวาส กับ ไสยศาสตร์

ยุคที่ยังพึ่งไสยศาสตร์ คนไม่ตะกะละเนื้อหนัง หากแต่มีขลาดเขลาโดยไม่รู้ ๓๘๖
 ฉะนั้นจิตทราวมอย่างปัจจุบัน กับจิตทำยังถือไสยศาสตร์ ไม่ใช่อันเดียวกัน ๓๘๖
 เมื่อปล่อยรู้สักคิดนึกไป ๆ ไม่ใช่เหตุผล มันก็เกิดไสยศาสตร์ แต่ก็ยังดี ๓๘๖
 คือดีที่มันหายกลัวได้ และยังมีประโยชน์ในการปกครองผู้คนในยุคนั้น ๓๘๗
 กลัวนั้นมาจากความอยาก แม้วิทยาศาสตร์ท่วมเพื่อตะกะละเนื้อหนัง ก็ยังกลัว ๓๘๘
 ไสยศาสตร์จึงมีอยู่ได้ ถูกอุปโลกน์ให้ว่าไม่ต้องพิสุจน์ มันนอกเหนืออำนาจ ๓๘๘
 ไสยศาสตร์ตั้งต้นที่สิ่งมองไม่เห็นตัว รู้จักไม่ได้ มนุษย์กลัว จึงต้องมีไว้อุ่นใจ ๓๘๘
 เคี้ยวนี้คนขลาดมากขึ้น จนเอาไสยศาสตร์มาครอบศาสนาซึ่งเป็นของถูกต้อง ๓๘๐
 ถ้าเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาโดยให้บัญญัตินำศักรา ก็เป็นพุทธ ไม่เป็นไสย ๓๘๒
 ไสยศาสตร์อยู่ในรูปให้อ่อนหวานก็มี ให้ปฏิบัติตัวตามนั้นโดยไม่ให้เหตุผลก็มี ๓๘๔
 พุทธซึ่งมีเหตุผล อาจฝากไว้กับไสย เพื่อบางคนจะได้ผลดี แม้ทำอย่างมงาย ๓๘๕
 ไสยยุคคาบูกุ พอมิประโยชน์ ; มาสมัยนี้หายไป เพราะคนมีไสยแบบใหม่ ๓๘๗
 ชีวิตขรรวาสมันอยากมาก ทำให้คิดพึ่งเพราะกลัว จึงมงายไสยศาสตร์ได้ง่าย ๓๘๘
 ฉะนั้นสำหรับขรรวาสที่ยังโง่ ก็ใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือ พอให้ผสมผสาน ๓๘๙
 ส่วนขรรวาสผู้จะก้าวไปต้องเริ่มละความอ่อนแอ : สักกายะ วิจิกิจฉา สิลัพพะตะ ๔๐๑
 ทุกสิ่งมัน ไม่ใช่ดีหรือไม่ดีโดยส่วนเดียว แม้เคยพึ่งไสย มาในขั้นสูงก็ต้องละ ๔๐๓
 ขรรวาสที่ดีต้องทำให้ถูกต้อง ไม่ให้มันครอบงำ มีสรวณะอันเกษมยิ่งขึ้น ๆ ๔๐๔

๒๒ - ๒๓. ขรรวาส กับ พุทธศาสตร์

ไสยศาสตร์และพุทธศาสตร์เข้าเกี่ยวข้องกับคน นับแต่ใช้ดับทุกข์ชั่วคราวไป ๔๐๕
 ไสย ๆ เป็นศาตราตักตึงไม่ต้องการได้ชั่วคราว ส่วนพุทธ ๆ ตัดต้นเหตุสิ่งนั้น ๔๐๖
 ขรรวาสพึ่งเป็นพุทธบริษัทแท้ได้มากขึ้น ๆ โดยฝันไม่ขลาด ใฝ่รู้ที่จะแก้ขลาด ๔๐๗
 พระพุทธเจ้าให้รู้ เห็น เข้าใจอะไรโดยเหตุผล มีความเชื่อเป็นของตนเอง ๔๐๘

พุทธบริษัท มีหลักเกณฑ์ตัดสิน สิ่งที่เป็นปัญหา :

- หลักมหาปเทศ ๔ ทางวินัย : เกี่ยวกับอะไรถูกอะไรควร ๔๑๐
- หลักมหาปเทศ ๔ ทางสูตร : เกี่ยวกับธรรมที่จะรับมาปฏิบัติตาม ๔๑๒
- หลักกาลามสูตร ๑๐ : ไม่ให้เชื่อก่อน จนกว่าจะทนพิศุจน์ ๔๑๔
- หลักโคทม์สูตร ๘ : หลักเกณฑ์ตัดสินว่าอะไรผิดทาง อะไรถูกทาง ๔๑๕

พุทธบริษัท มีหลักกรรมโดยตรง คือ - หลักอนัตตา หรือสุญญตา ๔๒๔

- หลักกรรม ที่เป็นอย่างพุทธศาสนา ๔๓๑
- หลักเกี่ยวกับคำว่า “เกิด” อย่างพุทธศาสนา ๔๓๓
- หลักเหตุปัจจัย หรือตัวเหตุและผลของธรรมชาติ ๔๓๘

พุทธบริษัท มีผลสุดท้าย คือนิพพานในความหมายอย่างพุทธ คือเย็น ๔๔๒

- เย็นของวัตถุ, เย็นของสัตว์, เย็น ไม่มีโลกโกรทลง ๔๔๓
- เย็นชั่วคราว, เย็นโดยข่มไว้, เย็นสันนิเสสมบูรณ์ ๔๔๔

เพราะฉะนั้นควรชอบใจความที่เย็นได้แม้ชั่วคราว เพื่อขยายไป จนถึงที่สุด ๔๔๔

๒๔. เคล็ดลับสำหรับฆราวาสในทางธรรม

ครั้งนบรยายสรุปและชี้เคล็ดลับที่จะไต่เอาไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ ๔๔๕

คำ “เคล็ดลับ” “เทคนิค” “อุบาย” ล้วนเป็นวิธีให้ทำได้ง่าย สะดวก มีผลดี ๔๔๖

เคล็ดลับทำให้ฆราวาสทั้ง ๆ ไม่บวช ก็ยังได้รับประโยชน์ทางธรรมมากได้ ๔๔๘

เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็ทำเหมือนบวชอยู่แล้วในตัว ถือปฏิบัติมีหลัก ก็แล้วกัน ๔๔๙

มีเคล็ดกว่าธรรมะนี้ เพื่อฆราวาสอยู่ในโลกโดยไม่ทุกข์ ทำที่เดียวได้ถึงสอง ๔๕๐

พุทธองค์ระบุดุญญาให้ฆราวาสใช้ พร้อมกันไปกับเรื่องทำมาหากิน ๔๕๒

ปฏิบัติต่อกัน กาม เกียรติ พอให้รู้ และยังมีชีพเพื่อทำให้ ได้สิ่งที่สุขของมนุษย์ ๔๕๓

โลกพากันจมวัตถุ เคล็ดลับมันอยู่ที่ไม่หลงไปกับเขา ถือความเย็นทางใจเป็นใหญ่ ๔๕๓

นิพพาน ที่แท้ก็คือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น เย็นที่ตา ที่หู ฯลฯ ๔๕๔
 การทำให้เย็นได้ในกรณีใด นั่นเป็นนิพพานส่วนหนึ่ง ๆ ไปเรื่อยจนกว่าสูงสุด ๔๕๕
 นิพพานเป็นของจำเป็นแก่บรรพชาซึ่งชีวิตอยู่ในวัฏฏะ อย่าแยกออกไปจากกัน ๔๕๖
 เรื่องคับทุกข์ใจ ไม่แยกเป็นของพระของบรรพชา ส่วนเป็นเรื่องไม่ยึดมั่น ๔๕๘
 อุกมคติโพธิสัตว์ สำหรับบรรพชามากกว่า บำเพ็ญจากในบ้านให้กว้างออก ๆ ๔๖๒
 หลักปฏิบัติทุกข้อ บรรพชาถือปฏิบัติโดยใจความ : ให้ถูก พอดี และครบถ้วน ๔๖๒
 ตัวอย่างซึ่งเป็นเคล็ดที่สุกพึงถือเป็นหัวใจให้ได้ : “ตายเสียก่อนตาย” ๔๖๒
 “ปากอย่าง ใจอย่าง” ๔๖๖
 เหล่านี้คือมีชีวิตอยู่ด้วยสติปัญญา มองเห็นทุกอย่างเป็นธรรมชาติธรรมดา ๔๖๗
 เกิดมานี้ก็เพื่อให้ได้สิ่งที่สุก เป็นบรรพชาที่ดีได้ ต้องแบบพุทธบริษัท ๔๖๘

คำนำ

หนังสือเรื่องนี้ คือคำบรรยายที่บรรยายขึ้นไว้ เพื่อแก้ไขความเข้าใจผิดอันสำคัญข้อหนึ่ง คือข้อที่ว่า ขรവാสไม่ต้องสนใจธรรมะเรื่องความคับทุกข์ในชั้นเหนือโลก, ให้ชวนชวายเป็นเรื่องทำมาหากินให้มาก ๆ และสุจริตเข้าไว้ก็พอแล้ว. คติที่ว่าให้ขรवासสนใจแต่เรื่อง “โลภีย” อย่างเดียว นั้น คือคติที่ทำให้ **ขรवासกลายเป็นคนตกนรกทั้งเป็นตลอดกาล.**

เมื่อมีผู้ไปทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรเป็นธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ขรवासทั้งหลายตลอดกาลนาน. พระองค์ได้ตรัสตอบว่า “**เย เต สุตตุนตา ตถาคตภาสิตา คมภิรา คมภิรตธา โลกุตตรา สุลยตปปฏิสยุตตา = บรรดาสุดตันตะทั้งหลายที่ตถาคตได้กล่าวไว้ เป็นของดี มีอรรถอันดีเหนือโลก เนื่องเฉพาะด้วยสุญญา**” ดังนี้. นี่เป็นหลักที่แสดงว่า เรื่องสุญญาหรือความว่าง ซึ่งเป็นทั้งรากฐาน เป็นทั้งหัวใจ และเป็นทั้งยอดสุดของพุทธศาสนา แล้วแต่กรณี, นั่นเป็นธรรมที่เป็น “**ประโยชน์เกื้อกูล**” แก่ **ขรवास ตลอดกาล.** ข้อนี้ มีอธิบายให้เห็นได้ง่าย ๆ ดังต่อไปนี้ :

คนเราจะอยู่ในโลกซึ่งมีแต่ความบ้าหลังมากขึ้นทุกที ๆ นั้น จะอยู่ใต้ฝ่าเท้ามันดีหรืออยู่บนศีรษะมันดี? โลกเต็มไปด้วยความสกปรกเศร้าหมองเร้าร้อนและเป็นทุกข์, จะอยู่ใต้ฝ่าเท้ามันดี หรืออยู่บนหลัง บนบ่า บนศีรษะมันดี? ถิคิถุให้ติในข้อนี้ ก็เข้าใจได้ทันทีว่า ทำไมพระพุทธองค์จึงตรัสเช่นที่ยกมาไว้ข้างบนนั้น, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คำว่า “**โลกุตตรา**” ซึ่งแปลว่า **เหนือโลก.** คนที่หลงใหลในเรื่อง กิน - กาม - เกียรติ อย่างเป็นบ้าเป็นหลังจนมีความวิปริต

ในเรื่องนั้น ถึงอย่างไรเสียก็คงจะฟังเรื่องนี้ไม่เข้าใจ; แต่คนธรรมคาสามัญ
คงจะพอฟังออกไปในทางที่ว่า เราจะต้องพยายามอยู่เหนือความครอบงำของโลก
ให้มากที่สุดที่จะมากได้ไว้เสมอไป, มิฉะนั้น เราจะมีชีวิตอยู่อย่างทกรกทั้งเป็น
ตลอดกาล.

พระพุทธองค์ทรงหมายความว่า สุกตันทะที่อื่น ๆ สนุกสนานเข้ากับ
ความเห็นแก่ตัวของคนเรานั้น ไม่สามารถจะแก้ปัญหาทกรกทั้งเป็นได้. ต้อง
สุกตันทะ หรือธรรมะที่ลึกพอ ที่จะช่วยให้ไม่อยู่ใต้อำนาจของโลกได้เท่านั้น
ที่จะเป็นที่ฟังได้. คำว่า “ขรวาส” แปลว่าครองเรือน หมายความว่าต้อง
ต่อสู้กับโลก เพื่อเอาชนะโลกนี้ให้ได้ในวัยหนุ่มหรือ “หวัลา”, แล้วจะต้องเอา
ชนะโลกหน้าให้ได้ใน “วัชคิ” แล้วชนะโลกทั้งปวงให้ได้ในเวลา “สว่างรุ่งขึ้น”
ซึ่งหมายถึงการอยู่เหนือโลกนั่นเอง. ทำได้เช่นนี้ จึงจะเรียกว่า ไม่เสียที่ที่เกิด
มาเป็นมนุษย์ และยังแถมได้พบพระพุทธศาสนา เพราะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด
ที่มนุษย์จะพึงได้รับ อย่างครบถ้วนจริงๆ. ขอให้ทุกคนเป็น ขรวาส ที่ถูกต้อง
ตามอุดมคติของขรวาส เช่นนี้ ด้วยกันทุกคนเถิด.

คำบรรยายชุดนี้ มีเจตนาพิเศษอยู่อีกอย่างหนึ่ง แฝงอยู่ในตัว, คือ
การที่คนเราสามารถสร้างความสำเร็จทางโลกุตตรธรรม พร้อมกันไปกับ
การที่เรามีความก้าวหน้า ทางโลกิยธรรม, คือให้โลกิยธรรมสอนความจริง
เกี่ยวกับโลกุตตรธรรมทุกคราวที่มีความผิดพลาด ในหน้าที่การงาน หรือที่เรียก
กันว่าในชีวิต. เราไม่โกรธ ไม่เสียใจ ไม่กลัว ไม่เศร้า ไม่อะไรๆที่เลวๆ
เช่นนั้น ทุกคราวที่มีความผิดพลาด, นี้ทำให้เราไม่ต้องรับทุกข์จากโลกิยธรรม,
แล้วยังแถมช่วยให้มีแสงสว่างในเรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาไปเรื่อย ๆ จนกว่า
จะเพียงพอในการที่จะไม่ต้องมีความทุกข์อีกต่อไป. ในโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งที่จะ

ทำให้เกิดความผิดพลาด, แต่ความรู้เรื่องโลกุตรธรรมจะช่วยให้เราทำอะไร
ไม่ผิดพลาด หรือผิดพลาดน้อยที่สุด. ความรู้ในเรื่องโลกุตรธรรมทำให้รู้
 ความพอเหมาะพอดี ไม่มากไม่น้อย เพราะมันเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้เราทำอะไร
 ไปตามอำนาจของกิเลสอย่างผลัดแลม เหมือนที่ทากันอยู่ทั่วไปตามประสาโลก.
 ถ้าทำอะไรผิดพลาดลงไปอย่างมาก มันจะช่วยให้ไม่ต้องเสียน้ำตา, หรืออย่างน้อย
 ที่สุดก็จะช่วยเช็ดน้ำตาให้ ในลักษณะที่ใคร ๆ จะช่วยทำเช่นนั้นไม่ได้, โดย
ไม่ต้องใช้ “จิตว่างอันธพาล” เข้ามาร่วมเหลือ เหมือนที่ชอบใช้หรือชอบพูด
 ถึงกันอย่างพรวดพราเอว ในยุคที่โลกเต็มไปด้วยคนอันธพาลเช่นนั้นยิ่งขึ้น.

ขอให้ทุกคนสังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เราต้องทำงานหนัก สลับกันไปกับการ
 พักผ่อนที่เพียงพอ. แต่ของมันมันเป็นเรื่องทางร่างกาย หรือส่วนของร่างกาย.
 ส่วนเรื่องทางจิตหรือทางวิญญาณนั้น **โลกิยธรรมเท่ากับการทำงานหนัก.**
โลกุตรธรรมเท่ากับการพักผ่อนของวิญญาณ. ถ้าไม่สมดุลกันแล้ว จะเกิด
 ความฉิบหายทางวิญญาณ, แม้ทางร่างกายจะคงอยู่ เขาก็เป็นอันธพาลทาง
 วิญญาณโดยสิ้นเชิง; ที่เรียกว่ามีอะไรก็อยู่นั้น เป็นตัวอย่างปลอมเต็มทั้งนั้น
 ทุกอย่างมีแต่ความทุกข์ทรมานใจ ไม่มีส่วนไหนที่จะยกมือไหว้ตัวเองได้. เขา
 ต้องเป็นโรคภัยไข้เจ็บประจำตัว เนื่องจากความพักผ่อนทางวิญญาณมีไม่เพียงพอ
 เช่นเป็นโรคเส้นประสาท, วิตจริต, อัมพาต หรือตายไปอย่างไม่มีสติสมปฤติ.
 แม้ยังไม่เจ็บไข้ หรือยังไม่ตาย, เขาก็เหมือนกับตายแล้ว อย่างที่ตรัสไว้ว่า
“เย ปมตฺตา ยถา มตา - พวกที่ประมาทแล้ว คือคนตายแล้ว”. นั่นแหละ
 คือคนรกโลก! ถึงแม้จะเป็นฆราวาสอย่างไร เราก็ไม่ควรจะเป็นคนรกโลก.

ชีวิต คือ การเดินทาง! มันเป็นการเดินทางจากการอยู่ภายใต้ความทุกข์
 ไปอยู่เหนือความทุกข์. ไม่ว่าจะ เป็นความทุกข์ชนิดไหน คนเราจะต้องไต่เต้า

[๒๔]

จนขึ้นไปอยู่เหนือความทุกข์ทั้งนั้น, แม้ที่สุดแต่ความทุกข์อันเกิดมาจากความยากจน. ขรรวาส ก็เป็นสัตว์มีชีวิต, ดังนั้นก็ต้องเดินทางกับเขาด้วยเหมือนกัน, เดินอย่างไรเร็วและดี ก็ต้องเดินกันอย่างนั้น. ทุกคนน่าจะเห็นว่า **การทำงานคือโลกิยธรรม การพักผ่อนคือโลกุตธรรม** : นั่นแหละคือการเดินทางที่ดีที่สุดสำหรับขรรวาสผู้ไม่ถอยหลัง แต่เดินก้าวไปโดยรวดเร็ว ประกอบไปด้วย **“ประโยชน์เกื้อกูลแก่ความเป็นขรรวาสตลอดกาลนาน”** ดังที่พระองค์ตรัสซึ่งได้นำมากล่าวไว้แล้วข้างต้น. คำบรรยายชุดนี้ มีความประสงค์ดังนี้, พยายามจะให้ขรรวาสพุทธบริษัท เป็นขรรวาสกันในแบบนี้ หรือแบบที่พระองค์ทรงแนะนำ.

คนจะเป็นขรรวาส หรือเป็นบรรพชิตก็ต้องเป็นชีวิตที่เป็น **การเดินทางไปข้างหน้า** ด้วยกันทั้งนั้น, ไม่ว่าจะช้าหรือเร็วก็ตาม, มิฉะนั้นแล้วก็หมดความเป็นมนุษย์ที่แปลว่าสัตว์มีใจสูง, หรือเหล่ากอของผู้ที่มีจิตใจสูง. ไม่ว่าจะ เป็นบรรพชิตหรือขรรวาสก็ตาม ล้วนแต่ต้องมีจิตใจสูง ไปตามแบบ หรือตามมาตรฐานของตนๆ. ถ้าให้ขรรวาสเดินทวนกลับจากที่บรรพชิตเดิน **ก็จะถอยหลังกลับไปเป็นสัตว์** เช่น สุนัขเป็นต้น เท่านั้นเอง; ขอให้ลองศึกษาให้ดีๆ. แต่ถ้าเกิดต้องการจะให้ชีวิตตามแบบขรรวาสเป็นการเดินไปข้างหน้า ด้วยกันกับบรรพชิตแล้ว คำบรรยายชุดนี้ จะช่วยทำให้การเดินทางนั้นง่ายขึ้นบ้าง ไม่มากนักน้อย.

พุทธทาส อินทปัญโญ

โมกขพลาราม, ไซยา

๒๓ ตุลาคม ๒๕๑๔

ชีวิตต้องเทียมด้วยควายสองตัว.

- ๑ -

๒๑ เมษายน ๒๕๑๓

วันนี้เป็นวันบรรยายวันแรกของพวกเขา. ในวันนี้ จะพูดแต่เรื่องที่เป็นอารมณ์บท คือเริ่มเรื่องทั่ว ๆ ไปสำหรับ จะได้เข้าใจเรื่องเฉพาะเรื่อง ที่พวกคุณต้องการจะทราบ. จากบันทึกที่พวกคุณเขียนให้ ผมก็รวบรวมใจความออกมาดู ว่ามีเรื่องอะไรบ้างที่จะต้องพูดกันอย่างไร.

ในเรื่องอารมณ์บทนี้ ก็คือหัวข้อที่คุณอยากจะทราบว่า จะปฏิบัติ อย่างเป็นจริงจะป้องกันมิให้ความทุกข์เกิด หรือแก้ไขความทุกข์ที่เกิดอยู่แล้ว สำหรับพวกฆราวาส. การที่ต้องการจะทราบเรื่องสำหรับฆราวาส ก็ถูก เหมือนกัน คือว่าเราไม่ได้อยู่เป็นพระตลอดไป จะต้องออกไปเป็นฆราวาส จึงอยาก จะทราบในฐานะที่จะแก้ปัญหามาของพวกฆราวาส. แต่ผมอยากจะพูดไปอีกทาง หนึ่งว่า ไม่ต้องพูดถึงพระถึงฆราวาสกันก็ได้ แต่ควรพูดในฐานะเป็นเรื่องทั่วไป สำหรับมนุษย์.

คุณต้องเข้าใจว่า จะเป็นขรรษา หรือจะเป็นบรรพชิตก็ตาม เรื่องของกิเลสและความทุกข์นั้น มันเป็นเรื่องเดียวกัน อย่างเดียวกัน : เพียงแต่ว่า เรื่องของขรรษานั้น มันออกจะหยาบๆ ท่าๆ : แต่ก็เป็นเรื่องเดียวกัน ก็คือ ขรรษาก็ตาม บรรพชิตก็ตาม ถ้าจะมีความทุกข์แล้ว ก็มีเพราะความยึดมั่นถือมั่น ค้ำยันกันงั้น, ก็มาจากต้นเหตุอุปาทานด้วยกันทั้งนั้น ไม่ว่าพระไม่ว่าขรรษา และบางทีมันก็เหมือนกันเสียด้วย จนไม่รู้ว่สำหรับพระหรือขรรษากันแน่ เพราะว่า กิเลสก็คือ ความทุกข์ก็คือ มันไม่มีพระ ไม่มีขรรษา; มันเป็นเรื่องของจิตใจคน.

คนนั้น แม้ว่า เป็นพระ ไปนึกคิดอย่างขรรษาก็ได้ ขรรษานึกคิดอย่างพระก็ได้ บางทีก็ตรงกัน. ยิ่งพระสมณันค้ำแล้ว ก็มีอะไรที่คิดนึกเหมือนขรรษามาก. แต่ขอให้ดูเป็นพิเศษตรงที่ว่า กิเลสนั้นมันเหมือนกัน. ความโลภ ความโกรธ ความหลง ก็ตาม, ต้นเหตุ อุปาทานก็ตาม, ทั้งของพระของขรรษา นั้นมันเหมือนกัน; มันเกิดจากความทุกข์ขึ้นมาจากกิเลสนั้น มันก็เหมือนกันอีก. นี้ขอให้ดูในวงกว้างๆ อย่างนี้กันก่อน แล้วที่จะไปแบ่งแยกเป็นพระ เป็นขรรษานั้น เป็นเรื่องเล็กน้อย. เมื่อพูดถึงความทุกข์แล้ว ก็แทบจะเหมือนกันเลย เพราะฉะนั้นเราพูดกันถึงเรื่องของมนุษย์ หรือของคนรวมๆ กัน ไปดีกว่า.

สำหรับปัญหาที่ถามว่า จะป้องกันความทุกข์ และแก้ไขความทุกข์กันอย่างไร? เราจะไม่พูดกันโดยรายละเอียด จะพูดกันโดยหลักกว้างๆ อย่างที่เรียกว่า ฮารัมภกตา ดังที่กล่าวแล้ว. แต่ว่าก็เป็น การตอบปัญหาที่ตรงเหมือนกัน.

เกี่ยวกับข้อนี้ก็อยากจะพูดเป็นหลักไว้ก่อนว่า **ชีวิตของคนเราต้อง** **เต็มมค้ำควายสองตัว,** เปรียบเหมือนการโดนาค้ำควาย คนไทยเราใช้ควาย

ไถนา ก็เลยเอาเรื่องควายไถนาขึ้นมาพูด เหมือนกับเป็น *symbolic* ช่วยความจำ ให้แม่นยำ ว่า ชีวิตของคนเราต้องเทียมด้วยควายสองตัว นั่นแหละจึงจะจับ ทุกข์ที่เกิดอยู่ได้ และป้องกันความทุกข์ที่ยังไม่เกิดได้.

ผมอยากจะเล่าเรื่องควายที่ไถนา เพราะว่าพวกคุณเป็นเด็ก ๆ ไม่รู้ เรื่องนี้ และยิ่งนับวันจะไม่รู้. ผมเกิดก่อนคุณ ในสมัยที่เห็นเขาไถนาด้วยควาย สองตัว เคียงกันเขาไถตัวเดียว หรือบางทีก็ใช้เครื่องจักรไปเสียเลย. บ่อยๆ ตายาย ของเราไถนาด้วยควายสองตัว และอย่าไปเข้าใจว่า ควายสองตัวนี้ มันเป็นควาย เหมือนกัน. ควายตัวหนึ่งฉลาด ตัวเล็กก็ได้ผอมก็ได้ ไม่ค่อยมีแรง แต่ตัวนี้ ฉลาด เขาเรียกมันว่า “ควายตัวตัน” แล้วควายอีกตัวหนึ่ง แข็งแรงตัวใหญ่ เขาเรียกว่า “ควายตัวปลาย”. ที่เจ้าของเกาะไม้เรียว หรือว่าพุกะไรตั้งมัน อยู่ในทุ่งนานั้น เขาพุกกับควายตัวที่หนึ่งทั้งนั้น, ภาษาพุกนั้นเขาใช้กับควายตัว ที่หนึ่งทั้งนั้น. ควายตัวที่สองหุหนวกก็ได้ คือ ไม่ต้องรับฟังคำพุกนั้น, เมื่อ เขาพุกว่า ช้าย หรือ ขวานั้น เขาบอกให้ควายตัวที่หนึ่งเบียดไปทางซ้าย หรือ เบียดไปทางขวา. ส่วนตัวที่สองมันโง่ ให้ควายตัวที่หนึ่งหยุด บอกให้หยุด ควายตัวที่สองก็ยังเดินเรื่อย เพราะฉะนั้น มันก็เดินได้.

นี่แหละให้รู้ไว้ว่า ควายนั้นไม่ได้ทำหน้าที่เหมือนกันทั้งสองตัว ไม่ได้ ฟังคำสั่งที่เดียวพร้อมกันทั้งสองตัว. ตัวตันเป็นควายที่ฉลาด เรียกว่า “ตัวรู้” (ความรู้). ตัวที่สองแข็งแรง เรียกว่า “ตัวแรง” (หรือตัวมีแรง). ฉะนั้น จะเห็นว่า ตัวหนึ่งมันฝักแรงไว้กับอีกตัวหนึ่ง การไถนาก็เป็นไปไต่จนสำเร็จ. เราก็แยกออกไปได้ว่า ตัวหนึ่งเป็นตัวรู้ อีกตัวหนึ่งเป็นตัวแรง. การไถนา ประกอบอยู่ด้วยลักษณะอย่างนี้ แล้วก็ดีมาก.

ชีวิตของคนเรา ก็ต้องเทียมด้วยควายสองตัวเหมือนกัน. คือตัว หนึ่งรู้ และตัวหนึ่งแรง. ตัวหนึ่งคือความรู้ ตัวหนึ่งคือกำลัง ถ้าชีวิตไหน

เทียมด้วยควายแต่ตัวเดียว มันก็มีปัญหา. ถ้าเผอิญว่า มันไปเทียมด้วยควาย
เพียงตัวเดียว คือตัวมีแรง มีกำลัง และขาดควัทรูแล้ว ชีวิตมันอันตรายมาก,
กลายเป็นอันตรายมาก. แต่ถ้าเผอิญว่ามีแต่ตัวเดียวคือตัวที่เป็นตัวรู้ ไม่มีตัวที่
เป็นแรง นี้ยังไม่อันตราย แต่ว่ามันทำอะไรได้น้อยหน่อย; แต่ถึงอย่างนั้นมันก็
ปลอดภัย. ถ้าชีวิตมันเทียมด้วยควายตัวตันตัวเดียว ก็มีความรู้ มันก็ยัง
ปลอดภัย ไปได้ช้าๆ หรือพอเหมาะพอดีก็ได้. แต่ถ้ามันเผอิญไปเทียมด้วย
ควายตัวที่สอง คือตัวมีแรงเพียงตัวเดียว มันก็อันตราย ระวังให้ดี; และก็
ได้แก่พวกคนทั้งหมดนี้เอง ที่กำลังมีควายเพียงตัวเดียว แล้วก็มีควายตัวแรงนั้น;
และก็ได้แก่คนในโลกทั้งหมดส่วนมากในเวลาเดียวกัน.

ในที่นี้จะชี้ให้เห็นชัดลงไปอีกว่า ชาวตะวันออกเรา รุ่มรวยไปด้วยความ
สว่างไสวทางวิญญาณ คุณแปลเองก็ได้ว่า *spiritual-enlightenment* นี้คือสมบัติ
ของทางฝ่ายตะวันออก เป็นความรุ่งเรืองสว่างไสวแจ่มแจ้งในทางฝ่ายวิญญาณ.
คุณจะเห็นได้ว่า ศาสนาทุกศาสนานั้นเกิดในทางตะวันออก : ศาสนาคริสต์เกิด
ในปาเลสไตน์ ก็เป็นแดนตะวันออก; ศาสนาพุทธ ศาสนาพราหมณ์ ศาสนา
เล้าจ้อ ชงจ้อ โซโรอัสเตอร์ อะไรก็ตาม มันตะวันออกทั้งนั้น. ดังนั้นตะวัน-
ออกจึงรุ่งเรืองไปด้วยความสว่างไสวทางวิญญาณ. พวกตะวันตกมีแต่ความรู้เรื่อง
ปากเรื่องท้อง เคียวนั้นมีวิวัฒนาการมากจนเรียกว่า เทคโนโลยี ที่พวกคุณกำลังบูชา
กันอยู่. พวกฝรั่งเขาบูชาเทคโนโลยี หายใจเป็นเทคโนโลยี ก็คือเรื่องปากเรื่อง
ท้อง. ความสว่างไสวทางวิญญาณหายไปหมด. ที่เคยนับถือศาสนากันบ้าง
ก็ละทิ้งหมด เขาว่า พระเจ้าตายแล้วเคียนั้น, เคียนั้นไม่ต้องทำอะไร พวกฝรั่ง
ก็เหลือแต่ เทคโนโลยี. พวกฝรั่งมีแต่เทคโนโลยี นี้ฟังดูให้ดี คือมันมีแต่ควาย
ตัวที่สอง ซึ่งมีแต่เรี่ยวแรง จะบันดลอะไรก็ได้ ไปโลกพระจันทร์ก็ได้ หรือจะ
เอาเรื่องปากเรื่องท้องกันเท่าไรก็ได้ เกี่ยวกับเทคโนโลยี ซึ่งมันเจริญมาก แต่แล้ว
มันไม่มีความสว่างไสวทางวิญญาณคือ *spiritual-enlightenment*.

คุณต้องดูให้คิดว่า เคียวน้ศาสตร์ (science) ทั้งหลายที่เป็นพื้นฐานนั้น มันถูกกวาดไปเป็นทาส เป็นข้าของเทคโนโลยีหมด, จะเป็นคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ อะไรศาสตร์ ก็ตาม, มันเอาไปเป็นทาสของเทคโนโลยีหมด คือ มันมุ่งหมายที่จะใช้เพื่อเทคโนโลยีแต่อย่างเดียว. ถ้าเป็นสมัยก่อน ศาสตร์ๆ เหล่านี้เขาจะเอาไปใช้ในทางความรู้ทางวิญญาณ หรือความสว่างไสวทางวิญญาณ ก็ได้ ใช้กันทั้งสองฝ่ายก็ได้. เคียวน้คุณจะเรียนหนังสือ เรียนอักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ หรืออะไรศาสตร์ก็ตาม มันไปเป็นทาสของเทคโนโลยีหมด. ผมพูดจริง หรือไม่จริง ก็เอาไปคิดดูเองก็แล้วกัน ว่า ศาสตร์ทั้งหลายที่มนุษย์ กำลังเรียนกันอยู่ในโลกนี้ เรียนเพื่อจะไปเป็นเครื่องมือ หรือเป็นอุปกรณ์ของ เทคโนโลยี, ไม่เคยนำไปใช้เป็นอุปกรณ์ของความสว่างไสวทางวิญญาณ ซึ่งเป็น มรดกของตะวันออก. บัญยา ตายาย ของเราไม่เคยประสบความสำเร็จ หรือปัญหา ยุ่งยากทางศีลธรรม หรือทางอะไรเหล่านั้น ก็เพราะว่าเขายึดหลักในทางความสว่าง ไสวทางวิญญาณ คือ พระธรรม หรือศาสนา. แต่แล้วก็มีใช้ว่า เขาจะไม่มีแรง เขาก็มีวิชาความรู้ เรื่องการทำมาหากิน เรื่องประติษฐ์เรื่องอะไรเหมือนกัน แต่ว่าพอสมควรเท่านั้น: เพราะว่าเขาไม่ต้องการที่จะไปโลกพระจันทร์ หรือว่า ไม่ต้องการที่จะทำอะไรมากกว่าที่จำเป็น; โดยที่เขาถือพระพุทธภาษิตที่ว่า "อติโลโก หิ ปาปโก" คือโลกเกินนั้นลามก. อติโลโก แปลว่า โลกเกิน, หิ-ก็, ปาปโก-ลามก. โลกเกินก็ลามก.

พวกที่เป็นทาสของเทคโนโลยีนั้น โลก ไม่มีขอบเขต ต้องการจะมีวัตถุประสงค์ ใช้สอยฟุ่มเฟือยไม่มีขอบเขต, ต้องการจะไปโลกพระจันทร์ โลกพระอังคาร โลกอะไรอีกก็โลก ก็ตามใจ ไม่มีขอบเขต. นี่มันเข้าบทพระพุทธภาษิตที่ว่า "โลกเกิน นั้น ลามก" ลามกก็คือเป็นทุกข์ ระส่ำระสายไปทั่วโลก คุณไปค้นเถอะจะพบว่า ที่ทำสงครามกันอยู่ทีนั้นทีนี้ ทุกหัวระแหงในโลกนี้

มันมาจากโลกเกินทั้งนั้น. จะเป็นคนชาติไหนก็ตามใจ ที่เป็นคู่สงคราม และทำสงครามกันอยู่ ก็เพราะความโลภเกินทั้งนั้น.

ขอให้รู้ว่า ศาสนาทุกศาสนาเขาถือหลักเดียวกันหมด : โลภเกินนั้น ลามก ; เพียงแต่เขาไม่ได้พูดไว้ชัดเหมือนของเรา ; ของเรามีชัดอยู่ว่า : อติโลภ-โลภเกิน, หิ-ก็, ปาปโก-ลามก. ในศาสนาคริสต์นิกายก็มีว่า : ถ้าแสวงหาหรือมีไว้เกินจำเป็นนั้น เป็นบาป เป็น *sinful* คือมีบาป ; เพราะคนที่แสวงหาหรือโลภเกินนั้น มันต้องทำให้คนอื่นเดือดร้อนมาก แล้วตัวเองก็มีความทุกข์เกินกว่าที่ควรจะเป็น ; ฉะนั้นจึงให้แสวงหา หรือมีไว้แต่เพียงพอเหมาะสมพอดี, เท่าไรก็ตามใจเกิด พูดไม่ถูก พอเหมาะพอดี, ให้มันพอดี อย่าให้มันเกิน. ในศาสนาไหน ๆ ก็เหมือนกัน จะสอนในลักษณะที่ว่า ให้แสวงหา หรือมีไว้ เท่าที่มันพอเหมาะพอดี นอกนั้นมันไม่จำเป็น เพราะมันเป็นเรื่องก่อให้เกิดความทุกข์ จึงว่าลามก.

ที่นี้ เรามีความรู้หรือแสงสว่าง ในเรื่องฝ่ายวิญญาณ ก็รู้ว่า โลภเกินนั้นลามก. ฉะนั้น บู้ย่า ตายายของเราไม่เคยโลภเกิน, โลภพอดี. ฝ่ายพวกฝรั่ง มาเห็นเข้า ก็ว่า อย่างนี้ขี้เกียจ อย่างนี้ด้อยหลัง. เขาก็เกิดไปเข้าใจผิดตามเขา เลยลูกลานของตายาย ก็พลอยไปโลภเกินเหมือนพวกฝรั่ง ; จะเอร็ดอรรยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย กันอย่างไม่มีที่สิ้นสุด. นั้นแหละทำให้คิดว่า บู้ย่า ตายายของเรานั้น มีควาย ๒ ตัวเทียมชีวิต. *spiritual-enlightenment* นี้รับมรดกตกทอดกันมาเรื่อย, แล้วก็มีการทำมาหากิน กสิกรรม เกษตรกรรมอะไร เขาก็ทำได้, แล้วก็พอเหมาะพอดีที่มนุษย์คนหนึ่งจะมีความสุข, คนทั้งโลกก็มีความสุข ; ต่างคนต่างพอใจถึงขนาดว่านอนตากลมบนแคว่ไต้ถุนเรือนไต้จันทวน ไม่มีใครมาลอบยิง. นี่คือวัฒนธรรมประจำชาติที่แสนประเสริฐของพวกเราชาวไทย

คือวัฒนธรรมแห่งการที่ชีวิตนี้เทียมอยู่ด้วยควายสองตัว. *spiritual-enlightenment* คือ ควายตัวรู้, แล้วก็ วิชาทำมาหากิน เทคโนโลยีขนาดน้อยๆ ตามที่เขา จะทำได้^๕ เป็นควายตัวที่สอง ตัวแรง; ชีวิตนี้เทียมด้วยควายสองตัว พอเหมาะ พอดี; อย่างนี้ก็เลยสบาย.

พวกฝรั่งนั้นปล่อยตัว ตกไปเป็นทาสของวัตถุ มันจึงก้าวหน้าพรวด พรวดๆ ไปทางเทคโนโลยี มีแต่ควายตัวที่สอง คำทะมึนสูงกว่าภูเขา, มันเป็น ควายขนาดยักษ์ ใหญ่กว่าภูเขา และมีควายตัวเดียวเท่านั้น; ส่วนตัวที่จะเป็น *spiritual-enlightenment* นั้นไม่มี; นี่มันผิดกันกับบู้ย่าตายายของเราอย่างนี้. ลูกหลานจะเอาข้างไหนก็ตามใจใครว่าใครไม่ได้; เพราะเราเชิดชูประชาธิปไตย จะเอาอย่างไหนก็ได้: จะเลือกเอาควายตัวเดียวอย่างฝรั่งก็ได้ หรือควายสองตัว อย่างบู้ย่า ตายายก็ได้. แต่ผมกำลังบอกพวกคุณว่า บู้ย่า ตายาย ท่านไม่มี บัญหาอย่างที่คุณถาม ที่ว่าจะป้องกันความทุกข์อย่างไร? จะแก้ความทุกข์ที่เกิดแล้ว อย่างไร? เช่นนี้ เขาไม่มีปัญหาอย่างนี้; เพราะว่าเขามีเครื่องรางศักดิ์สิทธิ์ ป้องกันอยู่แล้วในตัว คือ ชีวิตที่มควายสองตัวนั้นแหละ มัน^๖เป็นเครื่องราง ป้องกันอยู่แล้ว ไม่ให้เกิดความทุกข์ ไม่ยุ่งยากลำบาก ลามกอนาจาร เหมือน ลูกหลานสมัยนี้.

นี่แหละคืออาร์มภกตา คุณฟังดูให้ดี บอกให้ทราบถึงต้นเหตุ มูลเหตุ ของปัญหายุ่งยากสมัยนี้, บู้ย่า ตายาย ไม่เคยมีปัญหา^๗ เพราะมีวัฒนธรรมไทยที่ ถูกต้อง เป็นเครื่องรางป้องกันไว้. มันมีมากมายเหลือเกิน เกี่ยวกับร่องรอยต่างๆ ของวัฒนธรรมอันสูงสุดทางฝ่ายวิญญาณ ที่อยู่ในผืนแผ่นดินไทยนี้; แม้ที่สุดแต่ บทกล่อมลูกให้นอน เรื่องมะพร้าวนาฬิกา^๘ ที่ได้สร้างสระเป็นอนุสาวรีย์ไว้ที่ ตรงนั้น; นั่นก็เป็นซากหรือร่องรอยของการที่มนุษย์มีวัฒนธรรมสูง ในทางฝ่าย

spiritual-enlightenment. พวกคุณเองเสียอีกจะยังไม่รู้ว่า “มะพร้าวนาฬิกากรกลางทะเลฝั่ง” นั้นเป็นอย่างไร? เรื่องนี้เขาเคยรู้จักกันมาตั้งพันกว่าปีแล้ว สมัยที่พระพุทธศาสนายังรุ่งเรืองอยู่ในถิ่นนี้. นี่แหละมาทังของดี ๆ ไปอย่างน่าใจหาย หรือว่ามันหมุนกลับไปสู่ทางมืดมัว ทางมืดมนต์.

พวกเราจะสามารถมีชีวิตชนิดที่ เทียมด้วยควายทั้งสองตัว หรือไม่นั้นแหละคือตัวปัญหา. สำหรับเรื่องทฤษฎีนั้นมันก็หมดไปแล้ว ว่า มันต้องเทียมด้วยควายสองตัวแน่; แต่ที่นี้ปัญหามันเหลืออยู่ในทางปฏิบัติ ว่า **เราจะสามารถทำได้หรือไม่ ในการที่จะให้ชีวิตนี้ มันเทียมด้วยควายสองตัว.** โลกปัจจุบันมันหมุนไปแต่ในทางที่จะมีควายตัวเดียว คือเทคโนโลยี.

ที่นี้ พวกคุณก็จะถามขึ้นว่า วิชาความรู้มันไม่ใช่ความรู้คอกหรือ? ผมก็ยอมรับว่า มันเป็นความรู้ แต่มันไม่รู้เรื่องที่ควรจะรู้, และมันรู้ผิดในเรื่องที่ควรจะรู้ คือรู้ผิด เช่นเห็นไปว่า *spiritual-enlightenment* นี้เป็นของคริสต์ล้าสมัย. นักเรียนมหาวิทยาลัยจะเห็นว่า ธรรมะ หรือศาสนาที่ล้าสมัย, พวกฝรั่งเท่านั้นที่ทันสมัย แล้วก็เข้าไปตามกันเขา.

แต่ อย่าลืมนะว่าเดี๋ยวนี้พวกฝรั่งบางคน หรือส่วนน้อย เขาลืมหามา เขากลับมองเห็นว่าตะวันออกที่มีของประเสริฐวิเศษ จึงมาตะวันออก มาแสวงหาสิ่งวิเศษนี้ คือมาเรียนศาสนาของตะวันออก ที่เป็นศาสนาจริง ๆ ที่ไม่ใช่เป็นแต่เพียงปรัชญาเพื่อเจ้อ. ที่พวกฝรั่งเอาไปสอนกันในมหาวิทยาลัยอังกฤษ หรืออเมริกา อะไรก็ตาม เขาสอนพุทธศาสนาในลักษณะที่เป็นปรัชญา แล้วก็ป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ; ไม่ได้สอนวิธีปฏิบัติที่เป็นตัวพระศาสนา, **ถ้าสอนวิธีปฏิบัติที่เป็นตัวศาสนา ก็ควรสอนเรื่องที่ว่าทำอย่างไรจึงจะควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย**

ใจ ทกอย่างนั้นไว้ได้ ให้อยู่ในอำนาจของเรา: เมื่อมันได้รับอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แล้ว มันจะไม่ปรุงแต่งให้เกิดคัมภีรภาพาทานนั้น; ต้องฝึกฝนอย่างนั้นจึงจะเป็นตัวศาสนา. แต่เขากลับเอาไปพูดกัน ในเรื่อง ทฤษฎีนั้น ทฤษฎีนี้ แม้แต่เรื่องนิพพาน เรื่องอนัตตา สุญญตา อะไรก็ตาม เอาไปพูดอย่างทฤษฎีเป็นปรัชญาไปหมด. สอนอย่างนี้ ให้สอนกันจนตายอีก ก็ชาติ ก็ไม่อาจเข้าถึงตัวพุทธศาสนา มันเป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ้อย่างนั้นแหละ. พวกฝรั่งที่ฉลาดบางคนเขาจึงอุทิศส่ำห้มาทางบ้านเรา ศิกษาวีรปฏิบัติที่เรียกว่า "กัมมัฏฐาน วิปัสสนา" ก็ให้รู้ว่าทำอย่างไร เราจึงจะชนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของเราได้; นี่แหละคือตัวศาสนา.

ทางโน้นเขามัวสอนกันแต่เรื่องในรูปของปรัชญา เปรียบเทียบกับ ปรัชญานั้น เปรียบเทียบกับปรัชญาอื่น ตั้งเหตุผลทาง logic ว่า ทำไมเป็นอย่างนั้น ทำไมเป็นอย่างนี้. ตอบได้ชั้นหนึ่งแล้ว ก็ยังถามว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอีก, ตอบได้แล้ว ก็ยังถามอีกว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้นอีก; นี่เป็นปรัชญาเพื่อเจ้อ. พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องการให้รู้เกินกว่าจำเป็นที่จะต้องรู้ เช่นว่าเราจะดับทุกข์ ก็ต้องรู้เท่าที่จะดับทุกข์; ไม่ต้องถามว่า ทำไมต้องเป็นอย่างนั้น? ทำไมต้องเป็นอย่างนั้นอีก? เป็นชาวนากรู้แต่เพียงว่า เอาดินอย่างนั้นมาทำปุ๋ย ต้นไม้ก็งาม เมื่อปลูกต้นไม้ได้งาม ได้กินผล; ไม่ต้องรู้ว่า ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น, ทำไมดินนั้นจึงเป็นอย่างนั้น, ทำไมธาตุนั้นจึงประกอบเป็นดินอย่างนั้น; ไม่ต้องรู้ ชี้นำ ก็เป็นเรื่องเพื่อเจ้อ.

เกี่ยวนี้ เรามันไปรู้ส่วนเพื่อเจ้อ จึงอยู่ในสภาพที่ว่าความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด; เรื่องเล็ก เรื่องใหญ่ เรื่องสูงส่ง เรื่องอะไรก็ตาม มันเป็นไปในรูป "ความรู้ท่วมหัว เอาตัวไม่รอด", อย่างนี้ผมเรียกว่า ปรัชญาเพื่อเจ้อ. พวก

ฝรั่งกำลังเรียน กำลังสอนพุทธศาสนากันอยู่ตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในต่างประเทศ มันไม่ใช่ตัวพุทธศาสนา, คือมันไม่ใช่ตัวศาสนา ไม่ใช่ตัว religion; แต่มันเป็นตัว philosophy หรือเป็น logic เป็นอะไรไปตามเรื่อง. ฉะนั้นแม้จะรู้จักท่วมหัว รั้งนหางันไม่ไหวหรืออะไรก็ตาม มันไม่มีประโยชน์อะไร; สู้บู้ยาตายายของเราที่มควายสองตัวเล็กๆ เทียมอยู่ในชีวิตไม่ได้ : ความมรู้กูเท่าที่จะต้องรู้, เรียวแรงกิมเท่าที่จะต้องมี, แล้วชีวิตนกเบินผาสุก.

นี่คุณระวังให้ที คุณอย่าเข้าไปหลงแต่ควายตัวใหญ่ ไม่รู้ที่สิ้นสุดแก่เพียงตัวเดียว. คุณจะมีเรียวมีแรงในการแสวงหาอะไรมาบำรุงบำเรอ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน แต่เรื่องทางวิญญาณไม่มี. อย่างนั้นมันก็ก่อหวนอกขึ้นแล้วในมหาวิทยาลัยของพวกคุณ : มีศี มีข่า มีอะไรกัน ในมหาวิทยาลัย, มีทะเลาะวิวาทกันในมหาวิทยาลัย ซึ่งเมื่อก่อนนี้ไม่เคยมีในสถาบันอย่างนี้ เคียนมันมีแล้ว. มันก็มีเชื้อโรคมารจากการที่นิยมแต่เพียงควายคำเมื่อมตัวใหญ่ขึ้นตัวเดียว; ไม่มีควายตัวที่สำคัญตัวต้น คือความมรู้ว่า ชีวิตนี้คืออะไร? ชีวิตของคนเรานี้มีวัตถุประสงค์อย่างไร? ความมรู้อย่างนี้ไม่มี; ซึ่งคุณก็เห็นอยู่ ก็ประจักษ์อยู่ในจิตใจของตนเองแล้วว่า ในมหาวิทยาลัยไม่มีการสอนว่า ชีวิตนี้คืออะไรในแง่ของฝ่าย spiritual-enlightenment. เขาสอนทาง biology ทางอะไรไปก็ได้ แต่มันก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย มันก็เท่ากับไม่รู้หรือรู้ผิดอยู่เรื่อยไป; ไม่มีการสอนว่าเกิดมาทำไม? ผมไม่เห็นมีมหาวิทยาลัยไหน โรงเรียนไหน ที่สอนเรื่องคนเรานี้เกิดมาทำไม? เขาสอนวิชาสารพัดอย่าง สอนเทคนิคต่างๆ นั้นแหละคือไม่มีควายตัวที่หนึ่ง ซึ่งเป็นตัวรู้ มีแต่ตัวแรง มันเบินเสียวอย่างนี้.

วิชาความมรู้ที่คุณมีกันเกือบจะท่วมหัวอยู่แล้วนี้ มันเป็นเรื่องของการคล่าไปหมด, เทียวคล่า เทียวคล่าไปหมด; เพราะคุณไม่รู้ในข้อที่ว่า เกิดมา

ทำไม เห็นไหม? เคียงนี้คุณไม่รู้อย่างกระจ่างแจ้งในข้อที่ว่า เกิดมาทำไม? ฉะนั้นวิชาความรู้ที่คุณมีอยู่ทั้งหมด มันก็เป็นเรื่องคลำๆ-คลำๆ-คลำๆ ไม่มีที่สิ้นสุด ไม่รู้ว่าเขาอะไรมาใช้อะไร ที่ไหน? อย่างดีที่สุดก็เอามาใช้กับเรื่องปาก เรื่องท้อง ก็มีความรู้เพียงไปทำอาชีพ หน้าที่การงานอย่างใดอย่างหนึ่ง ใ้เงินมาหล่อเลี้ยงความต้องการของเรา ซึ่งล้วนแต่เป็นกิเลส ตัณหา เพราะเราไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม? ถ้าเรารู้ว่าเกิดมาทำไมอย่างถูกต้อง เราก็จะใช้สิ่งเหล่านี้ทั้งหมด เพื่อวัตถุประสงค์อันนั้น ให้รู้ว่าเกิดมาทำไมอย่างถูกต้อง. อย่างผมมักจะพูดอย่างกำปั้นทุบดินว่า เกิดมาเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้; คุณก็ไม่ทราบว่ามันคืออะไร. ฉะนั้น ที่อุทิศสำหรับปลูกปล้ำอยู่ทั้งวันๆ ในการเล่าเรียน การอะไรก็ตาม นี้ก็ไม่รู้ว่า ทำทำไม? ทำเพื่ออะไร? นอกจากเพื่อเอื้อคอร่อยทางปาก ทางท้อง. นั่นแหละเป็นเรื่องของควายตัวที่สองเสียเรื่อย. ไม่มีเรื่องของควาย ตัวที่หนึ่ง ที่รู้ว่า เกิดมาทำไม? ชีวิตมีวัตถุประสงค์อย่างไร? อะไรเป็น goal ของชีวิต? อย่างนี้เป็นต้น.

ในเรื่องกล่าวนี มันก็มากออกไปทุกทีๆ คือ มนุษย์จะเล่าเรียนในเรื่องเทคโนโลยี นี้มากออกไปทุกทีๆ; อย่างที่ฝรั่งบางคนเขาพูดว่า ไปโลกพระจันทร์นี้ก็เพื่อที่จะรู้ถึงความรู้ที่สูงสุดของมนุษย์. ผมไม่เชื่อ แต่ยังมีคุณภาพที่จะไม่พูดว่า เขาโกหก. ความจริง เขาอาจจะรู้ว่าเรื่องนี้มันแก้ปัญหอะไรไม่ได้เลย, ไปโลกพระจันทร์นี้. มันจะแก้ปัญหาสันติภาพของมนุษย์อะไรไม่ได้เลย; แต่เขาก็ต้องพูดว่า มันจะช่วยแก้ปัญหาวิกฤตกาลของโลก จะทำให้มีสันติภาพอะไรอย่างนี้; เราไม่เชื่อ. ที่นี้มันก็จะคลำต่อไปอีก ไปโลกอื่น โลกไหนก็ตามใจ, ก็คลำๆคลำๆ อยู่นั่นแหละ คลำต่อไปอีก; ในที่สุดก็ไม่รู้ว่าแก้ปัญหิต่างๆ ได้อย่างไรกัน.

คุณจะต้อง “ทำวิปัสสนา” ในข้อนี้กันเสียก่อน คือไปสู่ที่สงฆ์เจียมตามสมควร แล้วหลับตาใคร่ครวญ พิจารณาว่า โลกนี้มันอยู่ในสภาพอย่างไร? เราเองด้วย อยู่ในสภาพอย่างไร? มันถูกจุดประสงค์ของธรรมชาติแล้วหรือยัง ที่ว่ามีมนุษย์ขึ้นมาทำไม?

นิยายปรัมปรา ที่เราเอามาทำเป็นสไลด์เรื่องล้อคน ฉายดูเล่นกันอยู่นั้น เขาก็ยังมีบอกว่า พระเจ้าสร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลก เพื่อให้โลกนี้มันดีขึ้น ให้โลกนี้มันน่าอยู่ ให้มันงดงาม ให้มันประเสริฐ. พระเจ้าสร้างมนุษย์ขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพื่อให้โลกนี้มันงดงามน่าอยู่ยิ่งขึ้น และประเสริฐ. แล้วเดี๋ยวนี้มนุษย์ก็กำลังมากขึ้น ในโลก, มากขึ้น ๆ แล้วมันทำให้โลกนี้น่าอยู่ ให้งดงาม ให้ประเสริฐจริงได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู. ลองไปนั่งทำวิปัสสนา คือใคร่ครวญอย่างลึกซึ้ง ในข้อนี้กันเสียก่อน; ให้เห็นความน่าสลดใจ น่าเศร้า น่าสงสาร น่าเกลียด น่าชัง ของความบ้าหลังของมนุษย์สมัยนี้กันเสียก่อน ที่รู้จักแต่ควายตัวเดียว, ควายตัวที่สองตัวเดียวอยู่เรื่อย; แล้วเรากำลังจะเป็นอย่างไร? ตัวเราเองนี้ กำลังจะเป็นอย่างไร? อยู่ในฐานะอย่างไร? หรือได้เป็นเข้าไปแล้วอย่างไรบ้าง? นั่นแหละจะเรียกว่า คุณกำลังเข้าร่องเข้ารอยของการที่จะศึกษารรณะในพระพุทธศาสนา คือต้องมองเห็นตัวปัญหา หรือตัวความทุกข์ที่มันเป็นปัญหา ตัวความทุกข์นั้นแหละคือปัญหา; **ต้องมองเห็นปัญหานี้ ให้ถูกต้องเสียก่อน** ในฐานะมันเป็นปัญหา แล้วมันจึงจะแก้ปัญหานั้นได้ถูกต้อง. อย่างน้อยเราต้องรู้เรื่อง ความเจ็บ ความไข้ ความป่วย อะไรของเรานี้เสียก่อน ว่ามันเป็นอย่างไร เราจึงจะหาวิธีแก้ไขมันได้.

ถ้าคุณมองไม่เห็นตัวปัญหาหรือตัวความทุกข์ แล้วมาขอคำตอบจากผม ขยวิธีแก้ไขป้องกันความทุกข์อะไรนี้ มันก็เป็นเรื่องน่าหัว; บางทีจะเป็นเรื่องหลับตากันทั้งคุณและผม ทั้งสองฝ่ายต่างก็หลับตาว่ากันไป โดยที่ไม่รู้ว่าอะไรเป็น

ตัวปัญญา หรือตัวความทุกข์; แล้วก็พุกกันถึงเรื่องวิธีแก้ปัญญา แก่ความทุกข์
กันเสียจนน้ำลายพุ่งไปเท่านั้นเอง. เคี้ยวมันอยู่ในสภาพอย่างนี้ทั้งนั้น ที่กรุงเทพฯ
ก็ตาม ที่ไหนก็ตาม มันอยู่แต่ในสภาพอย่างนี้ : มันมีแต่เรื่องพุก ซึ่งตัวผู้พุก
ก็ไม่รู้ว่าอะไร, แล้วพังกูก็แปลกดี สนุกดี ดูประเสริฐสูงสุดอะไรดี, เรื่องธรรมะ
อย่างนี้ อย่างนี้, ธรรมะสูงสุดอย่างนี้ อย่างนี้.

ขอให้ตั้งต้นด้วยการรู้จักตัวความทุกข์กันเสียก่อน แล้วก็มาตาม
ลำดับว่า เหตุให้เกิดทุกข์คืออะไร? จึงจะรู้สภาพตรงกันข้าม คือความดับทุกข์
นั้นเป็นอย่างไร? แล้วก็พบวิธีที่ถูกต้องได้ นั่นก็คือเรื่องอริยสัจจ์ในพระ
พุทธศาสนา มีอยู่ ๔ หัวข้อว่า :- ความทุกข์คืออะไร? - เหตุให้เกิดทุกข์
คืออะไร? - ความไม่มีทุกข์เลยนั้นคืออะไร? - แล้วจะทำโดยวิธีใด
จึงจะได้มา? นี่คืออริยสัจจ์ ที่เรียกกันว่า เป็นตัวพระพุทธศาสนา มีอยู่อย่างนี้.

เคี้ยวมันอยู่ในลักษณะอื่น คือสมัครเล่น สมัครรัฐสมัครเรียนโดยที่ไม่มี
ปัญญา คือตัวความทุกข์ แต่มาสมัครจะปฏิบัติเพื่อดับทุกข์. พวกไปวัดไปวา
เข้าวัดเข้าวาก็เป็นอย่างนี้เสียโดยมาก. ที่นี้คนหนุ่ม นักศึกษาหรือนักเรียนนี้
ก็สนใจพุทธศาสนา ก็มักจะอยู่ในรูปนี้เสียโดยมาก, คือไม่ได้พบตัวปัญญา
แล้วติดตามมาจากปัญหานี้ ๆ. ถ้าเอาไปสอนในมหาวิทยาลัย ในฐานะเป็น
วิชาพุทธศาสนา ก็เป็นเรื่องทฤษฎี ปรัชญา ทั้งนั้นเลย; ไม่ทำให้เกิดความ
สว่างไสวทางวิญญาณอะไรได้. มันกลายเป็นเรื่องยุ่ง หรือว่าปนกันยุ่ง ในทาง
วิญญาณมากขึ้น. และถ้าหากว่า ข้อที่เอาไปเรียนนั้นมันผิด ๆ ถูก ๆ คว้าแล้ว
มันก็จะปนกันยุ่งใหญ่ จนผู้เรียนจับอะไรไม่ได้; ฉะนั้นเรียนพุทธศาสนา ยังไม่รู้
พุทธศาสนา.

ผมไปพูดที่กรุงสภาย่า ยังเรียนพระไตรปิฎกยังไม่รู้พุทธศาสนา เขาไม่เชื่อร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ว่าจะเป็นอย่างที่ผมพูดนั้น มันไม่มีเหตุผล. ยิ่งไปเรียนพระไตรปิฎก ยังไม่รู้พระพุทธานุศาสตร์ เพราะพระไตรปิฎกนั้นมันอยู่ในรูปของวรรณคดี อักษรศาสตร์ พอไปเรียนเข้ามันเพลินไปในแง่วรรณคดี และอักษรศาสตร์; แม้ไปเรียนอภิธรรม มันก็เป็นเรื่อง *logic* เป็นเรื่องปรัชญา, มันก็มัวเพลินแต่เรื่อง *logic* เรื่องปรัชญา. เมื่อจิตใจไม่พบปัญหาความทุกข์แล้วไม่สนใจจะดับทุกข์โดยตรง ยิ่งไปเรียนพระไตรปิฎก ยังไม่รู้พุทธศาสนา; มันคืออย่างนี้ คุณเอาไปคิดดูบ้าง.

ที่จริงเท่านั้น มันต้องเรียนชีวิต เรียนธรรมชาติ เรียนตัวเอง จึงจะรู้พุทธศาสนา. พระไตรปิฎกก็เป็นการบอกวิธีเรียนเหมือนกัน แต่มันมากนักจนคนจับไม่ได้; เว้นไว้แต่จะศึกษาอย่างถูกต้อง และเก็บเอามาอย่างถูกต้อง ใช้เป็นวิธีสำหรับดับความทุกข์ในใจโดยตรงนั้นได้. แต่ถ้าไปมัวเรียนอย่างอักษรศาสตร์ วรรณคดีแล้วละก็ไม่มีทาง; เช่นไปเรียนจนได้เปรียญ ๔ ประโยค ๑๐ ประโยค เป็นมหาเปรียญแล้ว ก็ยังไม่รู้อะไรเลยที่จะดับทุกข์. เพราะเรียนในแง่อักษรศาสตร์ ว่าไปได้อย่างนกแก้ว นกขุนทองเลย. ฉะนั้นเรียนพระไตรปิฎกจะไม่รู้พุทธศาสนา ต้องเรียนเข้าไปที่ตัวกิเลส ตัวความทุกข์จากในใจของคนเรา ในใจของตัวเองนั่นแหละ; พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น : ว่าโลกก็ตี เหตุให้เกิดโลกก็ตี ความดับแห่งโลกก็ตี ทางให้ถึงความดับแห่งโลกก็ตี เราตกตบบัญญัติอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้ ที่ยังเป็น ๆ ที่ยังมีสัญญาและใจ; นี่เหมือนกับพวกคุณนี่ ที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่ยังเป็น ๆ อยู่. ในร่างกายนี้มันมีโลก มีเหตุให้เกิดโลก มีความดับสนิทแห่งโลก และทางให้ถึงความดับสนิทแห่งโลก. หมายความว่าพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสว่า ให้ไปดูในพระไตรปิฎกในเรื่องเหล่านี้ แต่ให้ดูในชีวิตในร่างกายที่ยาววาหนึ่งนี้.

นี่คือข้อที่ผมพูดว่า ต้องเรียนจากชีวิตโดยตรง เรียนจากจิตใจโดยตรง คือเรียนตัวกิเลส ตัวความทุกข์ โดยตรง จึงจะรู้พุทธศาสนาชนิดที่ว่าเป็น พุทธศาสนาจริงๆ. ถ้าไม่เช่นนั้นแล้ว มันเป็นเปลือก เป็นกระพี้ เป็นอะไรของพุทธศาสนา ในแง่ของวรรณคดี อักษรศาสตร์ อะไรต่างๆ นานา.

นี่เรียกว่า เราจะมองกันอย่างกว้างๆ ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนี้เสียก่อน. ชีวิต ทาง *biology* ทางอะไรนั้น ผมไม่เอาละ ไม่พูดด้วย เมื่อ *protoplasm* ในเซลล์หนึ่งๆ ยังสคอยู่ เรียกว่า มีชีวิตอยู่, อย่างนี้ไม่เกี่ยวข้องกันเลย. คำว่า “ชีวิต” ทางฝ่ายวัตถุอย่างนั้น มันไม่เกี่ยวข้องกันเลยกับพุทธศาสนา; มันต้องหมายถึงชีวิตในทางฝ่ายธรรมะ ฝ่าย *spiritual-sense* มันจึงจะเป็นเรื่องของพุทธศาสนา. ศาสนาไหนก็เหมือนกันแหละ คำว่า “ชีวิต” เขาไม่ได้หมายถึงชีวิตทาง *biology* หรือภาษาพุทธธรรมคำว่า ยังเป็น ๆ อยู่ ยังไม่ตาย ก็เรียกว่ามีชีวิต อย่างนั้นมันเป็นชีวิตในภาษาอักษรศาสตร์; อย่างนี้มันไม่พอ เพราะคำว่า “ชีวิต” มันมีอะไรมากกว่านั้น เพราะเขาอาจจะพูดได้ว่า แกนี้ไม่มีชีวิตแล้ว บางที่ยังเป็น ๆ อยู่ที่นี่แหละ แต่กัซหน้าได้ว่า ไม่มีชีวิตแล้ว; คือไม่มีชีวิต ตามความหมายของคำว่า “ชีวิต”.

ในคัมภีร์ของพวกคริสเตียน พระเยซูพูดว่า: - สละชีวิตเสีย แล้วจะได้ “ชีวิต”. “สละชีวิตเสียแล้ว จะได้ชีวิต” พูดสั้น ๆ เท่านั้น พวกคริสเตียนเอง ก็คงฟังไม่ถูก แล้วพวกคุณก็ยิ่งฟังไม่ถูก ในจำนวนประเภทๆ อย่างนี้. ให้สละชีวิตบ้าง บอ ๆ นี้เสีย แล้วก็จะได้ชีวิตนิรันดรของพระเจ้า นี่คือชีวิตที่เป็นแบบแห่งการครองชีวิต ก็เรียกว่าชีวิตได้เหมือนกัน. คำว่า *life* นั้นมันมีความหมายมากมาย: - จงสละ *life* แล้วจะได้ *life*. เกี่ยวนี้มันมี *life*, มีชีวิตอย่างโง่ๆ ไปหลงควายตัวที่สองเรื่อยไปเสียก่อน แล้วจึงเลื้อนขึ้นมาได้ชีวิตใหม่ที่ฉลาด รู้จัก

*- ตามเทพว่า เสียเรื่อย. สละชีวิตชนิดนี้เสียให้ได้ชีวิตใหม่ที่ฉลาด คงไว้ให้ผู้อ่านศึกษาทั้งสองสำนวน.

คุณค่าของควายสองตัว แล้วก็ดำเนินชีวิตไปถูกทาง, แล้วก็ไปถึงพระเจ้าได้ เรียกว่าชีวิตนิรันดร. พุทธบริษัทก็เรียกว่า อมตธรรม อมตภาพ ชีวิตที่ไม่ รู้จักตาย. ชีวิตที่แท้จริงนั้นต้องไม่รู้จักตาย; ถ้ายังรู้จักตาย ยังไม่ใช่ชีวิต; อย่างนี้เป็นต้น.

นี่เรารู้จักชีวิตกันแต่ในแง่ของวัตถุ หรือในแง่ของภาษาชาวบ้าน ไม่รู้จักชีวิตในภาษาศาสนา. เกียวนี้เราเรียกว่า ชีวิตทางฝ่ายวิญญาณ ชีวิตทาง ฝ่ายที่ไม่ใช่วัตถุนี้ ลองคิดดูให้ดีๆ ว่าอะไรที่เรายังไม่รู้?

คำว่า *spiritual-enlightenment*. *enlightenment* คือ ความตรัสรู้ คือความรู้อย่างสว่างไสว. มีความรู้อย่างสว่างไสวนั้นแล้ว ยังต้องมีคำว่า *spiritual* กำกับอยู่อีก; คือมันทางฝ่ายธรรมะ ทางฝ่ายจิตฝ่ายธรรม; ดังนั้น ความรู้ทางฝ่ายวัตถุนี้มันช่วยไม่ได้. แล้วสิ่งที่เรียกว่า *enlightenment* นั้น อย่าไปทำเล่นกับมัน พวกคุณอาจจะไม่รู้ว่าเป็นอะไรก็ได้ เพราะคำว่า รู้ รู้ นี้ มันมีหลายคำนัก แล้วมันหลายระดับด้วย.

คุณอ่านหนังสือ เรียนหนังสืออย่างในมหาวิทยาลัยนี้ คุณก็ได้ความรู้ เราเรียกว่า *knowledge* หรืออะไรก็ตามใจ, มันก็คือความรู้เท่านั้น. แล้วคุณ ก็ใช้ความรู้นี้ในการศึกษาค้นคว้า ในการใช้เหตุผล ใช้ *reasoning*, โดยใช้มัน เป็นเครื่องมือ คุณก็จะได้ *understanding* หรืออะไรที่เป็นทำนองเดียวกันนั้นมา; เรียกว่ามัน *convince* เข้าไปอีกขั้นหนึ่งจาก *knowledge*; นี้ก็ยังไม่ใช่ *enlightenment* เพราะมันอาศัยเหตุผล (*reasoning*) สำหรับความรู้ (*knowledge*) นั้น อาศัยตำรับตำราศึกษาเล่าเรียน (*studying*) อะไรก็ตาม นั้นมันยังต่ำเกินไป. ที่นี้ ความเข้าใจ (*understanding*) พวกนี้ มันก็อาศัยเหตุผล (*reasoning*) มัน เป็นทาสเป็นข้าของเหตุผล ไม่ใช่ความรู้แจ้ง (*enlightenment*).

ที่ว่าคุณเอาความรู้ *understanding* อันนี้ไปใช้ต่อไป ในการรู้จักสิ่งที่รู้ จากจิตใจโดยตรง. คือเอาประสบการณ์ (*experience*) ต่างๆ ในชีวิตเป็นบทเรียน แล้วยังจำกัซคงไปด้วยว่า *spiritual experience* ต้องเป็น *experience* ทาง *spiritual* คือทางฝ่ายที่เกี่ยวกับจิต วิญญาณ ซึ่งเป็นธรรมชาติสูงขึ้นมา. เช่น คุณเคยเป็นเด็กมา เป็นอย่างไร? แล้วมันผ่านอะไรมาในชีวิต? ตั้งแต่เด็กมาจนบัดนี้ เจ็บปวดอย่างไร? สุขทุกข์อย่างไร? กิเลสเป็นอย่างไร? เหล่านั้นแหละเขา เรียกว่าเป็น *spiritual experience* เอาเรื่องเหล่านั้นมาศึกษาใหม่ โดยใช้วิชาความรู้ ที่เรียนทางหนังสือ ทาง *reasoning* อะไรต่างๆ มาช่วยกันจนกว่าจะรู้แจ่มมั่นว่า กิเลสคืออะไร? ความทุกข์คืออะไร? อย่างที่เรียกว่า *realization* มันจึงจะเป็นประเภท *enlightenment*.

ฉะนั้นพวก *knowledge* ยังฟังไม่ได้, พวก *understanding* ทั่วๆ ไปนี้ ก็ยังเข้าใจไม่ได้ เพราะมันยังขึ้นอยู่กับเหตุผล. ฉะนั้นต้องหนีจากเหตุผล ก็คือ เรื่องจริงที่มีมาแล้วแต่หนหลัง แล้วมาเห็นอยู่กระทั่งเดี๋ยวนี้, เช่นว่า พอเกิดความกำหนัด เกิดราคะขึ้นมา แล้วมันร้อนอย่างไร? คุณไม่ต้องใช้เหตุผล ไม่ต้องอาศัยความรู้ในหนังสือ. ถึงแม้ความรู้ในหนังสือจะบอกว่า ราคะเป็นของร้อน มันก็คล้ายนกแก้วพูด. หรือจะใช้เหตุผลว่า ราคะคงจะเป็นของร้อน มันก็เป็นการคาดคะเนเท่านั้นเอง มันต้องเคยมีราคะมาแล้ว แล้วมันร้อนอย่างไร ร้อนอย่างนั้นแหละ เรียกว่า *spiritual experience* มันเป็น *material* ของ *enlightenment*. เราไม่เอา *enlightenment* แขนงอื่น เราจะเอาแต่แขนงที่เกี่ยวกับเรื่องทางจิต ทางวิญญาณ คือความทุกข์ และความดับทุกข์ทำด้วย *spiritual-enlightenment* อย่างนี้เคยมีเต็มไปหมด ในผืนแผ่นดินตะวันออกของเรา คือมีศาสนาพุทธ มีศาสนาไซโรัสเตอร์ แล้วก็มีศาสนาเวทานตะ คือฮินดู กระทั่งมีเล้าจ้อ ชงจ้อ กระทั่งมีคริสเตียน ศาสนาซิกข์ ศาสนาอิสลาม เป็นต้น,

ซึ่งเป็นเรื่องแสงสว่างทางวิญญาณทั้งนั้น. แต่แล้วเราก็ไม่เข้าใจศาสนาเหล่านั้น หรือว่าคนในศาสนานั้น ๆ ก็ไม่เข้าใจศาสนานั้น ๆ ยิ่งขึ้นทุกที ๆ; ไม่เหมือน สมัยก่อน. ยิ่งไม่เชื่อ แล้วยังตัดความเชื่อไปเสียเลยด้วย; ความเข้าใจไม่มี แล้วยังไม่ยอมเชื่อ ไม่ยอมรับด้วย, เราจึงเลยสูญเสีย ของประเสริฐพิเศษของ ตะวันออกกันไปทุกที ๆ ไปเป็นทาสทางปรัชญาของฝรั่งทางตะวันตกมากขึ้นทุกที.

ผมพูดอย่างนี้ไม่กลัวพวกฝรั่งโกรธ พูดที่ไหนก็พูดอย่างนี้, พูดกับพวก ฝรั่งก็พูดอย่างนี้ เขียนก็เขียนอย่างนี้ ไม่กลัวโกรธ; เพราะถือว่าพูดความจริง น้อย่างหนึ่ง แล้วยังถือว่าพูดเพื่อจะถึงพวกเรานี้ กลับมาสู่ของดี วิเศษประเสริฐ ของเรา ที่เคยมีมาแต่กาลก่อน; จึงกลับมาสู่ของดี ที่เราเคยมีมาแต่กาลก่อน ซึ่งเวลานี้กำลังจะแหกคอก แหกคอกออกไปนิยมสิ่งที่เป็นมาร สิ่งที่จะเป็นผู้ทำลาย ล้าง ให้มนุษย์สูญเสียความเป็นมนุษย์ ให้โลกนี้ไม่มีสันติภาพ. จึงมาสู่สภาพเดิม ของเรา. มันเป็นเรื่องที่ทำได้ เพราะว่าเรื่องนั้นมันเป็นเรื่องเฉพาะคนเป็นคน ๆ ไป เราไม่อาจจะถึงมาทั้งหมด หรือทั้งโลก แต่ว่าเราอาจจะถึงมาได้เป็นคน ๆ ไป ด้วยการขอร้องให้กัน ๆ นั่นเสียใหม่ ว่าอะไรเป็นอย่างไร? ชีวิตคืออะไร? เกิดมาทำไม? .มนุษย์จะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะได้รับนี้ ได้โดยวิธีใด?

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดกับพวกคุณ ซึ่งเป็นนิสิตมหาวิทยาลัย หรือว่าใน ระดับที่เทียบเท่าอย่างนั้น ก็อยากจะขอเตือนสักหน่อยว่า พวกคุณอย่าเพื่อพะงงตัว ว่ามีความรู้ในชั้นอุดมศึกษา เพราะว่าคุณยังไม่รู้ แม้แต่คำถามที่ว่าเกิดมาทำไม? คุณยังไม่รู้แม้แต่ว่าตัวเองนี้ เกิดมาทำไม? คุณขาดความรู้อันนี้, ฉะนั้นไม่ใช่ อุดมศึกษาคอก, สิ่งที่เรียน ๆ อยู่ที่นี่ ถ้าว่าเป็นอุดมศึกษา มันก็เป็นอุดมศึกษา ของเด็กอมมือ ที่เห็นแต่ลูกกวาด, ก็เป็นอุดมศึกษาของมนุษย์ที่รู้จักแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. พอคุณจบมหาวิทยาลัย คุณก็มีอุดมศึกษาของมนุษย์ ธรรมดา ที่มีแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ, *ถือว่าเป็นอย่างดีที่สุดของมนุษย์ ที่เป็นทาสของเทคโนโลยี.*

*- ตามเทพว่า หรืออย่างดีที่สุดก็ (มีอุดมศึกษา) ของมนุษย์ที่เป็นทาสของเทคโนโลยี.

การที่ยืมเอาคำว่า “อุคตศึกษา” ไปใช้นั้น พวกพุทธบริษัทเขาหัวเราะ เพราะว่าคุณคณาจารย์ของพุทธบริษัทนั้น มันหมายถึงปฏิบัติไปจนถึงขนาดบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ข้อที่พุทธบริษัทเรียกว่า อุคตศึกษา อุคตวิชา อุคตอะไรก็ตาม มันหมายถึงบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. ถ้าเอาอุคตศึกษาไปใช้แก่การจบหลักสูตรมหาวิทยาลัยเสียแล้ว, แล้วเรื่องบรรลุ มรรค ผล นิพพาน จะเอาคำไหนมาใช้, ที่พูดกันนี้ เพื่อป้องกันการลืมนั่น ว่าอุคตศึกษานั้นมันยังเป็นอุคตศึกษาของเด็กอมมือ คือเด็กที่ยังไม่รู้ว่าจะ เกิดมาทำไม? ถ้าพวกคุณยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? ผมอยากจะเรียกว่า เด็กอมมือ, ไม่ใช่เรียกว่า นิสิต หรือนักศึกษา ในอุคตศึกษา แต่จะเรียกว่า เด็กอมมือที่ยังไม่รู้ว่าจะ เกิดมาทำไม?

ในสังคมทั่วไปนั้น คุณก็เป็นนิสิต คุณก็เป็นนักศึกษา ในชั้นอุคตศึกษา, แต่ในสังคมสวนโมกข์นี้ คุณเป็นเด็กอมมือ, เพราะว่า คุณยังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? นี่แหละขอให้เรื่องราวนี้ไปคิดดู เพราะว่าคุณตั้งปัญหาถามมา ในลักษณะที่เป็นอุคตศึกษาจริงๆ ว่า **ทำอย่างไรจึงจะป้องกันไม่ให้ความทุกข์เกิดขึ้นมา? แล้วทำอย่างไรจึงจะทำลายความทุกข์ที่เกิดอยู่แล้วให้หมดไปได้?** นี่แหละเป็นอุคตศึกษาจริงๆ, เป็นปัญหาทางอุคตศึกษา; ถ้ารู้แล้วก็เป็นผู้สำเร็จอุคตศึกษา ไม่ใช่เด็กอมมือ. ผมก็เลยตอบอย่างคร่าว ๆ กว้าง ๆ รวม ๆ กันไปว่า คุณต้องมีควายสองตัวสำหรับเทียมชีวิต, ให้ชีวิตเป็นไปด้วยควายสองตัว คือ ทั้งเทคโนโลยี และทั้ง *spiritual-enlightenment* สองอย่างนี้คู่กันไป คุณก็จะพ้นจากภาวะที่เป็นเด็กอมมือ ในพุทธศาสนา; จะมาสู่ความเป็นมนุษย์ ที่ว่า เติบโตแล้ว เจริญแล้ว ถึงขนาดที่เรียกว่าจะเป็นพุทธบริษัทได้.

ในวันนี้เราพูดถึงเรื่องอาร์มภกตา ก็หมายความว่าเรื่องกว้าง ๆ ที่จะให้เข้าใจเรื่องเฉพาะ ๆ อย่างชัดเจน แล้ววันหลังเราก็จะพูดถึงโดยรายละเอียด อย่างใดอย่างหนึ่ง ในข้อที่ว่าความทุกข์เป็นอย่างไร? เกิดมาจากอะไร? จะจับมันได้โดยวิธีใด? เป็นต้น. เพราะการที่พูดแต่เพียงว่า ให้ชีวิตนี้เทียมด้วยควายสองตัว นั้นมันก็เห็นคร่าว ๆ เท่านั้น ว่าเราจะต้องเจริญทั้งวิชาฝ่ายเหนือหนึ่ง และวิชาฝ่ายวิญญาณ; จะต้องรู้จักคำพูดทั้ง ๒ ภาษา คือคำพูดภาษาคนธรรมดา และคำพูดภาษาพระอริยเจ้าพูด. ไปหารายละเอียดอ่านเอาเอง จากหนังสือเล่มเล็กๆ ที่เรียกว่า “ภาษาคน - ภาษาธรรม” ซึ่งคุณจะได้รู้ภาษาสองภาษาเพิ่มขึ้น.

เช่นคำว่า “ชาติ” - ความเกิด นี้ ภาษาคนก็ว่า เกิดมาจากท้องแม่, แต่ภาษาธรรมเขาหมายความว่า ความเกิดแห่ง *conceptual thought* ว่า กู ว่า ของกู ครั้งหนึ่ง, เรียกว่า “ความเกิด” คำว่า ความเกิดมีความหมายต่างกันอยู่ อย่างนี้ นี่เป็นตัวอย่างเท่านั้น; ต่อเมื่อคุณรู้จักทุก ๆ สิ่งในความหมายทางภาษาธรรมด้วย เมื่อนั้นแหละ จึงรู้จักควายสองตัวอย่างถูกต้อง, จะมีความรู้เรื่องควายสองตัวถูกต้องและครบถ้วน.

เรื่องอาร์มภกตาของเราก็พอกันสำหรับวันนี้.

ในวันนี้ถ้าเกิดคุณก็แปลกใจว่า ทำไมเรามา
นั่งกลางดินกันแบบนี้ ก็ขอให้คิดถึงพระพุทธเจ้าว่า
นี่เราทำเพื่อจะเป็นเครื่องระลึกถึงพระพุทธเจ้า,
บ่งบอกความประมาท. คุณเรียนกันบนตึกกราคา
แสน ๆ ล้าน ๆ ทั้งนั้นที่กรุงเทพฯ ๕ คุณนั่งเรียน
นั่งสอนกันบนตึกกราคาแสน ๆ ล้าน ๆ เคี้ยวหม
ขอให้คุณนั่งกลางดิน, เพราะว่าพระพุทธเจ้าท่าน
เกิดกลางดิน ทรัพย์สินสัมมาสัมโพธิญาณกลางดิน
โกนตันไม้ แล้วก็สอนสาวกส่วนมากก็กลางดิน
ในที่สุดพระพุทธเจ้าก็นิพพานที่กลางดิน. ฉะนั้น
เราไม่ต้องการตึกกราคาล้าน ๆ. การทำอย่างนี้
จะเป็น ทางให้เราปลื้มตัวออกมาจากความ
เป็นทาสของเทคโนโลยี อย่างนี้เป็นการใช้
ชีวิตอย่างสาวกของพระพุทธเจ้า นั่งกลางดิน
ได้ทันไม้ แล้วก็ก็เป็นเวลาที่สงบสงัด.

ปัญหาเพียงข้อเดียวของมนุษยชาติ.

- ๒ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๓

เวลาของพวกเขา ล่วงมาถึง ๔ นาฬิกาครึ่งแล้ว
จะได้พูดคุยกันต่อไปถึงเรื่องที่ค้างอยู่. ในข้อแรก อยากจะให้
ระลึกไปถึงเรื่องที่พูดมาแล้ว ว่า ทำอย่างไรจึงจะป้องกัน
ความทุกข์และแก้ไขความทุกข์ได้โดยเฉพาะสำหรับฆราวาส
ตามหัวข้อปัญหาที่ตามมา. ปัญหาทั้งหมดขึ้นอยู่กับปัญหา
ที่ว่า *เกิดมาทำไม?* นี้ใครจะเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย
ก็ตาม แต่ความรู้สึกของผม ตลอดเวลาที่ได้สังเกตศึกษา
สิ่งต่างๆมา จนกระทั่งบัดนี้ รู้สึกว่า **ปัญหาทั้งหมดขึ้นอยู่กับปัญหาๆเดียว ว่า เกิดมาทำไม?** เพราะฉะนั้น
ในขั้นนี้ ขอให้สนใจปัญหานี้ เพื่อจะเข้าใจตามที่ผมจะพูด
ซึ่งจะพูดในลักษณะที่ว่า มันขึ้นอยู่กับปัญหาเดียวว่า
เกิดมาทำไม?

เด็ก ๆ เขาถามว่า ทำอย่างไรจึงจะเล่าเรียนดี? ผมก็ตอบไปว่า ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อน จึงจะเล่าเรียนดี. คนโต ๆ มักจะถามว่า ทำอย่างไรจึงจะประสบความสำเร็จในการงาน? ผมก็ตอบว่า จะต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม? คนแก่ ๆ ส่วนมากจะถามว่า จะปฏิบัติธรรมอย่างไรจึงจะดับทุกข์ได้? ผมก็ตอบว่า มันต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม? เพราะเกี่ยวนี้คุณก็ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วจะปฏิบัติธรรมะอย่างไร? แล้วจะปฏิบัติธรรมะข้อไหน มันก็จะผิดไปหมด เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม?

เพราะฉะนั้นปัญหาที่ถามว่า ทำอย่างไรจึงจะป้องกันความทุกข์ในชีวิต ขรวาสได้? มันก็รวมอยู่ที่ว่า ต้องรู้เสียก่อนว่า เกิดมาทำไม? ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันพร่าไปหมด. เราเล่าเรียน เราประกอบกิจการงานในอาชีพ เราก็ได้ผลงาน มาบริโภคใช้สอย กระทั่งมีเกียรติยศ ชื่อเสียง มีอะไรต่าง ๆ ที่เราต้องการจะมี. แต่ถ้าเราไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมแล้ว มันจะผิดวัตถุประสงค์ไปหมด. แม้แต่จะเล่าเรียน หรือจะประกอบกิจการงาน หรือแม้แต่จะรับประทานเข้าไป; นี้พูดกำหยาบ ๆ. ถ้าไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมแล้ว มันก็จะกินเข้าไป หรือรับประทานเข้าไปในลักษณะที่ผิด ๆ ทั้งหมด. ฉะนั้นขอให้ไปศึกษาให้ดีกว่า ปัญหาทั้งหมด มันขึ้นอยู่กับปัญหาเพียงปัญหาเดียว.

เมื่อคืนตอนหัวค่ำเราก็พูดกันถึงว่า ชีวิตนี้มันต้องเทียมด้วยควายสองตัว จึงจะดับทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้; นั่นก็เป็นเรื่องของ การรู้ว่าเกิดมาทำไมด้วยเหมือนกัน. หากรู้ว่าเกิดมาเพื่อประโยชน์อะไรแล้ว จึงรู้ต่อไปว่า จะต้องทำอย่างไร? จนกระทั่งว่า จะต้องจัดให้ชีวิตนี้ มันเทียมด้วยควายสองตัว. ควายตัวที่หนึ่งก็เรียกว่า *ความรู้* ในเมื่อตัวที่สองเรียกว่า *กำลังแรง*. ดังนั้นควายตัวที่หนึ่งต้องรู้ว่า เกิดมาทำไม?, และพวกคุณก็เป็นเด็กอมมือในมหาวิทยาลัย

เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม, เพราะฉะนั้นเราจะต้องรู้ซัอย่างหนึ่ง เพื่อไม่เป็นเด็กอมมืออีกต่อไป. เพราะไม่รู้ซัอย่างหนึ่งจึงได้ชื่อว่าเป็นเด็กอมมือ ฉะนั้นต้องรู้ซัอย่างหนึ่ง เพื่อพ้นจากความเป็นเด็กอมมือ. นี่คือนิยามเฉพาะหน้า คือนิยามที่จะต้องทำให้บัณฑิตมหาวิทยาลัยพ้นจากความเป็นเด็กอมมือ. แล้วก็ต้องไม่หลับตา หลงไปตามที่พูดกัน หรือนิยมกันว่า การศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้นเป็นอุดมศึกษา เพราะที่แท้ยังเป็นเรื่องของเด็กอมมืออยู่ เพราะไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไมนั่นเอง. อันนี้ก็เป็นเรื่องสำคัญ คือเรื่องของความไม่ประมาท. ตอนนี้อยากจะพูดถึงเรื่องความประมาทสักนึกหนึ่ง.

คำว่า “*ความประมาท*” ในภาษาธรรมะของพระพุทธเจ้ามันมันกว้าง ไม่แคบๆ เหมือนในภาษาไทย ซึ่งหมายถึงเพียงอวดดี. สำหรับคำว่า *ความประมาท* ในภาษาธรรมะนั้นแปลเป็นภาษาไทย หรือภาษาอะไรๆ ไม่ได้. ขอให้ใช้คำว่า “*ประมาท*” หรือ “*ไม่ประมาท*” ไปตามเดิม. เพราะคำว่า *ประมาท* มันรวมไว้ทั้งหมดของสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา : ความไม่รู้ก็รวมอยู่ในคำว่า *ประมาท*, ความอวดดีก็รวมอยู่ในคำว่า *ประมาท*, ความสะเพร่าไม่รอบคอบก็รวมอยู่ใน *ความประมาท*, ความซึ่เกียจก็รวมอยู่ใน *ความประมาท*, แม้แต่ความไม่ตั้งอกตั้งใจฟันฝ่าอุปสรรคให้สำเร็จ ก็เรียกว่า *ความประมาท* ทั้งนั้น; มันรวมอยู่ในคำว่า “*ประมาท*” ทั้งนั้น. หรือถ้าเดี๋ยวนี้เรายังหลับตาอยู่ ยังไม่รู้ว่าจะเราเป็นอะไร เราเป็นเด็กอมมือ หรือว่าเราเป็นบัณฑิตมหาวิทยาลัย ชั้นอุดมศึกษา; อย่างนี้ก็เรียกว่า *ความประมาท* เหมือนกัน แม้โดยไม่รู้สึ่กตัว.

สำหรับ *ความประมาท* ในภาษาไทยมันมันแคบ ประกอบไปด้วยเจตนา แล้วก็มีกรู้สึ่กตัว แล้วอวดดี หรือ *ประมาท*. ส่วนในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะนั้น มันไปไกลกว่านั้น แม้ไม่รู้สึ่กตัว ก็เรียกว่า *ความประมาท* เหมือนกัน.

ฉะนั้น เราจะต้องตั้งต้นด้วยความไม่ประมาท คือต้องตั้งต้นด้วยการรู้จักความประมาท แม้ที่ไม่รู้สึกตัวนี้ ให้กลายเป็นความไม่ประมาทเสียก่อน.

เราสวดมนต์ทำวัตรทุกเช้าทุกเย็น ด้วยบทปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้า คือคำสั่งสุดท้ายเมื่อก่อนจะปรินิพพานนั้นว่า “จงถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท” พระเณรก็สวดกันอยู่ทุกเช้าทุกเย็น. แต่ถ้าไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม มันก็ยังประมาท ก็ยังง้อยู่นั่นเอง ก็สวดแต่ปากพล่อยๆ ไปทั้งเช้าทั้งเย็น, มันก็ยังประมาทอยู่นั่นเอง. ฉะนั้นขอให้นึกไว้. เพื่อกันความประมาท แล้วก็จะได้พยายามรู้เสียเร็วๆ ว่า เกิดมาทำไม? ที่นี้ก็จะได้พูดคุยกันในหัวข้อที่ว่า เกิดมาทำไมต่อไป :

ข้อแรก บางทีจะมีคนเถียงว่า เราไม่ได้อยากเกิดมา ดังนั้นเราไม่รับผิดชอบในปัญหาข้อนี้; ถ้ามันมีอย่างนี้ก็พึงรู้เถิดว่า นั่นแหละคือคนประมาทอย่างยิ่ง ประมาทถึงที่สุด เป็นความโง่บวกลความประมาท และอะไรอื่น ๆ อีกมากมาย จนถึงกับพูดว่าเราไม่รับผิดชอบในการที่ว่า เราเกิดมาทำไม? เพราะว่าเราไม่ได้อยากเกิดมา พ่อแม่ทำให้เราเกิดมา หรืออะไรทำนองนั้น เราไม่ได้รู้ไม่ได้ชี้ทั้งนั้น. ถ้ามีปัญหาย่างนี้ ก็อยากจะขอตัดบทลงเสียว่า อย่าไปคิดในส่วนนั้น ขอให้คิดในส่วนที่ว่า มันเกิดมาแล้ว, เจียวนี้มันเกิดมาแล้ว เกิดมาเสร็จแล้ว; เพราะเกิดมาแล้ว มันก็เป็นภาระจำยอม ที่เราจะต้องจำยอมว่าเราเกิดมาแล้ว เราจะต้องทำให้ถูกต้องกับความประสงค์ของการที่ได้เกิดมา เราจะรู้หรือไม่รู้ มันไม่มีทางจะแก้ตัว.

สิ่งที่มันทำให้เราเกิดมานั้น มันไม่ยอมมารับฟังข้อแก้ตัวของเรา เราจึงต้องรับภาระจำยอมนี้ว่า เราเกิดมาแล้ว; แล้วเราต้องรู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วยังจะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องตามนั้นด้วย. นี้ขอให้หมกปัญหาตอนนี้ไป

เสียที่ว่า เราจะรู้หรือไม่รู้ที่เราเกิดมาเพราะอะไร? เพื่ออะไร? นี่มันก็มีหน้าที่ที่จะต้องรู้ว่า เกิดมาทำไม อยู่ไหนแหละ; เพราะว่า การเกิดมานี้ มันอยู่ใต้อำนาจของสิ่งๆหนึ่ง แล้วแต่ที่ว่า มนุษย์ผู้มีปัญญาคนแรกๆ เขาจะเรียกมันว่าอะไร ไปตามที่เขาเห็นว่า ดีที่สุด ที่จะมีประโยชน์ที่สุด. ข้อนี้มันเป็นปัญหาของทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ.

พวกที่เป็นวัตถุนิยมจะไม่ยอมรับเอาปัญหานี้; แล้วจะไม่ยอมรับว่ามีอะไรที่ทำให้เกิดมา เพราะมันยุ่ง; เขาว่าอย่างนั้น. เขาเกิดมาต้องการวัตถุก็ผลิตวัตถุ มันก็ต้องการ เทคโนโลยี เป็นพระเจ้า สำหรับช่วยให้การผลิตวัตถุที่เขาต้องการ สำเร็จตามความปรารถนา, อย่างนี้เราเรียกว่าพวกวัตถุนิยม เขาจะไม่ยอมคิดปัญหาอย่างที่เรากำลังคิด แล้วเขาก็จะหาว่าพวกเรานี้บ้า มาคิดปัญหาที่ไม่จำเป็นจะต้องคิด ว่า เกิดมาทำไม? หรืออะไรทำให้เกิดมา? แต่ที่นี้ฝ่ายเรากล่าวคือชาวตะวันออก ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ด้วยความสว่างไสวในทางวิญญาณนั้น มันคิด, มันต้องคิด และมันเคยคิดมามากแล้ว; และรู้แล้วด้วย ว่าเกิดมาทำไม? หรืออะไรทำให้เกิดมา? แล้วก็ไม่ได้รู้เกินขอบเขต, รู้แต่พอดี เท่าที่จับความทุกข์ในการเกิดนี้ได้. นี่คือตัวพุทธศาสนา ได้แก้วิชาความรู้เท่าที่จำเป็นที่มนุษย์จะต้องรู้ เพื่อจะดับความทุกข์ได้ โดยเฉพาะก็ของคนทุกๆ ไป คือฆราวาส เหมือนที่คุณกำลังตั้งปัญหามา. ฉะนั้นขอให้คิดว่าเกิดมาทำไม? โดยไต่ไปถึงว่า อะไรทำให้เกิดมา? ถ้าเรารู้จักสิ่งที่ทำให้เกิดมา เราก็จะรู้ได้ง่ายว่าเกิดมาทำไม? คือมันเกิดมาตามความต้องการของสิ่งที่ทำให้เราเกิดมา.

อะไรทำให้เกิดมา? พุทธอย่างภาษาของชนตะวันออก ที่รุ่งเรืองด้วยความสว่างไสวทางวิญญาณ เขาก็พูดกันตามที่เขาเห็นว่า เหมาะแก่บุคคลในยุคหนึ่งในดินนั้น. บางพวกก็พูดว่า พระเจ้าทำให้เราเกิดมา สร้างเรามา. แต่พุทธ-

บริษัทนี้ใช้คำว่า “พระธรรม”, พระธรรมทำให้เกิดมา. ที่นี้เคยวันก็เกิดมี ความคิด ที่จะเป็นอิสระ คือไม่ใช่คำว่า “พระเจ้า” หรือ “พระธรรม” จะใช้ คำว่า “ธรรมชาติ” ก็ได้ *ธรรมชาติทำให้เราเกิดมา*. แต่อย่าลืมว่า ใน พุทธศาสนานี้ สิ่งที่เรียกว่า *ธรรมชาติ* นั้น เขารวมไว้ในคำว่า “พระธรรม”.

นี่แหละคุณจะต้องเข้าใจคำว่า *ธรรมชาติ* ที่ชอบพูดกันนักนี้ ใน พุทธศาสนารวมไว้ในคำที่เรียกว่า “พระธรรม”; เพราะคำว่า “ธรรม” หรือ พระธรรม นั้นมันกว้าง มันครอบคลุมไปทุกสิ่งทุกอย่างหมด. ตัวธรรมชาติก็คือ ตัวกฎของธรรมชาติก็คือ ตัวหน้าที่ของมนุษย์ตามกฎของธรรมชาติก็คือ ตัวผลที่ได้ รับจากการปฏิบัติหน้าที่นั้นก็คือ เรียกว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. สิ่งต่างๆ ๔ ประเภท จำแนกเป็นอย่างๆ แล้ว ไม่รู้ก็ล้านอย่างนั้น รวมอยู่ในคำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. ธรรม ก็คือพระธรรมในที่นี้. พระธรรมในที่นี้ไม่ใช่หมายถึง แต่เพียง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เหมือนอย่างที่เราท่องกันแบบเรียน แต่หมายถึงทุกสิ่ง รวมทั้งสิ่งที่มีอำนาจบันดาลให้สิ่งต่างๆ เป็นไป คือพระธรรม ในฐานะที่เป็นกฎของธรรมชาติ ฉะนั้นจึงเห็นได้ทันทีว่า พุทธบริษัทถือว่า พระธรรมเป็นผู้สร้างเรามา, แล้วก็มี ความมุ่งหมายจำกัดตายตัว ไม่พร่า ไม่เลื่อน ว่าจะสร้างให้เกิดมานี้ เพื่อให้มาทำอะไร?

พวกอื่นเขาไม่เรียกว่า พระธรรม เขาเรียกว่าพระเจ้า ก็ได้เหมือนกัน. คุณควรจะเข้าใจคำว่า “พระเจ้า” เพราะว่าพระเจ้านี้ เป็นภาษาไทย ไม่ใช่ ภาษาบาลี ไม่ใช่ภาษาฝรั่ง. พวกฝรั่งเขามีคำว่า “พระเจ้า” ของเขา เช่นคำว่า God เป็นต้น; แล้วมีคำที่ใช้แทนคำว่า God นี้อีกมากมายหลายสิบคำ, แต่แล้ว เขาก็ไม่รู้จักพระเจ้า หรือ God เช่นเดียวกับที่พวกพุทธบริษัทไม่รู้จักพระธรรม ในลักษณะที่ถูกต้อง และสมบูรณ์.

คำว่า “พระเจ้า” ที่แท้ในภาษาไทยนั้น มันก็คือพระธรรม คือทำหน้าที่สร้างโลก ควบคุมโลก ให้โลกเป็นไปตามกฎเกณฑ์, นั่นแหละคือพระธรรม หรือจะเรียกว่าพระเจ้าก็ได้; แต่แล้วเด็ก ๆ นั้นถูกสอนให้เข้าใจผิด จนพระเจ้านั้นกลายเป็นบุคคล หรือเป็นผี หรือเป็นอะไรก็ตาม ที่มีความรู้สึกอย่างคน, ให้พระเจ้ารู้สึกเหมือน ๆ คน เช่นพระเจ้าบางชนิดมักมากในกามารมณ์ก็มี, หรืออย่างน้อยที่สุดก็รู้จักโกรธ รู้จักเกลียด รู้จักรัก รู้จักพอใจ เหมือนกะคน, มันก็เลยผิดไปจากความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “พระเจ้า” แล้วพระเจ้าก็มีคุณลักษณะ หรือ *qualification* นั้น มากจนพูดไม่ไหว คือสามารถทำทุกอย่าง มีหน้าที่ทุกอย่าง แล้วเราก็ไปเอาแต่เพียงหน้าที่อย่างคน ๆ. มันก็ไม่ถูกต้อง ไม่ยุติธรรมแก่พระเจ้า นั่นแหละคือ การไม่รู้จักพระเจ้า.

เมื่อไม่รู้จักทั้งพระเจ้า ไม่รู้จักทั้งพระธรรม มันก็ไม่รู้ว่า พระเจ้าหรือพระธรรมนั้น ต้องการให้เราทำอะไร? จะนั้นคุณควรจะไปรู้จักพระเจ้า รู้จักพระธรรม ให้เพียงพอเสียก่อน; แล้วก็จะรู้จักว่า พระเจ้า หรือพระธรรมนั้น ต้องการให้เราทำอะไร? แล้วมันก็จะเป็นเรื่อง ๆ เดียวกัน เป็นเรื่อง ๆ เดียวกัน กับที่ว่า ธรรมชาติต้องการให้เราทำอะไร? ที่นี้พอพูดถึงคำว่า “ธรรมชาติ” คุณก็รู้จักตัวอื่นนั่นแหละ รู้จักตัวอีกตามเคย ว่าธรรมชาติก็คือ สิ่งที่มีมนุษย์ไม่ได้ทำ ที่มันเคลื่อนไหวอยู่ตามธรรมชาติ ที่มนุษย์ไม่ได้สร้าง ไม่ได้ทำ; ถ้ารู้เท่านั้นก็เรียกว่ารู้จักตัวเดียวของความหมายทั้งหมด ของคำว่า “ธรรมชาติ”.

คำว่า “ธรรมชาติ” ในภาษาธรรมะ ในภาษาศาสนา ละก็กว้างหมด; อย่างเดียวกันกับคำว่าพระเจ้า, อะไร ๆ เป็นธรรมชาติหมด ไม่มีอะไรที่ไม่ใช่ธรรมชาติ; แล้วยังแบ่งไว้เป็น ๒ ประเภท ได้แก่สิ่งที่มีมันมีสิ่งอื่นปรุงแต่ง ก็เรียกว่า “ธรรมชาติ” สิ่งที่อยู่เหนือการปรุงแต่งของสิ่งใด ๆ ก็ยังเรียกว่า

“ธรรมชาติ” อยู่นั่นเอง. เช่นเรื่องสูงสุดคือ นิพพานอย่างนี้ นิพพานก็เป็นธรรมชาติ; แต่ผู้ที่ไม่เคยบวช ไม่เคยเรียนภาษาบาลีจะไม่รู้อย่างนี้ จะไม่ได้ยินอย่างนี้ แล้วจะไม่เข้าใจอย่างนี้. ในภาษาบาลีจะใช้คำว่า “ธรรมชาติ” แก่ทุกสิ่ง: เรื่องโลก ๆ นี้ก็เป็นธรรมชาติ, เรื่องธรรมะก็เป็นธรรมชาติ, กระทั่งเรื่องสูงสุดเหนือโลก เหนืออะไรหมด ก็เรียกว่าธรรมชาติ; ฉะนั้นนิพพานเป็นธรรมชาติแห่งความไม่ตาย, เป็นธรรมชาติที่อะไรปรุงแต่งไม่ได้, เป็นธรรมชาติซึ่งเป็นที่สิ้นสุดของสิ่งที่ปรุงแต่ง อย่างนี้เป็นต้น. น้ำมันไหลออกไปจนคุณฟังไม่เข้าใจ ไซ้ไหม? เพราะว่าในมหาวิทยาลัยของคุณไม่เรียนธรรมชาติอย่างนี้ ไปเรียนธรรมชาติ ดิน น้ำ ลม ไฟ ของเด็ก ๆ ภูมิอยู่ตามเดิม. เรียนเรื่องก่อนกรวดก่อนหิน ความร้อน แสง เสียง อะไรก็ตาม ก็เป็นเรื่องธรรมชาติทางวัตถุไปหมด. ส่วนธรรมชาติที่ไม่ใช่วัตถุนั้น ไม่รู้จัก แล้วก็ขมอมรับว่าเป็นธรรมชาติก็ได้. ฉะนั้นถ้าเข้าใจคำว่า “ธรรมชาติ” ในบาลี หรือในพุทธศาสนา มันก็จะหมดปัญหาไปมากทีเดียว; คือทำให้รู้ว่าธรรมชาติต้องการให้ “คน” นี้ทำอะไร?

“คน” นี้ ถ้าพูดตามภาษาธรรมะอย่างนี้ ก็คือผลิตผลของธรรมชาติ แม้แต่ที่คุณเรียนวิทยาศาสตร์อย่างใหม่ ๆ จากพวกฝรั่งมา คุณก็พอเข้าใจได้ว่ามนุษย์ สัตว์ เหล่านี้มันเป็นผลิตผลของธรรมชาติ; มันไม่เคยมีอยู่ในโลกมาก่อน แล้วมันก็เพิ่งมีขึ้นมา ไปเรียนชีววิทยาคู มันก็รู้. แม้ตัวโลกเองก่อนนั้นมันก็ไม่มีความหมายขึ้นมา ฉะนั้นโลกนี้มันเป็นผลิตผลของธรรมชาติ คือด้วยการบังกาลของธรรมชาติ, ในภาษาธรรมเขาเรียกว่าปรุงแต่งเป็นการปรุงแต่งของธรรมชาติ ซึ่งมันไม่มีจิต ไม่มีเจตนาเหมือน “คน” มันก็ยังปรุงแต่งได้ บังกาลสิ่งต่าง ๆ ได้. คุณเอาไปคิดดูซิว่า ถ้าคุณเชื่อว่า โลกนี้มันแตกเป็นสะเก็ดออกมาจากดวงอาทิตย์ หรือว่าการรวมกลุ่มเข้มข้นของเนบิวลา (*nebula*) จนเกิดเป็นโลกขึ้นมาทีตาม,

คุณจะเรียกว่า มันเป็นเจตนาของธรรมชาติหรือไม่? ถ้าถือเสียว่าธรรมชาติไม่ใช่คน ก็อาจจะถือว่าไม่ใช่เจตนาก็ได้. แต่เดี๋ยวนี้เรามีภาษาใช้ที่กว้างออกไป แม้ไม่มีชีวิตจิตใจ รู้สึกนึกคิด มันก็มีความหมายอยู่ในนั้น. ที่มันไม่อยู่หนึ่งที่มันหมุนเวียนเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอนี้ เราเพิ่งทำให้เกิดขึ้น มันก็มีความหมายในลักษณะที่เหมือนกับเจตนา. เพราะเราต้องยอมรับว่า ธรรมชาตินี้มีวิวัฒนาการ คือเปลี่ยนไปเรื่อย ไปในทางที่แปลกออกไปๆ แปรกออกไปๆ นั่นคือวิวัฒนาการ จะด้วยความประสงค์อย่างไร ก็เพื่อที่จะถึงที่สุด หรือถึงจุดจบของมัน.

ดังนั้น การที่ธรรมชาติให้มีอะไรขึ้นมาไม่สิ้นสุดหยุดหย่อนนี้ ก็ควรจะถือว่า เพื่อถึงจุดจบของมัน. ที่นั่นถ้าเป็นจุดจบทางวัตถุ มันก็อาจจะเป็นเพียงความสลายตัวไปก็ว่าได้, สลายตัวไม่มีเหลืออยู่อีกครึ่งหนึ่งก็ได้; คือโลกนี้มีจุดจบสักวันหนึ่งข้างหน้า เมื่อมันมีการสลายตัว ไม่มีเหลืออยู่ก็ว่าได้. แต่ที่มันเป็นเรื่องทางวัตถุ มันไม่ใช่เรื่องของคนที่มีความชีวิตจิตใจ; ดังนั้นเรื่องของคนที่มีความชีวิตจิตใจ มันก็เลยมีจุดจบมากกว่านั้น หรือดีกว่านั้น วิเศษกว่านั้น; มันก็คือเรื่องจุดจบทางฝ่ายวิญญาณ เป็นเรื่องของความสว่างไสวทางวิญญาณ หรือ *spiritual-enlightenment* ดังที่เราได้พูดกันมานานแล้ว. นี่แหละทางวัตถุก็ไปให้ถึงจุดสูงสุดของฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายวิญญาณก็ไปให้ถึงจุดสูงสุดของทางฝ่ายวิญญาณ. นี่แหละจะไปเป็นอันเดียวกันกับความประสงค์ของพระเจ้า หรือความประสงค์ของพระธรรม. พระธรรมเป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณ เป็นส่วนสำคัญ มันก็ต้องมีจุดจบตามทางฝ่ายวิญญาณ คือมีจิตใจสูงสุด เท่าที่สิ่งทีเรียกว่าจิตใจนั้นมันจะสูงได้.

ทีนี้เมื่อถามว่า พระธรรมมีความมุ่งหมาย มีเจตนารมณ์อย่างไร ในการที่สร้างมนุษย์ขึ้นมา? ก็เพื่อให้มนุษย์ไปถึงจุดสูงสุดของความเป็นมนุษย์. พระเจ้าก็เหมือนกัน เมื่อถือตามหลักของพวกคริสเตียน ซึ่งเขียนเรื่องพระเจ้า

เอาไว้ชัดเจนพอนี้ ตั้งแต่ที่ยังเป็นศาสนายิว เขาก็พูดไว้ชัดว่า เพื่อมนุษย์จะไปรวมกับพระเจ้าในที่สุด, เพื่อมนุษย์จะไปเกิดในโลกของพระเจ้า คือไปเป็นอันเดียวกันกับพระเจ้าในที่สุด; แล้วก็จบกันแค่นั้น. เดียวนี้มนุษย์ยังอยู่ในโลกของมนุษย์ที่เป็นความสกปรกมืดมัว เราร้อน เป็นทุกข์นี้ ก็ให้ปฏิบัติศาสนาไปจนพระเจ้าโปรด รับเข้าไว้ในอาณาจักรของพระเจ้า ไม่ต้องเป็นอะไรอีกต่อไป. จุดจบของพวกที่ถือศาสนาพระเจ้า เขาพูดไว้อย่างนี้แต่แล้วเราก็ไม่เข้าใจเขา; แล้วไปดูถูกเขาว่า บ้าๆ บอๆ. นี่ผมอยากจะทายลวงหน้าว่า พวกคุณไม่รู้ใจความของศาสนาคริสต์เลย จนไปดูถูกเขาว่า เป็นเรื่องบ้าๆบอๆก็ได้. ทั้งนี้ก็เพราะว่า แม้แต่พวกคริสเตียนเองที่ไม่รู้เรื่องนี้ก็มี, นับถือศาสนาคริสต์แต่ปากเหมือนที่คนไทยเรานับถือพุทธศาสนาแต่ปาก; เมื่อพวกโน้นไม่รู้จักพระเจ้า พวกนี้ก็ไม่รู้จักพระธรรม.

ถ้าคุณรู้จักพระธรรมแล้วก็จะหมดปัญหา แล้วจะไม่ถามปัญหาอย่างนี้, แล้วก็ไม่จำเป็นที่จะต้องมาสวนโมกข์. ที่ถามปัญหาอย่างนี้มันแสดงอยู่ในตัวแล้วว่าไม่รู้จักสิ่งทีเรียกว่า “พระธรรม” ฉะนั้นก็เป็นการสมควรแล้วที่ว่า เราจะมาพบกันที่ไหนแห่งหนึ่งเพื่อศึกษา หรือเพื่อทำความเข้าใจเกี่ยวกับพระธรรมจนรู้จักพระธรรม; แล้วปัญหาต่างๆ จะหมด. คือรู้จักพระธรรมแล้ว ก็รู้ว่าเกิดมาทำไม? ใครบันดาลให้เกิดมา? ด้วยวัตถุประสงค์อะไร? แล้วเราจะต้องทำอะไรต่อไปให้ลุล่วงไปจนถึงที่สุด? ถ้ารู้จักพระธรรมมันก็ต้องรู้อย่างนั้น. เดียวนี้ยังไม่รู้ถึงขนาดนั้น คือไม่รู้ถึงขนาดที่จะเรียกว่ารู้พระธรรมมันก็เป็นเหตุให้ไม่ประสบความสำเร็จในการเรียน. ตั้งต้นแต่การเป็นเด็กนี้ ก็ไม่ประสบความสำเร็จ ในการเรียน ในการงาน ในการบริโภคผลงาน ชนิดที่มันจะไม่เป็นความทุกข์; มันมีแต่ความยุ่งโกลาหล วุ่นวายหรือเป็นความทุกข์ไปหมด. วัฒนธรรมของเราหรือประเพณีของเราเคยวางไว้ดี ถึงกับว่าคนที่ไม่รู้ แต่ถ้าสมัครเดินตามนั้นแล้วก็หมดปัญหาได้เหมือนกัน. แต่เดี๋ยวนี้เรามาทำลายล้างวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของพวกที่สว่างไสวทางวิญญาณนี้ จะไปตามกันฝรั่งซึ่งมีแต่เทคโนโลยี. มันเป็นโชคร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์ของพุทธบริษัท; เป็นสิ่งที่น่าอัปยศที่สุดในประวัติศาสตร์ของพุทธบริษัทด้วย. ขอให้คุณสังวรกันไว้ให้มากๆ ในเรื่องนี้.

ที่ฉันจะพูดถึงข้อที่ว่า เราจะทำตามความประสงค์ของพระเจ้า หรือของพระธรรม หรือของธรรมชาติให้ลุล่วงไป. เมื่อเราเป็นพุทธบริษัท เราก็ใช้คำว่าพระธรรมแทนคำว่าพระเจ้า แทนคำว่าธรรมชาติ. “ธรรมชาติ” เอาไว้ให้นักวิทยาศาสตร์. “พระเจ้า” เอาไว้ให้พวกคริสเตียนหรือศาสนาอื่นที่ถือคำว่าพระเจ้า. พุทธบริษัทถือคำว่า “พระธรรม” เราจะต้องทำตามความประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม”, มันมีเจตนารมณ์ของมันอย่างไรเราต้องทำตามนั้น. พูดอย่างกำปั้นทุบดินก่อน ไม่มีทางผิด ว่าพระธรรมสร้างเรามา เพื่อให้เรามีธรรม. คุณะฟังออก ชอบหรือไม่ชอบก็ตาม; พระธรรมนี้สร้างเรามาเพื่อให้เรามีธรรม, สร้างมนุษย์มาเพื่อให้มีธรรม; เมื่อมีธรรมแล้วก็จะได้แตกต่างจากสัตว์. ฉะนั้นเขาจึงมีคำพูดมาแต่โบราณดึกดำบรรพ์ว่า “*ธรรมะนี้เพื่อความผิดแปลกแตกต่างจากสัตว์*”; ถ้าท้องคานนี้ไว้บ้างก็จะดีว่า *อาหารนิททาทยเมถุนญจ* - การหาอาหารกิน การแสวงความสุขในการนอน การรู้จักชี้ขลาด วังหนี่อันตราย และการประกอบเมถุนธรรม, “*สามาญญเมตปฺปสุถิ นรานํ*” - สัอย่างนี้มีเสมอกันระหว่างคนกับสัตว์, “*ธมฺโม หิ เตสํ อธิโก วิเสโส*” - ธรรมะเท่านั้นที่จะทำความผิดแปลกแตกต่างระหว่างคนกับสัตว์, “*ธมฺเมน ธีนา ปสุถิ สมานา*” - เมื่อเอาธรรมะออกไปเสียแล้ว คนก็เท่ากันกับสัตว์. มันมีใจความว่า ธรรมะนี้ทำให้คนต่างจากสัตว์, ธรรมะสร้างคนขึ้นมาผิดจากสัตว์ก็เพราะว่า ต้องการให้คนมีธรรมะอย่างคน อย่างมนุษย์.

เดี๋ยวนี้ เราก็มักเรียกตัวเองว่าเป็นคน หรือเป็นมนุษย์ มันก็ต้องมีธรรมะถ้าใครไม่มีธรรมะก็ไม่ต่างอะไรจากสัตว์. คำว่า “ธรรมะ” ในที่นี้ก็หมายถึงธรรมะสำหรับคนธรรมะเพื่อมนุษย์ เพื่อคน ก็คือรู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วก็ทำไปให้ถึงที่สุด. พอพูดถึงพระเจ้าก็อย่างเดียวกันอีก พระเจ้าต้องการให้คนดีกว่าสัตว์ แล้วไปอยู่กับพระเจ้า. ถ้าพูดถึงธรรมชาติ ธรรมชาติต้องการให้มีวิวัฒนาการ ไม่หยุด, วิวัฒนาการมาจนเป็นมนุษย์ แล้วก็ให้ไปถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์; ในที่สุดเราก็ไปจบอยู่ที่การมีธรรมะอย่างถูกต้องและสมบูรณ์.

นี่เรารู้จักว่า พระธรรมต้องการให้เรามีธรรม พูดอย่างกำปั้นทุบดินก็ว่า *ธรรมะสร้างมนุษย์ขึ้นมาสำหรับให้มีธรรมะ.* ที่นี้ เดี๋ยวนี้เรามีธรรมะแล้ว

หรือยัง? คุณก็ตอบได้ด้วยตนเอง. ผมพูดที่โรมันก็กระทบกระเทือนทุกที ว่ามนุษย์ในโลกนี้มีธรรมะหรือยัง? พวกเราชาวไทยนี้มีธรรมะหรือยัง? และโดยเฉพาะคน คนเดียว เป็นคนหนึ่งๆ เช่นคุณเอง มีธรรมะหรือยัง? ผมก็ตอบได้แต่เพียงว่า ถ้ามีธรรมะจริงแล้ว มันไม่ยุ่งยาก โกลาหล วุ่นวาย อย่างที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้. ทั้งโลกก็ดี ทั้งประเทศก็ดี หรือแม้แต่คนๆ เดียวก็ดี, ถ้ามีธรรมะแล้ว ก็จะไม่มียะไรที่เป็นปัญหามาเกยคาน่าชงอย่างนี้. อันนี้เรารู้กันเอง เฉพาะคนๆ เป็นภายในไปก็แล้วกัน. แต่ถ้ามองดูที่สังคม คุณก็ตอบได้มากกว่านั้น ว่าสังคมกำลังเป็นอย่างไร.

เมื่อรู้ว่าสังคมเป็นอย่างไร เราก็อาจสามารถที่จะปลีกตัวออกมาจากสังคมโดยทางจิตใจ; ทางร่างกายมันเนืองอยู่ด้วยสังคม หลีกไม่ถอยพ้น แต่ทางจิตใจนี้ เราสามารถที่จะปลีกออกมาเสียจากสังคมที่สกปรก; คือว่ามีธรรมะอาศัยธรรมะเป็นเครื่องมือ, แล้วเรายังคงได้รับประโยชน์จากธรรมะ ยังสามารถทำให้ตรงตามความประสงค์ของพระธรรม ที่สร้างเรามาทำไม นี้. ในส่วนนี้ผมขอรับรองว่า คุณอย่าเป็นคนปดมดเท็จ แก่ตัว ว่าไม่อาจจะแยกจากสังคม ไม่อาจจะปลีกจากสังคม. เมื่อเพื่อนสูบบุหรี่ เราก็ต้องสูบ, เมื่อเพื่อนกินเหล้า เราก็ต้องกินเหล้า, เมื่อเพื่อนสำมะเลเทเมาเรื่องเพศ เราก็ต้องสำมะเลเทเมา, เราไม่อาจจะแยกจากสังคม. อย่างนี้ผมว่าเป็นคนมึนสา เป็นคนขี้ปดมดเท็จ สำหรับจะแก้ตัว สำหรับจะไปทำความชั่ว.

ธรรมชาติสร้างเรามาโดยทางจิตใจ สามารถที่จะแยกออกจากสังคมไปนิพพานตามลำพังเราคนเดียวก็ได้. ถึงทางร่างกายก็เหมือนกัน ถ้าเรามีความกล้าหาญพอ เราก็สามารถจะแยกออกจากสังคม; หรือว่าถ้าเราจะเข้าไปรวมอยู่ในสังคมเราก็จะต้องเป็นฝ่ายที่ต่อต้าน ไม่ให้ขบถต่อพระธรรม.

ผมได้ยินข่าวหนังสือพิมพ์ลงว่า พวกนิสิต นักศึกษามหาวิทยาลัยเข้าไป
ต่อสู้ทางการเมือง เกี่ยวกับพรรคหนึ่งพรรคนี้; แต่แล้วก็ยังสงสัยอยู่ว่า ทำไป
ด้วยความบริสุทธิ์ใจ เพื่อพระธรรมหรือเปล่า? ถ้าพวกนิสิตเหล่านี้ไปต่อสู้
ทางการเมือง ทางสังคมแล้ว มันก็ต้องเพื่อความเป็นธรรม เพื่อความถูกต้อง
ตามความต้องการของพระธรรม; มันก็ได้เหมือนกัน. แม้จะอยู่ในสังคม ถ้า
อยู่ในลักษณะอย่างนั้นมันก็มีประโยชน์เหมือนกัน. แต่ถ้าพลอยผสมโรงไปในทาง
ที่ไม่ใช่พระธรรม, ไม่ใช่ของพระธรรม, หรือว่าเป็นอธรรม, หรือว่าเป็นธรรม
ที่ผิด ๆ แล้ว มันก็ใช้ไม่ได้; มันผิดวัตถุประสงค์ของพระธรรม พระธรรม
ไม่ต้องการอย่างนั้น. พระธรรมต้องการให้เรามีธรรม, พระธรรมสร้างเรามา
เพื่อต้องการให้เรามีธรรมเรื่อย ๆ ไป, คือดีขึ้นไป สูงขึ้นไป จนถึงบรมธรรม
สุดท้าย.

สิ่งที่เรียกว่า “บรมธรรม” นั้น เขาเรียกหลายชื่อ มีหลายชื่อเช่น
นิพพาน เป็นต้น อมตธรรม เป็นต้น นั่นแหละคือบรมธรรมสูงสุดของมนุษย์.
ฉะนั้นขอให้ถือว่า พระธรรมสร้างเรามา เพื่อให้เรามีธรรมเรื่อย ๆ ไปจนกระทั่ง
ถึงบรมธรรม นี่เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ปฏิเสธไม่ได้. ถ้าปฏิเสธแล้วจะยุ่ง
เพราะผิดและสับสนกัน. แม้ว่า เทียนนี้คุณก็มุ่งหมายที่จะเป็นฆราวาส ที่จะสึก
ออกไปเป็นฆราวาส, หรือเอาพวกฆราวาสเป็นหลัก เราก็ยังพูดยืนยันอยู่นั่นเอง
ว่าเป็นมนุษย์นี้เพื่อมีธรรมะ เพื่อถึงยอดสุดของบรมธรรม.

ฆราวาสก็ต้องเดินทางไปหาบรมธรรม บรรพชิตก็ต้องเดินทางไปหา
บรมธรรม; ใครจะไปเร็วช้ากว่ากัน มันอยู่ที่ใครทำผิดหรือทำถูก. ที่ออกมาเป็น
บรรพชิตนั้นก็เพื่อจะไปได้เร็ว ๆ คือตัดความผูกพันส่วนใหญ่ออกไปเสีย เพื่อจะไป
เร็ว ๆ; แต่แล้วมันก็เห็นอยู่ว่า ไม่ไปเร็ว ๆ ก็มี ยังขบถต่ออุดมการณ์อันนี้ก็มิ;

เพราะบรรพชิตก็มีหลายชนิด หลายประเภท; บางที่ขรรษาสไปเร็วกว่าก็มี. ถ้าขรรษาสเป็นผู้ประพาศิธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจอยู่เสมอ มันก็เลื่อนชั้นไปโดยเร็ว ไม่มีอะไรที่คงที่ตายตัว ตายจ้านอยู่ที่นั่น; เพราะจิตใจมันก็วิวัฒนาการไปคล้ายเหมือนกัน. สิ่งที่เคยรัก เคยบูชา มันก็อาจจะกลายเป็นสิ่งที่ไม่รักไม่บูชา; แล้วก็เลื่อนไหลไปหาสิ่งอื่น ที่ไปรักไปบูชา, ไม่เท่าไรก็เห็นเป็นเรื่องไม่น่ารัก ไม่น่าบูชา; มันก็เลื่อนต่อไปอีก คือเลื่อนไปจนถึงยอดสุด ที่จะเลื่อนไปอีกไม่ได้ คือบรมธรรม. ฉะนั้นพวกขรรษาสนั้นแหละ บางชั่วโมงก็หลงไหลทางกามารมณ์ บางชั่วโมงก็ต้องการพักผ่อน บางชั่วโมงก็ต้องการความว่าง ความหยุดนิ่ง ความสงบ ไม่มีอะไรรบกวน มีรสชาติทำนองเดียวกันกับนิพพาน; แต่แล้วไม่สนใจ ไม่สังเกต. และส่วนที่บูชากันเป็นส่วนใหญ่ ก็เป็นเรื่องเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง; ฉะนั้นชีวิตขรรษาสส่วนมากมันจึงเป็นเสียอย่างนั้น เพราะว่าวิฆเนธรรมกำลังเสื่อม.

ถ้าวิฆเนธรรมของพุทธบริษัทยังเข้มแข็ง เขาก็มีชั่วโมงที่เป็นตัวเองอย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ไปครบถ้วนเหมือนกัน; ชั่วโมงแห่งความสงบประกอบไปด้วยธรรม อย่างนี้ก็มี. เคียงนี้เราถูกสอนให้บ้ำหลังในเรื่องทางฝ่ายวัตถุ ทางฝ่ายเนื้อหนัง จนไม่มีชั่วโมงแห่งความสงบ. นักศึกษาหนุ่มสาวเหล่านี้ก็พร้อมที่จะเป็นบ้ำ, พร้อมทั้งจะฆ่าตัวตาย, พร้อมทั้งจะทำอะไรผิดๆ แปลกๆ ด้วยมานะทิฐฐิ หรืออวิชา. ที่จริงการที่ตั้งกลุ่มพุทธศาสตร์และประเพณีขึ้นในมหาวิทยาลัยนี้ ก็นับว่าถูกต้องตามความประสงค์ของพระธรรมอย่างยิ่ง. ที่นี้กลัวว่ามันจะตั้งแต่ปาก ตั้งแต่ชื้อ มันก็มีผลเท่ากับไม่ได้ตั้ง.

นี่เราจะต้องรับรู้พระธรรมในลักษณะอย่างไร? พระธรรมสร้างเรามาเพื่อให้เรามีธรรม เราก็หนีไม่พ้น หลีกไม่ได้ และปฏิเสธไม่ได้, ก็ต้องพยายาม

ให้มีพระธรรม. ปัญหาข้อแรกมันจึงตอบได้ว่า เพื่อมีพระธรรม. เกิดมาทำไม? ตอบว่า **เกิดมาเพื่อมีบรมธรรม**, คือมีธรรมะเรื่อย ๆ ไปจนถึงบรมธรรม.

ทีนี้เราจะเอาผล เอาผลอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งมันน่าชื่นใจหน่อย. ถ้าถามว่า เกิดมาทำไม? ก็ขอให้ภาวนาไว้เป็นเครื่องรางเลยว่า **“เกิดมาเพื่อไม่เป็นทุกข์ – เกิดมาเพื่อไม่เป็นที่ทุกข์”** คำนี้ฟังยาก แต่ว่ามันก็พอจะใช้ปฏิบัติได้ คือให้ถือเป็นหลักไว้ก่อนว่า เราเกิดมาเพื่อไม่เป็นที่ทุกข์. ฉะนั้นคุณอย่าร้องให้คุณอย่าเสียใจ ในเมื่อมีความผิดหวังใดๆ ซึ่งไม่ใช่ความผิดของคุณ. แม้ไม่ใช่ความผิดของคุณ แต่แล้วมันก็มีขึ้นมา, แล้วก็มาเสียใจ มาร้องไห้, อย่างนี้เป็นคนโง่ ไม่รู้จักความหมายของคำว่า **“เกิดมาทำไม”**. อย่างน้อยเราจะต้องถือว่า เกิดมาเพื่อไม่มีความทุกข์ไว้ก่อน. ดังนั้นเมื่อความทุกข์มันเกิดขึ้นในลักษณะใด หรือในระดับใดก็ตาม จะต้องบ๊อคทิ้งออกไปก่อนว่า นี่ไม่ใช่เพื่อเรา ไม่ใช่สำหรับเรา; ฉะนั้นเราจะไม่มีมาร้องไห้ จะไม่ต้องมีการเสียใจ.

เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องพูดถึงการฆ่าตัวตาย นั้นมันบ้าเกินไป. เราจะสลักปัญหาเหล่านั้นออกไป โดยที่ไม่ต้องรู้ว่าเพราะอะไรมากนัก; รู้แต่เพียงว่ามันไม่ใช่สำหรับเรา. ความทุกข์นี้ไม่ใช่สำหรับเรา เราจะต้องไม่ทุกข์เอาไว้ก่อน; แล้วก็แก้ปัญหามาด้วยความรู้ หรือสติปัญญา. ความผิดหวังนั้นแหละเรียกว่า ความทุกข์ก็ได้ คือไม่ได้ตามที่เราต้องการ. ทีนี้คนหนุ่มสาวนี่มักจะบูชาความหวัง, บูชาความหวังในลักษณะที่ผิดๆ คือโง่ ไปบ๊อคใจ ว่ามันจะต้องสมหวัง ถ้าไม่สมหวังแล้วตายเสียดีกว่า นี่ก็คือคนโง่ที่สุด. เพราะว่า**ธรรมชาติมันไม่ได้สร้างมาสำหรับให้ล้มหวังเสมอไป**; แล้วมันก็ไม่ต้องการให้ล้มหวังสำหรับคนโง่ มันต้องการให้ล้มหวังสำหรับคนฉลาด คือคนที่รู้จักธรรมชาติดี. ฉะนั้นเราต้องฉลาดรู้จักธรรมชาติดีพอที่จะต่อสู้กับธรรมชาติได้; แล้วเราก็จะสมหวัง, คือเราไม่ไปหวังอย่างโง่ ๆ เหมือนที่หนุ่มสาวหวังกัน.

เรามีกความหวังอย่างถูกต้อง อย่างลึกซึ้ง คล้อยตามกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็ไม่ต้องผิตหวัง; หรือถ้าพูดอย่างธรรมะที่ลึก ก็คือไม่หวังอะไร, เราจะไม่หวังอะไรจากธรรมชาติ เพราะเรารู้ว่าธรรมชาติมันเป็นของศักดิ์สิทธิ์ หรือเค็ดชาคอยู่ในตัวมันเอง; มันไม่แพ้ใคร แล้วมันก็เป็นไปอย่างตายตัวตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าเราไปหวังให้ผิดไปจากกฎของธรรมชาติ มันก็เป็นไปไม่ได้. **ที่นี่ เราจะเป็นผู้ผสมโรงกับธรรมชาติ, คือทำให้มันไปอย่างถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ หรือพระธรรมนั้นแหละ แล้วเราก็จะไม่ผิตหวัง.**

คุณศึกษาเล่าเรียนให้มันคล้อยตามกฎของพระธรรม, คุณทำการงานให้มันคล้อยตามกฎของพระธรรม, คุณมีลูกมีเมียมีอะไรให้คล้อยตามกฎของพระธรรม แล้วก็จะไม่มีผิตหวัง. คำว่า “ผิตหวัง” จะไม่มีในชีวิตนี้ เพราะมันประกอบอยู่ด้วยธรรม. **ที่นี่หนุ่มสาวโง่ ๆ มันไปหวังตามอำนาจของกิเลสซึ่งมันก็ต้องผิตธรรมชาติ แล้วมันก็ต้องผิตหวังทุกเวลานาทีอยู่นั้นแหละ. มันกระหายด้วยความผิตหวังอยู่เสมอไป. มันหวังมากเกินไป หรือมันหวังผิตทางนอทาง; เพราะฉะนั้นมันจึงมีคมนท์กลัดกลุ้มอยู่ตลอดเวลา. นี่คือไม่มีพระธรรมไม่มีธรรมอยู่ในบุคคลนั้น มันจึงเป็นนรก หรือว่าเป็นความเร่าร้อนอยู่ตลอดเวลาด้วยความผิตหวัง. ฉะนั้นถ้าหากจะบูชาความหวัง ก็บูชาให้ถูกต้อง; เพราะความหวังมันต้องเข้ารอยกันกับกฎของธรรมชาติ แล้วเราก็จะไม่มีความผิตหวัง.**

ดังนั้นจึงเป็นอันว่า **เกิดมาเพื่อรู้ธรรมชาติ แล้วไปด้วยกันกับธรรมชาติ คือพระธรรม หรือพระเจ้า อย่างที่ไม่มีผิตหวัง, นี้ผมใช้คำว่าเกิดมาเพื่อไม่ทุกข์. ฉะนั้นคุณไม่ต้องร้องไห้ ไม่ต้องเป็นห่วง ไม่ต้องวิตกกังวลไม่ต้องทำอะไรให้มันเป็นทุกข์. ถ้าความทุกข์มันเกิดขึ้นด้วยความผลของเราก็รีบบ่คอกออกไปทันทีว่า นี่ไม่ใช่เรื่องของเรา, เราจะต้องตั้งต้นทำใหม่ โดย**

ไม่ต้องรู้สึกเป็นทุกข์. มีความรู้ มีสติปัญญาทำต่อไป มันก็เป็นความก้าวหน้า
วิวัฒนาการ ไปตามทางของพระธรรมอยู่เรื่อยไป; ไม่มีความทุกข์เรื่อย ๆ ไป
จนถึงยอดสุดคือบรมธรรม.

ขอให้ถือว่า ถ้าความทุกข์เกิดขึ้นในลักษณะใดก็ดี เท่าไรก็ดี ก็หมายความว่า
ความว่ามันทำผิด เรามันชบดต่อพระธรรมด้วยความรู้ตัวบ้าง ไม่รู้ตัวบ้าง
เจตนาบ้าง ไม่เจตนาบ้าง; ฉะนั้นอย่าไปเสียใจมัน. แม้ที่สุดแต่ความเจ็บไข้
เกิดขึ้น ซึ่งเป็นธรรมชาติที่สุด ก็อย่าไปทุกข์กับมัน อย่าไปเสียใจกับมัน. จะ
รักษาเยียวยาโรกภัยไข้เจ็บ ก็ไม่ต้องเป็นทุกข์, กระทั่งว่าตายก็ไม่ต้องกลัว,
ตายก็ไม่ต้องเป็นทุกข์ จะตายก็ไม่ต้องกลัว. ถ้าว่าความวิตกกังวล ความ
ระแวง หรือความกลัว เป็นทุกข์ ก็บอกว่า ไม่ใช่เรื่องของเรา ไม่ต้องกลัว.
เขาอย่างนี้ไว้ที่หนึ่งก่อน, เขาตัวอย่างนี้ไว้ที่หนึ่งก่อน แม้ว่าเดี๋ยวนี้ยังไม่
เป็นพระอรหันต์ แต่ขอให้ยึดหลักของพระอรหันต์ไว้ที่หนึ่งก่อน : **ความทุกข์
ไม่ใช่ของเรา เราไม่ยอมรับเอาสิ่งใด.** ขอให้ฝึกอย่างนี้ จะเป็นการฝึก
ตามพระธรรม เป็นการปฏิบัติพระธรรมอย่างสูงสุด.

ขอยกตัวอย่างที่ว่าฟังแล้วน่าขบขันสักหน่อยว่า ถ้าไปเจอเสือกกลางบ้ำ
ก็ไม่ต้องกลัว และเป็นทุกข์. จะขึ้นต้นไม้ ก็ขึ้นโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์,
จะวิ่งหนี ก็วิ่งหนีโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์. ถ้าจวนตัว ที่จะต้องสู้เสือก
ชกกับเสือก ก็ชกกับเสือกโดยไม่ต้องกลัวและเป็นทุกข์. ให้จำหลักนี้ไว้ให้ได้
ที่หนึ่งก่อน ว่า **“เราไม่ได้เกิดมาสำหรับเป็นทุกข์”** แล้วก็จะทำอะไรได้ก็ทำ.
ถ้าเราทั้งกลัวและทั้งเป็นทุกข์ วิ่งขึ้นต้นไม้ก็จะวิ่งขึ้นไม่ไหว, หรือจะขึ้นผิต ๆ
ถูก ๆ พลาดตกลงมาให้เสือกกัดเสียอีก. ต้องไม่กลัวและเป็นทุกข์ มีสติสัมปชัญญะ
อยู่เรื่อย จะขึ้นต้นไม้ก็ขึ้นได้ดี จะวิ่งหนีก็วิ่งได้ดี, หรือจะสู้กับเสือก ก็อาจจะชก
ที่เกี่ยวเสือกตายก็ได้. นี่ต้องไม่กลัว ต้องไม่เป็นทุกข์.

“ฉันไม่ได้เกิดมาเพื่อเป็นทุกข์” ขอให้ท่องคาถานี้ไว้ แล้วก็ใช้ให้ ถูกตามทางของพระธรรม, อย่าให้เป็นมิจฉาทิฏฐิขึ้นมา. จิตว่างแบบอัมภพาลนั้น เพื่อแก้ตัวที่จะทำความชั่ว; “ฉันไม่ต้องเป็นทุกข์” แล้วก็เลยติดคุกติดตะราง อะไรก็ได้ ไม่ต้องเป็นทุกข์; ทำความชั่วอย่างไรก็ได้ แล้วไม่ต้องเป็นทุกข์; อย่างนี้มันเป็นจิตว่างแบบอัมภพาล. อุดมคติแบบอัมภพาลว่า ฉันไม่ได้เกิดมา เพื่อเป็นทุกข์ แต่ฉันไม่รู้จักความทุกข์ มันไปเห็นความทุกข์เป็นความสุข หรือ เป็นอะไรไปเสีย.

ถ้าเรารู้ผิดชอบชั่วดีว่า อะไรเป็นความทุกข์ เราก็รู้จักหลีกเลี่ยงเสีย; หรือว่าอะไรเป็นเครื่องทรมานใจ เราก็ไม่เอาสักอย่างเดียว. นั่นแหละ ให้ถือกัน ในแง่ที่ว่า เราเกิดมาสำหรับไม่เป็นที่ทุกข์ในทุก ๆ กรณี; แล้วเรามีความรู้ มีสติปัญญา มีสติสัมปชัญญะ ปฏิบัติไป แก้ไขไป; เพื่อไม่ให้สิ่งที่จะเป็นทุกข์นั้น มันเกิดขึ้น หรือมาอีก. แต่เมื่อมันมาถึงเข้า เราไม่ยอมรับเอา เราพยายาม หาหนทางที่จะไม่ให้มันมาถึง; เรียกว่า เฝchyญหน้กับเสือ คือความทุกข์. เมื่อความทุกข์เกิดขึ้น หรือมีเข้ามา เราจะไม่ทุกข์. เราจะยิ้มแย้มแจ่มใส เพื่อฆ่าเสือนั้นเสีย หรือว่าจะหลบหลีก จะหนีเสือ ก็ต้องด้วยความไม่มีทุกข์ ด้วยความไม่เป็นทุกข์.

นี่แหละคือความมุ่งหมายของพระธรรม เพียงอย่างเดียวเท่านั้น คือ เพื่อจะไม่ให้คนเป็นทุกข์. เพื่อให้คนมีธรรมะแล้วไม่เป็นทุกข์. ฉะนั้น เราเกิดมาเพราะพระธรรมสร้างเรามา เราก็ต้องทำให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ของ พระธรรม ที่สร้างเรามา; ปัญหาที่จะหมดไป. ปัญหาที่ว่า “เกิดมาทำไม?” เราก็ตอบอย่างดีที่สุดเลยว่า เพื่อทำตามความประสงค์ของพระธรรม ที่สร้าง เราหรือที่ทำให้เราเกิดมา. จะเรียกพระธรรมนี้ว่า พระเจ้า หรือธรรมชาติ

ก็ได้ทั้งนั้น, ล้วนแต่มีความประสงค์ที่จะทำให้มนุษย์นี้ไม่มีความทุกข์, ให้เป็นอยู่ในสภาพที่ไม่มีความทุกข์, คือเป็นอันเดียวกันกับพระธรรมหรือพระเจ้า.

ที่นี้ พอสร้างขึ้นมาในความไม่รู้, เต็ม ๆ เกิดมาไม่รู้อะไรมีการอบรมสั่งสอน หรือ วัฒนธรรมไม่ดี กำลังหลงผิดไปมาก เหมือนพวกฝรั่งที่กำลังนิยมเทคโนโลยี มันก็หลีกห่างจากพระธรรม, เดินห่างออกไปจากพระธรรม ก็สร้างโลกที่เดือดร้อนเป็นไฟขึ้นมา. ฝ่ายพวกเราเป็นพุทธบริษัทชาวตะวันออกขอให้คงรักษาไว้ ซึ่งความสว่างไสวในทางวิญญาณ; รู้ว่าเกิดมาทำไม อย่าไปตามกันพวกฝรั่ง. ถ้าจะมี เทคโนโลยี ก็ต้องมีมาสำหรับเป็นควายตัวที่สองคือควายตัวที่มีแรง, แล้วเราก็นำหลักควายตัวที่หนึ่ง; ตัวที่มีความรู้ ตัวที่รู้, รู้ว่าเกิดมาทำไม. ให้ควายตัวที่สองมันตามหลังไป มันก็จะไปถึงได้ด้วยความสะดวกสบาย. ส่วนเทคโนโลยี นี้ก็เพื่อให้ชีวิตทางร่างกายเป็นอยู่เท่านั้น. บิ๊ยะ ทายาย ของพวกเราเอาแต่พอสมควรร ไม่เอามากเหมือนพวกฝรั่งเคี้ยวนี้, เอาเท่าที่จะเป็นอยู่ได้โดยสะดวก ด้วยเรื่องเครื่องนุ่งห่ม หรือ อาหารการกิน, ที่อยู่อาศัย การแก้บำบัดโรค. แต่แล้วเราก็มีของวิเศษคุ้มครองป้องกันไว้ แม้มันจะขาดแคลนเราก็ไม่เป็นทุกข์. แม้มันจะขาดแคลน จนกระทั่ง ทำให้ชีวิตนี้...ไป เราก็ไม่เป็นทุกข์ นี้คือความสว่างไสวทางวิญญาณ. ฉะนั้นเราจึงไม่บ้าสร้างสิ่งซึ่งทำให้เราเป็นทาส, แล้วได้รับรามา่าพินกัน เพราะไปแย่งชิงหวงแหนสิ่งที่เราต้องการทางวัตถุ, ทางเนื้อหนัง.

นี่มันเป็นเหมือนกับว่า *bird's eye view* ซึ่งคุณจะต้องมองดูให้เห็นเสียก่อน คือคุณต้องบินขึ้นไปสูงเหมือนนก แล้วดูข้างล่าง ว่าอะไรเป็นอย่างไรให้ทั่วถึงเสียก่อน; แล้วจึงจะรู้จักทำสิ่งเฉพาะตนให้มันสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี. ที่ผมชักชวนให้มามองในปัญหาที่ว่า *เกิดมาทำไม?* นี่มันเหมือนกับขึ้นไปให้สูง ๆ แล้วมองดูข้างล่าง; ให้รู้ว่าชีวิตทั้งหมดนี้ มันเพื่ออะไร? เป็นผู้อยู่บนยอดภูเขา แล้วมองดูคนข้างล่าง มองดูโลกข้างล่าง อย่างนี้ก็ไม่มีความที่จะทำผิด. เกิดมาทำไม? เกิดมาเพื่อมีธรรมะ ตามความต้องการของพระธรรมที่สร้างเรามา, แล้วเราก็จะทำให้ชีวิตนี้เทียมด้วยควายสองตัวได้โดยง่าย.

บัดนี้พอสว่างพอดี ยุติกันที่สำหรับวันนี้.

ความเป็นมรवाद.

- ๓ -

๒๒ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราได้ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พุกกันต่อไปถึงข้อความที่ค้างอยู่. ในครั้งที่แล้วได้พุกในลักษณะที่เป็นเพียงอารมณ์ภกตา คือเรื่องทำความเข้าใจในเบื้องต้นทั่วๆ ไป. ถึงแม้ในครั้งนั้นก็ขอโอกาส กล่าวในลักษณะที่เป็นอารมณ์ภกตาอีกสักครั้งหนึ่ง เพื่อให้เข้าใจเรื่องทั่วไปโดยสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยจะได้กล่าวถึงด้วยหัวข้อว่า “ความเป็นมรवाद”.

ปัญหาที่พวกคุณเขียนส่งมา ล้วนแต่เป็นเรื่องสำหรับมรवाद หรือ กฤหัสถ์; เพราะฉะนั้น เราจะต้องรู้จักความหมายของคำว่า “กฤหัสถ์” หรือ “มรवाद” นี้. สำหรับคำว่า “มรवाद” หรือ “กฤหัสถ์” นี้ ก็ดูเหมือนจะเข้าใจผิดกันอยู่บ้างบางอย่าง : โดยทั่วไปมักจะเข้าใจไปว่า เป็นเรื่องที่ตรงกันข้ามจากเรื่องธรรมะ หรือศาสนา, หรือเหมาเอาว่าเป็นเพศที่ยังคำทราวมกนไป จากธรรมะ หรือศาสนา; ถ้าเคยเข้าใจอย่างนี้ ก็ควรเข้าใจกันเสียใหม่.

ในครั้งที่แล้วมา เราได้พูดกันจนเป็นที่เข้าใจว่า *เกิดมานี้ เกิดมาเพื่อมีธรรมะ*; *เพราะว่าเราเกิดมาจากพระธรรม พระธรรมสร้างเรา*มา. ความมุ่งหมายของพระธรรมก็คือ เพื่อให้เรามีธรรมะ; เพราะฉะนั้นเราต้องยอมรับลักษณะนี้ ว่าการเกิดมานี้ ไม่มีอะไรอื่นดีไปกว่า ที่เกิดมาเพื่อมีธรรมะ, ที่นี้เมื่อเกิดมา ไม่มีใครเป็นพระ เป็นนักบวช มาแต่ในท้อง, มันต้องเป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่เรื่อย ๆ มาในลักษณะที่เป็นคฤหัสถ์ หรือเป็นพระวาสา; บางคนก็เป็นอย่างนั้นไปจนตาย ไม่เคยบวชเป็นพระ แล้วจะเอาเวลาไหนมาเป็นเวลาสำหรับที่จะมีธรรมะ ถ้าไม่เอาเวลาที่ เป็นพระวาสา หรือเป็นคฤหัสถ์นั่นเอง.

เราจะเห็นได้ว่า พอเกิดมา แล้วก็เติบโตเรื่อยไป จนกระทั่งตาย ทั้งหมดนั้นเป็นเวลาที่จะต้องมีธรรมะ ด้วยการศึกษ การปฏิบัติ; ฉะนั้นเราจึงเกิดมาในลักษณะสำหรับจะเข้าโรงเรียนศึกษาธรรมะ จะเรียกว่า เข้าโรงเรียนของพระธรรมก็ได้, เข้าโรงเรียนของพระเจ้าก็ได้. คุณต้องเข้าใจความข้อนั้นให้ดีๆ ว่าแม้เราจะไม่มีโรงเรียน หรือมหาวิทยาลัย อย่างที่เขา มี ๆ กันอยู่เดี๋ยวนี้ ชีวิตนั้นก็เป็นการเข้าโรงเรียนอยู่ในตัวมันเอง. ถ้าไม่เช่นนั้นแล้วคนป่าสมัยหิน ก็ไม่มีทางที่จะเป็นบรรพบุรุษของพวกเราได้. คนป่าสมัยหินคุณก็รู้ที่อยู่ว่า เป็นอย่างไร, ทำไม่จึงหลุดลุดออกมาเป็นพวกเราได้; เพราะว่าชีวิตมันเป็นโรงเรียน, เป็นบทเรียน, เป็นการสอบไล่อยู่ในตัวเสร็จ. มนุษย์เพิ่งรู้จักตั้งโรงเรียนแบบที่มีกันอยู่ ก็เมื่อไม่นานมานี้เอง; แต่แล้วก็ไม่รู้อะไรมาก หรือไม่รู้สิ่งที่ควรจะรู้ เช่นไม่รู้ว่าจะ เกิดมาทำไม? เป็นต้น.

ผมอยากจะให้ทุกคนถือเอา แม้ความเป็นพระวาสนี้ ก็เป็นการเข้าโรงเรียนของพระเจ้า ซึ่งไม่ต้องมีตึกเรียน มีอาจารย์ มีชั่วโมงเรียน เหมือนกับที่คุณเรียนกันอยู่ในมหาวิทยาลัย. มันเป็นการเรียนอยู่ในตัวชีวิต คือ

ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้น ในชีวิตประจำวัน มันเป็นการสอนอย่างดีที่สุด คอรู้จริง แจ่มแจ้งจริง ไม่เหมือนกับเรียนหนังสือ. เรียนหนังสือนั้น มันเป็นการเรียนชนิดที่ท่องจำ หรือฝากความเข้าใจไว้กับเหตุผล, เป็นทาสของความจำ เป็นทาสของเหตุผล อย่างที่เราเป็น ๆ กันอยู่.

ถ้าเรียนจากชีวิตจริง ๆ แล้ว มันไม่เกี่ยวกันเลย เช่นคุณทำมีตบาตมือ มันสอนอะไรให้บ้าง; ไม่เกี่ยวกับความจำ ไม่เกี่ยวกับเหตุผล; มันจับอย่างไรก็รู้ดี ต้องระมัดระวังอย่างไรก็รู้ดี. หรือเราทำผิดในเรื่องที่ใหญ่โตกว่านั้น ก็อย่าง ๆ ที่ชั่วอย่างไร เราก็อู้ดี. ขอให้มองเห็นว่า นี่เป็นการศึกษาที่แท้จริง. ตอนนั้นมันก็เป็นการศึกษาธรรมะจากพระธรรม หรือจากธรรมชาติอยู่ตลอดเวลา จนกว่าจะถึงเวลาแตกดับของสังขาร. ความเป็นขรรษาธรรมก็มีความหมายเป็นการศึกษาธรรมะอยู่ในตัว; เมื่อเราเกิดมา จึงเกิดมาเพื่อเรียนธรรมะไปจนตลอดชีวิต.

คำว่า “ธรรม” ก็เกิดเป็นคำที่มีความหมาย หรือมีความสำคัญขึ้นมา สำหรับเราจะต้องรู้. ผมอยากจะบอกว่า คุณจะต้องจำคำว่า “ธรรม” นี้ไว้ให้ดี ๆ. “ธรรม” คำนี้ถ้าเป็นภาษาทั่วไปหมายถึง “หน้าที่” ถ้าคุณไม่เคยได้ยินมาก่อน ก็คงได้ยินเสียเดี๋ยวนี้ว่า คำว่าธรรม แปลว่า หน้าที่ ที่ต้องปฏิบัติ. คุณลองนึกดูซิว่า คำว่า “ธรรม” จะเกิดขึ้นมาในโลก ในภาษาพูดของมนุษย์ได้อย่างไร? มนุษย์ในสมัยหินมันก็ไม่มีคำ ๆ นี้ใช้; แล้วมนุษย์ต่อมาเจริญ เจริญจนรู้จักมีคำพูดคำนี้ใช้ขึ้นมา เขาเล็งถึงอะไร? คำพูดคำนี้เกิดขึ้นที่ริมฝีปากมนุษย์ พวกมันเป็นครั้งแรก มันเล็งถึง หน้าที่ ที่ต้องทำ ไม่ทำไม่ได้ มันเลยกลายเป็นของดีที่สุดไปเลย เพราะไม่ทำ ไม่ได้, ต้องทำ. คำว่า “ธรรม” จึงแปลว่า “หน้าที่”. ส่วนที่เรามาแปลกันว่า คำสั่งสอน หรืออะไรออกไปนี้ มันเป็นเรื่องที่หลัง; สั่งสอนเรื่องอะไร? ก็สั่งสอนเรื่องหน้าที่.

ถ้าว่าธรรมในฐานะที่เป็น มรรค ผล นิพพาน มันก็คือผลของหน้าที่; เพราะฉะนั้นมันเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์. มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่, ทุกคนต้องทำหน้าที่ให้ดี นับตั้งแต่หน้าที่ชั้นต่ำๆ ธรรมคาสามัญที่สุก, เช่นจะกินข้าว อาบน้ำ ถ่ายออกจาระ บีสสาวะ อะไรก็ตาม เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำ, และต้องทำให้ดี.

ที่นี้ เราก็มียหน้าที่ตามธรรมชาติ คือหาเลี้ยงชีวิต ซึ่งต้องทำให้ถูกต้อง. ถ้าจะต้องมีคู่ครอง ซึ่งก็เป็นหน้าที่ของมนุษย์ตามปกติ หรือสัตว์ตามปกติ มันก็ต้องทำให้ถูกต้อง. มีครอบครัวขึ้นมา ก็ต้องทำให้ถูกต้อง ล้วนแต่เป็นหน้าที่ที่จะต้องทำให้ถูกต้อง สูงขึ้นไป-สูงขึ้นไป, จนกระทั่งทางจิตใจ ก็ต้องทำจิตทำใจให้ถูกต้อง, กระทั่งว่าจะตายไป ก็ให้มันตายอย่างถูกต้อง. ทั้งหมดนี้มันอยู่ในคำๆ เดียวว่า “หน้าที่” เรียกเป็นภาษาบาลีว่า “ธมฺม” ในภาษาสันสกฤตว่า “ธฺรม”, ภาษาไทยว่า “ธรรม”. เมื่อรู้ว่า ธรรม คือหน้าที่อย่างนี้แล้ว มันก็ง่ายเข้าที่จะรู้ว่า ขรवासนั้นมีหน้าที่อย่างไร?

เรามองกันทีเดียวให้ครอบคลุมหมดไปเสียเลยดีกว่า โดยถือตามหลักที่เขากล่าวไว้มาแต่บรมโบราณ ในประเทศอินเดีย ซึ่งเป็นต้นตอของวัฒนธรรมสายนี้ ซึ่งไทยเราก็รับเอามา นี้ เขาถือกันว่า มนุษย์ที่ฉลาดที่สุดคนแรกของโลกคือพระมนู ได้กล่าวหลัก อาศรม ๔ ไว้. อาศรม ๔ คือ ความเป็นพรหมจารี, ความเป็นฤหัสถ์, ความเป็นวนปรสถ์, ความเป็นสันยาสี.

อาศรมที่ ๑ ความเป็นพรหมจารี คือเด็ก ๆ รุ่นหนุ่มรุ่นสาว ที่ยังไม่ครองเรือน ที่ยังไม่สมิ่ภรรยา เขาเรียก “พรหมจารี”, ตั้งแต่เกิดมา จนถึงวาระสุดท้ายของการที่เป็นโสด เรียกว่า *พรหมจารี*.

อาศรมที่ ๒ ถัดจากพรหมจารีก็มีสามภรรยา ครองเรือน; ก็เรียกว่า **คฤหัสถ์** หรือ **ฆราวาส**.

อาศรมที่ ๓ คฤหัสถ์ผู้มีสติปัญญา ต่อมารู้สึกเบื่อ รู้สึกเบื่อมาระอาต่อ ความซ้าซากของความเป็นคฤหัสถ์ จึงหลีกออกไปสู่ที่สงัด บำเพ็ญตนเป็นนักบวช คือไม่ยุ่งเรื่องเหี้ยเรือนอีกต่อไป เรียกว่า **วนปรสถ์** แปลว่า อยู่ป่า, คืออยู่ในที่สงบสงัด.

อาศรมที่ ๔ เมื่อพอใจในความเป็นอย่างนั้นแล้ว ในที่สุดก็ออกเที่ยว สั่งสอน ท่องเที่ยวไปในหมู่มนุษย์อีก, แต่ไม่ใช่ไปอย่างผู้ครองเรือน ไม่ใช่สึกไปครองเรือนเหมือนพวกเราสมัยนี้, เขาเที่ยวสั่งสอนประชาชน เรียกว่า **สันยาสี** หรือ **สันยาส** คือผู้ที่ท่องเที่ยวปะปนไปในหมู่ประชาชน.

ลองพิจารณาคูเถิดว่า ชีวิตนี้ถ้าสมบูรณ์แบบจริงๆ แล้ว ก็แบ่งเป็น ๔ ระยะ : ระยะพรหมจารี, ระยะคฤหัสถ์, ระยะวนปรสถ์, ระยะสันยาสี. เจียวนี้คุณทุกคน ก็เป็นผู้ที่อยู่ในอาศรมพรหมจารี หมายความว่า จะต้องศึกษา และจะต้องประพฤติปฏิบัติระเบียบวินัยต่างๆ อย่างเคร่งครัดที่สุด, เขาเรียกว่า พรหมจารี; เป็นสังคมาหนึ่ง หรือว่าเป็นขั้นตอนชนิดหนึ่ง ลักษณะหนึ่งของชีวิตในขั้นนี้. ระหว่างที่เป็นคนโสดอย่างนี้ ถ้าเรียกให้ถูกเขาไม่เรียกว่าคฤหัสถ์ หรือฆราวาส, เขาเรียกว่า พรหมจารี ฟังดูก็น่าฟัง; แต่แล้วเราก็มักจะเรียกพวกเรว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์ไปเสีย. อย่างพวกคุณอยู่ในมหาวิทยาลัย นี้ก็จัดตัวเองเป็นฆราวาส หรือเป็นคฤหัสถ์; ที่แท้ยังไม่ใช่.

ฆราวาส หรือคฤหัสถ์ หมายถึงผู้ที่ครองเรือน คือมีครอบครัว; ส่วนเรายังเป็นพรหมจารี ยังไม่ถึงขั้นนั้น. ถ้าเราเข้าใจผิด เราก็จะไปทำอะไร

ผิดๆ เข้าแล้ว; ฉะนั้นรู้เสียใหม่จะได้ไม่ประมาท จะได้สำรวจระวังให้มีลักษณะของความเป็นพรหมจารี. และขอให้รู้เสียด้วยว่า คำว่า “พรหมจารี” ในที่นี้มีความหมายไม่เหมือนกับที่คนทั่วไปเขาพูดกัน. คนที่มีการศึกษาแถบๆ น้อยๆ ก็เข้าใจว่า พรหมจารีนี้หมายถึงผู้หญิงในระบับที่ยังไม่มีครอบครัว ยังประพฤติอะไรเคร่งครัดอย่างใดอย่างหนึ่งตามขนบธรรมเนียมประเพณี. แต่ที่จริงคำนี้ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น; หมายถึงหญิง ทั้งชาย ตั้งแต่แรกเกิดมาเป็นเด็กจนกระทั่งเป็นหนุ่มสาว.

“พรหมจารี” แปลว่าประพฤติอย่างพรหมคือไม่เกี่ยวข้องกับเพศตรงกันข้ามหรือคู่ครอง ต้องทำตัวเป็นผู้สำรวจระวังอย่างดี ในการที่จะไม่ไปข้องแวะกับเพศตรงกันข้าม เพื่อจะได้มีการศึกษาที่แท้จริง ที่บริสุทธิ์สะอาด หรือเต็มที่นั่นเอง; เขาจึงมีระเบียบให้ประพฤติอย่างพรหม อย่าไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตรงกันข้าม. เดียวนี้เด็กๆ ไม่รู้จักตัวเอง ทำตัวเป็นเจ้าของตั้งแต่เล็ก ไปเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตั้งแต่เล็ก; นี่ก็คนที่ไม่รู้จักตัวเองว่าอยู่ในอาศรมชื่ออะไร ไม่รู้ว่าอยู่ในอาศรมพรหมจารี.

เมื่อเลื่อนชั้นขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง ก็ถึงอาศรม “กฤหัสถ์” คือมีครอบครัวครองเรือน หน้าที่การงานมันก็เปลี่ยนไป; เช่นการศึกษาที่สิ้นสุดลง อย่างที่คนหนุ่มคนสาวจะต้องเรียน, มันเปลี่ยนไปมีการงาน ทำหน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือน ไม่ใช่หน้าที่ศึกษาอย่างนักเรียนแล้ว; กลายเป็นมีหน้าที่ คือการงานอย่างพ่อบ้านแม่เรือน มันต่างกันลิบ. ฉะนั้นเขาจึงแยกเป็นอาศรมอีกอันหนึ่ง เรียกว่า กฤหัสถ์ ทำหน้าที่ของพ่อบ้านแม่เรือนไป กระทั่งมีบุตรมีหลานออกมา, เป็นเรื่องที่น่าทึ่งที่สุดในชีวิตของเรา.

ที่นั่นเมื่อได้ทำไปๆมันก็สอนให้เอง จนรู้สึกเบือขึ้นมาเองได้ คือมองเห็นว่าอย่างนั้นมันเป็นการธรรมดา เราไม่ควรจะเป็นอย่างนั้นจนกระทั่งวันตาย, ควรจะได้รับการพักผ่อน หรือได้อะไรที่ดีกว่านี้. ฉะนั้นจึงเปลี่ยนระบบของชีวิตไปเป็นผู้อยู่ในที่วิเวกทางกาย วิเวกทางจิต; ถึงแม้ว่าเขาจะอยู่ที่บ้าน เขาก็เปลี่ยนลักษณะการเป็นอยู่ ชนิดที่ไม่สูสีกับชาวบ้าน หรือไม่สูสีกับใคร, หลีกไปหา มุมสงบตามริมรั้วบ้าน กอไม้กอกกล้วยอะไรก็ได้, หรือจะไปอยู่ป่าหิมพานต์เลยก็ได้ ตามใจ ไม่มีใครว่า แต่การงานมันเปลี่ยนไปหมด; ส่วนใหญ่ไปอยู่เพื่อทบทวนรำพึง ถึงเรื่องชีวิตจิตใจเรื่องบุญเรื่องบาป เรื่องดีเรื่องชั่ว เรื่องกิเลสเรื่องความทุกข์. เขามานั่งดูชีวิตนั่งค้นหาความจริงของชีวิตในส่วนลึก เรื่อยๆ ไปจนได้รู้สิ่งที่ไม่เคยรู้ หรือได้นึกสิ่งที่ไม่เคยนึก.

คุณลองคิดดูเถิดว่า เรื่อง *data* หรือ *material* สำหรับเอามาคิดมานึกนี้ จะเอามาจากไหน? มันก็ต้องเอามาจากสิ่งที่ผ่านมาแล้วตั้งแต่แรกเกิดมา จนเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน จนมีลูกมีหลาน. รายละเอียดต่างๆ มันก็อยู่ในเรื่องที่ได้ผ่านมาแล้วในชีวิต มันจึงเอามาคิดได้อย่างถูกต้อง; รู้ความจริงของชีวิต รู้ความลับของชีวิต รู้เรื่องที่มีมนุษย์ควรจะทำอย่างไร? ควรจะได้อะไร? ควรจะไปสู่จุดหมายปลายทางที่ไหน? คนสูงอายุปุณนี้บางคนจึงมีความสว่างไสวในเรื่องของชีวิต ยิ่งกว่าพวกพรหมจารี หรือพวกฤๅษี. เพื่อความสะดวกจึงมีการออกบวช ไปเสียจากบ้านจากเรือน ไปอยู่อย่างนักบวช ไปครองชีวิตแบบนักบวช มันสะดวกที่จะคิดพิจารณาสิ่งเหล่านี้ ซึ่งเรียกกันว่า ทำสมณธรรม, ทำกัมมัฏฐาน, ทำวิปัสสนา อะไรก็ตาม. เรื่องของนักบวช หรือ “วนปรัสต์” มันเป็นอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ เราโดยเฉพาะพวกคุณหนุ่มๆ กระโดดข้ามมาเป็น วนปรัสต์ มันก็ยากที่จะให้มีความรู้สึก ความเข้าใจ อย่างที่เขาเป็นกันมาตามลำดับ คือเป็น

พรหมจารี เป็นภฤหัตถ์ แล้วจึงมาเป็นวนปรสัถ์. มันก็มีทางจะเป็นไปได้เหมือนกัน ถ้าสติปัญญาดีมากพอ ออกบวชตั้งแต่ยังหนุ่ม ยังเด็กนี้ ก็ทำได้; แต่ไม่สะดวก ไม่ดีเท่า ไม่จริงเท่าคนที่ได้ผ่านชีวิตมาตามลำดับ. เพราะฉะนั้น พระหนุ่ม ๆ บวชเข้าแล้ว มันจึงกระสับกระส่าย เพราะมีอะไรที่ยังอยากลอง อยากรู้ ครอบงวนความสงสัยอยู่มาก; จึงมักจะต้องสึก ออกไปมีบุตรภรรยา มีอะไรกันไปตามเรื่อง; จึงสู้พวกที่ผ่านมาอย่างถูกต้อง ตามลำดับ ตามหน้าที่ของธรรมะนี้ไม่ได้.

ครั้นเป็นวนปรสัถ์จนเป็นที่พอใจแล้ว หรือว่าถึงที่สุดของการค้นคว้าเรื่องนี้แล้ว แต่ชีวิตยังมีอยู่ ยังไม่ตาย ก็คิดถึงผู้อื่น; เพราะตัวเองมันหมดเรื่อง ก็เลยนึกถึงผู้อื่น ทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น. เราใช้สำนวนพูดว่า “แจกของต้องตะเกียง”. “แจกของ” ก็คือเที่ยวทำประโยชน์ให้เขา; “ส่องตะเกียง” ก็คือทำความรู้ ความสว่างให้เขา จนกว่าจะแตกดับลงไป.

คุณลองนึกดูว่า มันสมบุรณฺ์ หรือไม่สมบุรณฺ์ และมันต่างกันอย่างไรเปรียบเทียบไม่ได้. พรหมจารีไปอย่างหนึ่ง, ภฤหัตถ์ไปอย่างหนึ่ง, วนปรสัถ์ก็ไปอย่างหนึ่ง, สันยาสีก็ไปอีกอย่างหนึ่ง; นั่นคือชีวิตที่สมบุรณฺ์ แบ่งออกเป็น ๔ ตอน. ทุกคนอาจจะทำได้ เว้นไว้แต่จะโง่เกินไป หรือมีอะไรมาทำให้โง่มากเกินไป จึงไม่ผ่านไปได้ถึงตอนที่ ๔. โง่เกินไปก็ไปติดจมอยู่ในเรื่องยั่ววน ไม่สามารถจะผ่านอาศรมเหล่านั้นไปตามลำดับ ๆ ได้; นำสงสารในข้อที่ว่าเกิดมาทีหนึ่ง ก็ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ หรือไม่ไปจนถึงจุดมุ่งหมายปลายทางของชีวิต ที่พระธรรมได้กำหนดไว้.

อย่าลืมนะว่า เราเคยพูดมาแล้ว ในข้อที่ว่า เกิดมาเพื่อมีธรรมะ เพื่อประพฤติธรรม; เพราะว่าพระธรรมบันดาลให้เราเกิดมา. มีธรรมะ

ในที่นี้หมายความว่า มีถึงจุดปลายทางขั้นสุดท้าย :— มีธรรมะอย่างพรหมจรรย์, มีธรรมะอย่างกฤหัสถ์, มีธรรมะอย่างวนปรัสเซีย, มีธรรมะอย่างสันยาสี, ก็สูงสุด; มนุษย์ไปได้เพียงเท่านั้น. ที่นี้พวกคุณเรียนจนสำเร็จไปทำราชการ หรือทำงานอะไรก็ตาม มีทรัพย์สินสมบัติ มีเกียรติยศชื่อเสียง มีครอบครัว อะไรๆ ที่ต้องการ ก็พอจะมีได้; แต่แล้วจะไปถึงวนปรัสเซียได้หรือไม่ นั่น ก็ลองคาดคะเนดูเอาเอง. แล้วจะมีใจกว้างพอ มีเมตตาการุณามากพอ ที่จะเป็นสันยาสี เทียบแจกของสองตะเกียงได้หรือไม่ ก็ลองคิดดู.

ที่จริง เป็นสิ่งที่คนเราทำได้ เช่นเราทำการงานมา จนอายุพอสมควรแล้ว อย่างที่เขาเรียกว่าเกษียณอายุแล้ว. เงินบำนาญบำเหน็จก็มีพอเลี้ยงชีวิต; ถ้าต้องการชีวิตวนปรัสเซีย ก็หลบไปอยู่ตามมูมบ้าน ที่กอไผ่ กอกกล้วย ไร่ฟุ้งถึงชีวิตในค้ำในไถ้. แต่เดี๋ยวนี้พวกเกษียณ พวกกินบำนาญ เหล่านั้น ยังไปเที่ยวไนท์คลับ ยังไปเที่ยวอะไรอยู่เหมือนเด็กๆ, ไม่ได้เอาโอกาสนี้สำหรับบำเพ็ญชีวิตวนปรัสเซีย; มันก็เลยไม่ต้องพูดถึงสันยาสี. เพราะไม่มีความรู้ ความสว่างอย่างแท้จริง อย่างแจ่มแจ้งในเรื่องของชีวิต แล้วจะเอาอะไรไปสอนใคร จะเอาแสงตะเกียงที่ไหนมาส่องให้คนอื่น. แล้วคุณก็ดูซิ ในประเทศไทยเรามีใครบำเพ็ญชีวิตครบบริบูรณ์ทั้ง ๔ อาศรมนี้บ้าง; เราเองกำลังจะเป็นอย่างไร ก็ลองวาทๆ ไว้ดู ทำนายล่วงหน้าไว้ดูก็ได้.

ที่ผมพูดมาเสียยืดยาวเกี่ยวกับอาศรมทั้ง ๔ คือลำดับแห่งชีวิต ๔ ลำดับ ก็เพื่อจะให้เห็นว่า ขรรวาสก็คือ ผู้ที่เข้าโรงเรียนของพระเจ้า ยิ่งกว่าตอนไหนหมดเลย. เด็กตัวเล็กๆ รุ่งหนุ่มรุ่งสาวขึ้นมา เป็นพรหมจรรย์ เข้าโรงเรียนของมนุษย์, ที่มนุษย์สร้างขึ้น; ต่อเมื่อเป็นกฤหัสถ์ครองเรือนนี้จึงจะเข้าโรงเรียนของพระเจ้า คือตัวชีวิตที่หนักที่สุด, ที่เครียดที่สุด ที่ต้องต่อสู้หรือผจญภัยมากที่สุด;

นั่นแหละคือโรงเรียนของพระเจ้า. คุณก็สนใจปัญหาตอนนี้กันมาก ตามแต่ปัญหาของมาราวาส; เพราะฉะนั้นก็ขอให้เข้าใจไปเสียเลยว่า เป็นมาราวาสคือผู้ที่เข้าโรงเรียนของพระเจ้า. ถ้าคุณเข้าใจขั้นนี้แล้ว ปัญหาจะหมด ผมงล้าทำ.

ปัญหาที่ตามๆมานี้ ถ้าคุณเข้าใจที่ผมพูดว่า มาราวาสคือผู้ที่กำลังเข้าโรงเรียนของพระเจ้า หรือของพระธรรม ซึ่งสูงขึ้นไปกว่าโรงเรียนของเด็กๆ หรือมหาวิทยาลัยของพวกเขา ที่กำลังเรียนอยู่เดี๋ยวนี้ ซึ่งเรียนจนจบอุดมศึกษาแล้วก็ไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม? ไปคิดดูเสียใหม่ว่า อันไหนจะเป็นอุดมศึกษากันแน่; ชั้นพรหมจารีก็เป็นการศึกษาระดับหนึ่ง, ชั้นกฤหัสถ์ก็เป็นการศึกษาระดับหนึ่ง, ชั้นวนปรสัถ์ก็เป็นการศึกษาอีกระดับหนึ่ง มีอยู่ ๓ ระดับอย่างนี้ควรจะต้องเอาอันไหนเป็นอุดมศึกษา. ส่วนสันยาสีไม่ใช่การศึกษาแล้ว; มันเที่ยวแจกการศึกษา เที่ยวแจกของสองตะเกียง.

ฉะนั้นเราน่าจะสมมติกันลงไปเลยว่า ยุคพรหมจารีเป็นประถมศึกษา, ยุคกฤหัสถ์เป็นมัธยมศึกษา วนปรสัถ์ก็เรียนอุดมศึกษา นั่งหลับตาคนเดียวอยู่ตามกอกด้วยมุกบ้านนั้นจะเป็นอุดมศึกษา. คุณจะตั้งตัวเองเป็นนักอุดมศึกษากันแต่เดี๋ยวนี้ ก็จงถือว่าเป็น อุดมศึกษาของมนุษย์ ที่หลับหูหลับตา ไม่ใช่อุดมศึกษาของพระเจ้า หรือของพระธรรม. คุณอย่าลืมว่า ผมกำลังพูดเรื่องนี้ในฐานะเป็นอารัมภกถา, พูดตีวงกว้าง สำหรับให้รู้ในวงกว้าง, เข้าใจชีวิตในวงกว้าง จนกระทั่งเปรียบเทียบให้ดูว่า อุดมศึกษานั้นมันมีอย่างไรบ้าง. อุดมศึกษาอย่างภาษาคน อย่างความรู้สึกรู้ใจของคน แค่นี้ก็เป็นอุดมศึกษาแล้ว; แต่พระเจ้าไม่เล่นด้วย พระเจ้าไม่ยอมรับ พระธรรมไม่ยอมรับว่า นี่เป็นอุดมศึกษา, เพราะมันยังเข้าถึงธรรมะน้อยเกินไป จนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร. ขอร้องให้ช่วยคิด

ในข้อนี้ให้มากกว่าก่อน ; เป็นเพียงอารัมภกถาก็จริง แต่มันสำคัญที่จะรู้เรื่องต่อไป ช่างหน้าโดยเฉพาะเรื่องนั้นอย่างถูกต้อง อย่างลึกซึ้ง. ต่อเมื่อเป็นวนปรสัถ์ นั่งอยู่ที่มุ่มสงบ คุโลกุชีวิต ที่เดี่ยวได้ตลอด นั้นจึงจะเป็นนักศึกษาที่สมบูรณ์.

เดี๋ยวนี้ไม่รู้ว่ ะไรเป็นอะไร; มันคล้าย ๆ กับคนที่มีความรู้แต่เรื่องบ่อน้ำน้อย ๆ ที่จะรู้โลกอันกว้างขวางไม่ได้; ฉะนั้นถ้าไปถามเด็ก ๆ ว่าชีวิตคืออะไร? เกิดมาทำไม? มันก็เป็นเรื่องน่าหว่ว ที่เด็ก ๆ ก็จะตอบว่าเกิดมากิน มาเล่น ให้สนุก. คนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวก็จะพูดไปในการทำงานว่า เกิดมาเพื่อแสวงหาความรู้สึกที่สูงสุด ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม หรืออะไรทำนองนี้. แม้เขาจะอาย ไม่กล้าพูดตรง ๆ แต่ในใจก็รู้สึกอย่างนั้น ว่าเกิดมาเพื่อสิ่งนั้น. ถ้าไปถามพ่อบ้านแม่เรือนที่เคร่งเครียดในหน้าที่ ก็จะต้องรู้สึกว่ เกิดมาทนทุกข์ทรมาน เหมือนวัว เหมือนควาย ที่ลากแอกลากไถ. พอไปถามคนที่สูงไปกว่านั้น คือพวกวนปรสัถ์ เขาจะตอบได้ว่า อ้าว! เกิดมาเพื่อรู้ทุกสิ่ง ตามที่เป็นจริง; เพราะเขานั่งดูทุกสิ่งตามที่เป็นจริง อยู่ในที่สงบสงัด มันก็รู้สึกได้เองว่ เราเกิดมาเพื่อธรรมะ เพื่อมีธรรม เพื่อปฏิบัติธรรม เพื่อได้รับผลของธรรม. ถ้าไปถามพวกสุดท้ย พวกสันยาสีว่ เกิดมาทำไม? ก็ตอบว่ เกิดมาเพื่อทำประโยชน์ผู้อื่น; เรื่องของเราไม่มี, เรื่องส่วนตัวเราไม่สำคัญหรือไม่มี, เกิดมาเพื่อทำประโยชน์ผู้อื่น นี่แหละ เกิดมาทำไม? มันอาจจะตอบแตกต่างกันได้ถึงอย่างนี้; ฉะนั้นคน ๆ หนึ่งก็เคยโง่ แล้วก็ฉลาด, โง่แล้วก็ฉลาด เรื่อยไปตามลำดับกว่าจะถึงที่สุด.

ฉะนั้น ถ้าเราอยู่ในอาศรมพรหมจารี ในอันดับแรกนี้ ก็อย่าเพ่ออวดทึว่ รู้จักชีวิตดี รู้จักสิ่งทั้งปวงดี : ให้ค่อย ๆ ทยอยไปทีละก้าว. ที่พูดนี้ก็เพื่อให้ระวังไว้ ว่อย่าเพ่อคิดว่า ตัวรู้อะไรถูกต้องและสมบูรณ์ เพราะผ่านชีวิตมาเพียงวัยเดียว

เพียงชั้นเดียว ลำดับเดียว ในพวกพรหมจารี; แล้วยังจะทำผิดพลาด ชิงสุกก่อนห่าม อย่างนั้น อย่างนี้ อย่างโน้น ไปเสียอีก; ก็ไม่ได้ความรู้อันสมบูรณ์ในวัยของพรหมจารี. บางคนก็เล่นไม่ซื่อ หมายความว่า เป็นคนเล่นไม่ซื่อ ต่อหน้าที่ ต่อธรรมะ ที่เป็นหน้าที่ในระดับของตนๆ มันก็ยิ่งละอะเทอะมากไป. เราค่อยๆ คุไป - ค่อยๆ คุไป แล้วค่อยๆ รู้ความจริงที่ถูกต้อง หรือเด็ดขาด; อย่างน้อยก็ในชีวิตชั้นที่สาม คือผ่านความเป็นภฤหัสถ์ หรือเป็นขรवासไปอย่างถูกต้องแล้ว ก็จะมีอะไรเป็นอะไรทุกอย่างไปเลย.

ที่นี้ ผมจะยกตัวอย่าง เรื่องที่เราจะต้องรู้ ที่เราจะต้องเข้าใจว่า มันคืออะไร? คือเป็นปัญหาที่คุณทุกคนควรจะรับเอาไปคิดไปพลางก็ได้ ในฐานะที่มันเป็นปัญหา; เช่นจะถามว่า โดยที่แท้จริงแล้ว ความรักคืออะไร? ครอบครัวยคืออะไร? หรือว่าอาชีพคืออะไร? ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร? เกียรติยศชื่อเสียงมันคืออะไร? การสังคมคืออะไร? บุญกุศลคืออะไร? ศาสนา หรือธรรมะนี้มันคืออะไร?

อย่างปัญหาที่ว่า **ครอบครัวยคืออะไร?** คุณลองไปตอบดูสิ มันจะถูกสักก็เปอร์เซ็นต์. สิ่งที่เราเรียกว่าครอบครัวยคืออะไร? คุณอาจจะทะนงว่าต้องตอบดูร้อยเปอร์เซ็นต์แน่ เพราะเห็นอยู่. เห็นครอบครัวต่างๆ อยู่แม้ครอบครัวของเราเอง เรามีบิดามารดา เราเป็นลูก เราก็มารู้ว่า ครอบครัวยนั้นคืออะไร? ผมรู้สึกว่ายังเป็นคำตอบที่ยังทะนงมาก หรืออาจจะกลายเป็นอวดดีมากก็ได้. ถ้าไม่ได้ผ่านความมีครอบครัวไปแล้ว ไม่มีทางที่จะรู้โดยสมบูรณ์อย่างถูกต้องที่ จะรู้ว่าครอบครัวยคืออะไร.

เขียนมาถึงคำว่า **ความรักคืออะไร?** ผมจะพูดด้วยการยกตัวอย่างมาหลายๆ อย่าง ให้คุณเลือกเอาเอง ว่ามันควรจะเป็นอย่างไร : มีคนพูดกัน

ทัว ๆ ไปว่า ตัวเองรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรัก; อย่างนี้ผมก็ยอมรับว่า เขารู้จัก และเขาก็ควรจะพูดอย่างนั้น; แต่แล้วมันดูก็น้อยเกินไป. เรามายกตัวอย่าง ด้วยเรื่องของคนที่ผ่านโลกมานานแล้ว คือเป็นคนรุ่นแก่ ๆ กันแล้ว, โดย บันทึกที่มีอยู่ในเรื่องบรมโบราณ ในสมัยพวกกรีกเรื่องด้วยสติปัญญา มีเรื่องว่า ที่บ้านคน ๆ หนึ่ง เขาเชิญนักปราชญ์ เพื่อนฝูงไปเลี้ยง รวมทั้งโสเครติสคนหนึ่ง รวมอยู่ด้วย. เมื่อกินเลี้ยงอิมหน้าสำราญแล้ว ก็คุยกันตามประสา นักปราชญ์ โดยตั้งคำถามว่า *ความรักคืออะไร?* บุคคลที่นั่งพูดกันอยู่นั้น ไม่มีคนหนุ่ม ๆ มีแต่ คนแก่ ๆ หนวดขาวทั้งนั้น. คนหนึ่งบอกว่า *ความรักคือ ความต้องการที่จะ รวมตัวกันใหม่ของคน,* ของสัตว์ ที่เรียกว่า คน. ตามที่เขาเชื่อกันมาแต่ เดิมว่า “คน” นี้ ที่แรกเป็นสัตว์กลม ๆ มีปุ่มอยู่แปดปุ่ม เหมือนพวงมาลัยที่ดีอ ท้ายเรือ. เทวดาเห็นว่า มนุษย์ในสภาพอย่างนั้นมันมีแรงมากนัก มีกำลังมากนัก มีฤทธิ์มากนัก มันจะเล่นงานเอาพระเจ้า หรือเทพเจ้า; ก็เลยผ่านมนุษย์ออกให้ เป็นสองส่วนเสีย คือเป็นชายส่วนหนึ่ง เป็นหญิงส่วนหนึ่ง. แปดปุ่มก็เลยเหลือ สี่ปุ่ม คือมือสอง เท้าสอง มันก็เลยเป็นสัตว์ชนิดที่มีเพียงสี่ปุ่ม, กำลังมัน น้อยลงไปครึ่งหนึ่ง ทำอะไรเทพเจ้าไม่ได้ แต่แล้วมนุษย์หญิงและชาย นั้นมัน อยากรวมกันอย่างเดิม เพื่อมีกำลังอย่างเดิม. ฉะนั้นความรักก็คือ ความ รู้สึกที่ต้องการจะรวมกันอย่างเดิม เพื่อมีฤทธิ์มีเดชอะไร ชนิดที่พระเจ้าจะได้ เกรงขาม.

เขามีความเข้าใจอย่างนี้ มันลึกมาก : ความรักนี้ อย่างน้อยก็มีความ หมายว่า จะรวมกำลังฝ่ายหญิง และรวมกำลังฝ่ายชาย เข้าด้วยกัน เป็นกำลัง พิเศษสูงสุด เข้มแข็งอันหนึ่ง เพื่อแก้ปัญหิต่าง ๆ ให้ลุล่วงไป; สิ่งทีเรียกว่า ความรักนั้นก็น่าบูชา. ไม่เหมือนกับคนที่พูดว่า *ความรักคือ “กำลัง”*, นั้นหมายถึงความบ้า. เมื่อมีความรักเข้าหูเข้าตาแล้ว ก็มีกำลังชนิดที่มหาศาล

ไม่กลัวตาย บ้าบิ่น มันมีกำลังมากกว่าธรรมดา. เมื่อมีการออกความเห็นกัน คนละอย่างสองอย่าง กระทั่งมาถึงอาจารย์ โสเครติส เขาบอกว่า **ความรักนั้นคืออำนาจที่จะนำไปสู่พระเจ้า.** เขาให้คำอธิบายว่า ถ้ายังไม่มีความรักก็ไม่มีกำลังมากพอที่จะเข้าถึงพระเจ้า ซึ่งเลยไปถึงว่า มนุษย์นี้จะมีการสืบพันธุ์ เพื่อการลู่ถึงพระเจ้าในที่สุด.

เขาไม่ได้ให้ความหมายไปในทางอย่างลามกอนาจาร หรือหลงไหล หลับหูหลับตา. ความรักคือความต้องการที่จะผูกพันเพศทั้งสองไว้ สำหรับมีพืชพันธุ์เหลืออยู่ จนกว่าจะเข้าถึงพระเจ้าในที่สุด. หรือว่า ถ้าไม่สมบูรณ์ทั้งสองเพศ ไม่รวมกันเป็นอันเดียวกันแล้ว มันเข้าถึงพระเจ้าหรือสิ่งสูงสุดไม่ได้. แล้วในที่ประชุมครั้งนั้น ก็ไม่มีใครพูดให้ตีไปกว่านี้อีก ก๊วยติกัน.

คุณลองคำนวณดู ถ้าเขาถามคุณว่า ความรักคืออะไร? คุณกำลังจะตอบว่าอย่างไร? ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ผันไปได้ ตามประสาของคนที่รู้จักโลก รู้จักชีวิตเพียงเท่านั้น. คนหนุ่มคนสาวรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรัก ในลักษณะที่เป็นอันตรายแก่ตัวเองทั้งนั้น. มันเป็นความโง่มาก ถึงขนาดที่ต้องฆ่าตัวตายเพราะความรัก ก็มีอยู่มาก; ฉะนั้นจึงมองเห็นได้ว่า ความรักของคนชนิดนี้ คือความบ้าบิ่น ความโง่, โง่เหมือนคนตาบอด; หรือว่าเลวลงไปถึงว่า ความรักคือความต้องการที่จะแสวงหาความสุขทางเนื้อหนัง อย่างนี้เป็นเรื่องของราคะ เรื่องของคำอุษณา คือต้นหาชนิดที่เลวที่สุดไปเสียเลย.

ทีนี้ มนุษย์เราจะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ความรักโดยถูกต้องสมบูรณ์นั้นจะรู้กันได้อย่างไร? และเมื่อไรจะรู้? หรือจะมองไปในแง่ที่มันลึก ชนิดที่โสเครติสว่า; ว่าความรักคือสิ่งที่จะนำมนุษย์ไปสู่พระเจ้า. เวลานี้เราอาจจะไม่เห็นด้วย หรือหาว่าบ้าที่สุดก็ได้ เสร็จแล้วใครเป็นคนบ้า ลองคิดดู. เคียวนั้น

คนในโลกสมัยนี้รู้จักความรักกันในแง่ไหน. ถ้าอยู่ในพวกที่ตามกันฝรั่ง ก็ไปดูพวกฝรั่งบ้างว่าเขารู้จักความรักกันในแง่ไหน. เดียวนี้มีเรื่องอนาจารเกี่ยวกับความรักมากมายเกิดขึ้นใหม่ ๆ ในประเทศสแกนดิเนเวีย, คุณก็คงเคยอ่านหนังสือพิมพ์นี้มนุษย์บ้างหลังไปไกลเท่าไร ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรัก, ยกย้ายกันอย่างนั้น ยกย้ายกันอย่างนี้ แล้วสิ่งนั้นมันไม่ใช่สิ่งเล็กน้อย มันเป็นเรื่องที่กำลั้งกำชีวิตจิตใจของคนในโลกไว้ทีเดียว. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยวัตถุนิยมอย่างนี้, หรือในหมู่คนที่เป็นวัตถุนิยมอย่างนี้ เรื่องเพศ เรื่องความรัก ก็เป็นเรื่องใหญ่กว่าทั้งหมด. ถ้าปล่อยให้เลือกเอาตามชอบใจแล้ว ก็เลือกกันไปในเรื่องอย่างนี้ทั้งนั้น. นี่เป็นตัวอย่างเรื่องหนึ่งที่คุณไปคำนวณได้เองว่า เรารู้จักมันในลักษณะไหน? เพียงเท่าไร? จะไปเป็นมรณศาสตร์ได้อย่างไร? จะอาศัยเรื่องนี้เป็นเครื่องตัดสินได้.

ถ้าถามว่า **ครอบครัวคืออะไร**? คนที่ไม่เคยมีครอบครัวก็คงจะฝันเอาเองอีก, ฝันอย่างเป็นสุขสนุกสนาน คืออย่างนั้นอย่างนี้; ไม่มองเห็นในลักษณะที่ว่า มันเป็นความหนักอึ้งของชีวิต คือบุคคลที่อยู่ในอาศรมฤๅษณ์นั้น เต็มไปด้วยความหนักอึ้ง ในการต่อสู้ ในการอดทน ในการอะไรต่าง ๆ ว่ามันเป็นภาระหนักอย่างไร; นี่เป็นหลักทั่ว ๆ ไป. คนหนุ่มสาวที่ยังโง่ ก็จะมีรู้สึกว่สิ่งที่เรียกว่าครอบครัวนั้น เป็นที่น่าสนุกอย่างหนึ่ง. คนที่เป็นพ่อบ้านแม่เรือนผ่านมาแล้ว ก็รู้สึกว่มันเป็นความทุกข์ทรมานอย่างหนึ่ง. แต่ถ้าโสเครติสว่าหรืออริบยา มันก็ไปในรูปแบบว่า นี่คือกำลั้งไปสู่พระเจ้า. การที่มีครอบครัว มีลูก มีหลาน คือการที่เรากำลั้งไกลพระเจ้าเข้าไปทุกที ๆ; ถ้าเราตายเสียก่อน ลูกของเราที่จะเดินต่อไป จนให้ถึงพระเจ้า ในนามของมนุษย์ให้จนได้, ให้มนุษย์ถึงพระเจ้าให้จนได้. ฉะนั้น ครอบครัวคือ ทายาทที่จะรักษาไว้เป็นอย่างดีสำหรับให้มนุษย์ถึงพระเจ้าให้จนได้. เขาจึงอบรมลูกหลานเหลน ในลักษณะที่จะต้องให้เข้าถึงพระเจ้าจนได้. ไม่อบรม ลูก หลาน เหลน ให้เห็นแก่ตัว ให้

เห็นแวงศ์สกุลของตัว เห็นแก่อะไร ๆ ล้วนแต่เป็นของตัว เหมือนคนสมัยนี้ ตัวเองก็ไม่รู้จักที่จะไปหาพระเจ้า แล้วจะเอาบุญญาไหนดมาอบรมลูกหลาน ให้ไปหาพระเจ้า. ฉะนั้น ก็อบรมลูกหลานของตัวให้บ้ามากยิ่งขึ้นไปกว่าตัว แล้วก็ไม่มีอะไรอีก.

คุณลองไปหลับตานึกดู พ่อแม่กำลังหวังจะให้ลูกเป็นอย่างไร ? ต้องการให้ดี ให้สวย ให้ชายได้แพง ๆ. พูดย่อภาษาของผมก็ว่าให้ลูกชายมันดี ให้ลูกหญิงมันสวย แล้วก็ชายกันได้แพง ๆ; ไม่มีอะไรที่จะพูดถึงพระเจ้า ที่ว่า เพื่อให้มนุษย์ถึงพระเจ้า ด้วยการที่ เรามีลูก มีหลาน มีเหลน. นี่แหละ แม้แต่ว่าครอบครัวคืออะไร ? มันก็ยังมันตอบกันได้ แตกต่างมากมายอย่างนี้.

ถามว่า **ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ?** ก็คงจะมองในแง่ที่ว่า เป็นบัจฉัย สำหรับให้แสวงหาความสนุกสนาน เฮอร์คอร้อย ทุกเวลาในที่ของชีวิต จึงต้องการ มีทรัพย์สินสมบัติอย่างนั้น; แล้วก็เลยละโมภโลภลาก จนกลายเป็นลามก, **อติโลภ หิ ปาปโก**—โลภมาก นั้นลามก. เคียนนี้ก็ยังโลภมากกันอยู่อย่างนั้น; เพราะไปเข้าใจคำว่า **ทรัพย์สินสมบัติ** ผิด. ถ้าเข้าใจถูกต้องก็จะถือว่า มันเป็นเพียง บัจฉัยสำหรับให้เรามีชีวิตอยู่ได้ สำหรับเดินทางไปหาพระเจ้า, ถ้าถือตามภาษาพูดของพวกคริสต์ ก็ไปหาพระเจ้า, ถือตามภาษาพูดของพวกเรา พุทธบริษัท ก็คือไปหาพระธรรม, จุดสูงสุดของพระธรรมคือพระเจ้าเหมือนกัน.

ทรัพย์สินสมบัติที่มีไว้ให้อำนวยความสะดวกในการที่จะมีชีวิตอยู่, เพื่อให้มนุษย์มีจิตใจ เจริญ—เจริญ—เจริญ ไปจนถึงพระเจ้า; ไม่ใช่มาฉวยมา ละโมภโลภลากกัน ได้ล้านหนึ่งแล้วยังไม่พอ จะเอาสิบล้าน, ได้สิบล้านก็ไม่พอ จะเอาร้อยล้าน พันล้าน หมื่นล้าน แสนล้าน. เข้าใจทรัพย์สินสมบัติกันในลักษณะนี้

มันก็เกิดมาเป็นเปรตเท่านั้นเอง, คือทิวเรื่อยไม่มีที่สิ้นสุด; ฉะนั้นมันจึงมีหลักว่า **อตฺโตโลกํ หิ ปาปํ โลก** โลกเกินนั้นลามก. คนที่มีความรู้สึกที่ ทรัพย์สมบัตินั้น เป็นเพียงเครื่องมืออำนวยความสะดวกในการเป็นอยู่ และให้เราใช้ชีวิตอยู่ได้ สำหรับเดินทางไปหาพระเจ้า อย่างนี้ไม่มีทางที่จะโลกเกิน; เพราะเขารู้จักสิ่ง ที่เรียกว่า **ทรัพย์สมบัติ** นั้นถูกต้อง.

ทีนี้ก็จะถามต่อไปว่า **อาชีพนั้นคืออะไร?** ก็ตอบได้ง่ายๆ เพราะ เรารู้ว่า ทรัพย์สมบัติคืออะไรเสียแล้ว. ทีนี้ก็ตอบได้ง่ายว่า อาชีพนั้นคืออะไร เพราะว่าอาชีพนั้นเป็นเครื่องมือสำหรับที่จะได้ทรัพย์สมบัติ, ฉะนั้นมันขึ้นอยู่กับ ความมุ่งหมายของทรัพย์สมบัติ. อาชีพเป็นเพียงเครื่องมืออันหนึ่งที่จะให้อยู่ได้ อย่างสะดวกสบายด้วยการมีทรัพย์สมบัติ ฉะนั้นอย่าหวังให้มันมากเกินขอบเขตไป มันจะลามกอีก; จะต้องรู้จักแสวงหาอาชีพที่เหมาะสม และพอสมควรที่จะเป็น มนุษย์ที่ดีได้ ก็พอแล้ว. อาชีพนั้นมันก็อยู่ในขอบเขต ที่เพียงพอทำให้เรามี ชีวิตอยู่ได้ สำหรับได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. **อาชีพนั้น ไม่ใช่สิ่ง ที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ,** เป็นเพียงอุปกรณ์ สำหรับให้เราอยู่ได้ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

คุณต่อไปว่า **เกียรติยศ ชื่อเสียง นั้นมันคืออะไร?** ผมกล้าพูดว่า คุณทุกๆ องค์นี้ ต้องการเกียรติยศ ชื่อเสียง เป็นอย่างยิ่ง, และก็จะมีบุชา เกียรติยศ ชื่อเสียง; มันขึ้นอยู่กับคำว่า "ดี" เพียงคำเดียว. ใครๆ ก็ ชอบดี รักดี อยากจะมีอะไรดี ในความหมายของคำว่าดี, และเราก็เรียกมันว่า **เกียรติ.** มันเป็นเครื่องยั่วให้เราหมานะ; ผมก็ไม่ต้องอธิบายอะไรนัก คุณก็รู้สึก แก่ใจได้. แต่แล้วเขาไปใช้อะไร? มันก็เอาเกียรตินี้ไปใช้เพื่อหาความสะดวก สบาย หาอำนาจวาสนา หาทรัพย์สมบัตินั้นอีก. เกียรติกลายเป็นเครื่องมือ

สำหรับใช้แสวงหาทรัพย์สินสมบัติ; มันก็กลับไปเป็นของต่ำ หรือของสกปรกไปเท่านั้นเอง.

ถ้าจะพูดว่าเกียรติมีไว้สำหรับสบายใจ มีไว้ภูมิใจว่าเรามีอะไรเช่นนั้น ก็ยังไม่พ้นไปจากความบ้ำหลัง, บางทีก็ฆ่าตัวตาย เพราะปัญหาเรื่องเกียรติเป็นส่วนมาก. มีเงินมีอะไรแล้ว ก็ยังไม่มีเกียรติ หรือกลัวจะเสียเกียรติก็ยอมฆ่าตัวตาย ซึ่งยังไม่รู้เลยว่า เกียรตินั้นคืออะไร; เข้าใจผิด ๆ ใช้มันผิด ๆ และหามันผิด ๆ จนหาเกียรติมาในลักษณะที่เป็นของปลอม, เกียรติยศที่ปลอม. มีคนเป็นอันมาก สร้างตัวเองให้มีเกียรติ ด้วยวิธีที่ไม่ซื่อตรง ไม่สุจริต.

คำว่า “เกียรติ” นี้ มันก็มีหลายชนิดนัก; เกียรติ เพราะที่จริง ๆ ก็มี, เกียรติ เพราะเอาอำนาจมาบังคับเขาก็มี, บิดปากคนอื่นได้มันก็มีเกียรติ. ระวังให้ดีกว่า เกียรตินั้นมันมีหลายชนิด ชนิดที่ดีที่สุด มันคืออะไร? ในที่สุดจะพบว่า มันยังไม่ใช่อะไรที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ; มันยังจะทำ ความยากลำบาก ให้แก่ผู้ที่ ยึดมันถือมัน; ฉะนั้นเราอย่าไปหลงมันเกินขอบเขต. ถ้าไม่หลงเสียได้ก็เป็นการดี. ฉะนั้นถ้าจะถามว่า เกียรติคืออะไร ก็รู้กันอยู่แล้ว ไปคิดกันเอาเองต่อไป.

เพื่อนฝูง มิตรสหาย สังคม คืออะไร? ผมก็ยังรู้สึกว่า ยังไม่เข้าใจกันอยู่นั้น ว่ามิตร สหาย นั้นมันคืออะไร; แม้ว่าจะเข้าใจกันได้ถูกต้องอยู่มาก ก็ยังไม่ใช่อะไรทั้งหมด. ผมอยากจะพูดว่า “มิตรสหาย” คือเครื่องมือที่จะพาไปหาพระเจ้า หรือพระธรรม. คำว่า “มิตร-มิตร” นั้นมันจะเป็นเพื่อนเล่นเพื่อนหัวเพื่อนกิน สามีทะเลเหมาเสียมากกว่า. คุณมักจะพูดว่า ถ้าไม่ยอมสละบุตรหรือเงินเหล่านี้ไปกับเขา จะเสียมิตร จะเสียสหาย; นั้นมันหันหลังต่อกันมากน้อย.

“ ข้อความตามเทพ ; มันยังสลัวกันอยู่มากทีเดียว ในการที่จะรู้ เมื่อถามว่า เกียรติ คืออะไร? เอาไปคิดต่อ ๆ ไป กันเอง.

คำว่า “มิตร” นี้ มันต้องการเป็นเครื่องมือ ที่จะพาเราไปสู่จุดสูงสุดของมนุษย์, ช่วยกันไปสู่จุดสูงสุดของมนุษย์ คือพระเจ้าอีกนั่นแหละ. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “กัลยาณมิตร” คือทั้งหมดของความสำเร็จ. พระอานนท์เข้าใจว่า กัลยาณมิตร คือครึ่งหนึ่งของความสำเร็จในชีวิต; แต่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันเป็นตัวทั้งหมดของความสำเร็จในชีวิต.

ถ้าเรามีเพื่อนที่ดี, เพื่อนจริงคือเพื่อนที่ดี จะไม่ลากเราไปลงนรก หรือไปอบายมุข หรือไปเสียเวลาอยู่ที่ไหน. ท่านก็ระบุไปยังบุคคลที่ประกอบ ด้วยองค์แห่งมรรค บุคคลที่ประกอบอยู่ด้วยองค์แห่งมรรคมีองค์แปดนั้นแหละ : มีความเห็นถูกต้อง มีความปรารถนาถูกต้อง มีการพูดจาถูกต้อง, มีการกระทำถูกต้อง เลี้ยงชีวิตถูกต้อง พากเพียรถูกต้อง มีสติถูกต้อง มีสมาธิถูกต้อง, ที่เรียกว่ามรรคมีองค์แปดนี้ เป็นกัลยาณมิตร จะพาไปสู่นิพพาน. ฉะนั้น ผู้เป็นกัลยาณมิตรก็คือ ผู้ที่จะพาเราไปสู่พระเจ้า หรือไปสู่นิพพาน.

แต่เดี๋ยวนี้เรามาคิดแต่เพียงว่า ถ้าเราไม่กินเหล้ากับเขา เขาก็ไม่เป็นมิตรกับเรา; ไปเปรียบเทียบกับกันดูซิ. หรือเราไม่ไปเที่ยวสำมะเลเทเมากับเขา ตามที่นั่นที่นี้ เขาก็จะไม่เป็นมิตรกับเรา. ผมอยู่ที่นี้ได้ยืนมากที่สุด ในข้อแก้ตัว อันนี้; คือสีก็ออกไปแล้ว ก็มาสารภาพว่า เติ๋ยวนี้กินเหล้าแล้ว เพราะว่า ทนเพื่อนไม่ได้ กลัวจะเสียเพื่อน นี้เขาบอกอย่างนี้: ทั้งๆที่มีอายุมากแล้ว มีฐานะสูงพอสมควรแล้ว ก็ยังต้องทำอย่างนี้อยู่. ฉะนั้นคุณไปรู้จักสังเหล้านี้เสีย ให้ถูกต้องว่าอะไรคืออะไร.

ในที่สุดก็มาถึงปัญหาสุดท้าย ก็น่าจะเป็นคำว่า บุญกุศล หรือคำว่า ศาสนาคืออะไร? อย่าได้ไปเห็นว่าเป็นของครีครุศาสตร์สมัย. นักเรียนเมื่อขึ้นถึง ชั้นมหาวิทยาลัยแล้ว มักจะพูดว่าศาสนาเป็นของครีครุศาสตร์สมัย เมื่อยังเป็นเด็กๆ

เขาชวนไหว้พระ สวดมนต์ ก็ทำ; แต่พอเป็นนิสิตมหาวิทยาลัยแล้ว ไม่ยอมทำ
 ทว่าเป็นเรื่องครีคราะห์ลัสมัย เป็นเรื่องของเต็กอมมือ; เห็นศาสนาไม่มีความหมาย
 อะไรมากไปกว่าของครีคราะห์. เลยสู้เมื่อยังเป็นเต็กเล็ก ๆ ไม่ได้ ยังเชื่อฟังพ่อแม่
 กลัวบาปกลัวความชั่ว, ต้องการจะมีความดี ต้องการจะมีบุญกุศล หวังพึ่งศาสนา;
 พอเป็นนิสิตกันแล้ว ก็เห็นศาสนาเป็นของครี ตามพวกฝรั่งไปเลย.

ไปคิดดูใหม่ว่า บุญกุศลนั้นมันคืออะไร? ศาสนานั้นคืออะไร? สิ่ง
 เรียกว่า “บุญ กุศล” หรือศาสนา หรือพระธรรม ไม่มีวันจะครี หรือลัสมัย;
 ยังใหม่เอี่ยมทันสมัย ไม่มีทางที่จะลัสมัย, ยังจำเป็นแก่คนทุกยุคทุกสมัยอยู่นั่นเอง.
 ฉะนั้นพวกเราที่มีปัญหาว่า จะเป็นฆราวาสอย่างไรให้ดีที่สุดนั้น ผมว่า **ไปรู้จักสิ่ง
 เหล่านี้ให้ถูกต้องเสียก่อน แล้วก็จะรู้จักว่า ทำอย่างไรจึงจะเป็นฆราวาสได้ดีที่สุด**
 ในลักษณะที่พึงปรารถนา, ไม่เสียที่ที่เกิดมา. เคี้ยวนี้มาคิดว่า สิ่งเหล่านี้เป็น
 ของครี, พระธรรมเป็นของครี มีอยู่แต่ที่วัด, เป็นของครีสำหรับผู้ที่เจริญอยู่
 ที่บ้าน; ฉะนั้นศาสนาจึงเป็นหมั้นสำหรับคนเหล่านี้. แต่พร้อมกันนั้น คน
 เหล่านี้มันก็เป็น ไก่โง่ ๆ ที่ได้เพชรพลอย.

คุณทุกองค์ ผมเข้าใจว่า ก็พิสูจน์อยู่ชัดแล้วว่า เพราะมาบวชก็เป็น
 พุทธบริษัท เกิดในตระกูลของพุทธบริษัท, แล้วระวังให้ตี กำลังจะเป็นไก่โง่
 ที่ได้พลอย ก็ได้นะ ระวังให้ตี พวกคุณที่บวชแล้วก็ระวังให้ตี จะเป็นไก่โง่ที่
 ได้เพชรพลอย, สู้แต่ข้าวสุกข้าวสารเม็ดหนึ่งก็ไม่ได้, คุณจะรู้สึกว่าคุณศานานี้
 เป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ, เป็นเรื่องครีคราะห์. สู้เรื่องเขี้ยว ๆ แดง ๆ ตามที่
 ตำมะเลเทเมาสักชนิดหนึ่งก็ไม่ได้; เช่นเดียวกับไก่ ที่พูดว่า เพชรพลอยนี้

สู้ข่าวสารเมื่อก่อนก็ไม่ได้. คนที่ประมาท หรือโง่เขลาได้พึงธรรมในพระพุทธรูปศาสนาแล้ว มันก็ไม่มีความรู้สึกอะไรมากไปกว่าไก่ที่ได้เพชรพลอย, ยังรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องกริคระอยู่นั่นเอง; ไม่เข้าใจ ไม่อาจจะทำความเข้าใจ. เคี้ยวนี้เรามาบวช ออกส่ำห่าอะไร ๆ หลายเป็นอย่าง มาบวชชั่วปีก็ภาคนี้ก็ยังดี. ขอให้เป็นเวลาที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ให้เบาบางไป, เพื่อว่าคุณจะไปเป็นขรรยาวาสที่ดีได้ ก็คือไม่มีความทุกข์ตามที่ต้องการ ถึงปัญหาที่ยื่นมาให้ผมตอบ.

ในที่สุดก็ไปสรุปรวมอยู่ที่ว่า เรารู้อะไรเป็นอะไร : ความเป็นขรรยาวาสคืออะไร? อย่าไปจัดให้มันเป็นเรื่องลามาก สกปรก คำทรมาน เหมือนคนที่เขาเข้าใจอย่างนั้น. ขอให้ถือว่า ความเป็นขรรยาวาสคือขั้นหนึ่งของการเดินทางไปหาจุดสูงสุด; พรหมจารีนี้เป็นประถมศึกษา กฤหัสถ์เป็นมัธยมศึกษา วนปรสัถ์เป็นอุคการศึกษา อย่างที่ว่ามาแล้วเมื่อกี้ อย่าลืมเสีย. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว ขรรยาวาสก็คือ ผู้ที่กำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนของพระเจ้า, จนกระทั่งพบว่าอะไรเป็นความทุกข์ หรือเป็นตัวปัญหาสำหรับขรรยาวาส. อะไรเป็นช่องทาง เป็นทางออกของขรรยาวาส. หมายความว่า ช่องทางที่เราจะเป็นขรรยาวาสให้ดีที่สุด แล้วผ่านออกไปได้ถึงขั้นที่สูงขึ้น เช่น ไปเป็น วนปรสัถ์; มันก็มีอยู่ ๒ อย่างนี้เท่านั้น.

อะไรเป็นตัวปัญหา เป็นอุปสรรค เป็นตัวความทุกข์? นี้อย่างหนึ่ง; แล้วอะไรเป็นอุบายวิธีที่จะออกไปได้จากความทุกข์? นี้ก็ส่วนหนึ่ง. เพราะฉะนั้น กฤหัสถ์ก็คือนักเรียนที่ก้าวหน้าขึ้นมาได้จนถึงมัธยมศึกษา. อย่าไปถูถูกูหมิ่นตนเองในเรื่องนี้; ขอให้ถือว่า นี่เป็นการก้าวหน้าขั้นหนึ่งแล้วที่จะต้องทำให้ดี ให้ถูกต้องต่อไป.

การที่ตามปัญหาอย่างที่ตามมานี้ ผมก็เห็นด้วย และอนุโมทนา ในการที่รู้จักถาม รู้จักเป็นห่วงในความเป็นฆราวาสของตน เกรงว่าจะเป็นไปได้ไม่เท่าที่ควรจะเป็น. ฉะนั้น วันนี้ผมจึงพูดถึงคำว่า “ความเป็นฆราวาส” ความเป็นกฤหัสถ์ หรือความเป็นฆราวาสนั้นคืออะไร ในฐานะเป็นอารัมภกถาอีกครั้งหนึ่งในครั้งต่อๆ ไป ผมก็จะตอบปัญหาที่เป็นตัวเรื่องกันเสียที.

สำหรับอารัมภกถาก็พอแล้ว หรือหมดเพียงเท่านั้น. ครั้งต่อไปก็จะพูดถึงธรรมสำหรับฆราวาสโดยตรง. เฮละ พอกันทีสำหรับวันนี้.

ธรรมะสำหรับฆราวาส.

- ๕ -

๒๓ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่บรรยายไว้ก่อน. ในทุกครั้งที่แล้วมา เราพูดในลักษณะอารัมภกถา คือเค้าโครงกว้าง ๆ ที่มันเชื่อมโยงกัน เกี่ยวกับปัญหาของเราโดยรอบ. มาถึงวันนี้ก็จะได้พูดกันถึงเรื่อง ตัวธรรมะโดยตรงกันเสียที. ที่จริง อารัมภกถาก็เป็นเรื่องธรรมะ แต่ว่าเป็นเรื่องที่พูดกันอย่างกว้าง ๆ และเท่าที่มันสัมพันธ์กัน ระหว่างธรรมะนั้น-ธรรมะนั้น เพื่อช่วยให้เข้าใจเค้าโครงของสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมะ” กันเสียทีหนึ่งก่อน. ในเมื่อเราอยากจะทราบส่วนไหนโดยเฉพาะ ก็ค่อยพูดถึงส่วนนั้น. เช่นเราอยากจะทราบเรื่องฆราวาสธรรม ธรรมะสำหรับฆราวาส ก็จะได้พูดถึงเรื่องธรรมะสำหรับฆราวาส โดยเฉพาะ ให้ชัดเจนลงไป อย่างนี้เป็นต้น.

ต่อไปนี่ ก็มีข้อที่จะต้องทำความเข้าใจ เกี่ยวกับคำว่า “ธมฺ” หรือ “ธรรมะ” นี้ต่อไปอีกว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ธรรม นี้มี ๒ ประเภท : ประเภทหนึ่ง เป็นตัวหลัก ที่เราจะต้องปฏิบัติโดยตรง; เป็นวัตถุประสงค์ เป็นความมุ่งหมาย อย่างนั้น ๆ โดยเฉพาะ. ประเภทที่สอง เป็นธรรมะในลักษณะที่เป็นเหมือน เครื่องมือ ที่ช่วยให้เราปฏิบัติ ตามที่เราต้องการนั้น ได้สำเร็จ. ธรรมะทำหน้าที่ ต่างกันอยู่อย่างนี้, ทั้งนี้ก็เพราะว่า ที่เรารู้ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไรแล้ว ก็จริง; แต่เราบังคับตัวเองไม่ได้. ตามปรกติทั่ว ๆ ไปนั้น คนเรายังบังคับตัวเองไม่ได้; เพราะฉะนั้นเราจึงต้องมีธรรมะ ที่จะใช้บังคับตัวเองให้ได้, เพื่อปฏิบัติตามที่เรา ต้องการให้ได้ อีกทีหนึ่ง. กล่าวโดยตรงก็คือว่า เรายังบังคับจิตของเราไม่ได้; คือมันมีหลักเช่นว่า จะเลิกสูบบุหรี่ เลิกกินเหล้า; นี่เป็นหลักที่จะต้องปฏิบัติ. แต่ที่เรายังบังคับตัวเองไม่ได้ ทั้งที่รู้ยู่ก็บังคับไม่ได้; ฉะนั้นจะต้องมีธรรมะอะไร อีกประเภทหนึ่ง ที่ช่วยให้บังคับตัวเองได้.

นี่โดยส่วนใหญ่ก็แบ่งธรรมะออกเป็น ๒ ประเภทอย่างนี้ แล้วก็มีส่วน ประกอบอย่างที่เป็นส่วนย่อย ๆ ลงไปอีก ตามที่มันจำเป็น. เพราะฉะนั้นเรื่องที่ เราจะต้องรู้จักคือ ธรรมะที่เราจะต้องปฏิบัติมันอย่างไร? ธรรมะที่เป็นเครื่องมือที่ จะช่วยให้เราปฏิบัติได้ตามนั้นอย่างไร? ถ้าในเรื่องชั้นสูงก็มีธรรมะที่ช่วยให้จิตสงบ เสียก่อน เช่นเป็น สมภาสิ เป็นตัน แล้วจึงเอาไปใช้ปฏิบัติ เพื่อให้รู้ส่วนที่จะต้องรู้ จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

คุณพอจะสังเกตเห็นได้เองว่า การที่ไม่ประสบความสำเร็จของเราใน เวลานี้โดยทั่ว ๆ ไป ก็คงจะอยู่ที่ เราไม่สามารถบังคับตัวเอง ให้ทำตามที่เราอยู่ ว่าจะต้องทำ. เช่นรู้ว่า ชีเกียจ ไม่ดี, เราก็งยังบังคับไม่ได้ มันก็ยงชีเกียจอยู่; ก็แปลว่า มันขาดธรรมะประเภทหลัก, ประเภทที่เป็นเครื่องมือ. โดยเฉพาะ

สำหรับฆราวาส ซึ่งมีเรื่องยุ่งวุ่นมาก มันก็ยุ่งลำบากที่จะบังคับตัวเอง ให้ทำในสิ่งที่เราตั้งใจว่าจะทำ; เพราะฉะนั้นขอให้สนใจให้มาก ใน ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือด้วย อีกอย่างหนึ่ง.

ในที่นี้ เราจะพูดถึง *ตัวธรรมะที่จะต้องปฏิบัติ* ก่อน แล้วจะพูด *ธรรมะที่เป็นเครื่องมือ* ทีหลัง. สำหรับฆราวาสก็แปลว่าผู้ครองเรือน, ฤๅษีก็แปลว่าผู้ที่อยู่ที่บ้านเรือน; ก็มีเรื่องที่เขาบัญญัติไว้เฉพาะ เรียกว่า “*ฆราวาสธรรม*”. แต่ขอเตือนว่า อย่าลืมว่าแม้เป็นเรื่องฆราวาสธรรม มันก็มี ความมุ่งหมายที่จะไปให้ถึงที่สุด ของธรรมทั้งหมดอยู่นั่นเอง; ทั้งที่เราได้พูดกัน เมื่อวานนี้ ฆราวาสก็เป็นเพียงขั้นหนึ่งในทุกชั้น ที่เราจะต้องปฏิบัติให้ถึง คือ เป็นพรหมจารี แล้วเป็นฤๅษี แล้วเป็นวนปรสดี แล้วก็สันยาสี. ถ้าเป็น ฆราวาส หรือเป็นฤๅษี ที่ดีไม่ได้ ก็หมายความว่า สอบไล่ในชั้นมัธยมศึกษา; แม้ว่าจะผ่านชั้นพรหมจารี ที่เป็นชั้นประถมศึกษามาได้ ก็มาตกที่ชั้นนี้; ดังนั้น จะต้องทำให้ดีที่สุดคล้ายเหมือนกัน จึงจะผ่านไปถึงขั้นสุดท้าย. พอเรามองใน ลักษณะอย่างนี้ก็จะพบว่าฆราวาสธรรมก็เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับผู้ที่จะไปนิพพาน.

ฟังดูแล้วก็น่าขัน หรือมันขัดแย้งกันกับที่เขาพูด ๆ กันอยู่ ว่าฆราวาส ไปทางหนึ่ง, จะไปมรรค ผล นิพพาน ก็ต้องไปอีกทางหนึ่ง; แล้วผมก็มา บอกว่าเป็นสายเดียวกัน เป็นเพียงลำดับชั้นของมัน. ฟังแล้วก็ขอให้เขาไปคิดดู; และอยากจะพูดว่า ถ้าเป็นฆราวาสให้ดีไม่ได้ก็ไปนิพพานไม่ได้. และในการ ศึกษาในชั้นฤๅษีนั่นแหละ เป็นเครื่องมือที่จะส่งเสริมให้เรา มีเรื่อง มีความรู้ที่จะ ไปนิพพานได้. เพราะว่าในชีวิตของฤๅษีนี้ มันมีอะไรมาก ล้วนแต่เป็นอย่าง ชนิดที่เรียกว่ารุนแรง หรือโชกโชน หรืออะไรทำนองนั้น มากพอที่จะให้รู้ว่า ชีวิตนี้น่าเสนาหา หรือน่าเบื่อหน่าย. ถ้าปล่อยไปตามธรรมชาติมันจะเป็นอย่างไร?

เราต้องจัดการกับมันอย่างไร ? มันต้องทำให้ถูกต้องไปตั้งแต่ในชั้นเริ่มต้นที่สุดเลย ; เหมือนเราจะต้องเรียนให้ดีตั้งแต่ชั้น ก ข, ก กา จึงจะเรียนในชั้นต่อๆ ไปได้ดี.

ในที่นี้เราจะพูดถึงตัว **ฆราวาสธรรม** โดยตรง, แม้อย่างนั้นก็ยังอยากจะแบ่งออกเป็นชั้นๆ อีกเหมือนกัน : ชั้นต่ำๆ อย่างหนึ่ง ชั้นกลางๆ ชั้นสูงๆ สูงสุดอีกอย่างหนึ่ง.

คำสอนเกี่ยวกับฆราวาสที่เข็นบนคณขันทาน มันเป็นเรื่องทำมาหากิน เรื่องสังคม; นี่ก็แปลว่าในหลักพุทธศาสนาก็ยอมรับเรื่องทำมาหากิน และเรื่องสังคมจะต้องทำให้ดีให้ถูก. เรื่องทำมาหากินเช่นทฎฐธัมมิกประโยชน์: - มีความพากเพียร แสวงหาทรัพย์, - มีความสามารถในการรักษาทรัพย์, - สามารถในการใช้จ่ายทรัพย์ให้ถูกต้อง และในการครองชีวิตที่พอดี, - แล้วก็มีมิตรสหายที่ดี. รายละเอียดของเรื่องเหล่านี้คุณจะสามารถหาอ่านได้จากหนังสือประเภทนั้น, เราไม่จำเป็นที่จะต้องเอามาพูดกันให้เสียเวลาซึ่งมันมีอยู่น้อย.

ข้อต้นเป็นผู้ที่ไม่เหลวไหลในการแสวงหาทรัพย์; พุทธรวมๆกันเป็นเรื่องเดียวกันว่า ความสำเร็จในการแสวงหาทรัพย์นี้ ก็คือ ทำให้มีทรัพย์, ทำให้มีเกียรติ, ทำให้มีเพื่อน. เขาให้หัวข้อไว้ ๓ หัวข้อว่า ทรัพย์ เกียรติ เพื่อนที่ดี; ถ้าใครทำได้ครบทั้งสามนี้ก็เรียกว่า คนนั้นก้าวหน้า สบไล้ได้ในขั้นนี้. คุณอย่าทำเล่นกับ ๓ คำนี้ - คือทรัพย์สมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง แล้วก็เพื่อนหรือสังคมที่ดี มีพร้อมหรือยัง; ลองไปสังเกตดูเอง. อยากจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า คำสอนประเภทนี้มันมีมาแล้วก่อนพุทธกาลด้วยซ้ำไป, หรือก่อนพระพุทธเจ้าก็มีการสอนที่คล้ายกัน หรือลงรอยกันได้; หรือแม้แต่ในศาสนาอื่นที่ไม่ใช่พุทธศาสนาก็มีสอน แล้วมันก็ลงรอยกันได้. คุณไปศึกษา แล้วเปรียบเทียบดูตอนนี้. อย่าได้ทะนงตัวไปด้วยความเข้าใจผิดๆ ว่า พุทธศาสนาของเราไม่เหมือน

ใคร, ตีกว่าใครไปเสียหมด. ส่วนที่มันเหมือนกันทุก ๆ ศาสนานั้นก็มี ส่วนที่ผิดกันนั้นก็มี. แต่มันก็ไม่ได้ผิดกันมากมายนักจนถึงกับว่า หันหลังให้กัน, มันก็ไปในสายเดียวกัน มุ่งหมายอย่างเดียวกันอยู่ทั้งนั้น. โดยหลักใหญ่แล้ว ทุกศาสนาต้องการจะกำจัดความทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น ด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว อย่างนี้ทุกศาสนาขอให้ไปสังเกตด้วย.

ความเห็นแก่ตัวนั้นแหละเป็นต้นเหตุแห่งความทุกข์ ทั้งโดยส่วนตัวบุคคลและโดยส่วนสังคม; เพราะฉะนั้นคำสอนในชั้นต้น ๆ เกี่ยวกับความเป็นขรวาสนั้นก็ไม่ต้องต่างกันเลย จะเหมือนกันทุกศาสนาด้วยซ้ำไป, เพียงแต่คำพูดหรือตัวหนังสือมันต่างกันบ้าง ซึ่งไม่ใช่ของสำคัญ.

ที่นี้ อยากจะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า “สังคม” ก็ต้องขจัดปัญหาส่วนตัวของเรา, เรื่องทรัพย์สินสมบัติอะไรเหล่านี้เสียทีหนึ่ง แล้วก็ต้องขจัดปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับสังคม. ปัญหาเกี่ยวกับสังคม พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสวางเป็นหลักไว้เรียกว่า **ทิสทก**.

“ทิสทก” นั้นไม่ได้หมายถึงทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้, ไม่ได้หมายถึงตัวทิศทำนองนั้น แต่หมายถึงบุคคลประเภทหนึ่ง ๆ ที่ควรจะเอามาเปรียบกันกับทิศต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา. แล้วท่านก็ตรัสไปตามความเหมาะสมว่า ทิศเบื้องหน้า—ทิศเบื้องหลัง คู่หนึ่ง, ทิศเบื้องขวา—ทิศเบื้องซ้าย อีกคู่หนึ่ง, แล้วก็ทิศเบื้องบน—ทิศเบื้องล่าง อีกคู่หนึ่ง; เป็น ๖ ทิศ พุคอย่างวัตถุ อย่างวิทยาศาสตร์ก็พูดได้ว่า มันเป็น radiation รอบตัว เหมือนกับรัศมีของดวงไฟนั้นมันมีรอบตัว. ข้างหน้าครึ่งหนึ่ง ข้างหลังครึ่งหนึ่ง, ข้างซ้ายครึ่งหนึ่ง ข้างขวาครึ่งหนึ่ง ก็รอบแล้ว, ข้างบนครึ่งหนึ่ง ข้างล่างครึ่งหนึ่ง ก็รอบหมดเลย; ถ้าเป็นการทำถูกในทิศทั้งหก ก็แปลว่าเราทำถูกหมดรอบคานนั่นเอง.

ทิศเบื้องหน้าคู่กับทิศเบื้องหลัง ก็จำไว้ง่าย ๆ ว่าได้แก่ บิฑามารกา อยู่ข้างหน้า บุตรภรรยาอยู่ข้างหลัง ; ก็ต้องประพตติถูกต่อบิฑามารกา, ประพตติถูกต่อบุตรภรรยา เป็นต้น. อย่าได้จำกัดแต่เพียงว่าบิฑามารกา, ควรต้องเอาญาติผู้ใหญ่ทั้งหมด พี่ บ้า น้า อา ลุง ตา อะไรรก็ตาม จะต้องอยู่ข้างหน้า ต้องนึกถึงก่อน. บุตรภรรยาอยู่ข้างหลัง ก็จะต้องปฏิบัติต่อ ให้ถูกต้องด้วยเหมือนกัน.

ทิศเบื้องขวา เบื้องซ้าย เบื้องขวาเขาถือว่าเป็นสำคัญกว่า หรือมีเกียรติกว่าเบื้องซ้าย ก็เลยเอาพวกครูบาอาจารย์ไว้ขวามือ, เอาเพื่อนฝูง มิตรสหายไว้ทางซ้ายมือ. ทำไมเอาครูกับเพื่อนมาไว้คู่กัน ? ก็เพราะว่ามันคล้ายกันมาก : ครูบาอาจารย์ช่วยเราในทางฝ่ายวิญญาณ, เพื่อนช่วยเราในทางฝ่ายวัตถุ. คุณต้องมองดูให้เห็นในขั้นนี้ : เพื่อนนั้นคือผู้ช่วยทางวัตถุ แต่ครูบาอาจารย์เป็นผู้ช่วยในทางฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายสิกข์ ฝ่ายจิตใจ มันก็เป็นเพื่อนในฝ่ายวิญญาณ. มิตรสหายธรรมดาก็เป็นเพื่อนช่วยทางเรื่องฝ่ายวัตถุ จะช่วยด้วยแรง ด้วยเงิน ด้วยของต่างๆ ก็เลยเป็นฝ่ายวัตถุ หรือฝ่ายร่างกาย ; เอาความหมายนี้เป็นสำคัญ ถ้าเพื่อนของเราคนใดคนหนึ่งเกิดช่วยเราในทางฝ่ายวิญญาณขึ้นมา เราต้องจัดเขาไว้ในฝ่ายครูบาอาจารย์ ; พร้อมกันนั้นเขาก็เป็นเพื่อนในฝ่ายวัตถุร่างกายด้วย, อีกส่วนหนึ่งก็เป็นเพื่อนทางฝ่ายวิญญาณด้วย. เพื่อนคนหนึ่ง เพื่อนธรรมตาของเรา ถ้าเขาสามารถที่จะชักเตือนเรา, คุ้มครองเราในเรื่องความดีความชั่ว บุญ บาป, อย่างนี้ต้องจัดให้เขาเป็นอาจารย์ด้วย อีกส่วนหนึ่ง ก็เป็นเพื่อนผู้ช่วยในฝ่ายวิญญาณ. แต่ถ้ามันแยกทำหน้าที่กันเด็ดขาด ครูบาอาจารย์ก็อยู่ข้างขวา, เพื่อนธรรมดาล้วน ๆ ก็อยู่ข้างซ้าย.

คู่ถัดไป คือ เบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องบนนั้นคือ สมณะ หรือผู้มีคุณธรรมสูงกว่าระดับธรรมตาสามัญ ; ส่วนข้างล่างนั้นคือบ่าวไพร่ กรรมกร

หรือพวกที่ค้อยกว่าเรา. เบื้องบนที่พูดว่าสมณะ หรือ สมณพราหมณ์ พระเจ้า พระสงฆ์ เป็นต้น นี่เขาไม่ได้เพิ่งเล็งไปในทางเป็นครูบาอาจารย์; ครูบาอาจารย์ อยู่ข้างขวาแล้ว. สมณพราหมณ์ อะไรพวกนี้ ยิ่งกว่าครูบาอาจารย์ ก็เป็น ปุชนิยมบุคคลของส่วนรวมหรือของโลก. แม้เขาจะไม่สอนอะไรแก่เราโดยตรง เหมือนครูบาอาจารย์, เพียงแต่เขามีชีวิตอยู่ในโลกเฉย ๆ เราก็ยังต้องบูชา ต้องเอาใจใส่ ต้องรับรู้. อย่างเช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ นี้ แม้ว่าท่าน จะไม่เคยเกี่ยวข้องกับเราเลย อยู่กันคนละยุคคนละสมัย อย่างนี้เราก็ยังต้องรับรู้ ต้องบูชา.

ใจความสำคัญเรื่องนี้มันมีอยู่อย่างหนึ่งก็คือว่า การสอนชนิดที่ไม่ต้องพูด ไม่ต้องสอนมันก็มีอยู่; เพียงแต่เขามีอยู่เป็นหลักในโลกนี้ มีอยู่เป็นหลักสำหรับการที่จะประพฤติปฏิบัติตาม. คือเขาถือว่า เพียงแต่ได้เห็นพระอรหันต์เท่านั้น ก็เป็นการค้อย่างยิ่งเสียแล้ว, แม้ไม่ได้พูดจาอะไรกันเลย. นี่เขาเรียกว่าเป็น ปุชนิยมบุคคลประเภทหนึ่ง จัดไว้ข้างบน เบื้องสูง. ตรงกันข้ามกับเบื้องต่ำ คือ คนที่ค้อยกว่าเราในทางคุณสมบัติต่าง ๆ เช่น พวกลูกจ้าง พวกบ่าวไพร่ กรรมกร ; พวกคนที่จนกว่า ค้อยกว่าอะไรอย่างนี้ เอาไว้ข้างล่าง.

คุณควรทำความเข้าใจเกี่ยวกับคำว่า “ทิศทั้งหก” นี้ให้ถูกต้อง เป็น บทเรียนบทใหญ่ของมรवास; เพราะว่าถ้าทำผิดในหกทิศนี้แล้ว อื่น ๆ ก็จะพลอย ล้มละลายด้วย คือเรื่องการหาทรัพย์สมบัติ การหาเกียรติยศชื่อเสียง การมีเพื่อนฝูงที่ดี ก็พลอยล้มละลายไปด้วย. เพราะฉะนั้นเรารู้เรื่องทิศหก แล้วปฏิบัติ ให้ถูกต้อง ให้พอกก็พอแล้ว; จะรวบรวมเอาธรรมะหมวดอื่นเข้าไว้ ได้หมด. ผมจึงขอแนะนำธรรมะหมวดนี้ คือเรื่องทิศหก; ก็ไปหารายละเอียดอ่านเอาเองจาก หนังสือประเภทนั้น เช่นหนังสือ นวโกวาท เป็นต้น. ในที่นี้ก็บอกแต่ความ

หมายที่เป็นใจความสำคัญของคำนั้น ๆ รวมเรียกด้วยคำเพียงสั้น ๆ ว่า “ปัญหาทางสังคม”

คุณ ไปเทียบกันดูว่า *ปัญหาทางสังคม* ตามที่คุณเข้าใจ มันเข้ากันกับ *ปัญหาทางสังคม* ที่มีอยู่ในพุทธศาสนาหรือไม่? การเล่าเรียน การสั่งสอนกันอยู่ในมหาวิทยาลัยนั้น เมื่อพูดกันถึงปัญหาสังคม เขาหมายถึงอะไร คุณก็รู้; แต่เมื่อพูดทางหลักพุทธศาสนาแล้ว ปัญหาสังคมเขาหมายถึงอย่างนี้ : สังคมเบื้องหน้า—สังคมเบื้องหลัง, สังคมเบื้องขวา—สังคมเบื้องซ้าย, สังคมเบื้องบน—สังคมเบื้องล่าง. อะไรที่ต่ำกว่าเราแล้ว ก็สงเคราะห์เข้าไปเป็นเบื้องบน, มีคุณธรรมหรืออะไรที่ต่ำกว่าเรา สูงกว่าเรา สงเคราะห์ไว้เบื้องบน, ต้องสงเคราะห์เจ้านายไว้เบื้องบนด้วย. สงเคราะห์ที่ต่ำกว่าเราไว้เบื้องล่าง. เอาผู้ที่ให้กำเนิดเรามา มีหน้าที่ผูกพันที่เราจะต้องทดแทน สนองคุณ บุญคุณ นี้ไว้ข้างหน้า; คือบิดามารดาต้องนึกถึงก่อน ก็เพราะว่ามีบุญคุณ, มีพระเดชพระคุณที่ผูกพันก่อน บุคคลใด เราต้องนึกถึงก่อน.

เพราะฉะนั้นการที่วางหลักเรื่องทิศหกนี้ มันก็มีเหตุผล หรือมีความหมาย หรือมีเทคนิคอยู่ในตัว; ก็ขอให้สนใจให้ดี ๆ จะได้แก้ปัญหาทางสังคมได้หมดสิ้น; และความเป็นฆราวาสตามเรื่องราวของฆราวาสนั้น ก็จะเป็นไปอย่างถูกต้อง. นิยมเรียกมันว่าฆราวาสธรรมชั้นต่ำ ๆ. ยังมีธรรมะอีกหลายหมวดหรือหลายสิบหมวดก็ได้ แจกเป็นฝอยละเอียดออกไป, หรือว่าจัดกันอย่างนั้นที่อย่างนี้ที่ แต่แล้วในที่สุด มันก็มาสำคัญอยู่ตรงที่ปฏิบัติเรื่องทิศหกนี้ให้ถูกต้อง, แล้วธรรมะหมวดอื่น ๆ จะง่ายตาย หรือพลอยถูกต้องไปโดยอัตโนมัติ. ขอให้สนใจเรื่องทิศหกเป็นพิเศษ.

นั้นก็มาถึง **มรชาวาสธรรม** ที่เป็นขั้นสูงไปกว่านั้น ซึ่งจะเรียกว่าชั้นกลาง ๆ หรือขั้นสูงสุด. ในสองขั้นนี้จะขอพูดในคราวเดียวกันเสียดีกว่า ว่าชั้นสูงสุดนั้นมันก็สูงถึงเรื่อง มรรค ผล นิพพาน ด้วยเหมือนกัน ; ลดต่ำกว่านั้นลงมาก็เป็นชั้นกลาง ๆ ; คือมีมรชาวาสกลุ่มหนึ่ง ไปเฝ้าทูลถามพระพุทธเจ้า ขอให้ช่วยบอกธรรมะที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่พวกมรชาวาสที่ครองเรือน ที่แออัดอยู่ด้วยบุตรภรรยา. พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า **ธรรมะที่เนื่องด้วยสัญญา** เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่มรชาวาสตลอดกาลนาน. เรื่องสัญญาคือเรื่องไม่มีตัวตน เรื่องว่างจากตัวตน ; มรชาวาสพวกนั้นเขาก็ว่า มันสูงเกินไปสำหรับพวกเขา. พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นก็ลดลงมา เหลือธรรมะ ๔ ข้อคือ : - มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ, - ศรัทธามั่นคงในพระธรรม, - ศรัทธามั่นคงในพระสงฆ์, - แล้วก็มีศีลชนิดที่ดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า. ชื่อขั้นมรชาวาสเหล่านี้เขาก็ทูลขึ้นว่า นี่ก็สิ่งที่ปฏิบัติอยู่แล้ว. พระพุทธเจ้าก็ตรัสอนุโมทนาว่า ก็ดีอยู่แล้ว. คุณลองพิจารณาเรื่องนี้ดู ว่าเป็นเรื่องที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก ชัดเจนอยู่อย่างนี้ ว่ามันเป็นอย่างไร?

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องสัญญา เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่มรชาวาสตลอดกาลนาน ; ถ้าเขว่ามันสูงเกินไป ก็ลดลงเหลือ ๔ เรื่อง ที่เรียกว่า “ปัญญาภิสันตะ”. ปัญญาภิสันตะ แปลว่า **ทอธารเป็นที่ไหลออกแห่งบุญ**, บางทีก็เรียกว่า **โสคาบัตติยังคะ คือองค์ปฏิบัติที่จะช่วยให้เป็น โสคาบัน**. ข้อปฏิบัติ ๔ อย่างนี้ มีชื่อ ๒ อย่าง คืออย่างหนึ่งเป็นทอธารที่ไหลออกแห่งบุญ, อย่างหนึ่งเป็นองค์ประกอบแห่งความเป็นโสคาบัน. ระวังข้อปฏิบัติขั้นนี้ผมเอามาไว้ตรงกลาง ๆ ระวังกลาง ๆ ; แล้วจัดระดับสูงสุดให้แก่เรื่องสัญญา.

ข้อปฏิบัติที่เป็นระดับกลาง ๆ สำหรับผู้เป็นมรชาวาสก็คือ ธรรมะ ๔ ข้อ นี้เรียกว่า “พุทธอเวจฺจปัสสัธา” - ความเชื่อที่แน่นแฟ้น ไม่หวั่นไหวคลอนแคลน

ในพระพุทธเจ้า, ธรรมอเวจจำปัสสัธา – ความเชื่อที่ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนในพระธรรม, สังฆอเวจจำปัสสัธา คือความเชื่อที่ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลนในพระสงฆ์, แล้วก็มีอริยกัณฑศีล คือศีลชนิดที่รักษาได้ดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า; นี่เป็นที่ไหลออกแห่งบุญ เรื่อยไป จนกระทั่งสูงขึ้น ไป กระทั่งพร้อมที่จะเป็น พระโสดาบัน, คือผู้ที่แรกถึงกระแสแห่งนิพพาน. ถ้าสูงไป กว่านั้นก็เป็นเรื่องบรรลุ มรรค ผล นิพพาน. เราอยู่ตรงกลางก็หมายความว่า รู้จักพระพุทธเจ้าดี พระธรรมดี พระสงฆ์ดี จนแน่นแฟ้น, มีศรัทธา มีความเชื่อ มีความเลื่อมใสแน่นแฟ้น, ไม่อาจจะทำชั่วทำผิดอะไรได้ เพราะมีความเชื่อ ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์; แล้วก็พิสุจน์อยู่ด้วยการปฏิบัติ ที่ปฏิบัติอยู่ เป็นอริยกัณฑศีล ศีลบริสุทธิ์ไม่มีที่ติ, ตัวเองก็ดี ตัวเองไม่ได้, คนอื่นมาดูแล้วก็ดีไม่ได้ นี่เรียกว่าอริยกัณฑศีล.

ถ้าคุณเป็นฆราวาสก็ดูให้ดี; ทำอย่างไรจึงจะเรียกว่า มีศรัทธาไม่คลอนแคลน ในพระพุทธ ในพระธรรม ในพระสงฆ์? เทียบนี้รู้สึกว่า น่าระแวงหรือ น่าอันตราย, ศรัทธาในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มันยังคลอนแคลน; แม้เขาจะประกาศตัวเป็นพุทธมามกะ เป็นอะไรอยู่ทุกเมื่อเชื่อนวัน รับผิดชอบสรณาคมน้อยทุกวัน มันก็รับแต่ปาก; พอจะได้อะไรที่ถูกต้องถูกใจหน่อย ก็ทั้งสรณาคมน์ ไปเอาสิ่งนั้นก็ได้ หมายความว่าไปทำชั่วต่อหน้าพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ก็ได้. นี่เรียกว่ายังไม่แน่นแฟ้น ยังง่อนแง่นคลอนแคลน. มันต้องเป็นถึงขนาดที่ว่า ยอมตายได้ ไม่ยอมเสียข้อปฏิบัติ หรือธรรมะไป จึงจะเรียกว่า ไม่ง่อนแง่นคลอนแคลน. เทียบนี้มีอะไรมาจ้วง มายั่ว มาล่อสักหน่อย ก็ทั้งพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไปเอาสิ่งนั้นแล้ว, ไม่ว่าคนหนุ่มสาว คนเฒ่าคนแก่ ก็ยังเป็นอยู่อย่างนี้. ไปดูให้ดี มันก็มีอริยกัณฑศีลไม่ได้ ศีลก็ต่างพร้อย ลุ่ม ๆ ดอน ๆ.

มรณวาสธรรมที่เป็นระดับกลาง ก็คือแน่นแฟ้น มั่นคง ในพระรัตนตรัย, แล้วก็มีการปฏิบัติตัวอยู่ในลักษณะที่ว่า ตัวเวงก็ตีเตียนตัวเองไม่ได้ ให้อำนาจตัวเองได้ เคารพตัวเองได้. เขาเป็นผู้ที่บำเพ็ญบุญอยู่อย่างสูงสุด แล้วก็มีความก้าวหน้าเรื่อยไป พร้อมทั้งจะเป็นพระโสดาบัน. นี้ผมเรียกว่ามรณวาสธรรมระดับกลาง.

มรณวาสธรรมที่เป็นระดับสูง คือ สุนฺญญะตปฺปะฏิสังยุตฺตา-ธรรมะที่เนื่องเฉพาะด้วย สุนฺญญตา. สุนฺญญตา แปลว่าความว่าง; มันมีเรื่องมาก ไร้พืดกันโดยละเอียดอีกที. คราวนี้จะบอกให้รู้ว่า สุนฺญญตาคือความว่างในจิตใจ ว่างจากความรู้สึกว่าตัวเรา หรือของเรา. ความรู้สึกประเภท *egoism* นี้คือความรู้สึกที่เป็นตัวเป็นตน; ที่มันเนื่องอยู่กับตัวคนนี้ ก็เรียกว่าของตน. จะเป็นมรณวาส หรือ เป็นบรรพชิตก็ตาม มีความทุกข์อย่างลึกซึ้งซึ่งอยู่ ก็ด้วยอำนาจตัวตน หรือของตน นี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นมรณวาสก็ทุกข์มากอยู่ด้วยเรื่องตัวตนของตน จึงเป็นการสมควรที่จะต้องบรรเทาเสียบ้าง.

พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า เรื่องสุนฺญญทานั้นเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง เกื้อกูลแก่มรณวาสตลอดกาลนาน. ท่านเสนออย่างนี้ชาวบ้านกลุ่มนั้นไม่เอา ว่าสูงเกินไป; แต่พอบอกให้ลดลงไปกว่านั้น ก็ปฏิบัติอยู่แล้ว; อย่างนั้นก็ไม่มีทางไปไหน นอกจากจะต้องปฏิบัติเรื่องสุนฺญญตาต่อไปเท่านั้น; ถ้าไปทางอื่นมันก็ไม่.

เดี๋ยวนี้มาเข้าใจกันเสียว่า เรื่องนี้สูงเกินไปไม่ต้องเอามาสอนมรณวาส; ผมก็เคยถูกห้าม. ผู้หลักผู้ใหญ่เคยห้ามว่า อย่าเอาเรื่อง อนัตตา สุนฺญญตามาสอนชาวบ้าน มันสูงเกินไป; บางคนก็เยาะเย้ยถากถางว่า ผมเอาเรื่องที่สูงเกินไปมาสอนชาวบ้าน; เช่นเรื่องจิตว่าง ก็ถูกล้อบ้าง ถูกค่าบ้าง. แต่ผมก็พยายามทำ

ให้ดีที่สุด ให้ตรงตามที่พระพุทธเจ้าท่านแนะไว้ ว่าฆราวาสก็ควรจะมีความรู้เรื่อง
 สุนทรียภาพ หรือเรื่องจิตว่างนี้ตามสมควรที่ฆราวาสควรจะรู้. มันจะได้บรรเทา
 ความทุกข์ยากลำบาก ทางจิตทางใจ. เพราะว่ามีความจริง หรือข้อเท็จจริง
 อยู่อย่างหนึ่งว่า คนเรามีความทุกข์อย่างร้ายแรงเนื่องมาจากความดี, ยึดมั่น
 ถือมั่น ในความดี. อย่างคุณสอบไล่ตก มีความรู้สึกเป็นทุกข์มาก นี้ก็เพราะ
 เรายึดมั่นในเรื่องจะสอบไล่ได้ หรือความดี. หรือว่าไม่ได้อะไรตามที่หวังไว้
 ในทางฝ่ายดี ฝ่ายสูงแล้ว .ก็ต้องเสียใจเป็นทุกข์. บางคนไปทำลายตัวเองด้วย
 การฆ่าตัวตายก็มี. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เรื่องอื่นมันช่วยไม่ได้ นอกจากความรู้
 เรื่องสุนทรียภาพจึงจะช่วยได้.

สุนทรียภาพ จะช่วยเด็ก ไม่ให้เด็ก ๆ ต้องร้องไห้ เมื่อสอบไล่ตก, ช่วย
 ผู้ใหญ่ไม่ให้ร้องไห้เมื่อผิดหวังในเรื่องที่หวังไว้มาก ๆ. พระพุทธเจ้าท่านทรงเห็น
 อย่างนี้จึงได้ยกเรื่องสุนทรียภาพขึ้นมา ว่าเป็นเรื่องเกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน.
 เราค่อยไปศึกษา เรื่องอนัตตา เรื่องสุนทรียภาพ กันอีกทีหนึ่ง โดยละเอียด.
 เกี่ยวกับเพียงยกมาให้เห็นว่ามันเป็นลำดับกันอยู่อย่างไร จะได้ครบชุด. ฆราวาส-
 ธรรมอย่างต่ำ สรุปไว้ด้วยเรื่องทศก, ปฏิบัติให้ถูกต้องเกี่ยวกับสังคม.
 สูงขึ้นไปก็เรื่องปญญาภิสังขะ โสตาปัตติยงคะ. สูงสุดก็คือเรื่อง
 สุนทรียภาพ. ^{๕๗}นี้เป็น ฆราวาสธรรม.

เรื่องสุนทรียภาพ เป็นเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพานโดยตรง. คนพวก
 หนึ่งก็จะคัดค้านว่า ไม่ใช่เรื่องของฆราวาส; ผมก็มีที่อ้างในพุทธภษิต ใน
 พระไตรปิฎกมีช้อยู่อย่างนั้น. คุณจะทำเอาหรือไม่ทำเอาไปคิดดู. ถ้าอ้าง
 หลักระพุทธภษิตมันก็มีอยู่ในพระไตรปิฎก อย่างนั้นแหละ. ที่นั่นถ้าเอาเหตุผล
 ส่วนตัวกัน ก็ไปคิดดูซิ. เมื่อฆราวาสร้อนเป็นไฟอยู่ก็ต้องมีน้ำมาดับไฟ ซึ่งไม่มี

อะไรที่ดีไปกว่า เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น; เพราะฉะนั้น ฆราวาสก็จะต้องมี
 ความรู้เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น หรือว่างจากความยึดมั่นถือมั่น ที่เรียกว่า
 สุญญตา; แล้วก็จิตใจว่างซนนี้ขึ้นอยู่กับความเป็นฆราวาส ก็จะเป็น
 ฆราวาสที่ไม่มีความทุกข์ และน่าบูชา, เป็นฆราวาสที่ดีที่สุด น่าบูชา.

ขอให้เอาไปนึกด้วยเหตุผลของตนเองอีกทีหนึ่ง คือในพระบาลีที่อ้างไว้
 ก็มี เหตุผลก็เห็นอยู่ว่าจริงอย่างนั้น ก็ถือปฏิบัติได้. แต่ถ้าว่าโดยที่แท้แล้ว
 พระพุทธเจ้าท่านสอนให้เอาเหตุผลของตัว อย่าไปเชื่อว่ามีอยู่ในบาลี เพราะใคร
 เขียนเติมเข้าไปเมื่อไรก็ได้; ขอให้ใช้ความเห็นอย่างแจ่มแจ้งของตัวเองเป็น
 เครื่องตัดสิน.

วันนี้เราพูดกันถึง**ตัวฆราวาสธรรมโดยหัวข้อใหญ่ ๆ** ฆราวาสธรรม
 ชั้นต่ำ ๆ - กลาง ๆ - สูง ๆ, มีอยู่เป็น ๓ ชั้น สามระดับอย่างนี้ ก็หมดเวลาที่
 เราจะพูดกันได้ในวันนี้. ขอให้ถือเอาไว้ เป็นหัวข้อที่จะพูดในรายละเอียดเฉพาะ
 เรื่อง ๆ ต่อไปในวันหลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเรื่องสุญญตา. ที่นี้เหลืออยู่เรื่อง
ธรรมะประเภทที่เป็นเครื่องมือ ที่จะทำให้ปฏิบัติถึงจุดหมายนั้นมันอีกพวกหนึ่ง
 เขาเรียกว่า “ฆราวาสธรรม” โดยตรงเหมือนกัน; มีธรรมอยู่ ๔ ข้อเรียกว่า
 สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ๔ อย่างนี้ก็เอาไว้พูดในวันต่อไป.

สำหรับวันนี้ พวกกันที่ เพราะว่าหมดเวลาเพียงเท่านี้.

อิงฺม อญฺเฎบิ ปุจฺฉสฺส
ยทิ สจฺจา ทมา จาคา

ปุถุ สมณพฺรหฺมณ
ชนฺตฺยา ภิยฺโยธ วิชฺชติ.
(สคคณ. สํ. ๑๕/๓๑๖/๘๔๕).

เข็ญท่านลองถามสมณพราหมณ์ทั้งหลายเหล่านี้ดูบ้าง ถ้าจะมีธรรม
ในโลกนี้ (สำหรับฆราวาส) ที่ยิ่งไปกว่า สัจจะ ทัมะ จาคะ ขันติ?

ฆราวาสธรรมที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ.

- ๕ -

๒๓ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว
ในวันนี้จะได้พูดคุยกันถึงเรื่อง ฆราวาสธรรม ซึ่งหมายถึง
ฆราวาสธรรม ที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ. ในครั้ง
ที่แล้วมาได้ชี้ให้เห็น .ตัวฆราวาสธรรมโดยตรงไว้ถึง ๓ ระดับ
คือ ต่ำ - กลาง - สูง. ฆราวาสจะต้องมีฆราวาสธรรม
ทั้ง ๓ ระดับ จึงจะเป็นฆราวาสที่มีความสุข. ฆราวาสธรรม
ต่ำๆ ก็คือ เรื่องทำมาหากิน เรื่องการสังคม เรื่องที่ศอก
เป็นต้น; นี่ต้องปฏิบัติให้ดี จะได้มีทรัพย์ มีเกียรติยศ
มีสังคมที่ดี ก็เป็นอันเสร็จเรื่องไปตอนหนึ่งสำหรับฆราวาส,
สำหรับหน้าที่ของฆราวาส ซึ่งมีฆราวาสธรรมในขั้นต่ำ
เป็นคู่กัน.

ที่นี้ฆราวาสควรจะต้องมี ฆราวาสธรรม ในขั้นกลาง ก็คือ รู้จัก
พระพุทธรู้จักพระธรรม รู้จักพระสงฆ์, แล้วก็มีศีลที่ดี; นี้ก็หมายความว่า

เป็นเรื่องสูงขึ้นไป สำหรับจะได้มีจิตใจสูงขึ้นไปในทางธรรม, นี้เรียกว่า*ขรรวาสธรรมในระดับกลาง* ซึ่งจะต้องรู้จักหลักของพระศาสนาอย่างถูกต้อง, และมีความศรัทธา ความเชื่อ ความเลื่อมใส แน่นแฟ้น ในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และมีศีลดี; ก็ได้ความสุขใจในขั้นที่สูงขึ้นไปด้วยเหมือนกัน. แต่เท่านี้ยังไม่พอ ขรรวาสจะต้องมี*ขรรวาสธรรมขั้นสูง*อีกขั้นหนึ่ง คือธรรมะในขั้นสูงที่เรียกว่า สัจจญาณ หรืออนัตตา สำหรับขรรวาสจะได้ปลงตก ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ มันไม่เป็นไปตามปรารถนา เช่น ความวิตถลเกิดขึ้น หรือความทุกข์อย่างอื่นเกิดขึ้น แม้ที่สุดแต่ความเจ็บไข้เป็นต้นก็ดี เขาจะได้มีความรู้เรื่องสัจจญาณ อนัตตา มาเป็นเครื่องปลง แล้วก็สลัดความทุกข์ที่เกิดมาจากการวิบัติ หรือการที่จะต้องเป็นไปตามธรรมชาตินั้น ออกไปเสียได้, เลยไม่มีความทุกข์; มิฉะนั้นจะเป็นขรรวาสที่โง่เขลา มีความทุกข์ ในเมื่อสิ่งต่าง ๆ มันไม่เป็นไปตามที่ตนปรารถนา.

ขรรวาสควรจะรู้เสียด้วยว่า *มันไม่มีอะไรที่จะเป็นไปตามปรารถนาของเราไปทุกสิ่งทุกอย่าง; มันเป็นไปตามปรารถนาได้น้อยมาก แล้วมันก็ยากที่จะเป็นด้วย.* เพราะฉะนั้น เราต้องมีธรรมะในขั้นสูงสำหรับแก้ปัญหานั้น ซึ่งอย่าให้ขรรวาสตกนรกทั้งเป็น, อย่าต้องนั่งร้องไห้บ่อย ๆ; เมื่อลูกตาย เมื่อผัวตาย เมื่อเมียตาย, หรือเมื่อวิบัติด้วยโจรภัย อัคคีภัย หรือจะต้องเจ็บต้องใช้ในลักษณะที่รักษาไม่ได้, ขรรวาสนั้นก็จะต้องเป็นทุกข์มาก. นี้ขรรวาสต้องมี ขรรวาสธรรม ถึง ๓ ระดับอย่างนี้.

แต่บางคนเขาไม่ยอมให้มีหลักอย่างนี้ ไม่ยอมให้ถือว่าเรื่องธรรมะขั้นสูง เช่นสัจจญาณเป็นต้นนั้น ว่าเป็นเรื่องของขรรวาส; แต่ในพระบาลีมีอยู่ชัดในพระไตรปิฎกนี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าเรื่องสัจจญาณ เป็นเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่ขรรวาสตลอดกาลนาน. คุณเอาไปศึกษาคูเอง คุณจะประสพว่าใน

ประเทศไทย ในกรุงเทพฯ นี้แหละ ไม่ใช่ที่อื่น, เขาจะคัดค้านเรื่องฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องเรียนเรื่องสุญญาตาเป็นต้น; ทว่าสูงไป เอาจมาสอนนั้นไม่ควร; แล้วว่าจะเป็นผู้สรรคแก่ความเจริญของฆราวาสด้วย; มันผิดกันอยู่อย่างนี้. ส่วนผมก็ยังขอยืนยันอยู่ตามเดิมว่า ฆราวาสจะต้องมีฆราวาสธรรมใน ๓ ระดับนี้: ระดับต่ำเพื่อทำมาหากิน; ระดับกลาง เพื่อประกอบการบุญการกุศล ทางจิต ทางวิญญาณ ทางศาสนา; ระดับสูง เพื่อป้องกันความทุกข์ทางจิต ทางวิญญาณ ที่จะเกิดขึ้นแก่ฆราวาสเป็นประจำ เช่นลูกตาย เมียตาย เป็นต้น. เมื่อครบทั้ง ๓ อย่าง ก็จะเป็นฆราวาสที่ไม่ตกนรกทั้งเป็น. นี่เป็นเรื่องที่เราได้พูดกันแล้ว และเป็นหลักตายตัวที่จะต้องปฏิบัติให้ได้, ขอย้ำว่า เป็นเรื่องที่จะต้องปฏิบัติให้ได้.

ที่นี้เราก็มักจะปฏิบัติไม่ได้ จึงต้องมีธรรมะสำหรับฆราวาสอีกหมวดหนึ่ง มาเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้ปฏิบัติให้ได้. คั้งที่ผมได้กล่าวแล้วว่า ธรรมะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือธรรมะประเภทที่เราจะต้องปฏิบัติ และธรรมะประเภทที่จะช่วยให้เราปฏิบัติได้ ในสิ่งที่เราจะต้องปฏิบัติ. วันนี้จะพูดใน **ฆราวาสธรรม ประเภทที่เป็นเครื่องมือ** สำหรับให้ปฏิบัติฆราวาสธรรม อย่างที่กล่าวมาแล้ว ๓ ระดับนั้นได้.

ฆราวาสธรรม ที่เป็นเครื่องมือนี้มีระบุไว้ชัดในพระบาลีอีกเหมือนกัน ว่า มีอยู่ ๔ ข้อ :- สัจจะ - ความจริงใจ, ทมะ - การบังคับตนเอง, ขันติ - ความอดกลั้นอดทน, จาคะ - การสละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในใจ ออกไปเสียจากใจ; รวมเป็น ๔ อย่างด้วยกัน เรียกว่า “**ฆราวาสธรรม ในฐานะที่เป็นเครื่องมือ**” เราจะอธิบายกันทีละข้อ ว่าธรรมะ ๔ ข้อนี้เป็นเครื่องมืออย่างไร ?

ข้อแรก สัจจะ คือความจริงใจ นี่คือความตั้งใจจริง ๆ ที่จะปฏิบัติในสิ่งนั้น เรียกว่า สัจจะ, ตั้งใจให้มันอย่างถึงขีดที่สุด เขาก็เรียกว่า “อธิษฐานนะ” ในภาษาบาลี, หรืออธิษฐาน รวมกันเข้าทั้งสองคำก็เรียกว่า **สัจจาทิษฐาน**, ดังที่เราได้ยินอยู่บ่อย ๆ ว่า มีสัจจาทิษฐาน – คืออธิษฐานในสัจจะ ความจริงอย่างใดอย่างหนึ่งที่เราจะทำ, ตั้งใจจะทำ. ข้อนี้มีความสำคัญอย่างไร คุณก็พอจะเข้าใจได้. เราต้องมีความตั้งใจจริงนี้เป็นข้อแรก : แม้เราจะรู้ว่าจะทำอะไรเป็นอะไร หรือจะต้องทำอะไร; เพียงเท่านั้นมันไม่พอ มันต้องมีสัจจาทิษฐานในเรื่องนั้น ในข้อนั้น, ฉะนั้นพิธีรีตองต่างๆ บางอย่างบางชนิดก็มีประโยชน์ คือตั้งสัจจาทิษฐานจะทำนั้นทำนี้; ถ้าไม่สำเร็จไม่ยอมเลิกละ, เช่นอธิษฐานว่า ต้องสำเร็จ ไม่สำเร็จก็ต้องตาย, มีสองอย่างเท่านั้น.

เมื่อพระพุทธเจ้าทำความเพียรเพื่อตรัสรู้ ก็มีสัจจาทิษฐานทำนองนี้ เมื่อประทับนั่งลงไปทีโคนต้นโพธิ์ แล้วทรงอธิษฐานว่า แม้จะอะไร ๆ จะหมดไปจนเหลือแต่กระดูกก็ตาม ถ้าไม่บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณแล้วจะไม่ลุกขึ้นจากที่นั่งอันนี้ ลองฟังดู. เลือดเนื้อ เส้นเอ็นอะไรก็ตาม จะแห้งไปจนเหลือแต่กระดูกก็ช่างมัน ถ้ายังไม่บรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณ จะไม่ลุกจากที่นั่งอันนี้. ในที่สุดก็ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณที่นั่น ในวันนั้น. เรื่องของคนอื่นๆ ก็เหมือนกัน ถ้าเป็นเรื่องทางจิตใจ ก็เป็นเรื่องที่เหมาะสมที่สุด ที่จะมีสัจจาทิษฐาน; เพราะเรื่องทางจิตใจนี้มันจักทำเอาได้ง่ายกว่าเรื่องเป็นวัตถุข้างนอกตามธรรมชาติ; หรือเรื่องที่มีมันเนื่องกับคนอื่น นี่มันบังคับไม่ได้ หรือบังคับได้น้อย แต่ถ้าเรื่องส่วนตัวของเรา แล้วยังเป็นเรื่องทางจิตใจด้วยแล้ว ย่อมอยู่ในวิสัยที่จะมีสัจจาทิษฐาน.

ทีนี้เราจะพูดถึงเรื่องที่สำคัญที่สุด อย่างการศึกษาเล่าเรียนของพวกคุณในโรงเรียน ในวิทยาลัยก็ตาม ถ้ามีสัจจาทิษฐานกันเสียบ้าง, และทำให้มันจริงๆ ผลคงจะดีกว่านี้. เกี่ยวนี่มันมีสัจแต่ความตั้งใจ เราก็ตั่งใจ; แต่แล้วก็มี การ

โสดาเสาะแสและ แทรกแซงอยู่ตลอดเวลาทุก ๆ วัน. ถ้าตั้งใจจริงมันต้องดีกว่านี้ คุณไปดูเด็ก ในการศึกษาเล่าเรียนของคุณนั้น ถ้าตั้งใจจริงจะต้องดีกว่านี้ อย่างน้อยอีกสัก ๒๐-๓๐ เปอร์เซนต์: มันมีเวลาที่เหลือโสด เสาหะแหละ ผลักวัน ประกันพรั่ง หรือว่าขี้เกียจ. ฉะนั้นเรามองเห็นกันแล้ว ก็จะต้องถือเป็น หลักธรรมะที่สำคัญข้อหนึ่งที่จะต้องเคารพธรรมะข้อนี้. นี่เป็นข้อแรก คือตั้งใจจริงขนาดอธิษฐาน.

ข้อที่ ๒ คือ ทม (อ่านว่า ทะมะ) แปลว่าบังคับตัวเอง ช่มชี้ บังคับตัวเอง บังคับใจของตนเอง. สิ่งที่เราเรียกว่า จิตใจนี้ มันบังคับยากใคร ๆ ก็รู้ พอจะเข้าใจกันได้ ว่ามันบังคับยาก; แต่ท่านก็ยังสอนให้บังคับ ไม่ให้ยอมแพ้ พระพุทธภาษิตเกี่ยวกับ “ทะมะ” นี้มีน่าฟังมาก คือว่า “**จงทราบตน, จงบังคับตน ให้เหมือนความขี้ขลาด สามารถบังคับข้างที่ตกน้ำมัน**” ลองนึกถึงภาพ พจนอันนี้ก็จะเข้าใจได้ง่ายขึ้น. ข้างที่ตกน้ำมัน ไม่ใช่ข้างธรรมดา, ความขี้ขลาด มีคำว่าฉลาดประกอบอยู่ด้วย จึงจะบังคับข้างที่ตกน้ำมันได้; เราจงบังคับจิตของเราให้ได้เหมือนอย่างนั้น. เราก็ต้องเป็นความขี้ขลาด ถ้าเป็นความขี้ขลาดโง่ มันก็ตายเพราะข้างนั้น; เพราะว่าจิตนี้มันจะยิ่งกว่าข้างที่ตกน้ำมัน.

คุณจะต้องสังเกตดูให้ดีๆ จิตนี้มันยิ่งกว่าข้างที่ตกน้ำมัน ถ้าเราไม่ไปแตะต้องมันเข้า มันก็ดูคล้าย ๆ กับไม่มีพิษสงอะไร; อย่างเรานั่งอยู่อย่างนี้ รู้สึกอยู่อย่างนี้ ดูคล้าย ๆ กับว่า จิตนี้มันเป็นของอยู่ในอำนาจ หรือควบคุมง่าย บังคับง่าย. แต่พอลองไปเริ่มบังคับมัน มันจะต่อสู้, แล้วมันจะคืนกรนยิ่งกว่า ข้างตกน้ำมัน; และเมื่อทำไม่ถูกวิธี เป็นหมอข้างที่โง่ ก็จะต้องตาย เช่นเป็นบ้า.

การบังคับจิตอย่างไม่ถูกวิธีนี้ มันทำให้คนนั้นกลายเป็นบ้า. เหมือน หมอข้างที่ไม่ฉลาดพอ ไปบังคับข้างที่ตกน้ำมัน มันก็ต้องตาย.

เราจะต้องเป็นผู้ฉลาดในเรื่องของจิต แล้วก็บังคับให้ถูกวิธี มันก็จะบังคับได้. วิธีบังคับจิตนั้น มันเป็นเทคนิคเฉพาะ เป็นเรื่อง ๆ เรื่อง ๆ ไป; จะบังคับในลักษณะไหน ก็ต้องไปศึกษาเอาในลักษณะนั้น, เช่นบังคับให้เป็นสมาธิ หรือจะบังคับให้เป็นวิปัสสนา ก็เห็นแจ้ง, หรือจะบังคับให้มีฤทธิ์มีเดช มีปาฏิหาริย์, ก็ล้วนแต่ต้องเป็นการฝึกที่ถูกต้องวิธี เฉพาะเรื่องด้วยกันทั้งนั้น, แต่ถ้าพอทำผิดวิธี มันก็กลายเป็นความทุกข์; บางทีก็ทำให้กลายเป็นบ้า เสียสติไป.

ฉะนั้น ในเรื่องบังคับจิต เขาจึงมีอุบายที่แยกเอาไว้เป็น ๒ ชนิด เรียกว่า บัคคะ กับ นิคคะ : *บัคคะ* คือว่า เอาดีเข้าว่า เอาดีเข้าต่อ, ประคับประคองประเล้าประโลมจิต; วิธี *นิคคะ* คือวิธีที่ข่มขีลงไปโดยตรง บีบบังคับโดยตรง. ฉะนั้นจะต้องดูโอกาสว่า จะต้องใช้อย่างไร? ใช้วิธีไหน? หรือใช้ทั้งสองอย่างให้ทันทั่วที่ ให้ทันเหตุการณ์อย่างไร? เราจึงจะบังคับจิตนี้ได้. เหมือนกับเราจะบังคับเด็กสักคนหนึ่ง ด้วยไม้เรียวตลอดเวลา มันคงจะโกลาหล วุ่นวาย; บังคับด้วยสตางค์ ด้วยขนม ด้วยลูกกวาด หรืออะไรก็ตาม มันก็จะเรียบร้อยกว่า. เรื่องของจิตก็เป็นอย่างนี้, มี *นิคคะ* *บัคคะ*. *นิคคะ* คือข่มขีลงไป เหมือนใช้ไม้เรียว; *บัคคะ* คือประคับประคองประเล้าประโลม เหมือนใช้ขนมบังคับ.

เปรียบจิตกับเด็ก นี้ก็มีส่วนจริงอยู่มาก; คือมันยังไม่รู้อะไร. ถ้าเปรียบกับช้างมันก็มีส่วนจริงอยู่มาก คือมันมีแรงมาก ถึงบวมมันก็ขึ้นมาแล้ว มันก็อันตราย. เราไปใช้การสังเกต การพิจารณาให้ถี่ ๆ ให้รู้เรื่องของจิต รู้ธรรมชาติของจิต รู้เล่ห์เหลี่ยมมายาของจิต, ก็จะต้องบังคับได้ในที่สุด. แต่ถ้าเรื่องในทางศาสนาแล้วเขียนไว้ครบถ้วน เป็นตำรา เป็นคำสอน. ในเรื่องของ

ชาวบ้านนั้น ก็ต้องไปหาวิธีเอาเองที่จะบังคับจิต. เช่นคุณอยากจะไปดูหนัง ในกรณีที่ไม่มีสมควรจะไป ก็ลองต่อสู้กันกับจิตดู มันก็จะมีโอกาสที่จะพบกับ ธรรมชาติของจิต หรือการบังคับจิต.

การบังคับจิตนี้เรียกว่า ทัมะ เป็นธรรมะสืบต่อมา เป็นข้อที่สอง. ข้อที่ ๑ สัจจะ ความตั้งใจจริง เรากลัวว่า หรือมันมักจะเป็นที่เคี้ยวว่า การตั้งใจ จริงนี้มันอยู่ไม่ค่อยจะได้ มันไม่จริงไปตลอด ฉะนั้นเพื่อจะให้จริงตลอดก็ต้องมี ข้อที่สอง คือบังคับเข้าไปให้อยู่ในร่องในรอยของความตั้งใจจริง.

มาถึงข้อที่ ๓ บัณฑิต แปลว่า ความอดทน นี่จำเป็นจะต้องมีเข้ามา รับช่วงอีกที; เพราะว่าในการบังคับจิตนั้นมันโกลาหลวุ่นวาย มันเจ็บปวด มันต้องทน, เพราะความเจ็บปวด เพราะความโกลาหลนั้น มันต้องทน. ถ้า ไม่มีการทน มันล้มละลายที่ตรงนั่นเอง ฉะนั้นต้องเอาความอดทนเข้ามารองรับ ไว้อีกทีหนึ่ง; จะต้องมีความหนักแน่นและอดทน มันจะได้ไม่โกลาหลมากมาย มันจะได้ไม่เป็นบ้า เพราะเราทำความหนักแน่นให้แก่จิต. แปลว่าสงบราบังจิต ให้มันทนได้ รอได้ คอยได้; เพราะ ในบรรดาความสำเร็จทั้งหลายนั้นมัน ไม่ได้มาทันอกทันใจ มันต้องการเวลา บางทีก็ต้องการเวลามากเสียด้วย. ถ้าไม่ ทนมันก็ล้มเหลว มันยังไม่ถึงเวลาที่จะได้ผล แล้วเราก็ไม่ทน มันก็เลิกกัน. ฉะนั้นเราก็ต้องทนได้ด้วย รอคอยได้ด้วย. สำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา^{นี้} เขามีคำที่ไพเราะน่าฟังมากอยู่คำหนึ่งว่า “ประพตฺติพรหมจรรย์ด้วยน้ำตา” หมายความว่า เป็นภิกษุ เป็นบรรพชิต^{นี้} มีสติขานัยที่เราต้องประพตฺติปฏิบัติ; ที่มันสิ้นความรู้สึกของเรา, เราต้องทน ทนจนน้ำตาไหล ก็ไม่ยอมให้มันเสียไป ในข้อปฏิบัติ. ฉะนั้นความอดทน^{นี้} ถ้าพูดให้ถูกแล้ว มันอดทนต่อการบีบคั้น ของกิเลส.

ในโรงเรียนเขามักจะสอนกันแต่ว่า อคทนต่อกันคำว่า, อคทนต่อความร้อหนาวตามธรรมชาติ, อคทนต่อทุกขเวทนาเมื่อเจ็บไข้. ผมว่าอย่างนี้ไม่ยาก นี่เป็นของเด็กเล่น; ที่มันยากที่สุดก็คืออคทนต่อการบีบคั้นของกิเลส, จะเป็น รากะ โทสะ โมหะ อะไรก็ตาม ที่มันบีบคั้นเผาผลาญจิตใจ. ถ้าคุณเคยมีรากะก็ลองสังเกตดูบ้าง ว่ามันมีพิษสงเท่าไร? จะต้องอคทนเท่าไร? แม้แต่อยากไปดูหนัง อยากจะทำสำมะเลเทเมาอะไรบางอย่างนี้ เมื่อไม่ได้ไปทำตามที่มีนอยากแล้ว มันมีพิษสงอย่างไร? นั่นก็คือความบีบคั้นของกิเลสนั่นเอง. ที่นักเลสบางชนิดมันยังร้ายกว่านั้น มันคอยแต่จะให้เราล้มละลาย หรือฉิบหาย.

ความบีบคั้นของกิเลสเป็นเรื่องของความร้อก็ได้ เป็นเรื่องของความเกลียดก็ได้ เป็นเรื่องของอย่างอื่น เช่น อิจฉาริษยา ความกลัว ความอะไรก็ตามใจ, ล้วนแต่บีบคั้นทั้งนั้น; โดยเฉพาะอย่างยิ่งความวิตพิลคัพรากความไม่ได้อย่างใจ, ไม่ได้อย่างที่กิเลสต้องการนี้ มันบีบคั้นที่สุด; จึงต้องใช้ความอคทน ซึ่งเรียกว่า *อธิวาสขันธ์* เป็นขันธอันเป็นความอคทนชั้นสูงสุด. อคทนต่ำๆ นั่นคืออคทนร้อ อคทนหนาวตามธรรมชาติ, อคทนเมื่อเจ็บเมื่อไข้ เมื่อเกิดทุกขเวทนา, อคทนเมื่อเขาตำ เขาสบประมาท ก็ยังไม่เท่าการบีบคั้นของกิเลสในภายในของตัวเอง. แต่ถึงอย่างไร เราก็ต้องอคทนทุกอย่าง อคทนอย่างง่าย ๆ อย่างธรรมดาด้วย อคทนอย่างสูงสุด คือการตามบีบคั้นของกิเลสด้วย.

ลองคิดดูว่า เราเคยมีความอคทนถึงขนาดนี้หรือเปล่า ในชีวิตของเราที่ผ่านมาแล้วแต่หนหลัง? ในการศึกษาเล่าเรียนนี้ ไม่ต้องไปเอาที่อื่น เราเคยมีความอคทนถึงขนาดที่น่านับถือ น่าเลื่อมใสอย่างนี้บ้างหรือเปล่า? เคียงนี้ไม่มีใครบังคับเรา เราฟรี เราสนใจตัวเองก็ได้ ก็เลยไม่ค่อยจะมีการอคทน; แม้ที่

สุขแต่ว่า ตั้งใจว่าฉันจะศึกษาเรื่องนี้ให้เสร็จไป, ตั้งใจเป็นสัจจะ แล้วบังคับตัวเองให้ทำ, แล้วก็ทง่วงนอน ทนอะไรต่างๆ นานา, ทนได้หรือไม่? ทนจนเรื่องนั้นมันเสร็จไปได้: ถ้าง่วงนอนขึ้นมากไปแก้ไขด้วยวิธีนั้นวิธีนี้ให้มันหายง่วงนอน ให้เรียนต่อไป ให้มันได้เสียก่อนจึงจะนอน; อย่างนี้เคยทำกันบ้างหรือไม่? ทั้งหมดนี้เรียกว่า “ความอดทน” จะต้องเข้ามารองรับการข่มขี้ บังคับตัวเอง, อย่าให้มันล้มละลายไปเสียง่ายๆ; คือเราทนอยู่เรื่อย การบังคับตัวเองก็เป็นไปได้เรื่อย.

ต่อไปก็มาถึงข้อสุดท้าย ข้อที่ ๔ จาคะ นี่เป็นการระบายออกของสิ่งที่ต้องทน. จาคะ แปลว่า ให้ออก หรือ ระบายออกไป; ในที่นี้มันไม่ได้หมายถึงให้สิ่งของ. คำว่า “จาคะ” หมายถึงให้สิ่งของก็มี ให้อื่น ๆ อีกก็มี; แต่ในที่นี้เราหมายถึง ระบายสิ่งที่เราไม่ต้องการให้มีอยู่ในจิตใจของเรา; สละสิ่งซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความดี หรือความสำเร็จ ออกไปจากจิตใจของเรา ก็เรียกว่า “จาคะ” ในที่นี้. นี่หมายความว่า เราจะไม่ต้องทน จนทนไม่ไหว หรือว่าจนตายเพราะทน; ที่ชาวบ้านเขาเรียกว่า “ขันแตก” ขันติ คืออดทน แต่ทนไปทนมา อย่างไรก็ไม่ทราบ เกิดขันแตก คือล้มละลาย. ที่นี้เพื่อไม่ให้ขันแตก เราก็ต้องมีการระบาย มีลิ้นวาลว (valve) สำหรับระบายออกอยู่เสมอ, คือเราจะต้องช่วยทำอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ, ให้มันระบายออกไปเสียเรื่อยๆ อย่าให้ต้องทนจนทนไม่ไหว.

เพราะฉะนั้น ถ้ามีอะไรที่จะช่วยบรรเทาได้ ก็ช่วยบรรเทามันออกไป; เราต้องปลอบจิตใจ จะต้องสวคมนต์ภาวนา หรือว่า จะต้องทำอะไรตามที่ว่าควรจะทำให้เป็นรูรั่ว สำหรับระบายความกดดันออกไปเรื่อยๆ พอทนไหวเรื่อยๆ รวมทั้งการพักผ่อน การเปลี่ยนแปลงนั้นๆ ให้เป็นไปโดยถูกวิธี ที่เรียกว่า

sublimation นั้น ใช้ได้ดี, เปลี่ยนกระแสของความกดดัน ให้กลายเป็นกระแสของการส่งเสริมไปเสีย. ที่นี้มันก็เป็นไปในลักษณะที่ครบถ้วนทั้ง ๔ ประการเรื่อยไปๆ ไม่เท่าไรก็สำเร็จ ตั้งใจจะทำอะไร สิ่งนั้นจะต้องสำเร็จ ถ้าเรามีครบถ้วนทั้ง ๔ ประการนี้.

เราจะมองดูกันตั้งแต่เรื่องเล็กๆ เช่น คุณอยากจะทำงบบุหรี่ อยากจะเลิกสูบบุหรี่; คุณจะต้องมีสัจจะข้อแรก - อธิษฐานจิต, แล้วก็บีบบังคับจิตให้มันทำตามนั้นอย่างสม่ำเสมอ, แล้วพอมันเกิดปฏิกิริยาเจ็บปวดขึ้นมา คุณจะต้องทนด้วยขันติ, และพร้อมกันนั้นก็หาทางนั้นนี้มาช่วยมัน ให้ความเจ็บปวด หรือเงื่อนอะไรก็ตามนี้ มันไปเสียทางโน้นบ้าง ทางนี้บ้าง, เราก็เลยทำงบบุหรี่ได้; นี่มันเป็นอุบาย. ธรรมชาติประเภทนี้เขาเรียกว่า "อุบาย" แต่ไม่ใช่อุบายคดโกง หลอกหลวงใคร เป็นอุบายที่จะฆ่ากิเลส. เรื่องทำงบบุหรี่นี้คิดเดียวมันก็ยังต้องใช้ธรรมชาติ ๔ ข้อนี้. มรวาสาธรรมเรื่องอื่นอีกมาก ที่จะต้องทำให้ลุล่วงไป.

กิจการงานที่มนุษย์จะต้องทำนี้ หรือว่าหน้าที่ ที่จะต้องทำ ในการพัฒนาตัวเองนี้ เขาแบ่งออกเป็น ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายที่จะต้องละออกไป และฝ่ายที่จะต้องทำให้มันมีขึ้นมา. เราต้องฉลาดทั้งในฝ่ายที่จะต้องละ และฝ่ายที่จะทำให้มีขึ้นมา. ฉะนั้นเราจะต้องรู้ว่าอะไรมันเป็นความชั่วที่ต้องละ, อะไรเป็นความดีที่จะต้องทำ, แล้วอะไรเป็นอุบายที่จะทำให้สำเร็จได้ตามนั้น. อย่างน้อยก็ต้องรู้ ๓ อย่าง พร้อมๆ กันไป. เช่นอยากจะทำงบบุหรี่ หรือเลิกอบายมุขต่างๆ นี้มันเป็นเรื่องที่ต้องทั้ง ต้องละ; แล้วเราก็ต้องขยันขันแข็งในการศึกษา ในการทำงาน นี่มันก็ต้องทำให้มีเป็นสองอย่าง อย่างนี้; ก็เรียกว่าฝ่ายที่ต้องละ และฝ่ายที่ต้องทำให้มีขึ้นมา; แล้วที่นี้ก็ต้องมีอุบายที่จะให้ได้ตามนี้.

ภาษาบาลีก็มีคำง่าย ๆ คำแรกก็คือ อปาย (อปายะ), อบาย คือชั่ว หรือเลว เสื่อม ที่จะต้องละ. คำที่สอง เรียกว่า –สปาย (สปายะ) คือสบายดี นี้ทำให้มีขึ้นมา. และเราก็ต้องมีอุปาย (อุปายะ) คือวิธีการที่จะทำให้อบายหมดไป ให้สบายเกิดขึ้น. สามคำลงท้ายว่า “บาย ๆ” ด้วยกันทั้งนั้น, อบาย – สบาย – แล้วก็อุปาย; ถ้าเป็นภาษาบาลีก็ว่า อปาย สปาย อุปาย; เหล่านี้เป็นเรื่องชีวิตธรรมคาสามัญนี่เอง แต่เราไม่เคยรู้ ไม่เคยเรียนมัน. ส่วนที่เราต้องละ ก็ละ จะบุดูที่อบายมขทั้งหลาย ไปหารายชื่ออ่านเอาในหนังสือตำรา หรือเป็นเรื่องที่เคยเรียนกันมาแล้ว ไม่ต้องพูดถึงให้เสียเวลา. สปายะ คือถูกกระทำถูก หรือเจริญ เราก็ต้องสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ทำหน้าที่จนมีทรัพย์สมบัติ จนมีเกียรติยศชื่อเสียง จนมีสมาคม มิตรสหายที่ดี นี้ ฝ่ายที่ต้องสร้างขึ้นมา; มีที่เรื่อง คุณก็ไปดูเอง อาจจะได้รู้ว่า พรวาสจะต้องละอะไรบ้าง จะต้องทำอะไรบ้าง. ในเรื่องการละบุหรื ละเหล้า ฯลฯ ก็ยังต้องใช้ธรรมะอย่างนี้. นี้ ส่วนที่ต้องละ.

ที่ส่วนที่ต้องทำให้มีขึ้น เช่นว่า คุณจะเรียนหนังสือ จะสอบได้ ให้ได้ ก็จะต้องใช้ธรรมะทั้ง ๔ อย่างนี้อีกเหมือนกัน : สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ ไม่ต้องพูดถึงอย่างอื่น. ถ้ามี ๔ อย่างนี้แล้ว ไม่ต้องพูดอันอื่นอีกก็ได้; แต่ว่ามัน อาจจะมีอยู่อีกที่เรียกชื่ออย่างอื่น แต่เนื้อแท้มันก็เหมือนกัน เรายังไม่ต้องไปพูดถึงดีกว่า หรือถ้าจะพูดก็เอาไว้ทีหลัง. ขอให้สนใจบูชา “พรวาสธรรมที่เป็นเครื่องมือ” นี้ สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ สี่ข้อนี้ให้ก้องอยู่ในหู อยู่ในจิตในใจเสมอ. สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ เป็นเครื่องมือกำจัดมาร, เป็นเครื่องมือที่จะสร้างสิ่งที่เราปรารถนาในทุกกรณี โดยเฉพาะของพรวาส แม้บรรพชิตที่จะปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล นิพพาน ก็ต้องใช้แบบนี้; ธรรมหมวดนี้แม้จะมีชื่อเรียกว่า “พรวาสธรรม” – ธรรมสำหรับพรวาสก็ตาม ก็ยังใช้ได้แม้จนกระทั่งไปนิพพานเลย.

เรามี สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ ในข้อปฏิบัติทุกชั้นทุกตอน เรื่อย ๆ ขึ้นไป ก็จะสามารถลำดับ จนถึงบรรลุนิพพาน.

นี่ ผมพูดอธิบายธรรมะหมวดนี้ ในฐานะที่เป็นธรรมะประเภทเครื่องมือ เพื่อให้มรชาวาสธรรมที่เป็นตัวธรรม ที่เราจะต้องประพฤตินั้นสำเร็จ. แม้อยันไปนี่ถึงที่พูดแล้วในคราวก่อนว่า มรชาวาสธรรมคำ ๆ ที่จะต้องปฏิบัติในเรื่อง ทิศทั้งหกให้ดี, ทำมาหากินให้ดี นี่ก็ต้องใช้ ๔ อย่างนี้. ที่มรชาวาสธรรมที่สูงขึ้นมา ที่ว่าจะต้องมีศรัทธา ปัญญา ในทางธรรม, มีศีลที่พระอริยเจ้าชอบใจ เหล่านี้ เราจะมีสิ่งเหล่านี้ได้ จะต้องมรธรรมะเครื่องมือ ๔ อย่างนี้ช่วยอีกเหมือนกัน. ที่ชั้นสูงสุดที่เราจะต้องมีความรู้เรื่อง สัจจะ ทมะ หรือว่า อบรมจิตใจของเรา ให้มันแจ่มแจ้งอยู่ด้วยสัจจะ ทมะ ไม่ไปเที่ยวยิตนนี่ยิตนนี่ให้เป็นทุกข์ เราก็ต้องใช้เครื่องมือ ๔ ข้อ ๔ อย่างนี้อีกเหมือนกัน. มรชาวาสธรรมพวกโน้นได้มรชาวาสธรรมพวกนี้เป็นเครื่องมือแล้วก็จะอยู่ในวิสัยที่จะทำสำเร็จได้; นี่เสร็จไปตอนหนึ่ง.

ที่นี้ ก็อยากจะบอกอีกเหลี่ยมหนึ่ง หรือแง่หนึ่งว่า มรชาวาสธรรม ๔ ประการนี้ ที่เราเรียกว่า “เครื่องมือ ๆ” อยู่หยก ๆ นี้ เราอาจจะพลิกให้ไปเป็น *มรชาวาสธรรมที่จำต้องปฏิบัติ* ก็ได้เหมือนกัน. ในโรงเรียนนักธรรมชั้นต้น ๆ เขาก็สอนมรชาวาสธรรม ๔ ข้อนี้ ในฐานะเป็นธรรมะที่ต้องปฏิบัติ; ไม่ได้สอนให้เห็นว่าเป็นเครื่องมือ อย่างที่ผมพูดมาแล้ว; เขาสอนให้กลายเป็นหัวข้อธรรมะที่ต้องปฏิบัติไปอย่างไรก็ลองฟังดู :-

ให้มีสัจจะ ซื่อตรงต่อเพื่อนฝูง ต่อลูกเมีย ต่อเวลา ต่อการงาน; มีสัจจะอย่างนี้.

แล้วมีทมะเป็นเครื่องข่ม ให้มีทมะเป็นเครื่องข่มใจตนเอง อย่าให้พลังพละ่านบันกาลโทสะ หรือว่าบันกาลความรัก ความเกลียดอะไรขึ้นมา กลายเป็นอย่างนี้ไป.

ขันติ ก็ให้ออกทน อย่างว่า ออกทนร้อน ออกทนหนาว ออกทน
เหนื่อย ออกทนเจ็บไข้ ออกทนเขาค้ำ. นี่มีขันติอย่างนี้.

จาคะ ก็ให้รู้จัก เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่เพื่อนบ้าน มิตรสหาย ให้ปัน.
จาคะก็กลายเป็นอย่างนี้ไป.

ถ้าอธิบายอย่างนี้ ในธรรมะ ๔ ข้อนี้ เลยกลายเป็นธรรมะธรรมคาที่จะ
ต้องประพฤติปฏิบัติ; ถ้าอธิบายอย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว ก็กลายเป็นธรรมะ
เครื่องมือสำหรับให้ประสบความสำเร็จในการปฏิบัติธรรมใดๆ ที่เราต้องการปฏิบัติ.
ถ้าเห็นอย่างนี้เราก็ไม่หลง ว่าธรรมะชื่อเดียวกันนั้น ในบางกรณีมันก็เป็นธรรมะ
ที่ต้องปฏิบัติ, ในบางกรณีมันเป็นธรรมะประเภทเครื่องมือช่วยให้ปฏิบัติสำเร็จ.

ตัวอย่างธรรมะ ๔ ข้อนี้ ถ้าจะเอาเป็นธรรมะต่ำๆ สำหรับปฏิบัติมันก็ได้ :
สัจจะ เป็นคนจริง, ทมะ ก็เป็นผู้บังคับตนเอง, ขันติ ก็เป็นคนออกทน, จาคะ
เป็นคนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่. แต่ถ้าว่าเราจะให้เป็นธรรมะเครื่องมือ มันมีความหมาย
ที่เปลี่ยนไป : สัจจะ คือการอธิษฐานจิต, ทมะ คือการบังคับจิต, ขันติ
คือออกทน ให้บังคับอยู่ได้, จาคะ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรจะเอาไว้ในใจ ให้ออกไป;
นี่ให้เข้าใจไว้เสียด้วยว่า ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้, คำๆเดียวกันมีความหมายได้
หลายระดับ หรือถึงกับต่างกันเลยเป็นคนละเรื่องก็มี, เป็นเรื่องเดียวกันแต่คน
ละระดับก็มี; ฉะนั้นอย่าไปประหลาดใจเลย เมื่อไปพบเข้าอย่างนี้, ไม่ต้องงง
ไม่ต้องสงสัยให้มันเสียเวลา.

เราได้พูดถึงธรรมะเครื่องมือมาหมวดหนึ่งแล้ว คือสัจจะ ทมะ ขันติ
จาคะ ต่อไปก็จะยกตัวอย่างธรรมะที่เป็นเครื่องมือ มาให้พิจารณากันอีกสักหมวด
หนึ่ง, และเป็นหมวดที่บางทีคุณเคยชินมาแล้วในการฟัง การใช้ นั่นก็คือหมวด

ที่ชื่อว่า อิทธิบาท ๔, อย่างที่เห็นอยู่ว่า มีอยู่ในหลักสูตรที่สอนเด็กนักเรียน เรียกว่าอิทธิบาท ๔ อย่าง : บาท แปลว่า ฐาน เจริงรอง เช่น เท้า พื้น ก็เรียกว่า บาท เพราะเป็นเชิงรองรับร่างกาย; อิทธิ แปลว่าความสำเร็จ, คำว่า ฤทธิ์ ก็แปลว่าความสำเร็จ. อิทธิบาท แปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ เขาระบุของ ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา.

ฉันทะ คือ ความพอใจในสิ่งที่เราจะต้องทำ. วิริยะ คือ ความพากเพียร เพียรไปในสิ่งที่เราพอใจ. จิตตะ ก็คือ เอาใจใส่ ผักเฝื่อน อยู่แต่สิ่งนั้น ไม่เปลี่ยนเรื่อง. วิมังสา คือค้นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหายุทธรรคอยู่เสมอไป เรียกว่าวิมังสา. เมื่อทำอย่างนี้ก็ต้องสำเร็จเหมือนกันได้ในทุกกรณี.

ฉันทะ แปลว่าความพอใจ รักในเรื่องที่เราอยากจะทำ หรือที่เราอยากจะได้ผล. เช่นเราเป็นขรรยาวาส อยากจะได้เงิน อยากมีเกียรติ อยากจะมีเพื่อนที่ดี เราก็พอใจอยู่แล้ว คุณจะพอใจได้ง่าย, เว้นไว้แต่จะเป็นเรื่องสูงขึ้นไปถึง มรรค ผล นิพพาน คุณจะพอใจยาก. เรามีวัตถุประสงค์ที่พอใจอยู่ ก็เรียกว่ามีฉันทะ.

วิริยะ คือ ความพากเพียร กล้าหาญที่จะบากบั่น. คำว่าความเพียรนี้มีชื่อมาก ควรรู้กันไว้ : วิริยะ แปลว่า ความพากเพียร มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง; วายามะ คือ ความพยายาม; อธิปฏิบัติ แปลว่า ความไม่ยอมหยุด; อัปปฏิวาณี แปลว่า ความไม่ถอยหลัง : ปรักกมะ แปลว่า ก้าวไปข้างหน้า; มีอีกเยอะเยอะ ล้วนแต่เป็นชื่อของความเพียรทั้งนั้น; แต่ในที่นี้เรียกว่า “วิริยะ” ได้ในประโยคที่ว่า : *เกิดมาเป็นบุรุษก็ต้องพากเพียรไปจนกว่าวัตถุประสงค์ที่มุ่งหมายไว้จะสำเร็จ* คือตาย หรือสำเร็จ มีสองอย่าง.

จิตตะ ในที่นี้ เป็นคำเดียวกับคำว่า จิตใจ แต่ไม่ได้หมายถึงจิตใจ หมายถึงการที่ฝึกฝน เอาใจใส่อยู่แต่สิ่งนั้น, ไม่เปลี่ยนความมุ่งหมาย ไม่เปลี่ยนเรื่องอะไร, ฝึกฝนอยู่แต่ในสิ่งนั้น. คนเรามักจะเปลี่ยนอยู่เรื่อย เคี้ยวอยากทำนา เคี้ยวอยากค้าขาย เคี้ยวอยากเป็นขุนนาง นี้ก็เรียกว่า ไม่มี จิตตะอย่างนี้. เคี้ยวอยากเอาดีทางเล่าเรียน, เคี้ยวอยากเอาดีทางกีฬา, เคี้ยวอยากจะเอาดีอย่างอื่น, ทางสังคม ทางอะไรไป ฯลฯ; มันไม่จริง. แม้เราจะฝึกฝนถึงขนาดนี้แล้ว มันก็ยังมิอุปสรรค ต้องแก้อุปสรรคด้วย วิมังสา.

วิมังสา คือสอดส่องอยู่ อย่างละเอียดลออ อย่างเยือกเย็นอยู่เสมอ ก็จะแก้อุปสรรคได้.

สรุปแล้วธรรมะที่เรียกว่า “**อิทธิบาท ๔**” นี้ก็คือ **ธรรมะประเภทเครื่องมือ** ไม่ใช่เป็นตัวธรรมปฏิบัติโดยตรง. มันเป็นเครื่องมือให้การปฏิบัติสำเร็จเช่นเดียวกับ มรราวาสธรรม ๔ อย่าง ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว. หมวดนี้ก็ใช้ได้ทั้งมรราวาสและทั้งบรรพชิตเหมือนกัน สำหรับอิทธิบาท ๔ นี้ ไปมรรคผล นิพพานก็ได้ เป็นเครื่องมือสารพัดนึกเช่นเดียวกันอีก.

วันนี้ เรื่องที่เราตั้งใจจะพูดกันนี้ คือ **เรื่องธรรมะประเภทเครื่องมือ**, แล้วเอาไปใช้ปฏิบัติธรรมะที่เราจะต้องปฏิบัติ ก็จะประสบความสำเร็จ. เท่าที่สังเกตเห็น ดูเขาปนกันยุ่งไปหมด, ธรรมะปฏิบัติ กับธรรมะประเภทเครื่องมือปนกันยุ่งไปหมด. นี้คือไม่มีเทคนิคในการปฏิบัติ, ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้อง สมควรแก่การปฏิบัติ. นี้เป็นคำที่จะต้องสนใจไว้คือ “**ธัมมานุธัมมปฏิบัติ**”-ปฏิบัติธรรมให้สมควรแก่ธรรม, คือให้ถูกต้องตามเทคนิคของธรรม. ถ้าปนกันยุ่งกันงาสงสาร ก็เป็น **การหลับตาทำ**. ฉะนั้นต้องรู้ว่า อะไรเป็นอะไร ทำไปให้ถูกต้องเรื่องถูกหน้าที่ ก็เป็น **ลืมตาทำ** ก็มีควมก้าวหน้า และสำเร็จ.

ดังนั้นคุณไปแยกดูว่าอะไรเป็นสิ่งที่ต้องทำ หรือว่าเรื่องที่ต้องเรียน ; แล้วอะไรเป็นเครื่องที่จะช่วยให้ทำสำเร็จ หรือเรียนสำเร็จ ก็ใช้มันให้ถูกวิธี. อย่างนี้เรียกว่าเป็นผู้รู้ธรรมจริง, ปฏิบัติธรรมจริง, และได้ผลจริง, เกิดเป็นของจริงขึ้นมาอย่างนี้. ถ้ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว คุณปฏิบัติกันอยู่แล้ว ก็ขอให้ปรับปรุง ให้ดียิ่งขึ้น; ถ้ายังไม่มี ไม่รู้โอหน่อหน่น ก็ไปทำให้มันเข้ารูปว่า ต้องทำอะไร ต้องใช้อุปายอย่างไรจึงจะสำเร็จตามนั้น. ในระหว่างที่มาบวชนี้ ใช้ก็ใช้เครื่องมือของพระพุทธเจ้า, ศึกษาการศึกษาเครื่องมือของพระพุทธเจ้า, เช่น ขรรษาธรรม ๔ หรืออิทธิบาท ๔. ในมหาวิทยาลัยของคุณเขาสอนกันอย่างไร ผมไม่ทราบ ไม่เคยเข้ามหาวิทยาลัย ไม่ทราบว่า เขาสอนอุปายแห่งความสำเร็จ หรือเครื่องมือที่จะทำให้ประสบความสำเร็จกันอย่างไร นี่ไม่ทราบ.

แต่อยากจะขอยืนยันว่า อันนี้ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้นี้ เอาไปใช้ได้ แม้ในมหาวิทยาลัย เพื่อประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน, จะเป็นการเรียน การกีฬา หรือการสังคม หรืออะไรก็ได้ทั้งนั้น. ฉะนั้นอย่าให้เสียที่ที่บวชระหว่าง ปีกาณนี้; ไม่ก็วันก็จริง แต่ถ้าทำให้ดี จัดให้ดี ศึกษาให้ดี มันก็พอจะได้ อะไร ๆ กลับไปคุ้มคา. นี่คือธรรมะในฐานะที่เป็นเครื่องมือ, เพื่อจะช่วยให้ ธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่กล่าวครั้งที่แล้วมา ให้เป็นไปได้ ถึงจุดหมาย ปลายทาง ประสบความสำเร็จ; เป็นธรรมะแฝด เป็นคู่ฝาแฝดกันไปในทุกกรณี.

วันนี้ก็พอกันที.

ความสุขของฆราวาส.

- ๒ -

๒๔ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว
ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **ความสุขของฆราวาส** เป็นหัวข้อ
สำหรับบรรยาย. ลองนึกบททวนมาตั้งแต่ต้น ถึงเรื่องต่างๆ
ที่เกี่ยวกับฆราวาส ที่ได้พูดมาแล้ว : นับตั้งแต่อารัมภกถา
คือเรื่องเกี่ยวกับมนุษย์ทั่วไป เราถือว่ามนุษย์โดยทั่วไป
เป็นฆราวาส มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ ซึ่งจะต้องมีทั้งความรู้
และกำลัง สำหรับปฏิบัติตามความรู้ จนเรียกว่าชีวิตนี้ต้อง
เทียมด้วยควายสองตัว เพื่อให้เจริญไปตามลำดับ จนถึง
วัตถุประสงค์ ที่มีอยู่ว่า มนุษย์นี้เกิดมาทำไม? เกิดมาเพื่อ
ได้อะไร? และก็ได้รู้เรื่องประเพณีธรรมะ ทั้งที่เป็นตัว
ธรรมปฏิบัติ และที่เป็นเครื่องมือให้สำเร็จประโยชน์ ใน
การปฏิบัติ อย่างที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อครั้งสุดท้าย. ที่นี้
ผลที่จะได้รับก็คือ **ความสุขของฆราวาส** หรือจะเรียกว่า
ความสุขของคฤหัสถ์ก็ตาม, แต่แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้น
ตรงที่ภาษาพูดเป็นสิ่งที่ทำความยุ่งยาก.

เมื่อเราพูดว่าความสงบของคฤหัสถ์ อย่างนี้มันมีปัญหาตรงที่ว่า คฤหัสถ์นี้ได้แก่บุคคลจำพวกไหน? ถ้าถือเอาตามตัวหนังสือมันก็ไปอย่างหนึ่ง. ถ้าถือเอาตามความหมายของตัวหนังสือ มันก็กว้างออกไปมากกว่านั้นอีกมาก, และถ้าถือเอาตามข้อเท็จจริง ที่เป็นอยู่จริงๆ แล้ว มันพูดยากที่สุด ที่เกี่ยวกับภาษาไทยว่าพวกไหนเป็นฆราวาส? คุณอาจจะยังไม่เคยคิด แต่อย่างผมนี่ ต้องคิดจนชิน; เพราะว่ามันเป็นปัญหาที่เกิดขึ้น ในการที่จะปฏิบัติธรรม หรือสั่งสอนธรรม. คุณลองคิดดูอย่างนี้ก็แล้วกันว่า คนที่เป็นคฤหัสถ์ ไม่ใช่บรรพชิต มันมีอยู่หลายชนิด : คนอันธพาลก็เป็นคฤหัสถ์, ชาวบ้านที่ตีก็เป็นคฤหัสถ์, ชาวบ้านที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ ฉลาดสามารถ ก็เป็นคฤหัสถ์, พระโสคานัน พระสภิกาคามี พระอนาคามี ที่เป็นคฤหัสถ์ก็ยังมี. คุณอาจจะไม่ทราบ เพราะไม่เคยอ่านเรื่องราวเหล่านี้. ถ้าเคยได้ยินชื่อ มหาอุบาสิกาวีสาขา หรืออนาถปิณฑิกเศรษฐีก็ขอให้รู้เถอะว่า นั่นเป็นพระโสคานัน เป็นพระอริยบุคคล; แต่ท่านเหล่านั้นเป็นฆราวาสอยู่บ้านอยู่เรือน มีบุตร ภรรยา สามี, อยู่กับลูกกับหลานกับเหลน, แล้วยังมีอีกจำนวนร้อย จำนวนพัน ที่เป็นพระโสคานัน หรือเป็นพระสภิกาคามีในครั้งนั้น. ที่นี้ ยังมีสูงขึ้นไปถึงอนาคามี ที่มีชื่อเสียง ในพระบาลีก็มี คนๆ หนึ่งชื่อ ฉฏิการะ เขาชื่ออย่างนั้น เป็นอนาคามี เลี้ยงพ่อแม่ ที่ตาบอด โดยการบั่นหม้อขาย. บาลีมีพูดถึงว่าเขาไปเอาดินที่ไม่ต้องซุก เป็นดินที่สัตว์มันซุกขึ้นมา เป็นขุยเป็นกองอยู่นั้นขึ้นมาบั่นหม้อ บั่นภาชนะดินต่างๆ ขายเลี้ยงชีวิตพ่อแม่ที่ตาบอด. นี่เป็นพระอนาคามี, ยังมีพระอนาคามีอื่นๆ อีกมากหลายเหมือนกัน เช่น พระพุทธบิดา เป็นต้น.

คุณลองหาความหมายของฆราวาสดูซิว่า เป็นอย่างไร? อนาถปิณฑิกเศรษฐี, มหาอุบาสิกาวีสาขา นี่เป็นฆราวาสหรือเปล่า? นี่ไม่เป็นปัญหา เพราะยังครองเรือน อยู่กับบุตร ภรรยา สามี; แต่ว่า พวกที่เป็นอนาคามี

ไม่ได้ครองเรือน ชนิดที่ว่า ไม่มีบุตร ภรรยา สามี, แต่ว่าอยู่ที่บ้าน ที่เรือน ไม่ได้อยู่ที่วัด, แต่งเนื้อแต่งตัวเป็นอยู่อย่างคฤหัสถ์ทั่วไป จะผิดกันแต่เรื่องไม่มีกิจกรรมระหว่างเพศ; จิตใจของเขาสูงขนาดโกรธไม่เป็น เป็นต้น; แล้วใครจะไปรู้ในเรื่องจิตใจ การแต่งตัว กินอยู่ นุ่งห่ม อยู่ที่บ้านที่เรือน. ความรู้สึกธรรมคาสามัญของเรา หรือว่า เมื่อกล่าวโดยภาษาไทยธรรมคาของเรา ก็ต้องว่าเขาเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ ที่นี้คุณไล่มาคุได้ ตั้งแต่คนอันธพาล ที่เลวร้ายที่สุด มาถึงคนธรรมคา มาถึงคนเจตียวจลาค, เป็นคนดี กระทั่งเป็นโสทาบัน เป็นสัทธาคามี เป็นอนาคามี; มันมีถึงอย่างนี้ คนไหนเป็นฆราวาส หรือคนไหนไม่เป็น.

ถ้าเอาตามธรรมคา ก็ต้องถือว่าเป็นฆราวาส เป็นคฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือนหมด. พอปัญหาหมันมีเข้ามาว่า อย่างไหนเรียกว่า *ความสุขของฆราวาส*? มันก็ตอบยาก; เพราะมันไม่เหมือนกัน, มันต่างกันลิบ. คนอันดับสุดท้ายที่บ้านหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดาตาบอด เขามีความสุขของเขาอย่างไร? ภรรยาที่ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรก็ไม่มีมากไปกว่าบ้านหม้อขาย เลี้ยงพ่อแม่ไปวันหนึ่งๆ.

คุณไปเปิดคู่มือคำอธิบาย ตำราเช่น นวโกวาท ก็จะมีธรรมะประเภท คิทธิปฏิบัติ ระบุถึงความสุขของฆราวาส ว่ามีอยู่ ๔ อย่างคือ ๑. สุขเกิดจากความมั่งคั่งทรัพย์ ๒. สุขเกิดจากการจ่ายทรัพย์บริโภค. ๓. สุขเกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้. ๔. สุขเกิดจากการทำงานที่ปราศจากโทษ. ผมว่า หลายองค์คงเคยเรียนมาแล้ว หรือเรียนมาแล้วตั้งแต่อยู่ในมหาวิทยาลัย เพราะเขาให้เรียนหัวข้อธรรมะกัน. สุข เกิดจากการมีทรัพย์ เกิดจากการจ่ายทรัพย์ เกิดจากการไม่เป็นหนี้ เกิดจากการงานอันไม่มีโทษ. ฆราวาสทั่วไปที่เป็นฆราวาสที่ดี ก็เป็นได้แบบนี้ กล่าวคือแสวงหาทรัพย์มา, ใช้ทรัพย์บริโภค, แล้วอยู่ด้วยจิตใจที่ไม่

หนักอกหนักใจ เพราะไม่มีหนี้สิน, การงานที่ทำอยู่นั้นไม่มีโทษ เช่นต้องไปติดคุก ติดตะรางเป็นต้น. นี้เราก็จะเห็นได้ว่า เป็นหลักพื้นฐานขั้นต้น ๆ ทั่วไปเท่านั้น. ขรรวาสยังอาจจะแสวงหาความสุขที่ดีกว่านี้ ที่สูงกว่านี้.

ถึงที่เราได้พูดมาแล้ว ว่าขรรวาสขั้นต่ำๆ ก็ปฏิบัติเรื่องเกี่ยวกับทำมาหากิน, ขรรวาสที่มีธรรมะขั้นปานกลาง ก็ปฏิบัติเกี่ยวกับ ปุญญาภิสังขะ หรือองค์แห่งความเป็นพระโสดาบัน; นี้มันก็ได้ความสุขที่สูงขึ้นไปมาก. แล้วขรรวาสขั้นสูง ก็ปฏิบัติสุญญา ตามคำแนะนำของพระพุทธองค์, นี้ก็ได้ความสุขที่สูงขึ้นไปอีกมาก จนเป็นลักษณะของนิพพานชนิดชั่วคราว เป็นครั้งเป็นคราว, หรือบรรเทาความร้อนนอกร้อนใจนานาชนิดได้ ที่มันมักจะเกิดแก่ขรรวาส. แล้วเขาจะไม่ถือว่า นี่เป็นความสุขของขรรวาส หรืออย่างไร?

ขรรวาสที่เป็นพระโสดาบัน ก็ประกอบอยู่ด้วยองค์ ๔ ประการ : - มีศรัทธามั่นคงในพระพุทธ, มีศรัทธามั่นคงในพระธรรม, มีศรัทธามั่นคงในพระสงฆ์, แล้วก็มโหริยกันตศีล คือมีศีลดี จนเป็นที่พอใจของพระอริยเจ้า, นี้ก็เป็นขรรวาส. แล้วความสุขที่เกิดมาจากคุณธรรม ๔ อย่างนี้มันสูงไปกว่า ที่เพียงแต่จะมีทรัพย์จ่ายบริโภคนั้น ไม่เป็นหนี้ หรือไม่ต้องติดคุกติดตะราง. ที่นี้พูดถึงพระอนาคามีองค์ที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น ก็ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไร นอกจากบั้นหม้อเลี้ยงชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ เพราะความจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด; เรื่องมันมีอยู่ว่าจำเป็นที่จะต้องเลี้ยงพ่อแม่ที่ตาบอด ไม่เช่นนั้นเขาจะไปเป็นอยู่อย่างอื่น; ไปเป็นนักบวช ไปเป็นอะไรอย่างอื่น; นี้เรียกว่าแทบไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรที่เป็นหลักทรัพย์. ทำงานไปวันหนึ่ง ๆ พอเลี้ยงบิดามารดาว่าท่านจะตาย แล้วก็ไม่ต้องมีทรัพย์สมบัติอะไรอีกต่อไป.

เหล่านี้คือปัญหาที่ยากที่เกิดขึ้นจากภาษา. ผมเรียกว่า ภาษาทำพิษ หรือภาษาทำให้เกิดปัญหา ว่าอย่างไรเรียกว่า *ฆราวาส*, เพื่อเราจะพบว่า อย่างไม่เรียกว่า *ความสุขของฆราวาส*. เขากล่าวกันเป็นพื้นฐาน และมี พุทธภาษิตที่จะตอบคำถามของคนบางคน เช่นว่า ความสุขของฆราวาสนี้บัญญัติไว้เป็นเพียง ความมีทรัพย์, ได้ใช้ทรัพย์จับจ่าย, ไม่มีภาระหนี้สิน, และการงานไม่มีโทษ. นั้นมันคล้ายจะถือเอาเป็นเพียงมาตรฐาน สำหรับฆราวาส โดยทั่วไปเท่านั้น. แต่ฆราวาสอาจจะสามารถหาความสุขได้มากกว่านี้ เหมือนที่ได้กล่าวมาแล้วนั้น ; นั้นมันอยู่ที่หัวใจ เป็นความรู้สึกในจิตใจจริง ๆ.

ทีนี้คุณก็ไปคิดดูเอาเองว่า ควรจะพูดอย่างไร? ควรจะตอบคำถามนี้ อย่างไม่ว่า *อะไรเป็นความสุขของฆราวาส?* หรือ *อะไรที่ฆราวาสอาจจะได้รับ.* ถ้ามีการแบ่งชั้นของฆราวาสเป็น ๓ ชั้น อย่างที่พูดวันก่อนว่า ฆราวาสชั้นต่ำๆ ฆราวาสชั้นปานกลาง ฆราวาสชั้นสูง; ความสุขก็ต่างกันโดยนัยที่กล่าวมานี้ จนพูดได้ว่า ฆราวาสก็มีความสุขได้ครบทุกชั้น ในบรรดาความสุขที่มนุษย์จะมีได้.

ทีนี้ ถ้าจะรู้เรื่องนี้ให้ชัดเจนไป คุณจะต้องรู้เรื่องของจิตใจ คือเรื่องภูมิ เรื่องชั้นหรือระดับของจิตใจให้ครบถ้วน; และอาจเป็นเรื่องที่ไม่เคยได้ฟัง เกี่ยวกับภูมิของจิตใจในพระพุทธศาสนา หรือว่าจะก่อนพุทธศาสนา นอกพุทธศาสนาก็เป็นได้ ที่เขาวางหลักแห่งภูมิของจิตใจไว้ ๔ ภูมิตัวด้วยกัน คือพวก กามาวจร - รูปาวจร - อรูปาวจร - และโลกุตตรภูมิ.

กามาวจรภูมิ นี้แปลว่าจิตที่ท่องเที่ยวไปในกาม.

รูปาวจรภูมิ คือจิตที่ท่องเที่ยวไปในรูป สิ่งที่มีรูปเป็นรูปเฉยๆ ไม่เกี่ยวกับกาม.

อรุปาวจรภูมิ คือภูมิของจิตที่ท่องเที่ยวไปในสิ่งที่ไม่มีรูป นี้ก็ยังไม่เกี่ยวกับกาม.

โลกุตตรภูมิ คือจิตที่อยู่เหนือโลก.

ก็แปลว่า ๓ ภูมิแรกอยู่ใต้โลก กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ นี้อยู่ใต้โลก; คือโลกที่เป็นกาม โลกที่เป็นรูป โลกที่เป็นอรุป. อันสุดท้าย อยู่เหนือโลก มีภูมิเดียว อยู่เหนือโลก ไม่แจก, ถ้าแจกก็แจกได้ แต่ไม่นิยมแจก. ส่วนที่อยู่ใต้โลกนั้นแจกเป็นสาม คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร. ข้อนี้ผมขอบอกไว้ก่อน ว่าผมไม่เชื่อว่าเป็น พระพุทธภษิต; ทางพวกอภิธรรม เขาว่าเป็นพระพุทธภษิต แต่ผมไม่เชื่อ; อาจเป็นเรื่องที่จัดกันขึ้นทีหลัง บัญญัติ อย่างนี้ อาจจะมีก่อนพระพุทธเจ้าก็ได้ เพราะเขารู้เรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรุป กันมาก่อนพระพุทธเจ้าแล้ว และในเรื่องโลกุตตรภูมิเขาคงจะเคยผ่านถึง; แม้ว่า อย่างน้อยเขาจะไม่ได้บรรลุ; เขาอาจจะได้เคยผ่านถึงสิ่งที่เหนือไปจากโลก.

ที่นี้ปัญหาที่จะมีขึ้นอีกในเมื่อพวกที่จัดอย่างนี้ หรือหลักที่จัดไว้อย่างนี้ ในคัมภีร์นั้นก็จะอธิบายโลกุตตรภูมิกันเฉพาะว่าเป็น พระโศคาบัน สกิทาคามี อนาคตามี แล้วก็พระอรหันต์. พระโศคาบันก็มีสองพวก คือโศคาปัตติมรรค-โศคาปัตติผล. สกิทาคามี ก็มีสองพวก คือสกิทาคามีมรรค-สกิทาคามีผล. อนาคตามี ก็มีสองพวก คืออนาคตามีมรรค-อนาคตามีผล. อรหันต์ก็มีสองพวกคือ อรหัตตมรรค-อรหัตตผล. นี้ได้เป็น ๘ แล้ว เพิ่มนิพพานขึ้นอีกหนึ่งเป็น ๙ เขาเรียกว่า “**โลกุตตรธรรม**” คือธรรมที่อยู่เหนือโลก. ฉะนั้น โศคาบัน สกิทาคามี อนาคตามี เหล่านี้ก็ถูกจัดไว้เหนือโลก เป็นโลกุตตระ; แล้วคุณ ก็จะไม่เข้าใจที่ว่าพระโศคาบัน สกิทาคามีนี้ เป็นชาวบ้านก็ยังมิ, อยู่กับลูกเมีย บุตรภรรยาสามี อย่างนี้ก็มิอยู่ เช่นตัวอย่างที่ได้ยกมาแล้ว; ถือตามหลักนี้ก็มิเป็น พวกโลกุตตรภูมิไปแล้ว ก็ยังเป็นขรรษาอยู่พวกหนึ่ง ไม่ได้บัวช. ที่นี้ความสุขของเขาเป็นอย่างไร?

เราจะพูดเรื่องภูมิของจิตให้เป็นหลักเสียก่อน แล้วจะได้เข้าใจอื่นๆ ได้
ง่าย. พวกกามาจรภูมิ หรือความหมายของกามาจรภูมิ นี้หมายถึงจิตมันยัง
พอใจอยู่เป็นปรกติวิสัย ในสิ่งที่เรียกว่า กาม หรือกามารมณ์, มันยังมีความ
พอใจเป็นปรกติวิสัยอยู่ในส่วนนี้. พวกรูปาจรภูมิ จิตก็เห็นเรื่องกาม เรื่อง
กามารมณ์นั้นเป็นของรบกวน. เขาอยากจะอยู่โดยไม่มีความรบกวนของกามารมณ์
ก็หันไปหาสิ่งที่ป็นรูปธรรมบริสุทธิ์จนได้ความสุข ที่เกิดมาจากรูปธรรมบริสุทธิ์,
นับตั้งแต่จะไปสนใจอยู่กับสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณ์ เช่น ศิลปวัตถุ เช่น ธรรมชาติ
อันสวยงาม. ผมอยากจะพูดว่า แม้แต่คนที่หลงเล่นสัตว์เลี้ยง เล่นต้นไม้ ที่ไม่
เกี่ยวกับกามารมณ์ก็มี, แล้วพอใจจนไม่ไปยุ่งกับเรื่องกามารมณ์; นี้จิตใจมัน
เลื่อนไปอีกภูมิหนึ่ง.

พวกตถิกาก็เห็นว่า เรื่องรูปนี้ มันก็ยังลำบากยุ่งยาก; หันไปนึกถึง
เรื่องที่ไม่มีรูป สิ่งที่ไม่มีรูป เรื่องอากาศ เรื่องวิญญาณ เรื่องความไม่มีอะไร,
นี่มุ่งหมายอย่างนี้. ในหลักเขาละบุอากาศ วิญญาณ ความไม่มีอะไร, กระทั่ง
ความที่มีจิตใจเหมือนกับว่า ตายแล้วก็ได้ คือไม่มีความรู้สึกอะไร. แต่ความรู้สึก
ว่า ตัวยุ ตัวจัน ที่ต้องการความสุขนี้ ยังมีอยู่; นี้ก็ไปไกลโซอยู่. สนใจ
เรื่องอากาศในฐานะเป็นความว่าง, สนใจเรื่องจิต เรื่องวิญญาณ เรื่องนามธรรม
ในฐานะเป็นสิ่งที่ละเอียด ประณีต, สนใจในความไม่มีอะไร ไม่สนใจในอะไร
แล้วก็ไปสนใจในความไม่มีอะไรนั้น เอามาเป็นอารมณ์ของจิต, ให้จิตนั้น
หมกมุ่นหรือทำความรู้สึกอยู่แต่ในความไม่มีอะไร จนได้ความสุขเกิดขึ้นมาจากสิ่ง
ที่ไม่ใช่รูป เหล่านี้ เขาก็เรียกว่าเป็นภูมิอรูปาจร = อรูป + อจร. อจร—
แปลว่า เทียว หรือเที่ยวลงไป, ลงไปเที่ยวอยู่ในนั้น, ลงไปเที่ยวอยู่ในสิ่งที่
เป็นอรูป หรือไม่มีรูป.

ทั้งสามอย่างนี้เป็นโลก เป็นวัตถุสำหรับรู้สึก และมันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง. คำว่า “โลก” นี้แปลว่าสิ่งที่มีการแตกดับ; หรือบางทีก็เรียกว่าโลกิยะ เพราะมันเนื่องกันอยู่กับโลก. โลก ก็แปลว่าโลก, โลกิยะก็แปลว่าเนื่องกันอยู่กับโลก. ส่วนโลกุตตรกมุนีนั้น ก็เป็นจิตใจที่เป็นไปในทาง ไม่มีตัวตน ไม่มีตัวกู ไม่มีของกู ยิ่งขึ้นไป ๆ จนไม่มีตัวตนเลย ไม่มีความรู้สึกว่า มีฉัน ไม่มีตัวตนเหลือ. ส่วน ๓ ภูมิข้างต้นนั้น มันเข้มข้นอยู่กับตัวตน มีตัวตนที่เข้มข้น, ฉันจะเอาความสุขอย่างนี้ ฉันจะเอาความสุขอย่างนี้ ๆ นี่มันล้วนแต่มีตัวตนเข้มข้น; ส่วนโลกุตตรกมุนีนั้น ตัวคนมันเริ่มจางไป ในลักษณะที่แน่นอนว่า จะต้องสิ้นไป หมกไปโดยแน่นอน; นี่ก็เป็นเรื่องโลกุตตรกมุนี.

ที่เขาพูดอยู่เสมอเช่นนั้นอยู่ เขาก็เลยแบ่งที่อยู่กันเสียอีก ว่า กามาวจรกมุนี คือสัตว์มนุษย์ สัตว์เทรจจาน หรือเทวดาประเภทที่บ้าในกาม เหมือนมนุษย์เหมือนสัตว์เทรจจาน เขาเอาไว้ที่โลกนี้; โลกนี้ก็มีมนุษย์ หรือสัตว์เทรจจาน จนกระทั่งสัตว์นรก; เพราะสัตว์นรคนั้น แม้กระทั่งเขาทรมานลำบากอยู่อย่างไร เขาก็ยังต้องการกามารมณ์อยู่นั้น. พอถึงเทวดา เขาก็เอาไปไว้ที่โลกอื่น อย่างที่คุณก็ได้ยินว่า แยกเทวดาออกไปเป็นโลกอื่น เป็นเทวโลก อยู่ที่ไหนก็บอกไม่ได้; แล้วยังมีเทวดาชนิดที่คาบเกี่ยวกันอยู่กับมนุษย์โลกกับเทวดาโลก เทวดาครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่นจาคุมหาราชิกาเทวดา รุกขเทวดา ฯลฯ อะไรก็ตาม; และยังมีเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต กระทั่งชั้นปรนิมมิตวสวัตตี ถึงขีดสูงสุดของกามารมณ์. อยู่ที่ไหนเขาก็บอกไม่ได้ แต่เราได้ยินได้ฟังเขาบอกว่า มันอยู่อีกโลกหนึ่งข้างบนขึ้นไป. ระวังให้ดี ๆ ที่เขาพูดไว้มันเป็นอย่างนี้.

ทีนี้ พอมาถึงพวกรูปาวจรกมุนี หรือรูปพรหม เขาก็เรียกว่าพรหมโลก. อยู่ที่ไหน? เขาก็บอกไม่ได้ว่าอยู่ที่ไหน แต่ขึ้นไปอื่นจากโลกนี้

จากเทวโลกชั้นกามาวจร เสียด้วย. พรหมโลกมีอยู่อีกโลกหนึ่ง, อยู่ไหน เขาก็บอกไม่ได้ เขายืนยันแต่ว่ามันมี. พอถึงชั้น อรูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภพ นี้ก็แยกไปอีกโลกหนึ่งอีก; พอถึงเรื่องโลกุตตระ และนิพพาน เขาก็ว่าต่อตายแล้ว สักก็สืบชาติก็ไม่รู้, ตายแล้วตายเล่า ตายแล้วตายอีก ก็หมิ่นชาติกว่าจะถึงนิพพาน ก็เลยยังไม่รู้ว่าอยู่ที่ไหนใหญ่; แล้วมีสำนวนพูดกันเป็นวัตรขึ้นมาว่า “นิพพานเป็นเมืองแก้ว”, เป็นนครทิวโมกซ์ทิวาลัยก็พูดไป, เอาความหมายของตัวหนังสือของฝ่ายอื่นมาท้วงซ้ำไป. เด็กๆ ก็เลยงงใหญ่ ว่าเมืองนิพพานอยู่ที่ไหน? คนแก่ๆ ก็เลยบอกว่า โอ้ย! อย่าไปรู้อะไรเลย เพียงให้ไว้แต่ลักษณะอย่างนั้นอย่างนี้; ไม่ตายบ้าง อะไรม้าง, ผัดเพี้ยนพวกเด็กๆ ไว้ก่อน ว่าอย่ามาถาม อย่ามารู้. นี่เขาเอาเรื่องเหล่านี้มาอธิบายอย่างนี้ มันก็มีอยู่พวกหนึ่ง.

มนุษย์โลกอยู่ที่นี้ บรรจุไว้ซึ่งสัตว์เดรัจฉาน และมนุษย์ธรรมคาสามัญ; แล้วก็เขานรก หรืออบาย เอาไปไว้ข้างใต้ลงไปอีก, ซึ้งไปข้างใต้ดิน. เทวโลกก็ขึ้นไปข้างบน พอถึงพรหมโลกก็ขึ้นไปอีก, และขึ้นไปอีก สำหรับพรหมโลกชั้นสูงสุด. ส่วนพระนิพพานนั้นไม่ถูกว่าอยู่ที่ไหน ก็เลยไว้แต่พูดๆ ไว้ เผื่อๆ ไว้อีกหลายหมื่นชาติ แล้วคงจะถึงสักวันหนึ่ง. นี่เขาพูดไว้อย่างนี้ก็มี; แบ่งภูมิของจิตออกเป็น ๔ ระดับ. พอถามว่าคนเหล่านั้นอยู่ที่ไหน? เขาก็เลยชี้ไว้อย่างนี้. ที่นี้เด็กๆ ที่ฉลาดก็จะถามขึ้นว่า พระโศกานัน พระสัททกามี พระอนาคามี อยู่ที่ไหน? ในโลกนี้ก็มีย่างที่เคยเล่าว่า มหาอุบาสกวิสาขา อนาถบิณฑิกเศรษฐี พระอนาคามีก็อยู่ในโลกนี้ไซ้ไหม? มันก็เลยตีกันยุ่ง, คนตอบก็ตอบไม่ได้; นี่เพราะเขาไปบัญญัติอะไรตามหลักเกณฑ์ทางวัตถุมากเกินไป. ว่าพระอริยเจ้าอยู่ในโลกุตตระภูมิ ทำไมจึงมาอยู่ร่วมกับพวกเราที่นี้ ในโลกมนุษย์นี้. ปัญหาที่เลยค้างคั่งอยู่ที่นั่น. ยังมีเรื่องยุ่งอีกมาก ที่เขาจะพูดกันในลักษณะที่เอาวัตถุ เอาเนื้อหนังเป็นหลักเช่นนี้.

ผมเห็นว่า เรื่องภูมิของจิตนี้มันอยู่ที่จิต; จิตอยู่ที่ไหน โลกก็อยู่ที่นั่น. จิตกำลังเป็นอย่างไร โลกก็กำลังเป็นอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเห็นได้ว่า ในโลกนี้ โลกของมนุษย์นี้ มันมีอะไรครบทุกภูมิทุกภพ; มันแล้วแต่ว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร. ถ้าจิตหมกมุ่นในคามารมณฺ์บุชากามารมณฺ์ โลกนี้ก็เป็นกามาจรภพสำหรับคนเหล่านั้น. บางคนจิตเป็นรูปาวจรภูมิ หรืออรูปราวจรภูมิ โลกนี้มันก็เป็นภพนั้นเป็นภูมินั้น สำหรับคนนั้น. เพราะว่าเมื่อเราไปสนใจหรือว่ายึดมั่น ถือมั่นในสิ่งใด สิ่งอื่นมันก็เหมือนกับไม่มี. เอาที่จิตใจเป็นหลัก.

ปัญหาที่เหลืออยู่แต่ว่า เขาเป็นอย่างนั้นตลอดไป หรือว่าเป็นชั่วคราว? ถ้าเป็นอย่างนั้นตลอดไปมันก็ไม่มีความปัญหา เช่น คนๆนี้มีจิตใจไม่ชอบกามารมณฺ์ ชอบสิ่งที่ไม่ใช่กามารมณฺ์ตลอดชีวิตไป มันก็ไม่มีความปัญหา; โลกนี้ทั้งโลกมันก็เป็นรูปโลก อรูปโลก สำหรับคนนั้นไปโดยแน่นอนตายตัว. แต่ที่นี้จิตใจที่มันยังกลับไปกลับมาได้ ชั่วโมงนี้ชอบกามารมณฺ์ ชั่วโมงหลังชอบพอก่อน ไม่ยุ่งกับกามารมณฺ์, หันไปสนใจเรื่องรูปธรรมล้วนๆ หรืออรูปรวมธรรมล้วนๆ; อย่างนั้นแหละคือที่ว่ามันสลับเปลี่ยนกันอยู่ เป็นการเปลี่ยนแปลงระหว่างภพ ระหว่างภูมียิ่งไปที่เดียว; และอาจจะมีได้ครบทั้ง ๔ ภูมิโดยอนุโลม (อย่าลืมคำว่า “โดยอนุโลม”).

นาย ก. เป็นคนธรรมดาสามัญ มีการศึกษาดี มีฐานะการเป็นอยู่ดี อายุก็มากแล้ว; ชั่วโมงหนึ่งอาจจะสนใจเรื่องกามารมณฺ์ เรื่องเพศ เรื่องอะไรก็ตามที่เคยกะทำมา; อีกชั่วโมงหนึ่งก็เมื่อเอื่อม จะไปซดอยู่กับวัตถุ ศิลป หรือสัตว์เลี้ยง หรืออะไรก็ตาม ที่มันไม่เกี่ยวกับกามารมณฺ์; บางทีเป็นหลายชั่วโมงหลายวันก็ได้. บางทีก็เมื่อสิ่งบ้าๆ บอๆ เหล่านี้ สรรวมจิตใจ พอใจ แน่วแน่มันคงอยู่กับเรื่องบุญกุศล เรื่องโลกหน้า, หรือแม้ที่สุดแต่ว่า เรื่อง

เกียรติยศ ความงาม ความดี; เขาก็กลายเป็นคนละคนไป. บางเวลาที่ชอบว่าง ไม่มีอะไรเลย, อย่างมีอะไรมารบกวนในจิตใจ ชอบความว่าง. หรือยังเป็นผู้ที่เคยศึกษา ปฏิบัติวิปัสสนามาบ้างแล้ว ก็สามารถทำให้จิตว่างจากสิ่งรบกวนได้เป็นคราว ๆ.

นี่แหละคุณเข้าใจเถอะว่า นาย ก. คนนี้เขามีครบทั้ง ๔ ภูมิ แต่มันไม่ถาวรเด็ดขาดลงไป; เป็นเรื่องชั่วคราว กลับไปกลับมา. เกี่ยวอยู่ในภูมินี้ เกี่ยวไปอยู่ในภูมินั้น : หรือถ้าเขาเกิดผลอนิคิดเดียว ก็อาจเป็นกามาวจรชั้นเลวก็ได้, หรือทำผิดจนร้อนใจ เหมือนกับตกนรกก็ได้, หรือไปติดตระวางก็ได้; เพราะปุถุชนมันเปลี่ยนแปลงได้อย่างนี้. เมื่อเขาทำชั่วทำผิดแล้วร้อนใจ เขาก็ลงอบายแล้ว ทั้งที่อยู่ในโลกนี้, มีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์นี้ แต่ว่าจิตลงไปใบบายภูมิแล้ว เรียกว่ากามาวจรภูมิชั้นที่เป็นอกุศล.

ฉะนั้นคน ๆ หนึ่ง เป็นสัตว์นรก เสร็จงาน เปรต อสุรกาย เมื่อไรก็ได้, เป็นมนุษย์ธรรมกาสามัญอย่างปกติก็ได้, แล้วก็ป็นรูปาวจรภูมิ, เป็นเทวดาในสวรรค์ มีความสุขความพอใจ อย่างเดียวกับเทวดาในสวรรค์ชั่วคราวก็ได้, แล้วก็ป็นพรหม อย่างในพรหมโลกที่ว่างไว้ เหมือนที่พูดให้ฟังเป็นตัวอย่างมาแล้ว; เกี่ยวอาจจะเป็นพระอริยเจ้าชั้นมลง ผมใช้คำว่าชั้นมลง, มีจิตใจเหมือนพระอริยเจ้าสักชั้นหนึ่งก็ได้ คือ มีจิตใจว่างจากทุกสิ่ง ไม่มีอะไรรบกวน ไม่มีอะไรยึดถือ เป็นพระอริยเจ้าชั้นมลงก็ได้. แต่ถ้าเป็นพระอริยเจ้าจริง ๆ ก็หมายความว่ามันไม่กลับมาอีก ส่วนพระอริยเจ้าชั้นมลงนั้นกลับมาอีก คือ อาจจะมีสักชั้นหนึ่ง ที่พอจะมีความรู้สึกพอใจในความว่าง-ในความไม่มี ตัวกู่นี้. คนธรรมกาสามัญไม่อาจจะป็นได้ครบอย่างนี้; แต่ว่ามรวาสาชั้นดีเขาอาจจะป็นได้ถึงขนาดนี้ เพราะว่าคำว่า “นิพพาน” นี้ มันมีหลายคำ ซึ่งแสดงน้ำหนักหรือความหมายหลายระดับ.

อย่างเช่นพูดว่า ต่ทั้งคนนิพพานเรียกว่านิพพานก็ได้ แต่ไม่ถาวร ไม่เต็ลชขาด; มันประจวบเหมาะ ให้เรามีจิตใจว่างโปร่ง ไม่มีตัมันถึอมัน. เช่นเราไปอยู่ในสถานที ที่ธรรมชาติแวดล้อม ให้จิตใจมันว่างโปร่ง เราก็ว่างได้ มีจิตใจเป็นต่ทั้งคนนิพพานได้. หรือเราไปนั่งคุยกับผู้ที่ เป็นสตับุรุษ เป็นพระอรียเจ้า, เราก็มีจิตว่างโปร่งไปชั่วขณะได้; อย่างนี้เขาเรียกว่า *นิพพานประจวบเหมาะ* แล้วก็มีจิตใจเย็นเป็นสุขสบาย เหมือนกับนิพพานจริงเหมือนกัน แต่มัน เป็นเรื่องชั่วครว.

ถ้าเราสามารถบังคับด้วยการกระทำก็มีฐฐานภาวนาอะไร บังกับจิต ให้มันว่าง ให้มันเย็น ใคย้ายออกไป; นี้ก็เป็นนิพพานชนิด วิกขัมภณะคือ เราจัดมัน ทำมัน ปรับปรุงมัน.

ถัดจากนี้ก็เป็นนิพพานจริง ๆ พระอรหันต์จริง ๆ. ถึงอย่างนั้น ก็ยังอาจจะแบ่งได้เป็นระดับ ๆ อีกหลายระดับ; แล้วยังแบ่งเป็นส่วนใหญ่ ๆ กันว่า นิพพานที่จจะรู้ได้ด้วยตนเอง ทันตาเห็น คือทันที่ทันไค; หรือนิพพานที่จจะ ตังค้อยเป็นค้อยไปในโอกาสหล้ง.

จะนั้นจึงถึอว่า ขรวาส หรือกฤหัสถ์อยู่ในโลกอย่างนี้ บางครวาก็มี จิตใจประจวบเหมาะพอที่จะได้ชิมรสของพระนิพพานตัวอย่าง; แล้วยังพอใจอยู่ได้ ระยะหนึ่ง จะก็ชั่วโมง ก็วัน ก็เดือน อะไรก็ตามใจ มันก็เป็นได้. ตอนนั้นเราจจะ จัดเขาไว้ว่าอยู่ในแบบของโลกุตตรภูมิ หรือเป็นโลกุตตรภูมิแบบประจวบเหมาะ.

ขอใให้เข้าใจไว้ทีว่า คน ๆ หนึ่งเป็นขรวาส เป็นกฤหัสถ์ อยู่บ้านเรือน มีบุคร ภรรยา สามี แต่เขาอาจจะมึจิตใจที่เปลี่ยนไปได้ครบทั้ง ๔ ภูมิ; ยังไม่

ทันตายจากโลกนี้ไปไหน เกี้ยวอยู่ในกามาวจรภูมิ เกี้ยวอยู่ในรูปาวจรภูมิ เกี้ยวอยู่ในอรูปาวจรภูมิ เกี้ยวอยู่ในโลกุตตรภูมิ ซึ่งเป็นแบบหนึ่ง และชั่วคราว ไม่ใช่เทิดชวาทถาวร.

นี่ผมพูดว่ามันลำบาก เพราะภาษา ก็จะถามขึ้นมาว่า ฆราวาส หรือคฤหัสถ์นี้จะมีความสุขได้อย่างไรบ้าง? ชนิดไหนบ้าง ที่เรียกว่าความสุขที่ฆราวาสอาจจะรับได้? นี่มันก็มีทั้ง ๔ ระดับ ทั้งกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิ. มันเอาเนื้อ เอาตัว เอาอะไรเป็นหลักไม่ได้ สำหรับคำว่า ฆราวาส; เพราะว่า ฆราวาสส่วนมาก ฆราวาสส่วนใหญ่ นั่น ก็คือผู้ที่มึนจิตใจท่องเที่ยวไปแต่ในกามาวจรภูมิ; ก็เลยยกเอากามาวจรภูมิไว้ให้ฆราวาส ไว้ให้คฤหัสถ์ เป็นมาตรฐานไป. แล้วก็อย่าลืมว่า คนในแบบฟอร์มของฆราวาสนั้น บางคนบางเวลา อาจจะไปถึง รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ โลกุตตรภูมิได้.

ดังนั้นด้วยความสมัครใจของผมเอง ผมก็อยากจะแบ่งฆราวาสออกเป็น ๓ ประเภท อย่างที่ได้พูดกันวันก่อน : ฆราวาสต่ำๆ ธรรมดาสามัญ หรือเมื่อแยกเอาเฉพาะส่วนที่เป็นธรรมคาสามัญ; ฆราวาสที่ปฏิบัติฆราวาสธรรมชั้นต่ำๆ เช่นกิศ ๖ ก็ได้รับประโยชน์สุขอย่างที่ว่านี้ : มีเงินใช้ ก็มีความสุข, แล้วก็ใช้เงินก็มีความสุข, มีความสบายเพราะไม่มีหนี้สิน, แล้วก็ไม่มีโทษอะไรที่จะมาฟ้องพาน เกี่ยวกับความเป็นฆราวาสในโลกนี้ ก็สบายแล้ว. ที่นี้ฆราวาสชั้นกลางๆ ขึ้นมา: - มันคงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มีศีลดี เขาก็มีความสุขไปด้วยความสุขที่สูงขึ้นมา ก็คือความสุขจากบุญกุศล หรือความดี มีค่าสูงไปกว่าพวกแรก. ที่นี้ฆราวาสชั้นสูงๆ ที่สามารถรับเอาเรื่องสุญญาตาของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติได้ ฆราวาสพวกนี้ก็มีโอกาสที่จะมีจิตใจว่างโปร่งสบายแบบพระอริยเจ้า, สงเคราะห์เป็นพวกพระอริยเจ้าไปได้; แล้วถ้าเขาเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี อนาคามี อยู่ในรูปคฤหัสถ์ไม่ได้บวช ก็อยู่ในพวกนี้เต็มตัว.

นี่ถามว่า ขรรยาวาสจะหาความสุขได้อย่างไรบ้าง? มันก็ไปได้สูงถึง
 โลกุตระอย่างนี้; จะเป็นโลกุตระถาวร หรือโลกุตระชั่วคราว มันก็เป็น
 โลกุตระทั้งนั้น. เมื่อใดจิตใจอยู่เหนือโลก เหนือกาม เหนือรูป เหนืออรูปร
 มันก็เป็นโลกุตระ ไม่มีทางเป็นอื่น; เป็นได้สัก ๕ นาทีก็ยิ่งดี. ความสุข
 ของขรรยาวาส ถ้าเอามาตรฐานที่เขาจัดไว้ ก็เรื่องกิน เรื่องเล่น อะไรตามแบบ
 ของขรรยาวาส คือเรื่องกามารมณ์. เขาพูดกันอย่างนั้น ก็เพราะเอาส่วนใหญ่ๆ
 ทั่วๆ ไปเป็นหลัก; แต่ข้อเท็จจริงนั้น ผู้ที่โลกเรียกว่า “ขรรยาวาส” หรือ
 “กฤหัสถ์” นั้น ก็ยังเป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นอริยเจ้าชนิดชิมลง
 ก็ได้ แล้วก็พระอริยเจ้าจริงๆ เช่น เป็นพระโสดาบันจริง สกิทากามีจริง
 หรืออนาคามีจริง เหมือนที่ยกตัวอย่างมาให้ฟังแล้วก็ได้; อย่างที่เป็นคนไม่มี
 ทรัพย์สมบัติอะไร เอาคืนที่สัตว์ชุดทั้งๆ ไร่มาปั้นหม้อขาย เลี้ยงบิดามารดา
 ที่ตาบอด; นั้นเป็นพระอริยเจ้า แต่ก็อยู่ในรูปของขรรยาวาส หรือกฤหัสถ์.

ที่ทดลองมาดูเรื่องของ มหาอุบาสิกาวิสาขา ว่ามีลูก ๓๒ คน มีหลาน
 คนละ ๓๒ มีเหลนอีกคนละ ๓๒, ไม่ทันจะตาย มีลูก หลาน เหลน เป็น
 ร้อยๆ; แล้วบางทีก็ร้องไห้เพราะหลานคนนั้นตาย หลานคนนั้นเจ็บ;
 มหาอุบาสิกาเป็นพระโสดาบัน ในเรื่องราวพระคัมภีร์ มีเขียนไว้อย่างนี้,
 อรรถกถาธรรมบทมีเขียนอย่างนี้. พระโสดาบัน ก็ยังครองเรือน มีสามี มีการ
 งานอย่างขรรยาวาส เลี้ยงลูก เลี้ยงหลานเป็นร้อยๆ บางคราวก็ร้องไห้ไปหา
 พระพุทธเจ้า. อย่างนี้ก็เรียกว่า “ขรรยาวาส” หรือ “กฤหัสถ์” ได้ และก็มี
 ความสุขอย่างพระโสดาบันได้. เพราะฉะนั้นเราจึงแยกพูดว่า ถ้าพูดตามภาษาพูด
 ก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าพูดตามข้อเท็จจริง ที่เป็นอยู่อย่างใดจริง ๆ มันก็ไปอีก
 อย่างหนึ่ง.

ฆราวาสไม่จำเป็นจะต้องสปรก ลามก ไปตามที่เขามัจฉฐิตี; อาจจะเป็นถึงพระอนาคามีก็ได้. แต่แล้วฆราวาสส่วนใหญ่เป็นอย่างไร มันก็อีกเรื่องหนึ่ง เราจะเอาจุดไหนเป็นฆราวาส? ก็ควรจะเอาฆราวาสที่เป็นปรกติธรรมตาสามัญญส่วนใหญ่; แล้วก็อย่าลืมว่า “คน-คน” นี้ เป็นได้ทุกอย่าง; ฆราวาสนี้เป็นได้ทุกอย่าง เป็นสัทวันรก เกรัจฉาน อะไรก็ได้ ถ้าเขามีจิตใจอย่างนั้น; แล้วก็ เป็นมนุษย์ธรรมตาสามัญญก็ได้; เป็นเทวดาก็ได้ เป็นพรหมก็ได้ เป็นพระอริยเจ้าก็ได้. เพื่อให้คุณเห็นว่า ในโลกนี้, ในโลกมนุษย์นี้มันมีครบหมดอย่างนี้; แล้วมันก็มีได้มีอยู่ในตัวโลก มันมีอยู่ในจิตใจของคน. สวรรค์อยู่ในอก นรกอยู่ในใจ นิพพานก็อยู่ในใจของคน; ฉะนั้น คำว่า “โลก” นี้มันอยู่ในใจของคน, โลกชนิดต่างๆ นานาสารพัด อบายโลก มนุษยโลก หรือเทวโลก พรหมโลก มันอยู่ในใจ ใจของคนนั้นแหละคือโลก. ความเป็นกฤหัสถ์อยู่ที่ตรงไหน? มันก็มีอยู่ เมื่อมีจิตใจอย่างกฤหัสถ์ ตามที่เขามัจฉฐิตีกัน ตามภาษาพูด.

ทีนี้ ไปฟังภาษาพูด มันก็ขดันั้นขดันี้ แยังนั้นแยังนี้กันอยู่ในตัว. ผมจึงว่า ภาษาที่มันเป็นอุปสรรคในการเข้าใจอะไรต่างๆ. คุณอย่าเอาภาษาเป็นหลักนัก. เอาตัวจริงตามที่มันเป็นจริง ๆ ข้อเท็จจริง นี้เป็นหลัก. มนุษย์โง่ ๆ ก็พูดไปอย่างหนึ่ง, มนุษย์ฉลาดก็ใช้คำพูดไปอีกอย่างหนึ่ง. ใช้คำพูดคำเดียวกันอย่างนี้มันยุ่งตาย. แม้แต่คำว่า “ความสุข” นี้; พวกคนอันธพาลก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง พวกคนดีก็มีความสุขไปอย่างหนึ่ง. ใช้คำว่าความสุขเหมือนกัน; แล้วความพอใจในความสุขนั้นอาจจะเท่ากันเสียด้วย.

กฤหัสถ์ แปลว่าผู้ที่อยู่ในกฤหะ คือเรือน, **ฆราวาส** แปลว่าผู้ครองอยู่ครอง พร คือเรือน. คำว่า “บ้านเรือน” นี้ มันไม่ได้หมายถึงบ้านเรือน

ที่เป็นหลัง ๆ ถ้าไปหมายอย่างนั้นพระเราก็อยู่บ้านเรือน อยู่กุฎีเช่นเดียวกับบ้านเรือน. คำว่า “บ้านเรือน” เขาหมายถึง ความหมายของกามารมณ์มากกว่า; หรืออย่างน้อยก็เรียกสั้น ๆ ว่า กาม. ที่บ้านเรือนนั้นต้องมีสิ่งที่เรียกว่า กาม เรื่อง เพศ เรื่องบุตรี ภรรยา สามี ทรัพย์สินสมบัติอะไรให้ยุ่งไปหมด; นั้นแหละ ภาษาธรรมะเขาเรียกว่า “บ้านเรือน”. ภาษาตัวหนังสือ เรือนเป็นหลัง ๆ ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้, เรือนร้าง ๆ ไม่มีใครอยู่ก็เรียกว่าบ้านเรือนได้. ในภาษาธรรมที่สูง ๆ ขึ้นไป “บ้านเรือน” เขาหมายถึงสิ่งที่ผูกพันยุ่งยากสับสนอลเวงอลวน ในจิตในใจ ที่เกิดมาจากเงิน ทรัพย์สินสมบัติ บุตรี ภรรยา สามี เกียรติยศ ชื่อเสียง สังคม อะไรก็ตาม ที่มันเป็นเรื่องยุ่งไปหมดนั้นแหละคือ “บ้านเรือน” ไม่ได้หมายถึง ตัวเรือนเป็นหลัง ๆ.

ผู้อยู่ครองเรือน หรือขรรวาสก็คือผู้อยู่ด้วยความยุ่งยากแบบนี้ ความสุขมันก็หายากเต็มที; มันเต็มไปด้วยความผูกพัน ความเร่าร้อน; ต้องแก้ปัญหาทางการเงิน การสังคม อะไรให้รีบร้อยไปเสียหน่อย มันก็พอจะมีเวลาหายใจสบายบ้าง; ก็ต้องอยู่ที่ มีทรัพย์ มีลูก มีเมีย มีเกียรติอะไรอย่างถูกต้อง. ถ้าทำไม่ถูกต้อง ก็จะต้องไปติดคุกติดตะราง มันก็เป็นการงานที่มีโทษไป.

เราพูดกันแล้ว ก็ได้ความว่า ขรรวาส เป็นเรื่องยุ่ง เป็นที่อยู่ ในความยุ่ง, ถือเอาความผูกพันอย่างนี้เป็นความหมายของคำว่า ขรรวาส. ที่นี้ถ้าถือเอาจิตใจเป็นหลัก มันยังไปได้ไกล. อยู่ในบ้านเรือนอย่างนี้ แต่ว่าจิตใจสูงไปอีก-สูงไปอีก จนไปอยู่ในกระท่อมน้อย ๆ บนหม้อขยี้เลี้ยงชีวิตบิณฑบาต; เอาจิตใจเป็นหลักมันก็ออกไปได้ไกลอย่างนี้. ในที่สุดเราก็สรุปความได้ว่า ถ้าเป็น *ขรรวาสชั้นธรรมดา* หรือชั้นเลว ก็เอาเรื่องทรัพย์สินสมบัติ เกียรติยศชื่อเสียง ที่ได้มา โดยถูกต้องนี้ เป็นความสุข; ถ้าเป็น *ขรรวาสชั้นกลาง* ก็เอาความดี ความงาม

มีบุญกุศล ที่บริสุทธิ์ เป็นความสุข. ถ้าเป็นมรวาสชั้นสูงก็เอาความสุขที่เกิดมา แต่ความไม่ยึดมั่นถือมั่น นั้นแหละเป็นความสุข.

ผมพูดแล้วก็ชักกันหมกกับที่เขาพูด ๆ กันอยู่ คือเขาพูดกันนั้น ไม่ให้ไปเกี่ยวข้องกับความไม่ยึดมั่นถือมั่น : เขาไม่ให้มรวาสศึกษาเรื่องจิตว่าง เรื่องความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; ผมบอกว่า นี่พระพุทธเจ้าท่านแนะนำให้ คือเรื่องสัจธรรม ถ้าไม่เช่นนั้น มรวาสจะมีอาการเหมือนกับอยู่ในนรกหมกไหม้ ; เกี่ยวลูกตาย เกี่ยวเมียตาย เกี่ยวผัวตาย เกี่ยวทรัพย์สินสมบัติถูกไฟไหม้ ; มันมีสารพัดอย่างที่ จะตกนรกเมื่อไรก็ไม่รู้. ก็ต้องเอาเรื่องสัจธรรม อนัตตา มาเป็นเครื่องป้องกัน ให้มรวาสเป็นมรวาสที่น่าดู ; เป็นกัลยาณบุรุษน ก็ยังดีหมดไปแล้ว ยังมีภาวะที่น่าดู ไม่เป็นทุกข์ทรมานจนเป็นสัตว์นรก.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า ความสุขของมรวาสนั้น ขอให้มียู่ ๓ ชั้น ; ชั้นต่ำ ชั้นกลาง ชั้นสูง. ชั้นต่ำก็เอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติที่พอเหมาะสม ที่ถูกต้อง ; ชั้นกลางขึ้นไปก็เอาความสงบในทางบุญกุศล ในทางจิตใจที่มันสูง ยกมือไหว้ตัวเองได้ ; ถ้าชั้นสูงขึ้นไปอีกก็เป็นอนุโลมตามพระอริยเจ้า หรือเป็นพระอริยเจ้าไปเลย มีความไม่ยึดมั่นถือมั่นเป็นหลัก แล้วมีความสุขที่เกิดจากความไม่ยึดมั่นถือมั่น เท่าที่เราจะทำได้ ในวิสัยของมรวาส ; เรื่องก็จบกัน.

คุณเรียนศึกษาในมหาวิทยาลัย ไม่เคยเรียนกันในเรื่องเช่นนี้ ; ผมว่ายังไม่ใช่อุดมศึกษา เพราะว่ายังไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ? จะเป็นอย่างไรได้ก็แบบ ก็อย่าง ? ฉะนั้นอุตสาหกรรมเรื่องชนิดนี้ เป็นของเพิ่มเติม ให้ความรู้ของเราเป็น อุดมศึกษาขึ้นมาจริง ๆ.

พอกันที นกทางเขนร้องบอกว่าพอกันที.

ความทุกข์ในความเป็นมรวาส.

- ๓ -

๒๔ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากตอนที่แล้วมา. วันที่แล้วมา เราพูดกันโดยหัวข้อว่า “ความสุขของมรวาส” ส่วนในวันนี้ จะพูดโดยหัวข้อว่า “ความทุกข์ในความเป็นมรวาส” เพื่อจะได้ตอบปัญหาตามที่ไต่ถามตามไว้ต่อไป.

วันก่อนเราพูดถึงความสุขของมรวาส วันนี้จะได้พูดถึงความทุกข์ของมรวาส คุณมันคล้ายๆกับว่าจะเป็นการค้ำกันอยู่ในตัว; และโดยทั่วไป คนเขารู้กันอยู่และเขาพูดกันอยู่ ว่าเรื่องของมรวาสแล้วต้องเป็นเรื่องทุกข์ มีความทุกข์, เรื่องบรรพชิตเป็นเรื่องไม่ทุกข์. นี้ขอให้นึกถึงที่ผมเคยบอกว่า ความยุ่งยากนั้นมันเกิดจากคำพูด เกิดจากภาษาพูด ทำให้เข้าใจได้แปลกๆ ต่างๆ กัน เพราะฉะนั้นเราต้องระวังคำพูดหรือภาษาพูด โดยเฉพาะที่มันเป็นภาษาคนหรือเป็นภาษาธรรม; และแม้ที่เป็นภาษาคนตามธรรมดา มันก็ยังมีส่วนข้อยกเว้น ในการที่บางอย่างมันจะมีความหมายไปอย่างหนึ่ง บางอย่างมีความหมายไปอีกอย่างหนึ่งในคำๆ เดียวกัน.

ที่นี่ เราจะพูดกันถึงคำว่า “ฆราวาสวิสัย” หรือ “ชีวิตฆราวาส” คือ **ความเป็นฆราวาส** นั่นเอง : และเมื่อพูดกันอย่างสำหรับพูด หรือเรียกว่าโดยนิตินัย คือบัญญัติกันขึ้นพูด ก็ต้องพูดว่าชีวิตฆราวาสนี้เต็มไปด้วยความทุกข์ ซึ่งคุณก็ได้ยิน และบางทีก็จะเชื่ออย่างนั้นอยู่ด้วย จึงได้เสนอตามปัญหาว่า ทำอย่างไรฆราวาสจึงจะแก้ไขความทุกข์หรือป้องกันความทุกข์ได้. ฉะนั้น โดยสมมติโดยบัญญัติ คือโดยนิตินัยแล้ว ถือกันว่าชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นความทุกข์ แต่ที่นี่ถ้าคุยกันโดยพฤตินัย คือตามที่มันมีอยู่จริง ๆ นั้น มันก็ไม่ได้ตายตัวลงไปอย่างนั้น คือเป็นทุกข์ก็ได้ ไม่เป็นทุกข์ก็ได้ แล้วแต่ว่ามันจะเป็นฆราวาสได้ดีเพียงไร. นี้เรียกว่าโดยพฤตินัยนั้นไม่แน่ที่จะพูดว่า ฆราวาสแล้วเป็นทุกข์เสมอไป. มันอาจจะมีความยุ่งยากมากกว่าบรรพชิต แต่แล้วมิได้หมายความว่า มันจะเป็นทุกข์ทรมานเหมือนกับตนนรกทั้งเป็นอยู่เสมอไป. ถ้าเป็นฆราวาสให้ดี ให้ถูกต้อง อาจจะไม่มี ความทุกข์ก็ได้. ภาษาผมพูดก็พูดว่า **เป็นคนให้ถูกต้อง** หรือพูดให้กว้างออกไปว่า :-

“ยามจะได้อะไร	ได้ให้เป็น	ไม่เป็นทุกข์
ยามจะเป็น	เป็นให้ถูก	ตามวิถี
ยามจะตาย	ตายให้เป็น	เห็นสุดดี ๆ”

ถ้าทำเป็นมันก็ไม่ทุกข์ คือมันอยู่ที่ทำไม่เป็น คือได้ไม่เป็น เป็นไม่เป็น ตายไม่เป็น ก็เป็นทุกข์ไปทั้งนั้น. แล้วบรรพชิตสมัยนี้เป็นทุกข์ยิ่งกว่าฆราวาสก็มี เป็นบ้าไปก็มี, บรรพชิตสมัยนี้ก็เป็นโรคประสาทกันมากขึ้น ; ฉะนั้นมันไม่ได้อยู่ที่คำพูดหรือบัญญัติอย่างนั้นมันอยู่ที่ว่าข้อเท็จจริงมันเป็นอย่างไร มันเป็นเป็น หรือไม่เป็น มันได้เป็นหรือไม่เป็นนั้นต่างหาก. เพราะฉะนั้นโดยพฤตินัยเราก็ไม่พูดว่า ฆราวาสจะต้องเป็นทุกข์เสมอไป; ยิ่งเป็นฆราวาสที่เป็น

พระอริยเจ้า เป็นโศกบัณฑิต สกิทาคามี อนาคตามีอะไรด้วยแล้ว มันก็ยังมิช้อยกเว้น มากขึ้นที่จะไม่ต้องเป็นทุกข์. ฉะนั้นเมื่อคุณถามผมว่าพระราชนิพนธ์จะดับทุกข์ได้ อย่างไร นี่มันก็ต้องดูกันเสียก่อนว่า พระราชนิพนธ์คิดไหน; เพราะมันแยกออกจาก กันได้ พูดย่างๆ ก็คือว่าพระราชนิพนธ์หรือพระราชนิพนธ์คนนั้นเอง. นี่ก็เป็นคู่แรกที่จะ ต้องพิจารณา.

พระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์ ต้องต่างกันมากทีเดียว หรือจะเรียกว่า เป็นกัลยาณบุรุษ หรือเป็นพาลบุรุษ, เป็นคนพาลหรือเป็นบัณฑิต. ถ้าเป็น พาลบุรุษ มันก็มีเรื่องที่ต้องเป็นทุกข์ มากมายรวมกันเข้ามาหลายเรื่อง, ถ้าเป็น กัลยาณบุรุษจนจะเป็นพระอริยเจ้าอยู่แล้ว มันก็ไม่ค่อยจะมีเรื่องที่จะต้อง เป็นทุกข์.

ทีนี้ ยังมีคำอีกคู่หนึ่ง ขอให้จำไว้ด้วยว่า สัตบุรุษกับอสัตบุรุษ. อสัตบุรุษนี่คือคนพาล สัตบุรุษคือบัณฑิต แต่เขาเล็งเอาความสงบวางับเป็นหลัก. สัตบุรุษแปลว่าบุรุษสงบวางับ, อสัตบุรุษก็แปลว่าบุรุษที่ไม่สงบวางับ. ชาวบ้าน ทัวไปมักจะเรียกไปว่า "สัตบุรุษ" สัตบุรุษที่พูดกันตามวัดตามวาสนั้นแหละคือสัตบุรุษ แปลว่าผู้มีความสงบ, แล้วอสัตบุรุษก็แปลว่าเป็นพาลคือไม่มีความสงบ. นี่มัน เป็นพระราชนิพนธ์ได้ด้วยกันทั้งนั้น พระราชนิพนธ์ก็เป็นพาลบุรุษ, เป็นอสัตบุรุษไป; พระราชนิพนธ์ ประพฤติตัวดีสมกับความฉลาดก็เป็นกัลยาณบุรุษ เป็นสัตบุรุษไป; ทั้งหมดนี้ล้วนแต่เป็นพระราชนิพนธ์ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น ถ้าพูดขึ้นมาคลุมๆ ว่า ความทุกข์ของพระราชนิพนธ์ หรือพระราชนิพนธ์จะต้องเป็นทุกข์เสมอไปอย่างนี้ มันไม่ค่อย ถูกนัก; จะต้องดูให้ดีเสียก่อนว่าพระราชนิพนธ์คิดไหน.

ทีนี้ ทำไมเขาจึงพูดว่า พระราชนิพนธ์ต้องเป็นทุกข์ ถ้าเรายอมรับข้อนี้แล้ว มันก็แสดงอยู่ในตัวว่ามันหมายถึงพระราชนิพนธ์ พระราชนิพนธ์เป็น พาล พระราชนิพนธ์เป็น

อัสตบรูษ. ที่นี้อาจจะคิดให้ละเอียดลงไปว่า แม้พระราชาที่ดี เป็นพระราชาที่ดีนั้น มันก็มีเรื่องมรรษมะตัมมันน์โน้นมากกว่าบรรพชิต เลยต้องถือว่าพระราชาที่ดีมันไป ด้วยความทุกข์; อย่างนั้นมันก็ถูกเหมือนกัน. แต่อย่าลืมว่าพระราชาดีกับบรรพชิตดี มันอาจจะปนกันยุ่งก็ได้. เกี่ยวกับเรายอมเอาเสียว่า เป็นพระราชาที่ดี เป็นบรรพชิตที่ดีด้วยกัน ก็ต้องถือว่าพระราชาดีเรื่องรบกวนมาก คือต้องมีทุกข์มากกว่าบรรพชิต. นี่ยุติกันได้อย่างนี้. แต่แล้วก็อย่าถือว่าเป็นพระราชาแล้วจะต้องมีทุกข์เหมือนตกนรทังเป็นเสมอไป. พระราชาที่ดี ที่เป็นสัสตบรูษก็ไม่ว่าจำเป็นจะต้องเป็นอย่างนั้น; หรือยังเป็นพระอริยเจ้าด้วยก็ยังไม่ต้องเป็นอย่างนั้น.

เกี่ยวกับเราอาจจะเข้าใจผิดตามสมมตินั้นมากเกินไปก็ได้ มันก็จะมีผลเสียในข้อที่ว่า ถ้าเกิดโง่งขึ้นมากก็จะยอมรับเอาความทุกข์เข้ามาคือ ๆ อะไรก็ยอมทุกข์ยอมรับทุกข์เข้ามาคือ ๆ เพราะถือเสียว่ามันต้องเป็นทุกข์; ผมว่าทำอย่างนั้นไม่ถูก. **โดยปกติแล้วเราจะต้องมีจิตใจที่**ไม่**เป็นพระราชา**ไม่**เป็นบรรพชิตคือว่า** ถ้าไปยึดถือว่าเป็นพระราชา เป็นบรรพชิตมากไป มันก็เข้ารอยที่เขาพูดๆ กันไว้โดยไม่ทันรู้ตัว หรือว่าโดยสมัครใจไปเสียเลย ไม่มีการต่อต้าน. เพราะฉะนั้น สัมเสียก็ได้ว่าเป็นพระราชา หรือเป็นบรรพชิต ถือเสียว่ามันเป็นมนุษย์เกิดมา แล้วก็ปัญหาอย่างไรก็ต้องแก้ให้มันหลุดลุล่วงไปให้ได้ อย่างนั้นยังจะดีกว่า; ไม่เป็นการท้อแท้ลวงหน้า หรือว่าเป็นการเศร้าโศกลวงหน้า; แล้วเราก็เห็นอยู่แล้วว่า คนเกิดมาก็คือพระราชา ไม่ใช่มีใครเกิดมาแล้วก็เป็นบรรพชิตมาแต่ในท้อง มันก็เป็นสิ่งที่เลือกได้. เมื่อต้องการจะทำอย่างบรรพชิต มันก็เลือกได้ แล้วก็ทำทีหลัง; แล้ว**การเป็นพระราชาหรือเป็นบรรพชิตนั้น** ก็อย่า**เอาอยู่บ้านอยู่วัดเป็นหลักเกณฑ์กันนัก** ต้องเอาที่จิตใจว่าเป็นอย่างไร นี่เราก็ได้พูดกันโดยละเอียดแล้ว.

อยู่ว่าคัมภีร์นี้มีจิตใจเหมือนคนอยู่บ้าน หรือยิ่งกว่าคนอยู่บ้านก็ยังได้ ; คนอยู่บ้านสมัยนี้เขาอาจจะจิตใจเหมือนพระ หรือเป็นอยู่อย่างบรรพชิตก็ได้ ; ถ้าเขามีปัญญา มีความเฉลียวฉลาด มีบุญ มีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจที่จะจัด จะทำอะไรภายในบ้านเรือนให้เป็นไปอย่างสงบเรียบร้อย มันก็ทำได้เหมือนกัน ; มันก็เลยเป็นบรรพชิตโดยไม่รู้สีก้าว ตีกว่าเป็นบรรพชิตชนิดที่มันรุ่งรังมากไปกว่า ขรรวาส แล้วไหลไปทำอะไรอย่างขรรวาส.

นี่เราพูดกันโดยหลักทั่วๆ ไปว่า ขรรวาสครองเรือน ขรรวาสมี ครอบครัวยุ มีบุตรภรรยาสามี มีทรัพย์สมบัติ มีการสังคมที่ผูกพันกันยุ่งไปหมด เพราะฉะนั้นปัญหาจะต้องมีขึ้นมากกว่าบรรพชิต ; ก็เรียกว่าขรรวาสนี้เป็นรังของความยุ่งยาก ลำบาก สับสนวุ่นวาย โกลาหล. แต่มันมีทางออกหรือทางที่ จะต้องคิดอย่างที่ได้พูดมาแล้วแต่วันก่อนอีกเหมือนกันว่า **สิ่งเหล่านั้นมันก็ไม่ได้ มีมาสำหรับให้เป็นทุกข์ หรือเป็นความทุกข์โดยตรงโดยเฉพาะเจาะจง มันมีมา ให้สำหรับเป็นบทเรียนก็ได้ หรือมาสอบไล่ มาเลื่อนขั้น मनุषย์ก็ได้.** คนที่ออกไปบวชเป็นบรรพชิต หรือเป็นฤๅษีมุนีอยู่ในป่าเพราะเมื่อขรรวาสนั้น ก็เพราะว่า ความเป็นขรรวาสมันสอนให้ เขาจึงรู้จักเบื่อ เพราะฉะนั้นต้องถือว่ามันเป็น บทเรียน หรือมันเป็นโรงเรียน, ถ้าคนโง่เกินไป ไม่รู้จักเบื่อ ก็ต้องทน อยู่ที่นั่น, ถ้าคนรู้จักเบื่อมันก็ออกไปได้ ; แต่แล้วอย่าลืมนึกว่าสิ่งเหล่านั้น มันสอนให้ คือทรัพย์สมบัติ บุตรภรรยาสามี อาชีพการงาน ปัญญาสารพัดอย่าง นั้นมันสอน, มันสอนให้. **ถ้าเรามองมันไปในแง่ของความทุกข์มันก็เป็นทุกข์, แต่ถ้ามองในแง่คณบ้าง มันก็จะอุคิธรรม คือว่ามันเป็นสิ่งที่มาสอนให้** มา ผล็กใส่ให้เราก้าวไปโดยเร็ว, เพราะฉะนั้นถ้าไม่มีชีวิตแบบขรรวาสเป็นมาตรฐาน อยู่อย่างนี้ คนเราก็คงจะไม่ฉลาดก็มากน้อย เพราะอุปสรรคหรือความทุกข์นั้น มันเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความฉลาดในภายหลังทั้งนั้น.

ที่นี้ดูกันในพระบาลีบ้าง ก็พูดอย่างเดียวกัน มีคำตรัสของผู้ที่เป็นบัณฑิต หรือแม่แต่ของพระพุทธเจ้าเอง ก็พูดอย่างที่เขาคู่กันทั่วๆ ไปว่า : ฆราวาสนี้ อึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์. ถ้าแปลเป็นไทยว่าอย่างนั้น ฆราวาสนี้คับแคบอึดอัด เป็นทางมาแห่งทุกข์ ; ความเป็นบรรพชิตเป็นนักบวชนั้นโล่งโล่งอย่างอากาศ แล้วก็ไม่มีเป็นทางมาแห่งทุกข์. สมุทฺปาโธ แปลว่าอึดอัด คือถูกกระทบกระทั่ง รอบค้ำ, ชีวิตฆราวาสนั้นเป็น สมุทฺปาโธ คืออึดอัด แล้วก็ไม่มีเป็นทางมาแห่งทุกข์ ฤดีในที่นี้คือกิเลส, อึดอัดคับแคบก็หมายความว่ามันถูกกระทบกระทั่งรอบค้ำ เกี่ยวเรื่องนั้น เกี่ยวเรื่องนี้ เกี่ยวเรื่องโน้น คล้ายๆ กับว่ามันมาสอบไล่ แล้วมัน ก็ไม่มีเป็นทางมาแห่งทุกข์คือกิเลส ก็จริงเหมือนกัน แต่ว่ามันจะเกิดทุกข์ หรือไม่เกิดทุกข์ นั้น มันก็ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นอีก. เขาว่าเป็นหลักไว้ทั่วไปอย่างนี้.

ที่นี้บรรพชิตมันก็ออกไปเสียจากบ้าน จากเรือน จากครอบครัว จากทรัพย์สมบัติ จากญาติพี่น้อง จากสังกมอะไรต่างๆ มันก็ไปในทางตรงกันข้าม คือโล่งโล่งเหมือนอากาศ แล้วก็ไม่มีค้อมีทางมาแห่งทุกข์. ฝรั่งคนหนึ่งเขาเอาบาลีนี้ ไปแปลเป็นคำกลอน เข้าที่มาก :-

*A den of strife, is household life,
And filled with toil and need ;
But free and high as the open sky,
Is the life homeless leads.*

นี่คุณฟังดู เขาก็ถูกและไพเราะ : ความเป็น household life ก็คือชีวิต ฆราวาส เป็น den of strife เป็นกองหรือเป็นถ้ำของความสับสนวุ่นวาย เต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ filled with toil and need. เพราะว่า ฆราวาสนั้นมันเต็มไปด้วยความทะเยอทะยานและความต้องการ มันจึงเป็นกอง เป็นถ้ำที่สะสมหมักหมม เรื่องของความกระทบกระทั่ง, คุณไปหลับตามองดูก็แล้วกัน

มันเป็นภาพพจน์ที่พอจะมองเห็นได้. ขรรษาธรรม *toil and need* มาก ก็เห็นอยู่ชัด ๆ ว่ามันต้องการมาก ต้องการเพื่อตัวเองก็ต้องการมาก ต้องการเพื่อบุตรภรรยาสามีก็ต้องการมาก ต้องการอย่างนั้นอย่างนี้ก็มาก, ส่วนพระนี่จะมีแต่บาตรกับจีวรก็พอ แล้วก็เดินเร่ร่อนไปอยู่ที่ไหนก็ได้; มันต่างกันอย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเปรียบพระเหมือนกับว่านก มีแต่ปีกก็พอ นกมีสมบัติเพียงแต่ปีกอย่างเดียวก็นกก็พอ เพราะปีกช่วยให้มันบินไปได้. เมื่อมันบินไปได้มันก็พบอาหาร พบอะไรก็ตามที่มันจำเป็นแก่ชีวิต ไปหากินได้เท่านั้นเอง. ชีวิตของพระก็เหมือนกับนก มีสมบัติแต่เพียงปีกเท่านั้น.

ส่วนขรรษาธรรมนี้มีอะไร ๆ เป็นสมบัติ จะเรียกว่านับไม่ไหวก็ได้ เหมือนสัตว์อะไรก็เปรียบยาก. เมื่อเปรียบบรรพชิตกับนกแล้ว จะเปรียบขรรษาธรรมกับอะไร คุณไปคิดดูเอง ผมไม่มีปัญญาจะเปรียบเทียบ ก็ว่ามันจะยิ่งกว่าวัวควายหรืออะไรไปเสียอีก เพราะว่ามันมีอะไร ๆ มากเกินไป. เพราะฉะนั้น ถ้าจะให้ยึดหลักว่าขรรษาธรรมแล้วต้องเป็นทุกข์ บรรพชิตต้องไม่เป็นทุกข์ มันก็ต้องอย่างนี้ ก็ต้องมองกันใตงั้น. เป็นบรรพชิตให้ถูกต้อง, เป็นขรรษาธรรมให้ถูกต้อง, มันก็ยังมีข้อเสียเปรียบกันอยู่อย่างนี้. เพราะฉะนั้นความทุกข์ในขรรษาธรรมก็มีมากกว่า เพราะทุกอย่างมันเป็นทางมาแห่งทุกข์ แล้วมันก็ได้เกิดขึ้นจริงๆ ด้วย คือกิเลสหนาชนิด.

นี่คุณก็ไม่ได้ถามปัญหาที่จะเป็นพระอย่างไร? คุณถามปัญหาว่าจะเป็นขรรษาธรรมอย่างไร? ผมก็ต้องตอบอย่างนี้ คือแม้ว่ามันจะมีความทุกข์อยู่มาก แต่ถ้าเรารับเอามาในฐานะเป็นบทเรียนหรือเป็นข้อสอบได้ มันก็กลายเป็นของดีไปในที่สุด. เพราะฉะนั้น ที่คุณถามว่าจะบึงกันความทุกข์อย่างไร? จะแก้ไขความทุกข์อย่างไร? ผมก็ตอบด้วยคำตอบสั้น ๆ หนึ่งว่า รับเอามาในฐานะเป็นบทเรียน. **ถ้ามันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา เพราะเรื่องของขรรษาธรรมนั้น ก็อย่ารับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์ทรมาน, ให้รับเอามาสำหรับเป็นปัญหาที่จะต้องแก้ เป็นบทเรียนที่จะต้องเรียน แล้วก็สอบไล่ให้ได้คือผ่านไป. วิธีนี้แหละที่จะสู้ความทุกข์ของ**

ความเป็นฆราวาสได้. ถ้าไปโง่ไปกัมหัวหลังรับเอามาในฐานะเป็นความทุกข์แล้ว ก็คงจะทนไม่ได้; แต่แล้วคนทั่วไปเขาก็รับมันในลักษณะอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงน่าสงสาร.

เราก็ได้ข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า เป็นฆราวาสนี่เป็นได้ ๒ อย่าง คือ เป็นในฐานะเป็นคนหลับหูหลับตาโง่เง่าไป เหมือนกับลาภเกวียน ลาภแอก ลาภไถ อย่างวู่ววยไปก็ได้ นี่อย่างหนึ่ง ก็มีทุกข์มาก. ที่นี้เป็นอย่างนักศึกษาก็เป็น อย่างผู้ที่มีปัญญาสำหรับศึกษา แล้วก็สอปล้ให้แก่ตัวเอง; มันก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง ไม่เหมือนกันเลย. เขาเป็นฆราวาสที่เรียกว่าพอคุได้ หรือว่าน่าคุก็ได้ เพราะ คนนั้นเขาเก่ง ที่ทำอะไรให้ลุล่วงไปได้ นี่มันก็น่าคุ; ถึงจะมีความทุกข์เข้ามา ก็เข้ามาสำหรับให้ชนะ ไม่ใช่ให้พ่ายแพ้ มันก็น่าคุที่ตรงนี้.

การที่จะหลีกทิ้งออกไปบวชเป็นอิสระเหมือนนก นีมันก็ไปอีกเรื่องหนึ่ง แต่แล้วก็ปรากฏว่ามีไม่กี่คนที่ออกไปแล้วเป็นอิสระ ฟรีเหมือนนกได้ มันก็ไปเข้า บ่วงอย่างอื่น ถึงกับสีกกลับออกมา นีก็มี. ก็แปลว่าไม่ได้เป็นบรรพชิต โดยแท้จริง เป็นแต่รูป แต่แบบ แต่ธรรมเนียม. เพราะฉะนั้นคุณก็ใช้สติปัญญา ของตัวเองพิจารณาตัวเอง ว่าความทุกข์ของฆราวาสนี่มันคืออะไร, มันเป็นอย่างไร; แล้วเราก็กำลังเป็นอะไร; แล้วเราจะต้อนรับมันให้ดีที่สุดในฐานะเป็นการศึกษานี้ได้อย่างไร? แล้วคุณก็อย่าลืมที่พูดกันไว้วันก่อนว่า เรื่องเป็นอะไร หรืออยู่ที่ไหนนั่น มันอยู่ที่จิต เอาจิตเป็นประมาณ. เพราะฉะนั้นฆราวาสสามารถจะจัด หลีกในชีวิตประจำวัน ให้มันเป็นนั่นเป็นนี่เป็นโน่นก็ได้. ชั่วโมงนี้เป็นฆราวาส เต็มหนัก. ชั่วโมงหน้าเป็นพระคุณเล่นสักสองสามชั่วโมงก็ได้; นีบอกเผื่อเอาไว้.

ที่นี้เป็นฆราวาสที่เป็น โสถมนันก็ยิ่งทำได้ง่ายขึ้น แต่อย่าลืมนะว่าผมไม่ได้ เรียกคนโสถว่าฆราวาส คือถือตามหลักมุนธุธรรมศาสตร์บรมโบราณว่า คนโสถนั้น

เป็นพรหมจารีไม่ใช่เป็นขรรษา. เรื่องนี้ก็พูดแล้ว คุณก็จดจำไปแล้ว. คนโสดที่แท้จริงคือตั้งแต่ยังเป็นเด็กขึ้นมาจนถึง เป็นหนุ่มเป็นสาวนั้นยังไม่ใช่เป็นขรรษา ยังเป็นพรหมจารี มันยังน่าดู ยิ่งงดงาม หรือว่ายังมีความทุกข์น้อย. พออย่างเข้ามาเป็นขรรษา มีบ้านมีเรือน มีครอบครัวนี้ มันก็เป็นขรรษาเต็มๆ ที่ต้องเผชิญกับปัญหาอุปถัมภ์. นี่ก็ทำให้นึกถึงนิทานสมมุติที่เล่ากันเล่นสนุกๆ ว่า ตอนเป็นชีวิตขรรษาแท้ๆ มันไปเอาของวัวมา ไปเอาชีวิต ๒๐ ปี ที่พระเจ้าดลให้วัวมา เพราะความโง่ เพราะความโลภ เลยก็ได้เป็นวัวราว ๒๐ ปี คือพ่อบ้านแม่เรือนที่หนักอึ้งเหมือนวัวลากเกวียน ๒๐ ปี จึงค่อยถอนตนออกไปเป็นอย่างอื่น คือเป็นวนปรสตร์ หรือเป็นสันยาสิ ก็รอดตัวไปที. แต่ถ้าไปเกิดเป็นสุนัข ไปเกิดเป็นลิง เขาก็ก็แม่ คือเป็นขรรษาตลอด ๒๐ ปี หนักอึ้งแล้ว พอแก่ไปกว่านั้นอีก ก็ไปมีเรื่องวิตกกังวล ห่วงลูก ห่วงหลาน ห่วงเหลนอะไรมาต่อไปอีก ก็เป็นสุนัขที่เฝ้าทรัพย์สิน นอนหลับไม่ได้. นี่ด้วยเหตุที่ว่าไม่ได้ทำไว้ให้ดี ชีวิตนี้ไม่ได้รับการศึกษาฝึกฝนให้เป็นอย่างดี; พออายุมากเข้ามันป้าป่อ มันเลือนพันเพื่อน มีสติสัมปชัญญะไม่สมบูรณ์ ก็กลายเป็นลิงไป คือเป็นตัวตลกให้เด็ก ๆ หัวเราะ.

เพราะฉะนั้นคุณจะต้องรู้ไว้ด้วยว่า จะต้องเป็นพรหมจารี ให้ถูกต้อง, เป็นขรรษา อดหัตถ์ให้ถูกต้อง, แล้วพอสิ้นยุคของขรรษานี้ ก็จะพยายามเป็นวนปรสตร์ให้มาก คือพยายามเป็นผู้สลัดเรื่องยุ่ง ๆ ของขรรษานั้น ให้มากที่สุดที่จะทำได้, แล้วอยู่ด้วยความสงบ. แม้ที่บ้านที่เรือน ที่เรียกว่าเป็นขรรษานั้นแหละแต่เราไม่เป็นขรรษาอย่างอายุ ๒๐ ปีนั้นแล้ว. เราเป็นคนระลึกรู้คิดฝึกฝนจิตใจกันเสียใหม่ให้ดีที่สุด และอายุต่อไปในบั้นปลายของชีวิต จะไม่ป้าป่อเลอะเลือนเหมือนคนทั่ว ๆ ไป; จะมีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์จนวินาทีสุดท้าย; แล้วเราก็มีโอกาสที่จะใช้ชีวิตบั้นปลายสุดท้ายได้ถึงที่สุด แม้ว่าเราจะขรรษาไปไหนไม่ได้แล้วก็นั่งเป็นสันยาสิอยู่ที่ตรงนั้นก็ได้; คือว่าสอนลูก สอนหลาน สอนเหลนให้รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ เพราะว่าเราผ่านโลกมาอย่างถูกต้องเป็นเวลาเกือบร้อยปี.

คนแก่ชนิดนี้มีประโยชน์มาก ที่จะตอบปัญหาของเด็ก ๆ ได้หมดทุกอย่างทุกประการ; มีไว้ในบ้านในเรือนก็เหมือนมีพระเจ้าอยู่องค์หนึ่ง สำหรับให้แสงสว่าง. คนแก่อายุตั้ง ๕๐ ปีนี้ย่อมรอบรู้อะไรมาก, กำลังไม่พินเพื่อนและเลือนเลย ไม่เสียสติสัมปชัญญะเลย เพราะอบรมมาดี. ถ้าผู้ใดกลัวว่าอายุมาก ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี แล้วจะพินเพื่อนและเลือน เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่โดยมากนั้น ผมขอบอกว่ามีทางป้องกัน อย่าให้มีความทุกข์ในชีวิตฆราวาสตอนนั้น นั่นคือพยายามฝึกจิตตามหลักพระพุทธศาสนาให้มาก ที่เขาเรียกว่า “ฝึกสติ” นั่นแหละ.

เราฝึกสติให้เป็นระเบียบอยู่ทุกวัน ๆ ตอนแก่อายุ ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี มันไม่หลง. ถ้าเราปล่อยให้กิเลสตัณหาครอบงำเราทุกวัน ๆ ไม่ต้องสงสัยอายุ ๕๐ ปี ๑๐๐ ปี มันจะหลงจะพินเพื่อน. เพราะฉะนั้นเราจะต้องเสียสละ : เมื่ออายุมันมากพอแล้ว งานก็ทำมามากพอแล้ว ก็ยอมเสียสละ เอาเวลามาฝึกจิตให้ถูกวิธีที่จะฝึก โดยเฉพาะเช่นอานาปานสตินี้อยู่เป็นประจำ; ผมเชื่อว่า, จะจริงหรือไม่จริงไม่ทราบ ให้มีอายุสัก ๑๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปีก็จะไม่หลง; มีแต่ว่าร่างกายมันจะทนไม่ไหว มันจะนำไปเสียก่อนเท่านั้น. ถ้าสมมุติว่ามันจะอยู่ได้ อายุ ๒๐๐ ปี มันก็ไม่หลงตก; ถ้าอยู่ด้วยจิตใจที่เป็นระเบียบในเรื่องของจิตใจอยู่ทุกวัน ๆ แล้วไม่มีหลงได้.

นี่คุณเห็นไหมว่า มันน่ากลัวหรือไม่น่ากลัว? อายุสัก ๘๐ ปีแล้วมันเกิดหลงเหมือนคนที่หลงบางคน, กินก็ว่าไม่ได้กิน อะไรก็ว่าไม่รู้ทั้งนั้น, นุ่งผ้าหรือไม่นุ่งผ้าก็ไม่รู้, กลางวันหรือกลางคืนก็ไม่รู้, อะไรก็ไม่รู้, ตัวเองชื่ออะไรก็ไม่รู้, นี่มันหลงขนาดนี้; น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว? นี่ก็เป็นฆราวาสที่เป็นทุกข์อย่างยิ่งได้. จะป้องกันได้โดยวิธีฝึกสติสัมปชัญญะ ตามหลักของพระพุทธศาสนา อยู่เป็นประจำ แล้วก็ฝึกมากขึ้นในตอนที่ย่างมันมากขึ้น; ก็ยอมสละสิ่งอื่น

สนใจที่ผมพูดนั้นก็ได้อีก แต่ผมว่านี่คือทั้งหมด. พระธรรม ในพุทธศาสนา
ไม่ใช่มีไว้สำหรับชวนให้คนหนีโลก ไปอยู่ป่าอยู่ดง; นั่นมันแพ้ ตามความรู้สึก
ของผมคือน้ำมันแพ้ ที่ไม่กล้าเผชิญกับโลก, แล้วหนีไปบวชเป็นฤๅษีตามส
เป็นมุนี เป็นภิกษุอะไรก็ตาม น้ำมันแพ้.

**พระพุทธศาสนา มีไว้สำหรับให้ทุกคนที่อยู่ในโลกด้วยวัยชราไม่
ต้องหนีโลก, ให้อยู่ในโลกโดยชราไปทุกแขนงตั้งแต่เกิดมาที่เคี้ยว. ฉะนั้น
ให้มองธรรมะในลักษณะอย่างนี้ แล้วให้รับเอาไปในลักษณะอย่างนี้; ในการ
ที่คุณจะไปศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ. ถ้าออกจาก
มหาวิทยาลัยไปประกอบงานอาชีพ ก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ; แล้วไปเป็น
พ่อบ้านแม่เรือนต่อไปก็ขอให้ประสบแต่ชัยชนะ ทั้งภายนอกและภายใน. ภายใน
คือจิตใจก็ขอให้ประสบชัยชนะเสียก่อน แล้วภายนอกก็จะชนะแน่ คือจะชนะสิ่งต่าง ๆ
รอบค้ำ; จะเป็นสังคมก็ตาม จะเป็นโรคภัยไข้เจ็บก็ตาม จะเป็นอะไรก็ตาม
ที่มันจะประคองเข้ามาบรรเทาเรา เราชนะ ก็จะตะเพิดให้มันกลับไป แล้วก็
หัวเราะเล่นได้ แม้แต่ความตายจะมาถึง.**

พระพุทธเจ้า เรียกพระองค์ว่า “ผู้ชนะ” มีในบาลีบางแห่งเรียก
พระองค์เองว่าผู้ชนะ, ก็เป็นชินโน เป็น ชินะ. ที่นี้เราเป็นลูกศิษย์ของ
พระพุทธเจ้าก็ต้องเป็นอย่างนั้น; ถ้าไม่อย่างนั้นมันก็ไม่ใช่มูลนิธิของ
พระพุทธเจ้า. จะต้องเตรียมพร้อมสำหรับจะไปเป็นผู้ชนะทุกชั่วโมง ทุกวัน ทุก
เดือน ทุกปี; แล้วก็ป็นขรรษาที่ดีในลักษณะที่กล่าวมาแล้ว ตั้งแต่เกิดจนตาย.

พูดภาษาวัด ๆ ทั่ว ๆ กันก็ได้ : **คือเป็นขรรษาอย่างสัตบุรุษ อย่า
เป็นขรรษาอย่างอสัตบุรุษ.** คำว่า สัตบุรุษ นี้เป็นบรรพชิตก็ได้ คือใช้ได้

หมดเลย เป็นพระอรหันต์ก็เรียกว่าเป็นสัทบุรุษได้เหมือนกัน คำว่าสัทบุรุษ ความหมายของมันกว้างอย่างนี้ เป็นบรรพชิตก็ได้, เป็นพระอรหันต์ไปเลยก็ได้ เรียกว่า สัทบุรุษผู้สงบบ้าง; แต่เดี๋ยวนี้เราเอาเพียงว่า เป็นฆราวาส อยู่บ้าน เรือน นี้ก็เป็นสัทบุรุษได้.

นี่คุณจะเอาอะไรมาวัด หรือมาสอบดู? ผมก็คิดว่า มีเครื่องวัดสัก ๓ หัวข้อ ขอให้จำให้ดีๆ :-

- สามารถจะแก้ไขปัญหาในชีวิตได้ หมายความว่าปลดเปลื้องความทุกข์ไปได้.
- แล้วก็มีความสุขตามที่ควรจะมี, ตามที่ฆราวาสควรจะมีได้.
- ทำชีวิตของเราให้เป็นการศึกษา หรือเป็นการเดินทางที่ดีอยู่เสมอ. ให้ชีวิตของฆราวาสนั้นเป็นการศึกษาที่ถูกต้อง หรือเป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ.

เวลานี้เราไม่มีความทุกข์ เวลานี้เรามีความสุข เท่าที่ฆราวาสจะมีได้ อย่างสูงสุด อย่างที่กล่าวมาแล้วก็ได้; แล้วชีวิตนั้นมันเป็นการศึกษาเพิ่มขึ้น, แล้วก็เป็นการเดินทางที่ถูกต้องอยู่เสมอ; คือ จากพรหมจารี ไปสู่กฤหัสถ์, จากกฤหัสถ์ไปสู่ส่วนปรสัถ์, จากวนปรสัถ์ไปสู่สันยาสี. หรือจะพูดให้มันชัดลงไปเลยว่า เป็นกัลยาณบุรุษแล้วเป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกิทาคามี เป็นพระอนาคามี แล้วก็ไปเป็นพระอรหันต์; ต่อวาระสุดท้ายค้ำจิดก็ได้ มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์ในนาที่สุดท้ายของชีวิตก็ยังได้. มีวิธีง่ายๆ คือว่า เราตัดบทออกไปว่า ไม่อยากจะมีตัวกู-ของกูอีกต่อไป แล้วก็ดับไปด้วยตามที่ร่างกายมันดับ; มันก็ถึงจุดสูงสุดได้เหมือนกัน. นี่เป็นฆราวาสอย่างสัทบุรุษ, ซึ่งคำๆ นี้หมายถึง คนดีแต่ต้นขึ้นไป จนเป็นพระอริยเจ้า และเป็นพระอรหันต์ในที่สุด.

ที่ผมพูดนี้คุณต้องรู้ไว้ด้วยว่า คนอื่นเขาไม่ยอมรับ ว่าพระอรหันต์เป็น สัตบุรุษ; นี่เขาไม่เคยได้ยิน ไม่เคยเห็น. ที่ตามโรงเรียนที่เขาสอน ๆ กันอยู่ โรงเรียนนักธรรม อภิธรรมอะไรนั้น เขาจะไม่เรียกพระอรหันต์ว่า สัตบุรุษ เพราะเขาไม่เคยเห็น ไม่เคยได้ยิน. ผมเคยเห็นจากจารึกผอบศิลาใส่กระดูก พระโมกข์ลลิตบุตร จารึกนั้นว่า:- “สปรุสิสส โมคคฺลึปฺตตฺสส” ซึ่งเขาถือกัน ว่าเป็นพระอรหันต์. พระอรหันต์หลายองค์ก็มีคำนำหน้าว่า “สปรุสิส” ทั้งนี้ คือสัตบุรุษ. ถ้าไม่เรียนโบราณคดีกันอย่างนี้บ้างก็ไม่มีโอกาสจะรู้ ว่าคำว่า สัตบุรุษนั้นใช้แก่พระอรหันต์ก็ได้, และใช้แก่อุบาสก อุบาสิกาตามวัด ตามบ้าน ก็ได้; ไม่เชื่อคุณไปตามพวกที่กรุงเทพฯ ๆ ที่เขาสอนกันอยู่ตามโรงเรียนบาลี หรือพวกอภิธรรมก็ตาม.

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูดว่า เป็นมรณวาสชนิดสัตบุรุษก็แล้วกัน พอแล้ว; ซึ่งมันเป็นที่ตั้งแต่คนดีไปจนถึงเป็นพระอริยเจ้า แล้วเป็นพระอรหันต์ไปเลย; ในวินาทีสุดท้ายของมรณวาสคนนั้นเป็นพระอรหันต์ก็ได้. และเมื่อปฏิบัติอยู่อย่างนี้ มันคล้ายกับเป็นบรรพชิต เป็นการบวชอยู่แล้วในตัว; ชั่วโมงที่เป็นภุชสะมันน้อย ที่สุด ที่จะกลุ้มอกกลุ้มใจด้วยเรื่องลูก เรื่องเมีย ด้วยทรัพย์สินเงินทอง มันมีน้อย ที่สุด หรือมันไม่มีเสียเลยก็ได้ มันอาจจะบ๊อคออกไปได้; มันเลยมีลักษณะเหมือน เป็นบรรพชิตอยู่ในบ้านนั่นเอง. นี่เราเรียกว่าเป็น “มรณวาสชนิดสัตบุรุษ” ยึดหยุ่นได้มาก ขยายความได้ไกล จากกัลยาณบุดูชนไปถึงพระอรหันต์เลย.

ที่นี้ ถ้าไม่เป็นเช่นนั้น มันก็ตรงข้าม คือ เป็นมรณวาสสัตบุรุษ ซ่อน ไม่ต้องสงสัย มันตกนรกทั้งเป็น, สมน้ำหนักที่เป็นมรณวาสชนิดนั้น คือเป็นมรณวาสที่โง่เขลา; ทุกอย่างมีแต่จะประดังเข้ามา มีอาการเหมือนกับตก นรกทั้งเป็น. แต่ยังมีข้อแม้ว่า ถ้าความโง่เขลาของเขานั้นรู้จักเปลี่ยนแปลงบ้าง

มันอาจจะเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกัน. เมื่อได้ตกนรกทั้งเป็นสักพักหนึ่งมันก็เกิด
ฉลาดรู้จักอะไรขึ้นมา ก็เปลี่ยนได้ทันเหมือนกัน, ก่อนที่จะตายก็เปลี่ยนได้ทัน.
อย่างนี้ก็เรียกว่ายังดี ตั้งต้นด้วยความมืด แล้วไปสว่างได้ในตอนปลาย
ก็กลายเป็นสัตว์บุญไป. ฆราวาสคนนั้นที่เป็นอสังขารแล้วเป็นอาชานโย
อยู่บ้าง ก็รู้เร็ว รุ่ง่าย มันเปลี่ยนได้เร็ว ไม่ทันตายก็เป็นสัตว์บุญได้.

คุณมองกุปรีทัศน์. out-line ปรีทัศน์ของมันในลักษณะอย่างนี้ : ว่า
ชีวิตนี้มันเป็นอะไรได้บ้าง ก็คงจะสามารถถือหางเสือของชีวิตนี้ไปได้ดีที่สุด;
ลัดเลาะเลี้ยวหลบ เกาะแก่งที่เป็นอันตรายต่างๆ ไปได้อย่างหวุดหวิดๆ แล้วก็ออกไป
พ้นอันตรายได้. ขอให้ศึกษารวมกันในลักษณะอย่างนี้ แม้จะศึกษารวม
ที่เรียกว่า ฆราวาสธรรม ก็ขอให้ศึกษาอย่างที่เรารู้จักกันมา ๒-๓ ถิ่นแล้ว. อย่า
ไปศึกษาอย่างที่เขารู้จักกัน; นั่นมันยอมแพ้ตั้งแต่ต้นมือ. การยอมแพ้ตั้งแต่
ต้นมือมันมันน่าละอาย : เขาไปหมายเอาไว้ว่าเป็นฆราวาส มันก็ต้องเป็นทุกข์,
ถ้าเป็นฆราวาสมันก็ไม่รู้เรื่องอะไร มีแต่ทำมาหากิน เท่านั้น หาเลี้ยงปาก
เลี้ยงท้องเท่านั้น, เขากำหนดตัวเองอยู่เพียงเท่านั้น; มันก็เป็นการยอมแพ้
ตั้งแต่ต้นมือ. เพราะว่า ลงหลักลงรากตัวเอง ให้มันหยุดอยู่ที่นี้ เพียงเท่านั้น.
เพราะฉะนั้น อย่าไปถือตามพวกนั้น.

เราจะเป็นฆราวาสในแบบที่พระพุทธเจ้าท่านสั่งสอน. ดังที่มีผู้ไปตาม
ท่าน ท่านก็บอกว่า สุนัขจิ้งจอก เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน;
ก็หมายความว่ามาจนถึงจุดจุดหมายปลายทางของสัตว์บุญ เป็นลำดับไปๆ,
เป็นลำดับไปจนถึงขั้นสุดท้ายของสัตว์บุญก็คือเป็นพระอรหันต์. ถ้ามีบาปหนา
มีธุลีในดวงตามาก ก็ปักหลักอยู่ที่นั่น; เป็นตกนรกทั้งเป็นจนกระทั่งตาย.
แต่ผมคิดว่าเป็นยาก มีไต่ยากในลักษณะอย่างนั้น; เพราะคนเรารู้จักเจ็บ รู้จักจำ

รู้จักเซ็ดหลาบ มันก็ต้องเปลี่ยนแปลงไป-เปลี่ยนแปลงไป, ผลสุดท้ายมันก็จะถูกลงปลง ทั้งลูกทั้งเมียไปบวชก็ได้.

เพราะฉะนั้น เราควรให้คิดว่า ขรรษาที่มันตันนั้นมันเป็นอย่างไร? ชีวิตขรรษาที่ไปติดตันอยู่นั้นเป็นอย่างไร? แล้วชีวิตของขรรษาที่มีการจัดดี ทำดี มันไม่ตัน มันออกไปได้จนถึงปลายทาง; แม้ว่าไปอย่างหนัก เหมือนกับเรือหนัก ๆ เกวียนหนัก ๆ ถ้าทำดีมันก็ล่องไปได้; ไปช้าหน่อย แต่มันก็ลลลลลลที่เดียว. ฉะนั้น สำหรับคนที่จะบินไปได้นี้ มันคงจะเคยไวกว่า ไวกว่าคนที่เคยเดินเท้า; เพราะฉะนั้นอย่าดูหมิ่นความทุกข์ ว่าเป็นของเหลวเสมอไป.

ความทุกข์ทำให้เราฉลาดขึ้น ความทุกข์ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; ฉะนั้นถ้าขรรษาเต็มไปด้วยความทุกข์ ก็ต้อนรับมันในลักษณะนี้, ในลักษณะที่ทำให้ฉลาด หรือในลักษณะที่ทำให้บุคคลเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าไม่มีความทุกข์ในชีวิตของคนแล้วละก็ พระพุทธเจ้าก็ไม่ต้องเกิด ไม่จำเป็นต้องเกิดหรือว่าไม่อาจจะเกิด. ความทุกข์มันบีบคั้น ท่านหาทางออกพบ ท่านก็เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ที่นี้เราก็ได้เปรียบ หรือมีบุญ ที่เราไม่ต้องกันเอาเอง: รับคำสั่งแจงแนะนำของท่านมา ก็ง่ายกว่า ในการที่จะดับทุกข์ เรียกว่ามีโชคที่อยู่มาก.

เพราะฉะนั้นอย่าให้มันเสียไปเปล่า ๆ ต้อนรับเอาให้ถูกต้อง ให้พระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา พุทธภาษารธรรมคาถาหน่อย, ให้พระพุทธเจ้าหรือการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้ามีประโยชน์แก่เรา. เดียวนี้เราก็บวชโกนหัวนั่งเหลืองกันทุกองค์; ถ้าการตรัสรู้ของท่านไม่มีประโยชน์แก่เราแล้ว เราก็เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ทั้ง ๆ ที่บวชอยู่อย่างนี้ นี่ผมขอรับรองว่า ให้ฟังให้ดี เอาไปคิดให้

เข้าใจ มันจะได้ถูกต้อง; แล้วนำไปใช้ประโยชน์ได้ แม้ว่าจะบวชเพียงไม่กี่วันมันก็ยังได้รับประโยชน์เพียงพอเหมือนกัน. ขอให้สนใจกันให้ดี.

สรุปเรื่องวันนี้ก็มีว่า ความทุกข์ของขรवासนั้น มันอยู่ที่ว่า เป็นขรवासโง่ หรือว่าเป็นขรवासที่ฉลาด เป็นสัตบุรุษ หรือเป็นอัสตบุรุษ. ถ้าเป็นขรवासโง่ มันก็เรียกว่า มันสมุทฺถ์เป็นภูเขาลากา สารพัดอย่างจนเป็นบ้าไปเลย. ถ้าเป็นขรवासที่ฉลาด มันก็พ้นฝ่าออกไปได้; แล้วก็เลยกลายเป็นคนฉลาด อยู่เหนือความทุกข์ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ความทุกข์ของขรवासนั้น เรียกว่าตีก็ได้ เรียกว่าชวก็ได้; แล้วแต่คน ๆ นั้นจะเป็นขรवासชนิดไหน ขอให้รู้จักความทุกข์ในชีวิตขรवासอย่างนี้ เพื่อเป็นผู้มีชัยชนะในการที่ได้เกิดมาในโลก แล้วก็ชนะโลก ชนะทุกสิ่ง; แล้วก็ไม่ใช่ที่ที่เป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา อย่างว่านี้. เท่านั้นพอแล้ว.

วันนี้พอกันที.

ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต.

- ๘ -

๒๕ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๔.๔๕ น. แล้ว ในวันนี้จะได้พูดคุยถึง **ธรรมะร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต.** ขอให้สังเกตดูมาตั้งแต่ต้นว่า ที่แล้ว ๆ มานั้น เราพูดกันแต่เรื่องฆราวาส; แม้จะพูดถึงธรรมะชั้นสูง ก็พูดในลักษณะที่มันเกี่ยวข้องกับฆราวาส คล้าย ๆ กับว่า แยกธรรมะสำหรับบรรพชิตออกไป เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และอยู่ในลักษณะที่เหมือนกับตรงกันข้าม เป็นคนละพวกไปที่เดียว; ที่จริงมันไม่เป็นอย่างนั้น.

สิ่งที่เรียกว่า **ธรรมะ ที่เป็นตัวศาสนาจริง ๆ นั้น** ใช้ได้ร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต; เพราะว่า กิเลสและความทุกข์โดยตรงนั้น มันเหมือนกันสำหรับคนทุกคน; ที่นี้หลักธรรมะก็เลยใช้ได้สำหรับคนทุกคน. ที่แยกออกมาเป็นเรื่องของฆราวาสโดยเฉพาะนั้นมันจึงมีน้อย, ที่จริงมันมีน้อย. ถ้าว่า

พุทธศาสนาทั้งหมดมีกำมือหนึ่ง มันก็เป็นเรื่องทั่วไป ทั้งฆราวาสและบรรพชิต
เกือบทั้งหมด; จะเป็นสำหรับฆราวาสโดยเฉพาะก็สักหยิบนิ้วมือหนึ่งเท่านั้น
ถ้าทั้งหมดมันกำมือหนึ่ง.

คุณลองคิดดูให้ดี แม้ว่าเรื่องข้อปฏิบัติของฆราวาสโดยตรง เช่นเรื่อง
ทศ ๖ เป็นต้น; เราท้องถิ่นก็ยาวคล้ายกับว่า มันมากมาย. เมื่อไป
เปรียบเทียบกับตัวพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้ว มันก็เป็นเรื่องนึกเดียว ชั่วจะคิด
ปลายนิ้วมือหยิบเดียว ถ้าทั้งหมดมันสมมุติว่ากำมือหนึ่งเต็มๆ. เพราะฉะนั้น
วันนี้ผมจึงอยากจะพูดให้เห็นชัด ในกรณีที่ธรรมะเป็นของใช้ร่วมกันได้ทั้งบรรพชิต
และฆราวาสนั้น มันมีอย่างไร? และมีมากน้อยเท่าไร? และก็อย่าลืมว่า เมื่อ
พูดถึงธรรมะแล้วละก็ จะต้องนึกถึงเป็นประเภทใหญ่ๆว่า **ธรรมะในฐานะที่เป็น**
เครื่องมือสำหรับให้ปฏิบัติธรรมะอื่นสำเร็จ นี่ก็พวกหนึ่ง, **แล้วก็ธรรมะที่เป็น**
ตัวการปฏิบัติโดยตรงที่เราจะต้องปฏิบัติลงไป โดยใช้ธรรมะเครื่องมือเป็นต้นนั้น
นี่มันก็อีกพวกหนึ่งต่างหาก; แล้วที่นี้ยังมีแถมพิเศษเข้ามาอีกพวกหนึ่งก็ได้
คือ**ธรรมะพวกที่จะเอามาใช้อย่างเครื่องมือก็ได้ หรือเป็นธรรมะในตัวมันเอง**
โดยตรงก็ได้ ก็ยังมีเหมือนกัน.

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันถึง ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ ในฐานะเป็นตัว
ธรรมะกันก่อน; แล้วจะพูดเรื่องธรรมะเครื่องมือ หรือที่อาจจะใช้เป็นเครื่องมือ
ในวันหลัง.

ธรรมะที่ใช้ร่วมกันได้ทั้งฆราวาสและบรรพชิตนี้ หรือว่าข้อเท็จจริง
ส่วนนี้ ได้ถูกมองข้ามโดยคนทั่วไป แม้ที่เป็นครูบาอาจารย์สอนอยู่ทุกวันอย่างนี้
เขาก็ไปแยกว่า ฆราวาสต้องปฏิบัติอย่างหนึ่ง, บรรพชิตต้องปฏิบัติอีกอย่างหนึ่ง
คล้ายๆกับว่า เป็นมนุษย์คนละประเภท อย่างที่มันไม่มีอะไรเหมือนกันเสียทีเดียว.

ผมก็เลยรับบาป หรือว่าถูกตำหนิเป็นประจำ ถูกตำหนิที่ว่า เอาธรรมะชั้นสูงมาสอน
 ฆราวาส หาว่าเป็นความโง่เขลาอย่างยิ่ง แล้วก็ทำผิดหลักพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง.
 ส่วนผมเห็นว่า นี่คือฉลาดอย่างยิ่ง แล้วก็ทำถูกต้องตามพระพุทธประสงค์อย่างยิ่ง
 ที่เอาธรรมะชั้นหัวใจของพุทธศาสนามาสอนชาวบ้าน ทำไรทำนาอย่างนี้ ซึ่งจะได้
 พุศให้เห็นต่อไปในข้างหน้า. พุศสรุปสั้น ๆ ก็ว่า เอาเรื่องทีปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน
 มาใช้แก่คนที่กำลังโง่เขลาอยู่ในนา อย่างนี้ก็ได้. แล้วคุณก็ต้องได้ยินคำกล่าวหา
 อันนี้ ที่เขากล่าวหาผม; และถ้าคุณไปพุดเข้าเอง เขาก็ต้องกล่าวหาคุณ;
 ก็ขอบอกเอาไว้ให้รู้ล่วงหน้าอย่างนี้.

สำหรับตัวธรรมะที่เป็นหลักปฏิบัติ ที่ว่าใช้ได้ร่วมกัน ทั้งแก่บรรพชิต
 และแก่กฤหัสถ์นั้น ขอให้ตั้งต้นไปตั้งแต่หมวดแรกที่สุดเลย, มันมีมากหมวด
 เป็นหมวด ๆ ไป, แต่ว่าหมวดแรกที่สุดที่จะยกมาให้เห็น เช่นสรณาคมน์.

สรณาคมน์ แปลว่า การถึงพระรัตนตรัย เป็นสรณะ ก็ถึงพระพุทธ
 พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ, มีแบบ (formula) เหมือนทีพุดกัน
 ทุก ๆ วัน ว่า พุทฺธํ สรณํ กจฺฉามิ, ธมฺมํ สรณํ กจฺฉามิ, สงฺฆํ สรณํ
 กจฺฉามิ. นี้คุณก็รู้กันอยู่ดีแล้วว่าอย่างไร หมายความว่าอย่างไร. นี้เราใช้
 ร่วมกันทั้งกฤหัสถ์และบรรพชิต; ไม่ต้องแยกสำหรับฆราวาสอย่างหนึ่ง ของ
 บรรพชิตอย่างหนึ่ง; เพราะเราไม่อาจมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์แยกกัน;
 เพราะเหมือนกัน และก็ต้องถึงโดยวิธีเดียวกัน. เพราะฉะนั้นจะทำในใจให้ถึง
 พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างไร ก็ทำเหมือนกันหมดทั้งฆราวาสและ
 บรรพชิต. ส่วนทีใครจะทำได้ไกลกว่า ดีกว่า มากกว่า นั้นมันเป็นเรื่องหนึ่ง.
 แต่โดยหลักแล้ว ก็ต้องทำสุดความสามารถ ในวิธีเดียวกัน จะเป็นการรับแต่ปาก

มันก็รับเหมือนกัน ; จะเป็นการทำในใจถึงพระคุณของ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยบท อิติปิ โส ภควา เป็นต้น ก็เหมือนกัน.

ถ้าทำได้จริง มีใจ สะอาด สว่าง สงบ ในลักษณะที่มีจิตใจเหมือน พระพุทธ เหมือนพระธรรม เหมือนพระสงฆ์ มันก็เหมือนกันอีก. เพราะฉะนั้น การถึงสรณาคมนั้น เป็นหลักที่ใช้เหมือนกัน อย่างเดียวกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. นี้เราเรียกว่าธรรมะร่วมกัน เหมือนกันระหว่างบรรพชิตและฆราวาส ซึ่งคุณจะต้อง ทารายละเอียดมาอ่าน มาศึกษาต่อไป.

ที่นี้ ก็จะมองดูกันที่ **ตัวของพุทธศาสนา**. เมื่อผมพูดว่า **ตัวของ พุทธศาสนา** นี้คุณก็พอจะเข้าใจได้ : ถ้าเป็น**ตัวพุทธศาสนาในส่วนทฤษฎี** เราเรียกว่า อริยสัจ ๔ คือ - เรื่องทุกข์, - เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่กิเลส, - เรื่องความดับทุกข์สนิทไม่มีเหลือ นี้คือทำลายกิเลสไม่มีเหลือ, - เรื่องการปฏิบัติ เพื่อความดับทุกข์ ก็คือปฏิบัติให้มันถูกต้อง ๘ ประการ, ที่เรียกกันว่า มรรคมือ องค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทา. ถ้าเราพูดถึงในลักษณะที่เป็นทฤษฎีหรือหลักการนี้ เราเรียกว่า อริยสัจ ; แยกออกเป็น ๔ ข้ออย่างนี้ ก็ใช้ร่วมกันทั้งฆราวาสและ บรรพชิตอีก โดยหลักการอันเดียวกัน ไม่มีอะไรแตกต่างกัน. ถ้าให้มากเท่าไร ยิ่งดี ทั้งฆราวาสและบรรพชิต ; คือ เข้าใจได้มากเท่าไรก็ยิ่งดี แล้วจะได้เอา ไปปฏิบัติ. นี้คือตัวพระพุทธานุศาสนานี้ในฐานะที่เป็นหลักทฤษฎี.

ตัวพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นการปฏิบัติโดยตรง มันก็ได้แก่ปฏิบัติ ตามหลักอริยสัจข้อสุดท้าย ที่เรียกว่า มรรคมือองค์ ๘ นั้นแหละ. เมื่อพระพุทธเจ้า ทรงแสดงปฐมเทศนา คือ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้เป็นการแสดงถึงตัวพุทธศาสนา ที่พระองค์ได้ค้นพบใหม่ ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อน ; ก็ตรัสเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา คือมรรคมือองค์ ๘ ประการนี้. พระองค์ทรงยกให้เป็นตัวสิ่งที่ได้ตรัสรู้

ไม่เคยได้ยินได้ฟังมาแต่ก่อนจากผู้ใด ก็ระบุเป็นการปฏิบัติที่ถูกต้อง ๘ ประการ เมื่อรวมกันเป็นอันเดียว เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ได้แก่ - ความเข้าใจถูกต้อง, - ความหวัง หรือปรารถนาที่ถูกต้อง, - การพูดจาที่ถูกต้อง, - การกระทำทางกายที่ถูกต้อง, - การเลี้ยงชีวิตอยู่อย่างถูกต้อง, - ความพากเพียรพยายามอยู่เสมออย่างถูกต้อง, - ความมีสติ มีความสำนึกรู้สึกประจำใจอยู่อย่างถูกต้อง, - มีสมาธิ คือ ความตั้งมั่นของจิตอย่างถูกต้อง. ครบทั้ง ๘ คือมีพร้อมกันอยู่ครบทั้ง ๘ แล้วก็เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา.

ที่เขาพูดกันโดยทั่วไปเขาไม่ค่อยเอ่ยถึงสิ่งนี้ ในฐานะเป็นทศศาสนา ด้วยซ้ำไป. แต่แล้วไปคุยให้ตี พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงสิ่งนี้ ในการประกาศพระศาสนาครั้งแรก; แล้วในคราวเดียวกันจึงได้ตรัสถึงเรื่องอริยสัจจ์ต่อไป คิดตามมา ว่า เรื่องทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์ ฯลฯ นี้ต้องรู้ ต้องปฏิบัติ และต้องปฏิบัติเสร็จแล้ว. สำหรับเรื่องอริยสัจจ์นั้น แจกไว้ชัดเลยว่า :- ต้องรู้มันว่า จะต้องทำอย่างไร, แล้วก็ ทำ มันลงไป, แล้วก็รู้ว่า ได้ทำเสร็จแล้ว ทำถูกต้องแล้ว : คือรู้ว่า เรื่องมันมันเป็นอย่างไร, แล้วเรื่องนี้เรามีหน้าที่ต้องทำอย่างไร, แล้วเราได้ทำเสร็จแล้วในหน้าที่นั้น ๆ; นั่นคือหลักที่พระพุทธเจ้าท่านใช้กับอริยสัจจ์ แล้วสอนให้ทุกคนทำอย่างนั้น.

เราต้องรู้ อริยสัจจ์แต่ละข้อ ๆ นั้น ว่ามันเป็นอย่างใด ๆ, แล้วเรามีหน้าที่เกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างไร คือต้องทำ, แล้วเราทำเสร็จแล้ว - คือเมื่อเราได้ทำเสร็จแล้ว ถูกต้องแล้ว บริบูรณ์แล้ว. นี่แหละหลักเกณฑ์ในเรื่องมัชฌิมาปฏิปทา **รวมทั้งเรื่องอริยสัจจ์** ให้เหมือนกันทั้งพระทั้งฆราวาส; โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรรคมีองค์ ๘ หรือมัชฌิมาปฏิปทานี้ จะต้องมียุติที่เนื้อหาของขรรยาวาส เช่นเดียวกับ ที่ต้องมีอยู่ที่เนื้อหาของบรรพชิต. เพราะฉะนั้นคุณทองไว้ให้มัน

ชื่นใจ : - เข้าใจถูกต้อง, - มีความหวังถูกต้อง, - มีการพูดจาถูกต้อง, - มีการกระทำถูกต้อง, - เลี้ยงชีวิตถูกต้อง, - พากเพียรถูกต้อง, - มีสติถูกต้อง, - มีสมาธิถูกต้อง. เป็น ๘ ถูกต้อง. นี้ก็ไม่ใช่ท่องได้แต่ปาก ต้องมองเห็นตัวจริงของมันด้วย; แล้วยิ่งกว่านั้น ยังต้องรู้ที่สำคัญที่สุด คือว่ามันต้องมีพร้อมกันคือมันเนื่องกันอยู่; ถ้าขาดไปเสียอย่างเดียว ไม่ครบ ๘ นี้ก็ไม่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” หรือไม่เรียกว่า “อภฺรฺรังฺกิมรรค”; ถ้ามันพร้อมกันอยู่ ทำงานคราวเดียวกัน พร้อมกันอยู่แล้ว ก็เรียกว่า “อริยมรรค” หรืออภฺรฺรังฺกิมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา.

อริยมรรคนี้ ข้อแรกพระพุทธเจ้าท่านเอาความเข้าใจถูกต้อง, ความเห็นถูกต้อง หรือความรู้ถูกต้องนี้มาก่อน เรียกว่า “สัมมาทิฏฐิ”. เราต้องมีความเข้าใจ หรือความรู้ หรือความเห็นก็ตามถูกต้อง. แล้วเราจะมีข้อถัดไปคือ มีความหวัง มีความปรารถนา มีความใฝ่ฝัน มีความดำริก็ตาม แล้วแต่จะเรียกกัน นั้นมันก็ถูกต้อง. เพราะเราถูกต้องแล้ว เราจะไปปรารถนาผิดได้อย่างไร; มันก็ปรารถนาถูกต้อง, เรียกว่าเข้าใจถูกต้อง แล้วก็ปรารถนาถูกต้องด้วย. หลังจากปรารถนาก็มีการกระทำ, การกระทำนั้นมันก็ถูกต้องไปหมด. การกระทำทางวาจาก็ถูกต้อง, การกระทำทางกายก็ถูกต้อง, เลี้ยงชีวิตก็ถูกต้อง, พากเพียรอยู่ที่ถูกต้อง, แล้วก็สติถูกต้องได้ เพราะมันรู้ถูกต้อง, ควบคุมความรู้สึกให้ถูกต้องอยู่เสมอ นี้เรียกว่ามีสติถูกต้อง, แล้วใจที่มันคงเข้มแข็งเป็นสมาธิ นั้นมันก็ต้องถูกต้อง. เพราะมันถูกจูงไปโดยความรู้ หรือความเข้าใจที่ถูกต้องของข้อแรกนั้น มันก็เลยถูกต้องกันเป็นทาง ตามไปหมด. นี่เป็นหลักที่คุณจะต้องใช้ในชีวิตประจำวัน. พอถึงตอนเย็น หรือตอนหัวโมงสุดท้ายแห่งวัน, ก็จะเข้านอนแล้วก็จะต้องทบทวนดูว่า วันนี้มีอะไรที่ไม่ถูกต้อง แล้วก็จะได้เสียใจให้มาก

ละอายให้มาก เพื่อความถูกต้องโดยง่ายในวันต่อไป. นี่ปฏิบัติได้เหมือนกัน ทั้งขรรยาวาส และ บรรพชิต.

หลักหมวดถัดไป ซึ่งที่แท้ก็หมวดเดียวกันกับอันนี้ แต่ว่าเขาไปเรียกให้ แปลกออกไปว่า **ไตรสิกขา**. ไตร=สาม, สิกขา=การศึกษา. แต่ว่าการศึกษา ในลักษณะนี้เขาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ. การศึกษานั้นคือการทำลงไปจริงๆ ให้เกิดผลขึ้นมา นั้นเขาเรียกว่า การศึกษา. แบ่งเป็น คีล สมาธิ ปัญญา; องค์มรรคทั้ง ๘ องค์นั้นแหละ เอามาจัดเป็นคีล สมาธิ ปัญญา ก็ได้. สองข้อต้น เป็นปัญญา, สามข้อตรงกลางเป็น คีล, สามข้อสุดท้ายเป็น สมาธิ. แต่เดี๋ยวนี้เราจะมองกันในแง่อื่น; เป็นแง่ทฤษฎีอยู่มากคือ เอาคีลมาไว้เบื้องต้น.

ชื่อ คีล - สมาธิ - ปัญญา นี้ระวาง โดยทฤษฎีมันกล่าวจากตั้งแต่ คำสุดท้ายไปหาสูงสุด จึงเป็น คีล สมาธิ ปัญญา. แต่พอลงมือปฏิบัติเข้าจริง ไม่เป็นอย่างนั้น ต้องเอาปัญญามาก่อน แล้วให้มันถึง จูง คีล และ สมาธิ; เพราะกลัวว่า คีล สมาธิ มันจะเข้รกเข้พงไปก็ได้ ฉะนั้นจึงเอาปัญญามาก่อน กลายเป็น ปัญญา - คีล - สมาธิ. เมื่อมันมาเป็นตัวการปฏิบัติเข้า มันกลายเป็น ปัญญา - คีล - สมาธิ. ถ้าเอาไว้ผูกกันเป็นหลักๆ มันก็เป็น คีล - สมาธิ - ปัญญา. ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น? ตอบได้ง่ายนิดเดียว; เพราะว่า ถ้าไม่มี ปัญญาแล้ว มันจะไม่รู้เรื่อง คีล, แล้วจะไม่ชอบคีลด้วยซ้ำไป.

ถ้าไม่มีปัญญาก็ไม่ชอบคีล ไม่ชอบสมาธิ. เพราะฉะนั้นเราต้องมีปัญญา พอที่จะมองเห็นว่าชีวิตเป็นทุกข์อยู่อย่างไร? แล้วจะต้องแก้ไขมันอย่างไร? มีหลักการอย่างไร? นี่ปัญญามาก่อนอย่างนี้แล้ว ก็พบว่าลงมือปฏิบัติให้ถูกต้องทางกาย ทางวาจา. เพราะฉะนั้นคู่ลำดับ หรือความสัมพันธ์กัน ขององค์มรรคทั้ง ๘

อย่างที่ว่ามาแล้วก็คือ - เข้าใจถูกต้อง, - หวังอย่างถูกต้อง, แล้วก็ทำอย่างถูกต้อง. ครั้นเมื่อมาพูดเป็น คีล สมภาสิ บัญญา ก็ให้ความหมายที่กว้างออกไปได้ ก็คือความประพฤติ การกระทำที่ถูกต้องทางกายและวาจา ทั้งแก่ตัวเอง และแก่สังคม นี้แหละคือ คีล. ที่นี้ก็มีกำลังจิตที่เพียงพอที่เหมาะสม นี้คือ สมภาสิ, การที่มีกำลังจิตที่ถูกต้อง เหมาะสม แล้วก็มากพอ พอเหมาะ นี้คือสมภาสิ, แล้วมีความรู้ในเรื่องที่ควรรู้ตั้งแต่ต้นจนปลายไปเลย; ยังไม่รู้ ก็รู้ รู้อะไรบ้างแล้วก็รู้, จะต้องรู้อะไรต่อไปอีกก็รู้ เรียกว่า บัญญา.

พูดให้เป็นสมัยใหม่ หรือว่าเป็นสากล กว้างๆ หน่อย ไม่ต้องพูดว่าเป็นพุทธะ หรืออะไรกันแล้ว ก็พูดได้ง่ายๆ ว่า : - คีล นั้นคือบังคับตัวเองได้, สมภาสิ นั้นคือการบังคับจิตได้; มันต่างกันอยู่อย่างนี้. คีล นั้นบังคับตัวเองข้างนอก; สมภาสิ บังคับตัวเองข้างในคือจิต. บัญญา ก็เป็นการรู้เรื่องที่มนุษย์จะต้องรู้ เพื่อแก้ปัญหาคฤหัสถ์ของมนุษย์นั้น. คีล สมภาสิ บัญญา ก็อาจจะทำได้แก่คนทั้งโลก, แล้วก็ควรจะแก้แก่คนทั้งโลก ไม่ว่าเขาจะนับถือศาสนาอะไร หรือลัทธิอะไร เป็นกำลังกลางที่สุดได้. คุณก็ไปคิดดูเอาเองว่า มันมีความหมายที่กว้างๆ อย่างน้อยอย่างไร.

ฆราวาส หรือบรรพชิตก็ย่อมต้องมีคีล สมภาสิ บัญญาเดียวกันนั้นแหละ ไม่ต้องแบ่งกันเป็นคนละชั้น, มีคีล สมภาสิ บัญญา ด้วยกันเหมือนกัน. ที่นี้เด็กๆ อาจจะถามว่า แล้วทำไมเนรตือคีล ๑๐ พระตือคีล ๒๒๗ แล้วชาวบ้านตือคีล ๕ คีล ๘, มันก็ต่างกัน, นี้เพราะเขาไม่รู้ เพราะเขาไม่รู้หลักที่เป็นหัวใจ หรือว่าเป็นใจความ จึงถูกต่างกัน. อันที่จริงแล้วมันเหมือนกันโดยหัวใจ; แต่ว่าขยายให้มากให้ละเอียดออกไป สำหรับบรรพชิต ที่จะทำให้ดีกว่า ทำให้เร็วกว่า; แล้วมันก็ไม่พ้นไปจากเรื่องคีล ๕ ที่เป็นหลักประธาน แล้วก็ขยายออกไป.

จะยกตัวอย่าง การไม่ให้ฆ่า ก็คือไม่ให้เบียดเบียนผู้อื่น. ที่นี้มันต่างกันไปตามภูมิตามชั้น นั้นมันก็เป็นเหตุผลรอบนอก. เช่นว่า มรชาวาสไม่ให้ฆ่า ไม่เบียดเบียน อย่างนี้ มันก็มีขอบเขตจำกัด; ในการทำมาหากินที่ทำสัตว์ให้ตาย อย่างนี้ มันยกเว้นได้; เมื่อใดนา มรชาวาสใดนา คุณไปคูที่รอยไถ มันมีสัตว์ตายเยอะ เช่นปูนาอะไรอย่างนี้ ชาติกระจายไปเลย. เขาไม่ถือว่ามรชาวาสชาติศีล คือชาติศีลห้าของมรชาวาส. แต่ถ้าเป็นพระ จะทำอย่างนั้นไม่ได้; โดยความมุ่งหมายอย่างเดียวกันว่าไม่ให้ฆ่า ไม่เบียดเบียน; แต่มรชาวาสทำอย่างนั้นได้. พระทำอย่างนั้นไม่ได้ เพราะพระจะเอาดี เอาเร็วกันก่อนก็เลยทำอย่างนั้นไม่ได้: นอกจากทำอย่างนั้นไม่ได้แล้ว ยังฆ่าต้นไม้ก็ไม่ได้. เป็นมรชาวาสฆ่าต้นไม้ก็ได้ไม่เป็นไร, แต่พระฆ่าต้นไม้พืชพันธุ์ชีวิตของเขี้ยวไม่ได้. แล้วยังมีสิกขาบทปลีกย่อยว่า พระแม้แต่เงื้อมมือจะตีใครก็ได้ ถือเป็นอาบัติ. แล้วยังมีอย่างอื่นอีกมาก ที่ขยายออกไปจาก การที่จะไม่ให้ฆ่า หรือไม่เบียดเบียน; แต่ใจความก็ยังเป็น ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียน ในศีลข้อหนึ่ง. เพราะฉะนั้นมันเหมือนกัน,

ชั้นชื่อว่าศีลแล้วมันก็ต้องเหมือนกัน นอกจากขยายการปฏิบัติให้มันปลีกย่อยออกไป ให้ถี่ยิบออกไป; นี่มันเป็นการประสงคสำหรับผู้ที่จะไปช้าไปเร็ว, เร็วมากเร็วน้อย. เพราะฉะนั้นชาวบ้านทั่วไปก็ถือศีล ๕ อุบาสกอุบาสิกา ก็ถือศีล ๘ เณรก็ถือศีล ๑๐ พระก็ถือศีล ๒๒๗; แล้วมันอาจจะแยกขยายออกไปได้จากศีล ๕. แล้วยังมีศีลนอกปาฏิโมกข์อีกตั้งหลายพันสำหรับพระจะต้องถือ; ถ้านับข้อๆจะเป็นหลายร้อย หรือหลายพัน, ก็มันให้ถือไปได้หมดเลยถ้ามันเป็นเรื่องของการเบียดเบียนอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ให้ถือไปได้หมดเลย, เพราะฉะนั้นคุณจับหัวใจของสิ่งนี้ให้มันได้ แล้วยังจะขยายออกไปได้เอง ก็ร้อยก็พันอย่าง. ที่นี้ จะพูดยกเอาศีล ๕ นั้นเป็นหลักตามที่ได้พูดมาแล้ว :-

ศีลข้อที่ ๑ ปาณาติบาต : *ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายของผู้อื่นด้วยเจตนาร้าย*. “ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกายผู้อื่นด้วยเจตนาร้าย” นี้ผมอยากจะใช้เป็นบทนิยาม เป็น *definition* ที่รัดกุม และตายตัวอย่างนี้; แล้วมันขยายไปได้ถึงคำพูดที่ร้อยก็พันข้อ. “ไม่ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย” นี้มันก็กว้างที่สุดเลย โดยวิธีใดวิธีหนึ่งก็ตาม “ด้วยเจตนาร้าย”; เช่นชวานาโกณา ปุณาถูกโกชาตกระจายอย่างนี้ ไม่ได้ทำด้วยเจตนาร้าย ไม่ได้ทำด้วยเจตนาฆ่า, ทำด้วยเจตนาที่จะป้องกันชีวิตตัวเองคือหากิน อย่างนี้เขาไม่เรียกว่า เจตนาร้าย. เพราะฉะนั้นเราต้องมีคำว่า “เจตนาร้าย”, ด้วยเจตนาร้าย เจตนาชั่ว.

ศีลข้อที่ ๒ อทินนาทาน : *ก็คือไม่ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น* โดยวิธีใดก็ตาม, ข้อนี้ไม่ต้องพูดว่าด้วยเจตนาชั่วก็ได้ แต่ถ้าจะพูดอีกก็ได้เหมือนกัน เพราะคำว่าประทุษร้าย มันก็ต้องเจตนาชั่วอยู่แล้ว. นี้มันหมายถึงเฉพาะทรัพย์สินสมบัติทั่วไป จะเป็นทรัพย์สินสมบัติชนิดไหนก็ได้ เงิน ทอง ข้าวของ วัวควาย ไร่นา กระทั่งบุตถุภรรยา ก็ถือว่าเป็นทรัพย์สินสมบัติ. แต่มันจะแยกความหมายกัน ตรงที่ว่า อะไรเป็นของรักใคร่ดวงใจ, ว่าอย่างนี้ดีกว่า ใช้ภาษาชาวบ้านๆ อย่างนี้ มันจึงมาอยู่ในศีลข้อ ๓.

ศีลข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉฉาจาร : *ศีลข้อนี้คือ ไม่ประทุษร้ายของรักใคร่ดวงใจของผู้อื่นทุกชนิด*, นี้แหละตรงตามบาลีที่เราบับศีลว่า “กาเมสุมิฉฉาจาร”. กาเมสุ—แปลว่า ของรักของใคร่ทั้งหลาย, สำนวนพหูพจน์ว่า ทั้งหลาย, อะไรก็ตามใจ ถ้ามันเป็นของรักใคร่ขนาดเป็น กาม คือรักใคร่ตั้งดวงใจ อย่างนี้มันก็รวมอยู่ในศีลข้อนี้. เมื่อศีลข้อที่ ๒ ห้ามประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติทั่วไป, ศีลข้อนี้ไม่เล็งถึงทรัพย์สินสมบัติ, แต่เล็งถึงของที่รักใคร่ตั้งดวงใจ เพราะฉะนั้นมันจะเป็นอะไรก็ได้. ที่นี้บุตถุ ภรรยา สามี ถ้าหากว่าในกรณีที่มีนรักใคร่ตั้งดวงใจ มันก็มาอยู่ในข้อนี้.

แต่แล้วมันขยายออกไปได้ถึงอะไรก็ตามใจ ที่เขารักเป็นพิเศษ เด็กตัวเล็ก ๆ เขารัก
ของเล่น เช่น ตุ๊กตา หรือของเล่น เป็นพิเศษ เพราะยังไม่รู้เรื่องเพศ เรื่องอะไร;
แต่แล้วของรักทั้งดวงใจนั้นแหละเป็นวัตถุแห่งศีลข้อที่ ๓ นี้. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ
ต้องไม่ไปล่วงเกินตุ๊กตาทัวร์ที่สุกของผู้อื่น. ในเมื่อเด็กคนหนึ่งเขารักขนาดไม่
อยากให้ใครเอาน้ำมาแตะเลย; ถ้าใครไปแกล้ง เอาน้ำไปแตะให้เขาเจ็บใจเล่น
มันก็เป็นเรื่องขาดศีลข้อนี้ ทั้ง ๆ ที่เป็นเด็กตัวเล็ก ๆ.

ในเรื่องนี้ พวกอนุศาสนาจารย์ เขาไม่อธิบายอย่างนี้มาแต่ก่อน ส่วน
ผมอธิบายอย่างนี้ ที่แรกเขาก็ค้าน ว่าผมพูดผิด ๆ พูดเอาเอง ว่าเอาเอง;
แต่ต่อมาดูเหมือนหลายคนจะเห็นด้วยเสียแล้ว. ถ้าอย่างนั้น ไม่รู้ว่าจะไปสอน
เด็กเล็ก ๆ ในชั้นอนุบาลว่าอย่างไร? จะให้ถือศีล ข้อกามสมุจฉาจารย์ได้อย่างไร?
เขาก็เลยไปอธิบายเด็ก สอนเด็กว่า อย่าทำชั่ว. ให้เด็กตัวเล็ก ๆ อย่าทำชั่ว มัน
ก็เป็นเรื่องตลกสั้นดี.

พระพุทธเจ้าท่านทรงวางหลักเกณฑ์กว้าง ๆ ไว้ กามเมสฺส=ในของรัก
ขนาดเป็นกามทั้งหลาย; กาม แปลว่าของรักของใคร่ทั้งหลายได้ทุกอย่าง มันไม่
เฉพาะกับเรื่องหญิง กับ ชาย หรือเรื่องเพศ. กาม=แปลว่า ความใคร่;
ถ้าเป็นที่ตั้งแห่งความใคร่ หรือความรักใคร่ แล้วละก็ ทุกอย่างเลย. ถ้าเรารู้
อยู่ว่า คนหนึ่งเขารักอะไร เป็นของรักทั้งดวงใจ จะเป็นอะไรก็ตาม ก็อย่าไป
แตะต้องให้เขาเจ็บช้ำน้ำใจ, แม้มันเป็นเพียงวัตถุสิ่งของก็ตาม. ส่วนเรื่องของรัก
ทั้งดวงใจ อย่าง ภรรยาสามี หรือว่า ลูกสาว หลานสาว อะไรก็ตาม นั้นมันก็
รวมอยู่ในนี้อย่างยิ่งอยู่แล้ว เป็นวัตถุประสงค์มุ่งหมายโดยตรงอยู่แล้ว. ที่เขาสอน
กันว่า อย่าทำชู้ นั่น บัญญัติคำขึ้นใหม่; แต่ตัวหนังสือแท้ ๆ ว่า “อย่าประพฤติก
ผิดในของรักทั้งหลาย” มิฉาจารย์=แปลว่าประพฤติกผิด, กามเมสฺส=ในกาม

ทั้งหลาย คือในของรักทั้งหลาย นี้ก็ขยายออกไปได้มากสำหรับฆราวาส อุบาสก อุบาสิกา สำหรับเณร สำหรับพระ ไม่ไปแตะต้องของรักของผู้อื่น.

ศีลข้อที่ ๔ มุสาวาท : นี้คือไม่ประทุษร้ายความเป็นธรรม ความชอบธรรมอะไรของผู้อื่น โดยไขว่จาเป็นเครื่องมือ. ศีลข้อนี้มันระบุเฉพาะวาจา เพราะวาจาที่จะไปประทุษร้ายกระทบกระทั่งความถูกต้อง ความเป็นธรรม หรือสิทธิอันชอบธรรมอะไรของผู้อื่น มันห้ามไว้ด้วยศีลข้อนี้. มีขอบเขตกว้างขวาง เหลือประมาณ จะไขว่จาพลิกแพลงชนิดไหนก็ตาม ถ้ามันไปทำลายความเป็นธรรม ความชอบธรรม หรือสิทธิโดยชอบธรรมของผู้อื่น มันล้วนแต่เป็นเรื่องประทุษร้ายทั้งสิ้น.

ศีลข้อที่ ๕ สุราเมรยมัชชปมาทะ : นี้คือไม่ประทุษร้ายสติสัมปฤติ. ประทุษร้ายสัมปฤติ และปัญญาของตัวเอง. เมื่อเราเสพน้ำเมา, เขาใช้คำว่า ของเมา, ของเมาจะเป็นน้ำ หรือไม่ใช้น้ำก็ตาม. เสพ-หมายความว่า เอาเข้าไป ด้วยวิธีใดก็ตาม; เสพของเมาทุกชนิดนั้นเป็นการประทุษร้ายสัมปฤติ และสติปัญญาของตนเอง. สัมปฤติ ก็คือ สตินั้นแหละ ภาษาสันสกฤต เป็นสมฤติ เป็นบาลี ก็คือสติ; แต่พอมาเป็นภาษาไทย มันใช้ต่างกัน. พอเรามีของเมาเข้าไปในร่างกาย สัมปฤติมันเสียไป; คือคนเมาก็ชักจะเลื่อน ชักจะพันเพื่อน นี้เรียกว่า “เสียสัมปฤติ” กระทั่งมันนอนเมา, เหมือนคนตาย.

“เสียสติปัญญา” ก็หมายความว่า เสียความรู้ที่ถูกต้อง ที่แจ่มกระจ่าง ที่จะช่วยให้รอดได้ หรือที่มันกำลังวิวัฒนาการอยู่ก็ตาม; สติปัญญาโดยตรงอย่างนี้ มันก็เสียไป คือมันถูกประทุษร้ายโดยของเมา. เมื่อเสพไป-เสพไป มันก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ตกต่ำทรุดโทรม. เพราะฉะนั้นจึงพูดให้ชัดเจนไปว่า

“ประทุษร้ายสมปฤติ และสติปัญญา ของตนเอง”. ข้อนี้มันครอบคลุมไปได้ทุกอย่าง แม้จะเป็นของที่ตีมันเข้าไป ของสุกคม หรือของเพียงแต่กระทำ หรือเข้าไป เกี่ยวข้อง หรือเข้าใกล้ มันก็เป็นเรื่องมีผลอย่างเดียวกัน.

คุณฟังให้ที ให้ได้ใจความของศีล ๕ ข้อนี้ แล้วมันจะขยายออกไปได้. ที่เสียสติสมปฤตินั้น เช่นคุณเป็นภิกษุเดินล่อ คุณไม่เอาใจใส่กับ บาตร จีวร, ทั้งขว้าง ปราศจากบาตร จีวร นี่มันก็คือเสียสติสมปฤติ เดินล่อ; ทั้ง ๆ ไม่ได้ ตีมเหล่าสักนิกหนึ่ง แต่ถ้ามันมีอาการอย่างนี้ ก็เรียกว่า เสียสติสมปฤติ เสียสติ ปัญญา. นี่ก็สงเคราะห์อยู่ในศีลข้อกินเหล้านี้ก็ได้. เพราะฉะนั้นวินัยสำหรับพระ โดยตรงมากมายหลายอย่าง ถ้ามันมีไว้เพื่อป้องกันความเลินเล่อความเสียสติ สมปฤติแล้ว มันก็มาจากศีลข้อ ๕ นี้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้นอย่าไปดูถูกศีล ๕ เข้า ว่าเป็นศีลต่ำ ๆ ศีล ก ข, ก กา ของขรรษา; นั่นเพราะไม่รู้ความมุ่งหมาย หรือวิญญาณอันแท้จริงของศีลเหล่านั้น.

เพราะฉะนั้น ช่วยจำไว้ในลักษณะอย่างที่ผมพูดเมื่อตะกี้นี้ :

ศีลข้อ ๑ ประทุษร้ายชีวิตร่างกาย.

ศีลข้อ ๒ ประทุษร้ายทรัพย์สินสมบัติของเขา.

ศีลข้อ ๓ ประทุษร้ายของรักตั้งดวงใจของเขา.

ศีลข้อ ๔ ประทุษร้ายความเป็นธรรมโดยทางวาจา.

ศีลข้อ ๕ ประทุษร้ายสมปฤติ หรือสติปัญญาของตัวเอง ซึ่งมัน

ทำให้ ทำผิดอื่น ๆ ได้ทั้งหมด. ถ้าไปประทุษร้าย สมปฤติ และปัญญา ของตัวเองด้วยศีลข้อที่ ๕ แล้ว มันก็ทำที่ไม่ดีในศีลข้ออื่น ๆ ได้ทั้งหมด. แล้ว คนประทุษร้ายผู้อื่น หรือคนประทุษร้ายตัวเองนั้น มันใช้ไม่ได้เท่าไรไปกิดดู. สี่ข้อข้างต้น หมายถึงประทุษร้ายผู้อื่นโดยตรง, ข้อสุดท้าย สุราเมรัยนี้ มัน

ประทุษร้ายตัวเองโดยตรง. นี่ใครขึ้นไปล่องละเมิดเข้า มันก็คนบ้าแสนที่จะบ้า แสนที่จะโง่.

หัวข้อศีล ๕ ข้อนี้ มันออกไปเป็นศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ หรือศีล นอกปาฏิโมกข์อีกหลายร้อยหลายพัน. นี่พูดเสียยาวเรื่องศีล จนหมดเวลา ไปมาก ก็เพื่อที่จะให้รู้ว่า ขรราวาสก็ตาม บรรพชิตก็ตาม มีศีลอย่างเดียวกัน รักษาศีลร่วมกัน. ที่ไปแยกเป็นศีลขรราวาส เป็นศีลพระนั้น มันเป็นคน เปลือกนอก หัวใจมันเหมือนกัน.

นี่ มาถึง **สมาธิ**. ถ้าคุณเคยอ่านคำบรรยายเรื่องสมาธิ มาแล้ว ที่ผมเคยพูดมามากมายแล้ว ก็จะจับได้ ว่าสมาธิ หรือ จิตที่เป็นสมาธินั้นคืออะไร? ถ้าจะเอานิยามสั้น ๆ อย่างเรื่องศีลเมื่อตะกี้; จิตที่เป็นสมาธินั้น เขาใช้คำว่า - **ปริสุทธโร สมาหิตो กัมมณีโย**. **ปริสุทธโร** - คือมันสะอาด จิตสะอาด. **สมาหิตो** - คือจิตตั้งมั่น. **กัมมณีโย** - คือจิตไวต่อหน้าที่ พร้อมทั้งจะปฏิบัติ หน้าที่. จิตบริสุทธิ์ จิตตั้งมั่น แล้วจิตพร้อมที่จะไปปฏิบัติต่อหน้าที่; รวมกัน ทั้ง ๓ อย่างนี้ ก็เรียกว่าเป็นสมาธิ.

คุณอย่าไปหลบตา นึกถึงแต่เรื่อง นั่งแข็งทื่อ เป็นท่อนไม้ จึงจะเป็นสมาธิ. แท้จริงมันจะอยู่ในอิริยาบถไหนก็ได้; เดิน ยืน นั่ง นอน ก็ได้ ถ้าจิตมันบริสุทธิ์ แล้วจิตมันมั่นคง และมันไวต่อการทำงาน. ไวต่อการทำงาน นี้คุณ ก็จะพูดถึงมันอยู่ทุกวัน แต่คุณไม่รู้ว่ มันคำเดียวกันกับคำว่า **active** ที่พูดกัน ทั่วโลก ใคร ๆ ก็ต้องการ **activeness** ความที่เป็น **active** คือมันพร้อม และไว ต่อหน้าที่; มันมีอะไรพร้อมที่จะทำหน้าที่ แล้วมันไวต่อการทำหน้าที่ ก็เรียกว่า **active**. ภาษาบาลีเขาเรียกว่า กัมมณีโย กัมมณีโย. กัมม - แปลว่าการกระทำ; นีโย - หมายถึงว่า มันควร เหมาะแล้ว ควรแล้ว สมแล้ว ที่จะทำการงาน.

ปริสุทธโร - ปริสุทธฺ์. สมาหิตโต - ตั้งมั่นที่เรียกว่า *steadiness* หรือ *firm* หรืออะไร อย่างนี้มันก็ตรงกับคำว่า สมาหิตโต ตั้งมั่น; แล้วปริสุทธโร มันก็สะอาด ไม่มีมลทิน คือกิเลส หรือ ความมืดมัว หรืออะไร เข้าไปรบกวนอยู่ในขณะนั้น. หลักนี้มันจะต้องใช้เท่ากันทั้งแก่ ฆราวาส และบรรพชิต ในการมีสมาธิ.

พอถึงปัญญาข้อสุดท้าย มันก็เป็นปัญญาเอาตัวรอดอย่างถูกต้อง ไม่ใช่ปัญญาเอาเปรียบ. ปัญญาในภาษาบาลีแยกออกเป็น ๒ คือ ปัญญาเพียงแต่เรื่องชั้นต่ำๆ เรื่องบ้านเรือน เรื่องอะไรอย่างนี้ จะเป็นปัญญาพริกแพลง ปัญญาที่จะไปใช้อย่างโกงๆ ก็ได้ ก็เรียกว่า เจโก; เฉลียวฉลาดปราดเปรื่องในการที่จะพริกแพลงอะไรต่างๆ กระทั่งใช้ชักโกงก็ได้; นี้อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งปัญญาจริงๆ มันก็ปริสุทธฺ์ คือ รู้สิ่งที่ควรรู้ เท่าที่จำเป็นจะต้องรู้ แล้วก็กับความทุกข์ได้ นี่ก็ปัญญาจริง, มันจะเป็นไปเพื่อดับทุกข์. ส่วนเจโกนี้ถ้ามากเข้ามันก็จะบ้าไม่มีที่สิ้นสุด; บ้าหา บ้ากิน บ้าเล่น บ้าทะเลเยอทะเลยาน บ้าอะไร แล้วในที่สุดก็ต้องเป็นไป *cunning* เหมือนสุนัขจิ้งจอกตัวโกงก็ได้. ปัญญาอย่างนี้ไม่รวมอยู่ในนี้ ไม่รวมอยู่ในศีล สมาธิ ปัญญา. เมื่อมันเป็น ศีล สมาธิ ปัญญาโดยตรงแล้ว ใช้ได้ทั้งแก่ฆราวาสและบรรพชิตโดยไม่ต้องอื่น.

นี่คือความเหมือนกันของ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่จะใช้ร่วมกันระหว่างฆราวาสและบรรพชิต; เพราะฉะนั้นฆราวาสก็ทำสมาธิได้ ในลักษณะที่ครบองค์ ๓ อย่าง นี้คือ - จิตสะอาดก็, - จิตมั่นคงก็, - จิตว่องไวต่อหน้าที่การงานก็. ฆราวาสต้องมีให้มากที่สุดเท่าที่จะมีได้; โดยเฉพาะ พรหมจารีที่เป็นนักเรียนอย่างพวกคุณนี้ด้วยแล้ว จะต้องให้มีมากที่สุด. พระมีเท่าไร เราก็มียุ่เท่านั้น; แต่เรากำลังเอาไปใช้ต่างกัน. เรากำลังเล่าเรียน ก็ใช้มันไปในการเล่าเรียน; พระไปทำวิปัสสนา ก็ใช้ไปในเรื่องของวิปัสสนา.

พอถึงเรื่องปัญญา มันต้องรู้อะไรที่มันจะช่วยดับไฟในจิตใจได้; แม้พวกคุณ หรือพวกเด็กๆ ก็ต้องรู้เรื่องของอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เพราะฉะนั้นเด็กๆ ก็ต้องรู้เรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ตามสัจส่วนของเขา; แต่ว่าหลักเกณฑ์ หรือใจความมันเหมือนกัน เช่นเด็กๆ รู้ว่า “อนิจจังนะ” เมื่อตักตาดกแตก นี่ก็อย่าร้องไห้เลย; ไม่ต้องร้องไห้; นี่มันก็เป็นเรื่องเห็นอนิจจัง. เพราะฉะนั้นเด็กๆ อาจจะมองเห็นว่า ทุกอย่างนี่พอไปรักเข้าไปอะไรเข้า มันก็เป็นทุกข์; นี่เรียกว่าเขารู้จักความทุกข์ รู้จักทุกขัง. เด็กๆ ก็รู้ว่า อะไรๆ มันไม่อยู่ในอำนาจเราเสมอไป มันอยู่ในอำนาจของพระเจ้า มันอยู่ในอำนาจของธรรมชาติ; ดังนั้นไม่ต้องเสียใจ ไม่ต้องร้องไห้ เมื่อมันไม่ได้ทำตามต้องการ, หรือมันไม่เป็นไปตามที่เราต้องการ. ถ้าพ่อแม่สอนลูกเล็กๆ กันมาอย่างนี้ตั้งแต่เล็กๆ แล้ว ผมว่าวิเศษที่สุดเลย.

แต่เดี๋ยวนี้ มักจะสอนไปในทางตรงกันข้าม คือให้ยึดมั่นถือมั่น โดยหลับหูหลับตาเสียโดยมาก. วัฒนธรรมเดิมแท้ๆ ของชาวพุทธที่มากกว่าเดี๋ยวนี้มาก คือสอนลูก สอนหลาน ภายในบ้านในเรือน เขาสอนชนิดที่ไปด้วยกันกับหลักของพุทธศาสนา, ประกอบอยู่ด้วยหลักของพุทธศาสนา; ฉะนั้นเขาจึงมีความสุขสงบในบ้านเรือนมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก. เด็กๆ น่ารัก หรือว่า กตัญญูต่อพ่อแม่ หรือว่า นับถือพ่อแม่เป็นพระเจ้า, อย่างนี้ก็ยังมีมาก. ส่วนเด็กเดี๋ยวนี้ มันเหมือนกับว่าเปลี่ยนไปสู่วัฒนธรรมฝรั่ง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมเนื้อหนัง ซึ่งเป็นข้าศึกแก่ความสงบ. เอาเรื่องสวย เรื่องราวอะไร เป็นเบื้องหน้า; แทนที่จะเอาเรื่องดี เรื่องถูกเรื่องจริง เรื่องบริสุทธิ์สะอาด เป็นเบื้องหน้า.

ดังนั้น เด็กๆ ก็ควรจะมีความรู้ที่มองเห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แนวเดียวกับบรรพชิตด้วยเหมือนกัน. ที่นี้คนหนุ่ม คนสาว พ่อบ้าน

แม่เรือน ก็จะต้องมีอันนี้ เป็นเครื่องคอยดับไฟในหัวใจ; เพราะไฟมันจะเกิดมากขึ้นในหัวใจของคนหนุ่มสาว กระทั่งพ่อบ้านแม่เรือน; เขาคงมีปัญญาอย่างเดียวกันแบบเดียวกัน ในหลักเกณฑ์เดียวกันกับบรรพชิต. ส่วนที่เรามิได้ไม่เท่ากัน หรือไม่สูงเท่ากันนั้น มันอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก; แต่มันต้องให้แน่ลงไปว่า ต้องมีสิ่งเดียวกันนั้นแหละ. เหมือนเช่นเดียวกัน ขรรวาสทุกคนต้องมีเงิน มันตายตัวได้อย่างนี้, จะมี ๑๐ บาทก็ได้ ๑๐๐ บาทก็ได้ ก็ล้านบาทก็ได้ แล้วแต่ว่าเขาจะสามารถทำได้อย่างไร, แต่มันต้องมีแน่.

นี่ขอให้อธิบายว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นตัวพุทธศาสนา หรือว่าเป็นหัวใจของพุทธศาสนานี้ เป็นหลักธรรมะร่วมกัน ทั้งแก่ขรรวาสและบรรพชิต; ขอให้ทำให้เข้าถึงหัวใจด้วยกันทั้งนั้น. นี่เราได้พูดมาถึงเรื่องที่ว่า หลักธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ ที่ต้องปฏิบัติ เหมือนกันทั้งขรรวาส และบรรพชิต. ที่นี้อาจสรุปสรุปยกออกเลย ก็ว่า เรื่องสุญญตานี้ ทั้งขรรวาสทั้งบรรพชิต จะต้องมีความรู้ความเข้าใจ.

เรื่อง สุญญตา คือ ว่างจากกิเลส, ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู-ของกู นี่คือ สุญญตา. มีพระบาลีชัดเจนอยู่เลยว่า มีขรรวาสกลุ่มหนึ่งมีธัมมทินนะเป็นหัวหน้า ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าขอให้แสดงธรรมที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ขรรวาส. พระพุทธเจ้าท่านแสดงในเรื่องเกี่ยวกับสุญญตานี้ว่า: **สุญญตปปฏิสยุตตา สุตตุนตา** - คือระเบียบปฏิบัติทั้งหลายเหล่าใด ที่ประกอบเนื่องเฉพาะอยู่ด้วย สุญญตา; **ตถาคตภาสิตา**-ที่ตถาคตได้ประกาศไว้; **คัมภีรรา**-ลึกลับ; **คัมภีรตถา**-มีรรถอันลึกลับ; **โลกุตตตรา**-เป็นไปเพื่ออยู่เหนือโลก นี่เป็นประโยชน์แก่อกุลอย่างยิ่งแก่ขรรวาส. มันมีคำว่า ตถาคตภาสิตา ประกอบอยู่ด้วย คือระบุชัดว่า "ที่ตถาคตประกาศ"; ฉะนั้น

ก็หมายความว่า เรื่องอื่นตกตมไม่ประกาศ ไม่สอน สอนแต่เรื่องสุญญา. ดังนั้นสุญญา มันจึงมาอยู่หมกในข้อปฏิบัติทั้งหลายทั้งปวง. ศีล สมาธิ ปัญญา นั้นมันก็เป็นไปเพื่อสุญญา.

ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นแล้ว มันทำให้ปฏิบัติศีลไม่ได้, มีสมาธิไม่ได้, มีปัญญาไม่ได้, ฉะนั้นคุณให้คิดว่าเรื่องสุญญา ให้วางจากความยึดมั่นถือมั่นว่าคุณนี่ มันจะแทรกซึมเป็นหัวใจ อยู่ในธรรมะทั้งหลายทั้งปวง; เพราะว่าการปฏิบัติทั้งหมด เป็นไปเพื่อความไม่ยึดมั่นถือมั่นทั้งนั้น : ศีลก็เป็นไปเพื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ๆ, สมาธิก็หยุดยึดมั่นถือมั่นเสียด้วยบังคับมันไว้ ด้วยวิธีที่เป็นสมาธิ, ปัญญามันก็ฉลาดจนไม่ยึดมั่นถือมั่น.

ฉะนั้น เรื่องสุญญานี้ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องอื่นท่านไม่ตรัส. ฟังแล้วจะไม่น่าเชื่อ. ผมพูดข้อความนี้ลงไปในคำบรรยายบ้าง, ผมบรรยายเรื่องนี้บ้าง แล้วเอาไปพิมพ์กันเป็นภาษาฝรั่ง ซึ่งตรงนั้นมันก็มีว่า "พระพุทธเจ้าจะไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญา" มีฝรั่งเขียนถามมาจากสวีเดน หรือจากที่ไหนไม่แน่; เขาถามว่า มีปรากฏอยู่ที่ตรงไหน ในพระบาลี มีตรงไหน ว่าพระพุทธเจ้าไม่พูดเรื่องอื่น นอกจากเรื่องสุญญา. ผมเห็นได้ทันทีว่า หมอนี่ไม่เคยอ่าน สังยุตตนิกายซึ่งมีเยอะแยะไปหมด เกี่ยวกับเรื่อง *สุญญาตปปฏิสังยุตตา* *สุตตุนตา* *ตถาคคภาสิตา* นี้เขาไม่เคยอ่าน เลยไม่ตอบไป. ช่างหัวมัน ที่ชี้แจงเอง. ฉะนั้นขอให้เข้าใจว่า พระพุทธเจ้าจะพูดแต่เรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่น เรื่องตัวกู-ของกู เท่านั้น; แต่พูดไว้ในคำพูดข้ออื่น. แต่เราพูดได้ว่า ชื่อธรรมะทุกชื่อมีความหมายของสุญญาซ่อนอยู่; หมายความว่า ธรรมะทุกข้อ ต้องการจะสอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น ในปริยายใดปริยายหนึ่ง ฉะนั้นจึงถือว่าเป็นเรื่องสุญญา. ถ้าไปจับไปฉวยเข้ามันไม่ว่าง; ถ้าไม่จับไม่ฉวยอะไร มันว่าง. เราต้องมีจิตอย่างนี้.

ฉะนั้น เรื่องสัญญาตา ก็เป็นเรื่องธรรมะร่วมกันระหว่างขรรวาสและบรรพชิต; แล้วมันก็สูงสุดเท่านี้ ไม่มีอะไรสูงสุดอีก. ใครจะว่าผมบ้าบอในการทำอะไรอย่างนี้ ผมก็สมัครจะเป็นคนบ้าบอชนิดนี้; แล้วยังยืนยันต่อไป ว่าเรื่องสัญญาตาต้องใช้แม้แต่ขรรวาส; ตามที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสออกมาตรงๆ ว่า **นี่แหละสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กุลแก่พวกเธอทั้งหลายตลอดกาลนาน.**

เป็นอันว่าธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงที่สุด ในความหมายของคำพูดนี้ เป็นเรื่องที่ใช้ร่วมกันทั้งแก่บรรพชิต และแก่ขรรวาส มีอยู่อย่างนี้.

นกกางเขนก็บอกว่า มันหมดเวลา ฉะนั้นวันนี้ก็ยุติไว้ที.

ธรรมร่วม สำหรับคฤหัสถ์ และบรรพชิต (ต่อ)

- ๑๗ -

๒๖ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๓๕ น. แล้ว วันนี้จะได้กล่าวถึง **ธรรมะร่วมกันระหว่างฆราวาสและบรรพชิต** ต่อจากครั้งที่แล้วมา เพราะว่ายังไม่จบ. ในครั้งที่แล้วมาได้พูดถึง **ธรรมะที่เป็นตัวการปฏิบัติ** โดยตรง และใช้ร่วมกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. ในวันนี้จะได้กล่าวถึง **ธรรมประเภทที่เป็นเครื่องมือ** หรือที่อาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือ.

ธรรมประเภทที่เป็นเครื่องมือ เช่นฆราวาสธรรม ๔ อิทธิบาท ๔ เป็นต้น ซึ่งเป็นธรรมะที่มีลักษณะเห็นได้ชัดว่า เป็นเครื่องมือ. ส่วนธรรมะที่อยู่ในลักษณะที่อาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือ นี้ก็หมายความว่า ตามปกติมิได้ใช้เป็นเครื่องมือ แต่เราอาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือก็ได้. และยังมีส่วนที่ต้องสนใจเป็นพิเศษอีกอย่างหนึ่งก็คือว่า เป็นธรรมะสำหรับบรรพชิต ใช้เป็นเครื่องมือ หรือใช้ปฏิบัติอยู่เป็นประจำก็ตาม จนถูกสมมติว่าเป็นธรรมะสำหรับบรรพชิตไป; แต่ก็ยังอาจจะนำมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับฆราวาส. แล้วก็ธรรมะประเภทนี้เอง

ที่มักจะเป็นปัญหาที่ถกเถียงกัน หรือไม่ยอมรับ ; แต่เวลานั้นมันเป็นความคิดเห็น ส่วนบุคคล ; แล้วก็มักจะเป็นบุคคลที่เอาแต่ความคิดเห็นของตัวเอง. ถ้าเป็นบุคคลที่มีสติปัญญาที่สามารถจะมองเห็นได้กว้างด้วยตนเอง ว่ามันอาจจะเอามาใช้ได้ได้อย่างไร? หรือว่าความเห็นต่างๆ ที่เขามีกันอยู่นั้น มันยังแคบเกินไปบ้าง ยังไม่ถูกไม่ตรงบ้าง ซึ่งเราจะได้พิจารณากันดูในวันนี้.

ถ้าว่ากันโดยวงกว้างๆ แล้ว เราต้องไม่ลืมหลักที่ว่า กิเลสหรือความทุกข์นั้นมันไม่มีจำกัดว่าจะเป็นขรวาส หรือบรรพชิต ; เช่นความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย อย่างนี้ มันก็ไม่เลือกว่าต้องเป็นขรวาส หรือบรรพชิต ; มันเป็นของ "คน" ในความหมายทั่วไป. นี้เรียกว่า ความทุกข์นี้ มันเป็นขรวาส เป็นบรรพชิตจะเขาไม่ได้ มันก็เป็นความทุกข์อยู่นั้นแหละ ; เป็นความทุกข์กลางๆ คือปัญหาที่เกิดมาจาก ความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ; แล้วปัญหาเฉพาะเรื่อง เฉพาะเวลา เฉพาะคน เช่นความทุกข์ ความโศก ที่เกิดมาจากสิ่งต่างๆ ไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ, หรือพบกันเข้ากับสิ่งที่ไม่ต้องการ, หรือพลัดพรากจากสิ่งที่ต้องการ ; เหล่านี้ก็ลองคิดดูมันเหมือนกันทั้งของบรรพชิต และของขรวาส. เมื่อหลักใหญ่ๆ ตามธรรมชาติมันเป็นอยู่อย่างนี้ ก็ย่อมจะมีหลักต่อไปที่ว่า. วิธีที่จะขจัดกิเลสกับทุกข์นี้ มันก็เหมือนกันทั้งขรวาสและบรรพชิตเป็นส่วนใหญ่ ; โดยส่วนใหญ่หรือเกือบร้อยเปอร์เซ็นต์นั้นมันเหมือนกัน.

ที่นี้ ผมอยากจะให้ทุกคนมองดูในลักษณะที่กว้าง หรือลึก หรือฉลาด หรือที่มันจริงกว่าที่เขาพูดๆ กัน คืออย่ามองไปตามความสมมุติ ที่สมมุติพูดกัน หรือว่ายึดถือกัน จนแยกขรวาสกับบรรพชิต ให้อยู่กันเสียคนละโลกอย่างนี้. ถ้ามองไปในลักษณะอย่างนี้ มันทำให้มีปัญหามาก แล้วทำให้เกิดความท้อแท้ ; แล้วในที่สุดก็จะเกิดความโง่ ชนิดที่ทำให้ไม่สามารถจะแก้ปัญหา หรือสามารถจะ

ทำให้เป็นนกกัฬา, หรือทำให้เป็นผู้ที่ยัมได้เสมอในทุกกรณีไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้นทั้งที่เขาเรียกกันว่าเป็นฆราวาส. จึงอยากจะย้ำในเรื่องนี้อีกที่ว่า เราจะมองชีวิตจิตใจของเรานี้ ในลักษณะที่เป็นแต่เพียงคน หรือเป็นมนุษย์.

ความเป็นคน นี้เอากันว่า มันไม่ค่อยจะรู้อะไร เป็นคนสักแต่ว่าเกิดมาก็เป็นคน. ส่วนที่เป็นมนุษย์นั้นใจมันสูง คือมันรู้อะไร; เพราะฉะนั้นมันก็มี การประพุดติกระทำที่เหมาะสมกับความรู้; ฉะนั้นจึงเรียกกันว่า เป็นมนุษย์. จะเป็นคนก็ได้ เป็นมนุษย์ก็ได้ ในลักษณะกลางๆนี้ ก็หมายความว่า เป็นผู้เดินทาง, ชีวิตนี้คือการเดินทาง. ขอให้จำไว้เป็นหลักทั่วๆ ไปว่า *ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง* ดีกว่าที่จะไปคิดว่า มันเป็นอย่างอื่น; เพราะว่ามันคิดได้ แล้วมันก็มองได้ เหมือนกันที่จะให้เป็นอย่างอื่น.

เราหัดมองชีวิตนี้ในลักษณะที่เป็นการเดินทาง นั้นแหละจะมีประโยชน์ที่สุด. ไม่ได้เกิดมาเพื่อไปลงติดอยู่ที่ไหน หรือเกิดมาเพื่ออะไร ที่มันโง่งงๆ ง่าย ๆ ต่ำ ๆ อยู่ทีนั้น. ถ้าชีวิตเป็นการเดินทาง มันก็ต้องเดินเรื่อยไป จนกว่า จะถึงที่สุดจุดจุดหมายปลายทาง ซึ่งจะไปรู้กันข้างหน้า ว่า คืออะไร. แต่ถ้าเราเป็น พุทธบริษัท มันก็มี การสอน การเรียน การพูด จนทำให้รู้อะไรที่ไม่รู้ว่าเป็นอะไร นั้นแหละ ว่า มันได้แก่นิพพาน; คือเรารู้ว่า เกิดมาเพื่อบรรลุนิพพาน ทั้งที่ไม่รู้ว่า นิพพานคืออะไร? มีคำพูดว่า ในที่สุดก็จะเข้าสู่นิพพาน; คือทำอะไรๆ เราที่ใช้คำว่า “ตราบเท่าเข้าสู่พระนิพพาน”; เช่นเราจะมီးอะไร จะเป็นอะไร จะรักใคร หรือจะให้อภัยแก่ใคร ขอให้มันเป็นอย่างนั้นเรื่อยไป จนกว่าตราบเท่าเข้าสู่นิพพาน. นี่ก็แสดงว่ายอมรับว่า มีนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง. ฉะนั้น ให้ถือว่าชีวิตเป็นการเดินทางอยู่เรื่อยไปทั้งฆราวาสและทั้งบรรพชิต.

ดังนั้นโดยเนื้อแท้ มันก็เหมือนกันทั้งขรรวาสและบรรพชิต ในข้อที่ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. มันจะต่างกันตรงไหน? มันก็ต่างกันตรงที่ว่า คนหนึ่งเดินช้า คนหนึ่งเดินเร็ว. ที่นี้ใครจะเดินช้า ใครจะเดินเร็ว มันก็เป็นคนเดินทางอยู่นั้นแหละ เป็นเพื่อนเดินทางกันอยู่นั้นแหละ. ที่นี้คำว่า เดินช้า เดินเร็ว นี่มันเป็นเรื่องทีสมมุติพุกกัน จนเป็นอย่างนั้น ว่า ขรรวาสเดินช้า บรรพชิตเดินเร็ว. เราจะถือเป็นหลักอย่างนั้นโดยทั่วๆ ไปก็ได้; แต่ก็มีข้อยกเว้นพิเศษเป็นบางคน. เหมือนกับเรื่อง เตาแข่งกับกระทาย อย่างนี้ กระทายวิ่งเร็วเปรียบเหมือนพระ แต่ถ้าไปเกิดประมาทเสีย มันก็แพ้เตา; ก็เหมือนขรรวาสเดินงุ่มง่าม แต่เขาเดินไม่หยุด มีความสม่ำเสมอ ผลก็ไปได้เร็วกว่าพระ.

ฉะนั้น เราจึงมองเห็นชัดอยู่ว่า ในสมัยปัจจุบันนี้ มีบรรพชิต หรือ พระส่วนมากเหมือนกันที่อยู่หลังขรรวาสในทางจิตใจ ในเรื่องภูมิของจิตใจ. ขรรวาสบางคนมีอะไรที่เป็นความเห็นแก่ตัวน้อย มีความทุกข์น้อย มีจิตใจสูงสูงกว่าพระบางองค์ หรือส่วนมาก ก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นถ้าชีวิตเป็นการเดินทาง พระเป็นผู้เดินเร็ว ขรรวาสเป็นผู้เดินช้า; ยอมรับอย่างนี้ก็ได้ เป็นหลักทั่วๆ ไป. แต่ขอให้มองกันในแง่ที่สำคัญที่สุดว่า มันเป็นการเดินทาง.

ถ้าคุณจะอยู่ฝ่ายขรรวาส ก็คือว่า จะสึกออกไปเป็นขรรวาส จัดตัวเองไว้ในกลุ่มขรรวาส ก็ต้องขอให้ยอมรับว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทางอยู่เสมอ. ถ้าจะมีภรรยา ก็มีอย่างในฐานะเป็นเพื่อนเดินทาง ไม่ใช่เป็นห้ามล้อ. ถ้าจะมีลูกก็ขอให้มีในฐานะเป็นบุคคลที่เราเตรียมไว้ สำหรับการเดินทางต่อไปจากเรา; หรือว่าช่วยสนับสนุนเป็นเพื่อนเดินทางอยู่นั้นแหละ ไม่ใช่เป็นห้ามล้อ. ถ้าจะมีทรัพย์สินสมบัติ ก็ให้มีเพื่อสนับสนุนการเดินทาง. จะมีเกียรติยศชื่อเสียง มีอะไรก็ตาม

ขอให้มันเป็นเรื่องเดียวกันหมด คือให้เป็นเครื่องสนับสนุนแก่การเดินทาง ; ฉะนั้นจะมีเพื่อนสักกี่คน ก็ขอให้มันเป็นเพื่อนที่ดีที่สนับสนุนแก่การเดินทาง ; อย่าให้มันกลายเป็นเครื่องห้ามล้อ หรืออะไรที่คล้าย ๆ กับที่เป็นอุปสรรค.

ถ้าจะพูดว่า เครื่องห้ามล้อ ก็จะไม่ค่อยตรงนัก แต่มันเป็นเครื่องด่วงให้เกิดความเนิ่นช้า. คำว่าห้ามล้อนี้ บางทีก็มีความหมายที่ดี คือมันห้ามในเมื่อมันจะเร็วเกินไป จนจะเป็นอันตรายเหมือนกับ *brake* ที่เราใช้กับรถยนต์นั้น เพื่อจะป้องกันอันตราย. แต่บางทีเราก็หมายความว่า มันเป็นเครื่องอุปสรรค, เกิดมาเป็นห้ามล้อ ไม่เป็นเครื่องสนับสนุน. ฉะนั้นขอให้จัดให้ทำไปในลักษณะที่มันเป็นการเดินทาง, และเป็นเครื่องสนับสนุนการเดินทางไปหมด. แล้วขรวาสนั้นแหละ ในครอบครัวของขรวาสนี้ที่มีภรรยา มีลูกหลาน เหลน นั้นแหละมันจะเป็นการเดินทางไปหมด.

เดี๋ยวนี้พ่อของเขา หรือหัวหน้าครอบครัวนั้นมันโง่หลับหูหลับตา ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม ; มันก็ไปยึดมั่นถือมั่น หลงใหลในนั้นในนี้ โดยเฉพาะ คือความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง, ใช้คำอย่างนี้ มันกว้างที่สุด จะเป็นอะไรก็ได้ มันก็เลยไม่ตีมหาหุสุมตา ไม่ประสีประสาวา ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง. มันจะไม่รู้ว่า มีชีวิตมีอะไรเลยด้วยซ้ำไป ; เพราะมันเอร็ดอร่อยแต่ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย, เรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ไปเสียหมด ; ไม่ใช่สิ่งเหล่านี้เป็นอุปกรณ์ สำหรับการเดินทาง ; จนกว่ามันจะรู้จักและเบื่อหน่ายแหละ, จนกว่าคนโง่คนนั้นจะรู้จัก ว่าอะไรเป็นอะไร แล้วก็เมื่อสิ่งเหล่านี้, แล้วต้องการจะไปให้พ้น ให้มันปราศจากความรบกวนของสิ่งเหล่านี้ จึงจะเริ่มมองเห็นว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง.

ถ้าเราเป็นขรรษาส ประเภทพรหมจารี ยังไม่มีครอบครัว มารู้ว่า ชีวิตนี้ที่แท้เป็นการเดินทางแล้ว ก็นับว่าเป็นโชคดีมาก ตรงที่ว่า จะได้เตรียมตัวได้ถูกต้อง, ให้ชีวิตมันเป็นการเดินทาง ให้มันก้าวหน้าเรื่อย. ก้าวหน้าทางโลกๆ ก็เป็นการเดินทางเหมือนกัน ตีกว่ามาหลงๆ อยู่ในเรื่องโลกๆ. ที่นี้เมื่อละชีวิต โสคไปเป็นชีวิตครอบครัว มันก็จะได้รู้จักจัด รู้จักทำ ให้มันเข้ารูปเข้ารอย. มีภรรยา ก็เพื่อจะสนับสนุนการเดินทาง กลายเป็นเดินสองคน; มันจะช้าลง หรือมันจะเร็วขึ้น มันก็แล้วแต่ความโง่ หรือความฉลาดของบุคคลคนนั้น. ถ้ามันชวนกัน ไปลุ่มหลงในอะไรเสีย มันก็จะช้าเข้า. แต่ถ้ามันรู้ความจริงในธรรมะข้อนี้ มันก็เป็นเครื่องช่วยสนับสนุนกัน คือเป็นคู่ปรึกษาหารือ หรือเป็นผู้สนับสนุนกัน ได้เหมือนกัน. ที่นี้ ถ้ามีบุตรออกมาตัวเล็กๆ ก็อบรมไปในทางที่ให้มีรู้ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง; หรือเตรียมพร้อมสำหรับที่ว่า โตขึ้นมันจะได้เดินทางได้ดีกว่า พ่อของมัน กว่าแม่ของมัน. นี่เป็นมนุษย์ที่แท้จริง คือชีวิตนั้นเป็นการเดินทาง **ที่นาคู เพราะเป็นมนุษย์ที่แท้จริง.**

ที่ผมพูดข้อนี้ออกจะยืดยาวไป ก็เพื่อจะชี้แจงนิดเดียวว่า มันไม่มีอะไรแตกต่างกันโดยเนื้อหาสาระระหว่างบรรพชิตกับขรรษาส เพราะว่าชีวิตเป็นการเดินทางอยู่เรื่อย จะผิดกันที่ช้าหรือเร็ว; นี่มันก็ไม่ใช่ว่าเรื่องสำคัญ มันสำคัญอยู่ที่ว่า ต้องเดินทางไปเรื่อยๆ แล้วบางทีมันอาจจะกลับสลับเปลี่ยนกันอยู่ก็ได้; เคี้ยวเดินช้า เคี้ยวเดินเร็ว, เคี้ยวเดินช้า เคี้ยวเดินเร็ว, เป็นได้ทั้งขรรษาสและบรรพชิต. ยิ่งสม้ยนี้ด้วยแล้ว ก็ยิ่งเป็นได้มาก ในการที่ขรรษาสจะเดินได้ดีกว่าบรรพชิต. โดยทั่วไป ถ้าปฏิบัติถูกต้องตามหลักตามระเบียบ ตามความมุ่งหมายกันทั้งสองฝ่ายแล้ว บรรพชิตย่อมจะได้เปรียบเป็นธรรมดา ตามที่รับรองกัน; เพราะไม่มีคู่แข่ง คือเป็นโสคแน่ นี่มันอย่างหนึ่งแล้ว ที่จะทำให้เร็ว; แล้วก็ไม่เห็นหน้าที่การงานภาระอะไร ที่มันจะต้องเลี้ยงคนหลายคน มันก็เดินเร็ว.

แต่ถ้าบรรพชิตเกิดมาเป็นผู้มีลูกศิษย์ลูกหามาก เลี้ยงพระเลี้ยงเณร เลี้ยงเด็กมาก กระทั่งเลี้ยงสุนัข เลี้ยงแมวมาก; ก็ไปคิดดูเองเถิดว่า มันจะเป็นอย่างไร. ถ้าทำไม่ถูกวิธี สิ่งเหล่านั้นก็กลายเป็นอุปสรรค เป็นห้ามล้อ หรือเป็นอะไรขึ้นมาได้เหมือนกัน; เว้นไว้แต่ว่าจะฉลาด หรือทำถูกวิธี หรือว่าเป็นผู้ที่เดินไปแล้วโดยจิตใจถึงจุดหมายปลายทางแล้ว หรือว่าอยู่ในขั้นที่ปลอดภัยแล้ว; มันก็ได้เหมือนกันในการที่จะช่วยผู้อื่น. แล้วเรื่องมันก็คล้าย ๆ กับครอบครัว, เพียงแต่ว่า ไม่ใช่ครอบครัวที่เกิดจากภรรยาสามีโดยตรง มันก็เป็นครอบครัวโดยธรรมชาติ; เช่นเป็น อุปัชฌาย์อาจารย์ มีลูกศิษย์ลูกหามาก นั้นมันก็เหมือนกับครอบครัว; มันเป็นบุตรโดยธรรม เป็นลูกโดยธรรม โดยพระธรรม ที่จะต้องช่วยเหลือกัน ซึ่งข้อนี้ก็เป็นที่ยอมรับ เช่นพระพุทธเจ้าก็มีสาวกมาก.

อุปัชฌาย์ อาจารย์คนหนึ่งก็มีผู้ที่ต้องรับผิดชอบเลี้ยงดู เช่นคุณ พอบวชเข้ามา ก็ต้องมีอุปัชฌายะ คอยดูแลคุ้มครองกว่าจะครบห้าปี จึงจะปลื้มตัวออกไปได้ อย่างนี้เป็นต้น. แต่แล้วความที่พิเศษมันอยู่ตรงที่ว่า มันเดินทางด้วยกัน มันไม่ขัดแย้งขัดขากัน มันเดินทางไปด้วยกันทั้งครอบครัว; ทำอะไรเหมือนกันหมด ไปในทางเดียวกันหมด. นี่ก็ข้อที่ว่า ขรวาตกับบรรพชิตมันเหมือนกัน โดยวิญญาณ โดยหัวใจ คือชีวิตนั้นเป็นการเดินทางอยู่เสมอ ช้าหรือเร็วก็ปล่อยไปตามเรื่อง.

ทีนี้ เราอยากจะทำอย่างที่จะแก้ตัว หรือที่จะเห็นแก้ตัวอีกบ้างก็ได้ ว่าถ้าเรือเล็กๆ เบาๆ อย่างเรือพาย เรือแคนู เล็กๆ เบาๆ ก็ไปได้กันเดียว, เบาๆ เร็วๆ มันก็ไปได้เร็ว. แต่ถ้ามันเป็นเรือลำใหญ่ๆ มาก เป็นเรือกำปั่นใหญ่ๆ เอาของไปมาก, หรือว่าแพ หรืออะไรก็ตาม มันเอาของไปได้มาก มันก็ช้า แต่มันเอาไปได้มาก อย่างนี้มันก็น่าดูเหมือนกัน. นั่นแหละคือถ้า

มรณวาสคนไหนเก่งพอที่จะทำชีวิตให้ก้าวหน้าลุ่ลงไปได้ อย่างหอบหัวผู้อื่นไปด้วย ได้มาก มันก็เก่ง; เหมือนกับแพสก์แพหนึ่ง บรรทุกของไปได้มากๆ ไปช้า อืดอาด แต่ก็ไปได้หลายๆคน ไปได้มาก มีของเอาไปด้วยมาก. ที่นี้ เรือสำปั้นลำเล็กๆ เร็วๆ เล่นเร็วเพรียวน้ำลำเดียว พายไปคนเดียว น้มนักก็ฝึกกันไกล ในทางที่จะเอาประโยชน์ไปได้ หรือช่วยชนคนอื่นไปได้.

เอาละ พอกันที เราสรุปเสียที่ว่า ชีวิตนี้เป็นการเดินทาง ทั้งมรณวาส และบรรพชิต; ถังนั้นมันต้องเหมือนกัน หรือยืมใช้กันได้สำหรับเครื่องมือ. ฉะนั้นธรรมะที่เป็นเครื่องมือที่ใช้สำหรับบรรพชิต ก็เอามายืมใช้สำหรับมรณวาสได้. ยกตัวอย่างเช่น อิทธิบาท ๔ ในบาลีพระพุทธภาษิตนั้น ไม่ได้พูดถึงมรณวาส; พูดถึงภิกษุ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพานโดยเร็วที่สุด. อิทธิบาท ๔ นั้น เป็นเรื่องปฏิบัติเพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน โดยเร็วที่สุด; แต่แล้วเดี๋ยวนี้ มรณวาส ก็เอามาพูดถึง เอามาใช้; เพราะมันใช้ได้ มันเป็นเครื่องมือกลางๆ จะเอามาใช้เรื่องทำนาก็ได้ จะใช้ในการเล่าเรียนในโรงเรียนก็ได้. นี่แหละ เครื่องมือที่จัดไว้สำหรับภิกษุโดยตรงนั้น จะเอามาใช้สำหรับมรณวาสได้.

ที่นี้เครื่องมือสำหรับมรณวาสโดยตรง ที่พระพุทธเจ้าตรัสบัญญัติไว้เช่น สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ นี้เป็นเรื่องจัดไว้สำหรับมรณวาสโดยตรง แต่ก็เอาไปใช้สำหรับบรรพชิตได้ แม้จะไปนิพพาน เป็นอุปการะของการไปนิพพาน ดังเช่น - มีสัจจะ ในการที่จะปฏิบัติเพื่อไปนิพพาน. - มีทมะ บังคับตัวเองให้อยู่ในร่อง ในรอยนั้นเรื่อย. - เมื่อเกิดความลำบาก เพราะความบีบคั้นของกิเลส ก็อดทนๆ อดทนๆ - พร้อมกับนั้น ก็ระบายกิเลสออกอยู่เรื่อย ด้วย จาคะ. นี่มี สัจจะ ทมะ ชันติ จาคะ เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติ เพื่อบรรลุ มรรค ผล นิพพาน มันก็ใช้ได้ ธรรมะหมวดนี้พระพุทธเจ้ามอบให้มรณวาสโดยตรง

จนเรียกว่า *ขราวาสธรรม*; แต่ว่าเอาไปใช้สำหรับพระก็ได้. ที่จัดเอาไว้สำหรับพระโดยตรงเช่น *อิทธิบาท ๔* ก็เอามาใช้สำหรับขราวาสได้ แม้ในเรื่องไถนา แม้ในเรื่องหาเงิน กระทั่งเรื่องศึกษาเล่าเรียน. แลกเปลี่ยนเครื่องมือกันได้ อย่างนี้ ก็เพราะว่า ชีวิตนี้มันเป็นการเดินทางด้วยกัน ทั้งพระและขราวาส.

ที่นี้ เครื่องมือชั้นสูงสุด เอามาใช้ได้แม้ในกรณีทั่วไป : เครื่องมือสูงสุดในที่นี้ผมอยากจะระบุ **โพชฌงค์ ๗ ประการ**; ถ้าเป็นคำแปลกhususสำหรับบางองค์ก็จำไว้ด้วย อย่าให้มันเป็นคำแปลกhusus โพชฌงค์ ๗ ประการ, ถ้าคุณสวดอานาปานสติสูตร มันก็จะพูดถึง อานาปานสติ ๑๖ ชั้น จะเป็นเครื่องทำให้สติปัญฐาน ๔ บริบูรณ์; เมื่อสติปัญฐาน ๔ บริบูรณ์แล้วจะทำโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์; เมื่อโพชฌงค์ ๗ บริบูรณ์แล้ว ก็จะทำวิชาและวิมุक्तिให้เกิดขึ้น; ฉะนั้น เรื่องโพชฌงค์เป็นเรื่องสูงสุดในการปฏิบัติ. โพชฌ + อังค รวมกันเป็นโพชฌังค์. โพชฌ - ในที่นี้คือตัวโพธิ เขาเปลี่ยนรูปตามปัจจัยของนามกิตก์ว่าโพธิ ว่าโพชฌ ; เปลี่ยนรูปเป็น โพชฌ สนธิกับ อังคะ เป็น โพชฌังคะ (หรือโพชฌงค์ในภาษาไทย) เป็นคำสมาส แปลว่า องค์แห่งโพธิ.

องค์แห่งการตรัสรู้เรียกว่าโพชฌงค์ มีอยู่ ๗ ข้อ : ข้อที่ ๑ สติ-ระลึกได้. ข้อที่ ๒ ธรรมวิจยะ-สอดส่องธรรม เลือกรู้เห็นคัดเลือกรวม เรียกว่าธรรมวิจยะ. ข้อที่ ๓ วิริยะ-ความพากเพียรพยายามด้วยความกล้าหาญ. ข้อที่ ๔ ปีติ-อิ่มอกอิ่มใจ. ข้อที่ ๕ บัณฑิติ-ความรำงับ หรือความเข้ารูปเข้ารอย. ข้อที่ ๖ สมานิ-ความตั้งมั่น. ข้อที่ ๗ อุเบกขา. นี่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ หมายความว่า ในการที่จะรู้แจ้งอะไรขึ้นมา ที่เป็นญาณทัตสนะ ชนิดที่กลับกำเริบได้หรือไม่กลับกำเริบได้อะไรก็ตาม มันก็ต้องการองค์ ๗ องค์นี้ หรือปฏิบัติอยู่ใน ๗ องค์นี้.

ถ้าเป็นเรื่องบรรลุมรรค ผล นิพพาน มันก็มีอธิบายไปในทางที่มันสูง เพราะว่าสติ - ก็ระลึกในธรรมชั้นสูงทั่ว ๆ ไป. รัสมวิจยะ - ก็เลือกธรรมชั้นสูง. วิริยะ - ก็พากเพียรไป ในธรรมชั้นสูง ๆ าลว. ถ้าว่าเป็นการขอยืมมาใช้กับขรรษา ในธรรมชั้นต่ำ มันก็เป็นแต่เพียงเปลี่ยนลงมาเป็นเรื่องธรรมชั้นต่ำเท่านั้น แล้วก็ใช้ ๗ ประการนั้นอยู่ดี. สมมติว่า ชาวนา ชาวไร่ ชาวบ้าน พ่อค้าอะไรก็ตาม เขาจะปฏิบัติหน้าที่ของเขา ตามความประสงค์ของเขา ก็ใช้ธรรมะ ๗ ประการนี้ได้. และถ้าใช้เป็น ใช้ได้ดี ก็สำเร็จประโยชน์เร็ว ; หรือว่ามีความทุกข์น้อย หรือจะไม่มีความทุกข์เลย.

ในการทำงานที่ตืออกันว่า มีความทุกข์มาก ยากมาก หรือพวกขรรษา มีภาระหนักมาก นั่นก็เพราะว่า ไม่มีธรรมะ ไม่รู้จักใช้ธรรมะ. ธรรมะนั้นมีหน้าที่ตรงมาช่วยให้ง่าย และช่วยให้ไม่เป็นทุกข์ พร้อมกันไปในตัว. คุณจำไว้ให้ตือว่า **ธรรมะที่มันจำเป็นสำหรับชีวิตนี้ มันจะช่วยให้งานในชีวิตนี้ง่ายขึ้นเป็นไปสะดวก, และบ้องกันความทุกข์ที่จะเกิดขึ้นพร้อมกันไปในตัว** มันตรงจุดของปัญหาที่คุณเสนอถามมา ว่าทำอย่างไรจึงจะบ้องกันความทุกข์ได้ แล้วกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วได้. นี้ถ้าขรรษามีหลักธรรมะอย่างโพชฌงค์ อยู่เป็นประจำในทุกการงานที่กระทำ การงานนั้นก็จะสำเร็จไปได้โดยง่าย โดยเร็ว แล้วจะไม่มีความทุกข์เกิดขึ้นได้เลย.

ที่นี้ ถ้าสมมุติว่า ความทุกข์เกิดขึ้น ธรรมะนั้นก็จะช่วยทำลายให้หมดไป. ถ้าจะเอาธรรมะสูงสุดหมดทุกนี้ ที่เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพานโดยตรงนี้มาใช้ในชีวิต ขรรษา เราก็ถือเอาแต่ความหมาย ถือเอาแต่หลัก หรือความหมาย แล้วเอามาใช้ให้ถูกเรื่องของมัน ; เช่นเครื่องมือสำหรับตัด ที่เขาคัดของที่สูงที่แพงอะไร ; ถ้าเราจะเอามาใช้สำหรับตัดของที่ราคาถู ๆ มันก็ได้เหมือนกัน ; เพราะ

ความหมายมันถูกใช้ในลักษณะที่เป็นการตัด. สำหรับโพชฌงค์ จะเอามาใช้ได้
อย่างไร คุณจำให้แม่นอย่า :-

สติ - นี่เราระลึกในเรื่องนั้นอย่างทั่วถึง ว่า มันมีอะไรบ้าง ก็อย่าง
ก็สืบอย่าง มองดูรอบด้าน. ระลึกขึ้นมาอย่างทั่วถึง; สติมันระลึกอย่างทั่วถึง.

ธัมมวิจยะ - ก็เลือกเอาแต่อันที่ตรงจุด นอกนั้นก็ไม่ต้องเอา.
ธัมมวิจยะ นี่หมายความว่า เลือกเอาแต่ที่ตรงจุด ที่ตรงแก่เรื่องของเรา หรือ
หน้าที่การงานของเรา โดยเฉพาะในอันนั้น ในเรื่องนั้น.

วิริยะ - นั่นบากบั่นลงไปให้เต็มความสามารถ ในจุดนั้น ในสิ่งที่ทำนั้น.

ปีติ - ให้อึดมอกอึดใจ ในการได้กระทำนั้นอยู่เสมอ มันจะได้หล่อเลี้ยง
วิริยะ. วิริยะนี้ถ้าหนักเข้ามันเหนื่อย เหนื่อยเข้าเดี๋ยวมันก็ท้อแท้ หรือชักเขว
ต้องมื่ออะไรมาหล่อเลี้ยงมัน อย่าให้วิริยะอ่อนกำลังหรือเขว ก็คือ ปีติ, พอใจ
อยู่ในสิ่งที่กำลังกระทำ. ยกตัวอย่างเช่น ชวานาพินดินอยู่ ที่ละก้ออื่น ๆ กลาง
แดดกลางลม อย่างนี้ นั่นวิริยะ; นั่นมันหล่อเลี้ยงด้วยปีติ. พินได้ก้อหนึ่ง
ก็สำเร็จไปก้อหนึ่ง พินอีกก้อหนึ่งก็สำเร็จไปอีกก้อหนึ่ง; เพราะหล่อเลี้ยงไว้ด้วยปีติ
อย่างนี้ วิริยะมันก็เป็นไปได้เรื่อย. ถ้าไม่เอาปีติมาหล่อเลี้ยงมันเกิดขี้เกียจ ก็อนึก
ว่ามันยังมีอีกเยอะแยะนัก มัวพินอยู่ที่ละก้อหนึ่ง เมื่อไรจะเสร็จ; มันก็ทั้งงานเสีย.
เพราะฉะนั้น ความอึดมอกอึดใจ คือปีตินี้ มันจะหล่อเลี้ยง วิริยะ.

ต่อไป ก็จะเป็น **ปีติสัทธา** - คือเข้ารูป, ความรำงับลงของปัญญา
ต่าง ๆ เขาแปลว่า ความรำงับแห่งจิต; แต่ผมแปลว่า **ความเข้ารูปแห่งสิ่งทุกสิ่ง
ที่มันเกี่ยวกับจิต.** ในที่นี้ของเรามันก็เกี่ยวกับการงาน เกี่ยวกับปัญญา เกี่ยวกับหน้าที;
ทุกอย่าง ๆ ตามภาษาปัจจุบันนี้ก็คือ งานมันเข้ารูป. ถ้าเราทำมาอย่างนี้
แล้ว งานที่ทำมันเข้ารูปเข้ารอย เรียกว่าปีติสัทธา; ระวังความวุ่นวายที่เกี่ยวข้อง
กับปัญญาทุกกิจกรรมหยาบอะไรไปหมด, นั่นมันรำงับไปหมด.

ที่นี้ก็มาถึง *สมาธิ*—แปลว่าระคมกำลังทั้งสิ้นเท่าที่มีอยู่ กำลังจิตทั้งสิ้นเท่าที่มีอยู่ลงไป ในนั้นอย่างเดียว เพียงอย่างเดียว คือ แน่วแน่.

ข้อสุดท้าย *อุเบกขา*—ความวางเฉย คือปล่อยให้มันเป็นไปอย่างนั้น เราเพียงแต่รอ, เราไม่ทำอะไร เพียงแต่รอ. เมื่อทุกสิ่งมันเข้ารูปแล้ว กำลังก็ใช้ลงไปหมดแล้ว ที่นี้ก็รอจนกว่ามันจะถึง, ไม่ได้ทำอะไร. อุเบกขาจึงถูกเปรียบกับอาการ เหมือนกับที่ว่า ถือเชือก ถือบังเหียนอยู่เฉยๆ มันเป็นไปได้เอง. ถ้าเปรียบด้วยรถสมัยโบราณก็เป็นรถม้า; มันก็ต้องจัดเสร็จเรียบร้อย จนม้ารูปร่างดี, ถนนหรืออะไรก็เข้ารูปเข้ารอยกันดี; คนขับรถก็เพียงแต่ถือเชือกเฉยๆ; ม้าก็วิ่งไปตามถนนได้. นี่แหละ **ชีวิตที่จัดเป็นรูปเป็นรอย เข้ารูปเข้ารอยดีแล้ว คนก็เพียงแต่อยู่เฉยๆ ปล่อยให้มันเป็นไป** วิ่งไป; อย่างนี้เขาเรียกว่า “อุเบกขา”. อย่าเข้าใจว่า เฉยไม่ทำอะไรมาแต่ที่แรก, มันเฉยเมื่อทุกสิ่งมันเข้ารูปเข้ารอยแล้ว.

อย่างคุณขับรถยนต์ เมื่อทุกอย่างมันเข้ารูปเข้ารอยแล้ว, เครื่องยนต์ก็ดี รถอะไรก็ดี ถนนก็ดี ดินฟ้าอากาศอะไรก็ดี, มันเข้ารูปเข้ารอยหมดแล้ว, ก็คือพวงมาลัยเฉยๆ รถก็แล่นไป. ฉะนั้น อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉยก็จริง แต่มันไม่ใช่วางเฉยตั้งแต่ที่แรก คือไม่ทำอะไร; มันวางเฉย เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเข้ารูปเข้ารอย ได้ที่นี้แล้ว ก็ปล่อยให้มันเป็นไปอย่างนั้น; แล้วก็รอได้ คอยได้ จนกว่ามันจะออกดอกออกผล. เราปลูกต้นไม้ เราต้องซุกดิน เราต้องทำหลายอย่าง วุ่นวายเหลือเกิน; แต่พอทุกอย่างครบถ้วนแล้ว มันก็รอจนกว่า มันจะออกดอกออกผลออกมา.

นี่เรียกว่า “โพชฌงค์” มันมีหลักอย่างนี้ ในฐานะที่เป็นเครื่องมือสำหรับบรรลุนิพพาน. คุณลองฟังคำสั้นๆ สรุปความสั้นๆว่า —สติ ระลึก

ทั่วถึง. ธัมมวิจยะ เลือกเอาแต่ที่ตรงจุด. วิริยะ ระคมกำลังลงไป พากเพียรพยายาม. บิติ อิมใจเพื่อหล่อเลี้ยงวิริยะไว้; ไม่เท่าไรก็บัสสัทธา. บัสสัทธา คือเข้ารูปเข้ารอย. ที่นี้ก็ใช้สมาธิ โหมลงไปทั้งหมด เป็นกำลังที่มาก หรือจะเรียกว่าเพียงพอก็ได้. ที่นี้ก็ปล่อยไป คืออุเบกขา เป็นการปล่อยไป คือรอได้ คอยได้. นี่เทคนิคของการบรรลุนิพพาน มันเป็นอย่างนี้ เรียกว่า โพรตงค์.

เมื่อคุณปฏิบัติอานาปานสติครบทั้ง ๑๖ ชั้น ในนั้นแหละเป็นความสมบูรณ์ของ สติปัฏฐาน ๔ : กาย เวทนา จิต ธรรม มีครบ; แล้วในนั้น คุณเกิดถ้ามันปฏิบัติได้สำเร็จและครบ จะพบโพชฌงค์ทั้ง ๗ ข้อนี้. ถ้าไม่ดูก็ไม่เห็น และถ้าดูก็จะเห็น. ถ้าเราไม่ต้องการจะรู้ ไม่ดูก็ได้, มันมีอยู่แล้ว โดยไม่ต้องดูก็ได้ กับบรรลุ มรรค ผลได้ โดยที่ไม่ต้องรู้ว่ามันมี ๗ อย่างนี้. สำหรับ พระอรหันต์พวกสุขขวิปัสสกา เขาต้องการแต่จะหมดกิเลส ตัณท์ทุกข์ เท่านั้น; ไม่มา มัวศึกษาในแง่ของปริยัติ หรืออภิธรรม หรืออะไร. แต่เดี๋ยวนี้ เราพูดกันในเรื่องของปริยัติ ที่จะชี้ให้ดูว่า จิตกำลังเป็นอย่างไร - จิตกำลังเป็นอย่างไร มากมาย กายกอง จึงพบเรื่องโพชฌงค์เข้า.

โพชฌงค์นี้ พอคุณเข้าก็พบว่ามันเป็นอย่างนี้ ในการประสบความสำเร็จไม่ว่าอะไร มันจะเป็นอย่างนี้; นับตั้งแต่การบรรลุนิพพาน จนถึงการไถนากำนา. แม้คุณจะเรียนหนังสือในโรงเรียน ก็ลองไปทำดู, ใช้หลัก ๗ ประการสำหรับไปนิพพาน มาเรียนหนังสือสำหรับสอบไล่ มันก็ได้; ทำนองเดียวกับเอาอิทธิบาท สำหรับบรรลุ มรรค ผล นิพพาน มาใช้เป็นอิทธิบาทในการทำงานทุกอย่างได้. นี่แหละคือข้อที่ว่า ธรรมะที่เป็นเครื่องมือของบรรพชิต ผู้จะไปนิพพานนั้น อิมมาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับชาวบ้าน ที่จะใช้ทำไร่ทำนา ทำมาหากิน อะไรก็ได้. อย่างนี้เอง.

ต่อไป ก็มีพระมเหสีพวกที่อาจจะเอามาใช้เป็นเครื่องมือ; เขามีได้วางไว้สำหรับเป็นเครื่องมือ แต่เราเอามาใช้เป็นเครื่องมือ มันก็ยังดี ถ้าว่าจำเป็นขึ้นมา. หรือว่า มันเป็นเครื่องมือที่ใช่แทน ที่เอาไปใช้ผิดที่ ใช้ไม่ตรงตามความประสงค์เดิม นี่มันก็ยังดีได้, ใช้ได้. อย่างเราไม่มีค้อนที่จะตอกตะปู ก็เอาอะไรที่ไม่ใช่ค้อนมาทุบหัวตะปู มันก็ยังทำให้ตอกลงไปได้เหมือนกัน; แต่มันไม่ดีเท่า ที่จะเอาเครื่องมือที่ถูกต้อง เฉพาะเรื่องเฉพาะสิ่งนั้นมาใช้.

จะยกตัวอย่างที่เบ็ดเตล็ดออกไปอีก เพราะว่า คุณนี้ไม่เท่าไรก็จะไปเป็นพระราชา; เมื่อคุณอยู่เป็นพระอย่างนี้ คุณก็สวดปัจเจกเวทน์ ปัจจัยสี่ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ เกสัช. บทที่คุณสวดก็คือ บทที่เขาวางไว้สำหรับภิกษุทั้งนั้นเลย. ปัจเจกเวทน์ ๔ คือพิจารณาจีวรอย่างนั้น ๆ, พิจารณาบิณฑบาตอย่างนั้น ๆ, แล้วสูงสุดเสียด้วย เช่นพิจารณาสักว่าเป็นธาตุ ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา นี่มันสูงสุดสำหรับไปนิพพาน สำหรับปัจเจกเวทน์นี้. แต่แล้วพอสึกออกไป ก็ยังเอาไปใช้เป็นประโยชน์อย่างยิ่งได้ และก็จำเป็นด้วย. ถ้ามองเห็นจนรู้จักมันแล้วก็จะเห็นว่ามันจำเป็น; ที่ว่าเมื่อคุณสึกไปแล้ว จะได้พิจารณาเสื่อผ้า เครื่องนุ่งห่ม อย่างเดียวกับที่พระพิจารณานี้ มันจะทำให้คุณไม่บ้าสวยบ้างาม ในเรื่องการแต่งตัว. น้อย่างน้อยก็ได้ประโยชน์อย่างยิ่งแล้วที่หนุ่ม ๆ สาว ๆ เสียเงินไปมากมายในการแต่งตัว. อย่างผูกเนคไท นี่มันบ้าที่สุด มันไม่จำเป็นจะต้องผูก, มันโยงตามกันฝรั่ง แล้วก็ผูกเนคไท. ถ้าเรามองดูด้วยหลักอันนี้แล้ว จะเห็นว่า โอ! มันบ้าที่สุด ที่ทำไมจะต้องผูกเนคไท มันเป็นเรื่องบ้าตามกันฝรั่ง แล้วก็ตามกันตนเอง. ถ้าอิทธิพลของการปัจเจกเวทน์นี้มันยังติดคุณ ไปถึงบ้าน เมื่อสึกแล้ว มันก็จะไปจัดไปทำอะไรต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเครื่องนุ่งห่มนี้ ให้ถูกต้องขึ้นอีกมาก.

เรื่อง **อาหารการกิน** เราเป็นพระ พิจารณาว่า กินเหมือนกับกินเนื้อลูก
กลางทะเลทราย, กินเหมือนหยอดน้ำมันที่เปลวเทียน; แต่เมื่อคุณอยู่ที่บ้าน
หรือคุณกำลังจะกลับ ไปอยู่ที่บ้านนี้ คุณคงไม่คิดว่าจะกินอย่างนั้น ที่ว่ากินเหมือน
กับกินเนื้อลูกกลางทะเลทราย หรือน้ำมันหยอดเปลวเทียน. มันก็ต้องมีเรื่องบ้า
มากอีกตามเคย, บ้าเรื่องกิน. อุตส่าห์ขบรณนต์ไปกินอาหารกลางวันมือเดียว
ที่ต่างจังหวัด นี่มันโง่มาก; แต่ไม่รู้ว่าเป็นเรื่องบ้ามาก. ถ้าเราพิจารณา
ปัจจุเวกษณ์อย่างพระอยู่เสมอ ตามบทปัจจุเวกษณ์ที่คุณสวดอยู่เป็นประจำวันนี้
มันก็จะกินอาหารอย่างนั้นไม่ได้. มันจะกินแต่พอดีเหมือนกับน้ำมันหยอดเปลว
เทียนได้เหมือนกัน หรือเหมือนน้ำมันหยอดล้อรถพอมนสะดวก.

เรื่อง **ที่อยู่อาศัย**, เครื่องใช้ไม่สอยในที่อยู่ที่อาศัยก็อย่างเดียวกันอีก,
กระทั่งหยูกยา**สำหรับเจ็บไข้** มันก็อย่างเดียวกันอีก, ไม่มียาสำรอง. รวมกัน
หมดแล้ว คุณจะเป็นคนกล้าหาญต่อความเจ็บไข้และความตาย ไม่กลัวตาย;
แล้วไม่มีปัญหาเรื่องเงินไม่พอใช้เพราะความเจ็บไข้ หรือความตาย. เกียวนี่
คุณกำลังถูกสอนให้โง่กว้างออกไป-กว้างออกไป. ยกตัวอย่างเช่นว่า ถ้าคุณ
เป็นโรคนิดหนึ่งซึ่งต้องเปลี่ยนหัวใจ เขาจะเอาเงินเป็นแสน เป็นล้าน คุณจะเอา
ที่ไหนมา แล้วคุณก็กลัวตาย. ที่นี้ถ้ารัฐธรรมนูญนี้ มันก็ไม่ต้องคิดที่จะเปลี่ยน
หัวใจ, ความตายไม่มีความหมายอะไร. มันก็รู้ไปในลักษณะที่ว่า มันถึงวาระแล้ว
มันควรจะมีเพียงเท่านั้นแล้ว.

เหมือนคนโบราณ ถ้ามันมีโรคที่เหลื่อวิสัยที่จะรักษาได้ก็ตาม หรือ
เหลื่อวิสัย ที่กำลังเงิน กำลังทรัพย์ของตนจะรักษาได้ก็ตาม เขาก็บอกว่า มันถึง
เวลาแล้ว ก็เลยไม่มีทุกข์อันอะไร คับจิตไปด้วยอาการยิ้มแย้ม เพราะมันถึงเวลา
แล้ว พอกันแล้วสำหรับชีวิตของเรา มันมีกำหนดไว้เท่านั้น. เมื่อไม่มีเงินที่จะไป

เปลี่ยนหันหัวใจ หรือจะไปทำอะไร มันก็ไม่เดือดร้อน. เคียงวันผมสังเกตดู มีคนเดือดร้อนมาก เพราะว่า ถ้ามีโรคอย่างนี้ ต้องไปรักษาที่กรุงเทพฯ, แล้วก็ หมอพิเศษ แพง; ก็ไม่มีเงิน แม้แต่ค่ารถไฟอยู่แล้ว, แล้วก็เสียใจจนเป็นบ้า; มันก็ไม่ถูก.

ฉะนั้นการพิจารณา บัจจเวกขณ, อภินหัจจเวกขณ อะไรต่างๆ นั้น มันช่วยได้; ช่วยให้เราไม่เกิดความทุกข์ หรือความทุกข์ที่เกิดขึ้นมา จะไม่มีกำลัง ไม่มีอำนาจบีบบังคับเรา; นี้เราจัดความทุกข์ออกไปได้ หรือเราป้องกันความทุกข์ ไม่ให้เกิดขึ้นได้ เพราะเราใช้ความรู้ของพระพุทธเจ้า อย่างการบัจจเวกขณสำหรับ ภาสิข โดยตรงนี้ ขรรษานำไปใช้ได้. *เราจะต้องเจ็บไข้ก็เป็นธรรมดา เราจะต้อง ตายก็เป็นธรรมดา เราจะไม่มีสัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา; อะไรนี้รวมๆ กันแล้ว ก็คือเครื่องมือที่พระและขรรษานำไปใช้ร่วมกันได้ มีไว้สำหรับพระ เอาการาใช้ อย่างขรรษาก็ได้; ที่มีไว้สำหรับขรรษา เอาการาใช้สำหรับพระก็ได้; มีไว้ สำหรับไปนิพพาน เอาการาใช้ทำไรทำนา คำชาย เล่าเรียนก็ได้.*

คุณไม่ต้องแตกฉานอภิธรรม อย่างที่ไม่รู้ว่าเรียนกันไปทำไม; แต่ ขอให้แตกฉานอภิธรรมชนิดที่ผมกำลังพูดนี้ กล่าวคืออภิธรรม ชนิดที่เป็น พระธรรมอย่างยิ่ง ธรรมะอย่างสูงสุด ที่มันจะแก้ปัญหทุกอย่างได้. ถ้ามันแต่นั่งพูดนั่งนับนั่งคำนวณ ต้องใช้เลขคณิตกันอยู่ละก็ เป็นอภิธรรมเพ้อ. ถ้าเอาไปใช้ได้ เป็น apply ได้ เป็นประยุกต์ได้ นี่ก็เป็นอภิธรรมจริง คือเป็นธรรมะสูงสุด ใช้แก้ปัญหได้จริง. ฉะนั้นเรื่องอภิธรรมชนิดนี้ เอาการาใช้กับเรื่องทำไรไดนา คำชาย เรื่องเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันของขรรษาได้ ขอแต่ว่าให้มันเป็น อภิธรรมจริง.

คุณรู้หรือยังว่า “อภิ” prefix หรืออุปสรรคตัวนี้นั้น มันแปลได้ว่า เกิน, ยิ่งใหญ่; แปลว่า ยิ่งใหญ่ ก็ได้ แปลว่า เกิน ก็ได้ สำหรับ อภิ นี้.

อภิธรรม ก็แปลว่า ธรรมะ ที่เป็นส่วนเกินก็ได้, ธรรมที่ยิ่งหรือใหญ่ก็ได้ หรือสูงก็ได้. เพราะถ้ามันเอามาใช้ประโยชน์สูงสุดได้ มันก็เป็นอภิธรรมยิ่ง อภิธรรมใหญ่; แต่ถ้าใช้อะไรไม่ได้ มันก็เป็นส่วนเกิน เป็นความรู้ เป็นปรัชญา เป็นอะไรที่เป็นส่วนเกิน. ที่นี้ ผมไม่อยากจะมันเป็นส่วนเกิน ให้เป็นธรรมที่ประยุกต์ได้กับชีวิตจิตใจ.

ธรรมสูงสุดที่เป็น ไปเพื่อนิพพาน เอามาใช้กับการศึกษาเล่าเรียน การทำมาหากิน การมีครอบครัว การอะไรต่างๆ. แม้โดยหลักโพชฌงค์ ๗ ประการนี้ คุณทำให้เกิดขึ้น จะแก้ปัญหาวชิวัตประจำวันทุกข้อได้. ปัญหาในชีวิตประจำวัน มันมีกี่ข้อ เอาขึ้นมาดูให้ชัด แล้วก็ใช้หลัก ๗ ประการนี้ แก้มันให้ถูกจุด ถูกเรื่อง ที่ละเรื่องๆ ไป; แล้วถ้าสมมุติว่า คุณมีครอบครัว และประสงค์ที่จะไปนิพพาน ทั้งครอบครัวนั้นเลย นั่นก็จะทำให้วิ่งไปนิพพาน ไม่ใช่ถลาถลันตัวมเดียว.

นี่เราพูดกันเรื่องธรรมะร่วมระหว่างฆราวาสและบรรพชิต มา ๒ ครั้งแล้ว ผมก็พูดถึงตัวธรรมะแท้ แล้วก็ธรรมะเครื่องมือ. สำหรับธรรมะเครื่องมือนี้ เราใช้เปลี่ยนกันได้ถึงขนาดนี้ ระหว่างพระกับฆราวาส; เหมือนกับธรรมะแท้ๆ เช่นอริยมรรคมีองค์ ๘ หรืออะไรก็ตาม มันใช้ได้อย่างเดียวกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต : เรามีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์องค์เดียวกัน ทั้งฆราวาสและบรรพชิต; เรามีไตรสิกขาเหมือนกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต; มีมรรคมีองค์แปดเหมือนกัน มีอะไรเหมือนกันทั้งฆราวาสและบรรพชิต. เคียงวันเรากำลังมีเครื่องมือ เช่น สัจจะ ทมะ ขันติ จาคะ; หรือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา; หรือ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิณีต ปัสสัทธิ สมာธิ อุเบกขา; เหมือน

กันทั้งมรราวาสและบรรพชิต. ผมก็ว่าพอแล้วสำหรับการชี้ให้เห็นว่า *ธรรมะ* *ร่วมกันระหว่างบรรพชิตกับมรราวาส* มันมีอยู่อย่างนี้. เพราะเหตุผลเพียงข้อเดียว ว่า กิเลสก็คือ ความทุกข์ก็คือ มันไม่เป็นมรราวาส หรือบรรพชิต. มันเป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติ เพราะฉะนั้น ธรรมะก็คือธรรมชาติ ตามธรรมชาติ ไม่ต้องเป็นมรราวาส หรือเป็นบรรพชิตก็ได้. ถ้าเอามาใช้ให้มันตรงเรื่องแล้ว มันก็เป็นการสำเร็จประโยชน์. เป็นบรรพชิตอยู่ที่บ้านเรือนก็ได้ เพราะว่าสามารถที่จะเป็นพระโสคาบัน สกิทาคามี อนาคามี อยู่ที่บ้านที่เรือนก็ได้. มีจิตใจอย่างคนบั้นหม้อคนนั้น อยู่ที่บ้านที่เรือนนั้น มันยิ่งกว่าเป็นบรรพชิตสมัยนี้ตั้งมากมายก่ายกอง. เป็นพระอริยเจ้าแล้ว มันก็เป็นยิ่งกว่าบรรพชิต เข้าใจไหม? คือถ้ามีธรรมะจริงๆ แล้ว มันก็เป็นยิ่งกว่าเป็นบรรพชิตเฉยๆ คือเป็นบรรพชิตแต่ไม่ได้บรรลุธรรม.

จะนั้น จะเป็นพระ หรือไม่เป็นพระ, จะเป็นสมณะ หรือไม่เป็นสมณะนั้น มันอยู่ที่บรรลุธรรมะ หรือมีธรรมะหรือไม่เท่านั้น; ไม่ได้กำหนดว่าอยู่บ้านหรืออยู่วัด. ฉะนั้นโดยภาษาบาลีคุณเจ้ยังเข้าใจว่า เป็นเถระนี่ มันก็อยู่ที่บรรลุธรรม; ฉะนั้นมรราวาสก็เป็นเถระได้. บางทีเคล็ดเบ็ดเบี่ยงออกไปใช้คำว่า เป็นพราหมณ์. เป็นพระอรหันต์นั่นก็เป็นพราหมณ์ เพราะว่าหมดบาป. “พราหมณ์” นี้เขาหมายถึงลอยบาปแล้ว หมดบาปแล้ว; ฉะนั้นเป็นพระก็ได้ เป็นมรราวาสก็ได้ เป็นพราหมณ์ก็ได้ ถ้าหมดบาป ถ้ามีบาปน้อย หรือว่าถ้ากำลังลอยบาปอยู่. คำพูดทำให้เราเวียนหัวอย่างนี้.

โดยเฉพาะคำว่า “มรราวาส” หรือ “บรรพชิต” นี้ ถ้าเข้าใจไม่ถูก มันก็มีความสับสน แล้วก็เกิดห้ามล้อตัวเอง, เป็นความงมงายที่สุด ที่ห้ามล้อตัวเอง

เหมือนกับเรามีรถยนต์อยู่คันหนึ่ง เรามัวแต่นั่งห้ามล้ออยู่นั้น แล้วจะอย่างไรกัน. เคี้ยวไขมันจะเกิดเป็นห้ามล้อตัวเอง-ตัวเองห้ามล้อตัวเองอยู่ที่นี่ ก็เรียกว่าบ่กหลัก บ่กตออยู่ในวัฏสงสาร ออกไปจากวัฏสงสารไม่ได้ เพราะไม่รู้จักความเป็น ฆราวาส หรือความเป็นบรรพชิต, ไม่รู้จักเครื่องมือที่จะใช้ในการที่จะถอนความ เป็นฆราวาส หรือความเป็นบรรพชิตออกไปเสียให้หมด; ให้มันเหลือแต่ ธรรมชาติแห่งความทุกข์ กับธรรมชาติแห่งความดับทุกข์.

พอกันทีสำหรับวันนี้.

ความมีสติของมรวาส.

- ๑๐ -

๒๖ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พูดคุยกันถึงเรื่องที่ค้างอยู่ต่อไป. ในวันนี้จะได้ พูดถึงเรื่อง **ความมีสติสำหรับมรวาส**, ในปัญหาที่เสนอ ขึ้นมานั้นมีอยู่ปัญหาหนึ่งถามว่ามรวาสจะมีสติได้อย่างไร ? ก็เลยขอถือโอกาสพูดคุยกันในวันนี้.

การที่จะถามว่า มรวาสมีสติได้อย่างไรนั้น มันเป็นคำถามที่ยังไม่ ชัดเจนสมบูรณ์ ฉะนั้นจะต้องขยายความออกไป ว่ามันมีสติในเรื่องอะไร? มรวาส จะมีสติในเรื่องอะไร ? ก็ตอบว่า มีสติในเรื่องที่เกี่ยวกับมรวาสทุกอย่าง. ที่นี้เรื่อง ทุกเรื่องของมรวาสนี้ มันขึ้นอยู่กับสิ่งสำคัญสิ่งหนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า “อุคมคติ”.

คำว่า “**อุคมคติ**” นี้ ผมเชื่อว่าพวกคุณคงจะเคยได้ยิน และเคย ได้พูดคุยกันมาแล้วมากทีเดียว; แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังคิดว่า ยังไม่อาจจะเป็นคนมี อุคมคติได้; คือพูดถึงอุคมคติกันอยู่เสมอ แต่คุณก็ไม่อาจจะมียุคมคติได้;

เพราะเหตุว่า ยังไม่รู้ใจความสำคัญที่จะเป็นอุทมคตินั่นเอง. อย่างเช่นว่า เกิดมาทำไม? คุณก็ไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม? แล้วนี่จะมีอุทมคติได้อย่างไร? อุทมคติในการเกิดมาเป็นคนนี่ มันก็มีไม่ได้ ถ้ายังไม่รู้ ว่า เกิดมาทำไม; หรือ **รู้ว่าเกิดมาทำไม นั่นแหละ จึงจะรู้ว่าอุทมคติสำหรับมนุษย์มันเป็นอย่างไร.** แต่ถ้าใครมาพูดว่าคุณไม่รู้จักอุทมคติ ไม่มีอุทมคติ คุณก็โกรธ; แต่แล้ว ข้อเท็จจริงมันก็อาจมีได้จนถึงว่า คุณไม่มีอุทมคติ เพียงรู้จักชื่อของมัน เพราะยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. นี้ขอให้คิดกันดู ว่าเรื่องอุทมคตินี้มันคงจะไม่ใช่เรื่องเล่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ, ฉะนั้น เราพูดกันถึงคำว่า อุทมคติสักหน่อยก็จะดี.

คำว่า “อุทมคติ” ในความหมายที่เป็นกลาง ๆ นั้น มันมีอยู่ว่า คนเราต้องมีอุทมคติ; และสิ่งที่เรียกว่า “อุทมคติ” นั่นคือหลักสำหรับยึดหน่วง ในการที่จะลุดถึงจุดหมายปลายทาง มันเป็นหลักสำหรับจะเป็นเครื่องยึดหน่วง ตลอดเวลา ในการที่จะถึงจุดหมายปลายทาง. **ทีนี้ ทำไมจะต้องมีอุทมคติ? มันเนื่องจากว่า ถ้าปราศจากอุทมคตินั้นก็ เคว้งคว้าง อย่างนี้. คนบางคนมี อุทมคติเปลี่ยนเรื่อย นี้ก็คือคนไม่มีอุทมคติ มันเคว้งคว้าง; กว่าจะรู้จักอุทมคติจน ไม่เคว้งคว้างนี้ ก็ต้องการเวลามากเหมือนกัน. มีอุทมคติเพื่ออะไร? มีอุทมคติ ก็เพื่อจะเป็นหลักยึดหน่วง ไม่ให้แกว่ง, เป็นเครื่องแนใจ แล้วก็**เป็นเครื่อง ให้กำลังใจ พยุงบำรุงใจ และรวมทั้งเป็นแสงสว่างตลอดเวลาด้วย; ประโยชน์ ของมันมีอยู่อย่างนี้.****

ทีนี้ เราจะพูดว่า เราจะมีอุทมคติได้อย่างไรต่อไปอีก โดยวิธีใด? นี้ก็จะมาถึงสิ่งที่เรียกว่าสติ; ดังนั้น การที่วันนี้จะพูดถึง **สิ่งที่เรียกว่า “สติ”** ก็เพราะว่า **เป็นเครื่องมือสำหรับให้เรามีอุทมคติได้ ตามที่เราต้องการจะมี;** และอุทมคตินั้นไม่ใช่ของสักแต่ว่าชื่อ มันต้องมีอยู่จริงๆ; **ที่จะมีอยู่จริงๆ ได้**

ก็เพราะว่า มีสติเพียงพอ. สำหรับตอนนี้ก็อยากจะแนะนำให้สังเกตเห็นว่า คนเรา ที่ว่าปฏิบัติอะไรไม่ได้สม่าเสมอนั้น เพราะว่าขาดสติ ไม่ใช่เพราะว่าขาดความรู้. ความรู้ที่เรียกว่าปัญญาในเบื้องต้นนี้ ปัญญาในระดับแรกระดับขั้นนี้ เราเรียกว่า ความรู้; นี้ไม่ขาด ได้ยินได้ฟังอยู่จนเหลือเฟือ และจนกระทั่งว่า เราก็อธิบาย เหตุผลว่า เรามีอุทมคติของเราอย่างไร? ควรจะมีอย่างไร? ตอนนั้นไม่ค่อย จะยาก. แต่แล้วมันจะยาก ก็ยากตอนที่ ไม่มีสติจะรักษาสิ่งนี้ไว้ได้.

คุณรู้จักสติในฐานะเป็นธรรมะสำหรับการรักษานี้ โดยเฉพาะ คือ การรักษาศีล. สตินี้เป็นคุณธรรม มีหน้าที่สำหรับรักษากุศลครอง; ที่เรา ผลออกไปเพราะขาดสติ ไม่ใช่เพราะไม่มีความรู้; ทั้งที่มามีความรู้ท่วมหัวนี้ มันก็ยัง ขาดสติอยู่นั่นเอง; ฉะนั้นจึงจำเป็นจะต้องผูกกันถึงเรื่องสติ.

ถามว่า ฆราวาสจะมีสติได้อย่างไร? ก็ต้องระบุง ให้ชัดเจนไปว่า มีสติสำหรับที่จะเป็นฆราวาสที่ดีที่สุดได้ อย่างไร? ถ้าเราขาดสติเราก็เป็นฆราวาสไม่ได้; ไม่ต้อง พูดยถึงฆราวาสที่ดี ฆราวาสธรรมคาก็เป็นไม่ได้. เพราะ ฉะนั้นจะต้องพูดยถึงอุทมคติต่อไป ว่ามันเป็นสิ่งที่จะมีได้ เพราะสติ. ตัวมันก็คือหลักสำหรับยึดห่วงของจิตใจ; เหตุที่ต้องมีก็เพราะว่า ถ้าไม่มี มันทำให้แกว่งคว้าง; ฉะนั้นประโยชน์ของมันก็คือว่า จะได้มีหลัก มีกำลัง มีแสง-สว่างอยู่ในนั้น; แล้วจะมีได้เพราะว่าเรามีสติเพียงพอ.

ที่นี่ ก็มาถึงอุทมคติของฆราวาส : ถ้าจะผูกกันถึงว่า อะไรเป็น อุทมคติของฆราวาส ก็อย่าลืมว่า จะต้องนึกถึงคำว่า “มนุษย์” ก่อนคำว่า

ขรราวาส; เพราะอย่างไรเสีย ขรราวาสก็ต้องเป็นมนุษย์ บรรพชิตก็เป็นมนุษย์. การที่เราพูดถึงขรราวาสนี้ เราจะต้องตั้ง จะต้องระลึกไปถึงคำว่ามนุษย์ก่อน; ฉะนั้นเราจะต้องนึกถึงอุคมคติของมนุษย์ก่อน แล้วจึงจะมานึกถึง อุคมคติของ ขรราวาส. **อุคมคติของมนุษย์** คุณอาจจะเข้าใจได้ด้วยข้อความที่พูดมาแล้ว ครั้งก่อนๆ; เพราะว่าอุคมคติของมนุษย์นั้น มันไม่มีอะไร นอกจากจุดหมายปลายทาง คือไปให้ถึงนิพพาน มนุษย์เกิดมามีชีวิตเป็นการเดินทาง เทียมด้วย คว้าสองตัวเรื่อยไป แล้วไปถึงจุดหมายปลายทางก็คือ นิพพานของมนุษย์.

นิพพานกลายเป็นอุคมคติของมนุษย์ ฟังแล้วมันน่าชื่นใจ; แต่พอ มาถึงอุคมคติของขรราวาส ฟังแล้วมันน่าเศร้า น่าอิศนาระอาใจ น่าขยะแขยง ก็มี; เพราะคำว่า ขรราวาส เขาให้ความหมายต่ำเกินไปเสียแล้ว ยิ่งกันแต่ เรื่องโลก ๆ อย่างเดียว. สังเกตดูให้ดีๆ ในข้อนี้; ถ้าพูดถึงอุคมคติของมนุษย์ แหม! มันอ้อมอกอ้อมใจ, มีความกระหึ่มที่จะได้จะถึง. แต่พอพูดถึงอุคมคติ ของขรราวาส ชักจะมีตมัว ชักจะล้งเล หรือบางทีก็น่าเศร้า; ก็เห็น ๆ กันอยู่.

ที่นี้ เราก็คงจะเอาอุคมคติอันไหนกัน? เมื่อขรราวาสก็เป็นมนุษย์ ก็ให้ อุคมคติแก่ขรราวาสให้มันสูงๆ เข้าไว้ ให้เป็นมนุษย์เข้าไว้. **มนุษย์** ตัวหนังสือ ก็แปลว่า ใจสูงก็ได้, แปลว่าลูกหลานของมनुก็ได้; **มनु** ก็ คือ คนที่มีใจสูง ฉะนั้นก็แปลว่าคนมีใจสูงก็ได้, ลูกหลานของคนมีใจสูงก็ได้. ที่นี้มันสูงไปจน ถึงอยู่เหนือโลก. ฉะนั้นถ้าขรราวาสมีอุคมคติอย่างนั้นอยู่ ก็คงมีอุคมคติของ มนุษย์อยู่. อย่างที่เราได้พูดกันหลายครั้งหลายหนมาแล้วว่า **พยายามที่จะเป็น มนุษย์ ที่จะไปให้ถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง; อย่าเป็นเพียงขรราวาสที่ว่าตกหล่ม จมเลนอยู่ที่นี้** ก็มันเป็นเรื่องวัตถุ เรื่องความสุขทางวัตถุ ทางเนื้อหนังไปเสีย ทั้งนั้น. **นี่เราจะต้องถือว่า อุคมคติของขรราวาสก็คือ เป็นมนุษย์ที่ตกสุด**

ที่มนุษย์จะเป็นได้ กระทั่งว่าไม่มีพระ ไม่มีขรรษาเสียแล้วตอนนี้ มันเป็นตัวมนุษย์ที่กำลังตะเกียกตะกายไปสู่ความดีที่สุด หรือสูงสุดที่มนุษย์จะเป็นได้. ถ้าให้ความหมายอย่างนี้ อุดมคติของขรรษาว่าสัณเภาขึ้นใจอยู่ตามเดิม ไม่น่ากลัว หรือน่าขยะแขยง.

แม้ว่าเราจะกำลังเป็นอะไรก็ตาม จะต้องมียุทธศาสตร์ของมนุษย์ในลักษณะนี้ หนึ่ง; แต่ว่าเด็ก ๆ เกิดมา มันก็ยากที่จะมีความรู้สึกในอุดมคติชนิดนี้โดยกระจ่างแจ้ง. แต่ถึงอย่างนั้น ก็ฝากเอาไว้ที่ก่อนก็ได้ว่า ขอให้เด็ก ๆ ทุกคนมีความหมายมันบั่นมือไว้ว่า **จะให้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้จะถึง**. ทั้งที่เรายังไม่รู้มันคืออะไร? ทั้ง ๆ ที่เวลานี้เด็ก ๆ ยังไม่รู้มันคืออะไร? แต่เขาพอจะเข้าใจได้ เพราะว่าใช้คำว่า**ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้**; ถึงแม้ยังไม่รู้ว่าอะไรก็พอที่จะหวังได้ เพราะว่าเขาก็อยากดี แล้วมันก็ค่อยเติบโตขึ้นเป็นเงาคามตัว.

เด็กโตขึ้นก็ค่อย ๆ รู้จักอะไรสูงขึ้น ๆ สูงขึ้นจนมาเป็นพรหมจารี, เป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็ต้องรู้อะไรมากขึ้น; เพราะว่า ในชีวิตนั้นมันเป็นการศึกษา, ความผิดพลาดเป็นครูที่ดีที่สุด มันก็เป็นการสอนอยู่ในตัว. ที่นี้พอเป็นแม่บ้าน พ่อเรือนเข้าก็รู้อะไรมา จากความทุกข์ทรมานในการเป็นพ่อแม่เรือนนั่นเอง. ในที่สุดเมื่อผ่านโลกพ่อแม่เรือนพอสมควรแล้ว มันก็รู้ได้ ว่าจะต้องไปยังที่หยุด ที่สะอาด ที่สว่าง ที่สงบของจิตใจ, ที่เขาเรียกกันว่าเย็น เป็นนิพพาน. **นี่คืออุดมคติตลอดสายที่เลื่อนไปตามลำดับ มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่นั่น.**

เราเป็นนักศึกษานี้ อุดมคติอยู่ที่การสอบไล่ได้ หรืออยู่ที่การสำเร็จในการศึกษา มีเงินใช้ มีลูกมีเมีย, แค่นี้มันก็เป็นอุดมคติขั้นตึก ๆ ไปเท่านั้นเองเรื่อยไป ๆ; ยังไม่ใช่อุดมคติอันสุดท้าย อันสูงสุด; แต่ถึงอย่างนั้นแหละ

มรวาตก็ต้องมีสติ ต้องนึกไว้ว่านี่ยังไม่ใช่อุคมคติอันสูงสุด จะได้เงิน ได้ทรัพย์สินสมบัติมาก ได้คู่ครองที่ถูกต้องถูกใจ ได้อะไรก็ตาม อย่างน้อยก็ต้องมีสติระลึกว่านี่ยังไม่ใช่อะไรถึงที่สุดของสิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ หรือควรปรารถนา; ที่นี้เราก็สามารถที่จะยึดอุคมคติชนิดที่มันเขยิบไปได้ เลื่อนขั้นขึ้นไปได้เรื่อย ด้วยสติระลึกอยู่ ไม่ให้ไปหลงในสิ่งที่มันถึงเข้าเฉพาะหน้า หรือมันกำลังเอริศอร่อยเป็นสุขสนุกสนาน. โดยหลักใหญ่ๆอย่างนี้ ก็ต้องการสิ่งที่เรียกว่า “สติ” เสียแล้ว พอผลอสติเมื่อไร มันก็ไปจมลงไปในเรื่องที่ไม่ใช่อุคมคติ หรืออุคมคติที่เลวที่ต่ำ อุคมคติของเท็กอมมี้อไปอีก ผมใช้คำพูดว่าเรื่องกิน แล้วก็เรื่องกาม แล้วก็เรื่องเกียรติ จำกัง่ายๆว่า ๓ ก.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ สิ่งทั้ง ๓ นี้ คงจะมีคนเป็นอันมากถือเอาเป็นอุคมคติ ยึดเอาเป็นอุคมคติ แล้วคุณจะเห็นด้วยหรือไม่? แต่คำว่าไม่เห็นด้วยก็ระวังให้ดี ว่ากำลังหลงมันอยู่หรือไม่? ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ถ้าไม่เห็นด้วยและไม่ใช่อุคมคติ ทำไมจึงไปหลงมัน. **เรื่องกิน**ก็ต้องเป็นอุคมคติของสัตว์เดรัจฉาน. คำสุภาษิตบรมโบราณพูดว่า จะผูกมัด จิตใจสัตว์เดรัจฉานก็ต้องด้วยอาหาร.

เรื่องกามก็เป็นเรื่องของคนที่เหลวไหล บังคับจิตใจไม่ได้ จะเรียกว่าพวกเทวดาก็ได้; เทวดาเป็นพวกเหลวไหล บังคับจิตใจไม่ได้ สาละวันแต่เรื่องกาม กามคุณ; แล้วมนุษย์ก็เป็นอย่างนั้น สมักรจะเป็นอย่างนั้น. มันก็เป็นเรื่องของคนบ้า ๆ บอ ๆ มันจะเป็นอุคมคติไปไม่ได้ แต่คนก็หลงไหลกันที่สุดยิ่งกว่าสิ่งใด คุณไปมองดูเองก็แล้วกัน. ปัญหาส่วนใหญ่ที่เขาหาเงินไม่รู้จักก็มีไม่รู้จักพอ; ไม่พอกันสักทีนี้ ก็เพราะเรื่องกามนี้เป็นส่วนใหญ่.

ที่นี้มาถึงเรื่องเกียรติ เรื่องเกียรตินี้ไม่ต้องดูอะไรมาก ดูว่ามันขึ้นอยู่กับอะไร? มันก็ขึ้นอยู่กับที่คนเขาเกิด หรือเขาเชิด. เกียรติมีความหมายขึ้นมาได้ก็เพราะว่า คนเขาเชิดชูกย่องกัน; แม้ทำความดี แต่คนเขาไม่เชิดชู มันก็ไม่มีเกียรติอยู่นั้นแหละ. ที่นี้คนส่วนมากเป็นคนตะกละในเรื่องกินเรื่องกาม มันก็ไปเชิดชูคนที่มันมีเรื่องกิน เรื่องกามมาก ว่าเป็นคนมีเกียรติ. ฉะนั้นเรื่องเกียรติก็เป็นเรื่องที่ขึ้นอยู่กับความนิยมอย่างหลับลับตาอย่างหนึ่ง มันไม่ได้หมายความว่าดีจริง. แม้ว่าเขาจะเป็นคนขนาดที่จะเสียสละชีวิตได้ เพื่ออย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ยกย่องว่า เขาเป็นคนมีเกียรติ นี้ก็ให้ตีเถิด ว่าสิ่งที่เขาทำไปนั้น มีประโยชน์อะไรบ้าง? แล้วเกียรติชนิดที่หลับลับตา ยอมเสียชีวิตได้นั้น มันก็ไม่ได้มีจำกัอยู่เพียงเท่านั้น คนบ้าบิ่นก็ทำได้; สัตว์เร่จรจางบางชนิดมันก็กัดกันจนตาย ไม่ยอมแพ้ นั้นมันก็เพราะอหิมานะประเภทเดียวกันกับเกียรตินี้. คุณอาจหงรีคิด เอาปลากัดอะไรมากัดกัน มันไม่ยอมแพ้ กัดกันจนตาย มันก็เพราะความริษยาอย่างเดียว เป็นอหิมานะ คือเห็นแก่ตัวกู. แต่สำหรับมนุษย์นั้น ต้องมีคนคอยช่วยให้ ช่วยปรบมืออยู่ด้วย; มันต่างกันอยู่เท่านั้น.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้ไม่ใช่อุคมคติ; มันจะต้องมีอะไรที่ดีกว่านั้น. ฉะนั้น ไปๆ มาๆ ก็ไม่พ้นไปจากเรื่องของนิพพาน คือความที่มีจิตใจสูงสมกับความเป็นมนุษย์ มีความสะอาด สว่าง สงบ, หรือว่ามี ความบริสุทธิ์ใจ แล้วก็เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แล้วก็มีความเยือกเย็นเป็นสุขทั้งตนเอง และทั้งผู้อื่น; ถ้าทำได้อย่างนี้จึงถือว่าเป็นเกียรติ. ถ้าคุณรับอุคมคติอย่างนี้ คุณก็จะนึกไปในทำนองว่า พระบรมศาสดาของเรา เป็นผู้มีเกียรติที่สุด. ในบรรดามนุษย์ทั้งหมดในโลก เราจะมองเห็นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มีเกียรติที่สุด เพราะท่านทำอะไรบ้าง? ไปดูเอาเองก็แล้วกัน.

ถ้าเราจะเอาข้างคนยกยอ คนเชิดชูเทิดทูนกัน พระพุทธเจ้าท่านก็มีคนยกยอมาก ไม่น้อยกว่าใครๆ; หรือมากกว่าใครๆเสียอีก. ครั้งหนึ่งที่พิษณุโลก ผมตามปัญหาขึ้นในหมู่นักศึกษา นักเรียนชั้นสูง ว่าในโลกนี้ใครเป็นคนที่เขาสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด? มีเด็กฉลาดคนหนึ่งตอบขึ้นมาทันทีวันเลย เมื่อเด็กคนอื่นเงิบกริบทำตาค้าง. เด็กคนนั้นเขาตอบว่า “พระพุทธเจ้า”. ผมเลยถามว่ามากอย่างไร? เขาตอบว่า พระพุทธรูปมาก นับไม่ไหว. จำนวนพระพุทธรูปเฉพาะในประเทศไทยนี้ก็มีไม่รู้กี่ล้าน ๆ องค์ ยิ่งพระองค์เล็ก ๆ พระเครื่องรางตัวแล้ว ก็มีจำนวนเป็นล้าน ๆ เลย. นี่คนที่เขาสร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด คือพระพุทธเจ้า; มองดูก็จริง. ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านมีเกียรติโดยธรรม, โดยธรรมคือมีดีในตัวท่าน แล้วมีเกียรติโดยโลก ๆ, ก็ที่เขานิยมกันยกย่องกัน สร้างอนุสาวรีย์ให้มากที่สุด ก็เพราะว่าท่านมีอุดมคติสูงสุด.

เราจงรู้จักอุดมคติของพระพุทธเจ้า ว่าท่านออกบวชทำไม? หรือถ้าจะเอาให้มากกว่านั้นก็สรุปเรื่องทั้งหมดในชีวิตของพระองค์แล้ว ก็จะมองเห็นได้ว่าท่านเกิดมาทำไม? นี่เราก็จะพบอุดมคติสูงสุดของมนุษย์อยู่ที่นั่น.

เอาละที่นี้ เราก็คงมองดูเป็นเรื่อง ๆ ไป ในการที่จะมีสติรักษาอุดมคติในระดับไหนบ้าง? อย่าลืมนะว่าเรื่องสตินี้ จะช่วยรักษาอุดมคติ. ให้ยุติกันไว้เสียก่อนว่า **“สติช่วยรักษาอุดมคติ”** หรือ **“อุดมคติมีอยู่ได้เพราะว่าสติช่วยรักษาไว้”**. อุดมคติเป็นสิ่งที่รักษาไว้ได้ด้วยสติ หรือว่า จะพูดกลับกันว่าสตินี้เป็นเครื่องรักษาไว้ซึ่งอุดมคติ; แยกกันไม่ได้ พอแยกกันมันก็จะล้มละลาย. ไม่มีสติ อุดมคติก็ล้มละลาย; ไม่มีอุดมคติ สติก็ไม่รู้จะรักษาอะไร; เป็นอย่างนี้.

โดยทางปฏิบัติ มันก็เหลืออยู่แต่ที่จะมีสติ หรือทำสติ. มรวาวาสจะต้องมีสติ รักษาอุดมคติของมนุษย์อย่างที่ว่ามาเมื่อตะกี้นี้ : รักษาอุดมคติของมนุษย์

เสียก่อน, มีสติรักษาคุศลคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา. เตียวมันจะปนกันยุ่ง
 คุณฟังให้ทีนะ “มีสติรักษาคุศลคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา” เมื่อคุณเรียน
 หนังสือ หรือเมื่อทำงาน หรือเมื่อกินข้าวอาบน้ำ หรือเมื่อไปไหนก็ตามใจเถิด
 ให้มีสติรักษาคุศลคติของมนุษย์ไว้ให้ได้; มันจะไม่เปลืองทำผิดพลาด, มันจะ
 ไม่เข้าไปในโรงเหล้า, มันจะไม่เข้าไปในไนท์คลับ หรือว่าอะไรต่างๆ; เพราะ
 รู้ว่านั่นไม่ใช่กุศลคติของมนุษย์. เพราะฉะนั้นจึงบัญญัติคำนิยามลงไปเลยว่า
 “มีสติรักษาคุศลคติของมนุษย์อยู่ตลอดเวลา” ไม่ว่าจะกำลังทำอะไร และทำอยู่
 “ตลอดเวลา” ไปหาความหมายรายละเอียดอะไรเขาเองว่า : ไม่ว่าจะเราเป็นอะไรอยู่
 เรานึกถึงความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ, นึกถึงความสูงสุดของความเป็นมนุษย์อยู่เสมอ;
 แล้วมันก็ไม่มีความที่จะไปทำอะไรผิดๆ หรือกล้าทำอะไรผิดๆ, ถ้าสติอันนี้มันมีอยู่
 ในการรักษาคุศลคติของมนุษย์นี้แล้ว มันไม่มีทางที่จะไปทำอะไรผิดๆ หรือ
 กล้าทำอะไรผิดๆ. ที่นี้กลัวแต่ว่า ไม่มีอกุศลคติ ทำไปโดยลืมอกุศลคติ;
 ฉะนั้นก็เลยทำสิ่งที่มนุษย์ไม่ควรจะทำ นั่นแหละ เมื่อไรก็ได้; มันเสียไปหมด
 อย่างนี้.

ถัดไปก็คือ มีสติรักษาคุศลคติของการทำงานที่กำลังทำอยู่; นี่มันแคบ
 เข้ามา. *การทำงานที่เรากระทำอยู่นั้น* มันเป็นการงานอะไร เราต้องรักษา
 อกุศลคติของการทำงานอันนั้น; เช่นเป็นนักเรียน เป็นครู เป็นผู้พิพากษา เป็น
 อะไรก็ตามใจ ซึ่งล้วนแต่มันเป็นการทำงาน เป็นชั้นเป็นอัน เป็นอย่างหนึ่งๆ เป็น
 อย่างไม่ไป; อกุศลคติของการทำงานนั้นๆ มีอย่างไร ต้องมีสติ รักษาอกุศลคติของ
 การงานนั้นๆ อยู่อย่างถูกต้องเสมอ. เมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว เป็นนักเรียนก็จะไม่
 ทำอะไรนอกเรื่องของนักเรียน, หรือจะเป็นอะไรอื่นก็จะไม่ทำอะไรที่เป็นนอกเรื่อง
 นอกหน้าที่ของตัว ซึ่งมันเป็นการขบถต่ออกุศลคติของการทำงานที่ตนกำลังกระทำอยู่.

ต่อไปก็ มีสติ ในการที่จะทำการงานไม่ให้ผิดพลาด. สติ
 อย่างนี้เป็นชื่อของความไม่ประมาท. เราทำงานผิดพลาดเพราะความประมาท;
 ส่วนใหญ่ หรือส่วนมากที่สุด ไม่ใช่เพราะความไม่รู้; แต่มันเป็นเพราะความ
 ประมาท หรือว่าเหยียบรู สะเพร่า, ไม่ทำด้วยสติที่สมบูรณ์; เรียกว่า
 ทำอย่างขอไปทีอย่างนั้น, ทำอย่างขอไปที หวัด ๆ ไม่ได้ทำด้วยสติที่สมบูรณ์.
 ฉะนั้นต้องมีสติ ที่จะทำการงานไม่ให้ผิดพลาดด้วยความไม่ประมาท ว่า “แหม!
 นี่เป็นเรื่องง่าย นี่เป็นเรื่องเล็กน้อย นี่เป็นเรื่องทำเล่น ๆ ก็ได้อ.” ผมสังเกตเห็น
 เห็นอยู่ทุกวันเลย พระเณรทำอะไรผิดพลาด เพราะไม่ใช่ไม่รู้ แต่เพราะอวดดี
 เพราะประมาท เพราะไม่เห็นว่ามันสำคัญที่สุด; เขาเห็นเป็นเรื่อง
 เล็กน้อยไป.

ผมอยากจะขอร้องให้ทุก ๆ องค์จำไว้ว่า ไม่มีอะไรที่เป็นเรื่องเล็กน้อย;
 อย่าได้ถือว่ามีอะไรเป็นเรื่องเล็กน้อยเป็นอันขาด; แม้คุณจะไปตักน้ำมาดื่ม
 สักแก้วหนึ่ง ก็อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย; หรืออะไรที่มันต่ำไปกว่านั้น
 ก็อย่าได้ถือว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย. ขอให้ทำด้วยสติ นับตั้งแต่เอามือคว่ำไป
 จับแก้ว, แล้วก็จุ่มลงไปในน้ำ, แล้วยกขึ้นมา, แล้วดื่ม; นี่ให้สติ
 คิดเนื่องกัน. ถ้าเขียนเป็นกราฟ แล้วก็เห็นเป็นเส้นที่ติดเนื่องกัน. ฉะนั้น
 จะทำอะไรก็ตาม, จะรับประทานอาหาร จะอาบน้ำ จะถ่ายปัสสาวะอุจจาระ,
 จะเดิน จะยืน จะนั่ง จะนอน อะไรก็ตาม, อย่าได้เกิดความผิดพลาดขึ้น,
 โดยเฉพาะการทำงาน ไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น.

ที่นี่ เราแบ่งงานเป็น ๒ ชนิด คือ งานที่จะต้องทำตามธรรมชาติ
 ธรรมดา เช่น กินข้าว อาบน้ำ อย่างนั้นก็เรียกว่า “งาน” งานบริหารชีวิต
 บริหารร่างกาย. งานที่ทำที่โรงเรียน ทำที่ออฟฟิศ มันก็งานอีกงานหนึ่ง;

มันงานเฉพาะ ไม่ใช่ตามธรรมชาติ ที่เรามีต่างๆกัน เราจะต้องทำงานนั้น ทั้ง ๒ งานนี้ อย่าทำให้ผิดพลาด. การผิดพลาดเกิดเพราะผลออกไป เห็นว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย. และจากเรื่องเล็กน้อยนี้ มันจะถึงกับฆ่าคนนั้นก็ได้ คือทำฉิบหายหมดเลยก็ได้. ฉะนั้น การงานทุกชนิด จะเป็นเรื่องบริหารร่างกายตามธรรมชาติ หรือว่า ทำงานเฉพาะในหน้าที่ก็ตาม อย่าเห็นเป็นเรื่องเล็กน้อยเลย; แล้วก็หักให้มีสติอยู่เรื่อยๆไป ตอนแรกๆ มันอาจจะงุ่มง่ามบ้าง หรือนำรำคาญบ้าง; แต่ท่าเมื่อทำไปจนชินเป็นนิสัยแล้ว มันก็คล่องแคล่วได้ แล้วดีกว่ากันมากมาย.

ก็มีพื้นฐาน วิปัสสนา บางชนิดเช่น ยุกหนอน พองหนอ อะไรหนอๆ อย่างนี้ ก็มีความมุ่งหมายอย่างนี้ คือเราจะเป็นคนที่มีสติอยู่ทุกอิริยาบถ; แต่แล้วเราฟังเขาไม่ถูก เข้าใจว่าไปนั่งหนอๆ บ้าๆ บอๆ อย่างนั้นเพราะเข้าใจผิด แล้วทำผิด. แต่ที่จริงต้องการให้มีสติทุกอย่างไป เหมือนอย่างกับว่า คุณเอาสิ่งนี้มาวางไว้ตรงนี้ แล้วลืมหาไม่เห็น ไม่รู้ว่าอยู่ที่ตรงไหน; อย่างนั้นมันก็เพราะขาดสติ. หรือ บางทีแว่นตาสวมอยู่นี้ บางวันมันอาจจะไม่รู้ว่าเป็นแว่นตาอยู่ที่ไหน ทงที่ยังสวมอยู่. นี่ก็เพื่อป้องกันอย่างนี้ ไม่ให้มีลืมผิดพลาด. ฉะนั้น ข้อต่อไปผมก็อยากจะพูดถึง การที่มีสติในการจำ.

การมีสติในการจำ นี้เรารู้กันอยู่ทั่วไปแล้วว่า “ความจำ” นั้นมันสำคัญ. แล้วเราลองเกิดจำไม่ได้ดูซิ; เมื่อเกิดจำไม่ได้ แล้วคุณจะทำอะไรได้. เคี้ยวนี้เพราะจำได้ ว่านี่อะไร-นี่อะไร; มันจำได้จึงทำอย่างนั้นได้ อย่างนี้ได้, กินข้าวได้ อาบน้ำได้. ถ้าลองจำไม่ได้ ก็ทำอะไรไม่ถูก. นี้เรียกว่าเกี่ยวกับความจำที่เราไม่รู้สีกตัว เราเรียกว่า “สัญญา” หรือว่า “สมปฤติ”. สัญญา = ความจำ, สมปฤติ = ก็คือความรู้สีกตัวอยู่ตามปกติ คือ จำอะไรได้นั่นเอง; พอจำอะไรไม่ได้ หรือว่า หยุคจำไปนี้ ก็เรียกว่าไม่มีสมปฤติ.

จำตามธรรมชาติอย่างนี้ เราไม่เคยสนใจกับมัน เราไม่ค่อยสนใจกับมัน เพราะว่ายังจำได้อยู่; นี้อะไร, - นี้อะไร แล้วก็เดินมา ลุกไป หรือจะทำอะไร มันทำได้ ก็เลยไม่สนใจกับความจำชนิดนี้ของธรรมชาติตามอัตโนมติ. ที่นี้ จำที่เราอยากจะทำ เช่นจำการเล่าเรียน จำอะไร หรือว่า เรื่องที่มันต้องจำ ในหน้าที่การงานอย่างนี้; ถ้าเราเป็นคนจำเก่ง ก็มีประโยชน์ที่สุด. ผู้ที่เป็นบัณฑิต นักปราชญ์ หรือทำอะไรได้สำเร็จ ก็ต้องจำอะไรได้ทั้งนั้น; ไม่เช่นนั้น ก็พูดไม่ถูก ทำไม่ถูกต้องตามนั้น.

ฉะนั้นคนที่มีความปัญญามาก ก็รวมทั้งการจำเก่ง จำมากอยู่ด้วยเหมือนกัน. ที่นี้ความจำนั้นมันจำได้มาก อย่างหนึ่ง แล้วก็จำได้กว้าง หมายความว่า จำได้ไกลๆ นี้อีกอย่างหนึ่ง. จำได้มากแล้วก็จำได้ไกล อย่างนี้เขาเรียกว่า ระลึกชาติได้, ระลึกชาติหนหลังได้. ก็คุณจะต้องจำได้ว่า เมื่อเช้าทำอะไร? เมื่อวานทำอะไร? แล้วเมื่อวานขึ้นทำอะไร? จนกระทั่งสัปดาหฺดอยถัดไปโน้นทำอะไร? เดือนดอยถัดไปโน้นทำอะไร? ปีดอยถัดไปโน้นทำอะไร? นั่นคือระลึกชาติได้. จนกระทั่งที่เขาพูดกันว่า ตายไปที่ชาติๆ แต่หนหลังก็ระลึกได้ ก็รวมอยู่ในขั้นนี้แหละ; แต่ผมว่ามากเกินไป เอาแต่เพียงว่า เมื่อวานนี้คุณทำอะไรบ้าง คุณจำได้ไหม? ให้นั่งนึกสักสามชั่วโมง; เมื่อวานนี้ทำอะไรบ้าง มันก็จะจำไม่หมดกรรมมัง. พอไปถึงวานขึ้นนี้ก็แย่แล้ว; ถัดไปจากวานขึ้นอีกวันหนึ่ง ก็ยอมแพ้แล้ว; นั่นเพราะไม่ค่อยมีความจำชนิดที่ไกลอย่างนั้น.

ถ้าคุณฝึกหัดสตินี้ ฝึกสติตามแบบที่เขาไว้วางไว้ จะจำได้, จำได้ ดอยหลังๆ ดอยหลังจนกระทั่งชาติก่อนก็จำได้, สิบชาติ ยี่สิบชาติก็จำได้. จะเอาชาติไหนเป็นเกณฑ์ก็ตามใจ จะเอา “ชาติ” ตามภาษารธรรมที่ว่า - เกิดตัวกู - ของกู ครึ่งหนึ่งเป็นชาติหนึ่งก็ได้; หรือ “ชาติ” ชนิดเข้าโลงทีหนึ่ง;

ถ้ามันมี ก็ชาติหนึ่งๆ นั่นก็ได้อันนั้น. คือวิธีเดียวกัน ต้องใช้วิธีเดียวกันคือ การระลึกถอยหลังด้วยความจำ.

ที่นี่ เรามีสติในการจำ เอาแต่เพียงว่าในชาติปัจจุบันนี้ก็พอ ให้มัน จำแม่นขนาดว่า ข้างหลังก็จำได้; แล้วถือชาติในภาษาธรรม คือเกิดความรู้สึก ที่เป็นตัวกู - ของกูอะไรนี่; โลก หรือ โกรธ หรือหลง หรืออะไร ครึ่งหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง. ถ้าวันนั้น โกรธ ๓ วัน ก็เรียกว่า ๓ ชาติ, แล้วโลกอีก ๕ ครั้ง ก็เป็น ๕ ชาติ, แล้วโง่อย่างอื่นอีก ๗-๘ ครั้งก็รวมกันเป็นเกือบ ๒๐ ชาติแล้ว. ในวันเดียวนี้ต้องระลึกให้ได้ ถอยหลังไปให้ได้ ว่า - ชาตินี้มันมีเรื่องอะไร? - ชาตินี้มีเรื่องอะไร? ทำได้ด้วยสติ, ด้วยการฝึกสติตามวิธีที่วางไว้. นี้เรียกว่า มีสติในการจำ นับมาแต่ สัญญา สมปฤติ จำגע โดยธรรมชาติ โดยนิสัย. เด็กบางคนจำגעมาโดยนิสัยโดยธรรมชาติ กระทั่งมาจำได้געในสิ่งที่จะต้องจำ เพิ่มขึ้น ในการศึกษาเล่าเรียน ในหน้าที่การงาน; ล้วนแต่ใช้ความจำทั้งนั้น. พอแก่เฒ่าเข้ามันก็เลื่อน ชักจะเลื่อน อย่างผมนี้เรียกว่าความจำก็ชักจะเลื่อน เพราะอวัยวะที่เป็นเครื่องช่วยความจำ ได้ใช้มันมาก มันก็เสื่อมคุณภาพ อย่างนี้เป็นต้น. แต่ถ้าไม่ฝึกอย่างที่มีวิธี สอนให้ฝึกแล้ว มันจะยิ่งกว่านี้.

ต่อไป ก็คือการมีสติในการมีสติทันควัน. สติถ้ามาช้าก็ช่วยอะไร ไม่ได้; เรามีสติทันควันนั้นแหละจะช่วยได้. ฝึกมีสติ ในการที่จะมีสติทันควัน. สำหรับพวกที่ต้องทำงานเร็วๆ เช่น ข้าราชการ ข้าราชการ ออะไร เหล่านี้ ต้องมีสติ หรือว่าการตัดสินใจ หรืออะไร ที่มันเนื่องกันเร็วๆ; ยิ่งขยับเร็วเท่าใด ก็ยิ่งมีสติทันควันมากเท่านั้น. ในเหตุการณ์ที่มันเกิดขึ้น ทางจิตใจก็เหมือนกัน โลกะ โทสะ โมหะ จะเกิดขึ้นในจิตใจอย่างนี้ สติต้องมี

ทันควันเช่นเดียวกับทางวัตถุ ขับรดเร็ว ๆ ต้องมีสติทันควัน. ในทางภายใน ทางจิตใจก็ต้องมีสติทันควัน ถ้าไม่อย่างนั้นคุณก็ไปโกรธเสียแล้ว โกรธเสีย เป็นวรรคเป็นเวร ไปท่า ไปตีเขาเสียแล้ว จึงจะมีสติ; อย่างนั้นมันก็ช่วยอะไร ไม่ได้. โดยเฉพาะเมื่อถูกสอบสวน สอบสัมภาษณ์ หรือสอบอะไร ที่เขาไม่ให้ เวลาผ่านไปกว่ากะพริบตาเดียว ถ้าเราไม่มีสติ หรือความจำระลึกได้ทันควัน มันก็ทำไม่ได้. ฉะนั้นฆราวาสจะต้องไปฝึกการมีสติทันควันด้วย; แล้วถือว่า **สติทันควัน** นี้ คือพื้นฐานของสติทั้งหมด เพราะคำว่าสตินี้ หมายถึงความรู้ที่วิ่ง มาช่วยเราทันควัน; ถ้าไม่ทำหน้าที่อย่างนี้ก็ไม่มีสติ.

สติ กับ ปัญญา ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน. ปัญญา คือความรู้; สติคือ ความรู้ในโอกาสที่วิ่งมาทันควัน, ที่เกิดขึ้นทันควัน แล้วเฉพาะเรื่องนั้น. แล้วก็ยังมีอีกคำหนึ่งว่า “สัมปชัญญะ” นี้คือสติที่มีอยู่ไม่ขาดตอน เป็นพื้นฐาน. ปัญญา เรียกว่า ความรู้; บางชนิดเอามาไว้เป็นพื้นฐานไม่ขาดตอน มีสัมปชัญญะ; บางชนิดก็ต้องทำชนิดที่ว่ามาเร็ว ๆ ทันควัน แล้วก็เพียงพอ; เหล่านี้ที่แท้คือสติ. สัมปชัญญะก็คือสติที่มันยังคงอยู่ ที่ยังคงค้างอยู่เป็นเวลานาน. นี้เรามีสติ สัมปชัญญะมันก็ปลอดภัย. สติมาทันควัน แล้วอยู่ในรูปของสัมปชัญญะตลอด เวลานานพอสมควร; ทั้งสองอย่างนี้คือ ความรู้.

นอกจากนี้อยากจะกล่าวอีกสักข้อหนึ่งว่า **มีสติในการที่จะไม่เสียสติ.** มีสติในการที่จะไม่เสียสติ มันก็เกือบคล้ายกันนั้นแหละ แต่ว่าเราจะแยกออกให้เห็นอีกชนิดหนึ่ง; คล้ายกับที่แล้มาแล้ว คือว่าเราเป็นคนมีความรู้ มีอะไรพอสมควร, ตามปรกตินั้น เรามีสติ; แต่พอถูกขู่เข้า หรือถูกตวาดเข้า หรืออะไรเกิดขึ้นเฉพาะหน้าเข้า สติมันเสียไป; นี้เรียกว่าสติมันเสียไป, สติที่มีอยู่แล้วนั้น หรือสัมปชัญญะก็ตามมันเสียไปเสีย เพราะมีอะไรเข้ามาเกิดขึ้น. นี้เราจึงมีหน้าที่ ที่ว่าจะต้องไม่เสียสติ.

อย่างเช่น คุณเดินไปก็มีสติ พอสุนัขตัวหนึ่งกระโดดเข้ามา คุณก็ไม่ว่าจะทำอย่างไร, สติไม่รู้ไปไหนหมด. บางทีสุนัขกัดเอาเลย เพราะทำผิดเรื่อง; อย่างนี้สำคัญมาก หรือมีปัญหาในชีวิตประจำวัน พออะไรบึ้งบึงเบ้งบ้าง มันเสียสติ; ถ้าเสียสติมากเท่าไรมันก็ยิ่งเป็นผลร้ายมากเท่านั้น, เสียสตินานเท่าไร ก็มีผลร้ายมากเท่านั้น. เมื่ออยู่นอกห้องสอบเราก็ดูว่าเริงดี มีความรู้สึกในใจตัวเอง; พออย่างเข้าไปในห้องสอบ ก็เสียสติ; หรือพอได้รับข้อสอบมาก็เสียสติ; หรือพบปัญหาบางข้อ คำถามบางข้อ งงเลย ทำให้เสียสติ จนข้ออื่น ๆ พลอยเลื่อนไปหมด. ฉะนั้นเราจะต้องฝึกหัดให้มีสติ ในการที่จะไม่เสียสติ.

ผมเคยพูดตัวอย่างที่นี้ อาจจะไม่มีการเชื่อ ในเรื่องความกลัว. ถ้าเจอเสือแล้วจะต้องมีสติที่จะไม่ต้องกลัว-ไม่ต้องกลัว; จะไม่กลัวไว้ก่อน แล้วจะขึ้นต้นไม้ก็ได้ คือขึ้นด้วยความไม่กลัว, จะวิ่งหนีก็ได้ วิ่งหนีด้วยความไม่กลัว, จนตรอกแล้วจะชกเสือก็ได้ ก็ชกต่อยเสือด้วยความไม่กลัว. นี่มันต้องมีสติที่จะไม่กลัว คือ มีสติที่จะไม่เสียสติ. ถ้าขึ้นต้นไม้ด้วยความกลัว เคี้ยวมันก็พลาดตกลงมา; ฉะนั้นมันก็ต้องบวกกันกับปัญญา ความรู้ ความสามารถ ความมีสติด้วย; แล้วก็ไม่กลัว ขึ้นต้นไม้ไป. หรือจะวิ่งหนีก็ต้องทำด้วยความมีสติ, จะพัดกันกับเสือ ก็ต้องทำด้วยความมีสติ; อย่าให้สูญเสียมสติ.

เท่าที่ยกตัวอย่างมานี้ มันก็ล้วนแต่ฆราวาสจะต้องทำ ล้วนแต่ฆราวาสจะต้องฝึก จะต้องมี จะต้องทำ : มีสติรักษาอุกมคติของมนุษย์ - ว่าอุกมคติของมนุษย์เป็นอย่างไร? มนุษย์คืออะไร? และอุกมคติของการงานที่กำลังกระทำอยู่เฉพาะหน้า, แล้วก็สติในการที่จะทำงานไม่ผิดพลาด, มีสติในการจำ, มีสติในการที่จะมีสติให้ทันควัน, แล้วก็สติในการที่จะไม่เสียสติ.

อันสุดท้ายที่สุด อยากจะพูดอีกสักอันหนึ่งว่า มีสติเมื่อจะตาย. นี้จะปีติจากแล้วมีสติเมื่อจะตาย เพราะว่าเวลาตายเป็นเวลาปีติบัญญัติซึ่งบุคคลยังบอะไรทั้งหมด; มันจึงเป็นเวลาที่สำคัญอย่างยิ่ง. ถ้าผลอสติตอนนั้นก็แปลว่าจะฉิบหายหมดหรือฉิบหายมากทีเดียว. ถ้ามีสติตอนนั้นก็เรียกว่าดีมาก, แน่นแฟ้นมาก มันคงมาก. คุณคงจะคิดว่า—โอ ยังอยู่ไกล มันอยู่ไกลไว้อย่างไร เรายังไม่ตาย ยังหนุ่มอยู่; ก็ไม่ถูกนักนะ มันอาจจะมาเมื่อไรก็ได้. ยิ่งอยู่ในกรุงเทพฯ ๒ อย่างนี้ มันอยู่ในฐานะที่จะมีอุบัติเหตุ ตายลงไป เมื่อไรก็ได้; หรือว่าจะอยู่ไปจนเฒ่าจนแก่ก็ตามใจ ก็ต้องเตรียมพร้อมสำหรับการตายให้ดีที่สุด. พูดอีกทีก็คือตายแบบอุคตมคฺติ ตายอย่างมีอุคตมคฺติ.

ตายแบบอุคตมคฺติ ตายอย่างมุนุญยฺที่ตี คือ ตายอย่างพระอริยเจ้าตาย; คือว่า ถ้าเรามีอะไรที่เรายังทำไม่ได้ในทางธรรม เช่นละกิเลส หรือละความชั่ว หรืออะไรไม่ได้ อย่างนี้ ตอนที่ตายจะต้องทำให้ได้; เพราะมันง่ายนิดเดียว มันจะสิ้นสุดอยู่แล้ว. เลิกล้างความคิดชั่วอะไรชั่ววันนั้น แล้วก็ตายไป; หรือจะเอากันอย่างสูงสุด ว่าเราสมัครดับไม่เหลือ. การเกิดมาเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสาร อย่างนั้นอย่างนี้ อย่างโน้น มันพอกันที; จิตใจของเราสมัครดับไม่เหลือ สิ้นสุดหยุดสิ้นสุด พอกันที. อย่างนี้มันก็จะดับไปได้ หรือตายไป ในลักษณะที่ดีที่สุดที่เป็นอุคตมคฺติ.

ผมอยากจะพูดแบ่งแยกกันอย่างนี้ว่า ที่ว่าตาย ๆ กันนั้น มันตายตามธรรมดา, ตายของคนโง่ อย่างนั้นเรียกว่า ตาย; เป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าชัง น่าขยะแขยง คือมันตายอย่างคนธรรมตาย. ตายไม่มีสติด้วย แล้วตายด้วยความดีนรณ คือไม่อยากจะตายด้วย นี่คือการตายโหง, คนที่ต้องตายไปโดยที่ไม่อยากตาย, แล้วมีอะไรมาตัดให้พลันตายลงไปในนี้ ก็เรียกว่า “ตายโหง”;

มันก็ควรจะเรียกว่าตาย. แต่ถ้าเราเป็นคนมีความรู้ด้วย แล้วก็สติตั้งแต่เดิมนั้น
 ด้วย มันก็มีการเตรียม มีการกะกำหนด มีการวางอะไรไว้ให้เหมาะสม;
 มันก็มีสติสมบูรณ์อย่างยิ่ง แล้วก็ไม่ได้มีการต่อสู้ว่า “ไม่ยอมตาย” หรืออะไร
 ทำนองนั้น.

เราเป็นคนมีความรู้ มีความฉลาดเพียงพอ มันต้องตายโดยวัย โดยอายุ
 ด้วยโรคอะไรอย่างนั้น อะไรอย่างนี้, เราก็สมควรตายให้มันแตกดับไปตามธรรมดา
 ของสังขาร แล้วเราก็ออยู่ด้วยสติสัมปชัญญะ; อย่างนี้เขาไม่ได้เรียกว่าตาย,
 เขาเรียกเป็นนิพพาน เป็นอะไรไปในทำนองนั้น เหมือนพระอรหันต์นิพพาน;
 คือว่า หมกความยึดมั่นว่า “ตัวฉัน” เสียก่อน, แล้วเหลือแต่เปลือก เหลือ
 แต่ซาก มันก็แตกดับไปตามเรื่อง. สังขารของผู้ที่ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น
 แตกดับอย่างนี้ เขาเรียกว่า นิพพาน เขาไม่ได้เรียกว่า ตาย. ตาย นี้เป็นของ
 คนโง่ ของคนไม่ยอมตาย; แล้วมันก็ต้องตาย อย่างฝืนความรู้สึก นี้เรียก
 ว่าตาย. แต่ถ้าคนที่ถอนกิเลสว่า ตัวกู-ของกู ได้เสียตั้งแต่ก่อนตาย;
 อย่างนั้นมันไม่มีตายอีกต่อไป ก็เหลือแต่ร่างกายล้วนๆ หรือว่าจิตล้วนๆ
 มันดับไปตามธรรมชาติ; อย่างนี้เรียกว่าไม่ตาย, ไม่ใช่ตาย เป็นเรื่องดับไปตาม
 ธรรมชาติ หรืออะไรทำนองนั้น. แต่ภาษาพูดตามธรรมดาก็เรียกว่าตายอยู่
 นั้นแหละ. เราจะตายอย่างพระอรหันต์ปรีนิพพานนั้น เราต้องมีสติ.

อยากจะทำสักกนิทหนึ่ง เผื่อว่าจะมีประโยชน์แก่พวกคุณที่อายุน้อยๆ
 ว่าวัฒนธรรมโบราณของไทยนั้น คนแก่คนแก่สมัยโบราณ เขาตายอย่างนี้กัน
 ทั้งนั้น. และใครตายได้แบบนี้ มีการนับถือยกย่องบูชาอย่างยิ่ง. เขาไม่ได้กลัว
 โรคภัยไข้เจ็บ เขาเห็นเป็นของธรรมดา เพราะถูกสอนให้เห็นเป็นของธรรมดา;

พอเวลาใกล้จะตายเข้ามาตามลำดับ เขาก็รู้ว่า สังขารนี้ต้องแตกดับตามธรรมชาติ ก็ไม่ตื่นรนว่า ตัวกูไม่อยากจะตาย ตัวฉันไม่ยอมตายอะไรทำนองนั้น. ฉะนั้น เมื่อถึงในระยาะพอสสมควร ก่อนหน้าสัก ๗-๘ วัน ใกล้จะตาย เขาก็บอกเลิกอาหาร อย่างนี้เป็นต้น เพราะกินเข้าไปก็ไม่มีประโยชน์. เขาไม่กินอาหาร กินแต่น้ำ หยูกยาไปตามเรื่อง. พอล่วงไปอีก ๓-๔ วันจะตาย น้ำก็ไม่กิน; พอใกล้เข้าไปอีก ยาก็ไม่กิน ขออยู่ด้วยความสงบ “อย่ามากวนฉัน ให้กินยา กินน้ำ หรืออะไรก็ตามใจ อย่ามากวน”; ต้องการจะอยู่หนึ่ง ๆ เพื่อสำรวมสติ แล้วให้คับไปเหมือนตะเกียงหมคน้ำมัน อย่างนั้นแหละ.

วัฒนธรรมการตายของบรู๊ยา ทายาย เคยมีถึงอย่างนี้, ที่ผมได้ยิน ใต้เห็นก็มี; นี่เพราะว่าเขาสอนกันมาอย่างนั้น ว่าตายอย่างนี้ดีที่สุด. เมื่อตา ของผม ก็ได้ยินโยมผู้หญิงเล่าว่า ตายได้ด้วยอาการอย่างนี้ โยมไปนั่งเฝ้าอยู่ ปรนนิบัติอยู่ตั้งหลายวัน จนกระทั่งตายไป. เราจะไม่วอกว่าแกตายเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นอะไร แต่ว่าเกรงกลัววัฒนธรรมที่ดีที่สุดของพุทธบริษัทไว้ได้ในการตาย; คือตายตามแบบของพุทธบริษัท, ตายอย่างมีอุคมคติอย่างที่ว่า. เคียงนี้เราไม่มี ใครสมควรตายอย่างนี้; มีแต่จะให้กินยา ฉีดยา ฉีดน้ำเกลือ จนนาทีสุดท้าย; แล้วก็ตายไม่ลง เพราะมันถูกกระตุ่นไว้; มันก็เลยเสียดิ ตั้งสติอะไรไม่ได้; แล้วมันก็ต้องตายอยู่ดี. ที่นี้คนแก่เขาไม่ต้องการอย่างนั้น เขาต้องการแต่สติ เท่านั้น, อื่น ๆ เขาไม่ต้องการหมดเลย, ต้องการแต่สติสำหรับจะตาย. อย่างนี้ก็รู้ไว้ด้วย เล่าให้ฟังว่า มันเคยมีอย่างนี้; มันเคยเป็นวัฒนธรรมทาง วิชาญาณที่สูงสุมาถึงขนาดนี้สำหรับพุทธบริษัท; เรียกว่า มีสติสำหรับตาย.

นี้ก็ไปไล่เอาซิ ว่าแม้เป็นขรรษาสก็จะต้องมีสติอย่างนี้. ถ้าขรรษาส มีสติอย่างนี้แล้ว ก็จะมีอุทมกคิของมนุษย์; มันก็น่าดู. ถ้าเป็นขรรษาสที่โง่งอ ห่วงนั้นห่วงนี้ ห่วงลูกห่วงหลาน ห่วงเงิน ห่วงกามารมณ์ ห่วงอะไรต่างๆ; ไม่ยอมตาย คั้นรนกันไป แล้วก็ต้องดับไปโดยไม่มีสติเลย นี่มันก็ตายอย่างขรรษาส ในความหมายทั่วไป; คือมันโง่. ถ้าทำได้อย่างมีสติ นี่ก็เป็นขรรษาส ที่เป็นสัจบุรุษ หรือว่าเป็นมนุษย์ที่ดี.

รวมความแล้วก็เป็นอย่างนั้นว่า เราพูดกันถึงเรื่องสติตั้งแต่ต้นจนปลาย ว่าขรรษาสจะต้องมีสติอย่างไร? แล้วคติพจน์ที่ผมเขียนให้บ่อย ๆ เกือบทุกคน แล้วนั้น ให้เอาไปใช้. คติพจน์นั้นจะทำให้มีอุทมกคิ, จะทำให้มีสติได้ :-

“ยามจะได้ ใต้ให้เป็น ไม่เป็นทุกข์ ;
 ยามจะเป็น เป็นให้ถูก ตามวิถี ;
 ยามจะตาย ตายให้เป็น เห็นสุดดี.
 เมื่ออย่างนี้ ไม่มีทุกข์ ทุกเมื่อเฮย”

เมื่อจะได้อะไรก็ให้มีสติ ใต้ให้เป็น; แล้วก็ไม่เป็นทุกข์. เมื่อจะเป็นอะไร ตั้งตัวเป็นอะไร หน้าที่อะไร ตำแหน่งอะไร อย่างนี้ก็ให้มีสติเป็นให้ดี. เป็นให้เป็น. กระทั่งเมื่อจะตายในวาระสุดท้าย ก็มีสติตายไปให้เป็น; ก็แปลว่า มีสติตลอดเวลา กระทั่งวาระสุดท้ายของสังขารร่างกาย.

ถ้ามันเป็นไปได้ว่า ในหมู่คนไทยเรา ในครอบครัวของพุทธบริษัท มีการอบรมสั่งสอนให้เด็ก ๆ มีสติเรื่อยมาตามลำดับ จนเป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นผู้ใหญ่ จนกระทั่งวาระสุดท้ายจะพิเศษที่สุด. มันจะคุ้มกันอะไรได้หมดใน

สิ่งที่เป็นเรื่องเสียหาย หรือเป็นทุกข์ ; แล้วมันจะช่วยให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควร
จะได้. ถ้าไม่ได้เวลาอื่น มันจะไปได้ในวินาทีสุดท้ายของชีวิต คือดับจิต มันตาย
ด้วยสติ. เคี้ยวนี้คนจะตายโดยไม่มีสติกันทั้งนั้น เพราะมีโรงพยาบาลมาก
เอาไปรักษาเยียวยา เอาไปกระตุ้นไว้ด้วยอะไรของเขา สารพัดอย่าง จนตาย
เมื่อไรก็ไม่รู้; แล้วเขาไปเก็บให้นอนตายอยู่ในห้องสำหรับตาย อย่างนี้มันก็ไม่มี
ใครรู้. นี่คือวัฒนธรรมใหม่ของสมัยใหม่ ซึ่งเป็นทาสทางวัตถุ เป็นทาสของวัตถุ.
ส่วนของเดิมเขาเป็นเรื่องทางวิญญาณ ต้องการความสูงทางวิญญาณ ตายด้วย
สติสัมปชัญญะ อยู่เหนือความตาย. ต่อไปมันก็อาจจะมึวัฒนธรรมทางวัตถุ
ที่ตีไปกว่านี้ กว่าที่มีอยู่เคี้ยวนี้; ก็พอเห็นว่าใครจะตายแน่แล้ว ก็เอาปืนยิง
ตายเลย; มันจะเป็นไปได้ถึงอย่างนี้ เมื่อนิยมวัตถุมากเข้าๆ.

เรื่องฆราวาสจะมีสติอย่างไรก็พอกันที.

ปัญหาเพศรสของมรวาส.

- ๑๑ -

๒๗ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้พูดกันต่อไป ถึงเรื่องของมรวาสในทุกแง่ ทุกมุมตามปัญหาที่เสนอขึ้นมา; มีปัญหาข้อหนึ่ง เสนอ ขึ้นมาถึงเรื่องว่า จะควบคุมความกำหนัดของมรวาสได้ อย่างไร? กังนั้นในวันนั้นจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “**ปัญหา ความรู้สึกทางเพศของมรวาส**”.

สำหรับคำว่า “เพศ” ย่อมหมายถึง เพศตรงกันข้าม ไม่ใช่เพียงแต่ ว่าเพศฝ่ายเดียว. เพศตรงกันข้ามต้องมีสองเพศ ซึ่งตรงกันข้าม; แล้วทำให้เกิด ปัญหาระหว่างเพศขึ้นมา. และให้รู้ว่า เรื่องของสิ่งที่เรียกว่า “เพศ” ในที่นี้ คือใจความสำคัญของเรื่อง มรวาส หรือคำว่ามรวาส. ถ้าไม่มีสิ่งที่เรียกว่าเพศ เรื่องปัญหาต่างๆ ของมรวาสก็จะมี หรือจะไม่มีคำว่าเพศด้วยซ้ำไป.

มีข้อความกล่าวไว้ในบาลี ที่น่าขันอยู่ตอนหนึ่งว่า : มรวาส หรือ ศฤกษณ์ ที่แปลว่า ผู้ครองเรือน; มีคำว่า “โคหะ” หรือ “เรือน” นี้แปลว่า

ที่กำบัง. เมื่อมนุษย์เริ่มมีความรู้สึกสูงขึ้นมา ถึงขนาดที่เรียกว่า อาคมกับอีฟ กินผลไม้ของพระเจ้าเข้าไป รู้สึกขึ้นมาว่าอะไรคืออะไร อะไรหญิงอะไรชาย อะไรคืออะไรไม่คี่, นุ่งผ้า ไม่นุ่งผ้า นี่เป็นต้น เกิดขึ้นมา; นั่นเป็นข้อความที่กล่าวไว้ในฝ่ายคริสเตียน. แต่ในคัมภีร์พุทธเราก็มีถึงว่า มนุษย์เราเริ่มรู้จักความน่าละอาย หรือความไม่น่าละอาย จึงนุ่งผ้า และมีสิ่งกำบังที่จะต้องบังตาไม่ให้ผู้อื่นเห็นในเมื่อประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ. ก่อนหน้านั้นก็เหมือนกันกับสัตว์เดรัจฉาน มันยังไม่รู้สึกที่เราเป็นคน โน่นเป็นสัตว์, ไม่รู้สึกว่าจะหญิงหรือชาย, ว่าน่าละอายหรือไม่น่าละอาย. เดียวนี้มันเกิดความรู้สึกสูงขึ้นมาทีละนิดๆ จนรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่น่าละอาย เลยคิดสร้างเครื่องปกปิด จึงมีห้องหับ มีอะไรสำหรับป้องกัน ไม่ให้คนอื่นเห็นการกระทำระหว่างเพศของตน. คำว่า “เคหะ” จึงถูกเรียกขึ้นมาในภาษาพูด สำหรับหมายถึงเครื่องที่จะป้องกันไม่ให้คนอื่นเห็น สิ่งที่เราไม่ต้องการให้เขาเห็น. ที่ว่า น่าขัน ก็หมายความว่า คำว่า “บ้านเรือน” นี้มันมีความหมายอย่างนี้เอง; ข้อความในบาลีก็มีกล่าวอย่างนี้.

นี้จะเห็นได้ว่า คนป่าในสมัยโบราณโน้น ก็เริ่มรู้จักความละอายเกี่ยวกับเพศ จึงเกิดคำว่า “บ้านเรือน” ขึ้นมา; แล้วคนที่อยู่ในบ้านเรือนก็ใช้บ้านเรือน หรือห้องหับนั้นสำหรับบังกันความละอาย ข้อนี้; แสดงว่ามันไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันเป็นเรื่องที่ทำให้ทนอยู่ไม่ได้ ต้องมีปัญหาย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้น. แม้ทั้งนี้รวบรวมอยู่ในปัญหาเรื่องเพศได้เหมือนกัน.

นี้ขอให้สังเกตว่า คำว่า “เพศ” นี้คือใจความสำคัญของคำว่าฆราวาส. ถ้าไม่มีเรื่องเพศแล้ว เรื่องฆราวาสก็ดูจะไม่มี; เรื่องทำมาหากินนี้ สัตว์มันก็มี; มันเป็นเรื่องพื้นฐานต่ำกว่านั้นลงไป. ความหมายเรื่องเพศ ถึงกับจะทำ

ให้เกิดปัญหายุ่งยาก จนกระทั่งอายอะไรเหล่านี้ มันมีพิเศษออกมา. เราจะเห็นได้ว่า คนที่ต้องติดอยู่กับบ้านเรือนออกไปบวชไม่ได้ มันเรื่องอะไร? มันก็เรื่องเพศ; ทำให้คนติดอยู่กับบ้านกับเรือนออกไปบวชไม่ได้. อีกทางหนึ่งยอมเห็นดีเห็นชอบอย่างเป็นทาส ยิ่งกว่าทาส ต่ออีกฝ่ายหนึ่ง มันก็เป็นเพราะเรื่องเพศ, คือมันยอมภักดีโดยจิตใจ โดยไม่รู้สึกตัวก็ได้; ยอมเสียสละยอมเห็นดีเห็นชอบ ยอมอะไรอย่างกับเป็นทาสต่อเพศฝ่ายตรงกันข้าม. ที่ยอมเสียสละถึงขนาดนี้มันก็เพราะความหมายของคำว่าเพศ; เพราะฉะนั้นจึงถือว่าเรื่องเพศนี่คือเรื่องขรรษาธรรม.

นี่ สำหรับคำว่า “เพศ” ที่มีความหมายเต็มๆ ก็ต้องสำหรับมนุษย์ บุคคลที่มีอายุ หรือมีร่างกายเติบโตถึงขนาดที่อวัยวะเกี่ยวกับเพศทำหน้าที่; มันจึงยังไม่มีปัญหาแก่เด็กเล็กๆ หรือว่าคนที่ไม่มีอวัยวะหรือต่อมแกลนด์ ที่เกี่ยวกับเพศนั้นโดยสมบูรณ์. คำว่า เพศ นี่จึงเป็นเรื่องของคนที่มีความรู้สึกทางเพศ คือว่า คนที่ถึงขนาดเป็น *adult* หรือที่เราเรียกกันว่า เติบโตเป็นผู้ใหญ่ จนมีความรู้สึกทางเพศ คือทำการสืบพันธุ์ได้.

ความรู้สึกทางเพศมันลึกซับซ้อน จนมีคนกล่าวว่า *motive* ต่างๆ ของมนุษย์ นี้มาจากความรู้สึกทางเพศ เช่น ซิกมัน ฟรอยด์ เป็นต้น. ถ้าพิจารณาถูกก็เห็นจริงได้ แต่ต้องยอมให้ว่า คำพูดของเขานั้นมันกำกวมหรือกว้างไปจนกล่าวได้ว่า เนื่องกันอยู่กับเพศ. ถ้าใช้คำว่า เพราะ, “เพราะเพศ” เสียทุกอย่างอย่าง มันก็ไม่ถูกต้องเหมือนกัน; เว้นไว้แต่จะใช้คำว่า “เพราะ” ให้มีความหมายกว้าง คือว่าเนื่องกัน, เนื่องกันอยู่ คือถ้าฝ่าย *positive* นั้นเห็นได้ชัด ว่าเราต้องการนั้นต้องการนี้ ต้องการโน้น ทุกๆ อย่างในโลกนี้ ในเพศขรรษาธรรมนั้น มันเกี่ยวกับเพศ. เช่นว่าเราแต่งเนื้อแต่งตัว นี้มันก็เกี่ยวกับเพศ;

หรือว่าเราทำการทำงาน แม่เป็นขโมย ไปขโมยเขามา นี่มันก็มีต้นตอมาจากเรื่อง
 ของเพศ; หรือว่า เราอยากจะมีชีวิตอยู่ ไม่อยากตาย นี่มันก็เป็นเรื่องของเพศ;
 เพราะตามความรู้สึกส่วนลึกของสัตว์ทุกชนิดนั้น มันต้องการอยู่เพื่อสิ่งที่เป็น
 ความเอร็ดอร่อยแห่งความรู้สึกทงนนั้น. ที่นี้เรื่องการแต่งเนื้อแต่งตัวนั้น มัน
 ก็เกี่ยวเนื่องกันอยู่กับเพศ เพราะว่ามันต้องการจะยั่วเพศฝ่ายตรงกันข้าม แม้โดย
 ไม่รู้สึกตัว; มันจึงสืบลับซับซ้อนกันอยู่ทุกชั้น. แม้แต่การประกอบบทธากรรม
 มันก็มีมูลมาจากเรื่องของเพศ; คุณไปคิดเอาเองก็แล้วกัน ว่ามันเป็นได้อย่างไร.

แต่ฝ่าย *negative* นั้นต้องคิดให้ลึกไปกว่านั้น : เช่นการออกบวชคือ
 ทั้งเรื่องทางเพศไป ออกไปบวช มันก็เป็นความผลักดันในเรื่องของเพศนั่นเอง
 คือมันเกลียดขึ้นมา. ถ้ากล่าวโดยภาษาอ้อมค้อมก็ว่า เนื่องจากเพศ นั้นอีก
 เหมือนกันจึงออกไปบวช. ที่จริงการไม่ออกไปบวชก็เพราะติดในรสของเพศ
 มันไม่ออกไปบวชก็เพราะเพศ. แล้วการออกไปบวชก็เพราะเพศ อีกเหมือนกัน
 แต่เป็นในแง่ *negative* คือตรงกันข้าม; มันเกลียดขงขึ้นมาเพราะความน่า
 ชยะแขยงของเรื่องระหว่างเพศ.

ในนิทานล้อคนของเราที่มีอยู่เรื่องหนึ่ง เรื่องคำสาบานของคนตรง
 ที่พวกฤๅษีสถาบันนั้น. ฤๅษีหลาย ๆ องค์ สาบานว่า ถ้าได้ทำผิดเรื่องหนึ่งจริงแล้ว
 ขอให้ไปเกิดเป็นคนที่มัสตรีบำรุงบำเรอ มีลูกมีเมีย มีบุตรภรรยาอันงุ่นงัน
 ไปหมด; ผู้รับฟังจึงยอมเชื่อว่า คนนั้นไม่ได้ขโมยไปจริง. ถ้าพวกฤๅษีสถาบัน
 ถึงขนาดนั้นก็หมายความว่า ก็สูงส่งเสียแล้ว—สาบานว่า ถ้าทำผิดให้ร้ายด้วย
 เพศรส. นั่นก็เพราะว่า เป็นไปในมุขกลับกัน เป็นความเกลียดชยะแขยง
 จนกระทั่งกลัวต่อสิ่งที่เรียกว่าเพศ ผลักดันให้ออกไปบวช.

หรือสำนวนอื่นก็ใช้คำว่า “พรหม”. การที่ไม่เป็นพรหม มีจิตใจสูง ประเทรฐปาวจร อรูปาวจร นั้นไม่เกี่ยวกับเพศ: ไม่ใช่เพศเป็นสิ่งผลักดันให้เรา มีจิตใจอย่างนั้นโดยตรง แต่ก็เพราะความเกลียด หรือความกลัว หรือว่าเอือมระอา ต่อสิ่งที่เรียกว่า เพศ; มันจึงผลักดันให้ไปทำอย่างนั้น. เพราะฉะนั้น จึงเป็นคำพูดที่กินความกว้าง ต้องใช้คำว่า “เนื่องจากเพศ”. ความรู้สึกที่เนื่อง จากเพศ ทำให้เราติดในบ้านเรือนก็ได้, ทำให้เราหลุดออกไปจากบ้านเรือนก็ได้; แล้วแต่จะเป็นมุม *positive* หรือ *negative* นั้นเอง.

เพราะฉะนั้น คุณก็ลองพิจารณา ทำจิตใจให้สูง เหมือนชั้นยอดคุณเขา แล้วมองดูข้างล่าง ก็จะเห็นว่าเรื่องเพศไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย มันเรื่องทั้งหมด ในโลกก็ได้. ใช้คำว่า “เรื่องทั้งหมดในโลก” นั้นมันจะน้อย เอาเรื่องนอกโลก ด้วยก็ได้; ล้วนเนื่องอยู่ในอำนาจอิทธิพลของเพศ ของสิ่งที่เรียกว่าเพศทั้งนั้น. เอาละ ลองมองดูเดี๋ยวนี้ มีอะไรเคลื่อนไหวอยู่ในโลก ความเป็นไปทั้งโลกนี้ คนอย่างซิกมันด์ฟรอยด์ เขาจะยืนยันว่า เพราะเรื่องเกี่ยวกับเพศ. ถ้าเราคิดไป ตามนั้นจริงมันก็พอจะเห็นได้.

สมมติว่าเราไปโลกพระจันทร์ นี่มันจะเกี่ยวกับเพศอย่างไร. มัน ต้องคิดไปหลายชั้น หลายซับลหลายซ้อน : การที่ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง นี่มีมูลเหตุชั้นลึกของมันที่เรียกว่า “อยากมีดี” อยากมีอะไรดี ๆ เพื่อเป็นเครื่อง ต่อรองระหว่างเพศ. นับตั้งแต่ว่า ถ้าเขาเป็นคนโสด เขาอยากจะได้เมีย อยาก ได้อะไรที่ดี; หรือถ้าเขามีลูกมีเมียอยู่แล้ว ก็เพื่อถูกอกถูกใจเมียก็ได้. ฉะนั้น เกียรติอะไรของผัว มันก็ขึ้นอยู่กับเมีย ที่เป็นความรู้สึกส่วนลึก ที่มองไม่เห็น ได้ง่าย; มันเป็นเรื่องจิตวิทยาส่วนลึก. หัวหน้าครอบครัวก็ต้องการจะทำ ชื่อเสียงเกียรติยศให้แก่ครอบครัว; แล้วคำว่า ครอบครัว ก็มีความหมาย เรื่องเพศเป็นส่วนลึก. กินเพื่อให้มีชีวิตอยู่ก็เพื่อเรื่องเพศ. เรื่องกาม นั้นเป็น

เรื่องเพศโดยตรง. เรื่องเกียรตินั้นยังเป็นเรื่องบริวาร หรือข้าของเรื่องเพศ. เพราะฉะนั้นอย่าคุยโตไปว่า “ผมต้องการเกียรติ, ผมต้องการเกียรติ”. นี่ระวังให้ดี ว่าเรื่องเกียรตินั้นก็ยังไม่พ้นไปจากเรื่องเพศ แต่มันซ่อนอยู่ลึกมาก; จนกระทั่งออกไปบวชก็ยังไม่ว่างไปจากอำนาจของเพศผลัดกัน ในมุมกลับ ในแง่ตรงกันข้าม. ในเรื่องบวชสมัยโบราณ ครั้งพุทธกาลจะเป็นเรื่องเพศโดยตรง ถ้าย้ำเข้าไป. พระพุทธเจ้าตรัสถามพวกขฤฬันคนว่า บวชทำไม? บุษายัญทำไม? ทำไมบวชเป็นขฤฬัน? ก็เพื่อสตรี เขาบอกอย่างนั้น, เขาหมายถึงเพศรสที่สูงขึ้นไปในโลกหน้า ในชาติหน้า ในภพหน้า; เพราะไม่มีความรู้สึกอะไรสูงไปกว่านั้น แม้ว่าจะไม่ชอบเพศชนิดที่เป็นมนุษย์ ๆ ด้วยกัน ก็ยังชอบเรื่องเพศที่สูงไปกว่ามนุษย์ที่เป็นเทวดาหรือเป็นสวรรค์.

นี่ นับประสาอะไรกับคนที่เขากำลังวิ่งว่อนอยู่เดี๋ยวนี้ ไปรด ไปเรือ ไปเรือบินไป ๆ มา ๆ หมิ่นวุ่นยุ่งกันอยู่ทั้งโลก, เพื่อแสวงหาเหยื่อ หรือสิ่งที่จะไปหล่อเลี้ยงความรู้สึกทางเพศทั้งนั้น. ถ้ามีเงินล้านหนึ่งก็ยังไม่พอ ร้อยล้านก็ยังไม่พอ พันล้านก็ยังไม่พอ หมื่นล้านก็ยังไม่พอ. หาเงิน หาเกียรติ อะไรรวม ๆ กันไป นี่ก็เพราะเรื่องเกี่ยวกับเพศที่ซ่อนอยู่ในส่วนลึกของจิต; ตายแล้วก็ยังหวังจะไปเกิด เพื่อให้ได้สิ่งที่ดีขึ้นไปกว่าเดิม. นี่จึงเกิดไปรวบรัดเอาด้วยความโง่ของตัวว่า ในโลกของพระเจ้ายิ่งเต็มไปด้วยกามารมณ์; หรือชาวพุทธประเภทที่โง่กว่า นิพพานก็เป็นเมืองที่สูงสุดในทางกามารมณ์, หรือมีสิ่งที่ตัวต้องการในประเภทกามารมณ์.

นี่ขอให้เห็นกันเสียที่หนึ่งก่อนว่า เรื่องเพศนี้เป็นต้นตอ หรือเป็นมูลเหตุให้มนุษย์ทำทุก ๆ อย่าง ทั้งในแง่ *positive* และในแง่ *negative* ก็เพื่อจะเอาจะได้ หรือเพื่อจะหลีกเลี่ยงเสียก็ตาม. ฉะนั้นเป็นสิ่งที่น่ากลัวหรือไม่น่ากลัว

คุณลองคิดดู ทำไมฤๅษีพวกนั้น จึงได้กัณฑ์นั้น? เพราะฉะนั้นเราพอพูดได้เลย ว่ากำลังของเพชรสนั้น สามารถครอบงำ หรือเพิกถอนอุคฺมคติต่าง ๆ ได้.

เมื่อวานเราพูดกันถึงเรื่องอุคฺมคติเป็นสิ่งสูงสุดของมนุษย์ แล้วสิ่งที่มาครอบงำอุคฺมคติ หรือเพิกถอนอุคฺมคติของคุณได้ในปริบทา ไม่ทันรู้สักรั้วนั้นก็คือเรื่องเพศ หรือเพชรสน; ซึ่งพร้อม ๆ กันนั้น ก็เป็นการทำมนุษย์ให้เป็นทาสของมันอยู่ตลอดเวลา เลยทำให้มีอุคฺมคติอยู่ที่เพศ; นี้ตามความหมายของขรวาสาที่เป็นกลาง ๆ ทั่วไป. ขรวาสามีอุคฺมคติอยู่ที่เรื่องของเพศ ถ้าไม่เช่นนั้น ก็ไม่เป็นขรวาสา ตามความหมายทั่วไปของคำว่า ขรวาสา. นี้เรารู้ไว้ว่า อิทธิพล หรืออำนาจ หรือกำลังอะไรของเพศ ซึ่งหมายถึงเพชรสน, รสของเพศ สามารถท่วมทับอุคฺมคติอื่น ๆ หมดโดยไม่ทันรู้ตัว จนเอาเพศนั้นเป็นอุคฺมคติเสียเลย. อุคฺมคติของความเป็นมนุษย์ที่ว่า เกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ ถูกบดขยี้ให้แหลกไปหมดไม่ทันรู้ตัวเพราะสิ่ง ๆ นี้; และในที่สุดก็ปรากฏว่ากำลังเป็นทาส เป็นทาสของสิ่งนี้อยู่ทั้งกลางวันกลางคืน.

เกี่ยวกับเรื่องนี้มีพระพุทฺธภาษิตที่ตรัสไว้โดยตรงในบาลี พระพุทฺธเจ้าตรัสว่า “เราไม่เห็นรูปประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่จะครอบงำจิตใจของบุรุษแล้วตั้งมันอยู่ เหมือนรูปของสตรี; ไม่เห็นเสียงประเภทใดประเภทหนึ่ง ที่ครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมันอยู่เหมือนเสียงของสตรี; และไม่เห็นกลิ่นชนิดใดชนิดหนึ่งที่ครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมันอยู่เหมือนกลิ่นของสตรี; แล้วก็ไม่เห็นรสชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมันอยู่เหมือนรสที่เกิดมาจาก หรือเนื่องมาจากสตรี; ไม่เห็นโผฏฐัพพะหรือสัมผัสผิวหนังชนิดใดชนิดหนึ่ง เกิดขึ้นครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมันอยู่เหมือนโผฏฐัพพะที่เนื่องมาจากสตรี; ไม่เห็นธรรมารมณ์อันใดอันหนึ่ง คือความคิด

ความนึก ความฝัน อะไรก็ตาม ที่ครอบงำจิตใจบุรุษ แล้วตั้งมันอยู่เหมือน
ธรรมารมณฺ์ที่เนื่องด้วยสตรี.” พูดตรงกันข้ามก็.....ครอบงำจิตใจของสตรี...
เหมือน รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณฺ์ ที่มาจากบุรุษ; ก็เป็นอันว่า
พูดทั้งสองฝ่าย. ไม่เห็นอะไรที่จะครอบงำจิตใจของบุรุษ แล้วตั้งมัน แน่นแน่นอยู่
เหมือนเรื่องเกี่ยวกับสตรี; แล้วไม่เห็นอะไรที่ครอบงำจิตใจสตรี แล้วตั้งมันอยู่
เหมือนกับเรื่องบุรุษ; นี่แล้วคุณไปอธิบายได้เอง เพราะมีความรู้สึก
ทางเพศโดยสมบูรณ์แล้ว ไม่ใช่เด็ก ๆ ไม่ใช่คนพิการ; คุณไปอธิบายได้เองว่า
มันจริงอย่างไร.

คำว่า รูปของสตรี หรือเสียงของสตรี กลิ่นของสตรี รสของสตรี
สัมผัสผิวหนังของสตรี นี้ขอให้กินความกว้างหน่อย ก็มันเนื่องมาจากสตรีก็
แล้วกัน; เช่นอย่าง รสทางลิ้น, เราจะไปกินเนื้อของเพศตรงกันข้ามนั้น
มันเป็นไปไม่ได้; แต่วารสอาหาร หรือรสอะไรก็ตาม ที่มันเนื่องด้วยเพศ
ตรงกันข้าม, ปรุงมาโดยเพศตรงกันข้าม ที่เรารักเราพอใจ ฯลฯ, หรือว่าเอา
เพศตรงกันข้ามมาประกอบในขณะที่มีการกิน อะไรอย่างนี้: มันก็เรียกว่าเป็นรส
ที่เกิดมาจากสตรี หรือเนื่องด้วยสตรีทั้งนั้น; มีความหมายกว้างอย่างนี้. เคี้ยว
เราจะเห็นได้ว่า เขาใช้เรื่องทางเพศเป็นเครื่องมือสำหรับที่จะทำคนที่เป็นลูกค้า
ให้ลุ่มหลง ในสถานที่บำรุงบำเรอต่าง ๆ ทุกอย่างทั้งทางตา ทางหู ทางจมูก
ทางลิ้น ทางกาย และทางใจล้วน ๆ. มันก็จริงตามที่พระพุทธเจ้าตรัส; แต่
แล้วก็ไม่มีใครรู้สึกตัว ไม่มีใครมองเห็นเป็นเรื่องเสียหาย หรืออันตราย; นี่ก็
เพราะสมภารใจเป็นทาสของมันโดยไม่รู้สึกตัว. หาเงินหาทอง หาทรัพย์สมบัติ
เกียรติยศ ชื่อเสียงอะไรมา ก็เพื่อได้สิ่งเหล่านี้ให้มากขึ้น ๆ.

ที่นี้ เราก็มາถึงตอนที่จะต้องศึกษาให้ละเอียดเป็นพิเศษ ก็คือว่า *เพศ,*
เพศรส, เหล่านี้มันเป็นเพียงความหลอกลวงในทาง *อายตนะ,* มันเป็นบพ

นิยาม ที่คุณจะต้องศึกษาและเข้าใจ ว่าเพศรส เป็นเพียงความหลอกลวงในทางอายตนะ. ที่นี้ก็มีปัญหาสำคัญอยู่ตรงที่คำว่า “หลอกลวง” : ถ้าเรายังไม่รู้เท่ามันอยู่เพียงใด มันหลอกลวงได้อยู่เพียงนั้น; พอเรารู้เท่าเมื่อไรมันก็หยุดหลอกลวง มันไม่อาจจะหลอกลวงได้ทันที.

คำว่า “หลอกลวง” นี้ มีความหมายลึกซึ้งมาก, คือไม่รู้เท่าตลอดเวลาที่ไม่รู้เท่า หรือไม่รู้ความจริง. เดียวนี้เพศรสกำลังครอบงำจิตใจของคนทั้งโลก หลอกลวงคนทั้งโลก โดยที่มันทำให้คนทั้งโลกไม่รู้สึกรู้ว่าถูกหลอกลวง; เมื่อนั้นแหละมันจึงจะเป็นการหลอกลวงได้. ถ้าไปรู้สึกเสียแล้วมันจะหลอกลวงได้อย่างไร. เพศรสมันเป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ. จะดับทเข้ามาสั้น ๆ เพียงว่า เป็นความหลอกลวงของ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, หรือว่าทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ที่นี้ขยายคำว่า “เพศรส” ออกไปเป็น ๖ ทาง เพศรสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. ที่ว่า “หลอกลวง” นี้มีอยู่ ๒ อย่าง : หลอกลวงเหมือนกับหลอกลวงคู่ปรับกัน หนึ่งอย่างนี้ก็อย่างหนึ่ง; แล้วหลอกลวงของธรรมชาติโดยที่มนุษย์ไม่อาจจะรู้, ไม่รู้สึกได้ นี้อีกอย่างหนึ่ง. ที่แท้ก็คือหลอกลวงของธรรมชาติทั้งนั้น. ถ้าเรายังโง่มากเกินไป เราก็ก็นไม่รู้เรื่องธรรมชาติหลอกลวง. เพราะฉะนั้น เราจะเห็นว่า คนต่อคนหลอกลวงกันนี้มันต้นนิคเดียว, แต่ธรรมชาติหลอกลวงแล้ว มันลึกซึ้งจนคนไม่รู้สึกรู้.

คน ๆ หนึ่งเอาวัตถุทางเพศรสมาหลอกลวงคน ๆ หนึ่งให้หลงเข้าไป : เช่นว่าพวกที่เขาตั้งสถานบำรุงบำเรอขึ้น แล้วก็ให้คนไปอุดหนุน เอาเงินไปให้เขานั้น; คนหลอกลวงคน โดยอาศัยเครื่องมือคือเพศรส นั้นมันไม่เท่าไร. หรือว่าเจ้าตัวเขาเอง เพศตรงกันข้ามเขาเอง เขาใช้การหลอกลวงต่อคนอื่นอีกคนหนึ่ง

ด้วยเรื่องของเพศ นี้นั้นก็เป็นการหลอกลวง. หลอกลวงของคน อย่างนั้นมันไม่เท่ากระต๊าก^ขของความหลอกลวงของธรรมชาติ. ธรรมชาติมันหลอกลวงให้มนุษย์มีความรู้สึกทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่างที่กำลังรู้สึกอยู่; แล้วไม่รู้สึคว่าเป็นการหลอกลวง.

เกี่ยวกับเรื่องนั้นจะต้องพูดกันมาก กินเวลานาน; แต่อาจจะพูดสรุปได้ว่า รสอร่อยที่เกิดรู้สึกอยู่ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ นั้น เป็นความหลอกลวง; ภาษาจิตวิทยาที่จะเรียกว่า *Imagination* คือมโนภาพ หรือ มโนคติ ที่สร้างขึ้นมาจากอัตโนมิติ โดยไม่รู้สึกรู้. เรื่องของเพศตรงกันข้ามทุกเรื่อง จะเป็น ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตาม, ที่สำคัญที่สุดอยู่ที่เรื่องทางผิวหนัง สัมผัสทางผิวหนัง. จิตมันสร้างมโนภาพซ้อนขึ้นมาอีกทีหนึ่ง เนื่องจากถูกอคติตัญญาปรุงแต่ง ซึ่งเราไม่มีทางจะรู้สึกได้ตามธรรมชาติ. เพราะว่ารูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อะไรก็ตาม ของเพศตรงกันข้ามนั้น มันเป็นวัตถุไม่เข้าไปในจิตใจของเราได้. คุณฟังดูให้ดี, ตัวเสียง ตัวกลิ่น ตัวผู้หญิง อะไรนั้นมันไม่เข้าไปในจิตใจของเราได้, แต่ว่าจิตใจสร้าง *Imagination* เหมือนนั้นทุกอย่างทุกประการ ขึ้นมาทันควันโดยอัตโนมิติ และไม่รู้สึกรู้ตัว ดังนั้นมันจึงเข้าไปถึงจิตใจของคนได้.

ข้อนั้นถ้าเราจะพิสูจน์มันก็ยาก แต่พิสูจน์ได้ด้วยเหตุผลง่าย ๆ เช่นว่า เสียงของเพศตรงกันข้ามที่เราหลงรัก แม้มันถูกบันทึกในจานเสียง ในเทป มันก็ช่วยให้เกิดความรู้สึกชนิดนั้นได้, แม้จะเป็นกลิ่น รส อะไรก็ตาม. ฉะนั้น คนจึงใช้ของปลอม หรือของเทียม เช่นหุ่นเทียมหรืออะไร ประกอบกิจกรรมทางเพศได้, ถ้าสามารถสร้าง *Imagination* ได้. แต่ถ้าไม่สามารถสร้าง *Imagination* ได้ มันก็เป็นไปไม่ได้; แม้มันจริง ๆ หรือคนที่เรารักจริง ๆ แต่มันมีอะไรที่มาทำ

ให้เราไม่สร้างความรู้สึกว่า เป็นอย่างนั้นได้ มันก็ไม่มี ความหมายอะไร. เช่น ความเกลียด หรือความอึดหนาระอาใจ เกิดขึ้นในขณะนั้นด้วยเหตุใดก็ตาม, คน ๆ นั้นก็ไม่สร้างความรู้สึกทางเพศให้ได้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่ไม่ครอบงำจิตใจแล้วคงมันอยู่ เหมือนพระพุทธเจ้า ตรัสนั้น มันคือ *Imagination* ที่สร้างขึ้นโดยอัตโนมัติ โดยไม่รู้สึกรู้สึ; แล้ว เรื่อยิ่งกว่าเร็ว จนเรากำหนดรู้ไม่ได้ว่ามันเป็นเพียง *Imagination*. นี่หลักใหญ่ มีอยู่เพียงเท่านั้น คุณไปหารายละเอียดสังเกตตัวเองเถิด. เพราะฉะนั้นจึงพูด เป็นบทนิยามว่า “*เพศรส เป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ*”, ขอย้ำว่า เพศรสที่กำลังรู้สึกอยู่นี้เป็นเพียงความหลอกลวงทางอายตนะ. อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

ที่นี้ ทางอายตนะของใคร? ก็ของอายตนะ, พูดกำปั้นทุบดินว่า “ของอายตนะ”. แล้วอายตนะของอะไร? มันก็ของธรรมชาติอันเร้นลับที่สุด. ธรรมชาติ ในความหมายว่า พระธรรม หรือกฎธรรมชาติ หรือธรรมชาติ อะไรก็ตาม มันเป็นเรื่องที่ลึกลับ แล้วก็สร้างสิ่งนี้มาในลักษณะอย่างนี้ คือในลักษณะที่ หลวงมนุษย์ได้; ถ้าไม่อย่างนั้นมนุษย์สูญพันธุ์, มันขึ้นอยู่กับ การสืบพันธุ์. ธรรมชาติจึงฉลาดยิ่งกว่าคน หรืออะไร จนเราต้องเรียกว่า พระเจ้า หรือ พระธรรม, สามารถหลวงสัตว์มีชีวิต หรือสิ่งมีชีวิตทุกสิ่งได้ ด้วยอาศัยเพศรส ทางอายตนะ.

สิ่งที่เป็นการมุ่งหมายต่อไป ก็คือการสืบพันธุ์. ที่นี้การสืบพันธุ์ มันเป็นเรื่องไม่สนุก น่าเกลียด น่าขยะแขยง ลำบากลำบากเหลือเกิน เช่นมีลูก ออกมาก็ต้องเลี้ยงดูรักษา อย่างที่มนุษย์ไม่ชอบ, ไม่ชอบที่สุด แต่ก็ต้อง สมควรใจทำโดยไม่รู้สึกรู้สึ เพราะการหลอกลวงของธรรมชาตินี้. ถ้ามีแต่การ

สืบพันธุ์ล้วน ๆ ไม่มี “ค่าจ้าง” ชนิดที่ไม่รู้สึกตัว ก็ไม่มีใครสืบพันธุ์. เพราะฉะนั้น ในทางเพศรส หรือความหลอกลวงทางอายตนะนี้ มันเป็นเครื่องมือหรือเป็น ค่าจ้าง ที่ธรรมชาติมันจ้งคนให้ทำการ ให้ทำในสิ่งที่คนตามธรรมดาไม่ยอมทำ, คือว่า ความยุ่งยากลำบาก สกปรก โกลาหล วุ่นวายนี้ คนไม่ยอมทำ. แต่ ก็มีเครื่องมือ หรือค่าจ้างที่บังคับหลอกลวงให้ทำได้ โดยไม่รู้สึกตัว. เพราะฉะนั้น จึงสร้างต่อมแกลนด์ชนิดหนึ่งมา เพื่อการสืบพันธุ์นั้น ให้เกิดความรู้สึกสูงสุด ทางอายตนะ คืออายตนะถูกกระตุ้นถึงที่สุด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางผิวหนัง มันถูกกระตุ้นในอัตราที่พอเหมาะ ถึงซึ่งสุขุมที่สุด; นั่นคือสิ่งที่เรียกว่า ความอร่อย หรือเรียกในบาลีว่า อัสสาทะ.

อัสสาทะ คือ ความอร่อยทางตา อร่อยทางหู อร่อยทางจมูก อร่อย ทางลิ้น อร่อยทางผิวหนัง, แล้วทางผิวหนังเป็นเรื่องสูงสุด; อร่อยสูงสุด จนคนหรือสัตว์พ่ายแพ้แก่สิ่งนี้, ยอมเป็นทาสของสิ่งนี้ บุชาสิ่งนี้. เพราะฉะนั้น เราจึงถือว่าธรรมชาติมีเพศรสเป็นเครื่องมือ หรือเป็นค่าจ้าง ให้มนุษย์ทำสิ่งที่ ตามปรกติมนุษย์ไม่ยอมทำ. นี่พระเจ้ามาเหนือเมฆ ธรรมชาติมาเหนือเมฆ กว่ามนุษย์ ที่เต็มไปด้วยความโง่; ธรรมชาติฉลาดกว่า จึงใส่อะไรมาให้เสร็จ. ถ้าไม่มีการกระทำอันนี้ มนุษย์ไม่อาจจะเกิดขึ้น ไม่อาจจะสืบพันธุ์มาจนถึงบัดนี้, มนุษย์ก็สูญพันธุ์ไปหมดแล้ว หรือไม่เกิดขึ้น. เพราะฉะนั้นความเกิดขึ้นแล้ว สืบพันธุ์กันมาได้จนถึงบัดนี้ ขึ้นอยู่กับสิ่งนี้ คือความรู้สึกทางเพศ ที่เป็นความ อร่อยสูงสุด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจนี้. ถ้าเรียกอย่าง ที่จะเตือนสติตัวเราเอง ก็เรียกว่า “ค่าจ้าง” : มันจ้งให้เราทำสิ่งที่สกปรก โกลาหลวุ่นวาย ที่ตามธรรมดาเราไม่อยากจะทำ.

ขอให้ดูสัตว์เตรัจฉานต่อลงไปอีก : สัตว์เตรัจฉาน เช่นสุนัข เมื่อ ต่อมแกลนด์มันสุกถึงที่สุด มันไม่มีชีวิตเป็นอย่างอื่น นอกจากเรื่องผสมพันธุ์

กับเพศ, มันกัดกันจนตาย สุนัขของเราที่เคยตาย, มันกัดกันจนตายในช่วงระยะเวลา ๕-๖ วัน ที่ความรู้สึกทางเพศสูงสุด; นั่นมันก็ไม่รู้ว่า ทำไปทำไม แต่ที่มันรู้สึกก็เพื่ออรรถนัยทางอายตนะสูงสุด มันเลยพยายามสุดความสามารถ ต่อสู้กัดกันจนตาย อย่างนี้; แล้วมันก็ไม่ได้อรรถนัย เพื่อการสืบพันธุ์; เพราะ "นายจ้าง" คือธรรมชาติ ช้อนเร้นความลับอันนี้ไว้ ในลักษณะที่สัตว์ที่มีชีวิต ไม่อาจจะรู้ได้.

ทีนี้ คุณดูให้ต่ำลงไปอีกถึงต้นไม้ ไปเรียนชีววิทยาเรื่องต้นไม้ : มันก็มีเพศตรงกันข้าม แล้วมันต้องการกินรณชนของชายสุคนธ์ประมาณเหมือนกัน ที่จะให้เกิดการสืบพันธุ์ คือการพบกันระหว่างเกสรตัวผู้กับเกสรตัวเมีย มีมากมายหลายชนิด; มันก็มุ่งหมายจะอยู่เพื่อสิ่งนี้เหมือนกัน; แล้วธรรมชาติก็ช่วยหลายๆ ทาง มีเกสรตัวผู้ตัวเมียในดอกเดียวกันบ้าง มันก็พบกันได้ง่าย, แล้วมันกินรณชนต่อสู้อีกเพื่อที่จะพบกันจนได้. ถ้าไม่ได้พบกันจะยังไม่ยอมตาย. เพราะฉะนั้นคนที่ฉลาดในการเพาะพันธุ์ไม้ เขาไปตัดยอดไม้มาเพาะในไหอันนั้น เขาเลือกตัดยอดที่มันกำลังมีดอก, เช่น ต้นเข็มอย่างนี้ จะตัดยอดมาปัก เอายอดที่มีดอกมาเถอะ ไม่ตายแน่; เพราะว่า มันต้องการที่จะสืบพันธุ์ มันต้องการจะบานแล้วก็จะสืบพันธุ์, มันสงวนชีวิตไว้เพื่อให้ได้สืบพันธุ์จนได้ มันก็เลยออกรากเร็ว หรือง่าย. เกสรตัวผู้-เมีย ที่อยู่คนละดอก มันก็ต้องมีอะไรช่วยมาผสมกันจนได้ มันพร้อมที่จะรับอยู่เสมอ; แล้วมีการป้องกัน มีการรักษา กระทั่งลมพามา กระทั่งไหลมาตามน้ำ ซึ่งอยู่ห่างกันเป็นกิโลเมตรๆ; เกสรตัวผู้ไหลมาตามน้ำ มาพบเกสรตัวเมียข้างใต้ น้ำ มาเป็นกิโลเมตรๆ ก็มี.

คุณ ไปศึกษาดูในแง่อย่างนี้ที่ว่า มันเป็นเรื่องทั้งหมดของสิ่งที่มีชีวิต; หากแต่ว่าต้นไม้มัน ไม่มีอะไรที่เป็นอายตนะสำหรับรับความรู้สึกเอเวอรี่อย่าง สูงเท่า

สัตว์หรือคน แต่มันก็ต้องมีเหมือนกัน ; ถ้าไม่เช่นนั้น มันคงจะไม่ค้นรณพยายาม เพื่อจะสืบพันธุ์. เพราะฉะนั้นอันนี้มันก็อยู่ใต้วิสัยความหลอกลวงของธรรมชาติ ของพระเจ้าด้วยเหมือนกัน. สิ่งที่มีชีวิตก็ไม่มีอะไรนัก นับมาจากพืช – แล้ว ขึ้นมาถึงสัตว์ – แล้วขึ้นมาถึงคน. ที่นี้คนมีอายตนะมากอย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, แล้วก็มีคุณสมบัติสูง จึงรับรสได้มาก, ฉะนั้นมันจึง ลุ่มหลงในเรื่องเพศรสในทางอายตนะยิ่งกว่าสัตว์ ยิ่งกว่าต้นไม้. แล้วก็อย่าได้ อวดดีไป มันคือโง่กว่านั้นแหละ หรือว่าถูกหลอกลวงมากกว่า; จนมีความคึก ความหวังที่จะได้อย่างไม่ดีชอบเขต ได้ทันอกทันใจ สมมุติเป็นสถาบันเทวดาขึ้นมา ในเทวโลก. เทวดานั้นไม่มีความหมายอะไร นอกไปจากกามารมณ์, ไม่ทำการ ทำงานอะไร ไม่ปฏิบัติธรรมอะไรเหมือนมนุษย์ด้วยซ้ำไป, มีแต่ลุ่มหลงทาง กามารมณ์ทั้งวันทั้งคืนตลอดเวลา. มันเป็นความคิดฝันของมนุษย์เจ้าอารมณ์ ทางกามารมณ์มากกว่า บัญญัติเรื่องเทวดาขึ้นมาอย่างนี้. เขาละสมมุติว่า ถ้ามี จริตตามที่เขาพูด มันก็เป็นเรื่องบ้าที่สุด คือเป็นทาสกามารมณ์ยิ่งกว่ามนุษย์.

เพราะฉะนั้นคุณทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ดีกว่า *เพศรสคือความหลอกลวง ทางอายตนะ สำหรับธรรมชาติหลอกหรือจ้วงมนุษย์ให้ทำสิ่งที่ ตามธรรมดา มนุษย์จะไม่ยอมทำเป็นอันขาด.* ถ้ารู้ความลำบาก ยุ่งยาก เจ็บปวด มีอยู่ อย่างนี้ในการสืบพันธุ์ มนุษย์ก็ไม่ยอมทำ; แต่มันมาเหนื่อเมฆ ตรงที่พระเจ้า หรือธรรมชาติเอาอันนี้มาเป็นค่าจ้าง. แล้วมันก็มีปัญหายุ่งยากที่มากน้อย คุณก็ รู้ดี; หรือว่าความสงบมีไม่ได้ในโลกนี้ มันก็เพราะเรื่องนี้แหละ แต่มัน ซับซ้อนกันอยู่หลาย ๆ ชั้น.

จะทำสงคราม ฆ่ากันตาย วันหนึ่งเป็นร้อยเป็นพันเป็นอะไร ก็มี มุตมาจากเพศรสหรือกามารมณ์, แต่มันซับซ้อนอยู่หลายชั้น. ทหารเหล่านั้น

มารบเพื่ออะไร เพื่อค่าจ้างรางวัล มันก็เพื่อกามารมณ์, เพื่อเกียรติของ ประเทศชาติ ก็เพื่อว่าประเทศชาติอยู่มั่นคงแล้ว เราก็มีโอกาสที่จะอยู่อย่าง มั่นคง เพื่อเสวยกามารมณ์, อะไรมันไปรวมอยู่ที่นี้ อย่างซึกมันพรอยต์ว่า อยู่ มากทีเดียว. เพราะฉะนั้นมนุษย์ที่ลืมหูลืมตาขึ้นมา ที่มีความฉลาดก่อนคนอื่น เขาจึงมีการบัญญัติระเบียบแบบแผน วินัย ลงไปเกี่ยวกับการปฏิบัติทางเพศ หรือ ระหว่างเพศ ให้มีศีลอย่างนั้น ให้มีศีลอย่างนี้. เช่นว่า กามสมุจจาจาร ที่เรา พุทธถึงกันอยู่เสมอ เป็นศีลขึ้นมา; ตลอดถึงระเบียบปฏิบัติอย่างอื่น ที่ละเอียด ลงไป เกี่ยวกับการประกอบกรรมอันนี้ : เขียนไว้ในฐานะที่เป็นสูตร เป็นศาสตร์ เป็นบทบัญญัติที่สมบูรณ์เหมือนกัน เพื่อไม่ให้เกิดเป็นทุกข์เนื่องมาจากกามารมณ์ นั้น; หรือว่าเพื่อลดความเป็นทาสของกามารมณ์นั้นให้น้อยลง ให้อยู่ในวิสัย ที่พอจะดูได้. เพราะฉะนั้นจึงบัญญัติว่า **การประกอบกิจทางเพศที่ถูกต้องนั้น คือการประพฤตินิธธรรม.** ประพฤตินิธธรรม เหมือนที่เรากำลังพูดถึงกันอยู่นี้แหละ. การประกอบกิจกรรมทางเพศอย่างถูกต้องนั้น คือการประพฤตินิธธรรม; ดังนั้น เขาจึงมีสูตรต่างๆที่เขาเขียนกันขึ้นมา เกี่ยวกับเรื่องนี้ ให้ถูกต้องอย่างนั้นๆ เพื่อให้มีโทษน้อย ให้มีประโยชน์เกิดขึ้น.

คุณอาจจะฟังไม่ถูกว่า ประโยชน์เกิดขึ้นอย่างไร? คือว่าถ้ามีความรู้ ถูกต้อง กามารมณ์นี้เองมันจะผลัดไสคน ให้ออกไปนอกโลกได้; ดังนั้นจะต้อง ประพฤติประกอบกิจกรรมระหว่างเพศในลักษณะที่ลืมหูลืมตา ฉลาดเฉลียว ไม่ ลุ่มหลงมากเกินไป; แล้วไม่เท่าไร ก็จะถอนตัวออกมาได้ คือคิดที่จะออกไป เสียจากสิ่งนี้ หรือจะอยู่เหนืออำนาจของสิ่งนี้ เช่น ไปบวชเป็นฤๅษีอย่างนี้เป็นต้น นี้พุทธถึงสมัยโน้น. ผู้ที่รวมความมุ่งหมายของการเขียนสูตรเหล่านี้ ที่ถูกต้อง ที่บริสุทธิ์นั้น เขามุ่งหมายที่จะให้ประกอบกิจกรรมอย่างถูกต้อง คือพอเหมาะพอสม พอประมาณ แล้วในลักษณะที่ไม่เท่าไรจะทำให้เบื่อ แล้วอยากไปบวช; ดังนั้น

สูตรเหล่านี้จึงเป็นสูตรของพระธรรมด้วยเหมือนกัน ; และการปฏิบัติกิจเหล่านี้
อย่างถูกต้อง ก็คือปฏิบัติธรรมด้วยเหมือนกัน.

โดยเหตุที่ถือว่าฆราวาสหลักเรื่องนี้เป็นไปไม่ไหว หลักรื่องนี้เป็นไปไม่พ้น ;
เพราะฉะนั้นจะต้องให้เข้าไปเกี่ยวกับเรื่องนี้อย่างถูกต้อง และพอเหมาะ พอสม ;
พอสมควรแล้วก็เอือมระอา หรือว่ารู้ รู้จักสิ่งนี้ดี จนอยากจะหลีกไปพ้นจากสิ่งนี้.
นี่มันก็เข้ารูปเข้ารอยเดิมของเราว่า อุดมคติของมนุษย์ที่ว่า ชีวิตคือการเดินทาง
ไปจนกว่าจะถึงยอดสุด ที่สุดของการเดินทาง. ดังนั้นเขาจึงถือเรื่องนี้เป็นเพียง
เรื่องประกอบตอนหนึ่ง หรือส่วนหนึ่งของชีวิตทั้งหมด. ดังนั้นเขาจึงสอนให้เป็น
พรหมจารี ที่ถูกต้อง, แล้วก็ เป็น คฤหัสถ์ ที่ถูกต้อง, มันก็ง่ายที่จะไปเป็น
วนปรสัถ์ หรือ สันยาสี. ฉะนั้นเราจะรู้จักเรื่องเหล่านี้ หรือสิ่งเหล่านี้ให้ถูก
ต่อนั้น มันก็เป็นสิ่งที่มีประโยชน์อย่างยิ่ง ก็จะไม่ต้องเป็นทาสของเพศรสนี้
นาน และในลักษณะที่เรียกว่าพ่ายแพ้หมดทุกประตู ; แต่ไปเกี่ยวข้องในลักษณะ
ที่จะรู้, แล้วผ่านไปได้.

ที่นี้ก็อาศัยความรู้อะไร? ชนิดไหน? ถ้าถือตามหลักทางพุทธศาสนา
มีหลักที่วางไว้ใช้ได้ในทุกกรณีว่า : การที่จะรู้อะไรเพื่อชนะสิ่งนั้น เราจะต้องรู้
อย่างน้อย ๓ อย่างเสมอ คือรู้ อัสสาหะ - รสอร่อยที่ใช้สำหรับลวงคน ; แล้ว
ก็รู้ อาทีนวะ - คือโทษ ความเลว ความอะไรของมัน ที่ทำอันตรายคน ;
แล้วอันที่ ๓ ก็รู้ นิสสรณะ - คืออุบายที่จะมีอำนาจเหนือสิ่งนั้น, ภาษาธรรมคา
ก็เรียกว่า “ลูกไม้” ที่เราจะเป็นผู้ชนะต่อสิ่งนั้น.

บททวนอีกที่หนึ่งว่า : รู้จักรสอร่อย ที่ใช้ยั่ววนหลอกคนของมัน,
ในที่นี้ก็คือ เพศรส ของกามารมณ์ ; แล้วก็รู้โทษ รู้ความเลวทรามของมัน

ที่แผลเผาให้คันผู้ที่เข้าไปลุ่มหลง; และรู้จักลูกไม้ที่จะอยู่เหนือมัน. ก็อย่างเดียวกับที่พุกมาแล้วว่า สุตหรือคำสอนที่เกี่ยวกับเรื่องนี้ เขาก็สอนเพื่อ ๓ อันนี้ : มันให้รสอร่อย ให้ความหลงลงย้วยวนอย่างไร ก็รู้เสียโดยเร็ว; แล้วก็รู้ว่า มันให้ความเจ็บปวด ทิ่มแทง เผาถน อะไร อย่างไร ก็รู้ในขณะนั้น. พอรู้เท่านั้น มันก็พอที่จะเห็นว่า มันเป็นอันตราย ตอนตัวออกมาได้ ก็อย่าไปหลงไหลรสอร่อยของมัน, มันจะวนเวียนกันอยู่. เราทำความอร่อยของมัน ที่ย้วยวนเรา หลอกเราไปเป็นทาสของมัน; วิธีแก้ เราก็อย่าไปหลงในความย้วยวนของมัน เรียกว่านิสสรณะ.

การที่หลิกออกไปเสียจากกามารมณ์ เขาก็เรียกว่านิสสรณะ หรือ เนกขัมมะ ออกบวชจากกองของเพศรสคือมรวาสา เรียกว่า เนกขัมมะ; คือ ออกไปจากเรือน; นี่เป็นนิสสรณะ คือ “ลูกไม้” ที่จะออกไปเสียจากอำนาจของมัน, เราพ้นจากอำนาจของมัน. แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าห้ามขายเฉพาะทางร่างกาย ออกบวชไปเป็นฤๅษีอยู่ในป่า; อาจจะเป็นได้ว่าในบ้านเรือนนั่นเอง ถ้ามีความรู้ความฉลาด ในเรื่องสองเรื่องแรกพอ แล้วมันก็เฉย หรือว่าควบคุมได้; แล้วก็ทำแต่พอสมควร หรือแต่เท่าที่จำเป็นที่จะต้องทำ; หรือกระทั่งไม่ทำเลยก็ได้ คือไม่เป็นทาสของสิ่งนี้ต่อไป; ก็อยู่อย่างคนที่มีความรู้ความเฉลียวฉลาด ผ่านสิ่งเหล่านี้มาแล้ว ก็เคยมีเหมือนกัน.

เรื่องราวเคยมีแต่โบราณ ผัวเมียนั้นก็เลยกลายเป็นคู่เดินทางไปหา โมกษะ หรือ นิพพาน, ไปด้วยกัน คล้องแขนกันไป โดยไม่มีการประพฤติกทางเพศ ก็ยังได้; แล้วอยู่ที่ว่า เรารู้อิสสระ รู้אתินวะ รู้นิสสรณะ สามอย่างนี้; แล้วก็กลายเป็นอยู่อย่างถูกต้องได้ แม้อยู่ในบ้านเรือน. แต่ มันยากกว่าที่จะหลิกออกไป เพราะฉะนั้นจึงมีการนิยามว่า หลิกออกไปจากบ้านเรือน.

ถ้าจำเป็นจะต้องอยู่ในบ้านเรือน มันก็ใช้หลักเกณฑ์อันเดียวกันนั้นแหละ คือรู้แล้วฉลาด จึงอยู่เหนืออำนาจการหลอกลวงของสิ่งเหล่านี้; ก็เลยกลายเป็นคนที่ไม่บ้า ไม่หลง ไม่มัวเมาเกินขอบเขต เหมือนที่เห็น ๆ กันอยู่. เราจะเห็นว่า คนสมัยนี้เป็นทาสของเพศสอ อย่างไม่มีขีดชั้น; อะไร ๆ ทั้งหมดก็ระดมไปยังสิ่งนี้ เพื่อสิ่งนี้; ไปเรียนวิชาความรู้มาอย่างมากมายจากเมืองนอก เพื่อมีอาชีพสูง เพื่อมีเงินเดือนสูง ก็ใช้ไปเพื่อสิ่งนี้ หรือเพื่ออุปกรณ์ของสิ่งเหล่านี้; เพื่อสิ่งนี้โดยตรงก็ได้ เพื่ออุปกรณ์ของสิ่งนี้ก็ได้อีก. เราจะเห็นว่า มันมีอุปกรณ์มากมายเหลือเกิน ที่แพงมาก ๆ เพื่อให้มนุษย์ได้ลุ่มหลงในสิ่งนี้. นี่คือนิยามของมรวาส เกี่ยวกับเพศ.

เรื่องสุดท้ายที่เราควรระวัง ก็คือว่า การที่จะควบคุมสิ่งเหล่านี้ จนเราถอนตัวออกมาเสียได้ นี่ไม่ใช่เรื่องของคนโง่ หรือคนบ้า เหมือนที่เด็ก ๆ หม่อมสาวเข้าใจ. เขาอาจจะคิดไปว่าเมื่อไม่มีสิ่งเหล่านี้ มันจะเป็นคนบ้า เป็นคนสติวิปริต ไม่ชอบสิ่งที่ตามธรรมชาติจะต้องชอบ; มันก็อาจจะเป็นได้ แต่มันนึกเดียว มันถูกนึกเดียว. ถ้าคนถูกตอนหรือคนที่อวัยวะเพศไม่สมประกอบนั้น มันก็จะไม่มีความรู้สึก หรือไม่ต้องการสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน; ดังนั้นก็เรียกว่าคนวิปริตผิดธรรมชาติ สงเคราะห์รวมไว้ในพวกคนบ้า. แต่ว่าคนที่มีความสติวิปลาส ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ หรือเกลียดชังสิ่งเหล่านี้ ก็เป็นพวกคนบ้าจริง.

สำหรับพระอริยเจ้า ที่ไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้ นั่น ไม่ใช่คนบ้า; คือเป็นคนที่มีสติรู้จักรู้สิ่งเหล่านี้ดี. แม้คนที่กำลังจะเป็นพระอริยเจ้า คือกำลังต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้ อยู่ ก็ไม่ใช่คนบ้า. ดังนั้นในการที่ออกบวชจากบ้านเรือน เพื่อละสิ่งนี้เพื่อต่อสู้กับสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่คนบ้า, ไม่ใช่คนที่ควรจะถูกเรียกว่าคนบ้า. คุณลองสังเกตดู คนที่เขาคิดว่า พระ ที่ออกมาเสียจากบ้านเรือน เป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ

สติไม่สมบูรณ์ ไม่ไปสนใจกับสิ่งที่น่าเสียดาย; นี่เขาอาจจะคิดว่าเป็นคนสติ
วิปริต นั่นเพราะว่าคนนั้นเป็นทาสของสิ่งนี้มากเกินไปจนมองไม่เห็น, ไม่เห็น
อัสสาทะ, ไม่เห็นอาทีนะ, ไม่เห็นนิสสรณะ; แล้วหาว่า พวกนี้เป็นคนบ้า
ไม่ไปยุ่งกับมัน ไม่ไปสนใจกับมัน ก็มีได้.

เพราะฉะนั้น การที่เรามีระเบียบปฏิบัติ หรือมีความพยายามที่จะ
ทำลายความบีบคั้นของสิ่งเหล่านี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องบ้า; เป็นเรื่องที่ต้องต่อสู้
เพื่อให้เข้าสู่ระดับที่พอดี พอเหมาะเสียทีหนึ่งก่อน ไม่บ้ามากเกินไปเหมือนคน
พวกนั้น, ไม่บ้ามากเกินไป เหมือนพวกที่ว่าเราบ้า; เพื่อให้ระดับพอดี
เสียทีหนึ่งก่อน แล้วก็เพื่อจะชนะมัน ในที่สุด. ดังนั้นพวกที่พยายามจะข่มขี่
หรือว่า ละ หรือว่าอะไรในเรื่องความบีบคั้นของความรู้สึกทางเพศนั้น ไม่ใช่
คนบ้า. ถูกแล้ว สิ่งต่างๆ ถ้ากระทำผิดวิธี อาจจะกลายเป็นบ้าไปเลยก็ได้จริง
เหมือนกัน ฉะนั้นมันก็ต้องเป็นเรื่องที่ทำถูกวิธีจริงๆ.

ทั้งหมดนี้ เป็นเรื่องปัญหาทางเพศของขรรษา มีอยู่อย่างนี้;
เรารู้ตัวปัญหานั้นก่อน แล้วเราค่อยพูดกันถึงวิธีที่จะแก้ปัญหา หรือเอาชนะมัน
อย่างไร.

เวลานั้นของเราก็หมดลง นกกางเขนบอกว่าพวกนี้ สำหรับวันนี้.

การควบคุมความรู้สึกทางเพศของฆราวาส.

- ๑๒ -

๒๘ เมษายน ๒๕๑๓

บัดนี้เวลาล่วงมาถึง ๐๔.๔๕ น. แล้ว จะได้พักกันถึงปัญหาเกี่ยวกับความรู้สึกทางเพศ ที่เป็นปัญหาของฆราวาสด้วยเหมือนกัน. เราจะได้พิจารณากันโดยเฉพาะ ถึงการควบคุม; ในคำถามที่เสนอเข้ามา ก็มีอยู่ข้อหนึ่งที่ตามปัญหาว่าเราจะลดความรู้สึก ที่เป็นความกำหนัดทางเพศได้อย่างไร? นั่นก็ย่อมหมายความว่า จะต้องการความพอดี หรือความถูกต้องเกี่ยวกับเรื่องนี้; มิได้หมายความว่าจะตัด หรือทำลายให้สูญสิ้นไป.

ปัญหาเกี่ยวกับการควบคุมความรู้สึก หรือความกำหนัดในทางเพศนี้ สำหรับฆราวาส และบรรพชิตย่อมไม่เท่ากัน. สำหรับบรรพชิต ก็คือผู้ที่ต้องการจะไปก่อน หรือไปเร็ว หรือไปดีกว่า อะไรทำนองนี้ ก็จะต้องมีความมุ่งหมายที่จะควบคุม หรือแก้ไขมากกว่าพวกฆราวาส ซึ่งยังไม่ต้องการจะไปเร็ว หรือว่าไปก่อน

เพราะฉะนั้น คำว่าขรวาสาจึงมีคำประกอบขยายความในภาษาบาลีว่า *ผู้ครองเรือน ผู้เฝ้าอยู่ด้วยบุตรภรรยา ลูบไล้กระแจะจันทน์ของหอม* อย่างนี้เป็นต้น.

สำหรับวันนี้ เราจะพูดกันแต่ปัญหาของขรวาสาโดยตรง หรือว่าถ้าจะเป็นเรื่องของบรรพชิต ก็เป็นเรื่องเท่าที่มันคาบเกี่ยวกัน ก็ไปรู้ความหมายนี้เอาเอง. ในคำถามที่เสนอเข้ามาในนี้ใช้คำว่า ความกำหนด โดยตรง. สำหรับคำว่า “ความกำหนด” ซึ่งภาษาบาลีว่า ราคะ นี้ เมื่อถือเอาตามหลักในภาษาบาลี หรือภาษาธรรมะก็ตาม มันกว้างขวางกว่า, เขามีได้หมายถึงแต่ความกำหนดทางเพศอย่างเดียว; หมายถึงความรู้สึกที่มันเข้าไปผูกพันติดแน่นในสิ่งใดก็ได้ ที่เป็นความติดแน่นทางจิตใจ. แต่ในภาษาไทยเรานี้ หมายถึงความกำหนดในทางเพศทางกามารมณ์; ถึงแม้ในที่นี้ ในวันนี้เราจะพูดกันแต่เรื่องทางเพศ ทางกามารมณ์ ก็ให้รู้ไว้ด้วยว่า คำว่า *ความกำหนด* ในภาษาธรรมนั้นกว้าง คือว่าจะไปกำหนดในสิ่งที่ไม่ใช่เรื่องเพศโดยตรงก็ได้ แม้ที่สุดแต่ของเล่น ของขบใจอะไรก็ได้, สิ่งที่รักใคร่หวงแหนถึงที่สุด อย่างนี้ก็ได้อ; แม้แต่ความรู้สึกรักในลูกหลานตัวเล็ก ๆ ก็เรียกว่าความกำหนดด้วย. ส่วนความกำหนดในภาษาไทย ก็หมายถึงความกำหนดทางเพศ. และหมายถึงความรู้สึกทั้ง ๓ เวลา คือว่าที่ล่วงแล้วมา ก็เอามารู้สึกนึกกำหนดได้, หรือกำลังเป็นอยู่เฉพาะหน้าก็รู้สึกกำหนดได้, หรืออาจจะคิดนึกล่วงหน้าให้มีความรู้สึกกำหนดก็ได้; เพราะฉะนั้นปัญหามันจึงมีมาก.

ปัญหาส่วนใหญ่เป็นปัญหาความกำหนดที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า คือในขณะที่ประสพอารมณ์ เป็นอารมณ์ปัจจุบันมากกว่า; แต่ถึงอย่างนั้นก็ขอให้เข้าใจไว้ด้วยว่ามันเนื่องกัน คืออารมณ์ในอดีตที่แล้ว ๆ มาแต่หนหลัง ไปเอามาคิดมานึกอีก มันก็กลายเป็นสิ่งปัจจุบันได้สำหรับเรื่องทางจิตใจ. ถ้ามันเกิดความกำหนดขึ้นมา

เมื่อไร มันก็เป็นเรื่องปัจจุบันขึ้นมาเมื่อนั้น. เพราะฉะนั้นการที่ไปนึกถึงเรื่องความกำหนดแต่หนหลัง หรือถึงสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนดแต่หนหลัง เอามาคิด มันก็กลายเป็นเรื่องธรรมารมณืขึ้นมาในใจ เกิดความกำหนดเป็นปัจจุบันขึ้นมาได้. ส่วนเรื่องของปัจจุบันนั้นก็เอา รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เฉพาะหน้าที่มาถึงเข้า ; แต่ว่าสิ่งเหล่านี้ในที่สุกมันกลายเป็นอารมณ์ในอภิตต แล้วกลับมาเมื่อไรก็ก็ได้. เรื่องอนาคตก็เหมือนกัน หมายถึง รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่เคยผ่านมาแล้ว แล้วก็กำหนดจำนวนได้ รู้สึกได้, ว่าในอนาคตจะมี อย่างนั้นอย่างนี้ ; แล้วเอามา นึกคิด มันก็กลายเป็นเรื่องธรรมารมณืในปัจจุบันขึ้นมาได้ ; แล้วมันก็รบกวนจิตใจ มากเท่ากัน คือมันกลายเป็นปัจจุบันได้โดยทางความคิดนึก.

เพราะฉะนั้นจะต้องรู้ว่า มันเกี่ยวโยงกันกว้างขวาง หรือลึกซึ้งอย่างไร สำหรับสิ่งที่เรียกว่าราคะ หรือความกำหนด. เราจะมัดแก้ปัญหาคณะหน้า คือ ปัจจุบันอย่างเดียว มันก็ไม่ใช่ผลดีถึงที่สุด มันก็เลยเป็นเรื่องที่ต้องควบคุมความรู้สึกในอดีต หรือความคิดฝันอะไรในอนาคตด้วยเหมือนกัน. ลองเปรียบเทียบ กันดูว่า ราคะ - ความกำหนด ตามความหมายหรือตัวหนังสือ นั้น เป็นอย่างไร ? บัญญัติไว้อย่างไร ?

ที่นี้ เราจะพูดกันถึงตัวจริง ไม่ใช่ตัวหนังสือ. เรื่องนี้มันก็เป็นเรื่อง ที่ยาก ที่จะเข้าใจได้ว่าเป็นอะไร ว่าความกำหนดนั้นคืออะไร? ยิ่งผู้ที่ยังใหม่ต่อ ความรู้สึกอันนี้ หรือใหม่ต่อความรู้สึกเรื่องทางโลกๆ แล้ว ก็คงจะเข้าใจได้ยาก ว่าความรู้สึกที่เป็นความกำหนดนั้น มันเป็นเรื่องจักรรณิคหนึ่งในทางจิตใจเท่านั้นเอง. ที่ใช้คำว่าเครื่องจักรในที่นี้ มิได้หมายถึงวัตถุ ; มันเป็นเรื่องทางจิตใจ แต่มันมีลักษณะอย่างเดียวกับเครื่องจักร ที่เราเรียกว่า *mechanism* คือสิ่งที่มันทำหน้าที่เกี่ยวโยงกันไปตามลำดับ แล้วมีผลเกิดขึ้นมาอย่างแน่นอน เหมือนเครื่องจักร ก็เรียกว่า ความแน่นอน.

เครื่องจักรที่เราใช้ประกอบการอุตสาหกรรมนั้น มันเป็นเครื่องจักรทางวัตถุมีตัวตนเป็นวัตถุ; แต่เครื่องจักรที่พูดถึงนี้ มันเป็นเรื่องทางจิตใจ ไม่มีรูปร่าง ไม่มีตัวตน มันเป็นนามธรรม. แต่ถ้ามองให้ถี่ มองให้เห็นแล้ว ก็จะเห็นเป็นรูปร่างเหมือนกัน, เป็นรูปร่างทางฝ่ายนามธรรม คือจะต้องมีอะไรที่เป็นส่วนประกอบ หรือทำหน้าที่ครบถ้วน, แล้วเมื่อมาสัมพันธ์กันเข้าแล้ว ก็ต้องมีการทำงานเกิดขึ้นเป็นลำดับๆ ไปอย่างเที่ยงแท้แน่นอน เหมือนกับเครื่องจักร. คำว่า “เหมือนกับเครื่องจักร” นั้น หมายความว่า มันจะเหมือนอย่างนั้นทุกที่ ซ้ำๆ ซากๆ; ผมเคยสรุปความเป็นคำโคลงเล่นว่า :-

สัมผัส กำหนด นั้น	เครื่องจักร ในกาย
อารมณ์หอบอินทรีย์	เข้าแล้ว
ทำงานเที่ยงตรงหลัก	ต่างหาก
แต่โลกหลงว่าแก้ว	กำกวม

บรรทัดแรกว่า สัมผัส กำหนด นั้น เครื่องจักรในกาย คือการที่ได้รับความสัมผัสทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ กับ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ธรรมารมณ์ นั้น มันเป็นเครื่องจักรชนิดหนึ่งในร่างกายคนเรา; หมายความว่า ถ้าอายตนะภายนอกกับอายตนะภายในมีการสัมผัสกันเข้าแล้ว ก็จะเกิดวิญญาณ, จะเกิดสัญญา, แล้วจะเกิดเวทนา, จนเป็นความรู้สึกกำหนด พอใจ ซึ่งเป็นเวทนา; อากาโรเกิดอย่างนี้จะเป็นเหมือนเครื่องจักร คือแน่นอน เร็วที่สุด จนแทบจะกำหนดไม่ได้ เหมือนกับเครื่องจักรที่มันหมุนเร็วๆ อย่างนั้น; ก็เป็นเครื่องจักรที่มีอยู่ในร่างกายคน แต่ไม่ใช่ตัวร่างกายโดยตรง; มันเป็นเรื่อง mechanism ทาง mentality. เรื่องอย่างนี้เราเรียกว่าทาง mentality ไม่ใช่ทาง spiritual อะไรมากมายนัก ก็เป็นเรื่องจิต

ที่เกี่ยวข้องอยู่กับร่างกาย; ไม่ใช่เรื่องความคิดเห็นหรือสติปัญญาส่วน ๆ ซึ่งเป็นเรื่องทาง *spiritual*.

บรรพตที่ ๒-๓ ว่า : *อารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว ทำงานเที่ยงตรงหลัก ต่างหาก*; นอธิบายอยู่ในตัวเสร็จ. อารมณ์นั้นคือข้างนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์. พบอินทรีย์, อินทรีย์คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เข้าแล้ว ก็ทำงานเที่ยงตรงหลัก คือ เกิดวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดสัญญา เกิดเวทนา เป็นเครื่องจักรที่แน่นอนอย่างนี้.

บรรพตที่ ๔ ว่า : *แต่โลกหลงว่าแก้ว กำกวม*. นี่เป็นภาษากำประพันธ์ มันต้องไปอย่างนี้เอง. แต่โลกหลงว่าแก้ว, หมายความว่า ชาวโลก-ฆราวาสหลงว่าเป็นของวิเศษ ประเสริฐสูงสุด, หลงว่าแก้ว. กำกวม ก็คือมีจิตใจเต็มปรีไปด้วยความรู้สึกทางกามารมณ์.

นี่ก็เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า เรื่องที่คนไม่รู้ เข้าใจว่าวิเศษ ประเสริฐ หลงไหล บุษากว่าสิ่งใดนั้น ที่แท้เป็นเพียงเครื่องจักรประจำอยู่ในร่างกาย ในทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ. เพราะฉะนั้นเราก็จะรู้ได้เองว่า ความหลงในเรื่องนี้มันเป็นอย่างไร? หลงมากหลงน้อยอย่างไร? โง่หรือฉลาดอย่างไร? สัตว์ทั่วไปในชั้น กามาวจรภูมิ, คือสัตว์ทั้งหมดในโลกตามธรรมดา ก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้ แล้วก็หลงเรื่องนี้ได้มาก เพราะมันยังมีอะไรซับซ้อนไปกว่านั้น; คือความสัมพันธ์กันระหว่างจิตกับร่างกายนี้ ยังมีอยู่อีก ที่ช่วยส่งเสริมซึ่งกันและกัน และส่งเสริมซึ่งกันและกันให้มันแรงขึ้น; เช่นร่างกายสบายแข็งแรง ความรู้สึกทางนี้ก็แรง; หรือว่าทางจิตคิดนึกได้เก่ง มันก็ส่งเสริมความรู้สึกอันนี้ได้แรง ก็เลยเป็นปัญหา มาก คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกัน สลับซับซ้อนมาก. แต่ต้องสรุปความว่า สิ่งนี้

เรียกว่าความกำหนัดนั้น มันเป็นเพียงเครื่องจักรในกาย. เมื่ออารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว ทำงานเหมือนเครื่องจักร; ถ้ารู้อย่างนั้นก็จะมีประโยชน์มาก คือจะได้ บรรเทาความหลง.

ที่นี้ก็อยากจะพูดถึงความรู้ ความคิด หรือวัฒนธรรมโบราณเกี่ยวกับ เรื่องนี้บ้าง เพราะว่า มันก็มีประโยชน์; คือเราก็ออมรับ หรือเห็นกันอยู่ทั่วไปแล้วว่า เรื่องวัฒนธรรมทางจิตใจ หรือเรื่องทางศาสนานี้ เรารับมาจากอินเดีย ประเทศอินเดียเป็นต้นตอของวัฒนธรรมประเภทนี้. ในประเทศอินเดียก็มีอะไร มาก มีการค้นคว้ามาก; เรื่องเกี่ยวกับความกำหนัดนี้ เขาก็มีการค้นคว้าสุดเหวี่ยง ของเขา; เขาก็บัญญัติไว้อย่างนั้น ๆ สำหรับผู้ปฏิบัติจะได้ศึกษา โดยเฉพาะ ก็เกี่ยวกับเรื่องทำโยคะ. โยคะก็คือ การทำกัมมัฏฐาน; ผู้ทำกัมมัฏฐานนั้นก็เรียกว่า โยคี. ฉะนั้นเรื่องเกี่ยวกับการควบคุมความกำหนัด นี้ก็เป็นปัญหา เฉพาะหน้าของพวกโยคี เขาจึงค้นคว้ากันอย่างสุดเหวี่ยงเหมือนกัน เพื่อให้ความเป็นโยคีนั้นเป็นไปได้; หรือว่าพวกโยคีที่ได้ปฏิบัติอยู่ หรือปฏิบัติแล้วรู้สึกอย่างไร เป็นความจริงอย่างไร ก็เขียนไว้ หรือเล่าไว้ สอนไว้.

เขาสอนไว้ว่า ความรู้สึกกำหนดประเภทได้สำนึก มีอยู่ด้วยการสะสม ของความกำหนัดตามปกติสามัญทั่วไป. เขาอธิบายว่า เมื่อคนเห็นเพศตรง กันข้าม หรือได้ยินเสียง หรืออะไรก็ตาม ที่เกี่ยวกับเพศตรงกันข้าม ก็เกิด ความรู้สึกในจิตขึ้นมาอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่าความกำหนัด. ที่จริงมันก็หลักหลัก อันนี้ไปไม่พ้น ที่ว่ามาแล้วตะกั้น ว่า อารมณ์พบอินทรีย์ เข้าแล้ว; ทำงาน เทียงตรงหลัก ต่างหาก. นี้เมื่อไม่มีปัญญา ไม่มีสติ ไม่มีความรู้ มันก็เกิด ความกำหนัด. แต่สิ่งที่เรียกว่า ความกำหนัดที่แรกนั้นมันเผา, เขาใช้คำว่าเผา เผาเยื่อในกระดูก; คือว่าความรู้สึกมันจะเล่นลึกเข้าไปถึงเยื่อในกระดูก เผาเยื่อ

ในกระตุก ให้ละลายเป็นน้ำ, น้ำใสๆ ชนิดหนึ่งก็ปรากฏออกไปในถุงที่เก็บ ภาษา
 เดียวกันว่าต่อม prostate อันนี้จะมีเพิ่มขึ้นทุกคราวที่เห็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความ
 กำหนด หรือได้ยิน ได้ดม ได้ลิ้ม ได้สัมผัส อะไรก็ตาม. เมื่ออันนี้ถูกเก็บไว้มาก
 ก็เป็นความกำหนดที่สำคัญที่มากขึ้นๆ คือจะรู้สึกมีความกำหนดโดยไม่เจตนา
 มากขึ้นๆ; แล้วก็เป็นการรบกวนอย่างยิ่ง จนถึงกับว่าเราต้องการจะคิด จะ
 ศึกษาเรื่องนั้นเรื่องนั้น ความรู้สึกทางเพศมันก็มารบกวนเสีย มาขัดขวางเสีย
 มาขัดคอเสีย; นี่มันเป็นความกำหนดที่สำคัญที่รบกวน.

พวกโยคีเห็นเป็นปัญหา มาก และเห็นเป็นความเสียหายมาก จึงบอก
 ให้รู้; เพราะว่าถ้ามันขึ้นไปสูงสุด มันก็รบกวนมาก ถึงกับฝัน, ฝันใน
 ลักษณะที่เป็นเรื่องทางไม่ดีไม่งาม; หรือว่าถ้ามันมีมาก น้ำที่เก็บไว้ในถุงก็ไหล
 ออกมาในความฝันเป็นต้น; ซึ่งตามหลักของพวกโยคีถือว่า เป็นความฉิบหาย
 หหมด, เป็นความเสียหายหมดทางโยคะ เขาจึงมีการสอนแนะนำ ให้ระวัง
 ป้องกันตั้งแต่ภายนอก อย่าให้เกิดผัสสะเมื่อเห็นรูป เมื่อได้ยินเสียง ฯลฯ
 ด้วยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นก็แสดงว่า เขารู้เรื่องนี้นักในลักษณะอย่างนั้น
 จะถูกหรือตรงกับความรู้สึกสมัยปัจจุบันนี้หรือไม่ มันไม่เป็นประมาณ; เพราะว่า
 ความรู้ในสมัยนี้ของคนปัจจุบันอาจจะผิดก็ได้ หรือความรู้ของคนโบราณอาจจะ
 ผิดก็ได้. แต่ถ้าสิ่งใดมันเป็นประโยชน์คือมันช่วยได้ สิ่งนั้นนั่นแหละคือถูก;
 เพราะฉะนั้น เราก็เอาข้อพิสูจน์ในตัวมันเอง ที่มันช่วยได้ หรือมันมีประโยชน์
 นั้นแหละเป็นความถูกต้อง.

ตามหลักนี้ เขาพูดไว้สำหรับพวกโยคี ซึ่งเป็นบรรพชิต ที่ต้องควบคุม
 กันถึงขนาดหนัก; สำหรับฆราวาสปุถุชนคนธรรมดาอาจจะไม่ถึงหลักอย่างนั้น
 ก็ได้ เพราะเขาต้องการ; หรือกลับจะเห็นเป็นของดีของวิเศษไปเสียก็ได้

ที่เขาได้มีความกำหนดมาก ๆ ถึงขีดสุด อะไรทำนองนี้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ถ้าสิ่งเหล่านี้มันเกินขอบเขต มันก็เป็นโทษอย่างยิ่ง แม้แก่พวกขรวาส; เพราะฉะนั้นมันก็เป็นเรื่องที่จะต้องรู้และควบคุม. จากหลักอันนี้ จากหลักที่เขาวางไว้สำหรับโยคะนี้ มันทำให้เราเข้าใจได้ในคำต่อไป คือในทางด้านของบรรพชิตว่าความกำหนด เมื่อมันเป็นเครื่องจักรในลักษณะอย่างนั้นแล้ว มันก็เลยทำให้มองเห็นชัดอยู่ว่า มันเป็นสิ่งที่ควบคุมได้; หรือว่าคนอาจจะหมดความรู้สึกละเลยเป็นความกำหนดได้ โดยไม่ต้องเป็นคนบ้า.

เมื่อควบคุมความรู้สึกกำหนด ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตามด้วยสติสัมปชัญญะอยู่ ก็ไม่สะสมสิ่งที่ว่านี้, สิ่งที่รวบรวมอยู่ภายใต้สำนึกนี้. เพราะฉะนั้นคนที่มีความสติสัมปชัญญะมากจนควบคุมได้ ทุกกรราว ทุกกรณีที่เขาเห็นรูป หูฟังเสียงเป็นต้น ก็จะเป็นผู้ที่ไม่สร้างความกำหนด, ไม่สะสมความกำหนด, เป็นผู้ป้องกันความกำหนดได้; แล้วก็สบายดี หรือสบายกว่าคนที่ปล่อยไปตามธรรมชาติในลักษณะที่กล่าวแล้ว. เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ หรือความเป็นพระอรหันต์ จึงเป็นสิ่งที่มิได้โดยมิเหลือวิสัย; และพระอรหันต์ก็ไม่ต้องเป็นคนบ้าคนบอ หรือเป็นคนที่มีสติวิปริต มีจิตใจวิปริตอะไร; เพราะเป็นเพียงเรื่องการสะกดกันความรู้สึกอันนี้ ไม่ให้เกิด ไม่ให้สะสมอีกต่อไป. การหมดราคะ ความกำหนดนั้นก็เป็นของที่เป็นไปตามกฎของธรรมชาติธรรมดาได้ โดยไม่ต้องมีความวิปริตผิดปกติในทางจิต หรือในทางร่างกาย.

คนสมัยนี้มักจะสงสัยว่า พระอรหันต์นั้นเป็นผู้มีความวิปริตผิดปกติ เพราะหมดความรู้สึกอย่างที่คนธรรมดาเขามี ๆ กัน. เพราะฉะนั้นเราจึงเรื่องความรู้สึก ที่เรียกว่าความกำหนดนี้ ในลักษณะอย่างที่มีมันเป็นเหมือนเครื่องจักร ;

แล้วถ้าควบคุมได้ก็กลับเป็นผลดี. ควบคุมกำลังร่างกาย จิตใจอะไรเหล่านี้ไว้ได้ก็ มันก็กลายเป็นกำลังที่หล่อเลี้ยงสติปัญญา. ความกำหนดครั้งหนึ่งที่เป็น ไปถึงขีด สุดนั้น มันเป็นเรื่องทอนกำลังกาย; แต่ถ้าควบคุมไว้ได้ มันก็กลายเป็นเครื่อง ส่งเสริมกำลังกาย กำลังสติปัญญา ส่งเสริมมันสมองให้ทำหน้าที่คิดนึกเข้มแข็ง ลึกซึ้งได้. แต่ถ้าพ่ายแพ้แก่สิ่งเหล่านี้ มันก็ทอนกำลังกาย ทอนกำลังปัญญา ให้อ่อนเพลียทรุดโทรมไป; มันเป็นการใช้จ่าย ไม่ใช่เป็นการรับ หรือสะสมไว้.

การที่ไม่รู้สึกมีความกำหนดนั้น มันเป็นการสะสมกำลังของจิต ของ สติปัญญาไว้; แต่ในทำนองเดียวกัน คนที่มีกำลังจิตสูง มีกำลังสติปัญญาสูง เมื่อกำหนดก็กำหนดได้มากกว่า กว้างขวางกว่า ลึกซึ้งกว่า; มันเป็นกฎในวัฏ ธรรมชาตินี้. เพราะฉะนั้นเรารู้สึกมัน เรารู้จักมัน ในการที่จะป้องกัน หรือแก้ไขให้พอเหมาะพอสม. เมื่อคุณมีหลักว่า เป็นเรื่องของฆราวาส ต้องการ แต่ที่ฆราวาสจะพึงกระทำนั้น ก็ควรจะรู้ว่า มันคนละระดับกันกับบรรพชิต. ที่นี้ เราก็จะพูดกันเพียงในระดับ เรื่องของฆราวาส; หรือว่าผมไม่อาจจะพูดไปใน เรื่องของฆราวาสโดยเฉพาะ ก็จะพูดไปในหลักที่กว้าง ๆ และทั่วไป; แล้วคุณ ก็เอาไปวินิจฉัยตัดทอนลงไปเอง ตัดทอนลงไปให้พอเหมาะพอสมแก่ความเป็น ฆราวาสเอง.

ถ้ามันเป็นปัญหาขึ้นมาว่า ความกำหนดนั้นมันทำอันตรายแก่ความผาสุก ของจิตใจ, หรือว่าบางคนก็ควบคุมไม่ได้ ปล่อยไปสุดเหวี่ยงในความรู้สึกอันนี้ ก็ประสบความฉิบหายทั้งทางกายทางจิตนี้ก็มี; ปัญหาทางการควบคุมมันก็เกิดขึ้น ไม่ว่าฆราวาส หรือบรรพชิต.

ที่นี้ เราจะพูดถึงการควบคุมโดยทั่ว ๆ ไป อย่างกว้าง ๆ ทั่ว ๆ ไป มันก็มีการควบคุมทางฟิสิกส์ หรือทางร่างกายเนื้อหนังประเภทหนึ่ง; การควบคุม

ทางจิตใจนั้นอีกประเภทหนึ่ง ทั้งที่มันเหมือนกัน เราก็ยังแยกได้เป็นสองอย่าง
อย่างนี้. พวกที่รู้แต่เรื่องทางฟิสิกส์ ทางร่างกาย ทางเนื้อหนังก็ย่อมจะมุ่ง
ควบคุมแต่ทางเนื้อหนัง; พวกที่สนใจเรื่องทางจิตทางวิญญาณก็มุ่งควบคุมทางจิต
ทางวิญญาณ; เป็นอยู่อย่างนี้ ฉะนั้นจะต้องดึงมาให้มันพบกันได้เท่าไรก็ยังดี.

จะพูดถึงการควบคุมทางฟิสิกส์ มันก็มีการกระทำทางฟิสิกส์ เช่น การ
ผ่าตัด การใช้หยูกยา กระทั่งการบีบคั้นร่างกายให้มันทุพพลภาพไป เหล่านี้เคยมี
มาแล้วตั้งแต่ครั้งโบราณหลายพันปีในอินเดีย หรือว่าในประเทศอื่นที่อยู่ใกล้เคียง
หรือที่มีระดับความเจริญ ทางวัฒนธรรมอะไรสม่าเสมอกัน. ในหนังสือเกี่ยวกับ
เรื่องนี้ เราอ่านพบว่า พวกยิวเมื่อหลายพันปีมาแล้ว ก็มีพูดถึงการผ่าตัดแก่เด็ก
เพื่อควบคุมความรู้สึกอันนี้. เขาว่า มีหมอผู้หนึ่ง หมอกลางบ้าน เที้ยวเงิน
ไปตามหมู่บ้าน; บ้านไหนมีเด็กคลอดใหม่ ต้องการจะทำการผ่าตัด เพื่อควบคุม
ความรู้สึกอันแรงกล้าในทางนี้ของเด็กในอนาคต ก็ให้หมอนี้ทำ; เป็นหมอ
กลางบ้านคล้าย ๆ กับหมอตัดสายสะคือเด็ก. หมอจะทำการผ่าตัด หรือขีด หรือ
ทำลาย ที่อวัยวะของเด็กหญิง โดยเฉพาะบางส่วน เพื่อว่าเด็กนี้โตขึ้น จะไม่มี
ความรู้สึกทางเพศรุนแรง; ทำกันเมื่อเด็กคลอดมาใหม่ๆ นี้ก็มีเขียนเอาไว้
อย่างนี้. ตลอดจนทำแก่เด็กผู้ชายหรือคนหนุ่ม ชายหนุ่ม; นี้เป็นตัวอย่าง
ในทางผ่าตัด. แล้วก็มีการใช้หยูกยาที่เขาค้นคว้าตำรับตำราทางโบราณ เพื่อ
ส่งเสริมความกำหนัด หรือเพื่อลดความกำหนัด.

ฝ่ายการกระทำแก่ร่างกายให้ทุพพลภาพ ซึ่งรุนแรงมาก; พวกโยคี
บางประเภทในประเทศอินเดีย เขาทำการทรมานร่างกาย; กลายเป็นคนที่ผอม
เป็นคนที่มีความเจ็บปวดทางร่างกายอยู่เสมอ ความรู้สึกทางเพศมันก็ลดลงไป
ไม่รบกวน; เขาก็พอใจแล้ว ว่าท่านนี้ก็เป็นที่พอใจแล้ว. แต่มันเป็นเรื่องทาง
ศาสนา เป็นเรื่องทางลัทธิ เขาก็เขียนไว้ในรูปที่ว่า พระเจ้าโปรดปรานแล้ว;

เมื่อเราทำความทราบร่างกายให้ทุพพลภาพอย่างนี้แล้ว พระเจ้าโปรตปราน
ได้บุญ. เขาพูดเป็นบุคคลาธิษฐานอย่างนั้นไปเสีย แทนที่จะพูดไปอย่างตรง ๆ
จริงๆว่า ทำอย่างนี้ความกำหนัดมันลดน้อยลงไป มันไม่รบกวนเรา, เราสบาย.
นี่เขากลับพูดไปในทำนองว่า เป็นที่โปรตปรานของพระเจ้า ตายแล้วจะได้ไป
สวรรค์ ไปอะไรตามเรื่อง. นี่เป็นการควบคุม หรือทำลายความกำหนัด โดย
ทางบีบคั้น หรือทำลายอวัยวะร่างกายส่วนใดส่วนหนึ่ง. ทั้งหมดนี้เราเรียกว่า
การควบคุมทางฟิสิกส์ เป็นทางฟิสิกส์ทางฝ่ายร่างกายทั้งนั้น.

ที่นี้ ฝ่ายการกระทำทางจิตใจ ทางฝ่ายวิญญาณ : เขาใช้กำลังของ
ความคิดความรู้ บ่มความคิด ความรู้ ให้เกิดขึ้นถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นญาณ-
ทัตสนะ, คือความรู้สึกที่รุนแรงทางจิตใจ จนครอบงำความรู้สึกที่ไม่ปรารถนา
นี้ได้. เกี่ยวกับทางจิตใจนี้ มันก็มีอย่างเดียวกับที่เราได้รับคำสั่งสอนแนะนำในทาง
พุทธศาสนา; แต่อย่าเข้าใจว่าเพียงมี มันอาจเป็นของมีมาก่อนพุทธศาสนาก็ได้.
คำสั่งสอนเรื่องปฏิญส เรื่องอสุภ, เรื่องปฏิญสตัณญา อสุภตัณญา เช่น เราสอน
ตบปัญจกัมมัฏฐานกัน ในวันแรกบวชเป็นพระในอุโบสถเมื่อวันบวชนั้น ให้มอง
สิ่งเหล่านั้นเป็นของปฏิญส อย่าให้เกิดความกำหนัดยินดี จึงจะมีจิตใจสูงเหมาะสม
ที่จะนั่งห่มผ้ากาสาวะ. แต่เมื่อยกเอาทั้งหมดไม่ได้ ก็ยกเอามาเพียง ผม ขน
เล็บ ฟัน หนั้ว, มาศึกษาความเป็นปฏิญสของมัน และเราเคยหลงว่าเป็นของ
สวยของงาม, นี่ก็เป็นเรื่องให้ศึกษาความรู้สึกที่เป็นความกำหนัด, ป้องกันความ
กำหนัด ต้องการจะบังคับกับความรู้สึกทางเพศ.

อสุภตัณญาก็มีความหมายอย่างเดียวกัน : ให้เห็นว่าสิ่งที่เราเห็นกันว่า
งามนั้น มันไม่งาม กระทั่งทั้งหมด ทั้งเนื้อทั้งตัว; เช่นให้ไปดูซากศพในป่าช้า
จะมองเห็นสภาพความเป็นจริงของร่างกายที่เป็นไปตามธรรมชาติ จะมาเป็นเครื่อง

ทำให้สลกสังเวช จะข่มความรู้สึกที่เป็นความกำหนด; กระทั่งคำของปู่ ย่า ตา ยาย พุศุไว้ว่า “ความงามอยู่ที่ซากผี”. ไปดูซากศพต่างๆ เหล่านี้แล้ว จะพบความจริงของธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นความงามในทางธรรมะ ซึ่งจะช่วยให้มนุษย์ดีขึ้น หรือเอาชนะกิเลสได้. ความงามอยู่ที่ซากผี นั้น ให้ขยันไปดู, แล้วก็ขยันเจริญปฏิกุศลสัญญา อสุภสัญญา, . นี้เป็นหลักพื้นฐานทั่วไป เป็นชั้น ก. ข. ก. กา พื้นฐานเบื้องต้นต่างๆ ไป จะต้องกระทำ.

ถ้าว่าจะเลื่อนสูงขึ้นไปอีก ก็พิจารณาโดยความเป็นธาตุ, เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่ใช่อะไรมากไปกว่านั้น; คือเริ่มเห็นไปตั้งแต่ว่า ความกำหนด รู้สึกกำหนด หลงไหลอย่างยั้งนี้ มันเป็นเรื่องความหลง ความหลงของธรรมชาติ; เป็นความหลงทางอายตนะ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, รูป เสียง กลิ่น รส และ สัมผัส; เป็นความหลงทางอายตนะของธรรมชาติ เราโง่ ไร้ไม่ทัน ไปหลงรู้สึกพอใจสูงสุด; อย่างนี้ก็ได้อ. มองเห็นเป็นความถูกต้อง น่าขยหน้า มันก็ซาความกำหนด; แต่มันก็ต้องทำให้มาก ทำจนรู้สึกโดยแท้จริง เข้าใจจริง เห็นจริง ว่า มันเป็นความถูกต้องของอะไรอย่างหนึ่ง ให้เราเป็นทาสของมัน.

จะมองไปในรูปของความพ่ายแพ้ก็ได้ ว่า นี้คือ ความพ่ายแพ้ที่นำละอายที่สุด โดยเฉพาะสำหรับพวกบรรพชิต. แต่พวกชาวบ้านเขาไม่เห็นเป็นความพ่ายแพ้ เขาเห็นเป็นความชนะ เป็นความได้; เป็นการบริโภคน เป็นการเสวยอะไรที่มันวิเศษประเสริฐ; ไม่มองเห็นเป็นความพ่ายแพ้. และนี่ก็ต้องจัดเป็นความโง่ หรือความหลง. ถ้ามันไม่มีความล่องอะไรที่มีอำนาจมาก คนก็ไม่พ่ายแพ้ หรือไม่หลง. ที่มันมาเหนือเมฆมากกว่า คนก็หลงว่าเป็นความชนะ, คนก็หลงว่าเป็นการได้ที่ดี เป็นการได้สิ่งที่สูงสุด.

นี่มนุษย์ คนธรรมดาสามัญ จึงเป็นทาสของสิ่งนี้ ขนาดที่ว่าทำอะไร ต่ออะไรก็เพื่อสิ่งนี้ ไปเสียทั้งหมด. หากเงินหาทองมาได้มากมาย ก็เอาไปใช้ถลุง พักเดียวเกี่ยวกับเรื่องนี้ เกี่ยวกับสิ่งนี้; แล้วก็ทำอยู่อย่างนี้จนตลอดชีวิต. คุณไปพิจารณาดู. ถ้าเราพูดตามไวยาหารทางศาสนาก็ว่า นี่เป็นทาสของมาร. ความ ถูกหลอกหลวง หรือความพ่ายแพ้คือความเป็นทาสของมาร เป็นขี้ขี้ เป็นบ่าวไพร่ เป็นทาสของพระยามาร; สำหรับพระยามารจะได้จูงไปให้ทำอะไรได้ ตามที่ พระยามารต้องการ. นี่คนที่ลุ่มหลงในความรู้สึกอันนี้แล้ว ก็จะถูกกิเลสอย่างอื่น จูงไปทำอะไรก็ได้ ทุกอย่างทุกประการ; แล้วมันก็นิ่งไปถึงกิเลสอื่นด้วยกัน เพราะความกำหนัด ความรัก นี้จึงทำให้โกรธ ให้เกลียด ให้กลัว ให้เศร้าอะไร ได้อีกมากมาย; อย่างนี้เขาเรียกว่าเป็นทาสของพระยามาร ตามแต่พระยามารมัน จะจูงไปให้เป็นอะไร, ให้ทำอะไร.

ถ้าคุณไม่รู้ คุณจะเข้าใจไปว่า มันแยกกัน ว่าความรักก็เรื่องหนึ่ง ความโกรธก็อีกเรื่องหนึ่ง ความเกลียดก็อีกเรื่องหนึ่ง ความกลัวก็อีกเรื่องหนึ่ง ความเศร้า ความอะไรก็อีกเรื่องหนึ่ง, คนละเรื่องคนละทาง; แต่ที่แท้มันจะมีมูลไปจากความกำหนัด ความรักที่ฝังอยู่ในจิตใจนี้. เมื่อไม่ได้้อย่างใจมันก็โกรธ บางทีมันก็โกรธไว้ล่วงหน้า บางทีมันก็กลัวเอาไว้ล่วงหน้า หึงหวงไว้ล่วงหน้า ฯลฯ กระทั่งความเศร้าความทุกข์ทุกชนิดมันมาจากความรัก คือความยึดมั่นถือมั่นใน สิ่งที่ตนรัก; เพราะฉะนั้นจึงถือว่า ความโศกทั้งหลายมาจากความรัก; หรือพูด กันอย่างง่าย ๆ ก็ว่า ความรักนี้เป็นต้นเหตุของความโศก ความกลัว ความทุกข์ อีกหลาย ๆ อย่าง; ความอิจฉา ริษยา ความหึงหวง อะไรก็ตามมันมีมูลมาจาก ความรัก. การกระทำทั้งหมดนี้พูดโดยบุคคลาธิฐานแล้ว พูดว่าเป็นเรื่องของ พระยามาร จูงจุมูกคนไปเป็นอะไรก็ได้ เป็นไปตามอำนาจของพระยามาร.

ที่นี้ ปัญญาความรู้ที่สูงสุดตามหลักพุทธศาสนา ก็คือการพิจารณาเห็นว่า ความรู้สึกในใจที่เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอันนี้ มันก็เป็นเพียงความรู้สึกตามธรรมชาติ. เพราะฉะนั้นจึงใช้สำนวนที่คนธรรมดาเถยวน ไม่ค่อยจะฟังออกว่า “อันนั้นก็ดีกว่าอันนั้น” เท่านั้น; เช่นว่า ความกำหนด มันก็ดีกว่า ความกำหนดเท่านั้น. เหมือนกับคน นี้ก็สักแต่ว่า คน, ไม่ใช่ตัวตน เราเขา, สักว่าธรรมชาติ. ความกำหนดนี้ก็เหมือนกัน มันก็สักแต่ว่าเป็นความกำหนดเท่านั้น, ไม่ใช่ตัว ไม่ใช่ตน ไม่ใช่อะไร เรารู้สึกเป็นตัวเป็นตน ที่เป็นของวิเศษวิโส บุษามัน; แต่ทางธรรมะบอกว่า มันสักแต่ว่าความกำหนดเท่านั้น. ก็หมายความว่า สักแต่ว่าความรู้สึกที่เกิดขึ้นตามกฎของธรรมชาติ เที่ยงตรงอย่างเครื่องจักร กังที่พุดมาแล้วข้างต้น. นี่คือความหมายของคำว่า “มันดีกว่าอันนี้เท่านั้น” ไม่ได้วิเศษวิโสอะไร. เพราะฉะนั้นขอให้สติสัมปชัญญะทันควันทุกครั้งที่มีความ กำหนด, ให้รู้ว่า อ้าว, มันสักแต่ว่าความกำหนด เท่านั้น. หรือถ้าจะได้พ่ายแพ้ แก่กิเลสเรื่องนั้นไป เสร็จเรื่องเสร็จราวแล้ว ก็ให้เกิดความรู้สึกเป็นสติสัมปชัญญะ ขึ้นมาว่า อ้าว, มันก็สักว่าความกำหนด อย่างนี้ก็ไต่เหมือนกัน.

ถ้าจะป้องกัน อย่างดีก็ต้องป้องกันไว้ตั้งแต่ก่อนมันเกิดขึ้น; พอจะ น้อมไปสู่ความกำหนด ก็ว่า สักแต่ว่าความกำหนดเท่านั้น. นี้เรียกว่ามีสติ สัมปชัญญะที่ป้องกันได้ตั้งแต่ที่แวว หรืออารมณ์ของความกำหนดจะผ่านเข้ามา. มันอาจจะเคยพ่ายแพ้ไปหลายครั้ง หรือหลายสิบครั้ง; แต่แล้วมันก็ควรจะ จลาจลขึ้นๆ จนรู้เท่ารู้ทันว่า อีแบบนี้มาอีกแล้ว ก็หยุดชะงักเสียเพียงเท่านั้น ไม่ให้มันเป็น ไปถึงขีดสุดของมัน. เพราะฉะนั้นความรู้ที่รู้ว่า อะไรเป็นเพียง สักว่าอันนั้นเท่านั้น นแหละเป็นความรู้ที่ประเสริฐที่สุด ที่พระพุทธศาสนา ต้องการให้รู้. อย่าได้เป็นตัวเป็นตน เป็นของจริงจัง วิเศษวิโสอะไรขึ้นมา, ให้รู้ว่ามันเป็นเพียงสักว่าอันนั้นเท่านั้น; เหมือนที่เราพิจารณาปัจจุเวกขณะว่า

“สักแต่ว่า ธาตุ เป็นไปตามธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงอยู่เป็นนิจ, ไม่ใช่สัตว์บุคคล ตัวตน เราเขา, ไม่ใช่สัตว์ะ ไม่ใช่ชีวะบุคคลอะไร. นี่คือวิวิพุกที่มี ความมุ่งหมายส่วนใหญ่อยู่ที่ว่า “อันนี้ดีกว่าอันนี้เท่านั้น” เช่นร่างกาย ก็สักว่า ร่างกาย, สักว่าเป็นธาตุตามธรรมชาติเท่านั้น อย่าเป็นตัวตนอะไรขึ้นมา. ฉะนั้น สุขเวทนาอันสูงสุดที่พูดกันว่าเป็น ความเอร็ดอร่อย ถึงที่สุดอะไรนั้น มันก็ไม่ใช่ของวิเศษวิโสอะไรมากไปกว่า ความเป็นอย่างนั้นตามธรรมชาติ.

ที่นี้ การที่จะประยุกต์กันเข้ากับหลักพระพุทธศาสนาที่มีอยู่ ก็จะต้องมอง ไปยัง สิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นตัวพระพุทธศาสนา; มัชฌิมาปฏิปทา -การปฏิบัติที่อยู่ในระดับกลาง วางไว้เป็นกลางนั้น; เป็นฆราวาส หรือเป็น บรรพชิต ก็ต้องมีมัชฌิมาปฏิปทา สำหรับเพศนั้น ๆ โดยเฉพาะเป็นอย่าง ๆ ไป. ฆราวาสจะเกี่ยวข้องกับความกำหนด หรือจะมีความต้องการในเรื่องของความ กำหนดนี้มากน้อยเท่าไร ก็ขอให้มันอยู่ในระดับที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา, จำกัด ความลงไปว่า “ไม่ถึงกับหลง”. หลงนั้นมันหลงในทางตรงกันข้ามคือฝ่ายโน้น และฝ่ายนี้. หลงในฝ่ายหนึ่ง ก็เป็นทาสไปเลย, ลุ่มหลงในความเอร็ดอร่อยนี้ จนเป็นพระเจ้าไปเลย นี่เรียกว่าลุ่มหลงสุดเหวี่ยงฝ่ายนี้. ลุ่มหลงสุดเหวี่ยงอีก ฝ่ายหนึ่ง ลุ่มหลงตรงกันข้าม ก็คือว่าโกรธแค้นเกลียดชัง ทำลายมันเสียเลย. อย่างที่บางคนจะไปตอนอวัยวะทางเพศ ตัดต่อมแกลนด์ความรู้สึกทางเพศไป เสียเลย ผ่าตัดอะไรให้มันหมดเรื่องกันเสียที; นี่เรียกว่าสุดเหวี่ยงทางฝ่ายนี้.

ที่นี้มัชฌิมาปฏิปทา ก็คือเป็นคนปกติ เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านี้อย่างไร ให้ถูกต้อง. ถ้าเป็นฆราวาสก็ปฏิบัติตามหลักของฆราวาส ที่พระพุทธเจ้าวางไว้ อย่งไรนั้น ให้พอเหมาะพอดีเกี่ยวกับเรื่องเพศ เท่านั้นที่เรียกว่าถูกต้องแล้ว; มันก็ได้รับผลเป็นความพอดี ไม่มีความทุกข์ หรือมีความทุกข์น้อย; แต่แล้ว

ก็เป็นความเจริญในทางจิตใจ คือมีความรู้ มีความเข้าใจในเรื่องเหล่านี้ นานเข้า เมื่อผ่านไปพอสมควรเข้า มันก็เลื่อนสูงขึ้นไปเอง; มีความเบื่อ มีความเอือมระอาไป จนกระทั่งว่า ไม่เป็นทาสของสิ่งเหล่านี้อีกต่อไป.

อย่าลืมหลักที่ได้กล่าวไว้เสมอๆว่า เป็นพรหมจรรย์ ให้ถูกต้องตามกฎตามระเบียบที่วางไว้ อย่าถูกรุกฏระเบียบนั้นว่า บ้าบอ őrิคระงมง่าย; แล้วจะได้สูงขึ้นมา เป็นคฤหัสถ์ที่ดี. เป็นคฤหัสถ์ที่ดีนั้นเป็นระยะที่เสวยอารมณ์ทางเพศทุกอย่างทุกชนิดตามที่ทำได้ เท่าที่เหมาะสม หรือถูกต้อง. เป็นคฤหัสถ์ผ่านไปเสร็จแล้ว มันก็รู้เรื่องนี้ดี; ในที่สุดจะรู้เรื่องอย่างที่ว่า “โอ๊ย, มันก็สักว่าความรู้สึกรู้สึก สักว่าความกำหนัด, หรือว่าอะไรๆ ก็สักว่าอันนั้น เท่านั้น; เราบ้ามาพักใหญ่ เลิกกันที”; แล้วก็ไปเป็นนวนปรสัด ไปเป็นสันยาสีได้. ถ้าไม่มีเรื่องนี้เป็นบทเรียน ไม่ผ่านเรื่องนี้ไปแล้ว มันก็เป็นไม่ได้เหมือนกัน.

เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา นี้มีความประสงค์อย่างนี้ คือ ให้ทำกับสิ่งเหล่านั้น หรือทำกับโลก เกี่ยวข้องกับโลก หรือบริโภคโลก บริโภครสต่างๆ ในโลก เท่าที่มีความถูกต้อง เรื่อยไป จนในที่สุดมันก็เลื่อนไป, เลื่อนไปจนสูงกว่า; มีความเอือมระอาในสิ่งเหล่านั้น. เพราะฉะนั้น จะบริโภครสทางกามารมณ์ ก็ให้เป็นเหมือนกับบริโภคอาหารชนิดใดชนิดหนึ่งเหมือนกัน.

เกี่ยวกับคำว่า “อาหาร” นี้ เดี่ยวคุณก็จะเข้าใจผิดว่า มันต้องกินทางปากเสมอไป. ในทางธรรมนั้นเขาไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น; คำว่า *อาหาร* เขาแปลว่า *สิ่งที่จะนำผลมาให้*; อาหาร นี้เป็นเหตุที่จะนำผลอะไรมาให้. อะไรเป็นเหตุที่จะนำผลมาให้ เขาเรียกว่า “อาหาร” หมด; อาหารเป็นคำๆเดียว

กับคำว่าเหตุ, ตัวเหตุ. อาหารนี้มีได้ทางตา มีได้ทางหู มีได้ทางลิ้น มีได้ทางจมูก มีได้ทางผิวหนัง มีได้ทางจิตใจ. อะไรเข้ามาทำเหตุทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ละก็เรียกว่า “อาหาร” ทั้. อาหารนั้นมันจะเข้ามาในลักษณะของรูปสวยงาม มันก็เป็นอาหารที่กินทางตา, เข้ามาในรูปของทางเสียงที่ไพเราะ ก็กินอาหารทางหู, เข้ามาทางกลิ่นหอม ก็เป็นการกินอาหารทางจมูก, ถ้าเข้ามาทางปาก ก็เป็นการกินอาหารทางลิ้น. นี้เรารู้จักกันแต่เรื่องกินอาหารทางปาก, แต่เพียงทางปาก. ถ้ามันเข้ามาทางผิวหนัง สัมผัสทางผิวหนังระหว่างเพศโดยเฉพะอย่างนี้ ก็เป็นการกินอาหารทางกายสัมผัสหรือทางผิวหนัง. ที่นี้การที่เอาอารมณ์ในอดีต หรืออารมณ์ในอนาคต มาคิดนึก มาครุ่นอยู่ในใจ จนเกิดผลขึ้นในใจอย่างเดียวกันนี้ ก็เรียกว่ากินอาหารทางฝ่ายธรรมารมณ์ ทางความคิดนึก.

ธรรมชาตินั้นมันจัดมาในลักษณะที่ว่า คนเราต้องกินอาหารทุกทาง : ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. เพราะฉะนั้นกินให้ถูกวิธี : รู้เท่าทัน, ให้มันเป็นเพียงสักว่าอันนั้นเท่านั้น; แล้วก็กินเข้าไปได้. เช่นว่า เกี่ยวข้องกับรูปสวยๆ เสียงไพเราะอะไรก็ได้; แต่ต้องเกี่ยวข้องกับสติสัมปชัญญะ แล้วก็ในปริมาณ หรือในอัตราที่มันพอเหมาะสม มันก็เป็นประโยชน์; เป็นความถูกต้องที่เป็นประโยชน์ เหมาะแล้วสำหรับความเป็นฆราวาส.

ตามหลักพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นะ หรือไม่ได้ขอร้อง หรือบังคับให้ตัดสิ่งเหล่านี้ออกไปโดยสิ้นเชิง โดยประการทั้งปวง; เพราะมันทำไม่ได้. ถ้าขึ้นทำอย่างนั้นก็เป็นเรื่องบ้า. พระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องบ้า เป็นเรื่องที่ต้องการจะให้สำเร็จประโยชน์ ให้ผ่านโลกไปให้ได้; เพราะฉะนั้นมันก็ต้องบริโภคนั้นไปในทางที่ถูกต้อง จนกว่าจะผ่านโลกไปได้. ฉะนั้นเราจึงเกี่ยวข้องกับโลก

ในเรื่อง รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ในลักษณะที่ถูกวิธี ที่ให้มันเป็นทาสเรา; อย่าให้เราเป็นทาสมัน. มีหัวข้อที่จำไว้ง่ายๆว่า “ให้มันเป็นทาสเรา, อย่าให้เราเป็นทาสมัน”; หรืออย่างน้อยก็ให้อยู่ในระดับที่ว่ามันพอพืดเหวี่ยงกัน คือให้มันเป็นบทเรียนแก่เราทุกกรณีไป; ในการที่ไปข้องแวะกันเข้ากับ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส, ที่ไหน? เมื่อใด? อย่างไร? ก็ตาม ให้มันเป็นบทเรียนเสมอไป, เพราะฉะนั้นโลกก็กลายเป็นบทเรียนสำหรับเรา; ไม่เท่าไรเราก็จะรู้เราก็คะชะนะ เราจะอยู่เหนือโลกได้.

สรุปความแล้วปัญหาข้อนี้ ก็ต้องรู้เรื่องของความกำหนัด, ควบคุมความกำหนัด, และใช้ความกำหนัดให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาในฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณของเรา ไม่ได้แนะนำให้ทำลายให้หมดสิ้น อย่างบ้าบิ่นอะไรทำนองนั้น; แล้วก็ไม่ต้องสอนให้เป็นทาสมัน หรือให้ไปตีมคัรสนเป็นพระเจ้าไปเลย ก็ไม่ได้สอน. นี้เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เป็นอยู่อย่างถูกต้อง เกี่ยวข้องกับสิ่งทุกสิ่งในโลกนี้ อย่างถูกต้อง เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา. มีแต่จะส่งเสริมให้เดินไปถูกต้อง จากความจมอยู่ในโลกนี้ ขึ้นไปสู่ความอยู่เหนือโลก, จากโลกียะไปสู่โลกุตตระ เพราะอำนาจของมัชฌิมาปฏิปทา.

เพราะฉะนั้นคุณจะควบคุมความรู้สึก ที่เป็นความกำหนัดในชีวิตของขรรวาสอย่างไร? ลักษณะไหน? ก็ไปใคร่ครวญเอา จากคำแนะนำทั้งหมดนี้; แล้วอย่าลืมว่า เที่ยวยังเป็นพระอยู่นะ ที่พูดนี้พูดต่อเมื่อเป็นขรรวาส.

พอกันที่สำหรับวันนี้ นกกางเขนบอกเตือนเวลาแล้ว.

สัญญาตา กับ ขรราวาส.

- ๑๓ -

๓๐ เมษายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๔๕ น. แล้ว
วันนี้จะได้กล่าวถึงเรื่อง **สัญญาตา กับ ขรราวาส** ต่อจากเรื่อง
ที่แล้วมาอย่างสัมพันธ์กันทีเดียว; คือว่าเรามีปัญหาเกี่ยวกับการ
การเป็น ขรราวาส อย่างนั้นอย่างนี้ หลายอย่างหลายประการ;
แล้วสรุปความในที่นี้ว่า ถ้ามีความรู้เรื่องสัญญาตาจะแก้ปัญห
ต่างๆ เหล่านั้นได้โดยง่าย คือเป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดที่มนุษย์
จะต้องมี และโดยเฉพาะแม่แก่ขรราวาส.

เมื่อพูดว่าสัญญาตา กับขรราวาส มีคนประเภทหนึ่งในประเทศไทยเรา
นี้สั้นหัว, คือไม่ยอมเข้าใจว่า มันจะเป็นเรื่องที่ไม่ค่อยกันได้, กลับห้ามไม่ให้
สอนเรื่องอย่างนี้แก่พวกขรราวาสก็มี; แล้วก็ใครเอาเรื่องนี้มาพูดกับขรราวาส
ก็หาว่า มันผิดกาลเทศะก็มี. ผมก็เคยเข้าใจอย่างนั้น แต่เมื่อได้ศึกษามากเข้า
ได้สังเกตมากเข้า และได้ผ่านมามากเข้า, มันก็เลยเข้าใจ หรือเห็นด้วย ตามที่

พระพุทธเจ้าท่านตรัส ว่าเรื่องเกี่ยวกับสุมณฺฑา นี้ เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่
มรณวาสตลอดกาลนาน.

จะเล่านิทานสั้น ๆ เรื่องนี้ ซ้ำอีกทีหนึ่งก็ได้ว่า มรณวาสกลุ่มหนึ่ง มี
อุบาสกชื่อว่า รัมมทินนะ เป็นหัวหน้า เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทูลขอให้
แสดงธรรม ที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่มรณวาสตลอดกาลนาน; เขาทูลบอก
พระพุทธเจ้าว่า มรณวาสอย่างเขานี้ นอนเฝ้าอยู่ด้วยบุตร ภรรยา ลูบได้
กระเจาะจันท์ของหอมต่าง ๆ อย่างนี้. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า *เย เต*
สุตตันตา สุมณฺฑปปฏิสยฺตฺตา—สุตตันตะทั้งหลายเหล่าใด ประกอบพร้อมเฉพาะ
ด้วยสุมณฺฑา; *ตถาคตภาสิตา*—อันตถาคตประกาศแล้ว; *คัมภีรา*—ลึกลับ;
คัมภีรตฺตา—มีบรรณอันลึกลับ; *โลกุตฺตรา*—เหนือโลก นี้จะเป็นประโยชน์แก่อกุล
แก่มรณวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. ถ้าแปลตามตัวหนังสือก็ว่า: เป็นประโยชน์
แก่อกุลแก่มรณวาสทั้งหลายตลอดกาล. เรื่องนั้นก็คือ เรื่อง *สุมณฺฑปปฏิสยฺตฺตา*
สุตตันตา.

“สุตตันตา” นั้น คุณอาจจะไม่เคยได้ยินก็ได้. สุตตันตะ ก็คือ
แบบฉบับ. คำว่า “สูตร-สูตร” นี้ มันมาจากคำว่า เส้นด้าย สายบรรทัด,
เส้นด้ายที่ใช้ทำสายบรรทัดนั้น เขาเรียกว่า สุตตะ, หรือเส้นด้ายทอหูก เขา
ก็เรียก สุตตะ; แต่ในที่นี้มันหมายความว่า ระเบียบแบบแผน ซึ่งเป็นเหมือน
สายบรรทัด. ฉะนั้น สุตตันตา ก็คือ แบบฉบับ หรือ แบบแผน. คำสั่งสอน,
โอวาท, หลักเกณฑ์, หรืออะไรต่าง ๆ มันรวมอยู่ในคำๆ นี้. ฉะนั้นเราจะ
เรียกว่า แบบฉบับก็ได้, เรียกสั้น ๆ ว่า แบบฉบับ คำสอน. แบบฉบับ
ของคำสอนเหล่าใด *สุมณฺฑปปฏิสยฺตฺตา* – ประกอบพร้อมเฉพาะด้วยสุมณฺฑา.
คำว่า *ประกอบพร้อมเฉพาะ* นี้ ตามตัวหนังสือของภาษาบาลี แปลเป็นไทย ก็ว่า—

“มันเนื่องอยู่กับ” คือไม่แยกจากกัน. ที่นี้ *สุญญตปฏิบัติสุตตะ* ก็หมายความว่า มันเนื่องอยู่กับ- ที่เนื่องอยู่กับ- อันเนื่องอยู่กับ- (แล้วแต่จะพูด) “สุญญา”. เมื่อพูดเป็นไทยอีกทีก็ว่า *แบบฉบับของคำสอนเหล่าใด ที่เนื่องอยู่กับเรื่องสุญญา แบบฉบับเหล่านั้น เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ขรรวาสทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.*

คุณจะจำสั้น ๆ ก็ว่า เรื่องสุญญา, หรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุญญานี้แหละ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ขรรวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เราหมกปัญหาเรื่องคำว่า สุตตันตา แปลว่าแบบฉบับ, *ปฏิบัติสุตตะ* -เนื่องอยู่กับ, สุญญา - ความว่าง; สุญญา แปลว่า ความว่าง. ถ้าไปแปลคำว่า สุญญาเป็นอย่างอื่นแล้วละก็ มันผิด. ที่กรุงเทพฯ นั้น ในตงนักราชญ์ นักศึกษาตามวัดตามวานั้นแหละ คุณระวังให้ดี; เขาแปลคำว่า สุญญานี้ว่า สูญเปล่า. ลองฟังคุชี่ แปลคำว่า สุญญา นี้ว่าสูญเปล่า, เสียเปล่า ใช้อะไรไม่ได้เลย. นั่นมันผิด - คำว่า สุญญา แปลว่า ความว่าง. ตา แปลว่า ความ, สูญญ แปลว่า ว่าง, ภาวะที่ว่าง, ที่นี้จะแปลว่า สูญญภาวะ ก็ตรงตามตัวหนังสือ; ถ้าพูดเอาใจความ ก็คือความว่าง, เรื่องความว่าง, แบบฉบับที่กล่าวไว้เนื่องกันอยู่กับเรื่องความว่าง หมายความว่า มีเรื่อง ความว่าง นั้นเป็นหลัก, คือคำสั่งสอนที่จะเป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่ขรรวาสตลอดกาลนาน. ฉะนั้นควรแปลคำว่า *สุญญา* ว่า *ความว่าง* อย่าแปลอย่างอื่น จึงจะถูกทั้งโดยพยัญชนะและโดยความหมาย.

ที่นี้ คุณต้องรู้ต่อไปอีกว่า คำพูดคำหนึ่งๆ ในสมัยโบราณโน้นก็ดี ในสมัยนี้ก็ดี มันมีความหมายหลายอย่าง หลายชั้น มันมีหลายอย่างต่าง ๆ กันด้วย อย่างหนึ่งๆ ยังมีหลายชั้น ตันลึกกว่ากัน; ฉะนั้น คำว่า “สุญญา - ความว่าง” นี้แหละ ที่เป็นพวกผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิกัม, ที่ถูกเป็นสัมมาทิฏฐิกัม; แล้วยิ่งกว่านั้น มันยังกว้างมาก : คำว่า ความว่าง นี้ มันกว้างจนหมายถึงได้หลาย ๆ อย่าง หลาย ๆ ประเภท จนกลายเป็นที่ตั้งของคำสอนที่ผิดก็มี ที่ถูกก็มี. ที่นี้เรามาพูดกัน

ถึงเรื่องคำว่าความว่างก่อน : ความว่างก็แปลว่า *ความไม่มี* อยู่แล้ว แต่ความหมายมันมีหลายชั้น.

อย่างที่ ๑ ถ้าเป็นเรื่องทางฟิสิกส์ ทางวัตถุธาตุนี้ เราเรียกว่าเรื่องทางฟิสิกส์. คำว่า "ความว่าง" มันก็หมายถึงไม่มีอะไร, ไม่มีอะไรอย่างที่เราเรียกว่า สุญญากาศ หรือ *vacuum* หมายความว่าไม่มีวัตถุอะไรเลย. อย่างที่หนึ่งนี้เป็นเรื่องทางวัตถุ มันหมายถึงร่างกายด้วย, คือว่างจากวัตถุที่ว่างจากร่างกาย คือไม่มีอะไรเลย. นี่มันก็เป็นความว่างชนิดหนึ่ง.

อย่างที่ ๒ ก็เป็นเรื่องความว่างทางจิต ก็คือว่า จิตไม่มีความคิดอะไรเลย เหมือนกับคนสลบไสล ไม่มีความคิดนึกสันสมปฤติ; อย่างนี้เป็นความว่างทางจิต.

อย่างที่ ๓ ซึ่งเป็นเรื่องที่เรากำลังจะพูดนี้ มันเป็นเรื่องความว่างของสติปัญญา เป็นความว่างทางสติปัญญา ทางธรรม, ซึ่งผมชอบพูดว่า ทางวิญญาณ, นี้หมายถึง ความว่างจากความคิดนึกว่าตัวกู - ของกู.

ทบทวนดูให้ถี่เถิด มันจะต่างกันลิบเลยแต่ละอย่างๆ :

๑. ว่างทางฟิสิกส์ หรือทางวัตถุ หรือทางกาย อย่างนี้คือ ความไม่มีอะไรเลย.
๒. ว่างทางจิต คือจิตหมดความรู้สึกใดๆ ทั้งสิ้น.
๓. ว่างทางวิญญาณ คือยังมีความรู้สึกนึกคิดอะไรได้หมด ร่างกายก็มีอะไรก็มี แต่ที่ไม่มีความรู้สึกว่าตัวกู - ของกู เพียงอย่างเดียวเท่านั้น; นี้เรียกว่าความว่างทางวิญญาณ. ไม่รู้ว่าจะเรียกว่าอะไรดี; ที่จริงควรจะเรียกอย่างอื่น แต่ได้เรียกกันมาอย่างนี้เสียแล้ว.

ขอให้นักถึงคำ ๓ คำ ว่า *physical* - ทางฟิสิกส์; *mental* - ทางฝ่ายจิตที่เนื่องอยู่กับกายนี้; และทาง *spiritual* - ทางสติปัญญาความคิดเห็น.

คนอื่นอาจจะใช้คำอย่างอื่น หรือไม่ยอมรับคำพูดอันนี้ก็ได้อีก; แต่ผมไม่รู้จะพูดอย่างไร ก็พูดอย่างนี้ คือทางฟิสิกส์, แล้วก็ทางจิต *mental*, แล้วก็ทางวิญญาณ *spirituality*; เรียกสั้น ๆ ว่า *physical – mental – spiritual*.

ความว่างทั้ง ๓ อย่างนี้ไม่เหมือนกัน : ว่างทางวัตถุ ทางกาย ที่ไม่มีอะไรเลยนั้น เราไม่พูดถึงในที่นี้; ความว่างทางจิต คือไม่คิดนึกอะไรเลย จิตเหมือนตายหรือสลบนี้ ก็ไม่ใช่สิ่งที่พูดถึงในที่นี้; ในที่นี้จะพูดถึงแต่ความว่างทางวิญญาณ หรือทางสติปัญญา. ในใจของเรา ที่รู้สึกคิดนึกอยู่ อะไรอยู่นี้ไม่มี *conception* หรือ *perception* ก็ตาม ที่มันเจืออยู่ด้วยความรู้สึก ที่เป็นตัวกู – ของกู; *egoism*, *egoistic concept* ก็แล้วแต่จะเรียก แปลว่า มันเนื่องอยู่ กับ ตัวตน ตัวกู; ความคิดชนิดไหน มันมีความหมายเป็นเรื่อง ตัวกู ตัวตน นี้ก็เรียกว่า *egoism*, *egoisticism* ก็มี, *egoistic idea* ก็มี, แล้วแต่จะเล็งถึงอะไร. *egoistic concept* ความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นของกู, เป็นตัวฉันเป็นของฉัน ประจักษ์มาจากการได้ยินได้ฟัง ได้ดม ได้กลิ่น นี้เป็น *conceptual thought* คือพฤติทางจิตที่ปรุงกันขึ้นมา จนถึงเป็นความรู้สึกสำคัญมันหมายถึงตัว ถือตน ว่ากู ว่าของกู; อันนี้ถ้ามีอยู่ก็เรียกว่าไม่ว่าง วิญญาณไม่ว่าง. ถ้าอันนี้ไม่มีมีแต่สติปัญญา นี้ก็เรียกว่า ว่าง, ว่างจากตัวกู ว่างจากของกู.

เพราะฉะนั้นให้เอาความหมาย ที่มันเป็นบทนิยามว่า :– ความว่าง หรือ สัญญาตา ที่ถูกต้องนี้ คือ ว่างจากความสำคัญมันหมายความว่าตัวกู หรือ ของกู; หรือ ว่างจาก อหังการ มมังการ. อหังการ – ก็คือตัวกู, มมังการ – ก็คือของกู. คำว่า ว่าง ในที่นี้คือ ว่างจากความรู้สึกคิดนึกที่เป็นความสำคัญมันหมายถึงตัวกู ว่าของกู. ยกตัวอย่าง ตามธรรมคา มองดูตามธรรมคา เมื่อเราไม่มีอะไรมากระทบกระเทือนใจนี้ เราไม่มีอะไรเป็น ตัวกู – ของกู;

อย่างเช่นเทียนขณะนี้ ทุกคนก็ไม่มีอะไรเป็น ตัวกู - ของกู ในความรู้สึก คือไม่ได้ยึดถือ มันหมายถึงในสิ่งใด ว่าเป็นตัวกู - ของกู; กำลังฟังผมพูดอยู่บ้าง, กำลังคิดนึกอย่างอื่นอยู่บ้าง. ตามปกติเราไม่ได้มีความสำคัญมันหมายความว่า ตัวกู - ของกู; ต่อเมื่อความคิดมันเดินไปในทำนองนั้น มันจึงจะเกิดขึ้นมา.

ตลอดเวลาเราก็อสบาย, มีความสุขมีความสุขสบาย เพราะเรื่องตัวกู - ของกูไม่รบกวน. แต่พอมันมีอะไรเป็นเหตุปัจจัยเข้ามาปรุงแต่งมันก็เกิดขึ้นรบกวน, เป็นความโลภ หรือเป็นราคะ ความกำหนดก็มี, เป็นความโกรธ หรือ โทสะ ก็มี, เป็นความหลงใหล วนเวียน สงสัย ฟุ้งซ่าน รำคาญ ก็มี. นี้เรียกว่า เป็น โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา; เมื่อนั้นแหละคือเวลาที่มี ตัวกู - ของกู คือไม่ว่าง, ไม่ว่างจากตัวกู - ของกู. ฉะนั้นเราพูดได้เลยว่า พอความรู้สึกนึกคิดนี้ ไม่เจืออยู่ด้วย โลภะ โทสะ โมหะ แล้ว ก็เรียกว่าว่าง, ว่างจากตัวกู - ของกู; แต่เราเรียกรวมทั้งหมดนั้นว่า ว่างจากความยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทาน. ความยึดมั่นถือมั่นนี้ ปรุงเป็นความโลภก็ได้, ปรุงเป็นความโกรธก็ได้, ปรุงเป็นความหลงก็ได้. มีความโลภ ก็คือ ตัวกูมันจะเอา, จะได้. มีความโกรธ ก็คือ ตัวกูมันไม่ได้อย่างที่มันต้องการ. เป็นความหลงก็คือยังสงสัยอยู่, ยังที่งยังสนใจ ยังยึดถืออยู่.

ฉะนั้น จิตว่าง เราก็อสบายดี เพราะไม่ถูกความโลภ ความโกรธ ความหลงรบกวน, ไม่มีความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกูรบกวน, อย่างนี้เรียกว่า จิตว่าง; มันก็สบาย. แต่ชอบบัญญัติซัดลงไปอีกสักหน่อยว่า ประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา. จิตไม่ประกอบอยู่ด้วย ความรู้สึกที่เป็นตัวกู - ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา. สติปัญญา ในที่นี้ก็คือไม่มีตัวกู - ของกูนั้นแหละ. ขอให้จำไว้ให้แม่นยำ ถือเป็นหลักให้แม่นยำว่า มีความรู้สึกเป็นตัวกู - ของกูเมื่อไร เมื่อนั้น

เป็นความโง่ที่สุดของความโง่ทั้งหลาย; ความรู้สึกนึกคิดที่มันเกิดขึ้นเกี่ยวกับตัวกู
เกี่ยวกับของกูนั้น คือความโง่ที่สุดของความโง่ทั้งหลาย; ฉะนั้นถ้าไม่มีความโง่
ก็คือมีสติปัญญาอยู่โดยอัตโนมัติ.

พอมาถึงตอนนี่, ตอนที่มีความว่างจากตัวกู-ของกูนี้ เราจะมองดูกัน
ให้กว้างอีกทีหนึ่ง เพื่อจะจับตัวมันให้ได้ถนัดชัดเจนยิ่งขึ้น. เมื่อเรานอนหลับ,
แรกทีเดียวที่จะต้องนึกถึง เมื่อเรานอนหลับสบาย อย่างนี้ มันก็ไม่เกิดความรู้สึก
เป็นตัวกู-ของกู เหมือนกัน; เราเห็นคเหินเยวเราก็ต้องพักผ่อนตามธรรมดา.
แต่อย่างนี้มันไม่ใช่ฝีมือของเรา มันเป็นของธรรมชาติ; ฉะนั้นเราไม่พูด
ถึงตอนนี่. ที่จริงเวลานั้น ก็เป็นเวลาว่างจากตัวกู-ของกูเหมือนกัน; มันเป็น
ตามธรรมชาติ เป็นฝีมือของธรรมชาติ เราอย่ารับเอามาเป็นเรื่องของเรา
เป็นวิชาความรู้ของเราเลย. แต่ขอให้เข้าใจว่า แม้อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องว่าง
จากตัวกู-ของกู แล้วมันสบาย, แล้วมันมีความสุขเหมือนกัน.

ถ้าเราไม่ว่างจากตัวกู - ของกูตามธรรมชาติชนิดนี้แล้ว เราเป็นบ้า
ไม่ได้มันนั่งคุยกันอยู่อย่างนี้; เป็นบ้าตายนานแล้ว. ฉะนั้นว่างจากตัวกู-ของกู
ตามธรรมชาติ เช่น นอนหลับ อย่างนี้มันก็มีประโยชน์มหาศาล ที่ชีวิตนี้จะทรง
อยู่ได้. แต่ด้วยเหตุที่เป็นของธรรมชาติ เราก็จะไม่พูดถึงว่า เป็นเรื่องที่เรา
ปฏิบัติหรือทำมันขึ้นมา; ถึงแม้ว่า เราเข้าห้องนอน นอนก็ไม่ใช่เรื่องของเรา
ไปจัด - ไปทำ หรือไปบังคับมันได้.

ที่นี้เหลือเรื่องต่อไปก็คือว่า เรื่องประจวบเหมาะกันเข้า จิตว่างจาก
ตัวกู; เช่น แยกมาเยี่ยมสวนโมกข์ เข้ามาในสวนโมกข์ ในสถานที่อย่างนี้,
นั่ง นอน ยืน เดินอยู่อย่างนี้, เป็นความประจวบเหมาะกันพอดีกับธรรมชาติ

ที่มีอยู่อย่างนี้; เขาก็ว่างจากตัวกู - ของกู ได้ จะเห็นเห็นอยู่อย่างสบาย ยิ้มกริ่ม เป็นสุข ถึงกับบ่นออกมาว่า 'ไม่รู้ทำไมมันจึงเย็นสบาย, 'ไม่รู้ทำไมใจคอมันสบายจริง, บอกไม่ถูก; บางคนพูดอยู่อย่างนี้บ่อย ๆ ก็มี. นี่ก็คือว่างจากตัวกู - ของกู มันจึงสบาย; แต่ว่าความว่างอันนี้มันเป็นเรื่องประจวบเหมาะ เป็น *co - incident* ของผู้ใดที่ช่วย ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ที่ช่วย; ในภาษาบาลีเรียกว่า ททังคะ - ประกอบอยู่ด้วยองค์อันนั้น; ก็หมายความว่า ประจวบเหมาะ.

อันนี้เราจะไม่สนใจเสียทีเดียวก็ได้ เพราะว่าเราอาจจะเลือกได้ : เราไปสู่อะไร ๆ มันเหมาะสมที่สุด ที่จิตของเราจะเป็นอย่างนั้นได้; เราจึงวิ่งไปชายทะเลบ้าง ไปพักผ่อนบนภูเขาบ้าง หรือไปตามสถานที่ที่ธรรมชาติมันช่วยให้เราหายอารมณ์ร้าย. เรื่องอารมณ์ร้ายทั้งหมดมันเกี่ยวกับตัวกู - ของกู ทั้งนั้น. ที่นี้เราก็ไปหาที่ ๆ จะช่วยให้หยุดอารมณ์ร้าย โดยไม่ต้องทำอะไร ธรรมชาติมันช่วยเหมือนกัน; อย่างนี้เรียกว่าประจวบเหมาะเหมือนกัน. นี่ก็คือความว่างอย่างที ๒. ส่วนอย่างที ๑ ก็คือเป็นไปอย่างธรรมชาติล้วน ๆ เช่น นอนหลับ เป็นต้น. อย่างที่ ๒ คือประจวบเหมาะ อย่างที่ว่ามานี้.

อย่างที ๓ เราบังคับ. เราระวัง เราจัดแจงมัน; นี่คือการศึกษาเล่าเรียนเรื่องทำกรรมฐาน ทำวิปัสสนา แล้วเราปฏิบัติอยู่ตามนั้น; เป็นความว่างเพราะผลแห่งการปฏิบัตินั้น. แต่มันก็เป็นช่วงขณะที่เราปฏิบัติได้ บางเวลาเราก็เผลอไป หรือว่ายังปฏิบัติไม่ได้โดยเด็ดขาด; มันก็เป็นได้ชั่วเวลาที่เรายังบังคับไม่ได้. อย่างนี้มันก็ดีขึ้นมามากแล้ว ดีกว่าอย่างที ๑ ที ๒; เพราะว่าเราต้องการเมื่อไรก็ได้; และถ้าเราทำ จนทำได้ มันก็คุ้มได้มาก, จะคุ้มได้ดี จะคุ้มได้มาก. เราฝึกการปฏิบัติจนเคยชินเป็นนิสัยก็คุ้มได้มาก, มีความสบายมาก. ผู้ที่ปฏิบัติธรรมบำเพ็ญสมณธรรมอะไรอยู่เป็นประจำ ก็มีส่วนที่จะมีความสุขมากอย่างนี้.

ถัดไป ถือเป็นอย่างที ๔ ก็คือว่า ว่างเพราะกิเลสมันหมดจริงๆ แล้ว
ได้แก่ความว่างของพระอรหันต์ ความมีจิตว่างของพระอรหันต์ คือหมดกิเลสแล้ว.
สำหรับพระอริยบุคคลชั้นต้นๆ เช่น พระโสดาบัน พระสกิทาคามี พระอนาคามี
อย่างนี้ก็มีความว่าง แต่ยังไม่ถึงที่สุด; กิเลสมันยังไม่ดับทุกอย่าง ยังเหลืออยู่
บางอย่าง อย่างนี้มันก็ว่างตามส่วน; แต่สงเคราะห์เข้าไปในพวกที่ ว่างอย่าง
พระอรหันต์ คือท่านละกิเลสส่วนใดได้ กิเลสส่วนนั้นไม่มาทำวุ่นอีก ฉะนั้นจึง
ผิดกันกับว่างที่เราบังคับมัน.

คุณครูให้ตีเกิด ถ้าจะนับให้หมด มีตั้ง ๔ อย่าง : อย่างแรกก็คือ เช่น
หลักตามธรรมชาติ เป็นต้นนี้ อย่าเอาดีกว่า แต่ก็นับเป็นเลขหนึ่ง. ที่นี้
สามอย่างถัดมา นี่ก็คือสิ่งที่จะต้องสนใจ :-

- ว่างเพราะสิ่งแวดล้อมประจวบเหมาะ พยายามจัดสิ่งแวดล้อมให้เกิดผลอย่างนั้น ;
- ว่าง เพราะเราบังคับไว้ได้, ทำการบังคับ ทำกัมมฏฐาน ทำวิปัสสนาบังคับเอาไว้.
- ว่าง ก็เพราะว่าหมดกิเลส.

นี่แหละคือความว่าง ที่เป็นความว่างจริงๆ ไม่ใช่อัมพาต. ส่วน
ว่างอัมพาตนั้น เป็นการแก้งว่า; ว่าว่าง เพราะกูไม่มีคิดอะไร แล้วก็เที่ยว
ทำสิ่งลามกอนาจารต่างๆ; มีข้อแก้ตัว ว่ากูไม่มีคิดอะไร; นี่เรียกว่า ว่าง
อัมพาต. บางคนไม่เข้าใจ แล้วเอาเรื่องว่างอัมพาตนี้ขึ้นมาพูด เป็นความว่าง
แสร้งว่า, แสร้งกระทำ; มีคนเอาไปเขียนล้อผมก็มี; หนังสือพิมพ์บาง
ฉบับเขียนล้อผมก็มี; เป็นความว่างแบบอัมพาตของผู้เขียนทั้งนั้น; ไม่ใช่
ความว่างตามแบบของพุทธศาสนา. เช่นว่าถ้ามีจิตว่างเสียแล้ว จะรับรู้ใน

หน้าที่ได้อย่างไร; ถ้าจิตว่างเสียแล้ว ก็จะไม่รับรู้ในหน้าที่ของตัว จะไม่รักประเทศชาติอะไรอย่างนั้น. นั้นมันจิตว่างแสร้งว่า, หรือแก้ตัว, เป็นจิตว่างอันธพาล.

ส่วนที่จิตว่างที่ถูกต้องบริบูรณ์อยู่ด้วยสติปัญญา นั้น ต้องรู้ว่า ทำหน้าที่, จะต้องทำหน้าที่อะไรบ้าง ก็ทำหน้าที่อันนั้น ทำหน้าที่ทุกอย่างด้วยสติปัญญาทั้งนั้น ไม่ได้ทำด้วยความมูมานะ เป็นตัวกู - ของกู เป็นกิเลสตัณหา. จะปฏิบัติหน้าที่ด้วยความรักประเทศชาติ หรืออะไรก็ตาม นี่ก็ทำด้วยสติปัญญาทั้งนั้น **ว่างจากตัวกู-ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา** นี้พูดเป็นคำกลอน คือว่าว่างจากความสำคัญมั่นหมายว่าตัวกู-ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา เช่นเป็นทหารไปรบก็รบเพราะรู้สึกสำนึกในหน้าที่ หน้าที่นั้นคือธรรมะอย่างหนึ่ง, **ธรรมะคือหน้าที่** **หน้าที่คือธรรมะ**; ฉะนั้นถ้ามีสติปัญญาทำหน้าที่ มันก็คือปฏิบัติธรรมะ.

ทหารไม่ไปรบด้วยความโกรธ ความเกลียด โมโห โทโส, ตัวกู ตัวมึง เอาให้ตาย; ถ้าไปรบกันด้วยวิธีอย่างนั้น ก็คือฆ่าคน และเป็นบาป. ถ้าวรบด้วยจิตที่บริสุทธิ์ ทำหน้าที่ที่ควรทำ ถูกต้องตามเพศของขรวาส หรือหน้าที่ ที่เป็นทหาร อย่างนั้นก็ไม่ใช่บาป เพราะการฆ่าคน; เพราะการทำหน้าที่เพื่อรักษาความเป็นธรรม หรือความถูกต้องเอาไว้ ไม่มีเจตนาฆ่าคน คือไม่ทำด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง, แต่ทำด้วยสติปัญญา. ฉะนั้นคนที่มีความจิตว่างอย่างถูกต้องตามหลักของพระพุทธศาสนา จะทำหน้าที่ทุกอย่างได้แล้วแต่ว่าตนกำลังอยู่ในสถานะเช่นไร อย่างไร, ไม่ว่าจะ เป็นขรวาส หรือบรรพชิต.

ถ้าเป็นขรวาส ก็เป็นขรวาสระคับไหนด; เป็นชาวไร่ ชาวนา, เป็นอุบาสก อุบาสิกา ฯลฯ ก็ทำหน้าที่ ที่ควรทำได้ ด้วยจิตที่ไม่เจืออยู่ด้วย

ตัวกู-ของกู; ให้เจืออยู่ด้วยสติปัญญา รู้จักหน้าที่. แต่ว่ามันทำยาก มันมักจะผลอด้วยเรื่องตัวกู-ของกู; ถ้าทำไปด้วยเรื่องตัวกู-ของกู มันก็เป็นบาปอย่างเช่น โถนา มันก็เป็นบาป เพราะได้ทำสัตว์ตาย; รู้อยู่แล้วก็ช่างหัวมัน มันอยากมาอยู่ตรงนี้ ก็เลยไถให้มันตายเสียเลย จะเป็นกบ เขียด เป็นปูนา อะไรก็ตาม, โมโท โทโสอย่างนี้ ก็เป็นบาป. แต่ถ้ามีความรู้สึกมีสัมปชัญญะ มีปัญญาทำหน้าที่ที่ควรทำ ไม่ไปโกรธแค้น ไม่โมโทโทโสอะไร ก็ไม่เห็นจะบาปอะไร ไม่มีเจตนาจะฆ่ามัน. เพราะฉะนั้นการมีจิตว่างอย่างถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนานั้นป้องกันบาปได้.

คุณทบทวนดูอีกทีก็ได้ว่า เมื่อพูดว่า “ว่าง-ว่าง-ว่าง” นั้นมันว่างอันธพาลอยู่พวกหนึ่ง ที่เป็นข้อแก้ตัว : กุจิตว่าง ไม่มีบุญ ไม่มีบาป, ไปปล้นไปฆ่า ไปอะไรก็ตามใจ ไม่มีบาป, ไปทำชั่วชนิดไหนก็ไม่มีบาป; นั้นมันจิตว่างอันธพาล ไม่ต้องพูดถึง. ที่นี้ที่ไม่เกี่ยวกับอันธพาล ก็ยังจะต้องดูว่า มันเป็นอะไรกันแน่. ถ้าเป็นเรื่องทางวัตถุ ทางฟิสิกส์ คำว่า ความว่างนี้ หมายถึงไม่มีอะไร. ถ้าเป็นเรื่องทางจิต ความว่างนี้หมายถึงจิตไม่นึกคิดอะไร. แต่ถ้าเป็นเรื่องทางสติปัญญา ทางนามธรรม ทางวิญญาณ นี้หมายความว่า ว่างจากความรู้สึกที่ว่า ตัวกู-ของกู. ฉะนั้นจะต้องบัญญัติให้ชัดว่า “ความว่างจากความรู้สึกว่าตัวกู-ของกู”.

ความว่างจากความรู้สึกว่า ตัวกู-ของกู นี้ยังแบ่งเป็นชั้น ๆ ชั้น ๆ ได้อีก : ชั้นที่ว่างตามธรรมชาติ เช่นนอนหลับ เป็นชั้นพื้นฐานทั่วไป. ว่างเพราะประจวบเหมาะของสิ่งแวดล้อม นี้ก็ชั้นหนึ่ง. แล้วก็ว่างเพราะเราจัดทำบังคับไว้ ควบคุมไว้ นี้อย่างหนึ่งชั้นหนึ่ง. อันสุดท้ายก็คือว่างเพราะหมกมิดเลส. แต่รวมความแล้ว ก็จะมี ความหมายอยู่ที่ ว่างจากตัวกู-ของกู จึงจะถูกต้อง.

เมื่อนอนหลับมิได้เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา ฉะนั้นตัดออกไป; เหลืออยู่แต่เรื่องสามอันนี้แหละ : ว่างเพราะประจวบเหมาะ แล้วก็มีสติปัญญาอยู่, สบายอยู่, เป็นสุขอยู่; แล้วก็ว่างเพราะ ช่มบังคับไว้ ก็ยังมีสติปัญญามากขึ้นอีก; แล้วว่างเพราะหมกกิเลส ก็อยู่ด้วยวิชา ด้วยสติปัญญา ยิ่งขึ้นไปอีก เพราะกิเลสเป็นความโง่.

นี่แหละความว่างที่เป็นประโยชน์ เกือบแก่ฆราวาสตลอดกาลนานนั้น มันมีความหมายตรงที่ว่า ไม่มีความรู้สึกว่าเป็นตัวกู-ของกู แต่เต็มอยู่ด้วยสติปัญญา รู้จักหน้าที่ ที่จะต้องทำ, และทำหน้าที่นั้นด้วยความเป็นสุขสบาย.

ผมพูดว่า “ถ้าพอจิตว่างแล้ว การงานเป็นสุข; ถ้าพอจิตวุ่นแล้ว การงานเป็นทุกข์” ไม่ค่อยมีใครจะยอมฟัง. ถ้าจิตเรวุ่นวายด้วยตัวกู-ของกูนี้ มันก็ไม่มีอะไรที่เป็นสุขเลย; การงานก็เบื่อบรรเทาไปหมด; ถึงทำงานก็ทำเพราะความจำเป็น อย่างนั้นมันก็ไม่มีความสุข. มันทำงานด้วยความโลภบังคับชักชวน ชักจูง มันก็ไม่มีความสุข; ต่อเมื่อทำงานด้วยจิตที่ว่างจากกิเลสอันนี้แหละ; มันจึงจะมีความสุข ใจคอสบาย, จิตใจโปร่ง จิตใจปกติ, จึงจะทำการงานรู้สึกสนุก. บางทีทำให้ผู้อื่น ไม่เอาเองเลย ก็ยังสนุก; หรือว่าสิ่งที่ไม่สนุก สกปรกบ้าง ไม่สวยไม่งามอะไรบ้าง มันก็ยังทำสนุก; ขอให้จิตว่างโปร่งสบาย ทำอะไรได้ด้วยความรู้สึกพอใจ.

ฉะนั้น ฆราวาสที่มีความรู้เรื่องสุญญตา คือความว่างนี้ ก็เป็นฆราวาสที่มีเครื่องรับประกันว่าจะไม่ตกนรกทั้งเป็น, จะเป็นอยู่ด้วยใจคอที่สบาย, ไม่มีความทุกข์ ทุกข์ไม่เป็น : จะได้มาก็หัวเราะได้, จะเสียไปก็หัวเราะเยาะได้. ถ้ามีความรู้เรื่องนี้จริงๆ งานที่ทำมานั้นมันได้กำไร ก็หัวเราะเยาะได้, หรืองานที่ทำนั้นขาดทุน ก็หัวเราะเยาะได้, มีแต่สติปัญญาอยู่เรื่อย; ไม่มีตัวกู-ของกู

ที่จะไปเสียใจ ที่จะไปโกรธหรือไปอะไร. จะเจ็บ ไข้ก็หัวเราะเยาะได้ จะต้องตาย ก็หัวเราะเยาะได้, จะร่ำรวยสบายก็หัวเราะเยาะได้ คือไม่หลงไหล; เรียกว่า ไม่มีความหลงไหลเลยสำหรับผู้ที่มิจิตว่าง ตามแบบที่ถูกต้องของพระพุทธเจ้า.

ผมอยากจะพูดพิเศษออกไปอีกหน่อย คือไปให้ข้อความว่างที่ถูกต้อง ตามแบบของพระพุทธศาสนาว่า “นางสาวสุญญา”. ครั้งหนึ่งเคยพูดกัน ด้วยเรื่องนางสาวสุญญานี้ เป็นที่สนุกสนานพอใช้. เขาไม่ชอบความว่าง ขะกอล; คือคนทั่วไปเขากลัวความว่าง เพราะถ้าเขาว่างแล้ว มันไม่มีอะไร; เขาไปคิดนึกอย่างนั้น คล้ายกับว่า มันถูกทิ้งลงมาจากที่สูง มันแคว้งคว้าง— แคว้งคว้างลงมา ไม่มีอะไร; เขาเรียกว่าความว่าง เขาไม่ปรารถนาเลย ไม่สนใจ ในเรื่องนี้เลย ที่นี้เราก็ก็น่าแปลกเขาบอกว่า ความว่างนี้เป็น นางสาวที่สวยงามที่สุด แล้วก็สาวเสมอ คือไม่รู้จักแก่; ใครได้แต่งงานด้วยจะเป็นคนไม่มีความทุกข์ อีกต่อไป, ใครได้สมรสด้วยนางสาวสุญญานี้แล้ว จะไม่มีความทุกข์อีกต่อไป. เขาก็จะอยากฟัง อยากรู้เรื่อง ขอให้อธิบาย; นี่เป็นอย่างนี้.

ที่นี้ผมก็ตั้งปัญหาเพื่อให้เขาตัวเอง คิดเอาเอง คือตั้งปัญหาว่า ถ้าสมมุติ ว่า โดยวิธีไหนก็ตาม, พระเจ้าหรือเทวดาก็ตาม ให้หีบเพชรที่ประดับด้วยมณี รัตนะอะไรทุกอย่าง สารพัดอย่าง. ตัวหีบก็เป็นทองคำที่เป็นเนื้อดี แล้วประดับ ด้วยเพชรพลอย ไข่มุกอะไรนานาชนิด; หีบทองคำฝังเพชร ฝังทับทิม ฝังพลอย แล้วยังมีตาข่ายไข่มุกอย่างแพ่ง อย่างดี อย่างวิเศษ มาเป็นผ้าสำหรับคลุมมันอีก; พูดกันให้สุดความสามารถที่จะพูดได้; แล้ว หีบใบนี้คุณจะไปใส่อะไร? หีบใบนี้ คุณจะไปใส่อะไร? ถ้าเอาไปใส่เงินก็บ้าเต็มที เพราะตัวหีบมันทำด้วยทอง ประดับ เพชร แล้วคลุมด้วยไข่มุก; ซีนเอาเงินมาใส่หีบนี้ มันก็เป็นเรื่องบ้า. ถึงแม้เอา เพชรไปใส่ลงในหีบ มันก็ยังเป็นเรื่องบ้า; เพราะตัวหีบมันแพ่งกว่าเสียอีก มัน

เป็นเพชร เป็นอะไรรวมกันมากมาย. บางคนคิดออก ว่าเอาไว้ใส่สัญญาภูเงิน; แล้วก็จึงดูเถิดอย่างนั้นมันก็ยิ่งบ้าใหญ่ไปอีก, ใส่กระดาษสัญญาภูเงิน, คนที่มีสติสัมปชัญญะในทางธรรมะหน่อย ก็บอกว่า ใช้ใส่กระดูกแม่ ก็ยังเข้าที่กว่า, เอากระดูกพ่อแม่ใส่ในหีบนี้ มันก็ยิ่งเข้าที่กว่า; ผลสุดท้ายก็ไม่มีใครรู้ว่าเอาอะไรใส่ในหีบใบนี้จึงจะสมกัน.

ผมบอกว่า นางสาวสุญญาเท่านั้น ที่จะมีค่ามากพอ ที่จะใส่ลงไป ในหีบใบนี้. พวกนั้นก็เลยอยากรู้อีก นางสาวสุญญาตามากขึ้นไปอีก อันได้แก่สิ่ง ที่มันจะทำให้เราไม่มีความทุกข์เลย กล่าวคือธรรมเรื่องความว่างจากตัวกู-ของกู ที่จะทำให้บุคคลไม่มีความทุกข์อีกต่อไป. นี่ทำไมจึงว่าสาวเสมอ? ก็เพราะว่า มันไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง. ถ้าพูดว่าความว่างนั้นมันหมายถึงไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง มันเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น ไม่เปลี่ยนแปลง; หมายความว่า เป็นสาวเสมอ ไม่มีโตขึ้น หรือว่า ชรา หรือว่าตาย อย่างนี้ไม่มี; นี่คือความหมายที่แท้จริงของคำว่า อนัตตา หรือ สุญญา ไม่มีอะไรปรุงแต่ง; นี่เพราะมัน ทำให้คนหมดความทุกข์ ดับความทุกข์ทุกชนิดได้; ฉะนั้นมีค่าสมควรที่จะมานอน อยู่ในหีบนี้.

ที่นี้ถามว่าทำอย่างไร จึงจะได้แต่งงานกับนางสาวสุญญา? ก็บอกว่า ถ้ายังขึ้นเป็นผีที่มีหางไหม้ไฟอยู่อย่างนี้ มันก็แต่งงานไม่ได้หรอก. เพราะนางสาวสุญญาไม่ยอมแต่งงานกับผี ที่หางติดไฟอยู่อย่างนี้; คือคนโง่ ๆ ที่มีตัวกู-ของกู มีโลก มีโกรธ มีหลง เหมือนกับไฟติดอยู่ที่หางไม่รู้จักดับ; ไม่ติดอยู่ที่ตัวก็ยังคงติดอยู่ที่หาง; เรียกว่าปีศาจที่หางไหม้ไฟอยู่อย่างนี้ ไม่มีวันที่จะได้แต่งงานกับนางสาวสุญญา. มันต้องดับไฟนี้เสียซิ, แล้ววาระสุดท้ายก็ดับไฟที่เหลือติดอยู่ที่หางนั้นเสีย. ถ้าคุณอยากจะทำแต่งงาน ก็ต้องพยายามซิ, ก็เหลือวาทูซิ ว่าที่หางของตัวมีไฟอยู่หรือเปล่า. มันก็เลยรู้สึกว่าเป็นการดำ ที่ว่า มีหาง;

คือมันโง่ เหมือนกับสัตว์ที่มีหาง, แล้วที่นั่นมันมีไฟระคะ โทสะ โมหะ อยู่ที่ ความโง่, ไฟติดหางอยู่เสมอ; ให้ดับที่นั่น ดับไฟที่หาง เลิกมีหาง เลิกเป็น ตัวสัตว์โง่ ๆ เสียที ก็จะต้องงานกับนางสาวสัญญาตาได้. นี่เป็นเรื่องบุคคลาธิษฐาน พุคฺชนเพื่อช่วยความจำ เกี่ยวกับเรื่องสัญญาตานี้; คุณจะไปเล่าให้ขบขัน หรือ สนุกขบขันไปกว่านี้ก็ได้อีก.

ของประเสริฐที่สุดของมนุษย์ก็คือ นางสาว “สัญญาตา” เหมาะที่จะ เอาไปใส่ในหีบใบที่ว่า, ไม่มีอะไรเหมาะเท่า. มันเป็นความหมายของคำว่า นิพพาน : *นิพพานํ ปริมํ สฺยุณํ* - นิพพาน คือว่างอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้น นางสาวสัญญาตานี้เป็นภาพพจน์ของนิพพาน; ฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” จึงควรจะมาอยู่ในหีบใบนี้ ซึ่งหมายถึงจิตใจที่เฉลยวณลาต สะอาด สว่าง สงบ, แล้วแต่จะพูด. เราเอาความหมายของคำว่า “สัญญาตา” มาเป็นธรรมะที่ดับร้อน, ไม่มีร้อนที่จะดับร้อนได้. คุณไปคิดเถิดเรื่องกิเลส ตัวไหนก็ตาม มันต้องดับด้วย สัญญาตาทั้งนั้นแหละ; แต่บางทีโง่มองไม่เห็น อธิบายไม่เป็น. ความโลภ ก็ต้องดับด้วยสัญญาตา ความโกรธก็ต้องดับด้วยสัญญาตา ความหลงก็ต้องดับด้วย สัญญาตา; ไม่ว่าไฟชนิดไหน ที่ไหม้จิตใจของมนุษย์อยู่นี้ มันต้องดับด้วยสัญญาตา.

ที่นี้ ขรรษานั้นแหละเป็นพวกที่อยู่ใกล้ไฟมาก, มีเรื่องที่จะเกิดเป็น ไฟลุกมาก มากกว่าบรรพชิต; เพราะฉะนั้น ขรรษาจะต้องมีสัญญาตามากกว่า บรรพชิต; เพราะมีไฟมาก ก็ต้องการน้ำที่จะดับมาก. เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ชอบด้วยเหตุผลอย่างยิ่งว่า *เรื่องสัญญาตา เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่ขรรษาทั้งหลายตลอดกาลนาน*; เพราะสัญญาตาเป็นเครื่องทำให้ไฟ หมดไป. ความว่างนี้ทำให้ตัวกู - ของกู *conception* อันนี้หมดไป; แล้วมัน จะเกิดโลก เกิดโกรธ เกิดหลง ได้อย่างไร? หรือว่าถ้ามันกำลังเกิดอยู่ พอมีสติ ถึงขั้นนี้มันก็ดับทันทีเหมือนกัน.

เราจะเอาความหมายที่กว้าง ๆ ออกไปอีก มันก็ได้ ทั้งป้องกัน และ
 ทั้งแก้ไข, ตลอดจนทั้งได้รับความสุข. คำว่า “สุญญาตา” นี้ใช้ได้ทั้งแก่เหตุ
 และแก่ผล : แก่เหตุ ก็คือใช้ได้ทั้งการป้องกัน และการแก้ไข; แก่ผล – ก็คือว่า
 มันเป็นสุขอย่างยิ่ง, นิพพานนั้นเป็นความสุขอย่างยิ่ง เพราะว่างจากตัวกู – ของกู
 ไม่มีกิเลสเกิดได้. เพราะฉะนั้น ถ้ามีความรู้เรื่องสุญญาตาอย่างถูกต้องอยู่แล้ว
 มันยากที่จะเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง. ถ้าปฏิบัติได้ตัวแล้ว
 มันเกิดไม่ได้เลย. ถ้าขรรยาวาสได้รับการอบรมสั่งสอน เรื่องนี้มาแต่อดีตแต่ก่อนแล้ว
 ก็ไม่มีทางที่จะทำผิด; มีแต่จะเจริญด้วยวิชา ความรู้ ด้วยภูมิธรรม
 ของจิตใจ สูงขึ้นทุกที, ไม่ทันตายก็ได้เป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้น
 จึงว่า **มีความรู้เรื่องสุญญาตาอยู่นั้น มันคือการปฏิบัติธรรมโดยอัตโนมัติ ในตัว
 มันเองอยู่ตลอดเวลา.**

ความรู้ที่ถูกต้องเรื่องสุญญาตานี้ จะทำให้ในชีวิตของเราเป็นการ
 ปฏิบัติธรรมอยู่โดยอัตโนมัติ และตลอดเวลา; นี่มีค่ามากอย่างนี้, ถ้าความรู้
 เรื่องนี้มีอยู่ มันจะทำอะไรผิดไม่ได้, จะไปลักขโมย ไปทำอะไรใครไม่ได้
 ทั้งนั้นเลย; จะไปฆ่าเขา จะไปลักเขา ล่วงเกินของรักเขา ไม่ได้ไปทุกอย่าง;
 มันเป็นอัตโนมัติ ที่ทำให้ทำไม่ได้ เพราะความรู้อันนี้มันถูกต้อง มันทำไม่ได้.
 ความโง่ ที่เป็นตัวกู – ของกูนั้น มันทำได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติด้วยเหมือนกัน :
 ทำบาป ทำชั่ว ทำอะไรได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติ. ส่วนที่ว่างจากตัวกู – ของกูนี้
 เป็นสติปัญญาที่มันทำผิด ทำชั่วไม่ได้ทุกอย่างโดยอัตโนมัติ; เป็นการทำความดีอยู่.
 นี้เรียกว่าเป็น “มิ่งขวัญ” หรืออะไรก็ตามแล้วแต่จะเรียก ของขรรยาวาส; เป็น
 สวัสดิคมงคล เป็นศรี เป็นมิ่งขวัญ เป็นที่พึ่ง เป็นอะไร ของขรรยาวาส;
 จะทำให้เกิดสิ่งที่เรียกกันว่าประเสริฐที่สุด หรือตัวพุทธศาสนา กล่าวคือ
มัชฌิมาปฏิปทา.

คุณอย่าลืมนะว่า ผมได้พูดแล้ว เรื่องมัชฌิมาปฏิปทา ว่านั่นคือ ตัวของ พุทธศาสนา; นั่นคือการทำไม่ผิด มีแต่ความถูกต้อง เป็นความถูกต้องอยู่เสมอ. ถ้ามีความรู้เรื่องสุญญาตา มันจะเป็นมัชฌิมาปฏิปทา โดยอัตโนมัติอยู่เสมอได้ มันจะเกิดความพอดี เป็นกลางในทุกอย่าง คือไม่มากไม่น้อย, ไม่สูงไม่ต่ำ จะถูกต้อง และพอดีไปหมด. เกี่ยวกับขรรษาก็อยากจะระบุว่า มีการแสวงหา, มีการมีไว้, แล้วก็มีการใช้จ่ายบริโภค, แล้วก็มีการเพศ เรื่องกามารมณ์, เรื่องเกียรติยศชื่อเสียง; ถ้าทำให้ถูกต้องพอดีแล้ว ไม่มีโทษ. แสวงหาให้พอดี และถูกต้อง, มีไว้ให้พอดีและถูกต้อง, แล้วก็ใช้จ่ายไปให้พอดีและถูกต้อง; ๓ เรื่องนี้เป็นเรื่องทางวัตถุ เป็นเรื่องทรัพย์สินสมบัติ; ความรู้เรื่องสุญญาตาช่วยได้ ในการที่จะทำให้มันพอดีและถูกต้องแม้ที่เป็นขรรษา.

พอมาถึง เรื่องกาม เรื่องความรู้สึกที่เกี่ยวกับเพศ หรือประกอบ กิจกรรมระหว่างเพศ อย่างนี้ ถ้ามีความรู้ที่ ทุกสิ่งทุกอย่างมันเป็นเรื่อง ยึดมัน ถือมัน เป็นตัวกู - ของกู ไม่ได้แล้ว; แล้วมันจะทำแต่พอดี ทำแต่ที่ถูกต้องที่ควร ที่พอดี; ประกอบกิจกรรมระหว่างเพศ ชนิดไหนก็ตาม แต่ที่พอเหมาะพอดี หรือถูกต้อง หรือเท่าที่จะเป็นอาหารให้ทางจิตใจที่จำเป็นอยู่อย่างหนึ่ง เมื่อยังละ ไม่ได้. เหมือนกับเรากินข้าว ปลา อาหาร กินแต่พอดีและถูกต้อง; แล้วรส ของเพศนั้นก็เหมือนอาหารทางจิตชนิดหนึ่ง ก็กินแต่พอดีและถูกต้อง หรือว่าให้มัน เป็นเรื่องของการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์ มากกว่าที่จะเป็นเรื่องลุ่มหลง อย่างลุ่มหลง หลับตาทางกามารมณ์. เมื่อเป็นอย่างนี้ กิจกรรมระหว่างเพศ มันก็เป็นไป อย่างถูกต้องและพอดี. นี่เป็นความรู้เรื่อง สุญญาตาด้วยเหมือนกัน.

เกี่ยวกับ เกียรติยศ ชื่อเสียง ถ้ารู้เรื่อง สุญญาตา มันก็ไม่เมายศ ไม่บ้าชื่อเสียง; ถึงจะมียศ มีเกียรติยศ ชื่อเสียง มาให้โด่งดังมากมายอย่างไรนั้น

มันก็หัวเราะเยาะได้, ไม่หลงขยไม่เมาชื่อเสียง; แต่สามารถที่จะจัดการให้ถูกต้องและพอดีว่าจะใช้มันอย่างไร? เพื่อประโยชน์อย่างไร? ควรไม่ควรอย่างไร? พุทให้สั้นก็คือเรื่อง กาม กิณ เกียรติ, พุทเป็น ๓ คำ; เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่เป็นคำที่สั้นที่สุด ที่จะใช้แก่ชีวิตของขรรยาวาส. คุณลองไปคิดดู ไปแยกแยะดู ไปทบทวนไปสอบดูโดยทาง *logic* ก็ได้ ว่ามันจริงไหม? ที่ผมพูดว่าเรื่องขรรยาวาสนั้น ไม่มีอะไร นอกจากเรื่อง ๓ ก. คือ ก. กิณ ก. กาม ก. เกียรติ; เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ. ที่อุตส่าห์เล่าเรียน อุตส่าห์ทำการงาน ประกอบอาชีพ มันก็เพื่ออันนี้แหละ เพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติทั้งนั้น; วัตถุประสงค์และความมุ่งหมายของขรรยาวาส ล้วนเป็นเรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ.

ที่นี้ ถ้ามันโง่ ทำไปอย่างหลับหูหลับตา สามเรื่องนี้ มันจะกลายเป็นนรกทันตาเห็นขึ้นมาเลย. ถ้าทำด้วยตัวกู - ของกูอย่างนั้น เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ จะกลายเป็นนรกทันตาเห็นขึ้นมาทีเดียว, ตกนรกทั้งเป็น. ถ้ามันลืมหิน มีสติสัมปชัญญะอยู่ด้วยเรื่องไม่ยึดมั่นถือมั่นแล้ว, ไม่ทำด้วยตัวกู - ของกูแล้ว เรื่องนี้ไม่เป็นนรก ไม่เป็นไฟ ไม่เผาผลาญอะไร; กลายเป็นสิ่งที่กระทำอย่างถูกต้อง ในเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องทำ; กลายเป็นเรื่องที่เราทำถูกต้องในสิ่งที่เราจะต้องผ่านไป เหมือนการเล่าเรียน และการสอบไล่ นั่นแหละ. เราจะสอบไล่ได้ในสปีริตของความเป็นขรรยาวาส โดยเรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ ไม่ให้เกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. ที่นี้จิตมันก็เลยวิวัฒนาการสูงขึ้นไป จนอยู่เหนือเรื่องนี้.

ฉะนั้น เมื่อเป็นพรหมจารี - อาศรมที่ ๑ ก็อุตส่าห์ศึกษาเรื่องต่างๆ เหล่านี้ให้ดี ให้เข้าใจให้ดี, ควบคุมให้ดี, อยู่ในระเบียบแบบฉบับให้ดี. พอเป็นภคฤหัสถ์ - อาศรมที่ ๒ ก็เอาชนะได้ เรื่องกิณ เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี่ไม่มี

ปัญหาเลย; เป็นคนทำหน้าที่ของมนุษย์ได้ดีที่สุดในการที่จะกิน; ไม่มีปัญหาเลย
ในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติก เรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องหลาน
ทั้งหมดเลย. ที่นี้ไม่เท่าไร ก็เข้าใจเรื่องนี้ทั้งหมด จิตใจมันก็เลื่อนขึ้นไป
อาศรมที่ ๓ เรื่องวนปรัสต์ แล้วก็อาศรมที่ ๔ เป็นสันยาสี ไปในที่สุด; เป็น
แสงสว่างของผู้อื่นในการครองชีวิตอยู่ในโลกนี้.

นี่แหละความรู้เรื่องไม่มีตัวกู - ของกู แล้วปฏิบัติให้ได้ในการที่จะ
ไม่มีตัวกู - ของกู; เรียกว่าได้แต่งงานกับนางสาวสุญญา ที่อยู่ในหีบเพชรนั้น
แล้วไม่มีความทุกข์อีกต่อไป; จะเป็นผู้ทำถูกต้องและพอดี ในทุกเรื่องทุกกรณี
ที่มนุษย์จะต้องกระทำ. พุศให้หน้าชื่นใจกว่านั้น ก็คือว่ามีนิพพานอยู่ตลอดเวลา.
สุญญา แปลว่า ว่างจากตัวกู - ของกู ก็คือไม่มีตัวกู - ของกู คือตายแล้วก่อนตาย.
เป็นผู้ตายแล้วก่อนตาย : คับตัวกูเสียได้นั้น คือ ตาย แล้วก่อนตาย ก็ก่อน
ที่ร่างกายนี้จะแตกดับ. เพราะฉะนั้น เราก็มีเวลาเหลืออยู่มากสำหรับตีมารของ
นิพพาน ได้ประสบนิพพานทันตาเห็น ในปัจจุบันนี้ แล้วก็มีเวลาเหลืออยู่มาก
ที่จะตีมารของนิพพาน.

ถ้าเป็นความว่างแบบประจวบเหมาะ เราก็ได้นิพพานแบบประจวบ-
เหมาะ; ถ้าเป็นความว่างแบบเราข่มเอาไว้ แบบที่เราบังคับเอาไว้ เราก็ได้
นิพพานแบบที่ข่มไว้ หรือบังคับเอาไว้; ถ้าเป็นความว่างแบบหมกกิเลส เราก็ได้
นิพพานแท้จริงโดยตลอดกาล. นิพพานแปลว่าเย็นมีอยู่ ๓ ระดับ : ประจวบเหมาะ
บังเอิญเป็น ก็เป็น ได้ด้วยอำนาจสุญญา, และเป็นความเย็นแบบตถังคินิพพาน
นี่นิพพานประจวบเหมาะ; ถ้าว่างจากตัวกู - ของกู โดยปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ
ระวังอยู่ เป็นสุญญาแบบบังคับไว้ ข่มไว้ เราก็ได้ *วิกขัมภนนิพพาน*, นิพพาน
ที่เราจัดไว้ ที่ควบคุมไว้ เย็นสบายเหมือนกัน; เมื่อเราว่างจากกิเลส เพราะ

กิเลสหมดจริง ๆ มันก็ได้นิพพานสมบูรณ์เป็น*สมุจเฉตนิพพาน* ทันตาเห็นทั้งนั้น, ตลอดชีวิต เย็นเป็นนิพพาน.

นี่คือประโยชน์ของ *สฺยถตปฺปฏิสฺยตฺตา สุตฺตฺนฺตา* ทำให้ขรรยาวาสได้รับนิพพานมาเป็นของขวัญ ไม่ชนิดใดก็ชนิดหนึ่ง ในชาติปัจจุบันทันตาเห็นนี้ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว หรืออีกก็เหมือนชาติ แสนชาติ เหมือนที่เขาพูดกัน. คุณไปฟังดูให้ถี่เถิด ทายกทายิกาตามวัดตามวา เขาว่าอีกหลายเหมือนชาติ . แสนชาติ จึงจะได้นิพพาน. พุทอย่างนั้นก็คือไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร พุทไปตามความเงาหรือตามความที่ได้ยินได้ฟังกันมาอย่างผิด ๆ; เถาผิดพุทผิด แล้วผิดต่อกันมา. นิพพานที่แท้ต้องได้ตั้งแต่ก่อนตาย จึงจะเป็นนิพพาน; ก่อนตายต้องได้นิพพาน, ก่อนร่างกายตายต้องได้นิพพาน; ฉะนั้นให้ตัวคุณนี้ตาย ก็จะได้นิพพาน ก็มีเวลาที่จะได้ชิมรสของนิพพาน ก่อนแต่ชีวิตจะแตกดับ หรือเข้าโลง.

ฉะนั้น ขอให้ขรรยาวาสทุกคนตั้งใจที่จะได้นิพพานชนิดใดชนิดหนึ่งไปตามลำดับ ก่อนที่จะเข้าโลง; นี้ด้วยอำนาจของบุญคุณนี้เอง. ถ้าหมกมุ่นไม่ลายมือของเราจริงๆ ขึ้นมาแล้ว ก็วิ่งมาหาสถานที่ หรือสิ่งแวดล้อมอย่างนี้; จิตว่างดับเย็นเป็นนิพพาน ชนิดตทั้งหมดก็พพานไปได้ ก็ยิ่งดีที่ว่ามากมาย. แล้วก็อุทิศทำศึกษาเล่าเรียน ให้มีความรู้ความเข้าใจในการที่จะบังคับจิตบังคับใจ ตามแบบของอานาปานสติ หรืออะไรก็ตาม ก็จะได้นิพพานที่ดียิ่งขึ้นไปกว่า สูงขึ้นไปกว่า. แต่ยังไม่ใช่นิพพานเด็ดขาด และสมบูรณ์ ก็ต้องปฏิบัติไป ปฏิบัติไป หรือว่าผ่านโลกไปมากแล้ว, ผ่านชีวิตไปมากแล้วจน กิเลส ตัณหา อุปาทาน มันหมดไปแล้ว นั่นแหละจึงจะได้นิพพานจริง. แล้วก็ไม่ต้องพูดกันหรอกว่า เป็นพระหรือเป็นขรรยาวาส ในตอนนี้; เพราะตัวคุณนี้ไม่มีเสียแล้ว จึงไม่เป็นพระหรือเป็นขรรยาวาส. มันเป็นธรรมชาติ ตามธรรมชาติบริสุทธิ์.

จะนั้นลืมนั่นเสียบ้าง อย่าไปยึดมั่นถือมั่นว่า เป็นขรรษา หรือบรรพชิต ; มันจะติดตัง ติดตังอย่างติดของเหนียวอยู่ที่นั่น. รู้แต่เรื่องจิต แล้วทำจิตให้มันเจริญ, ทำหน้าที่การงานให้ถูกต้อง โดยเฉพาะหน้าในปีปัจจุบันนั้น ๆ แล้วมันก็ติดของมันเองอยู่ในตัว. เจริญขึ้นไปในตัว, อย่างน้อยก็ได้นิพพานพื้นฐาน คือรู้จักจัด รู้จักทำ ให้มันเย็น, ควบคุมให้มันเย็นจนชินเป็นนิสัย ต่อไปในข้างหน้า มันก็เด็ดขาด คือความเคยชินที่จะเกิดตัวกู-ของกูมันถูกทำให้ร่อยหรอลงไป ร่อยหรอลงไป จนไม่มีเหลือ, มันเกิดอีกไม่ได้. นั่นคือความเป็นผู้ หมกอุปาทาน หมกกิเลส ตัณหา คือหมกการเกิดแห่งตัวกู-ของกู ก็เรียกว่าเป็นพระอรหันต์ โดยสมบูรณ์.

อย่าไปถือว่า เรื่องอรหันต์ เป็นเรื่องสูง จนขรรษาไม่ควรจะแตะต้อง หรือไม่ควรนึกถึง. ถูกแล้วเราไม่ควรนึกถึงคำว่า “อรหันต์” เลย อย่าไปนึกถึง มันจะบ้า. แต่ว่า เราจะนึกถึงเพียงแต่ว่า ทำอย่างไรจะไม่เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู-ของกูนี้. ขอให้ทำให้ชินเป็นนิสัยจนหมดความเคยชินที่จะเกิดเป็นตัวกู-ของกู แล้วที่จะเป็นอรหันต์ หรือไม่เป็นอรหันต์ ก็ค่อยรู้จักกัน ; และแม้ไม่ต้องรู้จักก็ได้, รู้แต่เพียงว่า เกี้ยวมันสบาย ไม่มีทุกข์เลยก็พอแล้ว. เกี้ยวมันมีแต่ความเย็นที่แท้จริง, ไม่มีความร้อนเลยตลอดเวลา จนกว่าเปลือกคือร่างกายนี้จะแตกดับไป ; นี่ก็เรียกว่า นิพพานก่อนตาย. นิพพาน นั่นคือต้องตายเสียก่อนตาย ; มีความหมายอย่างนี้.

นี่ขอให้คุณมองให้เห็นสิ่งสำคัญที่สุดสิ่งหนึ่ง หรือข้อหนึ่ง คือว่า เรื่องที่ประเสริฐที่สุดนั้น ไม่ใช่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ; **สิ่งที่ประเสริฐที่สุดนั้นคือเรื่องไม่มีความทุกข์เลย.** ภาวะของจิตที่ไม่มีความทุกข์เลย เพราะไม่เกิดตัวกู-ของกูนั้นเป็นเรื่องสูงสุด เรื่องที่สุด ชีวิตมันต้องไปถึงนั้น ต้องไปจบที่นั่น

จึงจะไม่เสียที่ที่เกิดมา. ส่วนเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติยศ นั้นเป็นเหมือน กับอุปกรณ์. เครื่องอุปกรณ์ เพื่อชีวิตเป็นอยู่ได้ แล้วชีวิตวิวัฒนาการด้วยความรู้ ด้วย *experience* ต่าง ๆ โดยเฉพาะ *experience* ทางวิญญาณ ทางฝ่ายค่านามธรรม ที่สูง. ฉะนั้นเรื่องเราศึกษาเล่าเรียน เรื่องอาชีพ เรื่องงาน เรื่องเงิน เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นั้นมันเป็นข้อสอบในการศึกษา และข้อสอบไล่ชั้นต้น ๆ ต้น ๆ เรื่อยมา; แล้วมันก็ไปสูงสุดอยู่ที่มัจฉิใจชนิดที่อยู่เหนือสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด. มันวัดได้โดยที่ว่าเดี๋ยวนี้มันหมดความยึดมั่นเป็นตัวกู-ของกู, เย็นเป็นนิพพาน อยู่ตลอดเวลา; เมื่อร่างกายมันแตกดับไป ก็หมดเรื่องกัน ก็เรียกว่า หมดปัญหา.

เราจะเชื่อว่าตายแล้วเกิดอีกหรือไม่เกิดอีกก็ตามใจเถิด เราต้องทำ อย่างนี้ อย่างเดียวเท่านั้นแหละ คือทำลาย “ตัวกู-ของกู” นี้อย่างเดียวนั้น. ถ้าสมมุติว่า จะมีการเกิดอีก ก็ต้องทำอย่างนี้; หรือว่าตายแล้วจบกัน มันก็ต้องทำอย่างนี้ เพื่อให้ได้สิ่งนี้ก่อนตาย. ถ้าเรายังไม่ได้ มันจำต้องตาย เสียก่อน ชาติหน้ามันก็ต้องดีเหมือนกัน เพราะเราทำอย่างนี้ ชาติหน้าต่อไป ๆ มันก็ต้องดียิ่ง ๆ ขึ้นไป. ฉะนั้นเรื่องว่าตายแล้วจะไปเกิดอีกหรือไม่ อย่าไปคิด; คิดแต่ว่าเดี๋ยวนี้เราจะต้องทำอย่างนี้ ให้สุดความสามารถของเรา ก็เป็นการถูกต้อง สำหรับผู้ที่เกิดอีกหรือไม่เกิดอีก ทั้งสองพวก. เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ถูกต้องแล้วสำหรับพวกมรณวาสทั้งหลาย ว่า *แบบฉบับ ระเบียบแบบแผนสำหรับปฏิบัติอะไร ๆ ก็ตาม ที่มันเนื่องเฉพาะอยู่กับเรื่อง สัจจญาณ นั้นแหละ เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่มรณวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน.*

นี่คือ เรื่องสัจจญาณ กับ มรณวาส.

วันนี้ พอกันเพียงนี้.

มรณวาส กับ อุดมคติของโพธิสัตว์.

- ๑๔ -

๑ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว ในวันนี้จะได้พู่กันถึงเรื่อง **มรณวาส กับ อุดมคติของ โพธิสัตว์.** ถ้าสังเกตดูจะเห็นได้ว่า เราพูดแต่เรื่องมรณวาส เกี่ยวกับมรณวาสติดต่อกันเรื่อยมา จนกระทั่งถึงวันนี้ ซึ่งเป็นเรื่องอุดมคติของโพธิสัตว์. มีความหมายสำคัญอยู่ที่ตรงคำว่า “โพธิสัตว์”.

คนบางคนอาจจะยังไม่ทราบด้วยซ้ำไปว่า โพธิสัตว์นั้นเป็นพระ หรือ เป็นมรณวาส. เรื่องนี้มันก็ยากอยู่เหมือนกัน; เพราะว่าพวกหนึ่งก็มักจะไต่ยิน อย่างหนึ่ง แล้วมีหลายพวกด้วยกัน บางพวกก็เพิ่งจะประคิษฐ์หลักเกณฑ์ หรือเรื่องราวเกี่ยวกับโพธิสัตว์ขึ้นมาใหม่ เพราะฉะนั้นจึงมีความหมายต่างกัน. แต่ถึงอย่างไรก็ดี ในที่สุดควรจะทราบว่า โพธิสัตว์นั้นเป็นได้ทั้งบรรพชิต และ ทั้งมรณวาส; แล้วส่วนใหญ่ก็เป็นมรณวาส. ยิ่งในฝ่ายเถรวาทเรานี้ด้วยแล้ว

ก็ลดต่ำลงไปจนถึงกับว่า เป็นสัตว์เดรัจฉาน ; อย่างซากกเรื่องลิงล้างหู, โพรสิสัตว์เป็นพญาวานร อย่างนี้เป็นต้น ; แล้วก็เป็นที่ตั้งแต่สัตว์เดรัจฉาน เป็นปลาในน้ำขึ้นมาทีเดียว จนถึงสัตว์บก สัตว์ฟ้า กระทั่งถึงคน ถึงรุกขเทวดา.

ทีนี้เรามาพิจารณาถึงคำๆ นี้คือคำว่า “*โพรสิสัตว์*” : คำว่า *โพรสิสัตว์* ประกอบขึ้นด้วยคำ ๒ คำคือ “*โพรสิ*” คำหนึ่ง แล้วก็ “*สัตว์*” คำหนึ่ง. *โพรสิ* นี้หมายถึงความรู้ หรือความตรัสรู้ ซึ่งถึงถึงเรื่องสูงสุด ; *สัตว์* ก็คือสัตว์นี้เอง. คำว่า *โพรสิสัตว์* นี้เราอาจจะถอดรูปสมาสคำนี้ออกไปได้หลายอย่าง ตามแบบของภาษาบาลี. คำสมาสนั้นเราอาจจะถือเอาความหมายของมันได้ทุกๆ อย่าง ตามที่มันอำนวยความสะดวกให้ออกไปอย่างไร. คำสมาสคำนี้อย่างน้อยก็จะถอดรูปความออกมาได้สัก ๓ อย่างคือ :- *โพรสิสัตว์* แปลว่าสัตว์เพื่อโพรสิ, หรือสัตว์มีโพรสิ, แล้วก็สัตว์ที่ใช้โพรสิ. เพื่อโพรสิ มีโพรสิ ใช้โพรสิ อย่างน้อยก็ได้ ๓ อย่าง อย่างนี้.

สัตว์เพื่อโพรสิ ก็หมายความว่า สัตว์นั้นจะเป็นพระพุทธรเจ้า กำลังพยายามเพื่อให้ได้โพรสิ. *สัตว์มีโพรสิ* ก็หมายความว่า มีโพรสิ มีปัญญา มีอะไรอยู่พอสมควร คือว่าเต็มรูปของความหมาย ของคำว่า *โพรสิสัตว์* ที่มีโพรสิ. *สัตว์ที่ใช้โพรสิ* ก็หมายความว่า เขาใช้สติปัญญาอันนี้ทำหน้าที่การทำงานเพื่อตน หรือเพื่อผู้อื่น ; มันเนื่องกันเกี่ยวกับคำว่า *โพรสิสัตว์* นี้ คือทำประโยชน์เพื่อตนและผู้อื่นทั้งนั้น. แม้ว่า จะแปลว่าสัตว์ที่พยายามเพื่อโพรสิ บางอย่างก็เพื่อตนก่อน เพื่อตนตรัสรู้ก่อน แล้วยังมุ่งหมายจะช่วยผู้อื่น. ทีนี้ *สัตว์มีโพรสิ* ไว้ทำไม? ก็มีไว้ช่วยตน หรือผู้อื่นพร้อมๆ กันไป. *สัตว์ใช้โพรสิ* ก็ถึงถึงประโยชน์ผู้อื่นมากกว่า. นี่แหละ คำว่า *โพรสิสัตว์* เมื่อดูตามรูปศัพท์ตามหลักของภาษา มีความหมายได้อย่างน้อยก็ ๓ ความหมาย. อย่างนี้ เรียกว่าโดยนิตินัย. ทีนี้ตามที่ เป็นจริงหรือว่าโดยพฤตินัย ถ้าเราจะรวมเรื่องราวออกมาทั้งหมด ทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายาน

ก็มีความมุ่งหมายในการกระทำต่าง ๆ กันอยู่ พอที่จะแบ่งได้เป็น ๓ พวกอีก เหมือนกัน.

ความหมายแรก กำลังพยายามเพื่อความเป็นพุทธะ ; นี่คือฝ่ายเถรวาทเรา ให้ความหมายของคำว่า **โพธิสัตว์** นี้ เป็นว่า พยายามเพื่อจะเป็นพระพุทธรเจ้า. ซากต่าง ๆ ๕๐๐ กว่าเรื่องนั้นก็มีความหมายอย่างนี้ทั้งนั้น คือสัตว์บ้าง คนบ้าง รุกขเทวดาบ้าง ที่กำลังฝึกฝนอบรมตนอยู่ ให้เต็มเปี่ยมด้วยคุณธรรม เพื่อจะเป็น พระพุทธรเจ้า. หรือว่าผู้ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้านั้น กำลังเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นมนุษย์ เป็นรุกขเทวดาอะไรก็ได้ แล้วแต่จะพูด. จนกระทั่งชั่วโม่งสุดท้าย ที่จะเป็นพระพุทธรเจ้า ที่ต้นโพธิ์. ยังมีพระพุทธรภาพชื่อเรียกพระองค์เองว่า “ก่อนแต่การตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่” มีพระพุทธรภาพชื่อเล่าเรื่องของพระองค์เอง. คุณจะทำอันดูได้หลาย ๆ เรื่อง จากหนังสือ พุทธประวัติจากพระโษษฐ์. ในหนังสือพุทธประวัติจากพระโษษฐ์ได้ยกเอามาไว้หลายเรื่อง มีถ้อยคำที่พระ พุทธรเจ้าตรัสถึงพระองค์เองว่า **ก่อนแต่การตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่** แล้วก็อยู่ที่นั่น ๆ ได้ทำอะไรอย่างนั้น ๆ. นี่เป็นคติของฝ่ายเถรวาท คือฝ่ายใต้, ได้แก่ ฝ่ายพุทธศาสนาในประเทศไทย พม่า ลังกา มีความเชื่ออย่างนี้.

ส่วนพวกมหายานเขาไม่เห็นอย่างที่เราแล้วเป็นสำคัญ ; เขาให้ ความหมายของโพธิสัตว์ไป ๒ แบบเป็นอย่างน้อย. ที่นี้เราจะติดตามดูว่า มันมี เหตุผล หรือว่ามีความจำเป็นอย่างไร? โพธิสัตว์ฝ่ายมหายานนั้นอาจจะบัญญัติ คำได้ว่า : โพธิสัตว์ คือผู้สนองพระพุทธรโองการ นี้ผมบัญญัติเอาเอง ; แล้ว ก็โพธิสัตว์ คือผู้สมาทานศีลของโพธิสัตว์ ; นับว่ามีอยู่อีก ๒ ความหมาย ; รวมกับ ของเถรวาทด้วยก็เป็น ๓ ความหมาย.

ความหมายที่ ๒ คือ ความหมายแรกที่เป็นของมหายานนั้น มันมี เรื่องที่ค่อนข้างพิสดาร. คุณก็เคยเห็น หรือว่าเคยได้ยิน สิ่งที่เรียกว่า

“อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์”. ที่หน้าภูมิลี้ก็มีอยู่องค์หนึ่ง ที่เสาทางบ่อน้ำนั้นก็มีอยู่องค์หนึ่ง เขาเรียกว่า อวโลกิเตศวรโพธิสัตว์. โพธิสัตว์บางประเภทก็มีหลายองค์ เขาจัดให้ประจำพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ๆ; ทำหน้าที่สนองพระพุทธประสงค์ของพระพุทธเจ้าองค์นั้น ๆ. นี่เป็นเรื่องราวของพวกมหายาน เลยมิเรื่องพิสดารออกไปถึงว่า พระพุทธเจ้านั้นมีหลายระดับ : พระพุทธเจ้าที่เป็นต้นตอแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, แล้วก็พระพุทธเจ้าที่เกิดมาจากฉานของพระพุทธเจ้าองค์นั้น มีอีกหลายองค์, พระพุทธเจ้าที่มาอยู่ในรูปของมนุษย์ธรรมดาสามัญ ก็มีอีกระดับหนึ่ง ชุดหนึ่ง มากมายหลายองค์, รวมกันแล้วหลายร้อยหลายพัน.

พระพุทธเจ้าที่เกิดจากฉานของอาทิพุทธเจ้านั้น มีอยู่องค์หนึ่งที่เรียกว่า “อมิตาภะพุทธเจ้า” แล้วก็พระโพธิสัตว์ประจำพระองค์อมิตาภะพระพุทธเจ้าก็คือ อวโลกิเตศวร นี้. สมัยหนึ่งนับถือกันมากทั้งในประเทศอินเดีย และในประเทศที่พระพุทธศาสนาอย่างมหายานแผ่ไปถึง จนมีรูปพระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรนี้เกิดขึ้นทั่วไป หลาย ๆ ขนาด ขนาดใหญ่ประจำวิหาร ขนาดเล็กประจำบ้านเรือน อยู่บนหลัง. ในประเทศไทยเราก็พบมาก องค์ที่สวยงามที่สุด ก็พบที่วัดพระธาตุที่ไชยา คือองค์ที่วามานนี้. อยากรู้อะไรก็ไปศึกษาทางโบราณคดีอีกส่วนหนึ่งต่างหากก็แล้วกัน ; แต่ที่เราจะพูดกันเท่าที่เกี่ยวกับศาสนา.

ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับทางศาสนาไม่ใช่ทางศิลปะ เข้าใจว่า พวกมหายานตั้งใจที่จะรวบรวมคนให้มาถือศาสนาของตนให้มากที่สุด สมกับคำว่า มหายน, คือยานใหญ่หลวง ใหญ่โต พาคนไปได้มากนี่ คือหมายความว่าจะต้องพาคนไ้ไปด้วย. แล้วส่วนมากของคนในโลกนี้เป็นคนโง่ ชี้อฉลาด; แล้วเราจะมัวมาถือแต่เรื่อง อนัตตา สุญญตา อยู่มันจะเข้าใจได้สักกี่คน. และทางฝ่ายศาสนาอื่น

ที่เป็นคู่แข่ง เช่น ศาสนาพราหมณ์ ฮินดู อย่างนี้ เขามีพระเจ้า คนที่โง่และซ้ชลาตก็ใช้พระเจ้านั้นเป็นที่พึ่ง นับถือ เชื่อ และอ้อนวอน; อย่างนี้มันก็หมกบ่ปัญหาในจิตในใจของเขา. เพราะฉะนั้นคนก็อยากจะถือศาสนาที่มีพระเจ้าช่วย มากกว่าที่จะใช้สติปัญญาช่วยตัวเอง.

ฝ่ายพวกมหายานก็อยากจะให้มีพระเจ้าในพุทธศาสนาขึ้นมาบ้าง; ก่อนนี้ไม่มี. ที่นี้อยากจะให้มีพระเจ้าจะได้อย่างไร ก็เลยบัญญัติเรื่องที่ว่านี้ คือบัญญัติเรื่องของพระพุทธรูปนี้ ให้ขยายออกไป จนมีอาทิพระพุทธรูปเจ้าองค์แรก; แล้วก็พระพุทธรูปที่เกิคมมาจากอำนาจมานของพระพุทธรูปเจ้าองค์แรก; แต่แต่ละองค์ – แต่ละองค์ มีโพธิสัตว์คอยรับสนองพระพุทธรูปประสงค์. พระอมิตาภะพระพุทธรูปเจ้ามีพระโพธิสัตว์องค์นี้ เรียกชื่อว่า “อวโลกิเตศวร”. อวโลกิเตศวรถอดสนธิของคำก็เป็น อวโลกิเต + อิศวะระ. อิศวะระ ก็คือ อิศวร เป็นชื่อเหมือนกับพระอิสวรในฝ่ายฮินดูฝ่ายพราหมณ์. ก็แปลว่า เรามีพระอิสวรให้ประชาชนที่โง่และซ้ชลาต; แล้วก็บัญญัติให้อวโลกิเตศวรนั้น คอยดูแลโลกมองดูโลกอยู่ด้วยความเมตตา ใครต้องการอะไร ก็ขอได้ อ้อนวอนได้ จากอวโลกิเตศวร ซึ่งเป็นผู้ที่จะสนองพระพุทธรูปประสงค์ในการช่วยสัตว์.

ฉะนั้น จึงมีความสำคัญอยู่อย่างหนึ่งว่า อวโลกิเตศวรนี้เป็นผู้รับใช้, มีลักษณะเหมือนเป็นผู้รับใช้ของพระพุทธรูปเจ้าอมิตาภะ; เพราะฉะนั้นที่รูปของอวโลกิเตศวร จึงจะต้องมีพระพุทธรูปที่บริเวณหน้าผาก คือเห็นหน้าผากขึ้นไปตรงเชิงของมงกุฏอยู่องค์หนึ่งเสมอ อย่างน้อยก็องค์หนึ่ง, อย่างมากก็มีหลาย ๆ องค์ ตรงนั้นบ้าง ตรงนี้บ้าง. นี่ก็แสดงความหมายว่า เป็นผู้รับใช้พระพุทธรูปเจ้าด้วย แล้วก็พระพุทธรูปเจ้ารวมอยู่ในรูปอวโลกิเตศวรนี้ด้วย. ฉะนั้นการที่ใครจะไหว้รูปอวโลกิเตศวร มันก็มีความหมายมากออกไป คือไหว้พระพุทธรูปเจ้าด้วย แล้วยัง

ให้อัวโลกิเตศวรนั้นเองด้วย. มันก็เป็นการศึกษาขั้นขึ้นมา คือชนะได้ ในการที่จะ
จูงประชาชนอันมากมาย ซึ่งเป็นคนฉลาดและคนเฉลานนั้นมาได้โดยง่าย.

ศาสนาพุทธอย่างมหายานเขาต่อสู้ศาสนาอื่น ที่เขามีพระเจ้าโดยลักษณะ
อย่างนี้ ดังนั้นอุคมคติของพระโพธิสัตว์นี้ ก็กลายเป็นผู้รับสนองพระพุท-
โธการ ในการรักษาศาสนาไว้, แล้วก็ช่วยคนที่ถือศาสนา. พระโพธิสัตว์ใน
ความหมายนี้ คือผู้ที่รักษาศาสนาของพระพุทธเจ้าไว้ แล้วก็ช่วยสัตว์ทั้งหลายที่
นับถือพุทธศาสนา มันก็เลยต่างจากความหมายเดิมอย่างของเถรวาท ซึ่งมีว่า
โพธิสัตว์คือผู้ที่พยายาม เพื่อที่จะเป็นพระพุทธเจ้า. ความหมายอย่างมหายาน
กลายเป็นว่า มีหน้าที่รับสนองพระพุทโธการในการที่จะรักษาศาสนาไว้ช่วยสัตว์
ทั้งหลายต่อไป.

ความหมายที่สาม ซึ่งเป็นของมหายานด้วยเหมือนกัน ได้แก่
ใครก็ได้ ที่ถือสมทานศีลโพธิสัตว์. ศีลโพธิสัตว์ก็มีข้อสำคัญอยู่ข้อเดียวเท่านั้น
คือว่า จะช่วยเพื่อนมนุษย์คนสุดท้ายเสียก่อน ก่อนที่ตัวเองจะนิพพาน; คือว่าถ้า
ยังมีคนสุดท้ายเหลืออยู่เพียงคนเดียวก็ตาม เขาจะยังไม่นิพพาน คือยังไม่เข้าสู่
นิพพาน. สมทานศีลว่าอย่างนี้ ก็เรียกว่าสมทานศีลของโพธิสัตว์. นี้ก็
เป็นอุคมคติเท่านั้น; โดยพหุคินัยแล้วมันทำไม่ได้; เพราะมนุษย์เกิดมา
เรื่อย แล้วโพธิสัตว์จะช่วยจนกระทั่งคนสุดท้าย ก็ต้องรอไปเรื่อย; ก็แปลว่า
จะไม่มีโอกาสเข้านิพพานด้วยซ้ำไปเพราะว่าสัตว์มันเกิดมาเรื่อย. แต่เราอย่าไปถือ
เอาส่วนนั้นเพื่อเป็นข้อคัดค้านกัน ให้เสียเวลาเปล่าๆ; ให้ถือเอาอุคมคติ
ของผู้ที่จะช่วยผู้อื่นก่อนช่วยตัวเอง ก็เลยสมทานศีล ปฏิญญา สาบาน หรือ
อะไรก็แล้วแต่จะเรียก ว่าเราจะช่วยมนุษย์จนกระทั่งคนสุดท้ายจึงจะนิพพาน.

ขอให้คุณเปรียบเทียบทั้ง ๓ ความหมายนี้ : **ความหมายที่ ๑** เป็น
อย่างเถรวาท **โพธิสัตว์คือผู้ที่กลางหนายาม เพื่อจะเป็นพระพุทธเจ้า.** **ความ**

หมายเหตุ ๒ เป็นมหายาน โพธิสัตว์ คือผู้ที่รับสนองพระพุทธรูปประสงค์ ในการรักษาศาสนาไว้ก็ดี ในการช่วยเป็นที่พึ่งแก่สัตว์ก็ดี. ความหมายที่ ๓ ก็เป็นของมหายาน โพธิสัตว์คือผู้ที่สมาทานศีลของโพธิสัตว์. สำหรับการที่แบ่งเป็นเถรวาท หรือ มหายานนี้ เราเอาความหมาย หรือหลักส่วนใหญ่ๆ; ที่จริงข้อปลีกย่อยมันก็เหมือนกัน ก็มีอยู่ด้วยกันทั้งสองฝ่าย. การช่วยผู้อื่น หรือการทำตามพระพุทธรูปประสงค์ มันก็มีอยู่ในฝ่ายเถรวาท แต่เขาไม่พูดมาก ไม่ยกขึ้นมาเป็นเรื่องใหญ่เหมือนฝ่ายมหายาน.

มหายานบางนิกายจะไม่พูดถึงอะไรหมดเลย จะพูดถึงแต่เรื่องสมมาทานศีลของโพธิสัตว์เท่านั้น. แต่ฝ่ายเถรวาทเราในที่เปิดไว้กว้างๆ ว่าโพธิสัตว์คือผู้ที่กำลังพยายามเพื่อจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า. ที่นี้ ถ้าถือเอาแต่ความหมายมันก็ไม่ขัดข้องอะไรกัน แล้วก็กลายเป็นหน้าที่ที่ทุกคนจะต้องทำ และสามารถจะกระทำได้ด้วย. ฉะนั้นมรราวาสครองบ้านเรือนอยู่ตามปกตินี้ สามารถจะเป็นโพธิสัตว์ทั้ง ๓ ความหมาย. บางเวลาเราก็เป็นอยู่แล้ว เป็นโดยวิธีที่ผมเรียกว่า อุปปาติกะ หรือโอปปาติกะ คือเมื่อจิตมันเป็นอย่างไร เราก็เกิดเป็นอย่างนั้น. บางเวลาจิตของเรามุ่งจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า อริษฐานจะเป็นพระพุทธรูปเจ้า มันก็กลายเป็นโพธิสัตว์ไป. บางเวลาเราก็มุ่งจะรักษาศาสนาของพระพุทธรูปเจ้าให้คงอยู่ เป็นที่พึ่งแก่เพื่อนมนุษย์ นั่นก็เท่ากับกลายเป็นโพธิสัตว์ไป ตามความหมายที่ ๒ นั้น. แล้วบางเวลาหรือบางคนอาจจะคิดในบางคราวในการที่จะมีเกียรติยศชื่อเสียง ในการช่วยผู้อื่น ก็กลายเป็นโพธิสัตว์น้อยๆ ไป.

นี่เรียกว่าอุดมคติของโพธิสัตว์นั้น มรราวาสสามารถประพฤติได้; แล้วมรราวาสอาจจะเป็นโพธิสัตว์ได้โดยความหมายของโอปปาติกะ คือเรามีหลักว่า คิดอย่างไรก็เกิดเป็นอย่างนั้น ซึ่งได้พูดกันโดยละเอียดมาแล้วในคราวก่อนๆ.

ยกตัวอย่าง เช่นว่า คิดอย่างโจรก็เกิดเป็นโจรในขณะนั้น, คิดอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิตในขณะนั้น, กระทั่งว่า คิดอย่างสัตว์เดรัจฉานก็กลายเป็นสัตว์เดรัจฉานไปในขณะนั้น, คิดอย่างเปรตอย่างอสุรกาย ก็กลายเป็นเปรต เป็นอสุรกายในขณะนั้น, เมื่อคิดอย่างโพธิสัตว์ก็กลายเป็นโพธิสัตว์ไปในขณะนั้น ได้เหมือนกัน. หลักระดองก็อย่างนั้นไม่ให้โทษ มีแต่ประโยชน์โดยส่วนเดียว; ที่นี้เราก็พยายามที่จะใช้ให้เข้าประโยชน์ให้มากที่สุดเท่าที่มันจะมากได้; เราก็จะได้รับคำสอนเป็นอย่าง ๆ ไป.

แผ่นดินตรงนี้, แผ่นดินภาคใต้ของประเทศไทยนี้ ก็เคยนับถือพระพุทธศาสนาทั้งอย่างเถรวาท และอย่างมหายาน; แล้วดูศาสนาสร้อย รอย ซาก โบราณวัตถุ โบราณสถานที่เหลืออยู่แล้ว ก็พูดได้ว่า อย่างมหายานเคยเจริญแพร่หลายมากกว่าตัวเข้าไป. โบราณสถานยังคงปรากฏมีอยู่ ที่นี้ความรู้สึกนึกคิดของประชาชน ที่เนื่องด้วยวัฒนธรรม ก็มีลักษณะของมหายานอยู่ในการที่จะเป็นโพธิสัตว์. เรื่องปรารณาพุทธภูมิก็เป็นอุคมคติทั้งฝ่ายเถรวาท และฝ่ายมหายาน. การปรารณาที่จะเป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตนั้น มันเป็นความปรารณาพร้อมทั้งเถรวาทและมหายาน. เราจะได้เห็นหลักฐานที่ค้นแต่ก่อน คนรุ่นโบราณ หรือปู่ย่า ตายายนั้น จะอธิษฐานว่า “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลเทอญ” อย่างนี้ก็มียุ่อยู่มาก ตามสมมุติข้อย่อย ๆ. ตอนจบสมมุติข้อย่อยนี้จะมีคำอธิษฐานอย่างนี้ “ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธเจ้าองค์หนึ่งในอนาคตกาลเทอญ ด้วยบุญกุศลที่ได้ทำไว้นานาชนิด กระทั่งคัดลอกสมุดนี้” นี่ก็เป็นอุคมคติของโพธิสัตว์ แล้วคนนั้นก็เป็นขรรยาวาส คือวาท แล้วตั้งความปรารณาไว้ไกลในอนาคต ขอให้เป็นพระพุทธเจ้าสักองค์หนึ่ง.

ฉะนั้น คำว่า “อุคมคติของโพธิสัตว์” นั้น ถ้าจะสรุปเอาเพียงแต่ความหมายเดียว มันก็คือช่วยผู้อื่น - ช่วยผู้อื่น - ช่วยผู้อื่น. ถ้าแยกเป็น

๓ ความหมายก็อย่างที่พูดมาแล้ว; แต่ว่าโดยความหมายใหญ่เพียงความหมายเดียวแล้ว ก็คือ เห็นแก่ผู้อื่น. ฉะนั้น อุดมคติของโพธิสัตว์นี้จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับโลกสมัยปัจจุบันนี้ ซึ่งเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว. เรื่องนี้ควรจะนึกถึงอยู่เสมอว่าเป็น ภัยอันตรายที่ร้ายแรงที่สุด ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้ ก็คือความเห็นแก่ตัว. คุณไปดูซิ เรื่องการเมืองก็ดี เรื่องเศรษฐกิจก็ดี เรื่องอะไรก็ดี มันสรุปอยู่ที่เรื่องความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. มนุษย์สมัยนี้จึงไปบูชา เทคโนโลยี - เครื่องมือของความเห็นแก่ตัว โดยไม่คำนึงถึงศาสนา หรือพระเจ้า; กวาดพระเจ้า กวาดศาสนาออกไปทั้งหมด.

เด็ก ๆ ไม่ได้ยินคำว่า พระเจ้า คำว่า ศาสนา เหล่านี้ ได้ยินแต่คำเทคโนโลยีมากขึ้นทุก ๆ สาขา นี่คือนิทธิพลของความเห็นแก่ตัว; ต้องการจะแสวงหาประโยชน์เพื่อตัว เป็นความเอิร์ดอรัยทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง ไม่มีขอบเขต, ฉะนั้นมันก็ต้องการที่จะเอามาจากผู้อื่น โดยวิธีใดวิธีหนึ่ง เอามาเป็นของตัว อย่างไม่มีขอบเขต. มันมีความละโมภถึงขนาดนี้แล้ว ความกลัวก็มีมาก จึงต้องใช้วิชาเทคโนโลยีในทางป้องกันตัว อย่างไม่มีขอบเขต. มันก็เลยสาละวนกันแต่เรื่องความเห็นแก่ตัวไปทุกแห่งทุกมุม โลกก็เป็นโลกที่ร้อนเป็นไฟมากขึ้นทุกที ๆ ทุกที ๆ เพราะความเห็นแก่ตัว.

ฉะนั้นโดยเนื้อแท้แล้ว โลกต้องการอุดมคติของโพธิสัตว์, ก็คือว่า เลือคนชีวิตของเราสละได้เพื่อผู้อื่น. ศาสนาคริสต์แท้โดยเฉพะคำสอนของพระเยซูนี้ เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์อย่างสูงสุด. “ให้รักผู้อื่นยิ่งกว่ารักตัว” “ให้ ให้ภัยแก่ผู้ที่ทำอันตรายเรา” นี่เป็นอุดมคติของโพธิสัตว์โดยสมบูรณ์. มีคนบางคนถลันคริสต์แท้ โดยพยายามอธิบายให้เห็นว่า พระเยซู ก็เป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่ง; เรียกตามภาษาฮีบรู หรืออะไร เรียกว่า โยซาฟัท. ไปหา

เรื่องโยซาฟต์อ่านคูดะจะ เห็นว่าเขาอธิบายว่า พระเยซูเป็นพระโพรสิสต์องค์หนึ่ง. แต่เราไม่เอามากถึงอย่างนั้น มันเป็นการรุกร้ามากเกินไป; เพียงแต่เราจะพยายามชี้ให้เห็นว่า **อุดมคติของพระเยซู เป็นอุดมคติของโพรสิสต์** ก็คือ เห็นแก่ผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว.

ถ้าโลกนี้เชื่อพระเยซู ปฏิบัติตามพระเยซู ก็สบายอย่างยิ่ง เป็นโลกของพระศรีอารีย์ไปได้เหมือนกัน; ไม่เป็นอย่างที่กำลังเป็นอยู่นี้. เดียวนี้ปีศาจหรือซาตานมันครอบงำโลก ทำให้มนุษย์ในโลกมีความเห็นแก่ตัวหนักขึ้น ๆ แล้วก็เลยได้เป็นอย่างนี้. **ที่จริง โลกนี้ กำลังต้องการอุดมคติของโพรสิสต์เป็นอย่างยิ่งกว่าสิ่งใด** ที่จะมาหยุดวิกฤตกาลต่างๆ ในโลกได้. เพราะฉะนั้นถ้าคุณชอบคำๆ นี้, ชอบอุดมคติอันนี้ก็จงเชื่อเถิดว่า เราทำได้ เราเป็นได้ แม้ในเพศขรรวาส; คือพยายามเห็นแก่ผู้อื่น ทำลายความเห็นแก่ตัว.

แม้ที่สุดแต่อุดมคติอย่างโลกๆ คืออุดมคติของการเล่นกีฬา มันก็คือ *sporting - spirit* ไม่ให้เห็นแก่ตัว ให้ให้อภัย. ฉะนั้นถ้าใครเป็นนักกีฬาแท้จริง คนนั้นก็เป็นผู้อยู่ในอุดมคติของโพรสิสต์. เดียวนี้สังเกตดู ไม่เห็นมีใครเป็นนักกีฬาที่แท้จริง เป็นนักกีฬาปลอมทั้งนั้น; แม้กีฬาของมหาวิทยาลัยก็เป็นกีฬาปลอม; เห็นแก่ตัว จนทำอันตรายกันในสนามกีฬา, ระเบิดขวิดบ้าง อะไรบ้าง. แล้วพวกกองเชียร์นั่นคือพวกเห็นแก่ตัวที่สุด, มีจิตใจที่กำลังเห็นแก่ตัว ไปเชียร์พวกของตัวร้อยเปอร์เซ็นต์เลย ไม่เชียร์อีกฝ่ายหนึ่งแม้สักเปอร์เซ็นต์เดียว. ฉะนั้น กองเชียร์นี้เป็นเรื่องของปีศาจ หรือซาตานมากกว่า คือเพิ่มการเห็นแก่ตัว หรือเห็นแก่พวกของตัว. แล้วทีนี้ตัวผู้เล่นกีฬาเอง ก็มีแต่ความเห็นแก่ตัว ชกต่อยกัน, แล้วคิดเขาเปรียบอย่างไม่มีความเป็นธรรม

อยู่ในใจตลอดเวลา. แต่ปากก็พูดว่าเล่นกีฬา รักษาระเบียบ รักษาความเป็นธรรม; แต่ใจมันไม่เป็นอย่างนั้น. ฉะนั้น ถ้า **เพียงแต่** **เป็นนักกีฬาที่แท้จริงกับเท่านั้น** ก็จะเป็น **อุดมคติของโพธิสัตว์** มีโพธิสัตว์กำลังวิ่งอยู่ในสนามกีฬา; คือว่าฝึกความเห็นแก่ผู้อื่น เห็นแก่ความถูกต้อง, ทำลายความเห็นแก่ตัวอยู่เสมอ. เห็นแก่ธรรมะ เห็นแก่ความถูกต้องนั้นแหละคือเห็นแก่ทั้งหมด ไม่ยกเว้นอะไร, แล้วทำลายความเห็นแก่ตัวเสียเรื่อย ๆ ไป ด้วยการให้อภัย ด้วยการอะไรก็ได้ แม้แต่เขาล่วงเกินเรา เอาเปรียบเรา เราก็ให้อภัยได้. ฉะนั้น ผมอยากจะขอร้องให้ทุกๆ องค์ ทุกๆ คน แม้ที่ไม่ได้มานี้, ศึกษากันให้ดี ว่า **อุดมคติของโพธิสัตว์** **จำเป็นในทุกกรณีแก่ความเป็นอยู่ของคนในโลก** คือความเห็นแก่ผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว. เมื่อไรเรามีความรู้สึกอยู่อย่างนี้ มีความปรารถนาอยู่อย่างนี้ แล้วกำลังกระทำอยู่อย่างนี้ ก็เป็นพระโพธิสัตว์เมื่อนั้น เวลานั้น. จะลงสนามกีฬา ก็ลงเพื่อเป็นโพธิสัตว์กันดีกว่าที่จะเป็นญาติปีศาจ.

แม้ว่าเราจะศึกษาเล่าเรียนในมหาวิทยาลัยก็ตาม ก็คิดให้มันกว้างว่า เราจะ เป็นมนุษย์ที่มีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพื่อประโยชน์แก่โลกเป็นส่วนรวม; ส่วนตัวเองคนเดียวลืมเสียก็ได้ ลืมเสีย ถ้าจะมี ก็ลืมเสียก็ได้ อย่าให้เอามาเป็นเรื่องสำคัญ. ทั้งเราทั้งลูกเมียของเรานั้น มันเพื่อประโยชน์แก่โลก อย่างนี้เรียกว่า ไม่เห็นแก่ตัว. ถ้าจะเอาแต่ความสนุกสนาน เอรีดอรร้อยแต่เรื่องในครอบครัวของตัว ก็ไม่พ้นที่จะเป็นญาติปีศาจชนิดหนึ่ง คือมันจะค่อยๆ เผลอ ค่อยๆ เผลอจนเห็นแก่ตัวชนิดที่ดูไม่ได้. ถ้ามีอุดมคติของโพธิสัตว์มาก้มครองไว้บ้าง นั้นแหละจะเป็นครอบครัวที่ดี; ครอบครัวนั้นจะมีการดำเนินชีวิตที่ดี นำให้น่านับถือ น่านุชา เห็นแก่เพื่อนบ้าน เห็นแก่ประเทศชาติ เห็นแก่โลกทั้งหมดสากลโลก กระทั่งสัตว์เดรัจฉานด้วย. นี้มีความเมตตาเต็มที่เต็มเปี่ยมอยู่ในจิตใจ.

ถ้าหากว่าเรากำลังเป็นพ่อบ้าน – แม่เรือน หรือเป็นอะไรอยู่ก็ตาม มันไม่มีอะไรที่พิเศษไปกว่าเป็นเพื่อเป็นสุขกันทั้งโลก เสียสละประโยชน์ส่วนตัวได้ในเมื่อจะเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวมจริงๆ เมื่อเห็นอยู่จริงๆ. และนั่นแหละควรจะเรียกว่า “มหาบุรุษ” หรืออะไรที่สูงสุดที่แท้จริง. มหาบุรุษที่เขาเปรียบผู้อื่น เห็นแก่ตัว ชำคนได้มากๆ นั้นไม่ใช่มหาบุรุษ; ว่าเขาเองตามที่มีอำนาจจะว่า จะแต่งตั้งตัวเอง หรือว่าแต่งตั้งขึ้นโดยบุคคลที่โง่เขลาชนิดเดียวกัน. ในโลกนี้มีคนโง่มาก ไปนิยมมหาบุรุษอย่างนั้น. มหาบุรุษจริงๆ ก็ต้องแบบของโพธิสัตว์ของพระพุทธเจ้า คือไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ผู้อื่น ช่วยผู้อื่น ช่วยโลก.

ที่ผมพูดนี้ ก็หมายความว่า มุ่งหมายจะให้คุณเข้าใจคำว่า “โพธิสัตว์” แล้วอย่าเหวี่ยงทิ้งไปเสียไกลลิบ ไม่รู้อยู่ที่ไหน เลยปฏิเสธเสียว่ามันไม่ใช่เรื่องของเรา มันสูงเกินไป อุดมคติใครใคร่บ้าง บอๆ ของคนโบราณ; อย่าได้คิดอย่างนั้น. ที่แท้เป็นเรื่องที่ทุกคนนี้จะต้องพยายาม ธรรมชาติมันก็ต้องการให้คนทุกคนเป็นอย่างนั้น แล้วสถานการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้ มันก็ต้องการให้คนเป็นอย่างนี้ เพื่อจะยุติปัญหาที่ยั่งยืนของโลกได้. ที่เขาคิดว่าจะแก้ไขกันด้วยการเมือง ด้วยการทูต ด้วยการจัดทางเศรษฐกิจ ด้วยอะไรต่างๆ เหล่านี้ มันเป็นเรื่องลบล้างทางมหายอย่างยิ่ง. มันเป็นยุคเป็นสมัย ที่โลกกำลังเป็นอย่างนี้ เรียกว่ามันหมุนมาอยู่ในราศีที่โง่เขลาทางมหายอย่างยิ่ง จนได้ฆ่าฟันกัน เป็นเหมือนฆ่าเนื้อฆ่าปลา โบราณเขาว่าจะถึงยุคที่เรียกว่า มิคสัญญี คือไม่ยอมรับนับถือซึ่งกันและกันว่า เป็นมนุษย์; ถือว่า เป็นสัตว์ตัวเล็กๆ จึงฆ่ามันเสียให้พินาศเลย นี้เขาเรียกว่ามิคสัญญี คือเหมือนกับฆ่าเนื้อฆ่าปลา. แต่ก่อนนี้ไม่เคยมี ที่จะฆ่ากันง่ายๆ มากๆ เหมือนในสมัยนี้.

ฉะนั้น ขอให้มองอุดมคติอันนี้ ในฐานะที่อยู่ด้วยกันกับขรรวาสได้ แม้ว่าจะเป็นขรรวาสที่ต่ำต้อยอย่างไร ก็ควรจะมุ่งหมายที่จะเป็นโพธิสัตว์; โดยไม่เข้าใจไปว่าเป็นเรื่องเห่อเหิมเกินฐานะ, ไม่เจียมตัว หรืออะไรทำนองนี้. เราไม่มองกันในแง่ไหน มองกันในแง่ที่ว่าธรรมชาติ หรือพระเจ้า หรือพระธรรมอะไรก็ตาม, ต้องการให้ทุกคนถืออุดมคติอันนี้; ไม่เห็นแก่ตัวให้เห็นแก่ผู้อื่น.

ต่อไปก็จะพูดกันถึง **เรื่องบารมีที่จะเป็นโพธิสัตว์**, คำว่า “บารมี” ก็แปลว่าเครื่องมือ สำหรับข้ามไปฝั่งโน้น ก็ได้; หรือแปลว่า สิ่งที่ทำให้ความประสงค์ให้เต็ม ก็ได้; ความหมายมันอย่างเดียวกัน. สิ่งที่จะข้ามไปฝั่งโน้นก็คือว่า เราต้องการที่จะไปฝั่งโน้น; สิ่งที่ทำให้ความประสงค์ให้เต็ม ก็หมายความว่า เราประสงค์อะไรแล้ว เราต้องสร้างบารมี มันจึงจะเต็มขึ้นมาได้ตามความประสงค์. **แล้วความประสงค์ของมนุษย์ทั้งหมด ไม่มีอะไรพิเศษไปกว่า ข้ามเรื่องความทุกข์ไปเสียให้พ้น ไปสู่ฝั่งโน้นคือความไม่มีทุกข์เลย.** ถ้อยคำหลักเถรวาทคำว่า “บารมี” นั้นมีทั้ง ๑๐ อย่าง คือ ๑. ทาน, ๒. ศีล, ๓. เนกขัมมะ, ๔. ปัญญา, ๕. วิริยะ, ๖. ขันติ, ๗. สัจจะ, ๘. อธิฏฐาน, ๙. เมตตา, ๑๐. อุเบกขา.

พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีเหล่านี้แล้ว ก็ได้เป็นพระพุทธเจ้าในเวลาอันสมควร. เขาได้ให้ตัวเลขไว้อย่างน่าตกใจว่า นานสี่สงไชย แสนกัปป์; นับตั้งแต่พระโพธิสัตว์องค์นี้, องค์ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าที่เรานับถือกันอยู่นี้, เริ่มบำเพ็ญบารมีมา ใช้เวลา สี่สงไชย แสนกัปป์ จึงจะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว. เรื่องอย่างนี้อ่าไปพูดถึงตัวเลขที่มันน่าตกใจจนไม่น่าเชื่อ. ถ้าจะแก้ปัญหาก็ลองไปใช้วิธีอย่างที่ผมใช้ : คำว่า “ชาติ” ชาติหนึ่งนั่นคือ เกิดความคิดที่เป็นตัวเราครั้งหนึ่ง. ดังนั้น วันหนึ่งเรามีได้หลายสิบชาติ

หลายร้อยชาติ; ไม่ใช่ชาติเกิดมาแล้วเข้าโลงทีหนึ่ง เรียกว่าชาติหนึ่ง ไม่เอาอย่างนั้น. เกิดความคิดที่เป็นตัวกูครั้งหนึ่ง แล้วก็ดับไปครั้งหนึ่ง นี้เรียกว่าชาติหนึ่ง; ฉะนั้น คนธรรมคาสาญญนี้ เกิดได้มาก วันหนึ่งหลายสิบครั้ง หลายร้อยครั้ง, เดือนหนึ่งหลายหมื่นหลายแสน, ปีหนึ่งหลายล้าน หลายโกฏิ, หลายๆ ปี ก็หลายสองไชย. สื่อสองไชย แส่นกับปีนั้นเอาเป็นว่าต้องทำมากหน่อยก็แล้วกัน ในการที่จะมีคุณธรรมเหล่านี้ครบ.

ทาน ต้องฝึกฝนเรื่อย ฝึกฝนตัวเองในการที่จะให้ทาน. เด็กๆ บางคนชอบให้ทาน ขยันให้ทาน ฝึกการให้ทานนี้แหละ นำเลื่อมใส, มีสตางค์บ้าง ก็ให้คนขอทานเสียบ้าง ให้เพื่อนเสียบ้าง ซ้อขนมกินบ้าง; นี่ก็ความหมายของคำว่า **ทาน คือการให้** เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น, ไม่ใช่เพื่อเรา. ฉะนั้น **ทานของโพธิสัตว์** ต้องเส็งผลเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ไม่ใช่แลกเอาสวรรค์วิมาน เหมือนนายแก่ ตาแก่ ที่เขาสอนให้ทำทาน เพื่อสวรรค์ วิมาน.

ศีล นี่คือการบังคับตัวเอง ให้มีความเป็นระเบียบ ให้ถูกต้องในความประพฤติทางวาจา ทางร่างกาย นี่ก็ศีล, จะมีตัวเองนี้อยู่ในระเบียบ.

เนกขัมมะ นี่ก็ หลีกออกจากกามารมณ์. หมายความว่าพยายามที่จะไม่ให้ตกเป็นทาสของกามารมณ์ นี่ก็เนกขัมมะ. ที่เราออกบวชเป็นพระเป็นเณรอย่างนี้ ก็เรียกเป็นเนกขัมมะ. ถ้าไม่บวชอย่างพระอย่างเณร ก็พยายามโดยวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะไม่เป็นทาสของกามารมณ์ เรื่องเพศ; อย่างนี้ก็เรียกว่าเนกขัมมะ.

ปัญญา หมายถึงรู้สิ่งที่ควรรู้ เท่าที่ควรจะรู้ เรียกว่าปัญญา; ไม่ใช่รู้เพื่อเจ้อ อย่างนักปรัชญา รู้แล้วใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้. ที่ว่ารู้สิ่งที่ควรรู้ ก็คือรู้เรื่องที่จะทำให้ไม่มีความทุกข์, รู้จักแก้ปัญหของชีวิตที่เกี่ยวกับความทุกข์.

วิริยะ คือความพากเพียร. ความพากเพียรที่จะปฏิบัติให้ลุล่วงไป
อบรมนิสัยให้มีความพากเพียร. เรามีคำว่า *ฝนทั่งให้เป็นเข็ม* น้มน้ก็รวมอยู่ใน
บารมีของโพธิสัตว์ ไม่ยอมแพ้.

ขันติ อคทน; มันคู่กันไปกับความเพียร ถ้าไม่ทนมันเพียรต่อไป
ไม่ไหว มันเจ็บปวด; ท้องทนได้ รอได้ คอยได้.

สัจจะ ความจริงใจ นี่เอามาไว้ต่อท้าย. เราเคยพูดถึงมรณวาส-
ธรรม เขาสัจจะมาหน้า ก็เหมือนกัน คือมันมีพร้อมกันอยู่เป็นใช้ได้. สัจจะ
ความจริงใจ, คือความจริงรวมทั้งความซื่อสัตย์. คำว่า *ความจริงใจ* ขอให้มัน
กว้างๆ รอบตัวออกไป กล่าวคือ **จริงต่อตัวเอง** : จริงต่อเวลา จริงต่อหน้าที่
การงาน จริงต่ออุดมคติ อย่างนี้เรียกว่าจริงต่อตัวเอง; แล้วก็ **จริงต่อผู้อื่น**
นั่นแหละคือความซื่อสัตย์ **ที่เราเรียกกันตามธรรมคาสาถาว่า** ความซื่อสัตย์ต่อ
ผู้อื่น แล้วก็ซื่อสัตย์ต่อตนเองด้วย; รวมกัน ๒ อย่างก็เป็นสัจจะ.

อธิฐาน นี่แปลว่าตั้งใจมั่น. ตั้งใจมั่น คือ บัณฑิตตั้งใจ
ทั้งหมดลงไปในอันนั้น เรียกว่า อธิฐาน.

เมตตา ก็ไม่ต้องอธิบายแล้ว, คือความรักผู้อื่น เหมือนกับรัก
ตัวเอง หรือยิ่งกว่าตัวเอง; มันก็ย่อมรวมไปถึงการช่วยผู้อื่นด้วย ไม่ใช่รักเฉยๆ.

อุเบกขา คือว่าทนได้ หรือว่าเฉยได้ ในเมื่อมันช่วยไม่ได้. เมื่อ
สิ่งต่างๆ มันไม่เป็นไปตามความหวังดีของเราเนี่ย เราอย่าเป็นบ้าเสียเอง. เช่นว่า
เราเลี้ยงสัตว์ไว้ด้วยความเมตตา แล้วมันเจ็บไข้ สัตว์ตัวนั้นมันจะต้องตายแน่ๆ
ตายไปต่อหน้าต่อตา อย่างนี้; ถ้าเรามาเป็นทุกข์เสียเอง ก็ใช้ไม่ได้, ยังไม่ใช่
คนฉลาด ยังไม่ใช่โพธิสัตว์. เราก็ต้องมีอุเบกขา แก้ไขไปตามความสามารถที่จะ

แก้ไขได้. เมื่อมันยังต้องตายอีก เราก็อุเบกขาได้. ที่นั่นมันไม่ใช่เฉพาะแต่สัตว์ คือสูงขึ้นมาถึงลูก ถึงเมีย ถึงบิดามารดา ถึงใครก็ตาม ในกรณีที่มันช่วยไม่ได้ ก็ต้องอุเบกขา. คำว่าอุเบกขา มีความหมายกว้างไปถึงเรื่องอื่นๆ ด้วย ที่จะต้องวางเฉยได้, มีจิตใจไม่หวั่นไหว ง่อนแง่น คดอนแกลน ไม่ล้มละลาย; นี้เรียกว่า อุเบกขา คือมองดูเฉยอยู่ได้.

นี้รวมเป็น ๑๐ อย่าง นี้เรียกว่า “บารมี” แล้วคุณไปพิจารณาดูซิว่า อย่างไรที่ฆราวาสไม่ควรปฏิบัติ หรือว่าปฏิบัติไม่ได้. จะเห็นได้ว่าทุกอย่างทั้ง ๑๐ อย่างนี้ ฆราวาสก็ควรปฏิบัติ ตามความสามารถ แล้วเป็นสิ่งที่สามารถปฏิบัติได้ : จะให้ท่านเอื่อเพื่อแผ่ไป ใจกว้างนี้ มาก่อน, แล้วมีศีลตามแบบของฆราวาส. เนกขัมมะ นั้นพยายามที่จะชนะกามารมณ์ หลีกออกจากความบีบคั้นของกามารมณ์ ; จะทำอะไรเกี่ยวกับเรื่องเพศ ก็ทำด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความลุ่มหลงกามารมณ์. แล้วก็มีปัญญา ความหมายนี้กว้างทั่วไปแล้ว ฆราวาสก็ต้องมีปัญญาช่วยตัว. มีวิริยะ มีความเพียร มีขันติ มีความซื่อสัตย์ มีความอธิฏฐาน ในการทำงาน ; แล้วก็เมตตาเป็นเบื้องหน้า ; แล้วก็อุเบกขา ในกรณีที่มันแก้ไขไม่ได้. นี้แหละทำให้ฆราวาสมีความสุขอย่างยิ่ง, เป็นฆราวาสที่น่าบูชา น่าเลื่อมใส. ถ้าผิดจากนั้นก็^๕เป็นฆราวาสที่มีความทุกข์ทรมานหม่นหมอง ; ต่ำลงไปกว่านั้นอีกก็เป็นอัมพาต.

นี่ขอให้เข้าใจอุคฺคคติของโพธิสัตว์ และเครื่องมือปฏิบัติให้ได้ตามอุคฺคคตินั้นๆ ในลักษณะอย่างที่ว่ามานี้. ถ้าเราเกิดชอบคำๆ นี้ อุคฺคคติอันนี้ก็ถือหลักอย่างนี้ได้ โดยไม่ต้องไปถือหลักอย่างอื่น ; เพราะถือหลักเท่านี้มันก็พอเหมือนกัน. ถ้าปฏิบัติอยู่อย่างนั้นมันก็มี มัชฌิมาปฏิปทา, มี ฆราวาสธรรม มีอะไรครบถ้วนเหมือนกับที่เราพูดมาแล้ว ในการที่เราควรจะทำปฏิบัติกัน. หัวข้อ

ธรรมะที่เราจะเอามา รวมเป็นหมวดเป็นหมู่สำหรับปฏิบัติ เราจะจัดอย่างไรก็ได้ system อันไหนก็ได้ เพราะมันเป็นไปเพื่อผลอย่างเดียวกันนั่นเอง. ในที่นี้เราใช้คำว่า “อุดมคติของโพธิสัตว์” แล้วบำเพ็ญบารมีอยู่ถึง ๑๐ อย่าง นี้ครบหมด. ในที่สุดก็จะเป็นพระพุทธเจ้า หรือเป็นอะไรก็ได้ ในจุดหมายปลายทาง; เรียกว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ครบถ้วน ทั้งที่เป็นฝ่ายตนเอง และเป็นฝ่ายผู้อื่นบำเพ็ญประโยชน์ครบถ้วน.

บัดนี้เราพูดกันถึง ขรรวาส และ อุดมคติของโพธิสัตว์ ซึ่งจะต้องขอรับรองให้คุณเอาไปศึกษา ด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ตามเหตุผลของตัวเอง. ถ้าคุณไปฟังเสียงคนท้าว ๆ ไป เขาจะคัดค้านว่าขรรวาสอย่าไปยุ่งกับอุดมคติของโพธิสัตว์; แต่ผมยืนยันว่าต้องยุ่ง, ถ้าไม่ยุ่งแล้ว โลกนี้จะทำลายลงไปในพริบตาเดียว เป็นโลกของนรกไปเลย, เป็นนรกหมกไหม้ไปทั้งโลก. ถ้ามนุษย์มีอุดมคติของโพธิสัตว์ มันก็เป็นโลกพระศรีอารีย์ คือตรงกันข้าม; เป็นโลกที่น่าอยู่. ขอให้ไปศึกษา แม้เมื่อคุณจะไปเป็นขรรวาสแล้ว ก็จะต้องเกี่ยวข้องกับอุดมคติอันนี้.

นกกางเขนบอกหมดเวลาก็พอกันที.

กำลังของมราวาส.

- ๑๕ -

๒ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว
ในวันนี้จะพูดกันถึงเรื่อง กำลังของมราวาส. สิ่งที่เราเรียกว่า
กำลัง ก็คือเครื่องมือให้เกิดความสำเร็จ, นี่จึงถึงถึง
เครื่องมือให้เกิดความสำเร็จทุกอย่าง ทุกชนิด; ควรจะ
พิจารณากันโดยกว้างขวาง. ตอนนี้อยากจะขอให้ระลึกถึง
เรื่องที่เราพูดกันมาแล้ว โดยเฉพาะคืออุดมคติของมราวาส
ซึ่งจะต้องมีอย่างกว้าง หรืออย่างสูง คืออย่าถือเอาความหมาย
ของคำว่า มราวาส เพียงแต่ทำมาหากิน ครอบบ้านครองเรือน;
ให้ถือเอาอุดมคติที่ว่า เป็นมราวาสก็คือการเดินทาง ที่กำลัง
เดินอยู่ตอนหนึ่ง ซึ่งจะเดินต่อไปจนถึงปลายทาง.

ขอให้ระลึกถึงอาศรม ๔ คือ พรหมจารี คฤหัสถ์ วณปรสดี สันยาสิ;
นี้เรียกว่ามราวาสที่มีอุดมคติมุ่งหมายจะไปไกลถึงจุดสูงสุดของมนุษย์ หรือจุดหมาย

ปลายทางของชีวิต ในความหมายที่กว้าง ไม่ใช่ชีวิตแคบๆ เพียงแต่เรื่องปาก เรื่องท้อง; แล้วก็ให้ความสำคัญแก่คำว่า “มราวาส” นี้มาก จนถึงกับว่า เป็นพระอริยเจ้าในเพศมราวาสก็ได้; หรืออย่างน้อยที่สุดก็เป็นโพธิสัตว์ ในเพศมราวาสนี้ ก็ได้. แล้วก็ให้ระลึกถึงข้อที่ว่าในคัมภีร์ของเรา กล่าวถึงความเป็นโพธิสัตว์ ที่มีได้แม้ในสัตว์เดรัจฉาน. นี่ถ้าจะมองให้เป็นเรื่องที่ฟังได้ เป็นเรื่องที่มีเหตุผล เป็นเรื่องจริง ก็คือว่า เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ หรือว่าธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ หรือธาตุแห่งความเป็นพุทธะ นั้นมันมีในสิ่งที่มีชีวิตทั่วไป ขนาดลงมาถึงสัตว์เดรัจฉานแล้วก็ยังเห็นชัดว่า มันมีความเจตียวจลาคที่กำลังจะเบิกบานออกมา. เพราะฉะนั้นเขาจึงวาทไว้ในลักษณะที่ว่า แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน ก็ยังเป็นโพธิสัตว์.

มีเรื่องตัวอย่าง เช่นเรื่องลิงล้างหู ที่คุ้นกับพวกเราดีมาก. ซาดกบางเรื่องดูเหมือนจะมีถึงขนาดที่ว่า พระโพธิสัตว์เป็นปลาดุก ปลาอะไร อย่างที่ไม่น่าเชื่อ. เพราะอย่างกับปลาดุกนี้ ใครๆ ก็เห็นแล้วว่า มันโง่ หรือมันต่ำ หรือมันอะไรมากเกินไป; แต่แล้วก็อย่าลืมว่า มันเป็นสิ่งที่มีชีวิต. ในชีวิตนั้น จะมีเชื้อแห่งความเป็นพุทธะ อย่างน้อยที่สุดก็ยังไม่ทันจะเบิกบาน, แต่กำลังจะเบิกบาน. เพราะฉะนั้นมนุษย์เราไม่ควรจะเลวไปกว่าสัตว์เดรัจฉาน; ควรจะพุกกับตัวเองอย่างน้อยๆ. ถ้าเราประมาท หรืออวดดี มันก็มีส่วนหรือมีทางที่จะเลวกว่าสัตว์เดรัจฉานได้โดยไม่ทันรู้ตัว. หรือบางทีก็จะเป็นเพราะเหตุนี้แหละ จึงไปติดตัน เป็นความประมาทอยู่ โดยเฉพาะผู้ที่เล่าเรียนอย่างในสมัยปัจจุบันนี้ด้วยแล้ว ช่องทางของความประมาท หรือเข้าใจผิดนี้ มีได้มาก, คือไปหลงในเรื่องทางฝ่ายวัตถุมากเกินไป.

เพราะฉะนั้นพื้นฐานของกำลัง, หรือพื้นฐานที่จะทำให้มีกำลังมันได้แก่ อุกมกคติ. เราอย่าลืมนึกถึงอุกมกคติ, ให้สิ่งที่เรียกว่าอุกมกคตินั้นโชติช่วงอยู่

ในใจเสมอ. อย่างน้อยที่สุดอุกมคตินั้น เป็นกำลังอยู่ในตัวมันเอง. คุณให้ตีจะเห็นว่าอุกมคติ^๕นั้นแหละ มันจะเป็นตัวกำลังอย่างพื้นฐานอยู่ในตัวมันเอง; ถ้าเราเป็นคนไม่มีอุกมคติ มันก็น่าสงสาร. การที่มีอุกมคติหมายความว่า ได้รู้อะไร; อย่างน้อยก็รู้อะไรว่าอะไรเป็นอะไร. นี่มันจะเป็นพื้นฐาน เป็นจุดตั้งต้นของกำลัง.

ที่^๕เราจะพูดถึงกำลังสำหรับทำกรงาน ให้ลุล่วงไปด้วยดี. ในปัญหาที่เสนอดรามชนมากมีเรื่อง^๕นี้ แต่พูดไปในรูปของการป้องกัน แกไข ความอ่อนแอเสียในการทำกรงาน. เราจะพูดกันถึงกำลังในความหมายที่กว้าง กำลังที่จะให้เกิดกำลังในการทำกรงาน หรือในขณะที่ทำงาน หรือทำงานแล้ว; หมายความว่า ก่อนทำงานก็มีกำลัง, ทำงานอยู่ก็มีกำลัง, ทำงานเสร็จแล้วก็มีกำลัง ไม่มีความอ่อนแอเสีย. ถ้าทำไม่ถูกในเรื่องนี้มันจะมีความไม่แน่ใจ มีความอ่อนแอเสีย มีความฟุ้งซ่าน, เมื่อจะทำงาน หรือกำลังทำงานอยู่ หรือทำงานเสร็จแล้ว, ก็ยังอ่อนแอเสีย เอือมระอา; ชีวิตเป็นความทุกข์อยู่โดยไม่รู้สึกรู้สึ.

เมื่อพูดถึงกำลัง ขอให้สังเกตดูให้ดี ๆ ว่า เราพูดถึงกันอยู่ทุกคน และทุกคน แต่จะครบถ้วน และถูกต้องหรือไม่นั้น มันยังมีปัญหา; แล้วเมื่อคนนิยมวัดดูกันมาก ก็จะไปมุ่งแต่กำลังทางวัตถุ หรือที่เนื่องกับวัตถุ เช่นกำลังเงิน กำลังทรัพย์ กำลังข้าทาสเพื่อนฝูง หรือกำลังที่เป็นมายากลต่าง ๆ ไปเสียทางนั้น. ที่^๕ผมอยากจะขอร้องให้มองดูให้ดี ๆ ว่าถ้าเรื่องเกี่ยวกับกำลังแล้วละก็ เราควรจะมีหลักกว้าง ๆ ที่สุด เช่นว่า มีกำลัง ๔ ประการ : ๑. คือกำลังกาย, ๒. คือกำลังจิต, ๓. คือกำลังปัญญา, ๔. คือกำลังของธรรม หรือกำลังพระธรรมก็ได้. กำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา กำลังธรรมะ นี้ก็ขอให้พิจารณากันดูทีละอย่าง.

กำลังกาย เป็นข้อแรก ก็คือกำลังของร่างกาย ที่มีสุขภาพ อนามัยดี นี้เรียกว่ากำลังกาย โดยตัวหนังสือ. ที่มันเนื่องอยู่กับกายก็รวมอยู่ในข้อนี้ เป็นพวกวัตถุด้วยกัน; ฉะนั้นกำลังทรัพย์ กำลังช่วยเหลือของมิตรสหาย ตลอดจนกำลังมาฆาการต่าง ๆ ที่จะให้ได้มาซึ่งกำลังอื่น ๆ. เช่นผู้หญิงมีความงามเป็นกำลัง ถ้าสวยมากก็สามารถที่จะเอาอิทธิพลอะไรมาใช้ ได้มาก อย่างนี้เป็นต้น; ก็ จะเรียกว่า กำลังของมาฆาการ ทำนองเดียวกับเครื่องทุ่นแรงในทางวัตถุล้วน ๆ. ทั้งหมดนี้ ขอให้รวมไว้ในคำว่า “**กำลังกาย**” ทั้งหมด มันจะมีสักก็อย่าง ก็สืบอย่าง มันก็เป็นพวกกำลังกายทั้งนั้น; เพราะว่ามันต้องการจะให้ได้ใช้กำลัง ในความหมายของ กำลังกาย กำลังบิบบังคับ. เช่น ความงามของผู้หญิงมีกำลังที่จะลากคอบุรุษมาใช้ อย่างทาส. อย่างนี้เรียกว่า มันเป็นกำลังที่เนื่องอยู่กับกาย, ต้องสงเคราะห์ว่า เป็นกำลังกายหมด. คุณไปแจกเอาเองก็ได้ มันมีก็อย่าง ก็สืบอย่าง; แต่แล้วรวม ๆ เรียกว่า กำลังกาย; ขยายออกไปเป็นกำลังทรัพย์ กำลังเพื่อนฝูงช่วยเหลือ กำลังที่เรียกว่าเป็นโดยอ้อมอีกมากมายหลายชนิด. เรื่องนี้เราจะไม่พูดมาก พอไปหาอ่านได้ หรือรู้จักกันอยู่แล้ว หรือหาได้จากหนังสือตำรารับตำรา ไม่ยากเย็นอะไร.

กำลังจิต คำว่า “กำลังจิต” ในที่นี้แยกออกมาเสียจากกำลังปัญญา; อย่าเอาปัญญาไปรวมกับจิต เพราะปัญญาเป็นข้อที่ ๓. กำลังจิตก็หมายถึงกระแสของจิตที่มีกำลังล้วน ๆ ทางฝ่ายจิตล้วน ๆ; นับตั้งแต่ ความหวัง ความตั้งใจ อะไรเหล่านี้. แต่ผมอยากจะระบุไปตามหลักในคัมภีร์ของพวกเราดีกว่า. สำหรับกำลังจิต นี้จะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ, ๔ อย่างนี้; ยกเอาปัญญาไปไว้ในหมวดที่ ๓ ซึ่งเป็นหลักธรรม ในบาลีเรียกว่า พละ เรียกว่า อินทรีย์; ในหนังสือ นวโกวาท ก็มีไปหาอ่านดู. ส่วนในที่นี้จะพูดกันเฉพาะในแง่ที่มันจะเป็นกำลังของมราวาส ในการงานประจำวันได้อย่างไร เท่านั้น.

ข้อที่ ๑. *ศรัทธา* แปลว่า ความเชื่อ, แต่มันก็เล็งถึงอะไรที่เกี่ยวข้องกัน เช่น ความหวัง ความตั้งใจ ซึ่งมันเนื่องมาจากความเชื่อ. การที่เราจะไปหวังสิ่งใดนั้น เราต้องมีความเชื่อในสิ่งนั้น. เดียวนี้ทุกคนถึงความหวังมาก โดยเฉพาะเด็กหนุ่มสาวแล้วละก็ จะยกถึงเรื่อง ความหวัง มาเป็นสวณะกันเสียทีเดียว. ที่ทุกคนว่า “ชีวิตอยู่ได้ด้วยความหวัง” หมกความหวังก็ฆ่าตัวตายอย่างนี้เป็นต้น; แม้ความหวังชนิดนี้ก็ต้องเรียกว่าศรัทธา. ที่จริงศรัทธานี้มันเป็นนามธรรม ไม่ใช่เรื่องทางวัตถุ; แต่แล้วก็ไม่วายที่จะไปเนื่องกับวัตถุ. ถ้าคนโง่มีศรัทธาด้วยจิตใจล้วนๆ ไม่ได้ ก็ต้องอาศัยวัตถุ โดยเฉพาะ เช่นเครื่องรางต่างๆ นานาชนิด เป็นไสยศาสตร์ไป เอาเครื่องรางมาช่วยให้มีความเชื่อมั่นงขึ้นมา. เพราะสิ่งที่เรียกว่า “เครื่องราง” นั้นแยกออกไปเป็น กำลังฝ่ายกาย ก็ได้ เป็นกำลังฝ่ายจิตก็ได้. คนมีเครื่องรางแล้วก็กักขังขึ้นมาในทางร่างกาย เพราะความเชื่อชนิดนี้มันทำให้เกิดพลังทางกาย เกินกว่าที่มีตามปกติ.

แต่ *ศรัทธา* ในข้อนี้ ผมอยากจะระบุถึงศรัทธาที่เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต : มีความเชื่อด้วยกำลังของจิต แม้ไม่เนื่องด้วยวัตถุ เช่น เครื่องรางเป็นต้น มันก็เนื่องมาจากความรู้ในขั้นพื้นฐาน, เข้าใจสิ่งนั้นดีจึงมีศรัทธา. ศรัทธาในพุทธศาสนาเชื่อเรื่องกรรม, เชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นหัวข้อใหญ่ๆ; เชื่อกรรม เชื่อผลกรรมเชื่อการที่ผู้ทำจะได้รับผลของกรรม, แล้วก็เชื่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า; นี้ ศรัทธาระบุไปในลักษณะอย่างนี้. ถ้าเรามีศรัทธามันก็มีกำลังทางจิตขึ้นมา; ดังนั้นจะต้องไปชำระสะสางใจให้ดี ว่าเราบกพร่องอะไรบ้าง หรือมันกำลังไขว่ไขว่ปนเป ไม่เป็นระเบียบอย่างไรบ้าง ไปตรวจสอบดูให้ดี.

ข้อที่ ๒. เรียกว่า *วิริยะ*. คำว่า “วิริยะ” นี้ ในที่อย่างนี้เป็นชื่อของกำลังจิต ไม่ใช่หมายถึงเรี่ยวแรงที่กำลังทำงานอยู่. ตรงนี้อยากจะบอกให้ทราบ สำหรับพวกคุณที่เรียนหนังสือมาอย่างนี้ จะยังไม่ทราบ คือว่าภาษาบาลีนี้

มันประหลาดอยู่บางอย่าง เขาใช้คำๆ เดียว ใช้เรียกได้หลายสิ่งหลายอย่าง ซึ่งมีมันล้วนแต่เนื่องกัน : เช่น “วิริยะ” นี้ใช้เสียดังถึงความเพียรพยายาม เหงื่อไหล ไคลย้อยก็ได้. แต่เขาใช้เป็นชื่อเรียกเจตสิกธรรมในจิต ที่จะปรุงแต่งจิต ให้มีความเพียรชนิดนั้นก็ได้. เจตสิกธรรม ความรู้สึกในจิต ที่จะปรุงแต่งจิต ให้ขยันขันแข็งในส่วนข้างนอก แต่ข้างในเขาก็เรียกชื่อเจตสิกธรรมนั้น ว่าวิริยะก็ได้.

ยกตัวอย่างที่ง่าย ๆ เช่นว่า เรามีความสงบรำงับ สบายทางร่างกาย นี้ก็เรียกว่าความรำงับทางร่างกาย. แต่มูลเหตุของมันอยู่ที่เจตสิกภายในใจที่เป็นเหตุให้มีความรำงับทางร่างกาย แล้วก็เรียก เจตสิก คือความรู้สึกของจิตในจิตนี้ว่า ความรำงับทางกายอีกเหมือนกัน; ชื่อมันเป็นเสียอย่างนี้, เช่นคำว่า “กายปัสสัทธิ” เป็นต้น ซึ่งแปลว่าความรำงับทางกาย; แต่เป็นชื่อของต้นเหตุ ที่ทำให้เกิดความรำงับทางร่างกาย เป็นนามธรรมอยู่ในจิต.

คำว่า วิริยะ นี้ก็เหมือนกัน เขาหมายถึงเจตสิกธรรมในจิต เรียกชื่อมันว่า วิริยะ. มันมีขึ้นแล้วปรุงให้เกิดความพากเพียรออกมาทางภายนอก ซึ่งก็เรียกว่า วิริยะ อีก; แล้วคำว่า วิริยะ ยังเป็นชื่อแปลกๆ ของกำลังของความกำหนด, ที่เมื่อมีความกำหนดแล้ว มันเผาผลาญเชื้อในกระดูกให้กลายเป็นน้ำเมือกออกมาข้างนอก อย่างนี้เขาก็เรียกว่า วิริยะเหมือนกัน. แรงงานอันนั้น ซึ่งเป็นความกำหนดนั้น ก็เรียกว่า วิริยะเหมือนกัน. เหล่านี้บอกไว้ให้ทราบว่าการในภาษาบาลีนั้น มันใช้กว้างอย่างนี้ แล้วอย่าให้ปนกันยุ่งจนไม่เข้าใจ.

ที่ง่ายกว่านี้อีกเช่น คำว่า ทาน นี้เรารู้จักแต่ว่า เป็นการให้ทาน. แต่ในภาษาบาลีนั้นมีความหมายให้ออกมาจากข้างในเลย หมายถึงสิ่งที่มีอยู่ข้างใน. ความคิดที่จะให้ทานนั้นก็เรียกว่าทาน, เจตสิกธรรมที่เป็นเหตุให้เราทำทาน ทนอยู่ไม่ได้นั้นก็เรียกว่า ทาน, แล้วการให้นั้นก็เรียกว่า ทาน, วัตถุ สิ่งของที่

ให้ไปนั้น ก็เรียกว่าทาน, สถานที่ที่ให้ทาน ก็เรียกว่าทาน; มันมากถึงอย่างนี้. นี้ขอให้รู้ไว้เป็นหลักทั่วไปว่า ภาษาบาลีใช้กว้างอย่างนี้ แล้วเราก็หายจนได้มากขึ้น.

คำว่า วิริยะ ในที่นี้ก็หมายถึง เจตสิกธรรมในจิตที่ผลักดันให้เรามีความซีกเหิม ในการที่จะมีความเพียร มีความพยายาม.

ข้อที่ ๓. สติ สตินี้เป็นกำลังอย่างยิ่ง ในหน้าที่ของสติ คือความระลึก รู้สึกอยู่ มันจะควบคุมให้อันอื่น ๆ นั้นไม่หยุดชะงัก หรือไม่เดินผิดทาง ไม่เขว ออกนอกทาง; เช่นมีสติอยู่ วิริยะก็จะเดินถูกทางอยู่เรื่อย. ดังนั้นสติจึงถูกจัดให้เป็นกำลังในหน้าที่อีกแบบหนึ่ง ขาดไม่ได้ในเรื่องกำลังของสติ.

ข้อที่ ๔. เรียกว่า สมภาณี นั่นคือตัวกำลังจิตโดยตรง. คำนี้เป็นคำ ประธานของสิ่งที่เรียกว่า “กำลังจิต” คือต้องมีสมภาณี. แต่ว่าตามลำพังสมภาณี มันก็ไปไม่รอด มันต้องมีศรัทธา วิริยะ สติอยู่ด้วย. ที่นี้คำว่า “สมภาณี” นี้หมายถึงกำลังใจที่อบรมแล้ว; ถ้าไม่ได้อบรม มีอยู่ตามธรรมชาติ มันก็เรียกว่า สมภาณีเหมือนกัน; แต่เรายังไม่เรียกว่ากำลังในที่นี้. ที่เรียกว่า *กำลังสมภาณี* นั้นต้องอบรมกระทำถูกวิธีแล้วเกิดสมภาณี จึงจะเป็นกำลังสมภาณี หรือสมภาณีพลະ. สมภาณีชนิดหนึ่งมีอยู่ตามธรรมชาติ พอเราตั้งใจจะทำอะไร สมภาณีนั้นก็จะมีเอง; มันก็เป็นกำลังอยู่เหมือนกัน. แต่ในที่นี้เราไม่หมายถึงอย่างนั้น, เราหมายถึงสมภาณีชนิดที่เราสร้างมันขึ้นมา.

ตัวอย่างเช่น เมื่อคน ๆ หนึ่ง จับปีนขึ้นไป จะยิ่งออกไป นี้สมภาณีมันก็มีขึ้นมาทันควันโดยไม่ต้องรู้สึกตัว; อย่างนี้ก็เป็นสมภาณีตามธรรมชาติ เกี่ยวกับธรรมชาติ เกี่ยวกับพื้นเพทางจิตใจของบุคคลนั้น. หรือเมื่อคุณเริ่มคิดเลข

สมาธิก็เกิดขึ้นตามธรรมชาติ, แล้วมันก็คิดไปได้ด้วยสติปัญญา. สมาธิตามธรรมชาติอย่างนี้ก็เป็นกำลังในระดับธรรมชาติ : คนโง่ก็มีไปตามประสาคนโง่, เด็ก ๆ ก็มีไปตามประสาเด็ก ๆ. แต่ถ้าเราจะไปถึงสมาธิที่เป็นพระกันแล้ว, ก็ต้องหมายเอาสมาธิที่อบรมด้วยวิธีใดก็ตาม เป็นแบบฉบับที่มีมาแต่โบราณแล้ว; ทั้งหมดนี้ก็ยิ่งถือว่าเป็นกลาง ๆ อยู่.

ทั้งศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ในที่นี้ที่เรียกว่า “กำลังจิต” นี้ ระบุเฉพาะตัวที่เรียกว่ากำลัง; เอาไปใช้ผิดก็ได้ เอาไปใช้ถูกก็ได้, เรียกชื่ออย่างเดียวกันได้. เช่นสมาธิใช้ผิด ก็คือสมาธิที่ใช้ไปในการเบียดเบียนผู้อื่นซึ่งมีอยู่มาก.

คำว่า จิต นี้เป็นสิ่งลึกลับที่เราจะรู้จักมันไม่หมด ไม่ครบ ไม่ถ้วน; แต่ว่าเท่าที่มนุษย์รู้แล้วก็ไม่ใช่น้อย สามารถอบรมจิตให้มีสมาธิ ชนิดที่เป็นฤทธิ์ เป็นปาฏิหาริย์มาแล้ว ตั้งแต่ก่อนพุทธกาล; หรืออย่างน้อยก็รู้สึกปลุกกำลังจิตให้ทำอะไรเกินกว่าธรรมชาติได้หลายเท่า. แม้แต่เรื่องของพวกยักษ์พวกมาร, คุณฟุ้งอย่างนี้ ไปคิดดู อย่างในหนังสือจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นเรื่องรามเกียรติ มีคำกลอนว่า :— *ว่าแล้วเป่าลูบชั้นสามที่ เจ็บทั่วอินทรีก็เสื่อมหาย* อย่างนี้ ลุกขึ้นไปรบได้อีก; จะเป็นกุมภกัณฐ์ หรือตัวอะไรก็ไม่ทราบ; เมื่อเป็นเด็ก ๆ ก็เคยอ่าน เทียนนี้ก็ยังไม่จำได้คร่าว ๆ, เมื่อมันถูกทุบถูกตีลงนอนอยู่ กระตุกหัก แข้งขาหัก; แล้วสำรวจจิตตามวิธีที่เคยฝึกมา เป็นสมาธิ ก็เป่าลูบไปทั่วตัว มันก็ลุกขึ้นได้อีก. หรือเรื่องในอรรถกถาบาลี ก็มีว่าพระโมคคัลลานะของเรา ถูกโจรทุบจนกระดูกแหลก ก็สำรวจกำลังจิตจากสมาธิ หะเหไปเฝ้าพระพุทธเจ้า; นี่ก็กำลังของสมาธิ ที่เป็นไปในทางฝ่ายฤทธิ์ อิทธิฤทธิ์ หรือปาฏิหาริย์ก็อย่างหนึ่ง.

ที่นี้ เราเอาสมาธิเช่นนั้นมาใช้ในฝ่ายการงาน ที่เราต้องการจะทำนั้นก็ได้อีก; หรือเอาสมาธินี้ไปใช้เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพานก็ได้ : อานาจอหรือประโยชน์ของสมาธิมีอย่างนี้. อย่าลืมว่ามันจะต้องเป็นอย่างที่ผมเคยพูดมาแล้วอีก : สมาธิต้องประกอบด้วยองค์สาม คือ - จิตบริสุทธิ์ - จิตตั้งมั่น - จิตไวต่อหน้าที่. จิตบริสุทธิ์สะอาด ไม่มีกิเลสรบกวนตอนนั้น จิตว่างจากกิเลสรบกวนแล้วก็จิตตั้งมั่นแน่นแน่นเข้มแข็งมีอารมณ์เดียว นี้เรียกว่าตั้งมั่น, แล้วก็จิตไวพร้อม คล่องแคล่วว่องไวต่อหน้าที่; รวมเรียกว่า บริสุทธิโส สมานิติโต กัมมณีโย.

กัมมณีโย นี้คล่องแคล่วในการงาน เทียบนี้เรียกว่า active พุคถึงกันมากในคำว่า active เช่นว่าคนนั้นไม่ active คนนี้ active นี้ก็หมายถึงคำว่าไว, ไวต่อความรู้สึก ไวต่อหน้าที่การงาน ทางกาย ทางจิต ก็ตาม, อย่าไปเข้าใจว่า สมาธิแล้วนั่งตัวแข็งทื่อหลับตา ทำอะไรไม่ได้ นอกจากนั่งหลับตา; นั่นเป็นคำพูดของคนที่ไม่รู้เรื่องสมาธิ. แล้วประโยชน์อย่างยิ่งของสมาธิก็คือ active คือไวต่อหน้าที่; มันไม่ได้อยู่นิ่ง, ไวต่อการคิดนึก การกระทำ การพูดจา การทำการงานอะไรทุกอย่าง; มีกำลังในทางจิตแรง.

ทั้ง ๔ อย่างนี้ เราเรียกว่ากำลังจิตไปหมด มีศรัทธา-กำลังความเชื่อ. แล้วก็มโหริยะ - กำลังความพากเพียร, มีสติ - กำลังของสติความระลึกความรู้สึกตัว, แล้วกำลังของสมาธิ - คือความที่จิตถึงขีดสูงสุดของการมีกำลัง; นี้เรียกว่ากำลังจิต. คนทั่วไปก็พูดถึงกำลังกาย กำลังจิต คุณก็กำลังพูดถึงกำลังจิต, แต่กลัวว่าจะไม่ถูกต้องและสมบูรณ์เหมือนอย่างนี้. เอาไปคิดดูใหม่ เอาไปสะสมเสียใหม่ ให้มีกำลังจิตในลักษณะอย่างนี้ ในการทำการงานในหน้าที่, จะเป็นเรื่องการเล่าเรียน หรือการครองเรือนอะไรก็ตาม.

ต่อไป กำลังปัญญา, ปัญญาที่แปลว่าความรู้ มันก็ขยายความออกไปถึง ทุกอย่างที่มีมันเกี่ยวกับความรู้, ทุกอย่างที่เกี่ยวกับความรู้ ความฉลาด ความสามารถ ฝีมือลายมือ เทคโนโลยีทั้งหลาย, รวมอยู่ในคำว่าปัญญา หรือ กำลังปัญญา. ความมีศิลป์นี้ก็รวมอยู่ในคำว่าปัญญา, กำลังปัญญา คือกำลังของความรอบรู้; รู้อะไร? ก็รู้ในสิ่งที่ตนจะทำ หน้าที่ที่ตนจะทำ. ที่นี้คำชื่อที่มีมันจะแทนกันได้ เช่น ฝีมือลายมือ หรือความรู้ อะไรที่มีมันล้วนแต่เนื่องกัน เช่นว่า มีศิลป์ มีพรสวรรค์ มีอะไร, เดี่ยวนี้คงจะเรียกว่าเทคโนโลยี. ความรู้ทางเทคโนโลยีทางแขนงไหนก็ตาม ซึ่งคุณกำลังบูชาเป็นพระเจ้าอยู่ นั่นคือกำลังปัญญา. นี้เรายังไม่หมายถึงเรื่องไปนิพพาน, กำลังปัญญาไม่หมายถึงความถูกต้อง หรือไปมรรค ผล นิพพาน; หมายถึงแต่ความรู้ ความสามารถของจิตเท่านั้น, เอาไปใช้ผิดก็ได้.

อย่าลืมว่า สิ่งที่เรียกว่าปัญญาในภาษาโลกียะ เอาไปใช้ผิดก็เรียกว่าปัญญา, ปัญญาในทางที่จะคอร์ปชั่น มันก็อยู่ในพวกฉลาด ที่อยู่ในพวกปัญญา. ปัญญาที่จะทำแต่สิ่งที่ถูกที่ควร มันก็เรียกว่าปัญญา. เมื่อเราพูดถึง กำลังเฉย ๆ เราเอาไว้เป็นกลาง ๆ เอาไปใช้ทำผิดก็ได้ เอาไปใช้ทำถูกก็ได้. ปัญญาที่เรียกว่าเป็นกลาง ๆ เอาไปใช้ทางคดโกงอะไรต่ออะไรก็ได้ นี้เรียกว่า cunning ในภาษาอังกฤษ คล้าย ๆ กับคำว่า “เจโก”. ปัญญาแท้ ๆ ปัญญาบริสุทธิ์ เพื่อไปสู่มรรค ผล นิพพาน ก็เป็นเรื่องปัญญาในระดับหนึ่ง แต่ชื่อมันเหมือนกัน ระวังให้ดี.

ที่นี้ คุณจะต้องรู้จักสังเกต แยกแยะดูว่า กำลังกายคืออะไร? กำลังจิตคืออะไร? กำลังปัญญาคืออะไร? ทำไมไม่เอากำลังปัญญาไปใส่ไว้ในเรื่องกำลังจิต? ก็เพราะว่าปัญญาในที่นี้หมายถึงความรู้ของจิต, ความรอบรู้ของจิต.

กำลังจิตนั้น คือตัวจิตที่ถูกอบรมดีแล้วมันเกิดกำลังขึ้นในตัวจิต ไม่เกี่ยวกับความรู้ ส่วนปัญญา มันเป็นความรู้ของจิตนั้นแหละ แต่มันเป็นแผนกความรู้; เราเลยเรียกว่า “กำลังปัญญา”. ที่นี้ทั้งกายและทั้งจิตมันเนื่องกัน : ปัญญาและจิต มันก็อยู่ในร่างกายนี้. ร่างกายก็เป็นที่ตั้งของจิต, จิตก็เป็นที่ตั้งของปัญญา. เรามีร่างกายเป็นเครื่องรองรับจิต. จิตก็กลายเป็นเครื่องรองรับปัญญา; มันเนื่องกัน ไม่แยกกัน. มีปัญญาอยู่ในจิต, จิตอยู่บนกาย, อาศัยกันไปทั้งสามอย่าง.

ลองคิดดูว่า จะมีอะไรมาจากไหนอีก มาจากที่ไหนอีก? ดูเหมือนว่าจะไม่มีใครนึกถึงกันเสียแล้ว ว่ามีทั้งกำลังกาย กำลังจิต กำลังปัญญา ก็พอเสียแล้ว ผมอยากจะเติมให้ “กำลังธรรม” คือกำลังของความถูกต้อง; เพราะเวลาที่แล้วมาสามอย่างนั้น ไม่เกี่ยวกับความถูกต้อง; มันเกี่ยวกับกำลัง มีกำลังมาก ๆ ก็แล้วกัน มันยังไม่เกี่ยวกับความถูกต้อง; ฉะนั้น อันที่ ๔ นี้ จึงแถมเข้ามาเป็น “กำลังธรรม”.

กำลังธรรม หรือกำลังพระธรรมก็ได้ หมายความว่ากำลังของความถูกต้อง; แต่เราเรียกว่ากำลังของพระธรรม ก็จะต้องดีกว่าศักดิ์สิทธิ์กว่า. ข้อแรกเมื่อพูดถึงความถูกต้อง ก็ขอให้ระลึกถึงอริยมรรคมีองค์แปดนั้นแหละ, หรืออัฐมรรค หรือมัชฌิมาปฏิปทา ว่าเป็นหลักประจำใจ: แยกเป็น ความถูกต้องในความคิดเห็น ถูกต้องในความหวัง ถูกต้องในการพูดจา ถูกต้องในการกระทำทางกาย ถูกต้องในการเลี้ยงชีวิต ถูกต้องในความพากเพียรพยายาม ถูกต้องในความรำลึกประจำใจ แล้วก็ต้องในความมีสมาธิ.

ถ้ามันผิดเขาก็เรียกมันว่า มิจฉามรรค หรือมิจฉัตตะ; ถ้ามันถูก เขาก็เรียกว่า สัมมามรรค-หนทางถูก : ถ้าผิดก็เรียกว่า หนทางผิด. มิจฉามรรค

ก็คือว่า ความรู้ความเข้าใจผิด ความหวังผิด พุจฉาผิด การงานทางกายผิด เลี้ยงชีวิตผิด ความเพียรผิด สติผิด สมาธิผิด; มันคือฝ่ายผิด. ส่วนฝ่ายถูกต้อง ก็อย่างที่เราเรียกว่า เป็นตัวของพุทธศาสนา เรียกว่า **มัชฌิมาปฏิปทา** ก็เรียก. **อัญญาติกัมมรรค** ก็เรียก, **อริยมรรค** ก็เรียก. แล้วต้องมี **“กำลังของความถูกต้อง”** นี้ มาควบคุมทั้งหมดอีกที : ควบคุมกำลังกาย ควบคุมกำลังจิต ควบคุมกำลังความรู้ ให้เป็นไปในทางที่ถูกต้อง; ถ้าจะเรียกให้กว้างออกไป ก็เป็น **“กำลังของธรรมะ”**.

“กำลังของธรรมะ” นี้ขยายออกไปถึงสิ่งที่มันเนื่องกันอยู่โดยอ้อมอีก หลายอย่างก็ได้; ที่ใช้กันมากอยู่อย่างผิดๆ นี้ ผมจะระบุชี้ให้เห็น เช่นกำลังของบุญเก่า ของบุญกุศลที่ทำไว้แต่กาลก่อน. คุณเคยทำความดีความงาม ความถูกต้อง อะไรไว้มากแต่กาลก่อน นั้นมันก็เป็นกำลังใหม่ขึ้นมาในที่นี้อีก. กำลังของบุญของกุศลที่ได้กระทำไว้ดีแล้ว นี้ก็เรียกว่า กรรมที่ได้กระทำไว้ดีแล้ว แต่กาลก่อน มาเป็นกำลัง เป็นกุศลกรรมแต่หนหลังมาช่วย. แต่แล้วคนในสมัยนี้ไม่สนใจ ถอยหลังเข้าคลอง ไปเรียกสิ่งเหล่านี้ว่า “โชค” ว่า “เคราะห์” หรืออะไรไปเสียอย่างนี้, ว่าเป็นโชคดี เคราะห์ดี ฤกษ์ดี อะไรไปทำนองนั้น; นั้นเพราะความโง่ เพราะอำนาจของความขลาด และความโง่รวมกัน. โง่ทำให้ขลาด ขลาดทำให้โง่ หล่อเลี้ยงกันอยู่อย่างนี้แหละ; แล้วก็ไปเชื่อเทวดา ผีนางโชคชาตาราดี อะไรไป ไม่หวังความถูกต้องคือบุญกุศล หรือกรรมที่เป็นกุศลที่แท้จริง. มันหวังผลอย่างเดียวกันนั้นแหละแต่ไปเชื่อโชค เชื่อฤกษ์ เชื่อเทวดา; แต่หารู้ไม่ว่า ที่มันจะช่วยได้จริงนั้น ก็บุญกุศลที่แท้จริงที่ได้เคยทำไว้นั้นแหละ จะเป็นโชคดี.

อีกอย่างหนึ่ง เราจะไปเล็งถึงสิ่งที่เรียกว่า เจ้านายช่วย บุญวาสนาช่วย บารมีมาก มีอำนาจวาสนาช่วย มันก็ไม่พ้นไปจากความดีที่ทำไว้แต่กาลก่อน, ความถูกต้องที่ทำไว้ในกาลก่อน. สำหรับเจ้านายนั้น ถ้าเป็นเจ้านายจริง เจ้านายก็เจ้านายจริง ถูกต้องตามความหมายของคำว่า เจ้านาย มันก็เป็นคนดี, แล้วก็ช่วยแต่คนที่ทำดี. ในกรณีที่เจ้านายจะช่วยเราก็เพราะเราทำดี. นี่คือความหมายของคำว่าช่วยตัวเอง; ความดีของตัวเอง ช่วยตัวเอง ไปบังคับให้ผู้อื่นต้องรวมมาช่วยเรา เพราะความดีของเรา.

สิ่งที่เรียกว่า “วาสนาบารมี” ก็เหมือนกัน ถ้าถูกต้องและแท้จริง ต้องมาจากบุญกุศลที่ทำไว้ คือความดีที่ทำไว้. ถ้าวาสนาบารมีมาจากผีสิง เทวดาบ้า ๆ บอ ๆ มันก็ไม่ยั่งยืน; หรือมาจากทฤษฎีคอกงอะไร มันก็ไม่ยั่งยืน เพราะฉะนั้นต้องให้รู้ว่า มันมีอยู่อีกชุดหนึ่งกลุ่มหนึ่ง คือ “กำลังของธรรมชาติ” หรือ “กำลังความถูกต้อง” เพื่อจะไปควบคุมทั้งสามกำลังข้างต้นนั้น ให้มันเดินไปถูกต้อง : ใช้กำลังกายถูกต้อง ใช้กำลังจิตถูกต้อง ใช้กำลังความรู้ถูกต้อง นี่รวมเป็น ๔ กำลัง มีรายละเอียดปลีกย่อยจาระไนไม่ไหว ครอบคลุมอะไรทั้งหมด ในบรรดาที่เป็นกำลัง – กำลัง. คุณก็ลองไปคิดดูเอาเองเถิด มันจะคิดได้.

ลองคิดดูต่อไปว่า ใน ๔ กำลังนี้แหละอันไหนมันสำคัญที่สุด? คุณจะมองเห็นในทันทีว่า, อันสุดท้าย พวกที่ ๔ ประเภทที่ ๔ มันสำคัญที่สุดคือ “กำลังของพระธรรม” “กำลังของความถูกต้อง”; นี่มันเป็นเรื่องทางฝ่าย spiritual ไป คือฝ่ายสูงส่งไป. กำลังร่างกายเป็นเรื่องทางกาย ทางฟิสิกส์, กำลังจิต, กำลังความรู้ ตามธรรมคาสามัญนี่เป็นเรื่องทาง mental ทาง mentality, ส่วนกำลังความถูกต้องของธรรมะนี่เป็นเรื่อง spirituality, กำลังทางฝ่าย spiritual มันขึ้นถึงขีดของความถูกต้อง. เราจะเรียกกำลังอันที่ ๔ ที่สำคัญที่สุดว่าอย่างอื่น

อีกได้มากมาย. ถ้าถือพระเจ้าก็เรียกว่ากำลังของพระเจ้; พวกที่เชื่อพระเจ้
ถือพระเจ้จริงๆ ก็เรียกว่า นี้คือ “กำลังของพระเจ้”

กำลังกาย กำลังจิต กำลังความรู้ อะไรนี้ เป็นของเราเอง; แต่
กำลังพระธรรมเป็นกำลังของพระเจ้ให้มา. ส่วนพุทธบริษัทเราไม่ถือพระเจ้
ก็ต้องเรียกว่าของพระธรรม; เพราะความถูกต้องนั้นมันก็ของธรรมชาติ คือกฎ
ของธรรมชาติ. ทำอย่างนั้นก็เกิดผลขึ้นอย่างนี้, ทำอย่างนั้นก็เกิดผลขึ้นอย่างนี้
ตามกฎของธรรมชาติ. ถ้าเรารู้กฎของธรรมชาติฝ่ายเป็นผลที่ถูกต้องและตามที่
เราต้องการแล้ว ตัวธรรมชาติก็มีให้เลือกครบทุกอย่าง อะไรๆ ก็เป็นของ
ธรรมชาติ. ก็แปลว่า เรามีความรู้ ความถูกต้อง ที่เราจะใช้กฎธรรมชาติที่เรา
จะทำให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ; นี้เป็นพระธรรมอยู่ที่ตรงนี้ เป็นธรรมะ
อยู่ที่ตรงนี้.

บางคนอาจจะคิดอย่างหวัดๆ ว่า มันเลยเถิด เลยเรื่องของมรวาาส
ไปแล้ว; ขออย่าได้คิดอย่างนั้น. มรวาาสก็ต้องการความถูกต้องทางจิต ทาง
วิญญาณ ที่สูงขึ้นไป จนกว่าจะถึงที่สูงสุด; ความรู้เรื่องสุญญาสำหรับมรวาาส
ก็รวมอยู่ในข้อนี้. เรื่องสุญญาเราก็อธิบายกันยืดยาวเสร็จไปเรื่องหนึ่งแล้ว
ว่ามรวาาสจะต้องมีสุญญา จึงจะประกอบไปด้วยประโยชน์เกื้อกูลตลอดกาลนาน.
ความมีสุญญา มีการปฏิบัติที่ไม่ยึดมั่นถือมั่นในจิตในใจนั้นแหละ คือกำลังของ
ธรรมะ ที่จะช่วยมรวาาสในอันดับสูงสุด; ป้องกันไม่ให้มรวาาสเกิดความทุกข์
ความร้อใจใด ๆ ทั้งหมดทั้งสิ้น.

เมื่อเกิดเรื่อง เช่น ลูกตาย เมียตาย ผัวตาย อะไรก็ไม่ระกายชน,
ไม่ร้อใจหรือเป็นทุกข์. แม้มีเรื่องขาดทุนหรือฉิบหายโดยความพลาดพลั้งไปบ้าง

ก็ไม่เป็นทุกข์, หรือจะมีอะไรถูกกลั่นแกล้งอย่างไรก็ไม่เป็นทุกข์ ไม่น้อยใจ
ไม่เป็นทุกข์. ลงได้ขึ้นชื่อว่าความทุกข์แล้ว เราไม่เอาเสียเลย นั่นแหละคือ
อำนาจของสัจจญาณ. ถึงแม้ว่าความสุข ความพอใจจะมีเข้ามา ก็หัวเราะเล่น
ไม่ไปเป็นทาสของมัน, ไม่เป็นทาสของเงิน ของเกียรติยศ ชื่อเสียง อำนาจ
วาสนานั้น; สัจจญาณช่วยได้แบบนี้. เพราะฉะนั้นสัจจญาณก็รวมอยู่ใน
“กำลังของพระธรรม” มันเลยเป็นกำลังที่เป็นทาง *spirituality* ที่สูงสุด ที่ละเอียด
ที่ลึกซึ้ง ที่จะช่วยให้มนุษย์สามารถชนะความทุกข์ทั้งปวงได้ นับตั้งแต่ประสบ
ความสำเร็จในการงานต่างๆ ในชีวิตประจำวัน; ไม่ต้องร้องไห้ เพราะวิบัติ
เกิดขึ้น, ไม่หลง ไม่สับสน เพราะสมบัติเกิดขึ้น; ประโยชน์เกื้อกูลของฆราวาส
มันเป็นแบบนี้ ที่ว่าสูงสุดมันสูงสุดอยู่ที่นี้.

เพราะฉะนั้นถ้าคุณไปบูชาแต่ เทคโนโลยี เหมือนคนปัจจุบันในโลกนี้
เวลานี้แล้ว ก็เรียกว่าหลับหูหลับตาอยู่เท่าไร, ยังหลับหู ยังหลับตา ยังประมาท
อยู่สักเท่าไร. แล้วถ้าไปเอาตามความนิยมของคนสมัยนี้ ตามการศึกษาของคน
สมัยนี้ แล้วละก็อันตรายมาก; เพราะเขาลืม ละเลย หรือลืมหมดในเรื่องธรรมะ
ไปเอาเรื่องวัตถุ เรื่องเนื้อหนังกันไปหมด มันก็เป็นกำลังฝ่ายผิดทั้งนั้น, เป็น
กำลังฝ่ายพญามาร ฝ่ายซาตานทั้งนั้น; มนุษย์ก็เดือดร้อนแสนสาหัส. ใช้กำลังผิด
ไปเพิ่มกำลังให้แก่พญามาร; ความเป็นฆราวาสก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น เพราะ
ไม่รู้สิ่งที่ควรจะรู้ ในขั้นนี้; ไม่มีกำลังที่จะต้านทานกิเลส; กิเลสกลับมีกำลัง
เพราะไปเพิ่มให้มัน.

เราไม่มีกำลังที่จะต้านทานกิเลส กิเลสก็แผดเผา ผูกพัน ทิ่มแทง
เป็นการทนทุกข์ทรมาน; เป็นฆราวาสที่สกปรกดูแทบจะไม่ได้ ตายแล้วสุนัข
ก็ไม่กิน เหมือนในสไลด์ที่ฉายคุณนั้น; นี่เพราะขาดกำลังธรรมะ. ถ้าเราจะเป็น

ขรรวาสที่มีกำลัง, ขรรวาสที่มีกำลัง ไม่ใช่ทุพพลภาพ แล้วกำลังที่จะไปสู่ความสำเร็จจุดหมายปลายทาง ต้องมีอย่างนี้.

เราพูดวันนี้ก็ได้แต่หัวข้อเท่านั้น รายละเอียดไปหาเอาเอง; สรุปว่า กำลังกายอย่างหนึ่ง กำลังจิตอย่างหนึ่ง กำลังความรู้อย่างหนึ่ง กำลังความถูกต้องอีกอย่างหนึ่ง; แล้วทั้งหมดมันก็สำเร็จอยู่ที่คำว่า “ธรรม” เพียงคำเดียว. ถึงกำลังกายมันก็อยู่ในพวกธรรมชาติ เป็นธรรม, กำลังจิตก็เป็นธรรมชาติ เป็นธรรม, กำลังความรู้ หรือปัญญา ก็เป็นธรรม, กำลังพระธรรม นี่ก็คือธรรม; แต่มันแยกแขนงสลดหลั่นกันลงไปเพราะถ้าเราไม่แยกให้มันเป็นเรื่อง ๆ ไป เราก็ปฏิบัติไม่ได้.

อย่างเช่นกำลังกาย ก็ไปบำรุงร่างกายให้มีกำลัง นับแต่กินอาหารให้ดี นอนหลับให้ดี อะไรให้ดี เป็นเรื่องของทางอนามัย; แล้วหาเครื่องมือแวดล้อม กำลังกายนี้ จากเพื่อนฝูง จากสิ่งแวดล้อมอย่างอื่น เช่นมีทรัพย์สมบัติ มันก็มีกำลังกายมากขึ้น, จ้างคนมาทำอะไร ทำไรก็ได้; หรือมีเครื่องทุ่นแรงไว้ก็ได้.

ทางกำลังจิต ก็อบรมให้มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิโดยเฉพาะ.

ทางความรู้ ก็ให้เป็นความรู้ที่อยู่ในขอบเขต อย่าให้มันเป็นความรู้ที่มันพร้อออกไปจนมันไม่มีจุดจบ, โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสิ่งที่เรียกว่า “ปรัชญา” ของสมัยปัจจุบัน. คนนี้ว่าอย่าง คนโน้นว่าอย่าง ล้วนเป็นอย่าง ๆ อย่าง ๆ ไม่รู้ก็อย่าง สำหรับมาชนกันเล่น; มันเป็นเรื่องจับแพะชนแกะอย่างไม่มีที่สิ้นสุด, เรียกว่าไม่มีขอบเขต. ความรู้ต้องอยู่ในขอบเขตของสิ่งที่เราต้องการจะรู้ ควรจะรู้; เราต้องมีปัญหาของเราโดยเฉพาะ แล้วก็จะแก้ปัญหานี้; แล้วในที่สุด

ก็ทำให้มันเป็นธรรม คือถูกต้อง. ข้อนี้ขอให้ระลึกนึกถึงพระพุทธภาษิตที่สำคัญที่สุด แต่ฟังดูแล้วน่าขัน : *ธมฺมํ สุจฺริตํ จเร-จฺงประพฺตติธรรมาให้สุจฺริต* ประพตติธรรมะให้สุจริต; นี่กำชับไว้ทีเดียวว่าประพตติธรรมะนั้นก็ต้องประพตติให้สุจริต; คือประพตติคกโกงก็ได้, มั่นนำไหว้หลังหลอกต่อธรรมะก็ได้, นับถือพระพุทธเจ้าอย่างหน้าไหว้หลังหลอกก็มี.

เดี๋ยวนี้เรามีหลักเกณฑ์ มีหลักปฏิบัติอย่างนี้แล้ว เราก็คงต้องจงรักภักดีต่อหลักเกณฑ์ต่ออุดมคตินี้ แล้วประพตติให้มันสุจริต. ที่นี้นักเรียนก็เรียนกันแต่หัวข้อ ยังไม่ได้ประพตติด้วยซ้ำไป; แล้วจะประพตติให้มันสุจริตได้อย่างไร. เพราะว่าเมื่อลงมือประพตติแล้ว เราก็คงจะต้องประพตติให้มันสุจริต, อย่าให้ถูกติเตียนได้ว่า เราเล่นตลกพลิกแพลงอะไรอย่างนั้น-อย่างนี้.

ที่นี้ ยังเหลืออยู่อีกเพียงนึกเดี่ยวว่า ปัญหาที่ว่า จะบึงกันแก้ไขความอ่อนเพลียในการทำงานนั้น. คุณต้องเอากำลังเหล่านี้ไปใช้. นี้ผมก็ตอบอย่างเอาเปรียบ หรือกำบังนุบทิน. ความอ่อนเพลียไม่มีกำลังใจจะทำงานนี้ หรือเมื่อทำงานอยู่ที่เหนื่อยหน่าย ท้อแท้, เสร็จแล้วมันก็ยังเบื่อบรรเทา. นี้ต้องสร้างกำลังขึ้นมาใหม่ให้ครบบริบูรณ์ โดยหลักที่เรียกว่า พละ หรืออินทรีย์ มีอยู่ ๕ อย่าง คือ-ศรัทธา วิริยะ สติ สมာธิ ปัญญา; ก็คือที่เรากำลังพูดอยู่แล้วเวลานี้. มีศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา, รายละเอียดอยู่ในหนังสือนวโกวาท หรือคำอธิบายนวโกวาท; และผมก็อธิบายแต่คำที่สำคัญๆ แล้วเมื่อตะกน; แล้วมันไปจบอยู่ที่ปัญญา เป็นอันที่ ๕

ศรัทธา - ความเชื่อ, วิริยะ - ความพยายาม, สติ - ความระลึกความรู้สึกตัวอยู่, สมာธิ - ความมีกำลังใจมั่น, แล้วปัญญา - ความรู้. ที่กล่าวไว้ ๕ อย่างนี้มันเป็นกรอบจักรวาลไปใช้ในทุกแขนง แล้วก็มุ่งหมายโดยเฉพาะการปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน; ทำอย่างนี้เพื่อความมุ่งหมายนั้น. แล้วอย่าลืมว่า ปัญญา นั้น เจโกก็ได้อีก ปัญญาในที่นี้ต้องเป็นปัญญาแท้จริง. ถ้าว่าจะเอาหัวเห้งหัวของมัน เป็นเพียงอย่างเดียวกันก็ต้องเอาที่ปัญญาที่แท้จริง ปัญญาที่ถูกต้อง ยึดเอาปัญญาชนิดนั้นเป็นหลัก แล้วอื่น ๆ จะตามมา ; เรียกว่า หัวเห้งหัวคือหัวขั้วของพวงที่มันมีหลาย ๆ แขนง, ถ้าเรามีปัญญาเป็นหัวเห้งหัวของพวงแล้วก็พอ.

เรามีปัญญาเป็นหัวเห้งหัวของพวงแล้วก็พอ เพราะปัญญาที่ถูกต้องสามารถถึงอะไรต่าง ๆ มาตามที่ต้องการได้ครบ. คตินี้จะเป็นของโบราณก่อนพุทธกาล เพราะไปอ่านคัมภีร์ในฝ่ายอื่นมันก็มี. เขารู้จักสิ่งที่เรียกว่าปัญญากว้างขวางใช้เป็นหลักทั่วไป มันก็มีอยู่ในคัมภีร์ของเราคือของพุทธศาสนา. เขาว่าอย่างนี้; *ปญฺญา หิ เสฏฺฐา กุสลา ทนฺติ. - "พวกคนฉลาดกล่าวว่า ปัญญาเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด"*. ใช้คำว่า พวกคนฉลาด คือกินความกว้าง : คนฉลาดแล้วไม่ว่าใคร ย่อมกล่าวปัญญาว่าประเสริฐที่สุด. *น กขตฺตราชาริว ตารกานี, 'เหมือนดวงจันทร์ซึ่งเป็นราชาแห่งนักษัตรย่อมเด่นกว่าดวงดาวทั้งหลายฉะนั้น'*. *สลี สิริ จาปี สตณฺจ ธมฺโม อนุวายิกา ปญฺญวโต ภวนฺติ, "สลีก็ดี มังขวัญก็ดี สัทธรรมก็ดี ย่อมเป็นไปตามอำนาจของปัญญา"* คือปัญญาจะชักนำมาจากแม่แต่สิ่งที่เรียกว่า ธรรมของสัตบุรุษ ก็จะมาสู่อำนาจของปัญญา.

คำพูดทั้งหมดนั้นก็ขอให้สนใจ หรือยึดปัญญาเป็นหลัก แล้วใช้ปัญญานี้กวาดค้อนเอาทุกอย่างที่ต้องการมา. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่า "กำลัง - กำลัง" ก็ขึ้น

อยู่กับปัญญา, แล้วก็ปัญญาที่เป็นความถูกต้องในประการที่ ๔. ที่เราพูดถึงในวันนี้คือ ประการที่ ๔ **กำลังของความถูกต้อง.** ปัญญาที่พลิกแพลงไปใช้ชั่วคราวได้ ตักได้นั้นไม่เอา ไม่ได้หมายถึงในที่นี้. นี่คือกำลังของขรรษา ผู้กำลังเดินทางอยู่ในวัฏสงสาร เพื่อจะไปนิพพาน. นี่ก็รวมทั้งเรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องปัญหาพื้นฐาน ปัญหาพื้นดินด้วย. โดยหัวข้อมีอยู่อย่างนี้ เอาไปชำระสะสางให้ดี ให้ใช้มันให้ได้คือ apply ให้ได้ อย่างนี้เป็นตัวหนังสืออยู่ในสมุด.

นกกางเขนบอกหมดเวลาเพียงนี้.

๕ ความรอดพื้นฐาน ของมราวาส. (วัฒนธรรมของชาวพุทธ)

- ๑๖ -

๕ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่เราจะได้พูดคุยกันต่อไป ถึงเรื่องที่ถูกค้างไว้เป็นลำดับ มา คือเรื่องเกี่ยวกับมราวาส, ในการบรรยายชุดนี้ได้มีความ ตั้งใจไว้แล้วว่าเราจะพูดคุยกันถึงเรื่องมราวาส คือว่าเกี่ยวกับมราวาส เพราะเป็นเรื่องพื้นฐาน, กล่าวคือถ้าเป็นมราวาสที่ดีได้ ก็จะเป็น อะไรที่ดีได้ต่อไป จนกระทั่งไปนิพพานได้; เพราะฉะนั้น เราจึงมองดูกันทุกแง่ทุกมุมในเรื่องอันเกี่ยวกับมราวาส.

ในวันนี้จะได้กล่าวถึง ความรอดพื้นฐาน ของมราวาส ซึ่งได้แก่ วัฒนธรรม ที่เนื่องมาจากศาสนาโดยตรง หรือจะเรียกสั้น ๆ ว่า “วัฒนธรรมของ ชาวพุทธ”. มันเป็นธรรมกายอยู่เองที่ว่า มนุษย์แต่ละหมู่ละพวกย่อมจะมีวัฒนธรรม ของตัวเอง ค่อย ๆ เกิดขึ้นตามความจำเป็น หรือเหมาะสม. *ความจำเป็น*

กับความเหมาะสม^๕แยกกันไม่ได้, หรือที่แท้ก็คือสิ่งเดียวกันโดยใจความ แม้ว่า จะต่างกันโดยตัวหนังสือ. โดยทางภาษาจะเป็นคนละอย่าง แต่ทางปฏิบัติแล้ว ก็คือสิ่ง ๆ เดียวกัน.

ความจำเป็น ทำให้เกิดอะไรขึ้นมาบางอย่าง แล้วมันต้องเกิดเหมาะสม แก่ความจำเป็นเสมอไป. วัฒนธรรมของคนทุกชาติทุกภาษาก็มีลักษณะอย่างหนึ่ง จนกระทั่งชาวพุทธเราก็มีวัฒนธรรมของเราเองเกิดขึ้น เมื่อเราได้รับพุทธศาสนา. เพราะว่าเป็นธรรมาคาที่ทุกคนจะต้องถือเอาสิ่งที่ดีกว่า, ชะเง้อหาสิ่งที่ดีกว่า. เมื่อ พบอะไรเข้าก็จะสนใจ ในข้อที่มันจะดีกว่าที่เรามีอยู่แล้ว, ก็สนใจที่จะรับเอามา; แต่มันก็ขึ้นอยู่กับสติปัญญาที่จะพิจารณาสิ่งๆนั้น ถูกหรือผิดมันขึ้นอยู่กับสติปัญญา นั้น ๆ. ถ้ามีความโง่ก็ไปรับเอามาอย่างที่เป็นอันตราย, แต่ถึงอย่างนั้น ก็ไปรับเอามาด้วยความหวังว่าจะได้สิ่งที่ดีกว่าอยู่เหมือนกัน. ถ้าโง่ก็ไปเอาสิ่งที่ เลวกว่ามาเป็นสิ่งที่ดีกว่าก็ได้. ดังนั้น ขอให้ระวังในข้อนี้ให้มากที่สุด ในเรื่อง ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรม โดยเฉพาะในปัจจุบันนี้.

สำหรับคำพูดที่ใช้เรียกชื่อสิ่งนี้ อาจจะมีมากคำ ซึ่งคุณก็ได้ยินอยู่เป็นประจำ เรามีคำว่า:— วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีรีตองอะไร ต่าง ๆ หลายคำด้วยกัน; มันผิดได้ด้วยกันทั้งนั้น, และมันถูกได้ด้วยกันทั้งนั้น; แล้วแต่ว่าจะมีความรู้และสติปัญญาเข้าไปแทรกอยู่มากน้อยเท่าไร. คำแต่ละคำนี้ จะมีความสำคัญที่สุดอยู่ที่คำว่า “วัฒนธรรม” — คือเครื่องมือสำหรับให้เกิด ความเจริญก้าวหน้า. เรามีขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีรีตอง ก็คือระเบียบ ปฏิบัติเกี่ยวกับวัฒนธรรม ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามพิธีรีตอง จนกระทั่ง มงายไปในที่สุด, ก็เป็นวัฒนธรรมมงาย.

ตรงนี้อาจจะเตือนอยู่เสมอ คำว่า “วิฆนะ” หรือ “ความเจริญ” นี้ มีความหมายเป็นทาง ๒ แพร่ง หรือกำกวม. ตัวหนังสือแท้ ๆ ก็แปลว่ามีมากขึ้น หรือรอกหนาขึ้น นั่นคือคำว่า “วิฆนะ”. ที่มันรอกหนาขึ้น จนเกิดโทษขึ้นก็มี เช่นหญ้ารก หรือผมบนหัวรอกอย่างนี้ บาลีเรียกว่าวิฆนะทั้งนั้น. มันก็เลยเป็นวิฆนะที่ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากลำบาก. ให้นึกถึงคำว่า “อย่าเป็นคนรอกโลก” รก คำนี้ก็คือคำว่า วิฆนะ ด้วยเหมือนกัน; ภาษาบาลีเป็นอย่างนี้. เมื่อเราพูดถึงความเจริญหรือใช้คำว่า พัฒนา อย่างในสมัยปัจจุบันนี้, มันก็ทำให้มากขึ้น. ถ้าพัฒนาผิด ก็มากขึ้นในทางที่ยุ่งยากลำบากมากกว่าแต่ก่อน; ก็มีอยู่บ่อย ๆ ในที่การพัฒนาเกินไปในทางที่ยุ่งยาก จนเกิดปัญหาหลายอย่าง ซ้อน ๆ กันขึ้นมา.

เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึง **วัฒนธรรมของชาวพุทธ** หมายความว่า เป็นความเจริญที่ถูกต้องทั้งทางรูปธรรม และนามธรรม ตามแบบของชาวพุทธ โดยมีรากจากพระพุทธรศาสนา; มีรากอยู่ที่พระพุทธรศาสนา หมายความว่า วัฒนธรรมนี้งอกงามออกมาจากหลักของพระพุทธรศาสนา. ถ้าจะทำกันเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี ก็หมายความว่าทำกันมาจนไม่มองดูว่ามันมาจากอะไร ไม่ต้องมองดูว่ามาจากอะไร. เขาทำเป็นแบบฉบับเหมือนที่ปู่ย่าตายายได้ทำและวางไว้; แล้วบางทีวางไว้ในรูปของ ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์, ไม่ทำไม่ได้, เป็นเรื่องเสื่อมเสีย เป็นเรื่องโชคร้ายอย่างนี้ก็มี. นี่จะเลยไปเป็นพิธีของ จนกระทั่งว่าเราทำอะไรตามพิธีตามธรรมเนียม ที่เป็นพิธี จนเรียกว่าทำพิธีอย่างนั้นแหละ; ในที่สุดก็ทำพอเป็นพิธี จนงมยเรียกว่า *รีตอง* ไปเลยก็ได้.

ถ้าเป็นพิธีก็ยังน่าอยู่บ้าง เพราะคำว่าพิธีก็คือ วิธึ นั้นเอง ก็มีความถูกต้อง แล้วก็ช่วยกันทำให้เคร่งครัดเป็นพิธี; แต่ถ้าเลยเถิดไปเป็น *รีตอง* แล้ว

ผมหึกว่าคงจะเข้าไปในเขตของความมงายแล้ว. ฉะนั้นพินันใช้ได้ แต่พินันรีตองนั้นไม่ไหว, เป็นวัฒนธรรมที่มงายไป. นี้พูดพอบเป็นหนทางให้สังเกตในความหมายความเป็นมาของสิ่งๆนี้, แล้วคุณก็ไปคิดเอาเอง ไปใคร่ครวญตัวเอง.

ที่นี้ก็มาถึงคำว่า “*ความรอดพื้นฐาน*” มีคำว่า “*พื้นฐาน*” อยู่ด้วย, หมายความว่า เป็นหลักทั่วไป. ความรอดที่ยิ่งใหญ่ คือความรอดที่เรียกว่า วิมุติ หลุดพ้น ในพระพุทธศาสนา ไปนิพพานนั้น เป็นความรอดที่ยิ่งใหญ่ แล้วจุดหมายปลายทางอยู่ที่นั่น. ที่นี้ *ความรอดพื้นฐาน* หมายความว่า จะต้องรอดทุกๆ ไป ในทุกๆ กรณี ในทุกๆ ปัญหาหรือหน้าที่การงานของขรวาสา เราจะเรียกรวมๆ กันว่า “*หลักพื้นฐานของความรอดของขรวาสา*” หรือเรียกว่า “*ความรอดพื้นฐานของขรวาสา*” ขึ้นอยู่กับวัฒนธรรมที่งอกออกมาจากศาสนา.

นี่ก็เป็นการบ่งอยู่ในตัวแล้วว่าเป็นขรวาสาพุทธบริษัท, แต่แล้วยังมีพิเศษอยู่ที่ว่าเอาไปใช้กับขรวาสาพวกไหนก็ได้ เพราะธรรมะนี้เป็นของไม่จำกัดสถานที่ หรือเวลา หรือบุคคล. ถ้าเป็นเรื่องถูกต้องแล้ว ก็เป็นธรรมะหมด เพราะธรรมะคือความถูกต้อง. ฉะนั้นเราพูดสำหรับพุทธบริษัทแล้ว ก็มักจะพูดเป็นของชาวพุทธ หรือว่าเป็นของเฉพาะไปอย่างนี้ เนื่องจากเราต้องรับผิดชอบในความเป็นชาวพุทธของเรา. เราไม่ต้องรับผิดชอบในค่านอื่น ในของพวกอื่น แต่เราต้องรับผิดชอบในค่านของเราเอง คือเป็นชาวพุทธ. เรามีวัฒนธรรมที่เป็นขนบธรรมเนียม ที่ประพฤติกันอยู่ โดยไม่ต้องมีการวิพากษ์วิจารณ์อะไรอีก แล้วก็ประพฤติด้วยจิตใจทั้งหมด ด้วยกำลังทั้งหมด.

ต่อไปก็มาถึงการที่เราจะแยกดูว่า มีอะไรบ้างที่พอจะกล่าวได้ว่า เป็นวัฒนธรรมที่มีรากฐานอยู่บนพุทธศาสนา. ฉะนั้นเรากำลังพูดถึงถึงพุทธศาสนา

เรายังมุ่งหมายเฉพาะพวกฆราวาส ทั้งนี้ผมจึงใช้คำว่า “ความรอดพื้นฐานของฆราวาส”. ถ้าเราจะดูกันเป็นข้อๆ เพื่อสะดวกแก่การศึกษา หรือเข้าใจ หรือการปฏิบัติ ก็จะทำให้เป็นข้อๆ, แล้วก็มักจนจะทำให้พื้นผิว หรือ ยุ่งยาก หรือลำบากก็ได้. เพราะฉะนั้น ตามความรู้สึกของผมคิดว่า จะแบ่งถึงกันเพียง ๑๐ ข้อ :-

ข้อที่ ๑ ยากจะเรียกว่า ความขยันขันแข็ง. ความขยันขันแข็งนี้ คุณอาจจะคิดไปว่าไม่เกี่ยวกับศาสนา. ถ้าคิดอย่างนั้นก็ถูกเหมือนกัน แต่ว่าอย่าลืมไปว่า พุทธศาสนาสอนเรื่องนี้. เมื่อพระพุทธเจ้าออกบวชใหม่ๆ เป็นแขกแปลกหน้า เข้าไปในประเทศมคธ, พบกับพระเจ้าพิมพิสาร สนทนากันถึงว่า เป็นอย่างไร มาจากไหน เป็นใครนี้; พระพุทธเจ้าท่านตอบว่ามาจากพวก ศากยะผู้ขยันขันแข็ง แล้วก็เล่าอะไรต่อไปอีกตามสมควร. แต่ดูเหมือนว่า ท่านอยากจะยืนยันในข้อที่พวกศากยะมีถิ่นอยู่ที่เชิงเขาหิมพานต์นี้ เป็นพวกที่ขยันขันแข็ง. เพราะฉะนั้นเราจะนึกถึงความขยันขันแข็ง ซึ่งรวมความกล้าหาญ ความอะไรเข้าไว้หมด.

การมีชีวิตอยู่ในโลกจะรอดอยู่ได้ ก็ต้องอาศัยความขยันขันแข็ง, ไม่อย่างนั้นมันก็ไม่เหลือรอดอยู่ได้. การต่อสู้ซึ่งเป็นความรู้สึกทางสัญชาตญาณ, ความขยันขันแข็งก็เป็นสิ่งหนึ่งในการต่อสู้. เมื่อมีความรู้สึกอย่างนี้มาก มันก็กลายเป็นความกล้าหาญ; เรารวมเรียกว่า “ความขยันขันแข็ง” คือเข้มแข็ง. เรื่องนี้ไม่ต้องสอนกันมาก เพราะธรรมชาติมันบังคับ ไม่ขยันขันแข็งมันก็ตาย ไม่เหลือรอดอยู่จนบัดนี้. แล้วยิ่งในโลกสมัยนี้ มันก็สอนความขยันขันแข็งโดยไม่รู้สึกตัวมากขึ้นๆ. แต่วัฒนธรรมของชาวพุทธนั้น มีความขยันขันแข็งอยู่ด้วยข้อหนึ่ง เราถือว่ามีการกราบมาแต่พระพุทธเจ้า ผู้ขยันขันแข็ง. ท่านสอนหลัก

ธรรมะเช่นนั้นอยู่จนมาถึงพวกเรา ชาวไทย ซึ่งมีความขยันขันแข็ง เต็มไปด้วย การต่อสู้ตลอดเวลา, คือเคลื่อนย้ายลงมาสู่ผืนแผ่นดินนี้.

นี้ คุณก็รู้ดี ตามประวัติศาสตร์ของชนชาติไทยที่มีความเข้มแข็งและ ความกล้าหาญเป็นนิสัย สมกับคำว่าเป็นไทย จึงรอดอยู่ได้. ถ้าถามว่าความ ขยันขันแข็งในอะไร? ก็ตอบว่าในหน้าที่. หน้าที่คืออะไร? ก็คือความอยู่รอด. ดังนั้นจึงนับความขยันขันแข็งนี้เป็นเครื่องมือของความอยู่รอดพื้นฐานอันแรก.

ข้อที่ ๒ ถัดมาก็อยากจะพูดถึง **ความสุภาพอ่อนโยน**. ความสุภาพ อ่อนโยนเป็นหลักธรรมะคล้ายเหมือนกัน อย่าถือว่าเป็นเพียงขนบธรรมเนียม ประเพณีของชาวบ้าน หรือว่าในเลือด ในเนื้อ ในฐานะที่เป็นลักษณะของคน ชาติหนึ่งชาตินี้ พันธุ์นี้พันธุ์นี้; แต่ที่แท้แล้วเป็นหลักธรรมคำสอนในพระพุทธ- ศาสนา. **ความสุภาพ**นี้หมายถึงไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, **ความอ่อนโยน**หมายถึง มีอะไรที่ทำให้น่ารัก. แล้วเราไม่มีอะไรที่น่าเกลียด, และมีส่วนที่ทำให้น่ารัก มันก็ชนะผู้ที่ได้มาพบมาเห็น เป็นเครื่องมือ หรือเป็นอำนาจพิเศษอะไรอันหนึ่ง ที่ชนะหัวใจของผู้ที่ได้เข้ามาพบมาเห็น มาสังคมนด้วย. ดังนั้น เราในบางครั้ง บางสมัยบางยุคก็เป็นคนที่กำลังน้อยคล้ายเหมือนกัน แต่เราก็ชนะคนที่กำลังมาก ได้ด้วยความสุภาพหรืออ่อนโยน ในการรู้จักโอนอ่อนไปตามเหตุการณ์ที่ร้ายแรง ช่วยให้ประเทศไทยรอดตัวมาได้จนบัดนี้.

คนโบราณเขาสอนให้ดูพวงหูก ลมพัดมันลู่ไปไม่หัก. ต้นไม้แข็งแรง กระทบกันมันหักโครมครามไปหมด เมื่อมีพายุมา. เด็ก ๆ ก็เข้าใจได้ในเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าท่านจะยิ่งเข้าใจในเรื่องนี้ ท่านจึงสอนให้อ่อนโยน นับไปตั้งแต่ ระเบียบวินัยต่างๆ. คุณไปสำรวจดูจากวินัยปาฏิโมกข์ ที่เป็นหลักเป็นประธาน และวินัยนอกปาฏิโมกข์ อภิธมาจารต่างๆ จะพบเรื่องปรับให้เป็นโทษทางวินัย

คืออาบัตินั้น เพราะความไม่สุภาพอ่อนโยนนั้นมีอยู่มากเหมือนกัน ในเรื่องการพูด กิริยาท่าทาง หรือการใช้สอยวัตถุสิ่งของอะไรต่างๆ.

ความสุภาพอ่อนโยนนี้นี้ ทำให้เกิดหลักพื้นฐานอื่นๆต่อไปเป็นแขนงๆไป, แล้วที่สำคัญที่สุดก็คือสุภาพอ่อนโยนต่อคนแก่คนแก่; พุทฺธง่าย ๆ ก็คือความ เชื้อพ้องคนแก่คนแก่ ซึ่งในสมัยโบราณมีมาก เรียกว่าเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์. แล้วเดี๋ยวนี้จะเหลืออยู่ไม่กี่เปอร์เซ็นต์ เพราะเด็ก ๆ อวดดี ว่าคนแก่คนแก่นั้น โง่งมมายไม่ก้าวหน้า. เด็ก ๆ ได้เล่าได้เรียนมาก ชนิดที่คนแก่คนแก่ไม่ได้เรียน ความเคารพคนแก่คนแก่ก็น้อยไป, จิตใจก็กระด้างเพิ่มขึ้นตามส่วน; แต่แล้วก็ยัง คิดว่าตัวเป็นผู้เก่ง ผู้สามารถ ผู้อะไรอยู่ดี. นี้ขอให้สังวรระวังเรื่องนี้ให้มาก. คนแก่คนแก่อาจจะโง่กว่า แต่ผมอยากจะพูดว่า โง่กว่าในสิ่งที่ไม่จำเป็น ในเรื่อง ที่ไม่จำเป็น. เรื่องที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิตนั้นแหละคนแก่คนแก่อาจจะโง่กว่า ลูกหลาน, แต่ถ้าเรื่องจำเป็นแก่ชีวิตแล้ว คนแก่คนแก่ฉลาดกว่าเสมอ. หมายความว่าเรื่องเพื่อนั้น พวกคุณอาจจะเก่งกว่าคนแก่คนแก่ในเรื่องที่เพื่อน ความจำเป็น. แต่เรื่องจำเป็น เรื่องที่ช่วยให้เอาตัวรอดกัน ได้จริง ๆ แล้ว ไปดูเด็กพ่อแม่บิดามารดา ครูบาอาจารย์ ที่เห็นว่างุ่มง่ามหัวเก่า ๆ นั้นแหละ อาจจะ เก่งกว่าพวกคุณในทุก ๆ กรณี. ท่านรู้จักเลี้ยงเรามาให้รอดชีวิตอะไรเหล่านี้ แล้ว ก็มีหลักง่าย ๆ ตามธรรมชาติ ตามความรู้สึกพื้นฐานของธรรมชาติ.

ข้อนี้เราสรุปเรียกว่า “ความสุภาพอ่อนโยน” แก่คนทุก ๆ คน ทุก ๆ ฝ่าย และโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับคนแก่คนเฒ่า. เรื่องเพื่อนฝูง มิตรสหาย แยกบ้านแยกเมืองอะไรก็ตาม อยู่ในลักษณะที่จะต้องสุภาพอ่อนโยนทั้งนั้น. ที่นี้ สองอย่างแรกน้ำมันเป็นของคู่กัน : อันหนึ่งเข้มแข็ง อันหนึ่งอ่อนโยน, แต่มัน ก็ไม่ขัดแย้งกัน มันอยู่กันคนละเหลี่ยมคนละมุม. มันเข้มแข็งต่ออุปสรรคศัตรู;

จะสุขภาพอ่อนโยนในเมื่อจะต้องสุขภาพอ่อนโยน มีความสุขภาพอ่อนโยนเป็นเครื่องมือ ซึ่งใช้กันอยู่คนละที ไม่เป็นอุปสรรคแก่กัน. เพื่อป้องกันไม่ให้ความเข้มแข็งนั้น เป็นไปทางกระต้าง เราก็มีความอ่อนโยน; เพื่อให้ความอ่อนโยนนั่นไม่อ่อนแอ เราก็มีความเข้มแข็ง.

ข้อที่ ๓ อยากจะพูดถึงเรื่อง **ความกตัญญู**. ความกตัญญูเป็นเครื่อง วัตุบุคคล ว่าเป็นคนดีหรือไม่ดี ที่ถือมาเป็นหลักแต่โบราณกาล. ถ้ามีนิสัยไม่ กตัญญูก็หมายความว่าอันตราย คบไม่ได้, คือมีความทารุณโหดร้ายทางวิญญาณ มากเกินไป จนไม่รู้สึกรับคุณ รักใคร่ผู้ที่มีบุญคุณ. เรื่องนี้เขามักจะอ้างถึง สุนัข ว่าความกตัญญูของสุนัขมีมาก คือมันมีความรู้สึกไวในทางนี้, แล้วสัตว์ บางชนิดไม่อาจจะรู้สึกความรู้สึกอื่น เช่น ดิง ค่าง ชะนี อย่างนี้.

ผมสังเกตเห็นว่าชะนีนี้ไม่มีทางที่จะมีความรู้สึกกตัญญู สามารถกตัญญูที่ เอาของไปให้มันกินอยู่ทุกวัน สามเดรก็เคยถูกกตัญญู แม่กรวักก็เคยถูกกตัญญู; อารมณ์ ของมันเดือดพล่านอยู่เสมอ คืออารมณ์ร้ายมีได้ง่าย, แล้วมันก็กตัญญู. เขาให้ข้าว ให้กินไม่ทันใจมันก็กตัญญู. ที่กตัญญูนั้นก็ถือว่ายื่นเข้าไปให้แล้วถึงกลับ ทำว่า จะยังไม่ให้ อย่างนี้จะกระโจนกัดทันที ทั้งที่ให้กินอยู่ทุกวัน. แต่สำหรับสุนัข คุณไปคุตเถิด มันฉีกกันลิบ แม่แต่ตีมัน มันก็ยังไม่งกตัญญู.

ความกตัญญูที่เราต้องการนั้น หมายถึงความรู้สึก ที่มากกว่า ระดับสัญชาตญาณ, เป็นเรื่องของความกตัญญูความนึก, แล้วเป็นสิ่งที่จำเป็น จะต้องอบรม. ชาติที่เป็นชาติโบราณอายุหลายพันปี จะมีหลักธรรมข้อนี้มาก. ในโลกนี้ก็ยังมีชาติจีน ชาติอียิปต์ ชาติอินเดีย หรือชนชาติที่โบราณเท่าๆ กัน. เรื่องกตัญญูของจีนมีชื่อเสียงอยู่ชุดหนึ่ง คือเรื่อง "ยี่จิบส์เห่า" นำเอามาเขียนไว้

ในศึกแสดงภาพนั้น คุณลองไปพิจารณาดู แล้วก็จะเห็นว่า โอ! สมัยนี้กลายเป็นเรื่องตลกสำหรับหัวเราะเยาะ. สมัยก่อนเป็นเรื่องที่มีได้จริง เพราะว่าเขามาในความกตัญญูกัน สอนลูกสอนหลานอย่างมัวเมาในเรื่องกตัญญู; มันก็มีได้. แต่พอมาถึงสมัยนี้ กลายเป็นเรื่องบ้า เรื่องโง่ไปก็ได้.

มีเรื่องหนึ่ง เรื่องไปนอนให้ยุงกัดตัวเอง เพื่อไม่ให้ยุงไปกัดแม่, เรื่องไปนอนแช่น้ำแข็งเพื่อให้มีน้ำแข็ง จะหาปลาให้แม่สัก ๒ ตัว อย่างนี้ไม่มีใครเชื่อว่าเป็นเรื่องจริง ที่มีได้; นั่นก็เพราะเอาความรู้สึกของคนสมัยนี้เป็นหลัก. ถ้าเอาความมัวเมาในธรรมะของคนสมัยโบราณเป็นหลัก มันก็เป็นสิ่งที่มีได้, เพราะเขาสอน – สอน – สอน หรืออบรม ๆ จนเด็กมีนิสัยอย่างนั้นมาหลายชั่วอายุคน หลายสิบอายุคนในเรื่องกตัญญูนี้.

แต่เอาละ เราไม่ต้องการมากถึงอย่างนั้นดอก, เคี้ยวนี้ต้องการ แต่เพียงว่าให้เล่าเรื่องนี้ฟังกันอยู่ หรือว่าเขียนภาพชนิดนี้ ให้คำตายอยู่ ก็เพื่อจะช่วยให้เกิดนิสัยกตัญญูบ้างเท่านั้น, เช่นว่าไปดูภาพเด็กนอนแช่น้ำแข็งให้ละลาย เอาปลาไปให้แม่ที่เจ็บไข่นั้น ในจิตใจจะไม่เชื่อว่าเป็นเรื่องจริง, แต่พร้อมกันนั้นมันสร้างความคิดที่จะกตัญญูบ้างตามสมควรแก่เด็กที่ไปดูภาพนั้น. เพราะฉะนั้นเราจึงเขียนภาพชนิดนี้ไว้ให้มาก, จะเป็นเครื่องช่วยจุดชนวนในจิตใจให้เกิดความกตัญญูโดยไม่รู้สีกตัว.

คนบางคนก็บ้ามาก ๆ ถึงขนาดที่เห็นว่าเอาเรื่องที่เป็นไปไม่ได้มาเขียนให้รักให้รุ่งรัง ให้กตที่ หรือให้เด็กหัวเราะเยาะ; แต่แล้วคนเฒ่าคนแก่ก็ฉลาดกว่าอีกตามเคย คนเฒ่าคนแก่ที่ถูกหาว่าโง่นั้น ก็ยังฉลาดกว่าอีกตามเคย โดยหวังว่าเมื่อเล่าหรือพูดหรือดูภาพเรื่องนี้อยู่ นั่น มันจะจุดชนวน หรือจะก่อหวอด

หรือจะรักษาไว้ซึ่งความรู้สึกกตัญญูในจิตใจของผู้ที่ได้พบได้เห็น. เพราะฉะนั้นคุณสังเกตดูให้ดี อย่าลืมว่าความกตัญญูเป็นเครื่องช่วยให้รอด. ถ้าคนเลืกกตัญญูต่อบิณฑามารดา โลกนี้ก็ล่มจม, ดังนั้นเราต้องกตัญญูต่อทุกอย่างที่มีประโยชน์ และมีคุณ.

ถ้ากตัญญูต่อดัตถุ เครื่องใช้ไม่สอยที่เรามีในบ้านในเรือน มันก็มีอยู่, ไม่ค่อยแตก ไม่ค่อยหาย หรือว่ามีเป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกนึกอยู่เสมอ. ที่จังหวัดนี้ ครึ่งโบราณแต่ว่าย่างเล่าถึงกันอยู่ พอมีคนทันเห็นตัว เล่าว่ามีคนเงินที่มาจากเมืองจีน เอาไม้คานหาบที่ช่วยตัวให้รอดได้ จนเป็นระดับเศรษฐีนี้ เขาเอาไม้คานนั้นมาปิดทองไว้ที่หน้าทีบุชา. อันนี้ก็คือนิสัยกตัญญู แม้ต่อดัตถุสิ่งของ. นี้เราก็ตองกตัญญูต่อทุกอย่าง ถนนหนทาง ห้วย หนอง คลอง บึง บาง ถ้าไม่เช่นนั้นเราก็ไม่รักษามัน ก็ไม่มีทางที่จะใช้สอยให้เป็นประโยชน์.

ขึ้นมาถึงระดับสัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องกตัญญูต่อมัน, มันเป็นเพื่อนร่วมโลก มันทำให้โลกนี้น่าอยู่ น่าดู หรือมีประโยชน์ แม้ที่สุกแต่มันสวยงาม. เรามีผีเสื้อ มีนกร้อง ก็ต้องชอบคุณมัน ตองกตัญญูมัน ช่วยสนับสนุนให้มันรอดอยู่ได้. ยิ่งมาถึงเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เป็นเพื่อนร่วมโลกกัน ช่วยเหลือกัน โดยไม่รู้สีกตัว ก็ตองกตัญญูกัน. กระทั่งศัตรู ทำให้เราเข้มแข็งหรือฉลาด เพราะมีศัตรู เราก็ตองกตัญญู อย่างน้อยก็นึกขอบคุณว่าศัตรูช่วยให้เราฉลาด. แต่ที่จะกตเวทหรือไม่นั้นก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง. กตเวทคือทำตอบแทน, กตัญญูนี้เรารู้สึกอยู่ในใจ. เราจะตอบแทนศัตรูโดยวิธีใด? ก็ทำให้เขากลายเป็นคนก็เสียเท่านั้นเอง; นี้คือกตัญญูกตเวทที่ต่อศัตรู. ถ้าเป็นไปได้ถึงขนาดนี้ เราก็คือเป็นมนุษย์ที่เลิศที่สุด เป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดในแง่ของความกตัญญู. ถ้ามีแต่คนกตัญญู

แล้วละก็ โลกนี้ไม่มีทางจะรบราฆ่าฟันกันได้เลย. มันเป็นความผูกพันที่แยกกัน
ไม่ออก ที่ว่ามนุษย์อยู่ร่วมโลกกัน ก็มีประโยชน์ มีบุญคุณแก่กัน.

ข้อที่ ๔ ก็อยากจะพูดถึง **ความมีศีลมีสัจ**. จะใช้คำว่า “ซื่อสัตย์”
มันน้อยไป ในที่นี้จึงใช้ “ศีลสัจ”. วัฒนธรรมของคนไทยเป็นคนมีศีลมีสัจมาแต่
เดิมในชาติพันธุ์นั้นก็ยังมีอยู่, แล้วก็ยิ่งมากขึ้นเมื่อได้รับพระพุทธศาสนา. มีศีลมีสัจนี้
คุณก็เข้าใจได้ หมายความว่าอย่างไร : มีความซื่อตรง ก็เรียกว่ามีความสัตย์,
มีศีลก็คือ มีการปฏิบัติ ที่ไม่เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์. เราไม่มีการกระทำ
ที่เป็นอันตรายต่อเพื่อนมนุษย์ ก็เรียกว่า “มีศีล”, เรามีสัจความซื่อตรงต่อ
เพื่อนมนุษย์ก็เรียกว่า “มีสัจ”. ถ้ามีทั้งศีลมีทั้งสัจ ก็มีการเบียดเบียน
ไม่ได้ แล้วก็เป็นผู้ที่ไว้ใจได้. เพราะฉะนั้น อย่าดูถูกว่าเป็นคำในวัด เป็นคำ
โบราณ. เดียวกันมนุษย์กำลังไม่มีศีลไม่มีสัจมากขึ้น เพราะตกเป็นทาสของ
ประโยชน์ คือหมายถึงอุปกรณ์สำหรับสนุกสนาน เฮอร์คิวรอยทางเนื้อ ทางหนัง.
มันมีอำนาจทำให้เราค่อย ๆ มองข้ามศีลและสัจ เหยียบย่ำศีลและสัจไปได้เพราะ
ว่ากิเลสมันครอบงำ มันก็เหยียบย่ำศีลและสัจไปได้ ; นี้ไม่เหมาะแก่ความเป็นไทย
ซึ่งมีความรอด หรือมีอะไรอยู่ได้ด้วยมีความมีศีลมีสัจมาตั้งแต่เดิม.

คำ ๆ นี้ขยายความได้มาก จนกระทั่งว่าพวกอันธพาล พวกโจรอะไร
ก็ต้องมีกฎมีเกณฑ์เกี่ยวกับศีลและสัจ. พวกโจรจะไม่ปล้นคนที่เคยให้ข้าวกิน แม้
แต่มือเดียว อย่างนี้เป็นต้น. โจรบางพวกจะไม่ปล้นเจ้าของบ้านที่เขาเคยให้อาศัย
ร่วมเงาบังแดดสักครู่หนึ่งอย่างนี้เป็นต้น, อย่างนี้ก็เป็นเรื่องศีลเรื่องสัจ ซึ่งถือกัน
แม้แต่คนพาล หรือพวกโจรที่มีความรู้สึก ว่า “ศีล-สัจ” นี้ เป็นพระเจ้า หรือ
เป็นสิ่งสำคัญ. ถ้าเขาไม่ถือเสียเลย เขาจะฉิบหายวอดวายหมด ทั้งที่เขามีโอกาส
เป็นโจร. เพราะฉะนั้น ไม่ต้องพูดถึงคนดี ๆ อย่างพวกเรา ที่จะไม่มีศีลไม่มีสัจ
จึงอยากพูดในข้อต่อไป เพราะว่าเวลาจะไม่พอ ถ้าพูดละเอียดเกินไปนัก.

ข้อที่ ๕ ก็เป็นเรื่อง ความประหยัด. เมื่อพูดถึงเรื่องความประหยัด คนส่วนมากก็มักจะคิดไปว่า ไม่จำเป็นจะต้องอาศัยหลักพระพุทธศาสนา. ที่พูดนั้นก็หมายความว่า เขาไม่รู้ว่าหลักพุทธศาสนาก็คือเรื่องการประหยัดอย่างยิ่งอยู่ด้วย ก็ขอให้ไปดูเรื่องต่างๆ ในวินัย ในหลักธรรมะอีก ในวินัยทั้งปาฏิโมกข์และอภิสมัจจานั้นแหละ มีอยู่หลายข้อที่ปรับอบัติภิกษุผู้ไม่ประหยัด, ผู้หยาบคาย ต่อเครื่องใช้ไม้สอย, ไม่ประหยัดเวลา, ไม่ประหยัดเรี่ยวแรง, ไม่ประหยัดสิ่งที่ เป็นประโยชน์ให้คุ้มกัน; กระทั่งว่ามีวินัยห้ามไม่ให้ถ่ายอุจจาระด้วยการเบ่งแรง. นี่ก็เป็นเรื่องการประหยัด ประหยัดในฐานะที่เราเป็นกษัตริย์คน ไม่มีหูกยารักษาโรครภัยไข้เจ็บ แต่ก็ประหยัดโดยไม่ให้เกิดโรครภัยไข้เจ็บ เพราะว่าการถ่ายอุจจาระเบ่งแรงนั้น เป็นที่มาของโรครภัยไข้เจ็บหลายอย่างหลายชนิด โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็โรคริดสีดวงที่เกิดที่ทวาร เป็นต้น; นี่เอามาพูดให้เห็นเป็นเรื่อง สุกท้าย.

พอพูดคำว่า “ประหยัด” ก็ต้องพูดเลยไปถึงคำว่า “สันโดษ” ด้วย, เพราะว่า สันโดษนั้นเป็นรากฐานของการประหยัด. สันโดษ มีคนเข้าใจผิดว่า ทำให้อ่อนแอ ทำให้เกียจคร้านทำให้ไม่ขยันขันแข็ง; นั้นคนโง่พูด คนไม่รู้จักพุทธศาสนาพูด ทั้งที่ตัวเขาเองก็เป็นพุทธบริษัท. สันโดษนั้น ทำให้เกิดกำลังใจ : เมื่อเรามีความอึดใจในส่วนที่ได้มา หรือได้อยู่ นั้น ก็เกิดกำลังใจที่หล่อเลี้ยง ทดแทนความท้อแท้ อ่อนแอ ความเหนื่อย. เพราะฉะนั้น ท่านจึงวางเป็นหลักไว้ว่า *สนฺตุฎฺฐิ ปรมิ ธิ* พระพุทธเจ้าท่านวางหลักอย่างนี้ว่า *ความสันโดษเป็นทรัพย์อย่างสูงสุด* ก็ทำให้อึดใจเหมือนกับมีทรัพย์ ทำนองเดียวกับมีทรัพย์อย่างที่สุด. ชาวนาซุดดินที่หนึ่ง ก็สันโดษพอใจ ว่าซุดดินไปไต่ที่หนึ่ง เสร็จแล้วไปที่หนึ่ง ก็อึดใจ. ที่นี้ ถ้าชาวนาอีกคนหนึ่งว่า

อึ้ง, ไม่ไหว ยังอีกนานกว่าจะเสร็จ กว่าจะปลุกข้าวงอกออกรวง, ไปขโมยดีกว่า; มันก็ต่างกันตรงกันข้ามอย่างนี้.

ถ้าโดย คือสิ่งหลอ่เลี้ยงให้จิตใจอิ่มเอมเปรมปราโมทย์ อยู่เสมอ, แล้วก็ทำให้ประหยัด ไม่ต้องมีสิ่งที่เกินความจำเป็น. เคี้ยวนี้เรากำลังจะมีสิ่งที่เกินความจำเป็นแก่ชีวิต โดยตามกันฝรั่ง ینگัมหัวตามกันฝรั่งมาหลายรายการ; แล้วรายการที่ไปมีสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องมี คือไม่สนใครนั้นก็กำลังจะครอบงำคนไทยเรามากขึ้น เพราะเห่อเหิมเรื่องเอร็ดอรร้อยทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ฯลฯ; การประหยัดก็มีไม่ได้. ปัญหาที่เงินเดือนไม่พอใช้อยู่ในเวลานี้ ก็มีมูลรากอยู่ที่ความไม่ประหยัดอยู่ส่วนหนึ่งด้วยเป็นส่วนสำคัญ. ถ้ามีนิสัยประหยัดแล้วก็จะพอ; ถ้าแม้ไม่พอ มันก็จะไม่เดือดร้อน. เมื่อความจำเป็นยังมีอยู่ ถ้าแม้ยังไม่พอก็มีความยินดี และพอใจได้เท่าที่มี. ถือเป็นหลักสากลว่า *เมื่อเรายังไม่ได้สิ่งที่เราอยากจะได้ เราก็ต้องยินดีในสิ่งที่เรากำลังมีนั้น.* เด็กนักเรียนที่เคยเรียนในโรงเรียน ก็จะได้ยินคำพูดชนิดนี้เป็นสุภาษิตทั่ว ๆ ไป.

เมื่อพูดถึงเรื่องประหยัดแล้ว ก็อยากจะยกตัวอย่างเรื่องในพระไตรปิฎก มาเลย ว่าพระอานนท์ทำให้พระเจ้าแผ่นดินองค์หนึ่งที่เป็นมิชจาภิภูฏี ไม่นับถือพุทธศาสนา หันมานับถือพุทธศาสนาเพราะการประหยัด. พระเจ้าแผ่นดินองค์นั้นพูดอย่างคหบดีทำทนายอะไร ๆ ว่าพระนี่โง่ทั้งนั้น แล้วเผอิญไปตามเรื่องว่าใช้จิวอย่างไร พระอานนท์ก็ตอบไปตามลำดับว่า ก็ใช้ป้องกันหนาวเหมือนกับป้องกันเหลือบ ยุง ลม แดด เหมือนกับมีกุฏิ มีจิวเป็นกุฏิ.

ถ้าชาดจะทำอย่างไร? ก็เย็บปะอะไรอย่างนี้.

ถ้าเก่ามากจะทำอย่างไร? มันก็ถามเป็น ๒ ชั้นเข้า ถ้าชั้นเดียว มันเบื่อยขาด ก็ถามเป็น ๒ ชั้นเข้า.

ถ้าถามแล้วมันก็ยังเบื่อยขาดใช้ไม่ไหว จะทำอย่างไร? ก็เอาไปทำผ้า ปูนอน พับทบ ทบ ๆ กันเข้าเป็นฟูกปูนอน.

ถ้ามันเบื่อยเลยกว่านั้นไปอีกจนทำอย่างนั้นก็ได้ไม่ไหว จะทำอย่างไร? ก็เอามาพับทบไปทบมาให้หนาเหลือเส็กนิกเดียวเป็นผ้ารองนั่ง.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำได้อีกล่ะ จะทำอย่างไร? ก็ทำผ้าเช็ดเท้า.

ถ้ามันเกินไปกว่าที่จะทำผ้าเช็ดเท้าจะทำอย่างไร? ก็นำไปเผาเอาขี้เถ้า มาผสมดินและขี้วัว ฉาบทาฝากุฏิให้เป็นของใหม่ขึ้นมา. นี่หมายถึงกุฏิทำด้วยดิน พอนานเข้ามันเก่า มันน้ำเกลือยค สกปรก เหม็นสาป เขาใช้ไต่กันใหม่ด้วยน้ำ ที่ผสมแบบนี้ ต้องมีขี้เถ้าอยู่ด้วย. นี่ใช้จนกระทั่งเผาเป็นขี้เถ้าไปผสมน้ำขี้วัว ผสมดิน ไปทาฝากุฏิให้ใหม่ให้สวยให้หายน้ำเกลือยค. พระเจ้าแผ่นดินอันธพาล แห่งนครนั้นก็เลยเลื่อมใสพระพุทธศาสนา.

นี่ คุณดูความประหยัดตามหลักพุทธศาสนา คือประหยัดไปในทางที่เป็นประโยชน์. ไม่ใช่ประหยัดในทางที่ไม่จำเป็น เช่นไปประหยัดเพื่อจะได้ สนุกสนานเอร็ดอรร้อย, หรือว่าขี้เหนียวจนไม่ใช่ให้เป็นประโยชน์ เป็นบุญโสม เผ่าทรัพย์ คอยเผ่าทรัพย์อะไรทำนองนั้น.

ประหยัด ในที่นี้ เป็นประโยชน์, ประหยัด กับ ประโยชน์ คู่กัน ไปเรื่อย คู่กันไปเรื่อย จนวินาทีสุดท้าย; แล้วมาจากความสันโดษ. ไม่แสวงหาสิ่งที่ไม่จำเป็นต้องมี เอามาให้มันยุ่ง, เสียเวลา; ก็หา และมีเท่าที่จำเป็น; แล้วก็ใช้ให้เป็นประโยชน์จนวาระสุดท้าย. ถ้าตั้งใจจะหาเกินจำเป็น

นี้ก็เป็นบาป, มีไว้เกินจำเป็น นี้ก็เป็นบาป, ใช้จ่ายเกินจำเป็น นี้ก็เป็นบาป
อย่างยิ่ง. คุณจำไว้ก็แล้วกัน ว่ามันบาปอย่างยิ่ง; มันเป็นต้นตอให้ทำผิดทำเลว
อย่างอื่นอีกมากมาย. หากเกินจำเป็นก็เหมือนมนุษย์สมัยนี้ หากเกินจำเป็น
แล้วก็ได้รับรางวัลเช่นกันไม่มีทางจะหยุดได้ นี้หากเกินจำเป็น.

หลักพระพุทธศาสนามีอยู่ว่า *อติโลโก หิ ปาปโก* - โลกเกินนั้นลามก.
ยิ่งโลกเกินนั้น ลามก : อติโลโก = โลกเกิน, หิ = ก็, ปาปโก = ลามก. นี้ก็คือ
อยากแล้วแสวงหาเกินความจำเป็น มีไว้เกินความจำเป็น หรือว่าใช้จ่ายเกินความ
จำเป็นก็เป็นของลามก. แม้ศาสนาอื่น เช่นศาสนาคริสต์นิกายก็บัญญัติอย่างนี้;
หากเกินความจำเป็นนั้นเป็นบาป เพราะว่าฝืนความประสงค์ของพระเป็นเจ้า. ขอให้
รู้จักเรื่องประหยัดและสันโดษในลักษณะอย่างนี้.

ข้อที่ ๖ คือเมตตาใจกว้างใจบุญ. เมตตา แปลว่าความเป็นมิตร,
มิตรคือความรู้สึกรัก หรือหวังดี. คนไทยมีเมตตา โดยอาศัยอิทธิพลของ
พระพุทธศาสนา. คุณก็มองเห็น ฝรั่งเศสก็ออกปากสรรเสริญความมีใจกว้างใจบุญ
ของคนไทย เขียนอยู่ทั่วไปในหน้าหนังสือพิมพ์ในปัจจุบันนี้ ก็แปลว่าเรามี
ความเห็นแก่ตัวน้อยกว่าพวกฝรั่ง. ฝรั่งจะเป็นครูสอนความเห็นแก่ตัวอย่างลึกซึ้ง
อย่างที่มีอะไรบังหน้า, ไม่เหมือนกับความไม่เห็นแก่ตัว. เรามีความเมตตากรุณา
ทำลายความเห็นแก่ตัวโดยหลักพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน.

มีคำพูดมาแต่โบราณว่า “**นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน**” ที่นี้มี
อยู่ทั่วไป, “**นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน**” นี้ หมายความว่า เขาปลุก เขาทำ
เขาสร้างโดยไม่หวังจะรับผลเอง; หรือแม้หวังจะรับผลเองแต่ถ้าไม่ได้กินเพราะ
นกกิน สัตว์กินเสีย ก็เป็นบุญ, คนอื่นมาขโมยเอาไปกินเสีย ก็เป็นทาน, ตัวเอง

ก็ไม่เคียดแค้น ตัวเองก็กลับได้บุญมากกว่าที่จะเอามากินเอง; นี่เป็นหลักพื้นฐานอย่างนี้. เพราะฉะนั้นจึงเต็มไปด้วยเมตตา กรุณา ไม่โกรธขโมยที่มาลักเอาไปกิน ไม่ยิงนก ยิงสัตว์ที่มันมากิน; ก็ให้มันกินบ้าง เพราะว่าปลุกเผื่อไว้แล้ว.

ผมไปที่อินเดียตรงใกล้ ๆ กับพระเชตะวัน ที่สาวตตี, เจ้าของนา เกี่ยวข้าวอยู่ตัวเป็นเกลียวพร้อมกบถึงที่กินอยู่ข้าง ๆ. สิ่งที่ไม่ใช่เจ้าของกินแข่งกับเจ้าของนาที่เกี่ยวข้าว, นี้ก็รู้สึกว้า โอ้, นี่มันก็เป็นวัฒนธรรมโบราณอย่างเดียวกับของคนไทยเรา : “นกกินเป็นบุญ คนกินเป็นทาน”. อานาจิตถิพลของศาสนา สอนให้คนรักแม่แต่สัตว์. สัตว์นั้นมันก็ต้องกิน เพราะฉะนั้นก็ให้มันกิน. เมื่อทำก็เผื่อมันไว้. คนไทยเราจะไม่ถึงอย่างนั้นเสียละกระมัง แต่ว่าก็ยังมีเมตตา กรุณา นี้เหลืออยู่มาก มีความใจกว้าง ใจบุญ, แจกมาต้องให้กิน แจกชนิดไหน มากก็ต้องให้กิน. บางทีคิดว่าเขาจะมาปล้น ก็ยังต้องให้กิน; แล้วก็ใช้อันนี้เอง เป็นเกราะป้องกันตัวจากคนพาล คือใช้ความรักนี้เป็นเครื่องมือชนะความเกลียดชังหรือความโกรธ. ขอให้ไปนึกดูให้มากในข้อที่มีใจกว้าง ใจบุญ มีเมตตา กรุณา.

ข้อที่ ๗ ความอดกลั้น. ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ขันติ” คนที่มีความอดกลั้นนี้ คือคนที่มีธรรมะอย่างแรง, เพราะมันยาก. การอดกลั้นนี้มียาก เรียบนาคาลโทษโดยไม่รู้สึกตัว. ถ้าไม่อบรมบ่มนิสัยมาในวัฒนธรรม มาในสายเลือดแล้ว มันยากที่จะอดกลั้น. บางทีพวกนั้นเสียเอกราชของประเทศไป เช่น พวกประเทศลาว ประเทศเขมร ประเทศในอินโดจีนด้วยกันนั้น เพราะไม่มี ความอดกลั้น. เราไปอ่านประวัติศาสตร์ดู ผู้นำของคนไทย เมื่อฝรั่งข่มเหงนั้น ชนะได้ด้วยความอดกลั้น. ความอดกลั้นเป็นเหตุให้ยับยั้ง ให้ทบทวน ให้คิดนึก ให้ผ่อนผัน ให้ยอมในส่วนที่ควรยอมก็เลยรอดตัวมาได้, นี่เป็นเรื่องโลก ทั่ว ๆ ยังรอดมาได้ด้วยความอดกลั้น; เรื่องธรรมะที่สูงไปกว่านั้น ก็ยัง

จำเป็นมาก. เพราะฉะนั้นคุณยังหนุ่ม ๆ อย่างนี้ อย่าบั่นทอนโทสะ, อย่าปล่อยไปตามอารมณ์, ฝึกฝนความอดกลั้นให้ไวให้มาก. อดกลั้นในระยะยาวก็คือว่ารอดได้ – คอยได้; ทนได้ มันก็ระยะยาว. ที่เด็ก ๆ เราไม่ค่อยมีความอดกลั้นเสียไปตั้งแต่เล็ก เป็นเจ้าชู้กันตั้งแต่เล็ก การเล่าเรียนเสีย, อย่างนี้ก็เพราะไม่มีความอดกลั้น. เพราะฉะนั้น คำว่า “อดกลั้น” มันกินความกว้าง, อดกลั้นต่อทุกอย่าง แล้วสรุปรวมอยู่ที่ อดกลั้นต่อความบีบคั้นของกิเลส.

ที่นี้ อดกลั้นนี้ต้องแจ่มใสด้วย ยิ้มแย้มแจ่มใสไปด้วย ไม่ใช่ว่าเป็นทุกข์ทรมาน เหมือนไฟไหม้อยู่ในอก อย่างนั้นมันไปไม่รอด; ต้องมีการระบายออก มีการแก้ไขทุกอย่าง เพื่อให้มีความแจ่มใส. ในภาษาบาลีเรียกว่า *มีขันติ* มีความอดกลั้น, *มีโสรัจจะ* มีความยิ้มแย้มแจ่มใส. ขันติ กับ โสรจจะ เป็นลูกฝาแฝดกันไป.

ข้อที่ ๘ อยากจะพูดถึง การยอมได้. คือว่ายอมให้ได้ (tolerance) เราเป็นฝ่ายยอมได้ ในเมื่อฝ่ายอื่นไม่ยอม, หรือว่ายอมกันทั้ง ๒ ฝ่าย, ที่เรียกว่า “ให้อภัย” การให้อภัย ไม่ถือโทษนี้ คือการยอมได้. เคยวันมีตัวกู – ของกูจึจี้ ไม่ยอมให้อภัย, แล้วก็บ้าปิ่นว่ากูเป็นฝ่ายถูก กูจะไม่ยอมอะไรเลย, ประณีประนอม ประองคองกันไม่ได้; ความผอนสั่นผอนยวามีไม่ได้ เพราะความยอมไม่ได้ คือไม่ให้อภัย. ที่จริงผู้ที่ให้อภัย หรือผู้ที่ยอมนั้นแหละเป็นผู้ชนะ; คนไม่ยอมนี้แหละคือคนแพ้หรือคนโง่, อย่าเข้าใจไปว่าถ้ายอมแล้วจะเป็นฝ่ายแพ้.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสสรรเสริญผู้ที่ยอมได้ ให้เรื่องราวที่มันกำลังเกิดขึ้น แล้วจะลุกลามกลายเป็นความพินาศของทั้งหมด แล้วก็มีคนฝ่ายหนึ่งยอมเสีย, ทั้งที่ตัวไม่ผิด ยอมว่าผิด หรือยอมทุกอย่างที่จะให้เรื่องมันระงับไปได้; นี้พระพุทธเจ้า

ท่านสรรเสริญคนชนิดนี้: ดังนั้นความยอมได้ หรือความให้อภัยนี้จำเป็นอย่างยิ่ง คือมันเป็นวัฒนธรรมพื้นฐาน; แล้วคนไทยเราก็ออมได้มาเรื่อยๆ ในประวัติศาสตร์ จนมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ให้อภัยแก่กันและกันอยู่เสมอ. เขาสอนให้ออมได้ด้วยการทำวัตรอย่างพระเราทำวัตร อย่างนี้ นั่นก็เป็นการขออภัยให้อภัย อยู่เป็นหลักประจำ; คุณไม่ได้เข้าพรรษา คุณไม่ได้เห็นพิธีทำวัตร แต่ก็อาจจะเห็นมาอย่างอื่น.

ข้อที่ ๙ ความไม่ตามใจกิเลส. น้อยากจะแยกออกมาจากข้ออื่น ๆ ที่จริงมันก็มีอยู่ในข้ออื่น ๆ, แยกออกมาให้เด่นชัด เป็นหลักสำคัญ. ความไม่ตามใจกิเลส คือความไม่ตามใจความรู้สึกฝ่ายต่ำ อย่างที่เขาเรียกกันในภาษาสากลนั้น. จิตมีความรู้สึกฝ่ายต่ำกับความรู้สึกฝ่ายสูง; ที่นี้ อย่าไปตาม อย่าไปยอมตามความรู้สึกฝ่ายต่ำ, ให้อยึดมั่นในความรู้สึกฝ่ายสูง ก็เลยไม่ทำตามอำนาจของกิเลส. อย่ายอมตามอำนาจของกิเลส ให้อยึดธรรมะเป็นหลัก ก็คือตามใจพระธรรม. ถ้าเขียนเป็นคูปู่ที่ว่า **“ไม่ตามใจกิเลส แต่ก็ตามใจพระธรรม”** ถือเอาตามความมุ่งหมายของพระธรรม.

ตามใจกิเลสนี้เป็นมูลเหตุให้ตามกันฝรั่ง, นี่ไม่ใช่ค่าฝรั่ง แต่พูดให้ประหยัดเวลาสั้น ๆ ว่า ไปเห็นแก่ความสุขทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ ทาง *materialism*. ฝรั่งเขาไม่ถือว่าที่เขาร่ำรวย เพลิดเพลินอยู่นั้น เป็น *materialism* ด้วยซ้ำไป, แต่ถ้าดูตามหลักพุทธศาสนาแล้ว อย่างนั้นเป็น *materialism* หมดเลย ในการที่ไปตามใจความรู้สึกที่ต้องการ ตามเรื่องราวของวัตถุ หรือของกิเลส. ไม่รู้จักอึด ไม่รู้จักพอ แล้วเกินพอดี. นี่เราต้องบังคับตัว ไม่ตามใจกิเลส, แต่ตามใจพระธรรม หรือตามใจพระเจ้า ซึ่งฝรั่งบอกว่า ตายแล้วนั่นแหละ. แต่ที่ว่า **“พระเจ้า”** ยังอยู่ เราต้องตามใจพระเจ้า คือไม่ตามใจกิเลส; พระเจ้าก็บ่งกันเรา

เป็นเครื่องรางคุ้มครองเรา ไม่ให้ไปตามกันฝรั่ง. คุณเขียนไว้ล่ะว่า “ไม่ตามใจกิเลสเป็นวัจนธรรมสูงสุดของคนไทย”; พอไปตามใจกิเลส เป็นทาสของกิเลส ก็สูญเสียความเป็นไทย เพราะว่าไทยนั้นไม่ใช่ทาส ก็พูดกันอยู่แล้ว : ไปตามใจกิเลสก็เป็นทาสมิหนำซ้ำไปเลย จนมิคิดหัวลงไปในความเป็นทาสเลย.

อันสุดท้าย ข้อ ๑๐ พูดรวมๆกันว่า **ความมีแบบฉบับเป็นของตนเอง.** ชาวพุทธจะมีแบบฉบับเป็นของชาวพุทธเองในทุกกรณี : ในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย, เท่านั้นที่พอแล้ว. ในการกินอยู่หลับนอน, ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย พอแล้ว; เรามีแบบฉบับของเราเอง ไม่ตามกันใคร. เรื่องรายละเอียดต่างๆก็พูดกันมานานแล้วว่า ฆราวาสที่เป็นชาวพุทธจะต้องทำอะไร คือคำบรรยายในตอนต้นๆนั้นแล้ว. นี่ก็เพราะว่าเรารู้จักโลก เรารู้จักตัวเอง ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในสังสารวัฏฏ์ ในจักรวาลนี้เป็นอย่างไร; รู้จนไม่มียึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวกู - ของกู; นี้รู้จักตัวเอง รู้จักโลก ในขนาดไม่มียึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู - ของกู; เพราะฉะนั้นจึงเกิดระเบียบปฏิบัติในการกินอยู่หลับนอน ในการเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นพิเศษขึ้นมาเป็นแบบของชาวพุทธ.

เพราะฉะนั้น ขอให้ถือเป็นหลักที่ใช้แก้ปัญหาคือ ไปด้วย เราจะมีแบบฉบับของเราเอง; เราจะมีแบบฉบับชาวพุทธ - ของเราเอง. เราจะทำตามแบบฉบับที่มีอยู่ก่อน หรือว่าเราค่อยๆ มีขึ้น เพิ่มเติมขึ้นมากก็ได้ทั้งนั้น, โดยมีรากฐานเดียวกัน คือรู้จักสิ่งทั้งปวงถูกต้องตามที่มันเป็นจริงอย่างไร. เมื่อเรารู้แล้วเราก็สามารถจะมีแบบฉบับที่ถูกต้องขึ้นมาได้ นี้เป็นข้อสุดท้าย.

ทั้งหมดนี้ ขอให้ถือเป็น **วัจนธรรมของชาวพุทธ** และเป็นหลักแห่ง **ความรอดพื้นฐานของฆราวาส** : มีความขยันขันแข็ง กล้าหาญ ยอมตายด้วยพระธรรมนี้เป็นข้อที่ ๑.

- ข้อที่ ๒ สุภาพอ่อนโยนขยายความไปถึงเชื้อฟ่งคนเฒ่าคนแก่.
- ข้อที่ ๓ กตัญญู.
- ข้อที่ ๔ มีศีลมีสัจย์.
- ข้อที่ ๕ ประหยัด สันโดษ.
- ข้อที่ ๖ มีเมตตา กรุณา ใจกว้าง ใจบุญ.
- ข้อที่ ๗ อคดถั่น อคทน มีความแจ่มใสประกอบอยู่ด้วย.
- ข้อที่ ๘ ยอมได้ ให้อภัยได้, เป็นฝ่ายยอมเพื่อให้เรื่องต่างๆ สงบไป.
- ข้อที่ ๙ ไม่ตามใจกิเลส แต่ตามใจพระธรรมหรือพระเจ้า.
- ข้อที่ ๑๐ มีแบบฉบับเฉพาะของชาวพุทธเองในทุกๆ กรณี, ในการ
กินอยู่หลับนอน เกิด แก่ เจ็บ ตาย.

ทั้งหมดนี้ขอให้เรียกว่า “วัฒนธรรมของชาวพุทธ” เป็นพื้นฐานแห่งความรอคักพื้นฐานของขรรษาที่เป็นชาวพุทธทุกๆ ไป, เป็นพื้นฐานที่ส่งเสริมให้ไปสู่จุดหมายปลายทาง คือวิมุตติหลุดพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร. นี่แหละวัฒนธรรมของชาวพุทธ เป็นสิ่งที่มีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้. เคียงนี้กำลังเป็นความรอคักพื้นฐานของขรรษาทุกๆ ไป.

ขอให้สนใจทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งหญิง ทั้งชาย ทั้ง ๔ ระดับของอาศรม คือที่เป็นพรหมจารี, ที่เป็นภฤหัสดี, เป็นนพรัสดี, เป็นสันยาสี.

เวลาก็หมด ตามที่นกกางเขนบอกร้องเตือน, เไรก็ร้อง; เขาละพอกันที.

หายนธรรม ของโลกฆราวาส.

- ๑๗ -

๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายเรื่องที่กำลังอยู่ ติดต่อกันไป. ในวันนี้ จะได้กล่าวถึง **หายนธรรม ของโลกฆราวาส** และโดยเฉพาะ แห่งยุคปัจจุบัน. ขอให้ทบทวนถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วมา ซึ่งได้กล่าวถึงเรื่องเกี่ยวกับฆราวาส ในหลายแง่หลายมุม. โดยเฉพาะก็คือ สิ่งที่เป็นความมุ่งหมายสำหรับฆราวาส และ วิถีทางที่จะให้ประสบความสำเร็จตามนั้น.

ในวันนี้จะกล่าวถึงสิ่งซึ่งเป็นอุปสรรค และยิ่งไปกว่าอุปสรรคคือเป็น ความเสื่อม และนำไปสู่ความวิบัติในที่สุด. สิ่งนี้ถ้าเรียกโดยภาษาบาลีก็เรียกว่า “หายนธรรม” สำหรับบางคนอาจจะยังไม่เข้าใจ ว่า ทำไมจึงไปเรียกว่า *ธรรม* ชนิดหนึ่งด้วย? ในกรณีอย่างนี้ ขอให้เข้าใจไว้ว่า คำว่า “ธรรม” เป็นคำกลาง ๆ จะใช้แก่ฝ่ายดี หรือฝ่ายชั่วก็ได้ จะต้องมีความคุณศัพท์ประกอบเข้าข้างหน้าเป็น หายนธรรม หรือ วัฒนธรรม เป็นต้น. ถ้าเป็นวัฒนธรรมก็คือว่า ธรรมฝ่ายเจริญ;

หายนธรรม ก็คือ ธรรมฝ่ายเสื่อม. แล้วพึงเข้าใจไว้ด้วยว่า แม้แต่สิ่งที่เรียกว่า อธรรม ก็หมายถึงธรรมฝ่ายหนึ่ง ก็คือธรรมฝ่ายเสื่อม หรือ ธรรมฝ่ายที่ทำลาย ความประสงค์ของสิ่งที่เรียกว่า ธรรมฝ่ายเจริญ. แล้วคำว่า “ธรรม” หมายถึง รูปธรรม ก็ได้, นามธรรมก็ได้, เจือก้นก็ได้, กระทั่งถึงสิ่งที่ไม่ใช่รูป และไม่ใช่นาม. เมื่อเป็นดังนี้ คำว่า “ธรรม” ก็หมายถึงทุกสิ่ง เราจึงแปลคำว่า *ธรรม* นี้ ว่า *สิ่ง* เพื่อจะได้หมายถึงทุกสิ่ง มีชีวิตก็ได้ ไม่มีชีวิตก็ได้.

หายนธรรมของโลกขรวาส ก็หมายความว่า ขรวาสนี้มีแบบการ เป็นอยู่ หรือวัตถุประสงค์มุ่งหมาย หรือทุกอย่างอย่างเป็นที่รับรองต้องกันว่าเป็น อย่างไร; มีลักษณะเป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งเป็นสถาบันที่ใหญ่ที่สุด คือสถาบัน ของขรวาสต่างจากสถาบันของบรรพชิต; มีอะไรที่ไม่เหมือนกันอยู่หลายอย่าง โดยเฉพาะการเป็นอยู่. ทั้ง ๆ ที่วัตถุประสงค์มุ่งหมายก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ จะไปถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์ด้วยกันทั้งนั้น; แต่สถาบันของขรวาสมีการ ประพฤติ หรือเป็นอยู่ อย่างที่จัดไว้เป็นระเบียบเฉพาะ; ฉะนั้นจึงเรียกว่า “*สถาบันของขรวาส*” หรือ “*โลกของขรวาส*” ซึ่งเป็นของสิ่งเดียวกัน. แล้วที่พูดว่า “*ในยุคปัจจุบัน*” โดยเฉพาะนั้น ก็เพราะว่าเป็นยุคที่แตกต่างจากที่ แล้ว ๆ มายิ่งขึ้นทุกที. เมื่อมันแตกต่างยิ่งขึ้นทุกที ก็หมายความว่า มันจะไกลหรือ ไกลต่อจุดหมายปลายทางยิ่งขึ้นทุกทีด้วยเหมือนกัน; แต่ในที่นี้มองเห็นเป็น ความเสื่อม คือไกลจากวัตถุประสงค์มุ่งหมายของขรวาส หรือสถาบันของ ขรวาสก็ตาม ยิ่งขึ้นทุกที.

พิจารณากันถึงลักษณะของความเสื่อม : ที่เรียกว่า “*หายน*” หรือ ความเสื่อมนี้ ที่เห็นอยู่ชัดก็คือว่า มันเสื่อมไปจากการก้าวไปสู่จุดหมายปลายทาง ของขรวาสนั่นเอง : คือก้าวไปในลักษณะที่ไม่เป็นความเจริญตามหลักแห่ง

อาศรม ๔ ประการ; แต่แล้วก็ตามมาอยู่ในลักษณะของความทนทรมานชนิดหนึ่ง เหมือนกับตกนรกทั้งเป็นโดยไม่รู้สีก. คำว่า “ความเสื่อม” ในที่นี้จึงมี ๒ ปริยาย คือเสื่อมจากการก้าวไปตามหลักของอาศรม ๔, แล้วเสื่อมลงไปสู่ความทนทรมาน โดยไม่รู้สีกตัว.

ที่ว่าเสื่อมจากการก้าวไปตามหลักแห่งอาศรม ๔ นั้นก็พอจะเข้าใจได้ เพราะว่าเราได้พูดถึงถึงอาศรม ๔ ระดับนั้นมาเป็นที่เข้าใจกันแล้ว. โลกมรวาส แห่งยุคปัจจุบันย่อมละเลย หรือเหินห่าง จากการที่จะก้าวไปตามหลักแห่งอาศรม ๔ คือเป็นพรหมจารี ก็ละเทะหมด; เป็นฆราวาสที่ถูกต้องหรือบริสุทธิผู้คดข้อง ไม่ได้ มันก็ละเทะอีกเหมือนกัน, จึงไม่นำไปสู่ส่วนปรสดี ก็มีชั่วโงมแห่งความสงบ หรือศึกษาค้นคว้าในภายใน; เมื่อเป็นอย่างนี้มันก็ไม่มื่ออะไรที่จะไปสอนใคร ในลักษณะของสันยาสี. นี้พอจะเห็นได้ง่าย ๆ ว่า มันไม่เป็นไปตามหลักของอาศรม ๔ เพราะมันเป็นไปในลักษณะที่เรียกกันว่าละเทะ; นี้เป็นภาษาสามัญหรือก่อนช่วงโสภโคก, มันก็เป็นอย่างนั้น. นี้เพราะความที่ละเทะไปเสียทุกอาศรม มันก็เลยผิดพลาดเบ้าหมาย; ดังนั้นชีวิตจึงเป็นชีวิตที่เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น โดยไม่รู้สีกตัว.

ตกนรกทั้งเป็น นี้ก็หมายถึงความทนทรมานอย่างซึ้นตา คือรู้สีกอยู่ เห็นอยู่ก็มี; แต่ส่วนมากหรือส่วนใหญ่ันมันไม่รู้สีก เพราะว่าถ้ารู้สีกมันก็ไม่ตก หรือพยายามดิ้นรนที่จะออกมาเสีย. เพราะฉะนั้น การตกนรกทั้งเป็น ย่อมเป็นเรื่องไม่รู้สีกตัว; รู้สีกแต่ความอี้อัด หรือความกระวนกระวาย หรือความเร้าร้อนบ้าง ก็จริง แต่ว่ามันเห็นเป็นความสนุกสนาน ชนิดที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัวไปเสีย. เช่น คนหนุ่ม-คนสาว เห็นความสำมะเลเทเมาเป็นเรื่อง ประเสริฐ วิเศษไปเสีย; ทั้งที่มันเป็นการทรมานจิตใจอย่างยั้งอยู่ตลอดเวลา.

เขาแก๊งทำไม่รู้ไม่ชี้กับมันเสียในส่วนนั้น. หรือไปหาอะไรมากิน มาดื่ม มากลบ
เกลื่อนในส่วนนั้น; แล้วยังมองแต่ส่วนสามะเลเทเมา ซึ่งมีรสชาติเป็นความ
เพลิดเพลิน. ขอให้ระวังรกรกทั้งเป็นนี้ให้มาก ๆ มันไม่ได้แสดงอาการชนิดที่
น่ากลัว น่าวังหนี แต่มันแสดงอาการที่ถึงจุด ลึกลงไปทุกที – ลึกลงไปทุกที.

ลองสังเกตดูให้ละเอียด เรื่องอบายมุขต่าง ๆ เช่น ไปดูหนัง โดยเฉพาะ
ที่มันเป็นเรื่องที่ทำลายศีลธรรม หรือว่าไปเที่ยวที่สามะเลเทเมา ซึ่งสมัยนี้มีเต็มไป
ทั่วทุกหัวระแหง เรียกชื่อต่าง ๆ กัน มีลักษณะต่าง ๆ กัน. เวทนาที่เกิดขึ้นจาก
การดู การดื่ม การสัมผัส อะไรเหล่านี้ เป็นของร้อน; แต่กลับรู้สึกเป็นของ
เอร็ดอร่อย สนุกสนาน. จะว่าเย็น มันก็ไม่ถูก มันกระตุ้นให้พุ่งช่าน
ให้รำคาญ ให้กระวนกระวาย; แต่มันมีรสอร่อยฉาบทาไว้ คนก็เห็นเป็นของน่า
ปรารถนา แล้วก็ทำลายวัฒนธรรมดั้งเดิมโบราณของตน; มันก็ยังเห็นเป็นของ
ที่ไม่น่ากลัวมากขึ้น; หรือมีทางที่จะทำให้ลืมตัว จมลงไปลึกมากขึ้น แล้วก็
กันมากขึ้นทั่ว ๆ ไปทั้งโลก.

เราจะต้องใช้สติปัญญา หรือใช้ วิจารณ์ญาณ หรือที่เรียกว่า
“ดวงตาภายใน” คือหลับตา ดูก็เรียกว่าดวงตาข้างใน มองดูโลกให้กว้างออกไป
ให้ทั่ว ๆ มันมองได้จากข่าวคราว หรือจากรายงาน สถานการณ์อะไรต่าง ๆ
ที่เขาโฆษณารายงานกันอยู่, กระทั่งที่มาพบเข้าได้ด้วยตนเอง ว่าคนมีอาการ
เหมือนกับสุนัขถูกราคด้วยน้ำเค็ม, คือมันคันร่นกระวนกระวายอย่างไร,
ไม่รู้ว่าตัวต้องการอะไร. มีชาวต่างประเทศออกจากประเทศของตัวเองมาสู่ประเทศ
อื่น ๆ มากขึ้น; ที่ออกมาเพื่อกิจธุระการงาน หรือเพื่อความประสงค์เป็นผลได้
เป็นประโยชน์ เป็นกำไรของเขา นั้น ไม่พูดถึงก็ได้; แต่มีชาวต่างประเทศที่เขา
ออกมาค้นคว้าหาสิ่งที่เขารู้สึกว่าเขาต้องการ แต่ก็ไม่รู้ว่าจะไร เพราะเขารู้สึก

แต่ความเดือดร้อนกระวนกระวายใจ จนสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในประเทศเขาแก้ไม่ได้ ช่วยไม่ได้ จึงออกมาเที่ยวแสวงหาสิ่งที่มันอาจจะแก้ได้ สำหรับความกระวนกระวายใจ ความไม่เป็นสุขใจ ที่เขาไม่รู้ว่าเป็นเพราะเหตุอะไรนั้นก็มี คนชนิดนี้ก็มีมากขึ้นทุกที กระทั่งมาถึงที่นี่. สอบสวน สอบถามดู มันก็เป็นเรื่องของความมีตมมม มีตมมมในลักษณะที่ไม่รู้ว่าชีวิตนี้คืออะไร, เกิดมาทำไม นั่นเอง, ไม่รู้ว่า อะไรเป็นต้นเหตุให้เกิดความกระวนกระวาย ไม่รู้เรื่องกิเลส ตัณหา ไม่รู้เรื่องความยึดมั่นถือมั่น; อย่างนี้มีมากขึ้นๆ ทั่วโลก. แล้วส่วนใหญ่ก็พล่านมาทางโลกซีกตะวันออกของเรา ซึ่งเคยเป็นดินแดนแห่งความสว่างไสวในทางวิญญาณ. นี่มันเป็นเครื่องบอกความที่ถูกรกทั้งเป็นบับคั้น โดยไม่รู้สติ; รู้สติแต่เพียงว่า ไม่มีความสุข แล้วก็กระวนกระวาย. ทางฝ่าย ตะวันตก ทางฝ่ายที่เราเรียกกันว่า “เมืองนอก” นั้น ไม่มีอะไรจะระงับสิ่งเหล่านี้ได้ มีแต่จะยิ่งส่งเสริมให้มากขึ้น จนมันเมาจนเรียกว่า ตามีด. อีกทางหนึ่งก็คั้นไป ในทางเสรีภาพที่เกินขอบเขต เสรีภาพที่ผิดทาง เช่นวิญญาณของชิปปี้ ซึ่งกำลัง มีระบาคมากขึ้น และไปทั่วโลกด้วยเหมือนกัน. ประเทศที่ไม่น่าจะมิชิปปี้ ก็พลอยมีกับเขา ตามๆ กันไปมากขึ้น. นี่แหละคือหายนธรรมทางฝ่ายวิญญาณของโลภมรรวาสแห่งยุคปัจจุบัน. ขอให้สังเกตดูข้อนี้ให้มาก สำหรับผู้ที่อยู่ในสถาบันมรรวาส.

ที่นี่จะได้พิจารณากันดูเป็นเรื่องๆ ไปให้ชัดเจนสักหน่อย. มูลเหตุอันสำคัญ หรือข้อไขใจใจความของเรื่องนี้ ก็คือการที่โลกแห่งยุคปัจจุบันนี้มีความใจเขลาชนิดที่แสงสว่างบังลुकตา จนย้อนกลับไปสู่ความเป็นป่าเถื่อน. นี่ฟังดูแล้วก็ฟังยากหรือน่างงน ว่าโลกสมัยนี้ เจริญด้วยการศึกษาทุกอย่าง ทุกแขนงจนไม่รู้จะศึกษากันอย่างไรไหว; แต่แล้วก็ยังโง่งม เพราะแสงสว่างนั้นบังลुकตา; แสงสว่างบังลुकตา หรือตาพร่าเพราะแสงสว่างที่มันมากมายหลายสิบ

ชนิก ประดังประกากันเข้ามาทุกทิศทุกทาง ไม่เป็นทิศ ไม่เป็นทาง จนตาพร่า. แล้วความตาพร่านั้น มันก็เดินอย่างละเมอๆ ไปสู่ความเป็นป่าเถื่อน ของยุค ป่าเถื่อนโน้น.

ดูที่ผล หรือปรากฏการณ์ ก็เห็นได้ง่าย คือเบียดเบียนกันยิ่งกว่า สัตว์เดียรัจฉาน : ในการแสวงหาก็ก็นแสวงหา อย่างที่เรียกว่าเต็มไปด้วยความ ป่าเถื่อน คือไม่ต้องดูกันแล้วว่า ดีชั่ว ผิดถูก เป็นธรรม ไม่เป็นธรรม, ถือเอา แต่ได้เข้าว่า อย่างเดียว; นี่แหละคือความป่าเถื่อน. แล้วเมื่อต่างคนต่าง แสวงหากันในลักษณะอย่างนี้ มันก็มีการแย่งชิง คือรบราฆ่าฟันกันโดยปริยาย ต่างๆ และเลวร้ายยิ่งกว่าสมัยป่าเถื่อน; คือในสมัยป่าเถื่อนเขาไม่ได้ฆ่ากัน มากมายเหมือนสมัยนี้, แล้วก็ไม่มีความอำมหิตทารุณเหมือนสมัยนี้ ที่จะทิ้ง ระเบิดลงไปคราวเดียว ให้มันตายเป็นแสนๆ ได้เหมือนเดี๋ยวนี้. โลกอย่างป่าเถื่อน ก็ดูภาพอย่างที่เราเขียนไว้ในตีกินนี้ว่า :

“สมัยนี้ละโมภคล้ายป่าเถื่อน

จะรวบเดือนดาวใส่ในกระเป๋า

ศิวไลซ์ มีความหมายว่าจะเอา

โลกของเราอันกลับหลังยังป่าเถื่อน.” (คือป่าเถื่อน)

คำว่า ศิวไลซ์ ของโลก หรือในโลกนี้ หมายถึงจะเอาให้เอร็ดอร่อย สนุกสนานมากมาย ไม่มีขอบเขต กระทั่งจะเอาดาวเอาเดือนเอาดวงจันทร์ หรือ อะไรก็ตามมาอยู่ในอำนาจ จะเก็บเอาดวงเดือนทั้งหมด มาใส่ไว้ในกระเป๋าของตัว. มันก็เป็นเรื่องบ้าหลัง กลายเป็นเรื่องป่าเถื่อนที่สุด คือไปทำในสิ่งที่ไม่ควรทำ; แล้วก็หมดเปลืองอย่างเหลือประมาณ, เป็นอันตราย หรือเสี่ยงอันตรายอย่างเหลือ ประมาณ; จึงเรียกว่ามันมุกะลุคุ่นอย่างป่าเถื่อน. นี่ก็ความที่โลกแห่ง

ยุคปัจจุบันรุดหน้าแต่ในลักษณะอย่างนี้ อย่างหลับหลับตา อย่างมัวเมากันไป
ทั้งโลก; มองเห็นเป็นความเจริญ ซึ่งที่แท้เป็นหายนะ คือสิ่งที่นำมาซึ่งความ
ฉิบหาย ล่มจมของโลกนี้.

ข้อถัดไปก็คือว่า มันก็นำผลมาให้เป็นการกระทำที่สมกัน คือเช่น
จัดการศึกษานิตที่เป็นทาสของวัตถุ อย่างเป็นบ้าเป็นหลัง; ไม่มีการจัดการ
ศึกษาเพื่อความรุ่งเรือง สว่างไสวแห่งวิญญาณเสียเลย. การศึกษาของโลก
ในโลกปัจจุบันกำลังเป็นอย่างนี้. หัวข้อนี้ก็ชัดเจนพอ ที่คุณจะไปมองเห็นได้เอง;
เพราะเราได้พูดถึงเรื่องวัตถุนิยมกันมานานแล้วข้างต้น. นี่เป็นทาสของวัตถุนิยม
บูชาวัตถุเป็นพระเจ้า; หรือแม้จะแก้ปัญหาคือความทุกข์ร้อนของความเกิด แก่
เจ็บ ตาย ก็มุ่งจะแก้โดยวัตถุ อาศัยวัตถุอย่างเดียว เป็น *dialectic materialism*
ไปหมด จนเอาจิตไว้เป็น *by product* ของวัตถุเท่านั้น.

การศึกษานิตไหนก็ตามถูกจัดไปในลักษณะที่เป็นทาสของวัตถุ. การ
ศึกษาพื้นฐานไม่ต้องพูดถึง มันก็เพื่อประโยชน์แก่เทคโนโลยี ในเบื้องปลาย;
เทคโนโลยีก็นำมาซึ่งผลเป็นวัตถุ. ที่นี้การศึกษาประเภทที่เป็นเรื่องจิตใจ เป็น
เรื่องปรัชญา เป็นเรื่องศาสนา ก็พลอยถูกจัดให้เป็นทาส เป็นบริวารของวัตถุไป
เสียหมด. ใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือแสวงหาประโยชน์เป็นวัตถุ ในที่สุด ซึ่งเรา
จะเห็นได้ว่า งานมิชชันนารีของบางศาสนาซึ่งมีอยู่มากไม่น้อย นั้นเพื่อประโยชน์
แก่การเมือง. การเมืองก็เป็นเรื่องหาวัตถุ.

ที่เหลืออยู่กลุ่มใหญ่ ก็คือพวกปรัชญาเพื่อเจ้า. ปรัชญาซึ่งแตก
แขนงออกไปมากมาย หลายสิบหลายร้อยแขนง แต่ก็ไม่ทำความสว่างไสว
ทางวิญญาณ; กลับทำความปนกันยุ่ง. แล้วแต่ละแขนงที่จะหยิบมาใช้เป็น
ประโยชน์ ก็เพื่อประโยชน์ทางการเมือง, เพื่อประโยชน์ทางกระตุ้นจิตใจบุคคล

ให้มันมาในทางการเมือง, หรือเป็นความสามารถที่จะเดินแผนการเมือง ให้เป็นไปตามที่ตัวประสงค์. เมื่อเป็นการเมืองก็คือเรื่องผลเป็นวัตถุ ฉะนั้น เราเรียกว่า เขาจัดการศึกษาทุกแขนงนี้ไปในทางที่มันจะเป็นเครื่องมือหาประโยชน์ทางวัตถุ; เพราะจิตใจมันเป็นที่มาของวัตถุ.

คำว่า “วัตถุ” ในที่อย่างนี้ หมายถึงความเอร็ดอร่อย ที่ได้มาจากวัตถุ ซึ่งเขาเรียกกันอย่างไพเราะเพราะพริ้งว่า “การกินคือยุดิ” ที่ไม่มีขอบเขตเสียยกยว่าอายุเพียง ๒๐ - ๓๐ ปี, คุณก็เห็นความแตกต่างระหว่างยุคได้น้อย: ไม่เหมือนคนที่มียายุหลาย ๆ สิบปี หรือตั้งร้อยปี. เมื่อสมัย ๗๐ - ๘๐ ปีมาแล้ว เขากินอยู่กันอย่างไร สมัยนี้กินอยู่อย่างไร, สมัยโน้นเล่นหัวอย่างไร สมัยนี้เล่นหัวอย่างไร; มากมายหลาย ๆ แขนง นี่มันต่างกันแทบจะเป็นหน้ามือหลังมืออยู่แล้ว. ถ้าเลยต่อไปตั้งหลายร้อยปี ก็ยังมีความแตกต่างมาก. ถ้าคุณจะศึกษาประวัติศาสตร์บ้าง โบราณคดีบ้าง ก็ขอให้ศึกษาเพื่อให้อู้อึ้งเหล่านี้.

ตัวอย่างง่าย ๆ เช่นว่า ทำไมวัดควาอาราม พระวิหารเจดีย์อะไรที่สวยงามใหญ่โตมหึมา เกิดขึ้นในรูปอย่างที่เราเห็น เหลืออยู่เดี๋ยวนี้; ซึ่งในสมัยนี้ไม่เกิดอย่างนั้น หรือจะไม่เกิดเลย. เพราะว่าในสมัยโบราณนั้น เขาบูชาความสุขทางวิญญาณ รู้สึกเป็นสุขใจเมื่อได้ทำบุญ ทำกุศล หรือมีความสงบเย็นในทางวิญญาณ; ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้จึงเกิดขึ้นในรูปหนึ่ง. พอมาถึงสมัยนี้ คนต้องการความสุขทางเนื้อหนัง; เพราะฉะนั้นอะไรเกิดขึ้น คุณก็ไปคูชิ; มันอาจจะมึโรง สถานที่ทำให้ความเพลิดเพลิน เช่นโรงละครเป็นต้น; แม้ที่สุดแต่อนุสาวรีย์ที่ยั่วให้รักชาติ รักประเทศ ก็มีมากมาย หนาขึ้น; ไม่เหมือนกับสมัยก่อน ซึ่งอยากจะให้มันเลื่อนไปเสีย ให้มันลบเลื่อนไปเสีย ให้ภัยกันเสีย ไม่เอามานึกมาคิด. สมัยนี้เราจะมายั่วมายู ให้โกรธชังกัน ทลอค

กัลปาวสาน เป็นต้น. นี่เป็นเรื่องทางวัตถุ ไม่ใช่เรื่องทางวิญญาณ ; แม้จะเป็นที่ระลึกทางจิตใจ แต่ก็เป็นเรื่องทางวัตถุ.

ที่นี่ มาพูดถึงเรื่องการกินอยู่ในบ้านในเรือน, การมีบ้านมีเรือนมีอะไรต่าง ๆ แล้ว ก็ผิดกันไกล ; ล้วนแต่แสดงว่า เห็นแต่วัตถุอย่างเดียว. มีลูกมีหลาน ก็อยากให้มันมีหน้ามีตา มีเกียรติ มีอะไร, ปรารถนาความงามอะไรต่าง ๆ เหล่านี้ เพื่อจะขายได้แพง ๆ อย่างนี้เป็นต้น. ซึ่งสมัยก่อนเห็นเป็นอปริยัจฉะในการทำอย่างนี้ ที่จะเอาเต็กรุ่นสาวมาแสดงอะไร ชนิดที่แสดงกันอยู่อย่างนี้ ; เขาเรียกกันว่า ตามกอนาจาร อปริยัจฉะไร. คนแก่มา ๆ เห็นลูกหลานไปยกแข้งยกขาสูง ๆ อยู่ในจอโทรทัศน์ เขาจะเป็นลม อย่างนี้เป็นต้น. นี่ลองเปรียบเทียบความต่างกันของจิตใจอย่างนี้ดู.

ทั้งหมดนี้เป็นผลของการศึกษาที่เป็นทาสของวัตถุทั้งนั้น ที่มันเกิดความนิยมอย่างนี้ขึ้นมาได้. มันไม่มีการศึกษาแขนงไหน ที่เป็นไปเพื่อความสว่างไสวทางวิญญาณ. ผมเคยเสนอในที่ประชุมบางแห่งในเรื่องอย่างนี้ ก็ถูกหัวเราะเยาะอยู่ในใจ ; แล้วก็ถูกคัดค้านเสียงแข็งเกินร้อยเปอร์เซ็นต์ ในทำนองที่ว่า มันไม่มีที่ว่าง มันไม่มีช่อง ไม่มีโอกาส ไม่มีที่เหมาะสมที่จะเอาเรื่องอย่างนี้ใส่เข้าไปในระบบการศึกษาสมัยนี้ ไปคิดอย่างนี้ ; และนี่แหละคือหายนะของสถาบันขราวาสในโลกทั้งโลก คือจัดการศึกษาให้เป็นทาสของวัตถุ.

มองดูต่อไป ถึงการกระทำที่กระทำอยู่ในปัจจุบันนี้ เป็นการเร่งระดมช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของพระเป็นเจ้า หรือของธรรมชาติอย่างถ้วนถี่ที่สุด. ช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของธรรมชาติ หรือของพระเจ้า อย่างเร่งระดมมือกันทุกมือในโลกนี้ เพื่อทำลายให้มันหมดไปโดยเร็วอย่างถ้วนถี่ ที่คุณเรียกกันว่า

“วิศวกรรม” หรือ “เทคโนโลยี” หรืออะไรที่บุชากันกันนั้นแหละ นั่นคือ เครื่องมือที่จะล้างผลาญทรัพยากรของพระเจ้า. ประเทศที่เจริญมากเพียงประเทศเดียวในตะวันตก ตามสถิติที่ประกาศออกมา ใช้น้ำมัน ๕๘๐ ล้านแกลลอน ต่อหนึ่งวัน สำหรับใช้เรื่องรถรา เรื่องอะไรต่างๆ ที่ต้องใช้น้ำมันนั้นแหละ; หนึ่งวันยังใช้เท่านี้, หนึ่งเดือน หนึ่งปี หลายสิบบีมันจะเท่าไร; แล้วก็ประเทศเดียวเท่านั้น. มันยังมีอีกที่สิบประเทศ ก็ร้อยประเทศ.

ที่ผมเรียกว่าผลาญทรัพยากรของพระเจ้า ก็เพราะว่า ๔๕ เปอร์เซ็นต์ ที่ใช้ไปนั้น เพื่อประโยชน์ทางวัตถุที่ไม่จำเป็น. นี่ผมก็กลายเป็นคนบ้าบอ ที่มองเห็นความจำเป็น หรือไม่จำเป็น ผิดแปลกแตกต่างจากที่เขามองกัน รถยนต์ รถไฟ เรือบินหรืออะไรต่างๆ ที่มากไปกว่าเรือบินนั้น ใช้น้ำมันทั้งนั้น; แล้วก็ เป็นสิ่งที่มนุษย์ไม่จำเป็นจะต้องทำทั้งนั้น; เช่นการไปโลกพระจันทร์ ไม่ใช่เป็นสิ่งที่มนุษย์จำเป็นจะต้องทำ : นั่นก็ยังไม่คิดเลย, ถ้ามาพูดถึงว่า ที่เขาบินไปบินมา ว่อนอยู่ในโลกเวลานี้ ใช้น้ำมันมากที่สุด. หรือขับรถเร็วจืดอยู่ตลอดวัน ตลอดคืน ในโลกเวลานี้ ใช้น้ำมันมากที่สุดนี้ มันเป็นเรื่องไม่จำเป็น; มันเป็นเรื่องที่บ้าสร้างมันขึ้นมาให้จำเป็น.

คุณ ไปกิดิดูให้เห็นความจริง หรือความลับในข้อนี้. อย่างคุณอยู่ในกรุงเทพฯ คุณนั่งดูตึก ขับรถไปบางแสนนั้น มันจำเป็น หรือไม่จำเป็น; หรือไปหาความสำราญอย่างอื่น จะเห็นได้ว่าไม่จำเป็น นี่จะเข้าไปตั้งครึ่งหนึ่งของน้ำมันที่ใช้ไปเสียแล้ว. แล้วที่เขาเรียกว่าธุรกิจการงานนั้น เป็นธุรกิจการแก่งล้างทั้งนั้น ไม่จำเป็นที่จะต้องทำ มันก็กลายเป็นธุรกิจการงานขึ้นมา. ผมพลอยรู้สึกละอายตัวเองอย่างแรง เมื่อนั่งรถไปดู หรือไปเที่ยวตามสถานที่เหล่านั้นบ้าง; เนื่องจากมีกนกะยั้นกะยอให้ไปดู กลัวว่าผมจะโง่ ให้ไปดูที่อย่างนั้นเสียบ้าง;

ผมก็ไป. แล้วมันก็มีแต่ความเศร้า สลด สังเวช ที่ว่าเราก็มายพลอยถลุงน้ำมัน ส่วนหนึ่งของพระเจ้าไปกับเขาคัวยเหมือนกัน ทั้งที่มันนึกเดียว.

เขาถลุงน้ำมันกันอย่างมากมายมหาศาล ในประเทศไทยเรานี่. คุณลองทำจิตใจให้เป็นธรรม ถึกดูซิว่า เผื่อน้ำมันกันในลักษณะอย่างไร? ยิ่งคนที่ มีเงินเหลือใช้คัวยแล้ว เขาเผากันในลักษณะอย่างไร? นี่เขาคิดว่า เขาหา ความเพลิดเพลินใส่ตัวเขามันคุ้มกันแล้ว. แล้วเขาไปเอาเงินมากมายนั้นมาจากไหน? แล้วมาทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำอย่างนี้ มันเป็นอย่างไรร? ผมเรียกว่าเป็นการ ช่วยกันล้างผลาญทรัพยากรของธรรมชาติ หรือของพระเจ้า. นี่เราพูดกันแต่ เพียงน้ำมันอย่างเดียว สิ้นแเรอื่น ๆ กระทั่งไม้ไ้ กระทั่งสัตว์ที่มีชีวิต เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในโลกลนี้, จนที่สุกกระทั่งคนกันเอง มันก็ช่วยกันล้างผลาญให้ หมดไป; พร้อมทั้งจะล้างผลาญกันคัวยอาวุธที่ร้ายแรง ล้างผลาญกันเอง. นับตั้งแต่ สิ้นแเรขึ้นมาถึงพืชพันธุ์ธัญญาหาร กระทั่งขึ้นมาถึงมนุษย์นี้ เราเรียกว่า ทรัพยากรของพระเจ้า คือธรรมชาติ; เราช่วยกันล้างผลาญอย่างมูทะลุคัวยกัน.

เอาละเราจะไม่ต้องจาระโนให้เสียเวลา ขอให้ไปดู จนมองเห็นว่า มันเป็นการล้างผลาญโดยไม่จำเป็นวันหนึ่ง ๆ เท่าไร แล้วนี่แหละคือ หายนะ อย่างหนึ่ง อย่างที่น่าหวาดเสียว เพราะปัญหาจะเกิดขึ้นจากการไม่พอกิน ไม่พอ ใช้นี้ เร็วเกินไป. หรือถ้าน้ำมันหมดไปจากโลก จะต้องแสวงหากำลังทางอื่น เช่นกำลังปรมาณูเป็นต้น มันก็ยิ่งยุ่งใหญ่ไปกว่าเดิม. สมัยที่เขาไม่รู้จักใช้น้ำมัน สมัยคนบ้า ที่ยังไม่รู้จักใช้น้ำมัน หรือบู่ยา ตายาย ของเรา เมื่อไม่กร้อยบี่มานี้ ก็ไม่ รู้จักใช้น้ำมันตามตะเกียง ไซ้ของอย่างอื่นทั้งนั้น ไซ้ของโบราณตามมีตามได้ เช่น ใต้อย่างนี้; ไม่ได้ใช้น้ำมันเติมเครื่องทำไฟฟ้าอย่างนี้. คนก็อยู่คัวยความ ผาสุกสงบเย็น ไม่ผลาญสมบัติของพระเจ้าหรือของธรรมชาติ; ธรรมชาติเลย ร่มรวยอยู่ในแผ่นดิน แล้วเอามาให้ลูกหลานสมัยนี้ ถลุงกันให้หมด ภายในเวลา

อันสั้นไม่ชั่วก็กะพริบตาขึ้น มันก็จะหมดไปได้. ปัญหาเกิดขึ้นรอบค้ำ ซึ่งนำไปสู่การแข่งขัน แย่งชิง เบียดเบียน. หรือสงครามทั้งนั้น.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่เรียกว่าเป็น “ความหายนะทางฝ่ายวิญญาณ” มากขึ้น ๆ เป็นความรกรหนา หรือเจริญทางฝ่ายวัตถุมากขึ้น ๆ. เพราะฉะนั้นขรรษา หรือโลกของขรรษา เป็นผู้รับบาปอันนี้ รับผลอันนี้.

นี่ มาถึงข้อที่แรงร้ายก็คือว่า ยุคปัจจุบันนี้ เอาศาสนาลงมาเป็นที่รับใช้การเมือง, เอาศาสนาลงมาเป็นที่ตนเองเพื่อเป็นที่สการเมืองคือรับใช้การเมือง. ตนต้องการประโยชน์ทางวัตถุอย่างล้นหลามล้นตาที่สุดแล้ว หาวะไรที่จะเอามาใช้เป็นเครื่องมือได้ ก็เอามาใช้หมด; กระทั่งเอาศาสนามาใช้เพื่อประโยชน์แก่การเมือง. ยกตัวอย่างเช่น คำสั่งสอนในศาสนา ก็จะเลือกเอาแต่แง่ หรือส่วน ที่จะใช้เป็นเครื่องมือหาวัตถุ. จะพูดเรื่องศาสนากันแต่เรื่องที่จะช่วยกันหาวัตถุ ช่วยกันสร้างวัตถุ. ธรรมะข้อไหนจะมาช่วยให้เกิดความเข้มแข็งในทางหาวัตถุนี้ เขาเอามาพูด; นอกนั้นก็ปิดเสีย.

เอาศาสนามาพูดเป็นเครื่องกระตุ้นใจ ในทำนองปรัชญา ให้เกิดรักชาติ รักพวก เห็นแก่พวกอย่างนี้ก็มี. ทุกอย่างทุกประการเอาศาสนามาใช้เป็นเครื่องมือของการเมือง แม้ในลักษณะที่เป็นพิธีรีตอง; หรือแม้ในการสงคราม เขาก็ทำพิธีในศาสนา. บางทีก็จะอ้างว่า เพื่อความอยู่รอดของศาสนา เราต้องไปฆ่าคนอื่นให้ตาย อันนี้ถ้าทำถูกต้องตามหลัก ก็ยังพอเป็นสิ่งที่ตั้งงามหรือคู่ได้. ถ้าเรารบเพื่อการเป็นอยู่ของธรรมะในโลกจริง ๆ มันก็ดี ยังถูกต้องอยู่. แต่เดี๋ยวนี้รบเพื่อตัวกู-ของกู; แล้วก็อ้างว่ารบเพื่อศาสนาหรือเพื่อนนั้นเพื่อนี่; ก็เลยเอาศาสนามาใช้เป็นบริวารแก่ การรบ การฆ่าผู้อื่นเสียด้วย.

คุณมีปัญญาพิจารณาจะเห็นได้ว่า มีมากมายหลายแขนง ที่เอาศาสนา มาเป็นทาสของการเมือง เป็นทาสของวัตถุ เป็นทาสของการแสวงหาวัตถุ, จนกระทั่งว่ายอมให้พระเจ้าตายไปเสีย. ศาสนาที่เขาดือพระเจ้านี้ เขาว่าพระเจ้า ตายแล้ว เราไม่ต้องคำนึงถึงพระเจ้า ; เรามีพระเจ้าใหม่คือประโยชน์ที่เราต้องการ. พระเจ้าอย่างที่ในพระคัมภีร์กล่าวไว้ นั้นนะตายไปแล้ว ; แต่พอกลับขึ้นมาก็ทำพิธี ศาสนา อ้อนวอนพระเจ้าตม ๆ แล้ง ๆ นั้น ; เขามีพระเจ้าจริง คือประโยชน์ ที่จะได้จากวัตถุ หรือการฆ่าผู้อื่น เอาวัตถุมาเป็นประโยชน์ทางเนื้อหนัง. แต่ เนื่องจากว่า คนยังมีเชื่อของพระเจ้าทางศาสนาเหลืออยู่ในใจบ้าง ก็กระทำพิธี ทางศาสนา. อย่างนั้นมันเป็นการทำไปด้วยความโง่ ความหลง. ความโง่ทำให้ เข้าใจว่า พระเจ้าตายแล้ว ธรรมะไม่จำเป็น. ที่นี้ความโลภ โลภมากจนหน้ามืด มันก็ยอมเหยียบย่ำ หรือข้ามศาสนาไปหาวัตถุ ; เอาศาสนามาเป็นทาสของวัตถุ นี้เพราะความโลภ.

ที่นี้มันร้ายกาจอยู่อันหนึ่งก็คือความกลัว. ความกลัวนี้ถ้ามันลง กรอบงำใครแล้ว มันก็ทำอะไรได้ทุกอย่าง ; เมื่อกลัวมากขึ้นมันก็ทำของถูก ให้เป็นของผิด. พระพุทธเจ้าถูกเอามาใช้เป็นเครื่องมือ เครื่องราง สำหรับ บังคับความตาย ในลักษณะที่เราเรียกกันว่า “พระเครื่องราง” นี้ก็เพราะ ความกลัว ไม่ใช่เพราะอะไรอื่น ; มีความกลัวเป็นเบื้องหน้า มีความเขลา เข้าผสมโรงบ้าง, เป็นความขลาดและความเขลา ; แล้วมันก็เปลี่ยนแปลงอะไร ต่าง ๆ ได้มาก. พระพุทธรูปแทนที่จะเป็นอนุสรณ์ หรือว่าเป็นเครื่องมือแห่ง พุทธานุสติ กลายมาเป็นเครื่องราง บังคับสิ่งที่เขากลัวหรืออยากที่จะให้ร้าย อยากรที่จะให้มีเสน่ห์มีอะไร ก็ใช้อาศัยพระพุทธรูปเป็นเครื่องรางอย่างนั้น ; อย่างนี้ก็เรียกว่าลคศาสนาลงมาเป็นทาสของวัตถุด้วยเหมือนกัน ; แล้วกำลังเป็น มากขึ้น ๆ กว่าที่จะถึงจุดอิมตัวก็คงยังอีกนาน

ความฉลาด ความเฉลียว ถ้ามันถึงจุดอิมตัวแล้ว มันก็จะลายสลายตัวลงมาทีละน้อยๆ ได้เหมือนกัน ก็เปลี่ยนเป็นยุคๆ ไป. เทียนนี้ก็กำลังอยู่ในยุคที่เรียกว่า กำลังขึ้น; กว่าจะถึงจุดอิมตัวจริงจะลง. นำหัวที่ว่า ฝรั่งเศสไม่เคยมีพระเครื่องรางก็พลอยมีกะเขาด้วย, แล้วก็ซื้อแพงที่สุดด้วย. ถ้าฝรั่งเกิดชอบพระเครื่ององค์ไหนขึ้นมา ก็ซื้อแพงที่สุด; ได้ยินว่าอย่างนั้น. อย่างนี้ซึ่งเมื่อก่อนนี้ไม่เคยมี เราเคยบูชาฝรั่งว่าเป็นคนฉลาด แต่แล้วก็เป็นลูกน้องของคนฉลาดคนเขลา ก็ได้เหมือนกัน; เพราะฝรั่งนั้นขี้ฉลาดมากกว่าคนไทยเสียอีก. ถึงบทเขลามันก็เขลามากกว่า; นี้เลยชวนกันลศศาสนาลงมาเป็นทาสรับใช้การเมือง รับใช้ทางวัตถุ ให้พระเจ้าตายไปเสีย ให้ธรรมะตายไปเสีย เอาแต่พิธีรีตองไว้; อย่างนี้เราเรียกว่า มันเป็น “หายนะทางวิญญาณ” อย่างยิ่งของมนุษย์ในโลก.

कुछ่อไปให้ง่าย ๆ โดยทางกิริยาอาการนั้น มนุษย์กำลังเป็นขบถต่อพระเจ้า ขบถต่อพระธรรม หรือขบถต่อธรรมชาติ ด้วยอาการอย่างนี้, ไม่ซื่อตรง ไม่ภักดี ไม่มอบกายถวายชีวิตด้วยความซื่อตรง หรือภักดีต่อสิ่งที่เรียกว่าพระเจ้า หรือพระธรรม หรือธรรมชาติก็ได้. ถ้าไม่อยากจะให้มีพระเจ้า หรือไม่อยากจะถือพระธรรม ก็ให้ถือกฎของธรรมชาติที่เที่ยงแท้แน่นอน. มนุษย์กำลังเล่นตลก หลีกเลี้ยง จะเอาประโยชน์ของตัว ใช้สิ่งเหล่านั้นก็ใช้เพื่อประโยชน์ของตัว; ไม่ใช่ด้วยความเคารพ หรือด้วยความภักดี; เป็นหน้าไหว้หลังหลอกเสมอ, แล้วก็ป่วนพระเจ้า หรือพระธรรม หรือธรรมชาติเสียเลย.

นี่หมายความว่า เขามากมาย เขามาเป็นประโยชน์แก่ตัว แก่เนื้อหนังของตัว โดยไม่เห็นแก่ความถูกต้องยุติธรรมอะไรหมก; แล้วพร้อม ๆ กัน

นั้นก็โง่งมไม่เห็น ว่า พระเจ้า หรือพระธรรม กำลังลงโทษให้อย่างหนักเหมือนกัน. ใครจะไปปล้นพระเจ้านี่ทำได้; แต่แล้วที่พระเจ้าลงโทษนั้นมองไม่เห็น; นี่เป็นคนที่น่าสงสารที่สุด. มนุษย์กำลังปล้นพระเจ้า แล้วก็เคียดแค้นแสนสาหัสโดยไม่รู้ตัว หรือรู้แต่เต็มที นี่คือพระเจ้าลงโทษให้. ในที่สุดก็มีอาการเป็นว่า มนุษย์นี้กำลังทำสงครามกับพระเจ้า. คุณช่วยมองให้ดีๆ ว่ามนุษย์ทั้งโลกกำลังทำสงครามกับพระเจ้า. ถ้าคุณมองอย่างตึกอมมือ คุณก็จะเห็นว่ามนุษย์กำลังรบกันเอง, คอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยรบกันเอง. นี่ผมขออภัยที่จะพูดว่า คุณมองอย่างตึกอมมือ. การที่ประชาธิปไตยกับคอมมิวนิสต์รบกันนี้ คือการรบกับพระเจ้าอีกต่อหนึ่ง. สองฝ่ายนี้รบกันจริง แต่ว่าการรบกันนี้มันเป็นการฝืนความประสงค์ของพระเจ้า. พระเจ้าห้ามไม่ให้รบกัน แต่คนก็ดื้อนั่น ก็ทำทลายพระเจ้า รบกันใส่หน้าพระเจ้า. ดังนั้นการทลายฝืนความประสงค์ของใคร เราถือว่าทำสงครามกับผู้นั้น.

พระเจ้าไม่ต้องการให้ทำอย่างนั้น. เราก็แกล้งเหยียบย่ำพระเจ้า ทำอย่างนั้น ให้มันมากขึ้นไปอีก-มากขึ้นไปอีก, พระเจ้าต้องการไม่ให้เรามัวเมาทางเนื้อหนัง. เราก็ประชดพระเจ้า มีความมัวเมาทางเนื้อหนังให้มากยิ่งขึ้นไปอีก, พระเจ้าต้องการให้ประหยดใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ หรือเป็นสมบัติของพระเจ้านี้. เราก็ไม่ประหยด. เอมานดลุเสีย ล้างผลาญเสียโดยเร็ว เหมือนที่พูดกันมาแล้ว; อย่างนี้มากมายหลายสิบเรื่อง หลายร้อยเรื่อง เป็นการกระทำที่ประกาศสงครามกับพระเจ้า ทำสงครามกับพระเจ้าอยู่ตลอดเวลา. นี่ถ้าคุณมองออกในลักษณะอย่างนี้ ผมว่า *มองอย่างผู้ใหญ่* แล้ว ไม่มองอย่างตึกอมมือ.

การที่มนุษย์ฆ่ากันเองนี่คือการทำสงครามกับพระเจ้า ฝืนความประสงค์ของพระเจ้าอย่างเหลือแสน. นี่เรียกว่าในทางศาสนาเกิดการล้มละลาย

bankruptcy, อะไรก็ตาม, มันล้มละลายหมด; เพราะศาสนาไม่สามารถคุ้มครองมนุษย์ เพราะมนุษย์ทำสงครามต่อพระเจ้า หรือต่อพระธรรม หรือต่อธรรมชาติเสียเอง; มันก็มีแต่ปาก มันก็มีแต่ความโกลาหลวุ่นวาย อย่างไม่รู้สึกรู้สึทัว อย่างแก้ไขไม่ได้ แก้ไม่ได้ แล้วก็รู้ว่าจะแก้อย่างไรมากขึ้นๆ ในโลกนี้ รวมทั้งประเทศไทยเราด้วย.

ในสมัยวัตถุ เราจะเหลืออยู่แต่วัตถุ เช่นวัตถุกาาราม โบสถ์วิหาร พระเจดีย์ หรือแม้แต่พระสงฆ์ที่สักว่าบวชๆ กันนี้ ซึ่งเป็นวัตถุ ขอให้จัดเป็นวัตถุ. ก่อนนี้เขาเป็นตัวแทนของจิตใจ พระเจดีย์เคยเป็นตัวแทนของความสว่างไสวทางวิญญาณ; ที่ยวนี่เราเหยียบย่ำสิ่งเหล่านั้น เป็นของไม่มีค่าไป ไม่ต้องการไม่อะไรหมด; พระเจดีย์ก็เหลือแต่อิฐแต่ปูน ไม่เป็นอนุสาวรีย์ของความสว่างไสวทางวิญญาณ, ไม่ช่วยให้เกิดความสว่างไสวทางวิญญาณเหมือนแต่กาลก่อน. ที่ยวนี่มีไว้วัดกันเล่น มีไว้เป็นประโยชน์แก่การท่องเที่ยวหรืออะไร; นี้มันก็กลายเป็นเรื่องทางวัตถุไปหมด และยิ่งขึ้นไปทุกที; นี้เรียกว่าศาสนาถูกเหยียบย่ำในลักษณะอย่างนี้.

ที่นี้มาถึงตัวคน ตัวบรรพชิต คือเจ้าหน้าที่ของศาสนา. บรรพชิตนี้ก็พลอยตกเป็นทาสของวัตถุตามพวกขรวาสไปด้วย, แม้ไม่ทั้งหมดก็กำลังจะเป็นอย่างนั้นมากขึ้น. บรรพชิตนี้แหละกำลังตกเป็นทาสของวัตถุตามกันพวกขรวาสไปด้วยมากขึ้น. การบวชตามขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ หรือว่าไปทำหน้าที่บรรพชิตในลักษณะที่เกี่ยวข้องกับขรวาส หรือโลกนี้ มันเปลี่ยนไปๆ จนไม่มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันกับขรวาส; ด้วยเหตุนี้ก็เดียว คือการตกเป็นทาสของวัตถุ. เมื่อบรรพชิตอยากจะอยู่ดีกินดีอย่างขรวาส, เผลอไป, อยากจะอยู่ดีกินดีอย่างขรวาส ก็กลายเป็นขรวาสไป คือตกเป็นทาสของวัตถุอย่างเดียว

กับขรราวาสไป. ฉะนั้นอย่าได้หวังการอยู่ดีกินดีเป็นอันขาด สำหรับพระเรา; ให้อยู่อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านอยู่.

พระพุทธเจ้าท่านก็ฉันข้าวจานแมว อาบน้ำในคู เป็นอยู่อย่างตายแล้ว เหมือนพวกเรานี้. ฉันอาหารก็ใส่รวม ๆ กันลงไปในบาตรเหมือนอย่างแมวนี้ แล้วท่านก็เป็นอยู่อย่างธรรมชาติที่สุด. กินข้าวจานแมว อาบน้ำในคู มีความหมายอย่างนี้, ไม่ต้องมีอะไรเป็นพิเศษ หรุหฺรฯ สะทวกสบาย อาบน้ำในลำธารก็ได้; ส่วนมากก็เป็นอย่างนั้น. มิเช่นนั้นแล้วบรรพชิตนี้จะไปทำตามกัน พวกขรราวาส. แล้วก็ประจบพวกขรราวาสในที่สุด นั้นแหละคือล้มละลาย คือว่า ความมั่งคั่งล้มละลายกรินลงไปเลย; ไม่สามารถที่จะนำขรราวาสในการต่อต้านกิเลส.

บรรพชิตไม่สามารถที่จะเป็นผู้นำขรราวาสในการที่จะต่อต้านกิเลส นั่นคือความล้มละลาย. แล้วบรรพชิตก็เผยแพร่ศาสนาด้วยโมหาคติ คือว่าทำไปตามความนิยมของขรราวาส หรือว่าทำไปตามความนิยมของกิเลสของตัวเอง, นี้เขาเรียกว่าเผยแพร่ศาสนาด้วยโมหาคติ; ไม่เป็นผู้ที่ดึงขรราวาสมาสู่หนทางที่ถูกต้อง. นี้เป็นเรื่องหยานะของขรราวาสด้วย, ไม่ใช่เป็นเรื่องฉิบหายของพระ แต่เป็นเรื่องฉิบหายของพวกขรราวาส; คือไม่มีผู้นำที่ดีที่จะต่อต้านกิเลส.

นี้เราพูดกันมาเป็นข้อๆ ให้เห็นว่า **หายนธรรม ของสณามันขรราวาส** กำลังมีอยู่อย่างไร? และกำลังจะเพิ่มขึ้นอย่างไร? ฟังแล้วมันก็น่ากลัว; เห็นจะต้องสรุปตอนท้ายนิคหนึ่งว่า อย่ากลัว คุณอย่ากลัว; เพราะว่า แม้ที่เราจะพูดกันไม่รู้เรื่องกับพวกเหล่านั้น เราก็สามารถจะปลีกตัวเองออกมาเสียได้. คุณอย่าโง่ อย่าเขลา จนถึงกับเข้าใจว่า มันปลีกออกมาไม่ได้. คนโง่ก็จะพูดว่า เพื่อนสฺบุบุหฺรี เราก็ต้องสฺบุด้วย; “ผมละมาได้ปีหนึ่ง พอเพื่อนมาที่เดียว

ก็สู้บ๊อง” อย่างนี้ เขาคิดว่าตัวเองปลื้มออกมาจากคนเหล่านั้น ไม่ได้. ในที่นี้ ผมกำลังยืนยันว่า เราสามารถปลื้มตัวเองออกมาเสียได้ จากผู้ที่ทุกคนไม่รู้เรื่อง. ผมใช้คำว่า “ผู้ที่ทุกคนไม่รู้เรื่อง” คุณช่วยจำคำนี้ไปด้วย.

เราต้องเข้มแข็งพอ ที่จะปลื้มตัวเองออกมาเสียได้ จากผู้ที่ทุกคนไม่รู้เรื่อง ให้เข้มแข็งในข้อนี้; และก็อย่าห่วงเรื่องการศึกษาให้มากนัก. พระวาจาต่างๆ ไปเป็นบิตามารดา นี่กำลังห่วงการศึกษาจนหลับหูหลับตา; ให้ลูกเรียนเพื่อเก่ง เพื่อดี เพื่ออะไรนั่น มันก็เพื่อวัตถุ. แม้ไม่มีเงินให้เรียน ก็อุทิศทรัพย์มาก ยากเข็ญ จนตัวเองหมดความสุข หมดหลัก หมดเกณฑ์ หมดความถูกต้อง; เช่นนี้เป็นการห่วงการศึกษาของลูกหลาน จนทำความลำบากยุ่งยากให้เกิดขึ้นทั้งครอบครัวอย่างนี้. ถ้าสมมุติว่าคุณโตๆ ไปวันหน้า มีลูก มีหลาน แล้วมันไม่มีงานที่จะทำ : แล้วเสียใจว่าไม่ได้เรียน, หรือเรียนแล้วก็ไม่มีการงานที่จะทำ; นี่มันเป็นปัญหาอยู่ข้างหน้า เพราะทุกคนห่วงการศึกษาแบบนี้; ก็อย่าไปห่วงอย่างนั้น อย่าเสียใจ.

ขอให้จำไว้ว่า ความเป็นผู้ดี หรือเป็นคนดี มีความสุขนั้น มันไม่ได้เนื่องอยู่กับการศึกษาอย่างในสมัยนี้; ไม่เนื่องกันอยู่กับการศึกษาอย่างสมัยนี้; ผมทำทนายและประณามอย่างนี้ ว่าการที่มนุษย์เราจะเป็นผู้ดีก็ตาม เป็นคนดีที่มีความสุขก็ตาม มันไม่ได้เนื่องกันอยู่กับการศึกษาอย่างสมัยนี้เลย. การศึกษาอย่างสมัยนี้มันไม่ได้ทำให้คนเป็นผู้ดี เป็นคนดีมีความสุขได้; เพราะการศึกษาเป็นทาสของวัตถุเสียแล้ว ไม่ทำให้เป็นคนดีมีความสุขได้. เพราะฉะนั้นเราจะเป็นคนดีมีความสุขได้ โดยไม่ต้องเข้าโรงเรียนอย่างสมัยนี้ก็ได้อ. อย่างเช่น บั๊ยะ ทายายของเรา บรรพบุรุษของเรา ไม่เคยเรียนอย่างนี้; เขาก็เป็นคนดีมีความสุขได้. เพราะฉะนั้น อย่างกลัว ที่ว่าจะไม่ได้เรียนนั้น ไม่ได้เรียนนี้ ไม่ได้ไปเมืองนอก

ไม่ได้ไปอะไร; ก็อย่ากลัว. เราจะเป็นคนดีมีความสุขได้ โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับ การศึกษาชนิดนี้ก็ได้. ถ้าเราไปเกี่ยวข้องได้ มีโอกาสมีกำลังไปเกี่ยวข้องได้ ก็ไปเกี่ยวในฐานะที่จะเอามันมา เป็นอุปกรณ์เครื่องมือสำหรับเป็นคนดี มีความสุขได้; อย่าไปบูชามันเป็นพระเจ้า. การศึกษาที่มีผลลุ่มหลงในวัตถุนี้ อย่าไปบูชามัน; จะทำให้เราตกนรกทั้งเป็น เหมือนที่เราได้กล่าวมาแล้วข้างต้น.

เมื่อพูดถึงการเป็นอยู่แล้ว เราอยู่กระท่อมดินก็ได้ มนุษย์เคยมีความสุข เหลือแสนเมื่ออยู่ในกระท่อมดิน; แต่มีนรกทั้งเป็น เมื่อมาอยู่บนตึกบนปราสาท อย่างโนสมันนี่. สมมุติว่าเดี๋ยวนี้เราอยู่ในกระท่อมดิน มันก็ยังมีสุขได้; แล้วเราก็ออกันอย่างบ้านนอกคอกนา อย่างตำบลเล็กๆ อย่างที่นี้, รอบ ๆ วัถนี้ ก็มีความสุขได้; ไม่ต้องอยู่กันอย่างบ้านเป็นเมือง อย่างกรุงเทพฯ อย่างนิวยอร์กอย่างอะไรที่เรียกว่า เป็นนครมหาศาลนั้น. นั่นคือกองแห่งความ สกปรก ความเร่าร้อนในทางจิต ทางวิญญาณ จนเป็นภุคตผีปีศาจไปแล้ว, มีความเร่าร้อน สกปรก ในทางจิต ทางวิญญาณ เป็นภุคตผีปีศาจไปเสียแล้วตั้งแต่ เดี่ยวนี้. เพราะว่าไปอยู่ในที่แข่งขันกันโดยไม่ดูหน้าดูหลัง เต็มไปด้วยการแข่งขัน ในนครหลวงนั้น.

คนที่เขาอยู่ตามบ้านนอกคอกนา อยู่กันอย่างนี้ตามเดิมนี้ ไม่มีการ แข่งขันชนิดในเมือง ในหัวใจยังมีความเย็น ยังมีความสะอาดอยู่มาก. ขอให้มอง อย่างนี้ แล้วเราก็ไม่กลัว ว่าเราจะไม่ได้รับการศึกษาอย่างนั้น ไม่ได้ไปอยู่อย่างนั้น ไม่ได้ใจริญอย่างนั้น. เพราะว่า มันเป็นการเจริญอย่างที่เรียกว่าตกนรกทั้งเป็น. ที่พูดนี้ ก็เพื่อเตือนว่า อย่ากลัว ที่เราจะไม่ได้ใจริญอย่างนั้น; เรามีความดี มีความสุขได้ โดยที่ไม่ต้องมีความเจริญอย่างนั้น; แล้วเราก็ไม่มีหายนะทาง วิญญาณ; เรายังเป็นมรวาสา หรือยังเป็นพลโลกที่ดี คือที่จะมีความก้าวหน้า

ไปตามแบบของอาศรม ๔ โดยแน่นอน. เกิดมาที่หนึ่งไม่เสียชาติเกิด ได้ก้าวหน้า
 ไปตามลำดับของอาศรม ๔; ไปเป็นผู้ที่รู้จักโลกดี มีความสงบเย็น แล้วก็ช่วยเหลือ
 ผู้อื่นในการเป็นแสงสว่างให้แก่เขาได้แน่นอน; มันถูกต้อง. ถ้าเดินผิดทาง
 เดินไปทางอื่น จะจมลงไป ในเหว ในนรก; ถ้าเดินถูกต้องจะไปสู่ความ
 สะอาด สว่าง สงบ ของจิตของวิญญาณ, เป็นคนที่มีความสุขได้ทั้งเราเองและผู้อื่น.

นี่ขออย่าให้หายนะอย่างที่กล่าวมาแล้วนั้นมาครอบงำ; ขอให้วิวัฒนาการ
 ในทางจิตทางวิญญาณนี้จงเจริญก้าวหน้าแก่เรา; ให้เราสามารถปลื้มตัวออกมาได้
 จากผู้ที่ทุกคนไม่รู้เรื่อง. และนี่แหละคือประชาธิปไตยที่พระเป็นเจ้า หรือ
 พระธรรม หรือธรรมชาติก็ตาม ได้มอบให้แก่เรา; ขอให้เรารู้จักถือเอาประโยชน์
 อันนี้.

บัดนี้หนทางเขนบอกหมดเวลาแล้ว.

ภาวะจิตทรมาน ในอารยธรรม แผนปัจจุบัน (โลภะ)

- ๑๘ -

๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราที่นี้ ได้ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น
แล้ว; เป็นเวลาที่จะได้พูดคุยกันต่อไป ถึงเรื่องอันเกี่ยวกับ
ฆราวาส ตามความประสงค์ของคุณที่ได้เสนอปัญหา มา ล้วน
แต่เกี่ยวกับฆราวาส, ในวันนี้จะได้พูดถึง **ภาวะจิตทรมาน
ในอารยธรรมแผนปัจจุบัน** ฟังดูแล้วก็น่าสลดสังเวช หรือ
ถึงกับน่าสะอึก; แต่ก็เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาอย่างยิ่ง
หรือจำเป็น. ถ้าข้ามไปเสียในเรื่องชนิดนี้เราก็จะไม่สามารถ
แก้ไขปัญหาต่างๆ ของฆราวาสได้ ดังนั้น จึงต้องพูด.

ขอให้เข้าใจว่าเวลาหัวรุ่งอากาศเย็น ๆ อย่างนี้ ไม่ใช่เวลาสำหรับจะ
มานั่งค่าคน หรือค่าใครกันให้สนุกไปเลย. แต่ว่าเป็นเวลาที่พระพุทธเจ้าท่านใช้
สำหรับกระทำสิ่งที่เราเรียกกันว่า “เสียงญาณส่องโลก” มีอาการเหมือนกับขึ้นไป
บนยอดภูเขาสูงๆ แล้วก็ดูโลกโดยทั่วๆ ไป ว่าอยู่ในสภาพเช่นไร : แล้วท่าน

ก็มองไปว่าใครอยู่ในฐานะที่ควรช่วยเหลือ. พอสว่างขึ้นท่านก็พยายามที่จะผ่านไปทางนั้น เพื่อจะไปช่วยเหลือ. ถึงพวกเราที่เหมือนกัน ในเวลาหัวรุ่ง อากาศเย็นสบายดี อย่างนี้ก็ควรจะใช้เวลาไปในทางที่จะมองดูอะไรด้วยจิตใจที่ปกติ เป็นวงกว้างออกไปทั่ว ๆ โลก ซึ่งรวมทั้งตัวเราเองด้วย เพื่อพบปัญหาต่าง ๆ ตลอดจนถึงวิธีที่จะแก้ไขมัน.

เดี๋ยวนี้ผมกำลังพูด หรือเอ่ยถึง *ภาวะจิตธรรมในอารยธรรมปัจจุบัน* ก็ขอให้พิจารณาดู ด้วยจิตใจที่ปกติ หรือเป็นธรรม ว่ามันมีอยู่จริงหรือไม่ ตามที่ผมจะได้พูดให้ฟัง ตามความเห็นส่วนตัว หรือความรู้สึกนึกคิดที่มันเกิดขึ้น เพราะอำนาจของสิ่งเหล่านี้ มันทำให้เกิดความคิดนั้นขึ้น.

คำว่า “*ภาวะจิตธรรม*” นี้ เกือบจะไม่ต้องอธิบายอะไรแล้ว แต่โดยใจความ มันหมายถึงการที่จิตของมนุษย์ตกต่ำลงไป จนไม่สมควรแก่คำว่า “มนุษย์”. ถ้าคุณชอบคำจำกัดความ หรือบทนิยาม ก็ขอให้ฟังเสียงกันอย่างนี้ว่า *ภาวะจิตธรรม* นั้น คือจิตของมนุษย์ตกต่ำลงไปจนไม่เหมาะสมกับคำว่ามนุษย์. ความหมายของ “มนุษย์” นี้ เราพูดกันแล้วพูดกันอีกอย่างซ้ำ ๆ ซาก ๆ ว่า จิตสูงหรือเหล้ากของคนที่มีความจิตสูง สะอาด น่าไหว น่านับถือบูชา, และไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์ เรียกว่าสูง. เดี่ยวนี้มันเป็นไปทางต่ำ สกปรก มีคมมีว เราร้อน เขาเรียกว่า “จิตธรรม”.

สำหรับคำว่า *อารยธรรมแผนปัจจุบัน* นั้น มันก็พอที่จะเข้าใจได้อยู่แล้ว; แต่สำหรับคำว่า “อารยธรรม” นี้ ขอบอกกล่าวไว้ มันเป็นเรื่องเล่นตลกสันตติ. คำว่า อารย หรือ อริย นี้ เป็นคำเดียวกับที่เราเรียกในภาษาไทย อริยเจ้า. อารยธรรม ก็คือธรรมะของพระอริยเจ้า; แต่แล้วมันก็ไม่เป็นไปอย่าง

สุขอื่น ๆ. นี้เพราะว่าคนบัญญัติคำพูด บัญญัติศัพท์นี้ เขาไม่ได้เล็งถึงอะไร
มากไปกว่าความเหมาะสมเฉพาะหน้า เฉพาะเวลา เฉพาะถิ่นเท่านั้นเอง; ในเมื่อ
มุ่งหมายจะพูดเล็งถึงของดี ของสูง ก็เลยเอาอารยะใส่เข้าไป เป็นอารยธรรม.
ส่วนคำว่า *civilization* ของฝรั่งซึ่งเป็นต้นตอของคำนี้มันจะมีความหมายอย่างไร
ก็ยังไม่เป็นที่แน่นอน. แต่ที่แน่นอนก็คือว่า มันคงจะไม่ตรงกับความหมายของ
คำว่า อริย หรือ อารย เป็นแน่. ถ้ามันเป็นอย่างนี้จริง มันเป็นความเขลา
ของคนที่บัญญัติคำนี้ในภาษาไทย โดยลืมนึกถึงพระอริยเจ้า, หรือไม่สนใจเอา
เสียเลยก็ได้.

ที่นี้สำหรับคำว่า *อารยธรรมปัจจุบัน* นั้น คุณก็พอจะมองเห็นอีก เพราะ
ผมหมายถึงปัจจุบันหยก ๆ นี้ ในศตวรรษนี้ จนกระทั่งถึงวันนี้. อารยธรรมปัจจุบัน
โดยใจความก็คือ *อารยธรรมทางวัตถุ*, พุทธภาษาศาสตร์ก็เรียกว่า *อารยธรรม
ทางเนื้อหนัง*. มันเป็นเรื่องของเนื้อหนัง เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง หรือเป็น
อุปกรณ์เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนัง; ทั้งหมดนี้มันรวมเรียกว่า “อารยธรรม
เนื้อหนัง” มีความก้าวหน้าทางวัตถุเป็นหลักสำคัญ.

เมื่อพวกอิตาลีไปย้ายประเทศอับิสซิเนีย; คนป่าคำ ๆ ในอับิสซิเนีย
นั้นตะโกนบอกกันว่า “อารยธรรมของฝรั่งมาแล้ว!” หมายถึงปืนใหญ่ หมายถึง
รถถัง หมายถึงอะไรที่มีมัน ไปฆ่าพวกอับิสซิเนีย. พวกอับิสซิเนียตะโกนบอกแก่กัน
และกันว่า ระวัง ๆ อารยธรรมของฝรั่งมาแล้ว. นี้คุณลองคิดดูว่าคนป่าแท้ ๆ
ถ้าเราจะจัดว่าเป็นคนป่า โดยการที่ผิวหนังมันดำ, มันยังรู้จักถึงขนาดนี้ ว่านี่
อารยธรรมของฝรั่ง, ไม่ใช่อารยธรรมของพวกเราแต่โบราณ.

ดังนั้นอารยธรรมของฝรั่งก็คือ วัตถุเครื่องมือที่จะไปบีบคั้นคนป่า
เรียกว่าอารยธรรมปืนใหญ่อย่างหนึ่ง เพื่อผลเป็นการได้มาซึ่งวัตถุ ซึ่งเป็นปัจจัย

ของกามารมณ์. *อารยธรรม* บินใหญ่กับ *อารยธรรมกามารมณ์* วิถถาวร นั้นมันคู่กัน. ดังนั้นพิจารณาตุให้ถี่แล้ว อารยธรรมแผนปัจจุบันไม่มีอะไร นอกจากบินใหญ่กับกามารมณ์วิถถาวร. นี้จะเป็นคำดำหรือเยาะเย้ย หรืออะไรก็ตามใจ, แต่นี้พูดไปตามความจริงที่มีนมืออยู่. ฉะนั้นคุณเข้าใจคำว่า “อารยธรรมแผนปัจจุบัน” ไว้ในลักษณะอย่างนี้ดีกว่า ปลอดภัยกว่า; อีกไม่กี่วันคุณก็จะสติออกไปปะทะกับอารยธรรมแผนปัจจุบันนี้อย่างที่เคยมาแล้ว; เป็นสิ่งที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้สำหรับขรรษา. เพราะฉะนั้น จึงเอามาพูดในฐานะเป็นสิ่งที่ขรรษาจะต้องรู้ จะต้องเข้าใจ จะต้องจัดการกับมันให้ถูกต้อง อย่างที่เรียกว่า “ขรรษาธรรม” เป็นสิ่งที่ขรรษาจะต้องรู้ จะต้องกระทำให้ถูกต้อง.

ที่นี้ เราจะพูดถึงตัวเรื่องราวของมันเสียที่ว่า *ภาวะจิตธรรม* นั้นคืออะไร? ที่ว่า *จิตธรรม* *จิตธรรม* นั้น ถ้าถือตามหลักพระพุทธศาสนา ก็มีจิตธรรมอยู่ ๓ ประเภทตามลักษณะของกิเลส :

๑. จิตธรรมที่มาจากโลภะ หรือราคะ, ก็คือเนื้อหนังเพื่อหรือกามารมณ์เพื่อ.
๒. จิตธรรมที่มาจากโทสะ หรือโกรธะ นั้นก็คือการฆ่ากันเพื่อ,
๓. จิตธรรมที่มาจากโมหะ หรืออন্ধการ นั้นก็คือการทำสิ่งที่ไม่ต้องทำแล้วก็เฝ้าทำอยู่จนเพื่อ.

สรุปสั้น ๆ ก็ว่า จิตธรรมด้วยโลภะ คือกามารมณ์เพื่อ เนื้อหนังเพื่อ จิตธรรมด้วยโทสะ ก็คือฆ่ากันเพื่อ, จิตธรรมด้วยโมหะ ก็คือทำสิ่งที่ไม่ต้องทำเพื่อ นี้เป็นหัวข้อที่คุณจะต้องดูให้ถี่ ว่ามันมีอยู่จริงหรือไม่ ในสมัยปัจจุบันนี้ เมื่อมองตามหลักของพุทธศาสนา.

เราเป็นคนไทย เป็นพุทธบริษัท ยึดหลักพระพุทธศาสนา แล้วเกลียดชังความโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นที่สุด, ก็เกลียดชัง โลภะ โทสะ

โมหะเป็นที่สุด. โลภะก็มีชื่อแทนว่ารากะ หรืออื่นๆอีก, โทสะก็มีชื่อแทนว่าโกรธ หรืออื่นๆอีก, โมหะก็มีชื่อแทนว่าอันธการ ความมืดมน หรืออื่นๆอีก. ดังนั้นเมื่อคุณพบชื่ออย่างอื่น ก็ขอให้รู้จักสังเกต แล้วเอามารวมเข้าในชุด ๓ นี้ อย่างใดอย่างหนึ่งให้จนได้; คือว่ามันมีแต่เพียง โลภะ โทสะ โมหะ ที่เราพูดกันติดปาก.

บัดนี้เราจะพูดถึงจิตธรรมที่หลุดมาจากโลกะ หรือรากะนี้ก่อนเป็นประเภทแรก เป็นเรื่องเนื้อหนังเพื่อ หรือกามารมณ์เพื่อ. สิ่งนี้กำลังระบาคอยู่ทั่วไปทั้งโลก ซึ่งผมไม่ต้องอธิบายเพราะคุณจะทำบดึกว่าผมเสียอีก และคุณก็อยู่ใกล้ชิดกับสิ่งเหล่านี้ เพราะเป็นฆราวาส แล้วก็เพิ่งมาบวชหยกๆนี้เอง แล้วก็กลับไปเป็นฆราวาสอีก.

ที่เรียกว่า เนื้อหนังเพื่อ นี้ เราจะต้องนึกถึงคำว่า “เพื่อ” เพราะว่ามันใช้ได้ทุกกรณีทั้ง ๓ กรณี. เราจะต้องนึกถึงสิ่งที่เรียกว่า กำลัง หรือ energy นี้. เมื่อเรามีกำลังมากจนล้น แล้วกำลังนั้นมันจะล้นไปทางไหนโดยธรรมชาติหรือโดยอัตโนมัติ. ยกตัวอย่างเช่น เรากินอาหารเข้าไปมาก จนเกิดกำลังเหลือล้นสำหรับที่จะทำงานตามหน้าที่ แล้ว energy นั้นล้น มันจะล้นไปทางไหน? มันก็ล้นไปในทางความรู้สึกทางกามารมณ์. คุณจะเรียกมันว่าจิตสูงหรือจิตธรรม? ในที่นี้เราเรียกว่า “จิตธรรม” คือมันล้นไปในทางลามกอนาจาร ตามอำนาจของกิเลส.

ระวังให้ดี แรงงานล้นนี้, ระวังให้ดี. เคียวนี่เรามีวิชาเทคโนโลยีในโลก สำหรับสร้างอุปกรณ์ของแรงงาน หรือกำลัง ที่ให้มนุษย์ตีมัน กิน ใส่เข้าไป. ที่มันมันมากจนล้น และมันจะล้นไปทางไหน? มันก็ล้นไปในทางกามารมณ์ ทาง

ลามกอนาจาร. ดังนั้นผลได้ทางวัตถุย่อมเป็นไปทางเนื้อหนังทั้งนั้น. ประชิสฐกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในโลกอย่างหนาแน่น, ทึบย่องกันมากนั้, พอมันล้นหรือเพื่อ มันก็เพื่อไปในทางกามารมณ์; ไม่ได้เพื่อไปในทางกิจการงานที่จำเป็นแก่มนุษย์. ดังนั้นคุณจะเห็นได้ว่าสิ่งที่วางเกลื่อนอยู่ สำหรับมีชาย มีอะไรไปทั่วทุกหนทุกแห่งนั้น มิใช่เป็นสิ่งจำเป็นแก่มนุษย์.

ผมขอร้อง ขอวิงวอนว่า ช่วยทำจิตใจให้ตี ๆ ให้เที่ยงตรง ให้เป็นธรรม ให้อยู่ศีลธรรม แล้วเดินสำรวจตลาดในกรุงเทพฯ ว่ามันมีสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์ ก็เปอร์เซ็นต์, แล้วไม่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์ คือไม่ต้องมีก็ได้นั่นก็เปอร์เซ็นต์. แล้วสิ่งที่ทรูหรา สวยงาม แพงมากเหล่านั้น รวมอยู่ในสิ่งเหล่านั้น แล้วก็เดินไปเพื่อกามารมณ์ ล้นไปทางจิตทรมาน; แต่เขากลับบูชาว่านั่นแหละคือสูงสุด เป็นไปในทางสูงสุด หรือน่าปรารถนา; หรือสิ่งสวยงามเป็นอย่างต่ำ. ถ้ามองให้ตี ๆ อย่างนี้ จึงจะพบความเพ้อ ความเหลือความจำเป็น; เป็นเหตุให้คนเรา โลกจืด ปรารถนาเกินขอบเขต เกินที่พระเจ้ากำหนดไว้. อยากได้หรือแสวงหา หรือมีไว้ หรือใช้จ่ายเกินจำเป็นที่มนุษย์ควรจะต้องทำ. อย่างนี้เรียกว่า “เพื่อ” เป็นความโลภ, ก็มีบาลีว่า “*อติโลภ ทิ ปาปโก*” – โลกเกินนั้นลามก ; ตามตัวหนังสือว่าอย่างนั้น. โลกเกินนั้นลามก *อติโลภ ทิ ปาปโก* ช่วยจำไว้ด้วย.

เราจะคุยกันต่อไป *อย่างไรเรียกว่าเนื้อหนังเพื่อ ?* มันก็ไม่ยาก โดยแบ่งขอบเขตของความจำเป็น บัจจัยที่จำเป็นแก่การครองชีพของมนุษย์ : เรื่องอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย เรื่องหยูกยาแก้ไข้ ที่จำเป็นมันมีอยู่อย่างไรที่เพ้อมีอยู่อย่างไร; เกียวนี้เราอยากให้มันเพื่อไปเสียทั้งนั้น. เมื่อเพื่อไปทุกอย่างแล้ว ที่นั่นมันก็ล้นไปทางกามารมณ์. เมื่อมันเกินจำเป็นแล้ว มันก็ล้นไปทาง

กามารมณ์. เรื่องอาหารกตិ เรื่องเครื่องนุ่งห่มกติ ที่อยู่อาศัยหลับนอนกติ แม่แต่หูกยา; เมื่อมันล้นความจำเป็น หรือเพื่อ มันก็เพื่อไปในทางกามารมณ์ ทั้งนี้. ถ้ามันเพื่อไปอย่างนี้แล้ว มันไม่ใช่สิ่งที่เรียกว่า “บัจจัยที่จำเป็นแก่ชีวิต”.

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่า “บัจจัยสี่ ที่จำเป็นแก่ชีวิตมนุษย์” นั้น มันอยู่ในขอบเขตจำกัด เท่าที่จำเป็นจริงๆ; พอสิ่งเหล่านี้มันเพื่อ มันก็ไม่ใช่บัจจัยในที่นี้แล้ว; มันกลายเป็นของเพื่อ เป็น “กามารมณ์บัจจัย” เป็นบัจจัยของกามารมณ์, แล้วก็นำไปสู่ความวิตถารทางกามารมณ์. นี้ระวังให้คิดว่ามันอาจจะหลอกเราก็ได้ หลอกว่า “บัจจัย” นี้ เราต้องแสวงหา แล้วก็เป็นที่ของจำเป็นแก่ชีวิต; แต่แล้วมันกลายเป็นไม่ใช่ “บัจจัย” ไป โดยไม่รู้สีกตัว. อย่างนี้ทำให้เกิดความล้น จนเป็นกามารมณ์ เป็นเนื้อหนังเพื่อ.

ที่ว่าปัจจุบันนี้มีภาวะจิตทรมานเพราะสิ่งเหล่านี้เพื่อนั้น ก็คือ คุณดูให้ละเอียด ด้วยความรอบคอบถี่ถ้วน จะพบว่า มีสิ่งอยู่สิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะที่แสดงให้เราเห็นได้ชัดอย่างยิ่ง ช่วยจำคำนี้ไว้ คือ *เจตนา* *รณณ์* *แห่งการยั่ว*, *เจตนา* *รณณ์* หรือ *เจตนา* *กั* *ตาม* *แห่งการยั่ว*, มันมีความมุ่งหมาย หรือเจตนาที่จะยั่ว จะหลอก จะลวง เอาประโยชน์ของผู้อื่นด้วยการยั่ว อยู่เต็มไปหมดทุกหัวระแหง ในโลกนี้. โดยเฉพาะอย่างยิ่งสิ่งที่เรียกว่า “โฆษณา” นั้น หรือโฆษณาชวนเชื่อ นั้น คือตัวหลอก ตัวยั่ว, *เจตนา* *แห่งการยั่ว*. ถ้าเป็นเรื่องกามารมณ์โดยตรง มันก็มีความชั่วมากไปกว่านั้น. โปสเตอร์โรงหนังโรงละคร, โปสเตอร์ขายสิ่งของเครื่องใช้อะไรก็ตาม มันเป็นการยั่ว การหลอก การทำให้โง่ อยู่ในนั้น. เราจึงไปทำสิ่งที่โง่ๆ ไปดูสิ่งที่โง่ๆ. เสียเงิน ไปดูสิ่งที่ทำลายจิตใจของเราเอง ซึ่งทำให้จิตทรมานโดยไม่รู้สีกตัว; แล้วก็เสียเงินไปซื้อเอา

จิตธรรมมาให้แก่ตัว. สิ่งฟุ่มเฟือยต่าง ๆ ที่กำลังระบาคั่วไปในโลกเป็นอย่างนี้ มีเจตนารมณ์แห่งการยั่ว เป็นวิญญาณของมัน.

ให้พิจารณาทุกอันบ้างว่า อารยธรรมใหม่ หรืออารยธรรมปัจจุบันนี้ เรียกให้มันชัดหน่อย ก็เรียกว่า “อารยธรรมของสตรีสและเมอร์”. คำนี้เก่าแก่มาก ถึงสมัยพวกกรีก; อารยธรรมเก่าแก่ ๆ ของเขาไม่ใช่สตรีสและเมอร์. ไปดูมา ตั้งแต่อารยธรรมสมัยหิน สมัยคนป่าไม่นุ่งผ้าก็ไม่มีอารยธรรมสตรีสและเมอร์; แล้วมันค่อยเปลี่ยนมาเป็นอารยธรรมที่มีระเบียบ มีแบบแผนมีข้อบัญญัติ มีสิ่งที่ต้องประพฤติปฏิบัติมากขึ้น จนเกิดระบบศาสนา ศีลธรรมอะไรขึ้นขึ้นมา; แล้วเขาก็หนักแน่นอยู่แต่ในเรื่องของศาสนา. มันจึงมาสูงส่งเป็นอารยธรรมที่เนื่องกับศาสนาอย่างแน่นแฟ้นในโลกนี้.

ในสมัยเมื่อหลายพันปีมาแล้วในประเทศจีนก็ดี. ในประเทศอินเดียก็ดี, ในประเทศตะวันตกอย่างพวกฮิบรูเก่าแก่นั้นก็ดี มีการฝากจิตใจไว้กับศาสนา หรือพระเป็นเจ้า, แล้วเชื่อมาก แล้วกลัวมาก. มันอยู่ในระเบียบ อยู่ในแบบแผนที่จะไม่กระทำสิ่งที่ลามกอนาจาร เป็นหลักใหญ่อยู่อย่างนี้ ก็เป็นอารยธรรมทางศาสนา. ต่อมามนุษย์มันดีขึ้นในทางสติปัญญา สติปัญญามันเลยเกิดจนกลายเป็นเชื่อความคิด ความนึก ความรู้สึกของตัวเอง; เกิดไม่เชื่อศาสนา ไม่เชื่อพระเป็นเจ้ากันแล้ว; นี่มาตกเป็นทาสของเนื้อหนัง จึงค่อย ๆ ละทิ้งอารยธรรมศาสนา หรือพระเป็นเจ้า มาบูชาสตรีสและเมอร์นี่เป็นพระเจ้า; แล้วก็หาความเพลิดเพลิดระหว่างเพศ แล้วก็ใช้ของมันเมาทุกชนิดเป็นเครื่องสนับสนุน.

ถ้าเราศึกษาดูจะเห็นว่า พวกกรีกเป็นเจ้าตำรับ หรือว่าเป็นต้นตอของการเปลี่ยนแปลงยุคหน้ามือเป็นหลังมือนี้, กลายเป็นบุชารื่องเพศ เรื่องของ

มีนเมาทำลายอารยธรรมเดิม อารยธรรมทางศาสนา. พวกฝรั่งที่เคยมีอารยธรรมศาสนา ก็มากลายเป็นอารยธรรมสตรีสและเมอร์ย, แล้วก็ระบาคไป ระบาคไป จนพวกไทยเราก็ก็นำตามกันฝรั่ง. ใครจะโกรธหรืออะไรก็ตาม ผมไม่กลัว; แล้วก็บอกพวกคุณทั้งหมดทุก ๆ องค์นี้ว่า ระวังให้ดีในเรื่องนี้ ที่จะไปตามกันฝรั่งในเรื่องอารยธรรมสตรีสและเมอร์ยนี้.

จากอารยธรรมสตรีสและเมอร์ยนี้ เราจะเห็นเจตนาแห่งการยั่วมากมายหลายชนิด จนพูดกันไม่ไหว : จะยกมาให้เป็นตัวอย่าง เป็นเครื่องสังวร ที่มีนกำลังระบาคทั่วโลกเวลานี้ก็คือ เรื่องกระโปรงสั้น. นี่อารยธรรมสตรีสและเมอร์ยที่แสดงออกชัดทั่วโลกขณะนี้คือกระโปรงสั้น สั้นจนจะไม่มีเหลือ. คุณอย่าเห็นเป็นเรื่องหยาบคาย หรือเอาเรื่องหยาบคายมาพูดกันด้วยจิตธรรม; แต่พูดให้รู้ว่านั่นแหละคือลักษณะของควมมีจิตธรรม, กระโปรงสั้นนั้นแหละคือลักษณะของควมมีจิตธรรม. คุณไปตั้งปัญหา คิดเอาเองว่ามันคืออะไร? เนืองมาจากอะไร? และเพื่ออะไรในที่สุด? มันก็เพื่อจิตธรรมทั้งนั้นแหละ คือลักษณะของควมมีจิตธรรม, เกิดมาจากจิตธรรม, ก็เพื่อจิตธรรมต่อไปอีก.

จะถามว่าทำไมจะต้องไปทำให้มันสั้น? มันไม่สะดวก, มันไม่สบาย มันไม่ป้องกันอันตรายของผิวหนัง หรืออะไรได้เลย; แต่แล้วทำไมสมควรให้เป็นอย่างนั้น? ก็ไม่มีอะไรนอกจากเพราะจิตมันทรามลงไป. มันยินดีที่จะให้ถูกหลอก, แล้วก็เพื่อหลอกกันต่อไป. คุณก็รู้ได้ว่าแบบเครื่องแต่งตัวนี้ ผู้ชายออกแบบแล้วผู้หญิงก็โง่ ผสมโรงกับควมมีจิตธรรมของผู้ชาย ก็จะลวงผู้หญิงให้เป็นของเล่น หรือยั่วได้มากขึ้น; แล้วความโง่ของผู้หญิงก็สมควรจะทำอย่างนั้น. มันบวกกับจิตธรรมทั้งของผู้หญิง ทั้งของผู้ชาย ผลิตผลเกิดขึ้นมาเป็นกระโปรงสั้น; แล้วก็สั้นเรื่อยไป ๆ จนเป็นปัญหายุ่งยากลำบากไปหมดทั่วทั้งโลกในทางศีลธรรม.

แต่ไม่เป็นปัญหาในทางเรื่องที่จะทรมาลงไปในความเป็นลามกอนาจาร, นั่นไม่เป็นปัญหา ไม่เป็นอุปสรรค. แต่เป็นอุปสรรคในทางศีลธรรม ที่โลกนี้จะมีศีลธรรม. เพราะว่าการนุ่งกระโปรงสั้นนั้น เป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้าทุกลมหายใจออก.

คุณไปบอกเพื่อนคุณที่นุ่งกระโปรงสั้นเถิดว่ามันเป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้าออก; เพราะมันทำไปท้วยเจตนาชั่ว คือยั่ว คือตกเบ็ด. ในเวลาที่มันนุ่งกระโปรงสั้น มันต้องการจะตกเบ็ดคนที่เห็น เพื่อให้อยู่ในอำนาจของมัน; มันก็คือนางยักษิณีที่มีความหวังจะตกเบ็ด จะจูงจุมูก. เจตนาชั่วนี้ถือว่าเป็นบาปแล้วมันเป็นบาปอยู่ทุกลมหายใจเข้าออกที่นุ่งกระโปรงสั้น; จนกว่าจะได้ผลดีเสียใหม่. นี่แหละคือเจตนาแห่งการยั่ว ข้อแรกมันก็อยู่ที่กระโปรงสั้น ซึ่งไม่ให้ความสะดวกสบาย หรือผลประโยชน์อะไรนอกจากทางยั่ว แล้วเป็นบาปอยู่ตลอดเวลา.

เรื่องถัดไปเป็นเรื่องเลยกระโปรงสั้นไปอีก ก็เป็นเรื่องเปลือย; พยายามหาโอกาสที่จะใช้ความเปลือยเป็นเครื่องจูง, เป็นเครื่องยั่ว, เป็นเครื่องหลอกให้คนมาอยู่ในอำนาจของตน. เปลือยอวัยวะที่ไม่ควรจะเปลือย แล้วก็นิยมเป็นของสูงสุด จนเมื่อจะกินอาหารก็ต้องมีระบำเปลือยแสดงอยู่ด้วย. ผมไม่เคยเข้าไปในโรงเหล่านั้ แต่คนที่เคยเข้าไปเขามาเล่าให้ฟัง หรือว่าอ่านหนังสือหลายๆ อย่างรู้ว่าเขาทำกันอย่างไร. พวกทหารฝรั่ง ทหารรับจ้าง ได้เงินมาแพง, ได้เงินค่ารับจ้างแพงๆ แล้วก็เอามาถูๆ เพื่อจะกินอาหารชนิดที่มีการเปลือยแสดงอยู่ตลอดเวลา. เงินมันก็หมดไป หมดไป; ไปหามาใหม่ก็เพื่อผลอย่างนี้. มันไม่ใช่มีแต่เรื่องอย่างนี้อย่างเดียว มันมีมากมายหลายสิบเรื่อง. เดียวนี้ก็ได้ยินว่าวัฒนธรรมปีศาจกำลังระบาคเข้าไปทั่วทุกหนทุกแห่ง, แล้วขยับขยายกันอย่างนั้น

ขยับขยายกันอย่างนี้ ให้มันแปลกออกไป ให้มันวิถีดารออกไป. ได้ยินเขาพูดกันว่า
เคียวหนทางแหลมสะแกนจินเวีย สองสามประเทศที่ตรงนั้น กำลังนำหน้า
ในเรื่องอย่างนี้ จนคนประเทศอื่นอุตสาหุ่ซ้หันเรือบินไปเพื่อจ่ายเงินที่นั่น เพื่อผล
อย่างนี้. นี่แหละคุมมนุษย์ในโลกนี้ หรือโลกของมนุษย์ในเวลานี้ ที่มันมีจิตทรมาน
อย่างนี้ เต็มไปด้วยการยั่ว.

ที่มันก็มีมาถึงเรื่อง แก่ไขศีลธรรม หรือว่าเหยียบย่ำศีลธรรมที่มีอยู่
แต่กาลก่อน. ศีลธรรมข้อไหนมันเป็นอุปสรรคแก่การที่เขาจะลุ่มหลงกันให้มาก ๆ
อย่างนี้ เขาจะแก้ไขมันเสีย, หรืออย่างน้อยก็ด้วยการทำให้ไม่รู้ไม่ชี้เสีย; นี้เรียกว่า
เหยียบย่ำศีลธรรม ถือเป็นเรื่องไม่บาป ไม่กรรม ไม่ชั่ว ไม่ลามกอนาจาร. เรื่องลูก
เรื่องเมียของใครก็ตามใจ จะอยู่ในลักษณะที่หยิบยืมกันได้เหมือนของใช้ หรืออะไร
อย่างนี้ มันมากขึ้นทุกที. ถ้าคุณยังถือศีลธรรมดั้งเดิมอยู่ คุณก็จะไม่มีที่อยู่ใน
โลกนี้, และเคียวหนเขาจะมีอารยธรรมอย่างนี้กันแล้ว.

รวมความแล้วก็คือความที่มันทรมานลง ทรมานลง ทรมานลง ตกต่ำลง;
วัดได้จากสิ่งเหล่านี้ ที่มันมากขึ้น มากขึ้น มากขึ้น. ที่เป็นตัวอย่างอันหนึ่งที่
แสดงว่าจิตทรมานลงอย่างไร ก็คือเรื่องราวที่มันเกี่ยวกับสถานที่ตากอากาศ
แห่งหนึ่ง ในประเทศหนึ่ง อย่าไปออกชื่อ เคียวมันจะเป็นเรื่องดำเขาตรง ๆ.
ประเทศที่มีสถานตากอากาศที่มีชื่อเสียง เมื่อตอนแรก ๆ แผ่นโฆษณาให้ไปเที่ยว
ที่สถานที่ตากอากาศเหล่านั้น เมื่อ ๒๐ - ๓๐ ปีมาแล้ว เขาใช้ภาพของธรรมชาติ
ที่เงียบสงบสวยงามตามธรรมชาติ พิมพ์เป็นโปสเตอร์ตั้งให้คนไปเที่ยวที่นั่น.
นี่ก็แปลว่ายังมีจิตใจที่ยังเป็นศิลปิน แล้วก็ชอบอย่างนี้ จึงไปเที่ยวที่นั่น ไปเที่ยว
กันมาก. ต่อมาภาพโปสเตอร์ชิ้นนั้นมันช่วยไม่ได้ ไม่มีใครไปเสียแล้ว;
ก็เปลี่ยนเป็นเรื่องชาตินิยม เอาภาพเรือรบที่มีชื่อเหมือนกับสถานที่ที่นั่นมาโฆษณา

มันก็คึกคักกันขึ้นมาพักเดียว; เป็นเรื่องชาตินิยม ก็ไปเที่ยวที่นั่น. ที่นั่นต่อมา รูปเรือบมันก็ใช้ไม่ได้ มันก็ไม่ถึงจุดใจได้ ก็เลยกลายเป็นเอาเรื่องกินอยู่ สนุกสนาน เล่นหัว อะไรที่นั่นมาเป็นภาพโปสเตอร์โฆษณา; ก็ไปได้พักหนึ่ง. ในวาระหลัง ๆ ครั้งสุดท้ายนี่ก็คือภาพบิกินี แล้วก็เป็นภาพเปลือยโดยปริยาย คนจึงไปเที่ยวที่นั่น; ที่ชายหาดนั้นเต็มไปด้วยคนสวมชุดเปลือย หรือครึ่งเปลือย.

ที่นี้ คุณก็ดูซิว่า จิตมันตกต่ำหรือทรามลงไปอย่างไร ที่แรกมีวิญญาณ ของศิลปิน ธรรมชาติอันสวยงามมันดึงไป, แล้วก็มีวิญญาณชาตินิยม เรือบ ขื่อนำไป, ต่อมาก็เรื่องกิน เรื่องเล่น เรื่องหัว เรื่องชาวบ้านมากขึ้น, แล้วอันสุดท้ายก็คือเรื่องเปลือย. นี้วัดความมีจิตทรามลงไปเป็นระดับ ๆ อย่างนี้. มันก็คงไม่แต่ที่นี้ ที่ไหนก็เหมือนกัน ความมีจิตทรามอย่างนี้. ฉะนั้นเราเรียกว่า ความมีจิตทรามลงไปตามลำดับ ๆ ๆ ตามที่ความก้าวหน้าทางประดิษฐกรรม แผลใหม่มันเกิดขึ้น มันก้าวหน้าขึ้น. เมื่อประดิษฐกรรมเพื่อการช่วยก้าวหน้าขึ้น เท่าใด, จิตของมนุษย์ก็จะทรามลงไปเท่านั้น. นี้ก็ภาวะจิตทรามที่จะพอมองเห็นได้ เป็นตัวอย่างในอารยธรรมแผนปัจจุบัน.

เอาละ ที่นี้เราลองแยกกันดูว่าจิตทรามของบุรุษ จิตทรามของสตรี มันมีอยู่อย่างไร ?

จิตทรามของฝ่ายบุรุษ มันทรามลงไปในทางที่จะเหยียบย่ำสตรี; ข้อนี ไม่ใช่ว่ามีความหมายเล็กน้อย มีความหมายซึ่งเป็นที่มาในพระไตรปิฎก หรือในความคิดนึกของผู้เป็นบัณฑิต มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. จิตของบุรุษมันทรามเมื่อมันเหยียบย่ำเกียรติของสตรีลงเป็นของเล่น. เมื่อบุรุษยังเคารพสตรีว่าเป็นภักทะสูงสุด อย่างบาลีว่า *อิตฺถิ ภณฺทานมุตฺตมํ - สตรีเป็นภักทะสูงสุดของภักทะ*

ทั้งหลาย. นี่ยกย่องสตรี ไม่เอาตงมาเป็นของเล่น ; อย่างน้อยก็ยกย่องสตรี เป็นเพศของมารดา เป็นเพศที่ควรแก่การบูชา.

อีกทางหนึ่งมันเห็นสตรีเป็นของเล่นทางกามารมณ์, ถือเอาประโยชน์ ในทางกามารมณ์ ก็เหยียบย่ำสตรีลงเป็นของเล่น. มีเรื่องเล่าในบาปว่า พวกลิจฉวี กษัตริย์ลิจฉวี เป็นประเทศเล็กๆ ประชาธิปไตยเล็กๆ อยู่ในสมัย พุทธกาลนั้น. ประเทศมหาอำนาจเช่นประเทศมอธ โกศล นี่ทำอะไรไม่ได้ ; ประเทศใหญ่ๆ นั้นนะเคยรบแพ้ประเทศเล็กๆ คือลิจฉวี. ในคำตรัสของ พระพุทธเจ้า ก็ว่าพวกลิจฉวีเป็นประเทศที่นับถือสตรี. ในบรรดาหาประเทศนั้น มันเป็นประเทศที่เหยียบย่ำสตรีเป็นของเล่นต่างๆ. แต่มีข้ออื่นประกอบ คือว่า เป็นผู้เคร่งครัด เข้มแข็ง ในเรื่องหนุนหมอนไม้ก็อยู่ในชุดนี้. พวกกษัตริย์ลิจฉวี หนุนหมอนไม้ นอนเสื่อเนื้อหยาบ ตื่นแต่ตีงูกฝักอาวุธ, แต่ว่าหลักใหญ่ทางจิต ทางวิญญาณ ก็คือยกย่องสตรี เทิดทูนสตรี. ต่อมามีคนไปยุ ก็มีส่วนทำให้พวกลิจฉวีเลิกความเป็นอย่างนี้ แล้วก็แตกสามัคคีกัน เพราะเหตุที่เหยียบย่ำ สตรีลงเป็นของเล่น มันก็แย่งกามารมณ์กัน. ที่นี้ก็เลยเป็นประเทศที่ล่มจมไปเลย. ประเทศมอธ ประเทศใหญ่นั้นก็เลยยึดเอาเป็นเมืองขึ้น. นี่คำว่ายกย่องสตรีกับ เหยียดหยามสตรีมีความหมายอย่างนี้.

ถ้าจิตใจสูง ยกย่องสตรีเป็นเพศของมารดา, จิตใจมันยังมีศีลธรรม เมื่อมีศีลธรรมแล้ว มันก็ตัดออกไป. พอมันเหยียบย่ำสตรีลงเป็นของเล่น มันก็หมดศีลธรรม, มันก็เป็นสัตว์เดว. เดียวนี้บุรุษในโลกนี้กำลังเหยียบย่ำสตรี โดยเจตนาบ้าง โดยไม่เจตนาบ้าง โดยไม่รู้สึกรู้สึกลับ้าง, เอาเพศของมารดาลงไป เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาความเพลิดเพลินทางกามารมณ์ เป็นเบื้องหน้า เป็นหลักใหญ่. คุณจำไว้ว่า ผมพูดว่า เป็นเบื้องหน้า หรือเป็นหลักใหญ่.

จิตทรมของบุรุษ ตรีรูปความทั้งหมดได้ก็คือว่า ลุ่มหลงสตรีในฐานะ เป็นของเล่น ไม่ใช่เป็นที่ควรให้เกียรติ หรือบูชา ในฐานะเป็นเพศของมารดา.

มองดูฝ่ายสตรี **จิตทรมของฝ่ายสตรี** ที่เกิดแก่สตรี นี้ก็คือตรงกัน นั้นแหละ เข้าคู่กัน คือทำตัวเป็นของเล่นของฝ่ายบุรุษ. ไม่ถนอมเกียรติ ในฐานะเป็นมารดาของโลกไว้. ผมพูดแล้วอย่าว่าตูดพวกคุณ ซึ่งมีอายุไม่กี่ปี คุณไม่เห็นเห็นคนสมัยปู่ย่าตายายที่เป็นสตรีเขาถนอมเกียรติกันไว้อย่างไร เขาไม่ได้ปล่อยตัวให้เป็นเครื่องเล่นของบุรุษเหมือนสตรีสมัยนี้ซึ่งยอมนุ่งกระโปรงสั้นเข้าไป สั้นเข้าไป มีละหลาย ๆ เช่นติเมตร; เพราะสตรีสมัยนี้มันยอมเพื่อจะเป็นอย่างนั้น นี้คือจิตทรมของสตรี; พลอยผสมโรงกับบุรุษ ที่เขาจะเอาสตรีเป็นของเล่น. แล้วก็อย่าลืม เมื่อตะกัฟพูดว่า เครื่องแบบแต่งตัวของสตรีนี้ บุรุษเป็นฝ่าย ออกแบบนะ จะมีต้นตออยู่ที่ฝรั่งเศส หรืออยู่ที่ไหนก็ตาม; แต่ผู้ชายเป็นผู้ ออกแบบเครื่องแต่งกายของสตรี. มันก็มีโอกาสที่จะตำยำสตรีได้; แล้วสตรี ก็โง่พอที่จะรับเอาด้วยความสมัครใจ. นี้ความมีจิตทรมของสตรีก็มีโดยการลวง ของบุรุษ บวกกับความโง่ของตนเอง. ความลวงของบุรุษกับความโง่ของสตรี บวกกันเข้าก็เป็นความมีจิตทรมของสตรี เป็นปรากฏการณ์ชัดอยู่ในที่ทั่ว ๆ ไป; แล้วที่มันเป็นพยานหลักฐานชัดเจนก็คือ ยอมรับเอาแบบกระโปรงสั้น หรือ สิ่งอื่น ๆ ที่คล้ายกันเพื่อจะเบียดเผยอวัยวะที่ไม่ควรเบียดเผย.

เราก็พูดได้โดยต่อไปอีกว่า จิตทรมของสตรีก็คือ ยอมทำตัวเป็น นะคะระโสภณี; แต่ที่ผมกำลังพูดนี้ไม่ใช่ นะคะระโสภณีอย่างที่เขาจับจ้องหาгин, นะคะระ แปลว่า นคร. โสภณี แปลว่า ผู้ทำให้งาม; **นะคะระโสภณี** แปลว่า **ผู้ทำนครให้งาม** นี้เขาแต่งตัวตามแบบสมัยใหม่ กระโปรงสั้นเพื่อทำเมืองทั้งเมือง ให้งาม; นี้โสภณี "นครโสภณี" ในคำพหูภาษาธรรม ไม่ใช่คำพหูภาษาโลก.

คำพหูภาษาโลก “นักระโธโสภณ” คือหญิงรับจ้างหาเงินด้วยการกระทำอย่างนั้น, แต่ภาษาธรรมภาษาที่ลึก ภาษาทางวิญญาณนี้ หมายความว่าผู้ที่ทำให้บรรยากาศทั่วไปยุ่งงวม เช่นผู้หญิงแต่งตัวสวยงามทั่วๆ ไปนี้ เขาก็ใช้กระโปรงสั้นนุ่งกันทั่วทั้งเมือง ทั้งประเทศ ทั้งโลกนี้แหละ เพื่อจะทำเมืองให้งาม, สมักรเป็นคนที่จะทำนครให้งาม ด้วยอาการอย่างนี้. แล้วความงามนี้ มันมีความหมายหลายแง่หลายมุม งามของภูตผีปีศาจก็มี, งามของมนุษย์ก็มี, งามของบัณฑิตนักปราชญ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุขก็มี. ที่นั่นครโสภณี่แบบนี้ คือมันงามชนิดไหน? ความงามของคนพวกไหน? ผมว่างามของพวกภูตผีปีศาจที่ผู้หญิงทุกคนในประเทศหรือในโลก จะชวนกันนุ่งกระโปรงสั้นจนแทบจะไม่มีเหลือ, สั้นจนแทบจะไม่มีเหลืออยู่สักก็เขินคิเมตรนึ่งเป็นความงามสำหรับภูตผีปีศาจ ให้มันเป็นโลกของภูตผีปีศาจ ที่มีความงามอย่างนั้น.

คุณก็ดูต่อไป โดยเปรียบเทียบเครื่องนุ่งห่ม *costume* หรือชุดนุ่งห่มกันนั้น ลองเทียบดูเป็นศตวรรษๆ เมื่อศตวรรษที่แล้วมาเป็นอย่างไร? ศตวรรษนี้เป็นอย่างไร? หากดูได้ง่ายๆ จากรูปภาพ ผู้หญิงในศตวรรษที่แล้วๆ มาเขาปกปิดมิดชิดดี เหมือนกับว่าห่มห่อเพชรพลอย ยากที่จะเห็นเนื้อหนังของเขา; แล้วแถบบางชาติ บางประเทศห่มหน้าเสียมิดชิดเลย เพราะถ้าเห็นหน้าสวยมันเกิดราคะแก่ผู้เห็น; ฉะนั้นเขาก็ไม่ใช้ ไม่ยอมให้หน้าสวยๆ ของเขาเป็นเครื่องยั่วให้เกิดราคะแก่ผู้ชายที่เห็น แล้วเกิดความคิดนึกสกปรกในจิตใจต่อความงามขงเขา; ดังนั้นเขาคลุมหน้ามันเสีย. นี้ศตวรรษที่แล้วมา ผู้หญิงทุกชาติทุกประเทศทั้งประเทศไทยเราหรือประเทศฝรั่ง. ฝรั่งก็ยิ่งคลุมมากกว่าอีก. ในศตวรรษที่แล้วมาหรือว่าต้นศตวรรษนี้ก็เถอะ ฝรั่งยังคลุมมากกว่าเดี๋ยวนี้มาก.

เดี๋ยวนี้ฝรั่งก็นำไปในทางที่เบ็ดออก เบ็ดออก เบ็ดออก เพราะเขาไปบูชาอารยธรรมเนื้อหนังเก่งกว่าเรา ก่อนกว่าเรา แล้วไทยเราก็กำลังจะตามกันฝรั่ง

เขาในเรื่องนี้; เคียวจะเหลืออยู่ก็แต่ในชุดแต่งงานของพวกเขา การคลุมร่างกายมิดชิด มีเหลืออยู่แต่ในชุดแต่งงาน. ส่วนชุดอื่น ๆ นั้น มันก็สิ้นเข้าไป สิ้นเข้าไป นี่เราก็คงไปตามกันเขา ก็ยังเหลืออยู่แต่ชุดแต่งงานเหมือนกัน. การแต่งชุดแต่งงานตามแบบวัฒนธรรมเดิมของไทยไม่มีอย่างนี้เลย.

บัดนี้ก็ได้ยินว่ามีชุดยาวขึ้น เป็นชุดไทย ชุดอะไรที่สตรีไทยใช้สวมนี้ ก็เป็นสิ่งที่น่าอนุโมทนา. แต่แล้วหาเวลาแต่งงาน, มีแต่แต่งด้วยชุดกระโปรงสั้น ไปในที่ทุกหนทุกแห่ง แม้ในโบสถ์. เพราะฉะนั้นขอแสดงความเสียใจอย่างสูงสุด ไว้ในที่นี้ว่า ชุดที่โบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้านั้น โบสถ์ไทยยอมให้เข้า. นี่แหละคุณไปกิดคุณเถอะ คุณก็จะร่วมเสียใจกับผม ว่าชุดที่โบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้านั้น โบสถ์ไทยยอมให้เข้า. ชุดกระโปรงสั้นจนนั่งแล้วยุ่งยากลำบากไปหมดนั้น โบสถ์ฝรั่งเขาไม่ยอมให้เข้า แล้วโบสถ์ไทยยอมให้เข้า. คงนั้นขอแสดงความเสียใจอย่างสูงสุดไว้ที่นี้ต่อพวกคุณ ว่าพุทธบริษัทไทยเรานี้กำลังจะเป็นทาสของพวกเขาฝรั่งในทางวัฒนธรรม. พวกฝรั่งเองนำในเรื่องนี้ พวกไทยตามกัน.

ไปอยู่ที่ชายหาดริมทะเล ที่เจดีย์ไฮเต็ล หรือที่ไหนต่าง ๆ นี้; ผมดู; แล้วสะดุ้งว่าที่เดินมาคู่หนึ่ง ไม่รู้สึกว่ามันเป็นมนุษย์คู่หนึ่ง, รู้สึกว่าเป็นคนกับสัตว์เลี้ยงคู่หนึ่ง. ผู้ชายดูยังเป็นคนอยู่ แต่ผู้หญิงกลายเป็นสัตว์ อย่างกับสัตว์เลี้ยงไป. มันเดินมาสองคน คนหนึ่งเป็นคนเลี้ยง คนหนึ่งเป็นสัตว์เลี้ยง, ไม่ใช่เป็นมนุษย์คู่หนึ่งเดินมา. ผมไม่ใช่แกล้งจะไปดู แต่เมื่อมีโอกาสไปเที่ยวชายทะเล หรือตามที่อย่างนั้นบ้างเหมือนกัน เขาพาไป. ผู้ชายแต่งตัวอย่างเรียบร้อยทุกอย่าง มีเสื้อเชิ้ต มีกางเกงยาว มีอะไร; แต่ผู้หญิงที่เดินไปด้วยกันนั้น แทบจะไม่มีอะไรเลย แล้วก็ใช้เครื่องนุ่งห่มปิดอวัยวะนั้น โปร่งแสงสีใส อะไรด้วย, เดินไปด้วยกัน จนทำให้เราสะดุ้งว่าคน ๆ หนึ่ง แล้วก็ไม่ใช่คนอื่นอีก

คนหนึ่ง, เป็นสัตว์อะไรชนิดหนึ่ง ซึ่งเดินไปด้วยกัน; ตามริมน้ำก็ตาม, ตามบนริมเขตรึงโฮเตลก็ตาม ก็มีอยู่ทั่วไป. มันอาจจะไม่สะกูดตา สะกูดใจ พวกคุณก็ได้ เพราะคุณเกิดมาก็เห็นเสียแล้ว ไม่เป็นของแปลก. ผมนั้นมีบาป มันเกิดมาตั้งแต่สมัยที่ไม่มีอย่างนี้ ยังไม่เคยมี และส่วนมากก็ไม่เคยเห็น มาเห็นครั้งแรกมันก็ต้องสะดุ้ง.

นี่คือความเปลี่ยนแปลงไปในทางที่มีจิตทรมานของมนุษย์แห่งยุคปัจจุบัน มันก็เป็นเรื่องที่ไม่เป็นปัญหาแล้ว เพราะว่ามันมุ่งแต่จะแสวงหาความสุข สนุกสนาน เอรีตอร้อยทางเนื้อ ทางหนัง. ภาษาในโบสถ์เขาเรียกว่า *flesh* คำเดียวเท่านั้น เรียกว่า “เนื้อหนัง” คำเดียวพอ พยางค์เดียว. *flesh* หมายถึงสิ่งสกปรกลามกอนาจาร ตามความหมายทางศาสนา. คือศาสนาต้องการให้ควบคุมเนื้อหนังซึ่งเป็นที่ตั้งของกิเลส เคี้ยวนี้มนุษย์ในโลกกลับส่งเสริม; นี้เขาเรียกว่าเป็นทาสเนื้อหนัง, ไม่เป็นนายเนื้อหนัง. ศาสนาต้องการให้มนุษย์ทุกคนเป็นนายเนื้อหนัง; แต่มนุษย์เคี้ยวนี้ยอมเป็นทาสของเนื้อหนัง; มันตรงกันข้าม. เพราะฉะนั้นเรามองเห็นแล้วสังเวช ที่ว่าสตรีทั้งหลายยอมเป็นทาสแห่งเจตนาทรมานของบุรุษ. บุรุษก็ต้องการจะยั่ว จะหลอกสตรี ให้ยอมเป็นเครื่องเล่นด้วยเจตนาทรมาน. โลกนี้เลวลงอย่างวูบวาบอย่างน่าใจหาย, มันจึงเต็มไปด้วยสิ่งที่ไม่พึงปรารถนา.

ถ้าคุณ ไปคิดทบทวน คุณจะเห็นอีกว่ามีเรื่องระเบิดขวด มันก็มีต้นเหตุมาจากอันนี้. มันจะระเบิดขวดไปทำไม ถ้ามองคูผิวเผิน มันไม่เกี่ยวกับเรื่องนี้. แต่ว่าจิตมันทรมานลง เพราะเหตุนี้ มันจึงทำระเบิดขวด. ดังนั้นจึงถือว่าแม้ระเบิดขวดก็มีต้นตอมาจากจิตทรมานในเรื่องเนื้อหนังนี้. ผู้ที่สามารถจะทำระเบิดขวด ขว้างระเบิดขวด ต้องมีจิตทรมานทางเนื้อหนังนี้ถึงที่สุดเป็นพื้นฐาน.

เราก็จะต้องนึกกันให้กว้าง มองคุณให้ลึก ให้ทั่วถึงว่า **จิตธรรม** คือ **คัมภีร์ของทั้งหมดของวิฤตการณ์ในโลก**; การบรรพชาฆ่าฟันกันอย่างน่าสังเวช คือตายกันเป็นหมื่น ๆ แสน ๆ นั้น มันมีมูลมาจากจิตธรรม.

พวกทหารที่รับจ้าง ถ้าเป็นทหารจ้างก็ต้องจ้างด้วยเหยื่อล่อเงินก็เพื่อเอาไปหาเนื้อหนัง. เขาจ้างรบ เอาชีวิตเข้าแลกนี้ เพื่อเอาเงินไปหาความสุขทางเนื้อหนัง หรือเอาไปซื้อเนื้อหนัง. ที่นี้พวกที่ไม่ได้มารบเอง แต่ต้องการให้รบ มันเป็นคนหลงเนื้อหนัง. เช่นพวกนายทุนอย่างนี้ ต้องการมีเงินมาก ต้องการมีทรัพย์สินสมบัติมาก เงินทรัพย์สินสมบัตินั้นก็เพื่อประโยชน์แก่เนื้อหนังอย่างเดียว; ให้มันมีมากเข้าไว้ มากจนไม่มีขอบเขต. พวกกรรมกรก็เหมือนกัน มันต้องการเนื้อหนัง มันจึงทำลายนายทุน. นายทุนเหมือนกับกำแพงทำนบกั้นน้ำเอาไว้มาก, กั้นน้ำแห่งเนื้อหนังเอาไว้มาก; ที่นี้พวกกรรมกรชนกรรมชาติพ มันก็ต้องการเนื้อหนังอย่างยิ่งเหมือนกัน มันจึงพยายามที่จะเจาะทะลุกำแพงให้ทำนบกพังทลายลงมา เพื่อตนจะได้เวยหน้าอ้าปากทางเนื้อหนัง. ตั้งนั้นสงครามในโลกระหว่างนายทุนกับกรรมกรนั้น มีมูลมาจากเนื้อหนัง. ต้องมองกันอย่างนี้ มันจึงจะถึงที่สุด; นี้แหละคือความมีจิตธรรมของมนุษย์ในโลกในยุคปัจจุบัน.

นี่เรากำลังพูดถึงเรื่องจิตธรรมของสตรี, จะพูดต่อไปถึงข้อที่ว่าสตรีเป็นเพศสวยงาม มีไว้เพื่อความงาม; นี้สำหรับมนุษย์กลายเป็นอย่างนี้. แต่ถ้าสำหรับสัตว์ไตร่จันแล้ว บุรุษหรือตัวผู้เป็นฝ่ายสวยงาม ฝ่ายตัวเมียไม่ต้องสวยงาม. แต่มนุษย์นี่กลายเป็นว่าสตรีเป็นฝ่ายสวยงาม บุรุษไม่ต้องงาม. เมื่อสตรีมีความงามเป็นความหมาย หรือเป็นทรัพย์สิน. จึงพูดกันมาแต่โบราณว่าความงามเป็นทรัพย์สินของสตรี; ถ้าสตรีงามแล้วละก็ มันมีราคา มีค่า อย่างนั้น. แต่มันต้องรู้ก่อนว่าความงามชนิดไหน ความงามอย่างลามกอนาจาร หรือความงาม

อย่างที่มีมันถูกต้องตามระเบียบแบบแผน คือความงามที่ไม่เป็นอันตราย. ดังนั้น การที่ว่ามันงามที่อยู่แล้ว มันก็ที่อยู่แล้ว แล้วทำไมมาทำให้เป็นเรื่องลามกอนาจาร ด้วยการทศกระโปรงหรือว่าด้วยการไม่ปกปิดสิ่งที่ควรปกปิด นั้นมันไม่ใช่ความงาม มันไม่ใช่แสดงความงาม. ฉะนั้นการประกวดนางงามที่ไม่ปกปิด ก็คือประกวดความหน้าค้ำ ไม่ใช้ประกวดความงาม. คุณไปดูให้ดีๆ มันประกวดความหน้าค้ำว่ามีกันก็มากน้อยที่ยอมมากถึงขนาดนั้น. เพราะฉะนั้นถ้ายังยึดหลักว่าสตรีคือสัญลักษณ์แห่งความงามแล้ว จะต้องมีความงามที่ถูกต้องตามแบบฉบับ, ไม่ใช่ความขี้ขลาดเพื่อเนื้อหนังกำเรบลูกกลม เป็นการทำลายศีลธรรม.

ที่นี้เราพูดถึงเรื่องวัฒนธรรมปัจจุบัน อารยธรรมปัจจุบันพอสมควรแล้ว ก็อยากจะพูดถึง ๒ - ๓ คำเกี่ยวกับอารยธรรมโบราณของปู่ย่าตายาย.

วัฒนธรรมหรืออารยธรรมโบราณของปู่ย่าตายายนั้น เขาจะห่มห่อ ประทับประค้ำผู้หญิงไว้ ในลักษณะอย่างที่เป็นของเก็บไว้บูชา หรือมีเกียรติ. นี้เขาจึงพยายามห่มห่อให้มีชีวิต เหมือนจะเก็บเพชรพลอยแก้วแหวนเงินทอง เขาห่มห่อให้มีชีวิต ให้เหมาะสม. นี้วัฒนธรรมโบราณก็พยายามห่มห่อสตรีไว้ในภาวะที่เหมาะสม, แล้วก็ประทับประค้ำต่างในภาวะที่เหมาะสม; ไม่ใช่เปลื้องออก เปลื้องออก ปลดทั้ง ปลดทั้ง เหมือนอารยธรรมแผนปัจจุบันนี้. ใช้คำว่า "ห่มห่อและประค้ำไว้" ในลักษณะที่เป็นของมีค่า เหมือนกับว่าจะเอาไว้เป็นของบูชา เพราะว่าเป็นเพศของมารดา. ในครั้งพุทธกาลก็มีพูดถึงโสเภณี โสเภณีครั้งพุทธกาลยังตกแต่งด้วยเสื้อผ้าอาภรณ์ เครื่องประดับอื่นๆ มากกว่าคณธรรมดา; เขาไม่ใช่การเปลือยเป็นสิ่งขี้ขลาด เหมือนโสเภณีสมัยนี้. คุณจำไว้เถิด ไปค้นดูในพระไตรปิฎก ในอรรถกถา จะพบว่า ยังเป็นโสเภณียังใช้เสื้อผ้ามาก ยังใช้เครื่องประดับประค้ำต่างมาก, มีความสะอาดมาก มีอะไรมากกว่าคณธรรมดา;

แล้วเขามีกันเฉพาะในหมู่คนชั้นที่ร่ำรวยเป็นเจ้า เป็นนาย เป็นเศรษฐี แล้วทั้งนั้น
ไม่ได้มีสำหรับสามะเลเทเมา.

ดังนั้น สตรีควรจะถือว่า เป็นภักษะสูงสุด, ถูกประคบประหงม
ถูกเชิดชูไว้ในฐานะเป็นเพศของมารดา จึงหุ้มห่อมิดชิด แล้วประดับประดาให้น่า
น่าเลื่อมใส; นี่คือการยถรรวมโบราณของบรรพบุรุษเรา. ดังนั้น จึงไม่มีภาวะ
จิตทรามอยู่ในอารยธรรมแผนนั้นในทางโลกะ. เคียงนี้เราพูดเรื่องโลกะ จิตทราม
เพราะโลกะ เต็มไปในอารยธรรมแผนปัจจุบัน ไม่มีในอารยธรรมแผนโบราณของ
บุรุษายายของเรา หรือของชนชาติอื่นๆ ด้วย ซึ่งกำลังจะเปลี่ยนแปลง. ชาติ
ที่ต่อต้านไว้ดีก็มีอยู่หลายชาติ. บางชาติไม่ยอมเลิกใช้สำหรับ; สำหรับที่พวกลังกา
พวกอินเดียใช้พันด้วยผ้าผืนยาวให้มิดชิดขึ้นมาถึงศีรษะนั้น เขาไม่ยอมเปลี่ยนแปลง
เครื่องนุ่งห่มแบบนี้. เมื่อ *ธรรมปาละ* แห่งประเทศลังกาก่อนจะตาย ก็ยังขอ
ร้องว่า ขอสตรีในประเทศของเราอย่าได้เลิกใช้สำหรับเลย. ก็เป็นห่วงว่าจะไป
นุ่งผ้าแบบฝรั่ง. นี้เพราะเขากลัวความมีจิตทรามอย่างนี้.

คนไทยเราก็เคยมีเครื่องนุ่งห่มที่มิดชิด ก็ควรรักษาสงวนไว้ และอย่า
ไปตามกันฝรั่ง จะมีจิตทรามด้วยการลดเครื่องนุ่งห่มให้สั้นเข้า, หดเครื่องนุ่งห่ม
ให้สั้นเข้า สั้นเข้า สำหรับผู้หญิง, เพื่อเป็นเครื่องยั่ว เครื่องเล่นของผู้ชาย
เป็นความเพ้อในทางจิตใจ ที่กำลังเพ้อ ลั่น เหลือ ไปสู่กามารมณ์, แล้วก็
ส่งเสริมกันใหญ่ เพื่อให้สำเร็จตามนั้น.

การมีจิตทรามเพราะโลกะเป็นอย่างนี้ แล้วก็ไม่มีเวลาพูดถึงจิตทราม
เพราะโทสะ หรือโมหะ; แล้วไว้ค่อยพูดถึงกันในโอกาสหลัง.

เคียงนี้หนักางเขนบอกเวลาที่หมดแล้ว เราก็ยกกันไว้ก่อน.

ภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนใหม่ (โทสะ โมหะ)

- ๑๕ -

๘ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ค้างอยู่สืบไป. เรากำลังพูดกันถึงเรื่องภาวะจิตทรมานในอารยธรรมแผนใหม่. ในครั้งที่แล้วมา ได้พูดถึงความมีจิตทรมานในแง่ของโลหะว่าได้เกิดขึ้นเนื่องมาจากอารยธรรมแผนใหม่อย่างไร? ในวันนี้จะพูดถึงกันถึงความมีจิตทรมานในแง่ของโทสะ และโมหะต่อไป.

ขอให้ระลึกนึกถึงความหมายของคำว่า “อารยธรรมแผนใหม่” อยู่เสมอ และให้ชัดเจนด้วย. *อารยธรรมแผนใหม่* ก็คือ เทคโนโลยี เป็นอารยธรรมเทคโนโลยี หรืออารยธรรมอุตสาหกรรม. *อารยธรรมแผนโบราณ* ก็คือความสว่างไสวในทางวิญญาณ. ถ้าสังเกตอะไรไม่ได้ก็สังเกตแต่เพียงว่า อารยธรรมแผนใหม่ พอค่าลงก็จะนึกถึงแต่ว่า พรุ่งนี้จะฆ่ากันอย่างไร จะเอาเปรียบกันอย่างไร; อารยธรรมแผนโบราณนั้น พอค่าลงก็นึกถึงว่า *สพเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺฌา อนินฺมา สุขี อตฺตทานํ ปริหรนฺตุ* อย่างนี้เป็นต้น; ก็คือค่าลง

ก็แผ่เมตตาเจริญภาวนา นึกถึงเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย, นึกถึงสัตว์ทั้งหลาย, นึกถึงพระเจ้า, นึกถึงศาสนา. นี่อารยธรรมแผนโบราณ ที่คนเดิวนึกเขาจัดไว้ เป็นของครีตกะเป็นอย่างนี้. ส่วนอารยธรรมแผนใหม่ก็ว่า พรุ่งนี้จะฆ่าเขาอย่างไร? ให้ได้มากออกไปเท่าไร? หรือเอาเปรียบเขาให้ได้เท่าไร มากออกไปเท่าไร? นี่ใจความสำคัญสั้น ๆ ที่พอจะให้เข้าใจความหมาย ของความแตกต่างระหว่าง อารยธรรม ๒ สาย หรือ ๒ แผน.

ที่นี้ จะพูดถึงเรื่องความมีจิตธรรมในแง่ของโทสะ. อยากจะขอสำหรับผู้มาใหม่อยู่เสมอว่า โลกะ โทสะ โมหะนี้ ถ้าคุณไม่รู้จะแบ่งกันอย่างไร หรือจำกัดความมันอย่างไร? ก็ขอให้จำกัดความง่ายๆว่า กลุ่มที่ ๑ หรือกลุ่มของโลกะทั้งกลุ่มนั้น ก็เพื่อจะเอาเข้ามา. กลุ่มที่ ๒ คือ โทสะทั้งกลุ่ม มันก็เพื่อจะผลักออกไป หรือเพื่อจะทำลายเสีย. มันต่างกันลิบ อันหนึ่งจะเอาเข้ามา ตนอมกอดรัดเสวยอารมณ์เข้าไว้; อีกอันหนึ่ง มันจะผลักออกไป จะทำลายเสียให้ไม่มีเหลือ. กลุ่มที่ ๓ คือโมหะนั้นมันโง่ มันสงสัย มันลังเล วิตกกังวล จนมองดูอยู่รอบๆ ด้วยความหวัง ด้วยความมงงาย; อย่างนี้ไม่มีอาการที่ว่า จะดึงเข้ามา หรือจะผลักออกไปโดยเฉพาะ. สรุปว่า ๑. เอาเข้ามา ๒. ผลักออกไป ๓. วนอยู่รอบๆ. ถ้าถือหลักอันนี้แล้วก็จะแบ่งแยก โลกะ โทสะ โมหะ ออกได้เป็นพวกๆ ไปได้โดยง่าย.

กลุ่มที่ ๑. เราพูดถึงโลกะมาแล้ว คือหมายถึงกลุ่มที่จะเอาเข้ามา กอดรัดไว้ บริโภคเสวยอารมณ์ เป็นความสุขของตน; ต่อไปเป็นกลุ่มที่ ๒.

กลุ่มที่ ๒. มีโทสะ-ประทุษร้าย, โกรธ-โกรธ, พยาบาท-จองเวร และอะไรอื่นๆ อีกหลายชื่อ; แต่อยู่ในกลุ่มที่อยากจะทำลาย หรืออยากจะผลักออกไปทั้งนั้น. สำหรับกลุ่มโทสะหรือมุ่งร้ายนี้ มันก็มีมูลมาจากความเห็นแก่ตัว.

ขอให้จำมีศาลาจารย์รายทางที่สุดของมนุษย์เอาไว้ ก็คือความเห็นแก่ตัว. อยากจะตั้งต้นมาตั้งแต่ว่า เมื่อเทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรมได้ทำให้เรามีเงิน มีของ มีทรัพย์สินสมบัติมากจนเหลือใช้เหลือสอย; เพราะวิชาความรู้ที่สามารถเพิ่มการผลิตที่มีอำนาจมหาศาลนี้ มันทำให้เรามีเงินมีของเหลือใช้; **เมื่อมีเงินเหลือมากขึ้น มันก็ชวน หรือมีช่องที่จะให้ทำบาปมากขึ้น.**

คุณเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วย ที่ผมกำลังพูดว่า เมื่อมีเงินเหลือใช้มาก มันมีช่องและชวนให้ทำบาปมากขึ้น : มันยั่วให้ทำบาปมาก ๆ และช่องที่จะให้ทำบาปใหญ่โต มันก็มีมาก เพราะมีเงินมาก. มันแสดงอยู่ในตัวในการที่หาเงินมาจนเกินความจำเป็นนั้น มันเป็นเรื่องความไม่เป็นธรรม, เป็นความโลภ เป็นอะไรไปอยู่ในตัวแล้ว; มันมีรากฐานมาจากสิ่งนั้นแล้ว. แล้วพอมันเข้าความคิดก็ไหลไปในทางที่จะทำบาปมาก แทนที่จะทำความเป็นธรรม หรือทำบุญ. เพราะว่ายังมีเงินเหลือใช้มาก ก็ยิ่งชวนให้ขยายความเห็นแก่ตัวออกไปให้มาก. **ความเห็นแก่ตัวที่เรา มีอยู่เท่าไรแต่เดิมนั้น มันก็ทำให้หามาได้เท่านั้นเท่านี้; พอมันได้มามาก มันก็ชวน หรือยั่วให้ขยายความเห็นแก่ตัวนั้น ให้กว้างออกไป ให้ลึกซึ้งออกไป.**

จะมองเห็นได้ง่าย ๆ : หาเงินมาช่วยความเห็นแก่ตัว พอได้เงินมามาก ยิ่งเหลือใช้เท่าไร ยิ่งขยายความเห็นแก่ตัวมากออกไปเท่านั้น. **ที่นี้ยังขยายความเห็นแก่ตัวมากออกไปเท่าไร ก็ยังมีการแข่งขัน แย่งชิง อิจฉาริษยามากเท่านั้น. จะเห็นอยู่ได้ชัดในโลกนี้ ยิ่งมีการแข่งขัน แย่งชิงอิจฉาริษยากันมากขึ้น เท่าที่ความเห็นแก่ตัวมันมากขึ้น; เพราะความฉลาดในการทำตามความเห็นแก่ตัว. ยิ่งมีการแข่งขัน แย่งชิง อิจฉาริษยามากเท่าไร ก็ยิ่งมองข้ามคุณค่าแห่งชีวิตของผู้อื่น หรือของสัตว์อื่นมากขึ้นเท่านั้น.**

ความแข่งขัน หรือความริษยามันมีอำนาจปกคลุมจิตใจให้มีกมน มันจึงมองข้ามชีวิตสัตว์อื่น ชีวิตของผู้อื่น โดยความไม่เป็นชีวิต. ก่อนนี้เราเคารพในชีวิต หรือสิทธิในชีวิตร่างกายของผู้อื่นมาก ในอารยธรรมแผนโบราณมีความสว่างไสวทางวิญญาณ. พอมาถึงอารยธรรม เทคโนโลยี อุตสาหกรรมนี้ เมฆความเห็นแก่ตัวมันครอบคลุมโลก เพราะฉะนั้นก็มองเห็นชีวิตอื่น สัตว์อื่นเป็นของไม่มีความหมาย; ในที่สุดก็นำไปสู่ลัทธิอาณานิคม ถ้าเมืองขึ้นไปทั่วโลก. ลัทธินี้ หรือสิ่งนี้ ไม่เคยมีในสมัยที่มนุษย์รุ่งเรืองอยู่ด้วยแสงสว่างทางวิญญาณ; หรือว่าในซีกโลกของมนุษย์ที่รุ่งเรืองด้วยแสงสว่างทางวิญญาณมาแต่ก่อน มันไม่มีลัทธิอาณานิคมถ้าเมืองขึ้น; มันมีก็แต่ในซีกในส่วนที่หมุนไปหาอารยธรรมทางวัตถุตั้งที่ว่ามาแล้ว.

พอมีเงินมีสมบัติมีอำนาจวาสนาเหลือใช้ มันก็ขยายความเห็นแก่ตัวออกไป เป็นลัทธิอาณานิคม ถ้าเมืองขึ้น นี้ความมีจิตธรรมถึงสุดขีด ในการที่จะเบียดเบียนซึ่งกันและกันอย่างลึกซึ้ง. ลัทธิถ้าเมืองขึ้นนี้ คุณก็เข้าใจที่อยู่แล้ว: อาศัยเครื่องมือไม่ใช่เพียงแต่อาวุธ มันอาศัยเครื่องมือใต้ดิน เช่นวัฒนธรรม เช่นศาสนา เช่นศิลปะอะไร ปรัชญาต่างๆ อะไรเหล่านี้ ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการล่าเมืองขึ้นทั้งนั้น. การล่าเมืองขึ้นในทางวัฒนธรรม คือใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องปราบปรามผู้อื่น หรือดึงเอามาเป็นเมืองขึ้นของตัว; นี่ร้ายกว่าการล่าเมืองขึ้นโดยทางที่ใช้กำลังอาวุธไปอีก. เพียงแต่การล่าเมืองขึ้นโดยการใช้กำลังอาวุธเราก็ตนกันไม่ใคร่จะไหวอยู่แล้ว. ในประวัติศาสตร์ไทยก็เคยเจ็บปวดชอกช้ำแสนสาหัสมาแล้ว ในเรื่องการค้าเมืองขึ้นโดยใช้อำนาจอาวุธนี้; แต่มันยังไม่ร้ายเท่ากับการเป็นเมืองขึ้นทางวัฒนธรรม โดยทางจิตใจ, คือที่เขาเอาลัทธิหรืออะไรมาใส่ให้ในจิตใจของเรา; แล้วก็บุชลาลัทธิของเขา : ยอมตามเขา อย่างนี้เป็นการค้าเมืองขึ้นในทางจิตใจ.

ทีนี้มีระคมทำกันทั้ง ๒ อย่าง คือพวกล่าเมืองขึ้นนั้น ไม่ได้ด้วยอำนาจก็เอาด้วยเวทมนต์, ไม่ได้ด้วยกำลังก็เอาด้วยเวทมนต์, นี่ภาษาพังเพยเขามีอยู่อย่างนี้. ต่างคนต่างล่าเมืองขึ้นแข่งกัน ในบรรดาผู้ที่มีเงินเหลือใช้ มีอำนาจมากมาย. รวมความว่า มันเห็นแต่จะได้อันนี้ไม่ได้ถึงชีวิตของใคร ไม่นึกถึงเกียรติยศของใคร ไม่นึกถึงอารยธรรมของใคร; เอาแต่จะได้อันนี้. เอาเขามาอยู่ในอำนาจของเรา แล้วกอบโกยประโยชน์ทางวัตถุมาเป็นของเรา. ไม่ใช่เราไปเป็นเมืองขึ้นเขา เพื่อจะถือศาสนาของเขา; ไม่ใช่ฝรั่งจะมาเอาพวกเราเป็นเมืองขึ้นเพื่อจะถือลัทธิศาสนาของเรา; มันไม่เคยมีอย่างนี้. มันเคยมีแต่จะไปเอาเขาเป็นเมืองขึ้นเพื่อจะทำนาบหลังเขาเท่านั้น. นี่มันเป็นการเห็นแต่จะได้อันนี้แหละนิสัยใจคอในการเห็นแต่จะได้อันนี้ — เห็นแต่จะได้อันนี้ มากขึ้น ๆ จนมองข้ามชีวิตหรือค่าของชีวิตของผู้อื่นจนเกิดขึ้นเป็นนิสัย.

ขอให้สังเกตดูว่า ลัทธินี้ มันตั้งต้นขึ้นมาจากสัตว์เดรัจฉาน. ในสมัยโบราณเขาเห็นสัตว์เดรัจฉานมีค่าเท่ากับมนุษย์ในทางความตาย. แต่พอมาถึงสมัยนี้ สัตว์เดรัจฉานกลับเป็นสิ่งที่ไม่มีค่า, คือฆ่ามันได้ตามที่เราชอบใจจะฆ่า; แล้วก็กูเครื่องมือสำหรับใช้ในการฆ่าซี เช่นยาฆ่าแมลง ยาปราบศัตรูพืชอย่างนี้, ไซ้เครื่องบินโปรย. ถึงแม้ไม่ใช่เครื่องบินโปรย ที่คนชาวบ้านใช้อยู่เป็นประจำ มันก็มีฤทธิ์แรงมาก ที่จะฆ่าสัตว์มีชีวิตเล็กๆ อืดใจเดี่ยวตั้งหมื่นตั้งแสนตั้งล้าน; ขอให้ดูอำนาจของยาฆ่าแมลงสมัยนี้. ถูกแล้วมันมองเห็นในแง่ที่ว่า เราต้องการประโยชน์ต้องการกำจัดแมลง เราก็จะได้พืชผลมา; แต่แล้วไม่ได้มองว่าเรามีจิตใจเป็นยักษ์ — เป็นมาร มากขึ้น โดยไม่รู้สีกตัว; ไม่รู้สีกตัวโดยสนิทเลย ไม่รู้สีกตัวว่า จิตใจของเราทารุณโหดร้ายเป็นยักษ์เป็นมาร เป็นภูตผีปีศาจมากขึ้นด้วยการฆ่าสิ่งที่มีชีวิตคราวละแสน ละล้าน ละโกฏิ ฯลฯ โดยไม่สะอึกสะเทือนใจ

อะไรสักชนิดหนึ่ง, ไม่มีการเวทนาสังสารเลยสักชนิดหนึ่ง; แล้วในที่สุดมันก็เกิดเป็นปัญหาทางวิญญาณขึ้นมา.

ดังนั้นการที่รักษาจิต รักษาวิญญาณไว้ในลักษณะที่เมตตา กรุณา มองเห็นชีวิตอื่นเหมือนกับชีวิตเรา นี่มันมีผลลึกซึ้งในทางฝ่ายวิญญาณ. อาจจะมีชดกัน ได้กับประโยชน์ทางฝ่ายวัตถุในบางกรณี; แต่ถ้าเทียบราคากันแล้วมันน้อยมาก กว่าที่เราเสียไปในทางฝ่ายวิญญาณ มันมีค่ามาก; เพราะเชื่อแห่งความทราดรุโหดร้ายเข้าไปในจิตใจ แล้วต่อไปมันก็ฆ่าคน. หลังจากฆ่าแมลง แล้วมันก็จะกลายเป็นฆ่าสัตว์ที่คิดว่าแมลง แล้วก็กลายเป็นฆ่าคน โดยวิธีเดียวกัน. ดังนั้นเราพร้อมที่จะทิ้งระเบิดปรมาณูลงไปในกลุ่มมนุษย์ด้วยกัน; เหมือนกับที่เราฉีดยาฆ่าแมลง. หนึ่งสิ่งที่เราไม่ต้องการอย่างอื่น ๆ มันก็ตามมา; ศัพท์ว่า “สังหารหมู่” อย่างนี้ มันก็มีเกิดขึ้นมาในลักษณะที่ว่า ฆ่าเพื่อนมนุษย์กันอย่างขึ้นหน้าขึ้นตา; สงสัยอะไรนิดหน่อย แม้อยังพิสูจน์ไม่ได้ว่าเขาเป็นศัตรูหรือไม่ก็พร้อมแล้วที่จะทำการสังหารหมู่; ชีวิตเพื่อนมนุษย์ไม่มีค่า. ถ้าเป็นคนโบราณ เขายอมตายเอง ดีกว่าที่จะไปฆ่าผู้อื่น. สมัยนี้พอสงสัยระแวงอะไรนิดหน่อย ก็สังหารหมู่ หมู่เล็กหมู่น้อย.

คุณก็ดูเอาเองก็แล้วกัน ในประวัติศาสตร์การเมือง ในประวัติศาสตร์สงคราม มาถึงปัจจุบันนี้ ซึ่งเป็นยุคของการสังหารหมู่เต็มที; นี่คือผลของอารยธรรมแผนใหม่ ไม่มีในอารยธรรมแผนเก่า. แล้วการที่มีอะไรชั่ว หรือ หลอกให้กันฆ่ากันนั้น มีมากขึ้นจนคนสมควรไปตาย หรือถูกบังคับให้ไปตาย. คำว่า “บังคับ” นี้ คุณถือเอาความหมายให้หมกจกดสนเชิงหน่อย : อาจเป็นว่าเขาบังคับด้วยเงิน เขามบังคับด้วยการมณก็ได้. ทหารที่ไปรบยอมตาย เพื่อหวังการมณ เพื่อหวังเงิน นี้ก็มีอยู่มาก; หรือจะมากกว่า ที่ว่าบังคับเพราะกฎระเบียบ ว่าไม่ไปไม่ได้เพราะกฎหมายมีอยู่ ฉะนั้นการหลอกล่อก็คือการบังคับ

เหมือนกัน; ใช้การหลอกล่อด้วยอะไรที่มันรัก มันชอบ บังคับจิตใจมันให้มันไปตายได้. ฉะนั้นในอารยธรรมแดนใหม่ จึงมีการกระทำ หรือว่าความสามารถกระทำในการที่จะใช้คนให้ไปตาย เป็นหมิ่น เป็นแสน เป็นล้านก็ได้ในที่สุด เพราะเครื่องมือในการฆ่าคนมันมีมากขึ้น มันมีประสิทธิภาพมากขึ้น.

ขอให้คุณมองดูในแง่ที่ว่า ความมีจิตธรรมในแง่ของประทุษร้ายผู้อื่นนั้นมันเกิดขึ้นได้อย่างไร? ความเห็นแก่ตัวเป็นรากฐานตามเคย. ที่นี้ความเจริญแผนวัตถุนี้เป็นแผนใหม่, แผนเทคโนโลยีอุตสาหกรรม นี่มันทำให้เรามีเงินมีอำนาจ, เรียกว่ามีอำนาจอย่างเหลือใช้มากขึ้น ก็ขยายความเห็นแก่ตัวไปในทางครอบงำผู้อื่น จนกระทั่งมีนิสัยเลวทราม ขนาดที่ไม่เห็นคุณค่าแห่งชีวิตของผู้อื่น. อาจจะมีระเบิดลงมา ฆ่าเขาที่เดียวเป็นหมิ่น เป็นแสนได้; ซึ่งสมัยโบราณทำไม่ได้ เพราะวัฒนธรรมในทางจิตทางวิญญาณมันถูกรวมไว้เป็นอย่างอื่น. ยอมวิ่งหนีเองดีกว่าที่จะฆ่าเพื่อนมนุษย์ที่เดียว เป็นหมิ่น เป็นแสนเป็นล้าน.

เปรียบเทียบกันอย่างนี้ก็ได้อีกว่า ในสมัยโบราณเด็กกำพร้า นั้น ถ้ามีการรบราฆ่าฟันกัน หรือการทะเลาะวิวาทกันเล็กน้อย จนขยายเป็นสงครามระหว่างหมู่ ระหว่างพวก ระหว่างประเทศอะไรก็ตาม; สงครามนั้นมันก็เพื่อป้องกันตัวอย่างหนึ่ง, แล้วสงครามนั้นเพื่อจะเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองอีกอย่างหนึ่ง, มีเท่านั้นเอง. มีเพียง ๒ ข้อง่าย ๆ ว่า เราจะป้องกันตัวเราเมื่อมีคนอื่นมาเบียดเบียน ก็ต้องรบกัน; ถ้ามากกว่านั้น หรือเร็วกว่านั้นก็ถือว่าจะไปเอาของคนอื่นมาเป็นของตัวเอง. พอตกมาถึงสมัยเทคโนโลยีนี้เขาทำสงครามกันเพราะกลัวว่า ฝ่ายอื่นจะเป็นเจ้าโลก; มันไม่เหมือนสองข้อที่แล้่วมา.

ก่อนนี้เราทำสงครามป้องกันตัว กับไปปล้นเอาวัตถุ เอาสมบัติของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง. ที่นี้ความเจริญแผนใหม่ขยายออกไปมาก จนกระทั่งทำสงคราม ด้วยความกลัวว่า ผู้อื่นจะเป็นเจ้าโลก. ที่นี้ต่างฝ่ายต่างกลัวว่าฝ่ายอื่นจะเป็นเจ้าโลกก็เกิดสงครามมหาประลัย. เขาจะถือว่าเป็นของดีพิเศษอย่างไรก็ตาม แต่ผมมองในแง่เป็นจิตกรรม. ความทะเยอทะยานที่จะเป็นเจ้าโลกนี่เป็นจิตกรรม; แล้วความกลัวว่า ผู้อื่นจะเป็นเจ้าโลก แข่งขันกัน, หรือกลัวเขาจะเป็นเจ้าโลกเสีย แล้วเขาจะเบียดเบียนเรา อะไรก็ตาม, มันก็เป็นโรคจิตกรรม; เป็นความหวังไม่ชอบด้วยเหตุผล เป็นความกลัวไม่ชอบด้วยเหตุผล.

สิ่งที่เรียกว่า “สงคราม” ก็เปลี่ยนไปตามยุค ตามสมัย ตามแบบของอารยธรรม. ถ้าพูดถึงสงครามป้องกันตัว มันก็ยังมิชอบเขต; ป้องกันตัวเกินขอบเขตก็ถือว่าเป็นความผิดเป็นอาชญากรรม. ถ้าถือตามลัทธิศาสนาแล้ว การป้องกันตัวกระทำได้ในขอบเขตที่จำกัดที่สุด เฉพาะที่เป็นการป้องกันตัวจริงๆ. ป้องกันตัวเกินกว่าเหตุ ป้องกันตัวชนิดที่วาดไว้ไกล อย่างนี้ไม่ยอมให้; แล้วกลับสอนไปในทางให้อภัย ให้อ้อมเสียมากกว่า. ส่วนการที่จะไปปล้นเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเองนี้ ยังไม่มี ยังทำไม่ได้.

เดี๋ยวนี้ไม่ต้องคิด เรื่องป้องกันตัว หรือว่าปล้นเอาประโยชน์ผู้อื่น; เราต้องการเป็นเจ้าโลก ต้องการจะเอาโลกทั้งหมดไว้เป็นของเรา อยู่ในอำนาจของเรา. นี่มันทรามทั้งในแง่โลภะ มันทรามทั้งในแง่โทสะ, มันทรามทั้งในแง่โมหะ. มันโลภมากเกินไป, มันประทุษร้ายผู้อื่นมากเกินไป, แล้วมันโง่ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำมากเกินไป; แล้วก็มีผลเป็นอย่างไร? คุณดูเขาเถิด. มันเบียดเบียนตนเอง และเบียดเบียนผู้อื่นเหลือประมาณ. ในการที่อยากเป็นเจ้าโลกนั้นมันต้องเกลี้ยกล่อมกันเอง ให้อ้อมตาย ยอมไปรบ ไปทำอะไรต่างๆ ให้อ้อมขึ้นกว่าเดิม;

ฉะนั้นจึงสมัครไปตายมากกว่าสมัยโบราณ ; ในสมัยประชาธิปไตยแท้ ๆ นี้ยัง หลอกกันให้ไปตายได้มากกว่าสมัยโบราณ ; เพราะว่าเป็นประชาธิปไตยที่มีเมตตา ไปด้วยวัตถุนิยม. สมาชิกของประชาธิปไตยทั้งหมดก็มีเมตตาด้วยวัตถุนิยม มันก็ สมัครตายเพื่อวัตถุนิยม ฉะนั้น จึงหาคนไปตายได้มากในสมัยประชาธิปไตยนี้ ยิ่งกว่าในสมัยก่อน ซึ่งเป็นเผด็จการ หรือเป็นอะไรก็ตาม.

นี่ก็เป็นผลของเทคโนโลยี ของอุตสาหกรรม ของอะไรด้วยเหมือนกัน. หมายความว่าสิ่งนี้มันทำให้คนหลงในเนื้อหนัง. เมื่อหลงความเอร็ดอร่อยทาง เนื้อหนังแล้ว ก็สมัครตายได้อย่างขึ้นหน้าขึ้นตา. เขาก็เอาเรื่องเอร็ดอร่อยทาง เนื้อหนังนั้น ไปล่อให้รบ, รบเพื่อให้ได้มาซึ่งความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง ของ ส่วนรวม ของประเทศชาติ. แต่แล้วเขาก็พูดไพละกว่านั้น ว่าเพื่อเกียรติยศ เพื่อความถูกต้อง เพื่อความเป็นธรรม เพื่ออะไร ; แล้วคุณดูเถิดว่า มันมี ความเป็นธรรมที่ตรงไหน ? ที่ทำกันอยู่ในเวลานี้ มันเพื่อประโยชน์ของตัว. ประเทศมหาอำนาจก็พูดออกมาโต้ง ๆ เปิดเผยโต้ง ๆ ชัดถ้อยชัดคำเลย ว่า เพราะกลัวฝ่ายโน้นจะยึดครองเอเชีย หรือจะยึดครองโลก ; นี้พวกมันชัด ๆ อย่างนี้ พวกมันชัด ๆ พวกมันชัด ๆ ว่า เพราะกลัวอีกฝ่ายหนึ่งจะยึดครองโลก.

นี่ไม่ใช่เพียงแต่ว่าชวนคน ชวนบุคคลในประเทศของตัวไปรบ มัน ชวนประเทศอื่น ๆ ให้เข้ากลุ่มกันรบ ; เพราะฉะนั้นมันจึงรวมเป็นกลุ่มใหญ่ คือหลาย ๆ ประเทศรวมกันเป็นกลุ่มหนึ่ง, แล้วก็รบกันเพื่อความตาย เพื่อความ วินาศ. นี่ไม่ใช่ชวนคน ๆ หนึ่งมารบกัน, เขาชวนประเทศเป็นประเทศ ๆ เข้ามาเป็นพวกกันแล้วเพื่อรบกันเท่านั้น ไม่ใช่เพื่ออะไร ; เพื่อฝันคำสั่งของ พระเป็นเจ้า ที่สอนไว้ว่า ให้ให้อภัย. นี่คือการมีจิตธรรมของมนุษย์ ในยุค อารยธรรมแดนใหม่ ในแง่ของโทสะ ความคิดที่จะประทุษร้ายผู้อื่น.

โทสะนี้ พอลงไปกระทำเข้า, โทสะที่ตอนต้นเป็นเพียงประทุษร้ายผู้อื่น อยู่ในใจนั้น, มันก็ขยายออกไปเป็นความโกรธ. พอประจันหน้า พอรบกัน มีการรบกันเลือดตกยางออก นิดเดียวเท่านั้น, มันก็มีความโกรธ. โกรธมาก ขนาดเลือดเข้าตา มันก็ไม่เห็นว่าชีวิตเป็นชีวิต; มันไม่ได้นึกถึงชีวิต ไม่ได้นึกถึงคุณธรรม, ไม่ได้นึกถึงพระเจ้าอะไรทั้งนั้นแล้ว มันก็ฆ่าอย่างฆ่าเนื้อฆ่าปลา เหมือนเราฆ่าแมลงอย่างนั้น. การทิ้งระเบิดปรมาณูใส่เพื่อนมนุษย์ด้วยกันก็เหมือนกับการที่เราตี ตี.ตี.ตี. ฆ่าแมลง; มีความหมายเป็นอย่างเดียวกัน.

ที่นี้ พอเป็นความโกรธมันถึงอกงามไปในทางระยะยาว; ความโกรธระยะยาวก็กลายเป็นความพยาบาท อาฆาต จองเวร. นี้คำว่าโทสะ คำว่าโกรธ และคำว่า พยาบาทจองเวร อาฆาต มันมีอยู่เป็น ๓ ตอน, ทำงานประสานกันไป, ส่งเสริมประสานกันไป.

เดี๋ยวนี้โลกเราเต็มไปด้วยความอาฆาต จองเวร; บรรยากาศรอบโลกนี้ ถ้าคุณมีศรัทธา คุณจะมองเห็นว่าเต็มไปด้วยบรรยากาศแห่งความอาฆาตจองเวร. เห็นได้ง่าย ๆ จากวิทยุกระจายเสียงทั่วทั้งโลกนี้ พุดออกมาแต่ความอาฆาตจองเวรทั้งนั้น. เรียกว่าบรรยากาศของโลกเต็มไปด้วยความมุ่งร้าย; ฝ่ายนี้ก็มุ่งร้ายฝ่ายนั้น ฝ่ายนั้นก็มุ่งร้ายฝ่ายนี้; ประเทศไทยเราอยู่ฝ่ายไหนก็มุ่งร้ายต่อฝ่ายตรงกันข้ามเหมือนกัน. นี้บรรยากาศเต็มไปด้วยกลิ่นไอของความอาฆาตจองเวร; จากโทสะ มาเป็น โกรธ, จากโกรธ มาเป็น อาฆาตจองเวร; แล้วก็กลายเป็น “อาณาจักรแห่งความกลัว”. คำนี้ก็เข้าที่เหมือนกัน ที่ว่าโลกนี้ทั้งโลกเป็นอาณาจักรแห่งความกลัว คือว่าเต็มไปด้วยความรู้สึกกลัว; ไม่มีใครมีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบได้ เพราะเต็มไปด้วยความกลัว. ฝ่ายที่แพ้ก็กลัว, ฝ่ายที่ชนะอยู่ก็กลัว. ชนชนนั้นก็รู้ว่ามันชนะไม่จริงชนะชั่วคราวเฉยมัน

ก็กลับแพ้อีก; เพราะฉะนั้นมันก็กลัว. คุณดูซิ เขารบกันในโลกทั่วทั้งโลกเวลานี้ ไครบ้างที่ไม่เต็มไปด้วยความกลัว.

เพราะฉะนั้น ความมีจิตทราวมต่อความประสงค์ของพระเจ้า คือไม่อำนวยความสะดวกของพระเจ้าอย่างนั้นมันก็รบกันทั้งโลกมากขึ้นทุกที; รบกันทั้งโลก และก็มากขึ้นทุกที. ดังนั้นอาณาจักรแห่งความกลัว มันก็ขยายออกไปทุกที เต็มโลก; แล้วก็จะล้นไปโลกอื่น ๆ ถ้ามัน ไปถึงเข้า ด้วยมนุษย์พวกนี้. ต่อให้ไปอยู่โลกพระจันทร์ มันก็ไม่พ้นจากความกลัว. ผลก็คือว่าทำให้เกิดมีความสะอึกหวาดเสียว ในทางจิตในทางวิญญาณอยู่ตลอดเวลา ฉะนั้นจึงมีความวิปริตเกิดขึ้นในหมู่มนุษย์ทางด้านจิตด้านวิญญาณ; แล้วเป็นไปในทางทราวมไม่ได้เป็นไปในทางสูง; มันตรงกันข้าม คำว่า “ทราวม” กับคำว่า “สูง” นั้นมันตรงกันข้าม. เมื่อไม่สูงแล้ว มันก็ไม่สวย ไม่สดชื่น ไม่มีอะไรต่อไปอีก; เราก็พอจะมองเห็นทันทีว่ามันทราวม; ในฝ่ายวัตถุก็ทราวม ในทางฝ่ายวิญญาณก็ทราวม ซึ่งเป็นการทราวมอย่างใหญ่หลวงลึกซึ้งที่สุด.

นี่ผมคิดว่า จะพอกระมังสำหรับชี้ให้เห็นภาวะจิตทราวมของอารยธรรมแผนใหม่, ในอารยธรรมแผนใหม่, หรือโดยอารยธรรมแผนใหม่ ในฝ่ายโทสะคือประทุษร้ายผู้อื่น.

ต่อไป มองดูกันในเรื่องที่ ๓ คือว่า จิตทราวมในแง่ของโมหะ. สำหรับคำว่าโมหะ มีชื่อเรียกได้หลายชื่อ มันแปลว่า มืด. คำแทนชื่อ หรือไวพจน์ของโมหะมีว่า อันธการ. อันธะ - แปลว่า มืด, การะ - แปลว่า การกระทำ, อันธการ - แปลว่า กระทำความมืด เหมือนตาบอด, กระทำความมืดเหมือนกับตาบอด; สมกับที่เราจะเรียกคุณนี้ว่า “**ยุคมืดในทางวิญญาณ**”.

ยุคมืดในทางวิญญาณ คือ ลูกตาของเรา^{นี้}ไม่ได้บอด และมนุษย์เรา มีความก้าวหน้าในทางการแพทย์ อาจจะเปลี่ยนลูกตาได้ อย่างนี้เป็นต้น ; ลูกตา^{นี้}ไม่ได้บอด แต่แล้วมันบอดในฝ่ายวิญญาณ, ในทางดวงตาฝ่ายวิญญาณ, หรือบอดในตัววิญญาณนั่นเอง, มันมืดในทางวิญญาณ. **นี่คือโลกในยุคมืด** มันมืดอย่าง^{นี้} เพราะอำนาจของโมหะ ซึ่งเป็นอันตราย คือการกระทำที่เป็น ความมืด เหมือนกับตาบอด. โมหะ หรือ อันธการ ^{นั้น} คือสิ่งเดียวกัน. ^{ที่}เมื่อมืดแล้วมันก็เป็นพาลไปได้ทุกอย่างทุกประการ, พาละ หรือเป็นพาล ^{นั้น}แหละ, มันจะมีความเป็นพาลได้ทุกอย่าง ทุกประการ ในเมื่อเรามันมืด, มันมีวิญญาณมืด.

คำว่า “พาล” ^{นี้}คุณเรียนแต่หนังสือไทย คุณไม่รู้คำว่า “พาล” ^{นี้} เขาแปลว่าอ่อน, แปลว่าโง่; ไม่ใช่แปลว่าอันธพาลรังแกผู้อื่น. เขาแปลว่า มันอ่อน ยังอ่อนอยู่, แล้วก็โง่. พอมันโง่ แล้วก็รังแกผู้อื่น ^{นั้น}เป็นธรรมดา. ตัวหนังสือแท้ ๆ มันแปลว่า อ่อน หรือโง่; เด็กคลอดออกมาจากท้องแม่ ยังเล็กๆ เป็นทารก ^{นี้}ก็เรียกว่าเป็น “พาละ” เหมือนกัน เป็นพาลทั้งที่มันไม่ได้ ทำผิดอะไร ไม่ได้รังแกใครสักที, แต่ภาษาบาลีก็เรียกว่า “พาละ” แปลว่า ยังอ่อนอยู่. ผลไม้ยังอ่อนอยู่ อะไรยังอ่อนอยู่ ก็เรียกว่า “พาละ”. ^{ที่}นี้สูง ขึ้นมาจนโตแล้ว ความเป็นพาล^{นั้น}มันไปอยู่ที่ความโง่. เราอาจจะพูดได้ว่า เด็กๆ เพิ่งคลอดออกมา ^{นี้} ยังไม่รู้อะไรก็เหมือนกับโง่ คือยังไม่รู้อะไร, หรือว่า ปัญญายังไม่ develop ออกมา, ^{นี้}ก็ยังถือว่าโง่.

ความเป็นพาลก็คือ ความอ่อน, อ่อนต่อทุกสิ่ง อ่อนต่อวิชาความรู้ อ่อนต่อความเจริญทางร่างกาย อะไรก็อ่อนไปทั้งนั้นแหละ; แล้วมันก็มี ความหมายเป็นความไม่รู้ ยังไม่รู้; ^{นี้}เรียกว่า “**โมหะพื้นฐาน**”; เรามีความ เป็นพาลเป็นโมหะพื้นฐานอยู่ก่อนแล้ว. คนพาล คือ คนโง่ หรือคนอ่อน;

แล้วจะทำอะไรได้บ้าง มันก็ทำผิดหมด, ทำผิดหมดเลยทุกอย่างที่มันจะผิดได้ สำหรับคนอ่อนและคนโง่. ที่นี้สำหรับยุคปัจจุบันนี้ โลกในอารยธรรมเทคโนโลยี อะไรนี้มันยังเป็นพาลมากขึ้น. คุณจะฟังถูกหรือฟังไม่ถูก : มันเฉลี่ยฉลาดที่สุดในเทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรม แต่มันมีความเป็นพาลมากขึ้น; เป็นคนอ่อน หรือคนโง่ ไม่ประสีประสาต่อพระเจ้า หรือต่อสิ่งสูงสุดมากขึ้น, จนกระทั่งไม่รู้ว่าจะ เกิดมาทำไม. มันหลับหูหลับตาด้วยเรื่องวัตถุนิยม แล้วมันก็ไม่ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม.

คุณดูให้ดีๆ ว่า ยุคนั้น ยุคอารยธรรมแดนใหม่นี้ เป็นยุคที่มนุษย์ไม่มี บิถามารดา ครูบาอาจารย์ ไม่มีพระเจ้า ไม่มีศาสนา ไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์นะ; แต่ในโบราณเขามีแต่ความคิดเรื่องที่จะมี, หรือเคารพ บิถามารดา ครูบาอาจารย์ คนเฒ่าคนแก่; กลุ่มนี้เอาเป็นกลุ่มหนึ่งก่อน คือ บิถามารดา ครูบาอาจารย์ คนเฒ่าคนแก่. เอาละ ผมอยากจะพูดให้คุณอีก ตามเคยว่า คุณมีอายุน้อย ไม่ทันเห็นสมัยที่คนเรานี้เคารพคนเฒ่าคนแก่อย่างยิ่ง เหมือนในสมัยโบราณเมื่อ ๕๐-๖๐ ปี ๗๐-๘๐ ปี.

ผมเมื่อเด็กๆ เป็นเด็กวัด อยู่วัด; ไหว้คนแก่ไม่รู้ก็ร้อยก็พันครั้ง เพราะอาจารย์บังคับ. เราวิ่งเล่นอยู่กลางสนามหน้ากลางลานวัด ถ้าคนแก่ผ่านวัด เดินไปธุระ ก็ต้องไหว้; ไม่ไหว้ก็ถูกเขียน ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. ทำงาน อยู่แท้ๆ ทำงานซุกดินทำสวนครว้อยู่; เผอิญวัดที่ผมอยู่เป็นทางผ่านกลางวัด ไปสู่ฝ่ายโน้น; มีคนแก่มา, ต้องทักจอบไหว้ คุณเข้าไหว้. คนแก่ในที่นี้ไม่ จำเพาะว่าคนดี คนไม่ดี คนบ้าคนบออะไร ไม่ต้องวินิจฉัย; เพราะเราไม่อาจ จะวินิจฉัยได้ว่า เป็นคนแก่ที่ดีหรือไม่ดี. ถ้าเห็นคนแก่แล้วไม่ไหว้ละก็ถูกเขียน.

คนแก่ที่ดี ที่มีเกียรติอันรู้กันอยู่แล้ว ก็ให้ด้วยความเต็มใจ ; แต่ที่ไหว้คนแก่ที่ไม่รู้จักนั้นมันกระอักกระอ่วน ; แล้วบางคนเราก็เหมือนกันเขาเองว่า เป็นคนบ้าๆ บอๆ แต่ที่หน้าของเขางอกขาว ก็ต้องไหว้. นี่สมัยผมเป็นเด็ก, สมัยคุณคงจะไม่ได้เห็นกรรมง, คือเป็นอะไรกันไปเสียตั้งแต่เด็กแล้ว. ที่นี้โดยทั่วไปประชาชนพลเมืองนี้ก็เคารพคนเฒ่าคนแก่, หมู่บ้านหนึ่งต้องมีคนเฒ่าคนแก่. ถ้าจะวานขนทราย ไปบอกคนแก่ประจำหมู่บ้านคนเดียว, ลูกหลานมาทั้งบ้านเป็นทางไปเลย, ขนทรายพักเดียวได้กองเบ้อเร่อ. เดี่ยวนี้ทำได้ที่ไหน ในสวนโมกข์เวลานี้ทรายกองนั้นตั้ง ๕,๐๐๐ บาท ต้องซื้อ รูนรูนหลังนี้ ทั้งหมดที่เราซื้อ ; ถ้าเป็นสมัยก่อนอำนาจของคนแก่ถึงดูลูกหลานมาเป็นทาง—เป็นพวง ขนทรายได้ไม่ต้องเสียสตางค์. นี่มันเนื่องกันอยู่อย่างนี้.

ความไม่มีคนเฒ่าคนแก่ กับมีคนเฒ่าคนแก่ มันผิดกันลิบลับเลย. สมัยนั้นคนเฒ่าคนแก่ห้ามที่เดียวมันหยุดหมด, อันธพาลไม่มี. กังนั้นคนสมัยนั้นจึงนอนบนแคร่ไต้ถุนเรือน ตากลมได้แจ่มสว่างอย่างสบาย. เดี่ยวนี้ไปนอนอย่างนั้นเข้า ถูกยิงตาย ; เพราะว่าวัฒนธรรมที่มีจิตใจอ่อนโยนสุภาพมันหมดไป เพราะไม่มีคนเฒ่าคนแก่. เพราะฉะนั้นการเคารพคนเฒ่าคนแก่ นั้นมันเป็นอะไรที่วิเศษสูงสุด, แม้จะรวมคนแก่ไว้ๆ บ้าๆ บอๆ เข้าไว้ในกลุ่มนั้นด้วย ก็ยังดี, คือมันทำให้เด็ก ๆ มีจิตใจอ่อนโยน.

การเคารพบิดามารดาก็ไม่เหมือนสมัยโน้น ซึ่งต้องกราบเท้าพ่อแม่ทุกคืน เดี่ยวนี้ก็ไม่ได้ทำกัน. ครูบาอาจารย์ สมัยนี้ก็เป็นที่ของสำหรับล้อเล่น, เรียกอ้ายเรียกอะไรเหมือนกับศัตรู อย่างนี้ก็มิ. ครูบาอาจารย์ ในระเบียบมหาวิทยาลัยที่เมืองนอก ผมไม่เคยไปเรียน แต่ได้ยินได้ฟังเขาเล่ามาว่า ไม่มีครูบาอาจารย์, ไม่มีความรู้สึกเคารพอย่างครูบาอาจารย์, หยอกล้อเล่นเหมือน

เพื่อนกัน. ครูบาอาจารย์ต้องทำเฉย เพราะเป็นประชาธิปไตย. ลูกศิษย์
อยากจุกประทัดโยนใส่ตีนครูอาจารย์ก็ทำได้; ไม่ถือว่าผิดอะไร ไม่ถือว่าเสียหาย
อะไร. มันเกิดเป็นความไม่มีครูบาอาจารย์ขึ้นมาโดยไม่รู้สีกตัวเลย. ความหมาย
ของบิฑามารคา ครูบาอาจารย์ คนเผ่าคนแก่ หายหมด; ในโลกสมัยปัจจุบัน
อารยธรรมแผนปัจจุบันมันนำผลมาอย่างนี้ เพราะทุกคนมันบูชาเนื้อหนัง.

ที่นี้ก็มองต่อไป ถึงพระเจ้า ถึงศาสนา ซึ่งสูงไปกว่า มันก็ไม่มีอีก,
พระเจ้าตายแล้ว; ศาสนาก็ไม่จำเป็น เอาไว้เพียงเป็นเครื่องมือการเมือง.
พวกหนุ่ม ๆ ชาวต่างประเทศที่เราเรียกว่า ฝรั่งเศส ชาติไหนบ้าง ผมก็ไม่ทราบ
พวก *Peace Corps* โดยมากที่มาที่นี่. เราถามว่า นับถือศาสนาอะไร? ส่วนมาก
ตั้ง ๘๐ เปอร์เซนต์, เฉลี่ยแล้วราว ๆ นั้นตอบว่า “ผมไม่มีศาสนา” ด้วยความ
ภาคภูมิใจที่ตอบอย่างนี้ว่า “ผมไม่มีศาสนา” “แล้วเลือดเนื้อของคุณเป็นศาสนา
อะไร?” ทดลองถามอย่างนี้; หมายถึงบิฑามารคาเป็นคริสเตียน เป็นอะไร?
เขาตอบว่า “ผมเป็นคนไม่มีศาสนา, กำลังเป็นคนไม่มีศาสนา, ไม่อยากมีศาสนา”
“แล้วมาที่นี่ทำไม?” “เพื่อศึกษาวิชาสำหรับแก้ปัญหาชีวิต”. นี่แหละคือโง่
ที่สุดเลย; นั่นแหละคือศาสนา; เครื่องแก้ปัญหาในชีวิตนั้นแหละคือศาสนาแล้ว.
แต่เขาปฏิเสธ เป็นคนไม่มีศาสนา ทั้ง ๆ ที่กำลังมาหาสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา.
เขาถูกสอนให้มองอะไรไปในแง่ของวิทยาศาสตร์ หรือกฎของธรรมชาติ เรื่อง
วิทยาศาสตร์ไปหมด, ไม่มองไปในลักษณะที่จะเรียกว่าศาสนา; แต่นั่นแหละ
คือศาสนา การทำตนให้ถูกต้องตามกฎของธรรมชาติ นั่นแหละคือศาสนา
อย่างถึง มันดับทุกข์ได้สิ้นเชิง.

นี่ เขามองข้ามศาสนา จนสมัครเป็นผู้ไม่มีศาสนา ไม่มีพระเจ้า,
พระเจ้าตายแล้วทั้งนั้น. ที่นี้มันก็พลอยไม่มีบุญ ไม่มีบาป ไม่มีนรก ไม่มีสวรรค์

ไปเลย. บุญบาป ไม่รู้ไม่ใช่, จะรู้จะชี้แต่ประโยชน์ที่ตนจะได้, มันจะเป็นเรื่องบุญ หรือเรื่องบาป ไม่รับรู้ ต้องการแต่ประโยชน์เป็นวัตถุ. ถ้าจะให้เรียกว่าบุญ ก็ว่า นั่นแหละคือบุญละ, คือได้นั้นแหละที; ส่วนนรกสวรรค์ไม่ต้องพูดถึงกัน. ที่เขียนไว้ในคัมภีร์หรือปาณังโบทส์ ถือว่าเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ไม่ต้องพูดถึง; ประโยชน์นั้นแหละคือสวรรค์. นรกก็ไม่ต้องกลัว เพราะว่าประโยชน์นั้นมันเป็นสวรรค์เสียแล้ว.

เดี๋ยวนี้ ถ้าจะถามว่าเรามีศาสนาอะไรกัน? มันก็คือสิ่งที่เขาบูชาสูงสุดเป็นสิ่งสูงสุด; มันก็ ศาสนาเงิน ศาสนาวัตถุ, บุญวัตถุ บุญความเพลิดเพลิดทางเนื้อหนัง. ในที่สุดก็ไปบูชาเครื่องมือ ที่จะให้ได้สิ่งเหล่านี้มา มันก็บูชา เทคโนโลยี; หายใจเป็นเทคโนโลยีทั้งเข้าทั้งออก. หายใจออกก็เทคโนโลยี หายใจเข้าก็เทคโนโลยี; เพราะมันเป็นเครื่องช่วยให้เราได้ในสิ่งที่เราอยาก กระหาย คอยแหงอยู่ตลอดเวลา. นี่ก็เรียกว่าโลกปัจจุบันนี้คือ *ศาสนาเทคโนโลยี*; ผมว่า เป็นโรคจิตทรมาน ไปบูชาเครื่องมือที่จะได้ความเอิร์ดอรรอยทางวัตถุแทนพระเจ้าแทนศาสนา นี่เป็นโรคจิตทรมาน, เป็นโมหะ, ประเภทโมหะเป็นโรคจิตทรมาน เพราะฉะนั้นจึงมีการกระทำสิ่งที่เป็นโมหะ ที่ว่าเป็นพาลนั้นคืออ่อนปัญญา อ่อนกำลัง อ่อนความคิด อ่อนไปทุกอย่าง; ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ เต็มไปด้วยสิ่งไม่ควรจะทำ.

เหมือนที่เคยพูดว่า ให้คุณไปเดินสำรวจตลาดที่กรุงเทพฯ, ตลอดย่านการค้าทั้งหมด, ไปดูว่าอะไรจำเป็นแก่ชีวิต ที่มีขายอยู่ในร้าน ในห้าง ในอะไรเหล่านั้น, จะพบว่าทั้ง ๘๕ เปอร์เซ็นต์ ไม่ใช่สิ่งจำเป็นแก่ชีวิต. แต่ทำไมมันจึงมีได้ถึง ๘๕ เปอร์เซ็นต์? นี่เพราะมันเป็นความโง่ ความเป็นพาลของมนุษย์เหล่านั้น. สิ่งจำเป็นแก่ชีวิตมีสัก ๕ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ๘๕ เปอร์เซ็นต์ไม่จำเป็นเลย; และยิ่งแพง-ยิ่งแพงๆ ขึ้นไป ก็ล้วนแต่สิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต

๕๕. ที่ความโง่ความเป็นพาลนั้น มันเห็นว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นแก่ชีวิต. นี่ช่วยระวังให้ดี รวมทั้งตัวคุณเองด้วย จะไปเห็นสิ่งที่ไม่จำเป็นแก่ชีวิต กลายเป็นสิ่งที่จำเป็นที่สุดแก่ชีวิตไปก็ได้ ถ้าความเป็นพาลมันยังมีอยู่มาก; มัวไปทำสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำ. ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ นั้นมันยังเบาไป; สิ่งที่ไม่ต้องการกระทำเลย ๑๐๐ เปอร์เซนต์นี้ นี่มันก็ไปทำ. แล้วมันก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ และมีเกียรติที่สุด.

ผมมีความเห็นอย่างนี้ รู้สึกอย่างนี้ มันก็อาจจะเป็นเพราะความเมาในศาสนา ในพระเจ้าอะไรไปมากก็ได้; แต่ผมรู้สึกอย่างนี้ ผมก็พูดอย่างนี้ว่าเดี๋ยวนี้กำลังทำในสิ่งที่ไม่จำเป็นจะต้องทำมันมากขึ้น.

จะยกตัวอย่างเช่นการที่กำลังนิยมกันว่าวิเศษที่สุด มีฝีมือสูงที่สุด เช่นการเปลี่ยนหัวใจของมนุษย์ หรือเปลี่ยนอะไรก็ตามในระดับนั้น, ความรู้ความสามารถในระดับนั้น; ผมว่าไม่จำเป็นจะต้องทำ. ถ้าทำก็เป็นเรื่องทำด้วยความโง่คือหลงไปว่า มันประเสริฐ มันวิเศษ มันยาก มันมีเกียรติ แล้วเราจะต้องทำให้ได้. แม้การกระทำถึงขนาดนี้ ถึงขนาดที่เปลี่ยนหัวใจนี้ มันโง่, พระเจ้าไม่ต้องการให้ทำ เพราะมันไม่มีผลคุ้มค่า. การที่ลงทุนทำนั้น มันก็ยุ่งยากลำบาก กระทั่งเสียเวลา เอาเวลาไปทำอย่างอื่นดีกว่า. ถ้าถึงขนาดที่จะต้องเปลี่ยนหัวใจแล้วก็ไม่ควรทำ, ปล่อยให้มันเป็นไปตามธรรมชาติดีกว่า. การเปลี่ยนหัวใจหรือทำอะไรขนาดนี้ มันจะได้ผลชั่วขณะเล็กน้อยเท่านั้น, มันให้ผลชั่วขณะเล็กน้อยเท่านั้น เพราะมันฝืนธรรมชาติมากเกินไป. มันจะมีผลให้ใช้ได้เพียงชั่วเวลาเล็กน้อยเท่านั้น ไม่คุ้มค่าทำ. แล้วมันเป็นการฝืนความประสงค์ของพระเจ้า นั่นก็หมายความว่ามันทำความยุ่งยากมากเกินไปเกินกว่าเหตุ, โดยเหตุผลแล้วไม่ควรทำ ไม่คุ้มค่ากัน. ที่ไปอ้างว่าเพื่อเมตตากรุณาเพื่ออะไรนี้ มันกลายเป็นเพื่อ

ทรมาณมากกว่า, เพื่อทำให้ได้รับความทรมาณมากขึ้นไปกว่าที่ควร. แม้มีชีวิต อยู่ต่อไปได้อีกก็คล้าย ๆ กับเป็นคนพิการ เป็นคนครึ่งพิการไปเท่านั้นแหละ. นี่แหละไปทำในสิ่งที่ไม่ต้องทำ ที่พระเจ้าบัญญัติไว้ว่าไม่ต้องทำ; ไม่ใช่ไม่ควรทำ มันยิ่งกว่าไม่ควรทำ, คือไม่ต้องทำ. อย่างนี้ต่อไปจะมีมากขึ้น, จะไปทำสิ่งที่ ไม่ต้องทำ ในลักษณะอย่างนี้มีอีกหลาย ๆ อย่าง จะมากขึ้น.

กิจการ อวากาศ จะไปโลกพระจันทร์ โลกอังคารนี้ ก็เป็นเรื่องที่ ไม่ต้องทำ, ฝืนความประสงค์ของพระเจ้า เป็นเรื่องบ้าเรื่องบอ ในโลกนี้ก็จัดให้มี สันติภาพก่อนเดิมนี่แหละพระเจ้าต้องการ. ที่นี้ไปทำอย่างนั้นมันไม่ต้องทำ มันไม่คุ้มค่าเหมือนกับการเปลี่ยนหัวใจเหมือนกัน. มันจะต้องลงทุนด้วยความยาก ลำบาก หมดเปลืองตัวอะไรต่าง ๆ แล้วก็ไต่ผลนึกเดียว ชั่วเวลาอันสั้นนึกเดียว หรือว่าความรู้นี้เป็นความรู้ที่ไม่จำเป็นจะต้องรู้ ยังไม่เกี่ยวกับสันติภาพในโลก. **ความรู้ที่จำเป็นจะต้องรู้คือ ต้องเกี่ยวกับสันติภาพในโลก.** ดังนั้นถ้าเอา เวลา เรียวแรง ความคิด หัวสมอง หรือเงินทอง ที่ใช้ไปเพื่อการไม่ควรทำนั้น ไม่ต้องทำ; มาทำในสิ่งที่ต้องทำนี้ โลกจะดีกว่านี้. ดังนั้นเมื่อทำไขว่กันเสีย อย่างนี้ ก็จัดเป็นโมหะ.

โครงการอวากาศของชาติหนึ่ง ๆ มันเป็นแสน ๆ ล้านบาททั้งนั้น; เอาเงินนั้นมาจัดให้โลกดีขึ้นกว่านี้ ก็ยังทำได้, แล้วก็ยังไต่ผล, ไต่ผลเต็มเม็ด เต็มหน่วย เป็นชั้นเป็นอันในระยะยาว. ฉะนั้นสิ่งที่ยังไม่ต้องทำก็ไม่ต้องทำ; ไปทำเข้า นี้เป็นโมหะ เป็นจิตทราวมคือ ไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำ แล้วสิ่งที่ควรทำแท้ ๆ ต้องทำแท้ ๆ กลับไม่ทำ; เพราะไปหวังที่จะได้เกียรติ หรืออะไรแปลก ๆ ออกไป เป็นความเห็นแก่ตัว. แต่ว่าโครงการอวากาศนี้เขาถือกันว่าเป็นส่วนหนึ่งของ โครงการสงคราม; อย่างนี้มันก็ยิ่งเลวร้ายไปใหญ่. เพื่อจะเป็นโอกาส เป็น

เครื่องมือ สำหรับทำลายผู้อื่น ด้วยความรู้ด้านอวกาศ; อย่างนั้นมันยิ่งเลวร้ายไปใหญ่. แม้แต่คนคว่ำเพื่อหลักวิชาแท้ ๆ มันก็ยังเป็นความโง่ ไปทำสิ่งที่ยังไม่ต้องทำ ยังไม่ควรจะทำ; แล้วละเลยสิ่งที่ต้องทำ จึงถือว่าเป็นโรคจิตทรมาน.

เรื่องเบ็ดเตล็ด แต่ว่ามันก็โตงตงอยู่ในโลก เช่นเรื่องคุมกำเนิด โดยทางฟิสิกส์ ว่าพลเมืองจะล้นโลก จะต้องคุมกำเนิด; แล้วก็ใช้วิธีทางฟิสิกส์ ไม่เกี่ยวกับทางจิตใจ. นี่คือการโง่ ไปทำสิ่งที่ไม่ต้องทำเหมือนกัน, แล้วก็ได้ผลร้ายแทนผลดี. ควบคุมกำเนิดทางฟิสิกส์ คือหมายความว่าใช้ยา ใช้วัตถุ ใช้วิธีการทางเนื้อหนัง; มันก็เลยเป็นของง่าย จนกระทั่งเด็ก ๆ ก็ทำได้. ที่นี้ไม่เท่าไร ในกระเป๋าเสื้อ กระเป๋ากางเกงของเด็ก ๆ รุนสวารุ่นหนุ่มนี้ก็จะมีไป ด้วยเครื่องมือคุมกำเนิด; แล้วศีลธรรมของมนุษย์จะเป็นอย่างไร? นี่ขอให้มองกันในงานนี้ ว่าเมื่อการคุมกำเนิดทางฟิสิกส์มันแพร่หลายอยู่อย่างนี้ ศีลธรรมของคนในโลกจะเป็นอย่างไร? มันก็ไม่มีศีลธรรมประเภทที่เกี่ยวกับ กามเมสุขมิฉาจาร หรือว่าศีลธรรมทางเพศเหลืออยู่เลย; แล้วมันก็จะบูชาเนื้อหนังมากขึ้น ๆ กระทั่งเป็นมนุษย์ที่บูชาเนื้อหนังเป็นพระเจ้ามากขึ้น; ก็เลยเป็นโลกของมนุษย์ที่เลวกว่าเดิม มีจิตทรมานกว่าเดิม.

การคุมกำเนิดจะต้องคุมทางวิญญาณ คือเหมือนกับที่สมัยโบราณเขาได้ใช้มาแล้ว หรือสั่งสอนอยู่ คือการบังคับทางจิตใจ อย่าไปทำทางฟิสิกส์; ทำทางจิตใจ ตามระเบียบของศาสนา วัฒนธรรมอะไรต่าง ๆ ที่เขาวางไว้ จนเป็นของทำได้ตามธรรมดา. วัฒนธรรมโบราณของชนชาติยิว หรือชนชาติฮิบรูอะไรอย่างนั้น ผมมานับดูแล้ว ในหนึ่งเดือนไปสู่ห้องนอนของภรรยาได้สัก ๓ - ๔ วันเท่านั้น; เพราะมีระเบียบขัดเป็นกฎตายตัวชัดเจน : วันพระไปไม่ได้, เดือนหนึ่งก็เป็นวันพระเข้าไปหลายวันอยู่แล้ว. วันสะบาธ (sabbath), วันนัก-

ซัดถูกขี้เข้าไปได้, ในระยะมีโลหิตระกุกก็เข้าไปได้, เจ็บป่วยเข้าไปได้; มันก็เหลืออยู่สัก ๓ - ๔ วันต่อหนึ่งเดือน; แล้วยังมีบัญญัติว่า อยู่ในห้องภรรยา ได้ไม่เกินสามชั่วโมง, ไม่นอนอยู่ในห้องภรรยาตลอดคืน เหมือนคนเดี่ยวนี้. แล้วก็ต้องเข้าไปอย่างมีระเบียบ แต่งตัวตามระเบียบ, จะไปนอนเปลี่ยกันอยู่ในห้องด้วยกันตลอดวันตลอดคืน ทั้งเดือนทั้งปี นี้ทำไม่ได้. มันมีห้ามไว้ซัดนี้คือการคุมกำเนิดทางวิญญาณ. มันก็เลยไม่มีปัญหาเรื่องพลเมืองล้นโลกได้ง่าย ๆ นึก.

ถ้าสมมติว่า พลเมืองมันจะมากขึ้น ก็ต้องหาทางออกอย่างอื่น ไม่ใช่ให้หาทางควบคุมกำเนิดทางฟิสิกส์ ซึ่งทำลายศีลธรรมในจิตใจของคนรุ่นหนุ่มรุ่นสาวเสียหมด. นี้ผมถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ต้องทำ ไม่ควรทำอย่างยิ่ง, ก็มาทำมาหลงว่าเป็นสิ่งที่ควรทำ หรือต้องทำ; แล้วโลกนี้ก็จะเป็นโลกที่ไม่มีศีลธรรมเพราะเหตุนี้. นี้แหละคือความเสื่อมทางวิญญาณ ที่เกิดมาจากการคุมกำเนิดทางฟิสิกส์. พระเจ้าไม่เห็นด้วย, ธรรมชาติไม่เห็นด้วย, พระธรรมก็ไม่เห็นด้วย. ลองปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดตามกฎเกณฑ์ของพระเจ้า ของพระธรรม ของธรรมชาติ แล้วยังปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิดขึ้น; หรือว่าจะเกิดขึ้นในลักษณะที่พอจะแก้ไขได้ ควบคุมได้.

นี้เราก็พูดกันมานานพอแล้ว เป็นตัวอย่างเท่านั้น ว่าความมีจิตธรรมทางฝ่ายโมหะในโลกนี้ ได้เจริญหนาแน่นขึ้นอย่างไร.

ดูต่อไปอีกสักอันหนึ่ง ชั้นสุดท้าย คือการศึกษาของโลกสมัยปัจจุบันนี้ กำลังเป็นโมหะอย่างยิ่ง, ยิ่งเรียนมากขึ้นยิ่งเป็นโมหะ, ยิ่งเรียนมากยิ่งขึ้นยิ่งเป็นโมหะ; คือไปรู้ในสิ่งที่ไม่ต้องรู้ แล้วไม่รู้ในสิ่งที่ต้องรู้; ก็เกิดความมืด ความเป็นอัมพาตทางวิญญาณขึ้นในจิตใจของคนหนุ่มสาวในโลก. เพราะฉะนั้นการศึกษา

ที่จัดตามแผนปัจจุบันนี้ จึงมีผลนำไปสู่ความเป็นชิปปี้เต็มโลก; ไม่ใช่เฉพาะ มีที่จุดนั้นจุดนี้ ความเป็นชิปปี้จะเต็มโลกยิ่งขึ้นทุกที. ดังนั้น ถือว่าการศึกษา แผนปัจจุบัน หรือปรัชญาแผนปัจจุบัน หรืออะไรแผนปัจจุบันนี้ เป็นการกระทำ ที่นำไปสู่ความมีชิปปี้เต็มโลก มีความมีขอบเขตทางวิญญาณสูงสุด.

สรุปแล้วที่ว่าอารยธรรมแผนใหม่คือเทคโนโลยีนี้ นำไปสู่ความมี โลกะ โทสะ โมหะ มากขึ้น; ส่วนอารยธรรมดั้งเดิมคือ *spiritual enlightenment* นั้น มันป้องกันหรือปราบปราม โลกะ โทสะ โมหะ ตลอดเวลา. ฉะนั้นความมีจิต ธรรมในอารยธรรมแผนใหม่ ก็คือมันเพิ่ม โลกะ โทสะ โมหะ มากขึ้น ตาม รายละเอียดเท่าที่ยกมาพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ไม่ใช่ทั้งหมด. เท่าที่เราพูดกันแล้ว เป็นเพียงตัวอย่าง ทางโลกะ อย่างนั้น, ทางโทสะ อย่างนั้น, ทางโมหะอย่างนั้น, เหลือนอกนั้นคุณไปศึกษิตุเอง.

บัดนี้หนังกางเขน บอกว่าหมดเวลาสำหรับวันนี้.

ภาวะจิตทรมาน ในอารยธรรม แผนปัจจุบัน. (ความเห็นแก่ตัว)

- ๒๐ -

๕ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ได้ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ค้างไว้แต่คราวก่อน. ในวันนี้ จะได้กล่าวโดยหัวข้ออย่างเดียวกันอีก คือ **ภาวะจิตทรมาน ในระบอบอารยธรรมปัจจุบัน** หากแต่ว่าเป็นการกล่าวโดยสรุป. ในครั้งที่แล้วมาสองครั้ง เราได้กล่าวภาวะจิตทรมาน ในรูปของ โลกะ โทสะ และโมหะ, ส่วนวันนี้จะได้กล่าว โดยสรุปรวมเข้าด้วยกัน ซึ่งได้แก่ **ความเห็นแก่ตัว**. ขอให้ทุกคนทราบ เข้าใจ และมองให้เห็นชัดแจ้งด้วยความรู้สึกที่เกิดขึ้นในตัวเอง ว่ากิเลสทั้งหลายที่เราออกชื่อมาแล้ว ๓ พวก นั้น มันมาจากความเห็นแก่ตัว.

โลก คือต้องการมากกว่าที่ควรจะต้องการ นี้ก็เพราะ **เห็นแก่ตัว** จึงอยาก หรือแสวงหา หรือมีไว้เกินความจำเป็น.

โทสะ ความโกรธ, ประทุษร้ายไม่หวังดี อาฆาต พยาบาทอะไรเหล่านี้ มันก็มาจากความเห็นแก่ตัว เพราะไม่ได้ตามที่ตนโลภนั่นเอง; ไม่ได้ตามที่ตัวต้องการ **ความเห็นแก่ตัว** ก็บันดาลไปในทางให้เกลียด ให้โกรธ ให้ประทุษร้าย.

โมหะ ความโง่ ความหลง ความสงสัย วนเวียนอยู่แต่ในสิ่งที่ตนโลภ. มันก็เป็น **ความเห็นแก่ตัว** ยึดถือในรูปหนึ่ง.

ฉะนั้น ขอให้มองให้เห็นชัดในข้อเท็จจริงอันนี้ว่า โลภะ โทสะ โมหะ ล้วนแต่มีรากฐานอยู่ที่ **ความเห็นแก่ตัว** ทั้งนั้น; เรียกอีกอย่างหนึ่งก็คือ **ความยึดมั่นถือมั่น** โดยความเป็นตัวกู - ของกู ที่มันเกินกว่าระดับธรรมดาสามัญของมนุษย์; นี้แหละเราเรียกว่า "**ความเห็นแก่ตัว**". เรื่องนี้เราจะต้องพูดกันให้เข้าใจ เพราะว่ามันเป็นเรื่องเดียว หรือสิ่งเดียว ที่ทำความต่ำทรามให้แก่มนุษย์, กระทั่งมนุษย์ที่เจริญแล้ว; และยิ่งเจริญแล้วยังมีภาวะจิตทราม เพราะสิ่งๆ นี้สิ่งเดียวคือ **ความเห็นแก่ตัว**.

ความเห็นแก่ตัว หมายถึงความรู้สึกที่เข้มข้นกว่าระดับที่ธรรมชาติมีไว้สำหรับรู้สึกในจิตใจของสิ่งที่มีชีวิต นับตั้งแต่สัตว์เคี้ยวเอื้องขึ้นมา หรืออาจจะถึงกับว่า เริ่มตั้งแต่ต้นไม้ พืชพันธุ์ไม้ขึ้นมาทีเดียว. ฉะนั้น เราจะต้องเข้าใจถึงความรู้สึกเห็นแก่ตัว และที่เนื่องกันอยู่กับความเห็นแก่ตัวนี้ให้เพียงพอ.

ความเห็นแก่ตัว เกียวนี้เราเรียกกันทั่วไปว่า *selfishness* ซึ่งคุณก็ต้องเคยได้ยินและเคยค่าเพื่อนด้วยซ้ำไป. พวก *selfish* นี้ มันก็หมายถึง เมื่อเรารู้สึกว่าน่าเกลียดและเป็นอันตราย; แต่ความรู้สึกที่มีตัว หรือว่าเห็นแก่ตัว ในระดับธรรมดาของสิ่งที่มีชีวิต นี้เราไม่ได้เรียกว่าเป็น *selfishness* เราเรียกว่าเป็น

egoism หรือ egotism ในทำนองอย่างนั้นเสียมากกว่า เพราะมันอยู่บนคนละระดับ. สิ่งมีชีวิตจะต้องมีความรู้สึกว่ามีตัว หรือเป็นตัว มันจึงต้องการที่จะคงมีชีวิตอยู่, มันต้องการจะรักษาความมีชีวิตให้คงรอดอยู่ได้. survive หรือ survival นั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่ในสิ่งที่มีชีวิต แม้แต่ต้นไม้ มันพยายามต่อสู้เพื่อความอยู่รอดของตัวมันเอง หรือของพืชพันธุ์ คือลูกหลานของมัน. มันต่อสู้เพื่อตัว เพื่อต้นไม้ นั้นมีชีวิตรอด และเพื่อลูกของมันจะโตงอกงามต่อไป. อย่างนี้ยังไม่เรียกว่า selfishness; มันเป็นความรู้สึกประเภท egotism ที่ยังอ่อนอยู่อย่างยิ่งตัวเข้าไป และมันเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้. ถ้าสิ่งที่มีชีวิตทุกสิ่งไม่มีความรู้สึกอันนี้ มันก็สูญพันธุ์ไปแล้ว มันไม่เหลืออยู่ในโลก.

ที่นี้มาถึงสัตว์เดรัจฉานก็เหมือนกัน ความรู้สึกมีตัว นั้นมันก็มีมากขึ้น สูงขึ้นกว่าต้นไม้, พอมาถึงคน มันสูงจัด สูงอย่างไม่น่าเชื่อ ความเห็นแก่ตัวของมนุษย์นี้; แล้วสูงอยู่ในลักษณะที่หลงว่าเป็นของดี. ของเลวอยู่ในลักษณะที่เห็นหลงไปว่า เป็นของดี.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องแบ่งแยกกันให้เด็ดขาดลงไปว่า “เห็นแก่ตัว” นั้นมันไม่ใช่ความรักตัว หรือความสงวนตัว. เพียงต้องการให้มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติเพื่อไม่ให้ตายนี้ มันเป็นเรื่องรักตัวสงวนตัว; หรือหวังความเจริญในทางที่ถูก มันก็ทำประโยชน์แก่ตัว. ส่วนความเห็นแก่ตัวนั้น มีความหมายเฉพาะไปถึงความรู้สึกที่ทราวม.

สุนัขเป็นสัตว์ที่สังเกตได้ง่าย : พออีกตัวหนึ่งเข้ามาใกล้ มันชื่อแหย่อย่างที่น่าเกลียด ซึ่งสัตว์อื่นเขาทำไม่ค่อยจะเป็น. แล้วเมื่อสุนัขตัวนั้นกินอิ่มแล้ว บางทีมันก็ยังนั่งเฝ้าชื่อแหย่ ไม่ให้ตัวอื่นเข้ามาใกล้อาหารที่เหลือ. อย่างนี้ต่างหาก

จึงจะเป็นเรื่องของ “ความเห็นแก่ตัว”. หนังสือสอนเด็กสมัยผมเรียนก็มีเรื่อง
สุนัขในรางหญ้า เฝ้ารางหญ้า ซื่อแฮ่ไม่ให้วัวเข้ามากิน. นี่เป็นลักษณะของความ
เห็นแก่ตัวที่สมบูรณ์; ตัวเองมันก็กินไม่ได้ หมามาไม่กินหญ้า แต่แล้วก็ไม่ยอมให้
วัวกิน. สุนัขมันฉลาดกว่าสัตว์ระดับอื่น มันจึงรู้จักเห็นแก่ตัวสูงกว่าสัตว์อื่น.
นี่คุณควรรู้จักแยกแยะ **ความเห็นแก่ตัว** ที่มันสูงกว่าความรู้สึกรู้สึกพื้นฐาน ที่เป็นเพียง
รักตัว สงวนตัว.

ในพุทธศาสนาที่เราสอนให้รักตัว ให้สงวนตัว ด้วยทำความดี; แต่
ไม่ใช่ด้วยความเห็นแก่ตัว พวก selfish นี้ เราต้องมองกันให้ดี ๆ อย่างนี้
มองดูไปให้ไกลถึงยุคที่แรกมีมนุษย์ แรกมีศีลธรรมเกิดขึ้นในโลก. มันก็ถอย
ไปไกลมากที่สุดแล้ว ไม่รู้ก็หมั่นบักได้ หรือเป็นหลาย ๆ พันปีมาแล้วเป็นอย่างน้อย
ซึ่งในพระบาลี พระไตรปิฎก มีเล่าถึงเรื่องนี้เป็นคำตรัสเล่าของพระพุทธเจ้าที่นำ
มาสอน ว่าที่แรกเกิดมนุษย์ขึ้นในโลก ไม่มีใครยึดครองอะไรเป็นของตัว. ตื่นเช้า
ก็ไปในป่า เก็บพืชพันธุ์ที่มีอยู่เอง โดยเฉพาะข้าวสาลีที่มีอยู่ในป่า แล้วก็มากิน
ประจำวัน; ไม่มียุ่ง ไม่มีฉาง อยู่ด้วยความผาสุกอย่างนี้มานาน. อะไรก็หา
เอามาจากป่าแล้วก็มากิน, มาทำกินที่ที่พัก. ต่อมามันเกิดคนที่ฉลาดมากคิดว่า
เราจะลำบากอยู่อย่างนี้ให้มากไปทำไม ก็มียุ่ง มีฉางขึ้น แล้วก็ไปเก็บมาใส่ไว้ในยุ้ง
ในฉาง.

ต่อมาก็มียคนเห็นแก่ตัวยิ่งกว่านั้นอีก คือเก็บหมดเลย มีเท่าไรก็เก็บ
หมดเลย จนมันงอกไม่ทัน จนมันเกิดไม่ทัน; นี่จึงได้มีการที่มีความรู้สึกอะไร
เป็นของตัวที่จะต้องปลูกฝังขึ้น; เกษตรกรรมก็เกิดขึ้น มีที่ดินซึ่งแต่ละคน ๆ
เพาะหว่านซึ่งเป็นของตัว. ที่นี้ต่อมาก็มียคนที่เห็นแก่ตัวกว่านั้น ก็คิดว่าเราจะไป
เหนื่อยทำไมเราก็จมอยของผู้อื่น; จนเดือดร้อนระส่ำระสายขึ้นในสังคมนั้น.

ทั้งนี้ มนุษย์จึงได้ประชุมกัน เลือกหัวหน้ามนุษย์ที่มีรูปร่างสวยงาม แข็งแรง มีความเฉลียวฉลาด ให้เป็นหัวหน้าสำหรับควบคุมทั้งหมด, มีหน้าที่ลงโทษผู้ที่ทำผิดข้อตกลงของสังคมนี้ แล้วให้รางวัลหรือยกย่อง หรือจัดการทุกอย่างที่ควรจะทำ. เกิดบุคคลที่เรียกว่าพระราชากคนแรกในโลก เขาเรียกว่า “สมมติราชา” คือผู้ที่ทุกคนเลือกขึ้นมาเป็นพระราชา.

จากเรื่องนี้ คุณสังเกตดูสักหน่อย ก็ให้เห็นได้ง่ายๆว่า เพราะ *ความเห็นแก่ตัว* เป็นต้นเหตุ จึงทำให้เกิดมีระเบียบ กฎหมาย มีพระราชารัฐขึ้นมา. ถ้าอย่าเห็นแก่ตัวกันอยู่ตามเดิม มันก็ไม่ต้องมีสิ่งเหล่านี้. ฉะนั้นมองให้ลึกไปกว่านั้นอีกนิตหนึ่งว่า ระบบการปกครองเกิดขึ้นเพราะคนเห็นแก่ตัว, คนเริ่มเห็นแก่ตัว. **ถ้าไม่มีการเห็นแก่ตัว ก็ไม่ต้องมีระบบการปกครอง.** นี้รู้จักความเห็นแก่ตัวไว้ในลักษณะอย่างนี้. เมื่อมันเดินไปเก็บข้าวสาลีที่เกิดเอง อยู่ในป่ากิน ยังไม่ใช่เห็นแก่ตัว. มันหิว มันกระหาย มันอยากมีชีวิตอยู่ มันก็ทำไป, แต่ยังไม่เป็น *selfishness*; ต่อเมื่อมันขโมยเอาเสียหมดคนเดียว มาใส่ยุ้ง ใส่จาน มันก็เริ่ม *selfishness*. ที่นี้มันขโมยของเพื่อน ที่ปลูก ที่ฝัง หนีมันก็ *selfishness* สมบูรณ์ร้อยเปอร์เซ็นต์.

ไหน ๆ เล่าแล้ว ก็อยากจะเล่าถึงว่า ในคัมภีร์สูงสุดของพวกคริสเตียน, มนุษย์เริ่มมีความทุกข์ต่อเมื่อรู้จักดี รู้จักชั่ว คืออาดัมกับอีฟ ที่ต่อพระเจ้า กินผลไม้ของต้นไม้ที่เข้าไป. ก็เลยเกิดเรื่อง; ก่อนนั้นไม่มีเรื่อง. *Tree of knowledge of good and evil* เป็นชื่อต้นไม้ต้นนั้น, ต้นไม้แห่งความรู้จักชั่วและดี. ก่อนนี้มนุษย์ไม่มีความรู้อันนี้, ไม่รู้จักแยกแยะ (*discriminate*) ว่าเป็นชั่ว – ดี บุญ – บาป, สุข – ทุกข์, หญิง – ชาย, สูง – ต่ำ อย่างนี้ มันเหมือนกับสัตว์ กล้ายกับสัตว์ เป็นครั้งแรกครั้งถึงทำนองนั้น. *พอดียุคหนึ่ง มนุษย์เริ่มรู้จักของคู่*

เหล่านี้ : ดี - ชั่ว, บุญ - บาป, สุข - ทุกข์นี้ มันก็ตั้งต้นปัญหาของมนุษย์ที่ตรงนั้น. ในคัมภีร์นั้นเขาเขียนไว้เป็นรูปบุคคลาธิษฐานว่า ไปกินผลไม้ที่พระเจ้าห้ามเข้าไป จึงเกิดรูฐึ้นมาที่เดียวว่า อ้าว! เราไม่ได้นั่งผ้า, นั้นหญิง นั้นชาย; ก็เลยมีปัญหาเกิดขึ้น. เขาเรียกว่า *original sin* คือบาปจุดแรก บาปที่เป็นจุดตั้งต้น; แล้วก็สืบมาจนถึงบัดนี้. พอรู้จักดี รู้จักชั่ว แล้วมันก็รู้จักค้นรนไปตามชั่วดี บุญบาป สุขทุกข์ กระทั่งหญิงหรือชายนี้. อย่างสัตว์เดรัจฉานที่สืบพันธุ์นั้น ไม่มีความรู้สึกเป็นผู้ - เมีย, หญิง - ชาย เหมือนมนุษย์เรา มันทำไปตามความรู้สึกของเนื้อหนัง ของต่อมแกลนด์ต่างๆ ไม่รู้สึกว่ามี - เมีย, หญิง - ชาย; แต่มนุษย์นี้รู้แล้วยึดมันถือมัน. ฉะนั้นจุดตั้งต้นที่ตรงนั้นแหละคือความเห็นแก่ตัว ได้เริ่มต้นขึ้นมา มีเรา มีเขา ขึ้นมาที่ตรงนั้น; มันก็ต้องการจะเข้าข้างเรา, ข้างเขา ตามใจ. พอรู้จักว่าอะไรดี อะไรชั่ว ก็จะทำเอาดี ๆ ดีดีเข้าไป ไม่มีขอบเขต, มันจึงก่อหวนอคความเห็นแก่ตัว. อย่าเพื่อเข้าใจว่า เมื่อรู้จักดี รู้จักชั่วแล้ว นั่นคือความรอดตัว หรือสูงสุดของมนุษย์; มันรู้จักดี รู้จักชั่วสำหรับยึดมันถือมัน. ที่มันมีต้นไม้อีกต้นหนึ่งที่เมื่อกินเข้าไป จะไม่มีความเห็นแก่ตัว เขาเรียกว่า *Tree of life* แต่ต้นไม้ต้นนี้ พระเจ้าป้องกันสำเร็จ ป้องกันแน่นหนา ไม่ให้มนุษย์ได้กิน; นี่เรื่องของเขามันจบแก่นี่.

ต่อมาถึงยุคที่มนุษย์ฉลาด ในทางจิตทางวิญญาณ เช่นเกิดพระพุทธรเจ้าขึ้นมาสอนความไม่ยึดมันถือมัน. เมื่อปฏิบัติสำเร็จ ก็ได้ชีวิตนิรันดร (*Eternal life*), ต้นไม้ต้นนั้น ในคัมภีร์ไบเบิลเรียก *Tree of life* ต้นไม้แห่งชีวิต หมายถึง ชีวิตนิรันดร, ไม่ใช่ก่อให้เกิดชีวิต แต่เป็นชีวิตที่ไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักเกิด; มนุษย์ไม่ได้กิน. นี่ในคัมภีร์ของเขาสิ้นสุดแต่เพียงเท่านั้น. แต่ครั้นพระพุทธรเจ้าเกิดขึ้นหรือว่าบุคคลประเภทเดียวกันเกิดขึ้น ทำให้มนุษย์เหมือนกับได้กินผลไม้ต้นนั้น คือมีชีวิตที่ไม่รู้จักตาย คือธรรมะที่ทำให้ไม่ยึดถือตัวเรา

ไม่มีตัวเราที่ตาย คืออมตธรรมในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาอื่น หากจะมีใน
ระดับอื่น ในระดับหนึ่ง.

เรื่องนี้เพื่อจะชี้ให้เห็นว่า จุดตั้งต้นของบาปของมนุษย์นั้น คือความ
เห็นแก่ตัวด้วยเหมือนกัน. รู้จักแบ่งแยก นี้เป็นหญิง นี้เป็นชาย นี้เป็นผัว
นี้เป็นเมีย เป็นลำดับขึ้นมา; ยึดถือว่าสามีของเรา ภรรยาของเราอย่างนั้นขึ้นมา.
ก่อนนี้ไม่เคยยึดถือ ไม่รู้จัก ไม่รู้สึก; อาตมกับอีฟเป็นมนุษย์คู่แรก ที่แรก
ก็ไม่รู้จัก แต่พอกินผลไม้ชิ้นเข้าไป ก็รู้จัก; แปลว่ายุคๆ หนึ่งที่มีมนุษย์เริ่มรู้จัก
สิ่งเหล่านี้. พอเริ่มรู้จักก็ รู้จักชั่ว ในทางที่จะยึดมั่นถือมั่น ก็มีความทุกข์ จนกว่า
จะสูงสุดขึ้นถึงขั้นทำลายความยึดมั่นถือมั่น มันจึงจะไม่มีทุกข์เลย

เดี๋ยวนี้ เราก็ไม่รู้จักเป็นไปในการทำนองที่ทำลายความยึดมั่นถือมั่น;
กลับมีตัวกู – ของกูมากยิ่งขึ้นไปอีก เพราะความก้าวหน้าในทางการศึกษาอย่าง
สมัยปัจจุบัน. ผมใช้คำว่า “อย่างสมัยปัจจุบัน” คุณอย่าเอาออกไปเสีย อย่าเอาไป
ทิ้งเสีย. เพราะถ้าพูดว่าการศึกษาเฉยๆ มันก็มีความหมายเป็นอย่างอื่น. ถ้าพูดว่า
“การศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน” นี้ก็ขอให้หมายถึงยุคนี้ ยุคเทคโนโลยีนี้.

เมื่อเรารู้จักสิ่งที่เรียกว่า “ความเห็นแก่ตัว” นี้แล้ว มันก็พอจะเข้าใจ
ต่อไปได้โดยง่ายในเรื่องความมีจิตใจทราวมของอารยธรรมยุคปัจจุบันซึ่งทั้ง ๒ คราว
ที่ได้พูดมาแล้ว ก็ได้พูดถึงเทคโนโลยี, มนุษย์กำลังบูชาเทคโนโลยี แล้วก็มีแยก
เป็นแขนงๆ ไป เป็นเทคโนโลยีแขนงนั้นๆ รวมทั้งของการศึกษาด้วย.

เมื่อพูดถึงเรื่องเทคโนโลยี ก็เหมือนกันอีก โดยเนื้อแท้มันก็ไม่ได้
เป็นโทษ ไม่เป็นอันตรายอะไร แต่มันเผชิญมีมนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วยความ

เห็นแก่ตัว สร้างเทคโนโลยีชนิดที่เป็นทาสของความเห็นแก่ตัว. เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นในลักษณะอย่างนี้ มันกลายเป็นเครื่องมือที่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นคุณมองดูให้ถี่ ๆ ด้วยจิตใจที่เป็นธรรม. ถ้าพวกมันให้เป็นธรรมก็ต้องพูดว่า เทคโนโลยีนั้นก็คืออิทธิบาทในพระพุทธศาสนา. เรื่องอิทธิบาทเราก็พูดกันมากแล้วในตอนต้น ๆ ในชื่อว่าเครื่องมือแห่งความสำเร็จนั้น. วิชาเทคโนโลยีก็คือเครื่องมือแห่งความสำเร็จโดยตรง จัดได้ว่าเป็นตัวอิทธิบาทในพุทธศาสนา; จะสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ก็ตามใจเถิด แต่ว่ามันมีหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน คือเป็นเครื่องช่วยให้เกิดความสำเร็จ; มันมีความหมายตรงที่ช่วยให้เกิดความสำเร็จ นี่คือความหมายของคำว่า “เทคโนโลยี” คือเทคนิคที่ลึกซึ้ง ที่ค้นพบ.

ที่นี้ คุณก็มองต่อไปอีกนิตหนึ่งว่า อิทธิบาท นั้น ถ้าตกอยู่ในมือของคนพาล เป็นอันตรายที่สุด. อิทธิบาทในพระพุทธศาสนานี้ เมื่อตกไปอยู่ในมือของคนพาล มันก็อันตรายที่สุด เพราะคนพาลเขาเอาไปใช้ในการเห็นแก่ตัว ทำอันตรายผู้อื่น. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ในพุทธศาสนานั้นเขาใช้สำหรับให้เกิดความสำเร็จในการบรรลุมรรค ผล นิพพาน เป็นเครื่องมืออย่างนี้โดยเฉพาะ. แต่มันเอาไปใช้ *sublimate* ในทางเลว, เอาไปใช้เพื่อประโยชน์ตัว เห็นแก่ตัว เบียดเบียนผู้อื่นก็ได้.

พูดให้ชัดอย่างนี้ดีกว่า สิ่งที่เราเรียกว่าอิทธิฤทธิ์หรือปาฏิหาริย์นั้น เขาต้องการให้ใช้ในทางที่ถูกต้องควร แต่พวกยักษ์พวกมารเอาไปรบ เอาไปเป็นเครื่องมือสำหรับรบราฆ่าฟันกัน. พวกยักษ์ พวกผีสงฆ์ เทวดา มันก็มีฤทธิ์มีเดช มีปาฏิหาริย์ แล้วมันก็ใช้เพื่อจะรบราฆ่าฟันกัน. นี่มันใช้ได้เป็น ๒ คมอย่างนี้. ถ้าไปใช้ถูกต้องคือสุจริต มันก็มีประโยชน์สูงสุด; ถ้าใช้ผิด ในทางทุจริต มันก็มีโทษสูงสุดเหมือนกัน.

เดี๋ยวนี้โลกเรากำลังใช้เทคโนโลยีอย่างไร คุณก็มองดู จะเห็นชัดว่า กำลังใช้เพื่อความเห็นแก่ตัว เอาเทคโนโลยีนี้เป็นเครื่องมือสำหรับทำความสำเร็จ ให้แก่ความเห็นแก่ตัวของตน. ถ้าคุณเข้าใจข้อนี้ คุณก็จะเข้าใจภาวะจิตธรรมใน อารยธรรมยุคปัจจุบัน ซึ่งรุ่งเรืองด้วยเทคโนโลยี. นี่เราเห็นได้ทันทีว่าโลกยุค ปัจจุบัน หรือโลกยุคเทคโนโลยีนี้ เป็นโลกที่ยังเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว; ก็ ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นขนาดหมาในรางหญ้าแล้ว ตัวเองก็ไม่ต้องกินต้องใช้ เหลือกินเหลือใช้แล้ว มันก็ยังหวัง ยังขู่คำราม ยังทำอันตรายผู้อื่น. นี่โลกสมัย เทคโนโลยีแห่งยุคปัจจุบันนี้ เห็นแก่ตัวจัดสูงสุดถึงขนาดหมาในรางหญ้า.

อย่าคิดว่าเวลาหัวรุ่งเอาไว้เป็นเวลาสำหรับค่าคน. เวลาที่จิตใจปกติ เยือกเย็น เพื่อจะมองเห็นความลึกซึ้งของสภาพความเป็นจริงแห่งยุคปัจจุบัน เหมือนดังว่าพระพุทธเจ้าท่านเล็งญาณส่องโลกนี้. เราเหมือนกับชั้นยอดคุณเขามองดูพื้นดิน ว่าทั่วทั้งแผ่นดินกำลังเป็นอย่างไร. เอ้า คุณไปดูซิ เทคโนโลยี แข็งแรงไหนล่ะที่เราอยู่ในเวลานี้ ที่ไม่ส่งเสริมความเห็นแก่ตัว; เพราะเราคน มันขึ้นมาด้วยความเห็นแก่ตัว อยากจะได้มาเพื่อส่งเสริมความใคร่ หรือความสำเร็จ ของตัว; ฉะนั้น เทคโนโลยีในการศึกษากฎี ในการเมืองกฏี ในการเศรษฐกิจ อุตสาหกรรมกฏี แม้ที่สุดแต่เทคโนโลยีทางการทหาร มันก็เป็นเครื่องมือส่งเสริม ความเห็นแก่ตัว คือให้สำเร็จตามต้องการแก่ความเห็นแก่ตัวของตน. ฉะนั้น จึงเป็นโลกที่น่าหวาดเสียว น่ากลัวที่สุด คืออารยธรรมแผนปัจจุบัน ที่เต็มไปด้วย เทคโนโลยี ที่ช่วยให้สำเร็จตามต้องการของความเห็นแก่ตัว.

ดังนั้นผมจึงพูดว่านี่โดยสรุป : เราได้แยกพูดเป็นเรื่อง โลกะ โทสะ โมหะ ให้เห็น มันเป็นรายละเอียดปลีกย่อยไปเป็นประเภทๆ ประเภทหนึ่งๆ แต่เดี๋ยวนี้เราสรุปว่า มันรวมอยู่ที่คำๆ เดียวคือ *ความเห็นแก่ตัว* ความมีจิตธรรม

ในอารยธรรมแห่งยุคปัจจุบันมีอยู่อย่างนี้ อย่างลึกซึ้ง อย่างกว้างขวางเหลือ
ประมาณ จนถึงขนาดเอาพระเจ้าไปทิ้งเสีย แล้วก็เอาเทคโนโลยีมาเป็นพระเจ้า
แทน ; ผลมันก็เกิดขึ้นเป็นความระส่ำระสายในโลก ทุกข์ยากไปทั่วทุกหัวระแหง ;
นั่นคือความทรมาน. ความทรมานมันอยู่ตรงที่ ทำความทุกข์ให้เกิดขึ้นไปทุก
หัวระแหง.

ที่นี้คุณก็ดูต่อไปอีกให้ดีๆ ให้เห็นผลของมัน ผลของความเห็นแก่ตัวนี้ ;
ว่าเสียวันคนในโลกเรานี้มีอะไรๆ หมกครบทุกอย่างที่ต้องการ เพราะความบังคาล
ของเทคโนโลยี แต่แล้วมันยังขาดอยู่อย่างเดียวเท่านั้น ที่ยังไม่มี นั่นคือ **สิ่งที่จะ
ป้องกันความทุกข์หรือความเลว** ที่เกิดมาจากเทคโนโลยีนั้น. **สิ่งที่เราในโลก
เวลานี้กำลังขาดอยู่เพียงอย่างเดียว คือสิ่งที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์
ขึ้นมาจากสิ่งที่เรา.** นี้พูดภาษาขานานิยามก็ต้องพูดกันอย่างนี้.

เรามีอะไรหมกครบทุกอย่าง เว้นแต่สิ่งที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความทุกข์เพราะ
สิ่งที่เรามี. เรายังมีอะไรมากร ด้วยความเห็นแก่ตัว นี้มันจะมีความทุกข์มากขึ้น
เป็นเงาตามตัว ; แล้วสิ่งที่จะป้องกันความทุกข์ไม่ให้เกิดขึ้นจากสิ่งเหล่านี้ นี้เรา
ยังขาดอยู่ เพราะเรามีแต่ความเห็นแก่ตัว. เพราะฉะนั้นมันจึงต้องมีสิ่งที่ตรง
กันข้าม คือความไม่เห็นแก่ตัว ; นี่คือสิ่งที่เรียกว่า “ธรรม” หรือพระธรรมใน
พระพุทธศาสนา สรุปลงอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว.

หัวใจของพระพุทธศาสนา มีอยู่เป็นประโยคสั้นๆ ประโยคเดียวว่า
**สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินเวสาย-สิ่งทั้งปวงอันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นว่าตัวกู
ว่าของกู.** ถ้ามีหัวใจของพุทธศาสนาอยู่ มันก็ป้องกันความทุกข์ทุกอย่างที่จะ
เกิดขึ้น จากทุกสิ่งที่มีมนุษย์มีอยู่ในครอบครอง. **เดี๋ยวนี้มีทรัพย์สมบัติ มีวิชา**

ความรู้ มีความสามารถ มีวาสนาอะไรก็ตาม ล้วนเป็นไปเพื่อความทุกข์; แล้วไม่มีเครื่องรางป้องกันความทุกข์. ฉะนั้นขอให้คุณระวังให้ดี อย่าให้ไปรวมอยู่ในพวกนั้น; ขอให้มึสิ่งที่จะป้องกันความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากสิ่งที่ตัวมี. เรามีการศึกษาแล้วก็มีความรู้ แล้วก็มีอาชีพ แล้วก็มีอะไรก็ตาม มันจะทำให้เกิดความทุกข์ขึ้นเพราะความเห็นแก่ตัว. เราต้องมีสิ่ง ๆ หนึ่งเป็นเครื่องรางป้องกันไว้ อย่าให้เกิดความทุกข์ขึ้น.

เดี๋ยวนี้คนมีอะไร ตามที่ความเห็นแก่ตัวมันต้องการ แล้วมันเกิดความทุกข์ขึ้นหนาแน่น หนาแน่น หนาแน่น แล้วก็ไม่มีสิ่งป้องกันความทุกข์; นี่คือความมีจิตทราวม จะโดยรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวก็ตาม ต้องเรียกว่าความมีจิตทราวมทั้งนั้นของอารยธรรมปัจจุบัน. เมื่อไม่รู้สึกตัวทำไป อย่างนี้ก็เรียกว่ามีอะไรมาก คุณเจริญรุ่งเรืองทางวัตถุ อยู่ดี กินดี; นี่คือความมีจิตทราวมโดยไม่รู้สึกตัว. อย่างให้เกียรติกันหน่อยก็พูดว่า “ความมีจิตทราวมของผู้ดี” ซึ่งกลายเป็นคำประชดไป. ความมีจิตทราวมของผู้ดี ก็มันมีอะไร, มีอะไรจนรุกรานสวยงาม เป็นระเบียบแบบแผน หรือเป็นอะไรก็ตาม แต่มีความทุกข์ เพราะสิ่งที่ตัวมี; เป็นความมีจิตทราวมอย่างผู้ดี ความมีจิตทราวมอย่างคนเก่งกล้าสามารถ; นี่กลายเป็นคำพูดประชด เป็นคำคำไปเสียอีก. แต่ถ้าเขาไม่รู้สึก เขาจะมองเห็นว่าไม่ใช่เป็นคำคำ เพราะเขาถือเอาว่า ที่มีอะไรใช้สอย กินอยู่ อย่างวิเศษสารพัดตามสมัยนี้ จนกระทั่งมีเครื่องมือรับใช้อย่างที่เรียกว่า เหมือนกับสารพัดนึก เพียงแต่กดปุ่มอะไร ก็เป็นไปตามต้องการหมด; อย่างนี้ดีกว่าเทวดาในสวรรค์ เสียอีกกระมัง; มันก็ไม่แก้ไข หรือป้องกันความมีจิตทราวมอย่างผู้ดีไปได้. มันยังมีความเห็นแก่ตัวอย่างยืนอยู่นั่นเอง. เดียวนี้เขากำลังอวดการประดิษฐ์หุ่นยนต์ในงานแสดงต่าง ๆ หุ่นยนต์อย่างนั้น หุ่นยนต์อย่างนี้ ยิ่งขึ้นทุกทีทำอะไรได้ดีกว่ามนุษย์. นั่นแหละดูให้ดีเถิด มองให้ดีเถิด มันก็เรื่องความเห็น

แก่ตัว เพิ่มความเห็นแก่ตัว, อยู่ดี-กินดี มากขึ้น แต่แล้ว *ความมีจิตธรรม* อย่างผู้ดี มันก็จะมีมากขึ้นเป็นเงาตามตัว.

นี่มนุษย์กำลังบ้าหลังแต่ในเรื่องที่จะเป็นอย่างนี้ เพื่อความมีจิตธรรม อย่างผู้ดี หรือความเก่งกล้าสามารถ จนเรามีอะไรๆ ที่เป็นเหมือนกับของวิเศษ ของทิพย์ ของอะไรอย่างนี้แล้ว แต่ก็ไม่พ้นจากความเป็นสัตว์นรก เพราะมีความเห็นแก่ตัว. ประเดี๋ยวผมจะพูดให้ฟัง ว่ามันยังมีความเป็นสัตว์นรกอย่างไร.

เดี๋ยวนี้เรามีคนอะไร? คนอย่างนั้น คนอย่างนี้ คนอะไรสารพัดอย่าง, มีคนรวย มีคนสวย มีคนเก่ง คนฉลาด มีคนไปนอกโลก ไปอะไรก็ตาม มีหมดเลย; แต่มันยังขาดอยู่คนเดียว คือคนดี; สุภาพบุรุษที่ปราศจากความเห็นแก่ตัว นั้นยังไม่มี, เรียกว่ายังขาดอยู่คนเดียว คือคนดี. คนสวย คนรวย คนเก่ง คนสามารถ คนอะไรก็ตาม นั้นมีหมดเลย ไม่รู้ว่าก็คน ต่อทำอะไรๆ อะไรก็มีกัน คนชนิดไหนๆ ก็มี คนเลวก็มี คนอะไรก็มี; มันยังขาดแต่คนดี.

“คนดี” นี้ผมหมายถึงคนที่เชื่อฟังพระเจ้า. พระเจ้าของผมก็คือ พระธรรม. ผมเรียก “พระธรรม” คนอื่นจะเรียก “พระเจ้า” ก็ตามใจ. ที่จริงพระธรรมนั้นแหละคือพระเจ้า; ผู้สร้างโลก ผู้บันดาล ผู้ควบคุม ผู้ทำลายโลก หรืออะไรมันก็รวมอยู่ที่คำว่า “พระธรรม”.

เราขาดคนดีที่เชื่อพระเจ้า ระวังไว้ให้ดีนะ พวกคุณหนุ่มๆ นี้ กำลังจะสำเร็จจากมหาวิทยาลัยนี้ จะขาดพระเจ้าหรือไม่ ให้ระวังให้ดี มันจะมีเข้าสักวันหนึ่ง. คนสมัยนี้เขาถือว่าพระเจ้าตายแล้ว. นี้คนไทยกำลังจะถือตามกันฝรั่ง ไม่มีพระเจ้า ในหนังสือแบบเรียน สมัยผมเด็กๆ มีคำกลอน ตอนนั้นมีว่า
....“ที่ซื่อถือพระเจ้า ว่าโง่งเง่าเต่าปูปลา”.... คือว่าคนในสมัยปัจจุบัน เขาจะ

ประณามคนที่ซื่อสัตย์ ซื่อตรงนับถือพระเจ้าว่า เป็นคนโง่เง่าเท่าปูปลา เหมือนที่พวกคุณเดี๋ยวนี้จะว่าใครเคร่งศาสนา คนนั้นเชื่อซาครีกระ; ใครไปมัวถือพระเจ้าอยู่ คนนั้นครีกระเชื่อซา. นี่เขาพูดกันมาหลายสิบปีแล้ว หรืออาจจะพูดก่อนนั้นก็ได้อีก ไปหาหนังสือมูลบทบรรพกิจมาอ่านดูบ้างจะมีประโยชน์อย่างนี้.

โลกสมัยนี้ มัน “เข้าแต่หอล่อกามา”. ฉะนั้นที่คุณมีวิทยุ โทรทัศน์ มีคนตรี มีอะไรฟังได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง เมื่อไรก็ได้; นี่มันส่งเสริมในลักษณะ “เข้าแต่หอล่อกามา”, เข้าไปอยู่ในห้องในหอ ในอะไรที่มันเพียงแต่ได้ส่งเสริม กระตุ้นความรู้สึกทางกามารมณ์.

ที่นี้ ก็มีเครื่องมืออย่างวิทยุ โทรทัศน์ หรือจะเป็นอะไรที่เป็นสิ่ง เป็นอุปกรณ์อย่างอื่นเยะเยาะ จะกระตุ้นความรู้สึกทางกามารมณ์ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย อย่างไรก็ได้ ให้มันเกินความต้องการของธรรมชาติไว้หลายร้อยเท่า หลายพันเท่า. แต่เดี๋ยวนี้เรามาพูดถึงความเห็นแก่ตัว ทำให้ก้าวหน้าไปในลักษณะอย่างนี้.

ระวังให้ดี มาถึงข้อที่ว่า ความมีจิตธรรมของผู้ดี เล็งถึงความอยู่ดี กินดี ตามความหมายสมัยนี้. สมัยนี้ต้องการกินคืออยู่ดี เราทำอะไรทุกอย่าง เล่าเรียนศึกษา อาชีพการงานเพื่อการกินคืออยู่ดี ร้องกันตะโกนไปทั่วโลก ก้องโลก. แต่คุณจำไว้ให้ดีนะ ตัวหนังสือมันว่า “กินคืออยู่ดี” แต่พระพุทธเจ้า ท่านว่า “กินอยู่พอดี”. ถ้าพูดในภาษาคำพูดของพระพุทธเจ้าก็คือ *มตฺตญฺญตา จ ภตฺตสฺมิ* - กินอยู่พอดี. แล้วมันต่างกันอย่างไร? ถ้าคุณทำสะเพร่าลวกๆ คุณจะเห็นว่า เป็นสิ่ง สิ่งเดียวกันก็ได้.

กินที่อยู่ดี ของสมัยนี้ ต่างกันลิบลับกับ กินอยู่พอดี ของพระพุทธเจ้า เพราะว่ากินที่อยู่ดีของสมัยนี้ ไม่มีขอบเขตจำกัด หล่อเลี้ยงต้นหากิเลส หรือว่า หล่อเลี้ยงความเห็นแก่ตัวได้มากเท่าใด ก็เรียกว่ากินที่อยู่ดียิ่งขึ้นไปเท่านั้นแหละ. มีรถยนต์คันหนึ่งไม่พอ ต้องการหลายคัน, มีบ้านอยู่ไม่พอ ต้องการตึก ต้องการปราสาท เรื่อยไปอย่างนี้; ความกินที่อยู่ดี ของคนสมัยนี้ เขาหมายความว่าอย่างนี้ ไม่มีขอบเขต.

พระพุทธเจ้าท่านว่า กินอยู่พอดี แต่พอดี คุณก็ลองนึกดู. เราอยู่กระท่อมดินเราก็อยู่ได้ แล้วอยู่สบาย ด้วยจิตใจที่สูงกว่าที่จะไปอยู่ตึก อยู่ปราสาท. ยิ่งทะเลาะทะเลาะอยู่ตึกอยู่ปราสาทเท่าไร จิตใจก็เลวลงเท่านั้น คือต้องมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น, ต้องกวาดเอาประโยชน์รอบตัวจากผู้อื่น มาให้ตัวมากขึ้นเท่านั้น; ต้องหาเงินเป็นแสนเป็นล้าน เป็นเงินโกฏิขึ้นมาเพื่อจะสร้างปราสาทอยู่. นี้เราอยู่กระท่อมดิน ไม่ต้องมีความเห็นแก่ตัวมากถึงขนาดนั้น.

เดี๋ยวนี้เราไม่อยากจะอยู่ ไม่นิยมอยู่หมู่บ้านเล็กๆ ตามบ้านนอก เหมือนพวกคุณก็อาจจะมียู่ในกลุ่มนี้ ที่ว่าแห่ไปอยู่ในเมืองหลวง อยู่เป็นเมือง เป็นนคร เป็นมหานคร ไปอาศัยอยู่ที่นั่น ก็คือไปอาศัยอยู่ในคงของความเห็นแก่ตัว. การที่เข้าไปอยู่กันมากๆ อย่างนั้น ต้องเป็นคนเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่าที่ความใหญ่ของเมืองของนคร, ไม่เช่นนั้นมันอยู่ไม่ได้; กระทั่งเวลาที่จะใช้เงินไม่พอ มันต้องวิ่งอยู่แล้ว. เวลาวิ่งมันก็ไม่พอ จะต้องใช้รถยนต์วิ่งให้มันอ่อนไปอยู่แล้ว; มันจึงจะพอแก่ความรู้สึกเห็นแก่ตัว,

ฉะนั้นความเห็นแก่ตัวมันจึงระอุอาศัยอยู่ในนครหลวงนั้นแหละ. ส่วนในบ้านนอกคอกนาที่อยู่กันอย่างกระท่อมเล็กๆ ประปรายนี้ มันหาได้ยาก มันมี

อย่างน้อย และอย่างระคับที่ยังไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว หรือ *selfish* มากเหมือน
ในนครหลวง. ฉะนั้นเราจึงทะเยอทะยานมุ่งไปทางนั้นมากเท่าใด ก็ยังมีจิตธรรม
มากขึ้นเท่านั้น.

คุณอาจจะไม่เห็นด้วย แต่ผมขอร้องให้ไปสังเกตนครหลวงอย่าง
กรุงเทพฯ นครหลวงอย่างเมืองอื่น นครหลวงอย่างใหญ่ที่สุดอย่างพวกฝรั่ง
ที่เมืองนอก คุณไปดูเถิด ยิ่งใหญ่เท่าใด ยิ่งมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น
เพราะมันใหญ่ขึ้นมาได้ด้วยอำนาจของความเห็นแก่ตัว. ถ้าไม่มีความเห็นแก่ตัว
มากขนาดนั้น มันไม่บ้าสร้างให้มาก ให้ใหญ่ขนาดนั้น; มันจะเอาแต่พอที่
ธรรมชาติต้องการ. ฉะนั้นยิ่งใหญ่เท่าไร ยิ่งสวยเท่าไร ยิ่งอะไร ๆ เท่าไร,
มันก็ยังเป็นผลของความเห็นแก่ตัวมากขึ้นเท่านั้น. นี่มันจึงเป็นภาวะจิตธรรม ที่
แสดงอยู่ ที่อะไร ที่มันมากมายอุ้นหนาฝากั่งขึ้นมาจนท่วมแผ่นดิน หรือท่วมโลก.

ดูทางจิตใจกันบ้าง มันก็ยังมีความเห็นแก่ตัวโดยวิธีต่าง ๆ. ที่ผมชอบ
ยกตัวอย่างที่สุดก็คือการกีฬา การกีฬาของพวกคุณเดี๋ยวนี้ คือบทรียนสำหรับ
ความเห็นแก่ตัว. การกีฬาแท้ ๆ เขาต้องการจะประกวดความไม่เห็นแก่ตัว,
ความยอมให้ได้, ยอมแพ้ได้, ความไม่ละเมียดกติกา, ความยอมเป็นผู้
เสียเปรียบ, ความอดทนได้ ไม่โกรธ นี่เป็น *sporting - spirit* ที่แท้จริง
ลงไปในสนามกีฬาเพื่อฝึกอย่างนี้. ถ้าใครเตะแข้งเรา เราก็อดทน ออกส้น
ยิ้มจนคนนั้นมันละลายไปเอง ต่อไปมันก็ไม่ทำอีก. เดี่ยวนี้ถ้าใครเตะแข้งเรา
เราชกปากมันเลยใช้ไหม ในสนามกีฬาของคุณนะ. แล้วกองเชียร์นี่คือปีศาจ
แห่งความเห็นแก่ตัว ที่คุณจัดมาเป็นหมู่ ๆ มานั่งเชียร์คุณ นี่คือปีศาจแห่งความ
เห็นแก่ตัว เพราะนิสัยให้เด็ก ๆ เล็ก ๆ ให้มันมีความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นทุกอย่าง
ในสนามกีฬา มันเพื่อฝึกความเห็นแก่ตัว, เพิ่มความเห็นแก่ตัว. กีฬาในสมัย
เทคโนโลยี เทคโนโลยีของกีฬาสสมัยนี้ เพิ่มปีศาจแห่งความเห็นแก่ตัว.

ถ้าเป็นกีฬาบริสุทธิ์ มันก็ทำลายความเห็นแก่ตัวไปทุกกระเบียดนิ้ว. ถ้าจะมีใครมานั่งดู ก็ไม่ใช่ว่าจะมาเพื่อนั่งเชียร์. มานั่งดูว่าใครจะมีน้ำใจนักกีฬา มากกว่ากัน. เรามานั่งดูคนเล่นกีฬา แล้วก็เห็นชัดว่า คนไหนมีความเป็นนักกีฬา ที่เนื้อ ที่ตัว ที่การกระทำ. ฉะนั้นการกีฬาสมัยนี้เป็นการศึกษาของความเห็นแก่ตัว, เพื่อความเห็นแก่ตัว, เพิ่มความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้นก็สมน้ำหน้าแล้ว ที่มันมีระเบิดขวดในสนามกีฬา เพราะตัวกีฬานั้นเอง มันส่งเสริมความเห็นแก่ตัว. กีฬาในประเทศก็อย่างนี้, กีฬาระหว่างประเทศก็อย่างนี้. นี่ความมีจิตทรมาน ในอารยธรรมแขนงปัจจุบัน ที่มีอยู่แม้ในสนามกีฬา ในวงการกีฬา

มองดูซิว่า โลกมันหมกที่เพิ่งเข้าไปทุกที มนุษย์นี้หมกที่เพิ่งเข้ามาทุกที เพราะความเห็นแก่ตัวมันสูงจัดมากขึ้นทุกที. แล้วก็ดูกันด้วยจิตใจที่เป็นธรรม; เพราะมันไปแก้ไข spirit หรือวิญญาณของสิ่งเหล่านั้นเสียหมด กระทั่ง spirit ของการกีฬา; มันถูกแก้ไขไปเป็นเครื่องมือสนับสนุนความเห็นแก่ตัว หรือพวกของตัวไปเสีย มุ่งแต่ความชนะ, ไม่ได้มุ่งความเป็นธรรม หรือความเป็นนักกีฬา มุ่งแต่ชัยชนะ. มีภาษาที่เลวทรามที่สุดว่า แก่แก่น. มหาวิทยาลัยนี้แพ้กีฬา แล้วก็แก่นแก่นมหาวิทยาลัยโน้นเข้าคราวหน้า ใช้คำว่า “แก่นแก่น” คุณช่วยไปบอกเขาด้วยว่า คำว่า “แก่นแก่น” ไม่มีในพจนานุกรมของการกีฬา เคียวนี้เต็มไปด้วยคำว่าแก่นแก่น เป็นต้น แล้วมีคำอื่น ๆ อีกที่ร้ายกว่าคำว่าแก่นแก่น. พจนานุกรมของการกีฬาที่บริสุทธิ์ ไม่มีคำเหล่านี้. นี่คือการมีจิตทรมานในอารยธรรมแขนงปัจจุบัน.

เราถูกกันต่อไปอีกว่า ที่เขานิยม ยกย่อง นับถือกันอยู่ เช่นความเก็บหอมรอมริบ ความกระเหม็ดกระแหม่. เนื้อแท้หรือความหมายที่ถูกต้องของคำว่า “เก็บหอมรอมริบ” นั้น ไม่ใช่ความเห็นแก่ตัว; เขาเก็บหอมรอมริบ

เพื่อจะช่วยตัวให้รอดพ้นจากความทุกข์. แต่เดี๋ยวนี้อันนี้ คนเก็บหอมรอมริบ เพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัว แล้วไปเล่นงานผู้อื่น. มันสะสมนั่นนี้ สะสมอุปสรรคเพื่อการ เล่นงานผู้อื่น, เป็นส่วนรวมก็คือ อุปสรรคของการสงคราม อุตสาหกรรมเก็บหอม รอมริบ เพื่อจะได้กวาดล้างผู้อื่นออกไปเสียจากโลก. เขาละ ยอมให้หน่อยว่า เก็บหอมรอมริบส่วนตัวบุคคลนี้ เก็บไว้ปีหนึ่งเลย เพราะเรามีรายได้น้อย พอถึงปี ก็ใช้มัน ที่นี้ใช้อย่างไร? เอา ปีใหม่ใช้เลี้ยงดู ซึ่งจะกินเหล้า กินยา กินหมู กินไก่กันก็ตอนนั้น. พวกจีน เขามาจากเมืองจีน กินผักเป็นประจำวัน กินใบ มะขามต้มเกลือ. เพื่อนคนไทยถามว่าทำไมทำอย่างนั้น. จีนคนนั้นก็ตอบว่า ไม่สบาย เป็นโรคอะไรก็ไม่รู้ในท้อง กินอื่นไม่ได้ ที่นี้ต่อมาจีนคนนั้นร่ำรวยขึ้น มีร้าน มีการค้า ก็เลยกินหมู กินไก่. ที่นี้คนเดียวกันถามว่า เอา เดี๋ยวนี้อันนี้ ทำไมลื้อกินหมูกินไก่เล่า? เขาก็หัวเราะเหะ ๆ แล้วบอกว่า หายแล้ว หายโรค นั้นแล้ว. นี่เรื่องจริง ไม่ใช่ผมประดิษฐ์ขึ้นมา อัยาระบุชื่อก็คือว่า.

ในการเก็บหอมรอมริบเลี้ยงปีใหม่ เลี้ยงอะไรกัน มันก็เพื่อเห็นแก่ตัว หรือโดยความเห็นแก่ตัว สนุกสนาน อร่อยของตัว; ไม่ใช่เรื่องทำบุญให้ทาน เอาเงินนั้นไปช่วยเหลือ สงเคราะห์คนยากจนในปีใหม่. ถือว่าอย่างดีที่สุด เก็บเงินไว้มาก ๆ ปีใหม่เที่ยวรอบโลกเสียครั้งหนึ่ง; ถ้าไม่เก็บหอมรอมริบไว้ ตั้งปีหนึ่ง ไม่พอไปเที่ยวรอบโลก. การเก็บหอมรอมริบนี้ มันเพื่อความเห็นแก่ตัว โดยความเห็นแก่ตัว เพื่อตัวคนเดียวด้วย. นี่วัฒนธรรมนี้เป็นวัฒนธรรม แห่งความเห็นแก่ตัว ของการเก็บหอมรอมริบ, จากการเก็บหอมรอมริบ คุณกำลังจะทำอย่างนั้นหรือไม่ ก็ไปคิดดู.

ถ้าว่าจะเป็นธรรมะของพระพุทธเจ้า มันก็เก็บหอมรอมริบไว้ใน ครอบงอมอินทรีย์ ๆ พอถึงรอบปีหนึ่ง ก็เอาไปแจกคนจนเสียที่หนึ่ง อย่างนี้

มันจึงจะค่อยเป็นความไม่เห็นแก่ตัว. แต่ก็ต้องระวังให้ดี มันอาจจะลึกลับ ซับซ้อนอยู่ในนั้น จะทำเอาหน้าเอาตากี้ได้ หรือว่าทำบุญเพื่อขอสวรรค์วิมาน ในชาติหน้าก็ได้. ถ้าอย่างนั้นก็เป็นเรื่องความเห็นแก่ตัว.

การทำบุญให้ทานของทายกทายิกา ยังไม่ตลอดก้อ. ทายก

ทายิกาโดยมากทำบุญเพราะความเห็นแก่ตัว และเพิ่มความเห็นแก่ตัว : เก็บหอม รอมริบบุญกุศลไว้ เป็นการเพิ่มความเห็นแก่ตัว เพราะว่าลงทุนบาทหนึ่ง ตายแล้วได้วิมานหลังหนึ่ง. ที่ทำบุญเพราะว่าตายแล้ว ชาติหน้าจะได้วิมาน หนึ่งหลัง สองหลัง สามหลัง มีนางฟ้า นางอะไรก็ไม่รู้ ซึ่งมันแพงเหลือแสน; เทียบกับลงทุนบาทหนึ่ง มันมีกำไรเกินควร ไม่รู้จักถ้อยเท่าพันเท่า. อย่างนี้ ไม่ใช่ทำบุญในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนอย่างนี้. ถ้าใครเอามา พูดว่าพระพุทธเจ้าสอนอย่างนี้ คนนั้นโกหก. มันเป็นเรื่องความหวังดีก็จริง เพื่อให้คนทำบุญ; แต่แล้วไปสอนในลักษณะที่ตายด้านอยู่แค่นั้น มันก็เป็นการ ผิดคนให้ติดอยู่ในความเห็นแก่ตัว. ที่มันก็มีอาการอย่างอื่นเกิดขึ้นแทน เป็นความทุกข์ เป็นผลที่ตรงกันข้าม. คุณในแง่เลวมันก็เป็นความเห็นแก่ตัว คุณในแง่ดี ก็เป็นความเห็นแก่ตัวอยู่ อย่างนี้มันไม่ไหว. เรื่องทำบุญให้ทานแท้ๆ ก็ถูกสอนไปในทางเห็นแก่ตัวเสียแล้ว; ที่นี้เรื่องเลวเรื่องอบายมุขต่างๆ ที่ เกิดขึ้นเต็มบ้านเต็มเมือง ก็เป็นความเห็นแก่ตัว.

อบายมุข คุณก็ท่องได้อยู่แล้ว เช่นดื่มน้ำเมา ก็เพราะความเห็นแก่ตัว อย่างโง่เขลาที่สุด. ดื่มน้ำเมาเข้าไปเพื่อทำลายสติสัมปฤติให้มันเสียไป เป็นความ เห็นแก่ตัวที่โง่เขลาที่สุด. เทียวกลางคืนเสาะแสวงหาความเปล็ดเปล็ดกลางคืนนั้น เป็นความเห็นแก่ตัวอย่างภูตผีปีศาจ; นอนอยู่ที่บ้านยังดีกว่า. ดูการเล่น การเล่นก็จะเป็นเรื่องลามกอนาจารมากขึ้นทุกที แม้แต่เรื่องภาพยนตร์อะไร คุณก็ เห็นอยู่ชัดๆ ถ้าไปเทียบกับเมื่อ ๔๐-๕๐ ปีก่อนแล้ว ภาพยนตร์เดี๋ยวนี้ก็ลามก

อนาจารย์นั่นเอง. อะไรอื่น ๆ อีกมากที่หมุนไปทางลามกอนาจารของผู้ดี. การ
เล่นการพนัน อดายมุขเล่นการพนันนี้ก็คือความเห็นแก่ตัว อดายกรวยเร็ว;
จะมาทนทำไร้อำนาจ ชุคคินอยู่ไม่ได้. เกียรติยศรันทำการงาน อาจจะมองเห็นว่า
เกียรติยศรันทำการงานเพราะให้ตัวสบาย; ที่จริงมันมีมูลมาจากความเห็นแก่ตัว
ไม่อดทนเห็นดี ไม่อดทนเห็นชอบ จึงยอมทนรับความยากจน. อย่างนี้มีความเห็น
แก่ตัวสองชั้น เกียรติยศรันทำการงานนี้. ที่นั่นอันสุดท้ายว่า คบคนชั่วเป็นมิตร
นี้เหยื่อกิเลสตัณหาอันร้ายในหมู่คนชั่ว. ฉะนั้นเราก็เลยไปผสมโรงกับคนชั่ว
เพื่อจะได้กินเหยื่อของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นความเห็นแก่ตัวอย่างเร็ว.

อดายมุขทั้ง ๖ นี้ ก็คือผลของความเห็นแก่ตัว หรือทำไปตามอำนาจ
ของความเห็นแก่ตัว. ที่นั่นมันก็นำมาซึ่งอดาย นรก เสร็จฉาน เปเรต อสุรกาย.
นี่ผมเขียนหรือพูดไว้ละเอียด คุณไปหาอ่านได้ง่าย เอาแต่ใจความว่า **นรก**
คือความร้อนใจ ที่นี้และเตี้ยนี้ มันก็มาจากความเห็นแก่ตัว อย่างที่เข้ามาแล้ว
เช่นอดายมุขนั้นแหละ. **เสร็จฉาน** คือความโง่ ความโง่เป็นความหมายของ
สัตว์เสร็จฉาน เราโง่ไปทำสิ่งที่ไม่ควรทำ ไปเป็นทาสของเทคโนโลยี ที่เพื่อความ
เห็นแก่ตัว. นี่มันความโง่ยิ่งกว่าสัตว์เสร็จฉาน จึงเป็นสัตว์เสร็จฉานหลายเท่า.
เปเรต คือความหิว เปเรตคือ *symbol* ของความหิว, ปากเท่ารูเข็ม ท้อง
เท่าภูเขา. นี่เตี้ยนี้มนุษย์มีอาการอย่างนั้น มีอาการปากเท่ารูเข็ม ท้องเท่าภูเขา
คือมันหิวมาก หิวจนไม่รู้ว่าจะหิวอะไรอีกแล้ว แม้แต่ว่าจะไปโลกพระจันทร์
ไปไหนอย่างนั้น มันก็เป็นเรื่องของความหิว : หิววิชา, หิวความรู้, หิววัตถุ,
หิวการมารมณ, หิวอะไรก็ตาม. การอบรมผิด ศีลธรรมผิด อารยธรรมผิด
ทำให้มนุษย์ในโลกหิวยิ่งกว่าเปเรต เป็นเปเรตหลายเท่า. **อสุรกาย**เป็นความหมาย
ของความขลาด ความกลัว. เตี้ยนี้เราก็มองเห็นชัดอยู่ว่า ชีวิตมันล่องไปด้วย
ความกลัว ในภายในก็กลัวโจร กลัวขโมย กลัวถูกขโมย กลัวเขาจับตัวไป; มันก็มี

อยู่ทั่วไปในโลกนี้ ยิ่งขึ้นๆ; แล้วก็กลัวสงคราม กลัวภัยแพ้วทางลัทธิ; เป็นมหาอาณาจักรแห่งความกลัวอยู่ทั่วโลก. นี่ละคืออสุรกาย, ความเป็นอสุรกาย.

นรก เปรต เสรจจัน อสุรกาย นี่กำลังมีอยู่ท่วมท้นโลกนี้ เพราะสิ่งสิ่งเดียวคือ **ความเห็นแก่ตัว** ที่ได้เทคโนโลยีเป็นเครื่องส่งเสริม ให้มันเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นไป. นี่คือความเห็นแก่ตัวในลักษณะอย่างนี้ให้ตีๆ.

คนเหล่านี้ไม่ต้องการจะแก้ปัญหานิคที่เป็นการตรงกันข้าม เพราะเขาไม่รู้จักว่ามันมาจากความเห็นแก่ตัว เขาไม่แก้ไขความเห็นแก่ตัว เขาเพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างโน้น เพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างนี้ กลบกันไป กลื่อนกันมา เพื่อว่ามันจะพันทุกขนี้. จะจัดโลกให้มีสันติภาพด้วยสงคราม อย่างนี้คุณเกิดคิดดูเถิดว่า มันบ๊ายบอเท่าใด. จะทำสันติภาพให้เกิดขึ้นด้วยสงคราม ซึ่งเป็นการงานของ คนสมย์นี้. ไม่แก้ปัญหานั้นในทางฝ่ายวิญญาณ จะแก้ทางฝ่ายวัตถุเสมอไป. เช่นจะคุมกำเนิด นี่ก็คุมด้วยวิธีการทางฟิสิกส์ จึงทำให้ศีลธรรมของเด็กวัยรุ่นเสียหายไปหมด. ถ้าควบคุมกำเนิดทางวิญญาณ คือความอดกลั้น อดทน ในระบอบ วัฒนธรรมที่ดี ที่ประพฤติกันมาอย่างเคร่งครัดในพวกพรหมจารี สิ่งเลวทราม เหล่านี้มันก็ไม่เกิดขึ้น. แต่มนุษย์สมย์นี้ไม่ต้องการจะคุมกำเนิดทางวิญญาณ แต่ คุมกำเนิดทางฟิสิกส์ ซึ่งจะเพิ่มความเห็นแก่ตัว หรือความเลวทรามทางศีลธรรม ให้มีมากขึ้น. หรือแม้แต่ว่าจะเอามาใช้ควบกันทั้ง ๒ อย่างก็ไม่ยอมเอา จะเอาแต่ทางวัตถุอยู่เรื่อยไป ก็เลยกลายเป็นไม่รู้เรื่องทางวิญญาณ. ไม่แก้ปัญหาคือ เสื่อมทรามทางศีลธรรม โดยอาศัยเครื่องมือฝ่ายวิญญาณเลย; ต้องการแก้ด้วย เครื่องมือฝ่ายวัตถุ หรือด้วยเทคโนโลยีเรื่อยไป เพราะว่าตกเป็นทาสของเทคโนโลยีเสียแล้วอย่างถาวรไม่ขึ้น.

นี่แหละในที่สุดผมก็อยากจะพูดเพียงข้อเดียวว่า มนุษย์สมย์นี้กำลังกลัว ความไม่มีคิมมันถือนั้น; กลัวความไม่มีคิมมันถือนั้น แล้วรัก บุญ ความยึดมั่น

ถึม่น. ในประเทศไทยนี้ เมืองพุทธศาสนานี้ เมื่อผมเริ่มพูดถึงเรื่องจิตว่าง หรือความไม่ยึดมั่นถึม่น เขาประณามผมว่าเป็นคนบ้า เขาไปเขียนล้อทาง หนังสือพิมพ์ ทางอะไรอยู่ทั่วไป ไปพูดด้วยปากก็มี ว่าเรื่องจิตว่าง หรือความไม่ยึดมั่นถึม่นนี้ มันเป็นเรื่องบ้า. นี่คือการมีจิตธรรมสูงสุด โดยเห็นเรื่องทาง วิญญาณ หรือการแก้ปัญหาทางวิญญาณเป็นเรื่องบ้า. **ถ้าเราไม่ศึกษาเรื่อง ความยึดมั่นถึม่น และเรื่องความไม่ยึดมั่นถึม่นให้รู้เสียก่อนแล้ว เราไม่มีทางที่จะแก้ไขวิกฤตการณ์ในโลกนี้ได้;** โดยส่วนตัวบุคคลก็ดี โดยส่วนรวมก็ดี ไม่มีทางจะแก้ไขได้ เพราะมูลเหตุอันแท้จริงมาจากความเห็นแก่ตัว อย่างที่ เราพูดมาตั้งชั่วโมงแล้ว.

มูลเหตุอันแท้จริงของวิกฤตการณ์เหล่านี้ มันมาจากความเห็นแก่ตัว, ความเห็นแก่ตัวมันมาจากความยึดมั่นถึม่น. แล้วถ้าจะทำลายความเห็นแก่ตัว มันก็ต้องจัดการที่ความยึดมั่นถึม่น คือทำให้ถูกวิธี. ยึดมั่นถึม่น เป็นเรื่องของกิเลส เรื่องของตัณหา. ถ้าตั้งใจทำจริงโดยถูกต้อง ก็เป็นเรื่องของสติปัญญา. ฉะนั้น เราจึงทำทุกอย่างด้วยสติปัญญา อย่าทำด้วยความยึดมั่นถึม่น. สติปัญญา ก็คือรู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างไม่ควรยึดมั่นถึม่น ตามหัวใจของพระพุทธศาสนา. **สพเพ ธมฺมา นาลิ อภินเวสาย** เป็นมนต์ที่คุณจะต้องท่องให้ขึ้นใจ แล้วปฏิบัติให้ได้ด้วย.

“ทุกสิ่งไม่ควรยึดมั่นถึม่น” นี้จะเป็นเครื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ที่พระเจ้าได้ประทานมาให้สำหรับมนุษย์จะเอาตัวรอดได้. แต่เดี๋ยวนี้มนุษย์หรือคนกำลังกลัวความไม่ยึดมั่นถึม่น ไม่พูดถึง และไม่ยอมให้อามาสอน. เขาไปสอนให้รักชาติ, ชาตินิยม ให้หลงชาติ หรืออะไรทำนองนี้ คือให้ยึดมั่นถึม่น

รุนแรงถึงขีดสุด ยอมตายกันหมดทั้งประเทศ นี่ก็พูดไปแต่ปากเท่านั้น ในที่สุดเมื่อจะตายเข้าจริง ๆ ก็เบี่ยงบ่ายกลบเกลื่อนไปหาความเห็นแก่ตัวอย่างอื่นอย่างนี้เรื่อยไป.

คนในโลกสมัยนี้ไม่ชอบความไม่เห็นแก่ตัว ไม่ชอบความไม่ยึดมั่นถือมั่น ; ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความเห็นแก่ตัว ไม่กล้าสอนเรื่องทำลายความยึดมั่นถือมั่น เพราะฉะนั้นในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัย ในอะไรก็ตาม สอนในลักษณะที่ทำให้เด็กเพิ่มความเห็นแก่ตัวทั้งนั้น. ฉะนั้นอย่าเปิดโรงเรียน มหาวิทยาลัย ชนิดขึ้นขึ้นในโลก โลกก็จะดีพอ ๆ กับสมัยที่มนุษย์ยังไม่รู้จักทำอะไร. รู้จักเก็บข้าวสาลีในป่ากิน มันก็ไม่มี การเบียดเบียน. เดียวนี้ยังสอนยังมีการเบียดเบียนเพราะความเห็นแก่ตัว. ฉะนั้น ระเบิดขวดก็ก่อหอคยขึ้นมาจากโรงเรียน ที่ไม่ได้สอนเรื่องการทำลายความเห็นแก่ตัว. หรือว่าหลักสูตรการศึกษาของโลก ในปัจจุบันนี้ไม่พอที่จะทำลายความเห็นแก่ตัว มิหนำเพิ่มความเห็นแก่ตัวจัดยิ่งขึ้นทุกที.

เด็กวัยรุ่นของเราทั้งชายทั้งหญิง ทะเยอทะยานอย่างสุดขีด สุดชีวิตจิตใจ ที่จะได้มีความเอร็ดอรร่อย่างหนึ่ง ทางวัตถุ. นี่มันเป็นการเพิ่มความเห็นแก่ตัวอย่างนี้.

เอาละ พอสรุปกันที่ได้ว่า นี่คือภาวะจิตทรมานที่มีอยู่ในความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าของโลกสมัยปัจจุบัน ที่มีความก้าวหน้าแต่ในทางเทคโนโลยี. เราเรียกว่าโลกนี้กำลังรุ่งเรือง ก้าวหน้าที่สุด วิเศษวิโสที่สุด มีอะไรสารพัดอย่างที่ที่สุด. แต่มี *ภาวะจิตทรมานของผู้ดี* อยู่หนาแน่น เต็มไปทั่วโลก ; เป็นโลกแห่งความเห็นแก่ตัว บุกาเทคโนโลยี ซึ่งเป็นเครื่องมือของความเห็นแก่ตัว เพราะว่า เพาะ พัก ขึ้นมาด้วยอำนาจความเห็นแก่ตัว.

ขอให้มองเห็นภาวะจิตธรรม ที่มีอยู่ในอารยธรรมแห่งยุคปัจจุบันในลักษณะอย่างนี้. ถ้าเข้าใจเรื่องนี้แล้ว คุณจะแก้ปัญหาต่างๆ ได้หมด. ที่คุณมาที่นี่ เพื่อต้องการธรรมะ เพื่อแก้ปัญหาของชีวิตนี้ คุณต้องรู้จักชีวิตที่เป็นความเห็นแก่ตัวนั้นแหละ ที่กำลังหลงบูซากันอยู่นั้น ให้ตีเสียก่อน คุณจะแก้ปัญหาต่างๆ ได้หมด จะออกไปเป็นฆราวาสต่อไปนี้ ก็จะเป็นฆราวาสที่เต็มहुลิมตา ไม่ใช่หลบहुลิมตา ก้มหน้าเข้าไปเป็นทาสของเทคโนโลยีเหมือนคนทั่วไป.

นกกางเขน เไรไร ก็บอกว่าหมดเวลาแล้วสำหรับวันนี้.

มรณาท กับ ไสยศาสตร์.

- ๒๑ -

๑๐ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราที่นี้ ได้ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่เราจะได้บรรยายต่อไป จากที่ค้างไว้.

ในวันนี้จะกล่าวในหัวข้อว่า **มรณาทกับไสยศาสตร์.** ขอให้สังเกตว่า ทุกตอนที่แล้วมา ได้พูดแต่เรื่องเกี่ยวกับ มรณาท จนได้ชื่อว่า “*มรณาทธรรม*” ไปหมด, และใน ครั้งนี้ที่แล้วมา ครั้งสุดท้ายนี้ก็ ได้พูดถึงภาวะจิตธรรมในความเป็นมรณาท.

ที่นี้เราจะพูดกันถึงไสยศาสตร์ ก็น่าจะวินิจฉัยกันในข้อที่ว่า มันมีความเป็นจิตธรรมในไสยศาสตร์นี้ด้วยหรือเปล่า. ถ้าเราจะดูกันโดยทั่วไป ด้วยความรู้ที่อย่างสามัญสำนึก เราจะเห็นความแตกต่างกันมาก ระหว่าง *ความมีจิตอย่างไสยศาสตร์* กับ *ความมีจิตธรรมของยุคปัจจุบัน*. คนในยุคปัจจุบัน หรือในอารยธรรมปัจจุบันมีจิตธรรมอย่างไร เราก็ได้พูดกันยี่สิบกว่าจนเป็นที่เข้าใจแล้ว; จะเห็นได้ว่า จิตมีความธรรมเพราะความตะกตะในความสุขทางเนื้อหนัง หรือทางวัตถุ. ส่วนบุคคลผู้ถือไสยศาสตร์ หรือในยุคที่โลกยังพึ่งไสยศาสตร์นั้น เขาไม่ได้มีความตะกตะในวัตถุหรือเนื้อหนัง หากแต่มีความขลาด หรือความเขลา

โดยไม่รู้ตัว, โดยไม่มีเจตนาที่จะขลาดจะเขลาเหมือนคนสมัยปัจจุบัน ที่มีเจตนาที่จะตะกละตะกลามในความสุขทางเนื้อหนัง.

เรื่องทางไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องทางวิญญาณ คือเป็นฝ่ายจิตใจ ไม่ใช่ฝ่ายวัตถุ; แม้ว่าจะต้องการผลเป็นวัตถุบ้าง แต่เรื่องมันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิตใจ นับตั้งแต่เป็นเรื่องของความเชื่อ ความขลัง กระทั่งความเป็นสมาธิจิต ในการที่จะประกอบกรรมที่เป็นไสยศาสตร์อย่างสูงสุด; เพราะอำนาจของความเชื่อที่มีกำลังจิตแรง กระทั่งแสดงฤทธิ์เดชก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น. ดังนั้นภาวะจิตทรมานในอารยธรรมปัจจุบัน กับความมีจิตต่ำ หรือเขลาในไสยศาสตร์นั้น ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; เรื่องมันจึงต่างกันมาก. แล้วเราควรพิจารณาในฐานะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับขรวาท เพราะไสยศาสตร์นั้นสัมพันธ์กับชีวิตขรวาทอย่างยิ่ง; ซึ่งจะได้พิจารณากันดูจนกระทั่งเห็นว่ามันมีความสัมพันธ์กันกับความเป็นขรวาทอย่างจะแยกกันไม่ออก.

บัดนี้เราจะพูดกันถึงคำว่า “ไสยศาสตร์” โดยเฉพาะก่อน. ผมอยากจะสรุปให้เห็นเป็นการประหยัดเวลาว่า ไสยศาสตร์นั้นมันเป็นคู่ผัวตัวเมียกันมากับอารมณ์ของมนุษย์ ที่ปราศจากเหตุผล. คำว่า “อารมณ์” ในที่นี้หมายถึงความรู้สึกหรือความคิดที่ปล่อยไปตามความรู้สึกล้วน ๆ ตามธรรมชาติ, ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล. เรามีความคิดพุ่งออกไปอย่างไร โดยไม่ต้องมีเหตุผล อย่างนี้เรียกว่าอารมณ์; แล้วก็สิ่งที่เรียกว่า “อารมณ์” นี้ มันเป็นคู่ผัวตัวเมียกับสิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ที่ใช้คำว่า “คู่ผัวตัวเมีย” ก็หมายความว่า มันมาด้วยกัน มันแยกกันไม่ได้, ฉะนั้นมันจะสนิทแน่นแฟ้นที่สุด; เพราะว่าถ้าเกิดมีเหตุผลขึ้นมาเมื่อไร สิ่งทีเรียกว่า “ไสยศาสตร์” ก็ไม่มีได้. ฉะนั้นเราจึงถือว่าไสยศาสตร์นั้นคู่กันกับอารมณ์ที่ไม่เกี่ยวกับเหตุผล; จะเพราะว่าไม่รู้จักรู้ใช้เหตุผล หรือมันไม่มีเหตุผล หรือไม่อยู่ในวิสัยที่จะใช้เหตุผล มันได้ทั้งนั้น. เพราะฉะนั้น

จึงพูดได้ว่า *ไสยศาสตร์* นั้นมันเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับ*สติปัญญา* ที่เนื่องอยู่กับ *เหตุผล*. ถ้าจะมี*สติปัญญา* มันก็กลายเป็น*สติปัญญา* อย่างอื่น คือ*สติปัญญา* ที่จะไม่ต้องใช้*เหตุผล* นั้นเอง. เราจะรู้จัก*ไสยศาสตร์* ก็ต่อเมื่อมองดูในลักษณะเป็นเรื่องในอดีต หรือเป็น*โบราณคดี*; ศึกษาในแง่ของ*โบราณคดี* ก็จะรู้จักสิ่งที่เรียกว่า “*ไสยศาสตร์*” ได้กว้างขวางขึ้น.

เราอาจจะพูดได้เลยว่า *ไสยศาสตร์* เป็นของ*ดีเลิศ* ที่ที่สุด ในสมัยที่ยังไม่มีการศึกษา, สมัยที่ยังไม่มีการศึกษานั้น *ไสยศาสตร์* เป็นของ*ดีเลิศ* กว่าสิ่งใด คือเป็นวิชาความรู้เท่าที่มีสมัยนั้น ที่ยังไม่มีการศึกษา ที่ไม่รู้จักใช้*เหตุผล*; เพราะฉะนั้นสิ่งนี้ก็ต่อ*ดีเลิศ*. นี่ ผมสันนิษฐานเอาเอง ว่าคำว่า “*ไสยศาสตร์*” นี้มีความหมายตามตัวหนังสือของมันอย่างนี้; นักอักษรศาสตร์ส่วนมากก็ไม่รู้ ว่าคำว่า “*ไสยศาสตร์*” นี้มันเป็นอะไรกันแน่ หรือโดยตัวหนังสือมันจะเป็นอย่างไร; มันเลยถือเอาความหมาย หรือจับความหมายของคำว่า*ไสยศาสตร์* ได้ยาก. แต่ถ้าเราจะเขียนกันอย่าง *ไสย* แล้ว คำๆ นั้นมันแปลว่า *ดี* หรือ *ดีกว่า*. ถ้าสมมติว่าเป็นภาษาบาลี ผมก็เลยสันนิษฐานเอาว่า คำๆ นี้เหมาะที่สุดแล้ว; มันก็แปลว่า *ดีกว่า* คือมันดีกว่าสิ่งใดๆ ในยุคนั้น ซึ่งไม่มีการศึกษา หรือไม่มีการใช้*เหตุผล* ไม่มี*สติปัญญา*,

คำว่า “*ดีกว่า*” นี้ มันดีกว่าได้ทั้ง ๒ ทาง คือทางส่วนตัวบุคคล มันดีกว่า เพราะมันระบับความฉลาดได้. ความฉลาดกลัว มันเป็นปัญหาอย่างยิ่งของมนุษย์; แล้วเมื่อมันกำจัดความฉลาดไปได้ มันก็รู้สึกว่าเป็นของ*ดี*. แล้วมันยังดีสำหรับสังคม คือมันเป็นเครื่องมือสำหรับการปกครองบุคคลในยุคนั้น ในยุคที่ไม่มีการศึกษา ไม่มีการใช้*เหตุผล*; หรือแม้ในยุคนั้น ในหมู่คนที่งมงาย เหมือนกับไร้การศึกษา หรือไร้*เหตุผล*. แม้ในยุควิทยาศาสตร์ยุคนี้ ปัจจุบันนี้

มันก็ยังมียคนประเภททิ้งมงาย ไร้เหตุผล; การศึกษาไม่เป็นการศึกษาสำหรับคนเหล่านี้, เขาศึกษาไปในทางอื่น ไม่ได้ศึกษาไปในทางที่จะหางมงาย ก็มีอยู่เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น สิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” นั้นมีได้ในโลกสมัยวิทยาศาสตร์ แล้วก็ถือกันอย่างมงาย; เพราะว่ามันเป็นเครื่องขจัดความกลัวได้.

วิทยาศาสตร์สมัยปัจจุบันเป็นเพียงเรื่องทางวัตถุ เจริญทางเทคโนโลยีทุกแขนง แต่ไม่เป็นไปในทางจิตหรือวิญญาณ; เพราะฉะนั้นความกลัวจะยังเหลืออยู่ และมีมากในยุคแห่งบุคคลผู้ทะลวงทางเหนือหน้. ด้วยเหตุนี้ไสยศาสตร์จึงยังมีที่อาศัยในโลกปัจจุบันนี้ และจะกล่าวได้ว่า มันก็จำเป็นเหมือนกันสำหรับโลกปัจจุบันนี้ ที่มีสิ่งเหล่านี้มาช่วยระงับความกลัวและความขลาดอย่างมงาย.

ความกลัวนั้นเกิดมาจากความอยาก นี้พระพุทธรักษาจิตมีอยู่อย่างนี้ที่เรากลัวอะไร กระทั่งกลัวตาย กลัวผี นั้นมันเกิดมาจากความอยาก คือเราอยากสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่; อยากได้สิ่งนั้น ไม่อยากจากไปจากสิ่งนั้น เพราะฉะนั้นมันจึงมีความกลัว. สมัยนี้มันก็ยังมีความกลัวมาก เพราะมันมีความอยากมาก; และสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ก็มีเนื้อที่ สำหรับจะอาศัยอยู่ในโลกปัจจุบันนี้อยู่แน่นอน. แม้จะไปศึกษาจนให้มีปริญญาว่าเป็นทางก็เป็นเรื่องทางวัตถุ มันก็เลยไม่กำจัดความกลัว ซึ่งเป็นเรื่องทางวิญญาณ.

ทีนี้ถ้าจะพูดกันอย่างยุติธรรมแล้ว เรื่องไสยศาสตร์นั้นมันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณ ในยุคที่มันยังไม่มีแสงสว่างไสวทางวิญญาณมากพอ. ข้อสำคัญที่สุดที่มันเป็นปัญหา ที่มันเป็นประยุกต์ก็คือว่า มันเป็นการยาก ที่จะแยกเรื่องของไสยศาสตร์ออกจากขรรษา. คุณต้องรู้ความหมายที่สำคัญของขรรษา; ก็ว่าขรรษามีเรื่องมาก; เมื่อมีเรื่องมากมันก็ทำให้เวียนหัว; เมื่อเวียนหัว

มันก็มีทางที่จะมง่ายได้ง่าย. มรวาสที่มีการศึกษาไม่พอ หรืออะไรไม่พอนี้ มีเรื่องยุ่งเวียนหัว จนไม่รู้ว่าจะแก้ไขมันอย่างไร; ก็เลยไปแก้ด้วยวิธีทางไสยศาสตร์; มันก็เลยแยกออกจากกันยากกับชีวิตของมรวาส.

นี่เราก็ควรดูให้ถี่ ๆ ที่มันเกี่ยวกันอยู่ แม้กับมรวาสสมัยนี้. นี่คือลักษณะหรือความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” โดยตัวหนังสือก็ตาม โดยเนื้อความก็ตาม โดยพฤติกรรมมันเป็นอยู่จริงในชีวิตของมรวาสก็ตาม.

ที่นี้คู่กันต่อไปในลักษณะที่เป็นหลักวิชา ว่าการถือไสยศาสตร์นี้ มันก็ควรจะเรียกว่า เป็นสถาบันอันหนึ่ง คือรู้จักกันดี และยอมรับกันว่าเป็นอย่างไร และมีการปฏิบัติกันอย่างไรที่เรียกว่า ยิ่งกว่าเป็นล่ำเป็นสัน ที่มันอยู่ในเนื้อในตัว. เพราะฉะนั้นสถาบันของไสยศาสตร์นี้ก็คือ การที่ถูกลงโทษ หรืออุปโลกน์ให้ เป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์. สถาบันไสยศาสตร์มันก็เรียกร้องเอาสิทธิที่ว่า ต้องเป็นสิ่งที่ไม่ต้องพิสูจน์; เพราะฉะนั้นอย่ามาพิสูจน์; แล้วก็เลยเรียกร้องเอามากถึงกับว่า ไม่ยอมให้มนุษย์พิสูจน์; แล้วขอให้อยกเป็นเรื่องของสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้ เป็นเรื่องของพระเจ้า ของเทวดา ของผี บิศาจ ของอะไรก็สุดแท้; ให้เรียกว่ามันเป็นเรื่องของสิ่งหรือผู้ที่พิสูจน์ไม่ได้ก็แล้วกัน. อย่างนี้มันจึงจะเป็นไสยศาสตร์. แต่ในที่สุดมันก็พุ่งแสงไปยังเรื่องผีสังเทวดา หรือสิ่งที่อธิบายไม่ได้, เช่นฤทธิ์เดชของดวงดาว อะไรของสิ่งต่าง ๆ ที่เชื่อกันว่ามันอยู่นอกเหนืออำนาจของมนุษย์.

ต่อไปเราก็ดูเรื่องที่มีมันเกี่ยวกับไสยศาสตร์ ตั้งแต่ต้นมาแต่ว่ามีสิ่งที่เรารู้จักไม่ได้ มองไม่เห็นตัว, หรือว่าลึกลับเกินกว่าที่เราจะมองเห็น จะรู้จักมันได้; ก็มีผีสัง เทวดา หรืออะไรเหล่านี้ที่มนุษย์กลัว ด้วยเหมือนกัน. จนกระทั่งดวงดาว หรืออะไรก็ตาม ที่มันเป็นต้นตอของฤกษ์ยาม หรือลางต่าง ๆ จนกระทั่ง

มาอยู่ในรูปของพิธีรีตองอย่างนั้นอย่างนี้, จนกระทั่งมาอยู่ในรูปของวัตถุล้วน ๆ เช่นวัตถุที่ใช้เป็นเครื่องรางแขวนคอ หรือทำอย่างอื่น. นี่คือปรากฏการณ์สุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ซึ่งมุ่งหมายกันแต่เพียงจะให้ระดับความกลัว เกิดความสบายใจ. ไสยศาสตร์นี้มันมีผลดี ไม่ใช่ที่ไม่มีผลดี; มันมีผลดีตรงที่ทำให้สบายใจได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น เขาจึงเรียกกันตามความพอใจของเขาว่า “ไสยศาสตร์” คือศาสตร์ที่มีความดี หรือดีกว่าศาสตร์หลาย ๆ อย่าง. นี่ความหมายหรือความจริงอาจจะเป็นอย่างอื่นอีกก็ได้ แต่เดี๋ยวนี้เราพูดในลักษณะที่จะเข้าใจได้ หรือมองเห็นง่าย หรือมีประโยชน์ในการที่จะเข้าใจสิ่ง ๆ นี้ ว่ามันทำให้คนฉลาดคนเขลาสบายใจได้.

คนที่ตะกละเนื้อหนังสมัยนี้ ก็ยังเป็นคนฉลาด คนเขลา อยู่นั่นเอง; แล้วก็พลอยสบายใจได้เพราะไสยศาสตร์. เรื่องความฉลาด ความเขลา นี้มันเป็นไปมากเข้า ๆ แล้วมันก็เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นตามมาอีก. ผมพูดว่า คนเดี๋ยวนี้ทั้งฉลาดทั้งเขลา ยิ่งกว่าคนป่าเถื่อนสมัยโบราณ. ขอให้มองให้ถี่ ๆ อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า “ความกลัวมาจากความอยาก”. เมื่อคนสมัยนี้อยากอะไรมากกว่าคนสมัยโบราณ. ฉะนั้น ความเขลาของคนสมัยนี้มันก็ต้องมีมากกว่าความฉลาดความฉลาดของคนสมัยโบราณ. ดังนั้น มันจึงเปิดโอกาสให้ไสยศาสตร์เพิ่มมากขึ้น หรือเปลี่ยนรูปไปในลักษณะที่จะเหมาะสมแก่คนสมัยนี้.

คนเดี๋ยวนี้มีความฉลาดและเขลามากขึ้น ในทางหนึ่ง ก็เลยเป็นช่องทางทำให้เกิดความปนเป สับสน จนกระทั่ง สิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” นี้มันครอบคลุมเข้ามามีอำนาจเหนือพระเจ้าเหนือบุญกุศลเหนือศาสนา หรือศาสนพิธี. มองดูให้ถี่จะเห็นว่า เพราะความฉลาด และความเขลาของมนุษย์ที่มีมากขึ้น เกินไปนี้แหละ มันทำให้สิ่งที่ไม่ใช่ไสยศาสตร์ถูกครอบงำโดยไสยศาสตร์มากขึ้น

จนมีคนถือพระเจ้าอย่างถือผีถือสาไป ; ก็มีบางคนไม่ใช่ทุกคน ที่เป็นพุทธบริษัท มีการถือพระพุทธรูปเจ้าอย่างเทวดา ผีสาธิต อ้อนวอนอย่างนั้นอย่างนี้. ในกรุงเทพฯ ก็มีเอาไขกับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปบางองค์ อย่างนี้เป็นต้น. นี่คือไสยศาสตร์ ที่มีมานานจนครอบคลุมศาสนา, แล้วพุทธศาสนาก็ถูกครอบคลุมอย่างนี้.

ไสยศาสตร์ ยังครอบงำไปถึงบุญกุศล ; แทนที่จะเป็นเรื่องของกรรม ก็ถือว่าบุญกุศลเป็นเครื่องราง เป็นอะไรไป ในลักษณะที่จะช่วยป้องกันความหวาดกลัวภัย เป็นเครื่องอุ่นใจ. นี่เป็นความหมายที่เอียงไปทางไสยศาสตร์. ที่นี้ศาสนพิธีต่าง ๆ ก็เลยกลายเป็นไสยศาสตร์ไปโดยไม่รู้ตัว ทั้งที่เป็นพิธีในทางศาสนา แม้ของพุทธศาสนา ก็เอาไสยศาสตร์ไปผสมปนเปลงไป จนบางที่มากกว่า ศาสนาเองเสียอีก. เพราะฉะนั้น จึงมีภิกษุสงฆ์เป็นเจ้าหน้าที่อ่านโองการเชิญเทวดา ซึ่งผมก็เคยผ่านมาแล้วตามหน้าที่ราชการ. นี่คือการแผ่กระจายของสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ซึ่งมีอำนาจในบางคราวมากขึ้น เพราะความขาดความเขลาที่มันมากขึ้น, จนเราทำยุ่ง สับสนพัวพันกัน แยกไม่ออก.

นี่เรียกว่าเมื่อขาดและเขลาหนักเข้า ไสยศาสตร์ก็ครอบงำ แม้แต่สิ่งที่เคยเป็นแสงสว่าง หรือเป็นการศึกษา หรือเป็นความถูกต้องตามเหตุผล. เช่นเรื่องกรรมนี่ถือว่าเป็นเรื่องความถูกต้องตามเหตุผล หรือมีเหตุผล ; แต่พอขาดและกลัวมากเข้า ก็ถือลัทธิกรรมนี่เป็นไสยศาสตร์ไปเลย, เป็นของลึกลับอะไรอันหนึ่ง กลายเป็นการอ้อนวอน เป็นตัวกรรมไปเสีย. เราคุยกันต่อไปก็จะได้เห็นว่า มันกำลังจะเปลี่ยนแปลงไปตามความขาด และความเขลาของมนุษย์.

พระพุทธรูป หรือพุทธบริษัทของพระองค์นั้น หมายความว่า ไม่มี ความขาดและความเขลา. เพราะว่าคำว่าพุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

จำคำว่า “พุทธะ” ไว้ ที่สวดกันอยู่เป็นประจำวันนั้น. คำว่า พุทธะ แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน; ความฉลาด ความกล้า ความเขลา ไม่มีเนื้อที่ในจิตใจของ คนชนิดนี้. เคียงกับพุทธบริษัทที่เป็นพุทธบริษัทแต่ทะเบียน หรืออะไรทำนองนี้ มีมากเข้าๆ เข้าไปถือพุทธศาสนาก็ด้วยความมกมาย หรือความกลัว หรือห่อ ตามๆ กันไป; ไม่ได้มีปัญญาเห็นธรรมะเป็นธรรมจักขุเสียก่อน แล้วจึงถือ พุทธศาสนา เหมือนนยุคแรกๆ. เพราะฉะนั้นพุทธบริษัททั้งกล่าวคือคนธรรมคา ชนิดนี้ ที่มีความฉลาด ความกล้าชนิดนี้ เข้าไปเกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ก็ด้วยความมุ่งหมายอย่างเดียวกับที่เขาเคยมุ่งหมายทางไสยศาสตร์; เพียงเพื่อขจัด ความกลัว เพื่อความอุ่นใจ. มันคืออยู่น้อยหนึ่ง ที่ว่าหากไปเกี่ยวข้องกับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ที่ถูกต้อง มันก็ดีขึ้นตามลำดับ; แล้วก็จะละความฉลาด ความเขลา นั้นได้ พ้นจากภาวะของไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์ หรือเป็นอะไร ทำนองนี้ไปได้ในที่สุด.

ดูต่อไป ว่ามันแยกจากกันที่ตรงไหน? ก็คือว่า ไสยศาสตร์ก็อาศัย ความเชื่อ; พุทธศาสตร์ก็อาศัยความรู้ หรือสติปัญญา ซึ่งอาจจะพบกัน ในระหว่างกลาง คือเจือกันทั้งสองอย่าง; แล้วก็มีปัญหาเกิดขึ้นว่า อะไรจะนำ อะไร? ถ้าความเชื่อ หรือศรัทธายังนำปัญญาอยู่ ปัญญามีกำลังน้อยกว่า มัน ก็เป็นไสยศาสตร์ หรือยังเป็นไสยศาสตร์. ถ้าปัญญา มีกำลังมากกว่า มันนำ ความเชื่อ ก็พ้นจากความเป็นไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์อะไรไปได้ในที่สุด. เพราะฉะนั้นคุณจงดูความรู้สึกในชีวิตจิตใจของตนเอง ว่าความเชื่อ นำปัญญา หรือว่าปัญญา นำความเชื่อ. ต่อเมื่อปัญญา นำความเชื่อ เราจึงจะเป็น พุทธบริษัท; ถ้าความเชื่อ ยังนำปัญญาอยู่แล้ว เราก็เป็นสมาชิกของไสยศาสตร์ ไปตามเดิม. มันก็เปรียบเทียบได้ง่ายๆว่า เป็นระบบยาแอสไพริน คือยาในระบบ ที่ระงับความปวดชั่วคราว คือความเชื่อ.

เมื่อไสยศาสตร์อยู่ในลักษณะระงับความปวดช้ำครวเหมือนยาแอสไพริน ผมเลยเรียกว่า “ระบบยาแอสไพริน” ; มันก็ดีกว่าไมกิน ที่จะได้ระงับความปวดไปเสียชั่วคราว แล้วค่อยไปหามูลเหตุ ไปเอ็กซ์เรย์รักษาอะไร ทำให้หายขาดไปโดยสิ้นเชิง. พระพุทธเจ้าท่านก็ไม่ได้ตำหนิไสยศาสตร์ ในฐานะเป็นของที่ไร้ประโยชน์โดยสิ้นเชิง; ดังบท *พหุ เว สรณิ ยนฺติ* ฯลฯ ที่เราสวดกันอยู่ทุก ๆ วัน ในบทเขมาเขมสรณที่ปึกคถานนั้น. ว่าพวกที่ถือ คั้นไม้ ภูเขา วัตถุศักดิ์สิทธิ์ ยาศักดิ์สิทธิ์ สัตว์ศักดิ์สิทธิ์ อะไรศักดิ์สิทธิ์ เหล่านั้น ก็มีอยู่มากในโลกนี้; *พหุ* – คือมีอยู่มากในโลกนี้; แต่ว่า “*เนติ โข สรณิ เขมิ*” – นั้นไม่ใช่สรณะอันเกษม. ที่ว่าไม่ใช่สรณะอันเกษม ไม่ใช่สรณะอันอุคมนั้นก็ไม่ใช่ว่า ไม่ใช่สรณะเสียเลย; แต่เป็นสรณะที่ไม่เกษมไม่อุคม มันเพียงบรรเทาความขลาด ความกลัว ของคนได้บ้างเท่านั้น.

ต่อเมื่อใดมีความรู้แจ้งในเรื่องความทุกข์, เรื่องเหตุให้เกิดทุกข์, เรื่องความดับทุกข์, เรื่องหนทางให้ถึงความดับทุกข์, คืออริยสัจสี่ นั้นแหละจึงจะเป็น *เอตํ โข สรณิ เขมิ, เอตํ สรณมุตฺตมํ*. เพราะฉะนั้นในธรรมะจริง ๆ นั้นเป็นเหมือนกับยา ที่แก้โรคโดยเด็ดขาด, หรือเป็นการผ่าตัด รื้อรังโรคออกไปเสียได้. ก็เลยมีสรณะขึ้นมา ๒ ชนิด คือสรณะชั่วคราว ไม่เกษม ไม่อุคม กับสรณะที่เที่ยงแท้ถาวรแท้จริง ที่เกษมและอุคม. เพราะฉะนั้นไสยศาสตร์ก็ยังมีเนื้อที่ที่อาศัยอยู่ในพวกสรณะที่ชั่วคราว คือไม่เกษม หรือไม่อุคม.

นี่เราก็มองเห็นชัด ในความแตกต่างระหว่างของ ๒ สิ่งนี้ ว่า ไสยศาสตร์ต้องมีรากฐานอยู่บนความเชื่อ หรือเอาความเชื่อมาก่อนปัญญา, หรือว่าไม่มีปัญญาเสียเลยก็ตามใจ. ถ้าเป็นพุทธศาสตร์ก็เอาปัญญามาก่อนความเชื่อ; แล้วความเชื่อก็ถูกทำให้เชื่อที่ถูกต้อง คือมีเหตุผลเป็นปัญญาไป.

สำหรับเรื่องของไสยศาสตร์ที่อาศัยรากฐานคือความเชื่อ มันก็ต้องทำไปตามความเชื่อ; เพราะฉะนั้นจึงมีรูปร่างอยู่ ๒ รูป กล่าวคือรูปร่างของการปฏิบัติในทางไสยศาสตร์มีอยู่ ๒ รูป ก็คือ อ้อนวอน กับปฏิบัติไปตามความเชื่อ. อ้อนวอนตามความเชื่อ, แล้วก็กระทำลงไปตามความเชื่อ. *อ้อนวอนตามความเชื่อ* นั้นไม่มีการกระทำอะไร มากไปกว่าอ้อนวอน; ส่วน *ปฏิบัติ หรือการกระทำตามความเชื่อ* นั้น ทำลงไปจริงๆ อย่างนั้นอย่างนี้ ตามที่เขายัญญูทำได้ อย่างไร แล้วเราก็ไม่พิสูจน์ เราก็ทำไปตามบทบัญญัตินั้นๆ ก็กลายเป็นพิธีรีตองไป.

ยกตัวอย่าง ไสยศาสตร์ในเรื่อง เสกน้ำล้างหน้า กระทั่งมาถึงสิ่งที่เป็นวิทยาศาสตร์โดยไม่รู้สีกตัวว่า ต้องหันหน้าทางนั้น ต้องหันหน้าทางนี้, เวลาเข้าทำอย่างนั้น เวลาเย็นทำอย่างนี้; จนกระทั่งผมก็ถือไสยศาสตร์อย่างยิ่งอยู่บางอย่าง. ที่เรียกว่าผมถือไสยศาสตร์ก็หมายความว่า ทำตรงตามที่เขายัญญูติไว้ว่า อย่างนั้นๆ ตามแบบของไสยศาสตร์. เช่นอาบน้ำตอนเช้า ต้องรดที่ศีรษะก่อน, อาบน้ำตอนกลางวัน เทียง ต้องรดที่หน้าอกก่อน, อาบน้ำตอนค่ำต้องรดที่เท้าก่อน. นี่บู๊ยา ตายาย ก็พูดมาอย่างนี้ ในลักษณะที่เป็นไสยศาสตร์ไม่อธิบาย และห้ามพิสูจน์; แต่แล้วเมื่อปฏิบัติเข้าจริงมันเป็นวิทยาศาสตร์. เมื่อทำถูกต้องตามเวลาทั้งสามอย่างนั้น มันป้องกันการเป็นหวัด หรือได้ผลดีในการที่จะไม่ให้เป็นหวัด เป็นต้น. ถ้าผมอาบน้ำค่ำๆ จะรดที่เท้าจนโชกก่อน, ถ้าไปรดหัวก่อนแล้วเกิดเรื่อง.

คนโบราณเขาว่า *เข้าๆ สิริอยู่ที่บนหัว, เทียงๆ กลางวัน สิริอยู่ที่หน้าอก, ค่ำๆ สิริอยู่ที่เท้า* อย่างนี้ห้ามอธิบาย ห้ามพิสูจน์ แต่แล้วมันกลายเป็นวิทยาศาสตร์. อย่างนี้ไม่ใช่ไสยศาสตร์โดยตรง แต่เป็นไสยศาสตร์

ของคนที่เขาฉลาด มีปัญญา, แล้วเขาฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้, คือเขาฝากวิชาความรู้ หรือพุทธศาสตร์ฝากไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้. หรือว่าคนบ้าอาจจะพบโดยบังเอิญ ไม่มีเหตุผลมากทางหลักวิชา แต่เขาเผชิญพบมันอย่างนี้แล้วปฏิบัติตาม ๆ กันมา แล้วบังเอิญได้ไว้ในฐานะเป็นไสยศาสตร์ ก็ได้เหมือนกัน. แต่รวมความแล้ว เนื้อแท้ของมันเป็นวิทยาศาสตร์, แต่หน้าตาของมันเป็นไสยศาสตร์. ผมก็ถือไสยศาสตร์มาจนทุกวันนี้ กระทั่งเดี๋ยวนี้ เมื่ออาบน้ำโดยเฉพาะ; ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่ารวมถึงอย่างอื่น.

นี้เรารู้ว่ามันเป็นอะไร เราจะปฏิบัติตามในฐานะเป็นวิทยาศาสตร์; แต่เพราะไสยศาสตร์เขาผูกไว้ก่อนอย่างนั้น เราก็เลยยอมรับเสียดีกว่า ว่าเราก็ถือไสยศาสตร์. อย่างนี้เรียกว่ามีการปฏิบัติด้วย ไม่ใช่อ่อนวอนเฉย ๆ. เมื่อไปนั่งยกมือไหว้ฟ้า อ่อนวอนเฉย ๆ ะไรนั้น เป็นเรื่องอ่อนวอนเฉย ๆ; ถ้ามีการปฏิบัติด้วย คือเขาบังเอิญได้ไว้ให้ทำอย่างไร ก็ปฏิบัติด้วย มันก็เป็นการปฏิบัติ.

เพราะฉะนั้น อย่าลืมนะว่าไสยศาสตร์ที่มีมาตั้งแต่โบราณ กระทั่งปัจจุบันนี้ มันก็มีทั้ง ๒ แบบ คือ อ่อนวอนเฉย ๆ กับมีการปฏิบัติด้วย. ที่นี้อ่อนวอนเฉย ๆ นั้น ก็เป็นเครื่องช่วยให้หายความกลัวได้, มันก็มีประโยชน์เท่านั้น. ส่วนการปฏิบัติด้วยนั้น ไม่ใช่เพียงให้หายความกลัว แต่ได้รับผลทางวัตถุ ทางร่างกายด้วย; อย่างที่ผมพูดถึงเรื่อง อาบน้ำ อย่างนี้เป็นต้น.

ที่นี้เราก็มองดูให้ดีๆ ถ้าไสยศาสตร์ชนิดที่มีการปฏิบัติด้วย มันมีวิทยาศาสตร์อยู่ในนั้น; เพราะฉะนั้นมันจึงช่วยรักษาความหมาย หรือความศักดิ์สิทธิ์ของไสยศาสตร์ไว้ได้ แม้อย่างมงงาย. เช่นคุณไม่มีความรู้เรื่องนี้ แต่คุณเชื่อเรื่องศรี เรื่องสิริ ว่า เข้ายู่ที่บนหัว กลางวันอยู่ที่หน้าอก เย็นอยู่ที่เท้า, ทำไปแม้อย่างมงงาย มันก็ได้ผลจากการกระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. ไสยศาสตร์

ก็เลยมีเนื้อที่ อาศัยอยู่ในโลกมาได้ เป็นคู่แข่งกันมาเรื่อยไป, ก็เลยให้ชื่อใหม่อีกชื่อหนึ่งว่า “ไสยศาสตร์ที่เป็นวิทยาศาสตร์”.

เราต้องศึกษาโบราณคดีของมนุษย์ เกี่ยวกับเรื่องความเป็นมาของวัฒนธรรมสายนี้. ในสมัยที่มนุษย์ในโลกยังไม่มีการศึกษาอย่างสมัยนี้ เขาค้นคว้าไปตามความงมงายนั้น เขาก็พบอะไรมา แต่ไม่พบเหตุผล, เขาพบผลของมันไม่ต้องพบทั้งเหตุและผล; คือไม่พบ *reason, reasoning* แต่พบ *result* เป็นผล; เช่นว่าทำอย่างนี้แล้วก็สบายดี ก็เลยบัญญัติขึ้นว่า เป็นของศักดิ์สิทธิ์, เป็นของหมู่คณะที่จะต้องถือ. การปฏิบัติชนิดนี้ไม่เนื่องด้วยการใช้เหตุผล เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นความขลังความศักดิ์สิทธิ์; ให้ใช้ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์นี้เป็น *motive* เป็นสิ่งที่บังคับให้คนต้องทำตาม เรียกกันว่า “ตามู”. ตามู คือว่าสิ่งที่บัญญัติไว้ อย่างที่ไม่ยอมให้มีการพิสูจน์; ตั้งต้นขึ้นสำหรับคนป่าสมัยโน้น. เขาบัญญัติว่า อย่างนี้เป็นตามูละก็ ทำไม่ได้อย่างเด็ดขาด; อย่างนี้ไม่เป็นตามูละก็ ทำได้. เป็นภาษาอะไรก็ไม่ทราบ เทียบกันก็ยังใช้อยู่ในวิชาวัฒนธรรม หรือการศาสนา.

มนุษย์สมัยนั้นเริ่มรู้จักว่าอะไรเป็นโทษ อะไรเป็นคุณขึ้นมาบ้างแล้ว; เช่นคนแก่พบว่าอันนี้กินเข้าไปไม่ได้ แทนที่จะบัญญัติว่ากินไม่ได้ด้วยเหตุผลก็บัญญัติว่าเป็นตามู. คนมีกรรมก็กินสิ่งนี้ไม่ได้ นี่เป็นตามู; . คนมีกรรมก็ไม่กล้ากิน ไม่กล้าแตะต้อง. ที่นี้กับบัญญัติมากขึ้น ๆ ตีขึ้น ๆ ก็เป็นตามูที่เป็นระบบครบถ้วน. มนุษย์มีการตั้งต้นอย่างไร ก็มีตามูเป็นไปจนตลอดสาย นับแต่คนตั้งต้นตั้งแต่มารดามีกรรม แล้วมีข้อปฏิบัติอย่างไรบ้างที่มารดาจะต้องปฏิบัติ นั้นเรียกว่าเป็น ตามู; สิ่งที่ทำไม่ได้นั้นเรียกว่า ตามู. กระทั่งมีโลหิตระดูก่อนการมีกรรมนั้น ก็จะต้องมีการปฏิบัติ เกี่ยวกับการมีโลหิตระดูนั้นตามแบบที่ไม่ต้อง

อธิบายด้วยเหตุผล เรียกว่า ตาบุญ. อย่างนี้ผู้หญิงก็ปฏิบัติมา จนมีกรรมรจ์ จนลอลตุลุก จนกระทั่งเลี้ยงลูกจนโต ก็มีตาบุญเป็นระยะ ๆ มา. ให้ถือศักร์ศีลศักร์ ถือขลังเลย ไม่อธิบาย; แย้งไม่ได้ พิสูจน์ไม่ได้ จนกระทั่งเป็นสาวเป็นหนุ่ม มีตาบุญอย่างไร ก็ปฏิบัติเคร่งครัด; เพราะฉะนั้น จึงมีศีลธรรมจรรยาเรื่องเพศดีกว่าคนสมัยนี้ ที่ทะเลาะกามารมณ์ในยุคปัจจุบัน. กระทั่งเป็นคนเฒ่าคนแก่ กระทั่งตายเข้าโลง ผังศพอย่างไร ก็เป็นตาบุญหมด; เขาทำด้วยความเชื่อ ๑๐๐ เปอร์เซ็นต์; และความเชื่อนี้มันก็ทำให้ปฏิบัติเคร่งครัดกว่าคนสมัยนี้ ซึ่งไม่อาศัยความเชื่อ, อาศัยเหตุผลของเนื้อหนังเป็นหลัก. เพราะฉะนั้นอย่าได้เข้าใจว่า คนบ้าสมัยโน้นนั้น เขาเลย ไม่มีความเป็นผู้ดี; ที่จริงเขามีความเป็นผู้ดียิ่งกว่ามนุษย์สมัยปัจจุบัน สมัยอารยธรรมใหม่ ที่เราพูดกันมาแล้วว่า เต็มไปด้วยความมีจิตทราวม.

เมื่อไสยศาสตร์ได้ตั้งต้นขึ้นมาในลักษณะอย่างที่เป็นตาบุญแบบนี้ มันก็เป็นเครื่องประดับประดาของมนุษย์ให้รอดชีวิตอยู่ได้, แล้วเจริญขึ้นมา จนเกิดลูกหลานคือพวกเรานี้. ที่นี้เราก็แหกคอกออกไป เป็นเรื่องทางวัตถุ ทางเนื้อหนังมากขึ้น ความเป็นไสยศาสตร์ส่วนที่มีประโยชน์มันก็สูญหายไป; พอมาเจาะเข้ากับเวลา ความฉลาด ความกลัว สมัยใหม่ที่มีมากขึ้น มนุษย์สมัยนี้ก็ไปมีไสยศาสตร์แบบอื่นโดยไม่รู้สึกตัวได้อีก.

พวกนักวิทยาศาสตร์ที่ไปเรียนเมืองนอก ก็ยังถือฤกษ์ถือยาม ถือนั่น ถือนี่อะไร ไปรคาน้ำน้ดอะไรอยู่นั้น มันช่วยไม่ได้. แม้ว่าไปเรียนวิทยาศาสตร์มาจากเมืองนอก ปริญญายาวเป็นหาง เขียนกันไม่ไหว ก็ยังไปรคาน้ำน้ด; เพราะมีความฉลาด และความฉลาด ในส่วนอีกส่วนหนึ่งมาก. แต่แล้วคุณเอาเถอะว่า ไสยศาสตร์อย่างยุคตาบุญนี้แหละ คือวิทยาศาสตร์ที่ไม่เบียดเบียน ที่ไม่อาศัยการใช้เหตุผล หรือเบียดเบียนด้วยการพิสูจน์. แต่ที่ต้องจัดเป็นไสยศาสตร์

ก็เพราะว่าทำไปโดยไม่มีการพิสูจน์ ทำไปด้วยความกลัว, ทำไปด้วยความขลาด
 คั่นไปอย่างนั้นเอง จนพบพิธีรีตอง ธรรมเนียมอะไรขึ้นมาอย่างนี้ มันก็เป็น
 ไสยศาสตร์. แล้วต่อมามันก็แยกทางกันเดิน : ส่วนที่วิวัฒนาการมาทางแนว
 เหตุผล อย่างนี้ก็มี, วิวัฒนาการไปทางหลังทางศักดิ์สิทธิ์ทางมโนมยยิ่งขึ้นไป
 ยิ่งขึ้นไป ๆ อย่างนี้ก็มี; นั่นแหละมันเป็นไสยศาสตร์เต็มตัว อาศัยอยู่เหลืออยู่;
 โดยอาศัยคำนิยามเป็นหลักกว้าง ๆ ว่า ไปคิดฟุ้งพาส่งที่เข้าใจไม่ได้ ที่ตัวกลัว
 ที่ตัวหวัง ด้วยความขลาด ด้วยความเขลาเท่านั้น. เมื่อหาสิ่งที่มีความหมายชัดแจ้ง
 ไม่ได้, หรือสิ่งที่มีความชัดแจ้งมันไม่เป็นที่พึงให้แก้ตนได้ ก็หันไปหาสิ่งที่ไม่รู้
 ว่าเป็นอะไร; ก็มีเท่านั้นเอง.

ทางรอด ทางออกก็คือว่า เมื่ออาศัยกำลังความเชื่อ เชื่อมันก็มี
 กำลังจิตแรง เป็นประเภทสมาธิ เป็นมิจจาสมาธิ; มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าฤทธิ์
 หรือปาฏิหาริย์ขึ้นมาได้ ด้วยอำนาจมิจจาสมาธินั้น; แล้วก็ เป็นมิจจาฤทธิ์
 หรือมิจจาปาฏิหาริย์ไป มันก็น่าอัศจรรย์เหมือนกัน; แล้วเมื่อเป็นเรื่องน่า
 อัศจรรย์แล้ว ก็หลอกลำไยได้ คือหาสมาธิที่จะไปนับถือ ไปบูชา เข้าไปเป็น
 สมาธิได้; นี้ก็เลยเป็นสถาบันอันหนึ่ง ซึ่งใหญ่โตเหมือนกัน.

นี่ คุณขอให้อธิบายเรื่องเกี่ยวกับขรรวาส ผมก็บอกอย่างนี้ ว่าระวัง
 ให้ดี ขรรวาสนี้มีส่วนที่พลัดเข้าไปสู่วงของไสยศาสตร์ล้วน ๆ คือความมโนมยได้
 เมื่อไรก็ได้ เท่าไรก็ได้. นี้เราต้องรักษาเกียรติของพุทธบริษัทไว้ ว่าพุทธศาสนา
 นี้ไม่มีทางที่จะเป็นไสยศาสตร์ เพราะเป็นผู้รู้ รู้ตื่น ผู้เบิกบาน เอาบัญญัติมาก่อน.
 ศาสนาอื่นที่มีเชื่อพระเจ้าอะไรนั้นแหละ ระวังให้ดี มันหวุดหวิด เผลอเข้าไป
 ทำพระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปก็ได้. ทั้ง ๆ ที่พุทธศาสนาไม่มีพระเจ้า ไม่มีอาศัย
 ความเชื่อ ก็ยังเผลอเอาไข่มุกกับปลาร้าไปถวายพระพุทธรูปได้. ที่นี้ฝ่ายศาสนา

ที่เชื่อพระเจ้าอะไรอยู่แล้ว ก็มีทางที่จะเป็นไปได้ง่ายกว่า. ผมจึงใช้คำว่า “หุคหุค”. พวกที่ถือศาสนาพระเจ้านี้ หุคหุคที่จะกลายเป็นไสยศาสตร์ ถ้าไม่ระวังให้ดี.

พระพุทธรูปที่สวนโมกข์เก่าของเรา ที่ผมเรียงนั้น เป็นที่บนบานขอลูก; คนที่ไม่มีลูกบนบานเข้าก็สำเร็จ รายสองราย ก็เลยระเบิดลือซากันใหญ่. เมื่อไปขอกันตั้งหลายสิบรายหลายร้อยราย ก็ไม่มีสักรายหนึ่งละหรือ? ที่มันจะผลุดอย่างอื่นแล้วมีลูกขึ้นมาได้ ก็เลยยกให้เป็นอำนาจของพระพุทธรูป. นี่มันเป็นไปได้มากถึงอย่างนี้; ความเชื่อก็เลยเจहनเหไปในทางทำพระพุทธรูปให้กลายเป็นเครื่องมือของไสยศาสตร์ไป.

นี่ เราโชคที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ พบพระพุทธศาสนา ก็ขอให้ถือให้ถูกต้อง ให้ตรง ให้มั่นคงไว้ โดยอาศัยปัญญามาก่อน. ถ้าว่าเราจะช่วยคนโง่คนเขลาคนเขลา เราก็ฝากพุทธศาสนาไว้ในไสยศาสตร์ก็ได้ พุคอะไรไว้ในรูปของไสยศาสตร์ก็ได้; เพราะไม่อย่างนั้นเขาไม่เชื่อ เขาไม่ทำตามโดยเคร่งครัด. เราก็เอาพุทธศาสนาใส่ลงในไสยศาสตร์ ที่ไม่น่าเกลียด ที่พอคุ้ได้ ให้คนเชื่อถือขลังอย่างถือไสยศาสตร์ ก็พอไปกันได้; เพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เป็นระบบยาแอสไพริน อย่างนี้ก็พอได้; ซึ่งเป็นการอนุญาต หรือยอมให้ทำได้เหมือนกัน ถ้าทำไปด้วยสติปัญญามีเหตุผล.

เดี๋ยวนี้มันน่าละอาย หรือน่าอันตราย ที่ว่าเราขลาดและเขลามากเกินไป จนทำพุทธศาสนาให้เป็นไสยศาสตร์, ทำให้ไสยศาสตร์มีโอกาสครอบงำพุทธศาสนา, เราต้องลืมหูลืมตาในข้อนี้ ต้องทำพุทธศาสนาให้ถูกรอบงำไสยศาสตร์ไว้เรื่อย แล้วก็ใช้ไสยศาสตร์นั้นเป็นตัวเครื่องมือ เป็นตัววัตถุ เป็น

ภาษา เป็นรูปร่างภายนอก; แต่เนื้อในของมันเป็นสติปัญญา ทั้งที่ผมนึกตัวอย่าง เรื่องอาบน้ำนี่. ถ้าคุณจะไปบอกแก่เด็ก ๆ ว่า ทำอย่างนี้ซิเป็นสิริมงคลสมบูรณ์ที่สุดเลย เด็ก ๆ ก็อาจจะทำ แล้วมันก็เป็นวิทยาศาสตร์ก็ได้ผลดีที่ไม่เป็นหวัดอะไรทำนองนี้; แล้วก็ เป็นพุทธศาสตร์ ก็เป็นเรื่องของสติปัญญา.

บัดนี้สิ่งที่น่าสังเวชก็คือว่า การถอยหลังเข้าคลองของมนุษย์ในยุคปัจจุบันนี้; เพราะว่าคนไปหลงวัตถุมาก ทำให้มีความอยากมาก; ความอยากมากก็ทำให้มีความขลาด และมีความเขลามาก. ช่วยเอาไปคิดดูให้ดี ๆ ถ้าเราไปเพิ่มความอยากเข้าเท่าไร ความขลาด ความเขลา มันจะมีมากขึ้นเท่านั้น. นี่เทคโนโลยีต่าง ๆ มีมูลมาจากความอยาก, เพื่อความอยาก เพื่อความต้องการ ทั้ง ๆ ที่เป็นเทคโนโลยี เทคโนโลยีสต์ อะไรก็ตาม ก็เลยยังเป็นไสยศาสตร์ โดยไม่รู้ตัวได้; คืออาณาจักรของความกลัวนั้นครอบงำแล้ว ก็เชื่อพระเจ้าอย่างไสยศาสตร์ เชื่ออะไร ๆ อย่างไสยศาสตร์ไปหมด; ฉะนั้นพวกนักวิทยาศาสตร์หรือเทคโนโลยี เขาก็ทำพิธีรีตองทางศาสนา อ้อนวอนพระเจ้า, ในกองทัพก็อ้อนวอนพระเจ้าเป็นไสยศาสตร์ไปหมด เพราะมาจากความขลาด และความเขลา ซึ่งมาจากความอยากอันต้องการมหาศาลอีกทีหนึ่ง. กิจกรรมมันใหญ่ขึ้น จนจะฆ่ากันทั้งโลกนี้; ความขลาด ความเขลามันก็มากขึ้นตามตัว ก็ทำความมั่งมายได้มากขึ้น.

โดยส่วนตัวบุคคล เป็นนักวิทยาศาสตร์ เป็นนักศึกษา อย่างพวกคุณอย่างนี้ จะกลับไปเป็นผู้มั่งมาย อย่างสมัยคาบูน มันก็น่าหวั; แต่แล้วมันเป็นสิ่งที่เป็นไปได้. ถ้าจะป้องกันหรือแก้ได้ ก็ต้องรีบมีปัญญา, รีบมีปัญญาก็คือรีบทำให้ไม่ขัดขวางกัน ให้ประสานกันตามโอกาส ตามความเหมาะสม เกี่ยวกับเวลา บุคคล สถานที่ อะไรเหล่านี้; มันก็จะช่วยแก้ปัญหาทงสังคมไปได้

โดยอาศัยพื้นฐานของมนุษย์ทั้งหลาย ที่มีความฉลาด ความเฉลียว ฟังสิ่งซึ่งไม่เข้าใจ มองไม่เห็นตัวอยู่แล้วเป็นธรรมดา; เรียกว่าเรายอมรับความศักดิ์สิทธิ์ แต่ว่าความศักดิ์สิทธิ์ที่มีรากฐานเป็นสติปัญญา. อย่าเป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นความโง่เขลา เป็นความฉลาด ความเฉลียวเลย. ฆราวาสก็มาได้เพียงเท่านี้.

หลังจากนั้น ฆราวาสที่ต้องการจะเดินทางต่อไป ก็ไม่มีอะไรนอกจากไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. ที่นี้ก็เริ่มตั้งต้นละความอ่อนแอที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์นี้เสีย. คุณไปศึกษาหาอ่านเสีย ผมบรรยายไว้มากมายแล้ว ในเรื่องเกี่ยวกับอัฐฐังกิกมรรค—เดินทางไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. เริ่มต้นก็มีการละสังโยชน์: ในอันดับแรกก็ละ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส; นี่เป็นหลักที่ค้ำที่สุดในพระพุทธศาสนา แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจ ที่จะละจากความเป็นฆราวาสหรือคนธรรมดา ไปสู่ความเป็นพระอรียเจ้า. นี่เป็นเรื่องละความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์เป็นข้อแรกก่อน, เป็นบทเรียนอันแรก เป็นการสอบไล่อันแรกก่อน.

ข้อที่ ๑ สักกายทิฏฐิ เป็นความเขลา ว่ามีตัวกู มีผีสาม มีวิญญาณเกิดไปเกิดมา, จุติ ปฏิสนธิ; คนเดียวกันนั้นแหละ เกิดแล้วเกิดอีก อย่างนี้มันเป็นความเขลา ต้องละก่อน.

ข้อที่ ๒ วิจิกิจฉา คือความลังเลระหว่างไสยศาสตร์กับวิทยาศาสตร์ คือความที่อยู่ในอำนาจเหตุผล กับความที่ไม่อยู่ในอำนาจเหตุผล ซึ่งกำลังค้ำกันอยู่นี้แหละเรียกว่าวิจิกิจฉา. คุณอย่าเพ้อวอกตีว่า คุณเป็นมนุษย์ที่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล; ความไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลมันมีเมื่อไรก็ได้ ในเมื่อมีเชื่อเป็นรกราก ที่ฝังอยู่ในสันดานของมนุษย์ ที่มีความฉลาดความเฉลียว มาแต่เกิมนั้น;

แล้วความที่มี *conflict* กันอยู่ระหว่างสองสิ่งนี้ บางเวลาเรามีเหตุผล บางเวลาเราก็ไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผลเลย, นี่ก็ต้อละ เป็นข้อที่ ๒.

ข้อที่ ๓ สัตว์พัคตปรามาส นี้แหละเป็นไสยศาสตร์โดยตรง คือการประพฤติกะทำไปโดยไม่อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล. ถ้าละสามอย่างนี้ ได้จึงเป็นพระโศกายน, เป็นพระอรียบุคคลในอันดับแรก.

การที่มนุษย์จะวิวัฒนาการทางวิญญาณ ไปในทางสูงนี้ อันแรกที่สุดก็มาปะทะกันเข้ากับเรื่องไสยศาสตร์; ถ้าผ่านด่านนี้ไปไม่ได้ ก็ไม่ต้องหวังที่จะเป็นพระอรียบุคคล หรือว่าอารยธรรมทางวิญญาณในพุทธศาสนา, ไม่ใช่อารยธรรมทางวัตถุแห่งยุคปัจจุบัน; ชื่อเหมือน ๆ กันระวังให้ตี. คำว่า อริยะ กับคำว่า อารยะ นั้นเป็นคำเดียวกัน, ตัวหนังสือเป็นคำคำเดียวกัน เขียนเป็นบาลีเป็นสันสกฤตเท่านั้นเอง. แต่แล้วอารยะแท้จริงนั้น ต้องสูงและถูกต้องทางวิญญาณ ไปเลย; ส่วนอารยะตกต่ำไปสู่ความทรามนั้น คืออารยะทางวัตถุ. ยิ่งกินยิ่งเมา, ยิ่งเมายิ่งเอาใหญ่; มันก็เลยตกไปทางความมีจิตทราม ก็เรียกว่า อารยธรรมแผนปัจจุบันทางวัตถุ. อารยธรรมฝ่ายวิญญาณของพระพุทธเจ้านั้น เป็นอารยธรรมฝ่ายวิญญาณ ก็เลยมามีบทเรียนตรงที่ว่า ต้องปะทะกันกับไสยศาสตร์ แล้วละ หรือทำลายให้ได้ ผ่านไปให้ได้; รวมความแล้วก็คือความไม่มีเหตุผลเพียงพอ. สักกายทิฏฐิตือตัวจิตวิญญาณที่ไม่มีเหตุผล; แล้ววิจิกิจฉามันก็ไม่มีเหตุผล มันกำลังตีกันอยู่ระหว่างเหตุผลกับความโง่งนี้; สัตว์พัคตปรามาสก็คือความไม่มีเหตุผล. ถ้าเราผ่านอันนี้ไปได้ ก็เรียกว่า ละเครื่องกีดกันอันดับแรก เป็นด่านหน้าของความกีดกัน ที่ไม่ให้ไปสู่โลกพระอรียเจ้านั้นได้; เราผ่านไปไม่ได้. นี้ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ในอันดับสุดท้าย ในวาระสุดท้ายว่า เป็นเครื่องกีดกัน ขวางทาง ของการไปสู่โลกของพระอรียเจ้า.

ที่นี้เราเคยอาศัยมันมา เหมือนเรือเหมือนแพ เหมือนยานพาหนะตาม ลำดับมาแล้วแต่หนหลัง ก็ชอบใจมันเถิด; แต่พอมาถึงตอนนี้ ก็ถือว่า ต้อง แยกกันละ; จะไม่แบกเอาเรือแพขึ้นบกไป หรือไปสู่นานพาหนะที่ดีกว่า หรือ ไป หาเรือหาแพอย่างอื่นกันดีกว่า; พอถึงบกจริงๆ ก็ไม่แบกอะไร ไม่แบกเรือแบก แพเอาไปด้วย ฉะนั้น เรือแพอย่างอันดับแรกๆ ตอนต้นๆ คือไสยศาสตร์นี้ ต้องละกันที่ ไปหาเรือแพหรือเรือบินที่มันดีกว่า; ในที่สุดเมื่อไปถึงจุดหมาย ปลายทางแล้ว ก็โยกทิ้งหมดเลย.

เพราะฉะนั้นเราไม่สามารถที่จะพูดว่า อะไรเป็นสิ่งที่ไม่ดีโดยส่วนเดียว; สิ่งที่ไม่ดีนั้น มันหมายความว่า มันไม่เหมาะแก่กาลเทศะ ที่จะเป็นประโยชน์ แก่เราในเวลานั้น. มนุษย์ก็ตั้งต้นมาด้วย ความโง่ ความไม่รู้ เป็นคนป่า หรือ ไม่ถึงกับเป็นคน ยังเป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์. แล้วก็เรื่อยๆ มา จนมีความสูงขึ้นมา มันก็พูดอะไรโดยส่วนเดียวไม่ได้. สิ่งที่ว่าเคยดีสำหรับสมัยนั้น มันไม่ดีสำหรับ สมัยนี้ก็ได้; เพราะฉะนั้นสิ่งที่ที่อยู่เสมอไปก็คือ มันใช่เป็นประโยชน์ได้ ตามเวลา ตามกาละ ตามสถานที่ ตามความเปลี่ยนแปลง, ในที่สุดก็ขึ้น เหนือความดี พ้นไปจากความดี พ้นไปจากความผูกพันของความดี, ก็เป็น พระอริยเจ้าไป เป็นโลกุตระไปได้.

เรื่องดี เรื่องชั่ว นี้จะสับสนปนเปกันอยู่เรื่อย : ที่เคยคิดว่าชั่ว มันก็ยังมีประโยชน์ในข้อที่ว่า ทำให้คนฉลาดขึ้น เพราะความชั่วมันกัดเอาเจ็บๆ คนก็ฉลาดขึ้น. ความดีนั้นทำให้คนหลง หลงไหล สឹมตัว มันก็กัดเอาเจ็บๆ เหมือนกันในอีกลักษณะหนึ่ง. ผลสุดท้ายมันก็เป็นเรื่องที่ชอบกับมนุษย์ทั้งนั้นใน บรรดาเรื่องดี เรื่องชั่วนี้; เราก็เลยหาทางที่อยู่เหนือขึ้นไป พ้นขึ้นไป ขึ้นไป เหนือ เป็นเรื่องของพระอริยเจ้า เป็นเรื่องของมรรค ผล นิพพาน. เพราะฉะนั้น

เรื่องไสยศาสตร์นั้นเป็นเรื่องนิตเคียว ที่จะป้องกันอันตรายนิต ๆ หน่อย ๆ เป็นระบบยาแอสไพรีน; รู้จักมันอย่างนั้นแล้วก็อย่าได้เผลอ หลงเป็นทาส เป็นบ่าวของไสยศาสตร์. จงใช้มันเหมือนระบบยาแอสไพรีน หรือว่าที่มันไม่ควรจะใช้ก็เลิกไปเสียเลย ทั้งมันเสียเลย. แต่อย่าลืมว่า มนุษย์นี้สัมพันธ์กันมากกับไสยศาสตร์ ตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบันนี้ แยกกันไม่ออก.

ขอให้ฆราวาสรู้จักความเป็นฆราวาส ที่เกี่ยวกับไสยศาสตร์ ที่มันจะครอบงำเอา; เพราะฆราวาสอยู่ในวิสัยที่ไสยศาสตร์จะครอบงำเอา เมื่อไรก็ได้เท่าไรก็ได้. นี่เราเป็นฆราวาสพุทธบริษัท เราก็ลืมหู - ลืมตา อย่างผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ขึ้นมาตามลำดับ ๆ ก็เปลื้องสิ่งเหล่านี้ออกไปได้; กลายเป็นผู้พ้นจากความมีคัมภีร์ จากการไปถือศรัทธาอันไม่เกษม อันไม่สูงสุด มาเป็นผู้มีศรัทธาอันเกษมสูงสุด; แล้วก็พ้นจากความเป็นผู้ถือศรัทธา ในที่สุด คือ เป็นโลกุตตระไป.

ที่พูดกันยาวยืกันนี้ ก็เพื่อจะชี้ให้มองเห็นว่า มันคาบเกี่ยวสัมพันธ์กันมาอย่างแยกกันไม่ออก จนกระทั่งบัดนี้. คุณต้องการเป็นฆราวาสที่ดี ก็จงมองดูสิ่งเหล่านี้อย่างถูกต้อง. ผมพูดเรื่องฆราวาสกับไสยศาสตร์ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

นกกางเขน กับเรไร ก็บอกว่า หมาคเวลาสำหรับวันนี้.

มราวาส กับ พุทธศาสตร์.

- ๒๒ -

๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็นเวลาที่จะได้บรรยายต่อจากที่ได้กล่าวค้างไว้. ขอให้ ทบทวนในครั้งที่แล้วว่า ได้พูดกันถึงเรื่อง มราวาสกับ ไสยศาสตร์ ส่วนในครั้งนี้จะได้พูดกันถึง **มราวาส กับ พุทธศาสตร์.**

คำว่า **ไสยศาสตร์** กับคำว่า **พุทธศาสตร์** เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกันอยู่ กับพุทธบริษัท ในฐานะที่ว่า เป็นมนุษย์. สำหรับสิ่งที่เรียกว่า **“ไสยศาสตร์”** นั้น เราได้จำกัดความลงไปแล้วว่า เป็นวิชาของมนุษย์ชนิดที่ไม่เกี่ยวกับการใช้ เหตุผล. การที่จะใช้คำว่า วิชา เรียกสิ่งชนิดที่ไม่เกี่ยวกับการใช้เหตุผล ก็หมายความว่า เป็นความรู้ชนิดที่สอนสืบ ๆ กันมา หรือทำให้ดู แล้วทำตามสืบ ๆ กันมา จะเรียกว่าเป็นวิชาสำหรับดับความทุกข์ชั่วคราวก็ได้; หรือจะเป็นวัฒนธรรม สำหรับมนุษย์ ที่ยังไม่สามารถจะใช้เหตุผล หรือหลักวิชา เกี่ยวกับสิ่งที่ลึกซึ้ง ไปกว่าธรรมชาติก็ได้; เป็นของสืบเนื่องกันมาแต่มนุษย์ในสมัยโบราณซึ่งยังไม่มี

ศึกษา หรือการใช้เหตุผลตามหลักวิชานั้นเอง เราเรียกรวมๆ กันว่า เป็นวิชาไสยศาสตร์^๕อย่างหนึ่ง.

ส่วนในวันนี้ เราจะได้อีกถึง สิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” ซึ่งเป็นของตรงกันข้าม. พุทธะ แปลว่ารู้ ว่าตื่น ว่าเบิกบาน; ดังนั้น มีความหมายอยู่ในตัวแล้วว่า มันเกี่ยวกับหลักวิชา เกี่ยวกับความรู้ประเภทที่มีการศึกษาเพียงพอ มีการใช้เหตุผลที่เพียงพอ.

เมื่อพูดถึงคำว่า “ศาสตร์” อยากจะให้ถือเอาความหมาย ที่ตรงตามตัวหนังสือ. คำว่า สฤถ ในภาษาบาลีก็ตี, ศาสฤตุร ในภาษาสันสกฤตก็ตี มีความหมายที่น่าสนใจอยู่ตรงที่ หมายถึงอาวุธ หรือของมีคม. อารุชณิศที่มีคม เราเรียกว่า ศาสตรา. คำว่า มีคม มันก็หมายความว่า สามารถจะตัด; เพราะฉะนั้นความหมายสำคัญ ก็อยู่ตรงที่เป็นเครื่องตัด หรือทำลายสิ่งที่เราไม่ต้องการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือความทุกข์. คือถ้ากล่าวถึงเหตุก็คือ กิเลสหรือความโง่; ถ้ากล่าวถึงผล ก็คือตัวความทุกข์; นี่เป็นสิ่งที่ต้องตัด.

ไสยศาสตร์ก็ตัดไปตามแบบ ตามประสาของไสยศาสตร์ ซึ่งเป็นผลชั่วคราว หรือชั่วขณะ; อย่างที่เราเรียกว่า “ระบบยาแอสไพรีน”. ส่วนพุทธศาสตร์ มันเหมือนกับระบบที่จะตัดต้นเหตุ; หลังจากที่ยินยาระงับความปวดชั่วคราวแล้วเราก็มีการตรวจสอบ แก้ไข ที่ต้นเหตุ ด้วยความรู้ หรือการกระทำที่จริงยิ่งไปกว่า. คำว่า ศาสตรา มีความหมายเป็นสองอย่างขึ้นมาได้อย่างนี้.

ที่นี้ก็จู่กันถึงความเป็นขรวาสา. ได้กล่าวมาแล้วในครั้งที่แล้วว่า ขรวาสาได้เกี่ยวข้องกันอยู่กับไสยศาสตร์อย่างไร. ในที่นี้ก็จะได้กล่าวถึง

การที่ฆราวาสจะต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสตร์นั้นอย่างไร, โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ฆราวาสที่เป็นพุทธบริษัท.

เราได้พูดกันแล้วว่า ฆราวาสทั่วไป ที่เป็นพุทธบริษัท หรือไม่เป็นพุทธบริษัท ได้เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ อย่างที่ไม่อาจจะแยกกันได้มาแล้วแต่กาลก่อน; แต่บัดนี้มาถึงขั้นที่จะต้องเป็นพุทธบริษัทกันให้ถูกต้อง. เรื่องมันก็กลายเป็นว่า จะต้องเลื่อนชั้นจากความมีอยู่แต่ไสยศาสตร์นั้น ให้มามีพุทธศาสตร์ หรือกลายเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริงขึ้นมา, เรียกว่าเป็นการเลื่อนชั้นตัวเองเสียใหม่ให้ถูกต้อง; แต่แล้ว สิ่งนั้นก็เป็นไปได้ เพราะเหตุที่เห็นได้ง่ายๆว่า มันมีความเคยชินเป็นนิสัย หรือติดอยู่ในนิสัยของบุคคล ที่มีความเขลา และความขลาดมากมาย น้อย่างหนึ่ง. อีกอย่างหนึ่งก็คือ ความรู้หรือการศึกษานั้น มันไม่เพียงพอที่จะแก้ความขลาด และความเขลา; การเปลี่ยนจากไสยศาสตร์ มาเป็นพุทธศาสตร์ มันก็เลยยาก.

ปัญหามันมีอยู่ว่า เราจะ เป็นพุทธบริษัทกันสักเท่าไร ก็จะทำให้ถูกต้องจริงๆยิ่งขึ้นสักเท่าไร? ถ้าต้องการความเป็นพุทธบริษัทที่สมบูรณ์ หลักระยะที่มันก็มีอยู่ว่า จะต้องละไสยศาสตร์โดยสิ้นเชิง. โดยทั่วไปก็ละกันไม่ได้สิ้นเชิง จึงมีอาการอย่างที่เราเรียกกันว่า พุทธ ๖ ปนไสย ๖ นี้อยู่โดยทั่วๆ ไป. จะมองดูในส่วนชั้นนอกๆ ชั้นโลกๆ มันก็พอจะเป็นไปได้, เรียกว่าอย่างมนุษยธรรมคาสามัญ มันก็พอจะเป็นไปได้; เหมือนกับที่คนชอบกินยาระงับปวดชั่วคราวมากกว่าที่จะไปรักษาอย่างจริงจัง ให้หายโรคโดยเด็ดขาด. แต่แล้วความมุ่งหมายของพุทธศาสนา หรือพระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ทรงประสงค์เพียงเท่านั้น; ท่านต้องการจะให้ละเรื่อยไป จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง คือเป็นพุทธบริษัท ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ได้เต็มที. นี่แหละคือ ข้อที่เรามาต้องนึกถึงกันในเวลานี้

ว่าความเป็นพุทธบริษัทของเรา มันยังมีคมวิ เศร้าหมอง หรือว่า ยังเป็น
ครึ่งๆ กลางๆ หรือว่าแจ่มกระจ่างแล้ว.

ต่อไป เราจะได้คุยกัน ถึงการที่ว่า เราจะค่อยๆ เปลี่ยนให้มันดีขึ้น
อย่างไร, หรือว่าจะค่อยๆ ละให้มันถึงที่สุดได้อย่างไร.

สิ่งที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์” ไม่ได้อยู่ในอำนาจแห่งเหตุผล และเชื่อ
สิ่งภายนอก. ส่วนสิ่งที่เรียกว่า “พุทธศาสตร์” นั้น เป็นสิ่งที่อยู่ในอำนาจแห่ง
เหตุผล, เป็นไปตามอำนาจของเหตุผล, แล้วก็เชื่อภายในคือเชื่อตัวเอง เชื่อ
เหตุผล เชื่อสติปัญญา เชื่อสิ่งที่ได้ประสบมาแล้วในชีวิตของตน ในทางที่เป็น
เหตุผล. ฉะนั้นมันจึงเป็นคู่ตรงกันข้าม. ที่ว่าพุทธบริษัทเชื่อเหตุผล และเชื่อ
ตัวเองนี้ กินความหมายกว้างไปถึงกับว่า ไม่ต้องเชื่อแม้แต่พระพุทธรเจ้า. ข้อนี้
บางคนฟังแล้วสะดุ้ง หรือเห็นว่า มันขัดขวางกัน. พระพุทธรเจ้าท่านสอนไม่ให้
เชื่อท่าน. หมายความว่า ไม่ให้เชื่อโดยเหตุเพียงสักว่าท่านพูด; จะต้องมีความ
รู้ ความเห็น ความเข้าใจของตัวเอง ว่ามันถูกต้อง หรือมันจริง หรือ
มันตรงตามที่ท่านตรัสท่านสอน แล้วจึงจะเชื่อ. พระสาวก เช่นพระสารีบุตร
ก็ได้ทูลยืนยันกับพระพุทธรเจ้าอย่างนี้ สมตามที่พระพุทธรเจ้าท่านทรงต้องการให้เชื่อ
กันอย่างนี้.

เกี่ยวกับเรื่องนี้ผมมีความเห็นว่า พระพุทธรเจ้าท่านคงจะทรงเล็งเห็น
ในข้อที่ว่าให้ความจริงมันสอน หรือให้ธรรมชาติมันสอน นั้นแหละมันจึงจะได้ผล
คือดีกว่าคนสอน. บุคคลสอนซึ่งกันและกันนี้ ก็ไม่ใช่ว่าจะไม่ดี หรือไม่มี
ประโยชน์; แต่ถ้าเชื่อโดยเพียงสักว่า ได้ฟังเขาพูด ได้ฟังเขาสอน แล้วเชื่อ
อย่างนี้ มันตายด้าน มันติดตันอยู่ที่นั่น. มันต้องเอาไปคิดไปนึก จนเข้าใจ

และยิ่งกว่าเข้าใจ คือเห็นแจ้ง; แล้วมันก็จะเป็นการเชื่อขึ้นมาเองทันทีจากภายใน; อย่างนี้เรียกว่า เชื่อตัวเอง หรือเชื่อสิ่งที่มีอยู่จริงในภายใน ปรากฏอยู่อย่างชัดเจน. อย่างนี้เขาเรียกว่าเชื่อตัวเอง ไม่เชื่อผู้อื่น. พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงขอร้องอย่างนี้; ให้ธรรมชาติแห่งความจริงมันสอน. เช่นว่าเมื่อเราไม่มีกิเลส จิตว่างไปจากกิเลสชั่วคราว มันมีความรู้สึกอย่างไร, สบายอย่างไร; ก็ให้สิ่งนี้มาปรากฏขึ้นในใจ แล้วสอนอย่างที่เราเรียกว่าเป็นหลักเป็นฐาน; ความเชื่อนี้เลยเป็นความเชื่อที่แท้จริง ไม่ใช่เชื่ออย่างหลับตา. มันเป็นการเชื่อของความเข้าใจในขั้นแรก; และแล้วยิ่งกว่าเข้าใจ คือรู้แจ้งซึ้งซาบอยู่ในใจ เป็นสักขีพยานอยู่ในใจ; นับว่าเป็นความเชื่อที่ถึงที่สุด เป็นญาณ หรือเป็นความรู้ไปในตัวมันเอง ในตัวความเชื่อนี้ มันเป็นเรื่องเดียวกันเสีย. สำหรับความเชื่อในขั้นต้นๆ ที่เราจะต้องได้ยินได้ฟัง แล้วสนใจ แล้วเอาไปคิดไปนึก ไปพิสูจน์ อย่างนี้ยังไม่เรียกว่าความเชื่อก็ได้; เพราะว่าเรายังไม่ปลงความเชื่อลงไปในเรื่องที่สักว่าได้ยินได้ฟัง; ต่อเมื่อมีความเข้าใจ แล้วเลยไปถึงความเห็นแจ้งแทงตลอดแล้ว ความเชื่อมันก็ปลงลงไปเอง ก็เรียกว่า มีความเชื่อ.

พุทธบริษัทที่มีวิเศษศึกษา และเชื่อของตนอย่างนี้ ซึ่งไม่เหมือนกับวิธีการของคนพวกอื่นก็ได้; ซึ่งบางพวกมักจะเอาความเชื่อเป็นเบื้องหน้า. อย่างนี้เราถือว่าพ้นสมย์แล้ว, มันเป็นสมย์ของไสยศาสตร์ หรือถอยเลยไปถึงสมย์ตามบูแต่บรมโบราณดึกดำบรรพ์โน้น; เขาถือว่าพ้นสมย์แล้ว. ถ้าเราได้ยินได้ฟังอะไรที่อยู่ในรูปของไสยศาสตร์ หรือตามบู มา ก็เอามาพิจารณาดูจนเห็นเหตุผลแล้วก็ปฏิบัติตรงตามนั้นก็ได้; เหมือนที่ผมพูดให้ฟังว่า ผมเองก็ถือไสยศาสตร์. อาน้ำคองหน้า รดศีรษะก่อน อาน้ำคองเที่ยงรดที่หน้าอกก่อน อาน้ำคองเย็นหรือคองดำ รดที่เท้าก่อน; มันเข้ารูปกันกับธรรมชาติของร่างกาย ป้องกันการเป็นหวัดได้เป็นอย่างดี. แต่ถ้าพูดว่า คองหน้าคองคองอยู่ที่ศีรษะ คองเที่ยง

สิริมงคลอยู่ที่หน้าอก ตอนเขียนสิริมงคลอยู่ที่เท้า; อย่างนั้นมันก็กลายเป็นไสยศาสตร์ไป. แต่เมื่อมาคุยกันถึงความจริงของมันแล้ว มันก็กลายเป็นวิทยาศาสตร์.

นี่แหละพุทธบริษัทเราได้รับอะไรมา จะเป็นคำสั่งสอน ซึ่งแม้อยู่ในรูปของไสยศาสตร์ ก็เอามาพิจารณาดู หรืออย่างน้อยก็ทดลองดู สอบดู ทำ *experiment* อย่างวิทยาศาสตร์ก็ได้ จนรู้ว่ามันมีเหตุผล มีความจริงอย่างนั้น แล้วก็ถือปฏิบัติได้; แล้วก็หัวเราะชอบใจความรู้สติปัญญาของคนสมัยดึกดำบรรพ์ มันก็ยังมียุทธประโยชน์. แต่ถ้าสิ่งใดเป็นไปไม่ได้ ไม่มีเหตุผล ก็ไม่ต้องเอา; ถ้าจะเอา ก็เอามาอย่างทดสอบเสมอ. นี่คือหนทางที่เรียกว่า จะทำให้เราค่อยๆ ละสิ่งที่เรียกว่าไสยศาสตร์ให้หมดไป-หมดไป; แล้วก็มีสิ่งที่เรียกว่าพุทธศาสตร์เกิดขึ้นมาแทน. ไม่จำเป็นจะต้องประณามว่า สิ่งที่เขาประพฤติกปฏิบัติกันอยู่ที่เป็นมาแล้วแต่ดึกดำบรรพ์นั้น มันเป็นเรื่องบ๊าบอไปเสียทั้งหมด หรือเป็นไสยศาสตร์อย่างที่ไม่มีความหมายไปเสียทั้งหมด. เพราะฉะนั้นเราจะต้องมีหลักเกณฑ์สำหรับพิสูจน์ สำหรับทดสอบ แยกแยะดูว่า มันจะเป็นไปได้ได้อย่างไร หรือเพียงไหน.

เมื่อเราจะเป็นพุทธบริษัท เราก็ใช้หลักของพระพุทธเจ้า ในการที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ คือชำระสะสางความเป็นไสยศาสตร์ให้ค่อยๆ หมดไป แล้วก็มีความเป็นพุทธศาสตร์เข้ามาแทนให้มากขึ้นแล้วก็จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับขรวาสาทินนี้ผมก็จะได้ประมวลเอาหลักเกณฑ์ต่างๆ ในพุทธศาสนา มาชี้แจงให้ฟังพอเป็นตัวอย่างเป็นเรื่องๆ ไป.

สำหรับหลักเกณฑ์อันที่ ๑ เกี่ยวกับระเบียบวินัย หรือกฎหมาย หรืออะไรเหล่านี้ พุทธบริษัทมีหลักเกณฑ์สำหรับทดสอบ หรือสำหรับตัดสิน วินิจฉัย เรียกว่า “มหาปเทศ” ทางฝ่ายวินัย มีอยู่ ๔ ข้อด้วยกัน; หลักเกณฑ์นี้มีอยู่ว่า :

ข้อ ๑. สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ตรัสห้ามไว้ เราก็เอามาพิจารณา
ดูว่าสิ่งนี้เข้ากันได้กับสิ่งที่ได้ทรงห้ามไว้ มันก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ควร นี่อย่างหนึ่ง.

ข้อ ๒. ถ้ามันตรงกันหรือเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ได้ทรงห้ามไว้ สิ่งนี้
ก็กลายเป็นสิ่งที่ควร.

ข้อ ๓. อีกคุณหนึ่งก็มีว่า : สิ่งใดที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงอนุญาตไว้
แต่สิ่งนั้นเข้ากันได้กับสิ่งอื่น ๆ ที่ทรงอนุญาตไว้ แล้วก็คือว่าถูกต้องควร.

ข้อ ๔. แต่ถ้ามันไปเข้ากับสิ่งที่ไม่ทรงอนุญาต ก็กลายเป็นสิ่งที่ไม่ควร.
๒ กลุ่มนี้ก็กลายเป็น ๔ อย่าง.

มีปัญหาเกิดขึ้นว่า บางสิ่งบางอย่าง หรือการกระทำบางอย่าง บุคคล
หรือสถานที่บางอย่างอะไรก็ตาม ที่เรียกว่าบางสิ่งบางอย่างนั้นเป็นของใหม่
ของแปลก หรือหาไม่พบในบทบัญญัติ; เราก็ต้องเอามาเทียบเคียงกันดูว่า
สิ่งนั้นเข้ากันได้กับสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต หรือทรงห้าม; ถ้าเข้ากันได้
กับฝ่ายไหน เราก็ถือว่า เป็นฝ่ายนั้น คือ เป็นสิ่งที่ทรงห้ามหรือทรงอนุญาต.
นี่คือปัญหาที่มีอยู่จริงสำหรับสมัยนี้ ซึ่งมันมีอะไรมากมาย เกิดขึ้นใหม่ๆ แปลกๆ
ไม่มีอยู่ในพระคัมภีร์ ไม่มีอยู่ในบทบัญญัติมาแต่ก่อน เราก็ใช้หลักอย่างนี้ตัดสิน
แล้วก็ปฏิบัติไปตามนั้น เราก็เป็นพุทธบริษัทที่ดีได้.

อย่างปัญหากรีกโครม เช่นปัญหาคุมกำเนิด หรือปัญหาอะไรทำนองนี้
ก็ไม่ได้มีอยู่ในบทบัญญัติโดยตรง; เราก็ไปเทียบเคียงดูว่า การกระทำอย่างนี้
มันจะเข้ากันได้กับเรื่องอะไรที่ทรงห้าม หรือทรงอนุญาตไว้; แล้วก็คือว่า
เป็นเรื่องที่ทรงห้าม หรือทรงอนุญาต อย่างนี้เป็นต้น. นี่เรื่องเกี่ยวกับ
ระเบียบวินัย—คือสิ่งที่บังคับ.

หลักเกณฑ์อันที่ ๒ ถัดไป เล็งถึงเรื่องการศึกษา หรือ วิชาความรู้ ไม่เกี่ยวกับวินัย เรียกว่าเรื่องสูตร เรื่องพระสูตร—คือแบบฉบับ หรือแนวทาง สำหรับให้มนุษย์ปฏิบัติ. อย่างนี้ก็ยังมีหลักเกณฑ์ที่เรียกว่า “มหาบเทศ” อีก เหมือนกัน, แล้วก็มี ๔ อย่างคล้ายเหมือนกันคือ มหาบเทศทางวินัยก็มี ๔ อย่าง; มหาบเทศทางสูตรก็มี ๔ อย่าง. ๔ อย่างสำหรับสุดตันตะนี้มีว่า:—

ข้อ ๑. ถ้ามีคนมาพูด มาแนะนำ มาบอกมาสอนอะไรขึ้น แล้วก็อ้างว่า สิ่งนี้พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้; อย่างนี้ก็อย่าเพิ่งเชื่อ. จะต้องเอาข้อความที่เขา กล่าวนั้นไปเปรียบเทียบดู ในสูตร ในวินัย ส่วนใหญ่ที่เรา รู้ เราเข้าใจ, หรือ พอจะรู้ พอจะเข้าใจ; ถ้าสิ่งที่เขาเอามาพูดใหม่นั้นมันลงกันได้ มันเข้ากันได้ กับเรื่องในสูตรในวินัยส่วนใหญ่แล้ว ก็ให้รับฟังว่า คงจะเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้า ท่านตรัสจริง; แล้วจึงเอาไปพิสูจน์แยกแยะ ด้วยการปฏิบัติต่อไป แล้วจึงเชื่อ น้อยอย่างหนึ่ง.

ข้อ ๒. ถ้ามีคนมาพูด มาอ้างว่า สิ่งนี้คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้า สั่งสอน, หมายความว่าไม่ใช่องค์พระพุทธเจ้าเองสั่งสอน, เขามาอ้างว่า คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าสั่งสอน; เราผู้ฟังก็ยอมทำอย่างเดียวกันอีกคือไม่ถือเอา ไม่รับเอาทันที; แต่จะเอาคำที่เขาพูด หรือหลักที่เขาบอกใหม่นี้ ไปเปรียบเทียบกันดูกับส่วนใหญ่ในสูตร ในวินัย คือหลักเกณฑ์ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา นั้นว่าที่เขาเอามาพูดให้ฟังนั้นมันลงกันได้ไหมกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่. ถ้ามันไม่ ลงกันได้ก็ไม่เอา ถ้ามันลงกันได้ก็รับฟัง; แล้วก็เอาไปพิสูจน์ ไปแยกแยะ สำหรับเชื่อ สำหรับปฏิบัติต่อไปอีก.

ข้อที่ ๓. ถ้าเขามาบอกว่า คณะบุคคลในพระพุทธศาสนาที่เชื่อถือได้ ที่เขาเชื่อกันอยู่นั้น เป็นผู้บอก ผู้พูด ข้อความว่าอย่างนี้ ๆ; เราก็ไม่เชื่อ ไม่

รับเอาทันที. ต้องเอาข้อความนั้นไปเทียบ ไปเปรียบ ไปสอบ ไปปรับกันดูกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่ ในสูตร ในวินัยเสียก่อน; ถ้ามันเข้ากันได้ ก็รับเอามาพิสูจน์ มาแยกแยะ มาปฏิบัติ.

ข้อ ๔. ถ้ามีบุคคลบางคนที่มีความเกี่ยวพัน มีหลัก มีเกร็ดคิด ว่าเป็นผู้ที่เชื่อถือได้พูด, เขาพูดกันอย่างนี้ เราก็มักรับเอาทันที. ต้องเอาข้อความนั้นไปเทียบกับหลักเกณฑ์ส่วนใหญ่ ในสูตร ในวินัยทั้งหมดเสียก่อน ถ้ามันลงกันได้ จึงค่อยรับฟัง เอาไปพิสูจน์ แยกแยะและปฏิบัติ.

หนังสือเรียกว่า “มหาปเทศ”. อย่างหมวดแรก สำหรับเกี่ยวกับระเบียบวินัย คือว่าห้าม หรืออนุญาต ทำลงไปมันผิด หรือถูก เป็นมหาปเทศ ส่วนวินัย. สิ่งที่ไม่ได้ตรัสห้ามไว้ มีอยู่สอง คือมันเข้ากันได้กับสิ่งที่มันควรและถ้ามันตรงกันข้ามกับสิ่งที่ไม่ควรแล้ว ให้ถือว่าควร. ถ้าเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควร, มันแย้งกันกับสิ่งที่ควรแล้ว ก็ว่าไม่ควร. ถ้าว่าสิ่งใดที่ไม่ได้อนุญาตไว้ก็เหมือนกันอีก : มันเข้ากันได้กับสิ่งที่ควร แต่ไปเข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควรก็เรียกว่ามันไม่ควร. ถ้าเข้ากันได้กับสิ่งที่ควร แต่เข้ากันได้กับสิ่งที่ไม่ควรก็ถือว่ามันควร. วินัยเขามีหลัก ๒ อย่างคือ ห้ามไว้ หรืออนุญาตไว้; มีอยู่เป็น ๒ ประเภทใหญ่ๆ; ประเภทหนึ่งก็แยกออกได้เป็นสอง อย่างนี้. คุณเอามาใช้อย่างปัจจุบันนี้ มันก็ยังใช้ได้สำหรับสิ่งที่ยังเป็นปัญหา.

ทางฝ่ายพระสูตร ทางฝ่ายคำสั่งสอน ก็อย่าถือเอาโดยเหตุที่เพียงว่ามีคนมาพูดว่า พระพุทธเจ้าตรัส, หรือคณะสงฆ์สอน, หรือว่าคณะบุคคลสอน, หรือว่า คนมีปัญญาสอน. แต่ให้เอาทั้งหมดนั้นไปสอบดู ปรับกันดูกับส่วนใหญ่ที่เป็นตัวพุทธศาสนานั้น; ถ้ามันเข้ากันได้กับหลักพุทธศาสนาส่วนใหญ่แล้ว แม้เขาจะมาอ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสก็อย่าได้เชื่อเลย.

นี่ขอให้คิดดูให้ถี่เถิด จะมีความเชื่อ ความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ยิ่งขึ้น; คือเห็นข้อที่ท่านมีสติปัญญาอย่างไร, ท่านมีความสุขรอบคอบอย่างไร, ท่านป้องกันพวกเราไว้ให้ปลอดภัยอย่างไร; แม้ว่าท่านจะปรินิพพานไปนานแล้ว ก็เหมือนกับท่านยังคุ้มครองเราอยู่เดี๋ยวนี้. เรื่องเกี่ยวกับวินัย เรื่องเกี่ยวกับพระสูตรเป็นอย่างนี้.

ต่อไป จะมาถึง เรื่องความเชื่อโดยตรง. หลักที่เกี่ยวกับความเชื่อนี้ เราเรียกกันง่าย ๆ ว่า หลักกาลามสูตร. ที่มีสูตรชื่อนั้น ชื่อ กาลามสูตร – คือสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่ชนชาวหมู่บ้านกาลามะเกี่ยวกับความเชื่อ; แล้วก็ว่า อัจฉริยะที่สุด ที่ว่ายังมีความจำเป็นอย่างยิ่ง แม้สำหรับคนสมัยนี้ ที่เป็นพุทธบริษัททุกคน. เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปถึงหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านหมู่หนึ่งเข้ามาทูลถาม ว่าพวกเรายู่งกันที่นี่ เดียวก็มีครูบาอาจารย์ หรือผู้อ้างตัวเป็นพระศาสดาองค์นี้เองกัน, ผ่านมาทางนี้ แล้วก็สอนอย่างหนึ่ง ๆ ต่าง ๆ กัน ไม่เหมือนกัน จะเชื่อใครดี. พระพุทธเจ้าท่านก็เลยตรัสหลัก ๑๐ ประการนี้ ที่เรียกว่า “กาลามสูตร” แก่คนเหล่านั้น มีข้อความดังนี้.

ข้อ ๑ : *มา อนุสฺสเวน* – ท่านอย่าเชื่อเอาโดยเหตุที่ว่า มันเป็นเรื่องที่เขาบอกเขาสอนสืบ ๆ กันมา. *มา อนุสฺสเวน* คำแปลว่า อย่าได้ถือเอาด้วยเหตุเพียงว่าฟังตาม ๆ กันมา, ฟังตาม ๆ กันมา คือบอก ๆ – บอกแล้วฟังตาม ๆ กันมา แต่กาลก่อน.

ข้อ ๒ : *มา ปรมฺปราย* – อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่า เขาได้ทำตาม ๆ สืบ ๆ กันมา.

ข้อ ๓ : *มา อิติ กิราย* – อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่า มันเป็นข่าวลือ ข่าวแตกตื่นเล่าลือกันมาอย่างครึกโครม เต็มบ้านเต็มเมืองเต็มโลก.

ข้อ ๔ : มา ปิฎกสมปทานเนน -อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่ามันมีอยู่ในปิฎก.

แท้จริง สี่ข้อตอนแรกนี้มันคล้ายๆกัน เราพิจารณาคราวเดียวกันได้ :
อย่าเชื่อหรือรับเอาคำสอนนั้น โดยเหตุที่ว่าได้บอก และสอนสืบ ๆ กันมาตั้งแต่
ติกคำบรรพ์; นี่มันถึงถึงการพูด การบอก การสอน. ส่วนข้อที่ ๒ นั้นถึง
ถึงการประพฤติปฏิบัติตาม ๆ กันมา. หรือเห็น ๆ กันอยู่ ไม่ต้องบอกไม่ต้องสอน,
เช่นศาลพระภูมิ อย่างนี้ก็ทำตาม ๆ กันมา. หรือว่าจะมองไปในแง่ว่า บอก
กันให้ทำก็ได้ แต่ว่าเสียวนี่ได้ทำตาม ๆ กันมา เห็นชัดอยู่. ที่ว่า ตีนข่าวลือนั้น
มันเป็นของชั่วขณะ ชั่วยุค ชั่วคราว ชั่วขณะเล่าลือกันเป็นคลื่น บอกกล่าว
ไปทั่วประเทศทั่วโลกนั้น, ซึ่งในกรุงเทพฯ ก็มีอะไรอยู่บ่อย ๆ ที่เป็นการ
ตื่นข่าว ตื่นตุ้มในทางวิญญาณ. อันที่ ๔ ที่ว่ามันมีอยู่ในตำรา หรืออ้างตำรา
เอาตำรามาอ้างได้; นี่ใช้คำที่เราชวนฉงน ที่ใช้ว่า ปิฎกสมปทานเนน -ว่า
มีอยู่ในตำราในปิฎก. คำว่าปิฎกแปลว่า ตำรา. ตำราอย่างที่คุณมีกันในโรงเรียน
นั่นแหละ. พระไตรปิฎกก็ใช้คำ ๆ นี้เหมือนกัน. คือเขียนขึ้นเป็นตำรา เป็น
วินัยปิฎก สุตตันตปิฎก อภิธัมมปิฎก. นี่เป็นของชั้นหลัง ที่เรียกมันว่า
ปิฎก. พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้ใช้เรียกคำสอนของท่านว่าปิฎก, แต่มันถูกเขียน
ขึ้นเป็นปิฎก ๆ ก็เลยกลายเป็นตำรา. นี่ก็อย่าเชื่อว่ามันมีอยู่ในตำรา หรือเป็นตำรา
เป็นปิฎก. นี่แปลว่าตัดออกไปหมดที่จะไม่เชื่อทางการได้ยิน ได้ฟัง ได้เห็น
ได้อ่าน ได้อะไรเข้ามา.

กลุ่มถัดไป ข้อที่ ๕ - ๖ - ๗. ข้อที่ ๕ ว่า มา ตกทุกเหตุ-
อย่าได้ถือเอาโดยตรรก กุตามตัวหนังสือดีกว่า ถ้าแปล แล้วมันยิ่งยุ่ง.

ข้อ ๖ ว่า มา นยเหตุ -อย่าถือเอาโดยนัย.

ข้อ ๗ ว่า มา อากาการปริวิตกเกน -อย่าถือเอาโดยการตรึกตามอาการ.

ข้อที่ ๕ ที่ว่า อย่าถือเอาโดยตรรกนั้น ก็เห็นได้ชัดเลยว่า คือตรรกอย่างที่เราเรียกกันอยู่อย่างสมัยนี้ว่า *logic* นี้ อย่าถือเอาโดยเหตุที่ว่ามันเข้ารูปในทาง *logic*. เกี่ยวกับคนสมัยใหม่ คนปัจจุบัน หรือนักศึกษานี้เขาว่า *logic* นี้เป็นของวิเศษ ประเสริฐไปเลย; ถ้ามันถูก *logic* แล้วก็เอา. พระพุทธเจ้าท่านยังห้ามไว้ ว่ารอก่อน, อย่าเพ้อ. วิธีของตรรกก็คือวิธีของ *reasoning*; *reasoning* มันก็ต้องขึ้นอยู่กับเหตุและผล. ที่นี้เหตุและผลมันเปลี่ยนได้ หรือมันเอามาไม่หมดก็ได้โดยไม่รู้สึกตัว เหตุผลไม่สมบูรณ์ก็ได้ เพราะฉะนั้นตรรกนั้นมันก็มีผิด. พระพุทธเจ้าท่านจึงว่าอย่าถือเอาโดยตรรก อย่าถือเอาโดย *logic* คือตรรกอย่าง *logic* ที่ยังมีอยู่จนกระทั่งปัจจุบันนี้.

ข้อที่ ๖. อย่าถือเอาโดยนัย. คำว่านัย ในที่นี้มันมีความหมายเป็นนัยแห่งการคาดคะเน. เช่นพอมืออะไร เราก็ตั้งสมมติฐานขึ้นมาอย่างนั้นอย่างนั้น แล้วก็คาดคะเนไปตามสิ่งที่มันเคยเป็นหลักฐาน หรือเป็นเหตุผลแสดงอยู่; มันได้แก่ *inference* อย่างเดียวนั้นเอง; มันจะอาศัย *induction* หรือ *deduction* ก็ตามเพื่อจะสืบไปหาความจริงที่ยังไม่รู้ จากสิ่งที่รู้อยู่แล้ว อะไรอย่างนี้: นี้เรียกว่าโดยนัย อย่ารับเชื่อโดยเหตุสักว่าโดยนัย อย่างนี้.

ข้อที่ ๗. ที่ว่า อย่าถือเอาโดยตรีกตามอาการ นี้คือ *speculation* ซึ่งเป็นวิธีการของปรัชญาอย่างสมัยปัจจุบันนี้. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่าวิธีการทางปรัชญานั้นก็ใช้ไม่ได้กับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา. วิธีการทางปรัชญานั้นจะไม่ช่วยให้มีการบรรลุมรรคผลอะไรได้; และพุทธศาสนาก็ไม่ใช่ปรัชญา พุทธศาสนาต้องเป็นศาสนา. ถ้าจะเป็นก็เป็นวิทยาศาสตร์ทางวิญญาณมากกว่าที่จะเป็นปรัชญาหรือเป็นตรรก เป็นจิตวิทยาอะไรทำนองนั้น. เพราะฉะนั้นหลักของตรรกวิทยาก็ดี จิตวิทยาก็ดี ปรัชญาก็ดี เอามาใช้เพื่อเป็นการตัดสิน

ที่แน่นอนไม่ได้. นี่เป็นกลุ่มที่ ๒ คือคำสอนข้อที่ ๕ - ๖ - ๗; พุคส์นั้น ๆ ว่า
ไม่ถือเอาตามหลักของตรรก, ไม่ถือเอาตามหลักของจิตวิทยา, หรือปรัชญา
เป็นต้น.

กลุ่มสุดท้ายข้อ ๘ : มา ทัศนินิขมานกฺขนฺติยา - อย่าถือเอาโดยเหตุ
ที่ว่ามันตรงกันกับลัทธิ ความเชื่อที่เรามีอยู่แล้ว. ตัวหนังสือว่า อย่าถือเอา
เพราะว่ามันทนอยู่ได้ ด้วยการเพ่งพิศุจน์ตามความคิดของเราเอง, แม้ว่าสิ่งนั้น
มันทนอยู่ได้ต่อการเพ่งพิศุจน์ ด้วยความคิดของเราเอง. ความคิดของเราเอง
ในที่นี้หมายความว่า มันยังโง่มันยังหลงอยู่. เมื่อเรายังโง่ยังหลงอยู่ สิ่งใดเข้ามา
ใหม่แล้วเผชิญมาเข้ากันได้ คือมันทนอยู่ได้กับการที่เราตั้งข้อสงสัยลงไป แล้วมัน
ทนอยู่ได้; อย่างนี้ก็ยังคงเป็นความผิด เพราะมันเป็นความเพ่งพิศุจน์ของคนโง่.

นี่ขอเตือนให้ระวังไว้ว่า พระธรรมในพระพุทธศาสนาต้องทนได้ต่อการ
พิศุจน์; ถ้าทนไม่ได้ต่อการพิศุจน์ ไม่เรียกว่าพระธรรมในพุทธศาสนา. แต่ว่า
การพิศุจน์ในที่นี้ หมายถึงการพิศุจน์ของผู้มีปัญญา หรือเป็นจอมปัญญา
ไม่ใช่การพิศุจน์ของคนโง่. ตัวหนังสือมันเหมือนกันอยู่ ระวังให้ดี; ทนได้ต่อการ
พิศุจน์นี้ ต้องถามว่าทนได้ต่อการพิศุจน์ของคนโง่ หรือการพิศุจน์ของคนที
รอบรู้. ถ้าทนได้ต่อการพิศุจน์ของคนทีรอบรู้ แล้วยกถือว่าใช้ได้; แต่
เกี่ยวมันของคนธรรมดาสามัญทั่วไป มันใช้ไม่ได้ นี่จึงจำกัดความลงไปว่า :-
อย่าถือเอาเพราะเหตุที่ว่า มันเข้ากันได้กับความเชื่อเดิมของตน คือเราเชื่ออยู่
อย่างไร; อันนี้มาใหม่แล้วมันเข้ากันได้ล่ะก็ อย่าเพิ่งเชื่อ อย่ารับเอาด้วยเหตุผล
เพียงเท่านั้น, จะต้องเอาไปหั่นแหลกเสมอไป. คำว่า “หั่นแหลก” นี้ก็
หมายความว่า เอาไปใคร่ครวญ ทบทวน หรือลองพิศุจน์ดู ปฏิบัติดู จนเห็นว่า
มันมีผลอย่างนั้นจริงจึงจะเรียกว่าควรเชื่อ.

ข้อที่ ๙ : *มา ภพรูปตาย* – อย่าเชื่อโดยเหตุที่ว่า ผู้พูดอยู่ในฐานะที่ควรเชื่อ. ก็ว่าเรามักจะดูคนพูด พอเห็นว่าคนพูดนั้นน่าเชื่อก็พากันไปฟังพากันไปเชื่อ. นี่เป็นวิธีที่ปฏิบัติกันอยู่ แม้ในกรุงเทพฯ ก็เป็นอย่างนี้; เถอไปว่าผู้พูดมีเครดิต อยู่ในฐานะที่ควรเชื่อก็เชื่อ; แต่พระพุทธเจ้าท่านว่าไม่เอา. นี่เป็นการแนะนำในข้อที่ ๙.

ข้อที่ ๑๐ : *มา สมณโณ ใน ครุติ* – อย่ารับเอาโดยเหตุที่ว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา. อย่างที่คุณมานับถือผม เป็นอาจารย์ เป็นครูอย่างนี้ แล้วก็เชื่ออย่างนี้ มันก็ผิดหลักข้อนี้. นี่เป็นเรื่องชนิดถึงที่สุดแล้ว คือว่า ผู้พูดนี้เป็นสมณะด้วย ไม่ใช่เป็นชาวบ้านด้วยกัน, ผู้พูดเป็นบรรพชิต เป็นสมณะ, แล้วสมณะนั้นก็เป็นครูของตนอยู่ด้วย; ก็ยังถูกห้ามว่า อย่าเชื่อ โดยรับเอาด้วยเหตุที่ว่า สมณะนี้เป็นครูของเรา. ข้อนี้หมายความว่า ไม่ได้ห้ามว่า อย่าฟัง, ท่านพูดอะไรอย่าฟัง; ก็ฟัง แล้วก็เอาไปย่อย อย่างหันเหตก ด้วยความรู้แจ้ง ประจักษ์ในใจของตนเอง ว่าสิ่งนั้นทำแล้วมันมีผลขึ้นมาอย่างนั้น หรือมันให้โทษอย่างนั้น แล้วจึงเชื่อ.

รวม ๑๐ ข้อ นี้เรียกว่า กาลามสูตร. คุณควรจะต้องจำไว้ให้ขึ้นใจทั้งบาลีและทั้งคำแปล; นี้จะช่วยให้มีความเป็นพุทธบริษัท อย่างที่เรียกว่าผู้ครองอย่างไม่มีตำหนิ.

คุณลองทบทวนดูให้เห็นว่า : – อย่าเชื่อเพราะได้ฟังตาม ๆ สืบ ๆ กันมา ;
– อย่าเชื่อเพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ได้ปฏิบัติแล้วตาม ๆ กันมา ; – อย่าตื่นข่าวลือ ;
– อย่าอ้างตำรา : อย่าเชื่อเพราะมีการอ้างไว้ในตำรา. นี่กลุ่มแรกเกี่ยวกับเรื่องฟัง.

กลุ่มที่ ๒ ว่า โดยเหตุสักว่าอาศัยวิธีคำนวณทางตรรก; หรือคำนวณทางจิตวิทยา; จำนวนทางปรัชญา.

กลุ่มที่ ๓ ว่า มันถูกกับลัทธิที่เราถืออยู่แล้ว; และผู้พูดอยู่ในฐานะควรเชื่อ; หรือว่าเขาเป็นครูของเราและเป็นสมณะด้วย.

นี่ผมเห็นว่าไม่มีอะไรเหลืออีกแล้วที่พระพุทธเจ้าท่านไม่ได้เอามากล่าว; มันเป็นเรื่องชักฟอกที่คืดที่สุด และรับประกันได้คืดที่สุด. เรื่องของความเชื่อก็มีอยู่อย่างนี้.

ต่อมาถึงเรื่องความผิด - ความถูก; อย่างไรเรียกว่าผิดว่าถูก? ถ้าถือเอาตามวิธีของปรัชญา หรือทางตรรกมันไปอย่างอื่น ยุ่งไปหมด. อย่างไรเรียกว่าผิด, อย่างไรเรียกว่าถูก, พระพุทธเจ้าท่านตรัสก็ไม่เอาตามนั้น เป็นที่แน่นอน. สำหรับเกี่ยวกับความผิดความถูกนี้ เรามีสูตรชื่อ โศกมีสูตร; เกี่ยวกับโศกมีสูตรนี้ระบุหลักที่จะตัดสินได้ด้วยตนเองว่า อย่างไรผิด อย่างไรถูก อย่างไรควร อย่างไรไม่ควร. ทั้งหมดมีอยู่ ๘ ข้อ; ถ้ามันเป็นไปในลักษณะ ๘ อย่างนี้แล้วให้ถือว่าไม่ควร ไม่ถูก, พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน. ต่อเมื่อมันตรงกันข้าม จึงจะถือว่าถูก หรือว่าควร ซึ่งพระพุทธเจ้าท่านสอน.

ข้อที่ ๑ ถ้าการกระทำนั้นมันเป็นไปเพื่อความกำหนดภัยอ้อมใจ นี้แปลตามตัวหนังสือ. ถ้ามันเป็นไปด้วยความกำหนดภัยอ้อมใจ ยึดมันถือมันเพิ่มขึ้นรอบด้าน; อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่ควร ไม่ถูก พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๒ มันเป็นไปเพื่อประกอบทุกข์ คือทำให้ลำบากโดยไม่จำเป็น, ทำให้ลำบากมากขึ้น กระทั่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว; อย่างนี้เรียกว่าไม่ถูก ไม่ควร พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๓ มันสะสมกิเลส มันไม่ยอมลดกิเลส ไม่เป็นไปเพื่อลดกิเลส. มันเพิ่มกิเลส เช่นเพิ่มความอยาก เป็นต้น; นี้ไม่ถูก ไม่ควร พระพุทธเจ้าไม่ได้สอน.

ข้อที่ ๔ เป็นไปเพื่อความอยากใหญ่ ทะเยอทะยานไม่มีขอบเขต ไม่มี ความหมาย เช่นเดี๋ยวนี้อาจจะไปโลกพระจันทร์ หรือจะไปโลกๆ อื่น ต่อไปอีก หรือจะไปยิ่งๆ กว่าโลกพระจันทร์; นี้เป็นเรื่องอยากใหญ่.

ข้อที่ ๕ ไม่สันโดษ หรือหิวอยู่เรื่อย เป็นเปรตอยู่เรื่อย เพราะสิ่งที่ ได้มาเท่าไร มันไม่ทำให้เกิดความพอใจ หรือสนองความต้องการ; มันต้องการ อยู่เรื่อย เป็นเปรตอยู่เรื่อย; หิวอยู่เรื่อยเป็นเปรตอยู่เรื่อย.

ข้อที่ ๖ คลุกคลีกันเป็นหมู่. ตัวหนังสือสำหรับพระสงฆ์คือว่าไม่อยู่กันเป็น หมู่ ปลีกตัวไปทำความเพียร เพื่อจิตใจมีอิสระ มีความเหมาะสมที่จะรู้. สำหรับ คนทั่วไปคลุกคลีกันเป็นหมู่นี้ เช่นชอบ ไปอึดแอกันอยู่ในกรุงเทพฯ แม้ว่าจะเพื่ การเล่าเรียน เพื่ออะไรก็ตาม; แต่ว่าส่วนลึกที่น่ากลัวก็คือว่า ชอบไปอยู่รวมกัน เป็นหมู่ เพื่อมีอะไรชนิดที่มันเป็นที่สนุกสนาน เพลิดเพลิน พอกพอใจ ทางเนื้อหนังมากกว่า. อะไรให้ความเพลิดเพลินทางเนื้อหนังก็เร่งเข้าไปที่นั่น; มันเกิดความคลุกคลีเป็นหมู่อันนี้. ถ้าอยู่กันเจียบๆ ง่าย ๆ ตามชนบทบ้านนอก เล็กๆ น้อยๆ, เป็นบ้านเล็กๆ น้อยๆ ห่างๆ กัน เหมือนชนบทนี้ อย่างนี้ เรียกว่ามันไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่. แต่ถ้าไปอึดกันอยู่ในนครหลวง ที่เต็มไปด้วย การแข่งขันแย่งชิง; มันก็เป็นการคลุกคลีกันเป็นหมู่ในความหมายนี้ด้วยเหมือนกัน. คำสอนที่สอนแก่ภิกษุ เอาไปใช้เป็นหลักสำหรับสอนแก่ฆราวาสได้ในลักษณะ อย่างนี้.

ข้อที่ ๗ เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน. เกียจคร้านคือขี้เกียจทำงาน ด้วยแรง มันไม่อยากเหนื่อย; นี้ก็เห็นชัดอยู่แล้ว. แต่ผมอยากจะขยายความ

ออกไปถึงว่า แม้การที่สมันมีเครื่องทุ่นแรงใช้ จนคนไม่ต้องทำงานนี้ มันก็เป็นเรื่องผิด เรื่องให้โทษ. เพราะมีเครื่องทุ่นแรงขึ้นในโลก ปัญหาทางเศรษฐกิจทางการเมือง ทางการอะไรต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย. อย่างในประเทศอินเดียแล้ว นำสงสารที่สุด คือเครื่องทุ่นแรงเข้าไปทำให้เกิดการปั่นป่วนจนทำให้คนเป็นล้านๆ ไม่มีงานทำ ไม่มีทางทำมาหากิน อย่างนี้เป็นต้น. ปัญหาเกิดขึ้นในโลกมนุษย์อย่างร้ายกาจ เพราะประดิษฐ์เครื่องทุ่นแรงขึ้นมาได้; คุณไปคิดเอาเอง ไปมองเอาเองก็จะเห็น ในแง่ของเศรษฐกิจ หรืออะไรก็ตาม ซึ่งคนสมันนี้เห็นว่าเป็นผลดีว่าประเสริฐ ว่าเจริญ ว่าก้าวหน้า นั้นแหละมันมีเบื้องล่าง หรือเบื้องหลัง เป็นเหตุที่ทำให้ยุ่งยากโกลาหล และเป็นไปทางมีความทุกข์มากขึ้นในโลก. ผมเลยสงเคราะห์เข้าไปในเรื่องว่า เกียรติร้ายทำการงานแต่ละคนๆ.

ข้อที่ ๘ ข้อสุดท้ายว่า เลี้ยงยาก. อย่างเป็นพระเป็นเจ้าเลี้ยงยาก นี่มันไม่ไหวแล้ว มันไม่มีความเป็นพระเป็นเจ้า. แต่ถึงชาวบ้านมรवादก็เออะ ถ้าเลี้ยงยาก เตี้ยวันกินจุกินจิบ พิถีพิถัน มีพิธีรีตองมากในเรื่องกิน. กินข้าวกลางวัน ต้องขยับรถหนึ่งชั่วโมงไปกินที่ร้านอาหารที่มีชื่อเสียงต่างจังหวัด นี่ก็มี, อย่างนี้คือพวกเลี้ยงยาก ซึ่งผิดหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่สอน. ต่อเมื่อใด มันกลับกันอย่างตรงกันข้าม จึงจะเป็นความถูกต้องในหลักพระพุทธศาสนา และพระพุทธเจ้าสอน.

ที่ว่าเป็นไปถูกหลักพระพุทธศาสนา และพระพุทธเจ้าสอนนั่นคือว่า
 - มันไม่เป็นไปเพื่อความกำหนัดย้อมใจ. - ไม่ประกอบทุกข์. - ไม่สะสมกิเลส.
 - ไม่อยากใหญ่. - เป็นไปเพื่อสันโดษ. - เป็นไปเพื่อไม่คลุกคลีกันเป็นหมู่.
 - เป็นไปเพื่อไม่เกียจคร้าน สัมครทำงาน. - แล้วก็เลี้ยงง่าย กินอยู่ง่าย
Plain living, high thinking มีได้ด้วยข้อนี้.

พวกฝรั่งที่ตื่น หรือหลงในอารยธรรมของตัวเอง เห็นพวกพระ พวกคุณภวาคณะนี้กับบอกว่า งานหนักเสียแล้ว. พวกฝรั่งมาเห็นพระภวาคณะ ก็พูดว่า งานหนัก; ซึ่งก็จริงตามหลักของพวกเราไม่ใช่การทำงานอะไรเลย, แล้วเป็นสิ่งที่นิยมอยู่ในพุทธศาสนา; ไม่ใช่งาน มันเป็นเรื่องเบียบ เป็นวินัย อะไรมากกว่า. แต่เขากลับเห็นเป็นงานหนัก ต้องให้คนอื่นทำ ต้องให้ลูกจ้างทำ หรือให้คนใช้ทำ หรือใช้เครื่องจักรทำแทน. ถ้าจิตใจมันเปลี่ยนไปถึงขนาดนี้แล้ว มันไม่มีหวังที่จะเป็นไปตามทางของความดับทุกข์ คือการบรรลุมรรค ผล นิพพาน.

เพราะฉะนั้น ขอให้ตีความหมายของคำแต่ละคำ ในพระพุทธานุศาสนานี้ ให้ดีๆ; อย่าให้เพียงแค่ว่า แค่ตัวหนังสือ เป็นเรื่องของเด็กกอมมือ อ่านแล้ว รู้สึกว่าอย่างนั้น. **ผู้ใหญ่มีสติปัญญา ต้องรู้จักเอาความหมายของคำพหุบัญชะนั้น ๆ ให้ครบถ้วน;** แล้วให้มันตรงกันอยู่จริงๆ กับที่มันเป็นอยู่จริง ในหมู่มนุษย์ปัจจุบันนี้ ในโลกยุคปัจจุบันนี้ ซึ่งโง่งมทุกที่ – โง่งมทุกที่. ผมพูดอย่างนี้ก็เพราะว่า มันไกลหลักพุทธศาสนาของพระพุทธเจ้าออกไปทุกที่. นี่คุณอาจจะไม่เชื่อ เพราะว่าคุณกำลังตามกันฝรั่งอยู่ก็ได้; แต่ผมไม่ตามกันฝรั่ง แต่ตามกันพระพุทธเจ้า จึงเอาเรื่องอย่างนี้มาพูด.

วันนี้เราพูดได้ไม่จบ ในเรื่องมรณวาสกับพุทธศาสตร์

เพราะเวลาหมด เอาไว้พูดต่อในวันหลัง.

มรณาวาส กับ พุทธศาสตร์ (ต่อ).

- ๒๓ -

๑๗ พฤษภาคม ๒๕๑๓

สำหรับพวกเราล่วงมาถึงเวลา ๐๔.๔๕ น. แล้ว เป็น เวลาที่จะได้บรรยายกันต่อไปถึงเรื่องที่กำลังไว้ โดยหัวข้อว่า **มรณาวาส กับ พุทธศาสตร์**, และขออย่าให้ทับทวนอยู่เสมอว่า คำว่า “ศาสตร์” ของเรา มิได้หมายถึงความรู้ที่กว้างขวาง เพื่อเจ้อเหมือนที่ใช้กันอยู่โดยทั่วไป. แต่คำว่า “ศาสตร์” ของเราหมายถึงอาวุธที่มีคม สำหรับตัดสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่ในตน หรือสิ่งที่เป็นอุปสรรคนานาชนิด. ดังนั้นในที่นี้ก็หมายถึง การที่พุทธศาสตร์จะเป็นอาวุธมีคมตัดสิ่งๆที่เรียกว่าไสยศาสตร์ ให้ค่อยๆ หดไป จนความเป็นพุทธบริษัทของเราถูกต้อง บริสุทธิ์ผุดผ่อง; ไม่ต้องถือพุทธศาสตร์ปนไสยศาสตร์ อย่างที่เขาพูดๆกัน ในลักษณะที่เป็นการ เยาะเย้ยถากถาง.

ในคราวที่แล้วมา ได้พูดถึง มหาปเทศโดยทางวินัย ๔, มหาปเทศโดย ทางสุตตันตะ ๔, มหาปเทศเป็นเครื่องตัดสินสิ่งที่เป็นปัญหา; และได้พูดถึง

กาลามสูตรเป็นเครื่องตัดสินเรื่องที่เป็นปัญหาเกี่ยวกับความเชื่อ; และได้พูดถึง โศกที่มีสูตรที่เป็นเครื่องตัดสินปัญหา เกี่ยวกับความผิดหรือถูก. ขอให้ไปทบทวน ดูใหม่ แล้วเอามาต่อกันเข้ากับเรื่องที่ได้บรรยายต่อไปในคราวนี้. และที่สำคัญ ที่สุด ก็ขอให้พิจารณาดูให้เห็นการที่มนุษย์เราในโลกนี้ กระทำผิดต่อหลักเกณฑ์ อันนี้อยู่อย่างไร; ขรรยาวาสเราจึงเต็มไปด้วยเรื่องยุ่งยาก โดยส่วนใหญ่ทำให้โลกนี้ เต็มไปด้วยความระส่ำระสาย เบียดเบียนกัน เช่นสงคราม เป็นต้น. นี้เพราะว่า เรายังเป็นขรรยาวาสชนิดที่ไม่มีกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง; โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักของ พระพุทธศาสนา ซึ่งถือเอาปัญญาเป็นที่พึ่ง; แทนที่จะมีแต่ความเชื่อของความเชื่อ ให้เรามีแต่ความเชื่อ ที่มาจากปัญญา; แล้วก็มีความเป็นอิสระจากกิเลส ไม่ให้กิเลสจูงไปตามอำนาจของกิเลส จึงอยู่ในความถูกต้อง หรือในขอบเขตของความถูกต้อง เช่น โศกที่มีสูตร เป็นต้นนั่นเอง.

ที่นี้ จะพูดถึงหลักธรรมะโดยตรงยิ่งขึ้นไป ซึ่งมีความสำคัญ สำหรับ ความเป็นพุทธบริษัท เรื่องที่จะกล่าวเป็นเรื่องแรก ในวันนี้ก็คือ เรื่อง **หลักอนัตตา** รวมถึงสัญญา หรืออะไรอื่น ๆ ที่คล้ายกัน. ความมุ่งหมายสำคัญของเรื่องนี้อยู่ที่ ความไม่ยึดมั่นถือมั่น; เมื่อมีความเข้าใจเรื่องอนัตตา เรื่องสัญญา เป็นต้นแล้ว มั่นก็ทำลายความยึดมั่นถือมั่น ซึ่งเป็นเหตุให้ถือ หรือกระทำไปอย่างงมงาย ตาม แบบของไสยศาสตร์ เป็นต้นอีกนั่นเอง.

เรื่อง อนัตตา โดยหลักใหญ่ก็คือให้ทำลายความรู้สึกประเภทที่เป็น *egoism* หรือ *egotism* ทุกชนิด ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความเห็นแก่ตนทุกอย่างทุก ประการ. ความทุกข์ส่วนบุคคลก็มาจากความเห็นแก่ตน, ความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกัน ทั้งโลกก็มาจากความเห็นแก่ตน. เพราะฉะนั้นจึงเป็นเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องของโลก ทั้งหมด. เราจะพูดกันโดยรายละเอียด ในเวลาอันสั้นอย่างนี้ก็ไม่พอ จะเอาไว้

พูดโดยรายละเอียดเฉพาะเรื่องนั้นในคราวหลัง; แต่ในที่นี้เอามารวมเข้าในกลุ่มที่เป็นหลักพุทธศาสตร์ ซึ่งมรราวาสจะต้องสนใจ.

มีคนเข้าใจผิดไม่ยอมให้มรราวาสเกี่ยวกับเรื่องสัญญาตา หรือ อนัตตา. แต่เมื่อมีผู้ไปทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เรื่องอะไรที่เป็นประโยชน์แก่มรราวาสตลอดกาลนาน; พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่องสัญญาตา. นี้เคยอธิบายไว้ในปาฐกถา หรือคำเทศนาหลายครั้งหลายหนแล้ว : ใจความสำคัญก็คือว่า มรราวาสมีเรื่องที่ทำให้ยึดมั่นถือมั่นมาก; ถ้าปล่อยไปตามเรื่อง มันก็ตกนรกทั้งเป็น; ยึดมั่นอะไรที่หนักก็เป็นความทุกข์ที่นั่น และเมื่อนั้น, จึงอยากจะให้มรราวาสผู้มีกิจการงานมากนัก ไม่ต้องตกนรกทั้งเป็น หรือว่าไม่ตกนรกทั้งเป็นมากเกินไป; จึงสอนเรื่องอนัตตาหรือเรื่องสัญญาตานี้ พอที่จะบรรเทาความยึดมั่นเสียได้เป็นส่วนมาก; แล้วก็เป็นการตั้งต้นที่ดี สำหรับการที่จะก้าวหน้าไปสู่จุดหมายปลายทางของพระพุทธศาสนา คือเรื่องนิพพาน.

ข้อนี้เราจะต้องเข้าใจหลักสำคัญสั้น ๆ ของมัน มีอยู่ว่า เพราะยึดมั่นถือมั่น อย่างผิด ๆ นี้ จึงทำในสิ่งที่ไม่ควรจะทำ. คำว่า ยึดมั่นถือมั่น ก็หมายถึงยึดมั่นถือมั่นด้วยความโง่เสมอไป, คือมีมูลมาจากอวิชชา จึงได้เกิดตัณหา - ความอยาก, อุปาทาน - ความยึดมั่นถือมั่น. แต่ถ้ามันเป็นความต้องการ ความขยันขันแข็ง ความตั้งใจจริงของสติปัญญา จะเดินไปในทางที่ถูกต้อง แล้วไม่เรียกว่าความยึดมั่นถือมั่น, ในภาษาไทยอาจจะเรียก แต่ในภาษาบาลีไม่เรียก; แล้วแยกกันเด็ดขาด. ความยึดมั่นถือมั่นต้องมาจากความโง่; ความขยันขันแข็งที่มาจากสติปัญญานั้นก็เรียกไปตามเรื่อง, เรียกเป็นความเพียร ความจริง ความตั้งใจมั่น หรืออธิษฐานจิต อะไรก็แล้วแต่จะเรียก; ฉะนั้นเอาไปปนกันไม่ได้. อันหนึ่งมีรากเหง้ามาจากอวิชชา - ความโง่ ความไม่รู้; อันหนึ่งมีรากเหง้ามาจากวิชา สติปัญญา หรือความรู้.

เมื่อพูดถึง อนัตตา สุนฺญตา มันเป็นยอดสุดของสติปัญญา คือเห็นสิ่ง
ทั้งปวงตามที่มันเป็นจริง เป็นเหตุให้ไม่มียึดมั่น, แล้วเป็นเหตุให้เบื่อในความโง่
ความหลง หรือความยึดมั่นถือมั่น ที่เคยยึดมั่นถือมั่นมาแต่กาลก่อน. ความเบื่อ
อย่างนี้ไม่ใช่ความเบื่อระอา ชนิดที่ทำให้ท้อแท้ถอยกำลัง; แต่มันเป็นความเบื่อ
ต่อสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่พึงปรารถนา แล้วก็หันไปหาสิ่งที่ควรปรารถนา; พุท
โดยตรงก็คือเบื่อความทุกข์ หรือต้นเหตุให้เกิดความทุกข์. แล้วก็ไปเกิดความ
ขยันขันแข็งในสิ่งที่เป็นการดีกับทุกข์. เพราะฉะนั้นก็ต้องเข้าใจคำว่า “เบื่อ” ในทาง
พุทธศาสนานี้ให้ดี ๆ อีกเหมือนกัน; ในภาษาบาลีเรียกว่า นิพพิทา แปลว่า
ความเบื่อ, ไม่ใช่เบื่อระอา กระสับกระส่าย กระวนกระวาย เป็นทุกข์ทรมาน
อยู่อีกแบบหนึ่ง; อย่างนั้นมันไม่ใช่ความเบื่อที่ถูกต้อง.

ความเบื่อที่ถูกต้อง หมายความว่า รู้จริง ในสิ่งที่เคยโง่ เคยหลง
เคยเป็นทุกข์กับมันมานานแล้ว; แล้วก็ไม่เอาด้วย ไม่เล่นด้วย ไม่อะไรด้วย
อีกต่อไป; ก็หันไปหาทางที่ตรงกันข้าม คือไม่รัก ไม่หลง ไม่มียึดมั่นถือมั่น
ในสิ่งเหล่านั้น; แล้วก็ไปสู่ความสงบ. เพราะฉะนั้นผลของความเบือนั้นก็คือ
เป็นความสบาย ไม่ใช่ความอึดอัดรำคาญ. ถ้าเป็นความเบื่อที่อึดอัดรำคาญ
ที่มักจะมึนกัน ได้ทุกคน ไม่ว่าใคร; นั้นมันเป็นอีกความหมายหนึ่ง เป็นภาษาธรรมจก
ภาษาชาวบ้าน; กินอะไรซ้ำซากก็เบื่อ เห็นหน้ากันอยู่ทุกวันก็เบื่อ อย่างนี้
มันไม่ใช่เบื่ออย่างที่ต้องการในทางธรรม.

เรื่องเบือนั้นมันจำเป็นจะต้องมี ถ้าไม่มีก็ถอนตัวออกไปจากโลกนี้ไม่ได้.
เดี๋ยวนี้พอใจอยู่ในความสุขสนุกสนาน เอรีตอรรอยทางเนื้อหนังในโลกนี้ ไม่รู้จักเบื่อ
และมีแต่จะยิ่ง ๆ ขึ้นไป; เพราะฉะนั้นโลกนี้จึงเป็นโลกของความตะกละตะกลาม
ในความเอรีตอรรอยทางเนื้อหนังยิ่ง ๆ ขึ้นไป; มันก็เลยได้เป็นทุกข์กันทั้งโดย

ส่วนตัว และโดยส่วนรวมมากขึ้นทุกที. ถ้าดูให้ถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า แม้มหาสงครามที่กำลังมีอยู่ในโลกตลอดเวลานี้ มันก็มาจากการที่ไม่รู้จักเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ; มูลเหตุของมันอยู่ที่การกอบโกยวัตถุ อันเป็นที่ตั้งแห่งความเพ็ดพิณ ทางเนื้อทางหนังทั้งนั้น. นายทุนก็ต้องการสิ่งนี้ กรรมกรก็ต้องการสิ่งนี้ ; มันก็เลยได้แย่งชิงสิ่งนี้กัน ไปอย่างไม่รู้จักสิ้นสุด.

ถ้าทุกคนเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับความสุขทางเนื้อหนังนี้ อย่างเพียงพอแล้ว ก็จะทำให้ยุติวิกฤตการณ์เหล่านั้นได้ ; มันจึงเป็นเรื่องจำเป็น, เป็นความสำคัญที่จะต้องมีความรู้เรื่องสัญญา เรื่องอนัตตา ให้ถูกต้องตามสมควรแก่ความเป็นฆราวาส อย่างที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องนี้เป็นประโยชน์สุข เกื้อกูลแก่ฆราวาสตลอดกาลนาน.

เกี่ยวกับ ความเบียดเบียน ที่มีมูลมาจากสัญญา อนัตตานั้น อยากให้ได้ทราบกันถึงเรื่องอนุப்புพิกถา. ถ้าพระพุทธเจ้าท่านเห็นว่า ผู้ใดมีสติปัญญาพอสมควรที่จะเข้าใจเรื่องนี้ราวเดี๋ยวได้ พระองค์ก็ตรัส ; ถ้ายังไม่มาก ยังหนาмаกยังคิบบาก ไม่อาจเข้าใจเรื่องนี้ราวเดี๋ยวได้ ก็ไม่ตรัส. เรื่องที่ตรัสราวเดี๋ยวได้แก่บุคคลที่อาจจะเข้าใจได้นี้ เรียกว่า “อนุப்புพิกถา” คือ :-

จะพูดเรื่องที่ ๑ คือการให้ทาน, การเอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ที่เรียกว่าให้ทานนั้นว่าเป็นอย่างไร คืออย่างไร ?

เรื่องที่ ๒ คือเรื่องศีล, มีความประพฤติดีทั้งโดยหลักใหญ่ และโดยปลีกย่อย มันมีอยู่อย่างไร มันคืออะไร ?

เรื่องที่ ๓ พูดถึงสวรรค์ ซึ่งเป็นผลของท่าน และศีล. เมื่อเรามีทานและศีลสมบูรณ์แล้ว เราก็ได้สวรรค์ที่ทุกคนต้องการ ; จะต่อตายแล้ว

หรือที่พี่เดียวกันก็ได้ทั้งนั้น. ความที่เราอ้อมอ้อมใจ ยกมือไหว้ตัวเองได้ ด้วยความเป็นสุข นี้ก็รวมอยู่ในเรื่องนี้. แต่ว่าที่เขาโง่เขาหลง เขายึดมั่น เขาโง่กันมากก็คือ เรื่องสวรรค์ เรื่องกามารมณ์ เรื่องสวรรค์วิมานกามารมณ์ต่อตายแล้ว; ทุกคนจึงอยู่ที่นั่น. นี่ทาน ศีล เป็นเหตุให้ได้สวรรค์.

เรื่องที่ ๔ เรื่องความเลวทรามของสวรรค์ : สวรรค์ให้ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังถึงขีดสุดอย่างที่ต้องการ; แต่แล้วก็แสดงความเลวทรามอยู่ในตัวนับตั้งแต่ว่า กามารมณ์นี้ทำให้เกิดฆ่าฟันกัน. อย่างเดียวกันจะเห็นได้ง่ายที่สุดในหน้าหนังสือพิมพ์ทุกๆ วัน วันละหลายๆ เรื่อง หรือหลายสิบเรื่อง คือการฆ่าฟันกันเพราะกามารมณ์เป็นมูลเหตุ. อย่างนี้เรียกว่าโทษของสวรรค์; สูงขึ้นไปกระทั่งเพื่อนฆ่าเพื่อน ลูกฆ่าบิดามารดา บิดามารดาฆ่าลูก ก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ ในเมื่อมัวเมาในเรื่องสวรรค์นั้น; นี่ก็เป็นโทษของสวรรค์. ถ้าเป็นเรื่องของสวรรค์วิมานต่อตายแล้ว มันก็หมายถึง ความโง่ที่สุดที่จมอยู่ในความเพลิดเพลินทางเนื้อหนังนั้น ไม่สัมผัสหุ้มนตา, ไม่ประสีประสาต่อเรื่องมรรค ผล นิพพาน. ที่ๆ โง่เง่างมาย มัวเมากันมากที่สุด ก็คือในสวรรค์นั่นเอง.

เรื่องที่ ๕ เรื่องออกไปเสียจากกามารมณ์ คือออกไปเสียจากความผูกมัดของสวรรค์ เป็นอิสระ; จิตใจก็เป็นอิสระในการที่จะเลือกทางเดิน คือการเป็นอยู่ในชีวิตนี้ให้มันถูกต้อง ไม่ให้เป็นทาสของกามารมณ์.

นี่คุณฟังดูเรื่องที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้แบบนี้ โดยเฉพาะแก่บุคคลที่อาจจะเข้าใจได้โดยรวบเดียวทั้ง ๕ เรื่อง. ถ้าคนที่บ้าจัด เม่าจัด โง่จัด มันก็ฟังไม่รู้เรื่อง; ก็จะหยุดอยู่แต่เพียง แก่ความเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง เรื่องสวรรค์ของเขานั่นเอง; มันปลั่งออกไปไม่ได้. ที่นี้พวกคุณจะอยู่ในชุดไหน พวกไหน กลุ่มไหน ก็ลองไปคึกคึก ว่าเราพอจะมองเห็นสิ่งทั้ง ๕ นี้คร่าวๆ

ตลอดทั้งสาย ทั้ง ๕ เรื่องหรือไม่ : เรื่องการทำหน้าที่ความงาม ด้วยทาน และศีล; แล้วก็ได้ผลมาตามที่ตัวต้องการ เป็นกามารมณ์ที่ปรารถนา; แล้วก็มองเห็นว่า ในนั้นมันมีโทษ มีความเลวทรามเจืออยู่ด้วย; แล้วก็ไม่ได้ไป ไปหลงกะมัน. ถ้าจะไปกินไปใช้ ไปเกี่ยวข้องกับกะมันก็ด้วยสติปัญญา ที่ไม่ไป ไปหลง ไปเป็นทาสมัน.

กามารมณ์นั้นมันก็คือวัตถุปัจจัย ที่จำเป็นอยู่กับชีวิตมนุษย์; แต่ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับฐานะ ที่มันเป็นกามารมณ์แล้ว มันเป็นพิษ เป็นความทุกข์ ความร้อน. แต่ถ้าเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน เพียงแต่ในฐานะที่เป็นปัจจัยสำหรับ เครื่องยังชีพ หรือเป็นเพียงอาหาร อย่างนี้ก็เป็นความถูกต้อง ซึ่งจะได้เป็นอยู่ ปกติอย่างสะดวกสบาย. เพราะฉะนั้นอย่างที่ได้อธิบายมาแล้วว่า แม้จะเกี่ยวข้องกับเรื่องเพศตรงกันข้าม ก็ให้เกี่ยวข้องกับฐานะที่เป็นอาหารชนิดหนึ่งเท่านั้น คือ เพื่อบำบัดความใคร่ หรือเพื่อการศึกษา, หรือเพื่อการสืบพันธุ์โดยบริสุทธิ์; อย่าเป็นเรื่องลุ่มหลงมัวเมาอย่างคนโง่.

เรามีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่ต้องการความรู้สึกพอใจในทางอายตนะนี้ คือทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; แล้วก็ด้วยอำนาจของต่อมแกลนด์อะไรต่างๆ ทางพีสิคส์, แม้ไม่เกี่ยวกับเรื่องจิตใจ. เรื่องทางพีสิคส์ล้วนๆ เมื่อต่อมแกลนด์ อันใดมันสุกถึงขนาด ก็เกิดความรู้สึกที่จะสืบพันธุ์ เป็นต้น; นี่เป็นเรื่องทางพีสิคส์ ทางวัตถุแท้ๆ. อย่าได้ไปหลงเป็นวิเศษวิโสอะไรมากนัก; แล้วก็แก้ไขไป หรือบำบัดไปพอให้ถูกวิธี, อย่างนี้มันก็กลายเป็นอาหาร เครื่องหล่อเลี้ยงความปรกติของจิตใจ; นี้ก็เรียกว่า “อาหาร”. แล้วก็นำมาซึ่งความรู้ ความเข้าใจ อันเกี่ยวกับความลับของชีวิต นี้ก็เรียกว่า “อาหาร”. แล้วก็นำผล เป็นการสืบพันธุ์ เป็นลูก เป็นบุตรอะไรออกมา มันก็เป็น “อาหาร”. อาหาร

ก็แปลว่า *สิ่งที่จะนำผลอย่างใดอย่างหนึ่ง มาสู่หรือมาให้*; นี้เรียกว่า “อาหาร”^{๕๕} ทั้งนี้ เพราะฉะนั้นจะมีอาหารทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อะไรก็ตาม เมื่อมันนำผลที่ดี หรือควรจะได้มาให้ สิ่งนั้นก็เรียกว่า “อาหาร”^{๕๕} ทั้งนี้.

เช่นว่าเรากินข้าวเข้าไปเป็นคำ ๆ มันก็นำผลมาให้ คือความอิ่ม หรือ ความหายหิว นี้เรียกว่า “อาหาร”. เรื่องที่เราทำความดี ความงาม ความถูกต้อง อย่างอื่น มันก็นำผลมาให้ในทางอื่น ซึ่งไม่ใช่ทางปาก เขาก็เรียกว่า “อาหาร” ค้ำยเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นเราอย่าทำสิ่งที่มันมีอยู่ในโลกนี้ คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์นี้ อย่าให้เป็นเหยื่อของกามารมณ์; แต่ให้เป็นเพียงอาหาร ที่จะนำผลที่ควรจะได้ ควรจะมีให้เข้ามาสู่เราก็ดำรงกัน; แล้วเราก็ไม่เป็นทาสของกามารมณ์ แต่ก็เป็นนายเหนือวัตถุปัจจัยของกามารมณ์เหล่านี้ คือใช้มันไปในทางที่ จะไม่ทำอันตรายอะไรแก่เรา; ไม่ไฉนถึงกับไปฆ่าฟันเพื่อนฝูง กระทั่งไปฆ่าฟันญาติมิตร กระทั่งไปฆ่าฟันบิดามารดา เพราะเหตุที่ความโง่ในทาง กามารมณ์มันมีมาก.

ความรู้เหล่านี้ ความเข้าใจอันนี้ จะต้องมิมีมูลมาจาก ความรู้เรื่อง สุตัญญา เรื่องอนัตตา เรื่องความไม่มีตัวตนทั้งนั้น. แต่เดี๋ยวนั้นในโรงเรียน ในมหาวิทยาลัยของคุณไม่มีสอนเรื่องนี้ มันจึงมีการตี การฆ่ากัน แม้ในรั้วของ มหาวิทยาลัย อย่างที่คุณก็ทราบเรื่องดี. นี่คือโทษที่ไม่เชื่อพระพุทธเจ้าว่า *เรื่อง สุตัญญานี้ มันเป็นประโยชน์แก่ขรรษาทั้งหลายตลอดกาลนาน*.

นี่ผมกล่าวมาพอเป็นหัวข้อ พอเป็นตัวอย่าง ไปหารายละเอียดคุณเอง ผมได้กล่าวไว้ในที่อื่นมากมายแล้ว; แต่จะกล่าวเรื่องนี้โดยเฉพาะอีกสักครั้งหนึ่ง เหมือนกัน.

รวมความว่า เรื่องสัญญา เรื่องอนัตตา เรื่องความไม่มีตัวตนมั่น เหล่านี้มันรวมกันเป็นเรื่องเดียว; จะทำให้เกิดความหยุด, หยุดใจ หยุดหลง ในสิ่งย่ำวนในโลกนี้ของธรรมชาติ. ธรรมชาติมีให้สำหรับใช้ให้ถูกต้อง แต่เราใช้มันผิด มันก็เกิดผลมาในทางผิด; เราจะโทษธรรมชาติไม่ได้. ธรรมชาติให้มานี้ เพื่อให้เราใช้อย่างเป็นกามารมณก็ได้ เพื่อให้ใช้เป็นอาหารตามธรรมชาติ ตามปรกติธรรมคาโดยไม่มีโทษก็ได้; ฉะนั้นจึงได้เอาเรื่องอนุப்புพิกถา ๕ อย่างนั้น เป็นหลักก็แล้วกัน.

เรื่องถัดไปอีก ก็จะพูดเรื่อง **กรรมในพระพุทธศาสนา.**

พุทธศาสนาเรามีเรื่องกรรม สอนเป็นพิเศษ ให้เชื่อกรรม ซึ่งมี ก่อนข้างจะเป็นวิทยาศาสตร์; คือให้มองที่นี้และเดี๋ยวนี้ มองเห็นการกระทำและ เหตุของการกระทำ และผลของการกระทำ แล้วก็ปฏิบัติให้ถูกต้อง; นี่มันเป็น ลักษณะของวิทยาศาสตร์. แต่ถ้าเราจะพูดไปในรูปอื่น หรือมนุษย์พวกอื่นเขา ต้องการจะพูดไปในรูปอื่น เขาก็พูดให้เป็นเรื่องเชื่อพระเจ้า. พอเชื่อพระเจ้า มันก็ไม่ทำอย่างนั้น คือไม่ทำกรรมชั่วอย่างนั้นๆ; มันก็ได้เหมือนกัน. หรือ แม้จะพูดไว้ในรูปไสยศาสตร์ มันก็ได้เหมือนกัน; เช่นกล่าวในรูปความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ทำอย่างนั้นไม่ได้ เป็นตามู อย่างนี้มันก็เป็นเรื่องกรรมด้วย เหมือนกัน; แต่มันโดย อาศัย motive อย่างอื่น เช่นพระเจ้าต้องการไม่ให้ทำ หรือว่าตามู อะไรก็ไม่รู้ ผีสิงเทวดาอะไรก็ไม่รู้ ไม่ให้ทำ; อย่างนี้มันไม่ใช่ หลักของพุทธศาสนา.

ถ้าเมื่อถือตามหลักของพุทธศาสนา ก็ให้มีความรู้ลงไปตรงๆ ตรงการ กระทำ ว่ามันเป็นอย่างไร, เหตุให้กระทำมันเป็นอย่างไร, แล้วผลของการ กระทำนั้นมันจะเป็นอย่างไร. นี่เรื่องกรรม อาศัยปัญญาเป็นรากฐาน; ก็เลย แบ่งเป็น กรรมดี กรรมชั่ว กรรมที่เหนือดีเหนือชั่ว, มีอยู่ ๓ อย่าง.

กรรมชั่วมาก่อน มันมีเหตุชั่ว คือกิเลส, แล้วผลก็คือ ความทุกข์หรืออบาย. กรรมดีก็มาจากเหตุที่ดี ความรู้จักดี, แล้วก็ได้ผลเป็นความสุขสบายตามที่ตนพอใจ; แต่ก็ยังต้องเสวยผลกรรมอยู่. เช่น ไปสวรรค์ เป็นต้น ก็บัญญัติไว้ว่าเป็นกรรมดี. แต่เรื่องชั่ว เรื่องดีก็ยังเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. คนชั่วก็มีความทุกข์อย่างแบบคนชั่ว, คนดีก็มีความทุกข์อย่างแบบคนดี. เป็นคนดีในโลกนี้ก็ยังมีทุกข์อีกแบบหนึ่ง ตามแบบของคนดี; เช่นปัญหาที่เกิดเนื่องมาจากความดี เกี่ยวกับความดีนี้ มันยังมีอยู่อีกมากเหมือนกัน. มีคนเยอะเยอะฆ่าตัวตายทั้ง ๆ ที่มีชื่อเสียง มีความดี มีความร่ำรวย มีอะไร; แต่มันมีความทุกข์อย่างอื่น. เป็นเทวดาในสวรรค์ก็มีความทุกข์ตามแบบเทวดาในสวรรค์.

เพราะฉะนั้นเพียงแต่กรรมดีเฉย ๆ นี้ยังไม่ใช่อะไรสูงที่สุด มันต้องเหนือชั่วเหนือดี คือไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งใดโดยความเป็นตัวเรา หรือของเรา. กรรมที่เหนือชั่วเหนือดี นี้แหละทำให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน. กรรมชั่วทำให้เวียนว่ายอยู่ในอบาย ในความทุกข์. กรรมดีทำให้เวียนว่ายอยู่ในทรัพย์สมบัติเกียรติยศ ชื่อเสียง หรือสวรรค์; ก็ยังเวียนว่ายอยู่นั่นเอง. ส่วนกรรมที่เหนือชั่วเหนือดีขึ้นไปอีก คือมีจิตใจเหนือสิ่งต่าง ๆ นี้ ก็ไม่เป็นทาสของสิ่งใด ไม่มีตัวเราสำหรับไปเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป; อย่างนี้เรียกว่าบรรลุนิพพาน.

ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นั้นมันก็ส่วนหนึ่ง; แล้วก็เป็นหลักของศาสนาทั่วไป ไม่เฉพาะของพุทธศาสนา. แต่กรรมที่ ๓ ที่ว่าสูงขึ้นไปด้วยการกระทำตามหลักพระพุทธศาสนาคือ ไม่ยึดมั่นถือมั่น, ปฏิบัติตามมรรคมีองค์ ๘ ประการแล้วไม่ยึดมั่นถือมั่นนี้ มันจะไปสู่นิพพาน; มีผลเป็นความหมดความรู้สึกอะไรที่จะยึดมั่นถือมั่น เป็นตัวกู-ของกู นี้มันก็เย็นสบาย มีจิตใจที่สบาย ไม่มีทุกข์เลย. นี้เรียกว่าเหนือชั่วเหนือดี. เรื่องกรรมมีอยู่ ๓ กรรม อย่างนี้ขอให้เข้าใจ.

เมื่อเราทำชั่ว ก็ร้อนเหมือนกับตกนรกทั้งเป็น; เมื่อเราทำดี นั้นมันก็รู้สึกตื่นเต้นลึกลงไป เหมือนกับถูกเซ็ด. แต่ถ้าเมื่อไรเราสงบ บางเวลาบางนาที เรามีความสงบ ไม่รู้สึกเรื่องดี เรื่องชั่ว; นั่นคือความพักผ่อนที่ถูกต้อง. ดังนั้นเราจึงไปในที่บางแห่ง เพื่อช่วยให้จิตใจมันหยุด, สงบ, ว่าง ไปจากความรบกวนของชั่ว ๆ ใด ๆ; นี้เราก็สบาย. จะไปตากอากาศชายทะเล หรือว่ามาในที่อย่างนี้ อย่างที่สวนโมกข์นี้ เพื่อให้ธรรมชาติเหล่านี้ มันแวดล้อมจิตใจให้มันว่างจากความรบกวนของความชั่ว – ความดี; อย่างนี้เป็นเรื่องของความว่าง เป็นเรื่องที่เป็นไปทางนิพพาน.

ขอให้เข้าใจว่า ของขมมันก็ไม่ไหว, ของหวานแรก ๆ มันก็ดียู่ ถ้าให้กินเรื่อยไปไม่ยอมให้หยุดมันก็ไม่ไหว มันจะต้องตาย; ผลสุดท้ายก็ต้องมากินน้ำจืด ๆ. ฉะนั้นให้เรารู้จักความที่มันจืด หรือมันไม่ดีไม่ชั่ว ไม่หวาน ไม่ขมนี้เสียบ้าง, มันเป็นความสงบ ความพักผ่อน. ในเรื่องกรรมจะต้องรู้อย่างนี้; เมื่อถือหลักกรรมตามแบบนั้นก็เป็นที่สมบูรณ คือไปถึงนิพพานได้.

ถัดไป ก็อยากจะพูด เรื่องการเกิด หรือ การเกิดใหม่.

ขอให้รู้ไว้ว่า ที่เรียกว่า การเกิด หรือเกิดนี้ มันมีอยู่ ๒ ความหมาย : เกิดทางร่างกาย ทางเนื้อหนัง ทางผัสสะนี้ ก็เกิดมาจากท้องแม่ แล้วมีชีวิตอยู่ได้ประมาณไม่เกินร้อยปีก็เข้าโลงไป; นี้เรียกว่าเป็นการเกิดทางเนื้อหนัง ทางวัตถุ; จำไว้ให้ดี ๆ ว่า มันเป็นการเกิดของร่างกาย.

ความเกิดอีกชนิดหนึ่ง เป็นเรื่องของจิตใจ เกิดทางใจ เกิดอยู่ในใจ, นั่นแหละคือการเกิดแห่งตัวกู เป็น *egoistic conception* หรือ *perception* ก็ได้;

แล้วแต่จะหมายถึงระยะไหน. แต่มันหมายถึงเรื่องความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นของกู ที่เรียกว่าอหังการ มมังการ ในภาษาบาลี. เมื่อใดเราเกิดความรู้สึกอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีการเกิดครั้งหนึ่งแล้วเดี๋ยวมันดับไป มันสิ้นเรื่องของมันก็ดับไป, ก็ตายไปครั้งหนึ่ง; เดี่ยวมันก็เกิดมาอีก. เพราะฉะนั้นวันหนึ่งๆ มันเกิดได้ไม่รู้ว่ามีกี่สิบครั้ง เรียกว่า *egoism* ก็ได้; แต่เขาระบุชัดเจนออกไปถึงว่ามันเป็น *egoistic conception* คือก่อนมาเป็นข้างกิเลส, เป็น *selfishness* ขึ้นมา. *selfishness* หมายความว่า เป็นกิเลสเต็มที เป็นตัวกู – ของกูที่เป็นกิเลสเต็มที; แล้วจะขบกัดบุคคลนั้นให้เป็นทุกข์. ในวันหนึ่งเกิดได้หลายครั้ง.

มันจึงมีความเกิดอยู่ ๒ ชนิด เกิดทางร่างกายทางหนึ่ง คือเกิดทางฟิสิกส์, และเกิดทางวิญญาณทาง *spiritual* นี้ อีกทางหนึ่ง, เป็นสองชนิดด้วยกัน. เกิดทางร่างกายทางฟิสิกส์นั้นไม่เป็นปัญหา ไม่มีปัญหา มันไม่ทำความยุ่งยากลำบาก ไม่เป็นนรก ไม่เป็นไฟอะไรขึ้นมาได้; มันก็ใหญ่โตขึ้นมากินอาหารแล้วมันก็เติบโตขึ้นเอง เป็นเรื่องของทางฝ่ายร่างกาย มันมีเพียงเท่านั้น. แต่ที่นี้เรื่องทางฝ่ายวิญญาณมันเกิดได้มากมาย เกิดได้กว้างขวาง เกิดได้ครอบโลก กลุมโลกไปก็ได้; มันต้องการจะเป็นเจ้าโลก, กู อยากจะเป็นเจ้าโลกขึ้นมา; อย่างนี้ก็เป็นความเกิดของ ตัวกู – ของกู ทางฝ่ายวิญญาณ. เพราะฉะนั้นความทุกข์มันเกิดเพราะความเกิดทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณนี้.

เด็ก ๆ แรกคลอดออกมาจากท้องแม่ มันยังคิดอะไรไม่เป็น มันก็เกิดมาแต่ร่างกายเท่านั้น มันยังไม่ได้เกิดทางฝ่ายวิญญาณ. จนกว่าเมื่อไรมันจะถูกทำให้เข้าใจเรื่องนั้นเรื่องนี้ จากสิ่งแวดล้อม จนเกิดมีความรู้สึกเป็นตัวกู เป็นพ่อของกู แม่ของกู เป็นบ้านของกู เป็นอะไรของกู; รู้จักยึดมันถือมันด้วยอุปาทานในสิ่งใด นั่นแหละคือการเกิดในทางฝ่ายวิญญาณ; มันจึงมีความทุกข์. ก่อน

หน้ามันก็เป็นเรื่องทางฝ่ายร่างกายล้วน ๆ มันไม่มีปัญหา ไม่มีความทุกข์มากจนกว่าจะรู้จักยึดมันถือมัน. แล้วมันก็มีความยึดมันถือมันมากขึ้น ๆ แล้วมีความเคยชินเป็นนิสัยในการยึดมันถือมันมากขึ้น ๆ; แล้วมันยังถ่ายทอดไปทางกรรมพันธุ์หรือทางสัญชาตญาณได้ด้วย. เช่นว่าสัตว์เกิดมาแล้วมันก็จะรู้จักยึดมันถือมันเป็น, มากขึ้นทุกที. เพราะวาทธรรมชาตินั้นสร้างร่างกาย และจิตใจมาในลักษณะอย่างนี้; และสัตว์ทั้งหลายจึงรู้จักมีกิเลสได้มากขึ้น เพิ่มขึ้นตามลำดับ แล้วก็มี ความทุกข์มากขึ้นตามลำดับ.

นี่เราต้องรู้จักความลึกกลับของธรรมชาตินั้นไว้ให้ดี ว่าความเกิดทางร่างกายนั้นมันไม่เกี่ยวกับความทุกข์โดยตรง; ความทุกข์โดยตรงมันเกี่ยวกับทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นต้องมีสติปัญญาและความรู้เกี่ยวกับทางจิตใจ; จักการเรื่องทางจิตใจนั้นให้ถูกต้อง. ร่างกายนั้นมันเป็นเหมือนเปลือก หรือเป็นเหมือนภาชนะ; เพราะฉะนั้นถ้าจิตใจเป็นอย่างไร ร่างกายมันก็พลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย; เราต้องจักการที่จิตใจให้ถูกต้อง แล้วก็อยู่ในเปลือก คือร่างกาย ที่มันมีความถูกต้องตามไปด้วย.

ความเกิด หรือความเปลี่ยนแปลงทางจิตใจนี้เป็นปัญหา; ทางพุทธศาสนาที่เพิ่งเล็ง ความเกิดทางจิตใจนี้เป็นส่วนใหญ่; เพราะฉะนั้นคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นตัวพระพุทธศาสนาจึงมุ่งจะแก้ปัญหาลทางจิตใจ ทางวิญญาณ, ทาง *spiritual*. ถ้ามีปัญหาทางร่างกายแท้ ๆ เกิดขึ้น คุณก็วิ่งไปหาหมอ ไปที่โรงพยาบาลไหนก็ได้ เพื่อแก้ปัญหาลทางร่างกาย. หรือถ้ามันเกิดทางระบบประสาททางจิตใจที่มันเนื่องกันอยู่กับทางร่างกาย ทาง *mental* คุณไปหาหมอที่โรงพยาบาลอย่างโรงพยาบาลที่ปากคลองสานก็ได้. แต่ถ้ามันเป็นปัญหาเกิดเกี่ยวกับทาง *spiritual* ล้วน ๆ ก็ต้องไปหาพระพุทธเจ้า, คือมันเป็นเรื่องของกิเลสล้วน ๆ ก็ต้อง

ไปหาโรงพยาบาลของพระพุทเจ้า เช่นวัดวาอาราม ที่มีความสามารถ ที่จะช่วย แก้ปัญหาทางวิญญาณเหล่านี้. นี่มันเป็นเรื่องของ “ความเกิด” ทางฝ่าย *spiritual* ที่เป็นตัวการตัวเรื่องของความทุกข์ของมนุษย์เรา.

ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ของโลกปัจจุบันนี้ก้าวหน้ามาก จนแก้ ปัญหาทางร่างกายได้ อย่างเช่นผ่าหัวใจเปลี่ยนใหม่ก็ได้ อย่างนี้เป็นต้น ; แต่ไม่สามารถจะแก้ปัญหาทาง *mental* ได้ คนจึงเป็นโรคประสาท หรือเป็นคนวิกลจริต มากขึ้นในโลกนี้. เพราะว่าจิตใจในส่วนนี้ มันไม่ได้ขึ้นอยู่กับร่างกายเพียงส่วนเดียว เขาจึงแก้ไขทางร่างกายส่วนเดียวไม่ได้ เพราะมันไปขึ้นอยู่กับฝ่าย *spiritual* หรือฝ่าย วิญญาณนั้นด้วย. มันเป็นเรื่องของความรู้ความเห็น ความเข้าใจ ที่ผิดหรือถูก ด้วย เพราะฉะนั้น เราจะต้องไปหาหลักพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงความรู้ผิด – รัถูก แล้วก็มาช่วยปรับปรุงจิตใจ ระบบประสาทนี้ให้มันดี ; มันจึงจะไม่เป็นโรค เส้นประสาท หรือไม่เป็นโรควิกลจริต. คนเราไม่สามารถจะระงับความวิตกกังวลได้ โดยลำพังวัตถุ ; ถ้ากั้นยาระงับประสาท มันก็เป็นเรื่องหลอกๆ ประเดี๋ยวเดียว เท่านั้น มันต้องมีอะไรที่ดีกว่านั้น.

ที่พูดให้ฟังนั้นก็หมายความว่า คนเรานี้มองให้ดีๆ มันมีอยู่ถึง ๓ ชั้น คือระบบร่างกายล้วนๆ ทางฟิสิกส์นี่อย่างหนึ่ง ; แล้วระบบประสาท ครีงกาย ครีงจิต ที่เรียกว่า *mentality* นี้ก็อีกส่วนหนึ่ง ; และมันมีส่วนสูงสุดซึ่งไม่มีใคร สนใจ หรือบางคนไม่รู้จักมันก็คือ *spirituality* ทางฝ่ายวิญญาณ นี่อีกส่วนหนึ่ง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญ. เป็นส่วนหัวใจของมนุษย์ แต่ไม่มีใครสนใจ. เพราะฉะนั้น เรื่องความเกิดนี้ ก็สนใจกันแต่เรื่องเกิดทางร่างกาย ทาง *mental* ที่เกี่ยวกันอยู่ กับร่างกายเท่านั้น ; ไม่รู้เรื่องในความเกิดแห่งตัวกู – ของกู ที่เกิดทางฝ่าย *spiritual* นั้น ; แล้วก็มีความทุกข์ทรมานอยู่ด้วยเหตุนี้ แล้วก็ไม่รู้สึก.

นี่จะต้องเข้าใจว่า ความเกิดที่แท้จริงนั้นมันอยู่ที่ เกิดทางฝ่ายวิญญาณ, เกิดความสำคัญเป็น concept ว่าตัวกูขุ่นมาครั้งหนึ่งนี้ นั่นคือเกิดเป็นชาติหนึ่ง; วันหนึ่งเกิดหลายหน, เดือนหนึ่งก็เกิดหลายพันหน ปีหนึ่งก็เกิดหลายหมื่นหน ที่หลายปีกว่าจะตาย ก็เกิดหลาย ๆ หมื่น หลายแสน หลายล้าน หลายอสงไขย หนก็ได้. ขอให้มองความเกิดชนิดนี้ให้เข้าใจ แล้วจะเข้าใจพุทธศาสนา นี้เรียกว่า “ความเกิด”. ที่นี้ถ้าว่า “เกิดใหม่” ก็หมายความว่า การเกิดครั้งที่สอง; ฉะนั้นในวันหนึ่ง เราตายแล้วเกิดใหม่ – ตายแล้วเกิดใหม่ – ตายแล้วเกิดใหม่ ได้หลายสิบครั้ง. การเกิดใหม่นี้ก็มีผลสืบเนื่องกันมาจากการเกิดครั้งก่อน. การเกิดตัวกูครั้งแรกมันทำอะไรเข้าไว้ มันก็ยังมี reaction เหลือมา สำหรับการเกิดแห่งตัวกูครั้งที่สอง ซึ่งจะพลอยได้รับด้วย.

มันเห็นชัด ๆ อยู่อย่างนี้ ว่ากรรม – ผลกรรม ส่งต่อกันได้ในระหว่างชาติ ระหว่างชาตินี้ : ทำเลวหนักเข้ามันก็เลวลงไป, ทำดีมากเข้ามันก็ดีขึ้นมา, จนกระทั่งเมื่อการเกิด เมื่อการเกิดแล้วเกิดอีก อยากรจะมีจิตใจสงบเป็นอิสระเหนือการครอบงำของสิ่งเหล่านี้ เราจึงทำใจให้เป็นนิพพาน คับสนิทแห่งการเวียนว่ายตายเกิดทำนองนี้. ความเกิด หรือความเกิดใหม่ในพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้.

เพื่อจำง่าย ๆ คุณก็จำอย่างนี้ก็แล้วกันว่า พอคิดคิดก็เกิดเป็นคนคิด, พอคิดเลวก็เกิดเป็นคนเลว, พอคิดอย่างนักศึกษานิมหาวิทยาลัย ก็เกิดเป็นนักศึกษานิมหาวิทยาลัย : พอคุดคุดอย่างเจ้าชู้ มันก็เกิดเป็นเจ้าชู้ตามไนท์คลับ ตามบาร์ ตามที่อันธพาลต่าง ๆ, คิดอย่างบัณฑิตก็เกิดเป็นบัณฑิต, คิดอย่างโจร ก็เกิดเป็นโจร, คิดอย่างไรก็เกิดเป็นอย่างนั้น. นี้เรียกว่า เกิดแล้วตาย แล้วก็

เกิดใหม่; ๑๕ นาทีนี้คิดเกิดอย่างเป็นนิสิตในมหาวิทยาลัยก็เป็นนิสิตไป; ต่อไป
คิดเกิดเป็นโจร มันก็ติดกันได้ในมหาวิทยาลัย อย่างนี้เป็นต้น.

เรื่องความเกิดที่เป็นความมุ่งหมายที่พระพุทธเจ้าท่านจะสอน และให้
เอาขณะมันให้ได้ นั่น หมายถึงความเกิดทางวิญญาณอย่างนี้. คุณจะไปหาราย
ละเอียดศึกษาดูได้จากเรื่องปัจจุสมุปบาท หรือเรื่องอริยสัจจ์ เป็นต้น.

ต่อไป จะพูดเรื่องเหตุปัจจัย หรือเหตุผล.

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล นี่ก็ต้องจำไว้ให้ติดปากด้วยว่า
พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผล, อยู่ในขอบเขตของเหตุผล ไม่เชื่อ
ข้างนอก ซึ่งเป็นเรื่องไสยศาสตร์ อันเป็นเรื่องไม่อาศัยเหตุผล. ถ้ายังไม่อาศัย
เหตุผล ก็ยังเป็นนักไสยศาสตร์ เป็นผู้ถือไสยศาสตร์อยู่; พอมาถือเหตุผล
ก็กลายเป็นพุทธบริษัท. เพราะฉะนั้นเรื่องมีเหตุผล และสามารถใช้เหตุผล นั้นมัน
เป็นเรื่องของความเป็นพุทธบริษัท. เรื่องเหตุผลมันกับออกชัคอยู่แล้วว่า แยกเป็น
๒ เรื่องคือ เรื่องเหตุ กับเรื่องผล.

เหตุ ก็คือสิ่งที่มันทำให้เกิดสิ่งอื่น. ผล ก็คือ ผลที่เกิดมาจากสิ่งอื่น
แล้วก็กลายเป็นเหตุต่อไป. เพราะฉะนั้นทุกสิ่งในโลกนี้มันจะเป็นทั้งเหตุ (cause)
และผล (effect) แล้วแต่ขณะของมัน; เช่นว่าเรากินอาหารเข้าไป อาหารมัน
ก็เป็นเหตุให้เกิดความอึด ความอึดเป็นผล. แต่แล้วความอึดนั้นแหละมันเป็นเหตุ
ให้เกิดความคิดอย่างอื่น เช่นอยากจะขโมย, หรืออยากจะสะสม หรืออยากจะ
อะไรอย่างอื่นอีก. ความอึดนั้นแหละมันกลายเป็นเหตุ. ความอริยเป็นต้น
ก็ทำให้เกิดเป็นผล ให้เกิดการกระทำอย่างอื่นต่อไปอีก. แล้วการกระทำนั้นมันก็
กลายเป็นเหตุอีก สำหรับทำให้เกิดการกระทำอย่างอื่นต่อไปอีก. ฉะนั้นมันจึง

เป็นเหมือนกับห่วงโซ่ ที่ไม่รู้จักขาดสาย; เพราะว่าสิ่งที่เป็นเหตุนี้มันทำให้เกิดผลกลายเป็นผล; สิ่งที่เป็นผลก็กลายเป็นเหตุได้ แล้วก็ทำให้เป็นผลอย่างอื่นอีกได้; แล้วกลายเป็นเหตุทำให้เป็นผลอย่างอื่นอีก.

นี่เราก็คือชีวิตของเรา ว่ามันเต็มอยู่ด้วยความที่เป็นเหตุเป็นผล ที่ทะยอยกันอยู่อย่างนี้ ในวันหนึ่งๆ คุณต้องการอะไร ก็ทำสิ่งนั้น; พอได้มาแล้วสิ่งนั้นมันก็ทำให้ต้องการอย่างอื่น; แล้วก็ทำอย่างอื่นอีก ส่งทะยอยกันไปเรื่อย; นี่เราจึงนั่งอยู่ไม่ได้ จะนั่งกันติดพื้นอยู่ไม่ได้; เพราะอำนาจของความที่มันเป็นเหตุผลส่งกันไปเรื่อย; ให้คิดและกระทำ – ให้คิดและกระทำต่อไป, ต่อไป ๆ ไปได้หยุดอยู่ได้. ง่วงขึ้นมาก็นอน; นอนมันก็เป็นผลอันหนึ่งทีแรก. พอนอนลงไปมันก็เป็นเหตุให้หายง่วงหายเหนื่อย; พอหายเหนื่อยมันตื่นขึ้นมามันก็ทำอื่นอีก; ฉะนั้นเรียกว่าไม่มีการหยุด แม้แต่ในขณะที่นอน.

ความมีเหตุ-ผลอย่างนี้ต้องให้คุณคิดต้องเข้าใจ แล้วจะเข้าใจหลักพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่อิงของอย่างอื่น แต่อิงเหตุผล. เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าท่านจึงตรัสเรื่องอริยสัจจ์ ซึ่งเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ว่าความทุกข์มันเป็นอย่างนี้ ๆ ที่เรารู้จักกันดี; มันเป็นผลเกิดมาจากเหตุคือ ความโง่. ความโง่เป็นเหตุให้อยาก พออยากก็เกิดความยึดมั่นเป็นตัณหา-ของกู; มันก็เป็นความทุกข์. อยากดี อยากเด่น อยากได้เงินได้ทอง นี่มันมาจากความโง่ ความอยาก ความยึดมั่นถือมั่น; แล้วก็ทุกข์. เพราะฉะนั้นอย่าให้มันมาจากความโง่; ให้มันมาจากเหตุที่ดีคือ ความฉลาด; รู้แล้วกระทำไปโดยไม่ต้องอยาก โดยไม่ต้องยึดมั่นถือมั่น มันก็ได้เหมือนกัน. นี่ก็คือ**คู่แรก** คือความทุกข์ และเหตุให้เกิดทุกข์.

คู่ที่ ๒ ความไม่มีทุกข์เลย ก็มาจากการปฏิบัติที่ถูกต้อง คือ มรรคมืองค์แปด. มรรคมืองค์แปด ก็คือ ความรู้ ความฉลาด ความถูกต้องทุกอย่าง ทำให้เกิดผลเป็นความหยุด ความสงบ ไม่ทุกข์เลย. มันก็เป็น ๒ คู่กันอยู่อย่างนี้.

คู่ที่หนึ่งเกี่ยวกับความทุกข์ และเหตุแห่งความทุกข์. คู่ที่สองเกี่ยวกับความไม่มีทุกข์และทางที่จะให้ถึงความไม่มีทุกข์; นี้เรื่องอริยสัจจ์เป็นเรื่องเหตุผลเต็มตัว. ถ้าจะซอยให้ละเอียดลงไปก็เป็นเรื่องปฏิบัติสมบูรณ์, คือซอยให้เห็น *process* ที่มันละเอียด ๆ ลงไป ๆ ว่าจากความโง่ - ไปสู่ความอยาก - แล้วไปสู่ความยึดมั่นถือมั่น.... ฯลฯ.... แล้วไปสู่ความทุกข์อย่างไร แจกละเอียดมากขึ้นไปเท่านั้นเอง; นี่ก็เรียกว่าแจกซอยให้ละเอียดออกไป เป็นเรื่องปฏิบัติสมบูรณ์ที่จริงก็เรื่องอริยสัจจ์นั่นเอง.

นี่เรียกว่ามันเป็นวิทยาศาสตร์เต็มตัว; แต่มันไม่ใช่วิทยาศาสตร์ฝ่าย *physical* หรือ *mental*; มันเป็นวิทยาศาสตร์ฝ่าย *spiritual* คือสูงสุด. ที่นี้พวกที่เรียนรู้แต่เรื่องฝ่าย *physical* หรือ *mental* ก็ไม่เข้าใจเรื่อง *spiritual*; ก็เลยเอาวิทยาศาสตร์แท้ๆ ทางฝ่าย *spiritual* กลายเป็นเรื่อง *philosophy* หรืออะไรที่เข้าใจไม่ได้ไปเสีย. *philosophy* นั้นไม่ใช่วิทยาศาสตร์ เขาหมายถึงเรื่องที่ยังไม่เข้าใจ; เป็นเรื่องที่กำลังจะหายจะรู้ จะต้องกันควักกันต่อไป ซึ่งนั่นมันเป็นเรื่อง *philosophy*. ฉะนั้นพอเอาเรื่องนิพพานเรื่อง *spiritual* มาพูดให้ฟังก็ฟังไม่ถูก; แล้วก็ฟังไปในลักษณะเป็น *philosophy* ไปเสีย ไม่ใช่วิทยาศาสตร์. แต่พระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ท่านเข้าใจเรื่องนี้ ชิมซาบเรื่องนี้ เหมือนกับเป็นเรื่องวัตถุ.

เพราะฉะนั้นเรื่องนิพพาน อะไรทำนองนี้ ไม่ใช่ *philosophy* สำหรับพระพุทธเจ้า หรือสำหรับพระอรหันต์; มันเป็นเรื่องวิทยาศาสตร์. แต่สำหรับคนธรรมดาแล้ว แม้จะเป็นนักปราชญ์ เป็นศาสตราจารย์อะไรก็ตามจะเข้าใจไม่ได้; เลยจัดเอาของเหล่านี้เป็นของดีกลับเป็น *philosophy* ไป. เพราะฉะนั้นขอให้ระวังให้ดีๆ ว่าอย่าได้ไปหลงเข้าใจผิด ว่ามันเป็นเรื่อง *philosophy* หรือเป็นเรื่อง

อะไรที่ไม่ใช่วิทยาศาสตร์. พระพุทธศาสนาจะต้องเป็นวิทยาศาสตร์ และเป็นวิทยาศาสตร์ทางฝ่าย *spiritual* เพราะว่าตั้งอยู่บนกฎแห่งเหตุและผลที่ประจักษ์ชัด อยู่แก่ใจ.

วิทยาศาสตร์ทางวัตถุมันก็เอาเรื่องทดลองทางวัตถุเป็นหลัก แล้วหันต่อการพิสูจน์ อย่างนี้เป็นวิทยาศาสตร์. แต่แล้วก็เอาหลักเกณฑ์อันนี้ไปใช้กับเรื่องฝ่ายวิญญาณได้ด้วยเหมือนกัน หากแต่ไม่เป็นที่เข้าใจแก่การศึกษาทางฝ่ายวัตถุในโลกนี้; มันก็มีอยู่เท่านั้นเอง ความลับมันมีอยู่เท่านั้นเอง. เพราะฉะนั้นเพื่อที่จะแก้ปัญหาข้อนี้ คุณก็พยายามที่จะเข้าใจเรื่องเหตุ - ผลของธรรมชาติ ความ เป็นไปตามเหตุ - ผล ของธรรมชาติให้สูงขึ้น ไปจากเรื่องฟิสิกส์ ไปสู่เรื่อง *mental*; จากเรื่อง *mental* ไปสู่ *spiritual*; ก็จะเข้าใจพระพุทธศาสนาโดยสมบูรณ์; ก็จะมองเห็นชัดว่า อ้อ เป็นศาสนาแห่งเหตุ - ผล อย่างนี้เป็นต้น.

ทั้งหมดที่พูดมานี้เป็นหลักพระพุทธศาสนา ที่เป็นขั้นหัวใจ ที่จะต้องรู้ ต้องเข้าใจ จึงจะเรียกว่ารู้พุทธศาสนาชนิดที่กำจัดไสยศาสตร์ได้. ไม่เช่นนั้นมันจะไม่สำเร็จประโยชน์ แต่เพียงว่าคุณบวช เอาผ้าเหลืองมาห่ม มาคลุมเข้าแล้วมันจะรู้; หามิได้. มันไม่สำเร็จประโยชน์เพียงแต่ว่า ไปจดทะเบียนว่า เป็นพุทธมามกะ เป็นพุทธบริษัท นั่นมันก็เป็นเรื่องทะเบียน. จะไปจดทะเบียนว่าเป็นพุทธบริษัท มันก็ไม่ทำให้รู้พุทธศาสนาได้. ฉะนั้นแม้ไม่จดทะเบียนเป็นพุทธบริษัท แต่ถ้าเขาศึกษาอย่างนี้ ดำเนินอย่างนี้ จิตใจของเขาวิวัฒนาการมาอย่างนี้ เขาก็เป็นพุทธบริษัทได้.

พระพุทธเจ้าท่านก็เป็นนักศึกษาค้นคว้า จนกระทั่งตรัสรู้เป็นพระ-
พุทธเจ้า; แล้วก็เป็นผู้เริ่มแรก นี้แหละมันไม่ใช่สำเร็จด้วยการจดทะเบียน แต่สำเร็จได้ด้วยการรู้สิ่งนี้ เข้าใจสิ่งนี้ เข้าถึงสิ่งนี้, มีจิตใจเปลี่ยนไปแล้วตาม

หลักเกณฑ์อันนี้ จนมีจิตใจใหม่ชนิดที่ไม่มีความทุกข์อีกต่อไป, นั่นแหละจึงจะเป็นพุทธบริษัท. แล้วก็อย่าลืมคำว่า “พุทธะ” คำนี้แปลว่ารู้ ว่าตื่น ว่าเบิกบาน. ทางอักษรศาสตร์ อย่าไปสนใจมันก็ได้ ว่าทำไมมันจึงแปลอย่างนั้น อย่าไปสนใจมันเลย; แต่อย่าขอให้ยอมรับว่ามันมีค่าแปลอย่างนี้ในทางอักษรศาสตร์ ว่าผู้รู้ ผู้ตื่น, ตื่น คือตื่นนอน, แล้วก็เบิกบาน.

รู้คือรู้ความจริงทั้งหมดเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้ว รู้ความลับทั้งหมดเหมือนที่ได้กล่าวมาแล้ว ของธรรมชาติ ว่าเป็นอย่างไร. นี้เรียกว่า “ผู้รู้” สรุปอยู่ที่รู้ความทุกข์ รู้เหตุให้เกิดทุกข์ รู้ความไม่มีทุกข์ และรู้ถึงทางที่ทำให้ถึงความไม่มีทุกข์; นี้เรียกว่ารู้. แล้วก็ตื่น, ไม่ใช่หมายความว่าห่อ เหมือนคนสมยั้น ตื่นนั่นตื่นนี่ ตื่นไปโลกพระจันทร์ ตื่นอะไรต่างๆ ทำนองนั้น; อย่างนั้นมันตื่นตุ้ม ตื่นในที่นี้หมายถึงตื่นนอน. หลับก็คือวิชาหรือความโง่; ตื่นจากอวิชา ก็คือตื่นจากหลับ คือตื่นนอน. พระพุทธเจ้าแต่ก่อนท่านก็เป็นคนหลับเหมือนกัน; แล้วท่านก็เป็นคนตื่นได้เป็นคนแรกในโลก คือตื่นนอนก่อนคนอื่น. เมื่อตื่นขึ้นมาแล้วไม่ใช่งัวเงีย ไม่ใช่ต้องไปล้างหน้าเพราะงัวเงีย. เมื่อตื่นขึ้นมาทางวิญญาณ อย่างนั้นมันก็เบิกบาน แจ่มใส สดชื่น. นี้เรียกว่าผู้เบิกบาน เป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

เราบวชอุทิศให้พระพุทธเจ้า, ทุกคนที่บวชนี้ จะบวชที่วันก็ตามใจ, การบวชที่ถูกต้องนั้น ก็อุทิศให้พระพุทธเจ้าทั้งหมดเลย : ชีวิตจิตใจก็อุทิศ, วัตถุประสงค์ความมุ่งหมายอะไรก็อุทิศ, หลักเกณฑ์ในชีวิตของเราก็เป็นการอุทิศ คือเดินตามพระพุทธเจ้า; อย่างนี้เรียกว่าบวชอุทิศให้พระพุทธเจ้า; เพื่อได้สิ่งเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านได้ นี้คือ ความรู้ ความตื่น ความเบิกบาน. มันก็จำเป็นที่จะต้องรู้หลักพุทธศาสนา ที่เป็นส่วนหัวใจที่สำคัญๆ ดังที่กล่าวมาแล้ว; แล้วผลสุดท้ายที่จะได้ก็คือ สิ่งนี้เรียกว่า “นิพพาน”.

เพราะฉะนั้น อย่าเกลียด อย่ากลัวเรื่องนิพพาน เหมือนคนโง่ที่กำลังมียู่่มากที่สุด แม้ในประเทศไทย ที่นับถือพระพุทธศาสนา กำลังเกลียดกลัวเรื่องนิพพาน เพราะไม่เข้าใจ แล้วห้ามไม่ให้เอามาสอนมาพูดกัน; เพราะว่าจะทำให้คนหยุดชะงัก ไม่เจริญ ไม่ก้าวหน้า. นี่เป็นความโง่อย่างนี้ มันเรื่องยืดยาวเอาไว้อ่านคร่าวหลังจะดีกว่า.

แต่ขอสรุปสุดท้ายของการบรรยายในวันนี้ว่า นิพพานนั้น แปลว่าความเย็น. มันเย็นลงไปได้อย่างไรเพียงไร ก็เรียกว่านิพพานตามระดับ ตามมาตรฐาน ตามขนาดของมัน. ถ้ามันร้อนอยู่ก็เป็นวิภูฏสงสาร ตกนรกหมกไหม้ หมายความว่า ใจมันร้อน เป็นอบาย. ถ้ามันโง่ มันก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน; ในร่างคน ก็เป็นสัตว์เดรัจฉาน. ถ้ามันหิวกระหายไม่มีที่สิ้นสุด มันก็เป็นเปรต ในร่างคนอย่างนี้ ในร่างนิสิตมหาวิทยาลัยอย่างนี้ หรือในร่างอะไรก็ได้. ถ้ามันหิวกระหายทะเลาะทะยานอยู่มันก็เป็นเปรต. ถ้ามันขี้ขลาดไม่มีเหตุผล มันก็เป็นอสุรกาย ในร่างคนนี่. นี่เรียกว่าร้อน ไม่เย็น. ถ้าเหล่านี้อันไม่มี มันก็เย็น แม้ว่าเย็นน้อย ๆ เย็นชั่วขณะ จนเย็นถึงที่สุด.

คำว่า “นิพพาน” ในทางอักษรศาสตร์นี้แปลว่าเย็น; เช่นถ่านไฟแดง ๆ ในเตาไฟเอาออกมา พอคำดับแล้ว มันก็เย็น เรียกว่า ถ่านไฟมันนิพพาน. หรืออย่างสัตว์เดรัจฉาน ที่ยังมีอาละวาด มันยังเป็นอันตรายแก่มนุษย์ นี่เรียกว่ามันร้อน; พอฝึกดีแล้ว ราบดีแล้ว ไม่มีทางที่จะขั้ขึ้นเจ้าของ เหมือนสุนัขอย่างนี้ก็เรียกว่ามันเย็น เป็นนิพพานของสัตว์เดรัจฉาน. ส่วนมนุษย์มีความร้อนอยู่ด้วยวโลภ ความโกรธ ความหลง. เมื่อไต่ห่างจากวโลภ ความโกรธ ความหลง เป็นบางขณะ มันก็เย็นลงชั่วครา; เย็นชั่วคราก็เรียกว่านิพพานชั่วครา; โดยบังเอิญอย่างที่มาที่นี้ มันเย็นเองอย่างนี้ก็ได้ ก็เย็น

ชั่วคราว. หรือไปทำวิปัสสนาบางชนิด ทำให้เย็นลงได้ชั่วคราว มันก็เย็นชั่วคราว; เพราะไปชุ่มมันบ้าง ให้มันเย็นชั่วคราวได้. แต่เมื่อโคตจกิลเสสได้หมด มันเย็นจริง เย็นตลอดกาล นั่นแหละเป็นนิพพานสมบูรณ์ เย็นโดยสมบูรณ์. มันเย็นอย่างชั่วคราวก็มี เย็นอย่างสมบูรณ์ก็มี ขึ้นชื่อว่าเย็นแล้ว เป็นนิพพาน.

เพราะฉะนั้นบางเวลา บางนาที คุณก็เย็นโดยบังเอิญ โดยประจวบเหมาะ ของสิ่งแวดล้อม. คุณก็เย็นเป็นนิพพานนิดๆ เป็นนิพพานชั่วคราว. ถ้าไม่มีสิ่งนี้มาช่วย คุณก็เป็นโรคเส้นประสาท หรือเป็นบ้า ตายไปนานแล้ว ไม่ได้มานั่งอยู่ที่นี่. เพราะฉะนั้นควรขบใจเย็นชั่วคราว นิพพานชั่วคราวนี้กันบ้าง; พยายามทำให้มันมากขึ้นไป ขยายออกไปๆ จนมันสมบูรณ์ถึงที่สุด. นี้ก็จบเรื่องของพระพุทธศาสนาตรงที่คำว่า “นิพพาน”.

นี่เป็นอันว่า เราได้กล่าวหลักของพุทธศาสตร์ ที่เป็นอาวุธมีคม สำหรับกำจัดทำลายล้างเรื่องไสยศาสตร์ ให้หมดไปจากจิตใจ; ก็พอจะเป็นเค้าเป็นโครง เป็นแนว สำหรับเข้าใจได้ หรือจะนำไปปฏิบัติได้.

เวลาก็หมด โดยนกกางเขนมันบอก, ก็พอกันทีสำหรับวันนี้.

เคล็ดสำหรับมราวาสในทางธรรม.

- ๒๔ -

๑ มิถุนายน ๒๕๑๓

สำหรับพวกเรา ล่วงมาถึงเวลา ๒๐.๓๐ น. แล้ว
วันนี้จะได้พูดถึงเรื่อง **เคล็ดสำหรับมราวาสในทางธรรม**
ในฐานะเป็นเรื่องสรุปสุดท้าย. เพราะรู้สึกว่าจะต้องหยุด
การบรรยายกันในคราวนี้แล้ว เพราะผมกำลังไม่มีแรง
อ่อนเพลียมากขึ้น. ผู้ที่ยังเหลืออยู่ ถ้าใครยังสนใจก็เปิดเทป
คำบรรยายครั้งแรก ๆ ที่ไม่เคยฟังนั้นมาฟังก็แล้วกัน. เพราะ
ฉะนั้นจึงถือโอกาสให้การบรรยายครั้งนี้ เป็นครั้งสรุปเรื่อง
ทั้งหมดที่แล้ว ๆ มาด้วย แล้วสรุปไว้ในฐานะที่เป็น**เคล็ด**
สำหรับจะได้เอาไปใช้ให้สำเร็จประโยชน์ด้วย.

สำหรับคำว่า “เคล็ด” เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว เพราะรู้จักกันดี
ว่าหมายถึงอะไร. แต่อยากจะชี้ให้เห็น หรือตั้งข้อสังเกตสักนิตหนึ่งว่า คำว่า**เคล็ด**
นี่คือสิ่งที่เขาเรียกกันเพราะเพราะๆ ในภาษาสมัยใหม่ว่า “เทคนิค” หรืออะไร
ทำนองนี้. คุณอาจจะไปสนใจดูคำคำว่า “เทคนิค” แล้วเลยมองข้ามคำว่า “เคล็ด”

เสียก็ได้. โดยใจความของมันก็คือว่า วิธีที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เราต้องการโดยง่าย โดยสะดวก มีผลดีมาก ลงทุนน้อย อะไรทำนองนี้; คือทำให้การงานนั้นสำเร็จแน่ ๆ แล้วก็มีผลดีเต็มที่ เหน็ดเหนื่อย ลำบากน้อย ลงทุนน้อย ทำได้มาก.

ความมุ่งหมายของคำว่า *เคล็ดลับ* กับความมุ่งหมายของคำว่า *เทคนิค* มันตรงเป็นอันเดียวกันในชั้นนี้. อย่าได้เข้าใจคำว่า “เคล็ดลับ” นี้เป็นเรื่องแก้ปัญหาละเอียด ๆ น้อย ๆ. ขอให้นึกถึง บุษยา ทายาย บรรพบุรุษของเรา รู้จักแต่คำว่า “เคล็ดลับ” แต่ไม่รู้จำคำว่า “เทคนิค”; แต่ท่านเหล่านั้นก็มีเทคนิคอย่างเต็มตัว คือทำอะไรได้สำเร็จ สร้างอะไรที่คนลูกหลานสมัยนี้สร้างไม่ได้; หรือว่าสร้างได้ก็แย่ไปเลย. คนสมัยนี้ไปดวงจันทร์ได้, แต่ว่าอาจจะทำอะไรบางอย่างไม่ได้; เพราะมันมีเหตุอื่นอีกหลายอย่าง เช่นสร้างสิ่งมหัศจรรย์ในโลกอย่างนครวัด; คนเคี้ยวนี้ทำไม่ได้; ทำได้ก็แพงกว่า ยุ่งกว่า ลำบากมากกว่า. เพราะฉะนั้นขอให้มองบุษยา ทายาย บรรพบุรุษในลักษณะที่เป็นผู้มีปัญญาเฉลียวฉลาด มีเทคนิค มีเคล็ดลับ จึงรอดตายมาได้จนเกิดพวกเรา.

ถ้าบรรพบุรุษไม่มีเคล็ดลับ ไม่มีวิชาเทคนิคอะไรเพียงพอ จะต้องตายกันเสียหมด ไม่เหลือมาเป็นพืชพันธุ์จนทุกวันนี้ แล้วก็จะไม่สร้างอะไรขึ้นไว้ให้พวกเราดู อย่างที่เราไม่อาจจะสร้างได้; เพราะความเปลี่ยนแปลง เพราะอะไร ๆ หลายอย่าง, ความไม่ซื่อสัตย์ ความขยัน ความเสียสละ ความไม่เห็นแก่ตัว นี้เราก็สู้บุษยา ทายาย ไม่ได้. เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราเรียกว่า “เทคนิค” นี้ก็เป็นของที่มีมาแล้ว ตั้งแต่มนุษย์เริ่มมีขึ้นในโลกนี้แล้วก็ก้าวหน้ามาเรื่อย ๆ; สิ่งที่เรียกว่า “เคล็ดลับ” ก็เหมือนกัน. เราจึงถือเอาแต่ใจความสั้น ๆ ว่าเคล็ดลับนี้มันมีประโยชน์ คือทำให้ลงทุนน้อย ได้ผลมากทันใจ สำเร็จตามต้องการ.

ที่นี้ก็ตามถึง คำว่า “เคล็ดสำหรับขรรวาสในทางธรรม”; เราจะไม่พูดเรื่องทำมาหากิน เรื่องอะไรทำนองนั้น; แต่จะพูดในข้อที่ว่า เป็นขรรวาสนั้น จะมีวิธีการอันเร้นลับอะไร ที่จะช่วยให้เรามีธรรมะพอตัว; แล้วก็ไม่มี ความทุกข์ได้. วิธีการชนิดนี้ภาษาบาลีเขาเรียกว่า “อุบาย”. แต่น่าเสียดายที่ในภาษาไทย คำว่าอุบายมีความหมายไปในทางเลวร้ายต่ำ ๆ หรือสื่อความหมายไปในทางไม่สุจริต. แต่ในภาษาบาลีแท้ ๆ คำว่า “อุบาย” มีความหมายไปในทางที่ดี มันเป็นเรื่องให้สำเร็จประโยชน์ เหมือนกับคำว่า “เคล็ด” เหมือนกัน.

เอาละ แม้เราจะถือว่า เรื่องอุบายเป็นเรื่องหลอกลวงก็เอา; แต่มันเป็นเรื่องหลอกลวงกิเลส เพื่อจะฆ่ากิเลส; หลอกลวงซาตาน หลอกลวงพญามาร เพื่อจะฆ่าซาตาน ฆ่าพญามาร; อย่างนี้ก็ได้. แต่ที่แท้ไม่ใช่การหลอกลวง มันเป็นสติปัญญาที่เป็นเคล็ด หรือเทคนิคโดยเฉพาะ. ปัญญาที่มันกว้างขวางเกินไปนั้น เป็นเรื่องความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด. ที่นี้ปัญญาชนิดที่มันเฉพาะ แล้วพอดี พอเหมาะ ทำให้สำเร็จประโยชน์ได้ ในเวลาอันสั้น ในเวลาที่เผชิญกับอันตรายนี้ เขาเรียกว่าอุบายในภาษาบาลี; พอตกมาเป็นภาษาไทยมันเปลี่ยนความหมาย. คำเป็นอันมากมาจากภาษาบาลี สันสกฤต พอมาเป็นภาษาไทย เปลี่ยนความหมายไป ไม่มากนักน้อย; หรือความหมายของคำบางคำเปลี่ยนกลับเป็นตรงกันข้ามก็มี แต่จะไม่เอามาพูดในที่นี้ เดียวจะเป็นเรื่องสอนภาษาหนังสือ ขอให้สังเกตดูเอง.

ก็ได้เคยพูดให้ฟังมาแล้วหลายหน เช่นคำว่า ตัณหา-ความอยากนี้ ไม่เหมือนกัน ในภาษาบาลี กับภาษาไทย. “ตัณหา” หมายถึงความอยากที่ต้งมาจากความโง่; ส่วนความอยากที่มาจากสติปัญญา ไม่เรียกว่า “ตัณหา”. แต่ในภาษาไทย เราเรียกว่า “ความอยาก” เหมือนกันหมด ซึ่งทำให้มันกันยุ่ง.

คำว่า “อุบาย” นี้สำคัญที่สุด ที่จะทำให้สำเร็จประโยชน์เหมือนกันกับคำว่า “เคล็ด” หรือ “เทคนิค”. ที่เป็นภาษาบาลีไม่ต้องเติมคุณศัพท์อะไรแล้ว แต่ในภาษาไทยต้องเติมคุณศัพท์ เช่นคำว่า “กุศโลบาย” เป็นต้น คืออุบายในทางที่ดี; ภาษาบาลีไม่เคยมีคำว่า กุศโลบายนี้ แม้คำๆ นี้เป็นภาษาบาลีก็เป็นคำบาลีที่เขาผูกขึ้นใหม่ ของเดิมใช้ “อุบาย” ก็พอแล้ว ในภาษาไทยเรามีเคล็ด มีอุบาย มีเทคนิคอะไรก็ตาม เรียกได้ทั้งนั้น; คือ ให้สำเร็จประโยชน์ตามที่เรากำลังต้องการได้อย่างเป็นที่น่าพอใจ เพราะเร็ว และลงทุนน้อย มีผลมาก. เมื่อเป็นดังนั้นก็หมายความว่า *ขรรษาเราจะทำอย่างไรจึงจะได้รับประโยชน์จากพระธรรม หรือพระศาสนามากที่สุด ทั้งที่ไม่ได้บวชเป็นพระ ไม่ได้ปฏิบัติอย่างพระ*; นี้ผมเรียกว่า “เคล็ดสำหรับขรรษาในทางธรรม”. ถ้าไม่อยากจะใช้คำว่าเคล็ด ก็อยากจะกล่าวคำที่มันเป็นเคล็ดๆ ก็อยากจะกล่าวว่า เมื่อยังบวชไม่ได้ ก็ทำให้มันเหมือนกับบวชแล้วเสียเลยได้. เมื่อยังบวชไม่ได้ก็สามารถทำให้เหมือนกับว่าบวชเสร็จแล้ว; นี่มันเป็นเคล็ดใหม่ สังเกตดู.

ขรรษาอยู่ที่บ้านที่เรือน และไม่ได้กินอยู่ร่วมกับบวช จะมาบวช ก็มีลูก มีเมีย มีครอบครัว มีหน้าที่ การงาน จะมาบวชก็ไม่ได้. แต่มีเคล็ดที่ว่าจะทำให้เหมือนกับบวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวได้, บวชเสร็จแล้วอยู่ในตัวความเป็นขรรษานั้นเอง. ข้อนี้ขออย่าได้ลืมนึกถึงคำบรรยายหลายครั้งที่แล้วๆ มาข้างต้นๆ คือข้อที่ได้บอกให้ทราบไว้ว่า ถ้าเรื่องกับทุกข์ทางวิญญาณแล้ว มันไม่มีพระ ไม่มีขรรษา; คือพระก็ต้องปฏิบัติเหมือนขรรษา ขรรษาก็ต้องปฏิบัติเหมือนอย่างพระ; เมื่อค้นหาเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ก็ต้องดับค้นหาเสียเท่านั้น. เพราะฉะนั้นถ้าศึกษาและปฏิบัติอยู่อย่างนี้แล้ว ก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว. ที่นี้ขรรษานั้น เสียเปรียบพระ ตรงที่ว่ามีการะ ต้องหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องด้วยตนเอง; มันเพิ่มมาอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก ก็แปลว่าขรรษาทำ ๒ เรื่องพร้อมกัน :

ปัญหาทางร่างกาย ทางเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงลูกเลี้ยงเมีย ปัญหาเรื่อง ประเทศชาตินั้นมันเป็นปัญหาหนึ่ง; แล้วปัญหาทางจิตใจ ความทุกข์เกิดมาจาก กิเลสทำให้เกิดความทุกข์ร้อน นี่เป็นอีกปัญหาหนึ่ง.

ส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องบวช หรือไม่บวช มันอยู่ที่ปัญหาหลัง, ปัญหาทางจิตใจ. ฉะนั้นถ้าเราลงมือปฏิบัติตามหลักของพระพุทธศาสนา มันก็เหมือนกับบวชอยู่แล้ว; แต่ว่าบวชอีกประเภทหนึ่ง คือคลานไปช้าๆ เพราะมันมีของฟุ้ง ของถ่วง; ไม่เหมือนกับนักบวชโดยตรง ที่ออกจากเรือนไม่มีทรัพย์สินสมบัติ ไม่มีลูกเมีย มันก็เบาสบาย; และไม่ต้องเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเอง ชาวบ้านเขาเลี้ยง; ไม่ต้องทำอะไรทำนา หาเงินเอง ก็มีเครื่องบริโภคใช้สอยเป็นอยู่ได้โดยสะดวกในการที่จะปฏิบัติหน้าที่ของพระ. นี่ก็ผิดกันเพียงเท่านี้.

เมื่อเรายังบวชไม่ได้ เราก็ทำให้มันเหมือนกับบวชอยู่แล้วในตัวโดยการปฏิบัติตามหลักอันเดียวกัน เพียงแต่ช้าไปช้าๆ เพราะไปเสียเวลาตรงที่ทำไมหากิน. แต่ที่นี้ประโยชน์ที่ได้มันคุ้มกัน : ทำหน้าที่ฆราวาสเพื่อหาเงินหาอะไร เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง เลี้ยงครอบครัวนี้ มันเป็นทางมา หรือเป็นโอกาสของความร้อน หรือความทุกข์มากที่สุด; ที่นี้เพื่อจะไม่ให้เกิดความทุกข์ร้อนขึ้น จึงต้องไปเอาธรรมะมาช่วยกำกับไว้ด้วย; การเป็นอยู่อย่างฆราวาสนั้นก็จจะไม่ร้อนเป็นไฟ. ถ้าปราศจากธรรมะช่วย ความเป็นฆราวาสนี้จะร้อนเป็นไฟทีเดียว ดิถิกก็ไม่ถูก ปลงก็ไม่ถูก ทำอะไรก็ไม่ถูก; มีปัญหาทางจิตใจเกิดขึ้น ก็เหมือนกับว่า จะต้องตายอย่างนั้น. คุณลองอ่านประวัติบางเรื่องบางคน ลุกตายลงไป ตัวเองไม่ต้องกินข้าวกินน้ำ ไม่ต้องทำอะไรเป็นวันๆ เป็นสัปดาหฺ์ จนตัวจะตายเอง อย่างนี้เป็นต้น นี่คือการที่ขาดธรรมะ; เป็นประวัติของเจ้านายชั้นสูงตัวเข้าไป.

เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า เรื่องฝ่ายศาสนา หรือฝ่ายธรรมะนั้น มีไว้เพื่อให้ฆราวาสที่อยู่ในโลกนี้ ให้อยู่ในโลกได้โดยไม่ต้องเป็นทุกข์มากเกินไป ; หรือถึงกับไม่ปรากฏเป็นความทุกข์. ถ้าปราศจากธรรมะแล้ว ความเป็นฆราวาสนี้ เป็นความทุกข์อย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้นจึงมีหลักในบาลีว่า ฆราวาสชื่อว่า เป็นรังแห่งความทุกข์ ก็หมายความว่าถึงเป็นฆราวาสที่ไม่ประกอบด้วยธรรมะ. ถ้าประกอบด้วยธรรมะ ก็มีโอกาที่จะเป็นพระโสดาบัน สกิทาคามี กระทั่งอนาคามี ; อย่างนี้ก็เคยพูดกันแล้วในการบรรยายครั้งต่างๆ ว่าฆราวาสเป็นได้ถึงพระอนาคามีเลื่อนชั้นอีกทีก็เป็นพระอรหันต์. แต่พอเป็นพระอรหันต์เสียแล้ว หมดความเป็นฆราวาส หรือหมดความเป็นพระ ; เขาจึงถือว่าเป็นพระไปเสียเลย : พระอรหันต์ไม่มีในความเป็นฆราวาส.

นี่เรียกว่า “เคล็ด”. ไม่กี่วันคุณก็จะสึกออกไปเป็นฆราวาส แล้วก็ยังบวชไม่ได้ ; แต่คุณสามารถเป็นพระอยู่ในตัว สำเร็จรูปอยู่ในตัว ในส่วนทางฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ ; มีหลักที่จะควบคุมความยึดมั่นถือมั่น ไม่ให้เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง เพื่อให้การงานประจำวันตามหน้าที่ของฆราวาส ในโลกล้วนๆ นั้นเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา. อย่าเข้าใจว่า เมื่อฆราวาสปฏิบัติตามหลักคิทธิปฏิบัติหมดทุกหัวข้อที่กล่าวไว้ในนวโกวาทแล้วจะไม่มีทุกข์ นั่นมันเป็นเรื่องทางร่างกายทั้งนั้น. ข้อปฏิบัติในคิทธิปฏิบัติทั้งหลายๆ หมดนั่น ; ปฏิบัติได้หมดนั่นแล้วก็ไม่พ้นที่จะมีความทุกข์ทางจิตใจ. มันช่วยได้เพียงว่าจะแก้ปัญหา ได้เงินมาอย่างไร มีเพื่อนที่ได้อย่างไร สังคมกันอย่างไร ไม่มีข้อบกพร่องในเรื่องนั้นๆ ; แต่แล้วเรื่องเงินที่ได้มา จะมาทำให้เกิดความทุกข์ได้ ; ความสำเร็จที่ได้มา ก็ยังทำให้เกิดความทุกข์ได้. อย่าพูดถึงความไม่สำเร็จเลย. เพราะฉะนั้นเราต้องมีวิชาความรู้ ที่จะดำรงจิตไว้ให้ถูกต้อง ชนิดที่จะไม่ให้อะไรมาทำให้เกิดความทุกข์ได้ ; ความได้ - ความเสีย ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้ ความเป็น - ความตาย ก็ไม่ทำให้เกิดความทุกข์ได้ ถ้าความรู้ในทางธรรมะมีมากพอ.

นี่เรียกว่า “เคล็ด” แปลว่าทำที่เดียวได้ทั้งสองอย่าง : ความเป็นฆราวาสทางร่างกายนั้นก็ทำได้ดี; ความเป็นฆราวาสในฐานะที่เป็นพุทธบริษัทเป็นผู้ศึกษาธรรมะอย่างผู้ครองเรือน อยู่ในบ้านในเรือนนั้นก็ดี. หมายความว่า เป็นอุบาสก อุบาสิกาที่ดี ที่ถูกต้อง มีธรรมะในฝ่ายพระพุทธศาสนาเต็มทีเดียว; แล้วมีการทำมาหากินอย่างถูกต้อง เหมือนคนทั่วไปที่ไม่ใช่อุบาสกอุบาสิกาด้วย. เพราะฉะนั้นเราจะต้องกลายเป็นอุบาสก ไม่ใช่เป็นชาวบ้านธรรมดา. ชาวบ้านธรรมดา ก็คือ ไม่มีธรรมะ ไม่มีศาสนา มีแต่เรื่องทำมาหากิน มีแต่เรื่องวัตถุเนื้อหนัง เรียกคนธรรมดา; ไม่ใช่อุบาสก อุบาสิกา. ที่นี้เราทำอย่างนั้น ก็ทำได้ด้วย แล้วเรายังมีความรู้และประพฤตินทางธรรมะ เพื่อจะไม่ให้สิ่งเหล่านี้บังเกิดความทุกข์ขึ้นมาด้วย เพราะฉะนั้นเราเป็นอุบาสก หรืออุบาสิกาแล้วแต่เพศ ไม่ใช่คนธรรมดาสามัญทั่วไป. นี่ก็ความเป็นพุทธบริษัท.

อย่าได้เข้าใจให้มันผิดในเรื่องนี้ แล้วก็ไม่ต้องสนใจในความเป็นพุทธบริษัท หรือความเป็นอุบาสก อุบาสิกา. เมื่อผู้ใดเป็นผู้ปฏิบัติธรรมะเต็มรูปของความเป็นอุบาสก อุบาสิกา นั้นก็แสดงว่า กำลังมีการประพฤติปฏิบัติเหมือนพระอยู่อย่างหนึ่งส่วนหนึ่ง; เพียงแต่ว่ามันไปช้ากว่าพระเท่านั้น เพราะเราต้องลากลูกตุ้มอะไรไปด้วย. เหมือนกับรถบดถนน มันจะวิ่งเร็วเหมือนกับรถไฟ หรือเรือบินไม่ได้; แต่มันก็มี “การไป” อยู่ในนั้น ในเมื่อมีความต้องการจะไป มันก็หมุนไปข้างหน้า.

ที่นี้เราก็ต้องมองดูให้เห็นเคล็ดในข้อที่ว่า เราสามารถในการจับปลาสองมือ; เราสามารถจับปลาสองมือ. เรื่อง *จับปลาสองมือ* โบราณเขาห้าม. แต่นั้นความหมายมันอีกอย่างหนึ่งต่างหาก มันไม่ใช่ความหมายอย่างที่ผมกำลังพูด. จับปลาสองมือหมายความว่า มันทำไม่ถนัด มันสั้น แล้วมันเลยหลกมือไปทั้งสองตัว;

แต่ที่มันไม่ใช่เรื่องจับปลาอย่างนั้น มันหมายถึงทำสองอย่างพร้อมกัน ได้สำเร็จ ทั้งสองอย่าง; เช่นว่าเรื่องฝ้ายโลกก็ไม่ให้เสีย ฝ้ายธรรมก็ไม่ให้เสีย; เรื่อง ฝ้ายร่างกายก็ไม่ให้เสีย เรื่องฝ้ายจิตใจก็ไม่ให้เสีย. พวกชาวบ้านเขายังสามารถ ทำชนิด “งานหลวงก็ไม่ให้ขาด งานราษฎร์ก็ไม่ให้เสีย”; หมายความว่า เขาทำได้พร้อมกันทั้งสองอย่าง; มันเหมือนกับจับปลาสองมือ. จับปลาอย่างนี้ เขาไม่ได้ห้าม และมันอยู่ในวิสัยที่จะทำได้.

ส่วนจับปลาสองมือในน้ำตื้น ๆ ทั้งสองมือนั้น มันมีหวังหลุดไปเสีย ทำแล้วจะไม่ได้อะไรเลย; แต่ในเรื่องอย่างนี้ (คงยกมาข้างต้น) แล้ว ทำได้. คนเขลา และคนอวดดีเท่านั้นที่ว่าทำไม่ได้ เขาพูดเพ้อ ๆ ไป; มีครูบาอาจารย์ ที่สมมุติว่าเป็นบัณฑิต นักปราชญ์อะไรก็ตาม พูดเพ้อ ๆ ไปตามความเขลา และความอวดดีว่าทำไม่ได้; จะทำให้มีประโยชน์ทั้งทางโลกและทางธรรมพร้อมกันไป ไม่ได้; จะร่ำรวยด้วยทรัพย์ และร่ำรวยด้วยธรรมะ ไปนิพพานพร้อม ๆ กัน ไม่ได้. นั่นมันเป็นความเขลา และความอวดดีที่เขาพูด.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสเรื่องสุญญตา กับ มรวาสา ข้อนั้นผมอธิบาย ละเอียดพอแล้ว. เรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัส เรื่องสุญญตา กับ มรวาสา นั้น; มรวาสาไปทูลถามว่า ธรรมะอะไรจะเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่พวกข้าพระองค์ผู้เป็น มรวาสา ตลอดกาลนาน. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เรื่องสุญญทานั้นคือเรื่องที่จะบรรลุมรรคผล และไปนิพพานสำหรับมรวาสา; เพราะฉะนั้น ก็แปลว่า มรวาสาจะต้องปฏิบัติเรื่องสุญญตา พร้อมกันไปกับเรื่องทำมาหากิน. เรื่อง นิพพานก็มีหวังที่จะได้โดยแน่นอน; **เรื่องปากเรื่องท้องกลายเป็นเรื่องเล็ก.** ถ้าคุณไม่ลืมคำพูดข้อนี้แล้ว เกล็ดนั้นจะเป็นไปได้; ถ้าคุณเกิดไปลืมคำพูดเรื่องนี้ ข้อนี้แล้ว ก็คิดว่า**เรื่องปากเรื่องท้องเป็นเรื่องใหญ่ เรื่องธรรมะเป็นเรื่องเล็กแล้ว** เกล็ดนั้นก็ล้มละลาย.

เพราะฉะนั้นขอให้นึกถึงคำบรรยายครั้งก่อน ๆ ที่แล้ว ๆ มา ในข้อที่ว่า เกิดมาทำไม? อย่างนี้ และยังระลึกได้ว่า เกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้ จะต้องได้; เพราะฉะนั้นเรื่องนั้นไม่ใช่เรื่องทำมาหากิน ไม่ใช่เรื่องปาก เรื่องท้อง ไม่ใช่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; เรื่องต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นเรื่องเล็ก. มีพอให้มันรู้ว่าเป็นอะไร หรือพอให้รอดชีวิตอยู่ได้ แล้วก็ตั้งหน้าตั้งตาทำให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้ คือภาวะสูงสุดในทางจิตใจ. จิตใจจะสูงสุด จะประเสริฐ จะวิเศษที่สุดได้อย่างไรนั้น จะต้องเอาให้ได้. เรื่องอาชีพ เรื่องเงินเดือน นั้นก็เป็นเพียงอาชีพ เพียงเลี้ยงชีวิตอยู่; แล้วในขณะที่มีชีวิตอยู่นั้นจะต้องได้สิ่งนั้น – คือสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต. ถ้าหลักก่อนนั้นไม่เพื่อนละก็เคล็ดนั้นจะเป็นไปได้สำเร็จ. ถ้าเกิดไปกลับกันเสีย เป็นพวกวัตถุนิยมล้วน ๆ; เกิดมาเพื่อเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนัง นอกนั้นไม่มีอะไร ธรรมะเป็นเรื่องเล็ก, เป็นเรื่องมีไว้สำหรับหลอกคนโง่; อย่างนี้ไม่มีหวัง.

บัดนี้ก็มีปัญหา เรื่องโลกกำลังเป็นวัตถุนิยมจัด แล้วเป็นกันทั้งโลก มากขึ้นทุกที ก็เลยถูกจูง ถูกดึงไปแต่ในทางผิด หรือเข้าใจไม่ได้. ในฐานะที่เราเป็นมนุษย์อิสระเลือกได้ มีสติปัญญาของเราเองอย่างนี้ เราควรจะไปให้ถึงที่สุดจุดหมายปลายทาง ที่มนุษย์ควรจะไปถึง ก็คือไม่ใช่วัตถุนิยม ไม่ใช่เรื่องเนื้อหนัง เรื่องปากเรื่องท้อง; แต่เป็นเรื่องสูงสุดในทางจิตใจ. เดียวนี้เขาถือกันว่ากิน ต้ม รำเริงเต็มที เสเพลอะไรเสียเร็ว ๆ เพราะว่าพรุ่งนี้เราอาจจะตายเสียก็ได้; มันเป็นเรื่องของคนบ้าวัตถุ บ้าเนื้อหนัง; เป็นกันมาแล้วตั้งแต่ก่อนพุทธกาลโน้น จนกระทั่งเดี๋ยวนี้ยังมีมากขึ้น ๆ. เมื่อพระพุทธเจ้าเกิดขึ้น ทรงแสดงสิ่งประเสริฐที่สุดในชีวิตที่มนุษย์ควรจะได้ ในการที่เรามีจิตใจ มีความดี ความสุข ความประเสริฐ สูงสุดถึงที่สุด; แล้วเราก็รู้ของเราเอง ไม่ต้องมีใครมารู้; เรียกว่าง่าย ๆ ก็คือ เรียกว่าได้นิพพาน.

เกี่ยวกับนิพพานก็มีเรื่องจะต้องพูดโดยสรุปอีกทีหนึ่งว่า เต็มวันคนยังโง่มาก เพราะไปหลงวัตถุ เนื้อหนังมาก ก็ยังโง่มาก; ก็เลยเห็นนิพพานว่า เป็นเรื่องไม่เกี่ยวกับมนุษย์. นั่นมันผิดทั้งสองพวก; คือพวกที่แก้วัด เครื่องศาสนา ก็เข้าใจผิดเรื่องนิพพาน เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ เอาไปไว้ในอนาคตที่หมิ่นก็แสนชาติก็ไม่รู้ เอาไปไว้ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทบอยู่ที่ไหนก็ไม่รู้ กระทบคืออะไรก็ไม่รู้; ได้แต่หวังว่า “ขอให้บรรลุนิพพาน ในอนาคตกาลเบื้องหน้าโน้นเทอญ” เท่านั้น. นี่ก็ผิดและโง่ที่สุดเลย. อีกพวกหนึ่งก็คือการศึกษาสมัยปัจจุบัน ที่ไม่เข้าใจเรื่องนิพพานก็หาว่า เรื่องนิพพานเป็นเรื่องบ้า ๆ บอ ๆ ครี ๆ กระ ๆ สำหรับคนโง่ สำหรับคนสมัยโบราณ; นี่ก็ไม่รู้ว่านิพพานคืออะไรไปเสียอีก. พวกคุณกำลังตามกันฝรั่งก็ต้องเป็นอย่างนั้น นิพพานเป็นของครีไม่ใช่เรื่องสำหรับเรา; นี่ระวังให้ดีๆ.

คำว่า “นิพพาน” แปลว่าเย็น รายละเอียดพูดแล้ว ไม่ต้องพูดซ้ำอีก; แต่พูดให้ชัดเจนไปว่า นิพพาน นั่นคือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น; ประโยคสั้น ๆ “นิพพานคือภาวะที่อายตนะเป็นของเย็น”. อายตนะ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี่เป็นสื่อหรือทางสำหรับติดต่อกับของภายนอก คือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์, อยู่ข้างนอก. เรามีอายตนะภายใน คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สำหรับติดต่อกับสิ่งข้างนอกเหล่านั้น. นิพพาน คือภาวะที่อายตนะนี้เป็นของเย็น. ถ้าเราปล่อยไปตามความโลภ ความโกรธ ความหลง อายตนะจะเป็นของร้อนตลอดเวลา : เคี้ยวร้อนทางตา เคี้ยวร้อนทางหู เคี้ยวร้อนทางจมูก เคี้ยวร้อนทางลิ้น เคี้ยวร้อนทางกาย เคี้ยวร้อนทางใจ. ถ้ามีการปล่อยไปตามอำนาจของโลกะ โทสะ โมหะ คือไม่มีธรรมะนั้น อายตนะเป็นของร้อน; ขณะนั้นเรากำลังตกอยู่ในวิภวสงสารคือของร้อน.

ที่นี้ เรามีอุบาย มีเคล็ด มีเทคนิค อย่างที่ว่า ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง ตามหลักของพระพุทธศาสนา ก็จะมีผลปรากฏคือ อายตนะกลายเป็นของเย็น ไม่เกิดความร้อนเกี่ยวกับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ. มันต่างกันนิดเดียวว่า เย็นนี้ มันมีว่าเย็นตลอดไป หรือเย็นชั่วคราว. ถ้าเรายังเป็นคนธรรมดาสามัญอยู่มาก มันก็เย็นชั่วคราว เที่ยวมันกลับร้อนอีกได้; แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้ เที่ยวมันกลับร้อนอีก แล้วก็ทำให้เย็นอีกได้. ถ้าเราปฏิบัติขึ้นไปจนถึงขั้นพระอรหันต์ ก็สามารทำให้เย็นได้มากขึ้น ๆ จนไม่กลับร้อนได้อีกเลย; มันต่างกันเท่านั้น. แต่ส่วนเย็นก็คือเย็นอย่างนั้น เย็นอย่างเดียวกันนั้นแหละ; ร้อนก็คือร้อนอย่างนั้น. การที่สามารถทำให้เกิดความเย็นทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในที่นี้และในตอนนี้ ในปัจจุบันชาตินี้ ในกิจการงานทุกอย่างนี้ นั้นเรียกว่า “นิพพาน”.

อย่างคุณสอบไล่ตก คุณก็ร้อน; เกิดความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวกู เสียหายอย่างร้ายแรง แล้วมันก็ร้อน เกิดความเสียใจ โศกเศร้า ปรีทเวระอะไรก็ตาม. นี้ก็สร้างความร้อนขึ้นมา เป็นวิภวสัญญา. ถ้าคิดถูก คิดไปตามหลักธรรมชาติดีได้ ว่าทุกอย่างมันเป็นไปตามเรื่องของมัน ไปตามเหตุตามปัจจัยของมัน; เหตุปัจจัยมันเพียงพอก็สอบไล่ได้ เหตุปัจจัยมันไม่เพียงพอมันก็สอบไล่ตก; แล้วไม่ต้องไปร้อนกับมัน ตกแล้วก็เรียนใหม่ได้. นี้ก็เรียกว่าทำให้มันเย็น. แต่ต่อไปข้างหน้ามันไม่ใช่เพียงเรื่องเรียนและเรื่องสอบไล่ มันเรื่องการงานสารพัด มีงานสังคม งานอะไรต่าง ๆ ล้วนแต่นำมาซึ่งความร้อน. ที่นี้คุณทำให้มันเย็นได้ในกรณีใด ก็เป็นนิพพานส่วนหนึ่ง ๆ อยู่ในกรณีนั้น ๆ ชั่วคราว ๆ ชั่วคราว ๆ ไปจนกว่ามันจะไม่ร้อนได้อีกเลย จึงจะเป็นนิพพานที่ถูกต้องสมบูรณ์, ทั้งถูกต้อง และสมบูรณ์.

เพราะฉะนั้นนิพพานไม่ใช่เรื่องที่จะต้องแยกออกไปจากตัวเรา ต้องอยู่กับสติปัญญาของเรา เพื่อป้องกันสิ่งต่างๆ ไม่ให้สร้างความร้อนขึ้นมา; ไม่ใช่ต่อตายแล้ว อิกก็กัปปิ กัถลัปปิ กัร็อยชาติ พันชาติ จึงจะถึงนิพพาน; ไม่ใช่เช่นนั้น. พระพุทธเจ้าท่านไม่ต้องการอย่างนั้น; ท่านชี้ระบุว่า นิพพานคือความเย็นของอายตนะ มีได้เท่าไรก็เท่านั้น; มีได้ตลอดกาลก็เป็นนิพพานแท้และสมบูรณ์. เพราะฉะนั้นเราจะต้องสนใจที่สุด ไม่เช่นนั้นจะต้องตกนรกทั้งเป็น. ในวันหนึ่งๆ มันมีเรื่องทำให้ร้อนมากมายหลายเรื่อง ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย. มากที่สุดก็คือทางใจ เพราะมันคิดได้คล่องแคล่ว. ยิ่งสมัยนี้การศึกษาให้ผลแต่เพียงว่าเป็นคนคิดเก่ง แต่ไม่ได้รับรองว่า คិតถุก หรือคิตผิต เพราะฉะนั้นการคิดเก่ง มันก็เลยเก่งไปในทางคิตผิต มันก็มีเรื่องร้อนมาก และเป็นเรื่องร้อนโดยไม่รู้สีกตัว. ผมเรียกว่า “ไฟเย็น” “ไฟเบียด” เหมือนกับพวกชิบิบก็ได้. มันก็ไม่จำเป็นที่จะต้องเป็นไฟที่ไหม้หนังพอง ไฟเย็นไฟเบียดก็ยังมิ; มันร้อน มีความหมายเป็นความร้อนด้วยกันทั้งนั้น.

นี่ถ้าคุณไม่เห็นตามที่เป็นจริง แล้วก็เลยไม่รู้สีกว่า นิพพานนี้เป็นของจำเป็น ที่จะต้องมีอยู่กับเนื้อกับตัว แม้ที่ยังอยู่ในบ้านเรือน. ถ้านิพพานไม่จำเป็นแก่พวกฆราวาส พระพุทธเจ้าจะไม่ตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส; ไม่มีเหตุผล. พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องสุญญตาแก่ฆราวาส ก็เพื่อให้ฆราวาสมีนิพพานอย่างสำหรับฆราวาส อยู่ในบ้านเรือน; แล้วจะได้ดับร้อนได้. เพราะฉะนั้นคนที่พูดว่าทำไม่ได้, ทำทางโลกก็ต้องเอาแต่ทางโลกอย่างเดียว ทางธรรมทำไม่ได้; ก็เป็นคนโง่และคนอวดดีบวกกัน, ทั้งโง่ทั้งอวดดี. เลิกโง่เลิกอวดดีเสีย จะมองเห็นว่าพระพุทธเจ้าท่านตรัสถูกต้องแล้ว ว่าฆราวาสนี่จะต้องสนใจเรื่องสุญญตาให้มันมีความเย็นทางอายตนะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจพอสมควร; จะได้ไม่เป็นโรคเส้นประสาท จะได้ไม่วิกลจริต จะได้ไม่ต้องฆ่าตัวตาย และจะได้ไม่เดือดพล่านจนเป็นชิบิบในที่สุด.

ถ้าคุณเห็นว่านิพพานเป็นของศรี มันก็เท่ากับเห็นว่า พระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นเป็นของศรี; เพราะว่าพระพุทธศาสนาทั้งหมดนั้นต้องการนิพพานที่นี้และเดี๋ยวนี้; ให้มีนิพพานในกลางวัฏฏสงสาร. ชีวิตฆราวาสอยู่ในกลางวัฏฏสงสาร มีดี - มีชั่ว มีบุญ - มีบาป มีสุข - มีทุกข์ มีอะไรขึ้น ๆ ลง ๆ. มันเป็นวัฏฏสงสาร. ความไม่ต้องเป็นอย่างนั้น ความคงที่ ความสงบ ความสะอาด ความหยุดได้ ความเป็นอิสระ นี้เป็นนิพพาน. นึกถึงสระ *ต้นมะพร้าววนาพิเกร์ ต้นเดี่ยวในเน* *กลางทะเลเลขผิง ผ่นตาก็ไม่ต้อง พำร่อกก็ไม่ถึง กลางทะเลเลขผิง ถึงได้แต่* *ผู้พ้นบุญเคย.* ท่อง ๆ เอาไว้บ้าง.

นี้เรียกว่ามันเป็นเคล็ด ที่คุณเป็นฆราวาสก็เกี่ยวข้องกับนิพพานได้; แล้วก็ไม่เป็นการจับปลาสองมือที่ล้มเหลว. แต่เป็นการจับปลาสองมือที่เป็นปลาคนละชนิดที่มีพร้อมกันไปสองมือ แล้วก็สำเร็จด้วย คือปลาตัวนี้ ไม่ทำให้ปลาอีกตัวหนึ่งเป็นของร้อนขึ้นมา. เพราะฉะนั้นอย่าไปเชื่อว่าต้องแยกกันเด็ดขาดว่าเดี๋ยวนี้เป็นชาวบ้านเป็นชาวโลกก็ต้องเอาเรื่องปากเรื่องท้อง ต้องทำมาหากิน ไม่ต้องสนใจเรื่องศาสนา เรื่องนิพพาน. เราจะต้องมีของสองสิ่งนี้เคียงคู่กันไป เหมือนกับที่ผมพูดในครั้งที่หนึ่ง ในการบรรยายว่า ชีวิตของเราต้องเทียมด้วยควายสองตัว; จำควายสองตัวไว้ ควายตัวหนึ่งคือ เทคโนโลยี ตามหน้าที่การงานนั้น ควายตัวที่สองคือ *spiritual enlightenment* ความสว่างไสวในทางวิญญานชีวิตจิตใจ; มีควายสองตัวเคียงคู่กันไป ชีวิตนี้ก็สะดวกสบาย ราบรื่นถึงที่สุด อย่างไม่ต้องไกลาหลุ่นวาย; นี้คือเคล็ด. ถ้าอย่างนี้ไม่ใช่เคล็ดแล้ว ก็ห่มกบฏัญญา ไม่มีอะไรจะพูดอีก. นี้เป็นเคล็ดที่ให้ได้ผลมากที่สุดโดยลงทุนน้อยที่สุด.

ที่จะเข้าใจผิดก็มีอยู่อย่างที่ว่า ไปแบ่งแยกเป็นพระ เป็นฆราวาส มากเกินไป; จนเข้ากันไม่ได้. ผมบอกว่าให้เป็นพระเสียให้เสร็จในความเป็น

ขรรษาสนั่นด้วย. เที่ยวนั้นคุณได้ยินได้ฟังหลักพุทธศาสนาชั้นสูงว่าอย่างนั้นอย่างนั้น แล้วเป็นของพระไปหมด. พอพูดเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพาน ก็เลยเกิดความคิดเข้าใจไปว่า อ้าว เขาของพระมาใช้ บ้าแล้วโว้ย; อย่างนี้ เขาเรื่องของพระมาศึกษาปฏิบัติ บ้าแล้วโว้ย. ความจริงไม่ใช่เป็นอย่างนั้น ไม่ใช่เขาของพระไปใช้; เข้าใจโง่ ๆ ไปเองว่า เขาของพระไปใช้.

มันไม่มี ว่าของพระของขรรษา เรื่องคับทุกข์ทางจิต ทางวิญญาณไม่มี แยกไว้เป็นของพระของขรรษา; เป็นเรื่องต้องดับความยึดมั่นถือมั่น หรือ เรื่องคับคั่งหา เรื่องอริยสัจจ์ เรื่องมรรคมืองค์แปด เหมือนกันหมดเลย ไม่มีพระ ไม่มีขรรษา ในเรื่องนี้. ขรรษาก็ถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกับพระ; พระก็ถือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ เหมือนกับขรรษา. แล้วก็มีหลักที่จะปฏิบัติ ศีล สมาธิ ปัญญา ดับกิเลสตัณหา อย่างเดียวกันกับขรรษา หรือพระก็ตาม; เพียงแต่ว่า ไปได้ไกลกว่า ไปได้มากกว่า หรือน้อยกว่า. ฉะนั้นเรื่องของพระทั้งหมดนั้นมันก็เป็นเรื่องของขรรษาโดยเนื้อหา โดยสาระ โดยใจความ. แต่ถ้าเขาไปบัญญัติชื่อ เรียกกันในหมู่พระ แล้วก็ได้ยินกันแต่ในหมู่พระ ก็เลยเข้าใจไปว่า เป็นเรื่องของพระโว้ย.

เช่นเรื่อง ทำปาฏิโมกข์นี้ คุณก็งกคิดว่า เป็นเรื่องของพระ; ถูกแล้ว พระพุทธเจ้าท่านบัญญัติไว้ว่า พระต้องทำปาฏิโมกข์ทุกกึ่งเดือน. แต่ว่านี้ ไม่ใช่จำกัดว่า พระทำอย่างเดียว ขรรษาก็ทำได้. ถ้าคุณจะทำระเบียบวินัยอะไรมาอ่านดู ทุก ๆ สัปดาห์ ทุก ๆ กึ่งเดือน เพื่อเตือนตน อย่าให้ทำผิดพลาดในเรื่องกฎหมาย ในเรื่องระเบียบอะไร มันก็ได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้น คำว่า “*ปาฏิโมกข์สังวร*” ใช้ได้ทั้งพระทั้งขรรษา. พระสำรวมระวังในข้อกฎต่างๆ ของพระ; ขรรษาก็สำรวมระวังในข้อกฎต่างๆ ของขรรษาก็เรียกว่า “*ปาฏิโมกข์สังวร*” ได้.

เรื่องพระมีอินทรีย์สังวร, สำรวมตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ยินดี ยินร้ายไปตามสิ่งที่มากระทบ, ฆราวาสก็ควรทำเหมือนกัน; มิฉะนั้นจะตกนรก ทั้งเป็น จะต้องระวางเรื่องที่เราเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ อย่าให้เกิดเป็นพิษเป็นอันตรายเป็นอันมา; แม้ไม่เท่าพระ ไม่เท่าเท่ากับพระ แต่ทำเหมือนกันนั่นแหละ เพียงแต่มีมากน้อยกว่ากัน เท่านั้น.

เรื่องของพระหนักขึ้นไปอีก เช่นว่า บัจจเวกขณ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ พระต้องทุกวันนี้ อย่าเข้าใจว่าฆราวาสไม่เกี่ยว; ฆราวาสก็ต้องทำ. ถ้าไม่ทำก็เป็นฆราวาสที่เลว แล้วจะมีความทุกข์ด้วย. ถ้าบัจจเวกขณจีวร ที่ว่า จะใช้จีวรนี้เพียงเพื่อบำบัดความร้อนหนาว หรือเหลือบุง ลมแดดอะไรทำนองนี้; หรือว่ามันไม่ใช่ตัวสัตว์ตัวบุคคล ทั้งผู้ใช้จีวร ผู้ห่มจีวรและตัวจีวร. ถ้าฆราวาส คตินึกได้อย่างนั้นก็ เป็นฆราวาสที่ดี จะไม่สรุ่ยสร้อยเรื่องเครื่องแต่งตัว จะไม่มี ความหงุดหงิดเกิดขึ้นเพราะเรื่องการแต่งกาย เครื่องนุ่งห่ม. เพราะฉะนั้น พระปฏิบัติอย่างไร ฆราวาสก็ปฏิบัติอย่างนั้นเกี่ยวกับเรื่องเครื่องนุ่งห่ม อย่าให้มัน เกินความจำเป็น, ให้เป็นเพียงเท่าที่จำเป็นอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น.

เรื่องอาหารบิณฑบาต บัจจเวกขณอาหารบิณฑบาต ก็เพื่อจะเตือนตน ให้บริโภคน้ำที่จำเป็น อย่าให้กลายเป็นเฟ้อ หรือเกินไป หรือด้วยความตะกละ หรือด้วยความรักสวยรักงาม, บำรุงบำเรอ. ฆราวาสก็ปฏิบัติได้ เกี่ยวกับอาหาร การกินให้พอเหมาะพอสม เท่าที่จะมีความสะดวกสบายในการปฏิบัติหน้าที่การงาน; ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่กรุงเทพฯ ขั้บรณนต์ไปกินอาหารมื้อกลางวันให้ร่อยที่ นนทบุรี เป็นต้น; นั้นมันเป็นเรื่องบ้า. ถ้าถือหลักอย่างนั้นแล้ว ฆราวาส ก็ตกนรกทั้งเป็น; แต่ถ้าถือหลักตามพระ ถือบัจจเวกขณเรื่องบิณฑบาต

กินอาหารนี้ เท่าที่ร่างกายต้องการ มันจะสะดวกสบายสำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน. คุณก็ท้องจนจำได้กันอยู่แล้ว ผมก็ไม่ต้องพูด. สวคบัจจเวกซณฺ์ ขอร้องแต่เพียงว่า สึกออกไปก็อย่าลืมนเสีย ให้ท้องได้ตามเดิม.

เรื่องเสนาสนะก็เหมือนกัน : จะอาศัยเสนาสนะเพียงเพื่อให้ได้รับความสะดวกสบายในการเป็นมนุษย์, แล้วดำเนินไปให้ถึงจุดหมายปลายทางของความ เป็นมนุษย์. ถ้าเราไปมัวสร้างที่อยู่อาศัยให้มากมาย มันก็มีภาระเกิดขึ้นมาก เกินกว่าความจำเป็น; ต้องลงทุนมาก ต้องลำบากมาก กว่าจะได้มานี้; บางที ต้องฉิบหายไปแล้วตั้งแต่ที่แรก. ถ้ามีอย่างนั้นมันก็ต้องรักษา ต้องมีค่าใช้จ่ายในการรักษาดูแลมาก ดูแลไม่ทั่วถึง; แม้ทำได้มันก็เป็นห่วง เป็นวิตกกังวลจน จิตใจหม่นหมอง. เพราะฉะนั้นให้มีบ้านเรือนเท่าที่จำเป็น อย่างโคลงสุภาษิตว่า “นกน้อย ทำรังน้อย แต่พอตัว” นี้ ถ้าทำใหญ่เกินไปคนก็หัวเราะ; ให้พอดีพอ สะดวกแก่ความที่จำเป็นที่จะอยู่จะอาศัย เพื่อทำหน้าที่การงานของมนุษย์. นี้เรื่อง เสนาสนะ หมายถึงบ้านเรือน เครื่องใช้สอยในบ้านเรือน เครื่องเรือนอะไรก็ตาม ที่มันเนื่องด้วยเรือน ๆ; ให้เหมือนกับพระบัจจเวกซณฺ์นั้นแหละ. ไม่ได้ หมายความว่า คุณจะอยู่กระต๊อบอย่างนี้; ไปเป็นฆราวาสแล้วคุณจะต้องอยู่ กระต๊อบเล็ก ๆ อย่างนี้, ไม่ใช่; แต่จะอยู่อย่างพอเหมาะพอสมอย่างไรก็ได้ แต่ รู้ความหมายของมัน อย่ามีจิตใจที่ลุ่มหลงไป.

ข้อสุดท้าย เรื่องหยูกยา บัจจเวกซณฺ์ก็เพื่อให้ไม่ต้องลำบากมากเกินไป; เอาแต่พอที่ถูกต้อง. ถ้ามันเหลือวิสัยเกินกว่าความจำเป็นแล้ว ให้มันตายไปก็ได้ ร่างกายนี้ไม่ต้องดิ้นรนจนลำบากจนเกินกว่าเหตุ. แต่ว่าเมื่อปฏิบัติในหลักการเป็นอยู่ อย่างอื่นถูกต้องแล้ว โรคภัยไข้เจ็บมันก็ไม่มี; และโรคภัยไข้เจ็บนี้จะบำบัดได้ด้วย หยูกยาที่ไม่ต้องแพง ไม่ต้องวิเศษวิโสอะไร. เรื่องถึงขนาดที่จะต้องผ่าตัดเปลี่ยน

หัวใจอะไรนั้น เป็นเรื่องบ้า ไม่จำเป็นจะต้องทำ, ควรปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ คือตายหรืออะไรก็ตามใจ; เป็นผู้สันโดษแม้ในเรื่องหยูกยา ที่จะเยียวยาชีวิตนั้ด้วย.

เป็นอันว่า เรื่องปัจจุเวกขณะ ๔ ของพระนั้, ของขรรวาสก็เหมือนกัน. แต่มันเรียกชื่อเป็นแบบของพระเสียแล้ว พอขรรวาสได้ฟังเข้าก็ตกใจเลย; กลัวจะเป็นพระอยู่วัก. ที่จริงโดยเนื้อหา โดยความหมายแล้วมันก็เป็นอันเดียวกัน.

เรื่องประมาณในโภชนะ นั้ก็อีกเรื่องหนึ่ง. เมื่อพระต้องการทำความเพียรทางจิต ก็กินอาหารน้อยกว่าขรรวาส; ขรรวาสต้องการใช้กำลังทางกาย ก็ต้องกินมากกว่า แต่ก็ต้องมีประมาณ ประมาณที่พอดี. ความพอดีในการกินอาหารนี้ก็ต้องปฏิบัติเคร่งครัด อย่างเดียวกัน ทั้งพระทั้งขรรวาส.

เรื่องของพระแท้ๆยิ่งขึ้นไปอีก เช่น ชาคิริยานุโยค – คือนอนน้อยก็เหมาะแล้วสำหรับพระที่นอนน้อย เพราะมีเรื่องฝึกฝนทางจิต ทางวิญญาณ. ขรรวาสต้องใช้กำลังทางกาย จะนอนน้อยเท่าพระไม่ได้; แต่แล้วก็ต้องนอนน้อยเหมือนกัน ขรรวาสก็จงนอนให้น้อยเท่าที่จะเหมาะสมแก่ขรรวาส.

เรื่องธุงค์, เกล็ดไปธุงค์เสียเลย ซึ่งใครๆก็เข้าใจว่ามีบัญญัติไว้เฉพาะพระ. ฉะนั้นคุณก็พิจารณาคุณเกิด กินข้าวหนเดียว ภาชนะใบเดียว อะไรทำนองนี้; เอาแต่ความหมายของมันซิ คือเราอย่าสุรุ่มสุราย; กินเกินจำเป็น กินจำนวนมือเท่าที่จำเป็น, ภาชนะเท่าที่จำเป็น เท่าที่สะดวกหรือเหมาะสมอย่าให้มันเพ้อ อย่างจิวรสามผืนอย่างนี้, ขรรวาสก็มีเครื่องนุ่งห่มเท่าที่จำเป็น, เท่าที่พอเหมาะพอสม อย่าให้มันเพ้อ. เรื่องอื่นก็เหมือนกัน รวมความแล้วมันเป็นเรื่องสันโดษ ไม่มีทางผิดที่ขรรวาสจะถือธุงค์ คือชีวิตเป็นอยู่ไม่พุ่มเพี้ยง

เอาแต่พอเหมาะพอดี เท่าที่จะเป็นอยู่ได้ โดยสะดวกแก่หน้าที่การงาน. นี้เรียกว่า
ธุงค์ ขรรวาสก็ยังมีธุงค์ได้.

เรื่องอื่นๆ อีกก็เหมือนกัน จะเอามาพูดหมดทุกเรื่องมันก็ไม่ไหว.
อยากจะเตือนเรื่องสุดท้ายก็คือ เรื่อง *อุดมคติของโพธิสัตว์* เป็นขรรวาสนั่นแหละ
เป็นโพธิสัตว์ได้. ถ้าเป็นวงกว้างไม่ได้ ก็เป็นแต่เพียงในครอบครัวก็แล้วกัน;
บำเพ็ญบารมีสงเคราะห์คนในครอบครัว หรือคนข้างเคียงออกไปๆ ให้สุดความสามารถ
สุดฝีมือไม่ล้ามือ ก็เรียกว่ามีอุดมคติของโพธิสัตว์ได้. เพราะฉะนั้นเป็น
ขรรวาสที่อยู่ในบ้านเรือนนั้นทำได้ทุกสิ่งทุกอย่าง ที่เป็นเนื้อหาสาระของพระพุทธ-
ศาสนา; นั่นก็คือ “เลิศ”.

ที่นี้อยากจะแนะต่อไปถึงข้อที่ว่า ให้ถือปฏิบัติโดยใจความ หรือโดย
ความหมาย หรือโดยเนื้อแท้ หรือโดยสาระนี้ ไม่ใช่โดยอ้อม : คุณอย่าทำให้
ปนกันยุ่ง “*โดยใจความ*” นี้ไม่ใช่ “*โดยอ้อม*”, โดยอ้อมคือเฉไปจาก
ใจความ, โดยใจความนี่คือโดยตรง. ถ้าขรรวาสเอาเรื่องของพระมาปฏิบัติ
โดยใจความ นี้ก็คือปฏิบัติโดยตรง ไม่ใช่โดยอ้อม; อย่าพูดว่าโดยอ้อม. ข้อ
ปฏิบัติต่างๆ ที่ออกชื่อมาแล้วสำหรับพระปฏิบัติกัน ขรรวาสเอามาปฏิบัติได้
โดยตรงไม่ใช่โดยอ้อม; หากแต่ว่าเป็นไปโดยใจความ เอาใจความมาใช้ให้ถูกต้อง.
ส่วนปริมาณหรืออะไรนั้น ไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน, ระวังไม่จำเป็นจะต้องเท่ากัน;
แต่ใจความนั้นตรงกันเสมอ. เพราะฉะนั้นเราคงมีใจความสำคัญเหมือนกัน
ทั้งพระทั้งขรรวาส; ก็บุคคลผู้กำลังเดินไปๆ เดินไปๆ จากความเป็นทุกข์
สู่ความดับทุกข์; นั่นคือใจความ. ขรรวาสก็ต้องเดินเข้าเพราะแบกสองบ่า;
พระก็ไปเร็วเพราะแบกบ่าเดียว หรือไม่แบกเลยก็สุดแท้.

ที่เรียกว่า “ใจความ” นั้นแหละสำคัญที่สุด; อะไรๆ ก็ขอให้ถือให้ถูกต้องตรงตามใจความ. อย่างหลักพระพุทธศาสนาเดี๋ยวนี้เราถือไม่ตรง, ผิดใจความ ผิดหลัก เลยยุ่งไปหมด; เป็นพุทธศาสนาแก้จอมปลอม เนืองออกออกมาใหม่ๆ, เพราะถือเอาใจความไม่ได้ จับใจความไม่ได้; แม้จะรุ่งเรื่องด้วยวัตถุทางศาสนา มันก็ไม่มีพุทธศาสนา หรือกับทุกข์ไม่ได้. จะสร้างวัดให้เต็มบ้านเต็มเมือง, สร้างพระเจดีย์ให้เต็มบ้านเต็มเมือง ให้เหลืออร่าม ไปทั้งประเทศ มันก็ช่วยอะไรไม่ได้; ถ้าถือเอาใจความผิด. ใจความของมันอยู่ที่ว่า มีจิตใจ สะอาด สว่าง สงบนี้; ไม่ใช่เติมไปด้วยโบสถ์ วิหาร หรือเจดีย์ หรือผ้าเหลือง หรืออะไรทำนองนี้. เพราะฉะนั้นขอให้ถือว่า ใจความนั้นแหละสำคัญ; ตัวหนังสือก็ไม่สำคัญ, พิธีรีตองอะไรต่างๆ ก็ไม่สำคัญ; ต้องถือเอาใจความให้ถูกต้อง นั้นแหละเป็นส่วนสำคัญ.

เดี๋ยวนี้เขาเน้นหนักไปในทางประเพณี. สมagamaชื่อว่า พุทธศาสนา และประเพณี ฯลฯ; เรื่องประเพณีระวางให้ตี มันจะไปโดนเปลือกมาก ๆ เข้า ก็ได้. พุทธศาสนาก็ต้องระวางให้ตี มันจะเป็นปรัชญาเพื่อแจ้ก็ได้; มันไม่ถูกใจความ. ถ้าเรื่องพุทธศาสนากลายเป็นปรัชญาไปแล้ว มันไม่ใช่ใจความ; จะไม่ดับทุกข์เลย. ประเพณีพิธีรีตองนี้ก็เหมือนกัน ถ้ามันผิดความประสงค์ ผิดใจความแล้ว มันก็เป็นเรื่องมลายไปเลย. พุทธศาสนาต้องให้ได้ใจความว่า เป็นศาสนา ไม่ใช่ศาสนาปรัชญา. ศาสนาที่เป็นศาสนา จะต้องเป็นศาตรา. ศาสนานั้นคือ ศาตรา; ศาตราคือเป็นของมีคม, มีคมสำหรับตัดความโง่ ตัดความเห็นแก่ตัว ตัดกิเลสตัณหา. ถ้าเป็นศาสนาจริงต้องเป็นของมีคม ตัดความโลภ ความโกรธ ความหลง โดยตรง; นี้เรียกว่าใจความ.

ถ้าเป็นประเพณีก็เพียงแต่ให้มันเกิดความสะทกแก่การกระทำอย่างนั้น; ถ้าเราไม่มีประเพณี มันไม่สะทกแก่การที่จะทำอย่างนั้น. ถ้าเราตั้งขึ้นไว้เป็น

ประเพณี เข้าทำอย่างนี้ เย็นทำอย่างนั้น, เตือนทำอย่างนั้น เตือนนั้นทำอย่างโน้น; แล้วเป็นประเพณีที่ถูกต้องและเป็นระเบียบ; อย่างนี้ประเพณีมันก็มีประโยชน์. แต่ถ้าทำไปอย่างหลับหู หลับตา งมงาย มันก็ยังไม่มีความประโยชน์ เพราะฉะนั้นขอให้จำว่า “ถูกต้อง” แล้วก็ “พอดี” แล้วก็ “ครบถ้วน”; ฟังคุณคล้ายหลักปรัชญา แต่ว่าไม่ใช่. ผมเกลียดที่สุดเรื่องปรัชญา แต่ที่ฟังคุณมันคล้ายหลักปรัชญา ว่า “ถูกต้อง” แล้ว “พอดี” แล้ว “ครบถ้วน” มันจึงจะใช้ได้. ใจความมันอยู่ที่นั่น, ใจความมันอยู่ที่ถูกต้อง, แล้วก็พอดี, แล้วก็ครบถ้วน. คุณจะทำอะไรก็ขอให้มันถึง ๓ คำนี้ไว้ :- ให้ถูกต้อง แล้วยังต้องพอดี; ถูกเกินไปก็ไม่ไหว, ถูกเกินไปนั้นคือผิด; ดีเกินไปนั้นคือเลว. ถูกต้องต้องถูกต้องแน่, และต้องพอดี; ถูกต้องมันก็ต้องพอดี เกินไม่ได้ แล้วก็ต้องครบ; ครบที่มันควรจะมี. นั่นแหละคือใจความ.

ถ้าเราพูดว่า “ใจความของพระพุทธศาสนา” ก็หมายความว่า มันถูกต้อง แล้วก็พอดี แล้วก็ครบ ตามหลักของพระพุทธศาสนา ที่คน ๆ หนึ่งจะปฏิบัติที่ขรรยาวาสคนหนึ่ง ๆ จะปฏิบัติ. อย่างนี้เรียกว่าเราเอาใจความของพระพุทธศาสนามาได้ คือเอาหัวใจของพระพุทธศาสนามาได้ ไม่ใช่เปลือกข้างนอก.

ขอทบทวนอีกทีหนึ่งว่า *โดยใจความ* นั้น ไม่ใช่โดยอ้อม; *โดยความหมาย* หรือโดยใจความนั้นไม่ใช่โดยอ้อม, มันเป็นโดยตรง. *โดยใจความ* นั้นก็คือ *ถูกต้อง พอดี แล้วก็ครบถ้วน*. เมื่อขรรยาวาสถือหลักอย่างนี้แล้วก็สามารถจะเป็นพระได้ทั้ง ๆ เป็นขรรยาวาส; คือเอาใจความของเรื่อง หรือของพระพุทธศาสนา หรือของพระ มาใส่ไว้ในชีวิตของตนแผนกหนึ่ง, ในฐานะเป็นเรื่องทางฝ่ายจิต หรือฝ่ายวิญญาณ. ส่วนเรื่องของขรรยาวาสแท้ ๆ เรื่องปาก เรื่องท้อง เรื่องลูก เรื่องเมีย เรื่องทำมาหากินนั้นเป็นส่วนเรื่องร่างกาย ให้เป็น

ส่วนของเรื่องร่างกาย. เรามีควายสองตัวเทียมชีวิตคือ เรื่องกาย กับเรื่องใจ; ชีวิตนี้ก็จะครบถ้วน ถูกต้องบริบูรณ์ เป็นไปได้ด้วยดี. ทำอย่างนี้จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน เร็วกว่าพวกพระโง่ๆ ที่ไปทำอะไรกุ่มๆ อยู่กลางป่าเสียอีก. นี้พูดหยาบคายไปหน่อยต้องขอภัย; แต่มันเป็นความจริงที่สุด ฆราวาสที่ปฏิบัติอยู่อย่างถูกต้อง นี้จะบรรลุมรรค ผล นิพพาน เร็วกว่าพระบอๆ อะไรองค์หนึ่งเสียอีก ซึ่งมีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องของพระมากเกินไป; ไปทำอะไรอยู่ในป่าคนเดียววันนั้น ก็ยังจะอยู่ล้าหลังฆราวาสคนนี้เสียอีก. เพราะฉะนั้นขอให้ เป็นฆราวาสที่ลืมหูลืมตา มีสติปัญญาแจ่มใส ในความถูกต้อง พอดี ครบถ้วน; มีพุทธศาสนาโดยใจความอยู่ในเนื้อในตัว.

เราพูดกันถึงเรื่องเคล็ดมันก็เป็นเคล็ดอย่างนี้; เอาหัวใจมาให้ได้นั้นมันเป็นเคล็ดที่สุด; ไม่มีเคล็ดใดจะมากไปกว่านี้; จับกล่อ่งดวงใจให้ได้นั้นคือเคล็ด

เวลาเหลืออีกนิดหนึ่งก็อยากจะพูดเรื่องเคล็ด จับหัวใจ นี้อีกหน่อย; ซึ่งจะสรุปเป็นคำพูดง่ายๆ อีกทีก็คือว่า ขอเตือนให้ระลึกนึกถึงคำบางคำ ที่ได้บรรยายมาแล้วหลายครั้งอีกเหมือนกัน ว่าผมอาศัยการทำงานนี้มานานหลายสิบปี สังเกตอะไรมาเรื่อยๆ ก็พบว่า ที่สรุปความสั้นๆ ให้เขานี้ก็มีประโยชน์มาก. เพราะฉะนั้นจึงเกิดคำสรุปความขึ้นมาหลายๆ คำ ดังที่ใช้มาแล้ว. คำสรุปความนี้มันแตกต่างกันเพื่อให้เหมาะแก่คนหลายๆ ประเภท; แต่ที่ใช้ได้แก่คนทุกประเภทนี้ ผมเคยสรุปอย่างที่ได้ยินกันอยู่เสมอว่า “ตายเสียก่อนตาย”.

ใครมาอยู่สวนโมกข์ก็มาเพื่อรับปริญญา “ตายเสียก่อนตาย” ให้ตัวกู-ของกู ประเภท *egoism* ที่จะเป็นเรื่องเห็นแก่ตัวนี้ ตายเสียให้เสร็จหมดก่อนแต่ร่างกายนี้มันจะตาย. ร่างกายยังไม่ทันตาย ให้อหังการ มมังการ ตัวกู-ของกู มันตายเสร็จ นี้เรียกว่า ตายก่อนตาย; พยายามตายก่อนตาย ไม่มีตัวกู-ของกู

ที่จะยกหูชูหาง จะถือจะกัน จะโลก จะโกรธ จะหลงอะไร นี้เรียกว่าตายเสียก่อนตาย เย็นสนิท อายคนจะเย็นสนิท ถ้าเราถือหลักตายเสียก่อนตาย. คุณไปคิดเอาเองก็ได้ นี่เป็นตัวอย่างที่ให้ไป สำหรับไปคิดเอาเองบ้างก็ได้. อาจจะมีคำพูดอย่างอื่นที่คุณคิดได้เอง ที่เหมาะที่สุดสำหรับคุณยิ่งกว่าคำนี้ก็ได้. แต่ผมมีความคิดอย่างนี้ ได้พูดกับชาวบ้านชาวเมือง อุบาสก อุบาสิกา ก็พูดเรื่องตายเสียก่อนตาย; วันหนึ่งพูดไม่รู้วาก็สิบครั้ง พูดคำว่า *ตายเสียก่อนตาย* นี้. นั่นมันเป็นเรื่องหลักอันหนึ่งที่สรุปไว้ในคำพูดเพียง ๓ พยางค์.

ถ้าพูดตรง ๆ บางทีไม่สนุก ไม่กินใจ, ก็พูดอ้อม ๆ เป็นปริศนา. เดียวนี้กำลังพูดมากอยู่อีกคำว่า *“ปากอย่าง ใจอย่าง ทางค้ำทุบ”*. พวกชาวบ้านนั้นเขาได้ยินแต่คำว่า *ปากอย่าง ใจอย่าง* นั่นคือมันคบไม่ได้ เป็นคนขี้โกง คนไม่ซื่อ อย่าไปคบมัน; คนปากอย่าง ใจอย่าง นั้นเป็นคนโกหกมดเท็จ; นี่เป็นเรื่องชาวบ้าน เป็นภาษาชาวบ้าน. แต่ *“ปากอย่าง ใจอย่าง”* ในภาษาธรรมะนี้มันมีความหมายอย่างอื่น; หมายความว่า ปากนี้ต้องพูดเหมือนคนอื่นพูด แต่ใจไม่เป็นอย่างนั้น ปากพูดโดยโวหารชาวบ้านพูด; ส่วนใจนั้นยังมีความแจ่มแจ้งอยู่ในความจริง. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสถึงพระองค์เองอย่างนี้ว่า *“ตถาคตต้องพูดด้วยโวหารชาวบ้านพูด แต่จิตไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน เหมือนชาวบ้านยึดมั่น”*.

เมื่อชาวบ้านพูดว่า *“บ้านของฉัน”* นี่มันเป็นบ้านของฉันจริงๆ จังๆ ร่างกายของฉัน ก็เป็นร่างกายของฉันเอาจริงๆ จังๆ. มันเป็นด้วยความโง่ ความหลง ด้วยตัณหา อุปาทาน—เป็นของกูเสียจริงๆ. แต่ถ้าพระพุทธเจ้าจะพูดว่า *“ร่างกายของฉัน” “ร่างกายของตถาคต”* นั้น ปากพูดอย่างนั้น; แต่ใจไม่ยึดมั่นว่า ร่างกายของตถาคต แต่เป็นของธรรมชาติ; ไม่มีความยึดมั่นด้วย

อุปาทาน ว่าร่างกายนั้นเป็นของกู. ชาวบ้านพูดว่าอย่างไร ก็ยึดมันอย่างนั้น
 ทั้งนั้น; ฉะนั้นก็เลยมาสอนกันเสียใหม่ ว่า หักเป็นคนปากอย่าง ใจอย่างกันเถิด.
 เมื่อปากพูดว่า ของกู ใจอย่าเป็นของกู; ปากพูดว่าตัวฉัน ใจอย่าเป็นตัวฉัน;
 เต็มมันจะยกหูชูหาง. นี้เรียกว่า “ปากอย่างใจอย่าง”. *ปากพูดว่า “ตัวกู”*
อยู่ตามเคย ใจอย่าเป็นเช่นปากเอ๋ย เหวยพวกเรา. ที่เขียนอยู่ได้รูปภาพที่
 ประดิษฐ์ขึ้นใหม่ ปากพูดว่าตัวฉัน ว่าของฉัน, ว่าลูกเมียของฉัน, ความ
 รับผิดชอบของฉันอะไรก็ตามใจ; ก็พูดตามภาษาธรรมดาให้มันรู้เรื่องกันเท่านั้น.
 ส่วนใจให้มันรู้อยู่เสมอว่า ทุกอย่างมันเป็นของธรรมชาติ เราเข้าไปเกี่ยวข้องกับมัน
 ให้ถูกวิธี ให้สำเร็จประโยชน์ ก็ไม่มีความทุกข์. นั่นแหละผลที่มุ่งหมายมันอยู่ที่
 ไม่มีความทุกข์; แล้วมันจะเป็นของฉันไม่ได้.

แล้วก็อย่าลืมที่เคยเตือนว่า อย่าให้เสียเปรียบ หรือขายหน้าพวก
 คริสเตียนที่ในไบเบิลของเขาก็มีสอนอย่างเดียวกัน : มีภรรยา ก็จงเหมือนกับไม่มี
 ภรรยา : มีทรัพย์สมบัติ ก็จงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สมบัติ, มีทุกข์ก็เหมือนกับ
 ไม่มีทุกข์, มีสุขก็เหมือนกับไม่มีสุข, ไปซื้อของที่ตลาดไม่เอาอะไรมา อย่างนี้
 เป็นต้น. กิริยาภายนอกทำอะไร ก็ตามใจ แต่ในใจไม่เป็นเช่นนั้น; ไม่
 เหมือนกับที่ปากพูด หรือกิริยาอาการมันแสดง. หมายความว่า ใจไม่ยึดมันถือมัน
 ว่าตัวกู-ของกู. โดยทางสมมุติ ว่าตัวกู ว่าของกู กูซื้อมา เป็นของกู
 อย่างนี้; แต่โดยความจริงเท่านั้นเป็นของธรรมชาติ. จิตไม่ยึดมันว่า ของกู;
 จะใช้สอย จะกิน จะใช้อย่างไรก็ได้ โดยไม่ต้องยึดมันว่า เป็นตัวกู-ของกู.

นี้เรียกว่ามีชีวิตอยู่ ด้วยสติปัญญา; ไม่ใช่มีชีวิตอยู่ด้วยความโง่
 ความหลง ด้วยกิเลส ตัณหา, สติปัญญาทำให้มองเห็นว่า ทุกอย่างเป็นของ
 ธรรมชาติ; เราอย่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติมาเป็นของเรา. เราจงกิน จงใช้
 จงเกี่ยวข้องกับมัน ในฐานะที่มันเป็นของธรรมชาติ ก็จะได้ความสุขสบายไปตลอด

ชีวิต, พอไปปล้นธรรมชาติมาเป็นของกู ก็กลายเป็นโจรขึ้นมา อย่างนี้ธรรมชาติ ก็ตบหน้าให้ทันที; คือทำให้มีความรู้สึกหนักใจ ร้อนใจอะไรเพราะความยึดมั่น ถือมั่นนั้น ๆ. เพราะฉะนั้นอย่าเป็นโจรปล้นธรรมชาติ; นี่สำหรับพุทธบริษัท สำหรับศาสนานี้ที่เขา มีพระเจ้ากัว่าทุกอย่าง เป็นของพระเจ้า; อย่าไปปล้นเอา ของพระเจ้ามาเป็นของเรา; จะกิน จะอยู่ จะใช้สอยอะไรก็ทำไป แต่อย่ากล้า ยึดมั่นว่าของกู ไปปล้นพระเจ้า พระเจ้าจะลงโทษเอา! มันก็มีเท่านั้น.

นี่เรียกว่า *ปากอย่าง ใจอย่าง* ก็มีแต่ความเย็น, เย็นเป็นนิพพาน ทางอายตนะ. ในเรื่อง *ปากอย่าง ใจอย่าง* นี้ ที่อย่างที่เป็นชนิดเลว ทำไม่ ทำกันได้ และทำกันได้ อยู่แล้ว. ในทางสังคมนั้น ได้ยินว่า มีเรื่องโกหกมดเท็จ ปากอย่าง ใจอย่าง ทั้งนั้น; พอพบหน้ากัน จับมือ สบาย หัวเราะ ขอบคุนอะไร สบาย; แต่ในใจมันเต็มไปด้วยคิดอาฆาตมาดร้ายก็มี. ในสนามกีฬาเขาให้นักมวยจับมือกันบ้าง นักกีฬาจับมือกันบ้าง นั้นมันโกหก ปากอย่าง ใจอย่าง ทั้งนั้น แสดงอาการอย่างหนึ่ง แต่ใจมันอีกอย่างหนึ่ง. เห็นได้ชัดว่า เขาชกต่อย ตบตีกัน ในท่ามกลางสนามกีฬา; อย่างนี้ก็เพิ่มความเห็นแก่ตัว ไม่ใช่ทำลาย ความเห็นแก่ตัว นี่เรียกว่ากีฬาจอมปลอม เพราะมันปากอย่าง ใจอย่าง. ทำ อย่างนั้นยังทำได้ แต่ที่มาขอให้ทำ *ปากอย่าง ใจอย่าง* อย่างนี้บ้าง กลับไม่เอา; มันจริงกว่า มันถูกกว่า. ของธรรมชาติอย่าว่าของกู, ของพระเจ้าอย่าว่าของกู. ให้ถือเป็นของยืมใช้ ธรรมชาติก็ยืมให้ พระเจ้าก็ยืมให้ เรา ก็สบายจนตลอดชีวิต อย่างนี้มันดีกว่า. เพราะฉะนั้นชีวิตของเรามันเป็นชีวิตที่ไม่มีความทุกข์ ไม่มีความ กลัว; เรียกว่าไม่มีความทุกข์คำเดียวมันรวมหมด คือไม่มีปัญหา ไม่มีความกลัว ไม่มีความสะดุ้ง ไม่มีวิตกกังวล ไม่มีอะไรหมด.

นี่แหละคือ “เคล็ด” ที่จะเป็นอย่างดีที่สุดเท่าที่มนุษย์จะพึงทำได้ เรียกว่าสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะทำได้; มันก็จับกันเท่านั้นไม่มีอะไร. เกิกมากก็เพื่อ

ให้ได้สิ่งที่สุกที่มนุษย์ควรจะได้. นิ่งายนึกเดียว แต่ในมหาวิทยาลัยของคุณ ไม่ยกสอนกัน, ของง่าย ๆ นึกเดียวนี้ จนคุณก็ไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม. เมื่อไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม ก็เป็นอันว่าไม่รู้ทั้งหมดแหละ เรื่องดี - เรื่องชั่ว เรื่องบุญ - เรื่องบาป เรื่องอะไรมันไม่รู้ไปหมด แล้วไม่สนใจด้วย; เพราะไม่สนใจที่จะรู้ว่าเกิดมาทำไม.

ครั้งนี้เราถือว่า เป็นการบรรยายสรุปครั้งสุดท้ายสำหรับพวกคุณ ที่มีโอกาสมาบวชระหว่างปีภาคเรียน ควรจะได้รู้อะไรบ้าง ในเมื่อจะกลับออกไปเป็นขรรวาส. ผมก็พยายามเลือกสรรที่ดีที่สุดแล้ว ว่าเรื่องอะไรบ้างที่จะเหมาะแก่คุณ ผู้มีความประสงค์อย่างนี้; ฉะนั้นจึงได้บรรยายคำบรรยายชุดนี้ โดยหัวข้อที่เรียกว่า “ขรรวาสธรรม” เป็นธรรมะสำหรับขรรวาส เท่าที่จำเป็นแก่ขรรวาส และที่ขรรวาสจะถือเอาประโยชน์ให้ได้มากที่สุดเท่าไร; เรียกว่า “ขรรวาสธรรม” ของพวกเราที่นี่โดยเฉพาะ. เพราะว่า มันอาจจะไม่เหมือนกับที่เขารเรียกว่า “ขรรวาสธรรม” ในที่อื่นๆ ซึ่งมันอาจจะแคบเกินไป มีเพียงเรื่องทำมาหากินเป็นต้น. ส่วนผมนี้ คำว่า “ขรรวาส” ก็ไม่ยอมให้ละทิ้งพุทธศาสนา : ซึกหนึ่งให้เป็นเรื่องร่างกาย ทำมาหากินไป; อีกซึกหนึ่งก็เป็นเรื่องทางจิต - ทางวิญญาณ จะต้องมีความแจ่มแจ้ง สว่างไสวไป, แล้วก็ไปด้วยกัน. นั่นคือเป็นขรรวาสที่ดี เป็นพระอยู่ในตัวเสร็จแล้วตลอดเวลา; แต่ว่าเป็นพระที่เดินไปช้าๆ.

นี่ขอสรุปใจความไว้อย่างนี้ ว่าเป็นขรรวาสที่ดีที่สุดในโลก เพราะว่า เป็นขรรวาสตามแบบของพุทธบริษัท มีหลักของพุทธศาสนาเป็นเครื่องประคับประคอง. นี่ขอให้มีความเข้าใจ และดำเนินการปฏิบัติ ที่ถูกต้องโดยใจความดังที่กล่าวมาแล้วนี้; แล้วก็มีความเจริญ งดงาม ก้าวหน้าในทางแห่งพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ทุกทิพาราตรีเทอญ.

ยโต โข กหปติ อริยสาวกสฺส ปญฺจ ภยานิ เวรานิ วูปสนฺตานิ
 โหนฺติ จตฺหิ โสตาปตฺตियงฺเกหิ สมฺนฺนาคโต โหติ อริโย จสฺส ฉาโย
 ปญฺฉาย สุกฺกฺโข โหติ สุปฺปฏิวิทฺโร — ๖เปว — — ๖เปว — อิธ
 กหปติ อริยสาวโก อิติ ปฏฺิสฉฺฉิจฺฉติ อิติ อิมสฺมี สติ อิทํ โหติ
 อิมสฺสุปฺปาทา อิทํ อูปฺปชฺชติ อิมสฺมี อสฺติ อิทํ น โหติ อิมสฺส
 นิรธา อิทํ นิรุชฺฌติ ยทิทํ อวิชฺชาปจฺจยา สงฺขารา สงฺขารปจฺจยา
 วิญฺญาณํ—๖เปว—๖เปว— ชาติปจฺจยา ชรามรณํ โสกะปริเทวทฺทุกฺข-
 โทมนสฺสุปฺปายาสา สมฺภวนฺติ ๖ เอวเมตสฺส เกวลสฺส ทฺทุกฺขทฺนฺรตฺส
 สมฺทโย โหติ ๖ —

(เวรสูตร ทสก. อ. ๒๔/๑๔๔/๔๒.)

ดูก่อนกหปติ ! เมื่อ ภัยเวร ๕ ประการ อันอริยสาวก (คฤหัสถ์)
 ทำให้สงบราบังคับได้แล้ว ในกาลใด; ในกาลนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมจะ
 เป็นผู้ประกอบพร้อมแล้วด้วยองค์แห่งโสตาบัน ๔ ประการด้วย; และ
 อริยญาณธรรม ย่อมจะเป็นสิ่งที่อริยสาวกนั้นเห็นแล้วด้วยดี แหงตลอด
 แล้วด้วยดีด้วยปัญญา ด้วย. — ๖๗—๖๗— ก็อริยสาวกในธรรม-
 วินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็น ดังนี้ว่า เพราะสิ่งนี้มี, สิ่งนี้จึงมี; เพราะ
 ความเกิดขึ้นแห่งสิ่งนี้, สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น; เพราะสิ่งนี้ไม่มี, สิ่งนี้จึงไม่มี;
 เพราะความดับไปแห่งสิ่งนี้, สิ่งนี้จึงดับไป : ชัณฺโณได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ
 เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร ท.; เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย
 จึงมีวิญญาณ; — ๖๗—๖๗— เพราะมีชาติเป็นปัจจัย
 ชรามรณะ โสกะปริเทวะทฺทุกฺขโทมนสฺสุปฺปายาสา ท. จึงเกิดขึ้นครบถ้วน.
 ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสี่นี้ ย่อมมี ด้วยอาการอย่างนี้.....

ภาคผนวก

ทิศธรรม

หรือ

หลักปฏิบัติต่อสังคม สำหรับฆราวาส

-----เอวี่ วิมุตฺตจิตฺตสฺส โข มหานาม อฺุปาสกสฺส วสฺสสคฺ
วิมุตฺตจิตฺเตน ภิกฺขุณา น กิณฺจิ นานากรรมํ วทามิ ยทิตฺ วิมุตฺติยา
วิมุตฺตํ. ฯ

(กิตายนสูตร มหาวาร. ต. ๑๔/๕๑๖/๑๖๓๓.)

**ลูกก่อนมหานาม! เราไม่กล่าววิมุติของอุบาสก (ผู้ประกอบไป
ด้วยโสฬสปฏิบัติยงกะสี, ปลงความยึดมั่นถือมั่น ที่มีอยู่ ในบิฑามารคา,
ในบุตฺตรภรรยา, ในเบญจกามคุณ, ในสววรรค์กามาพจร, และในพรหมโลก,
เสียได้ในขณะที่จะจับจิต แล้วจับจิตไป) ว่า เป็นความหลุดพ้น
ที่ต่างจากวิมุติของภิกษุผู้มจิดหลุดพ้นแล้วตั้งรอบปี : ชชช
เหตุน่า เป็นการหลุดพ้นด้วยวิมุติด้วยกันแท้.**

ทิศทาง ที่มราวาส จะต้องเดินไป.

- ๑ -

๕ ตุลาคม ๒๕๑๓

ตามที่ทราบกันอยู่แล้วว่า วันนี้เรามีการบรรยายพิเศษ เฉพาะผู้ที่จะต้องลาสิกขาบท. เพราะฉะนั้นก็จะพูดเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่จะลาสิกขาบท ตามที่จะนึกได้ทุกอย่าง ; โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือ เรื่องที่เกี่ยวกับมราวาส หรือกฤหัสถ์แล้วแต่จะเรียก.

ข้อแรกที่สุดอยากจะพูดเสียเลยว่า คำสั่งสอนเกี่ยวกับกฤหัสถ์นี้ พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสจริงหรือไม่. เรื่องนี้มันต้องถือตามหลักที่วางไว้ทั่วไป คือเมื่อมีปัญหาว่าเรื่องนี้พระพุทธเจ้าตรัสจริงหรือไม่ เขาใช้หลัก มหาลาภเป็นเครื่องตัดสิน ว่าถ้ามันลงกันได้กับหลักใหญ่ในพรหมจรรย์นี้ หรือในศาสนานี้ เขาเรียกว่าลงกันได้ในสูตร ลงกันได้ในวินัยแล้ว ก็ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัส. การที่จะเพียงแต่ยืนยันว่ามีอยู่ในพระไตรปิฎกแล้วเป็นพระพุทธเจ้าตรัส อย่างนี้ไม่ถูก ; หรือพระพุทธเจ้าท่านตรัสห้ามเสียเอง. เรื่องเกี่ยวกับกฤหัสถ์ก็มีในพระไตรปิฎก มีสูตรยาวสูตรหนึ่ง ซึ่งว่าแต่เรื่องนี้ ว่าแต่เรื่องกฤหัสถ์นี้ ; ทำให้มีผู้สงสัยว่าทำไมมันยาวมากอย่างนี้.

สูตรพวกยาวที่สุดเรียกว่า ทีฆนิกาย ; ทีฆ แปลว่า ยาว. หมวกที่วาดด้วยสูตรยาวที่สุดจนไม่น่าเชื่อว่าพระพุทธเจ้าจะได้ตรัสมาก คราวเดียวยาวถึงอย่างนี้ เช่นมหาสติปัฏฐานสูตร เป็นต้น. มันพันวิสัยที่ว่าจะพูดคราวเดียวยาวถึงขนาดนั้น ; เลยทำให้สันนิษฐานว่า มันเป็นเรื่องที่รวบรวมมา แล้วเอมาร้อยกรอง แล้วก็ใส่เข้าไปในพระไตรปิฎก ในคราวทำสังคายนาครั้งหลัง ๆ.

เมื่อเป็นอย่างนี้ก็มีได้หมายความว่า ให้เลิกยึดถือเป็นหลัก ; ยังคงถือตามหลักเดิมว่า มันลงกันได้ในสูตร มันลงกันได้ในวินัย. แม้ว่าในสูตร หรือในวินัยอื่น ๆ ไม่มีพูดถึงเรื่องนี้เลย ; แต่โดยใจความ โดยหลัก โดยความมุ่งหมาย หรืออะไรก็ตาม มันลงกันได้กับในสูตร มันลงกันได้กับในวินัยแล้ว ให้ถือเอาเป็นว่าพระพุทธเจ้าตรัส. เพราะฉะนั้นหลักสำคัญมีอยู่ว่า แม้ได้ยินจากปากพระพุทธเจ้าโดยตรง จากพระโอรสโดยตรง ก็ยังไม่ให้เชื่อ ; ให้ไปทบทวนคิดค้นด้วยความมีเหตุผลเสียก่อน แล้วปฏิบัติ จึ่งค่อยเชื่อ.

สูตรยาวเกี่ยวกับกฤตส์ถ์ก็มีหลัก ที่เราพอจะมองเห็นได้ว่ามันตรงกันกับหลักของพระพุทธศาสนา, ลงกันได้ในสูตร ลงกันได้ในวินัย ; เช่นพอเริ่มแรกของสูตรก็มีกล่าวถึง คนที่เขาให้วิทิตตามแบบเก่าที่สอนกันอยู่ก่อน. ที่นี้พระพุทธเจ้าท่านบอกว่า ในหมู่อารยชน เขาไม่ให้วิทิตกันอย่างนี้ ; เขาให้วิทิตกันโดยวิธีของพระอริยเจ้า หรืออารยชน ; ก็เลยทรงจำแนกวิทิตทั้งหกเป็นอย่างนั้น ๆ. จะต้องปฏิบัติต่ออย่างนั้น ๆ. จึ่งจะเป็นการให้วิทิตตามแบบของอารยชน.

ข้อนี้มันมองเห็นชัดอยู่แล้วว่า เป็นความถูกต้องหรือเป็นแสงสว่างที่ดีกว่า เป็นปัญญาที่ดีกว่า, แล้วก็ลงกันได้กับหลักที่เป็นหัวใจของพุทธศาสนา

ที่ว่า:- พุทธะ แปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. เพราะฉะนั้นการไหว้ทิศชนิดนี้ มันจึงเป็นพุทธะ คือของคนมีปัญญา. ส่วนการไหว้ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก นั้นมันเป็นพิธีรีตองสืบ ๆ กันมา; หรือว่าแฝงความหมายอย่างใดอย่างหนึ่งไว้ แต่คนที่ไหว้นั้นไม่รู้จักเสียแล้ว ไปมัวแต่ไหว้ด้วยคิดว่า จะเป็นสวัสดิมงคลเท่านั้นเอง; ก็เป็นเรื่องงมงาย. ที่นี้พอมากกลายเป็นเรื่องสติปัญญา เป็นเรื่องวิชา ความรู้ เรื่องเหตุผล เรื่องความจริงอะไรขึ้นมา มันก็กลายเป็นเรื่องที่ตั้งกันได้ในพระสูตร ในพระวินัยของพุทธศาสนา ซึ่งเป็นไปเพื่อสติปัญญา.

ครั้นเมื่อแปลความหมายของคำว่า “ทิศ” เป็นอย่างนี้ มันก็ยังเป็นสติปัญญาเกิดขึ้นมาในตัว; เป็นเหตุผลที่เกิดขึ้นมา แสดงอยู่ในตัว ว่านี่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จะโดยตรง หรือโดยอ้อม ก็ถือว่าเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าคือโดยอ้อมเขามีหลักว่า ถ้าจะให้พระพุทธเจ้าตรัส ท่านจะว่าอย่างไร; ก็ต้องตรัสอย่างนี้; มันมีเหตุผลที่ทำให้ท่านต้องตรัสอย่างนี้. เพราะฉะนั้นคำที่กล่าวอย่างนี้ก็เป็นคำที่พระพุทธเจ้าตรัส. นี้ไม่ได้หมายความว่า จะต้องออกมาจากพระโอษฐ์โดยตรงอย่างนี้.

อันนี้ก็เป็นหลักที่จะต้องถือทั่วไปว่า พระพุทธเจ้าตรัส หรืออยู่ในฐานะที่พระพุทธเจ้าจะต้องตรัสอย่างนี้, จะเป็นคำกล่าวของคนอื่นก็ได้เหมือนกัน. ฉะนั้นสูตรทั้งหลายที่มันยาวมาก อยู่ในสภาพที่ไม่น่าเชื่อว่า พระพุทธเจ้าจะตรัสโดยตรง ก็ได้รับการรับรอง แล้วมาอยู่ในพระไตรปิฎก.

ที่นี้ ก็มาถึงตัวเรื่องในสูตรๆ นี้ที่เรียกกันว่า *สิงคาโลวาสุตต* ในปาฏิกวรรค ที่มณิกายนี้ มันก็ถือได้ว่าเป็นหลัก หรือเป็นระบบที่สมบูรณ์อยู่ในตัวสูตรนี้ ที่เกี่ยวกับขรราวาส. เรื่องปลีกย่อยเบ็ดเตล็ดเล็กๆ น้อยๆ อาจจะมีอยู่

ในที่อื่น; แต่ก็ไม่แปลกออกไปจากสูตรนี้ อาจจะสงเคราะห์รวมเข้าไปในสูตร ๆ นี้ ได้หมด; เพราะสูตร ๆ นั้นมันเป็นหัวข้อสำคัญที่ประมวลไว้ได้ทั้งหมด คือเรื่อง ทิศหก; ก็เลยถือเอาเป็นสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสเกี่ยวกับมรณวาสโดยเฉพาะ.

ปัญหาที่เหลืออยู่อีกก็อาจจะมีว่า เราเคยถือเป็นหลักกันว่า เรื่องอื่น พระพุทธเจ้าไม่ตรัส ตรัสแต่เรื่องความไม่มีคัมภ์ค้ำยัน หรือเรื่องสุญญา เรื่อง อนัตตา. เพราะฉะนั้นอย่าลืมนะว่า หลักชนิดนั้นมันหมายถึงเรื่องหัวใจ หรือตัว หัวใจของพระพุทธศาสนา. ส่วนเรื่องปลีกย่อยนั้นมันอาจมองไปในแง่ที่ว่า เป็นอุปกรณ์ เป็นบริวารของเรื่องนี้ก็ได้; หรือจะถือว่าเป็นเรื่องธรรมคาสามัญ ที่ว่า พระศาสดาแห่งศาสนาไหนก็ตาม มีหน้าที่ที่จะต้องตอบปัญหาทุก ๆ ชนิด แล้วแต่จะมีคนถาม. แปลว่า สติปัญญาของพระศาสดานั้นมีอยู่พร้อมที่จะตอบ ปัญหาทุกชนิดตามความรู้สึกรู้ใจของท่าน. จะเป็นพระศาสดาองค์อื่น ๆ นอกไปจาก พุทธศาสนา หรือแม้แต่ขงจื้อ เล่าจื๊อ อะไรก็ตาม; ซึ่งจะสอนเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เป็นหลัก แต่ถ้าถูกถามปัญหาปลีกย่อยเกี่ยวกับคนธรรมคาสามัญ ก็ตอบได้ทั้งนั้น โดยอาศัยหลักใหญ่ ๆ หลักเดิม ๆ นั้น มันจะบ่งให้ตอบปัญหาข้อนี้ว่าอย่างไร.

เล่าจื๊อเคยสอนเรื่องทีลิก ถึงขนาดที่เรียกว่า ไม่มีตัวตนทำนองเดียวกับพุทธศาสนา คือให้มองเห็นความเป็นมายาของสิ่งที่ชาวโลกเขาหลงใหลกัน. หลักของเล่าจื๊อที่ตีที่สุด ที่ได้รับความยกย่องมากที่สุดก็คือ ที่บอกเรื่องความเป็นมายาในสิ่งทุกสิ่งทั้งที่ชาวบ้านหลงใหลกัน หรือมองไม่ออก; ที่นี้แม่จะให้ท่านมา ตอบปัญหาเรื่องชาวบ้าน เรื่องครอบครัว ท่านก็ต้องตอบได้; แล้วก็มีประโยชน์ ซึ่งอาจจะลึกลับ อนุมัติเข้ากันได้กับหลักชนิดนั้น.

ที่นี้ พุทธศาสนาสอนในเรื่องไม่มีคัมภ์ค้ำยัน ไม่หลงใหลในสิ่งเหล่านี้ แต่เมื่อถูกถามเข้าถึงเรื่องครอบครัว เรื่องลูก เรื่องเมีย ก็ตอบได้; แล้วมัน

ก็มีหลักฐานชัดเจนว่า ในสูตรอื่น ในสังยุตตนิกายโดยมากนั้น มีผู้เป็นมรวาส
แท้ ๆ ไปตามเรื่องข้อปฏิบัติสำหรับมรวาสแท้ ๆ พระองค์ก็ยังตรัสเรื่องสัจจธรรมแก่
มรวาสนั้น ๆ ว่าจำเป็นที่มรวาสจะต้องรู้จะต้องปฏิบัติเรื่องสัจจธรรม; คือไม่มีคัม
ถือมันให้เกิดความทุกข์. เพราะฉะนั้นเราต้องถือว่า เรื่องนี้ไม่ขัดกัน ว่าในสูตรนั้น
สอนมรวาสเรื่องสัจจธรรม ในสูตรนั้นสอนเรื่องลูกเมีย เรื่องบ้าน เรื่องเรือน;
ก็หมายความว่าผู้ที่เห็นสัจจธรรมอยู่แล้ว ก็ยังต้องปฏิบัติในเรื่องของมรวาส. เรื่อง
บ้านเรื่องเรือนในลักษณะอย่างนี้ มันจึงเข้ารูปกันกับหลักใหญ่ที่เรียกว่าสัจจธรรม;
คือผู้ที่เห็นสัจจธรรมแล้ว ยังต้องปฏิบัติต่อบิณฑามารกา บุตรภรรยา สามีอะไรอย่างนี้.

เพราะฉะนั้นอย่าไปเข้าใจว่า เรื่องโลกุตระกับเรื่องโลกียะนี้เป็นข้าศึก
ปฏิบัติต่อกัน ไม่หันหน้าเข้าหากัน; อย่าได้เข้าใจอย่างนี้. และเรื่องนี้ก็เคย
พูดในการบรรยายครั้งอื่น ๆ มาแล้ว ว่ามรวาสนั้นจะต้องมีหลัก เพื่อจะเดินไป
นิพพานด้วยเหมือนกัน แต่ว่าเดินไปช้า ๆ เพราะต้องหอบหัว หาบอะไรพระ
พระรังไปด้วย. มรวาสหรือคฤหัสถ์มันก็ต่างจากบรรพชิตตรงที่มีเรื่องรุงรังมาก
แต่เป็นเรื่องภายนอก; ส่วนเรื่องวิญญานโดยตรงนั้นเป็นเรื่องตรงเป็นอันเดียว
กันกับบรรพชิต ที่จะต้องเดินไปอย่างถูกต้อง เพื่อไปนิพพานด้วยเหมือนกัน.
เพราะฉะนั้นการที่ในเรื่องนี้ ใช้คำว่า “ทิศ” ขึ้นมานี้เหมาะสมแล้ว; เพราะ
คำว่าทิศ มันแปลว่าทิศทางที่จะต้องเดินไป เรียกว่า “ทิศหก”.

อยากจะพูดถึงคำว่า “ทิศ” สักนิดหนึ่ง โดยตัวหนังสือ. คำว่าทิศ
แปลว่า เห็น หรือปรากฏ; คือสิ่งที่จะต้องเห็น จะหลีกเลี่ยงไม่ได้. เมื่อเห็น
ก็คือปรากฏ จะเป็นกำลังเห็นหรือเห็นแล้วอะไรก็ตาม มันเป็นการปรากฏ;
ก็เลยแบ่งเป็นทิศอย่างที่เรารู้จักกัน คือทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ
ทิศใต้ นั่นเอง คือเป็นทิศทางหนึ่ง ๆ ที่ปรากฏ; แล้วก็ต้องรู้จักกันมานานตั้งแต่

มนุษย์เห็นดวงอาทิตย์. เมื่อมนุษย์ยังป่าเถื่อน ไม่มีความรู้อะไร มันก็ยังเห็น ดวงอาทิตย์ เข้า ๆ โผล่ขึ้นมาทางนี้ เย็นตกลงไปทางนั้น. เมื่อหันหน้าไปทาง ดวงอาทิตย์ มันก็เกิด ๒ ข้างขึ้นมา เป็นซ้ายเป็นขวา; มันก็เกิดทิศทางเป็น ซ้ายขวาขึ้นมา แม้ซอยปลีกย่อยเท่าไร มันก็มีความหมายเป็นทิศอยู่นั่นเอง.

เพราะฉะนั้นคำว่าทิศมันจึงมีความหมายเดียว คือเป็นที่ปรากฏ ที่จะ ต้องมอง ที่จะต้องดู; ต่อมาก็บัญญัติเป็นทิศตะวันออก ทิศตะวันตก เป็น ทิศเหนือ ทิศใต้ เรียกชื่อภาษาต่างๆ กัน; แล้วในทางศาสนานี้ยังแถม ๒ ทิศ เข้ามาอีก คือทิศข้างบน ทิศข้างล่าง ก็เลยเป็น ๖ ทิศ. มีคำย่อที่ใช้เรียก ทิศนี้อย่างอื่น มีเพียง ๓ คำ คือข้างบน ข้างล่าง แล้วโดยรอบที่เรียกว่าเบื้องขวา; ภาษาบาลีว่า เบื้องบน เบื้องต่ำ แล้วเบื้องขวา. อย่างนี้หมายความว่า เพ่งเล็งกันเป็นหลักใหญ่ๆ ที่สำคัญที่สุด เป็นทางบน ทางล่าง แล้วโดยรอบตัว อีกทางหนึ่ง. โดยรอบตัวนั้นก็คือ แบ่งเป็นทิศตะวันออก ตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้.

แล้วลงไปกิตติคุณเกิด เรื่องรอบ ๆ ตัวมันเสมอๆ กัน มันเท่า ๆ กัน; เป็นการแบ่งปลีกย่อยเป็นเหนือ ใต้ ตะวันตก ตะวันออก; ที่ใหญ่ที่สุด อยู่ข้างบน ข้างล่างเสียมากกว่า. เคี้ยวนี้แบ่งเป็นทิศ ๖ อย่างนี้มันก็ถูก คือ ข้างบนก็เป็นข้างบน ข้างล่างก็เป็นข้างล่าง; โดยรอบเบื้องขวา ก็แบ่งเป็น ส่วนๆ ไป เป็น ๔ ส่วน, จะเป็น ๘ ส่วน หรือ ๑๖ ส่วนก็ตามใจ; แต่ใน ที่นี้เอาแต่ที่สำคัญ เอาเพียง ๔ ส่วนคือ ข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา. นี้ก็มองดูให้เห็นเป็นธรรมชาติ หรือความรู้สึกตามธรรมชาติ ที่ทำให้เกิดเป็นการ แบ่งทิศอย่างนี้ขึ้นมา ตามความรู้สึกตามธรรมชาติธรรมดา ซึ่งคนเราจะรู้สึกได้เอง ก็เป็นข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างบน ข้างล่าง. เพราะฉะนั้น ขอให้สันใจว่าเป็นหลักเกณฑ์ที่ดี.

ถ้าเรารู้เรื่องทั้ง ๖ นี้ ก็แปลว่ารู้เรื่องหมดเลย รู้ทุกเรื่องที่มีมนุษย์จะต้องเกี่ยวข้อง. เพราะข้างบนนั้นมันหมายเรื่อยไป จนกระทั่งถึงพระนิพพานก็ได้; ข้างล่างก็หมายลึกไปถึงนรกก็ได้; แล้วโดยรอบตัวมีอะไรบ้างก็แล้วแต่มันจะมี; ก็แปลว่าเป็นเรื่องทั้งหมดที่เกี่ยวกับมนุษย์จะต้องจัดการด้วย ตะวันไม่ได้; นี้เรียกว่า “ทิศ”.

ที่เรามาบวชสำหรับจะสึกนี้ เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง ที่จะรู้เรื่องทิศ; สำหรับผู้ที่จะสึกออกไปก็จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้เรื่องทิศ เพราะจะออกไปแสดงบทบาทเต็มที่ของมนุษย์ ชนิดที่เรียกว่าสมบุรณ์แบบ ไม่ตัดลัดแต่ประการใด มันก็ต้องเกี่ยวแก่ทิศเหล่านี้ทั้งหมดเลย; ซึ่งมันเป็นภาระมากเต็มที่ เพื่อเอ็งกล้าสามารถ แล้วปฏิบัติถูกต้องไปทุกทิศทุกทาง.

ในภาษาไทยมีคำอยู่คำหนึ่งซึ่งน่าหัวคือคำที่เรียกว่า “ทิศ” เหมือนกัน, คือทิศ กับทิศ. เรื่องราวแท้จริง มันก็มาจากคำว่า “บัณฑิต”; บัณฑิต เป็นภาษาอินเดียใช้เรียกคนที่เรียนสำเร็จจากอาศรมใดอาศรมหนึ่งมาแล้ว. หัวหน้าคณะของอาศรมเขารับรองว่า “จบแล้วเธอ”, ก็เรียกคนนี้ว่า “บัณฑิต”; แล้วก็ไปทำอะไรตามที่ตัวต้องการจะทำ เช่นกลับไปเป็นฆราวาสอีก ไปเป็นผู้ครองบ้านครองเรือน. แล้วก็มีความมุ่งหมายมาตั้งแต่ที่แรกแล้วว่าเราไปเข้าอาศรมนี้ เข้าไปศึกษาอยู่ในอาศรมนี้ก็เพื่อจะกลับออกมาครองเรือน อย่างนี้ก็มียู่. เรียนจบแล้วก็เรียกว่า “บัณฑิต” มาตั้งแต่บรมโบราณ เคียงนี้ก็ยังเรียก. ก็แปลว่า คนที่เข้าไปเรียนในหมู่คณะใดคณะหนึ่ง จบหลักสูตรของหมู่คณะนั้น พร้อมทั้งจะออกไปเผชิญโลก เขาเรียกว่า “บัณฑิต”.

วัฒนธรรมไทยของเรารับมาจากอินเดีย นี้ไม่ต้องพูดถึงแล้ว; เรื่องต่างๆ ชาวอินเดียมาเป็นครูบาอาจารย์ มาในรูปของวัฒนธรรมและศาสนา.

จึงมาสอนหมดทุกอย่าง กระทั่งคำพูดที่เป็นภาษาสูง ภาษาราชสำนัก หรือภาษาชนชั้นสูง หรือภาษาศาสนา. เพราะฉะนั้นภาษาไทยเรา ที่เป็นคำชั้นดีชั้นสูงนั้น มันเป็นภาษาอินเดียหมด คือเป็นภาษาบาลีสันสกฤต; เพราะฉะนั้นชาวอินเดียก็เอาระบบนี้มาให้แก่คนไทย. เรียนอะไรจบแล้วก็เรียกว่า “บัณฑิต”. คนที่ไปเรียนทางศาสนา บวชเรียนเป็นที่พอใจแล้ว กลับออกมา ก็เรียกว่า “บัณฑิต” ด้วยเหมือนกัน; ออกเสียงตามภาษาอินเดียก็ว่า บัณฑิต (บัณฑิต); บัณฑิตะ เรียกเป็นไทย เรียกเป็น “บัณฑิต”. *ปณฺฑิต* นี้เป็นภาษาเดิม, อันนี้ตรงกันทั้งบาลีและสันสกฤต : คำว่า *ปณฺฑ* แปลว่าตัวปัญญา เป็นคำๆเดียวกับคำว่าปัญญา เรียกว่า *ปณฺฑ* หรือ *ปณฺฑา*; *อิ ต* แปลว่าถึงหรือ มี; บัณฑิต ก็แปลว่าผู้ถึงหรือมีบัณฑิต. บัณฑิตะคือปัญญาที่ทำให้เอาตัวรอดได้ บัณฑิตก็คือผู้มีปัญญาเอาตัวรอดได้.

ที่นี้ภาษาไทยเรามีการเปลี่ยนแปลงไป ตามภาษาไทยแท้ เอาไปเป็น บ, เอา ท มณฺโฑออกเสียงเป็น ท ทหาร, มันก็เลยเป็นบัณฑิต; บัณฑิต สำคัญอะไรนัก ก็เลยเหลือแต่ ฑิต คือตัวฑิตย่อมาจากคำว่า บัณฑิต ก็คงจะเป็นที่พอใจ เป็นที่ยอมรับในสถาบันทางความคิดอะไรมาพักหนึ่ง สำหรับคำว่า ฑิตนี้; เพราะฉะนั้นจึงมีคนชอบให้ลูกสาวแก่ฑิต. ต่อมาๆ ฑิตมันเลวลง มันเหลวไหลเข้า; เพราะเมื่อใครเห็นว่าโอกาสนี้เป็นโอกาสดีแล้ว ก็เลยชิงกันเข้าไปบวชใหญ่, คนบ้างๆ บอๆ ก็ไปบวช กลับออกมา ก็ได้เป็นฑิต, มันกลายเป็น ฑิต (ด เต็กสะกด) เป็นฑิตบ้างๆ บอๆ กลายเป็นคำสำหรับล้อ คนเซ่อซ่า รุ่มร่ามอะไรไปบวชแล้วกลับมา ก็เป็น ฑิต อะไรเป็นอย่างนี้. เพราะภาษาไทยเราไม่ออกเสียง ท ว่า ด, ออกเสียงเป็น ท; ฑิต ก็เลยมี ด สะกดก็มี, ฑิต ด สะกดก็มี. ฑิต ด สะกดไปตามเดิมเป็นถูกต้อง; ฑิต ด สะกดเป็นเรื่องล้อ

เป็นเรื่องเช่ซ๋า บ้า ๆ บอ ๆ. เพราะฉะนั้นสักออกไปเป็นทิศก็ขอให้เป็น
ทิศ ตะกต ตามความหมายของคำ ปณฺฑิต; อย่าให้เป็น ทิศ ตะกตสำหรับล้อ.

การที่จะเป็น ทิศ ที่ดีได้ ก็เป็นบัณฑิตนั้น ก็จะต้องปฏิบัติให้
ถูกต้องในเรื่องทิศ ๖ ประการนี้; เพราะถือว่าเป็นเรื่องปลูก หรืออะไรก็ตาม
ที่ค้ำมันเกิดตรงกันขึ้น. รู้เรื่องทิศแล้วก็ได้เป็นทิศที่ดี; ตัวสะกดไม่เหมือนกัน
แต่ออกเสียงเหมือนกัน. เพราะฉะนั้นผู้ที่จะสักออกไปนี้ จะต้องรู้เรื่องทิศให้
ถูกต้อง แล้วก็ปฏิบัติได้เป็นอย่างดีคือ ทิศ ๖.

ต่อไปจะพูดเรื่องทิศ ๖ โดยตรง. ผมอยากจะให้ตั้งข้อสังเกต ตาม
หลักของธรรมชาติ หรือวิทยาศาสตร์ก็วิทยาศาสตร์ตามธรรมชาติกันอีกทางหนึ่ง
ด้วย ในการที่เราจะเรียงลำดับทิศ. ถ้าเรียงตามลำดับในพระบาลีแห่งสูตรนี้
เขาก็เอาทิศตะวันออกก่อน แล้วไล่ไปทางทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ รอบตัว
เหมือนที่เราพูดกันอยู่โดยมาก แล้วจึงไปสู่ทิศข้างบน ทิศข้างล่าง; อย่างนั้นมัน
ก็ได้เหมือนกัน มันก็มีหลักเหมือนกัน คือไล่ไปจากทิศตะวันออก ไปทางขวามือ
วนไปทางนี้เรื่อยมาจนบรรจบรอบก็ได้ ๔ ทิศ บัญญัติตามหลักนั้นก็เหมือนกัน.
แต่ถ้าเราจะเอาตามธรรมชาติ จำง่ายแล้ว ก็เอาว่า ข้างหน้า ข้างหลัง, ข้างซ้าย
ข้างขวา, แล้วข้างบนข้างล่าง, เด็ก ๆ ก็เกิดความเข้าใจได้ มันเลยเป็นทิศ
ตะวันออก ทิศตะวันตก, ทิศเหนือ ทิศใต้, ทิศเบื้องบน เบื้องล่าง. ที่พูดกัน
อยู่มากก็พูดตั้งต้นทิศตะวันออก ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้; แต่ในบาลี
นี้ เรียงไว้เป็น ทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก แล้วทิศเหนือ เป็น
วงกลมเวียนประทักษิณ คือเวียนไปทางขวา. มันก็มีหลักอันหนึ่งซึ่งมีลักษณะ
ค่อนข้างเป็นการบัญญัติที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์ เวียนขวาไปเรื่อย เป็นทิศทั้ง ๔ เสียเลย;
แล้วก็ เป็นทิศทั้ง ๖ ขึ้นมา. เอาอย่างตามความรู้สึกสามัญสำนึกแม้อย่างเด็ก ๆ

ก็ว่า ข้างหน้า ข้างหลัง; เรามีมืออย่างนี้เราก็กว่า ข้างซ้าย - ข้างขวา, ข้างหน้า ข้างหลัง, แล้วก็บนหัว และปลายตีนข้างล่าง.

เมื่อมันได้เป็นรูปทึบขึ้นมาอย่างนี้ ก็ให้ความหมายว่า ทิศทางไหนเขาเอามาใช้เป็นสัญลักษณ์ของเรื่องอะไร. ในพระบาลีนั้นพูดถึงทิศตะวันออกก่อนคือทิศข้างหน้า; คนเรามีหน้าอยู่ตรงไหน ถือว่าที่ตรงหน้าสำคัญกว่าอะไรหมคก็เอาบิดามารดาไปบรรจุไว้ที่นั่น เป็นทิศตรงหน้า คือบิดามารดาโผล่ขึ้นมา. ทิศข้างหลังมันก็ต้องเป็นคนที่มีความสำคัญน้อยกว่าเรา หรือว่าที่เราลาก ๆ มาข้างหลัง มันก็ต้องเป็นบุตร ภรรยา. ในสูตรนี้พูดถึงบุตร ภรรยา ไม่พูดถึงสามี ก็เพราะว่าตรัสแก่คนหนุ่มผู้ชาย. ถ้าจะให้ใช้เป็นหลักทั่ว ๆ ไปด้วย ก็ต้องพูดถึงสามีด้วยเหมือนกัน. ที่นี้คุยเรื่อยมา ซ้าย - ขวา : ซ้ายคือเพื่อน, ขวาคือครูบาอาจารย์. มันมีความหมายต่างกัน : บิดามารดา บุตรภรรยา, ญาติมิตร แล้วครูบาอาจารย์. ที่นี้แขนงขึ้นไปข้างบนก็เป็น สมณพราหมณ์, มองไปข้างล่างก็เป็นบ่าวไพร่ กรรมกร ทาส คนใช้ ลูกจ้าง. นี้เราจะมองเห็นว่ามันเป็นหลักที่ตีขึ้นมาทันที ครบถ้วนที่เกี่ยวกับขรรษาธรรมขึ้นมาทันที. ถ้าเกิดมีผู้ถามขึ้นว่า เอาประเทศชาติไปไว้ที่ไหน ไม่เห็นมีพูดถึงประเทศชาติเลย คุณก็ลองใช้สติปัญญาตัวเองว่า จะเอาไปไว้ที่ทิศไหน.

ข้อแรกต้องนึกเสียก่อนว่า เรื่องนี้คำสอนซ้อนพูดแก่บุคคล ไม่ได้พูดแก่สังคม ไม่ได้พูดเป็นส่วนรวม; มันก็เลยกลายเป็นเรื่องส่วนตัวบุคคล ภายในครอบครัว ภายในตัวบุคคลเสียมากกว่า. แต่ถึงอย่างไรก็ไม่เว้นที่จะต้องมีการระลึกนึกถึงประเทศชาติ ซึ่งมันเป็นที่ตั้งของทุกสิ่งเหล่านี้. ประเทศชาติมันก็ควรจะต้องอยู่ในที่รอบตัวเป็นอย่างน้อย, ก็คือรอบตัวไปทุกทิศ ๆ; ทิศเบื้องขวาทรงกลมรวมกันแล้วมันก็เป็นประเทศชาติ ซึ่งเราจะต้องนึกถึง และมันก็

เป็นที่รวมของ ๔ ทิศนี้. แต่ถ้าจะตัดบทให้แคบ มันก็อยู่ในพวกที่เรียกว่า ญาติ และมิตร คือทิศเบื้องซ้าย; เพราะว่า คนในชาติก็คือญาติและมิตรทั้งหมดของเรา.

นี่ จะเห็นไปว่าให้ความสำคัญแก่ชาติน้อยเกินไปก็ได้ สำหรับความรู้สึกของบางคน. แต่ผมว่า รวมอยู่ในทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติ และมิตรทั้งหมดนั้นแหละคือประเทศชาติ. เรามีประเทศชาติก็คืออยู่กันอย่างเป็นญาติ เป็นมิตร เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน; ถ้าไม่รู้จักเอามารวมกันทั้งหมดทั้ง ๔ ทิศ รวมกันเป็นประเทศชาติ; หรือว่ารวมทางจิต ทางวิญญาณเข้าไปด้วย ก็เอาทั้งข้างบนข้างล่างด้วยก็ได้. นี่ถ้าหากว่า ตัวหนังสือมันมิได้ปรากฏ หรือมิได้มีอยู่ ขอให้รู้จักตีความอย่างนี้, ขอให้รู้จักขยายความออกไปอย่างนี้ โดยไม่ต้องตัดประเทศชาติออกไปทิ้งเสีย ซึ่งจะทำให้พระพุทธเจ้าตกกลายเป็นผู้ที่ไม่สัพพัญญู คือรู้อะไรไม่สมบูรณ์ ไม่รอบคอบ.

ถ้าเกิดความรู้สึกขัดข้องอย่างนั้นขึ้นมาแล้ว ก็ให้ถือไว้เสียก่อนว่า มัน เป็นความไม่รู้ของเราเอง ที่จะตีความ. ไม่จำเป็นจะต้องไปตีความว่า พระพุทธเจ้า ท่านไม่เป็นชาตินิยม ท่านจะไม่พูดเรื่องชาติ ถือชาติ; ไม่จำเป็นจะต้องตีความอย่างนั้น; จะตีความอย่างนั้นมันก็ได้เหมือนกัน เพราะเดี๋ยวนี้เราพูดกันแต่เรื่องธรรมะ ไม่ใช่เรื่องโลก. แม้จะพูดถึงเรื่องโลก เรื่องลูก เรื่องเมีย อะไร เหล่านี้ แต่มันพูดในแง่ของธรรมะ; ไม่สร้างความรู้สึกที่เป็นกิเลส เป็นชาตินิยม. อย่างนี้ก็พอจะมองเห็น.

แต่อย่าลืมนะว่า เรื่องชาตินิยมนี้ก็ยังมี และต้องเป็นธรรมะด้วยเหมือนกัน. ฉะนั้น ถ้าเราจะมีชาตินิยม ความรู้สึกที่เป็นชาตินี้ก็ให้มันถูกต้องตามหลักของธรรมะ เป็นชาตินิยมที่มีธรรมะ ก็ยิ่งดี คือรับผิดชอบในความเป็น

มนุษย์ของเรา เป็นพลเมืองของชาติ แล้วทำให้มันเกิดผลดีที่สุด; อย่างนี้ ก็เรียกว่า “ชาตินิยม” ในความหมายที่ดี. ผู้ที่เป็น ทิต เป็นบัณฑิต ที่สึก ออกไปนี่หลีกไม่พ้น; เพราะว่าอยู่ในโลกที่ต้องมีชาติ ที่ต้องรับผิดชอบ; ให้ ถือหลักความต้องรับผิดชอบต่อนี้เป็นหลักใหญ่. ถ้าปราศจากความรับผิดชอบต่อแล้ว ก็ไม่ใช่มนุษย์ที่มีอารยธรรม. แล้วอย่าลืมนะว่า แม้คนป่าสมัยหิน ก็เริ่มมีความรับผิดชอบต่อ เริ่มรู้จักสิ่งที่เรียกว่าความรับผิดชอบต่อ; มนุษย์สมัยนี้ก็ยังมีความรับผิดชอบต่อ เป็นเครื่องวัดความเป็นมนุษย์ ก็ต้องรับผิดชอบต่อประเทศ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ รัฐธรรมนูญ; เพราะสิ่งเหล่านั้นเป็นที่ตั้ง ที่รวมของสิ่งเหล่านี้ในฐานะที่เป็นส่วนบุคคล.

ที่นี้ ก็มาถึงหลักอีกข้อหนึ่งว่า พุทธศาสนามีหลักที่ว่า จะเสด็จไปจาก ส่วนย่อย; มันเป็นปรัชญาแบบวิเคราะห์ หรือ *analyse* มันจะถือเอาหลัก ที่ว่าให้คนหนึ่ง ๆ ทำดี แทนที่จะไปเกณฑ์ให้ทุกคนทำดี. เมื่อให้คนหนึ่ง ๆ ทำดี แล้วก็ไม่มีปัญหาอะไรเมื่อทำให้ได้ทุกคน; แล้วทั้งหมดมันก็ดี เพราะมัน *practical* คือว่ามันอาจจะทำได้ง่ายกว่าที่ว่าจะไปเกณฑ์ให้ทุกคนทำดี มัน ไปบังคับกันยาก. ถ้าแต่ละคนตั้งหน้าตั้งตาทำดี ทำความดี เสร็จแล้วมันก็กลายเป็นทุกคนทำดี ขึ้นมาโดยอัตโนมัติ. เพราะฉะนั้นเราจึงพูดเรื่องทศ ๖ ในลักษณะเป็นส่วนบุคคล; ในเมื่อทุกคนปฏิบัติตามทศ ๖ ถูกต้อง; มันก็กลายเป็นเรื่องส่วนรวมของทุกคน หรือประเทศชาติที่ดี; เพราะฉะนั้นเราตั้งหน้าปฏิบัติทศ ๖ ให้ดี มันก็หมด ปัญหาได้เหมือนกัน.

นี่คือข้อที่ว่า บวชเข้ามาเป็นนักศึกษาในอาศรมของพระพุทธเจ้าแล้ว แล้วกลับออกไปเป็นบัณฑิต; แล้วก็ไปเป็นทิต คือผู้ที่ปฏิบัติถูกต้องทศทั้งปวง จึงจะสมกับที่ว่าลาบวชสามเดือน หรือว่า บวชตามธรรมเนียมประเพณีของคนหนุ่ม

ที่ว่าวชสามเดือน, หรือพรรษาหนึ่ง – สองพรรษาก็ตามใจ ในระยะเวลาอันสั้น ก็แล้วกัน; แล้วกลับออกไปเป็นมรวาส นี้มีความมุ่งหมายอย่างนี้: ซึ่งที่แท้ ก็ไม่ใช่ความมุ่งหมายเดิมของพุทธศาสนา.

ประเทศที่เขาถือพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัดนั้นเขาไม่สึกกัน เช่นพม่า ลังกา เขาไม่มีระเบียบธรรมเนียมสำหรับสึกมาแต่เดิม; ประเทศไทยเราแต่เดิมนี่ก็คงจะเป็นอย่างนั้น ต่อมาระเบียบให้สึกได้ มีธรรมเนียมให้สึกได้ มีความนิยมว่าสึกได้. ความหมายมันก็เปลี่ยนเป็นว่า มาเรียนเรื่องที่จะไปเป็นมรวาสที่ดีกันเสียก่อน; คนหนุ่มมาบวชเสียสัก ๑-๒ พรรษา แล้วก็ไปเป็นมรวาสที่มี หู ทา สว่าง; สำหรับดำเนินชีวิตให้สมบูรณ์ในฝ่ายวิญญาณ. แต่ว่าเมื่อก่อนนี้ ไม่มีการศึกษาอย่างโลก ๆ มันก็ไม่มีที่ไหน นอกจากในวัด; เพราะฉะนั้นการมาบวชในวัด ในสมัยโบราณมันก็เพื่อจะศึกษา; ก็ได้ทั้งทางเรื่อง วิญญาณ เรื่องโลก ๆ เรื่องทางร่างกายนี้. อะไรก็เรียนกันในวัด : วิชาอาชีพ ก็เรียนกันในวัด, จนกระทั่งเรียนกันเรื่องพระธรรม เรื่องมรรค ผล นิพพาน ก็เรียนกันในวัด.

เพราะฉะนั้นการเข้ามาบวชในวัดจึงได้วิชาทั้งสองฝ่ายทั้งสองซีก; จึงเป็นการถูกต้องแล้วที่คนควรจะบวชกันเสียสักทีหนึ่งก่อน แล้วค่อยสึกออกไป; เป็นความฉลาด ไม่ใช่ความโง่. ฉะนั้นควรจะตั้งถือว่า นี่เป็นความฉลาดของ วัฒนธรรมไทย ที่ให้บวชเรียนกันเสียก่อน; แม้ไม่ใช่ความมุ่งหมายเฉพาะของ พุทธศาสนา ซึ่งมีว่าสำหรับคนที่ผ่านโลกเสร็จแล้ว แล้วจะไปหาความสุขขั้นสูง ต่อไปจึงไปบวช นั้นเป็นหลักเดิมทั่วไป. แต่เมื่อมีหลักเฉพาะกาลเฉพาะกรณี ขึ้นมาว่า เรามาเรียนเรื่องนี้ให้รู้หนทางไว้ทุกอย่าง จะได้ออกไปเดินทางอย่าง ธรรมคาสามัญ ได้ง่ายเข้า อย่างเทศมรวาส แล้วก็ต้องเรียน; ก็กลายเป็น วัฒนธรรมอันใหม่ขึ้นมา เกี่ยวกับพุทธศาสนาสำหรับคนไทย.

หรือบางคนเมื่อหนุ่มไม่ได้บวช ไปเป็นข้าราชการอะไรเสีย ก็เป็นเรื่องลาบวชชั่วคราว เพื่อชดเชยกัน มันก็เข้ารูปเกม; คือเพื่อเรียนสิ่งที่ยังไม่ได้เรียน; ไม่ควรจะถือว่าบวชเขาเปรียบ บวชพักผ่อนอะไรทำนองนี้; เพราะว่าเรื่องที่จะต้องเรียนนี้ยังมีมากกว่าเวลาที่เรามี. แต่ว่าสามเดือนนี้ก็เรียนเรื่องหลักธรรมของพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป โดยส่วนใหญ่; แล้วก็เรียนเรื่องที่เกี่ยวข้องขรรวาส กฤตส์ถ์ โดยไม่ขัดกันกับหลักใหญ่ของพุทธศาสนา. เพราะฉะนั้นจึงออกไปเป็นพุทธบริษัทที่ดี เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่ดี ได้ เป็นการส่งเสริมพร้อมกันไปในตัว คือส่งเสริมตัวเองด้วย ส่งเสริมประเทศชาติศาสนาด้วย ให้เป็นไปด้วยดี; นี้เป็นความมุ่งหมายทั่วไป เป็นทิวทัศน์ทั่วไป จึงขอให้ทุก ๆ องค์ที่จะลาสิกขาบทนี้มองเห็นอย่างนี้.

สำหรับครั้งแรกที่จะพูดกันนี้ ก็พูดได้เพียงเท่านี้ คือทิวทัศน์ทั่วไป ในการที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา จะต้องทำอะไร; หรือแม้กันทั่วไปที่ไม่อยู่ในวงพุทธศาสนา ก็จำต้องทำอย่างนี้ นี้เป็นเรื่องที่กล้าทำ กล้าพิสูจน์ โดยบทว่า : - *เอหิภัสสิโก มาดู - มาดู* กล้าทำคนทุกคนในโลก หรือผู้ถือศาสนาอื่นศาสนาไหนก็ตามว่า “*มาดู - มาดู, อันนี้ดี อันนี้ถูก อันนี้ไม่มีทางที่จะถูก พิสูจน์ให้เหลวแหลกไปได้*”; เราก็มีธรรมะที่เป็น เอหิภัสสิโกอย่างนี้ทั้งสำหรับผู้ที่ครองเรือน และสำหรับผู้ที่จะไม่ครองเรือน คือไม่มีเหย้าเรือน ให้อยู่ในระบอบที่เป็น เอหิภัสสิโก คือที่จะทำลายผู้อื่นให้มาดูได้. เพราะฉะนั้นขอให้ได้สิ่งนี้ติดกลับไปจาก การที่มาบวชแม้ชั่วคราว.

วันอื่นเราจะได้พูดกันถึงรายละเอียดเกี่ยวแก่ทิศต่างๆ วันนั้นพูดแต่เรื่องทิวทัศน์ทั่วไป เรียกว่าเป็นการริเริ่มของเรื่องนี้ ว่ามันมีรูปร่างอย่างไร.

เวลาของเราทั้งหมด.

อุดมคติที่ควรมีต่อทิศทั้ง ๖

- ๒ -

๑๐ ตุลาคม ๒๕๑๓

บัดนี้เป็นเวลาที่จะได้พูดคุยถึงเรื่องทิศ ต่อไปจากที่พูดคุยค้างไว้ในวันก่อน. วันก่อนได้พูดคุยถึงความหมายของคำว่า “ทิศ” ในทุกความหมายแล้ว รวมๆ กันไป; วันนี้ก็จะได้พูดคุยให้ละเอียดเป็นพิเศษๆ เฉพาะทิศ.

ความหมายของคำพูดทุกคำ มันมีอยู่เป็นชั้นๆ ซึ่งต่างกันมาก แล้วแต่ว่าคนมีการศึกษา มีสติปัญญาอย่างไร มันก็มองเห็นลึกต่างกัน, เพราะฉะนั้นในวันนี้เราจะพูดถึงความหมายที่มันลึก และที่เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ทิศ” กล่าวคือ บิถัมมารดา บุตร ภรรยา ครูบาอาจารย์ ญาติมิตร สมณพราหมณ์ และป่าวไพร่ หกคำนี้เป็นส่วนใหญ่; ซึ่งเป็นชื่อของทิศในทางฝ่ายจริยธรรม. สมมุติว่าเรายืนอยู่เป็นจุดศูนย์กลาง แล้วก็มีทิศหน้า ทิศหลัง ทิศซ้าย ทิศขวา ทิศบน ทิศล่าง ก็คือมีรอบตัว; เป็นสิ่งที่เราจะต้องมองเห็น และต้องปฏิบัติให้ได้ผลของมันด้วย. การมองเห็นนี้ จะมองเห็นกันลึกตื้นก็มากน้อย ฉะนั้นเราจึงต้องมาทำความเข้าใจ เกี่ยวกับความ โง่ ความฉลาดของเรา หรือของคนทั่วไปในเรื่องนี้.

ภาษาพูดมีความหมายหลายชั้น ดังที่กล่าวแล้ว; ซ่อนมันแล้วแต่ว่าจะเล็งกันในแนวไหน ในแง่ของอะไร. ถ้าเล็งกันในแง่ของวัตถุ มันก็ไปอย่างหนึ่ง, ถ้าเล็งในแง่ทางนามธรรม ทางวิญญาณ มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง; เล็งในแง่ประโยชน์อย่างโลกๆ ความหมายมันก็เกิดขึ้นอย่างหนึ่ง, เล็งไปในแง่ประโยชน์ในทางธรรมอันลึกซึ้ง ความหมายมันก็มีไปอีกอย่างหนึ่ง.

ทีนี้ เรามาคุยกันในลักษณะที่กว้าง หรือที่เขาจะเรียกกันในบัดนี้ว่าปรัชญาของมันเป็นอย่างไร? ปรัชญาของคำว่า พ่อแม่, ปรัชญาของคำว่าลูกเมีย เป็นต้น เหล่านี้มันเป็นอย่างไร? เมื่อถามว่าอย่างไร? นี่มันก็ต้องคุยกันว่าในแง่ไหน?

แง่อันแรก คุยในทางวัตถุ เช่นคุยกันในแง่ของชีววิทยาทางวัตถุ. ถ้าเราคุยกันในแง่ของชีววิทยา พ่อแม่ก็เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เหมือนที่มันทำให้เกิดสัตว์ เกิดพืช เกิดต้นไม้ขึ้นมา; มันมีพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เป็นเพศผู้ เพศเมีย ที่จะให้การผสมกันออกมาเป็นหน่วยใหม่. คุยต้นไม้ คุยสัตว์ พ่อแม่มันก็มีเพียงเท่านั้น; นี่ในแง่ของชีววิทยา. ถ้าเราไปคุยกันในแง่ที่มันไม่มีจริยธรรม ไม่มีอารยธรรม ไม่มีเรื่องทางจิตใจที่สูงส่งอะไร; มันก็นำไปสู่ความคิดเท่าที่จะมองเห็นกันแต่ในทางวัตถุ และเห็นกันแต่ประโยชน์ทางวัตถุ พ่อแม่ก็เลยไม่มีบุญคุณ. มันมีคนเคยเห็นกันมาอย่างนั้น ถือกันมาอย่างนั้น เชือกันมาอย่างนั้นว่าพ่อแม่นี้เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ให้เกิดลูกออกมา; หรือยิ่งไปกว่านั้นก็เพื่อความสนุกสนานของพ่อแม่.

ในหลวงรัชกาลที่ ๖ ทรงนิพนธ์เป็นคำประพันธ์ ผมจำมานานแล้วหนังสือนั้นเขียนนี้จำไม่ค่อยได้ จะผิดถูกอย่างไรบ้างลองฟังดู, ใจความยังมีอยู่ว่า
“เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้ตั้งให้ทาน กฎธรรมคาท่าน ว่าเป็นของไม่น่าอัครयी”

นี้เป็นคำพูดฝ่ายธรรมพutschักชวนเกลียดกลุ่มชาวบ้าน. เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้ถึงให้ทาน นั่นหมายความว่าที่พ่อแม่ให้ชีวิตเราเกิดมานั้น มิใช่เป็นการให้, ไม่มีผู้ให้ หรือผู้รับอย่างให้ทาน; แต่มันเป็นกฎธรรมตา ซึ่งสืบพันธุ์กันตามธรรมตา; เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องเห็นแก่พ่อแม่ ไม่ต้องเคารพพ่อแม่; นี้คำพูดฝ่ายธรรมเป็นอย่างนี้. นี่ย่าเห็นว่าเป็นของบรมโบราณ ที่แท้มันเคยมีผลมาแล้วอย่างไร มันก็ยังมีผลมาจนกระทั่งบัดนี้.

มีนิทานที่ผมชอบเล่า เรื่องจริงที่ชอบเล่า แล้วก็ไม่ค่อยจะน่าเล่า ว่า ผู้สำเร็จปริญญามาจากเมืองนอกคนหนึ่ง เป็นผู้หญิง กลับมาถึงเมืองไทย ใช้น้ำอย่างคนใช้ จนกระทั่งแม่ทนไม่ไหว. วันหนึ่งทนความกระพิศกระเพียคของลูกคนที่ใช้น้ำอย่างคนใช้นั้น ไม่ไหว; แม่ก็ออกปากว่า ลูกช่างไม่รู้บุญคุณของพ่อแม่เสียเลย. ลูกสาวก็ทวาดเอาว่า แม่ซิไม่รู้บุญคุณของฉัน, ฉันไปเมืองนอกฉันไปหาเกียรติยศชื่อเสียงมาให้แม่. นี้เรื่องมันกลับกันเสียอย่างนี้; เป็นเรื่องจริงที่ในกรุงเทพฯ เป็นเรื่องจริงที่ควรจะเล่ากันอยู่บ่อย ๆ; ไม่ต้องออกชื่อก็ได้ มันกระทบกระเทือน.

นี้เข้ากับรูปเรื่องที่ว่า “เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้อย่างให้ทาน เป็นกฎธรรมตา มิใช่เป็นของน่าอัศจรรย์”; คือมองดูในแง่ของชีววิทยา พ่อแม่เป็นเพียงหน่วยพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่จะออกลูกออกมาใหม่; ไม่มีความหมายทางจริยธรรม หรือทางอุคมคติ. การมองในแง่วัตถุอย่างนี้ก็อาจมองได้อีกหลายอย่าง.

ในแง่ที่ ๒ มองสูงขึ้นมาน้อย ก็มองว่า ในแง่ทางสังคมมนุษย์, มนุษยวิทยา หรืออะไรก็ตามใจ ผมก็เรียกไม่ค่อยถูก. พ่อแม่ก็คือผู้ที่เป็นผู้รับ

ผิดชอบต่อบุตร แก่บุตร; บุตรอยู่ในความรับผิดชอบของพ่อแม่ทางสังคม. พ่อแม่ก็ต้องรับผิดชอบแก่บุตร ต่อบุตร ก็จะต้องเลี้ยงดูบุตรในฐานะเป็นความ รับผิดชอบ หรือหน้าที่ให้มันดี ตามที่เขารู้สึกกันอยู่ทั่วไป ในวงสังคม. อย่างนี้ มันก็ยิ่งดีกว่าที่จะมองกันในแง่ชีววิทยา เป็นวัตถุล้วน ๆ; คือเกิดหน้าที่ ภาระผูกพันที่จะต้องทำให้ดี แล้วสังคมก็ดี โดยที่พ่อแม่เป็นพ่อแม่จริง ทำลูก ให้เป็นลูกขึ้นมาจริงๆ.

ในแง่ที่ ๓ ระดับสูง คือมองกันในแง่ฝ่ายวิญญาณ ฝ่ายธรรมะ ฝ่าย ศาสนา ฝ่ายอุคมคติสูงสุด; เราเรียกกันว่า อุคมคติทางฝ่ายวิญญาณก็แล้วกัน. **อุคมคติฝ่ายวิญญาณตามหลักพุทธศาสนา**ก็คือว่า **พ่อแม่เป็นพระพรหมของลูก เป็นอาจารย์คนแรกของลูก เป็นพระอรหันต์ของลูก**; นี่มันมากกว่าความหมาย ในแง่สังคม ที่เขาถือๆกันทั่วไป. ความหมายที่มันรวมที่สุดก็อยู่ที่ พ่อแม่ นั้น เป็นผู้ให้ชีวิต; ชีวิตนี้ ได้มาจากพ่อแม่เพราะว่ามันเกิดเองไม่ได้ อะไรทำนองนี้; เป็นผู้ให้ชีวิต ให้ตัวตน ให้บุคคลอะไรนั้นมาที่เดียว. แต่แล้วมาเป็นอะไรบ้าง; คนพาลก็เห็นอย่างหนึ่ง บัณฑิตก็เห็นอย่างหนึ่ง คนมีปัญญาตันก็เห็นอย่างหนึ่ง คนมีปัญญาลึกก็เห็นอย่างหนึ่ง.

เพราะฉะนั้น เราจึงวางหลักว่า ในแง่ของชีววิทยา มันเป็นเรื่องอะไร, ในแง่ของสังคมวิทยามันเป็นเรื่องอะไร, แล้วในแง่ของอุคมคติทางฝ่ายวิญญาณสูงสุด มันเป็นอย่างไร. จำตัวอย่างพระพุทธรูปไว้สักสิ่งหนึ่งก็ได้ : ในแง่ของวัตถุ ว่า พระพุทธรูปองค์เล็กๆ มีค่าเท่ากับปลาทุสองแข่ง ที่ซื้อมาด้วยเงินเท่ากัน. แต่ ในทางสังคมเขาก็ไม่ได้ถือกันอย่างนั้น ไม่ได้ถือทางวัตถุ; เขาคือเป็นวัตถุ สำหรับให้เกิดประโยชน์อะไรมากกว่านั้น. ยิ่งในแง่อุคมคติ พระพุทธรูปก็เป็น ตัวแทนของพระพุทธ ของพระธรรม ของพระสงฆ์ก็ได้; ไม่ใช่มีค่าเท่ากับ

ปลาทั้งสองแข่ง. นี้คุณลองจำข้อเท็จจริงอันนี้ไว้สำหรับเปรียบเทียบ ตีค่าของสิ่งต่าง ๆ ในแง่ต่าง ๆ แล้วจะได้เลือกเอาแง่ที่มันเป็นประโยชน์ที่สุด.

พ่อแม่ไม่ใช่เป็นเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ ที่ให้เกิดลูกออกมา; แต่เป็นผู้ที่เป็นอย่างนั้น เป็นผู้ที่เป็นอย่างนั้น กระทั่งเป็นพระอรหันต์ในครอบครัว. **ถ้าถือตามอุดมคติของพุทธบริษัทแล้ว พ่อแม่เป็นพระอรหันต์ประจำครอบครัว;** จงจำไว้บ้าง, เป็นที่ให้เกิดบุญแก่ลูก; คำว่า "พระอรหันต์" เขามุ่งหมายอย่างนั้น. ลูกจะตกตวงเอาบุญออกมาได้จากพ่อแม่ คือการปรนนิบัติพ่อแม่ ด้วยความกตัญญูทุกเวลา; เพราะฉะนั้นพ่อแม่ก็เป็นที่ตั้งแห่งความกตัญญูทุกเวลา; **นี่ลองทบทวนดูให้ดี.** ในแง่ของชีววิทยาพ่อแม่ก็เป็นพ่อพันธุ์แม่พันธุ์เท่านั้นเอง; เหมือนพ่อควาย แม่ควาย หรือเพศผู้เพศเมียในต้นไม้. ในแง่ของสังคมวิทยาพ่อแม่เป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อบุตร. **แต่ว่าในแง่ของอุดมคติ ทางฝ่ายวิญญาณ ในทางพุทธศาสนา ถือว่าพ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของครอบครัว.**

เพราะฉะนั้น ทศที่หนึ่ง ทศเบื้องหน้าคือพ่อแม่ มีความหมายอยู่อย่างนี้; ต้องฟังดูในลักษณะอย่างหนึ่งว่าเป็นทศเบื้องหน้า มาก่อนและสำคัญกว่า. **ระวังให้ดี ให้คงเป็นทศเบื้องหน้าอยู่เรื่อย ในเรื่องพ่อแม่;** **เคียวพอไม่มีเมียเข้า ไซ้ไปเอาภรรยามาเป็นทศเบื้องหน้า** เอาพ่อแม่ไปไว้ทศเบื้องหลัง ก็เป็นเรื่องที่เหลวไหลสิ้นดี; **ระวังอย่าให้มันเป็นอย่างนั้น คือเอาอะไรที่ตนชอบตนพอใจเป็นเบื้องหน้า มันก็คือเอาเรื่องที่ดีเลิศชอบนั้นแหละเป็นเบื้องหน้า.** ***ที่ถูกต้องเอาสิ่งที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรมะ มีอยู่จริงอย่างไร มีความถูกต้องเป็นเบื้องหน้า.***

ที่นี้เราจะดูรวกเคียวไปเสียให้หมดก่อนจะดีกว่า จะง่ายแก่การเข้าใจ : **ทศเบื้องหลังคือ บุตร ภรรยา บุตรมาก่อนคำว่า ภรรยา สำหรับภาษาบาลี;**

*- ตามเทพว่า นี่เราต้องเอาทศที่ธรรมะมันมีอยู่อย่างไร เป็นความถูกต้องเป็นเบื้องหน้า.

ถึงแม้ในภาษาไทยก็พูดว่าลูกเมีย ไม่พูดว่าเมียลูก. เราก็ต้องคุยกันถึงคำว่า บุตรก่อน. ง่าย ๆ ในทางวัตถุ ทางชีววิทยา ลูกก็คือผลของการสืบพันธุ์ เหมือนสัตว์และต้นไม้; ทางวัตถุก็มีเพียงเท่านี้ เป็นปฏิกริยาออกมาตามกฎของธรรมชาติ เท่านั้นเอง. นี่ก็ไปเข้ากับบทเมื่อตะก็อีกว่า “เขาให้ชีวิตเรา มิใช่ให้ตั้งให้ทาน กฎธรรมดาท่าน ไม่เห็นว่าน่าอัศจรรย์”; ทางวัตถุ ลูกก็เป็นแต่เพียงเป็นก้อนอะไรก้อนหนึ่ง ที่มันออกมาจากการสืบพันธุ์ของพ่อแม่.

ส่วนทางจริยธรรมของสังคม ที่เขาถือกันมาแต่โบราณ หรือตามความรู้สึกตามธรรมชาติในทางโลก ๆ ลูกนี่ก็คือเครื่องปลื้มใจของพ่อแม่ : พอคลอดลูกออกมา หรือก่อนคลอดก็ตาม ลูกนี้เป็นวัตถุที่หวังที่ปลื้มใจของพ่อแม่. ถ้าความรักตามสัญชาตญาณ มันก็พอใจเหมือนสัตว์รักลูกก็พอใจ; แต่คนคิดได้มากกว่านั้น มันจึงเป็นเครื่องปลื้มใจมากกว่า; ควรจะเป็นสิ่งที่มีความหมายตามคำว่า บุตร. ปุตุตะ หรือปุตุระ ศัพท์ที่มีความหมายมาแต่โบราณ ตามความเชื่อของชาวอินเดีย ซึ่งเป็นเจ้าของภาษานี้ว่า *ผู้ที่จะยกบิดามารดาขึ้นเสียจากนรก*, นรกคือความเป็นทุกข์นานาชนิด. พอบุตรมีมาก็ปลื้มใจว่า ยกนรกในอกที่มีความร้อนใจออกไปได้; ปลื้มใจ ตีใจว่าได้สิ่งที่เรารักที่สุด ที่จะสืบตระกูลของเรา ที่จะทำบุญอุทิศให้เราเรื่อยไป ในเมื่อเราตายไปแล้ว; นี่เป็นเครื่องปลื้มใจอย่างนี้ จึงกำจัดเสียซึ่งนรก คือความร้อนใจ. บุตรเป็นเครื่องปลื้มใจแก่บิดามารดาอย่างนี้.

ในสังคมธรรมดาสามัญ ก็เห็นว่าบุตรจะเป็นผู้สืบตระกูล; มันเห็นแก่ตัว เห็นแก่ชาติพันธุ์ก็อยากจะสืบสกุล เรามีทรัพย์สมบัติ เราไม่อยากให้แก่ใคร ก็ให้ลูก; ให้ลูกช่วยรักษาตระกูลไว้. เคียงนี้อาจจะเลวลงไปกว่านั้น คือบุตรในบางแง่บางกรณี กลายเป็นสินค้าไปก็ได้ นำหัวเราะ; เมืองไทยนี้

ลูกสาวชายแพง, เมืองอินเคียลูกชายชายแพง. นี่แล้วแต่ความนิยม หรือ
ชนบทรรมนิยมประเพณี อุตสาหัษะนุณอมลูกเอาไว้อัยราคาแพงๆ; พุกกัน
ตรงๆอย่างนั้นมันจะหยาบคายไปบ้าง. นี่เป็นความรู้สึกทางสังคมชั้นที่ค่อนข้าง
จะต่ำ.

ในแง่ที่ ๓ ที่ว่าทางอุคฺมคฺคิตฺถํคฺคิตฺถํ ๖ นี้มันยิ่งกว่า ที่ว่าจะเป็นผู้
ยกบิคารมารคาจากนรก มันยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็ว่าลูกนี้ควรจะเป็นผู้ที่ถูกมุ่งหมายไว้
สำหรับเป็นผู้ที่จะเดินทางต่อไปเรื่อยๆ จนกว่ามนุษย์จะถึงพระนิพพาน หรือ
พระเจ้าก็ตามใจ. วิวัฒนาการของธรรมชาตินี้มีความมุ่งหมายที่จะให้ดีขึ้น,
คือวิวัฒนาการทางจิตนี้ มันหมายความว่าดีขึ้น จนบรรลุถึงความเป็นอย่างหนึ่ง
อันเดียวกับพระเจ้า หรือนิพพาน. เมื่อคนไม่ถึงได้ในชาติเดียว ก็มีบุตร
เหลือไว้ สำหรับสืบต่อการเดินทางให้เดินไปๆ จนกระทั่งวันหนึ่ง ชาติพันธุ์ใน
นามของมนุษย์นี้จะถึงนิพพาน หรือถึงพระเจ้า.

ฉะนั้นถ้าใครจะมีบุตรที่เป็นอุคฺมคฺคิตฺถํคฺคิตฺถํ ๖ ก็อย่าไปคิดในแง่ต่ำๆ ให้คิดใน
แง่ที่จะสร้างสรรคบุตรให้มีความสูงทางวิญญาณ จนกว่าจะเดินทางไปถึงนิพพาน
หรือพระเจ้า; ในช่วงชีวิตนี้เราไปไม่ถึง ลูกก็จะไปถึง; ลูกไปไม่ถึงหลานก็จะ
ไปถึง เหลนมันจะไปถึง; ควรจะคิดอย่างนี้มากกว่า แล้วจะไม่มีความทุกข์
จะมีความสบายใจ มีความก้าวหน้า.

ทบทวนดูก็จะเห็นได้ว่า ลูกในแง่ของวัตถุ ก็เป็นผลผลิตของการ
สืบพันธุ์ของพ่อพันธุ์แม่พันธุ์. ในแง่ของสังคม หรือมนุษยวิทยา ลูกก็เป็นผู้
สืบสกุล ให้ความสบายใจพอใจแก่บิคารมารคา. ตามอุคฺมคฺคิตฺถํคฺคิตฺถํ ๖ ของพุทธศาสนา
หรือศาสนาในลักษณะเดียวกัน ก็มุ่งหมายให้ลูกเป็นผู้รับมรดก การเดินทางไป

นิพพานเรื่อย ๆ ไป จนกว่าจะถึงนิพพาน. นี่เรามองดูกันระยะยาว มองดูความมุ่งหมายของชีวิตในขั้นต้น บុตถุจะเป็นอย่างนั้น.

ที่นี้ มีคำว่า “ภรรยา” ฟ่วงท้าย; ภรรยา คืออะไรขึ้นมาอีก. ถ้า มองดูในแง่วัตถุ ชีวิตวิทยาก็อย่างเดียวกันอีก : ภรรยาก็คือแม่พันธุ์ ผู้ที่จะมาเป็น แม่พันธุ์ เหมือนที่เป็นกันไนสัตว์เตรจจันไนต้นไม้; สตรีก็มาเป็นฝ่ายแม่พันธุ์ จะไม่พูดถึงก็ได้ไนแง่นี้. ถ้าไนแง่ของสังคมวิทยา มนุษยวิทยาหรืออะไรวิทยา เทือกนั้น เดียวกันก็ว่า สตรีเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ผู้นั้นไนทางบ้านเรือน; เป็น คู่ทุกข์คู่ยาก คู่ทำมาหากิน อย่างนี้กันนับว่ามีความหมายที่ค้อยู่; แต่เดียวมันต่ำลงมาถึงขนาดว่า เป็นเครื่องสำหรับหลงไหล, เป็นสิ่งสำหรับความหลงไหล, เป็นสิ่งสำหรับความโง่เขลา, เป็นสิ่งสำหรับวัตถุนะ, เป็นเครื่องวัตถุนะอย่างนี้. ผู้ชายออกสู่เหล่าเรียนเกือบเป็นเกือบตาย ก็เพื่อที่จะหาภรรยาที่มีฐานะ เป็น เครื่องวัตถุนะ ว่าสวย หรือว่าดี หรืออะไรก็ตามใจ มันเป็นไปเสียอย่างนี้. ผู้หญิงก็กลายเป็นวัตถุอะไรอันหนึ่ง สำหรับเป็นของเล่น หรืออะไรสำหรับใช้เป็น เครื่องมือทำงานอย่างนี้; ไม่เป็นออกมคติ. มันเป็นไปตามความรู้สึกธรรมดา สามัญของกิเลส; เป็นเหตุให้ผู้หญิงสาละวนแต่ไนเรื่องที่จะทำให้เกิดความสวย ความงาม ไม่มีความคิดอะไรมากไปกว่านั้น; กลายเป็นหากินด้วยความงาม ไปเสีย มันก็เป็นเรื่องหลอกลวง. ถ้าภรรยาตกอยู่ในลักษณะอย่างนี้แล้ว มนุษย์นี้ ก็ล้มหลอมมาก โง่หลอมมาก; ถ้าเป็นฝ่ายที่มีความหมายสำหรับเป็นคู่สร้างสรรค์ ความเจริญแก่ครอบครัว เช่นนี้กันนับว่าดี.

ถ้ามองกันไนแง่ลึก พันเหนือความรู้สึกของกิเลส เป็นออกมคติทาง วิชาญาณอย่างนี้ ก็ต้องพูดว่า **ภรรยาสามนเป็นคู่เดินทางหรือเป็นเพื่อนเดินทาง สำหรับไปนิพพานเหมือนกัน.** เรื่องนี้มันต้องพูดกันยาว แต่ก็สรุปได้ว่า

มนุษย์ทุกคนเกิดมาสำหรับเดินทางไปนิพพาน มันจึงจะจบเรื่อง ; เพราะว่านิพพานนี้ต้องผ่านโลกตีเสียก่อน. การผ่านโลกตี มันก็หนีการสืบทพันธุ์ไปไม่พ้น. จะหนีการที่จะมีคู่ผัวตัวเมียสำหรับการสืบทพันธุ์ไปไม่พ้น ในเรื่องการผ่านโลกตี. ผ่านโลกตี มันต้องมีคู่ผัวตัวเมียที่ดี ที่ให้ความรู้ความเจนจัดในทางฝ่ายวิญญาณว่าชีวิตเป็นอย่างไร? บ้านเรือนเป็นอย่างไร? ลูกผัวเป็นอย่างไร? อะไรมีเป็นอย่างไร? นี้ จนรู้จักสิ่งเหล่านี้ดี จนเฉยได้ จนเบื่อระอาได้. ถ้าผ่านไปได้ไม่ตีก็ไม่ต้องรู้จักเบื่อ ไม่รู้จักระอา ไม่รู้จักเฉย. เพราะฉะนั้นผัวเมียที่ดีจะต้องช่วยกันและกัน ให้เกิดความสว่างไสวในทางวิญญาณ ; ไม่ใช่เพื่อให้มาลุ่มหลงอยู่ที่นี้. เพราะฉะนั้นภรรยาที่ควรจะเป็นเพื่อนคู่หูเดินทางไปนิพพานของสามี ; สามีก็เป็นคู่หูเดินทางไปนิพพานของภรรยา.

พระพุทธภษิตในสูตรนี้พูดถึงแต่บุตรภรรยา ; เพราะเขาพูดแก่ผู้ชายคนที่กำลังฟังนั้นเป็นผู้ชาย จึงพูดถึงแต่บุตรภรรยา. ถ้าพูดทั่วไปก็ต้องพูดว่าบุตรภรรยา และสามี. แม้ว่าเวลานี้ คนหนุ่มคนนี้เขาจะนึกไปในทำนองว่าเป็นคู่สนุกสนาน ในการแสวงหาความสนุกสนานในทางเนื้อหนังก็ตามใจ มันควรจะเป็นชั่วขณะ ; แล้วก็รู้ความหมายทั้งหมดของธรรมชาติ ของวิวัฒนาการนี้ ว่ามนุษย์ต้องไปนิพพานเป็นที่สุด เป็นที่สุดจุดหมายปลายทาง, เพราะฉะนั้นการมีภรรยาสามีก็เพื่อจะเป็นคู่ทุกข์คู่ยาก บุกบันไปในการเดินทาง เพื่อจะไปนิพพาน ; อย่ามาติดันอยู่ที่นี้ มันจะน่าสมเพช แล้วจะไม่ตีไปกว่าสัตว์ หรือต้นไม้. เมื่อมนุษย์มีใจสูงไกลลึบไปกว่าสัตว์และต้นไม้ ก็ควรจะเดินทางได้ไกลกว่า.

คุณอาจจะเห็นว่า นี่เป็นเรื่องมากไปเสียแล้วก็ได้ ที่พูดว่าแม้กระทั่งลูกก็ต้องเป็นผู้รับมรดกการเดินทางไปนิพพาน, ผัวเมียนี้ก็เป็นผู้ที่จะเป็นเพื่อนทุกข์เพื่อนยาก ในการเดินทางไปนิพพาน ไม่ใช่มาติดันอยู่ที่นี้ ; ให้มองไปในแง่เป็นอุดมคติสูงสุด.

พูดกันแต่เพียง ๓ ชั้นนี้ก็พอแล้ว มากนักมันก็จะยุ่ง ว่าในแง่วัตถุทางชีววิทยา บิคามารดา ผัวเมีย ลูกเป็นอย่างนี้; ในแง่ทางสังคมวิทยา หรือมนุษยวิทยา หรืออะไรเทือกนั้น พ่อแม่ ผัวเมีย ลูก เป็นอย่างนี้; ในทางอุดมคติสูงสุดทางฝ่ายวิญญาณ (spiritual) ก็ไกลไปกว่านั้น คือเป็นเรื่องเกี่ยวกับจุดหมายปลายทางของมนุษย์คือพระเจ้า หรือนิพพาน.

ทิศต่อไปก็พ้นจากเรื่องทางวัตถุแล้ว คือครูอาจารย์ ญาติ มิตร สมณ-พรหมณเฑาะว์ไพร่ชน. ทิศเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์ ในทางวัตถุ ในทางชีววิทยา ไม่มีความหมายอะไร, คือไม่ใช่เป็นเรื่องทางวัตถุ เพราะฉะนั้นเราจะไม่พูด; ก็เหลือแต่ทางสังคมวิทยา หรือสังคมมาตรฐาน. เขาก็มักจะเห็นกันว่า ครูบาอาจารย์นี้ เป็นคนรับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ. เขามักจะมองอาจารย์กันแต่เพียงว่า อาจารย์นี้เป็นผู้รับจ้างสอนหนังสือ สอนวิชาความรู้เพราะเป็นอาชีพ; อย่างมากก็เป็นเพียงที่ปรึกษาหารือในปัญหาต่างๆ แล้วก็ได้ประโยชน์แก่กันและกันในทางวัตถุ. แต่เมื่อเรามองในแง่ที่สูงขึ้นไป เป็นอุดมคติในฝ่ายวิญญาณแล้ว ก็ต้องมองเห็น แล้วพูดออกมาว่า ครูบาอาจารย์เป็น **ผู้นำทางฝ่ายวิญญาณ**; หรือว่าเป็น **ศูนย์กลางแห่งวิญญาณของคนเราให้สูงขึ้น** ในระยะสั้นๆ; เพราะว่าครูบาอาจารย์นี้หมายถึง ผู้ที่เป็นครูบาอาจารย์ทั่วไป ตามบ้านตามเมือง ที่เป็นการศึกษาในเบื้องต้น, อบรมมารยาทในเบื้องต้น, อบรมศีลธรรมในเบื้องต้น; แต่ถึงกระนั้นก็ควรมองกันในฐานะเป็นผู้นำของคนเราในทางวิญญาณ ไม่ใช่ลูกจ้างสอนหนังสือเลี้ยงชีวิต.

เดี๋ยวนี้เด็ก ๆ แทบว่าจะทั้งหมดมองครูบาอาจารย์ในฐานะเป็นลูกจ้างรับจ้างพ่อแม่ของเรา, รับจ้างรัฐบาลซึ่งอยู่ใต้ค้ำยพ่อแม่ของเรา, เป็นลูกจ้างสอนหนังสือให้แก่เรา ก็เลยไม่เคารพอย่างเป็นทางการเป็นปฐมนิยบุคคล. สมัยโบราณเขาให้

เด็ก ๆ มองครูบาอาจารย์เป็นปูชนียบุคคล ผู้มีพระคุณสูงสุด ไม่ใช่ลูกจ้าง. ที่
วัฒนธรรมตะวันตกไม่สอนอย่างนี้ สอนให้เป็นเพื่อนกัน สอนให้ตกลงมา เป็น
ทำนองไม่ใช่ปูชนียบุคคล. โลกมันจึงปั่นป่วนวุ่นวาย ระส่ำระสาย เพราะ
วัฒนธรรมบ้าง ๆ บอ ๆ แบบนั้น. พวกเราที่เป็นไทยพุทธบริษัทนี้จะต้องถือว่า
ครูบาอาจารย์นี้เป็นปูชนียบุคคลสูงสุด ระดับหนึ่ง, เป็นผู้กษณะทางวิญญาณ
ของกุลบุตรให้สูงขึ้นในระดับแรก; ทิศเบื้องขวามีความหมายอย่างนี้.

ทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติและมิตร. ญาติก็หมายถึง ผู้ที่สืบสายโลหิต
โดยตรง อันได้แก่เป็นญาติทางสายโลหิต; และเป็นญาติในทางธรรม ก็คือเป็น
ญาติโดยทางมีความเข้าใจตรงกัน ในทางอุคฺมคคิตฺถ์ ก็ได้มาเป็นพวกกัน ช่วยเหลือ
เกื้อกูลแก่กันและกันในทางธรรม ก็เรียกว่าเป็นญาติในทางธรรม. ความหมาย
สำคัญมันอยู่ที่ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน. แม้เป็นญาติโดยสายโลหิต ถ้าไม่ช่วยกัน
กันนับว่าไม่ใช่ญาติ. ส่วนคนที่ไม่ใช่ญาติโดยสายโลหิต แต่เอื้อเฟื้อ เกื้อกูล
ช่วยเหลือกันเคยผูกพันกันอยู่ ก็กลายเป็นญาติ, และกลับจะเป็นญาติมากกว่า.

คำว่า “ญาติ” มาจากคำว่า ฐึ คือ ฐึฐึ; ฐึฐึกว่า เป็นผู้ที่เราต้อง
รับฐึหรือฐึฐึ หรือสนใจอยู่เสมอ. ส่วนคำว่า “มิตร” นั้นหมายถึงความรักใน
ทางเมตตา; พอมีความรักก็เป็นมิตรขึ้นมาทันที. รวมแล้วไปด้วยกันได้ คำว่า
“ญาติ” กับ “มิตร” นี้มีหัวใจคล้ายกัน; เพราะฉะนั้นจึงเอามาไว้ทิศเดียวกัน
ทั้งญาติทั้งมิตร. สองสิ่งนี้ไม่มีความหมายในทางวัตถุ ไม่สามารถบัญญัติความ
หมายอะไรได้ในทางวัตถุ; ไม่เหมือนกับลูกเป็นวัตถุออกมา ้าพ่อพันธุ์แม่พันธุ์;
แต่จะมีความหมายทางสังคม. คือว่าเห็นอยู่ได้ง่าย ๆ ว่า เป็นผู้ที่ช่วยเหลือกัน
ร่วมทุกข์ร่วมสุขแก่กัน : เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความปลื้มใจ ในเมื่อธุระการงานเกิดขึ้น.
อยู่ในโลกมันเต็มไปด้วยธุระการงาน และการงานเป็นของหนัก. ที่นี้การงานเป็น

ของเขาไปได้ก็เพราะมีมิตรรอบตัว ; สิ่งต่างๆ สำเร็จไปได้ก็เพราะการร่วมมือของคนทุกคนที่เป็นมิตร. นี่ทางสังคมมันก็เป็นอย่างนั้นในระดับกลาง ๆ.

ในระดับสูงเป็นอุทมคติฝ่ายวิญญาณ มิตรก็ไม่ใช่ออย่างอื่นอีก ก็ต้องเป็นเพื่อน เคียงข้างกันไป สำหรับไปนิพพานอีกเหมือนกัน ; เพราะฉะนั้น มิตรที่แท้จริงก็ได้แก่ผู้ที่คอยช่วยเหลือตักเตือน ซึ่งกันและกัน, ประคับประคอง ซึ่งกันและกัน ให้ดำเนินไปแต่ในทางดี และส่งไปทางนิพพาน ; เป็นเพื่อนที่คอยตักเตือนเมื่อเราพลอ. เพื่อนจะคอยให้สติ อย่าให้ลืม หรือหลงทาง จนกระทั่งว่าไปถึงนิพพาน ; คอยกระชับขังหุ ไม่ให้ลืมได้ แม้ในวินาทีที่จะตายแล้ว. นี่จึงจะเรียกว่าเป็นอุทมคติของคำว่ามิตร. ส่วนอุทมคติที่กินเหล้าด้วยกัน เทียวผู้หญิงด้วยกันอะไรนั้น เป็นมิตรอย่างภูกตบปีศาจ ไม่รวมอยู่ในความหมายนี้ ไม่เป็นอุทมคติอะไร ; แล้วจะกลายเป็นเรื่องทางวัตถุ คือเพื่อนกินเหล้า เพื่อนสำมะเลเทเมา เป็นเรื่องเนื้อหนังไป.

ความหมายของคำว่า “สมณพราหมณ์” ทิศเบื้องบน เบื้องสูง บนหัว คือสมณพราหมณ์. บางคนอาจจะไม่เคยฟังคำว่า “สมณพราหมณ์” ; จะจำกัดความสั้น ๆ เพื่อให้ง่ายแก่การจดจำหรือเข้าใจว่า *สมณะ* หมายถึงบรรพชิต ประเภทที่ไม่ครองเรือน ; *พราหมณ์* เป็นบรรพชิต หรือครึ่งบรรพชิต ที่ครองเรือน แต่ก็ทำหน้าที่คล้าย ๆ กัน. พระในบ้านเรือน ตามบ้านเรือน มีการครองเรือน มีลูกมีเมีย ก็เป็นพระประเภทหนึ่ง เขาเรียกว่าพราหมณ์. พระที่ไม่มีการครองเรือน คือไปไกลมาก อิศระมาก สูงมาก เขาเรียกว่าสมณะ. เขามาบวกกัน เรียกว่า “สมณพราหมณ์” แปลว่า สมณะ และพราหมณ์. นี่มันเป็นภาษาอินเดีย ชาวอินเดียพูด พระพุทธเจ้าพูดอย่างภาษาของชาวอินเดีย ก็พูดว่าสมณพราหมณ์ ; ตามที่มีอยู่จริงในสมัยนั้น.

สมณะก็คือนักบวชที่ไม่มีการครองเรือน เช่นเดียวกับองค์พระพุทธเจ้าเอง รวมทั้งนักบวชเหล่าอื่น. ทำหน้าที่เหมือนกันคือ การยกสถานะทางฝ่ายวิญญาณ หรือแก้ไขปัญหาทางฝ่ายวิญญาณในระดับสูง. พวกพราหมณ์เป็นพวกครองเรือน ก็ไปสู่ระดับสูงไกลนักไม่ได้; หรือบางทีก็หมายถึงการกระทำที่ได้เข้าใจผิดกันมาแต่ถือคำบรรพ์แรกเริ่มเดิมที. ความสูงทางวิญญาณของพวกพราหมณ์ก็หมายถึงบุญช้ายัญ ให้ได้ตายไปเกิดในสวรรค์ ในโลกที่สูงสุด. พราหมณ์มักจะเป็นเสียอย่างนี้ เป็นที่พึงทางวิญญาณชนิดมิจจาทิฎฐิ; ทำการบุญช้ายัญหลายอย่างหลายชนิด กระทั่งฆ่าคนเพื่อบุญช้ายัญให้แก่พระราชา เพื่อตายไปเกิดในสวรรค์. ฝ่ายสมณะไม่ทำอย่างนั้น ช่วยให้ทำการบุญช้ายัญเหมือนกันแต่บุญช้ายัญอย่างอื่น; เช่นบุญช้ายัญด้วยการสละเสีย ซึ่งตัวกู - ของกู เพื่อไปนิพพานโน้น ไปสู่สิ่งสูงสุดคืออินพพาน. แต่อย่างไรก็ตาม ก็เอาความมุ่งหมายเดียวกัน ที่ว่าต้องการความสูงสุดฝ่ายวิญญาณจึงเอาไว้ข้างบน เป็นทิศเบื้องบนเป็นสมณพราหมณ์.

ที่นี้เรามองดูความหมาย ที่มีอยู่เป็นชั้นๆ : ความหมายของสมณพราหมณ์ในทางฝ่ายวัตถุ ฝ่ายชีววิทยานั้นมีไม่ได้ เพราะมันเป็นเรื่องทางวิญญาณล้วน ทางจิตใจล้วน. ถ้าจะมองกันอย่างอันธพาลหน่อยก็ว่าเป็นคนขอทาน; ฝ่ายวัตถุเป็นคนขอทาน ทำข้าวปลาอาหารให้เปลือง โดยไม่ทำกรงานอะไร, เอาเปรียบ เหมือนกับเรื่องในพระบาลี ในกสิสุตตร ก็มีอยู่สูตรหนึ่ง พระพุทธเจ้าจะไปทรมานพราหมณ์คนสำคัญคนนี้ ทรงถือบาตรไปยังที่เขากำลังไถนาอยู่. พราหมณ์นั้นก็พูดตะเพิดไล่พระพุทธเจ้าว่า ไปทางอื่นซิ, ไปทำอะไรไถนา ไปทำมาหากิน, ซิ อย่าเอาเปรียบ, อย่าถือบาตรมายืนขออยู่อย่างนี้ซิ.

พระพุทธเจ้าก็ตรัสตอบว่า ฉันทักทำนาคันนี้ ทำไมแกว่าอย่างนั้น. พราหมณ์นั้นก็แย้งถามว่าทำนาอย่างไร ไม่เห็นมีควายมีไถอะไรเลย. พระพุทธเจ้า

ครัสตอปเป็นคาถา มีใจความว่า : ครัสธา เป็นข้าวฟ้ายสำหรับห่าน ;
 ทบะความเพียร เป็นน้ำสำหรับทำนา ; มีหิริโศทตปปะเป็นคันไถ เป็น
 เชือกชักแล้ว ; ว่าอะไรๆ ไปอีก จนกระทั่ง พราหมณ์เกิดแสงสว่างขึ้นมาใน
 เวลานั้น กลายเป็นสัมมาทิฐิ เป็นอริยบุคคล. แต่สำหรับพวกวัตถุนิยม
 เห็นแก่วัตถุก็เห็นว่า พวกสมณะนั้นก็กินข้าวฟรีเท่านั้นเอง ไม่ทำอะไรใดนา
 ไม่ทำมาหากินคอยแต่จะกินฟรี ; ในสายตาของพวกวัตถุนิยมมันก็เป็นอย่างนี้.

ที่เราเห็นกันอยู่ ครอบงำกันอยู่ สถาบันของสมณพราหมณ์ก็คือ เขายก
 ไว้ให้เป็นบุคคลอยู่ในระดับสูงและศักดิ์สิทธิ์ สำหรับประกอบทำพิธี แนะนำ
 สั่งสอน ; พุ่กง่าย ๆ ก็คือว่า มีไว้สำหรับไหว้ สำหรับประกอบพิธี. ภาพ
 ในโรงมหรสพทางวิญญาณของเรา ภาพนั้นก็เหมือนกันที่ว่า “ สมัยนี้พวกเราเอา
 แต่ไหว้ พอบอกให้ประพาศิธรรมก็กำหู่”. คนสมัยนี้มีสมณพราหมณ์ไว้ ก็เพียง
 สำหรับไหว้ แล้วสำหรับทำพิธีเท่านั้น พอจะให้ประพาศิตามหลักธรรม ก็เฉยเสีย
 เอามืออุดหูเสีย ; กำลังเป็นอย่างนี้มากขึ้นทั่วโลก. สมณพราหมณ์ก็ตกลงมา
 เหลือแต่เพียงมีไว้ไหว้ ; มีไว้ทำพิธีเท่านั้น.

แต่ว่าอุดมคติทางฝ่ายวิญญาณนั้น สมณพราหมณ์มีไว้สำหรับยกสถานะ
 ทางวิญญาณ ให้ถึงระดับสูงสุด ; เป็นผู้นำทางวิญญาณ หรือยกฐานะทางวิญญาณ
 ให้ขึ้นสู่ระดับสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ ควรจะถึง. เพราะฉะนั้นจึงเอามาไว้เป็นทศ
 เบื้องบน อยู่บนหัว. นี้ต้องมองให้เห็นความสูงนี้ให้ได้ จึงจะรู้จักสิ่งนี้ หรือ
 ความสูงของความหมายแห่งความเป็นมนุษย์ หรือสิ่งที่มนุษย์ควรจะต้องได้ต้องถึง.
 นี้เป็นทศเบื้องบน มีความหมายเป็นชั้น ๆ อย่างนี้.

ทศสุดท้ายทศเบื้องต่ำ อยู่ข้างล่างเรียกว่าบ่าวไพร่, ใช้ภาษาโบราณว่า
 บ่าวไพร่. ส่วนสมัยประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันเขาเกลียดคำนี้ เขาเขียนทั้งไปไว้ไหน

ก็ไม่รู้; แต่แก้ด้วยความโง่. สิ่งที่เราเรียกว่า “บ่าวไพร่” มันก็ยังมียู่ เพราะเมื่อคนหนึ่งมีอำนาจ คนที่ไม่มีอำนาจก็ต้องตกอยู่ข้างล่างเสมอไป, เป็นเบี้ยล่างเสมอไป นั่นแหละคือบ่าวไพร่ในความหมายใดความหมายหนึ่ง ที่นี้คำว่า “อำนาจ” นั้นมันไม่ใช่เป็นอำนาจอย่างทางอาวุธ ทางกำลังเสมอไป; มันมีอำนาจเงิน มีอำนาจสติปัญญา มีอำนาจอะไร ๆ อีกหลาย ๆ อย่างที่เขาใช้. เมื่อเขาใช้อำนาจอะไรสำเร็จ คนที่ถูกใช้ ก็กลายเป็นบ่าวไพร่. ฝรั่งเศสเอาเงินมาล่อคนไทย ให้กลายเป็นบ่าวไพร่ไปเสียเมื่อไรก็ได้.

ระวังให้ดี คำว่า “บ่าวไพร่” ยังไม่หมด ยังไม่มีทางที่จะหมดได้ ตลอดเวลาที่อำนาจยังมีอยู่ในโลก; นี้ก็เข้ากับพุทธภาษิตที่ว่า “วโส อิสฺสริยํ โลกํ” อยู่เสมอไป “อำนาจเป็นใหญ่ในโลก.” ผู้หญิงก็เอาผู้ชายเป็นบ่าวไพร่ได้ เพราะมีความสวย ความงามของเขาเป็นอำนาจ. ผู้ชายที่มีปัญญายาวเป็นหาง ก็อาจจะมาง้อผู้หญิง ที่ไม่มีอะไรเลย มีแต่ความสวยงามนี้ก็ได้อีก. ภาพเขียนปริศนารธรรม เขาให้ผู้ชายถือดาบ มีเวทมนต์คาถาอาคมอะไรมาอย่างสมบูรณ์; ในที่สุดก็มาพ่ายแพ้แก่นางยักษ์นี่ ที่ปลอมเป็นผู้หญิงสวย โหนชิงช้าเล่นอยู่ที่โคนไม้. นี่คืออำนาจที่ลึกลับ ที่ทำคนให้เป็นบ่าวไพร่.

เดี๋ยวนี้ก็มีลูกจ้าง มีกรรมกร มีผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาใต้อำนาจ; มันก็อยู่ในลักษณะที่เป็นทศเบื้องล่างนั่นแหละ. ผู้ที่อยู่ต่ำกว่าในลักษณะใดก็ตาม ก็ถือว่าอยู่ในทศเบื้องต่ำทั้งนั้น. เราต้องมองดูแล้วปฏิบัติให้ถูกต้อง.

ในทางวัตถุ เรามีทาส มีบ่าวไพร่ เอาไว้ใช้งาน, เอาไว้ทำนู่นทำนี่ เล่นตามความต้องการของตน; นั่นมันเป็นความหมายบ่าวเดื่อนทางวัตถุ และก็พินสมัยไปแล้วในปัจจุบันนี้. ก่อนนี้เขาซื้อขายคนกันได้, เอาไปเป็นทาส แล้วเอาไป

ทำอะไรก็ได้ทั้งทาสหญิงทาสชาย. เกี้ยวนี้ก็มีคามหมายเป็นผู้รับใช้; เรามีอำนาจอะไรอันหนึ่ง ทำให้เขายอมมาเป็นผู้รับใช้; นี่ความหมายทางสังคมทั่วไป บ่าวไพร่มีไว้ใช้สอย มีไว้ประดับเกียรติ ในที่สุด. เขามีบ่าวไพร่ไว้เพื่อประดับเกียรติก็มี, เอาไว้เป็นเครื่องมือสำหรับแสวงหาประโยชน์ หรือเป็นเครื่องเอาเปรียบอยู่ โดยความหมายหนึ่งก็มี. คนที่มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดแล้วทำอะไรได้เมื่อไร สติปัญญามันผลิตอะไรได้เมื่อไร; มันต้องใช้แรงงานลงบนใคร หรือบนคนหมู่มากคนหนึ่ง ผลผลิตมันจึงจะออกมา. เพราะฉะนั้นคนใช้ หรือกรรมกร หรือบ่าวไพร่ หรือทาสก็อยู่ในความหมายอันนี้; เป็นตัวแรงงานที่ผู้มีสติปัญญาจะใช้ให้ผลิตอะไรออกมา. นี่ความหมายทั่วไปทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา ปรัชญาอะไรมันก็ได้เพียงแค่นี้.

ถ้าดูทางฝ่ายวิญญาณ เป็นอุทมคติสูงสุดทางฝ่ายวิญญาณ ก็ขอให้ดูด้วยความเคารพ ว่าทาส หรือบ่าวไพร่ นี้ก็เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้ที่จะเดินทางไปนิพพาน; มันเป็นบทเรียน. ผมอยากจะพูดอย่างนี้ด้วยซ้ำไปว่า *บ่าวไพร่ทาส บริวาร นี้เป็นบ่อเกิดสำหรับบุญ*. คนเราต้องสงเคราะห์คนยากจน หรือผู้ที่ช่วยตนเองไม่ได้ มันจึงจะได้บุญ. ถ้าไม่มีคนเหล่านี้เสียแล้ว ไม่มีใครจะทำบุญอะไรได้. เพราะฉะนั้นคนที่ขาดแคลน คนที่ไร้สมรรถภาพ คนช่วยตนเองไม่ได้ นั่นแหละ มันเป็นบ่อเกิดแห่งบุญ; กระทั่งคนตาบอด คนพิการอะไรก็ตาม มันก็เป็นบ่อเกิดแห่งบุญ. บ่าวไพร่เขามาฝากเนื้อฝากตัวให้เราช่วย ก็ควรจะมองไปในแง่ที่ว่า เขามาทำให้เราได้บุญ อย่าไปกคชี่ ช่มเหงเขา เอาเปรียบเขา. แม้แต่ลูกจ้าง แม้แต่ผู้ที่อยู่ใต้บังคับบัญชา ก็จงมองเขาอย่างนี้ มันจึงจะเป็นอุทมคติทางวิญญาณ.

ที่นี้ บุญที่ต่ำๆ ก็คือเราเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เมตตากรุณา เราก็ได้บุญ. บุญที่สูงขึ้นไป ก็เพื่อที่เราจะทำลายความเห็นแก่ตัวของเรา หรือควบคุมกิเลส

ของเรา. บ่าวไพร่ก็เป็นฝ่ายที่ต้องจำนจ่ายอมด้วยความจำเป็น เราต่ำเขาก็ได้ เราดีเขาก็ได้; นั่นมันจะทำให้เรามีกิเลสมากขึ้น ทำให้เป็นบ้ามากขึ้น; จะตกนรก. ที่นั่นถ้าเอามาสำหรับเป็นบทเรียน สำหรับเราฝึกหัดบังคับตนเอง ไม่โกรธ ไม่เอาเปรียบ แล้วก็ไม่ต่ำเขา ออกกลิ่นโทสะได้. ถ้าใครออกกลิ่นโทสะแก่ บ่าวไพร่ได้ ก็หมายความว่า มันออกกลิ่นได้ถึงที่สุด; เพราะเป็นผู้ที่สำหรับใครๆ จะไม่ออกกลิ่น.

ที่นี้เราจะไม่ยอมให้เรารู้อำนาจแก่โทสะจริตหรือเห็นแก่ตัว; ฉะนั้น บ่าวไพร่ก็มาในฐานะเป็นผู้ช่วยสนับสนุนให้ไม่เห็นแก่ตัว ช่วยสนับสนุนให้นายดีขึ้น สูงขึ้นจากความไม่มีบุญ มาเป็นผู้มีบุญ, มาเป็นผู้ที่หมดตัวกู - ของกูได้เหมือนกัน. ถ้าใช้บ่าวไพร่เป็นบทเรียน ฝึกหัดให้ทำลายตัวกู - ของกู มันก็ทำได้ดีมาก; เพราะตามธรรมชาติมันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความออกทนของนาย. มันกลายเป็นเครื่องที่ทำให้นายต้องฝึกฝนตัวเอง ปฏิบัติตัวเองให้เกิดความออกกลิ่น ออกทน ไม่เห็นแก่ตัว; นับตั้งแต่ต้องช่วยเหลือเลี้ยงดูเขา เอาใจใส่เขา รักเหมือนลูก เหมือนหลาน; แม้บ่าวไพร่ไม่สบายเจ็บไข้ ก็ไปเอาใจใส่เหมือนกับลูกกับหลาน; นั่นคือธรรมเนียมโบราณมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล.

เพราะฉะนั้นระบบทาสของพวกพุทธบริษัทไม่จำเป็นจะต้องเลิก ระบบทาสของพวกภุมมปิศาจเท่านั้นจะต้องเลิกให้หมดไปให้เป็นประชาธิปไตย ระบบทาสอย่างธรรมะนี้ไม่จำเป็นจะต้องเลิก ไม่ควรเลิก เพราะคนที่ค่อยสมรรถภาพช่วยตัวเองไม่ได้นี้ ยังคงมีอยู่ในโลกทั่วไป; เราก็ต้องช่วยเขา มาให้อยู่ในความอุปการะทุกประการ. มันก็เป็นทาสอยู่ในความหมายนั้นแหละ หลีกไปไหนไม่พ้น ในเรื่องเป็นบ่าวไพร่หรือเป็นผู้ที่จะต้องถูกเลี้ยงดูอย่างบ่าวไพร่; แต่นี่เปลี่ยนเป็นว่าเขาเป็นบุญเป็นกุศลกันดีกว่า; ฉะนั้นเราสงเคราะห์ผู้ที่ย่อยสมรรถภาพนั้น อย่างเอาบุญเอากุศลกัน เหมือนที่ทำกันอยู่ทุกวันนี้; มันก็ต้องเอาสิ่งอื่นมาล่อ

มาถึง มาจูงกันเป็นการใหญ่. เหมือนสมัยพุทธกาลเขาก็ใช้ : เศรษฐีเลี้ยง บ่าวไพร่ บริวารไว้มากมาย แล้วก็ช่วยเหลืออุ้มชู; บางทีหมู่บ้านทั้งหมู่บ้าน อยู่ในความอุ้มชูของเศรษฐีคนหนึ่งเท่านั้น. พระเจ้าแผ่นดินก็มอบหมายให้; แล้วไม่มีการกชี่ มีอะไรก็ช่วยกัน เป็นอะไรเป็นด้วยกัน; ถึงวันพระเบตค่า ไปวัด ไปรักษาศีล ไปทำงานทำอะไรด้วยกัน. มันกลายเป็นทาสที่มีความสุข ไม่อยากจะหลุดไปจากความเป็นทาส เพราะตนเองมันคือยัสสมรรถภาพ ช่วยตัวเอง แท้ ๆ ไม่ได้.

นี่รวมความแล้วกันว่า ผู้ที่ต้องเข้ามาพึ่งพาอาศัยใบบุญอะไรก็ตาม อยู่ใน ทิศเบื้องต่ำ จะต้องมองดูเขาในลักษณะอย่างนี้; อย่างมองดูกันในลักษณะผู้ ที่ควรกชี่ ผู้ที่ควรเอาเปรียบ ผู้ที่ควรทำนาบนหลังเขา อะไรทำนองนี้; นั่นมัน ไม่ถูก ความหมายของคำว่า “บ่าวไพร่” ในทางที่เป็นอุคมคติทางฝ่ายวิญญาณ. ฉะนั้นมันก็เลยเอาทาสหรือบ่าวไพร่นี้เป็นทิศ ๆ หนึ่งที่ต้องให้ความเคารพต้องไหว้, เป็นทิศที่ต้องไหว้ด้วย.

เราได้พูดกันมาตั้งแต่ต้นแล้ว ว่าทิศทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่ต้องไหว้. มานพนั้นกำลังไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ พระพุทธเจ้าตรัสว่า การไหว้ทิศของอารยชน เขาไม่ได้ไหว้อย่างนั้น; เขาไหว้กันอย่างนี้ คือให้ความเคารพแก่ทิศเบื้องหน้า – คือบิดามารดา, ทิศเบื้องหลังคือ บุตรภรรยา, ทิศเบื้องขวาคือ ครูบาอาจารย์, ทิศเบื้องซ้ายคือ ญาติมิตร, ทิศเบื้องบนคือ สมณพราหมณ์, ทิศเบื้องต่ำคือ บ่าวไพร่; ต้องไหว้. ใช้คำว่าไหว้บ่าว คือให้ความนับถือ ให้ความเคารพ ให้ความเอาใจใส่; จัดไว้ในฐานะที่ว่า จะเป็นผู้ร่วมทางเดินกันไป ในทางบุญ กุศล และเดินไปทานิพพานด้วยเหมือนกัน. ทั้งหมดนี้กลายเป็นเรื่อง ไปนิพพาน. ทั้ง ๖ ทิศเราไหว้ด้วยการปฏิบัติหน้าที่ให้ถูกต้อง แล้วก็ไปนิพพาน.

วันนี้จะไม่พูดอะไรมา นอกไปจากว่าคำพูดคำหนึ่งมันมีความหมาย หลายชั้นอย่างนี้; ไปลองทบทวนดู. คำว่า “พ่อแม่” ความหมายต่ำเตี้ยก็เป็น

เรื่องเพียงพ่อพันธุ์แม่พันธุ์ เหมือนกับสัตว์ผู้สัตว์เมีย หรือต้นไม้ที่มีการสืบพันธุ์ทางเพศผู้เพศเมีย. ทางสังคมสูงขึ้นมา พ่อแม่คือผู้รับผิดชอบต่อบุตร. สูงขึ้นไปถึงอุดมคติ พ่อแม่คือพระอรหันต์ประจำบ้านเรือน.

คำว่า “**บุตร**” ความหมายต่ำก็คือ ผลิตผลที่เกิดมาจากการสืบพันธุ์. ความหมายสูงขึ้นมา ก็เป็นผู้ที่จะทำความปลื้มใจให้แก่พ่อแม่ด้วยการสืบสกุล. ความหมายสูงสุดก็ว่า ผู้ที่จะได้รับมรดก การเดินทางไปนิพพานต่อจากพ่อแม่ก็จะไปถึงให้ได้.

คำว่า “**ภรรยา**” ความหมายต่ำ ก็เป็นผู้สืบพันธุ์เหมือนพืชและสัตว์. ทางสังคมเอาไว้เป็นเครื่องช่วยบำบัดปัญหาต่างๆ ทางความรู้สึก ทางอะไรตามธรรมชาติบ้าง; เป็นเครื่องโอ้อวดกันบ้าง, เป็นเครื่องแสวงหาความสุขอย่างโลกๆ ทั้งนั้น. แต่ความหมายสูงสุด ภรรยาคู่ผิวตัวเมีย^๕ ก็จะต้องเป็นผู้แบ่งเบาภาระหนัก ในการเป็นอยู่ในโลกนี้ เพื่อให้เกิดการศึกษา เข้าใจชีวิตในส่วนลึก เพื่อจะเบือนหน้า เพื่อจะพ้นจากโลก เพื่อจะไปเหนือโลกด้วยกัน; ไม่ใช่เป็นเพื่อนลุ่มหลงกันอยู่ที่นี่ แต่เป็นเพื่อนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้มันก้าวหน้าไปในทางสูง.

“**ครูบาอาจารย์**” นี้ ไม่ใช่คนที่รับจ้างสอนหนังสือเป็นอาชีพ หรือใช้สติปัญญาเป็นสินค้าขายแก่กัลบุตร เอาเงินมาเลี้ยงชีวิต. ครูบาอาจารย์ต้องเป็นผู้นำทางฝ่ายวิญญาณ เพื่อไปนิพพานแม้ในระยะเริ่มต้น.

“**ญาติมิตร**” ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เพื่อนกินเหล้า เพื่อนอบายมุข หาความเพลิดเพลินให้แก่กิเลส. มันต้องเป็นเพื่อนช่วยเหลือกันและกัน ในหน้าที่การงานของมนุษย์. ความหมายสูงสุดก็เดินเคียงข้างกันไปเรื่อย กว่าจะถึงนิพพาน.

“สมณพราหมณ์” ไม่ใช่คนขอทาน กินอาหารของชาวบ้านฟรี เขาเปรียบผู้อื่น เป็นกาฝากสังคม เหมือนที่เขาพูดกัน. ความหมายที่เขาใช้กันอยู่เดี๋ยวนี้ มันกลายเป็นเอาไว้ให้ เอาไว้ทำพิธีเสียมากกว่า. แต่ความหมายสูงสุด ต้องเป็นผู้นำ หรือผู้ยกสถานะทางวิญญาณ ในระดับสูงสุดของโลก ไม่ใช่ของเราคนเดียว.

“บ่าวไพร่” ก็ไม่ใช่บุคคลที่เราจะทำนบหลังเขา ต้องเป็นผู้ที่มีไว้สำหรับให้เกิดประโยชน์ร่วมกัน ตามที่ว่ากรรมมันจำแนกคน สัตว์ทั้งหลาย กรรมเป็นผู้จำแนกให้มีวรรณะ ให้มีชั้น มีวรรณะซึ่งมันเลิกไม่ได้. อย่าอวดดีไปว่า จะให้เลิกชั้นวรรณะ นั้นมันเลิกไม่ได้ พูไปแต่ปากบ้าง ๆ บอ ๆ เท่านั้น. เพราะว่าการกรรมมันเป็นผู้จัดให้เกิดชั้นวรรณะ ขึ้นมาโดยธรรมชาติ ไม่ใช่คนจัด; เพราะฉะนั้นคนจึงเกิดมามีกรรมมาก มีบาปมาก มีพิกลพิการ ต้อยสติปัญญา มันก็เป็นชั้น; มันจะมีการเป็นอยู่เหมือนกันไม่ได้. ที่จะไปคิดให้เป็นอยู่เหมือนกันนั้นแหละเป็นต้นตอให้เกิด *dialectic materialism* เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นอะไรขึ้นมา; นี่ก็เพราะไม่รู้เรื่องกรรม. เราก็กสถานะของเขาว่า เขามีกรรมเหมือนเราเหมือนกัน; แล้วก็ช่วยแก้ไขไปตามเรื่อง. คนที่ต้อยสมรรถภาพ ไร้สติปัญญา มาโดยธรรมชาติ มาโดยกำเนิด ทางสติปัญญา ก็ตาม ทางร่างกาย ก็ตาม ต้องช่วยเขาด้วยความเคารพ เหมือนกับให้.

ความหมายในระดับต่างๆ กันของคำแต่ละคำ ที่มาเป็นชื่อของทศที่เรากำลังจะพูดถึง ในเมื่อเราเป็นผู้ครองเรือน เป็นคฤหัสถ์ มันมีอยู่อย่างนี้; จะมากจะน้อย จะหนักจะเบาอะไรก็ตาม ก็ไปคิดเอง; แต่ว่ามันหลักไม่ผัน จะต้องทำแล้วก็ต้องทำให้ถูก. ถ้ากลัวก็อย่าไปเป็น คฤหัสถ์, ถ้าอยากเป็นคฤหัสถ์ก็อย่ากลัว; จะต้องทำให้ถูกต้อง; ก็เป็นเรื่องประเพณีธรรมที่สูงส่งอยู่ในตัว ในความเป็นคฤหัสถ์นั้น. พระพุทธเจ้าท่านสอนเรื่องทศโดยความมุ่งหมายอย่างนี้.

พอกันทีเวลาหมดเท่านั้น.

หลักปฏิบัติ ต่อ ทิศเบื้องหน้า.

- ๓ -

๑๑ ตุลาคม ๒๕๑๓

คำบรรยายสำหรับฆราวาสเรื่องทิศ ตอนนี้จะได้พูดถึง ความหมายที่จะต้องชี้ทั่ว ๆ ไป. ในตอนที่แล้วเรามองดูความหมายของสิ่งที่เรียกว่า “ทิศ” กันอย่างวงกว้างและสูงถึงขนาดที่เรียกว่าเป็นเรื่อง ไปนิพพานไปทั้งหมดก็ได้ ; ที่นั่นที่เขาไม่มองอย่างนั้นเขาก็ไม่ยอมรับ. ถ้าเราพูดว่าการมีสัมภรรยานั้นก็เพื่อจะเป็นเพื่อน หรือภาษาโสภโศกก็ว่าเป็นคู่หูสำหรับที่จะเดินทางไปนิพพาน ; อย่างนี้ก็มีแต่คนหัวเราะ. ยิ่งสมัยนี้แล้วก็ยังมีแต่คนหัวเราะ คือหาว่าอะไร ๆ ก็เพื่อจะไปนิพพาน ; แต่ผมก็ยังยืนยันอย่างนั้นอยู่เสมอด้วยเหตุผลหลายอย่าง. แต่เหตุผลที่ดีที่สุดก็จะต้องมีในข้อที่ว่าเราจะได้ประโยชน์มากที่สุด. ถ้าเราถือหลักอย่างนี้เราก็จะได้ประโยชน์มากที่สุด ; นี่เป็นเหตุผลที่ดีที่สุด. เหตุผลอื่น ๆ มันก็มีและมันก็จริงเหมือนกัน แต่มันก็ไม่ดีเท่าที่ว่าอันไหนมันจะได้ประโยชน์มากที่สุด อันนั้นก็เหตุผลที่ดีและควรจะต้องถือหลักอย่างนั้น.

เรื่องที่จะไปนิพพานนี้ อย่าเข้าใจว่ามันเป็นเรื่องของทางศาสนา หรือของทางอุดมคติที่สูงเหนือโลกไปเสียหมด; ให้ถือว่ามันเป็นเรื่องธรรมดาๆ ตามหลักของวิวัฒนาการ. *evolution* นี้ย่อภาติว่ามีแต่ทางร่างกาย มันต้องมีทางจิตด้วย. ถ้าไม่โง่เกินไป ก็จะต้องเห็นว่า เรื่องทางกายกับเรื่องทางจิตนี้แยกกันไม่ได้. ถ้าแยกกันแล้วมันไปไม่ได้ มันเหมือนกับขาหัก หรือเหมือนกับตาบอดมันไปไม่ได้. มีแต่จิตก็เหมือนกับตาดีแต่ขาหัก; มีแต่กายก็เหมือนขาดีเกินได้แต่ตาบอด.

คน ๆ หนึ่งในทางธรรมเขาใช้คำว่า “นามรูป” นี้ไม่ใช่ของสองอย่าง แต่เป็นของรวมกันเป็นอย่างเดียว. ถ้าขึ้นแยกกันก็จะไม่มีทั้งนาม และรูป ต้องอยู่ด้วยกันจึงจะมีทั้งนามและรูป; นั่นแหละคือคน ๆ หนึ่ง. เพราะฉะนั้นในวิวัฒนาการทางวัตถุล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้ ทางจิตล้วน ๆ มันก็มีไม่ได้; เพราะว่ากายกับจิต มันต้องมีด้วยกัน ไปด้วยกัน คือต้องรวมตัวอยู่เสมอ. *evolution* ก็ต้องมีแก่สิ่งที่มันรวมกันอยู่ทั้งกายและจิต. ทีนี้มันจะวิวัฒน์ไปทางไหน? พุทธอย่างกำปั้นทุบดิน หรือพุทธอย่างคนธรรมดาพุทธ ก็ต้องวิวัฒน์ไปในทางสูงกว่าดีกว่าเจริญกว่า. ส่วนทางธรรมเขามองกันในแง่ที่ว่า ไปสู่ความสิ้นสุด หรือความดับ.

วิวัฒนาการชนิดไหนก็ตาม ในที่สุดจะเป็นความสิ้นสุด หรือความดับ. สำหรับคำว่า “เจริญ” นั้นเขาไม่ค่อยให้ความสำคัญอะไร มันเป็นเรื่องของคนโลก หรือเป็นเรื่องของกิเลส; มันต้องการความเจริญโดยไม่มองว่า ความเจริญนั้นมันคือความทรمانชนิดหนึ่ง. นี่แหละผลสูงสุดก็คือไปสู่ความสิ้นสุด ความหยุด ความดับ ไม่ต้องเจริญกันต่อไปอีก. อันนั้นแหละเป็นจุดของสิ่งที่เรียกว่า “นิพพาน” ทางกายก็ได้ ทางจิตก็ได้; รวมกันก็คือทั้งหมดมันหยุดลง วิวัฒนาการมันก็ไปจบลงที่นั่น.

เมื่อพูดถึงสุขหรือทุกข์ ทางธรรมะในชั้นสูง ไม่ได้ถือว่าความเจริญนั้น เป็นความสุข; เพราะมันทรมาณชนิดใดชนิดหนึ่ง. แต่เขาไปเอาความสิ้นสุด ความหยุด ไม่ต้องเจริญนั้นแหละมาเป็นความเย็น หรือเป็นความสุข. ถ้าใจเรายังหวังความเจริญ ยังค้นร้นต่อความเจริญ มันยังหิวมันยังกระหาย มันยังกระวน กระวายโกลาหลอยู่ละก็ ไม่มีความเย็น. ถ้าเราต้องการเย็นที่นี้และที่อื่นนี้ เราก็ต้องหยุดหวังความเจริญ, หยุดบ้าความเจริญ, หยุดชนิดที่ว่าจะทำให้มันเกิดกรรม ทรมาณชนิดนั้นขึ้นมา; แต่แล้วเราก็ยังคงทำหน้าที่ต่าง ๆ ไปได้ ตามหน้าที่ ที่จะต้องทำ. เพราะฉะนั้นมันก็ไม่ตาย ก็มีกินมีใช้; มันก็เป็นอยู่ได้เหมือนกัน, และนี่คือคำว่านิพพานที่นี้และที่อื่นนี้.

ถ้าจะเอานิพพานต่อตายแล้ว, ตายแล้วตายอีก - ตายแล้วตายอีก ไม่รู้จักร้อยก็พันชาติ นั้นมันเป็นความเพ้อฝันมากไป; แต่ว่าจะถือหลักอย่างนั้น ก็ได้เหมือนกัน เพราะมันต้องทำอย่างเดียวกัน, ต้องทำหน้าที่อย่างเดียวกัน เพื่อให้มันสิ้นสุดหยุดการเวียนว่าย. เพราะฉะนั้นผิวเมียอาจจะเป็นคู่คตินึก ศึกษา เพื่อหยุดเรื่องบ้าหลัง เรื่องอะไรต่างๆ แล้วก็อยู่กันอย่างเย็น ๆ ก็ได้เหมือนกัน; ชีวิตผิวเมียนั้นก็ยังเป็นความเย็นขึ้นมาได้. นี้อุคคติของวิวัฒนาการควรจะเป็น อย่างนี้; ฉะนั้นไม่ควรจะถือแต่เพียงว่า มีผิวเมียก็เพื่อจะมีความสุขสนุกสนาน ทางเนื้อทางหนัง ทางกิน ทางกาม ทางเกียรติ นี่เป็นอย่างมาก. โดยเหตุ ที่คนธรรมดารู้จักแต่เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เรื่องคู่ผิวตัวเมียก็เป็นเพียง เท่านั้น; ก็เป็นเรื่องของชาวบ้าน เรื่องโรแมนติคของเด็กเสียมากกว่า; ไม่ใช่ อุคคติในพุทธศาสนา.

เพราะฉะนั้นจึงถือหลักว่า ถ้าเป็นเรื่องของพุทธศาสนา ทุกอย่างต้อง เดินไปนิพพาน : จะเป็นนิพพานที่นี้และที่อื่นก็ได้, นิพพานต่อตายแล้ว

ก็ร้อยชาติก็พันชาติก็ได้, แล้วแต่จะเข้าใจหรือชอบ. นิพพานอีกก็ร้อยก็พันชาตินั้น จะเป็นเรื่องที่ทำให้เพื่อน ทำให้เหลวไหลได้ในที่สุดเพราะมันนานเกินไป ; มันมีทางที่จะเลิกล้ม หรือไล่เลย ; แต่นิพพานที่นี้และเกี่ยวที่นี้มันเป็นเรื่องที่จริงจัง, แล้วปฏิบัติได้ดีกว่า อยู่ในวิสัยที่ปฏิบัติได้ดีกว่า เพราะเราหวังผลหรือมองเห็นผล อยู่ทุกคราวที่ทำได้.

ถ้าเราช่วยกันคิดอย่างนี้ ช่วยกันทำอย่างนี้ ช่วยกันมีหลักในครอบครัว อย่างนี้ มันเย็น ; จะเย็นชั่วคราว หรือเย็นมาก เย็นน้อย มันก็แล้วแต่จะทำได้. เพราะฉะนั้นผมจึงถูกหว่าบบ้า หรือแหวกแนว หรืออะไรก็ตามแต่เขาจะหา. แต่ผมก็ต้องเป็นอย่างนั้น จะเป็นอย่างอื่นไม่ได้ เพราะต้องการจะชี้ในส่วนที่เขาไม่ มองกัน. และที่เขาจะมีคู่ผิวตัวเมียเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้ผมว่า มันยังไม่พอสำหรับพุทธบริษัท ; ก็ต้องให้ได้อะไรมากที่สุดเท่าที่ขรรษาจะมาก ได้ จึงได้ชี้ที่อุดมคติของทิศทั้ง ๖ ทิศนี้ ในลักษณะที่กล่าวแล้วในครั้งที่แล้วมา.

การที่จะมาทะเลาะกันระหว่างผมกับคู่ผัว นี้ก็ไม่จำเป็น ; เอาไปคิด ไปนึกก็แล้วกัน เมื่อชอบก็ลองเอาไปเป็นหลักปฏิบัติ, ไม่ชอบก็ไม่จำเป็นจะต้อง ทะเลาะกัน. เรียกว่าพูดให้ฟังเผื่อว่าจะทำให้ดีที่สุดอย่างไร แล้วจะได้ประโยชน์ มากที่สุดอย่างไร ; และว่าเมื่อถือหลักอย่างนี้แล้ว ก็มีใช้ว่าจะต้องเสียประโยชน์ อย่างอื่นไป. แม้จะถือหลักว่าการมีคู่ผิวตัวเมียนั้นสำหรับไปนิพพาน ก็ไม่ได้ทำให้ เสียหลัก หรือเสียประโยชน์ หรือเสียอะไรอย่างอื่นไป. เพราะมันยังคงต้องทำ อยู่ตามหน้าที่ ที่ต้องทำ ; แต่มันทำให้เป็นบทเรียนเพื่อจะไปนิพพาน. มีภรรยา ก็เป็นบทเรียนเพื่อไปนิพพาน, มีสามีก็เพื่อเป็นบทเรียนไปนิพพาน, มีลูกก็เพื่อเป็น บทเรียนไปนิพพาน มีทรัพย์สินสมบัติ ก็เพื่อเป็นบทเรียนไปนิพพาน ไม่ให้หยุดอยู่ที่ นี้. นี่คือการก้าวหน้า หรือวิวัฒนาการ และเป็นความเจริญตามทางธรรม ; ไม่ใช่ความเจริญทางวัตถุ.

คำสอนของพวกคริสเตียน อย่างที่เคยเอามาพูดให้ฟัง มันก็ไปไกลถึงอย่างนี้ แต่คนก็ไม่มองกัน; พวกคริสเตียนเองก็ไม่มองกัน คือข้อที่กล่าวไว้ในกัมภีร์ โครินเธียนว่า : มีภรรยาที่จงเหมือนกับไม่มีภรรยา มีทรัพย์สินสมบัติก็จงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ. ลองคิดดูว่า นี่ว่าอย่างไร; มันไม่ได้หมายความว่าให้มาบ้า มาหลงเรื่องทรัพย์สินสมบัติ เรื่องผิวเรื่องเมีย; แต่มีภรรยาที่จงเหมือนกับไม่มีภรรยา ก็คือไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ เพื่อมีจิตใจชนิดที่ไม่มี ความทุกข์. เพราะฉะนั้นภรรยาที่เหมือนกัน จงทำให้เป็นว่ามีสามีก็เหมือนกับไม่มี; ทุกคนมีทรัพย์สินสมบัติ ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ; มีลูกมีหลาน ก็ทำให้เหมือนกับไม่มีลูกไม่มีหลาน.

นี่ ถ้าคนอันธพาลฟังก็ฟังไปในทางอันธพาล หมายความว่า เอาไปทิ้งเสีย เอาไปฆ่าเสีย; นี่เป็นเรื่องของคนโง่ ก็รู้แต่เรื่องทางวัตถุ. ที่นี้คนมีปัญญาก็ต้องมองลึกลงไปทางจิตใจว่า เราต้องมีชนิดที่จิตใจไม่เป็นทุกข์ เนื่องจากบุตรภรรยาสามี. อย่างนี้จะไม่ให้ถือว่า นี่เป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้ หรือจะต้องปฏิบัติได้อย่างไร. ที่แท้มันเป็นเรื่องที่ฆราวาสจะต้องรู้ จะต้องปฏิบัติ อยู่ในอันคับสูง; ไม่เสียทีที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา. มันไม่ใช่มนุษย์เฉยๆ ไม่ใช่คนเฉยๆ เป็นมนุษย์ที่พบพระพุทธศาสนา. เพราะพบพระพุทธศาสนานั้นแหละ จะเต็มไปด้วยอุคมคติที่สูง.

เพราะฉะนั้นขอให้สนใจฟังในส่วนนี้ ในลักษณะอย่างนี้ ในทิศทางอย่างนี้กันบ้าง จะได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แม้ในเพศฆราวาสนั่นเอง. นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมจึงให้มองทุกสิ่งที่เป็นวิวัฒนาการนี้ว่าเป็นไปเพื่อนิพพาน แม้แก่ชีวิตที่ครองเรือน; เป็นบ้านเรือนก็ต้องเป็นบ้านเรือนที่เป็นไปเพื่อนิพพาน.* ถ้าไม่เช่นนั้นก็เป็นเรื่องไปนรก. ฉะนั้นเราจะอยู่ที่ตรงจุดไหน ก็ต้องบอกหน้า

*- ตามเทปว่า จะต้องเป็นไปเพื่อนิพพาน แม้แต่ชีวิตในบ้านเรือน ครองเรือน ก็ต้องเป็นเรื่องที่ เป็นไปเพื่อนิพพาน.

บ่ายหน้าไปสู่นิพพานทั้งนั้น. ขรวาสาจะอยู่ในที่รกรุงรัง อยู่ในจุดที่ไกลหน่อย ก็จะต้องคั่นร่นออกมาสู่ที่โล่งที่เตียน; แล้วก็ไกลเข้าไปเหมือนกัน. ให้มองความเป็นภฤหัสถ์โดยหลักที่กว้างที่สุด หรือสูงที่สุดอย่างนี้ไว้ แล้วทุกอย่างมันก็จะ เป็นไปเพื่อผลอย่างนั้น.

ถ้าเรามองเพียงเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อเกียรติยศก็ มันก็ตกนรก หรือ ไปสู่ความเป็นสัตว์เดรัจฉาน; สัตว์เดรัจฉานมันก็กิน มันก็กาม มันก็เกียรติ. ไล่ตัวผู้มันยกหูชูหาง นั่นแหละมันแสดงว่ามีเกียรติ หลงเกียรติ อะไรของมัน. เพราะฉะนั้นเพียงเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ มันยังไม่พอสำหรับจะเป็น มนุษย์ ที่พบพระพุทธศาสนา. มันต้องไม่มีปัญหาอย่างอื่น ที่เป็นความทุกข์ เข้ามาด้วย; แล้วเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรตินี้ ก็เป็นเรื่องใต้ฝ่าเท้า แต่ เคียนนี้คั่นยกเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติมาทูนไว้บนหัว มาเทิดไว้ บนศีรษะ; มันออกจะไขว่กันอยู่อย่างนี้. ถ้าใครเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มาทูนไว้บนศีรษะ มันก็ต้องอยู่ต่ำอย่างนั้น. ถ้าเอาเรื่องเหล่านี้ ไว้ใต้ฝ่าเท้า มันก็คืออยู่สูง.

เราลองมองดูซิ ที่อยู่กันทั่ว ๆ ไปนี้ ใครอยู่ต่ำหรืออยู่สูง, รวมทั้งพ่อแม่ บุญ่า ตายายของเราด้วย อยู่ต่ำหรืออยู่สูง ก็ควรจะมองดู. ที่นี้เราที่เพิ่งกำลัง เป็นหน่ออ่อน งอกออกมาใหม่นี้ มันจะงอกไปทางไหน, ไปทางที่อยู่ต่ำหรือ อยู่สูง. ถ้าต้องการว่าจะให้มันอยู่สูง สมกับคำว่า *มนุษย์* แปลว่าใจสูง, ให้สมกับ คำว่า *พบพระพุทธศาสนา* ด้วยแล้ว มันก็ต้องคิดมากหน่อย; อย่างนี้เกียจหรืออย่า รู้สึกว่ามันเหน็ดเหนื่อย แล้วก็ไม่อยากจะคิด. นี่คือข้อที่ขอให้คิดให้ไกล ให้กว้าง ให้สูงเข้าไว้ จะเป็นช่องทางให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด.

กិทธิปฏิบัติเป็นเรื่องของฆราวาส แล้วก็ถูกเหมาให้เป็นเรื่องท่าๆ. แม้พระพุทธเจ้าจะได้ตรัสสูตรๆ นั้น แสดงในเรื่องของชาวบ้านธรรมกาสามัญ แสดงกิทธิปฏิบัติ และผลของปฏิบัติตามธรรมกาสามัญ; ก็มีได้หมายความว่า มันจะจำกัดอยู่เพียงแค่นั้น **ขอให้ถือว่าพระพุทธเจ้าตรัสอะไร สอนอะไร ก็ต้องเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากความทุกข์เพื่อวิมุตติทั้งนั้น**; แม้พรหมจรรย์ของฆราวาสก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติทั้งนั้น คือหลุดพ้นจากกองทุกข์. ถ้าขึ้นชื่อว่า **พรหมจรรย์** แล้วก็ต้องเป็นไปเพื่อวิมุตติทั้งนั้น.

การปฏิบัติที่ฆราวาสจะต้องปฏิบัติให้ดีที่สุดก็เรียกว่า “**พรหมจรรย์ของฆราวาส**” มันก็ต้องไปให้ดีที่สุด ให้ถึงวิมุตติในความหมายใดความหมายหนึ่ง; แต่ว่าความหมายรวมก็คือ หลุดพ้นจากกองทุกข์ อยู่เหนือทุกข์. นี่ก็จะต้องไม่ลืมหืมเหมือนที่พูดซ้ำพูดซาก จนอาจจะรำคาญก็ได้ ที่ว่า พระโสธกานัน พระสกิทากามี พระอนาคามี นี้ในบ้านเรือนก็มี ไม่ใช่มีแต่ในป่า หรือในวัด; ดูตามบันทึกที่เขากล่าวไว้ที่ล่วงมาแล้ว. การที่เป็นพระโสธกานัน พระสกิทากามี โดยเฉพาะนี้ยังเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า กิณ กาม เกียรติ เหมือนอย่างชาวบ้าน; แต่อยู่ในลักษณะที่ผิดกัน คือว่าสูงกว่า. เพราะฉะนั้นการมีบุตรภรรยา – สามีของพระโสธกานัน พระสกิทากามี ที่เป็นฆราวาสก็ต้องต่างจากฆราวาสบุद्धชนที่หนาไปด้วยกิเลส. พระอนาคามีก็อยู่ในบ้านเรือนได้ ในลักษณะที่ไม่มี ความทุกข์, หมายความว่าเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้.

ดังนั้นเราก็มองกว้างหน่อย มองให้กว้างให้เพียงพอ ที่จะครอบคลุมความหมายเหล่านี้ไว้ได้ทั้งหมด ว่าพระอริยเจ้าก็มีอยู่ในบ้านในเรือน แล้วจะเรียกท่านว่าฤๅษีหรือไม่ว่า. ความหมายของคำว่า “ฤๅษี” หรือ “คฤ” นั้นมันกินความกว้างอีกเหมือนกัน; ถ้ายังต้องอาศัยบ้านเรือนอยู่ หรือยังเนื่องกันอยู่กับ

บ้านเรือนอยู่ ; ก็เรียกว่าเป็นคฤหบดี หรือขรรษาได้. แม้ภายนอกยัง
 เนื่องกับเรือน แต่ภายในมันก็ยังต่างกันได้, คือจิตใจมันต่างกันได้. พระโศกามัน,
 พระสัททกามัน, พระอนาคามัน แม้เป็นขรรษาครองเรือน ก็ต้องมีจิตใจสูงกว่า
 ชาวบ้านธรรมดา. เพราะฉะนั้นเราเพิ่งเล็งระดับที่สูงไว้อย่างนี้ ก็ไม่ใช่เป็นคน
 อวดดี หรือไม่เป็นคนที่น่าตำหนิว่าใฝ่อะไรเกินหน้าเกินตัว อย่าเข้าใจไปอย่างนั้น.
 เป็นขรรษาก็ต้องมีหลักว่า จะต้องให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดในมนุษย์ควรจะได้ไว้เสมอ. แม้จะ
 หวังพระนิพพานก็ไม่เข้าในบทว่า ใฝ่สูงเกินศักดิ์ หรือใฝ่อะไรซึ่งเป็นคำตำ.

นี่เราจึงต้องพิจารณาเรื่องศึหิปฏิบัติกันในลักษณะอย่างนี้. ถ้าจะพูด
 กันแต่เพียงเท่าที่มีอยู่ในนวโกวาท ผมก็ไม่ต้องพูด ; เพราะว่าคุณก็ไปอ่านเอาได้.
 นวโกวาทก็มีอยู่ด้วยกันทุกคน แล้วก็เปิดอ่านเอาได้ ว่าสอนให้ปฏิบัติต่อ บิคา
 มารดา บุตรภรรยา สามีอะไรอย่างไร ตามทิศเหล่านั้น. แต่นี่มันยังมี
 ความหมายลึก ที่ซ่อนอยู่ตามระหว่างบรรทัด ที่มันไม่มีตัวหนังสือปรากฏ ; ก็ต้อง
 ดูให้ตีความเหมือนกัน.

เมื่อคุณละเอียดลึกซึ้งซึ่งมากไปอย่างนี้ มันก็เป็นไปในรูปของปรัชญา
 โดยไม่มีทางลัด. แต่ว่าเราไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ ; ปรัชญาเท่าที่จำเป็นแก่การ
 ปฏิบัติในทางศาสนา อย่างนี้ไม่ใช่ปรัชญาเพื่อเจ้อ. ปรัชญาที่สำหรับถกเถียงกันไม่มี
 ที่สิ้นสุด เติลคเปิดเบิ่งไกลออกไปจากจุดหมาย หรือว่า ไกลออกไปจากการปฏิบัติ
 ไปสู่จุดหมายมากขึ้นทุกที ; อย่างนี้เรียกว่าปรัชญาเพื่อเจ้อ. เคียวนี้คำว่าปรัชญา
 มันมีแต่ที่อยู่ในลักษณะเพื่อเจ้อ. คำว่าปรัชญานั้นทำความยุ่งยากมาก เพราะ
 เขาใช้คำมันผิดจากตัวหนังสือ ที่มีใช้กันอยู่ในสมัยโบราณ.

ถ้าปรัชญาจริงตามตัวหนังสือ มันก็แปลว่า *ปัญญา* สิ่งที่ต้องรู้ แล้ว
 เรื่องมันก็ไม่ยุ่ง. เคียวนี้ปรัชญามันกลายเป็นปัญญาสำหรับรู้ ไม่มีขอบเขต และ

รู้เพื่อยกหูชูหาง ไม่มีที่สิ้นสุด มันก็เลยยุ่ง; คิดนึกอย่างคนบ้าไม่มีจุดจบ. แต่ความหมายของคำว่าปัญญา หรือปรัชญา มันต้องจำกัดเฉพาะ กะทัดรัด ตรงไปยังจุดที่จะต้องปฏิบัติเพื่อค้ำทุกข์ ที่นี้และเดี๋ยวนี้. แต่ความหมายส่วนใหญ่ มันก็ยังมียู่ในข้อที่ว่า มองดูกันอย่างคนมีปัญญา. เพราะฉะนั้นเรามองดูชีวิต ขรราวาสอย่างคนมีปัญญา มันก็ต้องมองอย่างในรูปปรัชญา; คืออุดมคติที่มันสูง สูงสุดเลย คือมุ่งไปนิพพาน. การที่จะพูดว่า มีผู้มีเมตตาเพื่อเป็นค้ำชู เดินทางไป นิพพานนี้ มันกลายเป็นปรัชญาชนิดหนึ่งไปก็ได้; แต่เป็นปรัชญาที่นำไปสู่การ ปฏิบัติที่จำเป็น; แล้วก็มารวมอยู่ที่การปฏิบัติ เป็นเรื่องของทางศาสนาไปเลย ไม่เป็นปรัชญา แต่หัดมองอย่างนักปรัชญา.

ยกตัวอย่างคำสำคัญหนึ่งที่สำคัญมาก คือคำว่า “สรวณ” หรือที่ฟัง, สรวณะที่ฟังนี้จำเป็นและต้องการกันทุกคน. ที่นี้เรื่องทิศ ๖ นั้นมันเป็นเรื่องที่ฟัง เป็นเรื่องทำที่ฟัง; ถ้าไม่อย่างนั้นจะต้องไปไหว้กันทำไม. ไหว้ทิศทั้ง ๖ แสดงว่า ไปไหว้ ไปนอบน้อม. ไปไหว้ไปนอบน้อมทำไม? มันก็เพื่อเป็นที่ฟัง. สิงคาล-มานพโง่ ๆ ก่อนพบพระพุทธเจ้านั้น ก็ไหว้ทิศทางต่าง ๆ ตามที่บรรพบุรุษสอนมา ก็เพื่อเป็นที่ฟัง เพื่อความรอดของตัว. ต่อเมื่อพบพระพุทธเจ้าท่านสอนว่า ให้ไหว้เสียใหม่อย่างนี้ คือไหว้ทิศ ๖ นั้นก็เพื่อที่ฟัง มันก็กลายเป็นการเลื่อนชั้น ของที่ฟัง ให้สูงขึ้นไป.

เพราะฉะนั้น ทิศทั้ง ๖ ^{๕๔} นกหมายความว่า ^{๕๕} สิ่งที่จะเป็นที่ฟังใน ^{๕๖} เมื่อเราประพฤติก่อนมันอย่างถูกต้อง. ที่เรียกว่า “ไหว้” นั้นไม่ใช่พนมมือไหว้ เจย ๆ; เราต้องประพฤติก่อทิศอย่างถูกต้องด้วย. แล้วทำไมจึงเรียกว่าไหว้? ก็เพราะว่าให้ความสนใจเต็มที่ เอาใจใส่ รักรู้ สนใจ เสียสละเพื่อจะรับรู้อย่างเต็มที่, นั่นคือการเคารพ. การเคารพครูบาอาจารย์ก็เหมือนกัน ไม่ใช่เพียงแต่ไหว้ด้วย

กิริยาท่าทาง ด้วยร่างกาย ต้องให้ความเอาใจใส่ทุกอย่างถึงที่สุด จึงจะเรียกว่า เคารพ.

คำว่า “เคารพ” นี้ความหมายทางอุคฺมคติ ทางลึก ๆ นั้นหมายถึง ให้ความสนใจสูงสุด, ให้ความสนใจทั้งหมดลงไปในเรื่องนั้น, ก็เรียกว่าเคารพ. แต่ทางร่างกาย ทางวัตถุนี้ ก็คือยกมือไหว้บ้าง ไค้บ้าง กราบบ้าง อะไรว่าง ; ก็ไปดูเอาเองว่า ทางไหนมันจะช่วยได้. การไหว้ทิศก็เหมือนกัน จะพนมมือไหว้ หันรอบตัวไหว้ ข้างบนข้างล่าง อย่างแบบโบราณนั้นมันก็แบบหนึ่ง. ที่นี้ ไหว้ทิศด้วยการให้ความสนใจ ให้ความเคารพ ในความหมายของทิศที่ติดที่อยู่นั้น ทิศตะวันออก คือ นั้น, ทิศตะวันตก คือ นี้, มันก็กลายเป็นเรื่องอย่างทีพูด คือกลายเป็นเรื่องทำที่พึง เท่านั้นเอง.

ทิศเบื้องหน้า – บิถุมารดาเป็นที่พึ่งสูงสุดอย่างหนึ่ง ถ้าเราทำถูกต้อง ; เพราะว่าเราตลอดออกมาวันนี เรายังทำอะไรไม่ได้ บิถุมารดาเป็นที่พึ่งทุกอย่าง จนรอดเนื้อรอดตัว เป็นเด็กเป็นหนุ่มเป็นสาวขึ้นมา ; นี้ก็เป็นที่พึ่ง ให้การศึกษา ให้การคุ้มครอง ดูแลตักเตือน จนกลายเป็นทิศเบื้องหน้าไป.

ทิศเบื้องหลัง – บุถุภรรยา ก็อย่ามองเขาในลักษณะที่ดูหมิ่น ; เพราะเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่งเหมือนกัน. มันเป็นที่พึ่งข้างหลัง คือมีหน้าที่ที่จะต้องคุณอยู่ข้างหลัง, คุณอยู่ข้างหลังเพื่อให้ก้าวไปข้างหน้า. ผมอยากพูดท้ ๆ ที่ผมไม่เคยมีภรรยา ; ว่า พวกคุณบางคนที่มีภรรยา คุณก็อาศัยภรรยาเป็นกำลังใจ. คุณจะไปทำอะไร ๆ เพื่อภรรยามากกว่าคนอื่นกระมัง. ภรรยาเป็นกำลังใจให้คุณทำงาน อย่างนี้ก็ต้องเรียกว่า เขาเป็นที่พึ่ง คุณอยู่ทางหลัง, เป็นที่พึ่งในทางกำลังใจ. เพราะฉะนั้นคนที่จะออกไปเป็นมรวาสา มีภรรยาในอนาคตก็ต้องระวังให้ดี ; มันจะไม่พันการที่จะต้องอาศัยกำลังใจจากภรรยาอยู่เหมือนกัน.

ทิศเบื้องขวา – ครูบาอาจารย์ จะเป็นที่พึ่งอย่างไร นี้เกือบจะไม่ต้องอธิบายกันแล้ว; แต่มันเป็นที่พึ่งในทางวิญญาณ. บิถัมมารดาเป็นที่พึ่งทางกายทางชีวิต, ครูบาอาจารย์ก็เป็นที่พึ่งทางวิญญาณ ทางสติปัญญา. แม้ว่าจะเป็นปัญญาทางโลกๆ ก็ตาม มันก็ยังเป็นเรื่องสติปัญญา เป็นเรื่องวิญญาณชั้นโลกๆ.

ทิศเบื้องซ้าย – มิตรสหาย ก็เป็นที่พึ่งทางสังคม, เรามีญาติ มิตรก็เพื่อการสังคม เพื่อการอยู่ในสังคม เพื่อชัยชนะทางสังคม. ญาติก็ตาม มิตรก็ตาม เป็นที่พึ่งทางสังคม หรือฝ่ายสังคม. ธุระการงานอะไรเกิดขึ้น เรามีมิตรมีเพื่อน มันก็เสร็จได้ในพริบตาเดียว.

ทิศเบื้องบน – คือสมณพราหมณ์ ยิ่งเป็นที่พึ่งทางวิญญาณในระดับสูงสุด.

ทิศเบื้องต่ำ – อยู่ใต้ฝ่าเท้า คือบ่าวไพร่ ก็เป็นที่พึ่ง; เป็นที่พึ่งในทางการให้แรงงาน. มีแต่หัวสมอง ไม่มีแรงงานจะทำอะไรได้อย่างไร. ลัทธิยุ่งยากในโลกเวลานี้ ก็เกี่ยวข้องด้วยเรื่องแรงงานนี้แหละ. เกิดลัทธินายทุนที่ต้องมีแรงงาน; แรงงานคือพวกกรรมกร เขาก็ไม่ยอมให้นายทุนเอาเปรียบ; วิฤตกาลของโลกเกิดมาจากสิ่งเหล่านี้; เพราะนายทุนไม่นับถือกรรมกรว่าเป็นที่พึ่งชนิดหนึ่ง. ถ้านายทุนนับถือพุทธศาสนา ก็จะทำให้ความเคารพและสนใจแก่กรรมกร จนไม่เกิดเรื่อง อย่างที่เกิดอยู่เดี๋ยวนี้. นี่คือการทำผิดในเรื่องทิศเบื้องต่ำ ทำให้โลกระส่ำระสายทั้งโลก นี้ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย.

เพราะฉะนั้น ขอให้เอาคำว่า “ที่พึ่ง” หรือสรณะนี้ ไปพิจารณาดูให้ดี ไปใช้ให้ถูกต้อง ให้มีประโยชน์ แล้วปัญหาจะหมด. ทุกสิ่งมันเป็นที่พึ่งได้ในความหมายใดความหมายหนึ่งรอบตัวเรา; เช่นว่าเรามีหลังคา หลังคาก็เป็น

ที่พึ่งกันฝน. เราไม่มีหลังคา เราก็มืดันไม้ใบไม้ มันก็เป็นที่พึ่งกันฝนได้ตามเรื่องตามราวของมัน. คนฉลาดเขาจึงรู้ว่าทุกอย่างมันต้องเกื้อกูลแก่กันและกัน เป็นที่พึ่งแก่กันและกัน มิเช่นนั้นโลกนี้มันอยู่ไม่ได้. ถ้าโลกนี้ไม่มีมด ไม่มีแมลงโลกนี้ก็จะเป็นอยู่อย่างนี้ไม่ได้; เพราะว่าปลวกมันช่วยทำ ให้ใบไม้ที่หล่นลงมา นั้นหมดไป; แเบคที่เรียช่วยทำให้สิ่งเหล่านั้นหมดไป ไม่ให้เกาะก่อกองอยู่ได้; ปลวกหรือแบคที่เรียมันก็เป็นที่พึ่งของสัตว์ในโลกด้วยเหมือนกัน มันทำหน้าที่ของมันอย่างหนึ่ง ให้เราอยู่กับในโลกได้. เมื่อสิ่งชนิดนั้นมันก็ยังเป็นที่พึ่ง หรือมีประโยชน์แล้ว ก็ไม่ต้องพุดกันแล้วถึงสิ่งอื่นที่ดีกว่านี้.

เพราะฉะนั้นเราจะต้องหมกความงโงในลักษณะนี้ หมกการยกหูชูหางว่า กูอยู่ในโลกคนเดียวได้; มีความเข้าใจที่แน่นแฟ้นลงไปว่า เราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้ ต้องร่วมมือกันทุกทิศทุกทาง; แล้วให้ถือว่าที่มันใกล้ชิดตัวเรามากที่สุดนั้น ก็คือทิศที่ ๖ นี้เป็นสำคัญก่อน; นอกนั้นมันก็อยู่ทิศใดทิศหนึ่ง สงเคราะห์อยู่ได้ในทิศทั้งหกนี้เหมือนกัน. สิ่งใดอยู่ต่ำกว่าเรา เรากว่าเรา มันก็อยู่ทิศข้างล่าง; สิ่งใดเก่งกว่าเรา เหนือกว่าเรา ก็อยู่ทิศข้างบน; นอกนั้นมันก็อยู่โดยรอบ. **เพราะฉะนั้น เราทำตัวเป็นผู้อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ช่วยเหลือเรา ไปทุกทิศทุกทาง จะไม่ใช่อะไร.**

ความรู้เรื่องทิศนี้มีความมุ่งหมายอย่างนี้ : ให้เราอยู่ในจุด ๆ หนึ่ง ซึ่งมีสิ่งแวดล้อม ช่วยเหลือเราทุกทิศทุกทาง; ขอให้ประพฤติปฏิบัติต่อทิศทั้งหลายเหล่านี้ ให้ได้ผลอย่างนี้. นี้พูดถึงคำว่า "ที่พึ่ง" หรือสรวงะ เพียงคำเดียวก็มองเห็นได้ว่า ทุกอย่างถ้าเราเข้าไปเกี่ยวข้องกับถูกต้องแล้ว ย่อมเป็นสรวงะ เป็นที่พึ่งได้ ตามมาก ตามน้อย ตามสัด ตามส่วน ตามชนิดหรือลักษณะของสิ่งนั้น. เราต้องปฏิบัติต่อทิศทั้งปวงอย่างนี้ ด้วยความมุ่งหมายอย่างนี้.

ที่นี้จะพูดถึงแต่ละทิศกันเป็นรายทิศกันใหม่ ในระดับที่พอสมควร ; จะไม่พูดถึงอุทมคติสูงสุดคือนิพพาน เพราะว่าเป็นที่เข้าใจกันแล้ว ; แล้วยกปฏิบัติที่สมควร ที่ถูกต้อง ที่พอดี นี้จะนำไปสู่นิพพานด้วยเหมือนกัน.

บิถามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า ; ขอให้รู้จักบิถามารดา ในฐานะที่ว่าเป็นอะไรแก่บุตร. อุทมคติที่สูงเกินไปก็คือว่า ที่กลอบบุตรมา เพื่อให้บุตรเดินทางไปในนิพพาน ; นี้ก็สูง หรือว่ายังไม่ต้องปฏิบัติอะไรก็ได้. แต่ที่ขอให้ปฏิบัติก็คือ อย่างที่ว่ามาแล้วว่า ให้ถือว่าบิถามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต.

บิถามารดาเป็นผู้ให้ชีวิต ถ้าไม่ให้ให้ เราก็ไม่มีชีวิต เราก็ไม่ได้เกิดขึ้นมาในโลก. เพราะฉะนั้น เราควรจะมีมอภายถวายชีวิตนี้ให้แก่บิถามารดา โดยเห็นว่า เป็นผู้ให้ชีวิต. ฉะนั้นอย่ามีเรื่องที่ทำให้บิถามารดาเป็นทุกข์ ; ควรบูชาความปรารถนาของบิถามารดาเป็นสิ่งสูงสุด. **ถ้าตกลงกันไม่ได้ เราจะต้องยอมเสียสละให้บิถามารดาเป็นฝ่ายชนะ.** เด็ก ๆ ก็คงจะค้านว่า ถ้ามีเขาแต่ข้างปฏิบัติตามบิถามารดา เราก็ไม่มีโอกาสจะไปเมืองนอก, ไปเรียนเมืองนอก ไปได้ดิบได้ดีอะไรมา. นั่นมันเป็นความคิดอย่างเด็ก มันก็ไม่มีอุทมคติอย่างที่เราพูด. แต่ทางที่จะยอมยอมกันได้ก็คือ ต่อรองกันได้ ; เพราะบิถามารดาก็ต้องการที่จะให้ลูกดีที่สุกอยู่แล้ว ไม่จำกัดเหมือนกัน ; อุทส่าห์จำนำจำนองที่ดิน ทั้งที่ยากจนให้ลูกไปเรียนที่กรุงเทพฯ ฯ อย่างนี้เป็นต้น ลองคิดดูซิว่า บิถามารดาหวังอย่างไร เว้นไว้แต่เรื่องมัน ไม่ลงกัน ได้จริงๆ มันจึงจะเกิดขัดขวางกันขึ้นมา.

ถ้าสมมุติว่า เกิดขัดขวางกันขึ้นมา เราก็ควรจะมอภายถวายชีวิตให้บิถามารดา, ให้เป็นพระพรหม หรือเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน ; ให้สมกับที่ว่า ชีวิตนี้ ได้มาจากบิถามารดา. ชีวิตของเราทั้งชาติไม่ได้ไปสนุกสนานเอร็ดอร่อยที่เมืองนอก, แต่จะรับใช้บิถามารดา ทำไรไถนาอยู่ที่นี้

เราก็ต้องทำได้. ผมยังเลือกเอาข้างฝ่ายนี้, ข้างฝ่ายที่ว่าบูชาความปรารถนาของ บิคามารดา.

ขอยกตัวอย่างตัวผมเอง อย่าเห็นเป็นเรื่องส่วนตัว. ถ้าผมไม่บูชา ความปรารถนาของมารดาแล้ว ผมไม่ได้บวช, แล้วไม่ได้มาพบคุณที่นี้ในสภาพ อย่างนี้; เพราะว่าผมไม่อยากบวช. เมื่อเป็นหนุ่มไม่อยากบวช, ไม่เห็นว่า มีความสำคัญอะไร, ไม่มีความรู้ว่าเรื่องบวชนั้นมันจะช่วยอะไรได้. แต่เพราะ มารดาต้องการให้บวช จึงต้องบวช อย่างนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้นการที่บูชาความปรารถนาของบิคามารดาจะไม่ใช้ความ บาป หรือเลวร้าย, ไม่มีโอกาสที่จะเป็นเรื่องบาป หรือเลวร้าย; มีแต่จะ ให้ได้ดี ได้งามตามทางธรรม. เพราะว่าอย่างน้อยที่สุดเราก็เป็นผู้บูชาบิคามารดา; เราไม่ได้ไปเมืองนอก ไม่ได้ตีได้เด่นอะไร แต่เราก็ก็นับว่าบูชาบิคามารดา ซึ่งเป็นของที่ทำยากและสูงสุด. เพราะฉะนั้นขอให้รู้จักบิคามารดาในฐานะที่ว่า เป็นพรหมในบ้านเรือน, เป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือน, เป็นผู้ให้ชีวิต หรือ เป็นผู้ที่ธรรมชาติสร้างมา ให้กลดอบุตรออกมาสำหรับจะให้เดินทางไปนิพพาน ให้ไปในทางสูงเรื่อย. หวังว่าสักออกไปคราวนี้คงจะรักพ่อแม่มากกว่าก่อน, เคารพ พ่อแม่มากกว่าก่อน, บูชาความปรารถนาของพ่อแม่มากกว่าก่อนบวช; จึงจะ ได้ผลของการบวช หรือรู้จักให้วิถีทางอันนี้.

ในนวกอวาทก็มีว่า บิคามารดาเป็นทิศเบื้องหน้า; เราต้องรู้สึกว่ามีหน้าที่ ที่ว่า - ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, - ทำกิจของท่าน, - ดำรงวงศ์ ตระกูลของท่าน, - ประพฤติตนให้สมควรรับทรัพย์มรดก, - เมื่อท่านล่วงลับ ไปแล้วทำบุญอุทิศให้ท่าน. นี่เขาวางหน้าที่ของบุตรเล็ก ๆ อย่างเท็กสิงคาล-

มานพนั้น จะต้องรู้สึกร่างอย่างนี้; มันก็ถูกต้องแล้วสำหรับเด็ก ๆ. มีหลักทั่วไปที่จะอยู่ในโลก เท่านั้นมันก็พอ.

- เลี้ยงมาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ, ความหมายนี้ดูให้ดีนะ มันไม่ใช่เพียงแค่ให้ข้าวให้น้ำ, ไม่เพียงแค่แบ่งเงินเดือนให้ มันต้องเลี้ยงจิตใจของท่านด้วย.

- ช่วยทำกิจของท่านนี้ มันต้องรู้ว่าท่านประสงค์อะไร ถ้าบิณฑามารดาของเรามีใจสูงต้องการอะไร? นั่นแหละคือกิจของท่านที่เราจะต้องทำ. คำว่า “กิจ” ไม่ได้หมายความว่าแต่เพียง หน้าที่การงาน; บางที่แปลว่า รส ก็มี. ความหมายของคำว่า *กิจนี้แปลว่า รส ที่ต้องการ* ก็มี. เพราะฉะนั้นบิณฑามารดาประสงค์อะไร ก็ต้องเอาสิ่งนั้นเป็นของเด็ดขาด เป็นคำประกาศิต อุทธรณ์ไม่ได้; แต่ว่าต่อรองกันไว้; เพราะว่ามีสติปัญญาที่จะพูดจากัน จนท่านก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวางความประสงค์ของเรา; เราก็ไม่มีอะไรที่จะขัดขวางความประสงค์ของท่าน.

- ประพฤติตนเป็นคนสมควรรับทรัพย์มรดก; นี้ความหมายมันกว้าง มันต้องเป็นคนดี. ไปเข้าใจเอาเองก็แล้วกันว่า “ดี” หมายความว่าอย่างไร. ทรัพย์มรดกนี้ต้องถือว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์; เพราะมันเกิดมาจากเหงื่อไคลของบิณฑามารดา. ถ้าเอามากินเหล้า มาเที่ยวผู้หญิงละก็มันตกนรกชั้นมหาโลกันต์อเวจี. เหมือนกับเด็ก ๆ ที่หลอกลวงบิณฑามารดาไปแล้วเรียนที่กรุงเทพฯ เอามาเงินไปดลุมหมด; อย่างนี้มันตกนรกอเวจี หรือโลกันต์มหานรกอะไรก็ตาม; เพราะว่ามันมาจากเหงื่อไคลของบิณฑามารดา ที่ตนเอาไปใช้; อย่างนี้ ไม่ควรแก่การรับมรดก.

– ข้อสุดท้ายว่า ทำบุญอุทิศให้ท่านเมื่อตายแล้ว; นี่ตามธรรมเนียมตามประเพณีของคนที่มีความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิด. ก็หมายถึงว่าทำด้วยน้ำใจทั้งหมดที่เราจะรักใคร่บูชานับถืออย่างไร แม่แต่ตายแล้ว. มีภาพเขียนเล็กๆ ที่เสนาในโรงมหรสพทางวิญญาณ เรื่องเด็กคนหนึ่ง เข้าไปกอดเสนาที่หลุมฝังศพของมารดาทุกคราที่ฟ้าสางฟ้าร้อง นั่นต้องทำอย่างนั้น; แม่ตายไปแล้วก็ยังต้องทำเหมือนกับยังอยู่ ด้วยความกตัญญู ไม่มีเวลาจำกัด. เพราะฉะนั้นประเพณีที่ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้บิดามารดากันเรื่องนี้ดี เช่น ทำบุญถวายของของไทย, เเซ็กเหม็งของจีน, มันอยู่ในข้อนี้. ทำทั้งทางกาย ทำทั้งทางวัตถุ ทำทั้งทางจิตใจ ทำหมดทุกอย่างที่จะทำได้ นี่มันจึงจะสมกับที่ว่าบิดามารดาเป็นอะไร.

แล้วก็อย่าลืมว่า ภาษาบาลีใช้คำว่า “มารดาบิดา”, ภาษาบาลี หรือภาษาสันสกฤตว่า มาตานิบิดู; ภาษาอินเดียใช้คำว่า มารดาบิดา เอามารดามาก่อนบิดา, จะโดยความหมายอะไรไปคิดเอาเองก็แล้วกัน. แต่ผมสมัครจะถือว่า ท่านให้หนักถึงมารดาก่อน เพราะว่ามารดาร้องไห้ง่ายกว่าบิดา; ว่ากันตามเหตุผลของเด็กๆ ก็ได้. หรือให้มองกันไปในแง่ที่ว่า มารดาหนักหน่วงกว่า เจ็บปวดมากกว่า ทนทรมานมากกว่า ในการที่คลอดลูกออกมา หรือให้มีลูกออกมา; จึงต้องนึกถึงก่อน. หรือจะนึกกันไปในแง่ไหนก็ตาม ให้ทั้งมารดาบิดาเป็นปฐนียบุคคลก็แล้วกัน. ในที่นี้พูดกันอย่างเป็นทฤษฏีที่ต้องไหว้; มารดาโผล่มาก่อนบิดา ตามภาษาที่ใช้มาก่อน ในประเทศอินเดีย.

ผมอยากจะพูดเพื่อให้อ่านสนับสนุนข้อความในพระบาลีนั้น เรียกว่า เราจะต้องถือว่าบิดามารดาเป็นผู้ให้ชีวิตคือให้ตัวตนมา. เพราะฉะนั้นค่าของมันก็อยู่แก่การให้ของบิดามารดา. อย่าไปถือหลักอย่างที่อันธพาลถือ ที่พูดกันว่า “ท่านให้ชีวิตเรา มิใช่ให้อย่างให้ท่าน กฎธรรมคาท่าน มิใช่ของน่าอศักรรย์”.

เพราะบิถามารดาอาศัยความสนุกส่วนตัวท่านทำให้เราเกิดมา นี้พวกอันธพาลเขา
ถืออย่างนี้. ที่นี้เราจะไม่ถืออย่างนั้น; แม้ว่าบิถามารดาบางคู่จะเป็นอย่างนั้น
แต่เราก็ไม่ถือว่าเป็นอย่างนั้น; บิถามารดาของเราไม่เป็นอย่างนั้น. บิถามารดา
ของเราสร้างชีวิตเรามาด้วยความอยากจะมีเราเป็นที่ปลื้มใจ, บุตรเป็นเครื่องให้ความ
ปลื้มใจสำหรับบิถามารดา.

ที่นี้เราจะต้องถือว่า **บิถามารดาเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ก่อนใคร** และ
ยิ่งกว่าใคร. บิถามารดาเป็นเจ้าหนี้รายใหญ่ที่สุดก่อนใคร ยิ่งกว่าใคร ในบรรดา
ผู้ที่เรียกว่าเป็นเจ้าหนี้; คือว่าเราเป็นหนี้ชีวิต คือท่านให้ชีวิตเรา โดยการยอม
เสียสละชีวิตท่าน เพื่ออะไรก็ได้ เมื่อไรก็ได้. มีคำบาลีว่า *มาตา ยถา นิย ปตุตฺติ*
อายุสา เอกปตุตฺตมนุรกฺข แปลว่า มารดามีความรู้สึกในใจ ถึงกับอาจจะถนอม
บุตรนั้นไว้ได้ด้วยชีวิตของตน; คือว่า ยอมเสียสละชีวิตของตนเพื่อเอาลูกไว้.
ไปกุเถอะ แม้แต่แม่หมา แม่ไก่ เป็นต้น มันสู้เพื่อลูกไม่คิดตาย; ส่วนคนนั้น
ยิ่งกว่านั้น. เพราะฉะนั้น จึงถือว่าเป็นเจ้าหนี้ชีวิต รายใหญ่ที่สุดกว่าอะไรหมก
ก่อนใครทั้งหมด, ก่อนเจ้าหนี้ใดๆ, ยิ่งกว่าเจ้าหนี้ใดๆ.

เพราะฉะนั้น เราต้องยอมเป็นลูกหนี้อย่างสิ้นเนื้อประดาตัวเลย มันจึง
จะเป็นไปตามความประสงค์ของบิถามารดาได้. ฉะนั้นเราจะไม่เอาไปไว้ในทิศ
เบื้องหน้าอย่างไรได้; จะมีใครอย่างนี้บ้าง ที่ควรเอามาไว้ทิศเบื้องหน้า.
พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ถูกต้องแล้ว ต้องเอาบิถามารดาเอาไว้เป็นทิศเบื้องหน้า. สึก
ไปได้ลูกได้เมียจะเอาบิถามารดาไปไว้ทิศเบื้องหลัง เอาลูกเอาเมียมาไว้เป็นทิศ
เบื้องหน้า อย่างนี้ละก็มันจะเป็นขบถ. คนโบราณเขายังแต่งบทสอนศีลธรรม
ให้ถือบิถามารดาว่า เหมือนกับแขนขา; ส่วนลูกเมียเป็นของข้างนอก หามา
เมื่อไรก็ได้. บิถามารดาเป็นของข้างในติดมา ตัดออกไม่ได้. ให้ความสำคัญ
บิถามารดายิ่งกว่าบุตรภรรยา. ฉะนั้นจึงเอามาไว้เป็นทิศเบื้องหน้า.

เมื่อเอาบิถามารดาไปเป็นทิศเบื้องหน้าแล้ว ก็มีแต่จะต้องเดินตามเท่านั้น เพราะอยู่ข้างหน้า เราก็ทำได้แต่เพียงเดินตาม. แต่คำว่าเดินตามนั้นมิใช่หมายความว่า จะต้องเดินตามอย่างหลับหู หลับตา; ทำให้ได้ดีกว่าก็เรียกว่าเดินตาม. บิถามารดาเป็นชวานา เราเกิดมาเดินตาม ก็เป็นชวานา; แต่เป็นชวานาที่ดีกว่า ยิ่งใหญ่กว่า. บิถามารดาเป็นข้าราชากร เราก็เป็นข้าราชากรในตำแหน่ง หรือมีเกียรติอะไรที่มันสูงกว่า. เราก็มั่นหน้าที่จะต้องทำตามความประสงค์, เดินตามให้มันดีกว่า.

สมัยก่อนชวานาไถนาด้วยควาย เราก็คือเป็นลูกที่ไถนาด้วยรถแทรกเตอร์. อย่างนี้ก็ใกล้เคียงกัน; เป็นเรื่องเดินตาม. หรือจะเปลี่ยนเป็นอะไรอย่างอื่นก็ได้ เขาเรียกว่าปัจจัยเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิตนี้, มันกว้าง. บิถามารดาก็ต้องการให้เราหาปัจจัยเป็นเครื่องดำรงอยู่แห่งชีวิต, อะไรที่มันเป็นอย่างนั้น ได้ก็ได้ ให้มันดีกว่า มากกว่า ก็เรียกว่าดีกว่าบิถามารดาในส่วนนี้; แต่เราก็ไม่พ้นไปจากที่จะเป็นลูกหนี้ของบิถามารดา.

บาลีเขามีพูดไว้ที่อื่นว่า บุตรมี ๓ จำพวก : บุตรที่เลวกว่าบิถามารดา, บุตรที่เสมอด้วยบิถามารดา, บุตรที่ดีกว่าบิถามารดา; คือ *อนุชาติ อวชาติ อภิชาติ*. เลวกว่าบิถามารดาไม่ใช่ว่าหมายความว่าเลว ทำเสียหาย แต่ทำอะไรได้น้อยกว่าบิถามารดา. เสมอกันกับบิถามารดา ก็คือว่า ทำให้มีฐานะเท่าๆกัน. ดีกว่า ก็คือยกฐานะของวงศ์ตระกูล ได้ดีกว่า สูงกว่า มากกว่า; ความหมายก็มีเพียงเท่านี้. แต่มีพระพุทธภาษิตคำสุดท้ายว่า **ในบุตร ๓ อย่างนั้น บุตรที่เชือฟัง เป็นบุตรที่ประเสริฐที่สุด**; คือหมายความว่าไม่ดีว่าบุตร ๓ อย่างนั้นอันไหนจะดีไปได้ นอกจากบุตรที่เชือฟังบิถามารดา เพราะฉะนั้นบุตรที่ดีกว่าบิถามารดาก็ต้องเป็นบุตรที่เชือฟัง, บุตรที่เสมอด้วยบิถามารดาก็ต้องเป็นบุตร

ที่เชื่อฟัง, บุตรที่มีอะไรก็ดีกว่าบิดามารดาก็ต้องเป็นบุตรที่เชื่อฟัง. ที่นี้ทรง
ระบубุตรที่เชื่อฟังเป็นบุตรประเสริฐที่สุด. บุตรที่เชื่อฟัง คือบุตรที่ไหว้ทิศ
อย่างถูกต้องนี้แหละ ทุ้มเทความเคารพ ความอะไรทั้งหมดลงไปในบิดามารดา.

นี่เรื่องทิศเบื้องหน้าคือบิดามารดามีอยู่อย่างนี้. ฉะนั้นขอให้ประมวล
ความหมายต่าง ๆ หรือคำบรรยายที่ได้บรรยายมาแล้วนี้ไว้ให้ครบถ้วน; ให้รู้จัก
ทิศเบื้องหน้า ว่าเป็นทิศเบื้องหน้าอย่างไร? มีความสำคัญจนถูกยกเอาไว้เป็น
ทิศเบื้องหน้าอย่างไร?

บิดามารดาเป็นอาจารย์คนแรก นี้เราอย่าเอาไปปนกับอาจารย์ที่เป็น
ทิศเบื้องขวา. หรือว่าถ้าจะแยกบิดามารดาออกไปเป็นหลายส่วน บิดามารดาก็เป็น
ได้ทุกส่วนได้เหมือนกัน; คือบิดามารดาจะเป็นเพื่อนก็ได้, เป็นครูบาอาจารย์ก็ได้,
หรือเป็นอะไรก็ได้ทุกอย่างที่ท่านจะทำได้. แต่โดยส่วนใหญ่ส่วนประธานนั้นเป็นผู้
ให้ชีวิต, แล้วก็เริ่มเป็นครูคนแรก. ให้ไปดูลูกสัตว์ที่เกิดมา แม่เป็นครู
คนแรก; ลูกไก่ ลูกสุนัข ลูกหมู ลูกวัว ลูกควายอะไรก็ตาม แม่เป็นครูคนแรก
สอนอย่างนั้นอย่างนี้. คนก็เหมือนกัน นิสัยใจคอจะมาจากแม่ทั้งนั้น; เพราะพอ
คลอดออกมาที่คัมภีร์นมแม่ อยู่กับแม่ ต้องการอะไรก็เอาจากแม่ เห็นสิ่งต่างๆ
ที่แสดงอยู่ที่แม่; จึงสร้างนิสัยของเราให้เหมือนแม่มากกว่าคนอื่น; นี้ก็เป็นครู
คนแรก. มารดาบิดาเป็นครูคนแรก มารดามาก่อน เลยเป็นครูคนแรกกว่าบิดา;
แล้วมากไปกว่าที่ว่าให้ชีวิตทางร่างกายอย่างเดียว; ยังให้ชีวิตทางวิญญาณทาง
นามธรรมด้วย คือมีชีวิต ๒ ความหมาย - ชีวิตทางฟิสิกส์ กับชีวิตทาง *spiritual*
เราก็ได้ชีวิตทั้งสองทางนี้จากบิดามารดา; แล้วฝ่ายมารดาใส่ความรู้หรือความสูง
ทางวิญญาณให้ทีละน้อย ๆ นับตั้งแต่วันแรกเกิดมา ตั้งแต่พอลืมตาขึ้นมาเห็น;
ส่วนชีวิตที่เป็นการสัมพันธ์ทางกายนั้นก็เป็นชีวิตหนึ่ง บิดามารดาเป็นครู
คนแรกตั้งแต่ลืมตามาในโลก จึงต้องบูชาเป็นทิศเบื้องหน้า.

บิคารมารคาเป็นพรหม ชั้นนี้เอาความหมายทั่วไป ก็คือความรักหรือเมตตา; ไม่มีใครจะรักเรายิ่งไปกว่ามารคาบิคา; เพราะฉะนั้นท่านจึงเป็นพรหมของบุตร. ที่นี้คำว่าพรหมมีความหมายไกลไปถึงว่า ประเสริฐที่สุด สูงที่สุดก็ได้. ทางพุทธศาสนาก็ไปอยู่ที่คำว่า *อาหุเนยฺยา จ ปุตฺตานํ* - ก็เป็นผู้ที่บุตรควรรบูชา ราวกะว่าเป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นบิคารมารคาเลยเป็นพระอรหันต์ในบ้านเรือนของลูก. ลูกต้องปฏิบัติต่อบิคารมารคาอย่างนี้ ตามหลักในพุทธศาสนา. แล้วสิ่งที่กล่าวไว้ใน นวโกวาท ก็เป็นของง่าย ๆ เหลือที่จะง่ายในการปฏิบัติ.

จึงหวังว่า เราจะมีอุทิศคติเทิดทูนบิคารมารคาเป็นทิศเบื้องหน้าในลักษณะอย่างนี้; แล้วสึกออกไปก็จะรักพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะบูชาพ่อแม่ยิ่งกว่าเก่า, จะเสียสละให้พ่อแม่ได้ยิ่งกว่าเก่า; ไม่เสียที่ที่ว่ามาบวช แล้วสึกออกไปเป็นบัณฑิต.

เวลาของเราทั้งหมดเพียงเท่านั้น.

ทิศเบื้องหลัง และเบื้องขวา - ซ้าย.

- ๔ -

๑๒ ตุลาคม ๒๕๑๓

การบรรยายเรื่องทิศในวันนี้ เราจะได้พิจารณากันถึงเรื่องทิศเบื้องหลัง คือบุตุรภรรยา ต่อจากทิศเบื้องหน้า คือบิดามารดา ซึ่งได้พิจารณากันแล้วในวันก่อน ในฐานะที่เป็นเรื่องคู่กัน. อยากจะขอให้ทุก ๆ องค์ ทบทวนถึงหลักที่เราจะต้องถือเป็นหลักสำคัญทั่ว ๆ ไป ไว้เสมอว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน. มนุษย์ที่กำลังอยู่ในสภาพอย่างไร สถานะอย่างไร ก็ต้องมีความมุ่งหมายเพื่อไปนิพพาน, คือไปสู่ที่สิ้นสุดของการที่จะต้องเป็นอะไร หรือเป็นอย่างไร; อย่างน้อยก็โดยทางจิตใจ ที่เราหมกความรูสึกว่าเราเป็นอะไร จึงจะจบเรื่อง. ที่นี้ก็จะได้ความถึชึ้นมาว่า ทุกอย่างนั้นมันเป็นไป เพื่อสิ่งที่ควรจะเป็นไป; แปลว่ามองชีวิตในลักษณะที่ไม่น่าเกลียดน่ากลัวอะไร; คือไม่มองในแง่ร้าย. แต่แล้วก็ไม่มองในแง่ดีจนถึงกับว่า น่าพิศมัย น่าหลงใหล ในทางเอริคอร้อยทางเหนือทางหน้. เรามองชีวิตในแง่ที่เป็นการเดินทาง : ถ้าเดินก็ที่น่าสนใจ, ถ้าเดินไม่ตีก็หน้าเศร้า มีแต่อย่างนั้น.

ที่นี้เราก็มองดูตัวเอง ในฐานะเป็นจุดศูนย์กลางที่มีอะไรแวดล้อม อย่างที่เรียกว่าทิศทางต่าง ๆ. เพราะว่ามันจะต้องไปด้วยกัน อย่างที่เรียกว่าไปคนเดียวไม่ได้สำหรับขรรยาวาส. เพศขรรยาวาสไม่ควรจะถือว่าเป็นบาปเป็นกรรมอะไร ควรจะถือว่าเป็นการเดินทางที่มันเป็นพวง พวงกันเป็นพวง. สำหรับพระหรือบรรพชิต ก็มีความมุ่งหมายที่จะไม่ให้มันเป็นพวง; ให้มันไปเดี่ยว หรือไปสะทก. ถึงอย่างนั้นการไปเป็นพวงก็ไม่ควรจะต้องว่า มันเป็นโซคร้าย หรือเป็นบาปกรรม; ควรจะถือว่าเป็นการแสดงความสามารถ, ถ้าใครต้องการจะไปเดี่ยวก็มีสิทธิ์ที่จะทำได้ และเรียกว่ามีโชคดีกว่า. ก็เป็นอันว่าไม่ต้องถือว่าชีวิตนี้เป็นบาปกรรม หรือสิ่งที่เป็นไปโน่นแงร้าย เหมือนที่คนเข้าใจกันอยู่เป็นอันมาก โดยเฉพาะพวกฝรั่ง.

บางคนเอาหลักพุทธศาสนาไปเปรียบว่าเหมือนกับปรัชญาของ*โซเปนเฮาเออร์* ที่มองทุกสิ่งในแง่ร้าย ผมไม่เห็นด้วย; ถือว่าธรรมชาติแท้ ๆ ของธรรมชาตินี้ไม่ใช่แง่ดี หรือแง่ร้าย; มันแล้วแต่เราจะจัดจะทำมัน. ถ้าเราจะไปมัดจัดมัดทำให้เป็นดีเป็นร้ายมันก็ยุ่ง สู้ให้มันเป็นไปตามธรรมชาติของมันไม่ได้. เราจะต้องการเง้นไหน ที่เป็นประโยชน์ เราก็เอาในแง่ไหน ใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ ให้เป็นการเดินทางดีกว่า. ที่เขาไปจัดสิ่งนั้นสิ่งนี้ หรือภาวะอย่างนั้นอย่างนี้ ความคิดอย่างนั้นอย่างนี้ว่าเป็นบุญ - เป็นบาป เป็นดี - เป็นชั่ว เป็นกุศล - เป็นอกุศลนั้นเป็นเรื่องสมมุติบัญญัติไปตามความรู้สึกของคน ผู้มีความต้องการ. ถ้าไม่ต้องการมันก็ไม่เป็นดีเป็นชั่วอะไรได้; หรือถ้าเกิดมีความต้องการที่ไม่เหมือนกัน คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นดี, คนหนึ่งก็จะเห็นเป็นชั่ว. ฉะนั้นให้ถือว่าโดยธรรมชาติทั่วไปแล้วธรรมชาติเหล่านั้น ไม่ได้เป็นดีหรือเป็นชั่ว; หมายความว่าเปิดโอกาสให้มนุษย์ปรับปรุงเอาตามความต้องการของตนได้; หากมนุษย์ใจก็ปรับปรุงไปอย่างหนึ่ง,

มนุษย์ฉลาดก็ปรับปรุงไปอีกอย่างหนึ่ง. ฉะนั้น การรู้จักธรรมชาติที่ถูกต้อง
นั้นแหละเรียกว่าเป็นการดี ที่แท้จริงเป็นกุศล.

เพราะฉะนั้นผมจึงพิริพโร ขอให้ทุกคนมองสิ่งต่างๆ ในแง่ดี, อย่า
มองแต่เพียงแค่มุมตลบตีความ หรือการแต่งตั้งอย่างนั้นอย่างนี้. ถ้าเป็นอย่างนั้น
เรียกว่ามันตลกกักขังโดยทางวิญญาณ ไม่เป็นอิสระ; ก็คือความโง่. ฉะนั้นต้อง
มองสิ่งต่างๆ ได้อย่างอิสระ แล้วก็เลือกได้ในทางที่จะอยู่เหนือ คือไม่มีความทุกข์
เพราะสิ่งเหล่านั้น. นี่คือเหตุผลที่ว่าทำไมเราจะต้องพิจารณาสิ่งต่างๆ แม้ที่สุด
แต่เรื่องภายในครอบครัว เรื่องโรแมนติคต่างๆ นี้ ก็ยังต้องพิจารณากันใน
ลักษณะที่ลึกซึ้งเป็นปรมัตต์เหมือนกัน.

สำหรับเรื่องบุตรภรรยา ซึ่งเป็นทิศเบื้องหลัง หรือว่าเป็นคู่กันกับทิศ
เบื้องหน้า; ฉะนั้นการพิจารณาก็เป็นไปได้ในทางเปรียบเทียบมาก่อน. คำว่า
เบื้องหน้าเบื้องหลังนี้มีหลายความหมาย; ภาษาไทยก็ค้นได้ บางทีหน้ากับหลัง
ก็เหมือนกัน; “ต่อหน้า” “ต่อหลัง” นี้กลายเป็นสิ่งเดียวกัน. แต่
เบื้องหน้าในที่นี้หมายความว่าอยู่ข้างหน้า เห็นก่อน ตูก่อน ต้องตูก่อน ต้อง
จัดการก่อน, ต้องนึกไว้เป็นเบื้องหน้า คือออกหน้าสิ่งใด ๆ ส่วนเบื้องหลัง
นั้นมันก็ต้องกันข้ามในทางที่จะมอง แต่ว่ามันก็มีภาระไม่น้อยกว่ากันในทางที่จะ
ปฏิบัติ คือปฏิบัติให้เหมาะสมแก่การที่เรียกว่าเบื้องหลังข้างหลัง.

ถ้าเรามองกันตั้งแต่ระดับต่ำๆ คือความคิดในระดับต่ำๆ มันก็มอง
เห็นไปว่า คนโดยมากไม่เห็นว่าเป็นทิศเบื้องหลังก็ได้; อาจเห็นบุตรภรรยาเป็น
ทิศเบื้องหน้า เป็นภาระข้างหน้า. ถ้ามีความหลงรักด้วยกิเลสแล้วก็ยังเป็น
เบื้องหน้ายิ่งขึ้นไปอีก; นี้ก็ต้องระวัง มันจะกลายเป็นโง่มากขึ้นๆ แล้วก็กลายเป็น
ทำผิดก็ได้.

ที่นี้ สูงขึ้นมาอีก จากความที่ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความหลง ก็เป็นกำลังใจ
 อย่างที่เคยแนะนำให้ดูว่าทุกคนมีบุตตรภรรยาเป็นกำลังใจ สำหรับปฏิบัติหน้าที่การงาน
 อาชีพ สร้างสรรค์อะไรต่างๆ สุกดีไม่ลายมือ. นี่มันก็เป็นระดับของบุตตรชนที่
 รู้จักในสิ่งที่ดีที่สุกเพียงเท่านั้น หรือเขากำลังเข้าใจอย่างนั้นด้วยเหตุผลอะไรก็ตาม.
 ถ้าไม่มีบุตตรภรรยาเป็นเครื่องคอยเป็นกำลังใจแล้ว คุณจะไม่ใคร่ทำอะไรอย่าง
 จริงๆ จังๆ.

ที่นี้ก็มองได้จากข้อนี้ทำให้เห็นชัดอยู่ในตัวแล้วว่า บุตตรภรรยา แม้จะจัด
 เป็นข้างหลัง มันก็เป็นกำลังกันให้ไปข้างหน้า ไม่ใช่เป็นเครื่องถ่วง, ถ้าเป็นของ
 หนักเป็นเครื่องถ่วงก็หมายความว่า มันถึงมันกระซากรั้งให้ถอยกลับไปทางหลัง.
 ที่นี้ถ้ามีกำลังใจเกิดมาจากบุตตรภรรยา นี้ก็เท่ากับบุตตรภรยานั้น เป็นกำลังกัน
 ให้รุกไปข้างหน้า, คือคุณให้ไปข้างหน้า. มันก็ควรจะถือเอาเป็นคติที่ดีที่ว่า
 ที่จะถือว่า เป็นเรือพ่วง เป็นของหนัก เป็นของดึงขารั้งแขนอะไรไว้.

เราก็เลยถือเอาคติอันนี้ ว่าคุณไปข้างหน้า นั้นไปไหนกันต่อไป? ก็ให้
 มันกลายเป็นว่า ไปให้ถึงที่สุดยังจุดหมายปลายทางของความเป็นมนุษย์, อย่าให้
 คุณไปเพียงเพื่อกิน เพื่อกาม เพื่อกเกียรติ เป็นเรื่องโลกๆ ของคนที่หลงไหลอยู่
 ในเนื้อหนัง. นั้นแหละจึงแนะนำให้มองให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนจะต้องไปนิพพาน
 มีบุตตรภรรายาก็ไม่เกิดเป็นภาระหนัก; ถ้าเราทำให้เขาเข้าใจในอุคมคติอันนี้
 ว่าทุกคนเกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

ตามที่ผมได้ฟัง ได้สังเกตมองเห็นอยู่ชัด หรืออย่างน้อยก็ได้ยินแว่วๆ
 พอเป็นรูปเป็นร่างว่าวัฒนธรรมไทยแต่โบราณ เขามีการพร่ำถึงสิ่งที่เรียกว่านิพพาน
 กันอยู่ให้แซ่ไปหมดในบ้านในเรือน จะมีการพูดถึงคำว่านิพพาน, จะสอนให้อุทิศ
 ตั้งใจทำสิ่งใด เพื่อเป็นนิสสัยบัจจยแก้พระนิพพานเสมอ. เพราะฉะนั้นเด็ก ๆ

ก็จะไต่ยิน; เพราะผมจำได้ เมื่อผมเด็ก ๆ ตัวเล็ก ๆ ก็ไต่ยินคนแก่คนแก่ทุกคน แต่เรื่องราว “ขอให้เป็นนิสัยบໍ່จ๋อญ่แก่พระนิพพาน” อย่างนี้เสมอไป จนมันกลายเป็นวัฒนธรรมประจำปากไปเลย. ก็แปลว่าเราทำให้เรื่องของพระนิพพานเป็นเรื่องจุดหมายปลายทางของมนุษย์กันทุกคน. เด็ก ๆ ก็มีการไต่ยินได้ฟังสิ่งนี้แล้ว. แม้ว่าจะยังไม่เข้าใจว่านิพพานคืออะไร; มันก็ค่อยติดตามต่อไป. เรื่องนี้มันสำคัญมาก คือว่ามันจะตัดบท ตัดปัญหายุ่งยาก ความทุกข์อะไรต่าง ๆ.

ตามที่เราสังเกตเห็น เวลาที่มีปัญหาในครอบครัว ที่ว่าไม่มีเงินพอให้ลูกจะเล่าเรียนเป็นคิบบเป็นดีได้; พ่อแม่ก็เลยทรมาณใจ ทุกข์ระทมอยู่เสมอ. มันมันเป็นบาปกรรม เกิดขึ้นมาโดยการที่ตั้งใจไว้ผิดเท่านั้นเอง. ถ้าถือตามวัฒนธรรมเก่าว่า จะไปนิพพานกันแล้ว มันก็ไม่มีปัญหาในเรื่องที่จะหาเงินให้พ่อสำหรับส่งให้ลูกไปเรียนเมืองนอก. ปัญหาที่มันเกิดเป็นความทุกข์ขึ้นมา ก็เพราะไม่เข้าใจจุดหมายปลายทางของมนุษย์. ถ้าพ่อแม่มีความเข้าใจถูกต้องในเรื่องนี้แล้ว ปัญหาเหล่านี้ก็จะไม่เกิด สำหรับถึงกับจะเป็นทุกข์. จะหาเงินให้มาก จะมีอะไรให้มาก ให้ลูกได้เรียนดี มันก็ทำได้; แล้วก็ไม่ต้องเป็นทุกข์.

ที่นี้ มันมีข้อแตกแยกเหมือนกับว่า พ่อเกิดต้องการจะให้ลูกดีไปในทางธรรม ทางศาสนา หรือเพื่อไปนิพพาน; ส่วนแม่เขาไม่เอาด้วย เขาไม่รู้ไม่เห็นด้วย ไม่รู้เรื่องเอาเสียเลย มันก็เป็นความยุ่งยากลำบากที่เกิดขึ้น ถึงกับเป็นทุกข์ทรมาณ; เป็นปัญหาที่เรียกว่า ทำให้ปวดหัวกันบ่อย ๆ. ข้างพ่อมีความคิด หรือมีความตั้งใจตัดสินใจ ในเรื่องที่จะต้องให้ดีไปในทางนิพพาน อย่างนี้ปัญหามันก็จะไม่มีมากมายอะไรนัก เพราะคนจนเท่าไรมันก็ทำได้; มีเพียงแต่พอกินพอใช้มันก็ทำได้, มีเงินมากก็ทำได้. ถ้าคิดแต่เรื่องดี เรื่องเด่นทางโลกกันแล้ว มันต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องเงิน เรื่องอะไรไปในทำนองนั้น. มันก็เลยดึงไปหาอภิชาติภูมิ, ดึงไปหา

คอรัปชั่น ทูจริตบ้าง อะไรบ้าง; ฉะนั้นมันก็ต้องเอามาติดดู ในปัญหาเรื่องบุตรภรรยา.

ถ้าเผอิญทั้งคู่สามีภรรยามีความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าชีวิตตรงกัน เรื่องก็จะราบรื่นมาก แล้วก็จะเป็นอย่างสงบเย็นเหมือนคนโบราณ; และมีความดีไปในทางที่ถูกต้อง ไม่ใช่ความเห่อทะเยอทะยานอย่างโง่เขลา อะไร ๆ มันก็เลยพอไปหมด; สติปัญญาของลูกมันก็พอสำหรับที่จะไปนิพพาน แม้มันไม่พอสำหรับที่จะไปเรียนเป็นผู้เก่งกาจสามารถในโลกนี้. การทำมาหากิน ทรัพย์สมบัติอะไร มันก็พอไปหมด. ทุกอย่างไม่เป็นไปเพื่อการถ่วง หรือผูกพัน หรือผูกมัด เผลอนทีมแทง; มันคืออย่างนี้. เลยเกิดเป็นเรื่องสะอวกสวายที่จะไปข้างหน้า เพราะไม่มีทางที่จะเกิดบาป เกิดอกุศลอะไรได้.

เพราะฉะนั้น เราจะต้องมองบุตรภรรยา ในลักษณะที่จะไม่เป็นทุกข์ คือเป็นเรือพ่วงอะไรทำนองนั้น; แต่จะเป็นไปเพื่อเป็นเพื่อนคู่หู-ไปนิพพาน. สำหรับภรรยาก็เป็นผู้แบ่งเบาภาระในการเดินทางไปนิพพาน ให้เหลือคนละครึ่ง มันก็เหลือหน่อยเข้า. ส่วนบุตรนั้นมันสำหรับว่าถ้าบิดามารดาไปไม่ถึงในชาตินี้ บุตรก็รับภาระ รับผิดชอบ ที่จะเดินทางต่อ เพื่อให้มนุษยชาติมีวิวัฒนาการไปถึงจุดหมายปลายทางคือนิพพาน. อย่างพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่เดินทางไปถึงนิพพาน แล้วเปิดเผยหนทางอันนี้ เพื่อมนุษย์ทุกคนจะได้สิ่งดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้บ้าง: ทุกคนก็เข้าใจ ก็สมัครดำรงชีวิต ชนิดที่เป็นการเดินทางไปนิพพานอยู่เรื่อย; แม้ยังไม่ถึงก็ยังแยกเย็นไปตามสมควร มีส่วนแยกเย็น ไม่ใช่มีส่วนเร้าร้อน. อันนี้ก็เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์อยู่แล้ว.

ฉะนั้นการมีครอบครัวก็ไม่ควรจะมีให้มันขัดกันกับอุกมคติอันนี้; เพียงแต่เข้าไปช่วยหน่อยสำหรับความเป็นขรรษาสนัน มันก็ดีเหมือนกัน เป็นการแสดง

สมรรถภาพอย่างสูง. ถ้าเรามองกันในแง่นี้ ปฏิบัติกันอยู่ในแง่นี้ คำว่าบุตรภรรยา ก็ไม่ใช่เครื่องถ่วง, ไม่ใช่เรือพ่วงที่ถ่วง; แต่กลายเป็นเครื่องสนับสนุน, แล้วก็เครื่องสำรอง; เรือลำใหญ่คือพ่อแม่ เมื่อถึงวาระสิ้นสุดลงไป เรือพ่วงคือลูกก็รับภาระสำรองหน้าที่ต่อไป. คำว่าลูกควรจะเป็นอย่างนี้; อย่าให้มันเป็นเพียงก้อนอะไรงก้อนหนึ่งออกมาจากพ่อแม่, หรือเหมือนกับลูกไม้เป็นของ ต้นไม้. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันก็เป็นการรับมรดกทางร่างกาย : ลูกไม้หล่นออกมา จากต้นไม้มัน ก็ที่เป็นพ่อแม่เรื่อย นั่นก็เป็นผู้รับมรดกทางร่างกาย; เดียวนี้ เราก็ก็นำเป็นเรื่องรับมรดกทางวิญญาณด้วย. ลูกควรจะเป็นอย่างนั้น เพราะ มนุษย์มีจิตมีวิญญาณสูงกว่าต้นไม้มัน หรือสูงกว่าสัตว์.

คำว่าลูก มันก็มีคำหยาบความถึงลูกที่เกิดออกมาจากอก จากเลือด จากเนื้ออย่างเดียวกัน; แม้ไม่ได้เกิดมาจากอก ก็ยังเป็นลูกได้อยู่ในนั้นแหละ. ลูกเกิด จากอกมันเป็นเรื่องร่างกาย เป็นลูกทางฝ่ายเนื้อหนังร่างกาย. มันควรจะมีลูก ที่หลุดออกมาจากวิญญาณ หรือลูกทางวิญญาณด้วย ก็เป็นเรื่องของ ความหมายในทางจิตใจ. เพราะฉะนั้นเราจึงมีลูกในลักษณะอย่างอื่น นับตั้งแต่ ลูกจ้างขึ้นไป; ในภาษาไทยลูกจ้างก็คือผู้ที่ทำตามความประสงค์ของเรา; แล้วก็มีลูกอะไร อีกหลาย เช่นลูกคู่ ลูกสมุน อะไรก็สุดแท้, มันมีคำว่า “ลูก” กระทั่งลูกศิษย์; ก็ล้วนแต่เป็นผู้จะรับสนองความประสงค์ ความมุ่งหมาย ในหน้าที่การงานต่อไปทั้งนั้น; จนบรรพชิตก็ยังมีลูก คือลูกศิษย์ มีภาระ หน้าที่อย่างพ่อแม่ อย่างกว้างขวางเสียอีก.

บรรพชิตถ้ามีลูกศิษย์เป็นร้อย ๆ มันก็ต้องทำอย่างเดียวกับที่พ่อแม่จะ พึงกระทำต่อลูก; เพราะมันเป็นเรื่องทางวิญญาณเสียมากกว่า ในการที่มีลูกศิษย์. ทำไมในภาษาไทยเขาเรียกว่า “ลูก” ไปด้วย? ผมเห็นว่า เป็นนิมิตที่ตีมาก ที่จะให้

มองผู้ที่เกี่ยวข้องด้วยกันนี้ มีความผูกพันมากอยู่ในฐานะ ถึงกับเป็นลูก เช่น ลูกจ้าง ถ้ารักอย่างลูกมันก็หมดปัญหา. เคียงนี้คนไม่รักลูกจ้างอย่างลูก มันก็เกิดปัญหาอันตรายนี่มา.

คำว่า ลูกศิษย์ไม่ได้เกิดจากอก หรือเกิดมาทางเนื้อหนัง มันก็เลยเป็นลูกในทางฝ่ายวิญญาณ. ผู้ที่เป็นพ่อก็เลยมีภาระที่จะต้องทำอย่างที่เป็นพ่อขึ้นมา. เช่นพระพุทธเจ้าเขาเรียกว่า “พระพุทธบิดา” เป็นบิดาทางฝ่ายวิญญาณ, อาจารย์เขาก็เรียกกันว่า “พ่อ” เพราะเป็นพ่อทางฝ่ายวิญญาณ. ทางภาคเหนือมีคำว่า “พ่อเลี้ยง” อะไรอีกประเภทหนึ่ง, เป็นเรื่องทางฝ่ายวิญญาณอยู่ด้วยเหมือนกัน คือความรักความเมตตาความกรุณา ต่อคนที่เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จึงจะเป็น “พ่อเลี้ยง” ที่ถูกต้อง. ส่วนพ่อเลี้ยงอันธพาล ทำนาบนหลังคน ที่เข้ามาเกี่ยวข้องนั้น ไม่ควรถือเอาเป็นประมาณ.

นี่ทุกคนแต่เรื่องลูกมีความหมายทางวิญญาณที่จะต้องได้รับความรักใคร่เมตตา ปรานี ชักจูงไปให้ถูกต้อง จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง และก็เป็นลูกในทางวิญญาณอีก. อะไร ๆ ก็เป็นเรื่องทางวิญญาณไปหมด จนเขาจะเรียกว่า บั้ววิญญาณ. เพราะเรื่องทางเนื้อหนังทางร่างกายนั้น มันมีสาระน้อย เป็นเพียงเปลือกซึ่งเป็นที่ตั้งของเนื้อใน มีความสำคัญอย่างนั้น.

ทีนี้ การที่ขรวาธรรมมีทิศเบื้องหลัง มีทิศ ๆ นี้ให้เป็นที่สะดวกสบายขึ้นใจ เป็นไปเพื่อคุณนั้น มันต้องมองไปไหนแ่งอย่างนี้. อย่างมองกันไปในเรื่องที่น่าทุเรศ เท่าที่รู้สึกกันอยู่. เราอาจจะพูดว่า แม้เป็นคนยากจน ชาวไร่ชาวนา อามเหงื่อต่างน้ำ ก็ยังมีโอกาส หรือสามารถที่จะมองสิ่งต่าง ๆ ในแ่งอย่างนี้ เหมือนกับบู้ย่า ตายาย สมัยโบราณก็ได้. เขาไม่มีความทุกข์ มีลูกก็คือไปด้วยกันเรื่อย; พ่อทำอย่างไรลูกทำอย่างนั้น, พ่อไถนาลูกก็ไถนา; ลูกก็พอใจ

ที่จะคู่พ่อไถนา. มันไม่มีปัญหาที่จะทุกข์ร้อนทางวิญญาณ; เพราะมันเดินตามทางกัน ไปเรื่อย ซึ่งมันเบ็ดให้มากถึงกับว่า ไม่รู้หนังสือก็ไปนิพพานได้.

ครั้งโบราณในประเทศอินเดีย คนที่บรรลुพระอรหันต์ไปนิพพานไม่รู้หนังสือกันมาก. เคียงนี้เรียนหนังสือ ไปมีปริญญาไม่มีที่สิ้นสุด. มันเกิดเป็นปัญหาไ้ ๆ เซลา ๆ ขึ้นมาให้ความทุกข์; ไม่ต้องการเรื่องที่จะคับทุกข์ ต้องการที่จะเดินคุ่มไปในทางที่มีอะไรั่ว; เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มันยั่วให้ไปวนเวียนอยู่แต่ในทางนั้น เลยเรื่องที่ว่าคนไม่รู้หนังสือไปนิพพานได้นี้ ก็เป็นหมัน สำหรับคนเหล่านั้น. ดังนั้นเราจะมองเห็นภาพของมนุษย์ปัจจุบันนี้ กำลังบ้าคลั่ง เคียดจืด วังอย่างสุดเหวี่ยงไปในทิศทางไหนก็ไม่รู้.

ลองหลับตา ทามโนภาพทางวิญญาณดู; มนุษย์สมัยนี้กำลังวัง วัง จนหล่มหลด คือวังสุดเหวี่ยง แล้วไปทิศทางไหนก็ไม่รู้; แล้วก็ปรากฏว่ามีแต่จะไปในทิศทางที่เป็นทุกข์มากขึ้น ดูโลกในสมัยนี้ก็แล้วกัน มันยุ่งมากขึ้น มันทุกข์มากขึ้น; เพราะมันวังไปสุดเหวี่ยง จนไม่รู้ว่าจะไปไหน, คือไม่มีความสำรวมระวัง ไม่มีความเยือกเย็นอะไร. ทั้ง ๆ ที่รู้หนังสือมาก รู้อะไรมาก; รู้จนกระทั่งไปโลกพระจันทร์ได้ นี้ก็ไม่มีอะไรดีขึ้น สำหรับที่จะเยือกเย็น; ผู้คนสมัยที่รู้หนังสือก็ไม่ได้.

เพราะฉะนั้นอย่ากลัวกันนักเลย เรื่องลูจะไม่มีเงินไปเมืองนอก หรืออะไรทำนองนั้น; แล้วก็อย่าทำให้เรามีความเข้าใจให้ถูกต้องเสียตั้งแต่แรก ว่ามนุษย์เกิดมาเพื่อไปนิพพาน แล้วทำให้ดีที่สุดสำหรับที่จะเป็นอย่างนั้น. จะทำอะไร จะทำมาหากิน จะมีลูกมีเมีย จะมีชื่อเสียง จะทำอะไรก็สุดแท้ แต่ต้องไม่ขัดกันกับเรื่องที่จะไปนิพพาน. ถ้าสมมุติว่าจะไม่ได้บ้จยัทางโลก ๆ เหล่านั้น เราก็ยังคงไปนิพพานได้ ก็เลยไม่ต้องกลัว, ไม่ต้องมีความหวาดกลัวในชีวิตว่าจะไม่ได้

สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้. เกี่ยวกับเราอยากจะได้อะไรให้มาก มันก็ได้เหมือนกัน; แต่ให้ถือว่าเป็นเรื่องแสดงความสามารถ หรือฝึกฝนความสามารถ.

ถ้าอยากจะมีเงินสัก ๑๐ ล้าน ถ้าอยากจะมีปริญญายาวตั้งว่า ก็เพื่อฝึกหัดฝึกฝนแสดงความสามารถ; ฝึกในเนื้อในตัวเพื่อไปนิพพาน เพราะว่า สิ่งที่จะได้มาจากเงิน ๑๐ ล้าน หรือว่าปริญญายาวเป็นทางนั้น มันก็เป็นเศษขยะมูลฝอยหรือเป็นสวะทั้งนั้น; ได้อะไรมา มันก็เป็นสวะทั้งนั้น. ของดีแท้ ๆ นั้นก็คือการได้นิพพาน. ที่นี้เขาก็ไม่หลง เขาก็ใช้เครื่องมือเหล่านั้น เป็นเครื่องฝึกฝนความสามารถไปตั้งแต่เล็ก, เรียนเก่ง สอบไล่ได้ดี ต้องการอะไรก็ได้. ครั้นเมื่อได้มากเข้า ๆ มันก็รู้ว่า นี่มันเป็นเรื่องสวะทั้งนั้น, ไม่ควรยึดมั่นว่าเรา ว่าของเรา; มันก็ทำให้เขาบรรลุนิพพานในฉับพลันกระพริบตาได้. สิ่งเหล่านี้ไม่เป็นเครื่องถ่วง แต่เป็นเครื่องสนับสนุน; แต่มันเป็นเรื่องยากกว่า ที่ว่าจะเอาแต่พอสมควร.

ฉะนั้นอย่าไปหวังอะไรให้มากเกินสมควร; ความรู้จักดี เกียรติยศชื่อเสียงอะไรก็ดี อย่าไปหวัง จนทำให้นอนไม่หลับ; ก็ให้ทำไปอย่างถูกต้องแล้วมันก็มาเอง และมันก็มาในลักษณะที่ถูกต้องและสมควรในปริมาณที่พอสมควรแล้วมันก็สลายไปเท่านั้น. หลักเรื่องว่า “พอสมควร” นี้ ช่วยจำไว้ให้ดี เป็นหลักของพุทธศาสนา; จะต้องทำอะไรพอประมาณ.

ผู้ที่จะไปสู่ความดับทุกข์จะต้องเป็น *อปฺปกิจฺโจ*, คือมีกิจการงานหน้าที่พอประมาณ คือพอเหมาะพอดี, ให้มีการกระทำที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทาพอเหมาะพอดี, ไม่ใช่ไม่น้อยไม่ใช่มาก. แต่คำว่าน้อย หรือมากนี้ไม่ได้วัดโดยจำนวนเครื่องทองเครื่องวัดที่เขาวัด ๆ กันอยู่. ถ้าคนฉลาดมาก ก็ทำอะไรได้มาก; เหมือนที่ผมเคยเปรียบให้ฟังว่า เมื่อฉลาดแล้วสามารถทำโรงสี

๑๐๐ โรงพร้อมกันไปได้ ไม่มีภาระหนักอะไรสำหรับคนที่ฉลาดในเรื่องนั้น. ถ้าเป็นคนที่ไม่ฉลาดแล้ว โรงสี่ครึ่งโรงก็ทำไม่ได้. ฉะนั้นให้ทำพอประมาณ และพอดี แก่กำลังความคิดสติปัญญา ของตนๆ. มันก็เลยต่างกัน คนหนึ่งทำได้ครึ่งโรง อีกคนหนึ่งทำได้หลายโรง ๑๐ โรง ๑๐๐ โรงก็ได้. นั่นก็เรียกว่าพอประมาณ คือพอดีแก่กำลังสติปัญญา ความสามารถ กำลังกายกำลังใจ; มันก็เดินสบาย. แต่ถึงอย่างไรก็ตาม น้อยกว่ามันเบากว่าสบายกว่า สะดวกกว่า; เพราะฉะนั้นจึงเอาเท่าที่มันจำเป็นก็แล้วกัน.

บทว่า มตฺตถฺยญฺตฺวา จ ภตฺตสฺมึ^๕ นี้มีการกินอยู่แต่พอประมาณพอสมควร นั้นเป็นหลักในพระพุทธศาสนา. ฉะนั้นการหามันก็พอประมาณพอสมควร เราก็เลยไม่มีปัญหาว่าจะอดตาย; ไม่มีปัญหาว่าจะไม่มีสิ่งที่ทำให้เป็นมนุษย์ที่ดี. ถ้าบุตรภรรยามีความเข้าใจกันไปอย่างนี้แล้ว ครอบครัวนั้นก็มีความผาสุก ก็มีพระนิพพานอยู่ในครอบครัวในระดับใดระดับหนึ่ง. ถ้าผิดจากนี้ก็ต้องเป็นคนทนทุกข์ทรมานแบบใดแบบหนึ่งเหมือนกัน, เป็นวิฆฏสงสารที่น่าสมเพชเวทนา ในการเกิดมา.

เพราะฉะนั้นขอให้เข้าใจทิศเบื้องหลัง - บุตรภรรยา ในลักษณะที่มีความหมายแตกต่างกันเป็นลำดับๆ มา ตั้งแต่โง่ที่สุด เรื่อยมาจนถึงค่อยๆ ฉลาดขึ้น ๆ ฉลาดขึ้น ๆ จนถึงฉลาดที่สุด; เรื่องมันก็หมกปัญหา. เขาเรียกว่า “ทิศกระจ่าง สว่างไสว” นี้ภาษาบาลีใช้คำอย่างนี้. “ทิศนี้ปรากฏความสว่างไสว แก่ข้าพเจ้า” ส่วนน้อยอย่างนี้มีพูดในภาษาบาลี. เพราะว่าเขาเข้าใจและทำถูกต้อง ในทิศนั้นๆ. “ทิศมืดมัว” ก็หมายความว่า เขาไม่มีความเข้าใจถูกต้องเพียงพอ ในสิ่งนั้น มันก็เลยมืดมัว. เรียกว่าทิศมืดมัวกับทิศสว่างไสว.

คำว่า “ทิส” ตามตัวหนังสือก็แปลว่า สว่างไสว; แต่มันไปทำให้มีคมัว เพราะความโง่. ทิสเบื้องหน้า บิคามารตา มีความสว่างไสวอย่างที่พูดมาแล้ว; ทิสเบื้องหลังก็มีความสว่างไสวอย่างนี้.

ที่นี้ ก็มาถึงทิสถัดไป คือทิสเบื้องขวา คือครูบาอาจารย์; ซึ่งควร จะรวมผู้บังคับบัญชา ผู้นำ ผู้อะไร อยู่ในทิสนี้ด้วย สำหรับในโลกสมัยปัจจุบัน; แม้กระทั่งนายจ้างก็ควรบรรจุไว้ในทิสนี้. เพราะว่าเป็นผู้นำในทางกิจการงาน หรือส่วนหนึ่งของชีวิต; หมายถึงนายจ้างที่ดี ผู้บังคับบัญชาที่ดี ผู้นำที่ดี.

“ครูบาอาจารย์” ในภาษาไทยมีความหมายเปลี่ยนไปจากรูปศัพท์ ในภาษาบาลีของเดิม. คำว่า “ครู” ของเดิมแปลว่าผู้นำทางวิญญาณ (*spiritual guide*) ไปคูปทานุกรมที่ดี ๆ ภาษาสันสกฤตภาษาบาลีแปลว่าเป็นผู้นำทาง *spiritual*. “อาจารย์” แปลว่าผู้ฝึกสอนมารยาทเกี่ยวกับความเป็นอยู่ในโลกนี้ ซึ่งแปลเพียงว่า ผู้ฝึก. ครูแปลว่า ผู้นำทางวิญญาณ; อาจารย์แปลว่าผู้ฝึกมารยาท เพื่อเป็นอยู่ในโลกนี้. ส่วนคำว่า “อุปัชฌาย์” ในภาษาโบราณ ในอินเดียแปลว่า ครูสอน อาชีพ. อาชีพอะไรก็ตามอย่างที่เขาฝึกกันอยู่บัดนี้ อาชีพชนิดไหนก็ตาม ผู้สอน เรียกว่าอุปัชฌาย์. สอนให้ขี่ช้างขี่ม้า, สอนให้เล่นดนตรีอะไรก็ตาม เขาเรียกว่า อุปัชฌาย์ในวิชานั้น ๆ ที่เอามาใช้ในภาษานักบวช ศาสนานี้ก็คือว่า สอนอาชีพ สมณะ เขาเรียกว่าสาชีพ; ลิกขา และสาชีพ. สาชีพนี้แปลว่าอาชีพของสมณะ อาชีพของบรรพชิต; อุปัชฌายะเป็นผู้สอนอาชีพนี้. อุปัชฌายะแปลว่าผู้ที่บุคคล จะต้องฟังคำ, เข้าไปฟังคำกว่าท่านทำอะไรแล้วก็ต้องทำตาม; หรือฟังดู ตามที่ท่านบอกให้ทำอะไรแล้วจะต้องทำตาม. พอมาถึงความหมายในภาษาไทย มันเปลี่ยนไปหมด : อุปัชฌาย์แปลว่าผู้เสกคนให้เป็นพระ อะไรทำนองนี้ไป ไม่รู้ว่าตามความหมายเดิมมันหมายทั่วไปหมด ไม่เฉพาะบวชเป็นพระ จะเป็นอาชีพ อะไรก็ได้.

อุปัชฌาย์ ครูบาอาจารย์ นั้นมีความหมายต่างกันอยู่ แล้วความหมายก็เปลี่ยนจนทำให้เกิดความยุ่งยากขึ้น เพราะเหตุนี้บ้างก็ได้. กระทั่ง “ครู” เป็นเพียงลูกจ้างสอนหนังสือ อย่างนั้นมันก็แย่มาก; เป็นโลกที่โง่มาก “ครู” จะต้องเป็นผู้นำทางวิญญาณตามความหมายเดิม “อาจารย์” เป็นผู้ฝึกให้ได้ตามนั้น, “อุปัชฌาย์” เป็นผู้สอนวิชาอาชีพ เพื่อเป็นอยู่ได้ในทางฝ่ายร่างกาย. รวมความแล้วก็เป็นผู้ที่จะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตให้ดำรงอยู่ได้ ให้เจริญก้าวหน้าไป. ถ้าจะเรียกเป็นที่พึ่งก็เป็นที่พึ่งทางสติปัญญาในชั้นเริ่มแรก, ครูบาอาจารย์ อุปัชฌาย์ เป็นที่พึ่งชั้นเริ่มแรกกัน ๆ ในชั้นตั้งเนื้อตั้งตัวตั้งแต่เราเกิดมา; จะไปสูงสุดที่สมณพราหมณ์ ที่จะนำวิญญาณในเบื้องสูง แต่เดี๋ยวนี้เรากำลังพูดถึงทิศเบื้องขวา - ครูบาอาจารย์ที่เกี่ยวข้องอยู่ในบ้านเรือน ก็เลยมองความหมายของคำ ๆ นี้ ในฐานะเป็นผู้นำ หรือให้แสงสว่างขึ้นต้นของการเริ่มชีวิตในโลกนี้.

ถ้าเรามีผู้บังคับบัญชา ก็ต้องหมายความว่า เขาจะต้องเป็นผู้นำเราในเรื่องนี้; เพื่อนำหมู่พวกของเราไปในทางนี้ ในเรื่องนี้; เพราะว่าเขาลดต่ำกว่าเรา. ถ้าเรามีนายจ้างเราก็สมควรจะทำตามเขา; นี้เรียกว่าผู้นำในเรื่องโลก ๆ มีอยู่หลายประเภท ความหมายอยู่ที่ตรงนี้. นี้ถูกจัดไว้เป็นทิศเบื้องขวา. ข้างขวานี้ภาษาบาลีให้ความสำคัญแก่คำว่าเบื้องขวา คือว่าสำคัญกว่าเบื้องซ้าย, คือต้องเอาใจใส่มากกว่า หรือถนัดกว่า. เพราะฉะนั้นการแสดงความเคารพ เขาจึงให้เอามือข้างขวาหันไปทางผู้ที่เราจะแสดงความเคารพ; เช่น ในการเดินประทักษิณ เขาให้เวียนเอามือขวาไว้ทางสิ่งนั้น.

ถ้าเราจะลุกออกไปต่อหน้าผู้ที่เราเคารพ ต้องให้มือขวาของเราอยู่ข้างฝ่ายนั้นเรื่อย; เกิดเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ ว่าถ้าเราจะนั่งข้างพระพุทธรูป ก็ให้มือขวาของเราอยู่ทางพระพุทธรูป จึงจะเรียกว่าเคารพ. เพราะฉะนั้นผู้ที่

เป็นลูกน้องทางแถว ก็จะนั่งไปทางซ้ายมือเรื่อยไป. อย่างนี้เรียกว่าทำถูกต้องตามธรรมเนียมประเพณีแห่งความหมายของคำว่า ขวา หรือมือขวาเป็นสำคัญ. แล้วก็มาเป็นความหมายของคำว่า *ถูกต้อง* และ *ดีงาม* ไปเลย. กิจกรรมต่างๆที่เป็นเบื้องขวาก็เลยเป็นกิจกรรมฝ่ายกุศล; กิจกรรมฝ่ายเบื้องซ้ายก็จะถือเป็นเรื่องตรงกันข้าม; เพราะขวาเป็นชื่อของของดี ที่จะให้ จะบูชา อย่างทักษิณาทาน เป็นต้น. คำนี้ก็แปลว่าขวาก็เหมือนกัน ต้องให้ด้วยมือขวา ต้องทำด้วยมือขวาเป็นของดี, ฉะนั้นทิศเบื้องขวาก็มีความสำคัญตามความหมายนั้น.

ที่ว่าเราจะต้องมีผู้นำตั้งแต่แรกสัมตาศินมาตุโลกนั้น บิฑามาราก็เป็นบูรพาจารย์, ครูคนแรก อาจารย์คนแรก แล้วเป็นต่อมาจนตลอดชีวิต. ส่วนครูบาอาจารย์ที่โรงเรียน ที่วิทยาลัย ที่วัดที่วาอะไรก็ตาม ก็ทำหน้าที่อันนี้ ในส่วนที่บิฑามารดาทำไม่ได้ หรือไม่มีโอกาสจะทำ; ก็เลยเอามาให้เป็นทิศเบื้องขวาต่อจากทิศเบื้องหน้า. ความเคารพในครูบาอาจารย์จึงถือเป็นสิ่งสำคัญ บัญญัติไว้ในฐานะเป็นสวัสดิมงคล เป็นสิ่งที่เป็นมงคลสูงสุด; แล้วก็ลามปามไปถึงคนเฒ่าคนแก่.

คนเฒ่าคนแก่ที่เกิดมาก่อน รู้อะไรมาก เห็นอะไรมาก ก็อยู่ในฐานะที่จะเป็นครูอาจารย์ไปหมด. ก็เลยขยายขอบเขตออกไปจนถึงว่า จะต้องไหว้คนเฒ่าคนแก่ เคารพคนเฒ่าคนแก่ เคารพพ่อแม่ เคารพครูอาจารย์ มันไปทางเดียวกันหมด. อย่างที่ผมเคยเล่าให้ฟังบ่อย ๆ ว่า การเคารพคนเฒ่าคนแก่นี้ถือกันเคร่งมาก ในวัฒนธรรมไทยโบราณ. ถ้าเห็นคนแก่แล้วจะต้องไหว้ทั้งนั้น; แม้จะเป็นคนบ้า ๆ บอ ๆ ก็ต้องไหว้; เดินสวนทางมาเห็นคนแก่ ก็จะต้องยกมือไหว้ ทำความเคารพคนแก่ นั้น แม้จะบ้า. เราไม่ได้ไหว้ความบ้าของเขา; แต่ไหว้สัญลักษณ์ของความเป็นผู้รู้ราตรีนาน ก็คือว่าเกิดก่อน รู้จัก

โลกมากกว่า; เป็นสัญลักษณ์เหมือนกับเราเห็นผ้าธงชาติก็ไหว อย่างนั้น, เราก็ไม่ได้หมายความว่าไหวเศษผ้าไม้ก็สทางค์นั้น แต่เราไหวความหมายของชาติ.

ผมเมื่อเด็ก ๆ ก็เคยไหวกันแก่ที่เดินผ่าน แม้เป็นคนบ้า; ซึ่งเราก็อธิษฐานว่าเป็นคนบ้า; แต่อาจารย์บังคับให้ไหวก็ต้องไหว ไม่ไหวก็ต้องถูกตี. ไม่ต้องรู้ว่า คนแก่คนแก่นั้นจะเป็นอะไร, เป็นคนแก่คนแก่ก็แล้วกัน. นี่ก็เป็นการทำให้หัวใจของเราอ่อนโยน สุภาพ ไม่กระต้างด้วยมานะ. มันก็เป็นนิสัยที่ดี เป็นอะไรที่ประเสริฐอยู่ในจิตใจ จะไม่กระต้างด้วยมานะ.

ขอให้นึกถึงคำว่า “รัตัญญู” แปลว่า ผู้รู้ราตรีนาน ราตรียาว นั่นคือคนเกิดก่อน. เขาทำอะไรได้ก่อน. เทียนี่เขามีคำพูดว่า กูกินข้าวก่อนมึง, กูกินนมแม่ก่อนมึง ฯลฯ; หมายความว่าเขาเกิดก่อน ต้องรู้อะไรดีกว่า; อย่างน้อยเขาก็รู้ว่า รสของข้าว รสของน้ำนมนี้เป็นอย่างไร ก่อนเด็ก ๆ คนนี้. เพราะฉะนั้นเขาก็มีความรู้มากกว่าเรา ก่อนเรา. รัตัญญู ตามปกติแล้วก็ต้องเห็นอะไรมามาก, ก็ต้องพูดอะไรเป็นประโยชน์ได้เป็นธรรมดา; คนบ๊าบอนนั้นมันยกเว้นไป.

ที่นี้ ผมจะเอาธรรมชาติเป็นหลัก เช่นสุนัขตัวนี้มันแก่กว่าเพื่อน มันฉลาดกว่าเพื่อนเพราะอายุมันมากกว่าเพื่อน. อีกตัวหนึ่งมันเพิ่งเกิด มันโง่หลายอย่างต่อหลายอย่าง; แต่แล้วมันก็ฉลาดขึ้น ฉลาดขึ้น โดยที่มันสอนกันอยู่ตามธรรมชาติ; ไม่มีครูที่ไหนมาสอน. นี่คือผลของการที่ว่า ฐาตรีนาน - รัตัญญู. มันจะโง่จะฉลาดโดยพื้นฐานของมัน โดยกรรมพันธุ์อย่างไรก็ตามใจ แต่ความที่มีอายุมาก มันก็ต้องรู้อะไรขึ้นมามากกว่าเสมอ เพราะมันถ่ายทอดกันได้ เพราะมันเอาอย่างกัน; ที่แรกก็ทำอะไรไม่เป็น แล้วต่อมามันก็ทำเป็น

เพราะมันเอาอย่างตัวที่เกิดก่อน มันก็เลยถ่ายทอดกันมา. สำหรับสุนัขนั้นอย่างวิชาที่จะกักงูให้ตายนั้นมีใช้อย่าง; แต่ตัวแรกๆ มันทำเป็น ตัวหลังมันก็ทำเป็นตาม แล้วก็ไม่มีอันตราย; กักงูให้ตายได้. นี่คือผลของการเกิดก่อน ฐูราตริยว นานกว่า.

เพราะฉะนั้น จะต้องถือว่าคนที่มีอายุมากกว่านี้ เป็นครูบาอาจารย์ อย่างใดอย่างหนึ่ง แง่ใดแง่หนึ่งแม้เขาจะเป็นคนบ้า. ถ้าเขาพูดไปตาม *experience* ของเขาแล้ว มันจะมีประโยชน์แก่คนฟังเสมอ. เพราะฉะนั้นอย่าได้ดูถูกคนเกิดก่อน หรือคนแก่คนแก่; เขาเป็นผู้ที่ควรทำความเคารพอย่างหนึ่งในสามอย่าง คือวัยวุฒิ ชาติวุฒิ คุณวุฒิ. เขาดีกว่าเราโดยเขาเกิดก่อนคือวัยวุฒิ, ดีกว่าเราโดยชาติตระกูล, เขาดีกว่าเราโดยคุณวุฒิ. นั่นแหละคือทิศเบื้องขวา คือผู้ที่รู้อะไรมากกว่า ในฐานะที่จะเป็นผู้นำได้ เรียกว่าทิศเบื้องขวา อยู่เบื้องขวา จะต้องทำอะไรด้วยมือขวา.

เดี๋ยวนี้โลกกำลังจะไม่มีทิศเบื้องขวา; ครูบาอาจารย์ถูกทำลายให้เป็น ลูกจ้างสอนหนังสือไปทั่วโลก, ไปเป็นเพื่อนเล่นของเด็กเสียแล้ว. ถ้าเด็ก ๆ แม้สมัยนี้ถูกอบรมให้เป็นผู้ที่เห็นว่า ครูบาอาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา แล้วโลกทั้งโลก ก็จะดีกว่าที่เป็นอยู่เดี๋ยวนี้. อย่างที่เห็นอยู่ในบัดนี้, พุทให้มันซัดก็คือ ฮิปปีจะเกิดขึ้นในโลกไม่ได้ถ้าวัฒนธรรมอันนี้ยังอยู่. ที่มันนอกคอกไม่เชื่อครูบาอาจารย์ ไม่เชื่อบิดามารดา ไม่เชื่อคนแก่ ไม่มีกตัญญูทวดที่ นี่เป็นบาปกรรมของมนุษย์ ในโลกที่ละทิ้งทิศเบื้องขวา; หรือทำทิศเบื้องขวาให้มีคมัว จนมีคมิดไปหมด.

การที่จะปฏิบัติต่อครูบาอาจารย์อย่างไรเท่าที่มีอยู่ในแนวโกวาทนั้นผมจะไม่พูด เพราะว่ามันจะเปลืองเวลาโดยไม่จำเป็น. ไปอ่านเอาเอง ไปดูเอาเอง

แล้วปฏิบัติให้เคร่งครัดตามนั้น; ผลมันก็จะได้ตามนี้ ตามที่เรากำลังพูด แล้วคุณก็ท่องเที่ยวกันอยู่ในเวลาที่ไหว้พระสวดมนต์ ท่องนวโกวาท. ให้ถือว่า เราต้องมีทิศเบื้องขวานี้ คือสว่างไสวอยู่จนตลอดชีวิต. ตั้งแต่เกิดมา จนตลอดชีวิตจะต้องมีทิศเบื้องขวาที่แจ่มแจ้งชัดเจน สว่างไสว ปฏิบัติถูกต้องอยู่อย่างน่าชื่นใจ จนตลอดชีวิต.

ทิศเบื้องขวาหมายความว่าถึงที่พึ่งทางสติปัญญาในระยะเริ่มแรก; เป็นการตั้งต้นที่ดีที่ถูกต้องเพื่อจะสร้างพื้นฐานแห่งชีวิตของคนที่เกิดมา ให้มีพื้นฐานที่ดีและงอกงาม เจริญไปตามจุดหมายปลายทาง คือนิพพาน. ครูบาอาจารย์เป็นผู้นำในทางวิญญาณในระยะเริ่มแรก เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางคือนิพพานเป็นที่สุด. นี่เรื่องครูบาอาจารย์ มันเกี่ยวกับนิพพานอย่างนี้. แม้จะสอน ก. ข. ก. กา. ก็ถือว่ามันเป็นการเริ่มต้นที่จะให้มีสติปัญญาฉลาด; รู้หนังสือมันฉลาดกว่าไม่รู้หนังสือ จึงให้เรียนหนังสือ; แล้วก็ฝึกความฉลาดอย่างอื่น ๆ เพิ่มขึ้น ๆ แล้วนำไปใช้ให้ถูกวิธี สำหรับจะไปนิพพาน อย่ามาหลงอยู่ในวัฏฏสงสาร.

สมมุติว่า จะต้องหลงอยู่ในวัฏฏสงสาร ก็ให้มันเกิดความฉลาดขึ้น ในกองทุกข์นั้นเอง; ก็จะไม่หมกมุ่นอยู่กับกองทุกข์จนตลอดชีวิต เพราะมันมีสติปัญญาฉลาดไปตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีแล้ว; มันไม่โง่โงะไรนาน มันไม่โง่โงะไรสักกาน มันก็เปลี่ยนเป็นความฉลาดไปตามลำดับ.

ต่อไป ทิศเบื้องซ้าย - ญาติ และ มิตร.

คำว่า “ซ้าย” ในที่นี้ ไม่ได้หมายความว่า ผิดตรงกันข้ามจากเบื้องขวาแล้ว เพียงแต่มีความสำคัญรองลงมาในทำนองนั้น. คำว่าซ้ายในความหมายอื่น ๆ หมายความว่าตรงกันข้ามจากขวา กลายเป็นผิดไปก็มี; เราไม่เอาความหมายนั้น

เราเอาความหมายตรงที่ว่า มันคู่กันกับขวา; มือขวาแกร่งกว่ามือซ้าย; มือซ้ายเป็นรอง เป็นลูกน้องของมือขวา : มีทั้งซ้ายทั้งขวาก็ทำอะไรได้ดี. เมื่อคนเราเกิดมามีทั้งมือซ้ายมือขวา; หน้าที่ของมือขวาก็อย่างหนึ่ง หน้าที่ของมือซ้ายก็อย่างหนึ่ง พอรวมกันเข้าทั้งสองมือ ก็สมบูรณ์เท่านั้น. เพราะฉะนั้นเราต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง. คนบางคนอุทริใช้มือซ้ายแทนมือขวา ก็ต้องเปลี่ยนชื่อเสียใหม่ ว่ามือข้างนั้นของเธอ เขาเอาเป็นมือขวา. คนที่เขียนหนังสือด้วยมือซ้ายนั้นก็ให้รู้เสียว่ามือที่เขียนนั้นมันมือขวา. มันถนัดซ้าย มือนั้นก็ถือว่าเป็นมือขวา. อย่างนี้เราก็ไม่หลงในความหมายของคำว่า “ซ้าย” – “ขวา”.

ทิศเบื้องขวาคือทิศใต้ ทิศเบื้องซ้ายคือทิศเหนือ มันกลับกันอยู่อย่างนี้; นั้นในทางภาษาพูด ทิศเหนือเลยดูเลวกว่าทิศใต้. คนไทยแต่โบราณเรียกทิศใต้ว่า “ห้วนอน” ในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า “เบื้องห้วนอน” มันหมายถึงทิศใต้; เพราะฉะนั้นเขาจึงนอนหันหัวไปทางทิศใต้ ซึ่งเป็นเรื่องไสยศาสตร์หรืออะไรก็ตามที. คนโบราณเห็นความสำคัญของทิศใต้ จะนอนหันหัวไปทางทิศใต้ เป็นสวัสดิมงคล; นอนหันหัวไปทางทิศเหนือ หรือตะวันตก เป็นอับมงคล; นี่เป็นไสยศาสตร์ ส่วนวิทยาศาสตร์จะมีอย่างไรก็ไม่รู้. แต่ว่าทางธรรมะ ทางศาสนา เขาว่าครูบาอาจารย์ อยู่ทางทิศใต้ อยู่ทางทิศห้วนอน. เพราะฉะนั้นเราจึงหันห้วนอนไปทางทิศใต้มันก็ถูกเหมือนกัน คือเราจะไม่กระดากหรือขยะแขยงว่า เราเหยียดเท้าไปทาง ครูบาอาจารย์; เมื่อนอนก็คงจะทำให้จิตใจสบายขึ้นมา.

ทิศเบื้องซ้ายมันก็เป็นทิศสนับสนุนทิศเบื้องขวา เอากันอย่างนั้นก็แล้วกัน; มือซ้ายสำหรับสนับสนุนมือขวา ให้มันมันคงขึ้นอีกก็เปอร์เซ็นต์ก็ตามใจ; ใต้แก่ญาติ และมิตร. ที่นี้ถ้าเราจะมองกันในฐานะเป็นที่พึ่ง มันก็เป็นที่พึ่ง

รอบ ๆ ตัว; เพราะเรามีญาติและมิตรรอบตัว เป็นที่พึ่งในความหมายทางสังคม; คือร่วมมือกันเป็นจำนวนมาก ทำของยากให้เป็นของง่าย, ทำของหนักให้เป็นของเบา.

คำว่า “ญาติ” แปลว่าผู้ที่เราต้องรับรู้อยู่ในใจเสมอว่าเขาเป็นญาติ ก็ต้องรับผิดชอบในหน้าที่ที่เราจะต้องประพฤติดต่อกับญาติ. คำว่า “ญาติ” ธาตุศัพท์ แปลว่ารู้, ความหมายก็คือต้องรับรู้ต้องนับไว้ในใจ. “มิตร” แปลว่าผู้มีความรัก. มิตร - แปลว่า ความรัก; แต่ไม่ใช่รักทางกามคุณ. มิตร, มิตร อะไรก็ตาม แปลว่าความรัก รักอย่างบริสุทธิ์; เพราะว่าเป็นผู้เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่กันและกัน. เพราะเรามีทั้งผู้ที่เราจะต้องรับรู้ด้วยความรัก. ใช้คำว่า วิสาสะ; วิสาสะ แปลว่าเกี่ยวข้องกันเป็นประจำ; แล้วก็เกิดกำลังมันคงขึ้นมาทางสังคม. เช่นหมู่บ้านนี้ ถ้าทุกคนรักกันอย่างญาติมิตรก็เจริญ ศัตรูก็ทำอะไรไม่ได้; ความเจริญก็เป็นไปอย่างง่ายดาย. ที่พึ่งทางสังคมเป็นอย่างนี้; เพราะฉะนั้นเราก็ขจัดศัตรูออกไปเสียโดยวิธีที่ดี คือให้ทุกคนเป็นมิตร.

ถ้าทำผิดไป ความเป็นศัตรู หรือความไม่เป็นมิตรนี้จะเกิดขึ้น แม้แต่พี่น้องร่วมสายโลหิต; มันก็สำคัญมากอย่างนี้. ต่อให้เป็นญาติพี่น้องร่วมสายโลหิต ที่เรียกว่าคลานตามกันมา; มันจะเป็นศัตรูกันขึ้นมาได้ ถ้าทำผิดในทิศนี้; และจะเป็นศัตรูที่ร้ายแรง เพราะว่ามันอยู่ใกล้ชิด. เพราะฉะนั้นจึงสอนให้แผ่เมตตาจิตใจ ไม่มีใครที่เป็นศัตรู; พระพุทธเจ้าท่านสอนอย่างนั้น. เราจึงต้องย่อมนจิตใจของเราไปในทางที่ไม่มีใครเป็นศัตรู; แม้เขาจะมาฆ่าเรา เราก็ไม่ถือว่าเขาเป็นศัตรู จะพยายามทำความดีชนะความชั่ว.

มีเรื่องตัวอย่าง ในกถุขปุณณสูตร พุทธภาษิตที่เคยเอามาเล่าให้ฟังบ่อยๆ จะเป็นหลักในเรื่องนี้. ที่จะทำให้ใครในโลกนี้ไม่เป็นศัตรู เพราะถือเป็นมิตรหมด.

มีเรื่องราว โจรมาจับเราผูกเข้าแล้ว เขาปล่อยมาปล่อย; กกจะ แปลว่า ปล่อย. พอปล่อยมันปล่อยผิวหนังขาด เขาก็ไม่คิดประทุษร้ายแก่โจรนั้น; ถ้าประทุษร้ายก็ไม่ใช่คนของตถาคต. ถ้ามันปล่อยเนื้อขาด ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น; มันปล่อยถึงกระดูก ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น; แม้ปล่อยถึงเยื่อกระดูก ก็ไม่ประทุษร้ายแก่โจรนั้น. อย่างนี้เป็นคนของตถาคตเรียกว่าไม่มีศัตรู; ในบาลีเรียกว่า กกจุมปสุตฺร ในมัชฌิมนิกาย ถือเป็นจุดสำหรับฟังเสียงที่ว่าไม่มีศัตรู; แม้ตายไปก็ไม่มีศัตรู เพราะว่ามันคิดว่าใครจะเป็นศัตรู. แล้วก็มีวิธีที่จะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตรด้วยวิธีต่างๆกัน. ไปคิดเอาเองว่าจะชนะความชั่วด้วยความดีได้อย่างไร? มันก็ทำให้มีเมตตาจิตต่ออยู่ด้วยเสมอ, ตายก็ตายไปด้วยเมตตาจิต; เพราะฉะนั้นเราไม่มีศัตรู. เราพูดได้ในส่วนตัวเรา ภายนอกเขาจะดูว่าคนนั้นฆ่าคนนั้น คนนั้นก็ต้องเป็นศัตรูคนนั้น. แต่คนที่ตายไปนั้น ไม่รู้สึกรู้ว่าใครเป็นศัตรู เพราะตั้งความปรารถนาดีต่อสัตว์ทั้งปวงอยู่เรื่อย. ในบทสวดเมตตา ก็ต้องมีการพิจารณาอย่างนี้ ไม่มีใครที่จะเป็นศัตรู; มีเคล็ดมีอุบายที่จะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตร โดยการตั้งจิตเมตตาเป็นเบื้องหน้า แล้วกระทำต่อเขาตรงตามจิตที่เมตตา. นี่ถือว่าเราทำตัวให้เป็นคนของพระพุทธเจ้า เป็นคนของตถาคต; ทำศัตรูให้ไม่เป็นศัตรูได้.

ถ้าพูดอย่างศาสนาคริสต์นิกายก็มีว่า ตบแก้มซ้ายให้ตบแก้มขวาด้วย, ขโมยเสื้อไปแล้วให้ตามเอาเสื้อคลุมไปให้ด้วย. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสว่า แม้เขาปล่อยมาปล่อยก็อย่าไปโกรธมัน. นี่เพื่อจะทำศัตรูให้กลายเป็นมิตรไปทั้งหมดเลยทั้งโลกเลย, จะเป็นผีศาจ เทวดา สัตว์คู่ร้าย เกรงจัน สือ สิงห์, อะไรก็ตาม มันจะต้องเป็นมิตรไปหมดสำหรับจิตใจของคนๆ นั้น. เพราะฉะนั้นเรื่องฆ่ากันยิงกัน หรืออะไรมันก็มีไม่ได้; มีความหมายว่า มองดูกันด้วยสายตาที่แสดงความรัก เข้ากันสนิทเหมือนน้ำและนม; นี่เป็นสำนักนบาลี; เป็นโลกแห่งมิตร

ไม่มีศัตรู. เกียรตินี้เป็นโลกแห่งศัตรู ต่ำกว่าระงมไปในบรรยากาศทางวิญญู ไม่รู้ว่าใครเป็นใคร ล้วนแต่เป็นคนเลวไปทั้งสองฝ่าย; ก็เป็นโลกแห่งศัตรู, โลกแห่งความอาฆาต, โลกแห่งความกลัว. ถ้าเรามีเมตตาจิต เป็นมิตรไปหมด ก็เป็นโลกแห่งความอบอุ่น.

หน้าที่ ที่ปฏิบัติต่อมิตร เพื่อสร้างความเป็นมิตร ก็มีอยู่ในบาติแห่งหนึ่ง ว่าถ้าสูงกว่าโดยลักษณะใดก็ตาม ให้แสดงความเคารพ, ถ้าเสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ถ้าต่ำกว่าให้แสดงความเคารพ. ถ้าเอาตัวเราเป็นหลักมันจะมีต่ำกว่า หรือเสมอกัน หรือสูงกว่า. ที่นี้ถ้ามีคนต่ำกว่าเรา ก็จะมีตัวของเขาเองเป็นมาตรฐาน; แล้วก็มีคนที่ต่ำกว่าหรือเสมอกัน และสูงกว่าเขา. ทั้งหมดนี้กล่าวตามบัญญัติความหมายทางโลก ๆ; เพราะมีกรรมเป็นผู้จัดให้สัตว์โลกเป็นต่าง ๆ กัน ตามอำนาจของกรรมนั้น. มันก็เกิดความต่ำกว่า เสมอกัน สูงกว่าขึ้นมา.

ถ้ากรรม-การกระทำของเขา จัดเขาไว้ในฐานะที่มันสูงกว่าเรา โดยเหตุไรก็ตาม, โดยอายุแก่กว่าก็ตาม โดยชาติสูงกว่าก็ตาม โดยอะไรสูงกว่าก็ตาม หรือสมรรถภาพสูงกว่า, ก็เรียกว่าสูงกว่า. ถ้ามีสิ่งเหล่านี้เท่า ๆ กัน ก็เรียกว่าเสมอกัน. ถ้าต่อยกว่าเราก็เรียกว่าต่ำกว่า. ไม่มีช่องไหนที่จะไปดูถูกดูหมิ่นใครได้เลย. ใครมีจิตใจดูหมิ่นผู้อื่น คนนั้นเป็นสัตว์เดรัจฉาน ไม่ปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธเจ้า. ที่สูงกว่าให้เคารพ, ที่เสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง, ที่ต่ำกว่าให้เมตตาปรานี; แล้วจะเอาตรงไหนมาดูถูกดูหมิ่นกัน. พระก็ไม่มีโอกาสที่จะดูถูกเด็กวัด หรือเณร หรือคนที่เลวไปกว่านั้น. เพราะฉะนั้น ขอให้ถือหลักอันนี้ซึ่งเป็นหลักพุทธศาสนา มีอยู่ในรูปของพุทธภาษิต พระบาลี, หรือจะมีมาก่อนพระพุทธเจ้าก็ตามใจ; เราถือว่าพระพุทธเจ้าท่านรับรองหลักเกณฑ์อันนี้.

ที่เป็นกันอยู่โดยมาก สูงกว่าให้แสดงความเคารพ มันก็ยังไม่แสดงความเคารพ; มันจะแข่งดี มันจะปะตแข่งปะตขาให้หักกะเมนลงไป; นี่มันไม่สร้างความเป็นมิตร. ถ้าเสมอกัน มันก็อยากจะกดให้ต่ำลงไปเสีย, มันอิจฉาริษยา. ที่นี้พอต่ำกว่าก็เอาเป็นลูกไล่ไปเลย, มันดูหมิ่นดูถูกโดยประการทั้งปวง. เพราะฉะนั้นขอให้เปลี่ยนเสียใหม่ ว่าในโลกนี้ไม่มีบุคคลใดที่เราควรจะไปดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยาม ช่มเหงเขาเลย. สูงกว่าก็เคารพ, เสมอกันก็เป็นกันเอง, ต่ำกว่าก็เอ็นดูเมตตา, มีอยู่เท่านั้น; จะสามารถพลิกศัตร์ให้กลายเป็นมิตรไปหมดได้. มันมีปัญหาลี้ภัยย่อยของคนคิดแคบๆ บางคน ว่าเราไปเคารพเข้า มันก็เลยช่มเหงเอา; นั้นมันเป็นอันตรายด้วยกันทั้งสองฝ่าย, มันเป็นโลกในยุคที่เต็มไปด้วยอันตราย. คนชั้นผู้บังคับบัญชาที่เป็นอันตราย ลูกน้องมันก็เดือดร้อน; ยิ่งไปเคารพมันเข้าก็ยิ่งเดือดร้อน. แล้วมันก็ไม่มีอะไรจะนำเคารพเลยสักอย่างเดียว มันก็ยากที่จะเคารพ; ก็เลยไปกันใหญ่เลย. อย่างนี้เราอย่าไปคิดอย่างนั้นเลย; อย่างน้อยเขาก็เป็นผู้บังคับบัญชาที่มีโชคดี ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นั้น เราก็คือเคารพในส่วนนี้ก็แล้วกัน; แต่มันได้หมายความว่า เราจะต้องไปทำความชั่วตามเขา ตามคำสั่งของเขา.

คำว่าเคารพ ไม่ได้หมายความว่า ก้มหัวลงไปแล้วต้องทำตามทุกอย่าง, หรือไปพลอยเป็นอย่างนั้นไปด้วย. เคารพนั้นหมายถึงเอาใจใส่ให้ถูกต้อง ตามวิธีตามเหตุตามผล เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อ. เราเคารพต่อสุนัข หมายความว่า เราเอาใจใส่มันให้ถูกต้อง ตามเรื่องของการที่เราเป็นคน มันเป็นสุนัข, จะต้องปฏิบัติต่อกันอย่างไร ก็เรียกว่าเคารพเอื้อเฟื้อในสิ่งนั้น. เขาสูงกว่าโดยปริยายใดก็เคารพ นั้นแหละเราอาจจะแก้ไขนิสัยของเขาได้. ถ้าเราไปแข่งดีเข้าด้วย ที่นี้มันก็จะเกิดอันตรายต่ออันตรายพัวกัน. ที่นี้เสมอกันให้แสดงความเป็นกันเอง

นี้ไม่ใช่เป็นเพื่อนสำมะเลเทเมา; แต่ต้องประพาศติดกันอย่างถูกต้องกลมเกลียวกันไป. ถ้าต่ำกว่าก็เมตตาทปราณี อย่าไปดูถูกเขา, เห็นอกเห็นใจเขาซิ.

เรื่องมันก็มีเท่านั้น. การที่จะปฏิบัติต่อสังคม คือผู้ที่จะต้องเป็นมิตรกันและกันทั้งโลก เป็นทิศเบื้องซ้าย; แม้จะต่ำกว่าเบื้องขวา แต่มันก็ใหญ่กว้างกว่าเบื้องขวา เป็นเรื่องรอบตัวเราเสียมากกว่า. ถ้าปฏิบัติตามหลักที่พระพุทธเจ้าสอน ทิศเบื้องขวาหรือทิศเบื้องซ้ายนั้นก็ปรากฏสว่างไสว ราบรื่นแก่บุคคลุตรนั้น โดยไม่ต้องสงสัย.

นี่ทิศเบื้องขวากับซ้าย ทิศคู่นี้จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างนี้; ไม่ใช่ว่าตรงกันข้ามไปเลย.

เวลาของเราทั้งหมดสำหรับวันนี้.

ทิศเบื้องบน และเบื้องต่ำ

- ๕ -

๑๓ ตุลาคม ๒๕๑๓

การพิจารณากันถึงเรื่องทิศ ๖ ของเราในวันนี้ ก็มาถึงคู่สุดท้ายคือทิศเบื้องบนและทิศเบื้องต่ำ. ทิศเบื้องบน ได้แก่สมณพราหมณ์, ทิศเบื้องล่างได้แก่บ่าวไพร่. ทิศบน ทิศล่างนี้มันเป็นภาษาทางศาสนา ; มีวัฒนธรรมที่มันเนื่องมาจากทางศาสนา. ชาวบ้านเขาไม่เรียกกันว่าทิศ อย่างที่เราเห็นกันอยู่แล้ว. นี่แสดงให้เห็นว่าทางศาสนาองสิ่งที่เรียกว่า “ทิศ” นี้กว้างขวางกว่า หรือว่าละเอียดลออกกว่า และยังจัดเป็นทิศที่สำคัญกว่าเสียด้วย.

เราจะได้พิจารณากันถึงคำพูดคู่นี้ก่อน บางทีก็พูดว่าบน หรือล่าง, บางทีก็พูดว่าสูงหรือต่ำ, ก็มีความหมายต่างกันบ้างนิดๆ หน่อยๆ มันก็เล็งถึงสิ่งเดียวกัน ถ้าเป็นภาษาทางวัตถุไปอย่างหนึ่ง, เป็นภาษาทางธรรมทางวิญญาณไปอีกอย่างหนึ่ง. พูดย่างๆ ก็ว่าภาษาสมมุติไปอย่าง. ภาษาจริงหรือความจริงก็ไปอีกอย่าง. ทั้งนี้ขยายออกไปถึงความดีความชั่ว: ทิศเบื้องบน

เบื้องสูงก็สมมุติว่าเป็นความดี, ทิศเบื้องต่ำเบื้องล่าง ก็สมมุติว่าเป็นชั่ว เลยไปอย่างนั้นก็มิ; แต่เดี๋ยวนี้เราไม่มีหลักอย่างนั้น.

หรือถ้าจะดูโดยความจริงแล้ว คำว่าบน หรือล่างนี้ ก็เป็นคำสมมุติบัญญัติตามความรู้สึก ซึ่งค่อนข้างจะไม่ฉลาด. ควรจะดูถึงข้อเท็จจริงที่ว่า ที่เรารู้สึกว่าข้างบนหรือเบื้องสูงนั้น มันก็อยู่ทางปลายของกระแสดึงดูดของโลก; เบื้องต่ำนั้นมันก็อยู่ทางเบื้องต้น หรือจุดตั้งต้นของกระแสดึงดูดของโลก; เพราะฉะนั้นจึงมิได้รอบตัว. เพราะว่าโลกกลม มีจุดศูนย์กลางอยู่ที่ศูนย์กลางแล้วก็ดึงดูดเข้ามารอบตัว ฉะนั้น เรื่องบน - เรื่องล่าง สำหรับความดึงดูดของโลกนี้ ไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะมันดึงดูดเข้ามารอบตัว. ที่นี้เรามันไม่รู้ข้อนี้ เราเอาแต่ตามความรู้สึกของเราที่รู้สึก ว่า ทางต่ำคือทางที่มันจะตกลงไปเรื่อย ๆ; ถ้าตกลงไปเรื่อยมันก็ไม่ถูก เพราะว่าถ้าดูตามกระแสดึงดูดแล้วมันก็มีตกขึ้น หรือตกข้างหรือตกอะไรรอบตัว. แท้ที่จริงมันเป็นวิทยาศาสตร์ หรือเป็นความจริงอะไรที่มันมากเกินไป ที่มนุษย์ไม่ต้องเกี่ยวข้อง ไม่ต้องรู้ก็ยิ่งได้; เว้นไว้แต่เรื่องเฉพาะพิเศษที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้.

ส่วนคนทั่วไปเขาไม่ต้องรู้เรื่องนี้เขาก็ยังอยู่ในโลกนี้ได้; เกิดความรู้สึกเป็นสูงเป็นต่ำขึ้นมา และต้องปฏิบัติให้ถูกต้อง. คนที่เขาไม่รู้เรื่องนี้เราไปบอกเขาว่า ทุกสิ่งมันจะตกไปสู่จุดศูนย์กลางของโลก เพราะโลกมันกลม; เขาก็ไม่เชื่อ ถ้าเช่นนั้นคนเราก็ห้อยหัวอยู่พวกหนึ่ง ทางด้านหนึ่ง, แล้วก็ชั้ตั้งไปทางข้างอยู่พวกหนึ่ง; อย่างนี้ก็เคียงกันไปเปล่า ๆ. ให้ตัดออกไปเสียปัญหาอย่างนั้นไม่ต้องทะเลาะกัน; เอาความหมายสูงต่ำไปตามทางความรู้สึกของเรา; เช่นสวรรค์อยู่เบื้องบน นรกอยู่เบื้องล่าง. ถู้อตามทางวิทยาศาสตร์มันไม่มีเบื้องบนเบื้องล่าง. หรือว่าเบื้องล่างถ้าจะมีก็ต้องไปมีที่จุดศูนย์กลาง ที่เป็นไส้ของโลก. สวรรค์ก็ห่าง

จากโลกออกไป ๆ. ถ้าจะเอาทั้งสากลจักรวาลเป็นหลัก มันก็ยังไม่ใช่ออย่างนั้น
ใหญ่; เพราะมันแคว้งคว้างอยู่เรื่อย ไม่มี บน - ล่าง เหนือ - ใต้ ตก - ออก;
และบน - ล่าง เหนือ - ใต้ ตก - ออก นั้นมันก็อยู่ในแถบโลกหน่วยหนึ่ง ๆ
ซึ่งมีจุดตั้งศูนย์กลางอยู่ตรงกลางนี่; อาศัยหน่วยอื่นเป็นหลักเป็นจุดสังเกต แล้วจึง
เกิด หน้าหลัง เหนือใต้ ตกออก ขึ้นมา. เพราะฉะนั้นตามความจริงทางวัตถุ
ไปอย่างหนึ่ง, ตามทางธรรมทางศาสนา เขาเล็งไปอีกอย่างหนึ่ง; อย่าไป
มัวทะเลาะกันอยู่ในเรื่องนี้.

สำหรับทิศทั้งสองคือ ทิศเบื้องบน เบื้องต่ำนี้กลายเป็นถูก หรือก็
ทั้งสองอย่าง ที่จะต้องปฏิบัติ. เบื้องบน คือสมณพราหมณ์, เบื้องล่าง
คือผู้ที่ต่ำกว่าเรา เป็นบ่าวไพร่; กลายเป็นทิศที่ต้องปฏิบัติให้ถูกให้ดี ต้องไหว
เหมือนกันเลย, แม้ทิศเบื้องต่ำคือบ่าวไพร่ก็ต้องไหว. นี้ก็พูดเลยขอบเขต
ออกไป จนถึงเรื่องที่เราจะทำความเข้าใจ ในทางที่จะไม่ต้องทะเลาะวิวาทกัน
เกี่ยวกับเรื่องคำพูด. ให้ถือเสียว่าทางศาสนาก็มีคำบัญญัติเฉพาะความหมายเฉพาะ
อะไรก็ตามเรื่องทางศาสนา. ทางวิทยาศาสตร์เพิ่งรู้แต่เรื่องโลก เรื่องวัตถุ
เรื่องสสารกำลังงาน อะไรทำนองนี้ มันก็ไปอีกอย่างหนึ่ง; ไม่จำเป็นจะต้องไป
ทะเลาะวิวาทกัน ในเมื่อรู้ความจริงว่า เรามุ่งหมายถึงอะไรกัน อย่างไม่รู้กัน.
เป็นอันว่า เรื่องทิศทั้ง ๖ นี้เป็นเรื่องที่จะต้องไหว้เสมอกัน แม้จะสมมุติบัญญัติ
ไปยังสิ่งใดสิ่งหนึ่ง.

ต่อไปนี้ เราจะพูดกันถึง **เรื่องทิศเบื้องบน - สมณพราหมณ์**
นี้เล็งถึงตัวบุคคลซึ่งมีคุณธรรมสูงกว่าในทางจิตทางวิญญาณ; ไม่ได้เล็งถึงทาง
วัตถุทางร่างกาย ทางทรัพย์สินสมบัติ หรือทางชาติกำเนิดอะไร ไม่ต้องเอามาพูด
ถึง. เอาคุณธรรมทางวิญญาณเป็นหลัก จึงเกิดสมณพราหมณ์ขึ้นมา.

สมณะ แปลว่า สงบ ผู้สงบ; มันมีความหมายสูง ตรงที่ว่า ตามธรรมชาติคนมันไม่สงบ, คนทั่วไปนั้นไม่ได้สงบ คือเราร้อนทางวิญญาณ กระสับกระส่ายทางวิญญาณ ยิ่งยากในทางวิญญาณ; คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ เพราะยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร. ส่วนสมณะเป็นผู้ที่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ถึงที่สุด หรือตามสมควร จึงจะทำให้เกิดความสงบขึ้นมาในใจ; แล้วร่างกายก็สงบ อะไร ก็สงบไปหมด. สมณะเกิดขึ้นมาในโลกได้ก็เพราะความไม่สงบในโลกนี้ มันทำให้ เป็นปัญหาขึ้นมา เขาก็ค้นคว้าจนพบความสงบ; แล้วก็เกิดเป็นบุคคลขึ้นพวกหนึ่งในโลกนี้. มันก็เริ่มมีขึ้น ๆ จนกระทั่งสูงสุดได้ในที่สุด; ก็เป็นคนมีปัญญารู้จักสังเกต หรือช่างสังเกต ว่าที่เป็นอยู่อย่างนี้ มันก็ยังเป็นการทนทรมาน ก็เลย ไล่ออกไป ๆ ออกไปจนพบที่มันไม่ทนทรมาน.

ถ้ามนุษย์สมัยแรกยังเป็นคนป่า ต้องการแต่หากินและต้องการสืบพันธุ์ อะไรทำนองนี้; เขาก็มีความสงบอยู่พอใช้ เพราะจิตใจมันไม่ทะเยอทะยาน; แต่มันเป็นไปเองตามธรรมชาติ ก็ดูคล้ายจะโง่; แต่มันโง่ชนิดที่ไม่เป็นทุกข์. ที่นี้มนุษย์เจริญด้วยสติปัญญามากขึ้น ๆ รู้จักทำสิ่งที่ทำให้ตัวเองหลงรักหลงเกลียด อะไรมากขึ้น ๆ ก็เลยเป็นมนุษย์ที่ไม่สงบมากขึ้น. คนมีปัญญาบางคนมองเห็น ก็หลีกเลี่ยงไปจากความวุ่นวาย ไปหาความสงบ เป็นอยู่อย่างสงบ อยู่ในที่สงบ ก็เรียกว่าเป็นสมณะขึ้นมา.

คำว่า “พราหมณ์” นั้น ตามตัวหนังสือ ก็ว่ามาจากพรหม หรือ เนื่องด้วยพรหม เกี่ยวกับพรหม. คำว่า “พรหม” แปลว่า ประเสริฐ เลิศกว่า สิ่งใดหมด; พวกพราหมณ์เป็นพวกที่เชื่อว่าเขาเองว่าเขามาจากพรหมก็ตามใจเขา. แต่เราก็ได้ความว่า เป็นคนที่ศึกษาคนธรรมดา, เป็นผู้มีความรู้ความฉลาดในค้ำจุนจิตถ้ำวิญญาณ ศึกษาคนธรรมดา. แต่ไม่ได้เสด็จถึงความสงบ คือไม่ไปถึงขนาด

สมณะ ; ยังอยู่ที่บ้านที่เรือนช่วยแนะนำอะไรต่าง ๆ ทางจิตทางวิญญาณ พร้อมกัน
ไปกับมีบุตรภรรยา.

มองไปอีกแง่หนึ่ง พราหมณ์ ก็ยังใช้ไม่ได้หรือยังด้อยกว่าสมณะมาก ;
แต่เขามาเหนือเมฆ เขามาจากพรหม. อีกทีหนึ่งเราจะมองในแง่กลับ : ถ้าเขา
สามารถทำความสงบได้ทั้งครอบครัว มันก็ต้องเก่งกว่าสมณะ ที่เอาตัวรอดได้
เพียงคนเดียว. ถึงอย่างไรก็ดี ข้อเท็จจริงก็พิสูจน์แล้วว่า พราหมณ์จะสงบอย่าง
สมณะไม่ได้ ; แต่เขาก็มีหน้าที่ ที่จะทำความสงบเท่าที่จะทำได้ ในทางครอบครัว
หรือในทางสังคม. เพราะสมณะนั้นหลีกออกไปจากสังคม, ส่วนพราหมณ์อยู่ใน
สังคม ก็มีค่าในทางนี้มากกว่า. ได้ยินว่า ในประเทศญี่ปุ่น เขามีพระที่มี
ภรรยาได้ เพราะเขาต้องการจะรับหน้าที่ทางสังคม ทำนองเดียวกับพราหมณ์.
ส่วนพระที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคม ไม่เกี่ยวกับครอบครัวก็เป็นสมณะไป ; ก็เลยมี
ทั้ง ๒ พวก อย่างนี้ก็มีเหมือนกัน.

ครั้งแรกที่สุด เราสันนิษฐานได้ว่า มันตั้งต้นไปจากพระในครอบครัว
ก่อน จึงค่อยเขยิบสูงขึ้นไป จนเป็นพระที่กระเด็นออกไปจากครอบครัว ก็เป็น
สมณะ. ถ้าเกี่ยวกับครอบครัว มันก็เกี่ยวกับสังคมกว้างออกไป ๆ เป็นเจ้าหน้าที่
ทางวิญญาณ ทางฝ่ายสังคม ทำพิธีรีตองอะไรเหล่านั้น ไม่ใช่เรื่องสงบเพื่อจะไป
นิพพาน ; กลายเป็นเจ้าหน้าที่ทางทำพิธีเสียมากกว่า.

คำว่า *priest* ในภาษาศาสนาคริสต์เตียนที่แปลว่าพระนั้น เขามายว่า
พระทำหน้าที่ทางพิธีรีตองอย่างพราหมณ์เหมือนกัน *priest* มันอย่างเดียวกับ
พราหมณ์. ส่วนพระที่ตรงกันกับสมณะก็มีเป็นอย่างอื่น พวกคริสต์เตียนเขามีคำว่า
hermit อะไรทำนองนี้ คือว่าไม่ยุ่งในเรื่องพิธี.

นี่เรารู้จักความแตกต่างระหว่าง “สมณะ” กับ “พราหมณ์” กันอย่างหนึ่งว่า มีอยู่เป็น ๒ ฝ่าย; และถูกจัดไว้ในฐานะเป็นทิศเบื้องบนเหมือนกัน คือตีกันว่าในทางวิญญาณ. ถ้าจะจัดว่า พระที่ทำพิธีต้องจะโง่งมหายไปเสียหมดมันก็ไม่ได้ เพราะเหตุที่ว่ามนุษย์นั้นมันโง่งเอง; ส่วนใหญ่ของมนุษย์โง่งมาด้วยความไม่รู้; ฉะนั้น ๘๐-๙๐ เปอร์เซ็นต์ยังไม่รู้ มันก็ต้องมีพิธีต้องเพื่อให้พวกไม่รู้เหล่านี้ยึดถือไว้ก่อน; ก็จำเป็นเหมือนกัน ไม่ต้องตัดออก. แต่ขอให้พิธีต้องนั้นมันมีประโยชน์เกิด. คำว่ามีประโยชน์ก็คือว่า ให้มันเกิดความสงบสุขขึ้นมาในสังคม. ฉะนั้นเมื่อเขาเชื่อศานากันมาก ๆ ทำตามพิธีทางศาสนายู่ มันก็ไปเบียดเบียนใครไม่ได้เหมือนกัน; ฉะนั้นพราหมณ์ก็มีประโยชน์ในส่วนนี้. แต่ส่วนที่มันเกิดเปิดเบียดออกไปไกลลิบนั้น มันเป็นแขนงออกไปบางสาขา เช่นมีการบูชาผู้ เหาคนมาฆ่าบูชาผู้; อย่างนี้ก็รับไม่ได้ มันกลายเป็นป่าเถื่อนไปเสียอีก.

ความมุ่งหมายของพราหมณ์ไม่ใช่อย่างนั้น ไม่ใช่จะเอาคนมาฆ่าบูชาประจบพระเจ้า; แต่มีความหมายว่า เป็นพระที่อยู่ใกล้ชิดสังคม ฉะนั้นก็ต้องมีบุตรภรรยาไปตามเรื่อง. ส่วนพระที่กระเด็นออกจากสังคมก็เป็นสมณะเดี่ยวโดด; แม้จะมาเกี่ยวข้องกับสังคมสังคม เขาก็ไม่กลับเรียกว่าพราหมณ์ คงเรียกสมณะอยู่อย่างนั้นเอง. พวกพราหมณ์นี้เป็นคฤหัสถ์เสียมากกว่า, หรือเป็นพระในเพศคฤหัสถ์. แต่ถึงอย่างไรก็ตามยังมีจิตใจสูง ยังมีความรู้สูง รักษาไว้ซึ่งคัมภีร์ มาตั้งแต่สมัยที่ยังไม่มีการเขียนหนังสือ พิมพ์หนังสือ. ถ้าไม่ได้พวกพราหมณ์ คัมภีร์ต่าง ๆ ก็มิได้เกิดขึ้น หรือมิได้มีอยู่; เพราะเป็นคนอธิบายคำสอนของสมณะอีกทีหนึ่ง. คำสอนของสมณะนั้นลึกเกินไป พวกพราหมณ์เขาช่วยอธิบายอีกทีหนึ่ง. เขาเรียกว่าคัมภีร์พราหมณะ ล้วนแต่เป็นคำอธิบายเรื่องที่ลึกให้เหมาะสมกับชาวบ้าน, ให้ชาวบ้านเข้าใจได้ในลักษณะที่เหมาะสมกับชาวบ้าน.

นี้ก็พูดมากไปทางตัวหนังสือ แต่ก็มีประโยชน์สำหรับจะรู้ว่าอะไร เป็นอะไร. เมื่อมองเห็นประโยชน์ หรือความสำคัญของคนทั้งสองพวกนี้แล้ว ก็เกิดหน้าที่ที่จะต้องประพฤติปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อประโยชน์. เพราะฉะนั้นจึงเกิด เป็นสิ่งที่ต้องแลดู หรือเหลียวดู คือว่าเป็นทิศขึ้นมาทิศหนึ่ง เป็นทิศเบื้องบน. ทิศเบื้องบนก็ต้องมองหงอนหน้าเป็นธรรมดา; เพราะว่าเรามีรูปร่างอย่างนี้ จะดูทิศเบื้องบนมันก็ต้องหงอน ให้มีความรู้สึกว่ายู่สูง; ทางร่างกาย ทางวัตถุ ก็ต้องหงอน ทางจิตทางวิญญาณก็ไม่ต้องหงอน จิตคิดนึกได้รอบด้าน.

เราได้พูดกันแล้วว่า สมณพราหมณ์เป็นที่พึ่งทางวิญญาณ แล้วก็เป็นที่ พึ่งสูงสุดทางวิญญาณคือสมณะ. ผู้ใดต้องการประโยชน์อย่างยิ่งทางวิญญาณถึงระดับ สูงสุด ก็ต้องสนใจกับสมณะ; เพราะฉะนั้นจึงมีคำกล่าวมาแต่โบราณกาล, แม้ใน พุทธศาสนาก็ยอมรับว่า :- “การได้เห็นสมณะเป็นการดีเป็นความประเสริฐ”. เขาถือว่า เพียงแต่ได้เห็น เท่านั้นก็เป็น การประเสริฐ; นี้เห็นด้วยตา ยิ่งเห็น ด้วยใจ เห็นด้วยสติปัญญา ก็ยิ่งประเสริฐถึงที่สุด. อย่างเราเห็นพระพุทธรูป ทางร่างกายนี้ก็เรียกว่าประเสริฐ คือเห็นคนที่มีอินทรีย์สงบระงับ; ก็เกิด ความ คึกคึกรู้สึกอันใหม่ขึ้นมา ว่ามันอะไรกัน, ทำไมมันจึงน่าดู น่ารักอย่างนี้; มันก็ประเสริฐแล้วในประโยชน์ที่เป็นจุดตั้งต้น. ยิ่งไปรู้จักใจของท่านเข้าอีกว่า เป็นอย่างไร ก็เห็นท่านในทางวิญญาณอีกทีหนึ่ง ก็ยิ่งประเสริฐ คือจิตใจมันวิ่ง ตามไป จนได้รับประโยชน์สูงสุดนั้น.

เพราะฉะนั้นการมีสมณะในโลก จึงเป็นโชคดีที่สุดของโลก; เพราะ เพียงแต่ได้เห็นก็ยังดี. แรกเห็นก็มีความรู้สึกเป็นคนประหลาด ทำไมจึงมี ความสงบระงับ? น่าสนใจ น่าเอาใจใส่. ก็เลยเอาใจใส่; มันเป็นเรื่อง จูงใจ มีอิทธิพลจูงใจโดยไม่รู้สึกด้วย แล้วก็โดยท่านท่านไม่ไหวด้วย, ถูกจูงไปได้.

เดี๋ยวนี้เรามาเตือนกันและกันให้ปฏิบัติให้เต็มที่ ในเรื่องเกี่ยวกับสมณะ หรือ พราหมณ์ก็ตาม; คือให้เคารพ ให้ทำอะไรทุกอย่างที่เราจะได้ประโยชน์จาก สมณพราหมณ์นั้น. นี่คือการไหว้ทิศเบื้องบนอย่างนี้. รายละเอียดไปดูใน นวโกวาท. รวมความแล้ว ให้เราทำทุกอย่าง เพื่อให้เราได้รับประโยชน์จาก สมณะและพราหมณ์ซึ่งมีอยู่ในโลก. พวกหนึ่งอยู่ใกล้ชิด คืออยู่ตามบ้านตามเมือง ด้วยกัน คือพราหมณ์; พวกหนึ่งอยู่ห่างไกลออกไป สำหรับชั้นสูงขึ้นไป คือสมณะ.

สำหรับคำว่า “พราหมณ์” อีกคำหนึ่ง มีความหมายพิเศษ; ก็ยืม มาจากพวกพราหมณ์ หรือศาสนาพราหมณ์ เพราะเขาว่า เขามาจากพรหม เหมือนกัน; เขาว่าเป็นผู้หมดบาปแล้วโดยประการทั้งปวง; แม้ด้วยการ อาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ เขาก็หมดบาปแล้วโดยประการทั้งปวง. ที่นี้เราไม่เอาความหมาย ของพราหมณ์ตรงที่อาบน้ำ; เราเอาความหมายตรงที่หมดบาปทั้งปวง มา พิจารณาดู แล้วก็ทำให้มันหมดบาปทั้งปวงขึ้นมาจริงๆ; ก็เลยเป็นการปฏิบัติ ตามระเบียบของสมณะ ในระดับที่เป็นพระอรหันต์. เพราะฉะนั้นพระอรหันต์ จึงถูกเรียกว่า “พราหมณ์”. คำว่า “พราหมณ์” ถ้าเอามาใช้ในพุทธศาสนา กลายเป็นพระอรหันต์ไป; พระอรหันต์เท่านั้นเป็นผู้ประเสริฐสุด, พระอรหันต์ เท่านั้นเป็นผู้หมดบาปแล้ว ลอยบาปแล้ว. ในคัมภีร์มากมาย เช่นคัมภีร์ธรรมบท มีคำว่า “พราหมณ์” มากมาย ในพราหมณ์วรรคที่เป็นคำสอนอยู่ในคัมภีร์ ธรรมบทนั้น หมายถึงพระอรหันต์ทั้งนั้น.

ผู้ที่เป็นพราหมณ์ คือผู้ที่หมดกิเลสหมดบาป และเป็นผู้ประเสริฐที่สุด. ที่นี้เราจะถือแต่อย่างนั้นก็ได้ : เราเป็นฆราวาสอยู่ในโลกปัจจุบันนี้จะถือแต่ อย่างนั้นไม่ได้ เขาให้ถือกว้างลงมา แม้ไม่ถึงพระอรหันต์; ยังอยู่ในบ้านในเรือน อยู่ในระดับครองเรือนด้วยกัน ถ้าเขามีสติปัญญามากกว่าเรา ในคัมภีร์

ในศาสนา ก็ต้องนับถือเขา; เอาแต่ประโยชน์ที่แท้จริง ที่ควรจะได้รอบคอบ เป็นผู้นำในทางวิญญาณ ในทางสังคม. นี่มันเกือบจะรวมเอาครูบาอาจารย์เข้าไปด้วย; แต่มันก็มีความหมายต่างกัน. เพราะฉะนั้นผู้นำและหัวหน้าในการทำพิธีทางศาสนา คือคำว่า “พราหมณ์” ในเรื่องทศกัณฐ์. หัวหน้าอุบาสก ผู้นำทำพิธีทางศาสนานั้น ก็ทำหน้าที่คล้ายๆกันกับพราหมณ์ ในความหมายเดิม.

ทิศเบื้องบนคือบุคคลประเภทนี้ มีความสำคัญเต็มที่ เหมือนกับบุคคลที่เป็นทิศอื่น ๆ; เพราะว่า ทิศนี้จะรวมเอาคำว่าศาสนา หรือพระรัตนตรัยอะไร เข้าไว้ด้วย โดยปริยาย. ตรงจุดความหมายของคำว่า สมณะ ซึ่งสงบ และหมคกิเลส นั้นแหละ จึงจะดึงเอาพระรัตนตรัย เอาศาสนา เข้ามาไว้ในทิศนี้ด้วย โดยปริยาย. เพราะฉะนั้นเราจึงมีศาสนา แม้กระทั่งวัฒนธรรมในอันคับสูง รวมอยู่ในทิศที่เราจะต้องสนใจ. จะไปแยกบุคคลออกจากศาสนานี้มันก็ยาก เพราะว่า ศาสนานั้นปรากฏทางบุคคล ก็เลยติดเนื่องอยู่ด้วยกันเป็นทิศเบื้องบน. แปลว่า ที่เคารพนับถือ หรือสิ่งที่เคารพนับถือ หรือบุคคลที่ควรเคารพนับถือ ทางฝ่ายจิต ฝ่ายวิญญาณก็รวมอยู่ในทิศนี้หมด; แล้วไม่ได้ชี้ขึ้นไปบนหัวเหมือนความรู้สึก ไม่ได้ชี้ขึ้นไปเบื้องบน บนฟ้า; เพราะว่าวิญญาณมันอยู่รอบคอบ เป็นของไม่มีบน ไม่มีล่าง ไม่มีเหนือมีใต้ ด้วยซ้ำไป. สิ่งที่เราเรียกว่าวิญญาณเป็นธาตุชนิดหนึ่ง อยู่ในที่ทั่วไป ต้องดูความสูงอย่างนั้น. ทิศทางแห่งความสูงมันก็อยู่ทั่วไป; แต่ก็เอามาเปรียบเหมือนกับอยู่เบื้องบนบนหัว บนศีรษะ; แหงนหน้าขึ้นไปดูทางสูง.

ทิศอีกทิศหนึ่ง คือทิศเบื้องต่ำคือ**บ่าวไพร่** ใช้คำแปลว่าบ่าวไพร่ เป็นสิ่งที่ถูกสำหรับสมณะที่มีบ่าวไพร่. แต่คำว่าบ่าวไพร่มันขยายออกไปได้ จนกระทั่งสถานการณ์เดียวกันก็มีคำว่าบ่าวไพร่ได้เหมือนกัน. เราไม่มีทาส เราก็มีคนอยู่ได้

บังคับบัญชาที่เขามีหน้าที่ ที่จะต้องทำตามคำสั่งเรา. ปัญหามันจะเกิดขึ้นในเมื่อ ไม่ดูกันให้ดี : บ่าวไพร่ก็ไม่แหงนขึ้นดูนายให้ดี, นายก็ไม่ก้มลงดูบ่าวไพร่ให้ดี; มันก็เกิดปัญหาขึ้นมา. พระพุทธเจ้าเลยบัญญัติว่า เป็นทศสำคัญทศหนึ่ง เท่ากัน กับทศอื่นๆ.

ถ้าว่าคนใช้ หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาไม่จงรักภักดีแล้ว มันจะเกิดอะไร ขึ้น ลองคิดดู; ฉะนั้นต้องป้องกันในทศนี้ ต้องทำเครื่องรางป้องกัน ไม่ให้ เกิดอันตรายขึ้นมาจากทศๆ นี้ได้ ก็คือคนที่อยู่ใต้บังคับบัญชา. เพราะว่าเขาเกิด ไม่ซื่อสัตย์ขึ้นมา ไม่จงรักภักดีขึ้นมา ก็จะเป็นอันตรายอย่างยิ่ง. ภาษีฝ้ายจีน ซึ่งเขาพูดกัน เป็นคำสอนของขงจื้อว่า :- “ถ้าไม่ไว้ใจเขาละก็ อย่าใช้เขา คืออย่าเอาเขาไว้”. “ถ้าไม่ไว้ใจเขาก็อย่าเอาเขาไว้, ถ้าเอาเขาไว้ก็ต้องไว้ใจเขา” มีเต็มบริบูรณ์อย่างนี้.

ถ้าเอาเขาไว้ต้องไว้ใจเขา คืออย่าไปทำหลบๆ ล่อๆ ให้เกิดความ ระแวงอะไรขึ้นมา. เพราะฉะนั้นก็ต้องไม่พูดอะไรแสดงความไม่ไว้ใจเขา ให้เขา เกิดความระแวงขึ้นมา. ฉะนั้นผู้ที่อยู่เหนือ ผู้ที่เป็นผู้บังคับบัญชานั้นจะต้องดู ให้ดี; อะไรก็เก็บไว้ในใจ, ต้องแสดงออกว่า เราไว้ใจเขาอยู่เสมอ. พอถึง จุดที่เพียงพอว่า เราจะไม่ไว้ใจเขาละ เราก็ต้องตัดออกไปทันที คือไม่ใช่เขา ไม่ยุ่งกับเขา เลิกจ้างทันทีเป็นต้น. ถ้ายังมาอยู่ด้วยกันละก็ ต้องไว้ใจเขา; อย่างลูกจ้างในร้านเขาถือหลักอย่างนั้นกันในพวกชาวจีน ที่เชื่อคำของขงจื้อ. นั้นมันเป็นเรื่องที่ควรจะต้องเอามาพิจารณาอยู่อย่างนี้อยู่เหมือนกัน เพราะว่าบ่าวไพร่ นั้นมันก็มีความหมายอย่างนี้.

ตามหลักของทางศาสนานี้ เขาสอนให้เอาความรักความเอ็นดู ไปผูก พันไว้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ; เขาจึงรักใคร่ฝากเนื้อฝากตัว แม้ในบุคคลประเภท

ที่เขาเรียกกันแต่ก่อนว่า ทาสี ทาสา; มันจึงไม่ค่อยปรากฏในเรื่องราวอันแสนจะมากมายนั้นว่า พวกทาสีทาสาเกิดเป็นกบฏ หรือหักหลังขึ้นมา. ส่วนสมัยนี้กลับเป็นอย่างนั้นไม่ได้ ลูกจ้างหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาจะเกิดกบฏ เกิดหักหลังกันอย่างไม่มีความหมาย อย่างมากมายกันทีเดียวมากมายที่สุด; มีโอกาสแล้วเป็นคตโกงหักหลังนายจ้าง, นินทานายจ้าง ผู้บังคับบัญชา ผู้มีพระเดชพระคุณ. แม้ในวงราชการ คนที่ทำราชการก็รู้ที่อยู่แล้ว, ทำเอาหัวหน้าหน่วย เตื่อตรอันแสนสาหัสอยู่บ่อย ๆ; เพราะลูกน้องใต้บังคับบัญชาหักหลัง คตโกง ไม่ซื่อตรงต่อหน้าที่ ที่ผู้บังคับบัญชามอบหมายให้.

อันนี้ก็เห็นเป็นเหตุผลที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสชี้ให้เห็นว่า มันเป็นทศสำคัญที่ต้องป้องกัน ต้องทำการป้องกันในทศนี้; ให้เรียกว่าไหว. “ไหว” ในที่นี้กลายเป็นเรื่องให้ความสำคัญที่สุด และก็เอาใจใส่ที่สุด นั่นแหละคือความเคารพ. พอเกิดความเคารพ มันก็เกิดความรัก ความอะไรตามมา ก็กลายเป็นของที่แน่นอนไป; ผูกพันไว้ด้วยความจงรักภักดีอย่างยิ่ง. บางทีไม่กล้าโกง; ตัวเองอยากโกงแต่ไม่กล้าโกง เพราะเห็นแก่ผู้บังคับบัญชาที่แสนจะดี; นี่เป็นสิ่งที่มีได้. เพราะฉะนั้นการที่สอนให้ไหวทศนี้ก็ไม่เสียหลาย มีประโยชน์ที่สุด มีความจำเป็นที่สุด.

เราก็พูดกันแล้วว่า ผู้ที่อยู่ต่ำกว่าเราก็คือเป็นที่พึ่งของเรา ในด้านแรงงาน. สมมุติว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินสมัยก่อน หรือเป็นนายกรัฐมนตรี ประธานาธิบดีสมัยนี้ ถ้าไม่ได้ผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาที่ดี เป็นผู้กระทำกิจต่างๆ แล้วจะไปทำอะไรได้ มันทำไม่ได้; นี่สำคัญมากถึงขนาดนั้น. คนที่มีปัญญา มีหัวสมองอะไรก็ต้องได้แรงงานจากภายใต้ จากเบื้องล่างมา สำหรับปฏิบัติตามความคิด ตามสติปัญญา มันจึงเป็นเรื่องเป็นราวขึ้นมาได้. ฉะนั้นจึงถือว่าแรงงานจากเบื้องต่ำสำคัญอย่างยิ่ง ต้องมีพอ, มีดี, มีถูกต้อง.

รายละเอียดอย่างอื่นก็พอจะมองเห็นกันอยู่แล้ว; นี่เราพูดกันแต่ว่า ความสำคัญมันมีอยู่อย่างไร? ถ้าความสำคัญเป็นที่เข้าใจแล้วมันก็ต้องเอาใจใส่เอง, ต้องปฏิบัติไปด้วยดี.

ที่นี้ ความหมายของคำๆ หนึ่ง เราควรมองให้ดี มันแผ่กว้างออกไปไกลได้. ถ้าความหมายมันอย่างเดียวกัน แม้จะรูปร่างต่างกันก็ถูกรวบเอาไว้ในที่นี้. นี่พระพุทธเจ้าก็ไม่ใช่ผู้บกพร่อง ในการกล่าวเรื่องทิศเบื้องบนเบื้องต่ำ มันก็กินความหมายมาก. เช่นทิศเบื้องต่ำนี้มันอาจจะกินความหมายลงไปถึงวัวถึงควายสุนัขและแมวก็ตาม ที่มันจะอยู่เบื้องต่ำ ภายใต้อความช่วยเหลือคุ้มครองของเรา. เราจะรู้สึกว้าวัวควายนี้นั้นคนใช้ เป็นบ่าว เป็นไพร่ ก็ต้องเอาใจใส่ให้ถูกต้องเรื่องราว.

บางคนจะคิดไกลไปกว่านั้นว่า วัวควายเป็นเพื่อน เราก็ต้องสงเคราะห์ วัวควายอย่างเพื่อน อย่างนี้ก็ได้อีก. ในอินเดียบุชชาวัวอย่างพระเจ้าเสียดก็ยังมีเป็นสมณะ เป็นพราหมณ์เลยก็มี; ความหมายของคำนี้มันก็ขยายออกไปได้ตามลำดับๆ. เราเอาความหมายนี้เป็นหลัก ส่วนรูปร่าง เนื้อตัวนี่ก็ไม่ใช่หลักอะไรนัก. เดียวนี้คนไม่เอาใจใส่วัวควาย นี่ก็เป็นคนปฏิบัติผิด เป็นฆราวาสที่ปฏิบัติผิด ในหลักเรื่องทิศทั้ง ๖; เขาจึงไม่ได้รับความเจริญ เพราะว่าปฏิบัติต่อวัวควายไม่ดี.

ยังมีความหมายอย่างอื่นอีก ที่จะกินความไปถึง ความหมายของคนที่อยู่ระดับต่ำกว่าเรา ทุกชนิดเลย เราจะต้องปฏิบัติต่อเขาให้ดี; เพราะว่า ถ้าคนยากจนเข็ญใจ คนขอทานทั้งหลายรุมกันแข่งค่าเรา; ก็หมกตึ. อย่าไปคู้หมิ่นคูดูกเขา ถ้าคนจน หรือคนขอทานทั้งหมดรุมกันค่าแข่งใครสักคน คนนั้นก็อยู่

ไม่ได้, มีแต่จะเสื่อม, มีแต่จะโชคร้ายได้เหมือนกัน. เพราะว่า คนมันคุยอะไร คืดอะไรตาม ๆ กันไป. ถ้าส่วนใหญ่ว่านี่แล้ว แล้วมันก็พลอยว่าแล้วตามกันไปหมด ทั้งบ้านทั้งเมือง. เพราะฉะนั้นระวังแม่แต่คนขอทานก็อย่าให้เขาค่าเรา. การที่ว่ามีสตางค์สักหนึ่งสตางค์ ให้คนขอทานเรียกราคาไป ก็ยังเป็นการดี; คนขอทานทุกคนจะให้พร นั้นก็สำคัญเท่ากับว่า เรามีน้ำใจเผื่อแผ่คนที่ต่ำกว่า.

เพราะฉะนั้นผมว่า การที่ไปรังเกียจคนขอทานตามข้างถนน หรือตามที่ต่าง ๆ ที่มีคนขอให้ช่วยเหลือ กลับไปถ่มน้ำลายรดนั้น; คนนั้นมันบ้า ไม่รู้จักคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า. ส่วนคนที่อุตสาห์แลกสตางค์ปลีกเป็นสตางค์แดงไป แจกมันทุกคน นั้นแหละอย่าไปว่าเขาโง่ หรือว่าน่าคิเตียน. นั้นมันก็เป็นการฝึกใจของเขาให้เป็นคนมีจิตใจเมตตากรุณา มองดูทิศเบื้องต่ำอยู่เสมอ. แต่ถ้าเขาให้คนขอทานมากไป จนเป็นเหตุให้คนขอทานขี้เกียจ มันก็เป็นเรื่องผิดทางอื่น; แต่คนที่ช่วยกันเป็นหมื่นเป็นแสน เป็นล้าน จนทำให้คนโง่ลงไปนี้ ยิ่งบาปมากไปกว่านั้นอีก. การช่วยให้คนอื่นโง่ มันก็ไม่มีผลคุ้มค่า; แต่ที่ทำด้วยความเมตตาปรานี พอเหมาะพอดี เพราะมองดูเป็นทิศเบื้องต่ำจริงๆ กันนี้ว่าถูกต้องตามหลักของพระพุทธเจ้า. ที่นี้เอาเงินไปช่วยคนอื่นตั้งหมื่นตั้งแสน แล้วกลับถูกคนนั้นโกง; นั่นก็คือคนโง่ ไม่ปฏิบัติให้ถูกต้องตามทิศ ๆ นี้ ตามหลักเรื่องนี้.

ส่วนการช่วยคนในประเทศด้อยพัฒนานั้น มันเป็นเรื่องการเมือง ผมไม่พูด. เคียงนี้เราพูดกันแต่เรื่องบุคคล ที่จะมองดูทิศเบื้องต่ำให้ดี; อย่าให้มีภัยอันตรายเกิดมาจากทิศนั้น; แต่ให้ความเจริญ ความสุข ความสวัสดิ์ ความปลอดภัยเกิดมาจากทิศ ๆ นั้น. ถ้าเขายามเฝ้าประตูบ้านเป็นขบถขึ้นมา มันก็เป็นเรื่องวินาศฉิบหายได้. ถ้าบ้องกันทิศ ๆ นี้ไว้ได้ดีก็อยู่สบายไป; เพราะฉะนั้นอย่าประมาท ต้องเกรงพ. ที่เรียกว่า ไหว้-ไหว้ ทิศทั้งหก ล้วนแต่ไม่ประมาท

ล้วนแต่ให้เคารพทั้งนั้น แต่ไม่ต้องเหมือนกัน เคารพบิดามารดาก็อย่างหนึ่ง, เคารพบุตรภรรยา ก็อย่างหนึ่ง, เคารพครูอาจารย์ก็อย่างหนึ่ง, เคารพญาติมิตร ก็อย่างหนึ่ง, เคารพสมณพราหมณ์ก็อย่างหนึ่ง, เคารพบ่าวไพร่ก็อย่างหนึ่ง; ก็เลยเป็นการสร้างความปลอดภัยรอบตัว, เป็นเครื่องวางคุ้มครองป้องกัน รอบตัว, เป็นทางมาแห่งความสุขสวัสดิ์รอบตัว.

เพราะฉะนั้นอย่าทำเล่น ๆ กับเรื่องทิศ ๖; มันเป็นเรื่องที่ทุกคนถึง เรื่องที่ว่า บุคคลจะอยู่ในโลกนี้ได้อย่างไร? พุคอย่างสมัยใหม่เพราะ ๆ พุคอย่าง ที่นักศึกษาในมหาวิทยาลัยเขาเหมือนกัน ก็ต้องพูดว่า นี่คือเรื่องที่จะพูทำให้รู้ว่า *คนเราจะอยู่ในโลกนี้อย่างมีความสุขได้อย่างไร?* ถ้าพูคอย่างคนโบราณคร่ำครึ ก็ว่า *เราจะไหว้ทิศทั้งหลายอย่างไร* จะไหว้ทิศทั้ง ๖ อย่างไร? ที่จริงมันเป็นเรื่อง เดียวกัน. เพราะฉะนั้น อย่าดูถูกคำสั่งสอนขนบธรรมเนียมประเพณีทางวัฒนธรรม-ธรรม ทางศาสนา

การที่มันจะเกิดขึ้นมาในโลก เป็นเรื่องไหว้ทิศเหนือ ทิศใต้, ไหว้ ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อะไรขึ้นมา มันก็เป็นจุดตั้งต้นที่ดีด้วยกันทั้งนั้น คือเริ่มให้ ความสนใจในสิ่งที่มันมีอำนาจเหนือเรา หรือมีอำนาจทั่วไป; แล้วก็เริ่มไหว้ ขึ้นมาก่อนจากที่มันจะมองเห็นที่แรก รวมทั้งไหว้ ฤๅษี ฤๅษี ปีสัจจ ไหว้ศาลพระภูมิ; มันก็เป็นเรื่องที่เขากลัว เขาหาทางออก. ที่นี้มันไม่ถูกต้อง ไม่สมบุรณ์ มันก็ ค่อย ๆ เปลี่ยนมาจนถูกต้อง นั่นแหละทิศทั้ง ๖ นี่มันไม่มีเรื่องไหว้ฤๅษี ฤๅษี ปีสัจจ ไหว้ผีสงนางไม้อะไรทำนองนั้น; มันไม่อยู่ในทิศที่เราจะต้องไหว้ ทั้ง ๆ ที่ มันมีอยู่รอบตัวเรา. ในที่สุดก็มาถึงเรื่องพระรัตนตรัย ซึ่งเป็นเรื่องสูงสุด; เรื่องศาสนาเป็นเรื่องสูงสุดรวมอยู่ในทิศเบื้องบนสูงสุด ก็เลยครบหมด.

ทีนี้ถ้าเกิดถามกันขึ้นว่า ทำไมไม่ให้ความสนใจแก่ประเทศชาติ, ไม่มี ทิศไหนพูดถึงประเทศชาติ หรืออะไรทำนองนั้น? ก็ให้รู้เถอะว่า นั่นมันเป็นคำพูด ที่เดียวหมด : เมื่อทำการไหว้ทิศถูกต้องแล้ว เราก็เป็นคนที่ทำความถูกต้องแก่ ประเทศชาติด้วย. เราเป็นพลเมืองคนหนึ่ง ทำความถูกต้องในทิศทั้ง ๖ ทั้งหมด นั้นแหละคือทำความถูกต้องแก่ประเทศชาติด้วย, ถ้าจะพูดกันอย่างเดียวกัน ที่เอา ชาติเป็นใหญ่ เป็นปัญหาสำคัญ. ทีนี้เรื่องทางธรรมในสมัยพุทธกาลนั้น คือ เรื่องศาสนา เขาไม่ได้เอ่ยถึงชาติ; เขาจัดให้มันเป็นเรื่องแขนงเล็ก ๆ น้อย ๆ ฝากอยู่ในความหมายใดความหมายหนึ่ง; หรือว่ารวมกันทุกความหมายก็ได้. รวมความแล้วก็ว่า เราประพฤติในทิศทั้ง ๖ ให้ดีแล้ว เราก็เป็นพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ, เราจะเป็นบุตรที่ดีของบิดามารดา, เราจะเป็นศิษย์ที่ดีของครูบา-อาจารย์, เราจะเป็นอะไรที่ดี ๆ ของทั้งหมด. เราจะต้องเป็นให้ถูกต้องให้ดี ด้วยการปฏิบัติในลักษณะไหว้ทิศนี้.

ฉะนั้นเกิดมาทีหนึ่ง ก็ให้ได้อย่างนี้ทุกองค์ คือเป็นบุตรที่ดีของบิดา-มารดา, - เป็นศิษย์ที่ดีของครูบาอาจารย์, - เป็นเพื่อนที่ดีของญาติมิตร, - เป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ, - เป็นสาวกที่ดีของพระศาสนา; ถ้าครอง เรือนก็ทำให้เป็นภรรยาที่ดี เป็นสามีที่ดี อะไรที่ดีของคู่กัน ๆ; มันก็หมดปัญหา. ประเทศชาติก็รวมอยู่ในสิ่งเหล่านี้ทั้งหมด; เพราะว่าประเทศชาติมันคือสิ่งที่ ประกอบขึ้นจากสิ่งทุกสิ่ง. ก็เป็นอันว่า เรามองดู หรือไหว้ทิศที่เรียกว่า ประเทศชาติรวมอยู่ในทิศทั้งหลาย. นี่เป็นคำสอนสำหรับผู้ที่จะครองเรือน, เป็นคฤหัสถ์ เพื่อให้ปฏิบัติถูกต้องและไปเร็ว เพื่อไปนิพพานในที่สุด. มิฉะนั้น จะเป็นเต่าคลานยวบยื่อยตัวมดเขยมอยู่ที่นี้, วนไปวนมาอยู่ที่นี้ในโลกนี้.

นี่สอนให้มีปัญญาฉลาดในเรื่องเหล่านี้แล้ว มันก็จะเป็นสัตว์ที่ไปได้เร็ว; แม้จะเป็นเต่าก็เป็นเต่าที่เดินได้เร็ว, เดินตรงไปยังจุดได้, ไม่มีวนเวียนตัวมดเขย

อยู่ที่นี้. ถ้าเป็นคนฉลาดก็เป็นพระอรียเจ้าได้ในบ้านในเรือน กลายเป็นนกที่บินไปได้. เป็นฆราวาสอยู่ในนาที่นี้ ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ๔-๕ นาที กลายเป็นพระอรหันต์ได้ นี่มันก็เป็นผลจากการเป็นฆราวาสมาอย่างถูกต้องนั่นเอง. มันปฏิบัติได้สูงสุด ในเรื่องของความเป็นฆราวาสจนเอี่ยมระอา, จนเกิดความเบื่อหน่ายลดกำหนดขึ้นมาได้; ในนาที่นี้มันก็กลายเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาทั้งๆ ที่อยู่ในเครื่องแบบฆราวาส; ต่อไปก็ออกไปเป็นบรรพชิต ไม่ต้องกลัวว่าจะตายเสียในวันรุ่งขึ้น หรือใน ๗ วัน.

เพื่อกันลืม ก็ให้หลับตาเห็นภาพเขียนบนฝาผนัง ด้านทิศเหนือนี้ : มีเรื่องเป่าปี่ชั้ว. เมื่อเป่าปี่ชั้ว หน้าก็เข้าๆ มันเป็นอย่างไรบ้าง? มันเอี่ยมทั้งว้ มันเอี่ยมทั้งปี่ มันก็เลยแหงนไปเบื้องบน; ตัวเองก็พลอยว่างไปตามความว่าง. ตัวเองหมดตัวเอง กลายเป็นฆราวาสที่เกี่ยวแจกของสองตะเกียงอยู่ก็ได้. นี่ การเดินทางโดยถูกต้องตามทิศทาง มันเป็นอย่างนี้

ขอให้จำไว้ว่า มันไม่มีอะไรที่จะทำซ้ำซากอยู่ได้ มันต้องเปลี่ยน. ที่นี้ถ้าเราจัดทิศทางไว้ให้ดี มันจะต้องเปลี่ยนไปในทางสูงขึ้นๆ อย่างเป็นที่น่าพอใจอย่างยิ่ง. เพราะฉะนั้นความเปลี่ยนนี้มีประโยชน์มาก; ถ้ามันเป็นสิ่งที่เปลี่ยนไม่ได้ มันก็ตายเลย, ติดตันอยู่ที่นั่น. เพราะฉะนั้นความเปลี่ยน มันเป็นเรื่องที่มีประโยชน์มาก; แล้วก็ต่อเมื่อเรารู้จักเปลี่ยน คือเลื่อนให้มันสูงขึ้นไป. ฉะนั้นการไหว้ทิศนี้มันก็ได้เปลี่ยนมาตามลำดับจนเป็น ความถูกต้อง หรือสูงสุด.

ชีวิตนี้ก็เหมือนกัน เมื่อมันถึงจุดอิมตัวของเรื่องเนื้อหนังแล้ว มันก็เปลี่ยนเป็นเรื่องทางวิญญาณ, เป็นผลของการที่ไหว้ทิศทางเหนือทางหนึ่งมาอย่างถูกต้อง ทางร่างกาย ทางสังคม ทางวัตถุ มาอย่างถูกต้อง; แล้วมันก็เปลี่ยน

เป็นเรื่องทางวิญญูณอย่างถูกต้อง. ความเป็นมนุษย์นั้น ก็เป็นความเป็นมนุษย์ที่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้. นี่คือการถูกต้องในการปฏิบัติต่อทิศทั้งหลายรอบตัวเอง.

ผมสังเกตุแล้ว บวชมาสอบไล่ให้นักธรรมตรีได้เพียงเพื่อตอบปัญหาได้; ไม่ทันศึกก็ลืมเรื่องทิศทั้ง ๖, ท่องทิศทั้ง ๖ ก็ไม่ถูก. พอสอบไล่ได้ก็ลืมได้, พลอยลืมได้; แม้จะออกชื่อทิศทั้ง ๖ ก็ไม่ถูก ยังไม่ทันศึกสักที; พอศึกออกไปมันก็เหมือนเดิม. เพราะฉะนั้นมันไม่สำเร็จเพียงแค่อ่านนักธรรมตรีได้. มันต้องเอาสิ่งเหล่านี้ติดตัวไป; เมื่อสมภารจะศึกแล้วก็เอาไปปฏิบัติ. ถ้าไม่ศึกก็เอาไว้สอนคนอื่น, เอาไปสอนชาวบ้านชาวเมืองเรื่องทิศ ๖. ถ้าศึกก็ต้องเอาไปปฏิบัติเองให้ดี ที่หลังก็สอนคนอื่นได้ดีเหมือนกัน.

ข้อสุดท้ายที่จะพูดก็คือว่า ให้ดูว่าทิศทั้ง ๖ นี้เป็นหน้าที่ที่หนักสักเท่าไร? สิ่งที่เราเรียกว่า “หน้าที่” แล้วมันก็ต้องหนัก, ขอให้เข้าใจไว้ด้วย ไม่มีหน้าที่ไหนเบา; ขึ้นชื่อว่าหน้าที่แล้วมันก็ต้องหนัก; ภาระ หน้าที่ ก็อะไรก็ตาม รวมความแล้วมันก็ต้องหนักทั้งนั้นเป็นของหนักทั้งนั้น. ถ้าจะออกไปเป็นขรรวาสก็อย่ากลัวหนัก; ถ้ากลัวหนักแล้วออกไปเป็นขรรวาสก็เป็นคนบ้า. ถ้ากลัวหนักก็อยู่เป็นพระก็ไปนิพพานเหมือนกัน; ขรรวาสก็ไปนิพพานเหมือนกัน แต่ไปอย่างหนัก เพราะมันมีเรื่องมาก “พหุกิจจา พหุกรรมียา”. พวกกันอยู่เสมอ.

ขรรวาสมีกิจมาก มีเรื่องที่ต้องทำมาก; เพราะฉะนั้นจึงหนัก, หนักก็อยู่ที่ทิศทั้ง ๖ นี้. มันต้องทำมากกว่าที่อยู่เป็นบรรพชิต; มันเกิดภาระหน้าที่เนื่องจากทิศทั้ง ๖ นี้มากกว่า. บรรพชิตนั้นบางอย่างตัดออกไปเลย; หรือถ้าจะมีอยู่ก็มีอยู่ในความหมายที่เบาว่าสบายกว่า ปฏิบัติได้ง่ายกว่า. แล้วมันจะค่อย ๆ หมกไปเหมือนกับไม่มีอะไร. ถ้าเป็นขรรวาสมันผูกมัดอยู่ จะทำอย่างไรได้

เพราะมันอยู่ในสังคม มันมีบ้านมีเรือน มีบุตรภรรยา สามี มีผู้บังคับบัญชา มีคนใช้ มีหน้าที่การงาน ผูกพันไปหมด นี่เขาเรียกว่าเป็นของหนัก. ฆราวาส *สมุทฺหาโร* คือเป็นที่คับแคบ, เป็นทางมาแห่งธุลี; พระพุทธภษิตมียู้อย่างนี้. ที่นั่นที่มองเห็น เขาก็รู้สึกอย่างพระพุทธเจ้าตวัส เขาจึงทูลพระพุทธเจ้าว่า “ฆราวาสเป็นที่คับแคบ เป็นทางมาแห่งธุลี; ส่วนความเป็นบรรพชิตนั้น เป็น ความว่าง เป็นความโล่ง เบาสบาย; เหมือนนกมีเพียงแต่ปีกเป็นของหนัก มีแต่ปีกเป็นภาระสำหรับจะบินไป. ของหนักของนกคือปีก, ก็ว่าปีกพาให้นกบินไป. พระพุทธเจ้าเองเมื่อจะออกบวช ก็รู้สึกในคำพุทธรูปนี้ ประโยคคำพุทธ รูปนี้; แล้วจึงออกบวช. ไปอ่านดูจากพุทธประวัติจากพระโอรุ์เสียอีกที. ฝรั่งเศส ที่มีชื่อเสียงคนหนึ่ง ชื่อสลาจาร์ เป็นชาวอังกฤษ เมื่อบวช เขาเขียนว่า : —

*A den of strife, is household life,
And filled with toil and need ;
But free and high as the open sky,
Is the life the homeless leads.*

ชีวิตฆราวาสเหมือนกับ *a den of strife* มันเต็มไปด้วย *toil*-และ *need* ชีวิตพระมันเหมือน *open sky* ทั้ง *free* ทั้ง *high* เขาแปลไปจากคำบาลีคำนี้ขยาย ความออกไป. เขาู้ความหมายของความเป็นฆราวาสดี จึงจัดว่าเป็น *a den of strife* ต้องเป็นนักต่อสู้. เครื่องมือต่อสู้ก็คือความรู้เรื่องนี้. พอออกไปสู่ที่โล่ง ที่แจ่มเหมือนกับอากาศ ก็มีผลเหมือนกับ *free is now!* พ้นแล้วโว้ย! เหมือนกับภาพเขียนที่ฝาผนัง; ลอยขึ้นไปเหนือเมฆ หรือขึ้นไปเหนือความยุ่งเหยิง หรือ *a den of strife* มันลอยขึ้นไปเหนือมัน. ที่นี้เรารู้ทิศทางว่าฆราวาสอยู่ที่ จุดไหน? จะเดินไปอย่างไร? และจะไปจบที่ไหน?

เมื่อจะตายอย่าให้ใครต้องคอยเป่าหูว่า “อรหํ ย่าลิมโวย อรหํ ย่าลิม” นั้นก็เป็นวิธีที่มีความหมายดี. คนจะตายเขาก็บอกทาง บอกหนทาง บอกทิศทาง ให้ไปทางนั้น; ไปไหว้พระจุฬามณี ที่ชั้นดาวดึงส์ก็มี ยังใช้กันอยู่ พอคนจะตาย คนข้างๆ บอกว่าย่าลิม; เขาเอาดอกไม้ธูปเทียนใส่มือให้; ให้เขาไปไหว้พระจุฬามณีที่ดาวดึงส์, นี้ผู้ชายคนเขาจะให้ตายไปสวรรค์; ให้เอาดอกไม้ธูปเทียนไปไหว้พระจุฬามณี. จุฬามณีคือขมวดผมของพระพุทธเจ้า ที่ทรงตัดเมื่อวันออกบรรพชา เทวดาพาไปไว้บนสวรรค์, เขาไปประดิษฐานอยู่ที่นั่น; แล้วก็ว่าทิศทางที่จะต้องไปอยู่ที่นั่น. ตักว่านั้นก็บอกว่า “พระอรหันต์อย่าลิม!” คนบอกเองก็ไม่รู้ว่า พระอรหันต์คืออะไร แต่ว่าบอกทิศทางให้คนอื่นได้; คนตายมันก็หลับตาซิมกะทือไป. อย่างนั้นมันก็น่าหัวเราะ; เพราะเดี๋ยวนี้ ที่นี้ นั่งอยู่ตรงนี้ คุณก็ต้องรู้ทิศรู้ทางที่จะไปอย่างถูกต้อง. จากทิศทางที่จะไปอย่างท่าในโลกลงี้ ไปสู่อุทิศทางอันเป็นจุดหมายปลายทาง คือนิพพาน.

ผมพูดให้คนเขาคัดค้าน หรือให้คนเขาหัวเราะ ให้คนเขาคำว่าทุกคนต้องไปนิพพาน : คู่ผัวตัวเมียต้องจูมมือกันไปนิพพาน. บุตรหลานจะต้องรับมรดกพ่อแม่ คือการเดินไปนิพพาน ให้ถึงแทนพ่อแม่ให้จงได้. การเป็นเพื่อนกันก็เป็นเพื่อนเพื่อไปนิพพาน. เป็นบ่าวเป็นนายกัน ก็เพื่อจะช่วยกันไปนิพพาน ทิศทางมันมีอยู่อย่างนี้ ตามความเห็นของผม.

เวลาของเราทั้งหมด.

จุดหมายปลายทาง ที่มนุษย์ต้องเดินไป

- ๖ -

๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๓

คำบรรยายเรื่องทิศ ในวันนี้จะเป็นการพิจารณากันในลักษณะที่เป็นการสรุป สรุปความเรื่องทิศ; คือว่าเราจะมองดูสิ่งเหล่านี้ในวงกว้าง แล้วสรุปความว่ามันเป็นอย่างไรรึ?

คำว่า “ทิศทาง” นั้นมันหมายถึงสิ่งที่จะต้องเดินไปหา ให้ถึงจุดหมายปลายทาง. ทีนี้เด็ก ๆ ก็จะถามว่า พวกมันถึง ทิศเบื้องหน้า เบื้องหลัง เบื้องซ้าย เบื้องขวา เบื้องบน เบื้องล่าง; แล้วคนอยู่ตรงจุดศูนย์กลาง แล้วก็จะเดินอย่างไร? ใครจะเดินได้. จะเดินไปทางทิศตะวันออกทีหนึ่ง แล้ววิ่งมาจุดศูนย์กลาง; แล้ววิ่งไปทางทิศตะวันตกที แล้วกลับมาจุดศูนย์กลาง มัวแต่วิ่งอยู่อย่างนี้แล้วจะไปไหน. นี่เป็นคนหลงทิศ คือคนโง่ รู้เรื่องทิศแล้ว ก็ไม่รู้ว่าจะเดินไปได้อย่างไร..

การที่จะแก้ปัญหาเหล่านี้ ก็ต้องเป็นเรื่องของความมีสติปัญญา คือความไม่โง่; ต้องรู้ว่ามันหมายความว่าอย่างไร? แล้วก็จะเดินกันอย่างไร? แล้วก็เดิน

ได้ด้วย จึงจะสำเร็จประโยชน์. ขอร้องว่าอย่าลืม ว่าพระพุทธศาสนาเป็นเรื่องของสติปัญญา; พุทธะแปลว่าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. เมื่อรู้อะไรแล้วก็มีสภาพเหมือนกับตื่นนอน ไม่หลับ แล้วจะได้มีการกระทำที่ถูกต้อง; แล้วก็เบิกบาน. อันนี้เป็นความหมายของคำว่า พุทธะ. เพราะฉะนั้นเราจึงมีหลักที่ตายตัวลงไปในเรื่องที่เกี่ยวกับปัญญา ว่าปัญญาหมายถึงปัญญาที่แท้จริง เป็นเครื่องทำความรอด.

มีบาลีสสำคัญ ๆ ที่ต้องนึกกันอยู่เสมอ เช่น พระพุทธเจ้าตรัสว่า :- *ปัญญา ปริสุขมติ-บริสุทธิได้ด้วยปัญญา*. อย่างนี้ปัญญาก็เป็นเครื่องชำระบาปชำระอวิชชา; แล้วก็บริสุทธิแล้ว มันก็พอแล้ว มันไม่มีหน้าที่อะไรอีก. ที่สำคัญที่สุดในทางคำพูด เช่นว่า : *สมมมาทิจฺฉิตฺตสมาทานา สพฺหิ ทุกฺขิ อฺุปัจจกฺ-เข้าไป ล้วงพ้นความทุกข์ทั้งปวงได้ ด้วยอำนาจของการมีสมมมาทิจฺฉิตฺต*. สมมมาทิจฺฉิตฺตคือปัญญา ซึ่งมีความหมายจำกัด รักคุมที่สุด ผิดไม่ได้ ตันไม่ได้ ทั้งในภาษาไทยและภาษาบาลีก็ตาม. ที่พูดว่า ปัญญาเฉย ๆ มันมีปัญญาเจโกก็ได้, เช่นมีปัญญาไปในทางที่จะไม่เป็นธรรม ไม่เป็นบริสุทธิอย่างพวกโจรก็มีปัญญาอย่างโจร. แต่เมื่อพูดว่าสมมมาทิจฺฉิตฺตแล้ว มันตันไม่ได้; คำว่า "สมมา" มันจำกัดไว้ชัด. มีสมมมาทิจฺฉิตฺตก็คือ มีความรู้ความเข้าใจ ความเห็น อะไรที่ถูกต้อง ที่เป็นธรรมที่ประกอบด้วยธรรม; แต่ก็คือปัญญานั้นเอง เป็นปัญญาที่ถูกต้องที่บริสุทธิ. พุทธภาษิตอย่างนี้มีมากหลายบท ตรงเป็นอันเดียวกันว่า เราต้องรอดตัวด้วยปัญญา. ที่เป็นกลางกว้าง ๆ กว้างนั้นก็ชื่อว่า :- *ปัญญา หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ, นกฺขตฺตราชาริว ธารกานํ, สึลํ สิริ จาปี สตยจ ฐมฺโม ฯลฯ*. รวมความแล้วว่า ผู้ฉลาดทั้งหลายกล่าวปัญญาว่าเป็นสิ่งประเสริฐที่สุด เหมือนพระจันทร์เด่นกว่าดาวทั้งปวง; ก็คือว่า สึล สิริ มิ่งขวัญ ธรรมของสัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมอยู่ในอำนาจของปัญญาที่จะถึงมา. มันจึงกว้างหมด ว่าปัญญาเป็นที่ถึงมาซึ่งธรรมทั้งหลายเหล่านี้ แม้แต่มีงขวัญ. สิริ แปลว่ามีงขวัญ ก็คือความมีโชคดี ความที่จะเป็นไปแต่ในทางที่ดี.

เพราะฉะนั้น ต้องมีปัญญา จึงจะรู้ว่า จะเดินไปตามทิศ ตามทางไป
 ใดอย่างไร. มันก็จะแก้ปัญหาได้ว่า ไม่ใช่เราจะต้องวิ่งไปวิ่งมา-วิ่งไปวิ่งมา;
 เราหยุดอยู่ตรงที่จุดศูนย์กลาง แล้วจะเป็นอะไร มันก็ไม่ไปไหน เท่านั้น.
 นี่มันเป็นคำสอนที่เปรียบเทียบ เพราะฉะนั้นต้องระวังให้ดี; อย่าตีความให้ผิด
 จึงจะเป็นการปฏิบัติได้; มิฉะนั้นก็จะเป็นความรู้ที่ปฏิบัติไม่ได้ เป็นเรื่องที่
 นำสงสาร. แปลความผิด เช่นคำว่า “อัฐฐังกิมรรค” แปลว่ามรรค ๘ ทาง,
 มรรค ๘ สาย; อย่างนี้มันก็ผิดหมด จะเดินอย่างไรได้. มีหนทางตั้ง ๘ สาย
 แล้วมันจะเดินอย่างไรได้. อัฐฐังกิมรรค เขาแปลว่า หนทางสายหนึ่งซึ่ง
 ประกอบด้วยองค์แปด, องค์คุณ หรือคุณสมบัติ ๘ ประการ; มันเป็นทางสายเดียว
 ประกอบไปด้วยคุณค่าความหมายลักษณะหรืออะไร แปดประการ; มันก็เดินได้.

คำว่า “ทิศทาง” นี้ก็เหมือนกัน มันเป็นทิศทางเดียว ซึ่งจะพาไปสู่
 จุดหมายปลายทางที่มนุษย์จะต้องไป. พุคอย่างถูกต้องที่สุดก็ได้ พุคอย่างกำปั้น
 ทับดินที่สุดก็ได้ คือที่สุดของความทุกข์ คือนิพพานเป็นจุดหมายปลายทาง;
 ต้องไปที่นั่น. ที่มาพุคเป็นทิศ ๖ มันก็เลยฟังไม่ถูก สำหรับเด็ก ๆ ว่าจะไป
 อย่างไร. ทิศ ๖ ทิศ ๘ อะไรก็ตาม ก็ควรรู้ว่า เป็นคำอุปมา เช่นเดียวกับว่า
 มรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง; หมายความว่า เราจะต้องเดินให้ถูกต้องไปทั้งหมดใน
 ทุกปัญหา ที่เกี่ยวกับการเดินนั้น. อย่างฆราวาสเดินไปด้วยการแบกภาระหนัก
 ไปด้วย มีเรื่องบิดา มารดา บุตร ภรรยา สามี ครูบาอาจารย์; มันก็เป็น
 การเดินทาง ที่แบกของหลาย ๆ อย่างไปด้วย ก็ต้องแบกให้ถูก ก็สามรถที่จะ
 เดินไปตามทิศทางที่จะไปนิพพานได้ตามความมุ่งหมายของคนทุกคน ไม่ว่าจะฤๅษี
 หรือบรรพชิต.

สำหรับคำว่า “ทิศ” นี้ก็คิดดูเถอะ มันเป็นคำพุค สำหรับคนพุค;
 คำพุคบางคำ หรือว่า คำเดียวกัน บางคราวเล็งถึงอะไรไปตามสถานการณ์

หรือภาวะการณ์อะไรในเวลานั้น ที่เรากำลังเอามาพูด. เพราะฉะนั้น คำว่า
 ทิคนั้นก็มีทศ อย่างภาษาวัตถุ ภาษาฟิสิกส์ ก็มี, ภาษาจิต ภาษานามธรรมก็มี,
 และภาษาสูงไปกว่านั้น เป็นภาษาวิญญานก็มี. พูกว่าทศอย่างภาษาวัตถุ ก็เอา
 วัตถุเป็นหลัก ตามที่เรารู้จักมันอย่างไร. ทศไหนดวงอาทิตย์ ก้อนวัตถุนั้นออกมา
 ก็เป็นทศตะวันออก; ทศไหนดวงอาทิตย์ลับไปก็เป็นทศตะวันตกไป ตามสายตา
 ของคนสมัยนั้นเอาวัตถุเป็นหลัก เมื่อได้ส่องทศแล้ว มันก็มีขวา-ซ้าย ขึ้นมา;
 เอามือนั้นเป็นหลัก. ถ้าสมัยนี้ก็เอาเข็मतศเป็นหลัก; เข็มทศมันมีการชี้ไปทิศ
 ทางหนึ่งคือทศเหนือ ทางกันของมันก็เป็นทศใต้. เอาวัตถุเป็นหลักมันก็เป็น
 เรื่องของทางวัตถุ สำหรับจะเดินเรือ หรือเดินด้วยเท้า หรือกำหนดอะไรก็เป็น
 เรื่องทางวัตถุไปหมด ในเมื่อ คำว่าทศ นี้เอาวัตถุเป็นหลัก.

จากทศที่เป็นทางวัตถุอย่างนี้ มันก็เกิดทศที่เป็นนามธรรม อะไรขึ้นมา
 ตามลำดับ. เช่นว่า เราเป็นคนอยู่อย่างนี้ มันก็เกิดมีทศเบื้องหน้า เบื้องหลัง
 ขึ้นมา ในทางนามธรรมตามลำดับ ตามหลักของทศทางวัตถุ; เช่นเราจะต้อง
 มีการศึกษา มีการอาชีพ แล้วก็มีการสังคม, แล้วก็มีการปฏิบัติกันให้ไม่มี
 ความทุกข์ ก็เกิดเป็นทศอย่างนี้ขึ้นมา. เช่นว่า ทศเบื้องหน้าเป็นการศึกษา
 ก็ต้องศึกษากันอยู่เรื่อย จนกระทั่งเข้าใจ มันก็ยังต้องศึกษาอยู่นั้น; แล้วก็ยังมี
 ทศที่จะติดตามมาคือการประกอบอาชีพ นี้ก็เป็นทศทางหนึ่ง; แล้วก็สมาคม
 ให้ดีอยู่ในโลกนี้ ก็เป็นทศทางหนึ่ง; การรู้จักปฏิบัติในทางจิตใจก็เป็นทศทางหนึ่ง.
 นี้ ก็เป็นทศทางนามธรรมขึ้นมา : เป็นเบื้องหน้า - เบื้องหลัง, เบื้องซ้าย -
 เบื้องขวา, เบื้องบน - เบื้องล่าง.

ที่นี้ก็เกิดทศตามความหมายที่ลึกซึ้งขึ้นไป ในทางอื่น ๆ อีก กระทั่งว่า
 บิถัมมารดาเป็นทศเบื้องหน้า, บุตรภรรยาเป็นทศเบื้องหลัง ฯลฯ นี้เอาแต่ความ

หมายที่สูง ไม่ได้เอาตัววัตถุเป็นหลัก. จะสรุปก็ว่า เราเอาวัตถุเป็นหลัก เราก็ได้ทิศทางอย่างหนึ่ง; เอาตัวบุคคลเป็นหลักก็ได้แก่ บิถัมมารดา บุตรภรรยา ฯลฯ เป็นทิศ ๖. เอาตัวบุคคลเป็นหลัก ก็ได้รูปร่างของทิศขึ้นมาอย่างหนึ่ง. ถ้าเราเอานามธรรมเป็นหลัก เช่นมีการศึกษา มีการอาชีพ มีการสังคม มีการอะไรต่าง ๆ ซึ่งล้วนแต่เป็นนามธรรมทั้งนั้นเป็นหลัก; มันก็ได้ทิศขึ้นมาอีกรูปหนึ่ง. แต่ความหมายเป็นเรื่องทิศทางที่จะต้องไป; และก็ต้องไปด้วยปัญญา จึงจะเป็นพุทธศาสนา หรือว่าเอาตัวรอดได้. เพราะฉะนั้นอย่าลืม ปัญญา ซึ่งจะเป็นเครื่องมือสำหรับการเดินทาง. แต่แล้วการเดินทางนั้น ก็ไปสู่ที่แห่งเดียว สิ่งเดียวคือพระนิพพาน, มีอุดมhayปลายทางอยู่ที่พระนิพพาน. จะเป็นนิพพานชั่วคราวในชีวิตต่ำ ๆ นั้นก็ได้; เป็นนิพพานสูงสุดเด็ดขาด เมื่อปฏิบัติถึงที่สุดนั้นก็ได้. เพราะฉะนั้นเราจึงมีหลักที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ว่านิพพานนั้นเป็นอุดมhayปลายทาง; แม้เป็นฆราวาสก็ต้องสนใจ เพื่อจะเดินถูกทาง. เกี่ยวนี้ยังเดินไม่ถึง ก็ต้องมีความรู้จักทิศทางนี้ไว้ เพื่อให้เดินถูกทางไปเรื่อย ๆ ไม่หลงทาง ไม่วกวนไปมา, แม้จะแบกของหนักรุงรังไป ก็ยังเดินไปถูกทาง ไปช้า ๆ.

มีพระพุทธานุภาพที่สำคัญที่เป็นปัญหา ว่า *เย เต สุตตุนตา สุตฺตตป-ปฏิบัติสุตฺตา*; ที่เราเรียกกันง่าย ๆ ว่าธัมมทินนสูตร. สูตรนี้คือ อุบาสกผู้นับถือพระพุทธเจ้า เป็นฆราวาส รุ่งรังไปด้วยบุตรภรรยา ทรัพย์สมบัติ; ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าทูลถามว่า เรื่องอะไรเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ฆราวาสตลอดกาลนานของจงแสดงเรื่องนี้. พระพุทธเจ้าก็เริ่มตรัสอย่างนี้ว่า:— ระเบียบแบบแผนเหล่าใดที่เกี่ยวข้องกับ สุตฺตตต; ที่ตถาคตกล่าว ที่เป็นเรื่องดี มีความหมายอันดี, เป็นไปเพื่ออยู่เหนือโลก นั้นแหละเป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เขาใช้คำว่า “ฆราวาส” จำกัดชัดเจนไปด้วยว่า มีบุตรภรรยา ฯลฯ ตามแบบของฆราวาส. พระพุทธเจ้าตรัสว่า สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อกุลแก่ฆราวาสตลอดกาลนานนั้น คือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสุตฺตตตทั้งหมด.

นี้แหละระวังให้ดี ถ้าเข้าใจไม่ถี่ถ้วนก็จะเป็นการขัดแย้งกันไปหมด; ว่าทำไมขรรษาจึงไปถึงสุญญา. ถ้าไม่มีความมุ่งหมายเพื่อสุญญาที่หมายความว่าขรรษาจะเป็นนรก, ความเป็นขรรษานี้จะกลายเป็นการจมอยู่ในนรก. ต้องมีความรู้ที่จะขจัดปักเป้าสิ่งผูกมัด ผูกพัน ผោลน ทิ่มแทง เหล่านี้ออกไปตามสมควร มิฉะนั้นจะเป็นบ้า; อย่างน้อยที่สุดก็จะเป็นโรคเส้นประสาทตลอคคาล ถ้าไม่มีเรื่องสุญญาเข้ามาช่วย. คนโง่ๆก็ไม่เข้าใจเรื่องนี้ ทว่าขรรษานั้นไม่เกี่ยวกับสุญญา, อยู่กันคนละทิศคนละทาง หันหลังให้กัน. นักปราชญ์โง่ๆในเมืองไทยก็ยังมีอีกมาก ที่ยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสุญญา เรื่องจิตว่าง.

ความรู้เรื่องสุญญานี้มันประเสริฐลึกซึ้ง; แต่ถ้าเข้าใจผิดก็กลายเป็นสุญญามิจฉาทิฏฐิ; สุญญามิจฉาทิฏฐิมีมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล. จิตที่ประกอบอยู่ด้วยความรู้สึกของสุญญานี้ เราเรียกว่า “จิตว่าง”. เมื่อสิ่งที่เรียกว่า *สุญญา* มีส่วนที่จะเข้าใจผิด เป็นมิจฉาทิฏฐิแล้ว, เรื่อง *จิตว่าง* มันก็มีส่วนที่จะเข้าใจผิดเป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นจิตว่างมิจฉาทิฏฐิ เป็นจิตว่างอันธพาล. ที่นี้คนทั่วไป เขาเอาความรู้สึกของตัวเองเป็นหลัก; ถือเอาความหมายของคำว่า “จิตว่าง” หรือสุญญานี้ ไปตามความรู้สึกของตัวเอง; มันก็เลยเป็นอันธพาลหมด. เช่นว่าถ้าว่างแล้วก็ต้องไม่มีอะไร, ไม่ต้องทำอะไร, ไม่ต้องคิดนึกอะไร, ทำอะไรไม่ได้; นี่ก็เป็นจิตว่างอันธพาล. ที่อันธพาลมากไปกว่านั้นเมื่อไม่มีอะไรแล้วก็ทำอะไรตามชอบใจ; ไม่ถือศีล ไม่ถือระเบียบวินัย เทียววังแก่มเหงอะไรใครได้ตามชอบใจ. นี่เป็นจิตว่างอันธพาลที่เคล็ดเปิดเบิ่งไป.

เขารูกันแต่เรื่องความว่าง หรือจิตว่างอันธพาล ซึ่งไม่สามารถจะเอามาประยุกต์กันได้กับชีวิตของตน ทั้งๆที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสแก่ขรรษาว่า “สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่อีกุศลแก่ขรรษาสตลอคคาลนานั้น คือเรื่องเกี่ยวกับสุญญา

ทั้งหมด”; ใช้คำว่า : *เย เต สุตตุนตา*; สุตตันตะ อย่างนี้มันหมายถึงระเบียบแบบแผน. คำนี้แปลว่าเส้นบรรทัด; สูตร หรือพระสูตรนี้แปลว่าเส้นบรรทัด; สุตตันตะทั้งหลายเหล่านี้, *สุญญตปฏิบัติสุตตา* –ที่เนื่องเฉพาะอยู่กับสุญญทานั้นจะเป็นประโยชน์แกือกุลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. ถ้าเราจะเป็นพุทธบริษัทที่ใช้ได้ เราก็ต้องรู้จักประยุกต์เรื่องสุญญตา ให้เข้ากับทุกเรื่อง ที่เกี่ยวกับฆราวาส, โดยเฉพาะเรื่องทศทั้ง ๖ นี้เป็นต้น จะไม่ทำให้ความทุกข์เกิดขึ้นจากทศใดทศหนึ่งเลย; หรือว่าทศทั้งปวงนี้จะนำไปสู่สุญญตา. เดินทางไหนก็ตาม เดินไปให้ถูกทศ, กระทำให้ถูกทุกทศ แล้วมันก็กลายเป็นเรื่องสุญญตาไปได้เหมือนกัน.

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุที่ว่า คำว่า สุญญทานั้นเป็นการบอกความจริงของสิ่งทั้งปวง ไม่ยกเว้นอะไร; จะเป็นบิดามารดา บุตรภรรยา มิตรสหาย ครูบาอาจารย์ก็ตาม, ทั้งหมดที่เป็นบุคคลเหล่านี้, หรือจะเป็นการงานอะไรทั้งหมดก็ตาม, ความคิดความนึกอะไรทั้งหมดเหล่านี้ เรียกว่าทั้งปวง มันมีความจริงเป็นสุญญตา, คือเป็นไปตามธรรมชาติ, เป็นเรื่องตามธรรมชาติ, อยู่ใต้กฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; ไม่เป็นของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง, แล้วมันก็ไม่ได้เป็นบุคคล, มันเป็นแต่เพียงธรรมชาติที่เป็นไปตามธรรมชาติ, มีกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; เพราะฉะนั้นต้องเข้าไปเกี่ยวข้อง ปฏิบัติให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; เพราะธรรมชาติไม่เป็นบุคคล นั้นแหละเรียกว่าสุญญตา.

เรื่องสุญญทานี้ เขามาเตือนแล้วเตือนอีก พูดแล้วพูดอีก พิธีพิไร ว่าพวกคริสเตียนก็ยังสอนเรื่องสุญญตา แม้เกี่ยวกับลูกเมีย ทรัพย์สินสมบัติ, มีคำกล่าวในกัมภีร์โครีนเธียนตอนท้ายของ *New Testament* เซนต์ปอลสรุปคำสอนของพระเยซูทั้งหมด ไปสอนชาวบ้านพวกหนึ่งว่า *มีภรรยา ก็จงเหมือนกับไม่มีภรรยา,*

มีทรัพย์สินสมบัติก็จึงเหมือนกับไม่มีทรัพย์สินสมบัติ, มีความสุขก็จึงเหมือนกับไม่มีความสุข, มีความทุกข์ก็จึงเหมือนกับไม่มีทุกข์, ชื่อของที่ตลาด อย่าเอาอะไรมา; นี้เป็นเรื่องสัญญาตาเต็มร้อยเปอร์เซ็นต์ เหมือนกับพุทธศาสนา. แล้วก็อยู่ที่บ้านที่เรือน ที่ขรรวาส; อยู่ที่บุตรภรรยา สามมี ที่ทรัพย์สินสมบัติ ที่ความสุขความทุกข์ ที่เกิดขึ้นเป็นประจำวัน; กระทั่งไปชื่อของที่ตลาด ก็หมายความว่า การใช้เงินของเรา เราไม่ถือว่าเรามีกรรมสิทธิ์เป็นสิทธิของเรา ไปชื่อของที่ตลาดจึงไม่ได้เอาอะไรมา. เราไม่ถือว่าเงินของเรา ของที่ข้อมานั้นเป็นของเรา ก็เท่ากับไม่ได้เอาอะไรมา มันว่างอยู่เรื่อย, บุตรภรรยาก็ว่าง ทรัพย์สินสมบัติก็ว่าง, ความทุกข์ความสุขก็ว่าง.

เพราะฉะนั้น พุทธบริษัทอย่าโง่ หรืออย่าเลวกว่าคริสเตียนในข้อนี้ ที่ประยุกต์คำว่า สัญญาตาเข้ากันได้กับทุกสิ่งเกี่ยวกับขรรวาส. เดียวนี้เรามีเรื่อง ทิศ ๖ ขึ้นมาอย่างนี้ เดียวจะกลายเป็นเรื่องสำหรับยึดมั่นถือมั่น แล้วก็เลยกลายเป็นไม่ใช่พุทธศาสนาไป. มันต้องกลายเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติต่อกันอย่างถูกต้อง จนไม่เกิดความยึดมั่นถือมั่น แล้วเป็นสุขอยู่ได้ จึงจะเรียกว่าเป็นผู้รู้จักทิศทาง. ทิศทั้งหลายปรากฏเป็นของแจ่มแจ้ง สว่างไสวแก่กัลยบุตรนั้น จึงจะเรียกว่าเป็นผู้ รู้จักทิศ; จัดการกับปัญหาได้ทุกทิศทุกทาง. ปัญหาไม่มีตั้งแข่งตั้งขา เราก็ไปได้สบาย; ฟังคุณคล้าย ๆ กันว่าเราหาคอนสิ่งเหล่านี้ไป นั่นเป็นเรื่องทางวัตถุ; ถ้าเป็นเรื่องทางวิญญาณ ก็หมายความว่า เราจัดปัญหาเหล่านี้ออกไปได้หมด, ปัญหาที่เกิดขึ้นจากบิณฑามารตา ครู อาจารย์ ลูก เมีย ในโลกนี้ มันถูกกระทำ ให้ถูกต้องเรียบร้อย ไม่เป็นปัญหา. นี้เราปฏิบัติต่อทิศทุกทิศอย่างถูกต้อง จนปัญหาหมดอย่างนี้ เราก็ไม่มีทุกข์, ไม่เกิดกิเลส, ไม่เกิดความทุกข์, ก็เรียกว่าว่างได้เหมือนกัน. เพราะฉะนั้นอย่าไปเข้าใจตามนักปราชญ์อันธพาลโง่ ๆ ว่า สัญญาตาไม่เกี่ยวกับขรรวาส ซึ่งเป็นการคัดค้านคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คัดค้านเหตุผลของธรรมชาติ โดยธรรมชาติ ตามธรรมชาติ.

ขอให้คิด, ในเมื่อยังมองไม่เห็นก็ขอให้คิดพิจารณา ให้ความรู้ชีวิตนี้เป็น การเดินทาง, คือไหลไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; แล้วแต่จะประพฤติ ปฏิบัติอย่างถูกต้อง หรือผิด. ถ้าผิด ก็ไหลไปผิด; ถ้าถูกต้องมันก็ไหลไป ถูกต้อง ไปสู่จุดหมายปลายทาง. นี้เราก็มีทางที่จะคิดได้จากความเจเนจด์ ทุกอย่างทุกประการที่ผ่านมาแล้วในชีวิต. ความเจเนจด์ที่ถูกต้อง ที่ให้สติปัญญา แก่เรานั้น นั้นแหละก็เรียกว่าอุปกรณ์ หรือ *material* สำหรับจะเอามาคิด. *spiritual - experience* คำนี้เขาใช้กันมากแล้วเดี๋ยวนี้ : *experience* ต่างๆ ในทาง ฝ่ายวิญญาณ.

คนเคยมีเงินก็รู้ว่าเงินนี้มันเป็นอย่างอะไรและเป็นอย่างไร? คนเคยมีลูกเมีย ก็รู้ว่าลูกเมียนี้มันคืออะไร? มันเป็นอย่างไร? มันมีความหมายที่ลึก. เกียรติยศ ชื่อเสียงนั้นมันคืออะไร? มันเป็นอย่างไร? อะไรมันเป็นอย่างไรในคำณึก ที่ผ่านมา แล้วเรารู้เจเนจด์เขาเรียกว่า *spiritual - experience*. *experience* สิ่งนี้มันผลักดัน มนุษย์ไปตามทางที่ถูกต้อง จนไปสู่พระนิพพาน. ที่นี้เพื่อไม่ให้มันเสียเวลามากนัก ก็มีระเบียบแบบแผน วินัยตั้งขึ้นไว้ให้ปฏิบัติให้ถูก เช่นทศ ๖ นี้ ปรากฏอยู่ใน สุตฺรที่ชื่อว่า สิงคาโลวาทสุตฺร; พอปฏิบัติตามนั้นมันก็ช่วยประหยัดเวลา หรือ ว่าทำให้เกิด *experience* ที่ดีที่สุดขึ้นมาในเวลาอันสั้นอันเร็ว. กุลบุตรนั้นก็ ไหลเลื่อนไปสู่นิพพาน แม้ในเพศฆราวาส; ก็เลยเป็นอันว่า เราต้องรู้ว่า เกิดมาทำไม เพื่อจะได้มีการตั้งจุดหมายหรือการเดินทางให้ถูกต้อง; เพราะฉะนั้น ผมจึงชอบพูดเรื่องนี้ คือเรื่องเกิดมาทำไมนี้.

ถ้าใครตั้งปัญหาอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา ผมก็ตอบว่า ก็คุณ ไปรู้เรื่อง เกิดมาทำไมเสียก่อนซิ; แล้วปัญหานั้นมันก็จะตอบไปในตัว. ถ้าเราไม่รู้ว่า เราเกิดมาทำไม เราก็จะทำผิดจุดหมาย; ทำสิ่งที่เรากำลังจะทำ หรือทำอยู่นั้น

ผิดจุดหมายหมด. เช่นว่า จะเรียนหนังสือ จะศึกษาเล่าเรียน, จะเรียนหนังสือเป็นการศึกษาของมนุษย์นี้ ถ้าเราไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม การศึกษาของเราจะไม่รู้ว่าไปทางไหน ก็จะแกว่งเหมือนการศึกษาเคียวนี้, เหมือนการศึกษาของโลกในสมัยปัจจุบันนี้ ไม่มีหลักที่ว่า มนุษย์เกิดมาทำไม; การศึกษาก็เลยพรวด แกว่ง กว้าง ครอบจักรวาลไปเลย, จนในที่สุดมันก็ไม่มีสันติภาพในโลก; มีแต่ความรู้ที่พรวด ที่ท่วมหัว ที่ช่วยตัวไม่รอดอะไรอย่างนี้; เพราะไม่รู้นึกเคียวว่าเกิดมาทำไม.

ถ้าสอนกันให้รู้ว่า เกิดมาเพื่อมีจุดมุ่งหมายปลายทาง คือพระเจ้า หรือคือนิพพานเช่นนี้แล้ว การศึกษามันก็จะรวบรัด หรือมันจะจัดรูปของมันเองไปในลักษณะที่จะเดินไปเร็ว ๆ ถึงพระเจ้า หรือถึงพระนิพพาน โลกนี้ก็มีสันติ. แต่ที่มันพรวด เลือกลงไปอย่างตามใจชอบของกิเลส โลกนี้ก็มีวิกฤตกาลถาวร ที่เป็นการถาวร, ฉะนั้นการศึกษาก็กลายเป็นความคิด, เป็นของผิด, ทำโลกให้มีวิกฤตกาลถาวร. ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อน จึงจะเล่าเรียนถูกต้องแล้วเล่าเรียนดี, คือเล่าเรียนตรงไปยังจุด. จะทำการงานก็เหมือนกัน ก็ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไม; แล้วจึงจะทำการงานให้ถูกกับความมุ่งหมายอันนั้น. จะทำอะไรก็ตามใจ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์จะทำได้, แม้ที่สุดแต่การเล่นกีฬาเล่นดนตรี; ถ้าเรารู้ว่า เราเกิดมาทำไมกัน แน่ ๆ จริงจังแล้ว เราก็จะพากันเล่นกีฬาเล่นดนตรี ที่เป็นประโยชน์แก่วัตถุประสงค์อันนี้. มิฉะนั้นเราก็จะกลายเป็นเล่นกีฬา เล่นดนตรีที่ส่งเสริมแก่กิเลส ดังที่ทำกันอยู่. เราจะกินจะอยู่ จะแต่งเนื้อแต่งตัวจะทำอะไรทุกอย่างในชีวิตมันก็ต้องรู้ว่าเกิดมาทำไมเสียก่อน มันจึงจะทำให้ได้ผลอันนั้น.

เกี่ยวนี้คือระบบของการกินอยู่ การแต่งเนื้อแต่งตัวเป็นอย่างไร มันล้วนแต่เป็นไปเพื่อความยุ่งยากลำบาก ทำให้เกิดความเป็นอันตรายมาก ไปกว่าเดิม.

นี่คือผู้ที่ไม่รู้ทิศทาง ว่าเกิดมาทำไม. เพราะฉะนั้น ขอให้ภาวนาไว้ทุกคนว่า เกิดมาทำไม? ให้พบคำตอบที่ถูกต้องเรื่อยๆ ไป. ถ้าเราไม่รู้ก็อย่าอวดดี.

เด็ก ๆ หรือคนหนุ่มที่เกิดมาในโลกนี้แล้ว เมื่อไม่รู้ว่า เกิดมาทำไม; ก็อย่าเพ้ออวดดี. ต้องเงี่ยหูฟังคำสอนของบัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุข. นี้พูดก่อนข้างจะเอาเปรียบหน่อย มันเป็นภาษาของพุทธศาสนาพูดกัน อยู่อย่างนี้ “บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน” ก็หมายความว่า ผู้มี ปัญญาความรู้ทั้งหลาย เราจะยกเอาพระพุทธเจ้าเป็นผู้เลิศกว่าใคร ๆ นำหน้าใคร ๆ ว่าบัณฑิตทั้งหลายท่านได้กล่าวกันว่า เกิดมาทำไม? ลองฟังดูก่อน มันจะเป็น เรื่องช่วยให้ง่ายเข้า. ถ้าเอาพระพุทธเจ้าเป็นหลัก ก็เกิดมาเพื่อไปนิพพานทั้งนั้น. วัฏฏะสงสารมันจะจบลงเมื่อนิพพาน; ก็กลายเป็นว่า เกิดมาเพื่อไปนิพพาน.

ถ้าเป็นวัฏฏะสงสารอินทรีย์ ซึ่งเป็นแดนเกิดของพุทธศาสนา และเป็น วัฏฏะสงสารที่เขาพูดกันมาแล้วก่อนพุทธกาล ก็มีหลักอย่างเดียวกัน ว่าเกิดมาเพื่อ ไปสู่จุดหมายปลายทางที่สูงสุด เหมือนที่พูดอยู่บ่อยๆ ว่าอาศรมทั้ง ๔ : เกิดมาเพื่อ เป็นเด็กให้ถูกต้อง คือเป็นพรหมจารี; เป็นผู้ใหญ่ให้ถูกต้อง คือเป็นคฤหัสถ์; แล้วก็เป็นผู้แก่ที่ถูกต้อง คือเป็นนวนปรัสต์ ออกไปหาความสงบทางจิตใจ; แล้วก็ เป็นผู้เฒ่าที่ถูกต้อง คือเป็นสันยาสีที่ถูกต้อง คือแจกของสองตะเกียงให้แก่ลูกเด็ก ๆ.

เป็นพรหมจารี เป็นคฤหัสถ์ เป็นนวนปรัสต์ เป็นสันยาสี ให้มันได้ อย่างนี้; หรือว่าเรื่องเป่าปี่ ชีวีว ภาพชีวิต ๑๐ ภาพข้างหลังจอนั้น มันก็เป็น ลำดับของการเดินทาง ที่จะต้องเดินไปอย่างนั้น. ตัวเองเดินจนถึงความว่าง. (ภาพ ที่ ๘) เหลือจากนั้นถึงออกมาไปในทางแจกของ – สองตะเกียงให้แก่ผู้อื่น ให้ว่าง ตาม ๆ กันมา. เพราะฉะนั้นเราเดินไปถึงความว่างคือนิพพาน หลังจากนั้นก็ช่วย

ให้ผู้อื่นได้เดิน ไปถึงนิพพานด้วย. นี่เกิดมาทำไม ก็ดูเอาจากความคิด หรือคำสอน
ข้อนี้.

เมื่อเป็นเหตุที่สุดก็อย่างม่ง่าม เป็นแต่ตัวมเตียม วกวนไป วกวนมา.
นี่เราชอบดูถูกเท่าอย่างนี้; แล้วก็ให้หนักดูเท่าหินตาบอดตัวนั้นบ้าง. สัญชาติญาณ
ที่เป็นทุนเดิมของสัตว์ ที่มีอยู่ในชีวิตจิตใจนั้นคือความรู้, เรียกว่า “*ธรรมชาติ
แห่งความเป็นพุทธะ*” หรือว่าพืชเดิมแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่ในชีวิตทุกชีวิต.
มันมุ่งหมายจะไปในทางที่สูงสุดทั้งนั้นแหละ หากแต่ว่าอวิชาเข้ามาแทรกแซง.
อวิชาจะเข้ามาแทรกแซงมากน้อยอย่างไร ก็เพราะสิ่งที่เข้ามาทางตา ทางหู ทาง
จมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เป็นประจำวัน ; แล้วมันเกิดบังเอิญให้เป็นไป ใน
ทางที่จะโง่ หรือจะเป็นอวิชาเสียเรื่อย. แต่เชื้อแห่งความเป็นพุทธะนั้น มันต้อง
การจะไปให้ถูกทางอยู่เรื่อย มันก็จะดิ้นรนไปทางนั้นอยู่เรื่อย ก็จะกำจัดอวิชา
เสีย. อวิชาไม่เกิดเมื่อไร มันจะเดินถูกทางเมื่อนั้น ; เพราะว่าโดยหลักธรรมชาติ
แล้ว มันจะเป็นไปถูกทาง คือมันจะเป็นไปเพื่อความรอด.

เพราะฉะนั้นเราจะไม่ดูถูกเท่า เท่าก็ไม่แพ้สัตว์ทั้งปวง คือมันมีธรรมชาติ
แห่งความเป็นพุทธะอยู่ในจิต ในกระแสแห่งจิตของมัน. เหมือนกับเท่าของเรา
ที่นี่ ลองปล่อยขี มันกลับบ้านถูกทั้งนั้น มันไม่ไปในทิศทางที่ผิด; มันจะไปใน
ทางที่เป็นความปลอดภัยเสมอ คือไปป่าไปดง มันไม่เข้าไปในตลาค. เคยมีผู้เล่า
ให้ฟัง หรือเคยอ่านหนังสือบ้าง ว่าแม่เท่าขึ้นไปไขว้บันบก สูงไกลทั้งหลายเส้น
พอลูกเท่าออกเป็นตัวขึ้นมามันวิ่งลงน้ำทุกตัว ไม่มีใครสอน. สัญชาติญาณอะไร
อันหนึ่ง ที่ถ่ายทอดอยู่ในจิต มันจะวิ่งไปสู่ทะเล ในน้ำ ในทะเลทุกตัวเลย. ลูกเท่า
เล็กๆ ไม่มีใครสอน ไม่วิ่งขึ้นไปบนภูเขาเลย. นี่แสดงว่าธรรมชาติมีอะไรลึกลับ
อย่างนี้ เป็นคล้าย ๆ กับว่า เชื้อแห่งความเป็นพุทธะ มีสติปัญญาอย่างนี้อยู่ทั้งนั้น;
เพราะฉะนั้นมันจึงรอด.

*- ตามเทพว่า เป็นเชื้อแห่งความเป็นพุทธะคือสติปัญญาที่มีอยู่ทั้งนั้น ;

แล้วยังสังเกตเห็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นปลา เราแกล้งจับเอามาปล่อยไว้ที่
 แห่งมันรู้จักว่าทิศไหนต่ำ ทิศไหนจะมีน้ำ; มันรู้จักอย่างน่าประหลาด. มันจะ
 ไม่แตกไปหาทิศที่ยิ่งแห่งมากขึ้น หรือที่สูง มันจะแตกไปหาที่ต่ำ; ซึ่งมันจะรู้ได้
 ด้วยความรู้สึกอะไรอันหนึ่ง คล้าย ๆ กับที่เราเรียกกันเดี๋ยวนี้ว่า เรด้า, คือรับ
 กระแสจากธรรมชาติได้ จนรู้ว่าทิศไหนลุ่ม ทิศไหนทะเล. เพราะฉะนั้นเราไม่
 ถูกอุกสัทพ์ เรายอมรับว่าสัตว์มันก็มีการเดินทาง ที่จะไปสู่จุดหมายปลายทางที่ดีที่สุด
 จนเป็นสัตว์ที่มีวิวัฒนาการที่ดีขึ้นเป็นมนุษย์; แล้วก็เป็นนิพพานด้วยกันทั้งนั้น;
 จนพูดว่า วัฏสงสารแล้วต้องไปจบลงที่นิพพาน. ทางวัตถุก็ตาม ทางวิญญาณ
 ก็ตาม วัฏสงสารจะต้องจบลงที่สิ่งที่ดีที่สุด ที่สัตว์เหล่านั้นควรจะได้ คือ
 นิพพาน; ไม่เป็นวัฏสงสารตลอดกาล. นี่แหละคือเกิดมาทำไม?

เพราะฉะนั้นขอให้สนใจคำว่า *เกิดมาทำไม?* ให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ๆ ให้
 สูงขึ้น ๆ. แล้วมันจะตอบปัญหาต่างๆ ได้ในตัวเอง โดยความรู้สึกของเชื้อแห่ง
 ความเป็นพุทธะ. ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ มีอยู่ในสัตว์ทุกคน แต่บ้าน
 ไม่ออก มันเบียดกันไม่ออก, มันหุบอยู่ มันหดเหี่ยวอยู่; เพราะปัจจัยแวดล้อม
 มันไม่ดี. ที่นี้เรามาทำให้ปัจจัยแวดล้อมดี เหมือนกับใส่ปุ๋ยดี รดน้ำพรวนดินดี
 นี้คือการปฏิบัติธรรม; มันก็งอกงามเป็นพุทธะขึ้นมาได้. นี่การเรียนรู้เรื่องทิศ
 ทั้งหลายก็เพื่อความเป็นอย่างนี้ทั้งนั้น.

จงเป็นอยู่ในลักษณะที่ว่า ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะจะงอกงาม
 ขึ้นทุกวัน ๆ ทุกเดือนทุกปี มันก็มีเท่านั้นเอง. ตรงกับคำที่พระพุทธเจ้าท่าน
 ตรัสไว้ว่า “ถ้าภิกษุทั้งหลายเหล่านี้จะเป็นอยู่โดยชอบไซ้ร้ โลกก็จะไม่ว่างจาก
 พระอรหันต์” นี่มีอยู่ในตอนท้ายของมหาปรินิพพานสูตร พระพุทธเจ้าตรัส
 เมื่อจะปรินิพพานอยู่หยก ๆ ซึ่งถือว่าเป็นพินัยกรรมของท่าน ว่า “ภิกษุเหล่านั้น

จักเป็นอยู่โดยชอบไซ้ ไร โลกก็จะไม่ว่างจากพระอรหันต์". คล้าย ๆ จะบอกว่าไม่ต้องทำอะไรมาก อยู่ให้ถูกต้องตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เหมือนกับรถน้ำใส่ปุ๋ยพรวนดินให้แก่ต้นไม้ต้นนั้น มันก็จะออกงามเอง ไม่มีใครไปทำให้มันงอกงามได้.

ให้เป็นอยู่ให้โดยชอบ ชนิดที่ว่าจะไม่มีการร้ายอันตรายอะไรเกิดขึ้นมาทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย หรือทางจิตอะไร; ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะก็จะเจริญงอกงามเบิกบาน ก็เป็นพระอรหันต์ได้ในเวลาอันสั้น. เพราะฉะนั้นให้อยู่ให้ถูกต้อง, อยู่เฉย ๆ ก็ได้ แต่อยู่ให้ถูกต้อง. คำว่าเฉย ๆ นี้มันเป็นความถูกต้อง; เพราะฉะนั้นความถูกต้องนี้คงไม่ใช่เฉย ๆ; แต่สำนวนพูดมันคล้าย ๆ กับว่าอยู่เฉย ๆ. อยู่ให้ถูกต้อง ไม่ได้อยู่เฉย ๆ โดยไม่ได้ทำอะไร; แต่อยู่เฉย ๆ ในความถูกต้อง. มีความถูกต้องอยู่ที่เนื้อที่ตัว ก็เลสเกิดไม่ได้ นานเข้าก็หมด. นี้ก็รวมอยู่ในความที่ว่า รู้จักทิศทาง ลืมหู ลืมตา; มีความสว่างใสอยู่ตลอดเวลา ทิศทั้งหลายไม่มีคมัวแก่บุคคลนั้น; ทิศทั้งหลายย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่บุคคลนั้น. อยู่โดยชอบอย่างนี้ไซ้ ไร โลกจะไม่ว่างจากพระอรหันต์.

นี่เราพูดกันคราวนี้ มุ่งหมายสำหรับผู้ที่ยังจะต้องไปแสดงบทบาทเป็นขรรษา ก็จะเป็นขรรษาที่ดี มีทิศทางที่สว่างใส. ชีวิตนี้เป็นการเจริญงอกงาม วิวัฒนาการไปสู่จุดหมายปลายทางได้ เร็วหรือช้า แล้วแต่สิ่งแวดล้อมเหล่านั้น, แล้วแต่เหตุปัจจัยเหล่านั้น. ขรรษาคนหนึ่งเป็นพระอรหันต์ก่อนผู้ที่กำลังบวชเป็นพระก็ได้; อย่าเข้าใจผิด. ตามพยานหลักฐานที่เคยปรากฏมาแล้วในครั้งพุทธกาล : ขรรษาไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เป็นพระอรหันต์ที่นั่น เตียนนั้น; ทั้งที่พระอื่นหลายองค์ หลายร้อยองค์ยังไม่เป็น; ยังอยู่กับ

พระพุทธเจ้าด้วยซ้ำไป ยังไม่ได้เป็น. นี่เพราะเขาเดินทิศทางที่ไม่ประจวบเหมาะ ไม่เป็นความถูกต้องที่ประจวบเหมาะ.

ความประจวบเหมาะเขาเรียกว่า “สมังคี”; มัคคสมังคี คือองค์แห่งมรรค ๘ ประการ มีความประจวบเหมาะในลักษณะที่ถูกต้องและพอดี จึงเป็นพระอรหันต์ที่นั่นและเดี๋ยวนั้น. เพราะฉะนั้นถ้าเป็นฆราวาสอย่างเลว อย่างโง่ อย่างบ้า อย่างปดุษนคนหนาแล้ว มันก็จริงละ ที่จะจมดักถ่านอยู่ในตมในโคลนนั้นแหละ. แต่ถ้าเป็นฆราวาส เป็นพุทธบริษัทที่ดี ปฏิบัติอยู่ในธรรมของพระพุทธเจ้า ก็มีหวังที่จะเป็นพระอรหันต์เมื่อไรก็ได้. ความทุกข์กลายเป็นบทเรียน ความยุ่งยากกลายเป็นบทเรียน, บุตรภรรยา สามีอะไร ๆ กลายเป็นบทเรียน, ทรัพย์สมบัติกลายเป็นบทเรียน, เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ กลายเป็นบทเรียน; บทเรียนเหล่านี้ส่งเสริมไปนิพพาน คือเอาชนะสิ่งเหล่านี้ได้ ฉะนั้นบุคคลนี้จึงเป็นบุคคลที่มีโชคดีที่สุด. ถ้าใครต้องการเป็นบุคคลที่มีโชคดีที่สุดจงทำอย่างนี้; ไม่ต้องไปคุกขโมย ไม่ต้องไปทำพิธีไสยศาสตร์.

ถ้าต้องการจะเป็นบุคคลผู้ที่มีโชคที่สุดละก็ สนใจในเรื่องบุญกุศลอย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า มันเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ฆราวาสทั้งหลายตลอดกาลนาน. เอาบุญกุศลนั้นแหละมาเป็นน้ำมนต์ เป็นฤกษ์ยาม เป็นอะไรต่าง ๆ ที่จะมาอาบรด. อย่ายึดมั่นเรื่องตัวกู ของกู ก็จะเป็นฆราวาสที่เยือกเย็นได้. ถ้ายึดมั่นถือมั่นมากเท่าไร ก็จะเป็นฆราวาสที่อันธพาล แล้วกระทบกระทั่งจะเบียดเบียนกันและกันไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้ามีการเป็นอยู่ถูกต้อง; ตัวกู - ของกู ไม่เกิด หรือเกิดยาก, หรือเกิดแต่น้อย มันก็มีโชค.

ที่นี้ เราก็อาศัยความไม่เห็นแก่ตัวชนิดนี้ เป็นหลักปฏิบัติที่ถูกต้องต่อทิศทั้งหลายทั้งปวง. การที่เราทำอะไร ไม่สำเร็จ หรือเราทำอะไร ไม่ได้ ทำอะไร

ไม่เป็นธรรมไม่ประกอบด้วยธรรมนี้ เพราะตัวกู-ของกูนี้มีเข้ามาแทรก. คนเห็นแก่ตัวมันก็ไม่เห็นแก่ผู้อื่น; คนเห็นแก่ตัวกู มันก็จะไม่เห็นแก่บุตรภรรยาด้วยซ้ำไป. ถ้าคนใดเห็นแก่บุตรภรรยามากกว่าตัวเอง คนนั้นมันก็เห็นแก่ของกู, หลีกหนีตัวกู - ของกู ไปไม่พ้น; มันก็หนีความเห็นแก่ของกูไปไม่พ้น. รักลูกเมียมากกว่าตัวเอง ก็คือเห็นแก่ของๆกู; รักตัวเองมากกว่าลูกเมีย ก็คือเห็นแก่ตัวกู. เรื่องตัวกู - ของกูนี้ คือผ้าที่เกิดขึ้นมาบีบบังกีดกันธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะที่มีอยู่ในทุกคน ไม่ให้เจริญออกงาม; ให้มันชะงัก ให้มันตัน หรือให้มันเหี่ยวแห้งไป ให้มันจวนตายอยู่บ่อยๆ; หรือตายแล้วตายอีกอยู่บ่อยๆ.

นี่เป็นอันว่า เราได้มองดูกันอย่างวงกว้างเป็นการสรุปความรู้เกี่ยวกับทิศทั้งปวง แม้สำหรับขรรษาในลักษณะอย่างนี้. ผมถือว่าอย่างนี้เป็นความรู้ที่จำเป็นสำหรับขรรษา เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัส ว่าเรื่องสัจธรรมจำเป็นแก่ขรรษา. ส่วนข้อปฏิบัติปลีกย่อยอย่างที่มีอยู่ในนวโกวาทนั้น ไปท่องเอาเองมีคำอธิบายถมไปแล้ว; ผมไม่ต้องมาเสียเวลาด้วย. มันก็จะเข้าใจได้ง่ายสำหรับผู้ที่มีการศึกษาอย่างนี้ : ปฏิบัติต่อบิณฑามารดาอย่างไร แล้วจะได้ผลอย่างไร? ปฏิบัติต่อบุตรภรรยาอย่างไร แล้วจะได้ผลอย่างไร? ฯลฯ

แต่ขอเตือนว่า อย่าไปเข้าใจว่า ไปมัวเป็นลูกหนี้ เจ้าหนี้กันอยู่อย่างนั้น; มันจะทำให้มีการผูกพันอีกอันหนึ่งขึ้นมาโดยไม่รู้สึกรู้สั. ถ้าไปอ่านดูในนวโกวาทแล้ว อาจจะเข้าใจผิดว่า เราปฏิบัติต่อบิณฑามารดา เพื่อเกิดสิทธิที่จะทวงเอาบุญคุณมาให้บิณฑามารดากระทำแก่เราอย่างนี้. เราปฏิบัติต่อบุตรภรรยาแล้วเกิดสิทธิที่จะทวงเอาบุญคุณมา ว่าบุตรภรรยาจึงให้แก่เราอย่างนี้ เป็นการสนองตอบ; อย่างนี้แล้วจะไปกันใหญ่. ขอให้เข้าใจว่า เป็นเพียงหน้าที่ที่บิณฑามารดาจะต้องปฏิบัติต่อบุตรอย่างนี้; แล้วบุตรก็ต้องปฏิบัติต่อบิณฑามารดา

อย่างนี้. อาจารย์จะปฏิบัติต่อศิษย์อย่างนี้; และศิษย์จะปฏิบัติต่ออาจารย์อย่างนี้; อย่าทำให้เกิดสถิติทางหนี้สินขึ้นมา มันจะนำหัวเราะ; แล้วจะกลายเป็นถอยหลัง แน่แน่นอนเลย.

แล้วอย่าลืมว่า คนๆ หนึ่งมันเป็นได้ทั้งหมดคนละ. อย่างผมนี่แม่เป็น ภิกษุ ผมก็ต้องมีบิดามารดา; แม่ตายไปแล้วก็ต้องถือว่ามียุติมาการดา. และผม ก็มีบุตรที่เขาเรียกกันว่า บุตรโดยธรรม; มีลูกศิษย์ มีอะไรนี่ก็เรียกว่าเป็นบุตร โดยธรรม. คน ๆ หนึ่งไม่เป็นฆราวาส (หรือเป็นฆราวาส) มองไปทางนี้มีลูก, มอง ไปทางโน้นมีพ่อแม่ ; ตัวเองก็เป็นทั้งพ่อแม่ เป็นทั้งลูก เป็นทั้งศิษย์ เป็นทั้ง อาจารย์พร้อมกันไปในตัวคนเดียวนั่นแหละ. เพราะฉะนั้นมันก็มีหน้าที่ มีภาระขึ้น มาหลายอย่าง หลายอย่าง อย่างนี้. อย่าแยกรับเอาแต่เพียงอย่างเดียว ; หรืออย่า ยืนยันเอาแต่เพียงอย่างเดียว.

คนทุกคนมีภาระหน้าที่ที่ครอบงำทุกทิศทาง. บางทีเราก็อยู่ใน ฐานะสมณพรหมณ์สำหรับลูกเล็ก ๆ ไม่ใช่เป็นแต่ครูบาอาจารย์อย่างเดียว; เพราะเราจะต้องชักจูงลูกเล็ก ๆ เต็ก ๆ ให้เดินทางถูกทางจิตทางวิญญาณ. มันก็ เป็นหมด มันต้องรับผิดชอบหมด; จะไปหลงว่าเป็นแต่อย่างเดียว ๆ, หรือ เป็นทีละอย่าง ๆ คึงนี้ก็เวียนหัว. มันต้องมีอะไรที่ให้ครบถ้วน แล้วให้สิ่ง เหล่านั้นส่งเสริม ให้เดินไป ๆ, เคลื่อนไปสู่จุดหมายปลายทาง. ทิศที่ควรไป นั้นคือ นิพพาน จุดหมายปลายทาง.

พรหมจรรย์ตัวพุทธศาสนานี้ คือตัวหนทางที่มีเส้นเดียว; แล้วก็ เป็น ทางที่จะปฏิบัติเฉพาะตน คือเดินคนเดียว; แล้วไปสู่จุดหมายปลายทางอันเดียว คือนิพพาน; มีแต่เรื่องเดียว ๆ เรื่อย. เพราะฉะนั้นจึงถือว่า มีบุตร มีภรรยา

มีสามี่ นัมนัเป็นต่างคนต่างเป็นไปตามกรรมของตน; แม้เราจะรักใคร่กันอย่างไร จะเป็นคู่ชีวิตจิตใจกันอย่างไร ต่างคนก็ต่างมีกรรมเป็นของตน. นั้นแหละเขาเรียกว่าคนเดียว: ซึ่งจะต้องเดินทางไปเส้นเดียวตามกรรมของตน ๆ. เพราะฉะนั้น เรื่องที่ว่า จะให้เป็นคู่ชีวิตจิตใจกันไปทุก ๆ ชาติอะไรนั้นมันเป็นเรื่องเพ้อฝัน; แต่มีประโยชน์ในทางผูกพันให้เกิดความรัก ที่กลมเกลียวกัน แดกสามัคคีกันยาก; นั้นเป็นเรื่องทางโลก ๆ ไม่ใช่ความจริง. ส่วนตามธรรมชาติแล้ว หน่วยหนึ่ง ก็เป็นไปตามธรรมชาติ ตามเหตุตามปัจจัย ตามกรรมของหน่วยหนึ่ง ๆ; จะต้องทำความรอดพ้นให้แก่ตนเองโดยทิศทางที่ถูกต้อง.

เพราะฉะนั้น ขอสรุปคำบรรยายเรื่องทีศนี้ ว่ามันใช้ได้ตั้งแต่ต่ำที่สุด จนถึงสูงที่สุด. แต่ไปทางสายเดียวกัน ใช้ได้ตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ จนถึงคนเฒ่าคนแก่ ทั้งหญิงทั้งชาย; ถ้ารู้จักแปลความหมายแล้วมันก็ใช้กันได้ แม้บรรพชิต. ธรรมะถ้าแปลความหมายให้ถูกต้องแล้วมันก็เลยใช้กันได้ทั้งขรวาสาและบรรพชิต. อย่าไปเข้าใจว่าธรรมะสำหรับบรรพชิต ขรวาสาใช้ไม่ได้; ธรรมะสำหรับขรวาสา บรรพชิตใช้ไม่ได้. ตัวธรรมะนั้นไม่มีบรรพชิต ไม่มีขรวาสา; เราแบ่งเอาไปใช้ตามมากตามน้อย ตามสัดตามส่วน ตามสมควรแก่เพศของตน. ธรรมะไม่มีตัวผู้ตัวเมีย, ไม่มีธรรมะผู้ ธรรมะเมีย, ไม่มีธรรมะหญิง ธรรมะชาย. มีแต่ว่าระดับใดเหมาะแก่ใคร คนนั้นก็เอาไปใช้. นี้เรียกว่าเป็นผู้รู้จักทิศทาง ที่ถูกต้อง.

พอกันที หมดเวลาเพียงนี้.

โหวตทุ โน ภนฺเต ภควา, อนุสาสตุ โน ภนฺเต ภควา,
ยํ อมฺหากํ อสฺส ทีฆรตุทํ ทิตาย สุชายาติฯ ทสฺมา ทิท โว
ธมฺมทินฺน เอวํ สิกฺขิตพฺพํ เย เต สุตฺตนาตา ทถาคทภาสิตา กมฺภีรา
กมฺภีรตฺตา โลกุตฺตรา สุยฺยตปฺปฏิสฺยตฺตา เต กาเลน กาลิ อฺปสมฺบุชฺช
วิหริสฺสามาติฯ น โช เนตํ ภนฺเต สุกรํ อมฺเหติ ปฺกฺตฺตสมฺพารสยํ
อชฺชวาทสนฺเทหิ กาสิกฺจนฺทํ ปจฺจนฺโกนฺเทหิ มาลาคนฺธวิเลปํ
ธารยฺนฺเทหิ ชาตฺรปฺรชตํ สาทิยฺนฺเทหิ, เตสนฺ โน ภนฺเต ภควา
อมฺหากํ ปญฺจสุ สิกฺขาปเทสุ จิตานํ อุตฺตริ ธมฺมํ เทเสตุทฺติ.

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงประทานโหวต;
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงประทานอนุศาสน์;
ที่จะเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุข แก่พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน” ดังนี้.

“ดูก่อน ธรรมทินนะ! ถ้าเช่นนั้น ท่านทั้งหลายพึงดำเนนออก
อย่างนั้นว่า สุตคัมภีร์ทั้งหลายเหล่านี้ อันพระตถาคตศาสดาแล้ว
มีความลึกซึ้ง มีวรรณอันลึกซึ้ง ยิ่งกว่าวิสัยโลก ประกอบพร้อมเฉพาะ
ด้วยสุดยอด เราทั้งหลาย จักเข้าถึงสุตคัมภีร์เหล่านั้น แล้วแลอยู่
ตลอดกาลอันสมควร” ดังนี้.

....ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ! ขอนั้นมิใช่สิ่งที่ทำได้โดยง่าย สำหรับ
ข้าพระองค์ทั้งหลาย ผู้นอนแออัดด้วยบุตร ผู้ลุบได้กระแจะจันทน์
จากแคว้นกาสี ผู้ที่ทรงมาลาเครื่องหอมและเครื่องลูบทา ผู้ยังยืนที่
อยู่ด้วยทองและเงิน, ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า! ขอพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า จงทรงแสดงซึ่งธรรมอันยิ่ง สำหรับพวกข้าพระองค์ทั้งหลาย
ผู้ตั้งอยู่แล้วในสิกขาบท ๕ ประการเถิด.....ฯ

(ธัมมทินนสูตร มหาวาร. ส. ๑๔/๔๑๒/๑๖๒๕.)

ตศุมาคีห เต กหปติ เอว สิกขิตัพพ : น จกขุ อุปาทิยิสสามิ, น จ เม จกขุ นิสสิทัง วิญญาณัง,
 น รูปัง....., น จกขุ วิญญาณัง....., น จกขุ สมุสสุตัง....., น จกขุ สมุสสุตัง เวทนัง.....,
 น ปจวีธาทัง....., น รูปัง....., น อากาสาณญายตนัง....., น อธิ โลกัง....., น ปโรโลกัง.....,
 ยมปิ เม กหปติ ทิฏฐัง สุตัง มุตัง วิญญาตัง ปรีเยสสิทัง อนุวิจิริทัง มนสา, ทมปิ น อุปาทิยิสสามิ.
 น จ เม ตนุ นิสสิทัง วิญญาณัง ภวิสสิทัง, เอว วุฑฺเต อนาถบิณฑิกโก กหปติ ปโรทิก
 อสฺสุนิ ปวตฺเตสิ, เทนทิ ฆนฺเต สารีปุตฺเต ทิหิเนปิ โอทาทวสนานัง เอวรूपิ ฐมมิกถา
 ปฏิภาตฺ : สนฺทิก ทิ ฆนฺเต กุสฺปะตฺตา อปฺปราชฺยชาติกา อสฺสวณฺตา ฐมฺมสฺส ปรีหายนฺติ,
 ฐมฺมสฺส อญฺญาตาโรทิตฺ

(อนาถบิณฑิกโกวาทสูตร อุปริ. ม. ๑๔/๔๖๗-๔๗๑/๗๒๗-๗๓๗.)

ดูก่อนกหปติ! ในเรื่อง (อาหาร) นี้ ท่านพึงทำความสำเหนียกอย่างนี้ว่า "เราจัก
 ไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งอङ्กะ, วิญญาณอันอาศัยอङ्กะ ก็อङ्กะไม่มีแก่เรา....., อङ्กะ ไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ซึ่งรูป....., อङ्กะ ไม่ยึดมั่นถือมั่นซึ่งอङ्กะวิญญาณ....., ซึ่งอङ्กะบุद्धัง....., ซึ่งอङ्กะบุद्धังชยา-
 เวทนา....., ซึ่งปฐิวุชาต....., ซึ่งรูปขันธ์....., ซึ่งอากาสาณญายตนะ.....,
 (ในที่นี้ยกมาเฉพาะหัวข้อแรกของหมวด พึงทราบว่าเป็นมาติ กล่าวเรื่องอย่างครบทุกอย่างของทุกหมวด.)
ซึ่งโลกนี้....., ซึ่งโลกอื่น....., **ดูก่อนกหปติ!** อารมณ์ใด ๆ อันเราเห็นแล้ว พึงแล้ว
 รู้สึกแล้ว รู้แจ้งแล้ว แสงหาแล้ว เสร็จไปแล้วด้วยใจ เราจักไม่ยึดมั่นถือมั่น
 ซึ่งอารมณ์นั้น ๆ; อนึ่ง วิญญาณอันอาศัยอารมณ์นั้น ๆ ก็อङ्กะไม่มีแก่เรา" ดังนี้.

ครั้นพระสารีบุตรได้กล่าวอย่างนี้แล้ว อนาถบิณฑิกกหปติ ได้ร้องไห้แล้ว, มีน้ำตา
 นองหน้าแล้ว, ได้กล่าวแก่พระอานนทว่า "ข้าแต่ท่านพระอานนท! ข้าพเจ้ามิได้อาศัย
 ในชีวิต มิได้มีใจออกจ่อในชีวิต แต่ที่ พระศาสดาเป็นสุขที่ข้าพเจ้าเข้าไปนั่งใกล้แล้ว
 ตลอดเวลานาน; ภิกษุทั้งหลายก็เป็นที่ยอมรับยกย่องเป็นอันมาก; และว่าธรรมกถาอย่าง
 ชนิคน ข้าพเจ้าไม่เลยฟังเลย", และได้กล่าวแก่ท่านพระสารีบุตรว่า "ถ้าอย่างนั้น
 ขอธรรมกถาอย่างชนิคน องเป็นที่แจ่มแจ้งแจ่มแจ้งแก่คุณผู้ตั้งนั่งขารทั้งหลายเถิด. ข้าแต่
 ท่านผู้เจริญ! กุสุมครสูมีชานีแห่งสุตฺติในดวงความแต่เล็กน้อย ก็มีอยู่. เมื่อไม่ได้ฟังธรรมะ
 นี้แล้ว จักเสื่อมจากประโยชน์; กุสุมครสูมีทิวังธรรม จักมีเป็นแท้" ดังนี้.

(เมื่อพระสารีบุตรและพระอานนทกลับไปแล้วไม่นาน อนาถบิณฑิกกหปติ ได้กระทำกาละแล้ว.)

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

สำนักพิมพ์สุขภาพใจ

๑๔/๓๔๙-๓๕๐ หมู่ ๑๐ ถ.พระราม ๒

แขวงบางมด เขตจอมทอง กทม. ๑๐๑๕๐

โทร. ๔๑๕-๖๗๗๗, ๔๑๖-๗๗๔๔ โทรสาร. ๔๑๖-๗๗๔๔

บันทึก

หนังสือชุด “ธรรมเนียมของพุทธศาสน” เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์ออก	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๒]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๖]
(๓)	สันทิสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๘	
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๘]
(๗)	โอสธาเรตัพพธรรม	๑๓ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	
(๑๐)	มหิตลธรรม	๑๗ . ข	
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	
(๑๕)	สญญาตาปริทรรคน์ เล่ม ๑	๓๘	
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	
(๑๗)	ขรवासธรรม	๑๗ . ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตถสภาวะธรรม	๑๔ . ก	
(๑๙)	ปฏิบัติทาปริทรรคน์	๑๔	
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖ . ก	
(๒๑)	สญญาตาปริทรรคน์ เล่ม ๒	๓๘ . ก	
(๒๒)	เตกัจฉกธรรม	๑๗ . ง	
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗ . ค	
(๒๔)	ศารทกาลิกเทศนา	๒๖	
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘ . ข	
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘ . ค	
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘ . ก	
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘ . ข	
(๒๙)	ปฏิจสุมุปาบทจากพระโอษฐ์	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘ . จ	

